ופתחו שעריך תמיד
יומם ולילה לא יסגרו

ספר

עין יעקב

עם

כל המפרשים הנקובים בשער השני

חלק חמישי

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תרמ"ד לפ"ק

ЕНЪ-ЯКОВЪ.

Легендарная часть талмуда. Составлено изъ Виленскаго изданія 1876 г. и Варшав. изданія 1874 г., съ прибавленіемъ рукописныхъ комментарій.

Часть V. Отдѣлъ II.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. домъ № 2631.
1883 г.

Дозволено цензурою. — 8 Декабря 1883 г. Вильна.

A

ספר

עין יעקב

מאסף

לכל האגדות והמדרשים המפוזרים בש"ס תלמוד בבלי, ואגדות מתלמוד ירושלמי
עם פירוש רש"י, ותוספות, וחדושי הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן, וחדושי
הכותב (מאת הרב המאסף), כל אלה יחנו על האגדות מש"ס בבלי. ועל אגדות ירושלמי באור הרב הכותב.

את כל אלה אסף וחיבר יחד, איש צדיק תמים הגאון החכם הכולל

מרנא **יעקב בר שלמה ן' חביב** זצ"ל

ועליהם נוספו

א) **חדושי אגדות** להרב הגאון האמתי נר ישראל מרנא **שמואל אליעזר** ב"ר **יהודה הלוי אידלש** ז"ל (מהרש"א). ב) **מאור עינים** [הריא"ף], חרושי הרב המוסמך הגאון מוהר"ר **יאשיהו** ב"ר **יוסף פינטו** ז"ל. ג) **בית יהודה** כולל **הוספות אגדות** שהשמיטן הרב המחבר ז"ל, אספן והוסיפן הרב הכולל מוהר"ר יהודה אריה די מודינא ז"ל רב בווינציא, ועל כל מאמר מהאגדות שנוסף נלוו חדושי הרב ז"ל, ויזכיר אותם בשם **אמר הבונה**. ד) **חדושים** מהגאון הגדול כו' מוהר"ר **יונה תאומים** ז"ל (בעהמ"ס קיקיון דיונה). ה) **קהלת שלמה**, חדושים מאת הדיין המצוין הרב **שלמה יקותיאל זלמן** ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי. ו) **באור** מלות חמורות שבאגדות ירושלמי מס' **הערוך**.

ועוד נוסף בו הספר הנפלא

עיון יעקב מאת הרב הגאון הגדול המובהק כו' מוהר"ר **יעקב ריישר** ז"ל (בעהמ"ס חק יעקב ושו"ת שבות יעקב וכו')
עם כל **שאר ההוספות** וכל המעלות בקודש **שבכל ספרי עין יעקב** שיצאו לאור עד כה, דבר לא נעדר.

ועל כל אלה הוספנו בו עתה

ארבע עשרה הוספות נכבדות, חדשות ומועילות

רובן לא שופתן עוד עין הדפוס. הלא המה הפירושים

עץ יוסף. ענף יוסף. יד יוסף

ועוד **עשתי עשרה הוספות** המפורשות מעל"ד.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

שנת יבחר לנו את נחלתנו **את גאון יעקב א**שר אהב סלה לפ"ק

ואלה הן ארבע עשרה ההוספות החדשות

שנוספו עתה בספר עין יעקב הזה :

א) **תוספות אגדות** עם **פרש"י ותוספות**, האגדות הרבות שנשמטו מעין יעקב (ולא נוספו בו גם ע"פ ס' בית יהודה) ונמצאים עליהם חדושים ובאורים בספר **חדושי אגדות, בהריא"ף, ועיון יעקב**, יען שחוברו בתחלה על הש"ס, ויהי כי נלוו אח"כ על הע"י הציגו המדפיסים בתוכם ציונים על החדושים שבהם להמאמרים הנשמטים מע"י, והציבו עליהם ציון תבנית יד או ככב או מלת „בגמרא" להראות שמקום המאמר נפקד פה והנהו בגמרא, הנה עתה הוספנו ואספנו את **כל המאמרים ההם** אל הע"י ועליהם **פרש"י ותוספות**. וכל אלה הקפנו בחצאי רבוע [ ] .

ב) (כ"י) **עץ יוסף** (או **הליכות חנוך**) כולל באור מספיק להאגדות, ע"ד הפשט הנכון, מלוקט מראשי מפרשי האגדות וממפרשי הש"ס הראשונים והאחרונים וממפרשי המדרשים, ימהרבה ספרי דרוש ושארי ספרים .

ג) (כ"י) **ענף יוסף** (או **פורת יוסף**) ירחיב הבאור למאמרים העמוקים והסתומים, ע"פ הצעות והקדמות חקרי לב ודרושים קצרים, ע"פ מבחרי המפרשים וספרי הדרוש .

ד) (כ"י) **יד יוסף** מראה מקומות המאמרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים וילקוט, פסיקתא רבתי ומכילתא ופדר"א ובזהר ותקוני זהר .

(כל אלה חוברו יחדיו ע"י הג"מ מוהר"ר **חנוך זונדל** במוהר"ר **יוסף** ז"ל (בעה"מ פי' עץ יוסף וענף יוסף על המדרש רבה ותנחומא וכו') .)

ה) (כ"י) **חדושי גאונים** נלקטו ונאספו מן **שנים ושבעים ספרים** מספרי גאוני ישראל (ונקבו למטה בשם ע"ס א"ב*) :

ו) (כ"י) **גאון יעקב** (לא נודע שם מחברו) העלה רב פנינים ומרגליות טובות ממצולות ספרי חכמי ישראל וממבחרי פירושיהם לאגדות הש"ס, ויענדם עטרת גאון תפארת לספר הזה .

ז) (כ"י) **אוצר בלום** כולל מראה מקומות, חלופי גרסאות, הערות ותקונים בע"י ובמפרשיו, מאת הגאון המובהק מוהר"ר **ישעיה** (פיק) **ברלין** זצ"ל .

ח) (כ"י) **אהבת איתן** באורים וחדושים מאת הגאון הגדול כו' מוהר"ר **אברהם** ז"ל ממינסק (בעהמ"ס משכיל לאיתן וכו') .

ט) (כ"י) **נמוקי הגרי"ב** מהרב הגאון הגדול כו' מוהר"ר **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סייני (בעה"מ נמוקי הגרי"ב על ש"ס וכו') .

י) **מאמר** על דרשת חז"ל בכלל, מאת רבינו **אברהם בן הרמב"ם** ז"ל .

יא) **כללי** הדרושים והאגדות מאת רבינו **ישעיה הלוי הורוויץ** ז"ל **בעל השל"ה** הק' .

יב) **מאמר** על האגדות מהגאון החסיד כו' מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו') .

יג) **מבוא האגדות** מאת הרב הגאון החכם כו' מהור"ר צבי הירש חיות ז"ל (בעהמ"ס מבוא התלמוד וכו') .

יד) (כ"י) **המתורגמן** יתרגם ללשון יהודית-אשכנזית את המלות החמורות שבאגדה .

פירש"י הדפסנו **בשלמות** וכן השבנו למקומותיהן גם את **ההשמטות** שנשמטו בהרבה ע"י מחדושי **הרב הכותב** ז"ל, והדפסנום בשלמותם כפי שנדפסו בחיי הרב ז"ל.גם את הספר **חדושי אגדות** הדפסנו **בשלמות** כפי שנדפס בחיי המחבר ז"ל, וכן השבנו למקומותיהן גם את ההשמטות שנשמטו **מחדושי הריא"ף** ז"ל והדפסנום בשלמותם לכל חלקי הע"י. ויתר המעלות בקדש שנוספו בע"י הזה הנן נזכרות בהקדמתנו לספר הזה .

---

*ואלה הם **השנים ושבעים ספרים** שנלקטו מהם **חדושי גאונים** הנ"ל :

א) אלשיך, אברבנאל, אמונת חכמים, ארח מישור, אהל יעקב, איי הים, אמת ליעקב . **ב)** בחיי, באר הגולה (למהר"ל מפראג), בינה לעתים, באר רחובות, **ג)** גבורות ה', גבורת ארי . **ד)** דרשות הר"ן, דרש משה (להג"מ משה פיזענץ ז"ל), דברי חכמים וחידותם, דרך הישר . **ה)** התורה והמצוה. **ז)** זהב שיבה (להר"ש אלגאזי) . **ח)** חדושי הרמב"ן, חדושי הרשב"א, חדושי בעל עטרת ראש (כ"י), חדושי הגר"א ז"ל, חדושי הג"מ שאול קאצענעלענבאגען ז"ל מווילנא, חתם סופר, חדושי מהר"ץ חיות, חדושי הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל. **ט)** טורי אבן . **י)** יבין שמועה, יתר הבז, יערות דבש . **כ)** כלי יקר, כלי פז, כבוד הבית . **ל)** לחם שלמה, לחם סתרים, לקוטי חבר בן חיים, **מ)** מעשי ה', משאת משה, מהר"ם שי"ף, מראית העין (להרחיד"א), מצודת דוד, מדרש שמואל, מלחמת חובה, מיני תרגימא . **נ)** נצח ישראל (למהר"ל מפראג), נפוצות יהודה, נוה שלום, נצח ישראל (להג"מ ישראל הלוי ז"ל מזאמושטש) . **ע)** עקידה, עקרים, עוללות אפרים, עולת אהרן, ערוך לנר, עטרת צבי, עין אליהו, עיני יצחק, (להדרשן המפואר הג"מ יצחק אהרן שליט"א מ"מ מווילקאמיר) . **פ)** פנים מסבירות, פני יהושע, פני יצחק, פתח עינים . **צ)** צל"ח . **ק)** קהלת משה . **ר)** ראש יוסף, **ש)** שיטה מקובצת, שיורי המדות . **ת)** תשובת הרשב"א, תוספות ר' יהודה חסיד, תורת העולה, תפארת ישראל, תורת חיים, תאוה לעינים .

ביצד העדים פרק ראשון

א דף ב ע"ב אמר א עולא רמז לעדים זוממין (שלוקין) מן התורה מניין [רמז לעדים זוממין] והא כתיב (דברים יט) ועשיתם לו כאשר זמם אלא רמז לעדים זוממין שלוקין מן התורה מנין דכתי' (שם כה) והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע משום שהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עדים אחריני והצדיקו את הצדיק דמעיקרא ושוינהו להני רשעים והיה אם בן הכות הרשע. ותיפוק ליה (שמות כ) מלא תענה משום דהוי לאו שאין בו מעשה וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו:

ב דף ג ע"ב א"ל שמואל לרב מתנה לא ב תיתיב על כרעך עד (דאמרת) [דמפרשת] לה להא שמעתא מנא הא מילתא דאמור רבנן המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה [א"ל] שנאמר (דברים טו) קרבה שנת השבע שנת השמטה ממשמע שנאמר [קרבה] שנת השבע איני יודע שהיא שנת השמטה אלא מה ת"ל שנת השמטה לומר לך יש לך שמטה אחרת שהיא כזו ואיזו זו המלוה את חברו סתם שאינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום דאמר מר ג ל' יום בשנה חשובים שנה.[דף ה ע"ב] תניא בריבי אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין וכו': תניא אמר יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם [להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון א"ל שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם ואין לוקין עד שיזומו שניהם מיד קבל עליו ר' יהודה בן טבאי שאינו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח וכל ימיו של ר' יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו העד והיה קולו נשמע כסבורין העם לומר קולו של הרוג אמר קולו שלי הוא תדעו למחר הוא מת אין קולו נשמע א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי דילמא בדינא קם בהדיה אי נמי פיוסי פייסיה]: משנה (דברים יז) על פי שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם יתקיים עדות בשנים למה פרט לך הכתוב בשלשה אלא להקיש שלשה לשנים מה שלשה מזימין את השנים אף השנים יזימו את הג' ומנין אפילו מאה ת"ל עדים ר"ש אומר מה שנים אינם נהרגין עד שיהיו שניהם זוממין אף שלשה אינם נהרגין עד שיהיו שלשתן זוממין ומנין אפילו מאה ת"ל עדים ד ר"ע אומר לא בא השלישי להקל אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו וא"כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר (טוב) לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה כו':

רש"י

רמז לעדים זוממין שלוקין . כמו עדי בן גרושה או עדי גלות שפטרן הכתוב מדין הזמה מנין שהן לוקין ולקמן פריך תיפוק ליה מלא תענה : משום שהצדיקו את הצדיק . בתמיה אי והצדיקו והרשיעו בדיינין קאמר וצדיק ורשע בבעלי דינין למה לי והצדיקו את הצדיק וגו' ליכתוב כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והיה אם בן הכות הרשע וגו' למה הוזכרה כאן צדקת צדיק וכי כל מקום שהצדיקו ב"ד את הזכאי וחייבו את החייב איכא מלקות דהאי קרא למיתלי מלקות בוהצדיקו והרשיעו אלא ע"כ בעדים משתעי קרא עדים שקרים שהרשיעו צדיק ובאו אחרים והזימום והצדיקו את הנדון שהוא צדיק והרשיעו את העדים הרשעים והיה אם בן הכות הרשע אם הזמה זו בת מלקות הוא שאינך יכול לקיים בהו דין הזמה גמורה כגון עדי בן גרושה או עדי גלות והפילו השופט והכהו לפניו: ותיפוק ליה מלא תענה . כל [עונשי] לאוין בני מלקות הן אלא במקום שפירש לך בו עונש וכאן שאינך יכול לעונשן עונש שהכתוב בהם ילקו : שהוא כזו . שקרויה שנה : בריבי אומר . כך היה שמו : הרגו . שלא הוזמו עד שנהרג הנדון על פיהם: אראה בנחמה. לא אראה בנחמה וגמרא הפכו לברכה. פ"א אראה בנחמה נשבע ימותו בניו ואראה בנחמתן: אם לא הרגתי עד זומם. שלא הוזם אלא אחד מהן והרגתיו: שהרי אמרו חכמים כו'. מתניתין היא מה שנים אין נהרגין עד שיזומו שניהם דכתיב והנה עד שקר העד ואמר מר סוטה (ב:) כ"מ שנא' עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד : אלא בפני שמעון . שאם יטעה יורהו : כסבורין . הכל בלילה או ביום ואינן רואין אותו : ר"ע אומר לא בא השלישי כו' . לא הוצרך ללמדנו זאת דממילא ידעינן ששנים מזימין את השלשה שהרי השנים כשרים לכל עדיות וממילא ידעינן שאין זוממין עד שיזומו כולם שהרי כולם כאחד נעשו עדים וקרא כתיב והנה עד שקר העד : לא בא להקל אלא להחמיר עליו . שלא תאמר הואיל ובלא הוא היתה עדות מתקיימת לא יעשו בו דין הזמה למדך הכתוב שאף הוא היה מן המקיימין דבר : עאכ"ו . שמצינו מדה טובה מרובה ממדת פורענות במדה טובה הוא אומר (שמות לד) נוצר חסד לאלפים ובמדת פורענות הוא אומר (שם) על שלשים ועל רבעים . (כתב הריטב"א ור"ע לא פליג בעיקר דינא לא את"ק ולא אר' שמעון אלא משמעות דורשין איכא בינייהו

יד יוסף

א סנהדרין דף י' ע"א : ב קדושין דף ל"ו ע"ב עירובין דף נ"ד ע"א סוטה דף י"ט ע"א נדרים דף נ"ה ע"א נזיר דף כ"ד ע"ב זבחים דף ק"ה ע"ב מנחות דף ל"ח ע"ב דף ע' ע"ב: ג ר"ה דף י' ע"ב : ד סנהדרין דף ט' ע"א ודף ס' ע"א :

חדושי גאונים

מה שאמרו אצל עדים זוממין לא הרגו נהרגין דכתיב כאשר זמם ולא כאשר עשה ועד"ז מרמזים באצבע ואומרים כי דבר זה הוא כתומן לשנים וכעשן לעינים להחמיר על מי שלא עשה יותר ממי שעשה ועם כי לא היה צריך להשיב על זה כי אין משפטי התורה נמוס בני אדם אבל השמצות אלהיות כמו שהתבאר וכך קבלו המצות איש מפי איש ואין הולכים בזה אחר הסברא של אדם ויהיה זה כאחת ממצות התורה שהם נעלמות ג"כ מבני אדם מ"מ האמת לא אחשה עד אשיבאור צדקם למען ידעו כל עמי הארץ כי לא כמחשבות בני אדם מחשבות חכמים הראשונים ועם כי לדבר זה כבר נתן הרב רבינו משה ברבי נחמן ז"ל בפי' התורה טעם לשבח בפ' שופטים. נוסיף לזה עוד דברים גדולים ויהיו נראים וניכרים דברי אמת. והאשונה יש לך... כי דין זה שהוא מיתת בית דין הוא שבא הקבלה כי יש לדרוש העדים שהעידו בנפש בשבע דרישות ובשבע חקירות וכל חכם וחכם לפי עומק חכמתו היה מוסיף חקירות שכל המוסיף לחקור העדים הרי זה משובח וכל זה כי חמור מאד מאד שפיכות דם האדם אשר נברא בצלם אלהים אם לא הדבר מוכרח מאד מאד הדין המחייב ואם יאמר האדם מכל שכן היו מרבים שופכי דמים שיסמוך על זה וירבו בשפיכות דם. דבר זה אינו כי הדברים האלו אמורים כאשר אין צורך שעה וכל ישראל הם צדיקים כאשר

עיון יעקב

רמז לעדים זוממין שלוקין מן התורה מניין . דליכא למימר שהוא קנס חכמים ללקות דמה שלוקין מדרבנן הוא נקרא מכת מרדות ולא מלקות ממש ועוד דיותר ראוי לקנוס בעד ממון דמי בשת שאמרו שהוא חלל או חייב גלות אלא שיש רמז על זה מהתורה ללקות מלקות גמור: אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה. ברמב"ם פי"ג ממלוה והטח"מ סי' ע"ג כתבו בין מלוה על המשכון וכו' והא דלא הוזכר כן בש"ס משום דמדמה אותה לדין השמטה ושם מלוה על המשכון אינו משמט כדאי' בח"מ סי' ס"ו אך ורק דממילא נלמד דאם בלא משכון שאינו בטוח במעותיו אין רשאי לתובעו פחות מל' יום מכ"ש במלוה על המשכון שהוא בטוח במעותיו דאין רשאי לתובעו פחות מל' יום : יש לך שמטה אחרת שהיא כזו . לאו כזו ממש דהתם משמע שאין צריך לשלם כלל אם עברה עליו השמטה וכן מלוה על המשכון אינו משמט משא"כ בדין זה. אלא לענין זה הוא דמי לפי שעיקר מקרא זה הוא אזהרה שלא ימנע מלהלוות לעני מחמת השמטה היה שלא ימנע מחמת זה שאין רשאי לתובעו פחות מל' יום ולענין זה הם דמי להדדי שאמר שהיא כזו : הרגו אין נהרגין . א"ל הטעם משום זילותא דסנהדרין שיאמרו שהרגו שלא כדין : אלא להקיש שלשה לשנים . הלשון אינו מדוקדק דקאמר להקיש שלשה לשנים וקאמר מה שלשה מ"מ הסיקא אתי שפיר דמדמין שנים הניזמין משלשה הוא הדין שלשה ניזמין משנים דהרי הקרא מיירי בעדות שהם ניזמין ועיין בתוי"ט שהגיה בנ"ע ולק"מ:

עץ יוסף

א רמז לעדים זוממין שלוקין · היכא דאין הזמה יכולה להתקיים בהם כגון מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה ונמצאו זוממין . והרי הם כהנים אין אומרים יעשה זה בן גרושה תחתיו אלא סופג את הארבעים מנלן : לא תיתיב על כרעך. אלא עמוד על כרעיך על רגליך כמו מתותי כרעיה דרבי חנינא בפ"ק דחולין (דף ז) עד דאמרת הדא מילתא (תוס' ד"ה אמר שמואל נזיר דף כ"ד ע"ב): לא בא להקל אלא להחמיר עליו. ליתן חומר בעדי שקר שלישי זה אע"פ שלא היה זה נידון על פיו למיתה שהרי בשנים שהעידו תחלה נמי היה נדון. אפי' הכי עשה הכתוב את דינו כיוצא באלו שאם הוזמו יהרג אף השלישי מפני שנטפל לעוברי עברה : עאכ"ו שישלם כו' · דמדה טובה מרובה ממדת פורענות אחד מחמש מאות דבמדת פורענות כתיב (שמות כ) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים . ובמדה טובה כתיב (שם) עושה חסד לאלפים · ומתרגמינן לאלפין דרי

דף ז ע"א ג **משנה** סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית ר' אלעזר בן עזריה אומר אחת לשבעים שנה. ר' טרפון ור"ע אומרים אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הם מרבים שופכי דמים בישראל:

אלו הן הגולין פרק שני

דף ח ע"א **משנה** הזורק אבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה [ר"א בן יעקב אומר אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה הרי זה פטור] זרק את האבן לחצרו והרג אם יש רשות לניזק ליכנס לשם גולה ואם לאו אינו גולה שנאמר (דברים יט) ואשר יבא את רעהו ביער (לחטוב עצים) מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם אף כל רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם יצא חצר בעה"ב שאין רשות לניזק (ולמזיק) להכנס לשם אבא שאול אומר מה חטבת עצים רשות אף כל רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד: **גמ'** א"ל ההוא מרבנן לרבא ממאי דמחטבת עצים דרשות דלמא מחטבת עצים דסוכה ומחטבת עצים דמערכה ואפ"ה אמר רחמנא ליגלי א"ל כיון דאם מצא חטוב (אינו חוטב) לאו מצוה השתא נמי לאו מצוה איתיביה רבינא לרבא יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד (ואמאי) לימא כיון דאילו גמיר לאו מצוה השתא נמי לאו מצוה התם אע"ג דגמיר מצוה דכתיב (משלי כט) יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך:

ד דף ט ע"א [איתמר כסבור בהמה ונמצא אדם כותי ונמצא גר תושב רבא אומר חייב אומר מותר קרוב למזיד הוא רב חסדא אומר פטור אומר מותר אנוס הוא איתיביה רבא לרב חסדא (בראשית כ) הנך מת על האשה אשר לקחת מאי לאו בידי אדם לא בידי שמים דיקא נמי דכתיב (שם) מחטוא לי ולטעמיך (שם לט) וחטאתי לאלהים לאלהים ולא לאדם אלא דינו מסור לאדם ה"נ דינו מסור לאדם איתיביה אביי לרבא (שם כ) הגוי גם צדיק תהרוג התם כדקא מהדרי עילויה (שם) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא [שם ע"ב] אשת נביא הוא דתיהדר דלאו נביא לא תיהדר אלא כדאמר ר' שמואל בר נחמני דאמר ר"ש ב"נ אמר ר' יונתן הכי קאמר ליה (שם כ) ועתה השב (את) אשת האיש מכל מקום ודקאמרת הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי אחותי היא וגו' נביא הוא וממך למד אכסנאי הוא שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו כלום שואלין אותו אשתך זו אחותך זו מכאן שבן נח נהרג שהיה לו ללמוד ולא למד]:

רש"י

ביניהו ע"כ: חובלנית. לפי שהיה לה לבקש לו זכות כדי לפוטרו שאין אתה מוצא מי שנתחייב מיתה אחד לשבעים שנה ויתקיימו בו כל עכשיו חייבי מיתות וסנהדרין שהרגה אחת בשבוע בידוע שאין בקיאים בדיני נפשות אי נמי לא שמה את לבה לחפש אחר זכותו של נדון כראוי לפיכך נקראת חובלנית: לא נהרג אדם מעולם. מתוך שהיינו מרבים לבדוק את העדים בדברים שאין יכולין לעמוד בהם ודייקינן עלה היכי הוו עבדי ופסקינן דאמרי ראיתם טרפה הרג או שלם הרג כלומר כלום בדקתם אותו לאחר מיתה לראות אם יש בו אחד מסימני טרפה אם לאו ואם תמצא לומר בדקתם אותו ונמצא שלם דלמא במקום סייף נקב היה מתחלה וגם בבועל את הערוה אמרינן ראיתם שהכנים כמכחול בשפופרת דבר שאין דרך העדים להסתכל בו ואין הדין כן אלא משיראום כדרך מנאפים: אף הם מרבים שופכי דמים. שלא יראו מבית דין: [האב המכה את בנו. להטותו לדרך אחרת: ושליח ב"ד. המלקה ארבעים לחייב מלקות: השתא נמי. כי לא מצא חטובה אין החטבה מצוה אלא עשיית הסוכה]: לאו מצוה להכותו: [כסבור בהמה. ה"ז כאומר מותר שהיה לו ללמוד ואף זה היה לו לעיין ובגר תושב עסקינן: חייב. מיתה: מאי לאו בידי אדם. בדיני בני נח וזה אומר מותר היה כסבור אחות אברהם היא: לאלהים ולא לאדם. והלא יודע שהיא אשת איש: הגוי גם צדיק תהרוג. קס"ד שהודה לו הקב"ה אלמא אנוס הוא: כדקא מהדרו ליה עילויה. לא הודה לדבריו שהשיב לו תשובה שחייב מיתה שאינו צדיק בדבר שהיה לו ללמוד דרך ארץ כדמפרש ואזיל]:

תוספות

התם כדאהדרו ליה. שלא היה צדיק כדמסיק ואזיל השב אשת האיש כי נביא הוא דה"ל ללמוד ורב חסדא לית ליה האי דרשא דכי נביא הוא אבל ליכא לפרושי דאהדרו ליה דכתיב ואם אינך משיב דע כי מות תמות שאחרי שהודיע שהיא אשת איש א"ל הכי ומ"מ י"ל מדאיצטריך לומר לו כן ש"מ שהיה אומר לו שכך דינו גם למי שטעה לפי שהיה לו ללמוד ולא למד והא דקאמר אשת נביא הוא וכו' מילתא באפי נפשה היא ולא משינויא הוא כמו לפי' הקונ' והא דמסיק דהיה לו ללמוד כו' מיתוקמא שפיר גם כרב חסדא דמדרך ארץ יש לו ללמוד ומיהו נמי ניחא לשיטת הקונטרס:

מהרש"א

(גמ') **התם** כדאהדרו עילויה ועתה השב אשת וגו'. וכתבו התוספות כדאהדרו ליה שלא היה צדיק כדמסיק כו' דה"ל ללמוד ורב חסדא לית ליה האי דרשא דכי נביא הוא כו' עכ"ל לא ידענא מי הכריחו אותם לזה דהא ודאי אף לרב חסדא דפטור בידי אדם מתוקמא שפיר כרב חסדא הך דרשה דכי נביא הוא דהש"י לא הודה לו בעת שאמר הגוי גם צדיק תהרוג אלא שהוא חייב הריגה בידי שמים כדמוקי רב חסדא הא דהנך מת על האשה וגו' דהיינו בידי שמים דהא עלה קאי הגוי גם צדיק תהרוג וגו' ואפשר לומר דמשמע לשון הריגה הגוי גם צדיק תהרוג וכדמסיק בן נח נהרג שהיה לו ללמוד כו'. דהיינו בידי אדם שאין לשון הריגה נופל על בידי שמים רק על בידי אדם וק"ל: (שם) וממך למד אכסנאי הוא שבא לעיר כו'. הלשון מגומגם קצת ובפרק החובל גרסי' וכבר למד אכסנאי כו' ויש ליישב לשון שמעתין דר"ל ממך למד שאתה גרמת לו להשיב לך אחותי היא כמ"ש כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה שאלתם אותו

חדושי גאונים

ראוי שיהיו צדיקים וכשרים ואף אם אחד חוטא לא יהיה נמשך אדם אחריו אבל אם הדור פרוץ ויש לחוש שמא ירבו חוטאים בישראל אמרו חכמי' מכין ועונשין וממיתין שלא מן הדין הכל לפי צורך הזמן ולפי הענין ודבר זה כבר נזכר במקומו אבל כאשר אינם לפריצות הדור והם צדיקים יש לדון כראוי משפט צדק ואם יקשה אם כן לא יהיה החוטא מקבל עונשו. דבר זה אין קשיא כי מי יפקד אותו על חטאו אם יהרוג במסתרים או יגלה עריות או יגנוב הלא אותו שידע הכל לפניו כתיבה כאורה הוא הדיין והוא העד ויהיה גם כן דבר זה כאלו עשה בסתר שודאי יהיה נפקד על חטאו בכלל ופרט ולכך לא יומת רק אם מדת הדין נותן שיומת בב"ד אז ידין אותו למיתה ולכך הדין דין אמת מה שאמרו הרגו אין נהרגין לא הרגו נהרגין. שאף כי מצד גודל העבירה יותר ראוי שיהיה חייב מיתה כשהרגו מכל מקום מצד עצם הדין ראוי יותר להיות נהרגין כשלא הרגו ויזמו להרוג ואף כי עדים זוממין לא עשו מעשה רק שחשבו לעשות וכדכתיב ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והוא ענין מחשבה בלבד וכתיב בלע ה' אשר זמם וכן זממו אל תפק וכן הרבה ומפני שענשו של עד זומם מפני אשר זמם לעשות לאחיו לכך כאשר המחשבה עוד בנמצא וזהו קודם שהרגו שאז נמצא המחשבה וניכר המחשבה כאשר בית דין עוסקים בעדות זה ואז שייך ובערת הרע מקרבך אבל כאשר נעשה הדין ושוב אינו בנמצא עוד מחשבת העדות ואין כאן רושם מעשה שאילו הרגו בידים אף שכבר עבר אלא עשה המעשה והמעשה הוא לפנינו אבל המחשבה אם נהרג לא נקרא המעשה על שמו כי בית דין עשו ואין מצד הבבל שיהיה חייב מיתה וכאשר

הכותב

סנהדרין ההורגת אחת בשבוע כו'. כתב הרמב"ם ז"ל וזה שזכר ממיעוט המיתה ראוי שידונו הסנהדרין זה בהתבוננות ומתון בדינים ואם אינם יכולים ונתקיימה העדות על מי שחייב מיתה יש להם להמית ואפילו אלף איש ביום אחד כשיזדמן זה שיהיה ראוי ע"פ התורה:

עיון יעקב

סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית. לכאורה האי מתניתא אין לה שייכות כאן במסכת זו רק במסכת סנהדרין ואולי י"ל דאתי לאשמועינן כאן על הא דאמרינן נגמר דינו וברח ובא לפני אותו ב"ד אין סותרין את דינו אע"פ שבינו לבינו כבר דנו א' וא"כ אם עכשיו ידועו גם את זה למיתה יהא נקראים חובלנית אפ"ה אין סותרין

עין יוסף

דרי. ארבעה דורות כנגד אלפים דורות. היינו אחד מחמש מאות מיעוט אלפים אינו פחות משני אלפים. וכ"ש אם כפשוטו דמשמע אלפים עד סוף כל הדורות (רש"י ד"ה עאכ"ו מכות דף כ"ג ע"א):

אמר הבונה יצא האב המכה את בנו כו'. לענין הרוצח בשגגה ואם הוא בדבר מצוה אם גולה אמרו שמצוה הוא ליסר את בנו ותלמיד שקרוי בן גם אם למד לא ישבות ליסר אותו תמיד כדי שילמד יותר ועל טוב המדות שלא יהא הולך וגדל ברעה והביא ראיה ממ"ש יסר בנך וגו' דלעיל מיניה אמר ברבות רשעים ירבה פשע שכנער הרשע כפי מה שגדל יגדל בו רשעו כהומט הזה שגדל ולבושו עמו וכמו שפירשו קצת שבשתא כיון דעל על כיון דעל וגדל בעל השבוש גדל השבוש עמו ולכך אע"ג דגמיר מצוה ליסרו;

רש"י

ומכוונות היו. אלו כנגד אלו בב׳ שורות כמין ב׳ שורות שבכרם: ושלשת. את גבול ארצך: שיהו משולשות. כלומר שוות בחלוקת הארץ חולקות רחבה של א״י לארבעת רבעים כמו שמפרש והולך שיהא מדרומה של א״י לחברון כמחברון לשכם וכו׳: בעבר הירדן תלת וכו׳. בתמיה בנחלת שני השבטים שלש כמו בנחלת י׳ השבטים: בגלעד. שהוא בעבר הירדן שכיחי רוצחים: עוקבים · אורבים: מאי שנא מהאי גיסא ומהאי גיסא דמרחקי. חברון וקדש רחוקים מגבולות הארץ רביעית הארץ וההורג בסוף הגבול צריך לנוס רביע הארץ: ומאי שנא מציעאי דמקרבי. שההורג בין חברון לשכם ובין שכם לקדש קרוב למקלט מכאן ומכאן: בין לדעת ובין שלא לדעת. בין שברח שם לדעת קליטה ובין שלא ברח שם לדעת קליטה שלא היה יודע שהוא קולטת: פרוודהא. כפרים וחצרים הסמוכים לה ונקראות על שמה נתנו לכלב: הללו. ערי מקלט: טירים קטנים. לפי שאין מזונות מצויין שם: ולא כרכים גדולים. שהכל נקבצים שם תמיד ויהא גואל הדם מצוי שם ויארוב לו: ואם אין שם מים · כשנפלו בגורל בימי יהושע ללוים הביאו לשם אמות מים אח״כ מן הנהרות הרחוקים: במקום שווקים. שימצאו מזונות לקנות: במקום אוכלוסין. שיהיו כפרים וישוב סמוכים להם שלא יבואו גואלי הדם מרובים על העיר (בקול) [בחיל]: כלי זיין. שלא יקנה גואל הדם שם זיין ויהרוג שאם יביא כלי זיין ממקומו ירגישו בו: וכלי מצודה. אף בהם הורגין חיות: מאי קרא. דמתקנינן להו לרוצחים דבר שהוא צריך לו: לתלמיד שאינו הגון. שלא יביאוהו עונותיו לידי הריגה בשוגג מכאן ויגלה דאמרינן לקמן שאינו מצוי אלא ברשעים:

ה שם ת״ר אשלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען ומכוונות (הן) [היו] כמין שתי שורות שבכרם (יהושע כ) חברון ביהודה כנגד (דברים ד) בצר במדבר (יהושע כ) שכם בהר אפרים כנגד (דברים ד) רמות בגלעד. קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן. (שם יט) ושלשת שיהו משולשות שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם ומחברון לשכם כמשכם לקדש ומשכם לקדש כמקדש לצפון. בעבר הירדן תלת בא״י תלת אמר אביי בגלעד שכיחי רוצחים [דף י ע״א] דכתי׳ (הושע ו) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם מאי עקובה מדם א״ר אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות מאי שנא מהאי גיסא [ומהאי גיסא] דמרחקי ומ״ש מציעאי דמקרבי אמר אביי בשכם נמי שכיחי רוצחים שנא׳ (שם) וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה [וגו׳]. מאי חבר כהנים אמר ר״א שהיו מתחברים להרוג נפשות ככהנים הללו שמתחברים לחלוק תרומה בבית הגרנות. ותו ליכא והאיכא (במדבר לה) ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר אמר אביי הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת הללו אין קולטות אלא לדעת. וחברון עיר מקלט הואי והכתיב (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה אמר אביי פרוודהא דכתיב (יהושע כא) ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה:

שם ערים בהללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות גואין מושיבין אותן אלא במקום מים אם אין שם מים מביאין (שם) [להם] מים ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין נתמעטו אוכלוסיהן מוסיפין עליהן נתמעטו דיוריהן מביאין להם כהנים לוים וישראלים ואין מוכרין בהם לא כלי זיין ולא כלי מצודה דברי ר׳ נחמיה וחכמים מתירין ושוין שאין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין בתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם א״ר יצחק מאי קרא (דברים ד) ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא:

ו שם תנא תלמיד שגלה מגלין רבו עמו דכתיב (דברים ד) ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא. א״ר זירא זמכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון. א״ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו איני והאמר רבי יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין דכתיב (שם) את בצר במדבר וכתיב בתריה (שם) וזאת התורה

מהרש"א

בתחלה על עסקי אשתו ולא על אכילה ושתיה וק״ל: [בגלעד שכיחי רוצחים כו׳. מה שיש לדקדק בזה עיין בחדושי הלכות]: בשכם נמי שכיחי רוצחים דכתיב וכו׳. מיהו לא הוה שכיחי בשכם כמו בגלעד דאל״כ הדרא קושייו לדוכתין בעבר הירדן תלת ובא״י תלת וק״ל: ועליהם תתנו מ״ב עיר כו׳. ק״ק כיון דמשמע ליה ועליהם תתנו לקליטה אגופא דקרא הו״ל למיפרך הכי דכתיב שש ערי מקלט תהיינה ותו ליכא כו׳ וי״ל דודאי ידע לחלק בכמה דברים בין הני שש ערי מקלט ובין מ״ב הערים כדלקמן בסוף פרקין לענין העלאת שכר אלא דפריך דאע״ג דנפישי רוצחין בגלעד ושכם לא היה לחוש להן כיון דעוד מ״ב ערי מקלט היו ומשני הללו קולטות לדעת כו׳. וכיון דהני מ״ב אינן קולטות שלא לדעת יש לחוש בשכיחי רוצחים בגלעד ושכם. וכן הא דפריך וחברון עיר מקלט הואי והכתיב כו׳. אגופא דקרא בספר יהושע ויקדישו וגו׳ ואת קרית ארבע היא חברון וגו׳ ה״ל למפרך והכתיב ויתנו לכלב את חברון וגו׳ וי״ל דאקרא איכא למימר דלאו לכל צורך של הגולים ניתן להם אף הוא ערי מקלט ולכלב ניתן לכל צרכיו אבל השתא דקאמרת דאף שלא לדעת קולטות אלו הו׳ ערים א״כ ודאי לכל צורך הגולים ניתן להם והכתיב ויתנו לכלב וגו׳ וק״ל: מכאן שלא ישנה כו׳. והכא לא קאמ׳ כה״ג שלא ישנה אדם אלא מפי הרב שהוא הגון כדאמרינן ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ וגו׳ אם דומה הרב למלאך יבקשו תורה מפיהו ואם לאו כו׳ משום דמסיק בפ׳ אינדורשין (טו:) דגדול יכול ללמוד אפי׳ מרב שאינו הגון כמו ר״מ שלמד מאחר וק״ל: וזאת התורה וכו׳. ר״ל וי״ו מוסיף על ענין ראשון את בצר וגו׳ כי כמו הנ׳ ערים קולטות כן זאת התורה קולטת ומסיק דקולטת ממלאך המות ולא מגואל הדם ועפ״ז יש לפרש מתניתין הוי גולה למקום תורה כו׳ אם רבך גולה ע״י שהרג בשוגג הוי גולה עמו ואל תאמר שאף רבך לא יהיה גולה שהיא התורה תבא אחריך

יד יוסף

א תוספתא פ״ב: ב ערכין דף ל״ג ע״ב: ג תוספתא פ״ב: ד חולין דף קל״ג ע״א:

חדושי גאונים

המחשבה היא נמלאת מחשבת רע אז יש לבער החושב שיש בו מחשבה זאת וכאשר הטידו נמלא בהם המחשבה לכך יש לקיים בו ובערת הרע מקרבך אבל כאשר לא נמלא המחשבה שכבר עברה אין כאן דין ודבר. זה יש לו טוב טעם ודעת. ועוד תדע להבין. דברי חכמים העמוקים והם דברי אמת מה שאמרו כאשר זמם ולא כאשר עשה כי זהו מסגולת המחשבה וזה כי אין ראוי לפי הסברא שיהיה דין עד זומם למיתה שהרי אין כאן רק מחשבה בלבד ומה שהתורה חייבה את עד זומם מיתה הוא בשביל שראוי שתהיה המחשבה שהיה רולה לעשות לאחיו נהפך אותה המחשבה עליו בעלמו והוא היה חושב להרגו יהיה נהפך עליו ויהיה דינו להיות נהרג וכמו שאמר הכתוב ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ולמה הולרכה התורה לתלות הטעם בזה אבל התורה אמרה שישוב המחשבה בראשו אשר חשב לעשות תהיה אותה המחשבה נהפך עליו ומלינו בכ״מ כי ראוי לפי השכל כי אשר חשב מחשבת און נהפך אותה המחשבה עלמה על החושב כמו שאמר ישוב מחשבת המן על ראשו אשר חשב לאבד היהודים וכן בכל מקום. וזה כי המחשבה קלה היא להיות נהפך על החושב כאשר המחשבה איננה יולאה לפועל והיא נהפכת על החושב משל זה מי שזורק אבן על דבר אחד שאם אין אותו דבר מקבל האבן אזי האבן נהפך על הזורק כי יתהפך האבן עליו ולפיכך אמרו ז״ל כל החושד בכשרים לוקה בגופו כי כאשר חושד חבירו במחשבתו והרי חבירו אין

הרי"ף

והא״ר יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין. הכי דלא פריך מה דתנא תלמיד שגלה והאר״י ד״ת קולטין י״ל דקושיא היא ר״י מדר״י ועי״ל התורה שלא למד מעצמו אלא מרבו אין קולטין:

עיון יעקב

בעבר הירדן תלת בא״י תלת. נראה דלכך מקשה עכשיו קושיא זו כיון דאמרת שהיו משולשין במכוון כי בל״ז הייתי אומר שאף אותן שבעבר הירדן היו סמוכין ועומדין יותר קרוב לא״י וגם י״ל שנתנו ע״פ הדבור שלא במתכוון אבל עכשיו קאמר שהכל היה במתכוון מקשה שפיר בעבר הירדן תלת בא״י תלת: ותו ליכא והא איכא ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. אפשר דבל״ז לא היה יכול להקשות דהייתי אומר דאלו את דינו אך לפ״ז נ״ע דא״כ לא מקשה ריבא אסיפא אהדדי והארכנו בישיבה בזה: ארבעים ושתים עיר לא נתנו אלא כשכבר נתמלאו אלו שש ערים ברולחים היו גולים לאלו ארבעים ושנים אבל עכשיו דקאמר שהכל נתנו לפי המדה שידעו איזה מקומות דשכיחי רולחים או לא מקשה שפיר: וחברון עיר מקלט הוא. הנה בודאי גם המקשה ידע שלא נתנה לכלב רק את פרוודהא רק שמייתי האי קושיא ופירוקא כי היכי דלא תימא דלכך בעבר הירדן היה תלת שהיו בלא כפרים ועיירות קטנות הסמוכה להם משא״כ בא״י היו עם הכפרים ועיירות קטנות הסמוך להן לכך מייתי האי קושיא ופירוקא להראות דאף בא״י לבד היו הערים בלא כפרים ועיירות הסמוך להם כמו חברון: מגלין רבו עמו. מדנקט מגלין רבו ולא נקט מגלין הרב עמו אלא דבא לומר דוקא אם הוא מיוחד לו רבו בלבד אז מגלין אותו עמו כדי ללמוד עמו כי אין אדם זוכה ללמוד מכל אבל אם לומד תלמידים הגונים הרבה וכי בשביל תועלת אחד יאבד טובה הרבה משאר תלמידים ומשום הכי אמרינן בברכות דיכנסו הכל: אמר ר׳ יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו. לכאורה משמע הטעם ג״כ כי היכי דתיהוי ליה חיותא כי מתלמידי יותר מהם וזה אינו וכי בשביל שלא

עץ יוסף

ה פרוודהא. כפרים וחצרים הסמוכים לה ונקראת על שמה נתנו לכלב. ושדי מגרש עריהם תרגום ירושלמי פרוורי קרויהון · ירעשו מגרשות תרגומו יזועון פרווריא: ערים הללו · ערי מקלט (רש״י) ובערכין פירש רש״י ערים הללו הניתנים ללוים: לא טירין קטנים · לא ערים קטנים לפי שאין מזונות מצויין שם (רש״י) ובערכין פירש רש״י לפי שהן ערי מקלט ובעינן שיהא שם יישוב לבית עגום לרוצחים:

לא קשיא הא בעידנא דעסיק בה הא בעידנא דלא עסיק בה. אי בעית אימא מאי קולטין ממלאך המות כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגרס בבי רב לא מצי שליחא דמלאכא דמותא למיקרב (ליה) [לגביה] (משום) דלא [הוה] פסיק פומיה מגירסא סליק ויתיב אארזא דבי רב ופקע ארזא אישתיק ויכיל ליה:

ז שם אמר רבי תנחום בר חנילאי מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנא' (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם דרש רבי שמלאי מ"ד (דברים ד) אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש א"ל הקב"ה למשה הזרח השמש לרוצחים איכא דאמרי אמר [ליה] הקב"ה הזרחת שמש לרוצחים. דרש רבי סימאי מ"ד (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון (לו)[לא] תבואה אאוהב כסף לא ישבע כסף זה משה רבינו שהיה יודע ששלש ערים שבעבר הירדן אינן קולטות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען אמר מצוה הבאה לידי אקיימנה ומי אוהב בהמון לו תבואה למי נאה ללמוד בהמון למי שכל תבואה שלו והיינו דאמר רבי אלעזר ב מאי דכתיב (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו. ורבנן ואי תימא רבה בר מרי אמרי מי אוהב

רש"י

להמנות בהצלה תחלה. שפתח בו הכתוב בערי מקלט תחלה: הזרח השמש לרוצחים. להכין להם חיותם כגון מילי טובא דאמרי' בגמ' לעיל: הזרחת שמש לרוצחים. בהבדלה זו ויפה עשית: ללמוד בהמון. לדרוש ברבים: שכל תבואה שלו. שבקי במקרא במשנה בהלכות ובאגדות: ורבנן ואי תימא רבה בר מרי אמרי מי אוהב בהמון לו תבואה וגו'. אוהב ת"ח לו תבואה התורה מחזרת עליו ועל זרעו כדאמרינן בעלמא (שבת כג:) מאן דרחים רבנן הוו ליה בנין

מהרש"א

לקולטך מיד גואל הדם הרודפך דאין התורה קולטת רק ממלאך המות וק"ל: [כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגרים כו'. וה"נ הוה מלי לאתויי מהך עובדא דפ' ב"מ דוד כל יומא דשבתא הוה יתיב וגרים כולי' יומא כו' ולא יכיל ליה דלא הוה פסיק מגירסא כו' ע"ש וכן מהך עובדא דרבה בר נחמני בפ' הפועלים ע"ש]: להמנות בהצלה תחלה כו'. יש לדקדק מי הכריח אותם לתת טעם בזה ולמה לא ימנה את בצר שהיא מנחלת ראובן תחלה גם שהוא היה הבכור ונראה לפי המכוון שאמרו לעיל דחברון ביהודה כנגד בצר במדבר שכם כו' קשה לו דהכתוב בספר יהושע אינו מורה כן שאמר ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית הארבע היא חברון בהר יהודה ומעבר לירדן וגו' את בצר במדבר במישור ממטה ראובן ואת ראמות וגו' והשתא כיון דבצר וחברון היו מכוונים זה כנגד זה כיון דבקרא קמא מנה חברון שהיה מחלק יהודה באחרונה באותן של יהושע ה"ל נמי לימנות בקרא דבתריה בצר שהיה מכוון לו באחרונה באותן של משה וקאמר מפני שהוא פתח בהצלת יוסף תחלה מנה אותו בהצלה דהכא נ"כ תחלה באותן של משה משא"כ יהודה שפתח בהצלת יוסף לבסוף שאמר מה בצע כי נהרוג וגו' ואמרינן פ"ק דסנהדרין [א] כל המברך את יהודה הרי זה מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ וגו' ולכך מנה אותו גם כן באחרונה בהצלה באותן של יהושע וק"ל: מזרחה שמש. ר"ל לפי שבפרשת מסעי בלווי כתיב את שלש הערים תתנו מעבר לירדן וגו' ולא כתיב מזרחה שמש דרשו שהוסיף בעשיה לומר מזרחה שמש שאמר ליה הקב"ה הזרח שמש לרוצחים ופי' רש"י להכין להם חיותם וכו' עכ"ל וקשה דהכבר נלטווה ע"ז במפורש מדכתיב ונס אל אחת הערים האלה וחי כדאמרינן לעיל ונראה לפרש ע"פ מה שאמר בסמוך שאף שאין השלש אלו שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו אותן שבא"י הבדל אתה אותן לרוצחין שלא ידאגו וילטערו על העתיד והזרח השמש להם שיראו וישמחו בהבדלתן על העתיד שיהיו נצולין על ידך וא"ד דמשה מעצמו הבדילן כדלקמן ואמר ליה הקב"ה והסכים ע"י הזרחת השמש לרוצחים לשמחן על העתיד שיהיו נצולין על ידך ולזה נסמך הך דרשה דאוהב כסף וגו' שאמר משה מצוה הבאה לידי אקיימנה כו': מאי דכתיב אוהב כסף וגו'. דימה בכל מקום התורה לזהב והמצוה לכסף לפי המדרגה להתורה על המצוה ע"ד כי נר מצוה ותורה אור ובמעלות התורה ידוע בו שנקראת התורה על שם תורת משה אבל אמר בכאן במעלות המצוה שאל תתמה על משה רבינו עליו השלום שהיה מתאוה ליכנס לארץ לאכול מפירותיה רק לקיים בה מצות התלויות בארץ שהרי כך היו המצות חביבות בעיניו שהיה יודע שאין שלש ערים כו' והוא שעיקר מצוה זו התלויה בכבוש הארץ שאינן קולטות עד שנבחרו גם השלש שבא"י ואעפ"כ אמר מצוה שבאה לידי הייתי מצות נתינת שלשת הערים מיהת אקיימנה בחיי וק"ל: למי נאה ללמוד בהמון כו'. לפי כל המדרשות שבסוגיא בהאי קרא נראה דדרש לו תבואה בוי"ו ובכל הספרים כתוב לא תבואה באל"ף גם לכאורה סיפיה דקרא גם זה הבל לא יתכן לפי כל הדרשות שבסוגיין וי"ל דודאי הקרא מפורש לא תבואה באל"ף והכי קאמר קרא לפי דרש הזה שמי שהוא אוהב לדרוש בהמון דהיינו ברבים ולא תבואה שאינו בקי במקרא במשנה ובהלכות ובהגדות כפרש"י גם זה הבל לדרוש ברבים. אבל התלמוד דריש ונקט המכוון הדיוקא ממנו דמי נאה ללמוד בהמון ולדרוש ברבים מי שכל תבואה שלו שהוא בקי בכל אלה וכה"ג יש לפרש לכל אינך דרשות דבסוגיין בהאי קרא למאי דדריש כל האוהב ת"ח לו התורה כו' קרא לא תבואה באל"ף ה"ק כל שמראה עצמו שהוא אוהב בהמון שהם הת"ח ולא תבואה שאין לו תורה גם זה הבל ואהבתו הוא הבל ואינה אהבה רק לפנים כדאמרינן פ' אלו עוברין [ב] גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח יותר כו' ואמר ר"ע כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כו' ובהכי יתיישב הא דמייתי רש"י והוא בפ' ב"מ [ג] מאן דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן ואמרו עוד שם ודדחיל מרבנן הוה גופיה צורבא מרבנן דיש לדקדק בו דאהבה גדולה מיראה בכ"מ וא"כ למה יהיה זכות דחיל מרבנן יותר גדול מזכות דרחים רבנן והיה ראוי הזכות בהפוך זה (דדחיל) [דרחים] רבנן יהיה גופיה צורבא מרבנן ודדחיל מרבנן יהיה לו בנין רבנן אבל התירוץ בזה

עיון יעקב

יהיו לו תלמידים אלו מ"מ הוי לו תיובתא אם לומד בפני עצמו או עם תלמידים אחרים שהם שמה כגון בני הלוים ועוד דא"כ גם תביריו יגלו עמו שהרי ג"כ אמרינן מחבירי יותר מהם ואפשר שזה עונשם של בני ישיבה שלמדו אצל רב שאינו הגון כי ר' יוחנן אזיל לשטתו דאמר בפ' אין דורשין דף ט"ו אמר ר"י מ"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו ואם לא תקרו אחר זה לכך יגלו עמו משא"כ בחבירים לא מצינו שמחויבים לחקור אחר זה אך אם ידע בודאי שהוא רשע אין להתחבר עמו כדכתיב בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך: לא קשיא הא בעידנא דעסיק ביה הא בעידנא דלא עסיק ביה אבע"א מאי קולטין. אפשר דפליגי שני תירוצים אלו במאי דפליגי רבא ור' יוסף בסוטה דף כ"א אי תורה אגוני מגנא אצולי מצלא לעולם או לא: אבע"א מאי קולטין ממלאך המות. ונראה לתרץ עפ"ז גמרא דסוטה דף מ"ט שני ת"ח שאין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה דהנה ודאי על סמיכות וזאת התורה אשר שם משה לערי מקלט י"ל כפשוטו כמו שערי מקלט מעביר השנאה שבין גואל הדם לרוצח כך התורה מעביר השנאה שבין בני אדם כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ושני ת"ח שהם אויבים זה לזה אין זזין משם עד שנעשין אוהבין זה לזה כדכתיב את והב בסופה אך י"ל עוד שני פשטים סמיכות הפרשיות שהתורה קולט מגלות או ממלאך המות ובזה מתורץ שני ת"ח שאין נוחין זה לזה בהלכה וא"כ קשה מה דרשו מסמיכות הפרשיות אלא ודאי דס"ל כמו שערי מקלט קולטות כך התורה קולטת ממלאך המות או מגלות לכך אחד מת ואחד גולה א"כ מוכח שפשט שלישי הוא ועיין בחידושנו בסוטה דף מ"ט שכתבנו ליישב גמרא זו בכמה דרכים: מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה. עיקר הקושיא נ"ל לפי שבפ' מטות בחלוקת הארץ מעבר לירדן נתנו מתחלה לבני גד וא"כ לבני ראובן וכבר האריכו המפרשים בטעם הדבר א"כ היה מן הראוי למנות תחלה עיר מקלט שבחלק בני גד ועיין במהרש"א: א"ל הקב"ה הזרח שמש לרוצחים. כמו שהשמש שולטת ביום שהוא עוה"ז כדאיתא במדרש כך ערי מקלט מצלת אותו ממיתה שבעוה"ז מגואל הדם וכן איתא ברבה פ' ואתחנן ובילמדנו שם ובילקוט וכן הוא אומר ותנצל נפשי ויזרח לו השמש ולאיכא דאמרי דקאמר הזרחת שמש לרוצחים ה"ק כדאיתא במדרש ובזוהר בשביל שברח משה כאשר הרג את המצרי זכה לערי מקלט וזה הזרחת השמש לרוצחים שעל ידך נתגלגל דבר זה שהזרחת שמש לרוצחים ועיין פרש"י ומהרש"א: ומי אוהב בהמון לו תבואה למי נאה ללמוד בהמון מי שכל תבואה שלו. כלומר שזה היפך מהמצות דאילו במצות אף שידע משה ששלש שבעבר הירדן אינן קולטות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען אפ"ה היה מהדר לעשות מקצת מן המצות אבל בתורה אינו כן שאין נאה לדרוש אלא מי שכל תבואה שלו והא דדריש תיבת לא דכתיב באל"ף כאילו נכתב בלמ"ד וא"ו אין זה תמיה כל כך דהרי אמרינן בסוטה דף ל"א דאע"ג דכתיב בלמ"ד אל"ף דרשינן בלמ"ד וא"ו ע"ש והא דסיים בפסוק זה גם זה הבל לכל הדרושים אלו עיין במהרש"א ולי נראה דקאי על מי שאין בו יראת שמים אע"ג שלומד בעניין זה גם זה הבל כי יראת שמים הוא אוצרו כדאמרינן בפרק במה מדליקין אבל על דאית ליה דרתא והרעא לדרתא לא עביד להכי כתיב והזכיר בפסוקים הקודמים את האלהים ירא:

הרי"ף

זה משה וכו' אמר מצוה שבאה וכו'. ולזה רמז סמיכות אז יבדיל משה וזאת התורה וגו' לפני בני ישראל שיעשו ג"כ כמותו מצוה הבאה וכו':

[א] מהרש"א ד"ה בהצלה. פ"ק דסנהדרין (דף ו:): [ב] שם ד"ה מי נאה. פרק אלו עוברין (דף מט:): [ג] שם שם. בפ' ב"מ (שבת דף כג:):

יד יוסף

א קהלת רבה פ"ה סימן ח' דברים רבה פ"ב: ב מגילה דף י"ח ע"א הוריות דף י"ג ע"ב:

חדושי גאונים

מקבל אותה מחשבה שהרי היא שקר ולכך המשפט שתהיה אותה המחשבה נהפכת על החושב עצמו כי המחשבה אינה רק כמו ארק אבן בדבר אחד אם אותו דבר מקבל האבן אין האבן חוזר עליו ואם אין מקבל האבן אותה המחשבה פועל בו כי נהפך עליו ובודאי דבר זה למדו ממה שחייבה התורה עד זומם מיתה כאשר זמם ולא כאשר עשה כי כאשר העד עדיין במחשבתו אשר חושב לעשות הרי אותה המחשבה נהפכת עליו עד שהוא נידון באותה מחשבה שהרי הוא עצמו עוסק בדבר זה להרוג ובקל יאמר על זה שיהיה נהפך על החושב מאחר שהוא חושב לעשות ודבר שהוא קל שיצא אל הפועל הוא יוצא אל הפועל אבל כאשר עשה אין שייך לומר שתהיה המחשבה נהפכת עליו כלל כי קרוב להיות נדון העד במחשבה שהוא היה רוצה לעשות וכמו שאמר אחשורוש כאשר אמרו גם הנה העץ אשר עשה המן וגו' ואמר המלך תלוהו עליו כי מחשבתו יהיה נהפך עליו אבל אם המעשה כבר נעשה כיון שאין שייך לומר זה אינו נדון למיתה ולפיכך אמרו החושד בכשרי' לוקה בגופו כי החשד עצמו שחושד את אחד ובמחשבתו שכך עשה אדם אחד והוא לא עשה אותה מחשבה נהפך עליו ונלקה בגופו ואם קשה דסוף סוף כיון שגרם לחבירו והעיד שקר למה לא

רבנן : יהבו רבנן עינייהו ברבה. שהיה אוהב תלמידי חכמים ביותר והיו לו בנים תלמידי חכמים: רב אשי אמר וכו׳.בדרב אשי גרסינן ללמוד בדרבינא גרסינן ללמד : ללמוד בהמון . עם חברים רבים: נואלו שרי צוען. נשאו וגו׳. אלמא הנואל נשא לחטוא : ללמד בהמון. תלמידים הרבה : לו תבואה. לפי שעל ידיהם ירבה הפלפול ונותן לב לתרץ קושיותיהן : בשעריך ירושלים . בשביל שעריך : מאלף עולות וכו׳ . מקרא כתיב (מ״א ג) אלף עולות יעלה

כמ״ש דכל ע״ה שונא תלמיד חכם ומי שאוהבן ודאי כבר נעשה ת״ח ולא שייך למימר ביה מאן דרחים רבנן יזכה שיהיה גופיה צורבא מרבנן דע״כ כבר הוא א׳ מרבנן כיון שהוא אוהבן וע״כ אמרו בו שיהיה הזכות לו שגם בניו יהיו רבנן והתלמוד דקאמר כל אוהב בהמון לו תבואה בוי״ו הוא מן המקרא דכל אוהב בהמון ות״ח לפי האמת לו תבואה שזוכה להיות בניו ת״ח כרבא בריה דרבה שהיה רבה אוהב ת״ח וזכה להיות בנו רבא ת״ח.וק״ק בדברי המאמר הזה כל אוהב בהמון לו תבואה מאי משמע הך דרשה כפי׳ רש״י שהרי לא הוסיף על דברי המקרא כלום רק מלת כל במקום מלת מי שנא׳ בקרא אוהב וגו׳ ואפשר דסמך תלמודא עצמו בהך דרשא אהא דמייתו יהבי ביה רבנן עינייהו ברבא כו׳ וק״ל : כל האוהב ללמוד בהמון כו׳. גם בדרש זה יש לפרש לפי המקרא לא תבואה שאמר על מי שמראה בעצמו שהוא אוהב ללמוד עם חברים רבים ולא תבואה ורואינו שאין בו תורה גם זה הבל ר״ל שאל תאמין לו שהוא אוהב ללמוד ברבים שהמכוון ממנו כן אלא באמת אוהב ללמוד בחברים רבים יש לו תבואות התורה . וקאמר והיינו דא״ר יוסי בר חנינא מ״ד חרב אל הבדים וגו׳ חרב על

אוהב בהמון לו תבואה כל האוהב ללמד בהמון לו תבואה יהבו ביה רבנן עינייהו (ברבה בריה דרבא) [ברבא בריה דרבה] . רב אשי אמר כל האוהב ללמוד בהמון לו תבואה והיינו דא״ר יוסי בר חנינא מאי דכתיב (ירמיה נ) חרב אל הבדים ונואלו חרב על [צוארי] שונאי ת״ח שיושבים בד בבד ועוסקין בתורה ולא עוד אלא שמטפשין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם (במדבר יב) אשר נואלנו [ולא עוד אלא שחוטאין שנא׳] ואשר חטאנו ואבע״א מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען . רבינא אמר כל האוהב ללמד בהמון לו תבואה והיינו דאמר רבי ב הרבה תורה למדתי מרבותי ויותר מחברי ומתלמידי יותר מכלם :

ח שם א״ר יהושע בן לוי ג מאי דכתיב (תהלים קכב) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים מי גרם לרגלינו שהיו עומדין במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה.וא״ר יהושע[בן לוי]מ״ד (שם) שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות זקן זה ויבוא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי אמר ליה הקב״ה (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה [לפני] מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח :

שונאיהם כו׳ . הוא מבואר שמדרך למוד תורתנו מתוך עומק עניינה לא יבא האדם על בוריה של תורה ועל אמתתה רק על ידי פלפול וחדוד עם חברים מה שאין כן דתי העובדי כוכבים שכ״א עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו וא״צ לחברים וכדאמרינן בפרק הרואה [א] שאין התורה נקנית אלא בחבורה ולזה אמר מי שעוסק בתורה בד בבד ביחידות הנה הוא עוסק בה כעובד כוכבים העוסק בה שלימודו ביחידות ואמרינן בפרק ד׳ מיתות [ג] עובד כוכבים עוסק בתורה היה חייב מיתה ואמרינן שם דכל מיתתו בסייף שהוא מיתת חרב וע״כ זה העוסק בתורה כמדת העובד כוכבים ביחידות היה ראוי לעונשו במיתת חרב וסייף . ואמר ולא עוד אלא שמטפשין כו׳ . כי הטעות מצוי בלמוד יחידי משא״כ בלמוד של רבים שאם יטעה אחד מהם יש שני להודיע לו טעותו. ואמר ולא עוד אלא שחוטאין כו׳. כך נראה הגירסא מפרש״י בפ״ק דתענית וכן ממה שהולך רש״י הכא לפרש נואלו שרי צוען נשאו אלמא הנואל נשא לחטוא עכ״ל. והיינו כמי מטעם שאמרנו כי הטעות מצוי ביחיד להתיר האיסור ולטהר הטמא והיינו שחוטאין וק״ל: מ״ד עומדות היו רגלינו וגו׳ מי גרם וכו׳.משום דהאי קרא אין לו חיבור לשל מעלה דכתיב שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך שהוא לשון עתיד למדברים אליו לנוכח ועומדות היו הוא לשון עבר למדבר בעדם גם שכלל עצמו עמהם רגלינו. ולזה דרשו לפי מ״ש בסמוך שמעתי שהיו בני אדם אומרים לי בית ה׳ נלך מתי ימות וכו׳.ושמחתי בדבריהם שאמרו שיבנה בהמ״ק ויהיה להם הא׳ מג׳ עמודים כמ״ש (אבות פ״א מ״ב)על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועבודה וג״ח שע״י בנין בה״מ יהיה להם עמוד העבודה כמ״ש ונעלה לרגל ואמר דוד שמחתי בו אבל הקב״ה לא הסכים על ידם כדלקמן ואמר משום דעומדות היו רגלינו במלחמה שהי׳ לי ולכם בזה עמוד א׳ שהיה עמידת רגלינו היותר טוב הוא בשעריך ירושלים עמוד של תורה שהיה לנו בשערי ירושלים כדאמרי׳ ות״ת כנגד כולם . ודע דלפי דרש תלמוד שלנו נראה לפרש שלא אמרו כן דרך ליצנות ולא שהיו מבקשים למיתתו של דוד אלא שהיו מתאוים לבנין בהמ״ק בעבור העבודה כמ״ש ונעלה לרגל ואמרו ימות זקן שכבר באותה שעה דוד זקן ובא בימים ונהמנה כבר שלמה למלך תחתיו ויבנה בהמ״ק ע״י אבל בירושלמי פ״ב דברכות אמרו שהיו פריצי הדור עושים כן היו הולכים אצל חלונותיו של דוד וא״ל מתי יבנה בהמ״ק וכו׳ ע״ש : ושא״ל הקב״ה טוב יום בחצריך . כי

עיון יעקב

מ״ד עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים . עיין במהרש״א בקישור הפסוקים. אלו ול״נ דהס״ק דוד שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך שיבנה בית המקדש ויהיה עוד עמוד אחד משלש: העמודים שהרי עומדות היו רגלינו בשביל שעריך ירושלים שהיו עוסקים בתורה וכן ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו שהיו עושין ג״ח זה לזה ע״י כן היו נחבורה אחת וכ״ש כשיהיה עוד עמוד השלישי שהוא העבודה ואז יהיה חוט המשולש ג׳ עמודי עולם תורה ועבודה וג״ח ולא ינתק וע״ז השיב שפיר הקב״ה טוב לי יום א׳ שהוא עוסק בתורה וכו׳ : מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה . נראה לי הטעם לפי מה דאיתא בגמרא דב״ב דף ע״ו אמר ר׳ שמעון אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע וכתב הזרע בירך הטעם דגמר קידושין לא היו עד שגמר משה וכתב כל התורה כמו מי שאמר הרי את מקודשת לי במנה והיה מונה והולך אינה מקודשת עד שישלים ע״ש דבריו באריכות ונראה דבזה פליגי הסני מ״ד בגיטין דף ס׳ ר׳ יוחנן אמר תורה מגילה מגילה ניתנה ור״ל אמר תורה חתומה ניתנה דמ״ד חתומה ניתנה ס״ל כמ״ד תורה לוח לנו משה מורשה מאורסה ובתורת קדושין ניתנה ומ״ד מגילה מגילה ניתנה ס״ל מורשה כפשוטו בתורת ירושה וא״ל ליתן התורה בפעם אחת ואי׳ בגמ׳ סוף ברכות דף פ״ג ע״ב הסכת ושמע וגו׳ היום הזה נהיית לעם וכי אותו יום ניתנה תורה לישראל אלא מלמד שחביבה תורה על לומדיה כיום שניתנה מסיני ואי׳ בפ׳ כי תצא פ׳ כ״ד פסוק ה׳ כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא [וגו׳] נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח לכך ניתנה הסייף והספר כרוכים מן השמים כיון שהוא חביב עליו התורה כאילו קיבלה היום צריך להיות נקי שנה אחת מן הסייף מהמלחמה וכן לעולם כיון שבכל יום הוא כאילו קיבלה היום וזה כוונת הגמרא כאן מי גרם שיעמדו למלחמה ויצליחו שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה וחביב עליהן כאילו קיבלו היום לכך צריכין להיות נקיים מהמלחמה ועפ״ז תירצתי הירושלמי ריש פ״ד דסנהדרין אמר ר׳ ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היה לרגל עמידה הפי׳ אילו ניתנה תורה חתוכה א״כ היה נראה להדיא שלא ניתנה בתורת קדושין לכך לא היה רגל עמידה במלחמה : שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות וכו׳ ושמחתי . ולכאורה תמוה הוי לאותה שמחה שהזכירו לו יום מותו וי״ל דידוע הטעם שלא בנה דוד הבית המקדש שאם היה דוד בונה לא היה בית המקדש יכול ליחרב והיה שופך חמתו על ישראל ועוד טעם אחר דחטא בת שבע היה גורם שלא יוכל לבנות ועל זה היה לדוד להצטער משא״כ לטעם ראשון היה שמחה לדוד כיון שזכותו גדול כל כך שאם הוא היה בונה לא היה נחרב ולא נחשב לו כחטא של בת שבע אך קשה דא״ך אמרינן דשפך הקב״ה חמתו על עצים ואבנים הא אמרינן אפילו עוסק בתורת עולה הרי הוא ממש כאילו הקריב עולה אכן אי אמרי׳ דהוי רק כ״ף הדמיון וקרבנות לא עדיף מתורה ניחא ומהרש״א כתב שלכך היו אומרים מתי ימות זקן זה לפי שהתאוו לבנין בית המקדש בעבור חיבוב הקרבנות שהיה חביב בעיניהם יותר מתלמוד תורה ובזה מתורץ כיון שאמרו מתי ימות זקן זה ויבנה שלמה בהמ״ק כדי להקריב קרבנות וקשה מה כולי האי דהא התורה טוב כמו עבודה אלא צ״ל דקרבנות עדיפא מת״ת א״כ לכך שמחתי דעכשיו י״ל דלא נחשב לי חטא בת שבע לחטא והא דלא בניתי בהמ״ק משום שא״א היה ליחרב אם אני בניתי אבל עכשיו שפך חמתו על עצים ואבנים לכך שמחתי א״ל הקב״ה כי טוב יום בחצריך יום אחד שאתה עוסק בתורה מכל הקרבנות וא״כ הכל שקר מתחלה ועד סוף : ושמחתי . כי בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני : טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה . דקדק דוקא בלשון אתה כי הלכה כמותו בכל מקום דוד דגלי

עין יוסף

ז כל האוהב ללמוד בהמון לו תבואה כו׳.עי׳ במהרש״א ונעלם ממנו מה שכ׳ רש״י בסוטה דף כ״ז ע״ב ד״ה לו אני אייחל דיש לא שהוא נדרש כמו לו בלמ״ד וא״ו כדמפרש בגמ׳ ע״כ (שמעתי מפי הרב המופלג מוה׳ גרשון במה׳ מרדכי מסלאנים): ולא עוד אלא שחוטאין שנאמר ואשר חטאנו.הנה בפנים הע״י מוסגר זה. אבל בגמרא אינו מוסגר . וכן אי׳ בברכות . ואף שבתענית ליתא זה בפנים הגמרא . אבל מפרש״י שם נראה דגרס שם שמציין שם שחוטאין דכתיב נואלנו גבי חטאנו:

[א]מהרש״א ד״ה כל האוהב. בפרק הרואה (דף סג:) : [ג] שם שם.בפ״ד מיתות (דף נט:) :

יד יוסף

א ברכות דף ס״ג ע״ב תענית דף ז׳ ע״א : ב שם דף ז׳ ע״א : ג קשה כיון דשתי המימרות רבי יהושע בן לוי אמרן ה״ל להקדים מימרא שניה דהיא על רישא דקרא . גם מנלן דהשיב לו הקב״ה טוב יום אחד כו׳ וי״ל דמש״ה הקדים דרשא דעומדות היו רגלינו דהוי תשובת הקב״ה על מה שאמר דוד שמחתי באומרים לי מתי ימות כו׳ השיבו הקדוש ב״ה עומדות היו רגלינו במלחמה בשביל שעריך המצוינים בהלכה יום אחד שאתה עוסק מאלף עולות :

חדושי גאונים

יהיה נדון למיתה חטא גדול כמו זה כי כבר אמרנו כי המשפטים הם שנים המשפט האחד מצד הדין בעצמו כי התורה היא תורת אמת מדברת מצד הדין בעצמו כי אין ראוי מי שהעיד שקר ולא עשה מעשה שב״ד ימיתו אותו שיהיה חייב מיתה וכן אין לפי ד״ת שאם אמר אחד לחבירו תהרוג זה והרגו ואף אם שכרו שיהרוג את זה אין הדין שיהיה חייב מיתה השוכר אותו וזה מצד התורה שהיא חכמה שלא חייבה רק מי שעושה מעשה בידים כמו שאמר הכתוב ידינו לא שפכו את הדם ולפי התורה אינו חייב מיתה רק כאשר משפטו למות לגמרי ואם חסר אל העושה כחוט השערה שאין נותן הדין להיות דמו כשפך אין דמו נשפך כי הכל מבואר בלא פחות ובלא יתר כלל כי אין בית דין יכולין להמית אותו חציו ולפיכך אמרה תורה האלהית שהוא פטור מדין אדם ודינו הוא אצל השי״ת אשר הוא יתן לו דינו ומשפטו כפי אשר עשה אף כחוט השערה לא יוסיף ולא יפחת ועל

ט דף ט ע"ב **משנה** ומכוונים להם דרכים מזו לזו שנאמר (דברים יט) תכין לך הדרך ומוסרים לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך וידברו אליו ר"מ אומר (אף) הוא מדבר ע"י עצמו שנא' (שם) וזה דבר הרוצח לפיכך אמותיהן של כהנים (היו) מספקות להם (מים ומזון) [מחיה וכסות] כדי שלא יתפללו על בניהן שימותו*): **גמ'** [דף י] א תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר [שם ע"ב] מקלט [היה] כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם אמר רבי (הונא) [כהנא] מאי קרא תכין לך הדרך עשה לך הכנה בדרך. רבי חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (תהלים כה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך אם לחטאים מורה קל וחומר לצדיקים ר"ש בן לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (שמות כא) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו וגו'. (ש"א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והרגו (נמצא) זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה:

י שם [אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא ואמרי לה] א"ר הונא א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך [בה] מוליכין אותו. מן התורה דכתיב (במדבר כב) לא תלך עמהם וכתיב (שם) קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב (ישעיה מח) אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים דכתיב (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן:

רש"י

שלמה וגו': לפיכך אמותיהן. אקרא דוישב שם עד מות הכהן קאי: מקלט כתוב על פרשת דרכים. בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט עץ היה תקוע באותו הדרך וכתוב עליו מקלט: פתח לה פתחא להאי פרשתא. כשהיה רוצה לדרוש בפרשת רוצחין היה מתחיל כך: והאלהים אנה לידו. זהו שאמר הכתוב כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע. משל הקדמוני היא התורה שהיא משל של הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיא אמרה מרשעים יצא רשע והיכן אמרה והאלהים אנה לידו והיאך הקב"ה ממציא מכשול לאדם לחטוא אלא על ידי שהם רשעים ההורג והנהרג ההורג היה חייב גלות ואין עד בדבר והוא לא גלה והנהרג היה חייב מיתה ואין עד בדבר ולא נהרג לפיכך הקב"ה זימנן לפונדק אחד וכו': במה הכתוב מדבר. והאלהים אנה לידו: ונפל עליו והרגו. ויש עדים וגולה על כרחו: (מלמדך להועיל. ואעפ"כ אינו מדריכך אלא בדרך תלך. כלומר בדרך שאתה חפץ ללכת בה: אם ללצים הוא

מהרש"א

מקום המקדש כבר היה ביד דוד שקנה מארונה וטוב לי יום בחצריך שעדיין המקום פנוי כמו חצר בלי בנין ואת עוסק בתורה כו' ויום אחד שאמר בפ' ב"מ מפורש שאותו יום אחד הוא יום ו' שקודם מיתתו שרצה דוד להיות מת ביום ו' וזמן מיתתו היה ביום ז' והיה מתבטל אותו יום מדברי תורה: טוב וישר וגו' אם לחטאים יורה ק"ו כו'. לענין הפתחא להאי פרשתא הכי יתפרש האי קרא טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך לעשות לרוצחים הכנה לדרך לעיר מקלטו להצילו מיד גואל הדם וקרא השוגגים חטאים כדאמרינן פרק יוה"כ וכדלקמן שלא נזדמן השוגג רק למי שיש בידו חטא כבר והוסיף בדבריו ק"ו לצדיקים שיורה להם הדרך להצילם מפגע רע ועוד יש לפרש שגם זה הקל וחומר פירושא דקרא וע"פ מ"ש בס"פ אחד דיני ממונות [א] כתיב טוב ה' לכל וכתיב טוב ה' לקויו משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה משקה כולהו כשהוא עודר אינו עודר אלא הטובים שבהם רצה לומר הטובה שבא לפעמים לרשעים הוא ע"י הצדיקים וזה שאמר הכתוב טוב וישר ה' לעשות טובה לצדיקים כמ"ש ועל כן יורה ג"כ חטאים בדרך כדי שישא ק"ו בעצמו אם כך טובה עושה לחטאים ק"ו לצדיקים וע"י זה ישוב ויהיה צדיק דהשתא עיקר הטובה שעשה לו הקב"ה מתחלה לצדיק היה כמ"ש שכל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה עוד: אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד כו'. אבל על זה שנהרג בשוגג הראשון לא קאמר שהרג במזיד שאולי חטא אחר היה בו שנתחייב דין שמים שעל כרחך לא היה ע"פ עדים אבל זה שנהרג ע"פ עדים היה חייב מיתה כדין אדם שהרג כבר במזיד ולעיל בגמרא בחידושי הלכות כתבנו לפי דרךהתוספות בהאי דגלעד נפישי רוצחים דהרבה מזידים נהרגו ע"י שוגג אחד ע"ש ומיהו בשוגג הראשון צריך לומר ע"כ כמ"ש הכא לגבי מזיד דע"י חטא אחר שזימנלו כן שוגג הראשון ולא גלה לפי שלא היו עדים בדבר ונזדמן לפונדק אחד שהרג בשוגג ע"י עדים עד שהולך ליגלות וק"ק דמשמע מזה שהרג בשוגג בלא עדים שהולך לגלות ולא ידענו על מה דהא הגלות לערי מקלט אינו רק אלא מפני גואל הדם שיהרגנו [ג] ואם אין עדים בדבר היאך יהרגנו הגואל ואפשר לומר אם הוא מודה בדבר או שיודע הדבר ע"י קרובים ופסולים שפטור הגואל אם יהרגנו ודו"ק: בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו וכו'. עיין בזה במפרשים ואענה גם אני חלקי דלא קאמר שמוליך אותו הקב"ה אלא מוליכין אותו והוא ע"פ שכתבנו בכמה מקומות שכל מחשבה ודבור ומעשה האדם הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע על כן אמר בדרך שאדם רוצה לילך שהרשות בידי האדם ממנו יתברך ב"ה שהכל בידי שמים חוץ מי"ש אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותם המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו ומייתי ראיה מן התורה דכתיב לא תלך עמהם שאמר ליה הקב"ה כן וכתיב קום לך אתם וגו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא שלח לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קום לך אתם. ואמר דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל וגו'. כי כל מלאכיו ית' ב"ה אינו מלמדך רק להועיל ולטוב לך אבל מדריכך הוא מלאך שאתה מדריכו בדרך זו תלך כפי דעתך ורצונך. ואמר דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו'. ר"ל אם

הכותב

[א] מהרש"א ד"ה טוב בסוף פרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לט:):

[ג] שם ד"ה א' הרג שוגג. דהא הגלות לערי מקלט אינו רק אלא מפני גואל הדם שיהרגנו וכו'. לא ידעתי מנ"ל האי טעמא והדרבה מצינו להדיא דהגלות חייב כי היכי דליהוי לי' כפרה עיין לעיל (דף ב: ודף ח:) שגגת סייף ניתנה לכפרה וכו' וכן מוכח בדוכתי טובא דעיקר גלות הוא משום כפרה ועיין תוס' י"א: ד"ה מידי. [והא דתלתה רחמנא פן ירדוף גואל הדם דינא אתי לאשמועינן] ועוד לדעת הגאון ישראל שהרג גר שאין לו גואלים אף שב"ד מעמידין גואל כדאי' (סנהדרין מה:) היא גופא קשיא לא יעמידו גואל הדם ולא ליגלי אלא קושטא קאי דעיקר משום כפרה וצ"ע גדול. וגם תירוצו של הגאון ז"ל שכ'

יד יוסף

א תוספתא פרק ב':

חדושי גאונים

זה מלך התורה ודבר זה כאשר אין לחוש לקלקול הדור שכל אחד יעשה כך וזה כאשר היה הדור דור צדיק. ומזה דברה התורה אבל אם אין הדור צדיק ויש לחוש שיהיו פורצים יותר ויותר על זה אמרו מכין ועונשין שלא מן הדין כי זה בא לקלקל רבים כמו שאמרו וניתן ביד בית דין לתקן פרצת הדור לא שיקבעו הלכה לדורות כך רק הוראת שעה בלבד כפי הדור. וכבר אמרנו שגם כן אל יקשה לך ש היה החוטא נשכר מי שעשה החטא ועל זה אמרנו כי משפטו אל השם ית' וכאשר הדור הוא דור צדיק לא ינקה הש"י אדם כמו זה רק אל פניו ישלם לו כי השם ית' משגיח בישראל לאבד החוטאים מן הדור ולתקן את ישראל כאשר היה הש"י עם

כתב הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה שאמרו וידברו אליו ר"ל שהם ידברו לגואל הדם אם בקש הרוצח ויאמרו לו בשגגה הרג ואסור להורגו בשלום ומה שראוי לדבר לו כדי לשכך חמתו. ור"מ אומר אינם חייבים להטפל בזה אלא הוא יטען להציל עצמו ואין הלכה כר"מ עכ"ל הרמב"ם: **בדרך** שאדם רוצה לילך. כו'. כתב הרמ"ה ז"ל שנאמר לא תלך עמהם כיון שגלה דעתו שחפץ לילך עמהם א"ל קום לך אתם: מלמדך להועיל. ואעפ"כ אינו מדריכך אלא בדרך תלך כלומר בדרך שאתה חפץ ללכת בה: אם ללצים הוא יליץ וגו'. כלומר אם ללצים ודאי הוא יליץ להם. כלומר אינו מעכב על ידן אלא מניחן ללוץ:

עיון יעקב

מסכת מיקרי ת"ת דרכים דעדיף מעבודה: **אם** לחטאים מורה ק"ו לצדיקים. כמו שהרשעים מורה להם להנצל מן המיתה מגואל הדם ע"י ערי מקלט כן הצדיקים כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו ויצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו והקב"ה עוזרו כדאיתא בקדושין דף ל' הקב"ה מורה להם דרך להנצל מן המיתה: **נמצא** זה שהרג במזיד נהרג. ק"ק כיון שזה נתחייב סייף ועכשיו נדון ע"י סקילה וכדאיתא בסנהדרין דין ארבע מיתות לא בטלו ואפשר דס"ל נופל עליו וסכינו או סייף בידו והורג וצ"ע: **מן** התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך. הצריך שלשה לימודים כדי שלא תבוא לחלק בענין זה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים ולכך מייתי כולהו ולא הוי כיסודה ועוד לקרא ואין זה סותר למה דאיתא בסנהדרין פ' חלק דף ק"ד הוצפא כלפי שמיא מהני כאשר כתבנו שם בחידושינו ע"ש:

עין יוסף

מ ומכוונים להם דרכים מזו לזו. שהיו עושים הדרכים שיהיו מכוונות לערי מקלט שלא יהא הרוצח תועה בדרך: וידברו אליו. מדברים לגואל הדם אל תנהוג מנהג של שופכי דמים. בשגגה בא מעשה זה לידו: הוא מדבר ע"י עצמו. אין תלמידי חכמים נזקקין לדבר לגואל הדם בעבורו אלא הוא טוען טענת עצמו. וכ"כ הרמב"ם. ולדבריהם לא גרסינן אף. (תוי"ט): **שלא** יתפללו על בניהם שימותו. ואע"ג דקללת חנם לא באה כדכתיב כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא. שאני הכא שהכהנים פשעו שהיה להם לבקש רחמים על דורם שלא יארע להם תקלה ולא בקשו:

*) זו המשנה נחלקה לשתים בגמ' א' בדף ט' וא' בדף י"א.

שם **א"ר** חמא בר חנינא מפני מה נאמרה פרשת רוצחים [דף יא] בלשון עזה דכתיב (יהושע כ) וידבר ה' אל יהושע לאמר דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי וגו' מפני שהן של תורה · למימרא דכל דבור לשון קשה אין דכתיב (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות והתניא (מלאכי ג) נדברו אין נדברו אלא לשון נחת וכה"א (תהלים מז) ידבר עמי' תחתינו דבר לחוד ידבר לחוד:(סימנ"י רב"נן מה"מני וס"פרי)[פליגי בה ר' יהודה ורבנן חד אומר מפני ששיהה וח"א מפני שהן של תורה. (יהושע כד) ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים פליגי בה רבי יהודה ורבי נחמיה חד אומר שמונה פסוקים וחד אומר ערי מקלט בשלמא למ"ד ח' פסוקים היינו דכתיב בספר תורת אלהים אלא למ"ד ערי מקלט מאי בספר תורת אלהים ה"ק ויכתוב יהושע בספרו את הדברים האלה הכתובים בספר תורת אלהים ספר שתפרו בפשתן פליגי בה ר' יהודה ור"מ ח"א כשר וחד אמר פסול למ"ד פסול דכתיב (שמות יג) למען תהיה תורת ה' בפיך ואיתקש כל התורה כולה לתפילין מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין אף כל לתופרן בגידין ואידך כי איתקש למותר בפיך להלכותיו לא איתקש אמר רב חזינן להו לתפילין דבי חביבי דתפירי בכתנא. ולית הלכתא כותיה]:

יא שם **פיסקא** לפיכך אמותיהן של כהנים כו'· טעמא דלא מצלו הא מצלו מייתי והכתיב (משלי כו) כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא אמר (להו) ההוא סבא מפרקיה דרבא שמיע לי (מפני) שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו ואיכא (דאמרי) [דמתני] כדי שיתפללו על בניהם

רש"י

ילין וגו'. כלומר אם ללים ודאי הוא יליץ להם. כלומר אינו מעכב על ידם אלא מניחן ללוץ):בלשון עזה. בכל יהושע כתיב ויאמר ה' אל יהושע וכאן נאמר וידבר ה' ודבור לשון עז הוא: מפני שהן של תורה. אבל שאר אמירות שאמר לא אמר דבר לקיים מלוה הכתובה בתורה חוץ מזו : ידבר עמים. ינהל עמים תחתינו: [מפני ששיהה.שלא הפרישם לאחר שחלקו מיד עד שנאמר לו מפי הקדוש ברוך הוא : פליגי בה. בפירושא דהאי קרא מה כתב יהושע בס"ת : ח"א שמנה פסוקים . מוימת שם משה עד סיפא וחד אמר בפרשת ערי מקלט הוא אומר שכתובה בספר יהושע : למען תהיה תורת וגו'. ורישיה דקרא משתעי בתפילין ואיתקש הכא תורה לתפילין : כי אתקש למותר בפיך. דכתיב בהאי קרא בפיך מן המותר בפיך שאין נכתבין על עור בהמ' טמא':להלכותיהן. לדבר שאינו כתוב בתורה ובתפילין גופייהו לא גמרי' ליה אלא מהלכה למשה מסיני לא ילפי' בהיקשא : דבי חביבי. דודי אחי אבא והוא ר' חייא]:שהיה להם לבקש רחמי' על דורם.הלכך לאו קללת חנם היא: הכא אמרינן · בבבל אמרו משל זה על האדם שלקה בשביל סרחון של אחרים:

מהרש"א

ללים הוא מוסיף לו לץ דהיינו מלאך כפי ליצנותו ואם לענוים הוא יתן חן לעצמו מלאך של חן נגדו ית' ב"ה :

מפני מה נאמרה פרשת רולחים בלשון עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע וגו' מפני שהן של תורה וכו'.ודאי דכמה פרשיות בתורה שהן של תורה ולא נאמרו רק בלשון ויאמר כגון פרשת החדש ופרשת זאת חקת הפסח ופרשת טומאת כהנים ופרשת ליצית אלא דפרשיות של תורה הכתובים בתורה איכא הכי ואיכא הכי אלא לפי שבספר יהושע לא נאמרה שום פרשה לקיים מלוה הכתובה בתורה חוץ מפרשת רולחים וע"כ נאמרו כולם בלשון ויאמר כדרכן וזו ילאתה מכללן להורות שהיא של תורה שיפול בהן לשון עז : דכל דבור לשון קשה . בפ' כי תשא גבי וידבר ה' אל משה ובפ' שמיני גבי וידבר אהרן אל משה ובפ' בהעלותך גבי ותדבר מרים וגו' פירש רש"י כך כל דבור לשון קשה הוא וכו' . וכתב הרא"ם שם מפני שהדבור כאשר תבא אחריו וכו' ע"ש באורך לפי דרכו אבל דבריו תמוהים דהא בדבור דהכא גבי יהושע כתיב אמירה אחריו ואעפ"כ דרשוהו מלשון קושי גם מה שפי' שהדבור בכ"מ מורה על הכלל והאמירה אחריו מורה על הפרט מלאנו גם הפך זה הדבור אחר אמירה בפ' ליצית והנראה כי הדבור אינו נופל בשום מקום אלא בלשון קשה וזה אב לכולן דבר אתנו קשות ולכן יפול בדברים של תורה לשון דבור אבל בדברים שאינן של תורה לא יפול בהן כלל לשון וידבר רק אמירה חוץ מקומות מעטים שילאו מן הכלל שנאמר בהם וידבר לפי שהענין בעלמו איירי בדבר קשה כגון כל אלו שהביא רש"י בפי' החומש [בפ' כי תשא וידבר ה' אל משה לך גו' ובפרשת שמיני וידבר אהרן וגו' ובפ' בהעלותך ותדבר מרים וגו'] שאינם מדברים בשל תורה וסיפה הכתוב לומר בהן וידבר ע"ש קושי הענין ודו"ק : אין נדברו אלא לשון נחת וכו'. מפורש בפ' במה אשה ע"ש גם בפרש"י ויש לדקדק מי הכריח המקשה להקשות מברייתא דפירשו אין נדברו אלא כו' אמאי לא מקשי מגופה דקרא ידבר עמים תחתינו ויש לומר דודאי הקרא ידבר עמים וגו' יתפרש מלשון הנהגה שהיא הקשה שעל ידי הנהגת קושי להם ידבר עמים וגו' ומשום הכי הולרך להקשות מברייתא : (בגמ') [ויכתוב יהושע את הדברים האלה וגו' רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר שמנה פסוקים כו'. והכי אמרינן בפרק קמא דבבא בתרא [א] אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא ע"כ כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר"י ואמרי לה ר"נ כו'. ויש לפרש לפי זה את הדברים האלה ר"ל ענין ודברים אלה שהזכיר להם יהושע ואשלח את משה וגו' ואוליא את אבותיכם וגו' וישם מאפל ביניכם ובין מלרים ויבא עליו את הים וגו' כל זה כתב גם כן יהושע בספר תורת אלהים באותן שמונה פסוקים במה שכתב לכל האותות אשר שלחו ה' וגו' ולכל היד החזקה ולכל המורא וגו' ולמ"ד ערי מקלט ניחא טפי הדברים האלה דקאי אאותן דברים שהם של תורה וכתובים בספר יהושע וק"ל : שהיה להם לבקש רחמים על דורם כו' · ודבר זה תלוי ביותר בכ"ג שכך היה תפלתו ביו"כ

עין יעקב

א"ד כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו טעמא דמצלו הא לא מצלו מייתי.ואיכא בינייהו דללשון ראשון לא נענשו אם לא ע"י תפלה וקללת הרולח אבל ללשון שני נענשו אפי' בשב ואל תעשה מהרולח אם לא שיתפלל הרולח שלא יענש על מה שלא התפלל להכי מייתי ללשון שני כי הא דהוה גברא דאכליה אריא ברחוק וכו' ולא אבעי אליהו בהדיה תלתין יומין אף שלא היה מי שהתפלל וקלל אותו בשביל זה אפ"ה עונשו בכך משא"כ ללשון ראשון אין ראיה מזה : **שהיה** לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות ולא ביקש . ואין זה

אמר הבונה למימרא דכל דבור לשון קשה כו' . כמו שלותה תורה והזהירה על הרולח מזיד שלא יחוסו עליו ודקטל יקטלוניה ומעם מזבחי תקחנו למות ורמז זה פאמרו כי חרבך הנפת עליה ותחללה ולא תעלה במעלות על מזבחי הקפידה על הלית הרולח בשגגה כנראה בפרשה במקומה ומפירושי חז"ל בפרק זה ובמאמר דלעיל כי סגלות האדם רבה עליו שגיאות מי יבין ואין עון אלא בכוונה . וז"ש ה' ית' ליהושע בלשון עז וקשה שיבדילו ערי מקלט לרולח כלומר בהזהרה יתירה . אמנם מה שקשה לי טובא על אמרם והתניא אין נדברו אלא לשון נחת וכה"א ידבר עמים תחתינו ברייתא היא בפרק במה אשה הביאה בעל ע"י שם א"ר ירמיה ארשב"ל שני תלמידים הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' ואין נדברו אלא לשון נחת שנאמר ידבר עמים תחתינו . שהרי נדברו בכ"מ לשון קושי ודבור עז הוא יותר מדבר האיש או דבר אל בני ישראל . הנה ביחזקאל אמר ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים . דוד אמר גם ישבו שרים בי נדברו . במלאכי חזקו עלי דבריכם אמר ה' ואמרתם מה נדברנו עליך . שהנראה מענינם דבור קשה וחזק הוא בלי ספק . וכן מורה תוספת הנו"ן על הפרש לשנות ולחזק כמו שמוסיפין בלשון לעז שלנו לומר שהוא דבור קשות שטראפ"א דלאר"י אף כי לייסב מ"ש אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו פירשתי שגם שם ענינו דיבור קושי והוא הויכוח שעושים הת"ח במלחמתה של תורה ונראים כאילו מחרפים זה לזה ואמר שמה שנדברו יראי ה' איש אל רעהו הקב"ה מחשיבו להם לטובה ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו כי זה נמשך מהיותם יראי ה' ותושבי שמו וכל אחד מבקש להעמיד מה שהוא חושב האמת לכבוד ה' ושמו ואת והב בסופה . וא"כ איך נתן כלל בכל המקרא ואמר אין נדברו אלא לשון נחת והכלל בהיפך . והתימה נוסף מהביאו ראיה מן ידבר עמים תחתינו שמלבד היותו מגזרה אחרת כמו שתירצו דבר לחוד ידבר לחוד . יש שפרשוהו לשון מיתה וכן תרגומו יונתן יקטל עממיא ורש"י בפי' תהלים פירש יתן דבר בעובדי כוכבים ואנו נלולים ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה אבל כאן הרגיש הקושי ושבק לפירושא דיליה ולא רחק ממנו מנחם ולו יהיה כדבריו זה לשון הנהגה מאי ראיה שיהא לשון נחת אדרבה כל מנהיג צריך לקושי ולא נחת . אלא שממה שפירש הוא ז"ל פרק במה אשה נשמע תירוץ מיישב הכל שאמר ידבר עמים תחתינו ישפילם וכל שפלות בנחת רלה בזה לא שפועל השפלות יעשה בנחת אלא שהמושפל נעשה נות ונמוך ידבר עמים תחתינו יפורש מלשון אחד ג"כ נדברו בכל מקום . הנדברים בך מבקשים בדבריהם להשפילך . כי נדברו בקשו להשפילני בדבריהם . מה נדברנו עליך מה בקשנו להשפילך בדברינו . אז נדברו יראי ה' נראים כמבקשים להשפיל זה את זה . ויצדק א"כ אמרם אין נדברו אלא בנחת :

אוצר בלום

ואפשר לומר אם הוא מודה בדבר אין מתקבל על הלב דאם נאמר דעל פי הודאתו בלבד רשות ביד גואל הדם להמיתו ולא ניתן להצלתו קליטת ערי מקלט א"כ יהי' מודה בעצמו חמור ממי שנתחייב גלות על פי עדים דהא רחמנא לפוס סברת הגאון ז"ל . וכמ"ש עוד או שיודע הדבר ע"י קרובים ופסולים שפטור הגואל אם יהרגנו לא ידעתי מנ"ל הא דכל קרובים ופסולים הוו כמאן דליתא כלל ומחזקינן עדותם ללא כלום ומנא ידעינן אם אמת שהרג [אותו] שיהיה הגואל ההורגו פטור עליו וצ"ע . [אמר המעתיק ככל הדברי' האלה כוון גם כן להקשות בס' ערוך לנר על מכות מהס"ג אבד"ק אלטונא ז"ל]: [א]מהרש"א ד"ה ויכתוב . בפ"ק דב"ב (דף יד:) :

חדושי גאונים

ישראל אז הוא ית' מאבד הרשעים ועושה דין בהם וכמו שאמרו ז"ל אחד הרג במזיד ואין עדים לזה ואחד הרג בשוגג ואין עדים זה אינו נידון וזה אינו גולה הקב"ה מזמן אותם לפונדק אחד ושם עדים מי שהרג בשוגג עולה בסולם ואותו שהרג מזיד עומד למטה ושפל על המזיד זה נהרג וזה גולה וכך אמרו מי שחייב מיתה ואין עדים בדבר אם חייב סקילה נופל מן הגג ומת וכן כל ד' מיתות כמו שמבואר בגמרא הרי לך כי כאשר השם ית' עם ישראל כל אשר חייב מיתה לא ינצל מידו בעוה"ז ומועל שלו וכמו שאמר הכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע ומה צריך לטעם שלא יהרוג צדיק ונקי שאמר כי לא אצדיק רשע ולפיכך קבלת רז"ל כי פירוש הכתוב מי שילא מן ב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמוד חובה אל תחזירהו לב"ד שאין ראוי לב"ד שהם ב"ד צדק מאחר שילא זכאי שיחזרו לדון

שלא ימותו טעמא דמצלו הא לא מצלו מייתי מאי הוה ליה למעבד הכא אמרינן [א]טוביה חטא וזיגוד מינגד התם אמרי שכם נסיב מבגאי גזר אמר (להו) ההוא סבא מפרקיה (דאבא) [דרבא] שמיע לי (מפני) שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו כי הא דההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת (מאה) פרסי מיניה דר' יהושע בן לוי ולא אשתעי אליהו בהדיה תלתא יומא :

יב שם א"ר יהודה אמר רב [ב]קללת חכם אפילו בחנם היא באה מנ"ל מאחיתופל [שבשעה] [ג]שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למשטפיה לעלמא אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למיכתב שם ומשדי בתהומא ונייח ליכא דא"ל ולא מידי אמר כל היודע לומר ואינו אומר יחנק בגרונו נשא אחיתופל ק"ו בעצמו [אמר] ומה [ד]לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תור' שמי הנכתב בקדושה ימחה על המים (לעשות שלום) על כל העולם כולו עאכ"ו אמר ליה שרי כתב שם אחספא ושדא בתהומא (הדר תהומא) [נחת] וקם בדוכתיה ואפ"ה כתיב (שמואל ב יז) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו [וגו'] ויחנק. א"ר אבהו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה מנ"ל מעלי דקאמר ליה עלי לשמואל (ש"א ג) כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (וכתיב) [ואע"ג דכתי'] (שם) ויגד לו [שמואל] את כל הדברים (האלה) ולא כחד ממנו (דבר) ואפ"ה כתיב (שם ח) ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' :

יג שם ע"ב אמר רב יהודה אמר רב נידוי (אפילו) על תנאי צריך הפרה מנא לן מיהודה דכתיב (בראשית מג) אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים . ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר יונתן [ה]מאי דכתיב (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר וזאת ליהודה ויאמר כל אותם

רש"י

טוביה חטא וזיגוד מינגד. משום ההיא דאמרי' בפסחים (דף קי"ג) טוביה חטא אתא זיגוד אסהיד ביחידי שלא היה עד שני בדבר ונגדיה רב פפא לזיגוד וא"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד ומאז היתה למשל: התם אמרי. בא"י אומרים משל זה: שכם נסיב מבגאי גזר. שכם בן חמור לקח את דינה בת יעקב וההנאה שלו ושאר בני העיר שלא נהנו מלו עמו ונלטערו. מבגאי שם איש מבני העיר: שכרה דוד שיתין. יסודות של בהמ"ק ובתלמוד ירושלמי [סנהדרין פ"י] מלינו הימוליום של בהמ"ק והוא יסוד בלשון יוני: קפא תהומא. לף התהום ובתלמוד ירושלמי (שם) שמלא שם חרס שהגביה שם קולו וא"ל אל תטלני מכאן שאני כבוש על התהום מיום מתן תורה שרעדה כל הארץ ולא שמע דוד דברו ונטלו: אי שרי למכתב שם. פן ימחקוהו המים ועובר משום ואבדתם את שמם (דברים י"ב) לא תעשון כן לה' וגו': נשא אחיתופל ק"ו וכו'. יש תימה בדבר שהרי לא קנה דוד הגורן מארונה היבוסי עד מעשה דהסתה שהיתה לאחר מיתת אחיתופל שלש שנים ולפי דברים הללו צריכין אנו לומר שאף ע"פ שלא קנה הגורן היה יודע מנעוריו מיום שנמשח וישבו הוא ושמואל בניות ברמה ובדקו בספר יהושע ומלאו מקום לבהמ"ק כדכתיב עד אמלא מקום לה' וגו' ודריש ליה בזבחים (דף נ"ד) וחפר היסודות ברשותו: ימחה על המים. דכתיב בסוטה (במדבר ה) ומחה אל מי המרים והרבה אזכרות בפרשה: ואפילו הכי כו'. וקללה זו בחנם היתה שלא היה מקללו אלא אם אינו אמרו: אפילו על תנאי. [ולא נתקיים התנאי אף על פי כן היא באה דהא קללה על תנאי] היתה אם תכחד ממני ולא נתקיים שהרי לא כיחד ואעפ"כ נתקיימה הקללה דכתיב ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' וזה קללה קללו עלי דכתיב כה יעשה לך כמו שנעשה לי שאין בני מהוגנין: וחטאתי לך. לשון נידוי הוא שיהא מנודה לאביו:[מ"ד יחי ראובן וגו' וזאת ליהודה. מה ראה לסמוך יהודה לראובן ומה ראה להתחיל בברכת יהודה בלשון וזאת ליהודה אלא לפי שהיו עצמות כל השבטים שלהן קיים ושל יהודה מגולגלין אמר לשון זה יחי ראובן כלומר ראובן שלדו קיימת כאלו הוא חי וזאת תהיה ליהודה שהם

מהרש"א

על כפרת עון שתבטל הגזירה שלא יהרג גם שהרשעים ישובו מעונם ותבטל מהם גזירה רעה כההיא דר' זירא בפ' אחד ד"מ יק"ל]:

שבשעה שכרה דוד שיתין כו'. מבואר באורך במס' סוכה פ' לולב וערבה ע"ש ובתנחומא פ' בראשית: [כל היודע דבר זה כו'. לפי שדבר זה שטיפת המים הנטבע בהם היא מיתת חנק כדאמרינן בד' מיתות אע"פ שבטלו דינן לא בטל ולהכי היודע להצילנו ממיתת חנק זו ואינו אומר יחנק בגרונו במדה זו]: ויחנק וגו'. דמשום שראה שלא נעשתה עלהו ודאי לא היה חונק עצמו אי לאו קללה של דוד אע"פ שהיתה על תנאי וק"ל: כה יעשה לך אלהים וגו'. דהאי לישנא דכה יעשה וגו' נאמר במקרא על המקבל עליו שום קללה הנזכרת כבר כמו שאמרה רות כה יעשה לי ה' וכה וגו' כפרש"י שם כאשר התחיל להרע בי שילאה בי ידו להמית איסי ולירד מנכסי וכה יוסיף אם יפריד וגו' וכאן לא נזכר לעיל מיניה שום לרה רק זאת ובני עלי בני בליעל וגו' ולא ישמעו לקול אביהם וגו' שעל זה נתכוין לומר כה יעשה ה' לך וגו' וק"ל: מ"ד יחי ראובן וגו'. פרש"י מה ראה כו' פירש דהוה ליה למנקט

יד יוסף

א פסחים דף קי"ג: ב ברכות דף כ"ו ע"א סנהדרין דף ל' ע"ב: ג סוכה דף נ"ג ע"א: ד שבת קט"ז ע"א סוכה דף נ"ג ע"ב נדרים דף ס"ו ע"ב חולין דף קמ"א ע"א: ה בבא קמא דף צ"ב ע"א סוטה דף ז' ע"ב:

חדושי גאונים

אותו לתובה ואל תתשוב אם כן יהיה רשע נשכר שאף אם יצא זכאי מידך לא יצא זכאי מידי כי לא אצדיק רשע ואני אדון אותו וא"כ לא יקשה לך מה שאמר כאשר זמם ולא כאשר עשה שאם חטא וגרם לאחר מיתה אין ראוי שימות בבית דין אחר שאינכהן מעשה ואם הוא פחות ואפי' כחוט השערה ב"ד לא יעשו אף כחוט השערה יותר מן האמת והצדק והקב"ה יתן לו דינו הצדק בלה פחות ולא יותר רק אם לא היה נעשה המעשה אז בודאי ראוי שתהיה אותה מחשבה נהפכת עליו כאשר חשב לעשות וכך ראוי שתהיה המחשבה נהפכת על החושב כמו שאמרנו והנה דבריהם דברי חכמה ואמת לגמרי (בהר הגולה) :

אמר רבי אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנלן מעלי דקאמר ליה עלי לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני ואע"ג דכתיב ויגדלו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו ע"כ שעלי קלל את שמואל שכה יעשה לו אלהי' ובמדה זו ממש שלא ימלאו בניך מקומך כמוני ז"ש כה יעשה כמו שבני אינם ממלאים מקומי ונתקיים בשמואל. וכן הביא רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וקהביא הרד"ק ז"ל והוסיף לפי הפשט כן המנהג לומר דבר זה בשבועה וכן יעשה לי אלהים. וכן הרלב"ג ז"ל והכריח כן כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה

עיון יעקב

נגד הסברא דאיך יתפלל שיגמור דינו לזכות אם הוא באמת ע"פ הדין חייב מיתה ואיך יתפלל שיטעו הסנהדרין מ"מ אפשר לו להתפלל שיתן בלב סנהדרין להסכים כולם לחיוב כפי אמיתת הדין וסנהדרין שפסקו כולם לחיוב פוטרין אותו :

בשעה שכרה דוד שיתין. מ"ש רש"י כאן יש תימה שהרי לא קנה דוד מארונה עד מעשה דהסתה עיין במהרש"א בסוכה פ' החליל שתירץ דקאי אעין עיטם שעלה בדעתו מתחלה לבנות שם אבל באמת לא בנה היסוד ע"ש שהוא נגד משמעות מדרש ילקוט שמואל ב' סימן ז' רמז קמ"ד דדוד עשה היסוד ע"ש: **קפא** תהומא. אפשר לומר לפי שאז נתכסס העולם מה שנברא בששת ימי בראשית וכדאיתא בפסיקתא והובא בילקוט מלכים א' סימן ז' ברמז קפ"ו ותשלם המלאכה אין כתיב כאן אלא כל מלאכה כיון שבנה שלמה בהמ"ק אמר הקב"ה עכשיו שלמה מלאכת שמים וארץ לכך נקרא שלמה ע"ש וכמו שבתחלת בריאת שמים וארץ בקשו לשטוף את העולם עד שגער בהם הקב"ה וגו' שנאמר האותי לא תיראו וכדאיתא בילקוט בראשית רמז ח' אף כך תחלת בנין בהמ"ק בעי למשטפיה לעלמא עד שכתבו השם: **ואפ"ה** כתיב ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עלתו ויחנק. ומפ"ש כשנותנין סלכור חרם על איזה דבר עושין אח"כ מי שבירך למי שאינו עובר על החרם

עין יוסף

יא שכם נסיב מבגאי גזר. כדי להסביר לך הענין אעתיק לך מה דאי' בב"ר פ"פ סי' ח' וז"ל וישמעו אל חמור ואל שכם בנו וגו' הוה חד מנהון נכנס לעיר טעין מובליתיה ואמרו ליה תא גזור. והוה אמר שכם נסיב ומבגאי קטע ע"כ. ור"ל דקשה ליה לבעל המאמר בתר דכתיב וישמעו אל חמור כל יוצאי שער עירו וימולו כל זכר מה ת"ל עוד שנית כל יוצאי שער עירו. לכך מפרש דכתב לה קרא משום דיוקא דדוקא כל יוצאי שער עירו הוא ששמעו לו שהם עיקר אנשי העיר והם אדוני הארץ בחשבם שיגיע להם מזה תועלת. כמו שאמרו שכם וחמור מקניהם וקנינם לנו הם. ור"ל שבהמשך הזמן יקחו מהם את ממונם וקנינם לצורך אנשי העיר. לכן הם נתרצו לזה שהם יושבי העיר ואדוני הארץ. אבל לא באי שער עירו הם אנשי הכפרים אשר סביבותיהם אשר היו כפופים תחת ממשלת יושבי העיר. והם עובדי אדמה ליושבי העיר שלהם לא יגיע שום תועלת. כאשר הם עצמם היו עבדים ליושבי העיר. לכן לא הסכימו לזה שימולו עצמם. והא קאמר דהוה חד מנהון נכנס לעיר טעין מובליתיה פי' טעון משאו. והוה אמרו ליה בני העיר תא גזור פי' בוא ומול עצמך. והיה משיב לומר שכם נסיב כלומר הוא נשא את דינה למלאות תאותו ומבגאי קטע והיינו כדפירש בערוך מבגאי לשון בגא. כלומר עובדי אדמה ימולו שלהם לא יגיע שום תועלת. ורש"י פי' כאן מבגאי שם איש נראה שאחד מבני הכפרים הבאים לעיר היה שמו מבגאי והיה מדבר קשות וממנו ראו וכן עשו גם אחרים. ודבר זה היה מקובל בידם. ולפיכך נשאר המשל הזה על שמו לדורות (נזה"ק):

יב שבשעה שכרה דוד שיתין. ולא ס"ל שמששת ימי בראשית נכרו. ואי ס"ל שמא נתמלאו עפר או צרורות וצריך לכרותן (רש"י סוכה דף נ"ג): קפא תהומא. לף המים למעלה ויצא. ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא. ועיין במהרש"א בחדושי אגדות סוכה דף נ"ג:

מ' שנה (שהלכו) [שהיו] ישראל במדבר [עצמותיו של יהודה היו מגולגלין בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים אמר לפניו רבש"ע מי גרם לראובן שיודה יהודה (דברים לג) וזאת ליהודה [ויאמר] שמע ה' קול יהודה עאל איבריה לשפא לא הוו קא מעיילי ליה למתיבתא דרקיע (שם) ואל עמו תביאנו לא הוה קא ידע למישקל ומטרח בשמעתא בהדי רבנן (שם) ידיו רב לו לא הוה ידע לפרוקי קושיא (שם) ועזר מצריו תהיה]:

יד דף יב ע"א אמר רב יהודה אמר רב א שתי טעיות טעה יואב באותה שעה שנאמר (מלכים א ב) וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח טעה שאין קולט אלא גגו והוא תפש בקרנותיו טעה שאין קולט אלא מזבח בית עולמים והוא תפש במזבח של שילה. אמר אביי בהא נמי [מיטעא טעה] טעה שאין קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר היה. אמר ריש לקיש בשלש טעיות עתיד שרה של אדום לטעות שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה טועה שאינה קולטת אלא בצר והוא גולה לבצרה טועה שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך [טועה שאינה קולטת אלא שוגג והוא מזיד]:

שם ע"ב משנה ב כיוצא בו רוצח שגלה [לעיר מקלטו] ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנאמר (דברים יט) וזה דבר הרוצח:

אלו הן הלוקין פרק שלישי

טו דף טז ע"ב א"ר אחא המשהה את נקביו עובר משום*) (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם א"ר ביבי בר אביי האי מאן דשתה (מיא) בקרנא דאומנא קא עבר משום *) אל תשקצו את נפשותיכם:

*) בגמ' מוגה הכתוב ולא תשקצו (ויקרא כ').

רש"י מגולגלין. עצמות כל השבטים יצאו ממצרים ונשאום בניהם במדבר וזהו שאמר יוסף לאחיו והעליתם את עצמותי מזה אתכם עם עצמותיכם]: [עאל איבריה לשפא. נכנסו עצמותיו למקום חבורם ששפו משם כמו דשף מדוכתיה חולין (דף כד.). לשפא אישלוי"ש דורא: למשקל ולמטרח. לישא וליתן: ידיו רב לו. יהי בו כח לריב ריבו לעצמו נגד חביריו]: טעה יואב. בדרשה דמעם מזבחי תקחנו למות ולא מעל מזבחי ומשו"ה דרשו שאינו קולט אלא גגו של מזבח שהוא על מזבח ממש ואיהו סבר כי תפש בקרנות המזבח היינו על המזבח: בית עולמים. דכתיב מזבחי המיוחד לי: ה"ג והוא תפש במזבח של במה שעשה דוד לפני הארון שהיה באהל אשר נטה לו דוד בעיר דוד כדכתיב וינס יואב אל אהל ה' ומצינו בדברי הימים שעשה דוד מזבח לפניו ואי אפשר לומר מזבח של שילה היה שהוא היה בימי דוד ושלמה בגבעון ואכן גרסינן יום שמת בו עלי נאמר בו ויטוש משכן שילה: שרה של אדום. סמאל שיברח לבצרה שבתחלה יפרע הקב"ה ממנו כשיגיע קץ רומי ליחרב דכתיב (ישעיה כ"ד) יפקוד [ה'] על צבא המרום במרום ואח"כ ועל מלכי האדמה על האדמה: חמוץ בגדים. מדמו של סמאל ואע"פ שאין המלאכים בשר ודם כתב בו הכתוב כעין הריגת אדם (לשכך)[לשבר] את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: אמרו לו אף על פי כן. אנו רוצים לכבדך יקבל מהם: בקרנא דאומנא. מקיז דם בקרן

תוספות מי גרם לראובן שהודה יהודה. תימה דהא אמרי' במדרש וישב ראובן אל הבור מהיכן שב מבית אביו שישב בתענית על מעשה בלהה וזה היה קודם מעשה דיהודה וי"ל דמ"מ לא הודה ברבים עד מעשה דיהודה: מי גרם לראובן שהודה. ולכל יש לנו סמך מן המקרא יהודה אתה יודוך אחיך ומתרגמינן את הודית לכך יודוך אחיך פי' הודית ולא בוש כך יודוך אחיך שבשביל שהתחלת להודות בא ראובן והודה:

מהרש"א

למנקט ברכת לוי קודם ליהודה לפי תולדותם כמ"ש בברכת יעקב בפ' ויחי ועי"ל לפי הגירסא דפ' החובל דלא מייתי קרא דוזאת ליהודה אלא קרא דיחי ראובן ואל ימות דמה ראה לומר לשון כפול יחי ראובן ואל ימות ואמר שכן היה מבקש רחמים על יהודה יחי ראובן בעוה"ז ואל ימות שלא יזכר לו מעשה בלהה וכל זאת גרם לו יהודה שיודה וזאת ליהודה שיהיה בנדוי גם בעוה"ב כמו שהתנה וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו בעוה"ז ובעוה"ב כפרש"י בחומש ומזה כתב המרדכי בפרק האומנין דהמקבל נידוי בעולם הבא אין לו התרה בעולם הזה דנדוי של מקום תלוי היתרו במקום כמו שמצינו ביהודה שהיו עצמותיו מגולגלין בארון עד דשרייה רחמנא עכ"ל וכהאי גוונא כתב הרא"ם ע"ש דמהאי טעמא התירו לו אחיו הנדוי בחייו. ומ"ש (בגמ') לא הוו קא מעיילי ליה למתיבתא דרקיע וכו' לא הוה ידע למשקל וכו' דכמו דמרחיקין בעוה"ז מן המנודה באכילה ושתיה ובכמה שאר דברים כן מרחיקין בעוה"ב מן המנודה באלו הדברים שהם בעוה"ב תחת אכילה ושתיה שבעוה"ז כמ"ש[א] עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים וכו' ונהנין מזיו השכינה. ומיהו בעוה"ז ודאי אין מרחיקין ממנודה בענין למוד התורה כדאמרי' השונין לו והוא שונה לאחרים ומ"ש לא ידע לפרוקי קושיא ועזר וגו' בפ' החובל אמרי' ליה בלשון אחר לא הוה סליק שמעתתא אליבא דהלכתא ועזר מצריו וגו' ועי' בפרש"י שם:

ג' טעיות עתיד שרה של אדום כו'. פרש"י הוא סמאל והוא מלאך ושרו של אדום כדמייתי קרא מי זה בא מאדום וגו'. וכבר האריך בזה הר"י אברבנאל בספר משמיע ישועה שמלכות רומי נקרא על שם מלכות אדום שהמלך הראשון שמלך בו היה צפו בן אליפז ואמר שטעה כו' והוא גולה לבצרה דאם לא מאי בעי בבצרה שהיא עיר מואב שנאמר על קריה ועל בצרה ובפי' רש"י בספר ישעיה אמרו רבותינו ב' טעיות כו' שבצרה הוא בצר וכו' וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא מזיד הרג כו' עכ"ל. ואפשר דכך היה גירסתו בשמעתין ומשום דהך טעותא שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך הוא בעצמו האי טעות דשוגג ומזיד דמלאך מזיד הוא ולא שייך ביה שוגג ויש לקיים כל ספרים שלנו דחשב נמי טעותא דאדם והוא מלאך והכי קאמר שאינה קולטת אלא אדם שיגלה שם מפני גואל הדם ולא מלאך שהרג ישראל והרי גואל הדם שלהם הוא הקב"ה כדאמרינן במדרשות ואין מקום קולט להציל ממנו כי מלא כל

הרי"ף

רש"י ד"ה בית עולמים. בימי דוד ושלמה בגבעון כו' וליכא למימר וינס לגבעון דהוי רחוק מירושלים:

עיון יעקב

מס"ט שלא יחול השוגג: מי גרם לראובן שיודה יהודה. עיין בתוס' מ"מ לא הודה עד שיודה יהודה ואין להקשות לפ"ז איך אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וזאת ליהודה דלמא לכך איבריו של יהודה מגולגלין לפי שלא מצינו ששב בתשובה כמו ראובן וי"ל דעל כרחך גם יהודה עשה תשובה דאל"כ איך למד ראובן ממנו שיודה דלמא לכך הוצרך יהודה להודות לפי שלא עשה תשובה משא"כ ראובן שעשה תשובה א"צ להודות אלא ודאי שידע שגם יהודה עשה תשובה:

שתי טעיות טעה יואב. זה סותר קצת למאי דאמרינן פרק נגמר הדין דף מ"ח שטעה כן יואב רק לחיי שעה ופירש"י שם דחייס בעלמא עד שישיבו דברים לשלמה ויבואו והא דלא קאמר טעה שאינו קולט אלא שוגג והוא מזיד דהא מעם מזבחי תקחנו למות ולא מעל מזבחי במזיד כתיב כל זמן שעבודה בידו אין ממיתין אותו:

המשהה את נקביו עובר משום בל תשקצו. עיין בחידושינו ביבמות דס"ד מ"ש שם ונראה דכל הני אין לוקין עליו דעיקר הלאו אשרצים קאי שלא תשקצו בהם והוי לאו שבכללות:

עץ יוסף

יד כיוצא בו רוצח שגלה. התנא מסרך סריך בלישנא דמשנה ח' פרק בתרא דשביעית. דהתם קאי אדלעיל מגיה המחזיר חוב בשביעית וכו' (תוס' י"ט): שנאמר וזה דבר הרוצח. כלומר דבור בעלמא שמוציא מפיו שהוא רוצח דיו. ובדבור ראשון שאמר רוצח אני סגי. וא"צ שיאמר וישנה שנאמר וזה דבר אין לך אלא דבור ראשון (ברטנורה משנה ח' פרק בתרא דשביעית):

מהרש"א [א] ד"ה יחי. כמ"ש (ברכות דף יז:):

יד יוסף

א ילקוט מלכים א' רמז ר"ע: ב שביעית פ"י מ"ח:

חדושי גאונים

ויורש על אמתת זה ספי' מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף ואולם חז"ל הוציאו מזה שקללת חכם על חנם היא באה על דרך סדרש עכ"ל. ולעד"נ שחז"ל יתרצו קושייתו שאמר כי לא היה יודע עלי כמו שזכרנו למעלה שכבר נתן עלי אל לבו שנבואה ר"ע ה ראה שמואל כיון שלא רצה להגידה לו וע"כ יצדק אומר כה יעשה לך אלהים לשון קללה. ודבריהם ז"ל מוכרחים כאן מיתור לשון הכתוב שהרי כבר אמר אל תכחד ממני דבר כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף מספיק מה צורך עוד לומר אם תכחד ממני דבר אומרו דבר מיותר. ועוד שהיה לה להקדים בתחלת הפסוק ולומר כה יעשה לך אלהים אל תכחד ממני וגו' מדסמיך כה יעשה לך אלהים אם תכחד ממני מכל זה למדו שתיבות כה יעשה לך אלהים לשון קללה הוא אם תכחד ממני דבר ומדוקדק ג"כ אומר לשון אלהים שאין אלהים בכ"מ אלא דיין והיל"ל כה יעשה לך ה' דבשלמא גבי בן הדד לא ידע כי אם שם אלהים אלא גבי עלי מדנקט אלהים ש"מ קללה הוא (כלי יקר): אר"י א"ר ב' טעיות טעה כו'. ראיתי להעתיק בזה מספר בעל עקדה שמ"ו וז"ל וכי יזיד איש על רעהו וגו' למה נאמר לפי שנא' ומכה איש שומע אני אפי' כותי וכו'. כמ"ש רש"י ז"ל (מכילתא משפטים פ"ה) וירצה שאשר יזיד על זה התואר אין לו שום המלט מב"ד ואפילו יהיה כהן מזומן לעבודה מעם מזבחי תקחנו

[א] מהרש"א ד"ה כמה.פ' חלק (דף ק'.): [ג] שם שם. פ"ק דקדושין (דף לג.) :

יד יוסף

א קדושין דף ל"ג ע"ב : ב יבמות ד' ע"א : ג פסחים דף קי"ח ע"א :

חדושי גאונים

למות . אמנם לפי משמעות פשטן של דברים יאמר שאפי' הרוצה הנמסר למית' ב"ד אם נזדמן לו בענין הוא פתאום ובחמתו אשר בערה בו קבל הסתראה ובפתע הכה שזה אם נמלט למזבח מזבח קולטו כי יש לו עדין שום טענה שלא היה במתון המחשבה והמתק העצה. אמנם אם היה נודעו ואורב בערמה ועצה המוצא אז אין לו שום טענה ואפילו מזבח אינו קולטו כי חשב מחשבות לשפוך דם נקי והוא יותר רע מהחיות המזיקות . ולפ"ז הוא ענין גדול שכתהדש בדיוק הכתוב הזה ומסתייע מאד ממה שנמצא במס' מכות (י"ב.) אמר רב יהודה שתי טעיות טעה יואב באותה שעה שנאמר (מ"א ב') וינס יואב אל אהל מועד ויחזק בקרנות המזבח. טעה שאין קולט אלא גגו והוא תפס בקרנותיו. טעה שאין קולט אלא מזבח של בית עולמים והוא תפס מזבח של שילה וגרים רש"י ז"ל מזבח של במה . אביי אמר בהאי נמי טעה שאיכו קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר היה . ואילו שאינו קולט מזיד אלא שוגג לא אמרו כמו שהוא מפורש בכתוב האומר וכי יזיד איש על רעהו וגו' . וכמו שאמר שם בסמוך אמר ריש לקיש שלש טעיות עתיד שרו של אדום לטעות שנא' (ישעיה ס"ג) מי זה בא מאדום המוך בגדים מבצרה.טועה שאינה קולטת אלא בצר והוא גולה לבצרה טועה שאינה קולטת אלא שוגג והוא מזיד. טועה שאינה קולטת אלא אדם וזה מלאך הוא. אבל נראה שסברו של

מהרש"א

הארץ כבודו וק"ל : כמה טפשאי שאר אינשי כו' . ר"ל שאר אינשי הם עמי הארץ שבוזים את התלמידי חכמים כדאמרינן פרק חלק [א] כגון הני דאמרי מאי אהנו לך רבנן מעולם לא שרו לן עורבא כו' ופירש"י שם לא אמרו לן שום חידוש שלא מצינו בתורה עכ"ל . ולהכי קיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה ואמר שהרי טפשאי אינון דשפיר אהנו לן רבנן דאילו בספר תורה כתיב מ' ואתו רבנן ובצרו חדא דאהנו לן בהכי דאי לאו רבנן אפשר שימות הנלקה על ידי מכות ארבעים והשתא מ"ש פרק קמא דקידושין [ג] מלומדיה עומדין מפניה "לא כ"ש הוא ודאי האמת אלא דהכי קאמר הכא כלפי הני אינשי דאמרי מאי אהנו לן רבנן והר"ן תירץ בזה בע"א ע"ש : דכתיב מה המכות האלה בין ידיך וגו'. מפירוש הרע"ב היכן הוא לוקה את היתירה שאינו ראוי להשתלש דל"ט ראויות להשתלש שליש מלפניו ושני שלישים כו' וזו של מ' היכן הוא לוקה אותה בין כתפיו עכ"ל פירוש בין כתפיו היינו בין ידיך והא דנקט מכות האלה בלשון רבים אף על גב שזו היתירה אינה אלא מכה אחת י"ל דמיירי בנתחייב ב' מלקיות או יותר והוכה בכל פעם אותה היתירה בין כתפיו וז"ש ששאלו הנלקה מה המכות האלה בין כתפיו אם באו ע"י מלקות רבים איך היה יכול לסבול מכות ומלקיות כ"כ ואמר אשר הכיתי בית מאהבי שהכוני בדרך אהבה שלא נתכוונו להכותי מכת מות רק להדריכני בדרך ישרה . ורבנן דאמרי ההוא בתנוקות של כו' ניחא טפי מכות בלשון רבים אבל השאלה מה המכות האלה ר"ל אשר הרושם מהמכות רק בין ידיך דהיינו בין כתפיו שאינו במקום סכנה ויאמר אשר הכיתי בית מאהבי שלא הכוני במקומות שיש בו סכנה כמו בראש ונגד אברים הפנימים רק בין כתפיים ולא נתכוונו רק להוכחת מוסר ואשר יאהב יוכיח וק"ל : וחותם והוא רחום יכפר עון וגו' וחוזר וכו' . מדברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק ט"ז וסמ"ג עשין ק"ה נראה דל"ג כל זה אלא שמתכוין לגמור ג' הפסוקים דהיינו אם לא תשמור וגו' והפלה ה' את וגו' עם המלקיות ואם לא גמר חוזר לתחלת המקרא דהיינו אם לא תשמור וגו' ולא הזכירו כלל קרא דושמרתם את דברי וגו' וקרא דוהוא רחום וגו' ונראה לפי גירסת תלמוד שלנו לומר שכוונו בקריאת אלו פסוקים לפי מנין תיבות שלהם דבפסוק והפלא ה' את וגו' יש בו י"ג תיבות נגד מכות השילוש שלפניו אך בקרא קמא אם לא תשמור לעשות וגו' אין בו רק כ"א תיבות וחסר ה' תיבות מב' ידות שמלאחריו ואמר למלאות החמש תיבות אלו לחזור לתחלת המקרא ושמרתם וגו' ר"ל בה' תיבות שבתחלת מקרא זה שהביא ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' ויהיו כל התיבות ל"ט וכלפי שהתחיל לקרות בנלקה אם לא תשמור לעשות וגו' וע"י זה והפלה ה' את מכותך וגו' יש לסיים בו בדבר טוב ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' וגם בפסוק הזה יש בו י"ג תיבות ואמר וחותם והוא רחום וגו' דגם בו יש י"ג תיבות ואפשר לפרש עוד בזה דפסוק ראשון אם לא תשמור וגו' אינו רק על ענין מה המכות באו אבל אלו שלשה פסוקים דהיינו והפלא ה' וגו' ושמרתם את דברי וגו' והוא רחום וגו' שכ"א מהם יש בו י"ג תיבות וכולם יהיו ל"ט תיבות והם נגד מכות המשולשים לי"ג וכולם ל"ט ודו"ק: כל המבזה את המועדות כאילו עובד עבודת כוכבים

עין יעקב

טז דף כב ע"ב **אמר** רבא א כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי קמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בספר תורה כתיב (דברים כה) ארבעים ואתו רבנן ובצרו חדא :

שם [**פיסקא**] ר' יהודה אומר מ' שלמות [הוא לוקה והיכן הוא לוקה את היתירה בין כתפיו : גמ'] אמר רבי יצחק מ"ט דר"י דכתיב (זכריה יג) מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי ורבנן ההוא בתינוקות של בית רבן הוא דכתיב :

שם **משנה** כיצד מלקין אותו וכו' והקורא קורא (דברים כח) אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך ואת מכות וגו' וחוזר לתחלת המקרא (שם כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' וחותם (תהלים עח) והוא רחום יכפר עון וגו' וחוזר לתחלת המקרא :

יז דף כג ע"א **אמר** רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה מנין לרצועה שהיא של עגל שנא' (דברים כה) ארבעים יכנו לא יוסיף וסמיך ליה (שם) לא תחסום שור בדישו. וא"ר ששת (א"ר אלעזר) [משום ר' אלעזר בן עזריה] מנין ב ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה ת"ל לא תחסום שור בדישו וסמיך ליה (שם) כי ישבו אחים יחדו וגו'. וא"ר ששת משום ר' אלעזר בן עזריה ג כל המבזה

רש"י

מלילה : *) כמה טפשאי שאר אינשי . כמה שוטים הללו רוב בני אדם : שאין חוסמין . אין גוערין בה שלא תאמר אי

*) מכאן עד סוף המסכתא הוא דברי הריב"ן חתנו של רש"י ז"ל .

עיון יעקב

כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי קמי ס"ת כו' . קרי להו טפשים לפי שעושין שטות כי לדעתם אין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת וא"כ נענשו בעונש חמור אם עוברין על לאו שיש בו מלקות מוסיפין להם ללקות לכך קרי להם טפשים ומה שהקשו התוספות ושאר מפרשים שסוגיא זו סותר למה דאיתא בפרק קמא דקדושין מפני לומדיה עומדין עיין בספרי שבות יעקב סימן י"א ועל דרך הפשט נ"ל ע"פ מה דאיתא בתוס' בסנהדרין דף י' שמדקדקים מאד דלמה אמרינן מלקות במקום מיתה עומדת ובאמת הטעם נ"ל פשוט ע"פ מה דאיתא במדרש למה מלקין מ' לפי שעבר על התורה שניתנה למ' וחייב מיתה לנשמה שנוצרה במ' לפיכך ילקה מ' ע"כ וא"כ היינו טעמא דרבא דאמר מלקות במקום מיתה עומדת אבל למ"ד דמלקין מ' חסר אחת א"כ ליכא למימר מלקות במקום מיתה עומדת ובזה מתורץ כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה דהא באמת כבוד חכמים עדיף שהרי העובר על דברי חכמים חייב מיתה אך אי תקשה הא בד"ת ג"כ חייב מלקות ומלקות במקום מיתה עומדת וע"ז קאמר דאילו באורייתא כתיב מ' ואתו רבנן ובצרו לסו חדא וא"כ ליכא למימר מלקות במקום מיתה עומדת וא"כ ע"כ כבוד חכמים עדיף וזה ג"כ הכוונה כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות דכיון שמכבד את התורה וצ"ל דיליף מלומדיה א"כ גופו מכובד על הבריות :

וסמיך ליה לא תחסום שור בדישו. כי אליבא דכ"ע במשנה תורה דרשינן סמוכים ושור בן יומו קרוי שור כדכתיב שור או כשב או עז כי יולד לכן לוקחין של עגל ולא של שור גדול שעורו קשה ללקות בו : שאין חוסמין אותה . אפי' שגם בעלה ראשון היה מוכה שחין יכולה שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל כמבואר בש"ע סי' קס"ה ע"ש :

הרי"ף

עיין מהרש"א ד"ה כמה טפשאי כו' . ונלענ"ד לתרץ קושית הר"ן מה שהביא עם מה שאמר שם בקדושין ר' אלעזר ור' יעקב בן זבדי הוו יתבי אליף ואזיל ר"ש בר אבא וקמו מקמיה אמר להו כו' ועוד כלום תורה עומדת מפני לומדיה ופי' רש"י לפי שעוסקים כו' הוי קרי לדידהו תורה עצמה ולדידיה קרי לומדיה . ובזה אני מבאר שיש ב' מיני ת"ח האחד בשעה שת"ח עוסק בתורה ואז הוא גדול מס"ת וע"ז אמר רבא הני טפשאי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה העוסק בתורה שיפה כחו מהס"ת ויש ת"ח שלמדו תורה ועכשיו אינם עוסקין בה אפ"ה חייבין לקום מפניהם ובזה אמרו ק"ו שאם מפני לומדיה עומדים כדכתיב והדרת פני זקן זה שקנה חכמה מפניה לא כ"ש שחייבים לקום · ומ"מ ת"ח בשעה שעוסק בתורה אין לו לקום מפני תלמיד חכם העובר כי כלום תורה עומדת מפני לומדיה וזה נ"ל טעם נכון :

רש"י **שאין** חוסמין אין גוערין . נראה דקמ"ל ר"א אפי' שהיתה נשואה למוכת שחין יכולה היא למימר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל :

עין יוסף

טז אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי קמי ס"ת ולא קיימי כו' · הקשו המפרשים דמסוגיא דקדושין דף ל"ג משמע דס"ת עדיף מת"ח שאמרו שם מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש · ומכאן משמע דיותר ראוי לחלוק כבוד לת"ח יותר מס"ת ועיין במהרש"א שתירץ זאת . ומוהרימ"ט ז"ל תירץ דהתיא דקדושין דאמרי' מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש מיירי בלומדיה דלאו גברא רבה להורות אלא שהוא בעל משמעות ותלמודו בידו . וזהו זקן שקנה חכמה · ועליו הכתוב אומר והדרת פני זקן . ומש"ה אמרי' תורה עצמה לא כ"ש · והסיא דידן דעביד ק"ו מס"ת מיירי בגברא רבה דהיינו מורה הוראות דעדיף מס"ת שהוא יודע לפרש התורה וכדקאמר ואתו רבנן ובצרו חדא.כמצינו למדין מדבריו ז"ל דסתם ת"ח שאינו מורה הוראה ס"ת עדיף מיניה אבל גברא רבה שהוא מורה הוראה עדיף מס"ת:והיכן הוא לוקה את היתירה. שאינה ראויה להשתלש.דתשעה ושלשים ראויות להשתלש.שליש מלפניו ושתי ידות אחת על כתף זו ואחת על כתף זו.וזו של ארבעים היכן לוקה אותה (ברטנורה): **יז** שאין חוסמין אותה . ביבמות פרש"י אין סותמין טענותיה לכופה להתייבם

אמר הבונה ר' יהודה אומר מ' כו' . נחלקו במשנה כמה מלקין אותו מ' חסר א' שנאמר במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים ר' יהודה אומר ארבעים שלמות הוא לוקה והיכן הוא לוקה את היתירה בין כתפיו . וטעמא דר"י א"ר יצחק שהוא מדכתיב מה המכות האלה בין ידיך וגו' ושתומים והתומים הדברים היאך מקרא זה יש בו טעמא דר"י וגם רש"י התריע ממנו ולא הגיד לנו דבר ואפשר בפשטם של דברי ר' יצחק מדקאמר ר' יהודה שלוקה היתירה בין כתפיו שהוא בין הידים וזה אמר קרא בין ידיך

את המועדות כאילו עובד עבודת כוכבים שנא' (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור . וא"ר ששת משום ר"א בן עזריה א כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשה"ר וכל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים שנא' (שם כב) לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס וקרי ביה [נמי] לא תשיא :

יח שם פיסקא ושתי רצועות עולות ויורדות בה . תנא ושל חמור כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא (ישעיה א) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע אמר הקב"ה יבא מי שמכיר [אבוס] בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר [אבוס] בעליו :

שם **משנה** כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנאמר (דברים כה) ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא כאחיך דברי ר' חנניה בן גמליאל וא"ר חנניה בן גמליאל מה אם העובר עבירה אחת (נפשו ניטלת לו) [נוטל נפשו עליה] העושה מצוה אחת עאכ"ו שתנתן לו נפשו ר' (ישמעאל) [שמעון] אומר ממקומו הוא למד שנא' (ויקרא יח) ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם ואומר [שם ע"ב] (שם) וחי בהם הא כל היושב ואינו עובר עבירה נותנין לו שכר

רש"י

אפסי בו: את המועדות . חולו של מועד (שלא לעשות מלאכה): [את חג המצות תשמור. מפרש בחגיגה(יח.)אם בראשון ושביעי הרי כבר אמור הא לא הזהיר אלא על חוה"מ שאסור בעשיית מלאכה] : אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס . היינו מעיד עדות שקר : עאכ"ו שתנתן לו נפשו . דמדה טובה מרובה ממדת פורענות אחד מחמש מאות דבמדת פורענות כתיב פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ובמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים וכו': (בספרי כתוב) [שנאמר] אחר כל העריות ונכרתו הנפשות הרי חייב כרת על הנכשל בהם ונתן חיים לנמנע מהם דכתיב קודם עריות [ושמרתם את חקותי וגו'] אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וסמיך ליה איש איש אל כל שאר בשרו דמשמע למי שעושה חקותי אני נותן לו חיים ואלו הן חקותי איש איש אל כל שאר בשרו הא למדת כל מי שיושב ואינו עובר

מהרש"א

כו'. כי בטול המועדות בזמנם הוא גורם לעבוד ע"ג כמו שמלינו בירבעם שאמר אם יעלה העם הזה לעשות זבחים וגו' ויעש שני עגלי זהב וגו' ויעש ירבעם חג וגו' בחודש אשר בדא מלבו והוא כי המועדות בזמנם הם זכר ליציאת מצריםכמו שהוא בנוסח התפלה והוא מורה על מציאותו ויכלתו ב"ה וזה שאמר אלהי מסכה לא תעשה לך שהוא העגל הנזכר לעיל מיניה באותה פרשה ואת חג המצות תשמור וגו' כ"א במועדו שהם זכר ליציאת מצריםהמורה על יכלתו ב"ה הפך שעשה ירבעם עגל ואמר הנה אלהיךאשר העלוך מארץ מצרים ובדא חג שלא בזמנו וק"ל : כל המספר לשה"ר וכל המקבל לשה"ר וכל המעיד כו' ראוי להשליכו כו'. לפי מ"ש שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנא' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו שאפי' כלב הזה שאינו בר דעת לא יחרץ לשונו וזה האיש החורץ לשונו לדבר בחברו ישראל וגם המקבל ממנו ע"כ ראוי במדתו להשליכו לכלבים הללו ומפרש"ס פ' ע"פ קרי ביה לא תשיא נראה בעיני דל"ג ליה דכולהו משתמע מלא תשא שהמספר או מעיד הרי נשא בפיו שמע שוא עכ"ל אבל בכל נוסחות גמרות שלנו בהקדרשה ובפ"ק דסנהדרין[א]ובפ' שבועת העדות [ב]איתא כן קרי ביה לא תשיא משום דתשא אינו מלשון נושא בפיו אלא מלשון קבלה וכן תרגומו בכ"מ תשא תקבל ולהכי צריך למדרש על המספר ועל המעיד לא תשיא שלא תגרום להתקבל עמך לשה"ר וק"ל : **יבא** מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר כו' . ולעיל לגבי רצועה של עגל לא קאמר הכי יבא מי שמכיר קונהו ויפרע ממי שאין מכיר קונהו ויש לפרש בכוונת הקרא שדימה את ישראל והעובדי כוכבים כמחליף שור בחמור ומשך בעל החמור את השור והחמור עדיין בבית בעליו הראשון ואוכל מאבוס בעל הראשון ודימה את ישראל לשור שהיא בהמה טהורה ואת העובדי כוכבים לחמור שהיא בהמה טמאה ומשך הקב"ה את ישראל כמה שכתוב משכני אחריך וקנאם לו אבל החמור שהם העובדי כוכבים אף שהחליפם וחלק אותם לצבא השמים מ"מ הם ברשותו וניזונים ממנו ית' ב"ה שהוא אבוס בעליו הראשון ולזה אמר ידע שור קונהו שקנאו במשיכה וחמור אבוס בעליו דהיינו ברשות בעליו הראשון אבל ישראל שהם קנוים לו במשיכה כמה שאמר לעיל ועל כן נקראו ישראל שנתתי חתימתי אל בהם כדרך כל קונה בהמה שתולה חתימתו בה לא ידע קונהו גם עמי לא התבונן ר"ל שלא התבוננו אפילו כעכו"ם הללו שכלם עמי וניזונים ממני ולזה כיון שהמכות אלו לחוטאים תחת המכות שראוי לבא לו מן העכו"ם כמו שקוראין לנלקה והפלא ה' את מכותך וגו' כדלעיל אמר יבא מי שמכיר אבוס בעליו כו' שהוא החמור הרמוז לעובדי כוכבים ויפרע ממי שאינו מכיר כו' דהיינו החוטא בישראל וק"ל : נפשו ניטלת לו וכו' העושה מצוה כו' . מפירוש הרע"ב אית דמפרשי דעל חייבי כריתות שלקו קאמר דמי שקבל עליו הדין ועשה מצוה כשלקה עאכ"ו שתנתן לו נפשו ויפטר מידי כריתתו שמדה כו' עכ"ל ולהאי פירושא ר'(ישמעאל)[שמעון]דקאמר ממקומו הוא למד כו' אהך מלתא כמי קאמר וה"ק ממקומו הוא למד הך מלתא שנאמר ונכרתו הנפשות הכותב

זה לשון הרמב"ם ז"ל כל היושב ולא עבר עבירה • ר"ל שאפשר לו לעשותה ואין מונעו מעשותה בשום פנים זולתי שמירת התורה כגון יוסף הצדיק וכיוצא בו ואתה יודע לשון התורה במניעת אכילת הדם ואיך יעד בה למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך מה יהיה במניעת הנאות גופניות הגדולות אשר האדם בטבעו נוטה אליהם כמו שזכרה התורה אשר מנעה הרגל הנפש עד אשר תרגיל יותר ממה שהוא בטבע. ובפירוש הרבה להם תורה ומצות כתב הרב ז"ל מעיקרי האמונה כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא שתף עמה כוונה מכוונות העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העוה"ב ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותה מעשה וממה שיורה על העיקר הזה מה ששאל ר' חנינא בן תרדיון מה אני לחיי העוה"ב והשיבו המשיב כלום בא מעשה לידך כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלימות בכל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב ופירוש הפסוק ה' חפץ למען צדקו לצדק את ישראל למען כי יגדיל תורה ויאדיר עכ"ל הרמב"ם ז"ל :

עיון יעקב

בדדרש ההוא גלילאה עליה דר"ח ידע שור קונהו וחמור וגו'. ומה"ט נצרך להיות האדם אל התורה והמצות כשור לעול וכחמור למשא לפי שמכירים קונם ואבוס בעליו לכך הם נייתים לו ונושאים עולו ומשאו משא"כ זה עובר עבירה פורק ממנו עול התורה ומשא המצות לפיכך ילקה ברצועתם שהיא העור שהמשא והעול שוכב עליו : **העושה** מצוה אחת

עץ יוסף

לו אלא כופין אותו והולך.חוסמין לשנא דקרא קא נקט דיליף לה מלא תחסום עכ"ל: **יח** נפטרו מידי כריתתן . אם עשו תשובה : **דברי** רבי חנניה ב"ג . אע"פ שבמשנה אין מחלוקת . הא אמרינן בגמרא א"ר יוחנן חלוקים עליו חביריו על רבי חנניה בן גמליאל : **העושה** מצוה אחת עאכ"ו • אית דמפרשי דעל חייבי כריתות שלקו קאמר מי שקבל עליו הדין ועשה מצוה כשלקה . עאכ"ו שתנתן לו נפשו ויפטר מידי כרת שמדה טובה מרובה על מדת פורענות• ואית דמפרשי דמילתא באנפיה נפשה קאמר • להודיע מתן שכרן של מצות ק"ו מעונשן של עבירות (ברטנורה) : **ממקומו** הוא למד • מחייבי כריתות דאיירי בהו אנו למדין שהיושב ולא עבר עבירה מעלין עליו שכר כעושה מצוה . דכתיב בעריות (ויקרא יח) ונכרתו הנפשות העושות • ואומר (שם) אשר יעשה אותם האדם

ולזה נראה שכוון בעל תוי"ט יעו"ש אבל אין זה מתיישב לגמרי כי גם לפניו נקרא בין ידיו ועל מכה אחת לא יאות לומר מה המכות האלה ורבנן איך יפרשוהו בתינוקות שב"ר אכן צ"ד דרש טוב מאד לומר שה"כ יאתק כיון שמרובה מדה טובה ויש לנו לדון לסקל העונש תמיד השתא ניחא לרבנן דאמרי ל"ט אך מאי טעמיה דר"י דאמר מ' שלמות ואמר מדכתיב מה המכות האלה וגו' דשיפיה דקרא אשר הכיתי בית מאהבי שאלו הן יסורין של אהבה ומכות כדי שלא יקבל עונש כעוה"ב כאמרם כל חייבי כריתות שלקו נפטרין מידי כריתותן. ולזה מעט שיהיה מוסר שלם בעוה"ז לפטור אותו מן הבא ואולי כוון ג"כ לרמוז אומר מאהבי שהיה לו לומר בית אוהבי ושם מ"ס יתירה למ' מכות שלמות . ורבנן השוה בתינוקות של בית רבן הוא דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' דלעיל אמר ודקרוהו אביו ואמו ויולדיו שהמכות שמכים אב ואם והמלמד לתינוק הוא מאהבה ודאי :

[א] מהרש"א ד"ה כל . ובפ"ק דסנהדרין (דף ז.): [ב] שם שם.ובפ' שבועת העדות (דף לא.) :

יד יוסף
א פסחים דף קי"ח ע"א :

חדושי גאונים
אדום נקרא מזיד ערום לפי שהוא רודף אחיו והורג לו בלדים עמד ובתת רחמיו אמנם יואב לא חשב עצמו מזיד על זה שאופן במיתת עמשא (ש"ב כ') שבפגעו בו הוא המיתהו מבלי קדימת עצה והריבה ולו פוגח שהיה מותרה ועומד מצד חכמתו אילו היה מזבח קולטו מגדדים אחרים מזה הצד לא היה קולטו ולזה לא חשבו זה לטעות כמו האחרים וזה היה בעיני שכרת גדול לזה הדין . אלא מפני שיש להתיר זה בשנאמר שלא אמרו שאין המזבח קולט אלא כהן כי אם על עסקי רציחה לבד אבל על שאר דברים היה קולט לכל אדם כי נראה שהיה מנהגם להגלל בבית אלהים ואצל מזבחו כמו שהוא המנהג היום בין האומות לזה מה שהולרך הכתוב לומר שברוצח יוקח מעם המזבח אבל אם היה כהן ועומד על המזבח לא יוציאוהו עד שיגמור עבודתו . והנה יואב לא חשב להמלט שם אלא מאשר נטה אחרי אדוניהו כי חשב שלא יהרגהו שלמה על מיתת עמשא מפני כבוד אביו שלא יאמרו קטנו עבה ממתניו כמו שנראה שחשב לזה דוד באמרו (מ"א ב') ועשית כחכמתך וגו' . הוא מה שאמר הכתוב (שם) והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח שהכוונה שראה עצמו כאשמה עצומה אבל שלמה בכוונתו אחרי אדוניהו לבדו כי אם היה נוטה אחרי אבשלום יאמר כי לסבת המלכות היה עושה כמ"ש חושי לאבשלום (ש"ב ע"ז) כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך ועכשו אין לו שתגלות כלל ולזה נמלט באהל ה' ויחזק בקרנות המזבח ולזה

כעושה מצוה ר' שמעון בר רבי אומר [הרי הוא אומר] (דברים יב) רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש (ואומר (שם) לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך) ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהם על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יט שם א"ר יהושע בן לוי ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידן אלו הן מקרא מגילה ושאילת שלום בשם והבאת מעשר. מקרא מגילה דכתיב (אסתר ט) קימו וקבלו היהודים א קימו למעלה מה שקבלו למטה. שאילת שלום (בשם) ב דכתיב (רות ב) והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ואומר (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל מאי ואומר וכי תימא בועז הוא דעבד מדעתיה ומן שמיא לא אסכימו על ידיה ת"ש [ואומר] ה' עמך גבור החיל. הבאת מעשר דכתיב (דה"ב לא) וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן וגו' וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרוב וכתיב (מלאכי ג) הביאו את [כל] המעשר אל בית האוצר ויהי טרף וגו' (שם) והריקותי לכם ברכה

רש"י

וכו': לזכות את ישראל כדי שיהיו מקבלים שכר למי שמונע מן העבירות לפיכך הרבה להם מצות שלא היה צריך לצוות מצות הרבה וכמה אזהרות על שקצים ורמשים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהם אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשים מהם: [מקרא מגילה. דחייבין על מקרא מגילה]: ושאילת שלום בשם. ואין כאן הוצאת השם לבטלה: שנאמר ויאמר לקוצרים ה' עמכם. והסכימו ב"ד של מעלה על ידן דקאמר ליה מלאך לגדעון ה' עמך גבור החיל: והבאת מעשר. לבית המקדש (כדי שלא יקבלום לוים שאינם הגונים אים מאת מכרו ולא יחלקום בבהמ"ק לעובדי עבודת כוכבים דכתיב בד"ה וכפרוץ הדבר ותקנת חזקיה הואי להכין לשכות בבית המקדש להביא כל המעשרות בהן כדי שלא יקבלום הלוים עובדי עבודת כוכבים דכתיב התם ויאמר חזקיהו להכין לשכות בבית ה' והסכים הקב"ה על ידו דכתיב במלאכי הביאו את כל המעשר אל בית האוצר כדי שלא יטלום הלוים שאינם הגונים שלא רצו לעלות עם עזרא. ע"כ פירוש הרמ"ה

מהרש"א

העושות וגו' והיינו דעובר עבירה נוטל נפשו עליה ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ותחלת המקרא ושמרתם את חקותי וגו' ושמירתן הוא שב ואל תעשה וקאמר אשר יעשה וגו' אלא דהכי קאמר אף אם יעשה העבירות אלו יהיה חי בהם דהיינו כשקיים מצות הלקאה על העבירה וחי בהם ודמסיים הא כל היושב כו' הוא דרשה אחרת לפסוק זה ועיין פרש"י ורע"ב ועוד נראה דפסוק זה ושמרתם ודאי אכל מצות התורה קאי מדכתיב וחי בהם וכמ"ש התוס' בפ' ד' מיתות אלא דהכי קאמר מדכתיב ברישא דקרא ושמרתם דמשמע במצות שהם שב ואל תעשה קא מיירי כדאמרינן השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ומסיים בו אשר יעשה אותם האדם וחי וגו' הא למדת שהיושב ולא עבר עבירה וכו' כדקאמר ושמרתם וגו' נותנין לו שכר כעושה מצוה כדמסיים ביה אשר יעשה וגו' ובא ר' שמעון בר רבי לומר דדבר זה מפורש בקרא שהשב ואל תעשה בעבירה הוא כעושה מצוה ונותנין לו שכר כעושה מצוה שהרי במצות דם כתיב רק חזק וגו' ומסיים ביה לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך וגו' אם כך בחייבי כריתות שנפשו של אדם קצה כו' גזל ועריות כו' עריות הוה שפיר ק"ו שהם גם כן חייבי כריתות שנוטל נפשו עליה כמו בדם אבל גזל אינו מחייבי כריתות ואפשר דסמך אדברי קבלה דבגזל נוטל ג"כ נפשו עליה כדכתיב וקבע את קובעיהם נפש נפשו של גזלן כדאמרי' בסוף ב"ק[א]. ומ"ש ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות כו'. הוסיף גם בענין זה דבהרבה להם תורה כו' ומה הרבה להם הם לא תעשה שהם שס"ה ל"ת ועשין אינו רק רמ"ח הוא כדי לזכות למען לדקו שגם בשב ואל תעשה יזכה כמו בעושה מצוה ועוד נפרש בזה לקמן בפי' הרמב"ם וק"ל:

ושאילת שלום בשם וכו'. עיין פירש"י בגמרא וכפי' שני משמע בספ"ב (דבמלות) [דברכות] דמייתי עליה עת לעשות לה' הפרו תורתך דהיינו להפר תורה שאסרה להזכיר השם לבטלה ע"ש ועי"ל דה"ק דמותר לשאול שלום בשם דהיינו כי הך דלא הזכיר לו נתינת שלום רק ה' עמכם שהוא בעצמו שאלת השלום וכן ה' עמך גבור החיל וגו' שלא הזכיר לו שלום רק ה' עמך הוא היה השאלת שלום ויש תימה בדבר דקאמר שהמלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל הסכים עם ב"ד של בועז שאמר כבר ה' עמכם והרי מעשה דגדעון היה זמנרב קודם מעשה דבועז שכנסדר השופטים גדעון ואבימלך תולע יאיר יפתח אבצן ואמרינן פ' הספינה [ג]דאבצן זה בועז ואין סברא דהיה בועז אפילו מכלל ב"ד של גדעון שהיה ששה דורות לפניו ועוד דאיתא במדרשות

עיון יעקב

על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו. עיין פירש"י ועי"ל דהא מצות עשה דוחה לא תעשה: שנפשו של אדם קצה בהם. אדם דייקא כי אתם קרוים אדם וישראל הם דומין ללב שממאסים בדבר קצה משא"כ אלו שאוכלים אותו וכן הוא בזוהר וע"פ הדרש אמרתי דלכך הזהיר הקב"ה על שקצים ורמשים להראות שלא יהיה עובד את הקב"ה במצותיו על מנת לקבל פרס שהרי על מצות אלו אין מן הראוי לקבל פרס שהרי בלא צווי גם כן נפשו של אדם קצה מהן הוא הדין לשאר כל מצות יהיה עובד על מנת שלא לקבל פרס: שיזכה לו ולדורותיו כו' עד סוף כל הדורות. וכן מצינו ביוסף שלא רצתה עינו לזון ממה שאינו שלו בפוטיפרע אין עין הרע שולטת בזרעו עד עולם: הרבה להם תורה ומצות. עיין בפירש"י והרמב"ם ועי"ל לפי שכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות של תורה כי התורה שיש רבוא אותיות נגד ישראל וכן שס"ה גידין נגד מצות לא תעשה ורמ"ח איברים נגד מצות עשה וזה רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות כדי שכל אחד מישראל יהיה לו אחיזה בתורה וכל אחד מאיבריו וגידיו נאחז במצוה ועוד דאלמלא לא נצטוה רק מצוה אחת אז כשעבר עליה היה עונשו מיד מיתה כמו אדם הראשון שנצטוה ביום אכלך ממנו מות תמות מיתה בידי שמים משא"כ עכשיו אף כשעובר על א' מהם השאר מכריעין לזכות:

שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה. נראה דהני ג' דברים כנגד ג' דברים שהעולם עומד עליהם על התורה ועל העבודה ועל ג"ח כי מקרא מגילה היינו תורה שהרי מבטלין אפי' ת"ת לשמוע מקרא מגילה והבאת שלום זו תפלה שמתפלל בשלום

עץ יוסף

וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה. הרי שמי שיושב ואינו מגלה ערוה הכתוב קוראו עושה מצוה. וכתיב ביה וחי בהם כלרך שהענוש כרת במי שעושה עבירה. וזה דוקא במי שבא עבירה לידו וכבש יצרו ולא עשאה כיוסף הצדיק וכיוצא בו (ברטנורה): לפיכך הרבה להם תורה ומצות. כגון פ' שקצים ורמשים כדי להרבות שכר כשהן בדלים מהם אע"פ שבלאו הכי לא היו אוכלין אותן שנפשו של אדם קצה בהן. למען צדקו להצדיק את ישראל ולזכות אותן (ברטנורה):

יט מקרא מגילה. שלא היה ראוי לתקן מקרא מגלה מפני שהיא מצוה בפ"ע שאינה סיג לתורה ואתו למיטעי שהנביא מחדש דבר מצוה שזה היפך היסוד שאין נביא רשאי לחדש דבר. אמנם ב"ד של מטה לא חששו לזה כי ראו שראוי לעשותו זכר הודאה לנס כמ"ש ומה משעבוד לגאולה אמרו שירה ממות לחיים לא כ"ש: ושאילת שלום בשם. שאפילו שנראה שלא נכון להזכירו תמיד פן יבואו להוציאו לבטלה וגם שמא יזכירוהו במקום בלתי טהור. אמנם ב"ד של מטה ראו שבדורותיהם היו מבקשים להשכיח ש"ש כדאיתא ברות רבה פסוק והנה בועז בא מבית לחם. לכן הסכימו להרגילו בפי אנשים בשאילת שלום והסכימו ב"ד של מעלה שיפה עשו: והבאת מעשר. מעשר ירק ומעשר אילן לירושלם. דסד"א דזה נתינת מכשול לפני ישראל שיקשה בעיניהם לתת מעשר מירק ומאילן שפטורים מדאורייתא. והרי עמי הארץ היו חשודים על המעשרות וכ"ש אם הם פטורים מן התורה דחמדת ממון גדולה בלב כל אדם. ומ"מ הם חייבו את עצמם מאליהם דכתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן וגו' ומפרש בנדרים דף נ"ה מאי וכפרוץ הא כל הני דאורייתא נינהו. ומשני מעשר ירק ומעשר אילן. וכתיב בתרי עשר דקאמר להו נביא לישראל הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת וגו'. אלמא דהסכים:

[א] מהרש"א סד"ה נפשו. בסוף ב"ק (דף קי"ט:): [ג] שם ד"ה ושאילת. פרק הספינה (דף צא.):

יד יוסף

א מגילה ז' ע"ב:
ב ברכות דף נ"ד ע"א ודף ס"ג ע"א ועיין רות רבה פ"ד סי' ה' ובזוהר פ' תשא דף קנ"א:

חדושי גאונים

כשאמר לו בניהו לגאת משם (מ"א ב') אמר לא כי פה אמות לומר לא אצא מכאן בשום פנים ואם תרצה המיתני פה אבל אם תמיתני ידעו כל העם כי על עסקי נפשות אני מת ולא לכבוד יהיה לו והוא מה שאמר לו בניהו לשלמה כה דבר יואב וכה ענני ירצה רוצה כה דבר יואב שלא יצא וכה ענני שהטעם כדי שיתפרסם על מה הוא מת. ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר שלא תוציאהו אלא שתמיתהו שם ודי בזה חכמה לעיני כל ישראל להעלים סבת מיתתו שאילו על עסקי רציחה הוא מת היינו מקיימים בו מעם מזבחי תקחנו למות ועכשיו שתמיתנו שם יאמרו שעל עסקי מלחמה הוא מת. וכך נאמר ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו והנה תלה עצמו כחוט השערה לבער מעל ממלכתו דם נקי כמו שאמר ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו עד עולם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם מעם ה' (שם). ולזה לא מנה רב יהודה כ"א השתי טעיות שהיו טעיות בידו ואפילו לפי מחשבתו שאינו מתבקש כרוצח. אמנם אביי חשב טעות שלישית כי לפי האמת לרוצח נתבקש וטעה שאין מזבח קולט על עסקי רציחה אלא כהן. וזה דרך נאות ליישב הכתובים ומחלוקת האמוראים (עקידת יצחק):

ז"ל): הופיע. נגלה והוכיח בשעת הצורך פרוביי"ר בלע"ז [ל"א] הופיע בהשמעת קול גדול: בבית דינו של שם. לא היה שם חי אותה שעה שהרי מת אלא בית דינו שלאחריו חבריו ותלמידיו וקרי ליה ב"ד של שם כמו ב"ש בית הלל: ממני יצאו כבושים. דברים (עלומים) [נעלמים] הללו יצאו מאתי ראה הקב"ה שעתידין לצאת ממנה מלכים ונביאים שנאמר גור אריה יהודה וכן בתמר כדאמרי' בכתובות כל כלה שצנועה בבית חמיה וכו' זימן הקב"ה מבין שניהם [לישנא אחרינא] מאתי היתה שיצאו שני בנים הללו לכבש העולם שהרי עתיד דוד ומשיח לצאת ממנה*): בבית דינו של שמואל. כמו

*) וברש"י בגמ' ג"י אחרת.

אעד בלי די [מאי עד בלי די] אמר רב (חמא אמר רב) [רמי בר רב] עד שיבלו שפתותיכם מלומר די:

ב שם יא"ר אלעזר בשלשה מקומות הופיע רוח הקודש. בבית דינו של שם. ובבית דינו של שמואל [הרמתי]. ובבית דינו של שלמה. בבית דינו של שם דכתיב (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני וגו' מנא ידע דלמא כי היכי דאזיל איהו לגבה אזיל נמי אינש אחרינא [לגבה] יצאת בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים. בבית דינו של שמואל דכתיב (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו וגו' ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד ויאמרו מיבעי ליה יצאת ב"ק ואמרה אני עד [בדבר זה]. בבית דינו של שלמה דכתיב (מ"א ג) ויען המלך (שלמה) ויאמר תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתוהו היא אמו מנא ידע דלמא איערומי קא מערמא יצאת ב"ק ואמרה היא אמו. אמר רבא ממאי דלמא יהודה כיון דחשיב יומי וירחי ואתרמי (ליה) דחזינן מחזקינן דלא חזינן לא מחזקינן. שמואל נמי דכולהו ישראל קרי להו בלשון יחיד דכתיב (ישעיה מה) ישראל נושע בה'. שלמה נמי מדהא מרחם קא מרחמא והא לא קא מרחמא אלא גמרא:

דרש

דמעשה רות היה בסוף ימיו של בועז ודו"ק: עד שיבלו שפתותיכם כו'. ובמסכת תענית מפורש מכאן דאין מברכין על רוב טובה והמכוון בזה נראה דר"ל דעל הברכה שהיא בנגלה על הריבוי ביותר יאמר האדם די שאין צריך לו כ"כ וע"כ אמר אחר שתהיה הברכה לכם יתרבה הדבר ויבלו שפתותיכם מלומר עליו די דהיינו שתהיה הברכה מלויה בסמוי מן העין שלא ירגיש האדם בו לומר די וז"ש והריקותי לכם ברכה שתהיה הברכה בהרקה דהיינו סמוי מן העין כשהוא בכלי שגם מה שאתה מריק ממנו לא יחסר ממנו דהיינו שישאר בכלי כאילו הוא מלא וכיוצא בזה שתהיה הברכה בסתר בענין שאין אתה אומר די כאמור ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קמעא והוא מתברך במעיו וק"ל: צדקה ממני מנא ידע כו'. ימאן מלפרש דמלת צדקה דבק לממני שהיא צדקה יותר ממני וכן פירש הרמב"ן דהא כיון דלא ידע שהיא נתעברה ממנו ושמא מאחר נתעברה כדקאמרי' והרי אינה צודקת ממנו ועוד דמה שאמר על כן לא נתתיה לשלה אין זה מספיק שהיא צודקת יותר ממנו דאדרבה דאיכא למימר לאידך גיסא דשפיר עשה דלא נתנה לשלה כמ"ש פן ימות עליה כאחיו והיא ידעה שחמיה היה והפקירה עצמה לו אבל הוא יותר צדיק שלא ידע כי כלתו היא וע"כ אמר שמלות צדקה ממני אינן דבוקים ופירושו צדקה בדבריה שאלו המטלטלים שלי הם וממני הוא דבר בפני עצמו כדמסיק מנא ידע כו' אי לא דבת קול אמר כך: [ממני יצאו כבושים כו'. עי' פרש"י הכא בגמרא ובפ"ק דסוטה ועוד פי' הכא ל"א מאתי היתה שיצאו ממנה עכ"ל ואין לשון זה מובן ועיין בפירש"י שבע"י לשון זה יותר באורך]: אלא יצאה בת קול כו'. ואין להקשות דאם כן מאי רבותיה שהפליג הכתוב ברוב חכמתו שנאמר וישמעו כל ישראל כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו די"ל דמ"מ כיון דראו כל ישראל שהסכימה דעתו לדעת המקום כמו שהעיד הבת קול ראו כי חכמת אלהים בקרבו. ומ"ש כולהו ישראל בלשון יחיד דכתיב ישראל נושע בה' ומה שלא הביא קרא דתורה דכתיב ויחן ישראל נגד וגו' משום דאיכא למידרש ביה כדאיתא במכילתא והביאו רש"י בפי' החומש מלמד שהיו ישראל כאיש אחד בלב אחד וכו' ע"ש אבל ליכא למימר דרבא נמי דרש הכא בכה"ג דכולהו בלשון יחיד מקרו דכאיש אחד ובלב אחד אמרו עד וכן בישראל נושע וגו' דכשהם כאיש אחד ובלב אחד הוא נושע בה' [א] דאם כן הדרא קושיין לדוכתא דאמאי לא מייתי הכא מויחן ישראל וגו' ומ"ש. אלא גמרא. ורש"י בפי' החומש הביא דרשה דהכא יצאה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים על מלת ממני שבתורה ולכאורה דמפיק ליה ממלת ממני וכס"ד מעיקרא דמנא ידע כו' וכן הבין הרא"ם פרש"י שבחומש והתימה ממנו דהא לא קיימא הכי במסקנא אלא דגמרא הוא וקושיא מנא ידע ליכא כאן דחשיב יומי וירחי ואתרמי כו' והנראה דרש"י

הרי"ף

(שייך לעיל בסי' ית רש"י ד"ה שנאמר) ואלו הן חקותי איש איש אל כל שאר בשרו הא למדת כל מי שיושב ואינו עובר וכו'. ועוד אפשר לומר מדכתיב לעיל מיניה את חקותי תשמרו ללכת בהם למה תור לומר ושמרתם את חקותי אלא קאי ביושב ולא עובר עבירה:

עיון יעקב

חבירו ותפלה היינו עבודה שבלב והבאת מעשר זו ג"ח לחלק לבני אדם הגונים ועיין בילקוט בראשית רמז י"ח כתב שאר דברים שהסכימו ב"ד של מעלה על ידן ע"ש: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. היינו כיון שתקנו תקנה קבועה שלא יכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים על כן שכרם גדול כל כך שיבלו שפתם מלומר די: בשלשה מקומות הופיע רוח הקודש בב"ד של שם. אע"ג דכל בי תלתא היושבים בדין שכינה שורה כדכתיב אלהים נצב בעדת אל מ"מ אנו מופיע בפרהסיא ורק והיה ה' עם השופט לכוין ההלכה משא"כ כאן בג' מקומות אלו ניתן הקול בפרהסיא לפי שאלו הג' היו צריכין פרסום: ויאמר עד ויאמרו מבעי ליה. אבל על תיבת עד ולא כתיב עדים לא קמבעיא דעד ג"כ שנים הוא כדאיתא בסוטה כל מקום

עין יוסף

עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. קשה דהיה לו לומר לומר די. ויש ליישב לפי שקשה דקדוק יותר חמור מה שאמרו שיבלו שפתותיכם והלא שתי אותיות של די הם אינם יוצאים מהשפה כנודע שאותיות בומ"ף הם מהשפה. ועל כרחך צ"ל שכך פירושו באמת אף שאותיות אלו של ד"י יהיו יוצאים ומדברים ממוצא אחר. מ"מ השפתים יבלו מחמת פתיחת השפתים אף שהם אינם מדברים. ולכך א"ש מלומר די ר"ל ממה שיאמרו מוצאות אחרים ד"י יבלו השפתים כנ"ל. לפי שהברכה תהיה בשפע רב (ספר נפש יהודה). אבל בירושלמי ברכות פרק הרואה א' עד שיבלו שפתותיכם מלומר דיינו ברכות ע"כ. וכוונת תלמוד שלנו ג"כ כך מלומר די ברכות הנאמר בפסוק זה. ואות ב' מתיבת ברכות הוא ממוצא שפתים (בגדי ישע):

ב ממני יצאו כבושים. דליכא לפרש דמלת צדקה דבקה עם מלת ממני. כמו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני. ופירושו היא צדקה יותר ממני שאמרתי הוציאוה ותשרף דלא יצדק לומר זה צדיק מזה אלא כשאחד ימצא זכאי והשני חייב כענין שאול שהיה רודף את דוד בחנם. אבל בכאן אף שתאמר צדקה לא נמצא יהודה חייב כי לא אמר הוציאוה ותשרף ברשע אלא כחושב שהדין כך. ועוד דמה שאמר על כן לא נתתיה לשלה בני אין זה מספיק שהיא צדקת יותר ממנו דהרי שפיר עשה לדעתו שאמר פן ימות עליה כאחיו. ועוד שלפי הנראה הוא יותר צדיק ממנה שהרי הוא לא ידע שכלתו היא והיא ידעה שחמיה הוא. אע"כ שבת קול אמרה צדקה ממני. דברים עלומים הללו יצאו מאתי. ראה הקב"ה שעתידין לצאת ממנו מלכים ונביאים שנאמר גור אריה יהודה. וכן מתמר כדאמרינן בכתובות כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה וכו' וזימן הקב"ה מבין שניהם. מאתי היתה שיצאו שני בנים הללו לכבש העולם שהרי עתיד דוד ומשיח לצאת ממנה: יצאת ב"ק ואמרה אני עד. ומ"ש ויאמר בלשון זכר לא קשה דרוח הקדש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כמו שאמרו ברבה גבי אמרה קהלת. ולכאורה מה צורך הכא לבת קול מאחר שכל ישראל אמרו לא עשקתנו. ויש לומר לפי שאף שאמרו לא עשקתנו אפשר מפני הבושה אמרו כן. כי אף שהיה איזה עשוק לא יהרוס לביישו על שער בת רבים. וא"כ לא נתבררה צדקתו לעיני כל העם. שכל אחד אפשר שיחשוב שעשק לאחר. מפני זה יצאת בת קול: יצאת ב"ק ואמרה היא אמו. אין להקשות דא"כ מאי רבותיה שהפליג הכתוב ברוב חכמתו שנא' וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. דיש לומר דמ"מ כיון דראו כל ישראל שהסכימה דעתו לדעת המקום כמו שהעיד הבת קול ראו כי חכמת אלהים בקרבו: אלא גמרא. נראה הא דמסיק אלא גמרא לא קאי אכולהו אלא אבית דינו של שלמה אבל בית דינו של שם ובית דינו של שמואל מודו להופיע רוח הקדש. דמה שהקשה רבא אבית דינו של שם דלמא מנה ירחי ויומי כו'. דא"כ מ"מ איך אמר יהודה תיכף צדקה ממני דהוה ליה להמתין

[א]מהרש"א ד"ה אלא יצתה בת קול. דא"כ הדרן קשיין לדוכתא וכו'. דבריו צריכין פנים דאכתי היא גופים קשיא דאמאי לא דריש רבא הכא בכהאי גוונא וכו' ואז הוי מלי לאתויי מן התורה. והנה בקונטרס שערי המאורין כתבתי בס"ד ישוב נכון ופשוט דלא רצה רבא לאתויי מן התורה די"ל לשון תורה לחוד ולשון נביאים לחוד *) ומה"ט לסבור קרא ויאמר עד שהוא בנביאי' הוכרח להביא ראיה מנביאים. ישראל נושע וזהפשוט וברור. ודע דמ"ש המהרש"א עוד ד"ה אלא גמרא וכו' שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא ר"ל דגמרא היא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמר ממני יצאו

*) בש"ס לא מצינו רק לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. אבל בתוס' קדושין ל"ז ע"ב ד"ה ממחרת כתבו ולשון תורה לחוד ולשון נביאים לחוד ולשון חכמים לחוד. ולכן הביאו גם לשון חכמים לחוד כי רצונם לומר כמ"ש חז"ל ל"ת לחוד ול"ח לחוד כן נמי ל"ת לחוד ולשון נביאים לחוד. אמנם זה לא שייך לחלק בנ"ד כי מצינו הרבה פעמים בתנ"ך מכנה אומתנו בלשון יחיד. ובתורה וישלח ישראל אל סיחון (במדבר כא) וידר ישראל נדר וגו' (שם) ובנ"ך אין מספר. ולדברי המהרש"א קשה למה לא הביא מן וידר ישראל וישלח ישראל. וצריך לי עיון מב"ק דף ב' ע"ב משמע להדיא דבגילוי מלתא בעלמא מביאין ראיה לדברי תורה מדברי קבלה ע"ש

יד יוסף

א שבת דף לב ע"א תענית דף ט ע"א: ב ב"ר פ' פ"ה סי' יג קהלת רבה פסוק אי לך ארץ. שוח"ט מזמור פ"א אגדת שמואל פ' י"ד ילקוט סדר וישב וילקוט שמואל א' רמז קיב תרגום יונתן וירושלמי פסוק ויכר יהודה: ג סוטה י ע"ב:

ז"ל בפירוש החומש שהביא הך דרשה על מלת ממני לאו דמסיק ליה מיניה משום קושיא דמנא ידע כו' כדס"ד מעיקרא אלא שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא ר"ל אלא גמרא הוא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמר ממני יצאו כבושים וכן יש לפרש בויאמר עד והיא אמו דגמרא היא דלא אמרו ישראל ושלמה כך אלא שהבת קול אמר כך ודו"ק: תרי"ג מצות נאמרו למשה וכו' בא דוד והעמידם על י"א וכו'. פירש רש"י דורות האחרונים לא היו צדיקים כ"כ ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה וכו' וכן כל שעה דורות שלמטה הולכים ומתמעטים אותן עכ"ל. הקושיא מפורסמת בזה וכי באו לבטל שאר כל המצות והרמ"ה הרגיש בזה וכתב לאו למימרא דאי עביד הני לחוד זכה לחיי עוה"ב דא"כ בטל עונשן של עבירות וכו' דקיימא לן דמאן דמקיים לא לתורה כולה מסייע ליה הקב"ה וכו' וכיון דחזא דוד דהוה ממעטי דרי ואזלי בעי רחמי ואוקמינהו לאגוני מילה"ר אאחת עשרה וכו' ע"ש גם זה דחוק דאם כן דוד

כא שם **דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה (בסיני) שס"ה לאוין כמנין ימות החמה רמ"ח עשה כנגד אבריו של אדם. א"ר המנונא מאי קרא** (דברים לג) **תורה צוה לנו משה תור"ה בגימטריא (הכי הוה. תורה)**

שית

נמי לעולם ישראל אמרו עד והאי דכתיב ויאמר בני ישראל מיקרו יחיד: רמ"ח מצות עשה. דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה: שס"ה מצות לא תעשה. שמזהירים עליו בכל יום ויום שלא לעבור: מפי משה תרי"א. והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה:

סתים

כמו לוקמא אאחת וליכא למימר דדוד העמידו על אחת מאחד עשר שזכר וחבקוק לא העמידה רק על האמונה א"כ בא חבקוק להחמיר ובעל העקרים פירש בזה וז"ל שאין הכונה לומר כי בעשיית אחת עשרה או ג' מצות מקנה לו השלמות האנושי המדרגה שתושג מצד כל המצות שבתורה אלא שכל אחד מן הנביאים היה מתכוין לעשות כללים כוללים מצות רבות מהתורה וכו' כדי שבעל ידם ישיג האדם המדרגה הגדולה מהשלמות כי למה שקשה על כל האדם להעמים על עצמו תרי"ג מצות ומנה דוד י"א שהם כוללים למדות טובות וכו' עכ"ל. מיהו הא דקאמר כל העושה מצוה אחת כאילו קיים כולם לא משמע כפירושו והנראה כפי מה שפירש הרמב"ם על מאמר ר"ח בן עקשיא סוף משנה פרק זה וז"ל והוא מעיקרי האמונה בתורה כי אם יקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות בורא כראוי ולא ישתף עמה כונה מכוונות העולם בשום פנים אלא שיעשה לשמה מאהבה וכו' זכה לחיי עולם הבא כי בהיות המצות הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה וכו' ע"ש וענין זה בפ"ק דעירובין [א] שנחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וכו' הקושיות במאי פליגי ויתור לשון יותר משנברא ויותר משלא נברא וע"ק כיון שברא הקב"ה את האדם ע"כ נוח לו שנברא ונאמר בו כי טוב גם מ"ש יפשפש במעשיו שזו היא מצות המקום עלינו. אבל הענין כמ"ש שנתן לנו הקב"ה תרי"ג מצות שס"ה לאוין ורמ"ח עשין ובא הרבוי מצד המקבל כי מצד הנותן ב"ה כולם הם כמצוה אחת וז"ש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ואמרו במדרש כל הדברים דבר ה' ומה ת"ל אנכי ולא יהיה לך מלמד שאמר המקום עשרת הדברות בדבור אחד מה שא"א לב"ו לומר כן והוא מבואר כי הוא אחד ומצותיו אחד ולא יקבלו רבוי מצדו יתברך ב"ה והוא כי במצות אנכי שהיא אמונת היחוד והפוכה לא יהיה לך שלא ישתף ש"ש ודבר אחר נכללו כל הלאוין ועשיין אלא שא"א לאדם לומר כן כי מצד שהוא מוטבע בחומר ובזמן בא לו הרבוי וע"כ אמרו כי כל מצות התורה נכללו בעשרת הדברים כמ"ש רבינו סעדיה ושוב כלל כולם במצות אמונה שהיא השורש ומקור לכלם אבל א"א לנו להבין רק ברבוי ולפי שאילו לא נברא האדם לא היה בו מעשה ואם כן היה בבריאתו לך שכר ולך הפסד דהלאוין היו ודאי מתקיימין לולא נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאתו והעשיין הוא הפך זה שאילו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין והשתא שנברא אפשר שיזכה ויעשם ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי מצד בריאתו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין אפשר שיהיה נפסד יותר משנברא ויקיים העשיין דנמצא יצא שכרו בהפסדו. וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיקיים העשיין משלא נברא ויקיים הלאוין דילא הפסדו בשכרו. ואמר בזה דנמנו וגמרו ר"ל שבאו בזה למנין המצות שהלאוין הם יותר מהעשיין וע"כ הסכימו וגמרו לומר שלא נברא האדם בשביל עצמו ויותר היה טוב לו שלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטים ועכשיו שנברא לא נברא אלא לכבוד המקום שנאמר לכבודי בראתיו וגו' שיעשה מצות בוראו וע"כ אמר יפשפש במעשיו שהם העשיין ולא די בסור מרע רק בעשה טוב דבשביל כך נברא שהרי הלאוין יותר היו מקויימין בשלא נברא והשתא כיון דתכלית בריאת האדם לא היה רק לכבודו יתברך ב"ש הרי אין הלאוין מרובין מהעשיין כי מצד הנותן אין כאן רק מצוה אחת שהוא האמונה היא העשה אנכי ה' וגו' שהיא מוקדמת ללא יהיה לך שהיא אזהרת השתוף וד"א שלא נברא רק לכבודו יתברך ב"ה וכל מצוה הן לאו הן עשה הרי הוא נכלל מצד הנותן באנכי ולא יהיה לך ובפסיקתא אני ישנה ולבי ער זה הקב"ה א"ר חייא בר אבא מניין שהקב"ה הוא לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וחלקי אלהים וגו' הכוונה בזה כי כל רמ"ח אברים נגד העשיין ואבר הלב הוא נגד עשה של אנכי כמו שהלב הוא שורש של כל רמ"ח האברים וחיותם כן היא מצות האמונה היא כלל ומקור של רמ"ח העשיין ששמענו מפי הגבורה וז"ש שמצות אנכי שהיא אמונתו ב"ה היא ער ונגד לבן של ישראל והדמיון בזה בלאוין שהם שס"ה ואמרו ביומא[ב] השט"ן הוא שס"ד בכל השנה הוא מסטין חוץ מביום הכפורים והוא נגד לאו של לא יהיה לך ששמענו מפי הגבורה הכולל כל הלאוין כי כולם באו לעבור מצד שתוף דבר אחר ויוה"כ שאנו כמלאכים ואין בנו שום מעשה ואכילה ושתיה ושום שתוף ד"א והוא מכפר על כל השנה כי הוא כולל כולם ולזה אמר אני ישנה כי מצדי כשאני ישנה והיותי סור מרע בכל השס"ה ימים כמו שלא נברא ולא הייתי בא לעבור הלאוין וישנה כתיב חסר גימטריא שס"ה אבל אמר לבי ער כי מצדו יתברך ב"ה נבראתי וצריך להעיר עצמי לעשות טוב ולקיים האמונה אנכי ה' וגו' שכל מצות רמ"ח עשיים נכללים בה כדמיון הלב שכל רמ"ח אברים תלויים בה וז"ש צור לבבי וחלקי וגו' שר"ל שאמונתי שהוא הצור היא ברמ"ח עשיים כמו לבבי ברמ"ח אברים וע"פ הדברים האלה דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות שס"ה לאוין כנגד ימות החמה כמ"ש ולא יהיה לך שהוא מקור כל הלאוין הוא נגד יוה"כ שהוא מקור כל ימי השנה ורמ"ח עשין ושורש לכולן האמונה מצות אנכי נגד רמ"ח אברים שהמקור ביניהם הלב והאברים לא נבראו רק בשביל העשיים שהם כלי העשיים אבל הלאוין יותר היו מתקיימין בשלא נבראו האברים כלל אבל היו לאוין שס"ה כמ"ש כנגד ימות החמה שבכל זמן שהוא ימי השנה שהוא היקף היומי שייכים לקיים הלאוין וא"ר הונא מאי קרא שיזכה האדם במצוה אחת אם עשאה ע"ש המתכונה שלימה ואמר תורה צוה לנו משה שהם תרי"א מלדנו המקבלים וזה שדקדק לומר לנו אבל מצד הנותן ב"ה אינו רק מצוה אחת והיא עשה אנכי והיפך לא תעשה לא יהיה לך שמענום מפי הגבורה כי מצדו

הכותב

בפי' הרמ"ה כתוב וז"ל האי דנקט כמנין ימות החמה וכנגד אבריו של אדם סימנא בעלמא:

עיון יעקב

שנאמר עד הרי כאן שנים אכן במדרש דריש נמי מדלא כתיב עדים עיין שם: **שס"ה** לאוין כמנין ימות החמה. עיין מ"ש בזה המפרשים ועיין במהרש"א ואפשר לומר דהכוונה בזה כי מתחלת נתינת התורה ניתנה התורה והמצות כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן ויזכו לחיים נצחיות לעולם הבא שלא יהא מלאך המות והמקטרג שולט בהם וכדאיתא בפ"ק דע"ז והן הן בני כתרים שניתן לישראל בשעת נתינת התורה וכדאיתא במדרש על פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני וכו' ע"ש לכך ניתן שס"ה לאוין כמנין ימות החמה לחמה שמוכין נגד או"ה שמונין לחמה שלא ישלטו בהם ורמ"ח מצות עשה נגד אבריו של אדם שלא ישלטו בו פמיונים והמקטרגים ואח"כ שנתמעטו דורות הבאים

עץ יוסף

להמתין עד דילדה דלמא מקודם היא מעוברת. אלא הוה ליה להמתין על לידתה אם תלד לעת ביאתו לשבעה או לתשעה. משא"כ אם איהי ילדה בה' או בו' ולד קיימא בודאי מאחר. אע"כ צ"ל דב"ק יצאת. גם מה שהקשה רבא שמואל נמי כולהו ישראל קרי להו בלשון יחיד כו' דהא שאני הכא דכתיב בחד קרא ויאמרו לא עשקתנו ויאמר עד. דהוה נמי למיכתב ויאמר לא עשקתנו אלא מוכח דב"ק אמרה. אבל אבית דינו של שלמה פריך שפיר. וע"ז מסיק דבאמת מפסוק לא מוכח שב"ק אמרה אלא גמרא היא דלא אמרה שלמה אלא הבת קול אמרה כך היא אמו. ובזה מתורץ קושית המהרש"א בחד"א על רש"י בחומש ע"ש:

כבושים וכו' ע"ש. הנה לכאורה כפי' הזה מוכרח שהרי בסוטה י': איתא להדיא בש"ס לדקה ממני מנא ידע יצתה ב"ק ואמרה ממני יצאו כבושים. הרי נתבאר להדיא כדי שלא תהי' סתירה בין סוגיא דמכות ובין סוגיא דסוטה. דעל כרחך מה דמסיק במכות אלא גמרא היינו דגמרא דב"ק אמרה ממני. ובזה יונח על נכון ג"כ כוונת תוס' בסוטה ד"ה יצתה ב"ק וכו' בשלהי מס' מכות מסיק דהכי גמירי לה עכ"ל כלומר שלא יהיה קשה למה לא אמר הש"ס דיהודה חשיב יומי ויכתי ואיתרמי לי' כדאמר רבא במכות. על זה כתבו דמסיק במכות דהכי גמירי לה והיינו גמירי שהב"ק אמרה ממני וכו' ולכן משני הש"ס יצתה ב"ק וכו' כפי קושטא דמילתא דמסיק במכות דהכי גמירי לה:

[א]מהרש"א ד"ה תרי"ג. בפרק קמא דעירובין (יג ע"ב): [ב] שם בא"ד ביומא (כ ע"א):

חדושי גאונים

דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני שס"ה כנגד ימות החמה ורמ"ח כנגד אבריו של אדם וכו'. הנה ביארו בזה שהתורה כוונה בזה המספר להראות איך יצוייר שתהיה קניית השלמות במצות לא תעשה כמו שבמצות עשה עם היותם הפכים כי עשה ולא תעשה בלי ספק הפכיים. וזה כי בהיות מספר מצות עשה רמ"ח כנגד אבריו של אדם היא הוראה כי כמו שהאברים להיותם נמצאים בפעל יגיע בהם השלמות המכוון בהם לאדם

עיני יצחק

דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני וכו'. והנה המאמר כפשוטו הוא מבהיל הרואה שהרי מקרא מלא הוא (דברים ד) לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו ואיך העמיד דוד ע"ה כל תרי"ג מצות על י"א בלבד וישעיה על ו' וכו' וכבר נדחקו בזה המפרשים. ולענ"ד נראה אחר עומק העיון שיתבאר על פי מאחז"ל (סנהדרין צ"ט) מאי כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים וכו' ואפילו אומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מק"ו זה מג"ש זו זהו דבר ה' בזה. ולפ"ז נראה שיתכן שבדורו של דוד עה"ש היה הדור פרוץ באותן י"א דברים שהזכיר עד

גמרא

[דף כד ע"א] שית מאה וחד סרי הויין [א]אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. בא דוד והעמידן על י"א דכתיב (תהלים טו) מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו וגו' הולך תמים זה אברהם דכתיב ביה (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים. [ב]ופועל צדק כגון אבא חלקיה. [ג]ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו זה יעקב אבינו דכתיב (שם כז) אולי ימושני אבי. לא עשה לרעהו רעה [ד]שלא ירד לאומנות חברו. וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את קרוביו. [ה]נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו

רש"י

שתים מפי הגבורה. הרי תרי"ג מצות: מפי הגבורה שמענום. שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי במכילתא: והעמידן על י"א. שבתחלה היו צדיקים והיו יכולין לקבל עול מצות הרבה אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולם אין לך אדם שיזכה ובא דוד והעמידן וכו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות הללו וכן כל שעה הדורות שלמטה הולכין (וממעטין אותן) [ומתמעטין]: דרב ספרא. בשאלתות דרב אחאי (שאילתא לו) [פרשת ויחי] [והכי הוה עובדא דרב ספרא הוה ליה חפץ אחד למכור ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא ק"ש ואמר לו תן לי החפץ בכך וכך דמים ולא ענהו מפני שהיה קורא ק"ש סבר זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו והוסיף אמר תנהו לי בכך יותר לאחר שסיים ק"ש אמר לו טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך]: לא רגל על לשונו. לא רצה לשקר מתחלה שאמר אולי ימושני אבי אלא שאמו (הכריעתו) [הכריחתו] ע"פ הדבור דכתיב עלי קללתך בני ומתרגמינן עלי איתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי: וחרפה לא נשא על קרובו. לא סבל חרפת קרובו: נבזה בעיניו נמאס. [הנמאס להקב"ה נבזה הוא בעיניו של אדם זה חזקיה] שנבזה היה בעיניו אביו שנמאס בעבודת

מהרש"א

הם כוללים כל מצות התורה וכל מצות התורה כאחד הם חשובים לו. ואמר בא דוד והעמידן כו'. לפי שיטתנו זו כיון דרוב מצות התורה מתרי"ג המצות אינן מצויים שיזכו בהם לחיי עולם הבא אלא במעט אנשים ובמעט מהזמנים כי יש הרבה מצות שהם לכהן ולא ללוי וישראל וכן להפך ויש לנשים ויש שנוהגין בזמן הבית ותלויות בארץ גם בלאוין א"א שיזכה בהן אם לא באה עבירה לידו והוא נזהר ממנה וא"כ במה יזכה לחיי עוה"ב וע"כ נתנו הנביאים כללים כוללים לכל אומה ישראלית בכל זמן ומהזמנים ושעל ידיהם או באחד מהם איזה שיהיה כ"א מישראל יזכה לחיי עוה"ב בקיומן ואמר שבא דוד והעמיד דבר זה על י"א כללים שהם כוללים חלק גדול מהתורה בכל זמן מהזמנים ולכל איש שבהם יזכו לחיי עולם הבא. ואמר הולך תמים זה אברהם. כי הוא היה ראש האמונה וכמ"ש במדרש תשורי מראש אמנה זה אברהם שהוא היה ראש האמונה שלא להאמין בזולתו ובשום שתוף והיה הולך תמים שהיה עושה המצוה בשלמות ובתמימות והתחיל דוד בכלל גדול הזה שקיים אבינו שהיה ראש אמונה וכמ"ש בו והאמין בה' ויחשבה לו צדקה כי הנה באיש אחר המבקש שכר על האמונה בו יתברך ב"ה לא עשה כהוגן כמ"ש הוו כעבדים העושים על מנת שלא לקבל פרס חוץ מצדקה שמותר לכל אדם לעשות על מנת לקבל פרס כמ"ש מותר לתת צדקה ע"מ שיחיה בני ואמר שהוסיף הקב"ה באברהם שיהיה ראש האמונה לתת לו שכר על בקשתו בשכר כמ"ש מה תתן לי וז"ש והאמין בה' ויחשבה לו לתת לו שכר על האמונה כמו בצדקה גם באחר וכמו שנתן לו שכר על הצדקה כמ"ש כי ידעתיו למען וגו' לעשות צדקה ומשפט וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו' ופרש"י שכך היה מצוה לבניו שיבאו כו' ע"ש. ואמר ופועל צדק זה אבא חלקיה. בתענית דיהבו ליה רבנן שלמא ולא אסבר להו ויש לדקדק למה לא השיב להם שלום כלום כיון ששאלת שלום וכ"ש השבתה מצוה היא ואם מפני שהיה מושכר הרי פועל חוזר אפילו בחצי יום ואפשר שהיה עני כדמוכח התם כי כריך ריפתא לא אמר להו לרבנן כרוכו ופלג ריפתא לינוקא כו' ע"ש וזהו הפועל צדק שהזכירו בו כמ"ש עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים וה"ל פעולת צדק על מתכונתה היותר שלמה אף שהיה אפשר לו מזונותיו בדרך אחר והשתא הפעולה ממש צדקה היה לפרנס את בניו ובנותיו. ואמר ודובר אמת זה רב ספרא. כתב המרדכי פרק קמא דקדושין דהיינו למעליותא דאף להדיוט היה מקיים מחשבתו כדין הקדש דקנה במחשבה כדכתיב כל נדיב לב והוא מבואר שהקדים דבורו כאילו הם לשמים ועשה החול קודש וכענין זה אכלו החסידים אוכליהן על טהרת הקדש והיא המתכונה שלימה שכל דיבורו ומאכלו יהיה קדש. ואמר לא רגל על לשונו זה יעקב אבינו שנאמר והייתי בעיניו כמתעתע. שלא היה בו מדת לשון הרע שאם היה אביו יודע שהוא יעקב היה הוצרך יעקב לדבר לשון הרע על עשו נגד פני אביו יצחק שעשו אינו ראוי לברכה לפי מעשיו גם כי כבר מכר לו את בכורתו וכמו שהסכים על ידי זה לבסוף ע"י הגדת עשו שאמר גם ברוך יהיה וז"ש לא רגל וגו' ר"ל שלא הרגיל עצמו בלשון הרע ובהפך נאמר ברשעים למדו לשונם דבר שקר וגו'. ואמר לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנתו של חברו כו' ר"ל שיעסוק בתורה כמ"ש בסוף קדושין מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה כו' והוא שבכל אומנות הנה אם יש אחר באותה מבואה שיש לו אותה אומנות הוא מעכב ע"ז שרוצה לירד לאומנתו כדאמרינן פרק לא יחפור דה"ל קפסקת לחיותי אבל באומנות של תורה אין כן דבמקרי דרדקי אמרינן שם דמודי כ"ע דלא מצי מעכב עליה דקנאת סופרים תרבה חכמה. ואמר וחרפה לא נשא על קרובו זהו המקרב כו'. נראה לומר שאמר דחרפה לא נשא על קרובו היינו שמוכיחן ובזה הוא מקרבן אף לעצמו כי כן דרך כל הארץ על איש טוב וישר לומר ולהודיע שהוא קרובו אבל על האיש הרע אף אם קרובו הוא מכחיש בו והרי זה אם אינו מוכיחן שישובו למוטב הרי הוא מרחיקן ממנו שהוא מכחיש אח"כ בו שאינו קרובו. ואמר נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו שגירר וכו'. בפרק מקום שנהגו ובפרק כ"ה פירש"י כדי שיווסרו

הכותב

מפי הגבורה שמענום. אנכי מצות עשה לקבלו עלינו לאלוה ולא יהיה לך מצות לא תעשה ואע"ג דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכתיב במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם שמעו קלא בלחוד אבל חתוך אותיות לא שמעו אלא באנכי ולא יהיה וכך מפורש במשנה תורה אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה' וגו': בא דוד והעמידן וישעיה כו'. לאו למימרא דאי עביד הכי בלחוד זכי לחיי העוה"ב דא"כ בטל עונשן של עבירות ושכרן של מצות אלא משום דקיימא לן דמאן דמקיים לה לתורה כולה מסייע ליה קב"ה ומגין עליה דלא ליתי לידי הרהורא ואזיל להחוא עלמא בלא חטא אבל מאן דלא מקיים לה לכולה תורה אע"ג דאית ליה רובא זכיות לא מסתייע מן שמיא לאגוניה עליה מיצר הרע כדאמרינן בפרק שלוח הקן. וכיון דחזי דוד דהוו ממעטי דרא ואזלי בעא רחמי ואוקמינהו למצות למיגנא מיצר הרע אחד סרי ואתא ישעיה ואוקמינהו אשית והכי מסתברא: הולך תמים זה אברהם. שהיה מאמין במקום ומבטל דעתו וחכמתו אצל המקום כדכתיב ויוצא אותו החוצה אמר ליה צא מאצטגנינות שלך וכתיב והאמין בה'. אי נמי דאמר ליה קב"ה קום התהלך בארץ וגו' וכשמתה שרה לא מצא מקום לקוברה ולא הרהר אחר מדותיו של מקום והכי מפרש בפ' השותפין גבי דרשה דמשוט בארץ אמר לפניו רבש"ע שוטטתי בכל העולם ולא מצאתי תם כעבדך אברהם: מעשה דאבא חלקיה מפורש בתענית דהוה אגיר יומא ויהבו ליה רבנן שלמא ולא אסבר להו אפי כי היכי דלא ליפגר וכי אתא יהב גלימיה אחד כתפיה וציבי אאידך כתפיה משום דהות שאולה ולהכי שאילה ליה ולהכי לא שאילה ליה: מעשה דרב ספרא. הכי קבלנוה דרב ספרא הוה ליה עסקא לזבוני כו' כדאיתא ברש"י:

עיון יעקב

כי ישראל מוכין לבנה שמתמעטת והולכת שהעמידן על מעט מצות שנזכר בהם מאד שיזכה בהן לחיי עוה"ז וחיי העוה"ב שלא ישלטו בו האומה והמלוכים רק תחת יד הקב"ה כמאמר דוד מי יגור באהלך וגו' עד שבא חבקוק והעמיד על אחת שנזכר בהן מאד זוכה לחיים אלו כדכתיב וצדיק באמונתו יחיה שהוא חיי עולם הזה וחיי העולם הבא ולע"ל שיתחדש כנשר נעוריו ויתרבה והולכת כחנו ומזלנו אז תורה חדשה מאתו תצא ואז נוכל לעמוד בכולם ב"ב אמן:

יד יוסף

א הוריות ח ע"א:
ב תענית כג ע"א שוח"ט מזמור טו:
ג ב"ב פח ע"א:
ד סנהדרין פא ע"א:
ה סנהדרין מז ע"א פסחים נו ע"א שוח"ט מזמור טו:

חדושי גאונים

במה שהוא בעל חי. כן המצות שהן מצות עשה יגיע מהם השלמות המכוון בהם לאדם במה שהוא אדם בהיותם נעשים בפעל לא על צד האמונה והידיעה בלבד. ומצות לא תעשה בהיותם שס"ה כמנין ימות החמה יש בזה הוראה כי אלו המצות אף אם הם הדברים בלתי נמצאים בפעל הן נותנות שלמות לנפש האדם. כי כמו שהזמן הוא דבר בלתי נמצא בפעל. כי העבר אינו נמצא והעתיד לא יצא עדיין אל הפעל וההוה אינו אלא העתה הקושר בין העבר והעתיד. ואולם העתה עצמו אינו זמן על דרך האמת שיקבל חלוקה כמו שהוא מדרך הזמן שיקבל חלוקה להיותה

עיני יצחק

שגם כפרו בהם שאינם דבר ה' וכפי שיתבאר לפנינו בסמוך ולכך היה דוד מזהיר תמיד לאנשי דורו ואומר להם דעו אחי ועמי שאם ח"ו אינכם מודים גם באותן י"א דברים הללו. אזי דעו שאין לכם שום חלק בתורה כולה ועליכם נאמר כי דבר ה' בזה הכרת תכרת הנפש ההיא ודרשו חז"ל הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב. וזה מ"ש (בא דוד והעמידן) ר"ל שהעמיד כל תרי"ג מצות שבתורה שכולם תלויים ועומדים (על י"א) מצות הללו שזלזלו בהם שאם תזלזלו באלו אין לכם שום שכר בכל המצות שתקיימו זולתם שהרי גם הכופר באחת מהנה עליו נאמר כי דבר ה' בזה וכו' וכן יתפרש בכל הני דחשיב ישעיה מיכה חבקוק. שכל דור לפי מה שנפרצו באיזה מצות היו גדולי הדורות שבהם מזהירים אותם שאם לא יודו בכולם ר"ל גם באותם שזלזלו המה כופרים בכל התורה כולה והנה קצת ראיה יש לביאורינו מהמנהג כאן ראשון ואחרון היינו מאדוניהו דוד עה"ש וחבקוק עה"ש דאיתא (בתנחומא מובא בילקוט מלכים רי"ג) שמו רבותינו דורו של אחאב כולם עע"ז היו ועי' שלא היו בהם דלטורין היו יוצאים למלחמה ונוצחים אבל דורו של דוד אפילו תינוקות עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש במ"ט פנים טהור וכו' ואחר כל

חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו (על מטה) [במטה] של חבלים. [א]ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה שבשעה שהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו [אבי אבי רבי רבי] מרי מרי. נשבע להרע ולא ימיר כר' יוחנן [ב]דא"ר יוחנן אהא בתענית עד שאבא לביתי. כספו לא נתן בנשך אפי' רבית עובד כוכבים. ושחד על נקי לא לקח כגון רבי ישמעאל ברבי יוסי. וכתיב עושה אלה לא ימוט לעולם. [ג]וכשהיה רבן גמליאל מגיע למקרא הזה היה בוכה אמר מאן דעביד [להו ל]כולהו הוא דלא ימוט הא (דעביד) [חדא] מינייהו ימוט *) א"ל (רבי עקיבא אלא מעתה) (ויקרא יח) אל תטמאו בכל אלה בכולהו אין בחדא מינייהו לא אלא בכל אלה באחת מאלה ה"נ עושה אלה אחת מאלה. בא ישעיה והעמידן על שש שנא' (ישעיה לג) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות וגו' הולך צדקות זה אברהם דכתיב (בראשית יח) כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט. ודובר מישרים זה שאינו מקניט פני חבירו ברבים. מואס בבצע מעשקות [ד][כגון ר' ישמעאל בן אלישע. נוער

*) עי' בגמ' הגי'

מהרש"א

הרשעים ויותר נראה לפרש משום כפרה כדאמרינן פרק נ"ה כי היכי דתיהוי ליה כפרה לאבוה ובזה יתיישב מ"ש פ' חלק מפני מה לא מנו אמון מפני כבודו של יאשיה מנשה נמי לא אימנו מפני כבודו של חזקיהו ברא מזכה אבא אבא לא מזכה ברא דכתיב ואין מידי מציל הששתא דאתית להכי אחז נמי לא כמנו מפני כבודו של חזקיהו ומפני מה לא מנו יהויקים כו' שנתכפר לו שלא ניתן לקבורה ויש לתת טעם בזה אמאי ברא מזכה אבוה ואבוה לא מזכה ברא ונראה דהכי קאמר ברא שהוא חזקיהו מזכה אבוה שלא הניחו לקברו ובזה נתכפר לו כמו ביהויקים ומלא לו רמז בד"ה דכתיב כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל וכן באמון כתיב ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו ולא הזכיר לו קבורה אבל אבא אינו יכול לזכות ברא בכה"ג שכבר מת הוא ואינו יכול לזלזל בקבורת בנו. ואמר ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט כו'. יש בזה רמז בכתוב דמעיקרא כתיב מלך יהודה ובתר הכי כתיב ויאמר יהושפט האין פה נביא לה' וגו' וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט וגו' שפי' וירד שירד מכסאו ולכך קראו בשמו שמחל על כבודו שהיה מלך אע"ג שאין כבודו מחול ואפשר שלזה נתכוין לומר אבי אבי וכו' שאסור למלך למחול על כבודו רק לאביו ולרבו כדאמרינן פרק קמא דקדושין. ואמר נשבע להרע ולא ימיר כרבי יוחנן דאמר אהא בתענית כו'. לפי שאמר הכתוב או נפש כי תשבע להרע או להיטיב וגו' אמר כי המתכונה שלימה היא שנשבע להרע כנגד היצה"ר דהיינו שלא אוכל ואהא בתענית כר"י ולא נשבע להיטיב לעצמו כגון שאוכל היום שזה הוא מדרכי היצר וז"ש ולא ימיר דהיינו שלא ישבע להיטיב לגופו שהוא תמורת הרע שנזכר נשבע להרע כר"י דלא אמר כן אלא לאשתמוטי מר"ג שלא רצה ליהנות משל אחרים. ואמר כספו לא נתן בנשך וגו'. מבואר בפרק הרבית בחידושים ע"ש. ואמר ושחד על נקי לא לקח כגון ר"י ברבי יוסי. בסוף כתובות לפי שכל שוחד הוא מקרבא דעתיה שהוא עושה לו טובה בשביל זה אבל ארים זה היה נקי ולא הביא לו ביום זה לטובת ר"י רק לטובתו שלא ילך שנית למחר והיינו על נקי בשביל שיהא נקי מה' ומישראל משא"כ בעובדא דר"י בן אלישע שאפשר היה לו למיתב לכהן אחר טרם שבא לכאן ואמר שכל עושה אחד מאלה י"א כללים על מתכונה השלימה כמו שעשו אלו הצדיקים לא ימוט לעולם: מי כתיב כל עושה אלה עושה אלה כתיב כו'. יש לגמגם דממה שאמר מי כתיב כל עושה אלה משמע אילו הוה כתיב כל עושה אלה יתחייב לפרשו דוקא דעביד לכולהו ולא לחד מנייהו ומהא דמייתי ראיה מאל תטמאו בכל אלה מוכח דאע"ג דכתיב כל אלה יש לפרשו אחד מכל אלה ובמדרש ילקוט בספר מיכה ובגי' עין יעקב ליתא כל זה ע"ש ונראה ליישב הגי' שבתלמודינו דודאי מלת כל הונח ברוב מקומות כמשמעו אכולהו ולא אכל חדא מנייהו ומש"ה אילו הוה כתיב הכא עושה כל אלה הוינו מפרשים בו דעביד לכלהו ולא דעביד חד מנייהו ולא הוינו מפרשים בו כמו אל תטמאו בכל אלה דהתם מוכרע ממקומו אבל השתא כיון דלא כתיב כל אלה פירושו אחד מאלה דאל"כ ליכתב כל אלה ומ"ש תו דאלת"ה כו' שלא תאמר דאע"ג דלא כתיב כל אלה מלת אלה לחוד נמי הונח אכולהו ולא אאחת מאלה ואין לו משמעות אחר וע"ז מייתי ראיה מאל תטמאו בכל אלה דהתם ע"כ מלת אלה הונח אאחת ואם כן הכי נמי הכא כיון דלא כתיב כל איכא לפרשו אחד מאלה דאל"כ לכתוב כל ודו"ק: בא ישעיה והעמידן על ו' כו'. כללים היותר מצויים ושאין אדם נמלט מהם וכ"א טולל חלק גדול מן המצות. ואמר הולך צדקות זה אברהם שנאמר כי ידעתיו וגו'. ר"ל שהוא ודאי עשה צדקה וגמילות חסדים אבל נוסף בו שהולך צדקות להדריך את בניו לעשות צדקה שנאמר כי ידעתיו וגו' ופירוש הכתוב על פי מ"ש בחלק שלשה דברים היו בסדום האחד שאמרו למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלא לחסרנו נשכח תורת רגל מארצנו כו' השני במשפט שקר כמ"ש דאית ליה חד תורא מרעי חד יומא דלית ליה ב' כו' דעבר במברא חד זוזא דלא עבר ב' ד' דייני הוו התם שקראי כו' ע"ש הג' בצדקה דאתרמי ליה עניא יהבי ליה כ"א דינר וכתב שמיה עליה ולא יהבו ליה ריפתא כי הוה מיית אתי כל חד ושקל דידיה והיא עובדא דרביתא פלטית כו' ע"ש ולז"א הש"י ב"ה כי ידעתיו וגו' ר"ל שאודיע דבר זה לאברהם שאני מאבד הסדומיים בשביל שלש עבירות אלו למען אשר יצוה את בניו ליזהר בהם שלא יעשו כן רק ושמרו דרך ה' היא דרך עוברי דרכים להכניס אותם לבית ולעשות משפט וצדקה כמשמעו וכל זה עשה ה' למען וגו'. ואמר ודובר מישרים זה שאינו מקניט פני חבירו. שאינו מדבר בעקב ורמאות להונות חבירו כדאמרינן פרק הזהב כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו' והכל נפרע ע"י שליח חוץ מאונאה והטעם כי האונאה בדבור רמאות ועקב אין דינו מסור לב"ד כמ"ש שם כל דבר המסור ללב כו'. ואמר מואס בבצע כו' כגון ר"י בן אלישע. מהגרא שאף שאמר פסילנא לך לדינא ולא רצה לקבל משום שוחד מ"מ אחר שלא ישב עליו בדינו היה

רש"י

בעובדת כוכבים: שגררו במטה של חבלים. גמרא היא (פסחים נו:) ולא קרא: ואפי' לעובד כוכבים. כדי שלא ימשך ויבא להלוות לישראל ברבית: ושחד על נקי לא לקח. ואפי' שחד שהיה רשאי ליקח: כגון רבי ישמעאל ברבי יוסי. שהיה אריסו מביא לו משלו קודם זמנו ולא רצה ליקח כדי להיות דיין (כתובות קה:): בבצע מעשקות. שלא רצה ליטול לעצמו ראשית הגז שהביא לו אדם אחד שהיה בא לדון לפניו אע"ג דהוה כהן רבי ישמעאל בן אלישע משום דדמי כאילו עסק לכהן שהיה רגיל

יד יוסף

א כתובות קג ע"ב שוח"ט מזמור טו: ב תענית יב ע"א: ג סנהדרין פא ע"א שוח"ט מזמור טו: ד כתובות קה ע"ב:

חדושי גאונים

מהכמה המתדבק. אבל יתם העתה אל הזמן יתם הנקודה אל הקו. וא"כ אין הזמן נמצא בפעל ואעפ"כ הוא נותן שלמות המציאות לכל הדברים הנמצאים בזמן. כן מצות לא תעשה אף אם הם דברים בלתי נמצאים בפעל נותנת שלימות אל הנפש האנושי מצד שיותן דברים בלתי נמצאים. ולזה באו במספר שס"ה להורות כי כמו שהזמן בלתי נמצא כך אלה המצות ראוי שיהיו בלתי נמצאים בפעל. ובהיותם בלתי נמצאים בפעל יתמו השלמות הנפשי בהיות הממנע מעשייתן על הכונה הרצויה. כמו הזמן שבהיותו בלתי נמצא בפעל נותן השלמות לדברים הנמצאים. (ספר העקרים):

עיני יצחק

שבשעה שהיו יוצאים למלחמה ונופלים לפי שהיו בהם דלטורין והוא שדוד אומר (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים אלו אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה לוהטים אלו דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשה"ר אמר דוד רומה על השמים אלהים שלק שכינתך מביניהם ע"כ. מבואר מזה שנתקלקלו אנשי דורו של דוד ע"י גדוליהם כמו דואג ואחיתופל שזלזלו במצות הללו בלשה"ר ורציחה וכו' וכמחז"ל שאמר הקדוש ב"ה לדואג כשתגיע לפרשת רוצחים ולשה"ר מה אתה דורש בהם וכמחז"ל כל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה. וכשתעיין בכל י"א דברים שמנה דוד שם שמה נכללים במה שנפרצו ע"י דואג והנה כמו כן יש לפרש בחבקוק כי מהילוך הכתובים משמע שהוא רומז על דורות האחרונים שיהיה סמוך לגאולה וכמ"ש (חבקוק ב) כי עוד חזון למועד ויפיח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו וכו' עד וצדיק באמונתו יחיה. ולענ"ד שבלשון אמונה נכלל גם מדת האמת כי

הכותב

מעשה דרבי יוחנן דאמר אהא בתענית עד שאבא לביתי לאשתמוטי מבי נשיאה הוה עביד:

עין יוסף

על מטה של חבלים. דרך בזיון מפני שהיה אביו רשע וביזהו לעין כל כדי שיתייסרו האחרים. ולכבוד עצמו לא חש ומפני כבוד אביו נמי לא חש דנשיא בעמך כתיב (שמות כב) בעושה מעשה עמך (רש"י סנהדרין דף מז ע"א) ובפסחים פרש"י גירר עצמות אביו משום כפרה ולא קברו בכבוד בדרגש נאה. ומפני קידוש השם שיתגנה על רשעו ויוסרו הרשעים ע"כ: היה עומד מכסאו כו'. בכתובות מסיק הגמרא שזה היה בצנעא מכבד כל אחד ואחד. אבל בפרהסיא צריך להטיל עליהם אימה להודיע נשיאותו: דא"ר יוחנן אהא בתענית עד שאבא לביתי. פעמים שהיה אומר אהא בתענית עד שאבא לביתי ולא הוה אכיל עד דמטא לביתו. ובתענית מסיק הגמרא דלשמוטיה נפשיה מבי נשיאה הוא דעביד ופרש"י שם דלא ליטרחוהו למיכל בהדייהו. שהיה מבקש סימנו שיאכל עמו היה אומר כן שלא יטריחנו לאכול עמו ומיהו לא הוה תענית משום שכל תענית שלא שקע עליו חמה לאו שמיה תענית. ואם היה רוצה היה אוכל מיד ואין בנדרו כלום. ומ"מ לא הוה אכיל: אמרו ליה מי כתיב עושה כל אלה עושה אלה כתיב אפילו בחדא מינייהו דאי לא תימא הכי. כתיב קרא אחרינא כל זה ליתא בעין יעקב הישנים וכן ליתא בילקוט מיכה. רק בגמרא כאן איתא. ומחקו זה משום דמשמע מזה אלו הוה כתיב כל עושה אלה יתחייב לפרשו דוקא דעביד לכולהו ולא לחד מינייהו. ומהא דמייתי

רגיל זה ליתן לו מתנותיו : אוטם אזנו משמוע דמים. אזנו *) אטומה וסתומה בדבר זה שלא ישמע בה דברי גנאי ושתיק היינו דמים לשון שתיקה : כגון רבי אלעזר ברבי שמעון. בהשוכר את הפועלים דנפק ריחשא מאודניה ואתחזי לאתתיה בחלמא ואמר שמעית בזילותא דחד מרבנן ולא מחאי כדמיבעי לי אלמא בחייו היה רגיל לדקדק בכך ולפיכך הקפיד הקב"ה על אותו פעם שלא מיחה : זהו הוצאת המת והכנסת כלה. דכתיב בהו לכת טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה : בא ישעיה. בן אמוץ כל שעה היו הדורות מתמעטין : חדל נא.אותה ברכה שאמר משה וישכון ישראל וגו' כלומר אימתי ישכנו ישראל בטח כשיהיו [צדיקים] כעין יעקב : מי יקום יעקב. מי יכול להיות חסיד כיעקב: כי קטן הוא. קטנים הם הטובים שיהיו

*) גרס"י בגמ' הגי' אטומה.

לו לקבלו אבל לא קבלו משום עושק של כהן אחר שהיה זה רגיל ליתן לו מתנותיו. ואמר נוער כפיו וגו'. כי דיין הצדיק נוער כפיו ופותח ידו וכפיו ומראה שאין בידו כלום בפני בעלי דינין שלא יחשדוהו אחד מהן שקבל דבר מה שבידו מבעל דין חבירו וזו דעת ר"י בר יוסי שאף שלא הביא האחרים לטובת ר"י רק לטובת עצמו כמ"ש לעיל מ"מ לא רצה בזה מפני החשד שלא יאמרו נתנו בתורת שחד. ואמר אוטם אזנו משמוע דמים דלא שמע בזילותא וכו'. והיינו דמים שהמבזה אותו כאילו שופך דמים דאזיל סומקא וכו'. ודמים תחת דמים שהיערו למביים ת"ח ליטרא זהב. ואמר ועוצם עיניו מראות וגו' בשעה שעומדות על הכביסה. נקט בכה"ג דודאי להסתכל בפני אשה ובשאר מקומות המגולים דאסור דאפשר ליזהר ולהשמר מלהסתכל בזולת עצימת עין רק שלא יגבה עיניו ובכפיפת ראש אבל בשעת הכביסה במקוםמגולה בעקבת רגל האשה א"א ליזהר מלהסתכל אם לא בעצימת עין והכי מוקמינן לה בפרק ח"ה [א] דמיבעי ליה למינס נפשיה וע"ש בחידושינו ומסיים וכתיב הוא מרומים וגו' ר"ל שהמקיים אלו שש מצות הכוללים חלק גדול ממצות התורה הוא מרומים ישכון שהוא זוכה למעלה גדולה. ואמר בא מיכה והעמידן על ג' כו'. שהם יותר כוללים ומוסכמים גם בדת הנימוסית. וז"ש דכתיב הגיד לך אדם מה וגו'. שהוא דת הנמוסית המוסכם בשכלו של אדם ומה ה' דורש ממך וגו' שהיא דת אלהית כי באלו הג' דברים הדת נימוסית הודה ותסכים לדת אלהית והם משפט ואהבת חסד והצנע לכת אבל אמר שיש יתרון לדת אלהית שהיא תסער שלא לעשות המצות בשתוף

נוער כפיו מתמוך בשחד] [א]כגון ר' ישמעאל ברבי יוסי. אוטם אזנו משמוע דמים [ב]כגון רבי אליעזר ברבי שמעון דלא שמיע ליה בזילותא (דרבנן) [דצורבא מרבנן][א] ושתיק. ועוצם עיניו מראות ברע כדרבי חייא בר אבא [ג]דאמר רבי חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה וכתיב (ישעיה לג) הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים. בא מיכה והעמידן על שלשה שנאמר (מיכה ו) [ד]הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם (ה') אלהיך. עשות משפט זה הדין. ואהבת חסד זו גמילות חסדים. והצנע לכת זה הכנסת כלה והוצאת המת [ה]והלא דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעא אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעא עאכ"ו. [ו]חזר ישעיהו והעמידן על שתים שנא' (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו'. בא עמוס והעמידן על אחת שנא' (עמוס ה) כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו מתקיף ליה רב נחמן [בר יצחק](ודלמא)[אימא] דרשוני בכל התורה(הזאת) [כולה] אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה : כב שם אמר רבי יוסי ברבי חנינא ארבע גזירות גזר משה [רבינו] על ישראל ובאו ארבעה (זקנים) [נביאים] ובטלום. משה אמר (דברים לג) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב בא עמוס וביטלה שנאמר (עמוס ז) חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא וכתיב (שם) נחם ה' על זאת גם היא לא תהיה אמר ה' אלהים. משה אמר (דברים כח) ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמיה (וביטלה דכתיב) [ואמר] הלוך

ד"א רק לש"ש. והוא שאמר והצנע לכת עם וגו'. שאף בדבר המפורסם וגלוי לא יאמר האדם כך וכך וזו המצוה עשיתי שאין זה רק ליוהרא ולכבוד עצמו שהוא שתוף ד"א ואין זה מתכונה שלימה שתהיה המצוה לשמה ואם כן ק"ו לדברים שדרכן לעשות בצנעא כגון הצדקה שמלבד זה אסור לעשותה בגלוי שלא יתקיים המקבל.ואמר שחזר ישעיה ופיחת מהן והעמידן על שתים היותר כוללים בין איש לחבירו והם משפט וצדקה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה וגו' ר"ל שאף שבעוה"ז שכר המצוה נעלם כמ"ש עין לא ראתה וגו' לפי שהשכר שיהיה לעוה"ב היא בב"ת לפי שהוא בא מצדו יתעלה ב"ה שהוא בב"ת כי לא נבראה האדם רק בשבילו ב"ה לקיים העשיים כמ"ש לעיל וע"כ אמר וצדקתי להגלות בעוה"ב שתקרב התשועה ממנו יתברך אז תגלה צדקתו והשכר הנעלם בעוה"ז. ואמר שבא חבקוק וכו' שנאמר וצדיק באמונתו יחיה. שהוא האחד היותר כולל לכל בר ישראל בכל עת והיא האמונה שהיא אנכי מעשיין ולא יהיה לך מלאוין ששמענום מפי הגבורה כמ"ש לעיל ר"ל מפי הגבורה שהוא אחד ומצותיו א' ולא יקבלו המצות רבוי מצדו יתברך ב"ה וע"ז רמז דוד בתמני אפי שאמר כל מצותיך אמונה וגו' ר"ל שכל המצות נכללים במצוה הראשונה שהיא אמונה ששמענו מפי הגבורה וכמו שהעמידה חבקוק שנאמר באמונתו יחיה וגו' : וישכון ישראל בטח בדד וגו'. עי' פרש"י ועוד נראה לפרש ע"פ מ"ש דשם ישראל הוא ע"ש מעלתם וישרותם ושם יעקב ע"ש עקב ומרמה וז"ש לא יעקב יאמר עוד שמך שיהיו ח"ו מעשיך בעקב ורמיה כ"א ישראל יהיה שמך ע"ש מעשיך הישרים לאל ולזה כשישראל עושין רצונו של מקום נקראו ישראל וכשאין עושין רצונו של מקום נקראו יעקב כמ"ש כי כל אח עקב יעקב וז"ש שהתנה משה בברכתו לישראל וישכן ישראל ר"ל כשאתם עושין רצונו של מקום ותהיו קרויים ישראל תשכנו בטח כמ"ש וישבתם על הארץ לבטח אבל בדד וגו' כשאין אתם עושים רצונו של מקום כעין של יעקב שהוא עקב ורמיה אז תהיו בדד כמ"ש ירמיה איכה ישבה בדד. בדד ישבתי : ואמר שבא עמוס וביטל זה התנאי ואמר חדל נא מתנאי זה בברכה זו כי מי יקום יעקב וגו' כי איך יהיה לו תקומה כשהוא יהיה כעין יעקב שקטן הוא ע"ש מעשיו וכן היה שנתבטל התנאי דכתיב כי נחם וגו': משה אמר ובגוים וגו' ובא ירמיה ואמר הלוך וגו'.

הכותב

ברבי ישמעאל ברבי יוסי קרי שוחד גרידא לפי שהביא לו אריסו משלו דליכא גזל. ודרבי ישמעאל בן אלישע קרי בצע מעשקות לפי שהיה משל אחרים ודומה כאילו עושקו ע"כ לשון הרמ"ה ז"ל :

כתב הרמ"ה ז"ל עין יעקב. כלומר אותם שהם צדיקים ומיוחדים כיעקב אבל השאר לא ועין מלשון מעיני העדה דדרשינן מיוחדים שבעדה : מי יקום יעקב כי קטן הוא. איך יוכלו בני יעקב להיות כלם חסידים כדי שיזכו כלם

הרי"ף

בא חבקוק וכו' שנא' וצדיק וגו'. וקשה הלא דוד נמי העמידן על אחת כדדרשינן לעיל עושה אלה יי"ל נמי לענין דלא ימוט אפילו עושה א' מאלה אבל להשלים א"ע לעוה"ב העמידן

עין יעקב

ארבע גזירות גזר משה. להיינו נגד ארבע מלכיות שנשעבדו בהן בישראל : משה גזר וישכון ישראל בטח בדד. עיין במפרשים ועי"ל שישכון ישראל בטח דהיינו כל אחד ישכון

עין יוסף

דמייתי ראיה מאל תטמאו בכל אלה מוכח דאע"ג דכתיב כל אלה יש לפרשו אחד מכל אלה. לכן לא נרסו זה : הכנסת כלה והוצאת המת. דכתיב בהו לכת. טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה (קהלת ז) אף שם צריך הצנע לסעוד במדה נאה ולשמוח במדה נאה. ולא להנהיג קלות ראש בעצמו. ויש אומרים אם צריך לבזבז להוצאת המת עני או להכנסת כלה עניה יעשה בצנעה ולא לימא קמי מאן דלא ידע דעבדי כן. וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי פרשת בראשית סימן ג':

מפשילום

[א]מהרש"א ד"ה ועוצם עיניו.בפ'ח"ה (ב"ב נז ע"ב) :

יד יוסף

א כתובות קה ע"ב :
ב ב"מ פד ע"ב :
ג ב"ב נז ע"ב :
ד סוכה מט ע"ב :
ה גם זה שם :

חדושי גאונים

ארבע גזירות גזר משה כו'.כפי הנראה שיש במאמר זה רמז על ד' מיני הטאים אלו הנתלין בד' כוחות שהאדם מורכב מן ד' כוחות ובכל אחד מהם נתלה עון פרטי וכללי והם כח השכלי וכח הבהמי וכח החיוני. עוד יוכיפו סרה בקרית ארבע והוא כח היצר הרע הנקרא כפי המחקרים תשוקת הרע בהחלט. ובכל א' מהם נתלו עונות פרטיים.א הכח השכלי נתלה בו הכח המחשבי והרהור ובשאור שכלו נשתבש אז יפול בפח מוקשות הכפירה והמינות הנוגעים במציאות אלהותו יתברך.ב השכו דהיינו הכח הבהמי הוא התועאב בקשת התאוו' המותשות לעינו והעללה כרוכה בעקבין בהיות שבכח זה ישתתף האדם לשאר בהמות והיתו ארץ שאין בהם כדי הבינה לעשות איזו פעולה שאין תועלתו מורגש ומוחש כי יראה להם למשא ותכבד העבודה על האנשים מצד שאין תועלתו מורגש כי אם לאחר זמן ובתוך הזמן עמל הוא בעיניו שיעמול לרוח. ג הכח החיוני הוא הרודף אחר ההנאות שהעין רואה והלב חומד

עיני יצחק

אמת ואמונה אחים הם. ולפ"ז ניבא שבדורות האחרונים יהיה עיקר הפירצה בדברים הנוגעים באמונתו ית"ש יש מי שיכפור בקבלה ויש בשדים וכו' וגם ימצאו לרוב שיהין שלמים באמונה אבל יהיו פגומים במדת החנופה והצביעות ולכך אמר (וצדיק באמונתו יהי') ר"ל

המתורגמן. א) דען שמאַך פֿאַן איינעם געטעהרטען.

הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה לא). משה אמר (שמות לד) פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל וביטלה שנאמר (יחזקאל יח) הנפש החוטאת היא תמות. משה אמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים בא ישעיה (וביטלה שנאמר) [ואמר] (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו'. אמר רב מסתפינא[א] מהאי קרא ואבדתם בגוים מתקיף לה רב פפא ודלמא כאבידה המתבקשת שנאמר (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד בקש עבדך אלא מסיפיה דקרא (ויקרא כו) ואכלה אתכם ארץ אויביכם מתקיף לה מר זוטרא (ואיתימא רב אשי) ודלמא כאכילת קשואין ודלועין[ג]:

כג שם [א]וכבר היה רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ור"ע מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של ארם (מפטילום) [מפלטיה] ברחוק ק"כ מיל התחילו (הם) בוכים ור"ע משחק אמרו לו (עקיבא למה) [מפני מה] אתה משחק אמר להם למה אתם בוכים אמרו לו עובדי כוכבים הללו שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלילים יושבים בטח (ושלוה) והשקט ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף [דף כד ע"ב] באש ולא נבכה א"ל לכך אני משחק [ב](אם) [ומה] לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"ו. שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר צופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שהיה יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור"ע משחק אמרו לו (עקיבא) מפני מה אתה משחק

רש"י

לדיקים כיעקב:*) [הלוך להרגיעו ישראל. שיהא להם מנוחה בגלותן: בשופר גדול ובאו האובדים בארץ וגו'. מלמד שלא יהיו אבודים בין האומות: כאבידה המתבקשת. ונמצאת לאחר זמן: באכילת קשואים. שאוכלין מקצתם ומקצתם אין אוכלים]: (באכילת קשואין. שמשאיר אדם הקליפו'):

*) המוקפים פה הם דברי רבינו גרשון ובגמ' מובאים יותר ע"ש.

מהרש"א

שדרשו פסוק זה על הגלות שאמר עם שרידי חרב בגלותם וה' יתעלה ב"ה מתהלך בתוכם בגלות להרגיעם היפך שאמר משה ובגוים וגו': משה אמר פוקד עון וגו'. משה גופיה אמר איש בחטאו יומתו ובפ"ק דברכות רמינן הני קראי אהדדי ומשנינן הא דכתיב פוקד עון אבות וגו' כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ודכתיב איש בחטאו וגו' כשאין אוחזין כו' אבל קרא דיחזקאל הנפש החוטאת היא תמות משמע ליה דאיירי אף כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וביטל גזירת משה דכתיב בתר האי קרא בן לא ישא בעון אב וגו' ורשעת הרשע עליו תהיה והרשע כי ישוב וגו': משה אמר ואבדתם וגו' בא ישעיה וכו'. נראה שהוא מפרש ואבדתם אבדה ממש כרב דמייתי ליה לקמן דהשתא בא ישעיה וביטל הגזירה ובאו האובדים וגו' אבל למאן דמפרש ואבדתם כאבדה המתבקשת לא הוה צריך לבטל הגזירה. והא דלא מייתי הני קראי מארבע גזרות לא כסדר הכתובות שבתורה ולא כסדר הנביאות אפשר דלפי ענין ד' הגזירות שיבואו זה אחר זה קחשיב להו דבדד ישב כמ"ש הוא תחלת החורבן ואח"כ שלא יהיה להם מרגוע באוה"ע בגלות ואח"כ שיפקוד שם עונותם על בניהם שיולדו להם בגלות ואח"כ ואבדתם ולכך מייתי נמי כסדר הזה הנביאים לבטלם ודו"ק: שנא' תעיתי כשה אובד בקש וגו'. אמר תעיתי כשה אובד המתבקש מבעליו כן בקש עבדך האובד בגלות ואף שפשע העבד בך הנה מצותיך לא שכחתי והם עמי בגלות וראוי לך לבקש אותי בשביל מצותיך אשר עמי ובדרך לחות נאמר בזה הכתוב לפי מ"ש בפ' אלו מציאות [א] דשה דכתיב בפרשת אבדה לכ"ע קשיא דלא איצטריך ליה וע"ז אמר כ"י הנני אומר תעיתי כשה אובד ר"ל כשה האובד האמור בפרשת אבדה דלא אצטריך ליה בקרא אבל הוא רמוז על ישראל הנקראים שה פזורה והם המה שה דאבדה שבתורה שהש"י ב"ה הוא בעליו של אותו השה ומבקשו להוציאו מאבדתו מן הגלות וק"ל: ודלמא כאכילת קישואין כו'. פי' כאכילת קישואין שאינו נאכל כולו רק בשר שמבחוץ אבל הגרעינין והזרע שבתוכו נשארו כן ישארו זרע ישראל בגלותם ועוד יש לומר דה"ק קרא ואכלה אתכם ארץ אויביכם כמו שהארץ אוכלת קישואין שלמים שמניחים בה שהבשר של הקישואין הוא כלה בארץ אבל הזרע שבתוכו אינו כלה בארץ ואדרבה הוא נשרש בארץ ומצמיח ועושה פרי שמגדל קישואין הרבה כן תאכל אתכם ארץ אויביכם שיהיה זרעכם לעתיד מפרה ומרבה בתוך ארץ אויביכם בזמן הגאולה בב"י: וכבר היה ר"ג וכו'. ר"ל כמ"ש ריב"ח בענין ד' הגזירות שבאו הנביאים ובטלום כבר היה ר"ג וכו' ואמר ר"ע דומה לענין זה שבא נביא זכריה וביטל נבואת וגזירת אוריה שהיה לרעה כמפורש לקמן ומ"ש ושמעו קול המונה של רומי כו' בע"י מפורש שאין זה קול המונה ממש אבל רצה בו קול המיית ההצלחות הזמניות אשר הם שקטים ושלוים וכו' ע"ש. ומ"ש לכך אני משחק מה לעוברי כו'. דודאי גם ר"ע מודה דיש להצטער על חורבן הבית כמ"ש כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כו' אבל אמר מה שאתם מצטערים עתה על חורבן הבית מטעם בשביל שאתם רואים שהם עובדי עבודת כוכבים ויושבין בטח והשקט לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך כו': ומ"ש ראו שועל יוצא מבית ק"ק כו'. ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק דכתיב כו'. יש לדקדק שהרי הנביא היה מצטער ע"ז שנא' על זה היה דוה לבנו וגו' על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ומה ענין ב' הנבואות של אוריה וזכריה זה לזה דהרבה נביאים נבאו זה בפורענות וזה בנחמות ירושלים ויש להשיב דודאי גם ר"ע היה מצטער בראותו מקום המקדש חרב ועל הסתלקות השכינה מש"ה

[א] מהרש"א ד"ה שנא' תעיתי. בפ' אלו מציאות (כז ע"א וכן ב"ק כד ע"א):

יד יוסף

א מדרש איכה פסוק על הר ציון ילקוט ישעיה רמז רע"ח ספרי ח"ב פיסקא מג: ב נדרים נ ע"ב:

חדושי גאונים

כאסיפת הממון ובגדי יקר ודירה נאה ודוגמתם. ד תשוקת הרע הוא המתאוה וחומד לדברים שאין לגוף בהם שום צד הנאה כמו רדיפת הכבוד והגאוה והקנאה וחטא הלשון ודוגמתם. וארבע אבות נזיקין אלו הם ביטול השלימות מכל וכל וא"כ אין תקנה ח"ו וז"ש שמשה גזר ד' גזרות עד שבאו ד' זקנים ומצאו תקנה לארבעתן: א משה גזר על הנוגע בעצמות האלהות כשבועת שוא

אהבת איתן

משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה כו'. י"ל הטעם ע"פ מ"ש באגדת בראשית פ"י דבימי יחזקאל תמה זכות אבות ואמר הקב"ה מכאן ואילך כל א' יהא תלוי במעשיו. וא"כ כיון דמדה טובה אין הבן מקבל זכות אב ק"ו במדה רעה שלא יענש הבן בעון אב דמדה טובה מרובה:

הכותב

לאותה ברכה והלא קטן הוא ודל ואינו יכול לקבל עליו כל המצות וכתיב נחם ה' על זאת לא תהיה אלא אף הבינונים יזכו: **ודלמא כאכילת קשואין.** שאע"פ שנתאכלו אין זרעם מתאכל. עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל:

עיון יעקב

בדד שאז לא יהיה קטטה ומריבה ביניהם משא"כ כשהם מקובצים יחד שאז מתחרחרים ריב ומדון ואפשר לומר שזה כוונת המן ישנו עם אחד היינו כשהם מפוזר ומפורד בין העמים וזש"ה עין יעקב כלומר כעין יעקב שנאמר בו ויותר יעקב לבדו וגו' ונתאבק עם המלאך ויכול לו כדכתיב כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל לו ובא עמוס ובטלו ומי יקום יעקב כי קטן הוא על כן אין לנו לדמות ליעקב רק איש את אחיו יעזורו: **לכך** אני משחק. לא שהיה משחק ממש אלא גילה ברעדה שהרי במעשה שניה ג"כ קרע בגדיו כדינו:

הרי"ף

על י"א ובא חבקוק והעמידן על א': **אמר** רב מסתפינא מהאי קרא ואבדתם וגו'. תימה מאי מסתפי רב הלא כבר אמר בסמוך בא ישעיהו ובטלה ובמאי מדכתיב ואבדתם וגו' משמע בכל הארצות ולא נאמר, אלא ובאו האובדים בארץ אשור לכך מתקיף רב פפא וכו': **מהרש"א** ד"ה משה אמר פוקד עון וגו'. משה גופיה אמר איש בחטאו יומתו. י"ל דמיירי בבן גדול שנקרא איש בחטאו יומתו ואינו נענש בעון אביו אבל יחזקאל אמר הנפש החוטאת כל נפש משמע אפילו קטנים אינם נענשים בעון אביהם הרי שיחזקאל בא ובטלה:

עיני יצחק

שמי שיהי' צדיק וכשר ושלם באמונתו ובמדת אמיתיות שלו והיינו שיהי' מאמין אמיתי בכל מאמרי רז"ל מבלי שום פקפוק וגם שיהיה נזהר ממדת הגניעות ויהי' תוכו כברו. אז הוא יתואר בשם צדיק והוא יהיה מהזוכים לחיי עוה"ז ועוה"ב. מאחר שעיקר הפירלה מה בזה והוא יהיה נזכר בשם הוא יהיה ראוי לשכר שלם:

עץ יוסף

כג מפטילום. והמוסף הערוך כתב שצ"ל מפוטאלות והיא שם עיר קרובה לארס רחוק מאה ועשרים מיל. ובתחומה נובעים מים חמים כמו חמי טבריא עכ"ל: למה אתה משחק. שנראה שאתה שמח על טובות עובדי כוכבים: א"ל עובדי כוכבים הללו כו'. ר"ל ארס שהחריבה בית מקדשנו גדלה והצליחה בשתים. אחד שבית תפלתם נבנה על תלו שיכולים לבא שם להשתחוות לעצביהם. והשני שהם יושבים בטח ושאנן ושלוה והשקט. ואין הקב"ה נוקם מהם נקמתו. ואינו זוכר להם את יום ירושלים להנקם מהם אשר עשו בביתו. אדרבה השפע נתרבה עליהם בלי שיעור. ועי"ז ג"כ יכולים לעבוד לעצביהם בשלימות. ובישראל הוא להיפך אל היפך שנחרב בית המקדש. ואם בית המקדש חרב ושפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים כדי להציל את ישראל. היה להם לישראל לפחות להנצל מכמה הרפתקי דעדו עלייהו. אך על צרות גופינו אין אנו בוכים רק עיקר בכייתנו שבית הדום רגלי אלהינו היה לשריפת אש ימדור לחיות השדה. ואין חילול השם גדול מזה: כיון שהגיעו להר צופים קרעו בגדיהם. כדתניא בפרק אלו מגלחין. ומהיכן חייב לקרוע. משהגיעו לצופים. וכן אי' בטור א"ח סי'

המתורגמן, א) איך פירכטע. ג) גורקען אונד מעלאנען.

משחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב בו (במדבר א) והזר הקרב יומת עכשיו (נתקיים בו (איכה ה) על הר ציון ששמם) שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק דכתיב (ישעיה ח) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער בזכריה כתיב (זכריה ח) עוד ישבו זקנים

תוספות

באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש. וקשה דהא בכל המקרא לא מצינו פסוק זה מנבואתו של אוריה כי אם בנבואתו של מיכה המורשתי וי"ל דסמיך אהא דאיתא בספר ירמיה (כו) שנתנבא ירמיה על פורענות ונתקבצו הכהנים והנביאים להרגו מפני שהיה מדבר פורענות ואמרו להם השרים אין אנו מסכימין שהרי מיכה דיבר מפורענות ולא נהרג וגם אוריה וגו' משמע שדבר אוריה כמו מיכה ומה פורענות דבר מיכה הוא קרא זה והוי כמו שדבר אוריה אבל קשה מנלן דאותה נבואה דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות

מהרש"א

היה קורע ג"כ עמהם כשהגיע להר צופים והגביא שהיה מצטער היינו על עצמות החורבן בראותו שועלים הלכו בו שנסתלקה השכינה משם שהמקדש חרב כמ"ש בתחלת המקרא על הר ציון ששמם אך ממה שהם נתנו שבה וטעם על הצטערם ואמרו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים כו' דבזולת עצמות החורבן שנסתלקה השכינה משם היו מצטערין על שהמקום חרב מאין יושב ור"ל דמקום מקודש כ"כ שהזר הקרב וגו' עכשיו יהיה בו חיה שפלה שהוא השועל דמשמע שהיו מצטערים על השפלות הגדול שמשתמש בה ואילו היה משתמש בה בן אדם לא היו מצטערין כ"כ ע"ז אמר לכך אני משחק שהוא חרב והשועלים הלכו בו ולא העובדי כוכבים שאין להם נחת רוח ממנו יתברך במקום המקודש כזה להתיישב שם וכדאמרינן גפרית ומלח שרפה וגו' כותיים כמר שנים היו זורעין בה ולא היה עושה פירות כדי שלא יהיה לכן נחת רוח ממנו יתברך ב"ה בא"י וז"ש באוריה מה כתיב בגללכם ציון שדה תחרש ר"ל שיהיה ציון חרב ושדה תחרש ר"ל רק שדה ניר ולא שדה זרע שלא

הכותב

כתב הרמ"ה ז"ל ואעידה לי עדים נאמנים וגו' וכי מה ענין וכו' באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה. חזרנו בכל המקרא ולא מצינו נביאותו של אוריה הכהן ונבואה זו שאנו תולין באוריה כתובה בנבואה של מיכה המורשתי בתרי עשר ובספר ירמיה כתיב כן ויקומו האנשים מזקני הארץ ויאמר לכל העם לאמר וגו' הואיל וכן היאך אנו יכולין לתלות נבואה זו באוריה הכהן אלא אוריה הכהן זה אוריה בן שמעיהו מקרית יערים. וכן מצינו במדרש אגדה ד' משפחות בזויות ובא הכתוב ויחסו ואלו הן פינחס ואוריה ויחזקאל וירמיה. פינחס שהיו ישראל אומרים ראיתם בן פוטיאל שפיטם אבי אמו כו' בא הכתוב ויחסו דכתיב פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. אוריה שהיו ישראל מבזין אותו דאתי ממשפחת גבעונים דכתיב וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיהו מקרית יערים לכך הוא אומר מקרית יערים כלומר גבעוני הוא היה מערי גבעונים דכתיב ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם וגו' ובא הכתוב ויחסו ואעידה

הרי"ף

באוריה כתיב לכן בגללכם כו'. ראוי לדקדק כיון שפסוק זה מצאנוהו מפורש בנבואת מיכה ובנבואת אוריה לא נמצא כ"א מדיוקא דגם איש היה מתנבא כמו שפי' התוס' והרמ"ה למה לא העיד למיכה שנבואתו מפורשת וע"ק לדברי התוס' דילפי מדכתיב וגם אוריה היה מתנבא דמנ"ל דקאי לנבואת מיכה שאמר לכן בגללכם וגו' דילמא מ"ש גם איש היה מתנבא הוא על דברי ירמיה שכך אמר אחר כך וינבא ככל דברי ירמיהו ועוד קשה מה שאמר ר"ע הייתי אומר שמא לא תתקיים וכו' היתכן שר"ע היה מסתפק בנבואת זכריה וע"ק שהרי כמה נביאים נתנבאו נבואות טובות ונחמות ולמה תפס נבואת זכריה. וע"ק למה הוצרכו כמה עדים בדבר זה שהרי מיכה ניבא הרעה וגם הטובה לכן בגללכם ציון וגו' וסמיך ליה כה אמר ה' נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. וע"ק שירמיהו עצמו ניבא שיעות על הר ציון ששמם גו' וסמיך ליה נחמה אתה ה' לעולם תשב וגו' וא"כ למה הוצרך לנבואת זכריה וג"כ נגאר כפל נחמתנו נחמתנו. ונלע"ד שרע"ק מה שהיה מסתפק בנבואה הטובה של זכריה הוא לפי שהיה סבר שנבואתו בבית שני לא נשמעה נחמה כי נבואת זכריה היה בחורבן ראשון ומתנבא על בנין הבית שני ולכך לא תפס נבואת מיכה שאמר נבואת ציון שדה תחרש בפירוש לפי שאותה נבואה נתקיימה בחורבן ראשון בימי ירמיהו אבל נבואת אוריה אע"פ שהיה בימי יהויקים מ"מ לא נצרכה אלא לחרבן שני דאילו לחרבן ראשון כבר התנבא נבואה זו מיכה בימי חזקיהו וזו כוונת ר"ע עד שלא נתקיימה נבואת אוריה בחרבן שני הייתי אומר שלא תתקיים נבואת זכריה כלומר בבנין בית ג' לאחר החרבן השני כי נבואת זכריה תהיה מתקיימת בבנין בית שני כמו שנבואת אוריה היתה ג"כ בחרבן הראשון ועכשיו שראיתי נבואת אוריה בבית שני לאחר החרבי עדיין יש תקוה בנבואת זכריה שתתקיים ג"כ בזה החרבן כי שני עדים עדותן תלויה זה בזה ומה שלא נסתפק בנבואת מיכה שתהיה בחרבן השני כ"א בנבואת אוריה אע"פ ששניהם היו בבית ראשון אחד בימי חזקיה ואחד בימי יהויקים קודם החרבן נלע"ד עם מ"ש בגמרא פרק הנחנקין סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד ופרש"י ז"ל שבני נביאים מתנבאים נבואה אחת בלשונות מתחלפות אבל אין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד בלשון אחד ובזה אבינה מ"ש הכתוב גם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה ואמרו חז"ל במדרש שמואל פרשה עשירית ודכותה מיכה המורשתי היה ניבא בימי חזקיה וכו' ע"כ אמרו כשרים שבהם והרשעים אמרו וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה וגו' וישלח המלך יהויקים ויביאהו אל המלך ויהרגהו אמרו כשם שנתנבא אוריה כך נתנבא ירמיה וכשם שנהרג אוריה כך היה ראוי ירמיהו ליהרג. ואפשר לי לומר שאותם הפריצים היו מדברים ונותנים טעם לדבריהם שראוי ליהרג ירמיהו ואמר לכשרים אתם מביאים ראיה שמיכה ניבא לכן בגללכם וגו' ההמת המיתוהו והלא גם איש היה מתנבא בשם ה' נבואה זו דלכן ציון שדה תחרש וגו' וישלח יהויקים וימיתהו משום דהחשיבו לנביא שקר כיון שאמר נבואת מיכה עצמה בסגנון ולשון אחד לכן בגללכם

עין יוסף

סי' תקס"א והקדים זה להורות על מה שר"ע שחק שלא היה זה מהעדר אבילתו על ירושלים. אלא שכולם קרעו וגם ר"ע בכלל. וע"כ אח"כ כשראו השועל ונתגדל החורבן והוא שחק תמהו עליו שעל צער קטן קרע ונצטער ועתה שחק: א"ל מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת. ומשמע דמכ"ש שאינו יוכל שום דבר טמא וחילוני לדור שם. וכאן שועלים הלכו בו (שאע"פ שבהמ"ק חרב. מ"מ סבורים היו שעדיין רושם הקדושה שם בבית קודש הקדשים. מקום שלא נכנס שם כה"ג כי אם ביוה"כ. ובודאי אין כח לדור אלא השכינה דהיינו בבית ק"ק שום חיה ועוף) ואע"פ שמעולם קראנו מקרא זה. היינו סבורים שיתקיים הפסוק הזה בשאר מקומות של הר ציון ולא בבית ק"ק ממש. אבל עכשיו ראינו שעליו על בית קודש הקדשים נתקיים פסוק זה על הר ציון וגו' א"כ איך לא נבכה: אמר להם לכך אני משחק. שאף אני כמותכם הייתי סבור שבשאר מקום המקדש יתקיים הפסוק ולא על בית קדשי הקדשים ממש. ועתה שאני רואה זה בבית קדשי הקדשים ונתיבש אותה לחלוחית שהיה מקודש ואינו אלא הר שמם לגמרי. לכך אני משחק משום שאינו יכול להתקיים לגמרי הטוב שניבא זכריה. אם לא שיתקיים תחלה הרעות שניבא אוריה(וכמו שמסיק והולך) ולכן כל זמן שלא הייתי רואה תכלית החורבן. היינו שילא שועל מבית ק"ק. אלא הייתי רואה שועל יוצא מהר הבית. לא היה לי לשמוח שתבא תיכף הטובה. משום שאפשר שציון היינו ק"ק. וא"כ עדיין לא נתקיים נבואת אוריה מה שאמר ציון שדה תחרש וגו'. אבל השתא שסועל יוצא מבית קדשי הקדשים וא"כ הוא בודאי נתקיים נבואת אוריה א"כ תתקיים נבואת זכריה לכך אני משחק. ומפרש והולך כי הנה הרי הוא אומר ואעידה לי עדים כו': וכי מה ענין אוריה אצל זכריה כו'. ר"ל שנתקשה לו לר"ע בפסוק ואעידה לי עדים נאמנים וגו' קושיא אחת כפולה והיא

ענף יוסף

כג לבן בגללכם ציון שדה תחרש כו'. כתבו בתוס' קשה דהא בכל המקרא לא מצינו פסוק זה בנבואתו של אוריה כי אם בנבואתו של מיכה המורשתי. ויש לומר דסמיך אהא דאי' בספר ירמיה (כ"ו) שנתנבא ירמיה על פורענות ונתקבצו הכהנים והנביאי שקר להרגו מפני שהיה מדבר פורענות. ואמרו להם השרים אין אנו מסכימין שהרי מיכה דבר מפורענות ולא נהרג וגם אוריה וגו'. משמע שדבר אוריה כמו מיכה. ומה פורענות דבר מיכה הוא קרא זה. והיה כמו שדבר אוריה. אבל קשה מנלן דאותה נבואה דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות היא לעוה"ב דילמא היא בעוה"ז קודם גאולה. וי"ל דממה שהוא אמר בפסחים דף ס"ח ובזוהר סדר וירא במדרש הנעלם ניחא דקאמר עתידים לדיקים שיחיו מתים דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות וגו' וילכו על משענותם ועל אלישע שהחיה המת כתיב משענתו וגמרינן משענת דהאי קרא ממשענת דאלישע מה להלן החיה המת אף כאן תחיית המתים. א"כ ע"כ האי נבואה לעתיד לבא שהרי עבר בית ראשון ובית שני שלא היתה תחיית המתים. וניחא הכל. ומ"מ קשה טובא מאחר שהנבואה הזאת התנבא אותה מיכה בפירוש אמאי שבקיה למיכה ונקט לאוריה שלא נכתבה נבואתו בפירוש ומדיוק' דגם איש היה מתנבא אתי'. והיה לו להעיד למיכה ולזכריה. וי"ל דלהכי לא קאמר ואעידה לי את מיכה וזכריה לפי שהנבואה של מיכה שאמר ציון שדה תחרש לא נתקיימה מפני שעשו דבריו רושם וחזרו ישראל בתשובה כמו שנאמר בירמיה מיכה המורשתי ניבא כה אמר ה' ציון שדה תחרש וגו' ההמת המיתוהו הלא ירא את ה' ויחל את פני ה' וינחם ה' על הרעה. הרי שחזרו בתשובה ונתבטלה אותה גזירה שנגזרה בימי מיכה. וא"כ איך יעיד את מיכה לכשתתקיים נבואתו כיון שכבר נתבטלה. אבל העד הנאמן הוא אוריה שגם הוא חזר וניבא בשם ה' אותה נבואה ציון שדה תחרש כדכתיב וגם אוריה וגו' ובימי אוריה לא די שלא חזרו בתשובה אלא הוסיפו על חטאתם פשע ששלח אחריו יהויקים למצרים ויביאוהו ויכהו בחרב

חדושי גאונים

וזולתם פוקד עון אבות על בנים כי כבר אחז"ל בפון השבועות בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם על עסקי שוא וזה"ש מי שאין לו בנים. כא יחזקאל וביטל הגזירה אמר הנפש החוטאת היא תמות והוא שימות יצרו ותומרו ואז יהיה מסולל מן החומר המבדיל בינו ובין הסגי רוממותו יתברך ואז ישיג וידע מה אדיר שמו הגדול ויהיה נזהר בקדושתו יתברך וכבר אמרנו שזכרון מה אדיר שמך הוא תקנה לזה וזהו שמסיים יחזקאל דבריו בן לא ישא עון האב וק"ל. בגזר משה על החטא הנתלה בכח המיוני כרדיפת התאוו' וחמדת הממון ובגויים ההם לא תרגיע כי בודאי אוהב כסף לא ישבע כסף ואין לו מנוחה והשקט כל ימיו כמ"ש הרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל והוא הנקרא לעול' עני כי אינו שמח בחלקו וכבר אמרנו שלזה יש תקנה בזכרו מה רב טובך דהיינו טובות האמיתיות שלעוה"ב אז ימאס בטובות העוה"ז. ז"ש בא ירמיה ובטלה שנא' הלוך להרגיעו ישראל וכתיב שם מרחוק ה' נראה לי עוד אבנך וגו' ויצאת במחול משחקים רמז שבזכירת האחרית הלוך להרגיעו כי ינוחו מעצבונם בזכרם הגמול הרחוק של עוה"ב ז"ש מרחוק ה' נראה לי עוד אבנך כי עוד יבנה הבית האמיתי ויצא ה' א ד ם במחול משחקים שעתיד הקדוש ב"ה לעשות לצדיקים בג"ע לכך אמרתי הלוך להרגיעו כי בזכירה זו ימצאו מרגוע לנפשם ולא יוסיפו לדאבה נפשם בהמיית רדיפ' התאוו' המותרות. ב גזר משה על החטא הנתלה בתשוקת הרע כגאוה וקנאה ולשון הרע שאין להם תקנה והוא המצורע הנלקה בחטא הלשון וזהו שאמר וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב שבזמן שכל אחד שוכן בהשקט ובטח מריב לשונות אז ישכנו בדד כבדידתו של יעקב ומכלל הן אתה שומע לאו שבזמן שריב לשונות מצוי

[א]מהרש"א ד"ה באוריה (מעבל"ד). בנדה (סס ע"ב יומא מג ע"ב) :

חדושי גאונים

בכסם אז יהיה בדד מושבם כמצורע לא ביעקב. עד שבא עמוס וביטל הגזירה לומר שבזכרו מה אמוש וגו' דהיינו פחיתות ערכו ושפלותו אז יהיה ניצול מן הגאוה ומלשון מדברת גדולות ז"ש חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא ר"ל זכירת קטנות ערכו היא הצלתו ואמר נחם ה' על זאת וגו' ר"ל הסכים לדבריו שיש תקנ' בזכירה זו כמ"ש רז"ל מאי תקנתי' של מספרי לשה"ר כו' ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו כו'. ד משה גזר על המטא הנתלה בכח הבהמי והוא העגלה וזהו הסומא הנזכר כי עינים לו ואינו רואה כי קרוב אליו הדבר מאד לכך גזר לומר ואבדתם בגוים כי מגד העגלה שבו לעולם לא יהיה האדם מזורז אל התשובה מגד עצמו והוא צריך למוכיחים וזה מצוי בזמן שישראל יושבים על אדמתם בהשקט אמנם בארצות העמים הם מפוזרים ולא קרב זה אל זה ובסיבה זו איש הישר בעיניו יעשה לכך גזר משה לאמר ואבדתם בגוים. עד שבא ישעיה וביטל הגזירה לומר שיש תקנה לזה בזכרו קלות המצוה מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה ז"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים כי השופר מורה על היראה שנאמר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו והוא מזרז את האדם ומסיר ממנו בגדי העצלה כמו שכתב הרמב"ם בטעם השופר שהוא בא להקיץ הישינים תרדמת הזמן ושוכחים האמת בהבלי הזמן כו' וזה מסכים מכל צד לדברינו אלה (עוללות אפרים) :

זקנים וזקנות ברחובות ירושלים עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא (שמא לא) [שלא] תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו (ה' ינחמנו אמן) :

יהיה לשום בעל חיים בה נחת רוח רק שיהיה שדה נחרש לא תצמיח ואמר ר"ע ועכשיו שאני רואה נבואתו של אוריה קיימת ששועלים הלכו בה ואין בה יישוב אוה"ע רק כשדה החרושה ואינה זרועה כמ"ש שאין מצמיח בה כלומר שלא יתיישבו בה האומות וקטע שועל כדרך שאמרו בנדה [א] עד"מ כדמסיק תעלא מבי כרבא שהשועל אינו מוליא משדה החרושה כלום כפרש"י וערוך כן בהר ציון שהיא שדה החרושה ואף שועל שהולך בה שיולא מבית ק"ק אף לו אין נחת רוח שם שאין מולא שם כלום ולכך אני משחק שהארץ הטובה ומשובחת כזו בזמן שהיו ישראל יושבין עליה ועתה היא ארץ רעה ממנה שאין לשום ב"ח נחת רוח בה וכל זה עדות לנבואתו של זכריה שלא תהיה ירושלים מיושב ואין לשום ב"ח נחת רוח בה ממנו יתעלה ב"ה עד זמן הגאולה שתתקיים נבואתו עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' שתתיישב ירושלים בזמן הגאולה ויהיה ליושביה ישראל נחת רוח בה ממנו יתברך ב"ה. ואמר בלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו כו'. כפלו הדברים ע"ש שני המעשים שזכר כי מליצו כל הנחמות בלשון כפול נחמו נחמו עמי ובכן ינחמנו אלהינו במהרה בימינו אמן :

ברחובות היא לעולם הבא דלמא היא בעולם קודם הגאולה וי"ל דממה שהוא אמר בפסח שני (דף סח.) ניחא דקאמר עתידים (מתים שיחיו) [צ"ל לדיקים שיחיו מתים] דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות וילכו על משענותם ועל אלישע שהחיה המת כתיב משענתי וגמרינן משענת דהאי קרא ממשענת דאלישע מה להלן החיה המת אף כאן תחיית המתים וא"כ ע"כ האי נבואה לעתיד לבא שהרי עבר בית ראשון ובית שני שלא היתה תחיית המתים וניחא הכל והשם יזכנו לראות משיח אמן :

הכותב

לי עדים נאמנים את אוריה הכהן הא למדנו מדברי אגדה זו שאוריה הכהן הוא אוריה בן שמעיהו מקרית יערים ועדיין לא מצינו שאוריה הכהן היה מתנבא לכן בגללכם ציון שדה תחרש אלא מצינו בספר מיכה המורשתי שהיה מתנבא בימי חזקיהו ע"כ אמרו צדיקים אבל רשעים אמרו גם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיהו מקרית יערים וינבא על העיר הזאת ועל כל הארץ הזאת את כל דברי ירמיה מתנבא וינבא למה לי אלא האי וגם מתנבא אנבואתו של ירמיה ומאי דאמר ר' עקיבא באוריה כתיב בגללכם וגו' לאו דכתיב ביה בהדיא אלא מדרשא דהאי וגם איש קא דריש וגם אוריה בן שמעיה זהו אוריה הכהן כדפרישית לעיל לכן כתוב ואעידה לי עדים וגו' :

עיון יעקב

הייתי מתיירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה. ואי תקשה לך הא כבר אמר במעשה ראשון דהוא ק"ו אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה י"ל דהוא היה סבר דלמא מכח העבירות ועונות גדולים שנגלו ישראל מעל אדמתם שספך הקב"ה חמתו עליהם שלא יגאלו לעולם ח"ו והא דשמח במעשה ראשון י"ל דבפני עצמו שמח לפי שהוא היה בן גרים ואם לעובדי כוכבים עוברי רצונו וכ"ש מי שהוא מהם ועושה רצונו לכן לא אמרו לו במעשה ראשון נחמתנו כיון שהנחמה לא היה לכאורה רק לעצמו מבא"כ עכשיו שראה שבהמ"ק שועלים הלכו בו ראה שספך הקב"ה כל חמתו על העצים ואבנים כדכתיב מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך כדאי' בפ"ק דקדושין ידענו שפיר שתתקיים נבואתו של זכריה שלא ישפוך כל חמתו על ישראל רק שעוד ישבו זקנים וזקנות בירושלים והיתה נחמה בכפלים: **סליק**

הרי"ף

בגללכם ציון וגו' והנה אוריה מתנבא דבריו של מיכה וגם מתנבא ככל דברי ירמיהו ולא עוד אלא שאמר היה מתנבא בשם ה' ולא פירש מה ניבא ואח"כ חזר לומר ויגבא ככל דברי ירמיהו וישלח יהויקים ויהרגהו באמרו שכיון שניבא נבואת מיכה עצמה בלשונה ובאותו סגנון חשדו לנביא שקר וגם אנו נחשוד לירמיהו כיון שאוריה ניבא ככל דברי ירמיהו בלי שום שנוי ועכשיו בא ירמיהו באותה נבואה ולשון עצמו שאמר אוריה אם כן הוה ליה ב' נביאים בסגנון אחד ושקר הוא דובר. כללו של דבר אר"ע עד עכשיו הייתי מפקפק שלא נתקיימה נבואת אוריה לחרבן ראשון דכבר ניבא מיכה ולמה נתנבאו שני נביאים בסגנון אחד והשתא שנתקיימה נבואת אוריה בזה החרבן ניחא דאע"פ שנתנבאו שניהם בסגנון אחד כיון שנבואת כל אחד היה בזמן אחר זה על חרבן א' וזה על חרבן ב' אין כאן ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד ודבר זה נלע"ד שאנו צריכים לאומרו בסברת דאלת"ה קשיא איך נתנבאו ב' נביאים בסגנון אחד אלא ודאי שאני הכא שמתנבא כל אחד על זמן אחר וכיון שראה ר"ע שנתקיימה נבואת אוריה בנבואת בית שני בודאי שגם נבואת זכריה תתקיים אחר החרבן שהוא כי הרי הם ב' עדים ואם תתקיים זו בזה החרבן תתקיים גם נחמה זו בזה החרבן ולזה אמרו לרע"ק נחמתנו נחמתנו ב"פ ב' נחמות הא' על השועל והב' על קיום הבטחת בנין בית ג' ותתקיים נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות לע"ל. והנה התוספות פירשו דיליף מדכתיב איש משענתו וכתיב התם קח משענתי בידך שהוא לתחה"מ וכפי דרכי אבאר שדקדקו עכשיו מש"ה עוד ישבו זקנים מאי עוד אלא לומר כשם שנתקיימה נחמה זו בבנין בית ב' עוד שנית תתקיים דהיינו בבנין קדשו בית עולמים אכי"ר ובלשון הזה אמרו לו נחמתנו נחמתנו וזה נרמז בכתוב נחמו נחמו אחד על בנין בית ב' ואחד בבנין העתיד ב"ב גדול יהיה כבוד הבית האחרון. עוד ירצה נחמתנו נחמתנו נחמה כפולה שהיינו חושבים שנחמת הנביאים היא מצד הטוב אבל מציאות הרעה אינה נחמה כ"א רעה אבל עכשיו נחמתנו שגם הרעה עצמה אשר בא להלוך שועלים במקדש היא היא הנחמה כי כיון שנתקיים זה תתקיים האחרת וזה שאמר ממכותיך ארפאך מהמכה עצמה עלתה הרפואה :

ענף יוסף

בחרב. א"כ אותה נבואה היא שעתידה לבא עכ"פ כיון שהחזיקו במרדם ולא חזרו בתשובה. ולפיכך העיד גם את אוריה וזכריה שבהתקיים נבואת אוריה תתקיים אח"כ נבואת זכריה : **הייתי** מתיירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה. צ"ע הא מעולם לא יצא דבר מפי הקב"ה לטובה וישוב אחור. וא"כ איך אמר שאם יבטלו דברי אוריה יבטלו דברי זכריה. דהא אפשר שיתבטלו דברי אוריה הרעים ויתקיימו דברי זכריה הטובים. ונראה דיבטלו דברי זכריה לא ביטול גמור קאמר כי לא יתכן. אכן הכוונה היא נבואת זכריה האומרת ואיש משענתו בידו אפשר לפרש כדברי חז"ל שאמרו עתידים להחיות מתים כתיב הכא משענתו בידו וכתיב התם גבי אלישע קח נא משענתי כששלח לגיחזי להחיות בן השונמית מה התם להחיות מתים אף כאן להחיות מתים. וכמו שכתבתי לעיל. וזהו דאמר עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה בכל וכל שיהיה פי' ואיש משענתו בידו להחיות מתים. אבל עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בכל וכל להחיות מתים שאם לא יתקיים בזה האופן לא תהיה מדה טובה מרובה על מדת פורענות לפי ערך גודל הפורענות: **בידוע** שנבואתו של זכריה מתקיימת. הקשה המהרש"א א"כ מה היה מצטער הנביא ע"ז היה דוה לבנו כו'. וכן תקנו לקרוע על חורבות ירושלים. ונראה להסביר ע"פ משל לאחד שהיה לו בן ומרד נגדו ויחרץ משפטו להשליכו לארץ אחרת עד ירצה עונו וישיבהו להיכלו. ודרך אנשים האסורים בבית הסוהר בטרם יצא מבית הסוהר. לפעמים דתו להלקותו. ובזאת יכופר עונו שיהיה ראוי לצאת. וכאשר ראה הבן בכה ויתחנן בקולו מי יתן והייתי בכלל המוכים. כי אקוה לצאת חפשי אחר הכאות אשר יוכה בבית מאהביו. למען יהיה לו תוחלת לצאת חפשי. והנמשל הוא ממילא מובן בהיות כי מקובל בידינו שצריכה נבואת אוריה להתקיים. וא"כ כל זמן שלא נתקיימה נבואתו של אוריה. אין תוחלת שתתקיים נבואתו של זכריה. שעדיין לא הגיע זמנה. וכאשר כבר נפסק הדין נבואתו של אוריה להתקיים אז בודאי תתקיים נבואתו של זכריה. ומ"מ יש להצטער כאשר גדול נער התינוק אחרי ההכאות ועדיין לא שב לבית אביו. בודאי יגדל כאבו מאד עכ"פ לפי שעה היה משחק כי הוכה לו מעצבו עכ"פ בהיותו מוכן לשוב בכל שעה (מלא העומר) :

עץ יוסף

והיא זו החלק האחת ממנה הוא מה ענין אוריה אצל זכריה. שאין הענינים מצד עצמן מתייחסים זה לזה. שענין אוריה היא פורענות. וענין זכריה בשורה טובה ועל בחינה זו אמר וכי מה ענין אוריה אצל זכריה. והחלק השני שאל והרחיב הקושיא שמלבד שהיא מוכחשת מעצמה כנזכר. הנה היא מוכחשת שאין השני עדים בזמן אחד שאוריה היה במקדש ראשון בימי יהויקים כמ"ש בירמיה סימן כו. וזכריהו במקדש שני. שהוא זכריהו בן ברכיה שניבא בשנת שתים לדריוש נמצא העדות מתחלפות בענינים ובזמנים. ואין זה משפט העדים הנאמנים בעדותן. לזה משיב ר"ע ואומר אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה כו' כוון לומר שאע"פ שהמפורסם בדברי אוריה הוא פורענות וזה גורם הכחשה גדולה בינו לבין זכריה. הנה לפי האמת נבואת אוריה בשורה טובה יחשב כיון שהוא גורם קיום יעוד נבואת הטוב של זכריה. ולכן הוה עדותן מכוונת כיון שזו הכנה לזו : **עקיבא** נחמתנו עקיבא נחמתנו. פי' בעל העקידה בשער פ"ח הראשון כנגד מה שנחמם על הצלחת ארם. והשני כנגד מה שנחמם ביציאת השועל מבית קדשי הקדשים ויהי רצון מלפניו יתברך שינחמנו ברגלי מבשר שנחמתו ג"כ כפולה נחמו נחמו עמי. מדה כנגד מדה נחמה כפולה על פורענות כפולה כדכתיב כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ויחזירנו בתשובה שלימה אמן :

סליק מסכת מכות בס"ד

הסול · חתיכת עץ חדודה : הסירה · קוץ : המכתב · מרצע שקורין גריפ"א : אין האיש מנוקה מעון · שבא עליה אחר שנסתרה : ידיעת בית רבו · שלמד בבית רבו שהנוגע בטומאה טמא והוא ידע [שהרגיש] כשנוגע אבל לא התבונן [לשום על לבו] שנטמא: שמה ידיעה · לענין ידיעה בתחלה סגי לה בהאי ידיעה ואפילו לא התבונן שנטמא בטומאה כשנגע בה : [נפוך מיפך. זה יכפר על שאין בה ידיעה בתחילה ויש בה ידיעה בסוף דלא אתי לכלל קרבן (זה) והחיצון יתלה על שיש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף להכי איצטריך לכל חטאתם : לכל חטאתם. ולא כתב מפשעיהם וחטאתם לומר עכשיו הוא בפשע שאינו בר קרבן ויתלה עליו עד שיבא לכלל חטאת] : שאם מת · קודם שיודע לו : מיתה ממרקת · דהכי אמרינן בפרק בתרא דיומא (דף פ"ס·) שמיתה ממרקת כל העונות שעשה תשובה עליהם ואין התשובה גומרת כפרתן ולא יוה"כ גומר כפרתן כגון עבירות חמורות : הביאו עלי כפרה · להפיס דעתה של לבנה :

הסול והסירה והמקדח · זו ואין צ"ל זו קתני דמקדח ומחט ומכתב ה"ל למיתני ברישא דמודה בהו רבי שהן של מתכת : לרבות כל דבר

מהרש"א

[**אר"י** זו רומי כו' · דסבור מלכא מלך פרס היה שנדמה בנבואת דניאל לדוב וכתיב ביה אכלי בשר שגיא אבל בקיסר שהוא ממלכות וכו' כתיב ותאכול כל ארעא וגו' והוא רמז שנדמה לחזיר היער שגובר בארץ כאלו אוכל הארץ כמ"ש יכרסמנה חזיר וגו' ות"י יכוברינה ואמר כל ארעא ע"ש שילא טבעה בכל העולם ועיין במה שכתבנו ברפ"ק דב"ק על זה וק"ל: שעיר זה יהא כפרה כו' · מפורש פרק אלו טריפות] :

שבועות שתים פרק ראשון

דף ד ע"ב **תניא** (שמות כא דברים ט) מרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות הסול והסירה[א] המחט והמקדח[ב] והמכתב[ג] ת"ל (שם) ולקחת כל דבר הנלקח ביד דברי ר' יוסי בר' יהודה רבי אומר מרצע מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת :

דף ה **אמר** מר ונעלם מכלל שידע [מאי משמע] אמר רבא מדלא כתיב והיא עלומה ממנו א"ל אביי אלא מעתה גבי סוטה דכתיב (במדבר ה) ונעלם מעיני אישה מכלל דהוה ידע מעיקרא אי הוה ידע מי בדקי לה מיא א והתניא (שם) ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו ותו גבי תורה דכתיב (איוב כח) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה מכלל דאיכא דהוה ידע בה והכתיב (שם) לא ידע אנוש ערכה אלא אמר אביי קסבר רבי ידיעת בית רבו שמה ידיעה :

א דף ו ותאכול כל ארעא ותדושנה ותדקנה (דניאל ז) א"ר יוחנן ב זו רומי [חייבת] שטיבעה[ד] יצא בכל העולם כולו:

דף ח וכי תימא אין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויום הכפורים מכפר ס"ד אמינא [ניפוך מיפך אמר קרא (ויקרא יז) לכל חטאתם מכלל דבני חטאות נינהו ונתכפרה כפרה גמורה אי כתיב מחטאתם כדקא אמרת השתא דכתיב לכל חטאתם להנך דאתו לכלל חטאת] וכי מאחר שאינו מכפר למה תולה אמר רבי זירא לומר שאם מת מת בלא עון א"ל רבא אם מת מיתה ממרקת[ה] אלא אמר רבא להגין עליו מן היסורין :

ב דף ט **אמר** ריש לקיש ג מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה (עלי) [על] שמיעטתי את הירח :

הכותב

הר"י אלפאסי ז"ל כתב זאת הסוגיא ובסופה כתב וז"ל עיקר הא מלתא בפ' אלו טרפות דאמרינן התם רבי שמעון בן פזי רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע א"א לשני מלכים להשתמש בכתר אחד א"ל הקב"ה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו רבש"ע מפני שאמרתי לך דבר הגון אמעט את עצמי אמר לה ולמשול ביום ובלילה · מאי רבותא דשרגא בטיהרא מאי מהניא א"ל לך וימנו בך ישראל ימים ושנים · לדידיה נמי לא סגיא דלא מנו ביה דכתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים·א"ל צדיקים יקראו על שמך יעקב הקטן דוד הקטן שמואל הקטן · לא הוה מיתבא דעתה · אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני שמיעטתי הירח והיינו דאמר ר"ל מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה עלי שמיעטתי את הירח כלומר כיון שאמר לה הקב"ה ולמשול ביום ובלילה ולא נתישבה דעתה ואמר לה עוד לך וימנו בך ישראל ימים ושנים ולא נתישבה דעתה אמר לה צדיקים יקראו על שמך ועוד לא נתישבה דעתה אמר לה הקב"ה הנני אעשה לך כבוד שמישב דעתך תחת שמיעטתיך ומאי ניהו שיהו ישראל בכל ר"ח מקריבין קרבן לפני לכפר עונותיהן לפיכך אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני בר"ח לכפר עליכם כדי שתשלימו עלי בקרבן כפרה זה את הכבוד שאמרתי לעשות לירח בשביל שמיעטתיו וזהו פירוש הביאו כפרה עלי שמיעטתי וכו' · ופי' הר"ן ז"ל שעיר זה יהא כפרה עלי · כדמפרש ואזיל:את שני המאורות הגדולים · דמשמע שניהם גדולים וכתיב הקטן : למשול ביום ובלילה · נחמה הוא : שרגא בטיהרא וכו' · נר בצהרים אינו מאיר : לדידיה נמי . לחמה נמי מונין התקופה ועל התקופה מעברין את השנה כדאי' בסנהדרין : יעקב הקטן · דכתיב מי יקום יעקב כי קטן הוא דוד הוא הקטן מקרא הוא בר"ה:בכולהו רגלים

עין יעקב

שטבעה יוצאת בכל העולם כולו. ופוסל שאר מטבעות וזה ותדושנה ותידקנה שמהדק :

עץ יוסף

אמר מר ונעלם מכלל שידע · משום דאיתא ברים פירקא את שיש בה ידיעה מתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתים הרי זה בעולה ויורד ע"כ· ופרש"י אטומאה קאי את שיש בה ידיעה מתחלה שידע שנטמא · וידיעה בסוף משאכל את הקודש בהעלם · או נכנס למקדש ויצא ונודע לו שבטומאה אכל או נכנס בטומאה · והעלם בנתים כשאכל את הקודש נעלמה ממנו טומאה או קודש · וכן הנכנס למקדש נעלמה ממנו טומאה או מקדש · הרי זה בקרבן המפורש באותה פרשה לעשיר חטאת בהמה · ולדל שבדלים עשירית האיפה · והיא מנחת חוטא האמורה בכל מקום· וזהו לשון עולה ויורד לעשיר עולה ולעני יורד . ואי' בגמרא דף ד' ע"א מנין שאין חייב אלא על שיש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתים · אמר רבי הרי הוא אומר ונעלם (ר"ל דכתיב ונעלם ממנו והוא ידע (ויקרא ה)) מכלל דידע·והוא ידע הרי כאן שתי ידיעות . א"כ מה ת"ל ונעלם ונעלם לחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש · ועל זה קאמר כאן אמר מר ונעלם מכלל שידע מאי משמע אמר רבא כו' : **ב** שעיר זה יהא כפרה עלי כו' · הכוונה בזה שקודם שקטרגה היה מאיר הלבנה כאור החמה · ואחר שקטרגה נתמעט אורה ונעשית כהה · ועוד שאלמלא לא קטרגה הלבנה היתה עומדת במלואה כל החדש כמו החמה · ולפי שקטרגה

ענף יוסף

ב אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה עלי שמעטתי את הירח . דע כי הלבנה וכוכבי הלכת המאירים עתה מן השמש . בהוצאתם ה' אותם מן האפס אל המציאות . היה להם אור

אמר הבונה תניא מרצע וכו'. גם שאמרו בגמרא ואמרינן במאי קמיפלגי רבי דריש ריבויי ומעוטי וכו' אפשר לומר שחלקו מטעם הרציעה שהביא רש"י בפי' הפרשה ומה ראתה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף אמר ריב"ז אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם הוא מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע וא"כ ר' יוסי סבר שאינו אלא סימן נער לאזן שעברה על מה ששמעה על הר סיני ולכן בכל דבר הנלקח ביד שיקוב את האזן דומיא דמרצע סגי ליה . וכן מרצע אותיות מנער די שיהיה מנער את האזן . ורבי סבר שסימן נער זה בקפידה תורה שיהיה אצל הדלת או המזוזה לומר שאסר על עצמו רשות לצאת ולכן כתוב ונתת באזנו ובדלת עד שיהא דבר קשה עובר מאזנו בדלת לא חתיכת עץ או קנה שאינו עובר ונתחב בדלת אלא יהיה מרצע וכל של מתכת וכן מרצע בגימטרי' ת' שמארבע מאות שנה שהיו ישראל עבדים במצרים והוציאם ה' לחירות הוא חזר ברוע בחירתו להיות עבד עולם :

המתורגמן . א) נעמען פֿאן דערנער . ב) באָהרער . ג) גריפֿעל . ד) מינצע, בעפֿעהלע . ה) רייניגט אוים .

א סוטה דף כ"ח ע"א ודף מ"ז ע"ב יבמות דף כ"ח ע"א קידושין דף כ"ו ע"ב : ב עבודת כוכבים דף ב' ע"ב : ג חולין דף ס' ע"ב :

חדושי גאונים

אמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ר"ח שנא' בו חטאת לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהיה כפרה עלי על שמעטתי את הירח וכו' . וכאשר רואים את המאמר הזה הם נבהלים משתוממים לומר שהוא ית' ח"ו צריך לכפרה וגם דבר זה שוה לראשון והוא לחיצות הרגל הלשון שלשון חטאת בכתוב ובלשון בני אדם על מי שחטא לו ית' ומביא קרבן לכפר עליו וגם לשון כפרה בא על שחטא במעשה ומביא קרבן שעל זה נקרא הקרבן כפרה שהוא כפרת חטאו ולא שייך אצל הש"י שעשה מעשה שלא היה לו לעשות וגם לא שייך אצלו כפרה כלל ח"ו אבל אין הדבר כמו שחשבו כי כל הסרה וסילוק נקרא כפרה שכן פרש"י גם כן על אכפרה פניו במנחה ודבר זה מבואר שכל קנות והסרה יקרא כפרה לא כפרת חטא דווקא שיכפר לו השם ולפיכך מה שאמר הביאו קרבן כפר' עלי הוא סלוק תרעומת במעשי ה' מאחר שהם שני מושלים בעולם החמה ביום וירח בלילה שנתמעט הירח בכל חודש וחודש עד שלא נמצא אור מן הירח ולא תמצא כך בכל צבא השמים העליונים ויש ירידה בירח משאר צבא השמים ולפיכך קבע הש"י לה נגד זה מעלה כי זה מדת הש"י שנותן מעלה תחת שפלות שהגיע לו עד שהכל שוה והש"י משוה כל הנמצאים ולא נמצא תרעומת אצל הבורא וזה מה שנתן לה קרבן בר"ח שלא תמצא בחמה ובכל שום צבא השמים מדריגה זאת שכנגד שנתן לה מיעוט שלא נמצא בכל צבא השמים כנגד זה נתן לה חשיבות שלא נמצא בכל צבא

א ר"ה דף ד' ע"ב : ב פסחים דף ע"ז ע"א תענית דף כ"ט ע"א : ג יומא ל"ו ע"ב : ד יומא דף פ"ו ע"א זבחים דף ז' ע"ב : ה יומא דף פ"ה ע"ב כריתות דף ז' ע"ב : ו חלק דף נ"ט ע"א :

חדושי גאונים

השמים והוא הקרבן שכתוב בתורה נמצא שהדבר הוה גם זה לעומת זה . ואולי יקשה מה מעלה הוא לירח בקרבן שיש בר"ח יש לך לדעת כי הקרבן שנקרא בשם הזה מורה על הקירוב שיש ביום הזה אל הש"י יותר מבשאר הימים והיה המיעוט של הירח גורם התקרבות אל הש"י אשר מקרב השפלים והקטנים כמו שדרשו ז"ל על פסוק למה תרצדון הרים גבנונים וגו' שבחר הש"י בסיני יותר מכל ההרים בשביל שהיה קטן שבהרים ולכן ראוי שיהיה יום זה שמיעט הירח אשר הוא מושל בעולם כדכתיב ואת הירח לממשלת הלילה ולכך בהתחדשות הירח ובאותו זמן הירח הוא יותר קטן ולכך הוא מקבל על ידי זה ג"כ קירוב ולכך אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה ר"ל שיביאו דבר שהיא הסרה לתלונת הירח על המעוט וזה הקרבן כי בשביל מיעוט הירח מקבל העולם הקירוב אליו וזהו סלוק התלונה והנה בזה שאמר הביאו כפרה עלי ר"ל שקרבן ר"ח סילוק והסרה הוא עד שהוסר התלונה מהירח ועתה לא נשאר שום תלונה ע"י קרבן זה וכן פירש הרד"ק בשורש כפרה כי לשון כפרה הוא לשון הסרה כמו שהאריך הרד"ק כי אין הלשון רק הסרה וכן חטאת אינפירושו רק לשון חסרון כמו שפירש"י על אנכי אחטנה ופי' רש"י שהוא לשון חסרון כמו קולע אל השערה ולא יחטא וכן אני ובני שלמה חטאים וכן תרגם אונקלס וכל קרבן שבא לתקן החסרון נקרא חטאת לפי שהוא מתקן החסרון שבמעשה

דף י ע"א **א"ר** יונה אמר קרא (במדבר כט) אלה תעשו לה' במועדיכם א הוקשו כל המועדים כולם זה לזה והא ר"ח לאו מועד הוא איברא ר"ח נמי איקרי מועד כדאמר אביי דאמר אביי ב תמוז דההיא שתא מליוה מלייה דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי :

דף יב ע"ב [**פיסקא** ועל זדון טומאת מקדש וקדשיו שעיר הנעשה בפנים מכפר וכו'] מנא הני מילי דת"ר (ויקרא טז) וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל וגו' ג פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר (מ"ב ג) מלך מואב פשע בי ואומר (שם ח) אז תפשע לבנה בעת ההיא · חטאות אלו השגגות וכה"א (ויקרא ד) נפש כי תחטא בשגגה :

ג שם **משנה** על שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות וכו' עשה ולא תעשה כריתות ומיתות ב"ד על כלן שעיר המשתלח מכפר : **גמ'** האי עשה היכי דמי אי דלא עבד תשובה (משלי כא) זבח רשעים תועבה אי דעבד תשובה כל יומא נמי דתניא ד עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו א"ר זירא [דף יג] בעומד במרדו ורבי היא דתניא ה רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוה"כ מכפר חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית בבשר שאם עשה תשובה יוה"כ מכפר ואם לאו אין יוה"כ מכפר . מ"ט דרבי ו דתניא (במדבר טו) כי

תוספות

הכלקת בידי לאו דוקא דהא ממעט הס : **לא** זז משם עד שמוחלין לו · ואע"ג דתנן במתני' בפרק בתרא דיומא (דף פ"ה·) על עשה ועל לא תעשה תשובה מכפרת ואמרינן נמי במסכת חגיגה (דף ה·) כל העושה דבר ומתחרט מוחלין לו מיד [אפילו] בשאר עבירות אינה מחילה גמורה אלא שמקילין לו הדין אבל במצות עשה מוחלין לגמרי : **בעומד** במרדו · הקשה הר"ר שלמה מדרוי"ש דבפרק בתרא דיומא (דף פ"ז) אמרינן מיתה ויוה"כ מכפרים עם התשובה עם התשובה אין בפני עצמו לא הא מני דלא כרבי והא לא אתיא אפי' כרבנן דאית להו דמיתה בלא תשובה מכפר בשאר עבירות דלאו הכך ג' וי"ל דהכא לא קאמרי רבנן דמיתה ממרקת אלא עם היסורין והדינין שדנין אותו לאחר מיתה ועל ידי כך אינו נכרת לעוה"ב אבל עם התשובה מיתה ממרקת לגמרי שאין נדון עוד ביסורין לאחר מיתה אבל לרבי מיתה ויוה"כ בלא תשובה ממרקת לגמרי בשאר עבירות

רש"י

איברא· באמת : קרא עלי מועד· במסכת תענית (דף כ"ט:) תמוז דההיא שתא של שנה השנית ליציאת בני ישראל ממצרים שנשתלחו בהם המרגלים בכ"ט בסיון מלויי מלויוהו לתמוז לפיכך אירע בו יום חזרת המרגלים בח' באב ויבכו העם בלילה ההוא בט' באב בכו בכיה של חנם והוקבע להם בכיה לדורות : לשבור בחורי · בחורבן הבית : האי עשה דמכפר · עליה יוה"כ: היכי דמי אי דלא עשה תשובה · שאינו תוהא על חטאו : הא כתיב זבח רשעים תועבה · והיכי מכפר עליה קרבן יוה"כ: אי דעביד תשובה · למה ליה יוה"כ כל יומא נמי תשובה מכפרת עליה דהניא לא זז משם עד שמוחלין לו : בעומד במרדו· דלא עבד תשובה ודקשיא לך זבח רשעים תועבה מתניתין רבי היא דאמר יוה"כ מכפר על שאינן שוין והאי קרא מוקי לה בשאר יומי: פורק עול · כופר בעיקר : ומגלה פנים בתורה · בא על דברי תורה בחוצפא או בגלוי עזות פניו כגון מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי לא היה למשה לכתוב אלא ותמנע היתה פלגש וילך ראובן בימי קציר חטים (בראשית ל) כדאמרינן בחלק (ד' נ"ט:): ברית בשר · מילה :

הכותב

כתיב ושעיר חטאת אחד · ולא כתיב בהו לה' : בתשובת הרשב"א ז"ל שאלת ממה נתרעמה הלבנה וכי לא ימצאו שני מלכים או שרים גדולתן שוה בחצר המלך הגדול · גם כיון שאמרה דבר הגון למה אמר לה השם לכי ומעטי עצמך · גם מה ראה אחר כך לקבל דבריה ולפייסה ואמר הביאו עלי כפרה וכו'. תשובה שהלבנה אין לה אור רק מהשמש וכשהיא פנים בפנים עם השמש וכן היה בתחלת הבריאה שידוע כי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו ולזה אמר את שני המאורות הגדולים רוצה לומר ששניהם בגדלן ואח"כ אמר המאור הגדול לפי שעמד בגדלו וקרא האחר המאור הקטן לפי שאינה עומדת בגודל שנברא בו וכשהרגישה הלבנה שהיא מאירה ולא באור עצמה אלא שהיתה מקבלת מהשמש נתרעמה ואמרה האור שלי אם היה שלי אף אם אינו בהיר כאור השמש לא הייתי מתרעם אבל כיון שאינו בהיר כאור השמש למה אינו מעצמי ודבר הגון אמרה ואמר לה הקב"ה אל תחשוב שזה האור יהיה לך תמיד לכי ומעטי את עצמך שבלכתך ימעט אורך ואמרה היא לפי שאמרתי דבר הגון עד אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי הירח כלומר לצורך בראתיך על דרך שבראתי אך בעד שאמרה דבר הגון יתכפרו בני כל ימי חדושה : ובפירושו לאגדות כתב וז"ל כבר הודעתיך שבמקצת אגדות המשיכו ז"ל ענייני בריאת הנבראים על דרך זה כאילו הקב"ה לא ברא הנבראים על צד מה שהם בצורתם ותכונתם אלא אחר שהקדים עם כל אחד מן הנבראים באיזה כוונה יברא וזה להם לכוונות ידועות האחד לקבוע בנפש אמונת החדוש חדשו יתברך בזמן שחייבה חכמתו שנתחדש חדוש רצוני לא מחוייב ולשרש מלבבנו דעת המתפלספים הטוענים בקדמות והיות הנבראים מחוייבים לא רצוניים שאין בחיוב אז צד הנטיה ממנו ולא יפול החיוב בו רוצה לומר יהיה כן או כן אחר שהחיוב מכריח להיות על התנועה הפלונית שא"א להשתנות ובהגדה זו המשיכו בענין זה ויותר רחוק מצד גודל מעלת שני המנהיגים האלה שתועלת פעולתם נגלית וניכרת לכל פרטי העולם השפל עד שטעו אחריהם כתות כתות מהמון עמים רבים להמשך אחריהם עבודתם ולקבל עליהם באלהות עד שהוצרך הכתוב להזהיר פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגו' ולשרש מלבבנו הדעת המופסדת הזאת נטעו בדתנו שהם נבראים בראם יתברך בחפצו ושלא מדעתם עד שנתמעטה הלבנה ונתרעמה על מה שהגיע לה בהתמעט ממשלתה מממשלת השמש · מצורף עוד לזה לקבוע בנפשותינו לנהוג בכל פעולותינו מדת השווי ושלא להטיל קנאה רק מצד טענה הכרחיית כי הוא יתברך עם היות הכל עבדיו ומעשה ידיו נהג כן עם נבראיו ויש לנו לכוין דעתינו לצד זה מה שבחרו הש"י ולהתמיד לו בכל דרכינו הוא שהזהירנו בתורתו והלכת בדרכיו ולדבקה בו על צד התועלת האלה וכוונו ז"ל להמשיך הענין על הויכוח במקום הזה · ואמנם בעיקר בריאת שני המאורות אחד גדול ואחד קטן ושהקטן מקבל אור האור מן הגדול וענין הקרבן יש בו סוד נעלם שהם לתבנית ולתבנית המרכבה ונגלהו שהשמש והלבנה שניהם מלכים פועלים בעולם ומנהיגים אותו והכתוב האחד שאמר הוא מדה אחת ר"ל שא"א להשתמש שניהם ביחד מדה אחת שהיא רבוי האחד ללא תועלת אלא שזה ישמש מדה אחת וזו מדה שנית כאילו תאמר שישתמש זה שתים עשרה שעות במדת לילה ויהיה אור הלבנה כאור החמה זה במדתו וזה במדתו א"ל הקב"ה יפה אמרת שא"א להשתמש יחד אבל להשתמש זה אחר זה בענין אחד ג"כ א"א שלא יתקן תקון העולם על צד זה עד שתהיה מדה אחת למלאכה והיא מדת יום ומדה אחת למנוחה וזו היא מדת לילה א"כ לכי והתמעטי עצמך הכוונה לברוא מאור אחד קטן מקבל אור החמה להיות משמש במדת לילה אחר סור מדת יום להמציא לנבראים עת מנוחה וכדי להרגילנו על מדת השויה ולהתרחק מדרך מעלת הקנאה באו כל שאר עניני הויכוח מפני שאמרתי דבר הגון ויקראו הצדיקים על שמך וכלל הענין לא על צד הכוון ואמנם מפני ששניהם משלימין תקון העולם במצות בוראם

עין יעקב

דתניא עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו · האי ברייתא הן הן דברי ר' ישמעאל בן עזריה ביומא דף פ"ו והוא קאמר דעל חייבי לאוין תשובה תולה ויום כפור מכפר א"כ פליגי אהאי דר"ח בר פפא בחגיגה דף ה' דאמר כל העושה דבר ומתחרט מוחלין לו על כל עונותיו וא"כ ק"ק מאי מקשים תוספות כאן ולפי מה שמחלק בש"ס דיומא דף פ"ו בין עושה תשובה מאהבה או מיראה בלא"ה יש לתרץ קושיות הש"ס ותוספות בדרך זה וצ"ע :

ענף יוסף

מעלתם כמו החמה . ואח"כ נמלט ואסף אורה . ויתנם לנהלה לממשלת השמש להאיר אותם. וזהו דעת האלקי ריש לקיש ועיין בחולין דף ס' . והוא . ביום הרביעי עת עשה ה' את השמים הירח והכוכבים . יגרם ויכוננם באופן שיהיו גופם מאירים וזורחים . ובסגולתם זאת ירעידו וירעישו את הגשם הזך , הוא האור המרחף על כנפי הבריאה וגופותם נמלא אור

עץ יוסף

נענשה שתתמעט מחלות החדש ואילך·ולפי זה קלקלתה תקנתה שע"י שנתמעטה חדשי הלבנה ניכרין דהיינו בכל ראש חדש בשעת מולד הלבנה · ועל ידי כן קובעין ישראל המועדות ומקריבין שעיר חטאת בכל ר"ח לכפר עליהם שאלמלא כן לא הוה ידעינן מתי הוא תחלת החדש או אמצעיתו · וזהו שאמר הקב"ה הביאו עלי כפרה שמיעטתי את הירח · כלומר בסבת שמיעטתי את הירח הביאו כפרה שעיר אחד שאכפר לכם בכל התחדש הלבנה כדי שיהא קיום העולם בקיומו · כבחמה . ובזה יהיה לה להלבנה קורת רוח · וא"כ נמצא שבדבר שנתקלקלה בו נתקנה . וכ"ז ללמד דרך ארץ · ע"ד שנאמר נעשה אדם בצלמנו שאע"פ שלא הוצרך לסיוע ויש פ"פ למינים . מ"מ לא נמנע מלכותו כדי שילמדו דרך ארץ שיטול הגדול רשות מהקטן כדאי' בב"ר פ"ח . הכא נמי אע"פ שכהוגן עשה ואין שמץ עול בחיקו . מ"מ בא בדברי פיוס להלבנה ללמד דרך ארץ שהאדם ישמור תמיד משימשך שום חובה ע"י וישתדל לפייס בעל דינו שימחול לו אע"פ שיראה לו שהוא צדיק בריבו · ובודאי יש בזה המאמר סוד גדול למבינים : קרא עלי מועד · עיין רש"י · הרי שס"ל לרש"י דחשבון ב' מסיון ושלשים · הוי

דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה· ואת מצותו הפר זה המפר ברית בבשר . הכרת תכרת הכרת לפני יום הכפורים תכרת לאחר יוה"כ יכול אפי' עשה תשובה ת"ל עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה · ורבנן א הכרת בעולם הזה תכרת לעוה"ב עונה בה שאם עשה תשובה ומת מיתה ממרקת[א] :

שם תניא ב יכול לא יהא יום הכפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קדש ולא עשה בו מלאכה לא התענה בו ולא קראו מקרא קדש ועשה בו מלאכה מנין תלמוד לומר (ויקרא כג) יום הכפורים הוא מכל מקום אמר אביי לא קשיא הא רבי והא רבי יהודה וכו' :

ידיעות הטומאה פרק שני

ה דף יד משנה [אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה ג ש] אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א ובשתי תודות ובשיר ובית דין מהלכין ושתי תודות אחריהם וכל ישראל אחריהם :

דף טו תניא ד נאמר בעולת בהמה (ויקרא א) אשה ריח ניחוח (ונאמר) בעולת העוף (שם) אשה ריח ניחוח ובמנחה (שם ב) אשה ריח ניחוח מלמד אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו (לשמים) [לאביו שבשמים] :

שם ע"ב אין בנין בית המקדש בלילה דאמר אביי מנין דאין בנין בית המקדש בלילה שנאמר (במדבר ט) וביום הקים את המשכן ביום מקימו אבל בלילה אין מקימו :

רש"י

דבר ה' בזה זה הפורק עול · שבזה דבור ראשון האמור בסיני אנכי ה' אלהיך (שמות כ) שלא שמעו אותו אלא מפי הגבורה : ומגלה פנים · מדאפקיה קרא בלשון בזיון וזה בוזה דברי תורה הוא : זה המפר ברית בבשר · שהיא מלוה יחידית : לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה · אלמא בשאינו שב קאי קרא ובהכך תלת הוא דגלי לן קרא דלאחר יוה"כ הא בשאר אע"פ שאינו שב יוה"כ מכפר : ורבנן · דאית להו נמי בשאר עבירות שאין יוה"כ מכפר על שאינם שבים אמרי לך הא דגלי לן קרא בהכך תלת לאו ביוה"כ איירי אלא הכרת תכרת דקאמר הכרת בעולם הזה תכרת לעוה"ב שאף מיתה (היא) אינה ממרקת על שלש הללו בלא תשובה אבל שאר עבירות בלא תשובה נמי מיתה ממרקת אחר יוה"כ אבל יוה"כ בלא מיתה לא : שאם עשה תשובה · ואין עונה בה מיתה ממרקת [אף] על שלש הללו ולא תכרת לעוה"ב : לא קראו מקרא קדש · לא קבלו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויום הכפורים :

[אחד הנכנס לעזרה ראשונה ואחד הנכנס לתוספת שהוסיפו עליה אחרי כן : ש] אין מוסיפין · לפיכך הוא קדושה כראשונה : שתי תודות · מפרש

תוספות

והשתא אתי שפיר כרבנן : לא קראו מקרא קדש· פי' בקונטרס שלא קבלו עליו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויוה"כ ואין נראה דלא אשכחן ברכות ביוה"כ דלהוו דאורייתא ונראה' לר"ת קראו מקרא קודש שמודה שבי"ד קדשוהו ושובת ממלאכה בשביל קדושת היום ולא קראו מקרא קדש שאינו שובת מחמת קדושת היום אלא מחמת שמתעצל לעשות מלאכה :

מהרש"א

[כי דבר ה' בזה זה הפורק עול וכו' · מפורש פ' חלק : נאמר בעולת בהמה אשה ריח וכו' · מפורש סוף מנחות] :

א סנהדרין דף ל"ד ע"ב. ודף ל' ע"ב : ב כריתות דף ז' ע"א : ג סנהדרין דף כ' ע"א ודף י"ד ע"ב סוטה דף מ"ה ע"א : ד מנחות דף ק' ע"א :

חדושי גאונים

האדם וכן קרבן זה מתקן החסרון שבמעשי ה' שהיה הירח חסר ומתמעט וכאלו היה החסרון במעשיו שהי' בלבד מכל צבא השמים יש לה חסרון ונתן לו כנגד זה קרבן ר"ח כי הקרבן הוא התקרבות אל הש"י וזה היה לירח בשביל המעוט ולכך כתיב בקרבן זה חטאת לה' שהוא תיקון החסרון של מעשי ה' כמו כל חטאת שהוא תיקון חסרון מעשה האדם ואין ספק כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו חטאת לה' לתקן חסרון מעשה האדם כי לכך כתוב בקרבן זה לה' מה שלא כתוב בכל הקרבנות לומר כי הקרבן הזה מתקן ג"כ חסרון מעשי ה' עד שהם שלימים בלי חסרון כלל וכבר בארנו באיזה ענין תיקן תלונת הירח וזה כאשר המעוט הוא גורם התקרבות אל הש"י והוא כפרה על ה' ר"ל שלוק התרעומת ממנו ית' ואולי בעיני אותם האנשים אין הקרבן חשוב כ"כ עד שיהיה הקרבן מעלה לשלים התרעומת ודבר זה סכלות להם כי אין מעלה כמו זה שע"י מיעוט הירח והוא קטנותו יש לירח קירוב גמור אל הש"י שהוא יתברך חפץ בקטנות ובודאי קטנות נחשב מעלה עליונה ולפיכך מה שאמר הש"י אל הירח לפני זה צדיקים יקראו על שמך ור"ל כי הקטנות הוא מדת הצדק ולכך יקרא הצדיק קטן ובארנו דבר זה במקום אחר איך הקטנות מדת הצדק ובזה לא היה די לירח שהוקטן עד שאמר הקב"ה הביאו עלי כפרה כי הקרבן שהוא בר"ח שבו הירח בתכלית הקטנות וביום זה הקירוב אל הש"י כאשר מורה שם קרבן שיש ביום זה הקירוב אל הש"י

הכותב

השוה להם התועלת בקיום העולם והוא שאנו עם שאין אנו יודעים תכלית המבוקש בבריאת העולם ידענו באמת שתכלית הכוונה בבריאת העולם השפל הוא האנושי שהוא בעל שכל מכיר את בוראו יתברך כפי מה שיש בכח השכל האנושי להכיר ולדעת ולהתבונן בו יתברך מצד פעולותיו ולעבוד לפניו והמבוקש מן המין האנושי הוא ישראל וכבר העיד הכתוב בזה עדות מבואר בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ישראל אשר בך אתפאר וכאלה רבים וע"כ אמר כאן כי עם היות לחמה מעלה בהנהגת העולם הכוונה בזה ותכלית המבוקש ממנו קיום העולם בישראל שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וקיום ישראל בכפרתם וכפרתם בקרבנות על כן להשוות התועלת בלבנה ומעלתה בקיום העולם כתועלת החמה ומעלתה באותה המדה הבטיח הבורא יתברך שיכפר לישראל ויעשה ברית חדשה כהתחדש הלבנה ונמצא קיום העולם עומד על הלבנה. וזהו ישוב הדעת שנתישבה הלבנה ואמר הביאו עלי כפרה שמיעטתי הירח כלומר בסבת שמיעטתי את הירח הביאו כפרה שעיר אחד שאכפר לכם בכל התחדש הלבנה כדי שיהא קיום העולם בקיומו כחמה · ועלי פירש הרב אלפס שהוא כמו אלי ואל"ף מתחלף בעיי"ן עכ"ל :

אין מוסיפין על העיר ועל העזרות כו' · פירש הרמב"ם ז"ל אמר רחמנא למשה ככל אשר אני מראה אותך וגו' וכן תעשו ר"ל שכל מקדש שיעשה כגון זה יהיה מעשהו וכבר ידעת שמשה מלך היה ומכלל המלכים מנו אותו מוסיף על הנבואה ועליו נאמר ויהי בישורון מלך והסנהדרין הם שבעים זקנים וכן האורים והתומים והביא ראיה על השתי תודות ממה שנאמר בעזרא ואעמידה שתי תודות גדולות והשיר שאומרים [הוא] ארוממך ה' כי דליתני וגו' אח"כ ילכו השתי תודות זו אחר זו עד המקום שירצו וכשמגיעין עד סופו עומדין ונאכלת אחד מהם והשני שורפים אותה והוא פירוש מה שאמרו על פי נביא נאכלת ועל פי נביא נשרפת ואלה השתי תודות הם לחם בלבד מבלי כבשים לפי שאלה ג"כ ממיני התודה . ואשר חייב להיות בית שני קדוש ואע"פ שנעשה מאין אורים ותומים ומאין מלך לפי שבקדושתו עומד עד סוף הדורות ר"ל הקדושה שנתקדש בימי שלמה ומעשה עזרא אמנם זכר בעלמא הוא דעבד :

עיון יעקב

מלמד אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים · הנה בודאי בעולת בהמה צריך למיכתב אשה ריח ניחוח לה' דליכא למילף מק"ו ממנחה דהייתי אומר בעולת בהמה אפילו אינו מכוין לבו לשמים ג"כ עולה לריח ניחוח לכך כתיב ריח ניחוח לה' להראות דוקא היכא דמכוין לבו לשמים אך עולת העוף לא איצטריך דאיכא למילף מבינייהו ממנחה ומעולת בהמה מק"ו וצ"ע ואולי י"ל דה"א דוקא עני מדוכא מנחתו ריח ניחוח כדכתיב זה עני קרא וה' שמע :

עין יוסף

ל"ב · ושמונה באב הוה ארבעים · שכ"ע בסיון גם שאין לילו עמו. חשוב ליה · משום דלא כתיב הכא אלא מקץ מ' יום . ודלא כתוס' דפרק ד' דתענית דף כ"ט ע"א ד"ה אמר אביי ע"ש :

ג זה המפר ברית בבשר . שהיא מלוה יחידית · וכתבו התוס' ביבמות דף ע"ב ע"א ד"ה ומדבריהם דהיינו דוקא שלא מל כלל הוא דהוא בכרת אבל משוך שנמשכה ערלתו וכסתה את העטרה אינו בכרת :

ה נאמר בעולת בהמה כו' · ר"ל בין קרבן עשיר שהוא עולת בהמה ובין בעולת העוף שהוא קרבן דלות ובין במנחה שהוא קרבן דלי דלות . דהיינו

ענף יוסף

אור . אך אח"כ ראתה חכמתו יותר כי טוב טוב לכללות המציאות ושלמותה. כי תקבל הלבנה את אורה מהשמש . ויסירה מגבירה לבלתי היותה היא בעצמה גוף מאיר וזורח . פועלת לבדה מכחה בגשם האור . רק תהיה לגוף עכור ואפל . מעוף תבך . ויסר יחוו פניה נכח השמש לנפות חכדו אשר יחלק לה מאורו . השיטה הזאת הצפין התנא האלקי בסתרי חידותיו בדרך ויכוח בינו יתברך ובין הלבנה . ועתה נקל לנו מאד לפתור חידתו . גם תכונת אומרו הביאו עלי כפרה . כאומרו יתברך סלחו לי בני וכפרו . לא אוכל לגלות לכם טעמו של דבר . מדוע היתה כזאת מאתי למנוע אורה מהלבנה . לא תשאלו כי גבול שמתי לרות בינתכם . לאמר עד פה תבואו . לא תעפילו לעלות במזמות מחקרותיכם על הררי הבריאה . ולגשת אל מקדש הטבע פנימה . במופלא מכם לא תדרשו . לא תתחכמו יותר לבלתי תשתוממו . כך עלה במחשבה לפני . שתוקו . השתותו . אמרו בלבבכם ודומו סלה . והמליצה נאותה מאד בדרך נאות (ספר תורת העולה) :

ה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלים לו . והיינו הא דאמרינן בחגיגה העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד . ובמצות עשה מוחלין לו מחילה גמורה כדאמרינן הכא . אבל בשאר עבירות אע"פ שאין מוחלין לו מקילין לו מדינו מקלת (תוס' ישנים יומא דף פ"ו ע"א ד"ה ועשה תשובה) :

אמר הבונה אין בנין בהמ"ק בלילה. נאה ומתקבל שהבית שממנו יוצאה אורה לעולם לא יתעסקו בבנינו אלא ביום וכן הע ידו שכל י"ב שנה שהיו עוסקים בבנין הורדוס לא ירד מטר בירושלים כי אם בלילה שלא להטרידם ממלאכת הקדש לבנות בית זבול מקום לשבתו חי העולמים המאיר לארץ ולדרים עליה :

המתורגמן . א) רייניגט אין גאנצען .

[א] מהרש"א ד"ה שיר. בפסחים (דף פז:) :

יד יוסף

א חלק דף נ"א :
ב חלק דף נ' ע"א :
ג חלק דף ק"א ע"א:

חדושי גאונים

וזה פסוק התלונה מן הירח וכי לא נעימים דברים אלו . מאד שהרי לא תמצא בכל הקרבנות שכתוב לה' חוץ מזה יורה על אמיתת דרכי ה' המשוה את מעשיו (באר הגולה) : וע"ד אחר נוכל לומר . כי לכאורה תמוה הכוונה דהנה בברכות ל"ב אמר ר' יהושע בן חנניה אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל חד כדכתיב ואשר הרעות ופרש"י אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע . ומבואר במקובלים שע"י מיעוט הירח נולד הרע בעולם . וזהו כוונתן כאן שבראש חודש יש בו מיעוט הירח . ולזה אמר הקב"ה הביאו כפרה על עוונות ואז אטיל כל העוונות עלי כלומר שאני גרמתי להם שעשו עונות שבראתי יצר הרע על ידי מיעוט הירח כמו שכתוב ואשר הרעותי (אמת ליעקב): (ע"א) מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה' . אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמעטתי את הירח . וכבר מפורסם שאגדה זו יש לה לב ואיננה מובנת כפשוטה. ורש"י אלפסי טרח גם כן להבין אותה קצת . לדעתי נראה לבאר הדברים בהקדים דברי הרמב"ם במורה פמ"ו לשלישי וז"ל . והנה ראיתי להעירך על ענין נפלא מאד . והוא אמרו בשעיר חטאת לבד חטאת לה' . מה שלא נאמר בשעירי הרגלים כולם . ולא בזולתם מן החטאות . וטעמו מבואר אצלו מאד . והוא שאלו קרבנות צבור כמה עולות ונשרפות. ומפ"ז נאמר אשה לה' לא חטאת לה' או שלמים לה' . מפני שהיו נאכלים כו' . ולזה לא יעייר

עד כי אתה ה' מחסי · דכתיב לעיל מיניה ושלומת רשעים תראה דמשתעי באויבים שהיו מצירים להם בשעת הבנין אבל משם ואילך לא משתעי בהכי : אסור להתרפאות בדברי תורה . והא דאמרינן במס' שבת (דף ס"ז) לאיתתא בת יומא לימא הכי וירא מלאך ה' אליו וגו' סכנתא שאני :

ו שם **ת"ר** שיר של תודה בכנורות ובנבלים ובצלצלים על כל פנה ופנה על כל אבן גדולה שבירושלים אומר (תהלים ל) ארוממך ה' כי דליתני וגו' ושיר של פגעים וי"א שיר של נגעים מ"ד דנגעים דכתיב (שם צא) ונגע לא יקרב באהלך ומ"ד פגעים דכתי' (שם) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך (בכנורות ובנבלים ובתופים אומר) [ואומר] יושב בסתר עליון וגו' עד כי אתה ה' מחסי וחוזר ואומר (שם ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו עד לה' הישועה על עמך ברכתך סלה · רבי יהושע בן לוי אומר להו להני קראי ונאני(א) היכי עביד הכי והא א"ר יהושע ב"ל א אסור להתרפאות בדברי תורה להגן שאני ואלא כי אמר אסור דאיכא מכה אי דאיכא מכה אסור ותו לא והתנן ב הלוחש על המכה אין לו חלק לעוה"ב הא אתמר עלה א"ר יוחנן ג ברוקק שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה :

ז דף טז ע"ב **תניא** [א"ר אלעזר] כתוב אחד אומר (במדבר יט) את משכן ה' טמא וכתוב אחד אומר (שם) כי את מקדש ה' טמא כו' רבי אלעזר אומר אם נאמר משכן למה נאמר מקדש ואם נאמר מקדש למה נאמר משכן אם נאמר משכן [ולא נאמר מקדש] הייתי אומר על משכן יהא חייב שנמשח בשמן המשחה (אבל על) [ועל] מקדש לא יהא חייב (לכך נאמר מקדש) ואם נאמר מקדש [ולא נאמר משכן] הייתי אומר על מקדש יהא חייב שקדושתו קדושת עולם (אבל על) [ועל] משכן לא יהא חייב לכך נאמר משכן [ולכך נאמר מקדש] :

ת"ר

רש"י

בגמרא שני לחמי תודה והיו נושאין אותם בהיקף סביב : **תנו רבנן** שיר של תודה · היו אומרים שם [בכנורות וכו'] ומהו שיר של תודה מזמור לתודה (תהלים ק) : ארוממך ה' וגו' · הוא מזמור שיר חנוכת הבית לכך אומר אותו : ושיר של פגעים · יושב בסתר עליון ולפי שאמרו משה בהקמת המשכן דכתיב (שמות לט) ויברך אותם משה ומה בירכן יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו הכי איתא בתורת כהנים והוא מי"א מזמורים שאמר משה בספר תהלים מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה : פגעים · מזיקין שפוגעין בבני אדם להזיק : ואומר ה' מה רבו צרי · לפי שנאמר בו רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה שהיו מתלוצצים צרי יהודה ובנימין כשהיו בני ישראל בני הגולה בונים את החומה שנא' (נחמיה ג) מה היהודים האמללים עושים [וגו'] היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות ואומר (שם) אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם : להני קראי · שיר של פגעים : ונאני · כשהוא הולך לישן בלילה: דאיכא מכה · ולוחש עליה מקראות של תורה להתרפאות ומקשינן ואי איכא מכה אסור הוא דקאמר בה ר' יהושע בן לוי ותו לא (והא אין לו חלק לעוה"ב) : הלוחש על המכה · ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו' (שמות ט"ו): ברוקק שנו · ברוקק ואח"כ לוחש : שאין מזכירין שם שמים וכו' · והכא קאמר כי אני ה' רופאך (שם) : קדושת עולם. שאין אחריה היתר במות:

והזרתם

מהרש"א

שיר של תודה ארוממך וגו' · שבו נתנו הודאה לה' בבנינבית שני שאמרו ארוממך ה' כי דליתני ממך היה שלא שמחת אויבי לי הם צרי יהודה כגון סנבלט החורוני טוביה העמוני שרצו לבטל בנינו · ה' העלית מן שאול נפשי וגו' היא העליה מבבל שנקראת שאול כדאמרי' בפסחים[א] פרק האשה מיד שאול אפדם זו בבל שהיא עמוקה כשאול גם שהמזמור הזה נתייחד לדוד שנאמר בו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד על בנין בית שני ייסדו וק"ל : שיר של פגעים וי"א שיר של נגעים כו' · איך שיהיה ענינו להעביר רוח הטומאה מאותו מקום שנתקדש דפגעים הם בעצמם המזיקים ורוחות הטומאה השולטות במקומות שלא נתקדשו וכן הנגעים באים מהם שע"כ כל מצורע מחוץ למחנה מושבו וטמא טמא יקרא דהיינו שהטמא שהוא המצורע יקרא טמא שרוחות הטומאה שרוים עליו ובהקיפם בלחמי תודה המקום ההוא שרצו לקדשו ולהוסיפו על העזרה היו אומרים זה המזמור להעביר ממקום ההוא רוחות הטומאה וע"כ היה בשיר ובכלי שירים שזכר כמו שמצינו בשאול ובאלישע שהשיר בא להם לבטל רוח רעה · וז"ש למ"ד נגעים ונגע לא יקרב באהלך · דהיינו בעזרה שהוסיף · ולמ"ד פגעים יושב בסתר עליון · ע"י העברת רוח הטומאה בצל שדי יתלונן שישרה שכינתו למטה במקום שנתקדש כמו שדרשו בין שדי ילין בין ב' בדרון : ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום · מפרש"י נראה שלא אמרו האי קרא דלא שייךבבנין בית שני אלא מה רבו צרי וגו' עד סופו לה' הישועה על וגו'היו אומרים וק"ל: והתנן הלוחש על המכה אין לו חלק כו'.

עיון יעקב

ברוקק שנו · עיין בסנהדרין דף ק"א ובחידושינו שם : **אם** נאמר משכן הייתי אומר · לפי מה דמסיק דמקדש אקרי משכן ומשכן איקרי מקדש לא צריכא להני תרי צריכות :

ענף יוסף

ו **האמר** ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה . ואע"ג דריב"ל גופיה קאמר בפרק כיצד מעברין חש בראשו יעסוק בתורה שנאמר כי לוית חן הם לראשך . חש בגרונו יעסוק בתורה כו' . שאני הכא שאומר פסוק דרך לחש וזה ודאי אסור שעושה דברי תורה רפואת הגוף ואינן אלא רפואת הנפש . אבל התם איירי שעוסק בתלמוד תורה לשם שמים לקיים מצות השם שצוהו ללמוד ומתכוין שיועיל לו זכות תלמוד תורתו שיתרפא מחליו . לכך שפיר דמי שזכות תלמוד תורה הוא אחד מן הזכיות שהאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב. ועוד נראה דהתם נמי להגן איירי והא ברא‍שו דקאמר היינו שהוא חושש שמא יבא לידי כאב ראשו. לכך יעסוק בתורה ותגין עליו שלא יבא לידי כאב ראש. וכן כולם. ולפ"ז ניחא נמי הא דקאמר נמי חש בכל גופו יעסוק בתורה דמי שהוא חש כבר בכל גופו כמעט דלא אפשר ליה לעסוק בתורה (ועיין מ"ש הט"ז על ברכת לעסוק בדברי תורה) . הע"ג דמייתי ראיה מדכתיב ולכל בשרו מרפא . ומדכתיב רפאות תהי לשרך . דבר המגין נמי רפואה קרי לה דכתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך . ופשטא דקרא משמע שישמרהו ממחלת מצרים ויגין עליו וקרי ליה רפואה . וכן משמע בסמוך דפריך אי דאיכא מכה אסור ותו לא . משמע דקא ס"ד דבליכא מכה איירי אלא להגן וקרי ליה רפואה דקאמר אסור להתרפאות (תורת חיים) :

עץ יוסף

אחד המרבה כו' . ואע"ג דאמר ביומא דף ל"ד ע"ב האחד המיוחד שבעדרו . וגבי פרה אדומה נמי אמרינן שבועות דף י"א ע"ב דאם מצא נאה הימנה מצוה לפדות . מ"מ לא היה לו להתפאר בכך כיון שמצוה בזה כמו בזה אם מתכוין לשם שמים :

ך ושיר של פגעים. עי' רש"י · ולכאורה תימא דא"כ לא הוה ליה למימר יושב בסתר עליון אלא ויהי נועם כו' דיושב בסתר עליון מזמור אחר הוא · וכן הקשה המהרש"ל ז"ל · ולאו קושיא היא דודאי ויהי נועם משום ברכה אמרו · אבל יושב בסתר עליון אמר להבריח המזיקים שנקראים פגעים אמרו (תורת חיים וע"ש) : ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו · מפירש"י נראה שלא אמרו האי קרא · דלא שייך בבנין בית שני · אלא מה' מה רבו צרי וגו' עד סופו לה' הישועה על עמך ברכתך סלה היו אומרים · משום שהיו מתלוצצים צרי יהודה ובנימין כשהיו בני ישראל בני הגולה בונים את החומה . שנאמר מה היהודים האמללים עושים וגו'היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות ואומר אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם · ולכן אמרו ישראל אז ה' מה רבו צרי וגו' רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה : ונאני· כשהוא הולך לישן בלילה (רש"י) משמע קצת דדוקא בלילה היה אומרו ולא ביום משום דלילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער כדפירש"י ז"ל בפרשת בא · מיהו הכל בו כתב דנס ביום הרגולה ליסן שינת צהרים יאמר תחלה שיר של פגעים . וכ"כ בהגהת ש"ע טור א"ח סי' רל"א: ברוקק שנו · ברוקק

המתורגמן . א) האט איינגעשלאפען .

ח דף יח ע"ב **ת"ר** (ויקרא טו) והזרתם את בני ישראל מטומאתם א"ר יאשיה א מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהם סמוך לווסתן[א] ב וכמה אמר רבה עונה (אחת). אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפילו הויין לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והזרתם את בני ישראל מטומאתם והדוה בנדתה וסמיך ליה (שם טז) אחרי מות שני בני אהרן. א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הויין לו בנים זכרים דכתיב (שם יא) להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך ליה (שם יב) אשה כי תזריע וילדה זכר ר' יהושע בן לוי אמר הויין לו בנים ראוין להוראה דכתיב (שם י) להבדיל ולהורות. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין לו בנים זכרים דכתיב (שם) להבדיל בין הקדש ובין החול וכתיב התם (שם יא) להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך ליה (שם יב) אשה כי תזריע וילדה זכר. רבי יהושע בן לוי אמר בנים ראוין להוראה דכתיב להבדיל ולהורות א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר כל המקדש את עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים שנאמר (שם יא) והתקדשתם והייתם קדושים וסמיך ליה אשה כי תזריע:

שבועות שתים פרק שלישי

דף כ **תניא** ג (שמות כ) זכור (דברים ה) ושמור בדיבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע:

רש"י

והזרתם · והפרשתם כמו ויכזרו : אזהרה לישראל וכו' · דסמיך ליה והדוה בנדתה בההוא עניכא : עונה · במס' נדה בפרק האשה (דף ס"ג) מפרש או יום או לילה אם ושתה ביום יפרוש כל היום ואם ושתה בלילה יפרוש כל הלילה : ולהבדיל וגו' · המבדיל בין טומאה לטהרה תלד אשתו זכר : להבדיל ולהורות · בעניכא דשתויי יין כתיב ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא וגו' ולהורות את בני ישראל : המקדש עלמו בתשמיש · דרך

מהרש"א

מפורש פ' חלק: שיפרשו מנשותיהם כו'. מדכתיב והזרתם בלא ה' אחרונה משמע מלשון הפרשה ונזירות כפרש"י הכא ובחומש והיינו מלשון גדר בערוה וכדאמרי' בעלמא [א] לך אמרינן נזירא סחור סחור דסמוך לווסתן של נשותיהן יפרשו · וקאמר כל שאינו פורש כו' והדוה בנדתה וסמיך ליה אחרי מות וגו' · אע"פ שמסיים בפסוק זה ולאיש אשר ישכב עם טמאה לא טמאה ממש קאמר דהיא בחמורה קאי בעונש כרת לעלמו אלא דעם טמאה קרי סמוך לוסתה דבכלל טמאה היא כדכתיב והזרתם את בני ישראל מטומאתם והיא לאו בעונש כרת היא אלא במיתת בניו וק"ל: ולהבדיל בין הטמא כו' · דאי כפשטיה ל"ל בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים כו' כפרש"י בחומש וע"כ דרשו מינה הכא מתוך הסמיכות לאשה כי תזריע דבין הטמא ובין הטהור הוא שעת סמוך לוסתה דזו העונה מבדיל ומפסיק ממש בין הטמא שהוא שעת וסתה לטהור שאינו שעת וסתה : וריב"ל אמר הויין כו' דכתיב להבדיל ולהורות· דלפי פשטיה הו"ל להקדים ולהורות את כל החקים דאיירי בכל המלות ואח"כ להבדיל בין וגו' וע"כ דרשו דקאי על המבדיל בין הטמא כו' בסמוך לוסתה זכה לבניו להורות וק"ל: כל המבדיל על היין דכתיב להבדיל וגו'· דה"ק קרא יין ושכר אל תשת בבואכם וגו' והיכן תשתו אותו במקום מלוה דהיינו להבדיל בין הקדש וגו' וק"ל: [כל המקדש עלמו בשעת תשמיש כו'· דרך לניעות כפרש"י והיא ודאי גדר בערוה וכ"מ שאתה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה כו' כפרש"י פרשת קדושים וק"ל]: זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כו' · פירש הרמב"ן שזכור הוא מלות עשה ושמור הוא ל"ת כמ"ש כ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ועיין באורך בפירושו וכן מוכח סוגיא דשמעתין דקאמר כל שישנו בשמירה

[א] מהרש"א ד"ה שיפרשו . וכדאמרי' בעלמא (שבת דף יג.) :

יד יוסף

א נדה דף ס"ג ע"ב: ב יבמות דף ס"ב ע"ב : ג ר"ה דף כ"ז ע"א :

חדושי גאונים

שיאמר בשעירים חטאת לה' בהיותם נאכלים לא נשרפים כולן. ולאשר חשב שידמו בשעיר ר"ח שהוא קרבן ללבנה. כמו שהיו עושין המצריים מקריב ללבנה בראשי חדשי'. באר בזה למצות ההם לבדו לא ללבנה. ואין לחוש זה החשש בשעירי הרגלים. ולא בזולתם. אחר שהימים ההם אינם ראש חודש ואין להם סימן שנעשי ינדילהם. אבל התורה נתנה אותם בהסכמה. אבל ר"ח של לבנה אינה מהנהגת התורה והאומות היו מקריבים בהם לירח וכו'. ומפ"ז חידש הלשון בזה השעיר ונאמר בו עולה לה' להסיר המחשבות ההם. הנתלות בלבבות החולים חולים כאמנים עכ"ל. והנה הרב ז"ל לא הזכיר הקושיא זאת למה נאמר חטאת לה' הוא באמת קושית הגמ' בב' מקומות הנ"ל. וג"כ הביא תי' אחר שלא נזכר כלל בגמ'. לכן נ"ל לכוון דברי רבינו בדברי הגמ'. דראיש שבר"ח שהוא חג הטבעי וכל האומות יחוגו בו. מפני שהלבנה כלתה הליכתה בחדש ימים. ועתה התחילה הקפתה מחדש ומה שהוא בטבע כל ב"א משותפים בו יחד. אכן בשאר הרגלים שאינם רק חגים מיוחדים לאומתנו ע"ד הנסים שנעשו לנו בימים ההם. כיציאת מצרים וקבלת התורה. הנה לא הצריך שם לעשות כאן ענין מיוחד להבדילנו מן הגוים. אחרי שענין החג עצמו הוא רק למה שקרה לאבותינו בלבד. ואין אומות אחרות עושים אותו מועד ויו"ט. ואינם משותפים אתנו

הרי"ף

אפילו הויין לו בנים כבני אהרן · אע"פ שעתידין להיות כבני אהרן מ"מ מתים בעודם קטנים בעון אבותם :

שיפרשו מנשותיהן · עיקר אזהרה על האיש שהוא התובע והאשה כפופה ומשועבדת לבעלה מ"מ גם היא מוזהרת לפרוש מבעלה שהרי עונשן שוה במיתת בניהם :

אפי' הויין לו בנים כבני אהרן מתים. ור' יוחנן אזיל לטעמו דאמר בסמוך כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה ה"ל בנים זכרים ממילא ההיפך כשאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה בניו מתים להכי מזכיר בני אהרן כדאיתא בזוהר בראשית והובא בילקוט ראובני פ' שמיני אם יעלון דקא יאות הוה סם חיים ואם לאו הוה סם המות דלא זרה אוקיד לבנייהו דאהרן עכ"ל ועוד איתא בזוהר הובא שם בפ' אחרי שקרבו הזמן ודחו השעה ולא המתינו עד אחר יוס וכמדרש פ' שמיני איתא שנענשו על שהכניסו אש בטומאה גם זה שדוחה השעה ולא המתין עד שכלה ושת נדתה והכניסו ש"ז בטומאה מתו בניו כבני אהרן : **כל** הפורש סמוך לוסתה הויין לו בנים זכרים · אפשר לומר הטעם בדרך הטבע משום דאין האשה מתעברת אלא סמוך לטבילתה או סמוך לוסתה אבריה כבדין עליה מכח נדת דוחה קרוב לבוא לכך אין כח בה להזריע תחלה וכשאיש מזריע תחלה יולדת נקבה משא"כ זה שפירש ממנה סמוך לוסתה א"כ אינה מתעברת אלא סמוך לטבילתה שאז היא בכחה ותקיפה על בעלה ומזרעת תחלה וה"ל בנים זכרים וזה וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר ועי"ל לפי שהוא מוסיף עונה אחת על שבעה נדה נמצא פורש שמונה לכך זוכה לבן מול לשמנה וכדאיתא דף כ' במדרש ילקוט על פ' תזריע על פסוק תן חלק לשבעה: **הויין** לו בנים ראוין להוראה. הוא ג"כ מדה כנגד מדה לפי שהוא פורש ומבדיל עלמו נדה זוכה לבנים ראויין להוראה שיודעים להפרושי מאיסורא ועי"ל ע"פ מה שכתבנו בש"ס דנדה בחידושינו דף מ"ה ע"ב ויבן אלהים את הצלע מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש ואמרתי מזה הטעם דאמרינן אשה כי תזריע וילדה זכר אם אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וקשה הא הסברא הוא להיפך אם איש מזריע תחלה יולדת זכר אלא בחכמה יסד הכל ויצר את האדם ולפי שבאשה יש בינה יתירה לכך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שיהיה לו שכל ובינה להבדיל ולהורות וא"כ י"ל דר' יהושע בן לוי ס"ל לכך להבדיל ולהורות לאשה כי תזריע להורות דהד טעמא להו: **כל** המקדש עלמו בשעת תשמיש. לפי שהוא לטע בתשמיש האשה מזרעת תחלה ונולד זכר: **זכור** ושמור בדבור אחד נאמרו. להכי בדברות ראשונות כתיב זכור ללמוד נמי זכור מלפניו ושמור בדברות אחרונות שמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקודש כדאי' בש"ס דבילה אך ק"ק דלמה

עץ יוסף

ולוחם · שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. ונראה דמתניתין הכי פליג · מדלא קתני האומר על המכה כל המחלה אשר שמתי במצרים. ולוחש על המכה והומר כל המחלה כו' משמע דברוקק איירי שכן דרך המלחשים שרוקקין תחלה (תורת חיים) :

ח ומה שאין האוזן יכולה לשמוע· נראה דלכך נקט לה משום דכתיב אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ודרשינן לה אהא דזכור ושמור שנאמרו בדבור אחד ונשמע לשתי דברות (תורת חיים) :

מלוה

אמר הבונה זכור ושמור כו'. גמרו היודעים שלמנעות טבע קיים לא יתואר האל עליהם וכ"ש הנמנעות בחוק האדם לקבלם לא יאמן שיעשה לנוא. ואם אומרים זכור ושמור בדבור אחד נאמרו יובן כפי מחשבת בעלי הבטחיות שמבטא אחד בהברת התנועות יצאו מפי עליון זכור ושמור והוסיפו מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האזן יכולה לשמוע. יונת שפי הקב"ה יוכל לדבר זה לכל הפנים בערך השומע להבל והוהו היה הדבור כיון שאזן ישראל לא היתה יכולה לשמוע. וא"ת שמעו כנראה מפרש"י ז"ל פרשת ואתחנן שכתב שניהם בדבור א' שמעו ומה שאמרו מה שאין האזן וכו' ר"ל שעכביו א"א להבין באיזה אופן שמעו. א"א לומר כן. שהדבר שלא יצויר בשכל היותו הוא מהנמנעות אמינם. אלא ודאי לריכים אנו לחכמים ברי לבב ונקיי הדעת ילמדונו שברלון בדבור אחד נאמרו שהכונה והמשמעות משתי המלות אחד ונאמרו בבת אחת. כך פי' זך השכל ז"ל פרשת יתרו באמרו דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות והנה ילחק וכו' ודע כי באחרית מות הראש הוא בזכירה והמקום מקום משמרת האורות והנה הזכירה כוללה וכו'. עיין שם מבואר אף כי רש"י ז"ל פרשת יתרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וכו' הרי שפירש מה שאמרו ז"ל בדבור אחד נאמרו ומה שפירש הוא בואתחנן שניהם בדבור אחד ובאת אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו ירלה הסכמה והכאים מן הדומים שהביא שבדבור שאסר הכערה בשבת שעטנז ואשת אח התיר כלם במקום מלוה ובאחת שדבר אלהים או זו שמעתו וכן היתה הכנת זכור ושמור. ונוח לנו שנאמר שהתנא הזה באומרו מה שאין הפה וכו' מבאר דבריו שבאומרו בדבור אחד נאמרו רלונו שיובנו שתיהן בהבנה א' בשכל כי במבטא א' זה אין הפה יכול לדבר ולא אזן לשמוע :

המתורגמן י"ס) זייער צייט.

דף כט א[תניא כשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתנו ועל דעת ב"ד מאי טעמא לאו משום דאמרינן דילמא איסקונדרי יהיב ליה ואסיק להו זוזי דכי קא משתבע אדעתיה דידיה קא משתבע לא· התם משום קניא[א] דרבא ת"ש וכן מצינו כשהשביע משה את ישראל אמר להן דעו שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעת המקום ועל דעתי ואמאי לימא להו קיימו מאי דאמר אלוה לאו משום דמסקי אדעתיהו עבודת כוכבים לא משום דעבודת כוכבים נמי איקרי אלוה דכתיב (שמות כ) אלהי כסף ואלהי זהב ולימא להו קיימו תורה חדא תורה ולימא קיימו שתי תורות תורת חטאת תורת אשם קיימו כל התורה כולה עבודת כוכבים דאמר מר חמורה עבודת כוכבים שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה ולימא להו קיימו מצוה חדא מצוה קיימו מצוות תרתי כל המצות כולן מצות ציצית דאמר מר שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות כולן ולימא להו קיימו שש מאות ושלש עשרה מצות ולטעמיך לימא להו על דעתי על דעת המקום למה לי אלא כי היכי דלא תהוי הפרה לשבועתייהו: ואם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד[ג]: ולא והא ההוא דהוה בשני שבור מלכא הוה חד דאחזיק תליסר אורוותא תיבנא[ג] אמר שמואל בטרוף[ד] כולהו נמי מיטריף טריפין בשגבו טרוף]:

ת"ר

רש"י

לגיעות: [כשמשביעין אותו· גבי שבועת הדיינין תניא ליה המשביעין את המחויב שבועה בב"ד: איסקונדרי· חתיכת עץ קטנות שמשחקין בהן: ואסיק להו שמא זוזי· כינה את שמם מעות: התם משום קניא דרבא· לעולם בתר פומיה אזלינן והא דאיצטריך לן למימר לא על דעתך משום דבפומיה יש שבועה ברמאות כגון דיהיב ליה קנה ונתן המעות לתוכו והפקידו אצלו ונשבע שהחזיר לו מעותיו ולאחר שבועה יחזור ויטלנו ועובדא הוי קמיה דרבא הכי: וכן מצינו· דכתיב (דברים כט) לא אתכם לבדכם לא כשאתם סבורים כאשר בלבבכם: לאו משום דמסקי אדעתייהו עבודת כוכבים· ומסקו ליה שמא אלוה: משום דעבודת כוכבים נמי איקרי אלוה· וכי אזלת נמי בתר פומייהו קושטא מדמו לאישתבועי: ולימא להו קיימו תורה· וישביעם על כן לאו משום דמסקי אדעתייהו עבירות וקרו להו תורה ומשתבעי אדעתייהו ומשני חדא תורה אי הוה אמר הכי משמע חדא תורה ואנן אית לן כתב ובעל פה: תורת חטאת ותורת אשם· אי אמר קיימו תורות הוו מסקי אדעתייהו לאישתבועי אהנך תרתי דאיקרו תורות ולא אשאר מצוה: חמורה עבודת כוכבים כו'· דכתיב גבי עבודת כוכבים (במדבר טו) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה: שקולה מצות ציצית ככל המצות· דכתיב (שם) וזכרתם את כל מצות ה' גימטריא שלה שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי י"ג: ולטעמיך· דבעית למימר ההאי דאמרינן להו לא על דעתכם כי היכי דלא ליסקי אדעתייהו מאי דבעו ומסקי ליה האי שמא: על דעת המקום ועל דעתו למה לי· למימר ותיסגי לה בחד: אלא· הכי קאמר להו לא על דעתכם כי היכי דתהוו שבועתכם על דעת אחרים ולא יוכלו הם להתירה דנדר שהודר על דעת רבים אין לו הפרה: ולא· הוי נחש עב כקורת בית הבד בתמיה: והא ההוא· נחש בשני שבור מלכא: דאחזיק תליסר אורוותא תיבנא· מלא שלש עשר אורוות סוסים תבן שהיה בולע בני אדם ועשו חבילות תבן ונתנו בהן בהמות וחיות וגחלי אש טמונים בהן ובלעם ובערו בגופו ומת· ל"א גרסינן אריזתא חבילות: בטרוף· הא דקאמר כקורות בית הבד שיש בו תריסים כך ראיתי נחש מגומר: כולהו נמי מיטרף טריפי· ומשני בשגבו טרוף

נשבע

תוספות

[כי היכי דלא תהוי הפרה לשבועתייהו· הא דאמרינן (גיטין דף ל"ו) נדר שהודר על דעת רבים אינלו הפרה אין לו ללמוד מכאן דהיינו שנים לחודיה דדילמא דעת הקב"ה שאני וא"ת אותן חרמות שאנו גוזרין על דעת הקב"ה ועל דעת הקהל היאך יש להן היתר דאפילו על דעת הקהל גרידא הוה על דעת רבים ועוד היכי מיתשרי בלא חרטה וי"ל דדעת הקהל כך הוא שיתירו כשירצו ואפילו בלא חרטה ומה שמסכימים דעת הקב"ה תיקנו הגאונים לחומרא בעלמא ולא דמי למה שהשביע משה שהקב"ה צוה להשביע אבל חרמות שאנו גוזרים הכל תלוי בדעת הקהל לחוד: גבו טרוף קאמר· במסכת נדרים (ד' כ"ה·) פריך וליתני טרוף ומשני מילתא אגב אורחיה קמ"ל דקורות בית הבד טרוף ונפקא מיניה למקח ולממכר]:

מהרש"א

ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה כו' ומה שהקשה בעל עקרים לפירושו שהרי הוזכרה ל"ת גם בדברות ראשונות לא תעשה כל מלאכה לאו קושיא הוא דמ"מ מלת זכור שהוא דבק למלת לקדשו משמע עשה זכרהו לקדשו דהיינו בזכירה על היין ושמור שהוא דבוק ללקדשו בדברות אחרונות יתפרש לקדשו בשמירה מלעשות מלאכה גם מה שהקשה הרא"ש לדברי הרמב"ן הא אמרי' דהשמר דעשה עשה הוא לאו קושיא הוא כלל דלא קאמרינן הכי דהשמר דעשה עשה הוא אלא היכא דלא שייך במצוה ההיא ל"ת אבל הכא במצות שבת כיון דאיכא ביה מצות ל"ת כמפורש בהאי קרא לא תעשה כל מלאכה אית לן למיזל בתר כללין דהשמר אינו אלא ל"ת וזהו נ"ל ברור לפי סוגיין דשמעתין לקיים פירוש הרמב"ן· ומשום דמלת לקדשו הסמוך פעם לזכור ופעם לשמור יתפרש על ב' פנים פעם אזכור מצות עשה ופעם אשמור לא תעשה הוכיחו לומר דבדבור אחד נאמרו ודו"ק:

(בגמ') שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד כו'· כל"ל וכ"ה פ' שבועת הדיינין ול"נ על דעתנו ועל דעת ב"ד דהיינו על דעתנו היינו על דעת ב"ד דהא ב"ד משביעין אותו וק"ק למאי דמסיק דפריך לקמן בשבועת משה על דעת המקום ל"ל וקאמר משום דליהוי נדר על דעת רבים דלא להוי ליה הפרה הכא מאי איכא למימר דהא על דעת ב"ד נמי הוי על דעת רבים שפיר בלא דעת המקום ויש לייסב דעל דעת המקום הכא הוא משום קניא דרבא אף לפי המסקנא דעל דעת ב"ד לא אימעוט קניא דרבא ודו"ק: (שם) כשהשביע משה את ישראל· כתבו התוספות ק"ק מה היתה מועלת השבועה כמו שהיה ירא שיעבדו את עבודת כוכבים כו' עכ"ל ונראה דלק"מ דהשבועה עצמה היא קבלת התורה ואי לאו השבועה בדבורא בעלמא ליכא קיבול ולא היו נענשים אם יעברו עליה וכן מוכיח המקרא דכתיב לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו וגו' והרבה כמוהו וק"ל: (שם) לא על דעתכם וכו'· בפ' ד' נדרים גרסינן שנאמר ולא אתכם לבדכם וגו' דמלת לבדכם מיותר למדרש הכי כפרש"י הכא וע"ש פי' הר"ן: (שם) קיימו מצות· בפ' ד' נדרים משני משמע מצות המלך וכו' וכפרש"י שם והוא דחוק אמאי נקטיה טפי משאר פרשיות שיש בה מצות ולולי פירושם יש לפרש מצות מלך ממש מלך המשל עז ומצוה לעמו וק"ל: (שם) בתוס' בד"ה כי היכי דלא כו'· אין ללמוד מכאן דהיינו שנים לחוד

עיון יעקב

בדברות אחרונות כתיב שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך ודרשינן מיניה בש"ס כאשר צוך ה' במרה ולמה לא נאמרו כן בדברות ראשונות כאשר צוך בשלמא גבי כיבוד אב ואם הא דלא כתיב בדברות כאשר צוך במרה י"ל משום דבדברות ראשונות לא כתיב למען ייטב לך משום שעתידין להשבר ופסקה טובה מישראל כדאי' בב"ק לכך לא כתיב כאשר צוך במרה שהרי במרה נאמר ג"כ למען ייטב לך אבל בדברות אחרונות דכתיב למען יאריכון ולמען ייטב לך לכך כתיב כאשר צוך במרה כי גם שם נאמרו תרווייהו משא"כ בשבת קשה למה לא כתיב בדברות ראשונות כאשר צוך במרה דאולי י"ל דבאמת במרה לא נאמר רק שמור ולא זכור דזכור לא שייך אלא מאחר שבא להשכיחו כדאי' בגיל' ולהכי כתיב בדברות ראשונות זכור לפי כשנלטוו במרה לא שמרו השבת כדאיתא בפ' כל כתבי אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה וכו' כדכתיב ויצא מן העם ללקוט לכך ויבא עמלק להש"ק זכור את יום השבת ולא תשכחהו כאשר עשית עד עתה להכי לא היה יכול למיכתב כאשר צוך במרה ששם לא היה שייך זכור רק שמור משא"כ בדברות אחרונות דכתיב שמור כתיב כאשר צוך וכזה אפשר לתרץ מה שמקשה הט"ז בי"ד ריש סי' א' ע"ש ודו"ק: שלא על דעתך אנו משביעין אלא על דעתינו ודעת הב"ד. מהרש"א מגיה גרסא זו ואפשר לומר על דעתינו פי' הנתבעים וע"ד הב"ד וע"ש במהרש"א: כשהשביע משה את ישראל. כתבו תוס' ק"ק מה היתה מועלת השבועה כמו שהיה ירא שיעבדו עבודת כוכבים כן היה לו לירא שיעברו

יד יוסף

א נדרים כה. כל הסוגיא ע"ש כמה וכמה שינויים. לקמן ל"ט: ב נ"ל דעת המקום וכן איתא לקמן ל"ט: ג נדרים שם: ד ע' בגמרא כ"ט ע"ב תוס' ד"ה משום: ה לקמן ל"ט נדרים שם: ו חולין ס' קדושין מ': ז מנחות מ"ג נדרים כה: ח לפי פרש"י לא גרסינן להאי אכן ברב אלפס איתא וכן איתא בהרא"ש בנדרים בפסקיו סוף סימן ו' בפרק ג': ט נדרים כה:

חדושי גאונים

בזה ועתה נבא לדברי הגמרא (חולין ס' ע"ב) דר"פ רמי כתיב שני המאורות הגדולים. וכתיב את המאור הקטן. ואמרו משום שא"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. אמר הקדוש ב"ה לירח לכי ומעטי את עצמך. וטענה הלבנה וכי בשביל שאמרתי דבר הגון אמעט עצמי. אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה והיינו שאם היתה הלבנה גדולה בכמותה כמו החמה כאשר היתה בתחלת הבריאה. לא היה כאן מקום לטעות לא על החמה ולא על הלבנה לעשותן אלהית. אחרי שהם שנים כמ"ש בכרובים. כי שני ענינים דומים זה לזה א"א לטעות בהם. כי אלהית לא יסבלו הרבוי. וא"א לומר שאחד ברא השני אחרי שהם דומים זה לזה. ומי נתן לאחד כח על השני. וגם אם אחד בעצמו מספיק לאלוה. השני אך למותר כמו שידוע. מדברי הרב בחו"ה שער היחוד. אבל עתה שהלבנה נתמעטה הנה עי"ז טעו העמים שהשמש הוא האלוה. והלבנה היא ג"כ אמצעית. וע"י תגיע השפעה לעולם התחתון. ועתה על נכון אמרו בגמרא דלמה נאמר בשעיר של ר"ח שעיר לה' היינו כמ"ש הרמב"ם ז"ל. כדי להבדילם מאנשי מצרים. שהיה ג"כ מקריבים בר"ח לירח. ומי גרם להם זה. היינו הקב"ה במה שמיעט הלבנה. כי אם היו שניהם שוים כמו בתחלת הבריאה. לא היה מקום לטעות לא

שבועת העדות פרק רביעי

דף ל ת"ר א ועמדו שני האנשים (דברים יט) מצוה לבעלי דינין שיעמדו ב א"ר יהודה שמעתי שאם רצו להושיב את שניהם מושיבין איזהו אסור שלא יהא אחד עומד ואחד יושב אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך:
ט שם ת"ר בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט) שלא יהא אחד יושב ואחד עומד אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך דבר אחר בצדק תשפוט עמיתך ג הוי דן את חבירך לכף זכות · תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך ד עם שאתך בתורה ובמצות השתדל(א) לדונו יפה:
שם ה רב (הונא)[עולא]בריה דרב עילאי ה"ל דינא קמיה דרב נחמן שלח ליה רב יוסף (עילאי)[עולא]חבירנו עמית(ב) בתורה ובמצות אמר מאי שלח לי לחנופי ליה הדר אמר למישרי בתיגרא(ג) [שם ע"ב] אי נמי לשודא דדייני(ד) · אמר עולא מחלוקת בבעלי דינין אבל בעדים דברי הכל בעמידה דכתיב (דברים יט) ועמדו שני האנשים · אמר רב הונא מחלוקת בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה דכתיב (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם:
ו שם דביתהו דרב הונא הות לה דינא קמיה דרב נחמן אמר היכי אעביד אי איקום מקמה מסתתמן טענתיה דבעל דינה(ה) לא איקום מקמה ו אשת חבר הרי היא כחבר א"ל לשמעיה צא ואפרח עלי בר אווזא ושדי עילואי(ו) ואיקום:
שם אמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן(ז) ועם הארץ דאית להו דינא בהדי הדדי מותבינן ליה

רש"י

נשבע שהיה טרוף בגבו ואין נחש עשוי בחברבורות אלא בגרונו] : מצוה בבעלי דינין שיעמדו · (בעמידה) דהא קראי נמי בבעלי דינין איירי דכתיב אשר להם הריב (דברים י"ט) : שלא יהא אחד עומד ואחד יושב · שלא יראה חבירו שמכבדין אותו יותר [ממנו] ויסתתמו דבריו : הוי דן את חברך לכף זכות · ולא בדין בעלי דינין הכתוב מדבר אלא ברואה חברו עושה דבר שאתה יכול להכריעו לצד עבירה ולצד זכות הכריעו לצד זכות ואל תחשדהו בעבירה : השתדל לדונו יפה . לקמן מפרש לה למשרי בתגריה אם באו ב' דינים לפניך ואחד מהם של ת"ח הוי פוסק אותו תחלה ופטור אותו מלפניך : מאי שלח לייהא מילתא : לחנופי ליה · שמא להחניפו בהמיה: למישרי בתיגרא · כדפרישית אם בא דין אחר לפני אפסוק את זה תחלה : א"נ לשודא דדייני · יש דין שאין תלוי בראיית עדים ולא בשבועה אלא במה שלב הדיינים נוטה לזכות או לחייב כגון הנך דכתובות (דף פ"ה) ההוא דא"ל נכסי לטוביה אתו שני טוביה [ואמרינן התם שודא דדייני למי שהדיין רואה שהוא ראוי לתת לו מתנה אי נמי לשני שטרות של מכר שכתבו ביום אחד ואין ידוע למי מסר המוכר בשטר תחלה אמרינן שודא דדייני] אף כאן כך שלח לי אם הדין תלוי בשודא דדייני זה ראוי לזכותו שחכם וצדיק הוא · שודא לשון השלכה · כדמתרגמינן ירה בים (שמות ט"ו) שדי בימא : דביתהו דרב הונא · משמת רב הונא : אפרח עלי בר אווזא · ואעמוד ולא יבינו שבשבילה עמדתי אלא מפני האווז

תוספות

למאי שלח לי כו' · הוה מצי למימר להפוכי בזכותיה כדאמרינן בפרק כל כתבי (דף קי"ט·) תיתי לי דכי אתי צורבא מרבנן קמאי לדינא לא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמהפכנא בזכותיה : למישרי ליה תיגריה · כשבאו ב' דינים בבת אחת דאם בא דין אחר תחלה צריך להקדימו כדאמרי' בסנהדרין (דף ח·) כקטן כגדול תשמעון א"כ עשה דכבוד תורה עדיף כדאמריק פרק בתרא דכתובות (דף ק"ו) : א"נ לשודא · לפר"ת דפי' לשודא למי שירצה הדיין ליתן יתן נ"ל דהכא היה בעל דין שכנגדו ת"ח והיה ירא שמא יתן לו כדאמרינן (קדושין ל"ב) דתלמיד חכם קודם גבי נכסי לטוביה ולכך שלח ליה שגם

מהרש"א

דדילמא דעת הקב"ה שאני כו' עכ"ל והא דאמר משה על דעתי לא איצטריך אלא כך אמר משה כו' עכ"ל ע"ש וק"ל :
שלא יהא אחד כו' · דרשו כן למ"ד בפ"ק דסנהדרין [א] דאסור לבצוע ואם כן לא שייך לשון צדק גבי גוף הדין כדקאמר התם ודוד עושה משפט וצדקה וגו' אם יש צדקה אין משפט כו' ע"ש ולא תוקמא הכא כי התם כשראה דוד שנתחייב העני ממון שילם מביתו הרי צדקה לזה ומשפט לזה דאין זה אלא מדרך חסידות בדוד דודאי דלא לותה התורה שישלם הדיין מביתו ולכך דרשו הכא דלאו לענין גוף הדין קאמר בצדק תשפוט וגו' אלא שלא יהא אחד יושב כו' דהיינו בצדק שיהיו שניהם שוין וד"א כמי לא מיירי כלל לענין הדין אלא שפוט ודן את חברך בכל מעשיו לכף זכות וק"ל : עם שאתך בתורה כו' . לשון עמית הוא כמו חבר כמו וכחש בעמיתו וגו' ואל אשת עמיתך וגו' והרבה כמוהו אלא דהכא לגבי דיין שנקרא אלהים ע"ש חשיבותו לא הו"ל למקרי לבעל דין עמיתו וחברו אלא בתלמיד חכם עם שאתך כו' וכדמסיק למשרי ליה תיגרא ברישא וק"ל :

[א] מהרש"א ד"ה שלא . בפ"ק דסנהדרין (דף ו:):

יד יוסף

א תנחומא משפטים סי' ו' : ב תוספתא סנהדרין פ"ו: ג אבות פ"א מ"ו: ד תנחומא משפטים סימן ו' : ה תנחומא משפטים סי' ו' : ו ע"ז דף נ"ט ע"א :

חדושי גאונים

לעבודת חמה ולא לעבודת סירה . לכן אמר הכיאו עלי כפרה היינו שהשעיר של ר"ח שנאמר בו לה' להבדיל אתכם מן הטועים . אני גרמתי לכם במיעוט סירה . וזה נכון ודברי רבינו ז"ל עם דברי הגמרא עולים יחד בקנה אחד (דרכי משה) : זכור ושמור בדבור אחד נאמרו . והנוסח שלנו בלכה דודי שמור וזכור בדבור אחד מתחלה שמור ואח"כ זכור . והוא בנוי ע"פ פסיקתא דרב כהנא פ' כ"ג זכור את יום השבת לקדשו ולהלן שמור ר' יודן ור' אייבו בשם רשב"ל למלך ששלח את בנו אצל החנוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית שיכר את הצלוחית ואיבד את האיסר תלש באזנו ותלש בשערו ונתן לו פעם שניה ואמר לו הזהר שלא תאבד את אלו כשם שאבדת את הראשונות . כך ע"י שאבדו ישראל זכור במדבר [ר"ל מתחלה נצטוו במרה על שבת כמבואר בסנהדרין נ"ו ע"ב עשרה מצות נצטוו במרה והשיב שבת] ואבדו דכתיב ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות ט"ז) נתן להם שמור ואם כן לפי דברי הפסיקתא בעת שנתן להם הדברות בסיני אמר להם מתחלה שמור ואחר כך זכור ר"ל שמור שישמרו שלא יחללו את השבת עוד ואח"כ זכור . ועוד מבואר שם אמר ר' שמלאי זכרהו עד שלא יבא שמרהו משיבא הא כיצד אם מדמן לו חפץ טוב בתקינו לשבת כלו

הרי"ף

בצדק תשפוט עמיתך שלא יהא אחד יושב ואחד עומד . כיון דככר כתיב ברישא דקרא לא תעשו עול במשפט למה חזר לומר בצדק תשפוט אלא שלא יהא אחד כו' : מדבר

עיון יעקב

שיעברו השבועה ובאמת י"ל דמ"מ מועלת השבועה שאם ישביע אחד לעבוד עבודת כוכבים כמו שמצינו ביתרו שהשביע את משה לתת בן ראשון לעבודת כוכבים שאין השבועה חל כי מושבע ועומד מהר סיני הוא ובלא"ה עונש שבועה חמור כדאיתא לקמן פ' שבועת הדיינים ע"ש דף ל"ט ועי"ל דע"י השבועה א"א לסדר בב"ח כמו שכתבנו סוף ב"מ ע"ש: שלא יהא אחד יושב ואחד עומד. נפקא ליה מדכתיב מקודם לא תהדר פני גדול גם זה בכלל ומדתני רב יוסף עמיתך קאי עם שאתך בתורה ובמצות אפ"ה לא תאמר לו לבדו תיב רק מתבינן לתרווייהו כדאיתא בש"ס בסמוך :
אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך . פי' ואינו מניחו לדבר כל צרכו אבל אם מדבר שפת יתר שאינו מן הצורך מותר לומר לו קצר דבריך : השתדל לדונו יפה . היינו למשרי בתגרא כפרש"י ועי"ל ע"ד דאמרי' כי אתא צורבא מרבנן לקמיה לדינא לא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמהפכינא בזכותיה כדאיתא בשבת וכ"כ התוספות :
איקום מקמא מסתתמין טענתיה דבעל דינא . משמע דוקא באשת חבר דלאו כ"ע דינא גמירי שמחויב לעמוד מפניה ובפרטות לדעת הר"ן שהיתה אשת חבר לאחר מיתה אבל ת"ח בעצמו שבא לדין מותר לעמוד מפניו דאין כאן מסתתמי טענתיה דכ"ע ידעו דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שמחוייבין לעמוד מפני ת"ח עצמו וכן מבואר בח"מ סי' י"ז ע"ש:

עין יוסף

מצוה בבעלי דינין שיעמדו בעמידה . דהא קרא נמי בבעלי דינין איירי דכתיב אשר להם הריב · וכתב הב"ח והש"ך כתבו דאם ישב אחד מעצמו · והב' עומד אין זקוק לו :
ט אחד מדבר כל צרכו כו' · משמע אפילו לא אמר לו הדיין דבר כל צרכך . אלא של השני אמר קצר דבריך הוא אסור (סמ"ע) : ואחד אומר לו קצר דבריך· אבל לשניהם יכול לומר (ב"ח) ופשוט הוא (ש"ך) : דכתיב ועמדו שני אנשים · אלו העדים · (דאי בע"ד וכי אנשים ולא נשים · וכי שנים תובעים ולא שלשה) אשר להם הריב אלו בעלי דינים · ומה עדים שעדתן זו היא גמר דינם · אף בע"ד דקפיד עליהם קרא שיעמדו היינו דוקא בשעת גמר דין · וזהו שאמר לקמן אבל בשעת גמר דין ד"ה כו' ובעלי דינין בעמידה · ומה דמסיים דכתיב וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם · הוא לראיה שדיינים בישיבה ובעלי דינין בעמידה · אבל לא מוכח משם דהיינו בגמר דין . אלא מקרא דועמדו שני אנשים וגו' : דביתהו דרב הונא · פרש"י משמת רב הונא · רב הונא כוונתו בזה לתרץ הא אשת חבר הרי היא כחבר · והחבר כשבא לדין

אמר הבונה האי צורבא מרבנן כו'. מאזני משפט צריך שיהיו ביד הדיין להשוות הבעלי דינין בכל מכל כל ככתוב במקומו בפרק זה הביא מהם בעל ע"י וגם פה נכתבו קצת . ובמאמר

המתורגמן. א) בעמיהע דיך . ב) גלייך געזינטער . פי' החושב ושומר מצוה ותורה כמותו . ג) אנצופאנגען אונד ענטשיידען זיין קריג · ד) איינזיכט דער ריכטער . ה) פערשלאססען אדער פערשטומט בלייבען דיא פארדערונג פאן נעגנער · ו) ווערף אויף מיר . ז) איין פערטיגער געלעהרטער .

לצורבא מרבנן ולעם הארץ נמי אמרינן ליה תיב ואי קאי לית לן בה . רב בר שרביא ה"ל דינא קמיה דרב פפא אותביה ואותיב נמי לבעל דיניה אתא שליחא דבי דינא בטש ביה ואוקמיה לע"ה ולא א"ל רב פפא תיבי היכי עביד הכי והא מסתתמן טענתיה אמר רב פפא מימר אמר איהו הא אותבן שליחא הוא דלא מפייס[א] מינאי · ואמר [רבה בר] רב הונא האי צורבא מרבנן וע"ה דאית להו דינא בהדי הדדי לא ליקדים צורבא מרבנן וליתיב משום דמיחזי כמאן דסדר ליה לדיניה ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידניה[ב] אבל אי קביע ליה עידניה לית לן בה מימר אמר בעידניה טריד :

שם ואמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן דידע בסהדותא וזילא ביה מילתא[ג] למיזל לבי דיינא דזוטר מיניה לאסהודי קמיה לא ליזיל אמר רב (ששת) [שישא] בריה דרב אידי אף אנן נמי תנינא א מצא שק או קופה ואין דרכו ליטול הרי זה לא יטול ה"מ בממונא אבל באיסורא (משלי כא) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כל מקום שיש בו חלול ה' אין חולקין כבוד לרב · רב יימר הוה ידע ליה סהדותא למר זוטרא אתא לקמיה דאמימר אותבינהו לכולהו א"ל רב אשי לאמימר והאמר עולא מחלוקת בבעלי דינין אבל בעדים דברי הכל בעמידה א"ל האי עשה והאי עשה ב עשה דכבוד תורה עדיף :

יא שם תנו רבנן מנין לדיין שלא יעשה סניגרון[ד] לדבריו תלמוד לומר (שמות כג) מדבר שקר תרחק ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק · מנין לדיין שיודע בחברו שהוא גזלן וכן עד שיודע בחברו שהוא גזלן מנין

רש"י

הפורח ובא עלי : בטש . בעט : דלא אפייס מינאי · לא עשיתי לו טובה ואינו אוהבי : לא ניקדים וליתיב · לפני הדיין קודם שיבא בעל דינו ואפילו יושב ושותק: דמיחזי כמאן דמסדר ליה· טענתיה וגורם שיחשדוהו כמטעים דבריו לדיין ועובר בלא תשא שמע שוא כדלקמן : קביע ליה עידניה · שהדיין רבו ויש לו קביעות ללמוד : שאין דרכו ליטול · אם היה שלו : ה"ז לא יטול · אין מוזהר עליו בלא תוכל להתעלם שנא' והתעלמת פעמים שאתה מתעלם (ב"מ דף ל·) : אבל באיסורא · כגון אשה שבאה לפני חכם להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי אין חכמה חשובה לנגד ה' : האי עשה · ועמהו : והאי · עשה את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח (ב"ק דף מ"א·) : לא יעשה סניגרון לדבריו · אם דן דין ולבו נוקפו לומר שהוא טועה לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם שהוא בוש לחזור אלא לכל לדדין יחזור להוציא דין לאמיתו : שלא יושיב תלמיד בור לפניו · לישא וליתן בדין עמו שלא יטעהו : שלא

תוספות

זה ת"ח ויעשה שודא למי שירצה : עשה דכבוד תורה עדיף · וא"ת כ"ש כבוד מלך שהרי אינו יכול למחול על כבודו ואמאי אוקמיה שמעון בן שטח לינאי המלך בפרק כ"ג בסנהדרין (דף י"ט·) וי"ל דשאני דיני נפשות דחמירי א"כ במקום שאין חכם מוחל על כבודו חמיר כבוד תורה מכבוד מלך ומה שיכול למחול משום דתורה דידיה היא :

מהרש"א

שלא יעשה סניגרון לדבריו כו'. עיין פי' רש"י ויהיה לפירושו כינוי לדבריו קאי אדיין אבל הטח"מ סימן י"ז כתב שלא יעשה מליץ לדבריו של בעל דין כו' ע"ש ויש לדקדק לפרש"י אם דעתו נוטה לחזור ואינו חוזר ומחזיק דבריו הרי הוא בכלל לא תטה משפט וי"ל דמיירי במסתפק בדין ואינו בודאי שיחזור אם ישא ויתן בזה עם הדיינים חבריו דהשתא לא קעבר אלא אמדבר שקר תרחק וק"ל : שהוא גזלן וכן עד וכו' · ויש לדקדק דבשלמא בדיין דאפשר דאם היה יושב עם דיין כשר ע"י משא ומתן בדין לא היו דנין כך והגזלן הדיין שעמו הטעהו לפסוק שלא כדין אבל בעד כיון שהוא יודע שהאמת כן הוא למה לא יעיד דלא שייך בזה שעד הגזלן הטעהו להעיד כן דהא אין שומעין העדים זה בפני זה ועוד דאדרבה נימא היאך לא יעיד לו והרי גם בעדותו יתחייב שבועה ושמא לא ישבע וישלם י"ל דע"י צרופו יהיה מחייב את האחד בדבר שאינו חייב ואינו אמת כגון שטענו במאתים והוא אינו יודע להעיד לו אלא על מנה יצרף את הגזלן גם להעיד על מנה דבעדותו מחייבו

הרי"ף

מדבר שקר תרחק . נראה דהל"ל משקר תרחק מאי מדבר שקר אלא לרמוז לדברים הללו אף שאינם שקר ממש מ"מ דבר שקר איקרי :

עיון יעקב

תלמוד לומר מדבר שקר תרחק . הנה שלש עשרה לימודים למד הס"ם מפסוק מדבר שקר תרחק אפשר לומר הטעם משום דחותמו של הקב"ה אמת הטעם משום

עץ יוסף

מותר לעמוד לפניו ולא חיישינן שיסתתמו טענות כנגדו כדפסק רמ"א בח"מ סי' י"ז סעיף ב' והוא מהר"ן פרק שבועת העדות והרמב"ן · וא"כ למה הוצרך רב נחמן להפרחת אווז · לכן מתרץ רש"י משום דאשת חבר לאחר מיתה היתה . ועיין בש"ך סי' הנ"ל ס"ק ו' :

י לא ליזיל . ולכאורה משמע דאסור לו למיזל אפילו רוצה למחול על כבודו ולעשות לפנים משורת הדין · והנה מלשון המחבר בח"מ סי' כ"ח סעיף ה' שכתב אינו חייב לילך ולהעיד משמע שאם רוצה למחול על כבודו רשאי · ומלשון הרמב"ם אין הכרע שכתב בפ"ק מהלכות עדות הואיל ואין כבודו שילך לפניהם עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע · אבל מדקאמר הש"ס אף אנן נמי תנינא מצא שק כו' הרי זה לא יטול· ומלינו להרמב"ם שכתב בפרק י"א מהלכות גזילה וז"ל ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפנים משורת הדין מחזיר האבדה בכל מקום ואע"פ שאינה לפי כבודו ע"כ· ופשיטא שאין לחלק בין אבדה לעדות· דמאי שנא . ומסתמא ס"ל להרמב"ם דגם דעדות דאם רוצה למחול על כבודו דרשאי · וזהו שכתב שם הרמב"ם ויש לו להמנע · ולא כתב וצריך להמנע . אבל לדעת הרא"ש ז"ל דפליג על דברי הרמב"ם שכתב בפרק אלו מציאות דכיון שפטרה התורה את הזקן שאין לו לזלזל בכבודו איסור הוא לגביה דידיה שמזלזל בכבוד התורה במקום שאינו חייב ע"כ . א"כ הוא הדין מסתמא ס"ל להרא"ש גם בעדות שאינו רשאי למחול על כבודו · מדקמדמה הגמרא זה לזה ואף אנן נמי תנינא מצא שק כו' · וא"כ קשה על המחבר ורמ"א שלא הביאו דעת הרא"ש שם . ומדעת רש"י משמע שס"ל כדעת הרמב"ם שכתב מצא שק או קופה ואין דרכו ליטול אם היה שלו · הרי זה לא יטול אין מוזהר עליו בלא תוכל להתעלם שנאמר והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ע"כ ודוק : אבל באיסור . כגון אשה הבאה לפני חכם להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי אין חכמה חשובה לנגד ה' (רש"י) והכוונה שהתלמיד הוא יותר גדול מהחכם בבאתה האשה לפניו להתירה · ועיין בב"י בטור חושן משפט סימן כ"ח סעיף ה' · ובסמ"ע שם ס"ק כ"ח :

יא לדיין שיודע בחברו שהוא גזלן כו' שלא יצטרף עמו · אע"פ שידון דין אמת שנאמר מדבר שקר תרחק (סמ"ע) : וכן עד שיודע בחבירו שהוא גזלן · ואין הדיינין מכירין רשעו · מנין שלא יצטרף עמו ואע"פ שהעדות אמת ת"ל מדבר שקר תרחק · שגורם לפסוק דין ע"פ שני עדים ואין כאן אלא עד

יד יוסף

א ברכות דף י"ט ע"ב עירובין דף ס"ג ע"א ב"מ דף כ"ט ע"ב סנהדרין דף פ"ב ע"א: ב כתובות דף ק"ו ע"א :

חדושי גאונים

מדם שתקינו לשבת שמאי הזקן היה לוקח עזים מאחד בשבת הלל הזקן היה לו מדה אחרת יתירה ואמר כל מעשיך יהיו לשם שמים . והוא כמבואר בביצה פ' שני שהלל היה אומר ברוך ה' יום יום . וא"כ לפי דברי ב"ש אף אחר כך כשהמאו במרה אמר ה' להם מתחלה זכור עד שלא יבא ואח"כ שמור משיבא אבל לב"ה דסובר ברוך ה' יום יום וא"כ ליכא לפרש זכור עד שלא יבא וא"כ נאמר מתחלה שמור שישמרו השבת שלא יחללו וכנ"ל בפסיקתא ואח"כ זכור . ובני הרב מוהר"פ נ"י אמר שהרמב"ן מביא מדרשו של ר"נ בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וע"ש כל הענין ולכן בע"ש בלילה אנו אומרים מתחלה שמור דקאי על הלילה ואחר כך זכור שהוא כנגד היום שיהיה למחר (עין אליהו): שלח ליה רב יוסף עילאי חברנו עמית בתורה. ועיין בתוס' דהקשו למה לא אמרו להפוכי בזכותו והנה לפי גירסת ע"י רב הונא ברי' דרב עילאי וא"כ כיון דקרי ליה רב הונא מן הסתם היה ת"ח וא"כ למה ליה להזכיר שאביו עילאי היה ת"ח ע"כ לא יכילנא לומר להפך בזכותיה דהלא כיון שהוא ת"ח אף שאביו אינו ת"ח גם כן מחויבים להפך בזכותיה וע"כ שלח ליה למשרי בתגרא וכ"מ אף כשיבא אליו ת"ח לדון יקדימנו לדינו יען שהוא ת"ח בן ת"ח או לשודא דדייני אבל לפי הגירסא של הגמרא רב עולא בריה דרב עילאי הוה ליה דינא ושלח ליה עולא חברנו עמית בתורה

הבונה ובמאמר זה ושלפניו ואחריו נראה שיש לחלוק כבוד לתורה בכל דבר שלא יהיה מעלה או מוריד בעצומו של דין או גורם לו ומ"ש לא תטה משפט לא תכיר פנים כל מה שימשך ממנו הטיית משפט עשה עצמך כאילו לא ידעת אותו כמ"ש הכר פנים במשפט בל טוב במשפט דוקא . אך בזולת זה לכבד ת"ח לפני עם הארץ יהי מכירו ברוך :

המתורגמן . א) לאסט זיך ניכט איבעררעדען . ב) איינע בעשטיממטע צייט צום לערנען . ג) עס פאסט איהם ניכט . ד) פערטהיידיגען ופי' לחזק דבריו גם אם הם שקר .

שלא יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידים אחתכנו(א) ויהא [דף לא]
א קולר תלוי בצואר עדים ת"ל מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר [מנין] שלא ישתוק ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לתלמיד שא"ל רבו יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק האי מדבר שקר תרחק נפקא הא ודאי שקורי קא משקר ורחמנא אמר (שמות כ) לא תענה ברעך עד שקר אלא כגון דא"ל ודאי חד סהדא אית לי ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי דהא לא מפקת מפומך שיקרא אפילו הכי אסור משום שנאמר מדבר שקר תרחק· [מנין לנושה(ב) בחברו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר ת"ל מדבר שקר תרחק]· מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים שלא יאמר אכפרנו בב"ד ואודה לו חוץ לבית דין כדי שלא אתחייב לו שבועה ולא יגלגל עלי שבועה ממקום אחר ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לשלשה שנושין מנה באחד שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו מנה ויחלוקו ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין(ג) ואחד לבוש איצטלית(ד) בת מאה מנה שאומרים לו לבוש כמותו או הלבישהו כמותך ת"ל מדבר שקר תרחק· כי הוו אתו לקמיה (דרבא) [דרבה] בר רב הונא א"ל שלופו פוזמקייכו ונחותו לדינא(ה)· מנין לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו ת"ל מדבר שקר תרחק· מנין לבעל דין שלא יטעים(ו) דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו ת"ל מדבר שקר תרחק· רב כהנא מתני (שם) מלא תשא ולא תשיא·(יחזק' יח)

רש"י

שלא יצטרף עמו· ואע"פ שהעדות אמת: מדבר שקר· שגורם לפסוק דין על פי שנים עדים ואין כאן אלא עד אחד: שהוא מרומה· שלמד מתוך דברי עדים שאין עדותן אמת: קולר· שלשלת העון: ורואה זכות· ורבו השליף: איני מבדה· משקר: וקום התם· שיהא סבור בעל דין שאתה בא להעיד ויודה אמת: ואגלגל עליו שבועה· שאינו מודה לי במקלת ואשביענו ע"י גלגול או שבועת קרקעות שאין נשבעים עליהם אלא ע"י גלגול: שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים· והם בעלי דין: לבוש כמותו· שלא תגרום לנו לישא לך פנים או יסתתמו דברי שכנגדך מפני השיבותך ויאמר איך יאמינו לי בית דין על אדם חשוב כזה: מדבר שקר תרחק· וכיון שאיש ריבו מסותם מעמיד זה את שקרו: פוזמקי· כמין אנפילאות חשובים קלצו"ש בלע"ז: לא תשא· אזהרה למקבל קרי ביה לא תשיא אזהרה לבעל דין: שמע שוא· שמטעים דבריו שלא בפני בעל

תוספות

[שלא אתחייב לו שבועה ולא יגלגל עלי שבועה ממקום אחר· וא"ת למה ירא מגלגול שבועה יותר משבועה זאת שעתה תובעו וי"ל כגון שאין לו כדי לפרוע כל מה שיגלגל עליו כגון שחייב לו הרבה ממקום אחד וסבר אכפור גם זה ואשתמיטנא עד דליהוו לי זוזי כנגד כל החוב ופרענא ליה]:

מהרש"א

שבועה על מנה שניה מדר"ח ברפ"ק דב"מ ודו"ק: שהוא מרומה כו'· מהכא משמע דיסלק עצמו מדין מרומה ולא ידון בו כלל ומה שיש לדקדק בזה עיין בתוס' ובר"ש פרק ד"מ בסנהדרין: זכות לעני וחובה לעשיר כו'· לאו דוקא ונקט הכי משום דמפני כבודו של עשיר עביד לשתוק מלהגיד חובתו והיינו דבפ"ק דסנהדרין יליף ליה מלא תגורו מפני איש וגו' דהיינו מיראת העשיר וק"ל: [אסתרנו ואבננו משלי כדי כו'· בלא"ה לא יעשה כן משום כבוד רבו וכן נראה מדברי הטה"מ סי' ט' ע"ש]: מנין לנושה בחברו מנה כו' אטעננו במאתים כו' ואגלגל עליו שבועה כו'· והסימן ע"ז מדבר 'ש'ק'ר וגו' אותיות ק' מנה ר' מאתים ש' שבועה וכן באידך שלא יאמר אכפרנו כו':(בתוס' בגמ' בד"ה) שלא אתחייב שבועה כו'· וא"ת למה ירא מגלגול שבועה כו' ע"ש בחדושינו בהלכות על דבריהם ועוד נראה בזה ע"פ דברי הרמ"ה בטור ח"מ סימן ע"ה בטוען איני יודע על הגלגולים דקריגן ביה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם ובכה"ג מיירי הכא דהאתבע טוען איני יודע על הגלגולים ואם יתחייב שבועה יתחייב לשלם הגלגולים ודו"ק:

יד יוסף

א סנהדרין דף ו' ע"ב:

חדושי גאונים

ואם כן קמה קושית התוספות למה לא אמר הגמ' להפכו בזכותיה. והנראה דהנה הביאור להפוך בזכותו הוא כמו שביאר הסמ"ע סימן ט"ו ס"ק ד' להפוך בזכותו מעמידין הת"ח על חזקתו. וכמו שמבואר בחו"מ סימן ל"ד סעיף י"ז כל ת"ח בחזקת שהוא כשר עד שיפסול וכל ע"ה בחזקת שהוא פסול עד שיחזיק וכו'. והנה אם בא הדבר לפני הדיין ואינו מכיר לאיש הזה אם יעמיד אותו בחזקת כשרות או לא הדין הוא שמחויב הדיין לחקור אחר האיש הזה ומעשהו אם ת"ח הוא או לא אבל אם בא יבא לפני הדיין דינדתלוי בעודא וכפי' ר"ת שהרשות ביד הדיין ליתן לכל מי שירצה אזי אין החיוב לחקור מי הוא זה דהלא הרשות ביד הדיין ליתן לכל מי שירצה. וזה דוקא אם איש אחד ת"ח והשני אינו ידוע אימא מחויב לחקור דממ"נ אם האיש השני איש ת"ח או בודאי ע"פ דין שייך להת"ח ואף אם נאמר דהאיש השני הוא ג"כ ת"ח שלא הרשות בידו ליתן לכל מי שירצה ואם כן למה יחקור. יתן להת"ח. ובזה יתורץ דלכן לא אמר להפוך בזכותו משום דאף דהאיש השני גם כן ת"ח וכפי' ר"ה וא"כ אם לא ידע שהוא ת"ח יהפך בזכות להשני זה לא היה צריך לשלוח דהלא מעצמו יחקור אף אם לא ישלח לו וכנ"ל אבל לענין שודא כ"מ דאם לא היה ידע שהוא ת"ח אזי יתן להשני שהוא ת"ח ולא יחקור כנ"ל. או לענין תשרי בתיגרא כדי שיפסקו לו תיכף הדין והכא לא שייך לומר דיתקרו דהלא יהיה לע"ע ביטול תורה ולכן שלח ליה דהוא ת"ח כדי שיקדים דינו (עין אליהו):

עין יעקב

דמאות אל"ף עד אות מ"ם הם י"ג אותיות עם אותיות מנצפ"ך וכן מאות מ"ם עד אות תי"ו הם ג"כ י"ג נגד שלש עשרה מדות של הקב"ה ועיקרם והוא אלהים אמת לכן מרחק

ע"ץ יוסף

אחד. מפני שזה הרשע הוא כאלו אינו שפסול לעדות. והדיינין לא ידעו מרשעו· וכמלא שעל פי הכשר לבד נגמר הדין. ועיין בחדא"ג: ת"ל מדבר שקר תרחק. ויסלק עצמו מדין זה וידוננו מי שלבו שלם בדבר (מחבר בח"מ סי' ס"ו סעיף ג'): ורואה זכות לעני· ה"ה כששניהם עניים או עשירים· וכתב מור"ם ז"ל דלרבותא נקט זכות לעני כו' דאע"ג דאיכא עליו כבוד רבו וכבוד העשיר אפ"ה לא ישתוק (סמ"ע ח"מ סי' ס' י"ח): שלא יאמר אמתין לו כו'· אלא יאמר לו דרך כבוד רבי כך וכך למדתני: איני מבדה· משקר: מנין שלא יצטרף עמו. דמה שנאמר בתורה או ראה או ידע ידיעה זו היינו דוקא ע"פ עצמו של נוה שהודה לו בפניו בהודאה גמורה. או אמר אתם עדי. לכל מר כדאית ליה כדאי' בח"מ סי' ל"ב ופ"א (סמ"ע): קום התם. שיהא סבור בעל דין שאתה בא להעיד ויודה האמת· אסור משום שנאמר מדבר שקר תרחק ור"ל שמא ע"י פחד זה ישווה עמו הנתבע שלא כדין שלא חייב לו (סמ"ע): לבוש כמותי· שלא תגרום לנו לישא לך פנים. או יסתתמו דברי שכנגדך מפני השיבותך ואמר איך יאמינו בי בית דין על אדם חשוב כזה· ודוקא כשאחד לבוש סמרטוטין אבל דכשאינם בזויים אף שאינם יקרים כמו מלבושי השני אין קפידא בכך (סמ"ע) וכתב מור"ם בזה אין בידינו להעמיד הדת על תילו: לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם כו'· וכתב רמ"א ודוקא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר אבל אם שמע טענות האחד ואח"כ נתרצה השני לדון לפניו מותר להיות דיין בדבר: רב כהנא מתני לה מלא תשא לא תשיא· קאי בין על הדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם וכו' ובין אבעל דין שלא יטעים דבריו כו' הדיין אסור משום דכתיב לא תשא שמע שוא פי' לא תקבל שמע שוא דכשישמע דברי האחד שלא בפני השני לא יבוש מלטעון שקר ושוא ונמלא מקבל הדיין שמע שוא. ואזהרה לבעל דין מדקרינן לא תשיא: זה הבא בהרשאה· ומתעבר על ריב לא לו· ושמא הראשון נוח לו ונוח לפשרה יותר מזה שאינו יכול לעשות פשרה בממון אחרים· וכתב המחבר בח"מ סי' קכ"ג סעיף ס"ו בד"א כשנתבע והתובע בעיר אחת· אבל אם הנתבע בעיר אחת והתובע בעיר אחרת הרי זה מצוה עושה· אבל הרמ"א כתב וי"א דאין חילוק בין אם היה עמו בעיר או לא· אלא שכל זמן שהמורשה הוא אלם ובעל טענות מתעבר על ריב לא לו· אבל אם עושה כדי להציל עשוק מעשקו שמצוה קעביד:

הס

המתורגמן. א) אבשליססען, ענדיגען. ב) פאָרדערט. ג) לומפען, ופי' בגדים קרועים. ד) איין קלייד. ה) ציהעט אב אייערע פים קליידער אונד געהט צום ריכט. ו) גוט ערקלערען.

ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו רב אמר זה הבא בהרשאה[א] ושמואל אמר זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין[ז] :

דף לה [משנה משביע אני עליכם [מצוה אני עליכם אוסרכם אני הרי אלו חייבין בשמים ובארץ הרי אלו פטורין]· באל"ף דל"ת ביו"ד ה"א בשדי בצבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד [ובכל הכנויין] הרי אלו חייבין] : גמ' למימרא דחנון ורחום שמות נינהו ורמינהו יש שמות שנמחקין ויש שמות שאין נמחקין אלו הם שמות שאין נמחקין כגון אל אלהיך אלהים אלהיכם אהיה אשר אהיה אל"ף דל"ת ויו"ד ה"א שדי צבאות הרי אלו אין נמחקין אבל הגדול הגבור והנורא האדיר והחזק והאמיץ העיזוז חנון ורחום ארך אפים ורב חסד הרי אלו נמחקין [אמר אביי מתניתין במי שהוא חנון [שם ע"ב] במי שהוא רחום קאמר] :

יב שם כל שמות האמורים בתורה באברהם קדש חוץ מזה שהוא חול שנאמר (בראשית יח) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך (חנניה) [חנינא] בן אחי רבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה משום ר' אלעזר המודעי אמרו אף זה קדש· כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב א גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה כמאן כאותו הזוג · כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש שנאמר (שם יט) ויאמר לוט אליהם אל נא אדוני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך וגו' מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקדוש ברוך הוא · כל שמות האמורים בנבות קדש במיכה חול רבי אליעזר אומר בנבות קדש במיכה יש מהם חול ויש

רש"י

בעל דינו ואינו בוש מדברי שקר : ואשר לא טוב עשה · פסוק זה בספר יחזקאל : זה הבא בהרשאה · ומתעבר על ריב לא לו ושמא הראשון נוח לו ונוח לפשרה יותר מזה שאינו יכול לעשות פשרה בממון אחרים : שיש עליה עסיקין · עוררין כמו כי התעשקו עמו (בראשית כ"ו) שמעוררין על המחזיק בה וזה בא וקונה אותה ובוטח על חזקו שהוא איש זרוע : באל"ף דל"ת · שם הכתוב באל"ף דל"ת : ביו"ד ה"א · שם הכתוב ארבע אותיות הכתוב ביו"ד ה"א : [במי שהוא חנון · ולאו דחנון שם הוא אלא בשם מי שהוא חנון]: חוץ מזה כו' · למלאך האמצעי קרא אדון שכך באו לפניו מיכאל באמצע וגבריאל מימינו רפאל משמאלו : אף זה קדש · דכתיב לעיל מיניה וירא אליו ה' והדר כתיב והנה שלשה אנשים ואמר להקב"ה אל נא תעבור מעל עבדך המתן לי כאן עד שאכניס את האורחים : מי שיש בידו וכו' · וה"ק ויאמר לוט אליהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה וא"ל אדני הנה נא מצא עבדך חן : בנבות · כתיב (מ"א כ"א) ברך נבות אלהים : במיכה · כגון (שופטים י"ז) לו בית אלהים וכגון (שם) הקדש הקדשתי הכסף לה' מידי לבני וגו' הרי הוא אסור עלי כהקדש גמורים שהם לשם עד שאהגנו מידי לבני לעשות פסל ומסכה וכן (שם י"ח) נכח ה' דרכיכם כלפי שכינה

תוספות

זה הבא בהרשאה · כשעושה בשביל שהוא אלם ובעל טענות שמתעבר על ריב לא לו אבל כשטורח להביא לחברו מעותיו שאין חברו יכול לטרוח מלוה קעביד :

מהרש"א

[מלא תשא לא תשא כו' · מפורש בפרק אלו הן הלוקין] : לא טוב וגו' זה הבא בהרשאה כו' · רישא דהאי קרא אביו כי עשק עשק גזל גזל אח וגו' שכן דרך אב עם בנו והאחים אם יש לזה על זה שגזלו ועשקו אין הוא בעצמו תובעו בפני הדיינים מפני שהוא בוש בדבר מפני הדיינים ומרשה את אחר לתובעו ואמר שזה המורשה לא טוב עשה בתוך עמיו לעשות מריבה ביניהם וזה מתעבר על ריב לא לו כי לולא הוא אפשר שימחול לו התובע או שיודה לבעל דינו שאינו חייב לו כגון שגם הוא גזל ממנו כ"כ והוא שכפל לכתוב עשק עשק גזל גזל ר"ל שהוא עשקו על שכבר גם הוא עשקו וגזלו על שכבר גם הוא גזלו דמזה הטעם אחז"ל דאין הנתבע יכול לעשות מורשה ודו"ק וכן יש לפרש גבי הלוקח שדה שיש עליה עסיקין היינו מאב עם בן או מהאחים זה עם זה וק"ל : אדני אם נא מצאתי וכו' · פרש"י למלאך האמצעי קרא אדון וכו' והיינו מדכתיב כל הענין בלשון יחיד ושלשה מלכים היו אלא שעם הגדול שבהם היה מדבר וכפרש"י בחומש אך ממה שפי' כאן למלאך האמצעי קראו אדון כו' נראה דנכתב אדני בחיר"ק כמו בי אדני דמתפרש בלשון יחיד אבל בחומש פירש רש"י לכלם קרא אדונים ולגדול שבהם אמר אל נא תעבור וגו' ולפי זה לא נשתנה כאן ונכתב אדני בקמ"ץ כמו שמות קדושים דמתפרשי לשון רבים על שם רוב יכלתו ואדמתו והכא שהוא חול כתיב לשון רבים ע"ש ג' מלאכים אך קשה לפירושו דהכא אמאי איצטריך ליה למימר דהוא חול דהא ודאי כיון דכתיב בחיר"ק יצא מכלל שאר שמות הקדושים והוא חול כמו בי אדוני וי"ל שלא תטעה לומר שהוא נקוד בקמ"ץ כסברת הזוג שהוא קדש וק"ל : [גדול הכנסת אורחים כו' · מפורש פרק מפנין ובפרק הפועלים] : כל שמות האמורים בלוט כו' · היינו שמות של א"ד אבל שמות י"ה שכתובים בלוט ודאי דקדש הם כדמוכחי המקראות וק"ק מאי קאמר כל שמות דלוט חול חוץ כו' הא לא מלינו שם א"ד בלוט שיהיה חול כי אם אחד הנה נא אדני סורו נא וגו' : מי שיש בידו להמית ולהחיות כו' · ולכך עד ויאמר אליהם וגו' נכתב כולם בלשון רבים לגבי מלאכים אבל מכאן ואילך נכתב בלשון יחיד הנה נא מצא עבדך חן וגו' ומפרש"י כאן נראה דמלת אדני לחוד מחובר למקרא של אחריו אבל מלת נא מחובר שפיר למקרא של מעלה וה"ק ויאמר לוט אליהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה וא"ל אדני כו' ע"ש אבל הרא"ם הבין שגם מלת נא מחובר למקרא של אחריו ע"ש ואין צורך כדמשמע מפרש"י כאן וק"ל : האמורים בנבות קדש כו' · הא ודאי דקאמר נבות חלילה לי מה' מתתי דהוא קודש אלא דגם ברכת אלהים ומלך וגו' דאיכא לפרשו שקלל עבודת כוכבים שלהם דבית אחאב עובדי עבודת כוכבים היו דא"כ לא ה"ל למכתב ברך אלא קלל ועוד דמשמע בקרא דשני העדים שהעידו עליו אנשי בליעל היו אבל הזקנים והחורים היושבים על המשפט כשרים היו ולא היו יודעין בעדותם שקר וא"כ לא היו דנין אותו סקילה על שקלל העבודת כוכבים וק"ל : במיכה · עיין פרש"י והוא מגומגם דהא לת"ק דקיימינן הכא כולן חול ניינהו

יד יוסף

א שבת דף קכ"ז ע"א :

חדושי גאונים

אל"ף דל"ת מאדני כו' . כתבו התוספות דכשי' ר"ת גרסי' דאינו נמחק ואע"ג דאינו שם בפני עצמו שמא משום דשם המיוחד הוא יש להחמיר בו יותר . וקשה כיון דטעמא משום דשם המיוחד הוא אע"ג דאינו שם בפני עצמו א"כ מאי איריא יו"ד ה"א משם הוי"ה ואל"ף דל"ת משם אדנו' אפי' אות אחת מהן נמי דמה לי אות אחת מה לי ב' אותיות וליכא למימר דנקט שתי אותיות משום סיפא לאשמעינן דמגבאות אפי' שתי אותיות נמחקות דאם כן ליתני יה"ו משם הוי"ה ואדני משם אדנות דאינו נמחק לאשמעי' דאפי' צבא מצבאות הרי זה נמחק דהא פשיטא דצבא מצבאות נמי נמחק דמה לי שתי אותיות מה לי שלש אותיות כיון דלאו שם המיוחד הוא ולא שם בפני עצמו הוא . ועוד דמשמע דטעמא די"ה משם הוי"ה וטעמא דא"ד משם אדנות הוי דומיא דאל מאלהים דהתם ע"כ טעמא משום דשם בפני עצמו הוא . ונראה דהם כתב א"ד משום אדנות הוה ליה כאלו כתב י"ה משם הוי"ה והוה ליה כאלו כתב שם בפני עצמו דהנך שני שמות כי אדא נינהו והא בהא תליא ולכך שם הוי"ה קורין אותו בשם אדנות וכך הוא מנוקד וזה ל' ספר דרך אמונה הנה גלה לנו ששני שמות אלו שם הוי"ה ושם אדנות נכללים כאחד להורות על יחודם והוא יאהדונה"י וכן כתב בספר הזוהר בכמה מקומות וזה ל' בעדי אורה ומנא' למד כי כל הממשל' והשלטנו' היא ביד אדנ"י ולפיכך הוא מורה לשון אדנות שזה השם הוא אדון כל הארץ בכח ידו"ד השוכן בו . ולפ"ז נראה דדוקא כתב א"ד משם אדנות אינו נמחק אבל כתב א"ה משם אהיה כיון דאינו שם בפני עצמו נמחק

עיון יעקב

מדת שקר בי"ג דרכים : ואש"ר לא טוב עשה בעמיו אמר רב זה הבא בהרשאה ושמואל אמר זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין . אף שיש הרבה דברים לא טובים מ"מ מדמשנה הקרא דה"ל למיכתב ואשר עשה לא טוב בעמיו להקדים עשיה אלא ודאי דקאי על הדברים שהם בעצמם לא טוב והוא עשה ולקח אותם לעצמם כגון זה שיש לו מריבה עם חבירו הוא לא טוב והוא עשה ובא בהרשאה וכן שדה שיש עליה עסיקין הוא לא טוב והוא לקח אותו לכך כתיב אשר לא טוב קודם :

חוץ מזו שהוא חול שנאמר ויאמר אדני . משמע מזה דשמות המלאכים אף שהם מלאכי הקודש מותר למחוק אך י"ל כיון דאברהם סבור שהם אנשים ממש אין ראיה : כל שמות האמורות בלוט חול . כתב מהרש"א היינו שם א"ד אבל שמות י"ה שכתובים בלוט ודאי דקודש הם כדמוכחי המקראות וק"ק מאי דקאמר כל שמות דלוט חול חוץ כו' הא לא מלינו שם א"ד בלוט שיהיה חול כי אם אחד הנה נא אדוני סורו נא עכ"ל ולע"ד כל דבריו ליתא כיון דקאמר כל שמות האמורות בלוט משמע יהיה איזה מי שיהיה בין שם א"ד או שם י"ה רק בסמוך אבל מיכה מחלק כס"ג ולא כאן ועוד דק"ק שמקשה מהרש"א הוא קושיא גדולה דאין שייך לשון כל לכן נ"ל דאף דאיכא שמות שם מפ' לוט שם י"ע שהם קודש היינו מה שדברו המלאכים משא"כ מה שדבר לוט אל חתניו כי משחית ה' הוא חול שהרי המלאכים אמרו לו כי משחיתים אנחנו וכן וישלחנו ה' לשחתה ש"מ שהקב"ה בעצמו אינו משחית כי מאתו לא תצא הרע רק ע"י שלוחיו שלא לשחתה א"כ מה שאמר כי משחית ה' אף שהוא שם י"ה הוא חול וכן מלינו במשה שרצה המלאך לבלעו וכתיב ה' כנ"ל פשוט לפי

אמר הבונה יש שמות שנמחקין כו' . מבואר הוא ההפרש בין שמות ה' ית' לתואריו או כנויים מצד פעולותיו גדול גבור חנון ודומיהם ומפני זה הבדילו בהם לענין המשביע והמקלל או להיות נמחקין וקראו קצתן שמות וקצתן כנויין וזו היתה סברת ר' יוסי שאמר פה צבאות כולו נמחק שלא נקרא צבאות אלא על שם ישראל שנאמר והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים אע"ג דאמר עלה שמואל אין הלכה כר"י :

המתורגמן . א) פֿאָלמאַכט . ז) שטרייטער , פי' מריבים האומרים שהיא שלהם .

מהם קדש אל"ף למ"ד חול יו"ד ה"א קדש חוץ מזה שאל"ף למ"ד והוא קדש (שופטים יח) כל ימי היות בית האלהים בשילה · כל שמות האמורים בגבעת בנימין ר' אליעזר אומר חול ר' יהושע אומר קדש א"ל ר"א וכי מבטיח ואינו עושה א"ל רבי יהושע מה שהבטיח עשה א והם לא ביחנו[א] אם לנצוח אם לנצח באחרונה שביחנו הסכימו על ידן שנאמר (שם כ) ופינחס בן אלעזר בן אהרן [הכהן] עומד (לפני ה') [לפניו] בימים ההם לאמר האוסיף עוד לצאת למלחמה עם [בני] בנימין אחי אם אחדל וגו' . כל שלמה האמורי' בשיר השירים קדש שיר למי שהשלום שלו חוץ מזה (שיר ח) כרמי שלי לפני האלף לך שלמה [שלמה] לדידיה ומאתים לנוטרים את פריו רבנן · וי"א אף זה חול (שם ג) הנה מטתו שלשלמה · אף זה ולא מיבעיא האיך אלא הא דאמר שמואל כל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך שלמה למלכותא דרקיע ומאתים לנוטרים את פריו למלכותא דארעא שמואל לא כתנא קמא ולא כי"א אלא ה"ק וי"א (אף) זה קדש וזה הוא חול דמטתו ושמואל דאמר כי"א · כל מלכיא האמורים בדניאל חול חוץ מזה שהוא קדש (דניאל ב) אנת מלכא מלך מלכיא די אלהא שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך . וי"א אף זה קדש שנא' (שם ד) מרי חלמא לשנאך ופשרה לערך למאן קאמר ב אי ס"ד לנבוכדנאצר קאמר [ליה] שנאותיה מאי נינהו ישראל מילט קא לייט להו לישראל · ות"ק סבר שונאי ישראל איכא שונאי עובדי כוכבים ליכא :

דף לו [אמר ר' אבהו מנין לאלה שהיא שבועה שנא' (יחזקאל טז) ויבא אותו באלה וגו' וכתיב (דה"ב לו) וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים

תנא ארור בו נידוי בו קללה בו שבועה. בו נידוי דכתי' (שופטים ה) אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה ג ואמר עולא בארבע מאה שיפורי שמתי' ברק למרוז. בו קללה דכתי' (דברים כו) ואלה יעמדו על הקללה וכתיב (שם) ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' . בו שבועה דכתיב (יהושע ו) וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' וגו' ודילמא תרתי עביד להו אשבעינהו ולייטינהו אלא מהכא (ש"א יד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל וגו' וכתיב (שם) ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם ודילמא הכא נמי תרתי עבד להו אשבעינהו ולייטינהו מי כתיב וארור השתא דאתית להכי התם נמי לא כתיב וארור] :

רש"י

אמר: אל"ף למ"ד חול · כגון (שופטים י"ז) לו בית אלהים את אלהי אשר עשיתי לקחתם : שמות האמורים בגבעה · וישאלו בני ישראל בה' (שם כ') : וכי מבטיח · שיצליחו ואינו עושה : הם לא ביחנו · הם לא שאלו אלא (האצלה) [האלך] ולא אמרו התתנהו בידי : באחרונה שביחנו · באורים ותומים כי מחר אתננו בידך הסכימו לדבריהם : ומאתים לנוטרים את פריו וגו' · לרבנן הניחם ויעסקו בתורה אחד מששה שבהם : הנה מטתו · חול שהיה נבעת מאשמדאי כדאמרינן במסכת גיטין (דף ס"ח:) : דקטלא חד משיתא · באנגריא דעבודת המלך : כל מלכיא האמורים בדניאל · כל מקום שנאמר שם מלך : חוץ מזה מלך מלכיא · דאילו לנבוכדנאצר לא הוה קרי ליה דניאל מלך מלכיא אלא הכי קאמר אנת מלכא כ"כ מלך מלכיא דהוא אלהא דשמיא מלכות חסנא יהב לך : [ויבא אותו באלה · נבוכדנאצר את צדקיהו : ארור בו נידוי בו שבועה בו קללה · כל לשונות הללו הוא משמש וצריך לפרוש ממנו אם אמר חכם ארור בלשון נדוי ואם אמר אדם לחברו לשם שבועה וקבלו עליו שבועה היא והמקלל את חבירו בל' ארור הוא לה' קללה היא וחייב המקלל : ודילמא תרתי עבד · אבל ארור לאו לשון שבועה היא] :

תוספות

באחרונה שיבחנו · שבכולן לא כתיב אם אחדל אלא באחרונה דכתיב האוסיף לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אחדל : דקטלא חד משיתא בעלמא · בהוצאת למלחמת הרשות קאמר :

מהרש"א

ולרבי אליעזר נמי הא אינן שוין ומאי וכגון הקדש כו' דקאמר ודו"ק : חוץ מזה שאל"ף למ"ד כו' · קאי נמי את"ק דס"ל כולן חול דחוץ מזה כל ימי היות בית האלהים בשילה דזה ודאי קודש הוא וק"ל : בגבעת בנימין ר"א אומר חול כו' · לאו דוקא כל שמות דהא ודאי הא דכתיב בפעם ג' ופנחס בן אלעזר וגו' לאמר האוסיף וגו' ויאמר ה' עלו וגו' הוא קודש אלא כל שמות דכתיבי בב' פעמים הראשונים וישאלו באלהים וגו' וישאלו בה' וגו' הוא דקאמר דמבטיח ואינו עושה : כל שלמה כו' כרמי שלי כו' · ר"ל האי כרמי היא כ"י כמ"ש כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואמר שמכלל ישראל היו אלף לעבדים לשלמה ליוצאי מלחמה כמ"ש מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו וגו' ואמר שהותיר מישראל מלצאת למלחמה חלק ששית מאלף שהם מאתים לנוטרים פריו שהם הרבנן שאסור לעשות אנגריא בת"ח כמ"ש בסוטה [א] באסא שנענש על כך ושמואל דריש בהפך דיש להניח אלף מכלל ישראל לשלמה למלכותא דרקיעא שיהיו עוסקין בתורה וחלק ששית שהם ר' אם יעשה מלכותא דארעא אנגריא לא מיענש עלייהו ובמלכותא דישראל איירי דהיינו כרמי שהוא כ"י וכמ"ש בחדושי הלכות על דברי התוס' ודו"ק : מלך מלכיא כו' · כפרש"י דדניאל לא הוי קרי ליה מלך מלכיא כו' גם שהיה מולך בכיפה על שאר מלכים לא היה דניאל קורא לו כן ועי"ל דאי קאי מלך מלכיא על נ"נ לא לכתוב מלת מלכא אלא אנת מלך מלכיא וק"ל : מארי חלמא וגו' · דהיינו מלת מארי הוא קודש שתלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שונאך זה כפרש"י בספר דניאל ומתוך שמעתין משמע שהוא קודש לענין זה שאינו נמחק ועדיף מארי מלשון חנון ורחום כו' דנמחקין לפי שהוא תרגומו של שם א"ד ודו"ק : [וגם במלך נ"נ מרד כו' · מפורש בנדרים פ"ט : בו נידוי דכתיב אורו מרוז וגו' בת' שיפורי כו'. מפורש מ"ק פ"ג] :

[א] מהרש"א ד"ה. כל. בסוטה (דף י':) :

יד יוסף

א יומא דף ע"ג ע"ב : ב ב"ר פרשה נ' תנחומא סדר משפטים סימן ד' : ג מו"ק דף ט"ז ע"א :

חדושי גאונים

ודלא כמ"ש בהגהת ש"ע טור י"ד סימן רמ"ז דיש מתמירין בא"ה מאהיה כמו בא"ד מאדני (תורת חיים) : **ויאמר** אדני אם נא מצאתי חן בעיניך . על דרך הפשט קרא את כולם אדונים ואמר לגדול שבהם אם נא מצאתי חן בעיניך וכל הענין . וזה הפירוש לדעת האומר כי הוא חול . אבל מפני שמצאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר שהוא קדש וקראם בשם רבים. ויתכן לומר כי למיכאל לבדו הוא שקרא בשם רבו מפני שהוא מלאך החסד כמדתו לכך התחיל לדבר עמו והזכיר בתחלת דבריו מים ובסוף דבריו חמאה וחלב ולא נזכר יין בסעודה וזה מבואר. וטעם היות השם הזה קמוץ כשהוא קדש ידוע הוא. ולפי הפשט בחכמת הנקודות הקמ"ץ מעלה גדולה וראשון לשבע תנועות שהם קמ"ץ פת"ח ציר"ה סגו"ל חול"ם שור"ק חיר"ק כי מתוך שבעתם אבנה ותכונן התורה והם הנקראים שבע סברות או שבעה קולות שעליהם אמר דוד במזמור של מתן תורה שבעה קולות לפי שכל התורה מיוסדת עליהם. וזהו פשט המאמר בשבעה קולות נתנה. ועליהם אמר שלמה (משלי ט') חצבה עמודיה שבעה כי השבעה עמודי' אשר כל הבית נכון עליהם. וההפרש שבין קמ"ץ לפת"ח אינו אלא בנקודה כי מעלת הקמ"ץ אינו אלא כצורת הנקודה והנקודה רמז לנקודת המציאות שהוא היכל הקדש מכוון באמצע הנמשל לנקודה . ועל כן הנקודה משמשת לשבעה פנים . כשתשימנה על האות מלמעלה יהיה חול"ם . באמצע האות יהיה שור"ק . ואם בפת"ח ישוב קמ"ץ . ואם בחיר"ק ישוב ציר"ה . ואם בציר"ה סגול . ואם בשו"א ישוב קבוץ שפתים הרי ז' . ועוד באותיות עצמן אם תתן הנקודה באות ה"א ישוב חי"ת ואם בוי"ו ישוב זי"ן בכ"ף ישוב בי"ת ואם בנו"ן ישוב גימ"ל ואם בריי"ש ישוב דל"ת . ולכך המוסיף נקודה או גורעה מחריב את העולם ומקצץ נטיעות התורה ושרשיה . ואע"פ שנראה שהקמ"ץ והפת"ח הכל דבר אחד ותנועה אחת אין הדבר כן אלא שיש הפרש ביניהן במבטא שהרי תנועת הקמ"ץ גבוהה ועליונה ותנועת הפת"ח למטה ממנה כי הקמ"ץ

עיון יעקב

סוגיות הש"ס ויש נפקותא גדולה לדינא דלא כמהרש"א : **חד משיתא דעלמא** . כי עד שתות מחיל איניש ולא הוי בטול מקח כדאיתא בב"מ דף מ"ט ע"ב ושמואל לשטתו אזיל וקב"ס מוחל

עין יוסף

יב **הם לא ביחנו** · הם לא שאלו אלא האלך ולא אמרו התתנהו בידי . וגם לא כתיב בשני ימים הראשונים אם אחדל · לכן השיבו להם בשני ימים הראשונים עלו אליו · ולא ביחנו באורים ותומים אם נצלח אם להצלח · אבל באחרונה שאלו כהוגן האוסיף לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם

המתורגמן. א) אונטערזוכט .

שם א"ר יוסי ברבי חנינא א אמן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים · בו שבועה דכתי' (במדבר ה) ואמרה האשה אמן אמן: בו קבלת דברים דכתיב (דברים כז) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן· בו האמנת דברים דכתי' (ירמיה כח) ויאמר ירמיה [הנביא] (אל חנניהו) אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך . [א"ר אלעזר לאו שבועה הן שבועה בשלמא לאו שבועה דכתי' (בראשית ט) ולא יהיה עוד המים למבול וכתיב (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי אלא הן שבועה מנ"ל סברא הוא מדלאו שבועה הן נמי שבועה]: שם [פיסקא] המקלל עצמו וחבירו [בכולן עובר בלא תעשה] . אמר ר' ינאי ודברי הכל· עצמו דכתיב (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' כדרבי אבין א"ר אלעאי דאמר ב כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה · וחבירו דכתיב (ויקרא יט) לא תקלל חרש : יג שם פיסקא (דברים כח) יכך ה' [אלהים וכן יככה אלהים] זו היא אלה הכתובה בתורה. יתיב רב כהנא קמיה דרב יהודה ויתיב וקאמר הא מתניתין כדתנן א"ל כנה· יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב כהנא ויתיב וקאמר (תהלים נב) גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה א"ל כנה (פשיטא) תרתי למה לי מהו דתימא הני מילי מתניתא אבל בקראי אימא לא מכנינן קמ"ל :

שבועת הדיינין פרק ששי

דף לח ע"ב היכי משבעינן ליה א"ר יהודה א"ר משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה דכתי' (בראשית כד) ואשביעך בה' אלהי השמים א"ל רבינא לרב אשי

רש"י

אמן בו שבועה · העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו : בו קבלת דברים · האומר לחבירו ע"מ שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן קבל דבריו וחייב לקיים תנאו : בו האמנת דברים · וראוי לענות אמן על דבר תפלה ותחנה שהוא לשון מאמן הדברים שיהא רצון שיהא אמת כן : ואמרה האשה אמן אמן · דאי לאו כמוציאה שבועה דמיא אמאי מיבדקה אפילו מושבע מפי אחרים אין כאן שהרי לא אמרה כלום אחר שבועה ולא דמיא למשביעני עליכם שהן כופרין אחר שבועה ועונין על דבריו אין אנו יודעין לך עדות: לאו שבועה · כדמסיים ואזיל שאמר או לאו לאו תרי זימני או הן הן תרי זימני הרי היא כשבועה מאחר שהחזיק דבריו: לא תקלל חרש· ומרבינן מינה בסנהדרין (דף ס"ו·) כל שהוא בעמך: יתיב וקאמר מתני' כדתנן · רב כהנא היה שונה משנתינו כמות שהיא שנויה יככה [וכן יככם] : א"ל · רב יהודה : כנה · הפוך דבריך כנגד אחרים אמור יכהו [וכן יכהם] שלא תקללני : ויתיב וקאמר גם אל יתצך לנצח וגו' · את המקרא הזה היה דורש שנאמר בדואג בספר תהלים : כנה · ואמור יתצהו :

תוספות

ושמור נפשך מאד · תימה בקללה דברי הכל חייב ובחובל עצמו איכא פלוגתא (ב"ק צ"א:) חבלה נמי תיפוק ליה מהאי קרא או מונשמרתו מאד לנפשותיכם עוד תימא דבפרק ד' מיתות (דף סו·) דחיק לאשכוחי אזהרה למקלל אביו מנשיא וחרש ודיין ליגמר ממקלל עצמו [ויש לומר] דאי לאו דאשכחנא אביו לא הוה גמיר בעלמו מה שלא מלינו שאסור בחבירו :

מהרש"א

אר"א לאו שבועה וכו' דכתיב ולא יהיה עוד המים למבול וגו' · נראה הא דמייתי הכא קרא בתרא ולא מייתי קרא דלעיל מיניה ולא יכרת וגו' כדמייתי ליה רבא לקמן משום דלמאי דמסיק אדעתיה השתא מלתא דרבא דלא בעי תרי זימני לאו אלא בחד זימנא לאו סגי ע"כ מהאי קרא בתרא ולא יהיה עוד וגו' יליף דכתי' ביה לאו אחד אבל למאי דמסיק רבא דבעי תרי לאוי ורבא לפרש דברי ר"א בא כפרש"י ע"כ דמקרא קמא יליף ליה דכתי' בההוא קרא תרי לאוי ולא יכרת וגו' ולא יהיה עוד וגו' שוב ראיתי בדברי הרא"ם שהביא גירסת הספרים דה"ג ויאמר ה' אל לבו וגו' ולא אוסיף עוד להכות אבל הכך תרי קראי ולא יכרת וגו' ולא יהיה עוד דבפרשת קשת לא לשם שבועה נאמר אלא סיפור דברים כו' תדע לך דתלתא לאוי כתיבי וכו' ועוד האריך ע"ש ואין זה כדי למחוק כל הספרים אלא אדרבה הני תרי קראי לא אוסיף אינן עיקר שבועה לנח אלא תחלת המחשבה כדכתיב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' והאי קרא ולא יכרת וגו' דאית ביה תרי לאוי הוא עיקר השבועה כדמסיק מדכתיב ביה ויאמר ה' לנח וגו' והקימותי את בריתי וגו' דהיינו ברית היינו שבועה ומה שהקשה הרא"ם לגירסת כל הספרים דא"כ תלתא לאוי כתיבי לאו קושיא הוא דלא חשיב אלא הני תרי לאוי דסמיכי בחד קרא ולא יכרת וגו' ולא יהיה עוד וגו' אבל דכתיב בקרא בתרא ולא יהיה עוד וגו' כבר הפסיק הענין ולא שייך לשבועה ואינו אלא סיפור דברים שיזכור הקב"ה על ידי הקשת את השבועה שלא יהיה עוד וגו' והדברים ברורים הם ליישב כל גירסת הספרים ודו"ק : ויתיב וקאמר גם אל יהלך לנלח וגו' · עיין פרש"י נראה מלשונו דאילו בקורא בתהלים כדרכו לא הוה א"ל כנה דהא בקורא בתוכחות לא אמרו בספ"ב דמגלה אלא דאין מפסיקים בהו אבל לשנות המקרא ודאי דלא הותר לכנות ולכך פירש דאיירי הכא דהיה דורש זה המקרא וא"ל כנה והיינו הך דרשה דפרק חלק כיתי לדואג לעלמא דאתי גם אל יתלך לימרו שמעתא בי מדרשא יחתך ויסחך מאהל ליהוו ליה בנין רבנן ושרשך מארץ החיים וק"ל :

עין יעקב

בתות עלמו וק"ל : לאו שבועה . עיין פרש"י בחומש דג"כ מלא יוסיף גמר השבועה וכדעת הרא"ם ועיין במהרש"א : אבל בקראי אימא לא מכנינן קמ"ל . ואע"ג דבתחלה אמרינן כן כלא כינוי לפי שאומרין כל המזמור והכל יודעין דקאי אדואג משא"כ כרולה לדרוש ואומר פסוק זה לבד יש לכנן וזה כוונת רש"י ועיין במהרש"א :

עץ יוסף

אם אחדל . לכן פירשו לשם כי מחר אתננהו בידך · וביתנו באורים ותומים שיאליתו : א"ר יוסי ברבי חנינא אמן כו' · והא דלא נקט אמן לשון עדות כמו שאנו אומרים אמן אחר הברכות שהוא עדות · ויש לומר שהוא האמנת דברים · והא דלא קאמר אמן אל מלך נאמן וי"ל דהכא במשמעות המלה לחוד קמיירי ולא בנוטריקון שלו (ידי משה) : לא תקלל חרש . ומרבינן מיניה בסנהדרין דף ס"ו ע"א כל שהוא בעמך ועיין בתוספות : יג יכך ה' אלהים וכן יככה אלהים זו כו' · כתב התוי"ט לשון רש"י יככה ה' אלהים · וכן יככה אלהים גרסינן במתניתין . וכן כתוב ונקוד בסדר משנה מוגהית ודוקנית ע"כ · ולדעתי נראה דגריסא לא גרסינן אלהים כלל . אלא יככה ה' · וכן הוא בפרש"י דפוס ישן · ובספר ח"ס כתוב וז"ל הרי"ף גרס בתרוייהו שם יו"ד ה"א ולא אלהים · אכן גם גירסא זו ישרה . וקמ"ל אף שזה הקורא בתורה קורא בשם של יו"ד ה"א·והוא אומר כן יככה אלהים אפ"ה הוי אלה עכ"ל· ועי' גליון הש"ס בשם הגאון רבי ישעיה ז"ל כתב שצ"ל במתניתין וכן יככם. וכן הוא ברש"י לקמן דף ל"ו ע"א ד"ה ויתיב וקאמר כו'· וכן בד"ה א"ל כו עכ"ל:

ענף יוסף

אמר הבונה אמן בו שבועה כו' . הלא זה דברי חז"ל אשר הפליגו כ"כ בכמה מקומות בשכר עניית אמן יען כמלה הזאת יש בה כמה פנים לאשר ולאמת שבחי האל והודאה בתורתו ובמצותיו ובפרט שלשה אלה הראשים שבועת וקבלת דברים והאמנה שהגם שמפרש"י ז"ל נראה שהאמנת דברים לבד יאות על התפלה והתחנה אין ספק שבשלשתם מכוונים לקבל עליו אמרי פי המברך . וה"ש ריב"ל בפ' כ"כ כל האומרו כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דינו וכו' ופרש"י בכל כוונתו שאולי רצה בכל כחו וכוונתו של אמן היינו שהוא מתכוין לכל הכוונות שבשם בכח מלת אמן : המקלל עצמו כו' . זהירות יתירה נראה מכאן להזהר מלקלל את עצמו כאשר בזה נכשלים בכל יום הרבה מבני אדם . ובספר הזוהר האריכו להראות כמה חמירא סכנתא בזה יותר מן המקולל מאחרים וה"ש שלמה כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא כתיב באל"ף וקרי בוא"ו לו תבא ופירשו המפרשים למקלל ולא למקולל ואפשר כפי הסקרי שירמוז למקלל את עצמו שהיא קללת חנם כיינו שאינו מקלל אחרים ואינו מקולל מאחרים ואמר שנקל הדבר שתבא לו מהרה ביותר כצפור לנוד כדרור לעוף :

יד יוסף

א במדבר רבה פ"ט: ב עירובין דף צ"ו ע"א מכות דף י"ג ע"ב סוטה דף ה' ע"א ע"ז דף כ"א ע"ב זבחים דף ק"ו ע"א מנחות דף צ"ט ע"ב לעיל דף ד' ע"א:

חדושי גאונים

הקמ"ץ בתיבה יורה על מעלה גדולה ועל דבר שהוא עומד בפני עצמו אינו נסמך לאחר כענין ארון שהוא קמוץ ומצינו ארון הברית שהוא בפת"ח . וכן (שמות כ"ג) הנה אנכי שולח מלאך (במדבר כ') וישלח מלאך . שהוא בקמ"ץ . ומלאך הברית הוא בפת"ח כי הפת"ח נסמך לעולם למה שאחריו ולא כן הקמ"ץ כי הוא עומד בפני עצמו . ומטעם זה כל אתנתא וסוף פסוק הוא בקמ"ץ כי שם עומד לא יסמך . ומטעם זה בנקוד זה השם לא תמצא פת"ח אלא קמ"ץ כי המעלה העליונה הגדולה המורה עליונות ושהוא בלתי נסמך לאחר כדבר הנברא . ומפני זה נכתב באל"ף דל"ת כשהוא קדש בקמ"ץ וכשהוא חול בפת"ח . ומה שכתוב בלוט אל נא אדני בקמ"ץ והוא חול לפי שהוא סוף פסוק . וזהו ההפרש הגדול שיש בתורתנו בין קמ"ץ לפת"ח כהפרש שיש בין אור לחשך ובין קדש לחול . וכן מצינו שהמחליף פת"ח בקמ"ץ לא ימלט מאחת משתים או יהרוס הכונה או יבא לידי כפירה . כי אות ה"א של (בראשית י"ח) האף תספה אילו קמצתו היית מהפך כוונתו של אברהם והורס מחשבתו . ואות ה"א של (איוב ח') האל יעות משפט אילו קמצתו יהיה כפירה. מלבד שאמרו עוד חכמי הדקדוק כי הקמ"ץ הוא נאמר על ענין אמתי ולא כן הפת"ח . ומזה אמר הכתוב (שמואל ב' א') ואעמד עליו ואמתתהו וי"ו של ואעמד תמצאנה בקמ"ץ אבל וי"ו של ואמתתהו בפת"ח . כי מה שאמר ואעמד עליו אמת היה ולא כן ואמתתהו כי שאול הרג את עצמו. והנה

רש"י

כרבי חנינא בר אידי. בשלהי שבועת העדות (דף ל"ה:) השבע ולא תשבע וכו': אפילו תימא בכנוי. והא דאמר רב בשבועה האמורה בתורה: לאתפוסי חפצא. קאמר או ספר או תפילין כאברהם דאתפסיה לאליעזר בברית מילה: דאשבע בה' אלהי השמים. ולא התפיסו חפץ: נעשה כטועה בדבר משנה. ואע"ג דלא תנן לה במשנה שמעתא דרב היא והרי היא כדבר משנה כדאמרינן בסנהדרין (דף ו') דטועה בדבר אמוראין חוזר ולא אמרינן מה שעשה עשוי וישלם מביתו: ת"ח. נשבע מיושב: בס"ת. ואע"ג דאוקימנא דלא כרב פפא לכתחלה מיהא ס"ת בעינן. ובדורותינו בטלו הראשונים שבועה דאורייתא לפי שעונשה גדול ותקנו לגזור עליו ארור בעשרה והא אמרן ארור בו שבועה: ת"ח ידי לו לכתחלה בתפילין מפני כבודו: אף היא. לקמן מפרש מאי אף: בלשונה. בכל לשון שהוא מבין בו: שכל העולם נזדעזע. לקמיה בעי לה: את פיך. שבועת שקר: לחטיא את בשרך. את קרובך: פוטרין אותו מיד. ואין משהין אותו כאן שלא יחזור בו וע"כ ישלם מסקבל עליו בבית דין: הרשעים. מפרש לקמיה: אלא על דעתנו. הא פריסנא טעמא משום קניא דרבא בפ"ג (דף כט)

תוספות

ואין בשרך אלא קרובים. ואע"ג דבפרק ב"מ (דף ל"ב:) נפקא לן מהאי קרא דבעון נדרים בנים מתים כשהם קטנים אבל גדולים לא וכ"ש ממשפחתו דלא היינו בנדרים אבל שבועה אפילו כל משפחתו נענשים דקרא איירי בתרווייהו אל תתן את פיך איירי בשבועה ולמה יקצוף על קולך וחבל מעשה ידיך דמשמע בנים דוקא איירי בנדר (ובתוס' הרא"ש תירץ דהני מילי בעונש מיתה דנפקא לן מוחבל את מעשה ידיך אבל בעונש אחר כל המשפחה מענשי ע"כ): שנאמר אלה וכחש וגו'. כל עבירות שבתורה לאו דוקא אלא כלומר הכך דלא הוו כיוצא בשבועה דהא מוכח בפ"ק דקדושין (דף י"ג) דמשום עריות לחודייהו אבלה הארץ:

מהרש"א

שכל העולם כולו נזדעזע כו'. הוא מבואר ששמו של יתברך הגדול הוא קיומו של עולם ויסודו שבו ברא העולמות כמ"ש כי ביה ה' צור עולמים ולזה המשיא שמו לשוא הוא מתיש כח פמליא של מעלה ויסוד הזה והוא הטעם בזה שאמרו דברים שאין אש ומים מכלה אותן שבועת שקר מכלה אותן כדכתיב וכלתו ואת עציו. לפי שמסלק מהן כח ויסוד הבריאה המקיימם שהם אותיות השם וכדמסיק לקמן דהיינו טעמא דכתיב בהו לא ינקה ואפילו לשבים ועל פי מה שאמרו ראה שאין העולם מתקיים ברא התשובה והכא דאין התשובה מועלת נזדעזע קיומו של עולם: [אין בשרך אלא קרובים כו'. עי' בתוס' ובחידושנו ופרק המדיר: וכאן ממנו ומכל עולם שנאמר אלה וכחש וגו'. מה שיש לדקדק בזה עי' בחידושנו בהלכות פ"ק דקדושין דף י"ג]: אם יש לו זכות כו'. הא דאין תולין לו ב' וג' דורות משמע ליה שפיר מדכתיב אל בית הגנב וגו' משמע לגנב גופיה ולנשבע לשקר גופיה ולא לדורותיו אבל והוצאתיה לאלתר משמע לא ידענא ואפשר משום דכבר כתיב בקרא דלעיל מיניה זאת האלה היוצאת וגו' וחזר למכתב כאן והוצאתיה לסמכיה לובאה אל בית לומר מיד ולאלתר שיוצאת היא באה אל בית הגנב וגו'. ודרים זה גונב דעת הבריות וכו' וטוענו ומשביעו. משום דגנב ממש איננו בחמורה כ"כ לכלות עליו ואבניו אלא בטוענו ומשביעו דהוה בכלל לא תשא וגו' לשוא לחנם ודו"ק: [שלא על דעתך וכו'. וכן מצינו במשה וכו'

גמרא

אשי כמאן כר' חנינא בר אידי דאמר בעינן שם המיוחד[א] א"ל אפילו תימא רבנן דאמרי בכנויי[ב] ונ"מ דצריך לאתפוסי חפצא בידיה כדרבא דאמר האי דיינא דאשבע בה' אלהי השמים נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר ואמר רב פפא האי דיינא דאשבע בתפילין נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר והלכתא כותיה דרבא ולית הלכתא כותיה דרב פפא הלכתא כותיה דרבא דהא לא נקיט חפצא בידיה ולית הלכתא כותיה דרב פפא דהא נקיט חפצא בידיה· שבועה מעומד ת"ח מיושב· שבועה בספר תורה ת"ח לכתחלה בתפילין:

יד שם ת"ר א שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרה אומרים לו הוי יודע [דף לט] שכל העולם כולו נזדעזע[ג] בשעה שאמר הקדוש ב"ה בסיני (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן נאמר לא ינקה וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שנאמר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואין בשרו אלא קרובו שנאמר (ישעיה נח) ומבשרך אל תתעלם וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כלו שנא' (הושע ד) אלה וכחש (ורצוח וגנוב)· ב ואימא עד דעביד להו לכולהו לא ס"ד דכתיב (ירמיה כג) כי מפני אלה אבלה הארץ וכתיב (הושע ד) על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה· וכל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו[ד] ב' וג' דורות וכאן נפרעין ממנו לאלתר[ה] שנא' (זכריה ה) והוצאתיה נאם ה' צבאות וגו' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו הוצאתיה לאלתר ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו ואל בית הנשבע בשמי לשקר כמשמעו ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו הא למדת דברים שאין אש ומים מכלין אותן שבועת שקר מכלה אותן אם אמר איני נשבע פוטרין אותו מיד ואם אמר הריני נשבע העומדים שם אומרים [זה לזה] (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה [וגו'] ג וכשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך[ו] אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד שכן מצינו במשה רבינו (עליו השלום) כשהשביע את ישראל אמר להם דעו שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעת המקום ועל דעתי שנאמר (דברים כט) ולא

יד יוסף

א תוספתא סוטה פ"ז: ב קידושין דף י"ג ע"א: ג נדרים דף כ"ה ע"א:

חדושי גאונים

כל זה מחכמת תורתנו האלהית ולשוננו הקדושה. ומטעם זה נמשלו האותיות לגוף והנקודה לנשמה כי הנקודות מניעות האותיות כמו שהנשמה מניעה את הגוף. כמו שדרשו רבותינו ז"ל בספר הבהיר דמיין נקודתא באתוותא דאורייתא דמשה כנשמתא דחיי בגופא דאינש. וכן אמרו במסכת מגלה ושום שכל זה הנקוד. ועל דרך הקבלה טעם קמוצתו מפני שהשם עצמו נקמץ מחובר משני השמות הקדושי' כל אחד בן ארבעה אותיות האחד מורה קדמות ויחוד והאחד מורה על האצילות. וע"כ האל"ף בראש והיו"ד בסוף ומדת הדין באמצע. ודע כי יש שמות ד' כל אחד בן ד'. והשלשה נזכרים בתורה המקור העליון והקו האמצעי והכנוי. ושלשתם רמוזים בפסוק (שמות ל"ח) את קלעי החצר ואת עמודיה ואת אדניה בסדר ויקהל. וכן בפסוק (איוב ל"ח) על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה. כי המשכן דוגמא לבריאת עולם. והרביעי בענין רבקה נרמז והבן זה (רבינו בחיי):

אמר רבא האי דיינא דאשבע בה' אלהי ישראל ולא אנקטיה חפצא בידיה נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר והאי דקאמר דאי אשבע בה' אלהי ישראל לאו למימרא דאי אשבעיה בשבועת האלה לא בעי אנקוטיה חפצא אלא לעולם בין בשבועת האלה בין בשבועת ה' בכולהו בעי אנקוטי חפצא ואי לא אנקטיה חפצא נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר והאי דאמר רבא האי דיינא דאשבע בה' אלהי ישראל ה"ק אף ע"ג דאשבעיה בה' אלהי ישראל ולא אנקטינהו חפצא בידיה חוזר. נקטינן השתא דדיינא דאשתבע בשבועת האלה שבועה היא ודאשתבע בה' אלהי ישראל נמי שבועה היא וכולהו צריך לאנקוטי חפצא בידו ולמיקוי מעומד כדאמרינן שבועה מעומד ולמיהוי בלשון הקדש כדאמרי' שבועת הדיינים אף היא בלשונה נאמרה

הרי"ף

העומדים שם אומרים. אף שנשבע על אמת וכתיב בשמו תשבע אפילו הכי קורא אותן רשעים כיון דקודם שקבלו את הדין הוו כרשעים:

עין יעקב

וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה. אע"ג דעל כל עבירות מושבע ועומד מהר סיני הוא מ"מ לא חמיר כל כך כשמשביעין הוא עצמו ביחידות משא"כ שבועה זו שהשביע לאבותיו ונשמתו קודם בריאתו ועי"ל דהתם היה שבועה דלהבא לא חמיר כ"כ כשבועת הדיינים שהוא על מה שעבר שמיד יצאה מפיו לשקר ועיין בחידושנו לעיל דף כ"ט ולפי הדרש שכתבתי בסמוך טעם חומר שבועה לא שייך אלא בכופר ממון לחבירו: **אם** יש לו זכות תולין לו ב' וג' דורות. סמך לדבר כן פעמים ושלש עם גבר וכאן נפרעין ממנו לאלתר ק"ק דהא בסוטה שמשביעין אותה ואפ"ה אם יש לה זכות תולה לה שתים וג' שנים ואולי י"ל דלאלתר לאו דוקא אלא שאין תולין לה שנים וג' דורות אבל איזה שנים מהני זכות כמו בסוטה ועי"ל דסוטה איננה נשבעת בפיה לשקר רק שהיא אומרת אמן שמקבלת על עצמה עונשה ונשבעת בטעה לכן הזכות תולה לה ועיין בסמוך:

המתורגמן. א) נאמען בעשטיממט נור פיר גאטט · ב) נעבען נאמען · ג) ערציטטערט · ד) ווארטעט מאן איהם · ה) באלד · ו) ניכט נאך דיין גדאנקען ·

אתכם לבדכם וגו' כי את אשר ישנו פה אין לי אלא אותם העומדין על הר סיני דורות הבאים וגרים העתידים להתגייר מנין א ת"ל (דברים כט) ואת אשר איננו פה ואין לי אלא מצות שקבלו עליהם בהר סיני מצות העתידות להתחדש כגון מקרא מגלה מנין תלמוד לומר (אסתר ט) קיימו וקבלו ב קיימו מה שקבלו כבר:

טו שם אמר מר אומרים לו הוי יודע שכל העולם כלו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא מ"ט אילימא משום דאתיהב בסיני עשרת הדברות נמי אתיהבו (בסיני) אלא משום דחמירא ומי חמירא והא (תנן)[תניא] ג אלו הן קלות עשה ולא תעשה חוץ מלא תשא. חמורות זו כריתות ומיתות בית דין ולא תשא עמהן · אלא כדתני טעמא וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן [נאמר] לא ינקה · וכל עבירות שבתורה לא נאמר בהן לא ינקה והכתיב (שם לד) ונקה לא ינקה ההוא מיבעי ליה לכדר' אלעזר דתניא ד רבי אלעזר אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה הא כיצד מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים · כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו . וכל עבירות שבתורה ממשפחתו לא והכתיב (ויקרא כ) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ותניא א"ר שמעון אם הוא חטא משפחתו מה חטאה לומר לך אין לך משפחה שיש בה מוכס[א] שאין כולה מוכסין ושיש בה לסטים שאין כולה לסטים מפני שמחפין[ב] עליו · התם בדינא אחריני הכא בדינא דידיה דתניא רבי אומר (שם) והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנאמר ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו יכול כל המשפחה כולה בהכרת ת"ל אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה כולה בהכרת . [פיסקא] וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכו'· וכל עבירות שבתורה מכל העולם לא והכתיב (שם כו) וכשלו איש באחיו ה איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה [שם ע"ב] התם שיש בידם למחות[ג] ולא מיחו מאי איכא בין רשעים דמשפחתו לרשעים דעלמא בין צדיקים דמשפחתו לצדיקי' דעלמא הוא בשאר עבירות בדיניה ורשעים דמשפחתו בדין חמור ורשעים דעלמא בדין הקל צדיקי דהכא והכא פטירי . גבי שבועה הוא ורשעים דמשפחה בדיניה ורשעים דעלמא בדין חמור וצדיקי דהכא והכא בדין הקל · [פיסקא] ואם אמר הריני נשבע העומדים שם וכו' . בשלמא ההוא דקא משתבע דקאי באיסורא אלא ההוא דקא משבע ליה אמאי משום דתניא רבי שמעון בן טרפון אומר (שמות כב)

רש"י

(כגון דיהיב ליה קנה ונתן המעות לתוכו והפקידו אצלו ונשבע שהחזיר לו מעותיו ולאחר השבועה יחזור ויטלנו ועובדא הוה קמיה דרבא הכי) : ולא אתכם לבדכם · לא כמו שאתם סבורים כאשר במחשבת לבבכם אלא על דעתי שהוא דעת בית דין : לא תשא עמהם . אלמא לא חמירא מכריתות ומיתות ב"ד : מנקה הוא לשבים · וכאן אף לשבים לא ינקה בלא פרעון : בדינא אחרינא · בפורענות קלה ולא בפורענות הבא עליו :

מהרש"א

מפורש פ' שבועות שתים ע"ש] : דורות הבאים וגרים וכו' · לענין שבועה דהר סיני מייתי לה הכא ולגבי גרים קאמר פ' חבית [א]אע"ג דאינהו לא הוו מזלייהו הוו אבל דורות הבאים מישראל לא הוה צריך למימר הכי אלא דנשמותיהם הטהורים היו שם כשהשביעם ומה שאמרו פ' המפלת[ב]דמשביעים את האדם בשעת לידה היינו הגוף שלא היה נברא עדיין בהר סיני ועוד כתבנו תירוץ אחר שם ועיין עוד בחידושינו במסכת נדרים ודו"ק: [קיימו מה שקבלו כבר וכו' · וזכר את זה במקרא מגילה אע"ג שלא הוזכר בכל המגלה שם הקב"ה האי טעמא איצטריך נמי לדרשא דפ"ק דמגילה דאסהר ברה"ק נאמרה קיימו למעלה מה שקיימו למטה וק"ל] : מנקה הוא לשבים וכו' · עיין פרש"י ור"ל דבשאר עבירות חמורות נמי לשבים אינו מנקה אלא התשובה תולה ויוה"כ מכפר כדאמרינן פרק יוה"כ אלא דהכא אף התשובה ויוה"כ אינםמכפרין אלא בפרעון קצת ועיין בזה פרק יוה"כ וק"ל : שיש בה מוכס שאין כולה כו' · לאו דוקא כולה אלא כדמסיק אותן שבידן למחות והיינו שמחפין עליו ואין מוחין בידו ועוד דהא לדיקי דמשפחתו נמי פטורי כדלקמן והיינו אותן שמיחו או שלא היה בידם למחות ודו"ק : [ואימא עד דעביד להו לכולהו וכו' · מפורש פ"ק דקידושין בחידושי הלכות : איש בעון אחיו מלמד וכו' · מפורש פ' זה בורר ע"ש] : מאי איכא כו' בין צדיקי דמשפחתו לצדיקי דעלמא וכו'· הלשון קצת מגומגם דמשמע דאיכא בינייהו כמה דאיכא בין רשעים והא מסיק לדיקי דהכא ודהכא פטירי והמ"ל דלדיקי דמשפחתו בדין הקל ולדיקי דעלמא פטירי אלא משום דלא מחייבינן אלא משום שלא מיחה להם ולדיקי דהכא איירי בשמיחו להם או שלא היה בידן למחות מיהו גבי שבועה ה"מ לחלק בין לדיקי דמשפחתו דהוו בדין חמור ולדיקי דעלמא בדין הקל וק"ל : [אמר הריני נשבע כו' אומרים סורו נא מעל אהלי וכו' · נקט האי קרא דאהלו היינו ביתו וכדאמרינן ולנה בתוך ביתו וכלתו את עליו וגו'] :

[א] מהרש"א ד"ה דורות . פרק חבית (דף קמו.) : [ב] שם (שם) פ' המפלת (דף ל:) :

יד יוסף

א עיין ש"ר פרשה כ"ח תנחומא סדר יתרו סימן י"א וסדר פקודי סימן ג' : ב שבת דף פ"ח ע"א: ג יומא דף פ"ה ע"ב תוספתא יומא פ"ד : ד יומא דף פ"ו ע"א: ה סנהדרין דף כ"ז ע"ב במדבר רבה פ"י סימן י' תורת כהנים סדר בחוקותי סוף פרשה ז' :

חדושי גאונים

אלא מיהו הני מילי בשבועת עצמה אבל כשמסר הכפירה או הטענה להשביעו עליה לא איצטריך לסדרה בלשון הקדש אלא מסדרה בלשון חול ומוציא השבועה עליה בלשון הקדש (מהר"י בן מיגש) : הא דאמרינן כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו וכו' . נקיטינן מינה דבשבועה נפרעין מהן ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו ואע"פ שאין בידם למחות והיינו תומרא דשבועה דעונשא מטאי לכל הארץ ואפילו למי שאין בידם למחות כדכתיב על זאת תאבל הארץ וכו' מיהו הוא ורשעים דמשפחתו בדיני' דהוא דין חמור רשעים דעלמא בדין אחר אלא שהוא דין חמור לדיקי דהכא ודהכא בדין הקל ובשאר עבירות הוא ומשפחתו נפרעין מהן בין שיש בידם למחות בין שאין בידם למחות משום דמחפו עליה כדאמרינן אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין וכו' וכל העם כולו אם יש בידם למחות ולא מיחו נפרעין מהן ואם אין בידם למחות אין נפרעין מהןמיהו הוא בדיניה רשעים דמשפחתו בדין אחר אלא שהוא דין חמור רשעים דעלמא שיש בידם למחות בדין אחר לדיקי דהכא ודהכא פטירי ואע"פ שיש בידם למחות (שם) : (שייך לקמן)

הרי"ף

וכל עבירות שבתורה ממשפחתו לא והכתיב וגו' . תימא דלא פריך נמי אקרא דכתיב באיש ההוא ובמשפחתו במשפחתו ולא בכל העולם והכתיב וכשלו איש באחיו בעון אחיו ולישני התם בשיש בידם למחות ולא מיחו והכא במשפחתו אע"פ שאין בידם למחות משום דאין משפחה שיש בה מוכסין שאין כולם כך ומחפין עליו . ונראה דקראי לאודייהו ליכא למרמי דכיון דקרא דונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו מיירי בנתינת זרעו למולך שהיא עבירה חמורה ומפורסמת לבני המשפחה לכך אמר הכתוב ובמשפחתו להעניהם עונש חמור דלא אמרן דזה חומר בשבועה מבמולך שהשבועה נידונים משפחתו בדיניה ובמולך הוא דין קל כדתניא הכל נדונין בדין קל ומה בין משפחתו לשאר העולם ומשני דגם בדין הקל יש קל מאד ויש חמור ממנו אבל שבועה הוי משפחתו נמי בדיניה דידיה :

עיון יעקב

מאי טעמא אילימא משום דאתייהב בסיני . וע"ד הדרש י"ל הטעם משום דעל שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום וזה שנשבע לשקר נגד חבירו מעות הדין ועוקר וגורם מריבה בינו לבין חבירו שנשבע לו לכך נזדעזע העולם כיון שמתמוטט בכל עמודיה ולכך מדה כנגד מדה לפי שהוא מתמוטט יסוד עולם על כן שבועת שוא מכלה ג"כ יסוד עליו ואבניו כדקאמר לעיל דברים שאין אש ומים מכלין אותו שבועת שוא מכלה אותן מאח"כ בכל העולם שאע"פ שכל ישראל ערבים זה לזה יש להם עונש קל אבל השתא דאמרן רבי אומר וכו' אם כן השתא אית למירמי דהא משפחתו בדין קל והלא כל העולם נדונין בדין קל ומה בין משפחתו לשאר העולם ומשני דגם בדין הקל יש קל מאד ויש חמור ממנו וכולהו איקרו קל לגבי דיניה דידיה אבל שבועה הוי משפחתו נמי בדיניה דידיה :

עץ יוסף

יד אין לי אלא אותן העומדין על הר סיני · קשה למה לא קאמר אין לי אלא אותן העומדים שם · שהרי לאו בהר סיני היו עומדין באותה שעה אלא בערבות מואב · וי"ל דכוונת השבועה היתה לחזק מעמד הר סיני · משום דאע"ג דישראל קבלו התורה מסיני ואמרו נעשה ונשמע · כיון דלא הוה אלא דבור בעלמא אכתי הוו מצו למהדר בהו · ולא היו ראוים לעונש. ולכך השביען כי היכי דלא מצי תו למיהדר בהו ואם לא יקיימו התורה יענשו . ולפי שהשבועה היתה לחזק דבור נעשה ונשמע שאמרו בסיני שלא יחזרו בהם · לכך נקט אין לי אלא אותן שעומדין על הר סיני (ת"ח) :

המתורגמן . א) צעלנער , ופי' המקבל מכס . ב) בעדעקען , פי' מסתירין תעאו ויתכסו לגדק . ג) צו שטערען ·

אזהרה לעוקב אחר נואף . המהרש"א מביא המכילתא ביתרו לא תחמוד ר' אומר כתוב אחד אומר לא תחמוד וכתוב אחד אומר לא תתאוה כיצד יתקיימו שני המקראות הללו הרי זה אזהרה לעוקב אחר נואף . ולכאורה היכן מרומז זה . ויבואר ע"פ ביאור הגר"א במשלי ב' פסוק ט"ז דביאר כי תאוה הוא שיתאוה למלאות תאותו והנאת הגוף וחמדה הוא דבר שאין בו הנאת הגוף כגון שיהיה לו ממון

שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד ששבועה חלה על שניהם :

דף מ ע"ב [פיסקא] מנה לי בידך אין לך בידי פטור . א א"ר נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת מ"ט חזקה אין אדם תובע אא"כ יש לו עליו אדרבה חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו אשתמוטי הוא דקא משתמיט ליה[א] סבר עד דהוי לי ופרענא ליה :

דף מ"א ע"ב ההוא דא"ל לחבריה הב לי מאה זוזי דמסיקנא[ב] בך א"ל לא פרעתיך בפני פלוני ופלוני אתו פלוני ופלוני אמרו לא היו דברים מעולם סבר רב ששת למימר הוחזק כפרן א"ל רבא ב כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה :

כל הנשבעין פרק שביעי

דף מו א"ר נחמן האי מאן דנקיט נרגא[ג] בידיה ואמר איזל ואיקטליה[ד] לדיקלא דפלניא ואישתכח דקטיל ושדי לא אמרינן דהוא קטליה אלמא עביד איניש דגזים ולא עביד :

טז דף מז ע"ב תניא רבי שמעון בן טרפון אומר (שמות כב) שבועת ה' תהיה בין שניהם וגו' מלמד שהשבועה חלה על שניהם ר' שמעון בן טרפון אומר אזהרה לעוקב אחר נואף מנין ת"ל (שם כ) לא תנאף · לא תנאיף . (דברים א) ותרגנו באהליכם ר' שמעון בן טרפון אומר תרתם וגיניתם[ה] באהלו של מקום (שם) עד הנהר הגדול נהר פרת רבי שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דהינא ואידהן[ו] · דבי רבי ישמעאל תנא עבד מלך כמלך : הדרן עלך מסכת שבועות

חלה על שניהם · שניהם נענשים בה שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן ובאו לידי חילול השם : היסת · לשון סומה שסמו חכמים עליו שבועה כמו אם ה' הסיתך בי (ש"א כ"ו) : [דמסקינא בך · שאני נושה בך : לא היו דברים מעולם · לא פרע לפנינו וזה אומר או בפניהם או שלא בפניהם פרעתיך : הוחזק כפרן · ואינו נאמן אפילו בשבועה לומר פרעתיך שלא בפניהם שהרי אמר פרעתיך בפניהם ונמצא שקרן : כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש · כגון זה שלא היה לו לומר פרעתיך בעדים שלא אמר לו זה בשעת הלואה בעדים פרע לי הלכך לא שם לבו לזכור אם בעדים פרע אם שלא בעדים ואמר בעדים פרעתיך ולאו אדעתיה ואינו מוחזק כפרן בכך]: דקטיל ושדי · שנקלץ הדקל ומושלך לארץ : דגזים · אמר לעשות דבר גוזמא ושגשון ואינו עושה : לעוקב אחר המנאף · נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף : תרתם · את הארץ : וגיניתם · את המקום ששכין את (אהלו) [שכינתו] ביניכם : קרב לגבי דהינא [ואידהן] · אם נגעת במשוח בשמן תהא גם כן משוח בנגיעתו כלומר פרת הוא קטן מג' נהרות שהוא מנוי אצלם לבסוף (בראשית ב') והנהר הרביעי הוא פרת וכאן הוא קורא אותו נהר גדול בשביל שהוא נזכר כאן על שם א"י שהיא חשובה נזכר גם הוא בחשיבות : דהינא · לשון שמן ומשחה הודשנה מחלב (ישעיה ל"ד) מתורגם אתדהינא :

סליקא לה מסכת שבועות

שהשבועה חלה על שניהם · ונענש המשביע אפילו הדין עמו כדפירש בקונטרס וכן נראה דהא דריש התם בברייתא ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שתובע ממון ממי שאינו חייב לו ובתר הכי פריך משביע אמאי קאי באיסורא ומשני משום דר"ש בן טרפון ומדאיצטריך לאתויי הך ושביק ברייתא גופה משמע דמיירי אפילו הדין עמו :

מהרש"א

אזהרה לעוקב אחר כו' · עיין פרש"י ובערוך פירש מי שמרדף והולך על עקביו ומזמן לחברו ניאוף עוד מלשון ערמה ויעקבני זה פעמים כו' ע"ש ובמכילתא אמרו כתוב א' אומר לא תחמוד וכתוב א' אומר לא תתאוה כילד כו' ה"ז אזהרה לעוקב אחר המנאף ע"ש ואפשר דהכא דדרש לה מלא תנאף מדלא כתיב לא תשכב את אשת רעך וגו' כדכתיב גבי עונש ואיש אשר ישכב את אשת רעהו וגו' וכה"ג דריש מיניה פרק כל היד לא תנאף ביד ודו"ק : ותרגנו באהליכם וכו' באהלו של מקום וכו' · היינו אהל ומשכן שעשו לשכון שכינה שם דאי באהליכם ממש הא כתיב וילונו וגו' ויפול משה ואהרן על פניהם לפני כל עדת ישראל וגו' דמשמע שלא היו בשעת התלונה בביתם אלא במחנה נגד המשכן כמפורש וכבוד ה' נראה באהל וגו' ודו"ק : הנהר הגדול כו' קרב לגבי דהינא וכו' · והתוספות פ' מעשר בהמה הקשו אדהכא דמשמע שהוא קטן מג' נהרות כפרש"י שם והתם אמרינן דשלשה נהרות למטה מפרת והוא פרת דמעיקרא ולולי פרש"י נראה דה"נ הכא ס"ל דפרת גדול מכלם הוא מדקורהו הכא גדול ולא קורהו גדול בפרשת בראשית שהוזכרו שם הד' נהרות וקאמר משום דהכא לגבי א"י הוזכר לכך קורהו גדול ע"ש לגבי קרב כו' וק"ל :

סליקא לה מסכת שבועות

עיון יעקב

שהשבועה חלה על שניהם . פרש"י שניהם נענשים בה שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן ולא ניחא לו לפרש דה"ל ללוות בפני עדים משום כיון שהוא אינו נאמן אפי' הלוה בעדים א"ל לפורעו בעדים אם לא שהיה לו לומר אל תפרעני אלא בעדים פלו' וכו' ושמעתי בשם מו"ח זקיני הגאון מהר"ש שאמר כן פי' הפסוק אם כסף תלוה את עמי כלומר בפני עדים דוקא את העני יהיה רק עמך שהוא מתן בסתר יכפה אף ויזכה לרב טוב :

ר"ש בן טרפון אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד שהשבועה חלה על שניהם וכו' · נראה דכל הני ד' דברים משום ר"ש בן טרפון בהדדי מיסך סייכא כי כמו שזה גורם שהאמין לחבירו שנשבע לשקר לכן השבועה חל גם עליו וכן בעוקב אחר הנואף שגורם לחבירו שנואף וכן המרגלים שתרו את הארץ גרמו לישראל חטא גדול שמתו כולם במדבר ולא נכנסו לארץ וכה"ג קאמר קרב לגבי דהינא ואידהן ע"ד אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן והשכל טוב ע"כ ראוי להתרחק מחבורת הרשעים ולדבק בטובים :

עין יוסף

טז קרב לגבי דהינא · עי' פי' רש"י וכעין פירש"י איתא ג"כ בהדיא בב"ר פרשה ט"ז סימן ה' · והא דאמרו שם כל הנהרות למטה מפרת · ס"ל כמ"ד בב"ר שם דפרת גדול ע"ש ומתורץ בזה קושית התוס' שם (יפ"ת שם) · עוד יש לומר דהכא נמי ס"ל דפרת גדול מכולם הוא כרב דאמר בב"ר שם · ודייק מדכתיב הוא פרת כמו שכתב המת"כ שם · והא דלא קראו גדול שם בסדר בראשית שבו עיקר ענייהם של נהרות · אלא בספר דברים וביהושע · הוא משום שמשם אשמועינן מעלת פרת מצד שדבוק לא"י ע"ד קרב לגבי דהינא כו' · ולכן בסדר בראשית לא כתיב רק ברמז מעלת הנהר פרת מצד עצמו שהוא הגדול שבנהרות · אבל בפרשת דברים וביהושע שמשם אשמועינן מעלת פרת מצד שדבוק לא"י ע"ד עבד מלך מלך · וע"ד קרב לגבי דהינא כו' . ולא על מעלת עצמותו שהוא הגדול שבנהרות · נכתב בפירוש שם נהר הגדול נהר פרת . והמעיין יבחר :

אמר הבונה מ"ט חזקה אין אדם תובע כו' . נכון לכל הנושא ונותן הגם שיהיה נדיב וטוב לבריות להיות פקח וחכם להתברר בעסקיו כי פתי יאמין לכל דבר לרעהו וכן אז"ל בפרק איזהו נשך ג' צועקים ואינן נענין מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים כי בא לידי ריב ומדון כדי לגבות את שלו וכשיזמין הלוה לדין ויאמר לו מנה לי בידך הוא יכפור ויאמר אין לך בידי ופטור . וגמצא המלוה בשתים רעות . האחת מאבד את שלו ויבא לידי עוני על היותו צדיק הרבה . רמז לדבר עו"ב טו"ב בגימטריא ד"ל כי מי שהוא טוב בכיוצא בזה יותר מהראוי ידל ויעני . והב' שיחזיקוהו העולם רמאי ויאמרו חזקה אין אדם מעיז פניו בפני ב"ח אלא שעשה את שלו נראות אם היה יכול לעשוק חברו ולא עלתה בידו . וזה שאמר דהע"ה טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק . רצה שטוב מאד הוא אדם שיחון חבירו וילוה לו בשעת דחקו אך שיכלכל דבריו במשפט בעדים וראיה טובה כי כן ינצל משני הנזקין שאמרנו כי לעולם לא ימוט לא יהיו נכסיו מתמוטטים שיחזור לו מה שהלוה לחבירו ולזכר עולם יהיה צדיק כי יאמרו לא תבע רק מה שזה היה חייב לו כי כן הוכיח בעדים או ראיה :

המתורגמן . א) ער מאכט זיך הערויס . ב) איך מאהנע . ג) האק . ד) אויסהאקען . ה) איהר האט אויסגעזועהען אונד געטאדעלט . ו) דער וואש שטעהט נאהנט באיי איינעם געזאלבטען בעשמירט זיך אויך מיט עהל .

א ב"מ דף ה' ע"ב : ב ב"ב דף ל"ט ע"א ולעיל דף ל"א ע"ב :

חדושי גאונים

הרבה . ובזה יבואר דקשה לר' למה כתיב לא תחמוד אשת רעך הלא אצל אשת הוי למכתב לא תתאוה ולכן מפרש שלא יהיה עוקב אחר הנואף ור"ל שהוא יהיה הרסור לזנות ומהמת זה יתן לו ממון והממון נקרא חמדה וא"כ רמוז התורה לא תחמוד. ר"ל שלא תחמוד ממון הרבה . אשת רעך ר"ל על ידי אשת רעך לא תחמוד שיהיה לך ממון הרבה . ומפרש איך יהיה לו ממון הרבה עי"ז ומפרש שיהיה עוקב אחר הנואף . ובדרשותי ביארתי למה בדברות הראשונות כתיב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובדברות האחרונות כתיב לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך והנה המפרשים ביארו מהו שמבואר בתהלים הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים כי הנה לחמדה יש מעלה וחסרון ולתאוה יש מעלה וחסרון . לתאוה יש מעלה דהגוף נהנה מהתאוה אבל חסרון כשיהיה לו הרבה תאוה יזיק לו כדכתיב דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאותו (משלי כ"ה) ולחמדה יש מעלה וחסרון חסרון שלא הגוף אין נהנה מן המעות וזה חסרון אבל מעלה שזה אף אם יהיה לו עשירות הרבה לא יזיק לבריאותו והמקרא מספר המעלה של התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כמו שהאדם חומד לזהב ולפז ולא יזיקו לו הזהב והפז כן התורה מה שיהיה לו הרבה תורה אין היזק לו אדרבה הרבה ריוח . והנה לזהב אין מעלה שהלא הגוף אינו נהנה מן הממון והיים ומתוקים מדבש ונופת צופים שיש מתיקות בתורה ג"כ . והנה בדברות הראשונות קודם החטא היו רחוקים מאד מתאוות עולם הזה וא"כ לא היה צריך ה' להזהיר

שמאי אומר פרק ראשון

א משנה ד **ולמה** מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלן ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם:

ב משנה ה **ולמה** מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובים שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין בית דין יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין היה גדול ממנו בחכמה אבל לא במנין במנין אבל לא בחכמה אינו יכול לבטל דבריו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין:

ג משנה ו **א"ר** יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלן שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת:

רבי חנינא פרק שני

ד משנה ט **הוא** היה אומר האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים

א מס' זו קראוה עדיות מפני שרוב משניותיה הם מה שהעידו על דברי הגדולים ונתקבלו כל אלו הדברים ביום שהושיבו את ר"א בן עזריה נשיא[א] ונתרבו התלמידים לפי שרבן גמליאל היה מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש וכשהעבירו ר"ג מנשיאותו ומנו את ר' אלעזר בן עזריה נשיא סלק את שומר הפתח וניתן רשות לכל אדם ליכנס דר"א בן עזריה דרש לעולם יעסוק אדם בתור' ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ונתוספו בו ביום כמה ספסלים בבית המדרש חד אמר ת' ספסלי וחד אמר ת"ש ספסלי ועל אותו היום נאמר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה וכל"מ ששנינו בו ביום נמנו וגמרו על היום ההוא נאמר ולא הניחו הלכה שלא העמידוה על בוריה ועל אמתתה וקראוה חכמי התלמוד בחירתא בברכות ובקידושין ובבכורות לפי שכל משניותיה ברורות ומובחרות ורבי סדרה אחר סנהדרין לפי שנשנית באסיפת סנהדרין וכל חכמי הדור ההוא · עוד הביא הרא"ש ז"ל תוספתא שבתחלת עדיות וז"ל כשנכנסו רבותינו בכרם ביבנה אמרו עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא מדברי סופרים ואינו מוצא שנאמר לכן הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא למא.למים כי אם לשמוע את דבר ה' ונעו מים עד ים ומצפון עד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו דבר ה' זה הקץ דבר ה' זה הלכה שלא יהו אומרים דבר תורה דומה לחברו אמרו נתחיל מדברי שמאי והלל ולפי שלא ישתכחו דברי הלכה מתוך שרבה המחלוקת בישראל משמאי והלל ואילך קבעו דברים הללו לפי שהם עיקרים הצריכים:

ב שאם יראה ב"ד אח"כ דברי היחיד יראה להם לסמוך עליו לפי צורך השעה יכולין לסמוך עליו כדאמרינן בכמה דוכתין כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק ואלמלא דברי היחיד לא היו יכולין לבטל דברי המרובין אפילו בשעת הדחק שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין אם הושוו כולם לדעת אחד אבל אם היה מחלוקת בדבר יכולין ב"ד אחר אפילו קטנים מהם לסמוך על דברי היחיד בשעת הדחק כיוצא בדבר מצינו באמוראים שפוסקין לפעמים הלכה כדברי היחיד במקום המרובים אבל במקום שאין מחלוקת אין כח לאמוראים לחלוק על דברי התנא:

ג א"ר יהודה א"כ למה מזכירין וכו' · א"כ שאין טעם אחר אלא כמו שאמרת התינח היכא שנויה בסתם דברי היחיד ודברי המרובים אבל היכא שמבטל בפירוש דברי היחיד ומקיים דברי הרבים כההיא דלעיל שקיימו דברי המעידים וכיוצא בהם בכמה מקומות והשתא אפילו בשעת הדחק אין לסמוך על דברי יחידים המבוטלים אם כן למה מזכיר דברי היחיד לבטלה אלא טעם אחר יש לדבר שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי פלוני שמעת ואתה סבור שמפי מרובין נאמר ולא נאמר אלא מפי אותו יחיד:

ד בשביל טובת האב הבן זוכה בחמשה דברים הללו כדאמרינן בגמ' דיוה"כ [ב] אשריהם הצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שזוכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לו לאהרן שהיו ראוין ליש רף כנדב ואביהוא שנאמר הנותרים חסר יו"ד אלא שזכות אביהם

(א) **מאחר** שחכמים אמרו בקצת מקומות לא כדברי זה ולא כדברי זה למה הזכירו דברי שמאי והלל לבטלן · ישנה סתם כמו שקיימו חכמים ולמה הזכירו המחלוקת: **שלא** יהא אדם עומד על דבורו · כלומר שלא יפצור לקיים סברתו ויעמוד בה ויודיעוהו שישנה סברתו כי אבות העולם הם שמאי והלל נדחו דבריהם ולא עמדו חכמים על דבריהם כמו שקדם: (ב) כוונת הלכה זו שאם עשו ב"ד מעשה כמאמר יחיד אין ב"ד אחר יכול לחלוק עליו ולפסוק הדין לפי סברת הרבים אלא א"כ חשבון זה הב"ד יותר מחשבון האחרים אשר עשו לפי סברת היחיד וגדול בחכמה ממנו ר"ל שיהיה ראש ישיבת זה הב"ד יותר חכם מראש ישיבה הב"ד האחר: (ג) אחר שקדם לנו המאמר בתועלת קיום דברי היחיד בין המרובים והוא שאפשר שיפסוק ב"ד כסברת. אותו היחיד א"ר יהודה לאיזה טעם זכר דברי היחיד הנדחים כלומר שאין עושין ב"ד לעולם כדבריו ואמר שהטעם להזכיר אותו לפי שאם למד אדם אותו הדבר וחשב שהכל מודים בו וימצא שעושין חלוף הדברים ויבא בלבו ספק אז נודע לו שזה הדבר שלמד הוא דעת יחיד וכבר נדחה:

(ד) **הוא** היה אומר · רבי עקיבא: הנוי · היופי ושנים החיים כלומר שיהיו ימי חייו קרוב לחיי אביו לפי שכשהוא קרוב לו במזגו יהיה קרוב לו בימי חייו בלא ספק ואלה הדברים נוהגים על הרוב וכן רוב דברים הטבעיים הם על הרוב וכן על הרוב האדם אם הוא בעל ממון מורישו לבנו וישאר הבן מיושב בעושר אביו וכשהוא חכם הוא מלמד לבנו על הרוב ובתוספתא חכמים חולקים על ר' עקיבא שאין האב זוכה לבנו בחמשה דברים אלא עד הפרק שעדיין לא הגיע לעונת חיוב מצות אבל משהגיע לפרק אם

מהרש"א

האב זוכה לבן בנוי כו' · עיין בפירושים ולפי לשון פרק שנו חכמים הנוי והכח והעושר כו' נאה לצדיקים וכו' אלו ז' מדות נתקיימו ברבי ובבניו

עיון יעקב

ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דעתו . פירוש ולכך מזכירין דבריהם לומר לך שהחכמים עצמם לא עמדו על דבריהם אלא שונין דברי ב"ש וב"ה ואמרו לא כדברי זה ולא כדברי זה כדי שאם יבואו חכמים אחרים ויביאו סברות וראיות לדברי ב"ש וב"ה אף חכמים עצמם יחזרו מדבריהם ויודו לדבריהם ובדרך זה פירש הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות בהא דחזרו ב"ה והודו לדברי ב"ש וע"ש בתוי"ט כי כן דרך חכמים ראשונים כי מודים דרבנן היינו שבחייהו:

א"ב למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה . נראה דכוונת ר' יהודה להקשות על טעם ראשון דהא תינח אם דברי היחיד הם לקולא מזכירין דעתו כדי שיסמוך עליו אם יראה ב"ד את דבריו משא"כ אם דבריו הם לחומרא מה צורך להזכיר דבריו לבטלה דפשיטא דכל ב"ד יכולין להחמיר למגדר מילתא כפי הצורך על זה קאמר שאם יאמר אדם כך אני מקובל להחמיר יאמרו כדברי איש פלוני שמעת ואין הלכה כדברי היחיד להחמיר אפילו ועיין במפרשים:

ע"ן יוסף

ב שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו· כלומר שעשה כדברי היחיד והניח דעת הרבים · אין ב"ד אחר שיעמוד אחריו יכול לבטל דברי ב"ד הראשון שעשה כדברי היחיד . עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין · בחכמה היינו שראש הישיבה של ב"ד האחרון יהיה גדול בחכמה מראש הישיבה של ראשון . ובמנין שיהיו מנין התלמידים שבישיבה של אחרון מרובים ממנין התלמידים שבישיבה של ראשון · והראב"ד גרס שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו · וכך פירושו שאם יראה לב"ד האחרון הלכה כדברי היחיד יסמוך עליו · כלומר יקבע הלכה כמותו · כמו שמצאנו באמורא מן האחרונים שהן קובעין הלכה כיחידים הראשונים בכמה מקומות · ואע"פ שהמרובים חולקים עליהם . ואם לא שמצאו דברי היחיד הראשון לא היו אחרונים יכולין לדחות דברי הראשונים מדעת עצמן · לפי שאין ב"ד יכול לבטל כו' אלא כיון שמצאו היחיד מן הראשונים שהיה חולק עמהם· היה להם במה לתלות ע"כ (תוי"ט): שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד כו' · פי' בתקנות גזירות ומנהגות · אבל אם דרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך · ולכו דין · ועמד

[א] ברא"ש ביום שהושיבו את ראב"ע נשיא (ברכות דף כ"ח.): [ב] שם ד"ה בשביל. דיוה"כ (דף פז.):

חדושי גאונים

שירחיקו מתאוה שהרי בלא זה היו רחוקים מתאוה קודם החטא אך לפעמים היצר יכול לפתות מה שתראה אשת חבירו לא בשביל תאוה אך יען שהיא עקרת הבית וא"כ שכוונתו היה מחמת שהיא תהיה עקרת הבית ויהיה לו פנאי לעבוד ה' כן יסית לו היצר הרע . ואמר לא תחמוד אשת רעך שאפילו חמדה ג"כ לא יהיה לך [ועיין בביאור הגר"א (בשיר א') פסוק י"ז ותראה מה במבאר שהאשה לב' דברים . א' לאישות והב' לעקרת הבית] . ודברות האחרונות נאמרו בעת שחטאו כבר בעגל והיו משוקעים גם בתאוות כמו בחמדה מה שיש לו ממון הרבה טוב להם יותר כך היו שקועים בתאותם עד שאשת רעך היה להם בחינת חמדה.והנה בית הוא בחינת חמדה והם היו משוקעים כ"כ בעולם הזה כמו שהאדם נהנה מתאוה מה שהוא אוכל כן היו נהנים מחמדה והיה להם חמדה בבחינת תאוה ולכן כתיב בדברות האחרונות לא תתאוה בית רעך אחר שחטאו בעגל ונתרחקו מה' (עין איתן):

שאלה זו מרבינו האי גאון ז"ל הא דתנן הוא היה אומר האב זוכה לבן בנוי בכח בעושר ובחכמה ובשנים מספר הדורות לפניו הוא הקץ שנא' קורא הדורות מראש אע"פ שנא' ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ואמרו דור רביעי ישובו הנה . תשובה.דע כי הזכות האמורה כאן בדבר שזוכה לחברו בדבר לקנותו כאותה ששנינו אדם זכה להם ע"י אחר ובניו [עירובין פ"ז מ"ו] ומזכה להם על ידי בנו ובתו הגדולים ועוד ששנינו אם היתה עוברה זכתה לו ושרבה כאלו

ומספר הדורות לפניו והוא הקץ שנא' (ישעיה מא) קורא הדורות מראש אף על פי שנאמר (בראשית טו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (הוא אומר) [ונאמר] (שם) ודור רביעי ישובו הנה:

ה משנה י אף הוא היה אומר חמשה דברים של י"ב חדש · משפט דור המבול שנים עשר חדש · משפט המצריים י"ב חדש · משפט איוב י"ב חדש · משפט גוג ומגוג לעתיד

רמב"ם

הוא צדיק זוכה לעצמו ואם לאו אין אביו זוכה לו: ומספר הדורות לפניו והוא הקץ- ר"ל שישוב זמן הקץ לחשבון האנשים עם חשבון השנים עד שיהיה (השיעור ממנו) [גזירת] הש"י שאחר כך וכך [דורות] אנשים א' מוליד (א') [שני] יהיה מה שייעד השם בו והביא ראיה מן הקץ אשר שם השם לאברהם עם היות מנין שנים ארבע מאות שנה השיבו אל האנשים ואמר ודור רביעי ישובו הנה ויתחיל מזמן סורס מא"י כלומר ירידתן למצרים שהרי קהת מיורדי מצרים ומשה מיוצאי מצרים ובני משה נכנסו לא"י אשר ירד ממנה קהת והם דור רביעי לקהת ואמרו ישובו הנה כאילו אמר משעה שיצאו מן הארץ

מהרש"א

ובבניו וכו' והם על רוב המדות דחשיב הכא ולזה יש לפרש דה"כ ה"ק האב כשהוא זוכה דהיינו שהוא צדיק זוכה בהן גם לבנו וקראי דמייתי עלה בירושלמי כמ"ש הראב"ד מוכיחים כן שאותן מדות טובות שיש לאב זוכה שיהיו גם כן לבנו ואמר עוד שזוכה האב לבן בשנים ובמספר וכו' דהיינו גם שהודיע לאב שיפסקו מבני בניו אלו המדות כמו שהודיע לאברהם שעבודם במצרים שאז ודאי נפסקו אלו המדות בבני ישראל אמר שטוב זוכה להיות קורא דורות בניו לפני הצדיק מראש כמו שזכה אברהם לבשרו שיחזרו וישובו אלו המדות בבניו בשנים ובמספר הדורות שהוא הקץ דהיינו ת' שנה וד' דורות שאז יחזרו אלו המדות בנוי בכח בעושר וכו' דהיינו שהיה דור רביעי מיורדי מצרים קהת עמרם משה ובניו ובני אהרן שהיו מבאי הארץ לשוב הנה כמ"ש הרמב"ם אבל בחומש פרש"י דור רביעי יהודה פרץ חצרון וכלב מבאי ארץ היה ועיין בדברי הרא"ש וק"ק לפירושו דמ"מ מחצרון יתחילו ד' הדורות שהוא היה מיורדי מצרים כמו יהודה והכתוב אומר שדור רביעי מן היורדים למצרים ישובו הנה והראב"ד יש לו דרך אחרת בזה דור רביעי האמור כאן דור רביעי לכנענים הוא וכו' ולשון דקרא דור רביעי ישובו הנה לא משמע כן וק"ל: משפט דור המבול י"ב חדש וכו'· מפורש בקרא דכתי' בחודש השני בשבעה עשר יום וגו' נבקעו וגו' וכתיב ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ ואלו י"א יום היתרים הם שימי החמה יתירה על ימי הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה עכ"ל רש"י בחומש ובפירוש הראב"ד ז"ל יב"ח דקאמר הכא לאו דוקא והמכוון בזה משום דאיכא דמזל שעה או יממא גרמא או מזל החדש ע"כ היה משפטן כל החדשים וכל הימים עד שנה תמימה דאין לתלות במזל רק בהשגחה ממנו ית' לבטל כל המזלות וכאן כמ"ש שלא שמשו החמה והלבנה בימי המבול והוא הכוונה בעצמה בכל שאר משפטים דחשיב הכא שהיו יב"ח דאין לתלות במזלות יום או חדש · וקאמר משפט מצרים י"ב חדש כו' · מפירוש הראב"ד לקושש קש לתבן כו' ע"ש ולפי זה התחילו הי' מכות מאייר וצ"ל כמי הא דקאמרינן במדרש דכל מכה מי' מכות היתה משמשת

הרא"ש

גרמה להם אוי להם לרשעים לא דיין שמחייבין לעצמן אלא לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לו לכנען שהיו ראוין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להם · וחמשה דברים הללו יליף להו מקראי בירושלמי דקדושין · בנוי מנ"ל יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם· בכח גבור בארץ יהיה זרעו· בעושר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · בחכמה ולמדתם אותם את בניכם · בשנים למען ירבו ימיכם וימי בניכם · וכשם שזיכה לו בחמשה דברים כך מחייב לו בחמשה דברים הדא הוא דכתיב יחולו על ראש יואב ועל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע מחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם·זב זו התשות כי הזיבה מתשת הכח · המצורע מתגנה על הבריות זהו תחת הגוי · ומחזיק בפלך בור שאין בו חכמה·ונופל בחרב קצר ימים· וחסר לחם עוני. וכשם שזוכה לו בחמשה דברים כך מתחייב לו בחמשה דברים· מאכיל ומשקה · מלבים · ומנעיל · ומנהיג · בתוספתא וחכמים אומרים עד הפרק עד שיגיע לעשרים שנה שאין אדם נתפס על עונותיו עומד לו זכות · אמר להם היכן מצינו שיהו חגרין עד אותו זמן וכשיגיע הפרק נתפשטו: מספר הדורות לפניו והוא הקץ ומסיים בתוס' אע"פ שהימים והלילות כחוט השערה [לפני המקום אינו מונה אלא דורות אע"פ שהכל גלוי וידוע] לפני המקום מה שעתיד להיות והימים והלילות והעתים והרגעים לא מנה הקצים אלא הדורות שנאמר קורא הדורות מראש כלומר מתחלת ברייתו של עולם עשה קצבה לדורות כמה דורות יהיו עד סוף העולם וגלות זה יהיה כך וכך דורות וקץ זה יהיה לכך ולכך דורות וראיה לדבר שאע"פ שנאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה קבע גם הקץ לקצבת הדורות ודור רביעי ישובו הנה · והראב"ד הקשה למה נתן ב' קצים אחד בשנים ואחד בדורות · וע"ק מאי שנאמר ועבדום וענו אותם ואומר ודור רביעי ישובו הנה והלא זה קץ לשעבוד וזה קץ לביאת הארץ ובין זה לזה מ' שנה שעמדו ישראל במדבר ופירש מספר דורות לפניו הוא הקץ אע"פ שנותן קץ לגלות ישראל ולשעבודם בשנים מ"מ לענין טובות וכחמות האמורות להם במספר הדורות הוא תולה לפי שהוא רואה הדור שהוא זכאי ומתגלגל הדבר עד שיגיע אותו הדור וכן בגלות מצרים אע"פ שקבע הקץ ד' מאות שנה ואז יצאו מן הגלות לא זכו בישיבת הארץ עד דורו של יהושע · וכן היה בגלות בבל נפקדו לסוף שבעים שהיא שנת שתים לדריוש אבל הבית לא נבנה ולא נתישבה הארץ עד י"ח שנה אח"כ · וכן לימות המשיח כשיגאלו לא יכנסו)מיד לארץ אלא יוליכם הקב"ה למדבר העמים ויניעם ויצרפם כצרוף הכסף וקטני אמנה שבאותו הדור ימותו (כימי צאתם מארץ מצרים בג' ימי אפלה):

ה משפט דור המבול י"ב חדש · דכתיב בחדש השני נבקעו כל מעינות וכתיב בחדש השני יבשה הארץ ועוד י"א יום של יתרון שנת החמה : משפט מצרים י"ב חדש· שנאמר ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש אימתי הקש מצוי באייר והם יצאו בניסן : מכות איוב י"ב חדש · שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי מה לילות למנוי שלהם אף ירחים למנוי שלהם : משפט גוג ומגוג י"ב חדש · שנאמר וקץ עליו העיט וכל

עיון יעקב

ומספר הדורות לפניו והוא הקץ . עיין במפרשים שפירשו בזה ואין הדברים מתיישבין לפי פשוטו ואפשר לומר דה"ק ומספר הדורות לפניו כלומר וכן אם האב ראוי

עץ יוסף

אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו · הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו · שנאמר (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם · אינך חייב ללכת אלא אחר ב"ד שבדורך (הרמב"ם ריש פרק ב' מהלכות ממרים) וכתב הכ"מ דמחתימת התלמוד קיימו וקבלו שלא לחלוק על התנאים . וכן בחתימת הגמרא קבלו עליהם שלא לחלוק על האמוראים (תוי"ע) :

ה משפט דור המבול י"ב חדש · שנאמר בשנת שש מאות שנה לחדש השני בי"ז לחדש נבקעו כל מעיינות וגו' דהיינו מרחשון לרבי אליעזר ואייר לרבי יהושע . וכתיב באחד ותר"ר שנה בראשון חרבו המים · ובחדש השני בכ"ז לחדש יבשה הארץ · והוא מרחשון לר"א . ואייר לר"י · שמעינן שי"ב חדש היה משפט המבול שבאותו חדש שירד המבול יבשה הארץ לשנה השנית · ואע"פ שהמבול ירד בי"ז לחדש והארץ יבשה בכ"ז ולפי החשבון י"ב חדש שלמים היה ראוי שתיבש בט"ז לחדש · לא קשיא · שאלו י"א יום ששנות החמה יתירה על הלבנה כדאי' בסדר עולם רבא סוף פרק ד' ונמצא שעם הי"א יום עלתה שנה תמימה .

וכתב הראב"ד הכיון בזה משום דאיכא מזל שעה או יום או מזל חדש · על כן היה משפטן כל החדשים וכל הימים עד שנה תמימה . לומר דאין לתלות במזל רק בהשגחה ממנו יתברך לבטל כל המזלות וכאן כמ"ש שלא שמשו החמה והלבנה והמזלות בימי המבול : משפט מצרים י"ב חדש . לאו מכות מצרים היה י"ב חדש · שהם התחילו באייר וג' חדשים נתעכב משה במדין באותה שנה · אלא משעה שנדבר עמו בסנה חישב אותם למכות מצרים · ורש"י ז"ל כתב די"ב היו המכות · ואינו נראה (הגר"א) : משפט איוב שנים עשר חדש . מפורש בס"ע פ"ג דכתיב (איוב ז) כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי · מה לילות למנוי שלהם אף ירחים למנוי שלהם . פי' ירחי שוא הם ימות הקיץ שהם ארוכים כדכתיב ירח ימים . ולילות עמל אלו לילות החורף שהם ארוכים · כלומר אריכות הימים והלילות היה לו שוא ועמל · שלא מצא בהם מרגוע· מנו לי כלומר במנינים נמסרו לו שלא חסר אחד מהם . ומה לילות למנוי שלהם שלא חסרו אחת כו' (הראב"ד) : משפט גוג ומגוג לע"ל י"ב חדש · כלומר שלא ינגפו

(עי' ח"ד)

יד יוסף

א סדר עולם רבא פרק ג' ילקוט ישעיה רמז שע"ד ירושלמי פ' י"א דסנהדרין מדרש משלי י"ז מדרש משלי ל"א תד"א ה"א פ"ג זוהר סדר נח דף ל"ג ע"ב :

חדושי גאונים

וכן הוא אומר כל המתנות האלה שהקב"ה נותן לבנים זכו להם בהן אבותיהם וקנו אותם הבנים קודם שיולדו כמו אברהם אבינו ולבניו בארץ שנאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת לא אמר אתן אלא נתתי מלמד שתחוכה היא להם בזכות אברהם ואף זכה להם במספר הדורות שעתידין לעמוד אחריו עד שירשו את הארץ שכך נאמר לו ודור רביעי ישובו הנה והוא הקץ שנתתך להם לגאולת מצרים ואחר כך יעקב זכה להם לישראל במספר הדורות שגלוין לפני הקב"ה שהם עומדים עד קץ גלותם ועוד דע כי התנאים המדקדקים כך שונים האב זוכה לבן בנוי בכח ומפרשים כי אדם הראשון זכה לבניו בכל מה שמגיע אליהם כמו שפירשו רבותינו (ע"ז ה') זה ספר תולדות אדם אמר ריש לקיש מלמד שהראהו הקדוש ב"ה לאדם הראשון דור דור וחכמיו דור דור ושופטיו ופרנסיו ודורשיו וזהו שנינו כאן קורא הדורות מראש ואפילו הוא זכה במספר הדורות העומדים עד קץ המשיח שיחרב כל העולם ואשר שנינו מספר הדורות לפניו יש מפרש שגלוי לפני הקב"ה מספר הדורות שהם עומדים ויש שהם אומרים אין כאן זכר לשם אלא זכרו של אב ודורות שיעמדו לאחריו טרם יעמדו הם לפניו כל דור שקרוב לו לפנינו ושאחריו לפני הדור הג' עד סוף כל הדורות אלו דברי הגאון . והר' נסים הוסיף במגלת סתרים שלו וכך כתב ואנא לפום עניות דעתי אתברר לי פירושא אחרינא והכין סבירא לי כי עיקר הדבר הזה הוא מה שאמרו

הזאת עד ארבע דורות ישובו אליה: (ה) ומדי שבת בשבתו. ר"ל השבתות (הרצופות) [הרלופות] אותם שהיו שבתות ביחוסם קלתם לקלתם והוא אומרו וספרתם לכם ממחרת השבת וקרא יום ראשון של פסח שבת כמו שאתה רואה ולזה שיספרו אחריו שבע שבתות וכן אמרו בכאן שבת בשבתו ר"ל השבת עם שבתות המיוחסות אליו והם מ"ט יום כמו שיש מפסח ועד עלרת ואשר הלריך לזכור אלה המאמרים בכאן ואע"פ שאינם מכוונת המסכתא ואין בהם עדות וכמו כן הלכות הרבה שבאו במסכתא זו ואין בהם עדות מוסף מאשר הוזכרו במקומותיהם מן המשנה הוא מה שאומר לך והוא כי כל דבר שבא במסכתא זו כולם

לבא שנים עשר חדש · משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש שנא׳ (ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו׃ רבי יוחנן בן נורי אומר מן הפסח ועד העצרת שנאמר (שם) ומדי שבת בשבתו :

רבי יהודה פרק חמישי

ו משנה ג א רבי ישמעאל אומר קהלת אינה מטמא את הידים כדברי בית שמאי ובית הלל אומרים מטמא את הידים :

ז משנה ו עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בך בד׳ דברים שהיית אומר ונעשך אב ב"ד לישראל אמר להן מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא העשות שעה אחת רשע לפני המקום שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו · הוא היה מטמא שער פקודה

בהמת ארץ עליו תחרף : משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש · שנאמר מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו מה שבת למנויו דשבעת ימים קרוין שבת וי"ב חדש קרוי שנה : מן הפסח ועד עלרת דכתיב שבת בשבתו · פסח נקראת שבת דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת דהיינו ממחרת י"ט הראשון של פסח · ועלרת נקראת שבת דכתיב עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום וה"ק משיתחיל מנין משבת זו עד תשלום המנין בשבת אחרת :

הלכות דברו בהם והעידו בהם במה שהעידו וזכרו בהם במה שנזכר ודנו בהם במה שדנו ביום אחד ובלבור יום אחד בעלמו והוא יום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה והוא אמרם [ברכות כ"ח] עדיות בו ביום תקנוה וכן כל מה שיאמר במשנה בו ביום בשביל אותו היום הוא אומר ולזה הטעם תמלא בזו המסכתא הלכות מענינים משונים ודע זה ושמרהו : (ו) אינו מטמא· דלא חשיב כשאר כתבי הקדש אלא חכמתו של שלמה: (ז) שער פקודה· מי שהיתה בו

מהרש"א

מטמטת רביע חדש וג׳ חלקים היה מתרה בהם לאו רלופים היו הי׳ חדשים דאל"כ לא התחילו המכות אלא מתמוז עד ניסן עשרה חדשים וק"ל : משפט רשעים בגיהגם י"ב חדש וכו׳ · מפירוש הראב"ד דכתיב והיה מדי חדש בחדשו וגו׳ ובמשפט רשעים קמיירי דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳ והם אותם שכפרו בעיקר וכו׳ דינם י"ב חדש כו׳ עכ"ל ויש תימה בדבר דהאי קרא לאו בדין י"ב חדש מיירי אלא לעולם דכתיב כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והכי מפורש בהדיא פ"ק דר"ה אבל המינין כו׳ יורדין לגיהנם ונידונים בה לדורי דורות שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים גיהנם כלה והם אינם כלים וכו׳ ע"ש ולגבי אותן שנידונין י"ב חדש קאמר לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן וכו׳ ועיין פרש"י בזה פ׳ ב"מ: מן הפסח עד עלרת וכו׳ · והם ז׳ שבועות שיהא מזוקק שבעתים בגיהנם כמ"ש פ"ק דר"ה בדין בינונים שיורדין לגיהנם ומלפלפים ועולים שנאמר והבאתי את השלישית באש ולרפתים כלרף את הכסף וגו׳ שבע"כ ניתן לישראל גם כן זה הזמן שיזקקו עלמן מטומאת מלרים כלרף כסף קודם מתן תורה וק"ל :

רשע לפני המקום שלא יהו אומרים וכו׳ · ענינו כי ודאי הוא היה ראוי ליעשות אב"ד ולא היו מונעים מלמנותו אלא בשביל שהיה חולק עליהם בארבעה דברים ולא היה רשע לפני המקום אלו נתמנה אלא מפני שהיה גורם על הבריות שיאמרו עליו בשביל שררה חזר בו ומי שחברו נענש על ידו [א]

עיון יעקב

לזכות לבנו עוד זכות אלא שנדחה לפי שעה כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם בארץ כנען וכרת עמו הברית כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואע"פ שנאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אפ"ה הוא אומר ודור רביעי ישובו הנה כלומר אפ"ה זיכה זכות לדורות שלפניו כדכתיב ודור רביעי ישובו הנה יהיה להם זכות זה מאבי אביהם והוא הקן מה שזיכה לבניו כלומר כאילו נאמר והיא סוף של זכותו :

ר"י בן נורי אומר מפסח ועד עלרת. שהוא מ"ט יום כדי לזכך מה שנכנסם מכח עבירה במ"ט שערי טומאה אף שיש נ"ן שערי טומאה מ"מ מי שהוא בגדר זה שנכנס לנו"ן שערי טומאה שוב אין רפואה למכתו ואשם לא תכבה ומה"ט ישראל שנטמאו במלרים במ"ט שערים הולרכו לזכך ולהמתין מ"ט יום מפסח עד עלרת קודם קבלת התורה מס"ט :

א"ל חזור בך בד׳ דברים שהיית אומר ונעשך אב"ד לישראל א"ל מוטב לי להקרא שוטה כל ימי. אפשר דאמר לו כן כיון שאם יחזור מדבריו שאמר יהיה עניו מאד והמשפיל עלמו הקב"ה מגביהו ונעשך אב"ד ומבואר בסוף הוריות דדרכם של התמניות שלהם היתה חכם ואח"כ אב"ד ואח"כ נשיא וממעלת חכם עושין אותו אב"ד ע"ש לזה אמר שפיר אתה אמרת להמנות אותי אב"ד אמר מוטב אם יקרא לי שוטה כל ימי כלומר שיסתלקו אותי ממעלת חכם אפילו ויקרא לי שוטה אפ"ה הוא מוטב :

ולא לעשות שעה אחת רשע לפני המקום. הא דקאמר שעה אחת שמעתי מתלמידי הרב ר"י מילר אב"ד ממדינות דייטן דדעתם היה שיחזור בדבריו רק לפי שעה כדי שיעשה אב"ד ואב"ד שסרח אין מנדין אותו וא"כ שוב יכול לתפוס דבריו ראשונים וזה שאמר שלא לעשות שעה אחת רשע לפני המקום אפי׳ עכ"ל ולע"ד נראה פשוט דס"ק דודאי כשיעשה אב"ד אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין על כל עוונותיו לא יקרא עוד רשע אף שחזר מדבריו שקבל מרבותיו מ"מ אותה שעה שחוזר עד שלא נתמנה לאב"ד יקרא רשע וזה שאמר שעה אחת :

עץ יוסף

בבת אחת אלא מתחלתה עד סופה י"ב חדש שיהיו נמוקין והולכין עד שיכלו (הראב"ד) ומסיים בס"ע שנאמר (ישעיה יח) וקץ עליו העיט (פי׳ שבקיץ יהיה עליו העיט) וכל בהמת הארץ עליו תחרף · הרי י"ב חדש : משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש . פי׳ לאחר שסבלו כל עונשם חוץ לגיהנם אז מכניסין אותם בגיהנם· ושם עומדים י"ב חדש ומלבנין ומכבסין אותם כדי להוליא מהם כל כתמי הנשמה כדי שיהיו מזומנים ומוכנים ליכנס לג"ע· והוא משל לרופא מומחה שנותן בתחלה סממנים קשים וחריפים על גבי המכה האוכלים בשר החי· ואח"כ כשאכלו הבשר החי שבמכה · הוא נותן על המכה משיחות ואיספלנית הסובות המקררים והמגדלים הבשר כבראשונה · כך הוא ענין הגיהנם כי לער של גיהנם אינו חלק אחד מששים חלקים שסובלת הנפש החוטאת קודם כניסתה לגיהנם (נשמת החיים וספר עמק המלך) : והיה מדי חדש בחדשו · כשיבא חדש באותו החדש שמת בו יולא מגיהנם ויבא להשתחות לפני ה׳ (ברטנורה) : שנאמר ומדי שבת בשבתו · פי׳ על כרחך נ"ל על י"ט · דאם בשבת עלמו משתעי קרא ה"ל למכתב מדי שבת בשבתו ברישא והדר ומדי חדש בחדשו : אלא ע"כ קאי על י"ט ורגלים הסמוכים יותר הם פסח ועלרת · ובזה מיושב נמי הגמרא גבי חייב אדם להקביל פני רבו ברגל ע"ש (הגר"א) והברטנורה כתב שנאמר מדי שבת בשבתו כלומר לאחר שיהיה בגיהנם כל כך ימים כמו שיש מיום ראשון של פסח דאיקרי שבת דכתיב (ויקרא כג) וספרתם לכם ממחרת השבת וגו׳ עד עלרת שהוא ממחרת השביעית ילא מגיהנם ויבא להשתחות . וכתב התוי"ט והא דקאמר בשבתו מפני שי"ט של עלרת תלוי בי"ט של פסח · משא"כ בשאר מועדים שאינם תלוים זה בזה . וכתב עוד וז"ל וג"ל דריב"ן מודה נמי לת"ק דיש רשעים שנדונים י"ב חדש כדכתיב מדי חדש בחדשו · אלא דקאמר דאיכא נמי דאינן נידונין אלא כמפסח ועד עלרת · ולת"ק דרשינן שבת בשבתו נמי כמו חדש בחדשו · כשיבא שבת באותו שבת שמת בו · וקמ"ל דאם מת בסוף החדש דלא תימא כשיבא תחלת אותו חדש יבא להשתחות · דמקלת החדש ככולו· אלא מדי שבת בשבתו כשיבא אותו שבת עכ"ל :

ו קהלת אינה מטמא את הידים · אף שגזרו טומאה על כתבי הקודש שמטמא את הידים מ"מ קהלת אינה מטמאה את הידים · מפני שחכמתו של שלמה היא · ולא ברוח הקדש נאמרה : ובה"א מטמא את הידים. דסברי אף קהלת ברוח הקדש נאמרה הלכך מטמא את הידים כשאר כתבי הקדש :

ז העיד ארבעה דברים · כדקא אזיל ומפרש (הראב"ד) : שלא יהיו אומרים בשביל כו׳ · פי׳ ועוד שלא יהיו אומרים כו׳ : שער פקודה· לשון פקדון · שהפקידה הבהרת את השער בעור הבשר והלכה לה · כגון שהיתה בו בהרת ובה שער לבן · הלכה הבהרת והניחה לשער לבן במקומו · ואח"כ חזרה הבהרת· עקביא בן מהללאל מטמא · כיון שנהפך שער לבן בבהרת אע"פ שזו הבהרת שהיא עכשיו אינה אותה שהפכה אותו שער ללבן· טמא· וחכמים מטהרים דכתיב והיא

[א] מהרש"א סד"ה רשע ומי שחבירו נענש ע"י (שבת דף קמ"ט) :

יד יוסף

א עיין שה"ש רבה סוף פסוק שה"ש אשר לשלמה :

חדושי גאונים

רבותינו בגמרא דיום הכפורים [יומא בסופה פ"ז.] אבריהם הלדיקים לא דיים שזוכין לעלמן אלא שזוכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהו שנאמר הנותרים אלא שעמד להם זכות אביהם אוי להם לרשעים לא דיין שחייבין עלמן אלא שמחייבין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחיבת אביהם גרמה להן ואיכא בקרא נמי מתהלך בתומו לדיק אשרי בניו אחריו בירא\ת ה׳ מגדל עוז ועיין רבי עקיבא בקראי ומלא שהלדיקים זוכין לבניהם בה׳ דברים הללו והם הנוי והכח והעושר והחכמה והשנים ושנה אותם במשנה הזאת ואתו אמוראי ופרשו קרא דכל חד וחד מהני והכי גרסי בני מערבא בקדושין בפ׳ האשה נקנית תמן תניגן הלב זוכה לבניו בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים בנוי והדרך על בניהם בכח גבור בארץ יהיה זרעו בעושר נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי לדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם בשנים למען ירבו ימיכם וימי בניכם זב חיים כי הזיבות מתחת כתו נמלא הלדיק זוכה לבנו בכח והחייב בתשישות כח מלורע עזוב כי המלורע מתגנה על הבריות זה תחת הנוי ומחזיק בפלך בור פירוש בור שאין בו חכמה ונופל בחרב קלר ימים תחת השנים וחסר לחם

ודם הירוק וחכמים מטהרין והוא היה מתיר שער בכור בעל מום שנשר[א] והניחו בחלון ואחר כך שחטו וחכמים אוסרין. הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את השפחה המשוחררת וחכמים אומרים משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם דוגמא[ג] השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו אמר רבי יהודה ח"ו שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל ואת מי נדו את (ר') אלעזר בן חנוך שפקפק בטהרת ידים וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן על ארונו ללמד שכל המנודה ומת בנדויו סוקלין את ארונו:

ח משנה ז **בשעת** מיתתו אמר לבנו בני חזור בך בד' דברים שהייתי אומר א"ל ואתה למה לא חזרת בך אמר ליה בני אני שמעתי מפי המרובים והם שמעו מפי המרובים אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן אבל אתה שמעת מפי היחיד (והם שמעו מפי המרובין) [ומפי המרובין] מוטב להניח את דברי היחיד ולאחוז את דברי המרובים א"ל אבא פקוד עלי לחברך א"ל איני מפקד א"ל שמא עולה מצאת בי אמר לו לאו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך:

העיד רבי יהושע פרק שמיני

ט משנה ז **א"ר** יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו

רמב"ם

בהרת ובו שער לבן והפכה הבהרת והניח שער לבן במקומו וחזרה עקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין וכו' ונקרא זה שער פקודה (על דרך משל כאילו הבהרת הפקידה אותו במקומה עד שתחזור אליו) : ודם הירוק. אצל נדה : **שער בכור אסור**. אמרה תורה לא תגוז בכור צאנך ואם התירה מומחה ואח"כ תלש ממנה שער או שנשר רבנן סברי אע"פ שהכל מותר לשחטו וליהנות מעורו ומצמרו אפ"ה גזרינן קודם שחיטה וכו' : **אין משקין את הגיורת וכו'** · דכתיב דבר אל בני ישראל איש איש כי תשטה אשתו לאפוקי גיורת ומשוחררת ואין דרך לבן ישראל ליקח אשה משוחררת וגיורת ורבנן סברי אשתו הראויה לו וזו ראויה לו · (והראב"ד פי' שעקביא דורש כי תשטה אשתו ולא שנשתטה כל ימיה כלומר מאחר שהוא יודע בה שהיא למודה לזנות כבר כנסה על דעת כן ואין ראוי לומר בו ועבר עליו רוח קנאה ורבנן סברי אשה תחת אישה מכ"מ : **דוגמא השקוה** · לפי שהיתה גיורת כמותם והם היו גם כן גרים וכאילו הם לא סברו להרחיקה ורצו להחזיקה בכל דיני ישראל ויש מפרשים דוגמא שלא כתבו לה מגלת סוטה אלא נייר בעלמא שהיה כתוב ומחקו להפחידה ונדוהו לפי שחשדם לשמעיה ואבטליון לעשות שלא כדין כי אין עושין כן לפי שמוציא לעז על מי המרים שאינם בודקין ולפירוש קמא נדוהו לכבוד הרב וסקלו ב"ד את ארונו לבזותו כדי שיתכפר לו : **שאין עזרה ננעלת** · בשעת שחיטת פסחים כדתנן בפסח שני בפ' תמיד נשחט נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה ננעלו דלתות העזרה : **שפקפק בטהרת ידים** · שלא היה נוטל מרביעית או שלא היה נוטל עד הפרק · ע"כ פי' הראב"ד במשנה זו) · וקרוב לזה פי' הרמב"ם ז"ל והוא כתב בסוף ופירוש מלת פקפוק על בוריו הוא הדבר שאין לו קיום והוא רופף והביא אותו בכאן על דרך הדמיון באותו שהקל בטהרת הידים שהיא מדרבנן ונתקיימה בישראל ונתחזקה רצוני לומר שהידים מטמאות מבלי שאר הגוף בדבר פלוני ובדבר פלוני : (שמעתי מן המרובין · כי נחלקו הראשונים והיו למחלקה על מחלקה הוא שמע מן המחלקה האחת והם שמעו מן המחלקה האחת או נמי עקביא היה אומר כי אותם ששמע הוא מפיהם היו רוב וחבריו אומרים שהאחרים שכנגדם היו רוב : **פקוד עלי לחביריך** · שיכבדוני : **מעשיך יקרבוך** · אם תתנהג במעשים טובים אינך צריך שאפקדם עליך כי בלאו הכי יקרבוך ויכבדוך ומעשיך ירחקוך ואם ח"ו לא תתנהג במעשים טובים אני חפץ שירחקוך ולא שיכבדוך בשביל אותי · ע"כ פי' הרא"ש ז"ל) : (ט) **לא** נשמע ממשה רבינו ע"ה זה הלשון אבל שמע ממנו זה הענין לפי שמשה ספר בביאת המשיח ולשון התורה אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' ושב ה' אלהיך וגו' ומל ה' אלהיך וגו' וזולת זה והגיד להם גם כן מפי הגבורה בהקדמותיו וסבותיו ושיקדים אותו איש

מהרש"א

אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ודו"ק : [**דוגמא השקוה כו'** · עי' בפירושים שהיו גרים ולא שהם עצמם היו גרים דא"כ היו אסורין לדון אלא מבניהם של גרים כדאמרינן פ' הניזקין שהיו מבני בניו של סנחריב וק"ל] : **ח"ו שעקביא כו'** · לכאורה הול"ל שאין בישראל בחכמה כו' כעקביא כו' וי"ל דהך מלתא מייתי לה בפרק תמיד נשחט אמתניתין דהפסח נשחט בשלשה כיתות כו' נכנסה כת אחת ננעלו דלתות העזרה והשתא ה"ק הכא באחד מהכיתות של ישראל שננעלו עליהן דלתות עזרה והוא היה בתוכם לא היה כמיהו בחכמה כו' אבל בשתי הכיתות השניות שננעלו היה כמוהו דהיינו עוד שנים היו בישראל גדולים כמותו והן הנשיא והאב ב"ד דאל"כ היה פוגם כבודן וק"ל : **מעשיך יקרבוך כו'** · שבנו היה ירא שינטרו לו שנאה וירחיקוהו כמו שרחקו את אביו בנדוי ע"כ א"ל מעשיך יקרבוך ולא ירחקוך כמו שרחקוני

חדושי גאונים

שוני תחת שוחר הרי נמצא שהצדיק זוכה לבניו והחייב מחייב להם כה' דברים אילופס וגרסינן נמי כדאמת שלמה למיקטל ליואב א"ל אביך גזר עלי ה' דברים קבלן ואנא מתקטל וקבלון כולהון קמו בדבית דוד מאן דאמר אסתונים וכו' ובגמ' דילן בסנהדרין בסוף נגמר הדין אמר רב יהודה אמר רב כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו זב מרתבעם וגרסי נמי בני מערבא בלא שנויא ואיתא נמי בהגדה דשמואל הרי נתברר לך טעם רבי עקיבא במשנה זאת וכי הה' דברים השנוים בה יש להם אסמכתא מן הפסוק לא שנו אותו והכי בגמרא דאלו הן הנחנקין גרסי בני מערבא לההיא דתנן באבות תני ר' שמעון בן מנסיא אומר הנוי והכח והעושר והחכמה והשיבה והכבוד והבנים לצדיקים נאה להם ונאה לעולם מה טעמא עטרת תפארת בדרך צדקה תמצא עטרת זקנים בנים ותפארת בנים אבותם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה ואומר ונגד זקניו כבוד תני רשב"ג אומר אלו שבע מדות שאמרו חכמים בצדיקים כולם היו ברבי מאן הוא רבי יהודה נשיאה אמר רבי אבהו הוא רבי הוא ר' יהודה הנשיא הוא רבי הקדוש וזה ששנינו בתשלום המשנה מספר הדורות לפניו הוא הקץ כך פירושו כי הקב"ה אע"פ שכל התעלומות גלויות לפניו ויודע מה שעתיד להיות ומבין כל ימיו של עולם ושעותיו ורגעיו לא חשב הקצים אלא בדורות ולא הגיד ימיו ושנותיו של קץ ורגעיו אף ע"פ שהן גלוים לפניו אלא חקק הקצים דורות דכתיב קורא הדורות מראש כלומר מתחלת ברית העולם חקק לו קץ ידוע קץ וקץ דור עתיד לעמוד והזוק לדבר שהרי בחתך קץ מצרים ד' מאות שנה חזר ואמר דור

עיון יעקב

בני חזור בך. צוה לו כן כדי שלא יעמוד על דעת אביו משום כבוד אביו שמכבדו בחייו ובמותו לכן הוצרך לצוות לו כך : **מעשיך ירחקוך**. עיין בהרא"ש דאם לא תתנהג במעשים טובים אני חפץ שירחקוך להראות צדקתו אע"ג דכרחם אב על בנים כתיב מ"מ על ברא לא חס נגד כבוד קונו :

עיון יוסף

(ויקרא י"ג) והיא הפכה שער לבן שהפכתו היא ולא שהפכתו חברתה : **ודם** הירוק · עקביא בן מהללאל מטמא · דסבר כקרן כרכום היא שהוא מן הדמים הטמאים אלא שלקה · ועיקרה של הדין במשנה ו' פ"ב דנדה ע"ש : **הוא היה** מתיר שער בכור בעל מום שנשר · האמר שנשר מן הבכור בעל מום היה מתירו בהנאה לכהן · ועיין בסוף פ"ג דבכורות : וחכמים אוסרים. דאי שריית ליה למר הנושר מחיים אתי לאשהויי לבכור כדי שתשיר למרו כל שעה ואתו בה לידי תקלה שיגזוז ויעבוד בו . ופסולי המוקדשים אסירי בגיזה ועבודה דכתיב (דברים י"ב) תזבח ואכלת בשר · תזבח ולא גיזה כו' · ועקביא שרי דמגו דמהניא שחיטה לצמר המחובר בו להתירו אחר שחיטה . מהני נמי לצמר התלוש ומונח בחלון : **אין משקין**. מי סוטה : **לא** את הגיורית ולא את המשוחררת · דכתיב (במדבר ה') לאלה ולשבועה בתוך עמך פרט לאלו שאינן בתוך עמך : **דוגמא השקוה**. מפני שהיו דוגמתן כלומר גרים כמותן לפיכך השקוה · ולא מן הדין · פי' אחר דוגמא השקוה עשו דוגמא ודמיון והראו לה כאלו משקים אותה מי המרים אבל לא השקוה (ברטנורה) ר"ל שלא השקוה מי המרים · אלא מים אחרים היה שהשקוה · וכלומר שלא כתבו מגלת סוטה ומחקוה · אלא מגילה בעלמא כתבו ומחקו והשקוה (תוי"ט) : **שאין עזרה** ננעלת . בערבי פסחים כשנכנסים לשחוט פסחיהם · דאמרינן נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' · וכן בכת שניה . וכן בכת שלישית · לא היה נמצא בכל העזרה מוכתר בענוה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל · ועיין בתוי"ט : **שפקפק** · שזלזל : **סוקלין** את ארונו · לאו דוקא סוקלין אלא מניחין אבן בלבד להיכר שחבריו היו בדלים ממנו :

ח **בארבעה** דברים · שער פקודה . ודם הירוק · ושער בכור התלוש . והשקאת גיורית ומשוחררת : **מוטב** להניח כו'. משום דהוא נמי מרבים קבל · והוו דבריו כדברי רבים · שאין מתנאי המקבל אלא שיהיו דבריו

המתורגמן. א) הערויסגעפאללען. ג) איהר גלייבען.

הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק את המקורבין בזרוע ולקרב את המרוחקים בזרוע משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן (וריחקה בן) [ורחקוה בני] ציון בזרוע ועוד אחרת היתה שם (וקרבה בן) [וקרבוה בני] ציון בזרוע כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק רבי שמעון אומר להשוות את המחלוקת וחכ"א לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום (בעולם) [ביניהם] שנאמר (מלאכי ג) (הנני) [הנה אנכי] שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

סליקא מסכת עדיות

מהרש"א

ע"י מחלוקת וק"ל: [שאין אליהו בא כו'. מפורש הכל בפ' י' יוחסין ע"ש]: **אלא** לעשות שלום ביניהם וכו' · הרמב"ם פירשו לענין שלום ממש זע"ז וקרא דמייתי והשיב לב אבות וגו' לא משמע כן דמה ענין אבות ובנים לגבי שלום שבעולם · ויותר קשה להראב"ד שפירשו לענין שלום מן האומות גם שלום ביניהם דקאמר לא משמע כן והנראה לפרש לדברי חכמים נמי לענין יחוס דלא בא לרחק ולקרב אלא לעשות שלום ביניהם לפי שיש לפעמים שהאב יש לו לב על בנו לומר שנשא אשה שאינה הוגנת לו ופוגם את משפחתו ובדבר זה והשיב לב אבות וגו' וכן בהפך לפעמים שהבן יש לו לב על אביו שנושא אשה על אשתו שאינה הגונה לו ופוגם כבוד המשפחה או שנושא לבנו שני אשה שאינה הגונה לו ובדבר זה אמר והשיב לב בנים על אבותם לעשות ביניהם שלום וק"ל:

סליק מסכת עדיות

רמב"ם

ליישר לו הארץ והוא אליהו והודיע להם שהאיש ההוא לא יוסיף ולא יגרע בתורה אבל יסלק ויסיר החמסים בלבד ואין בזה מחלוקת ולא הכחשה אבל נפלה המחלוקת ברעות שיסיר מה הם · ואמר ר' יוחנן בן זכאי שהרעות שיסיר הם להרחיק אדם פסול ביחסו ששב כשר בזרוע ולקרב אדם כשר שהורחק מקהל כהונה או מקהל ישראל בזרוע והמשיל בשתי משפחות שהיתה אחת כשרה והשניה פסולה ונתגבר בני ציון עליהם והשיבו הפסולה כשרה והכשרה פסולה · והתבונן היאך בורחין חכמים מלה"ר כי אע"פ שהיו יודעים השתי משפחות זכרו העשוקה בשמה ואותה שהיתה פסולה בבירור והשיב אותה בני ציון כשרה בזרוע לא פרסמוה אבל אמרו ועוד אחרת היתה שם וקרבה בני ציון בזרוע ורבי יהודה אומר אין העוסק אלא לרחק הכשר בלבד וחכמים אומרים אין עוסק ביוחסין כל הנקרא בשמו הכל יתיחסו אל האמת והתורה שהיא אב הכל אבל המעשקות והרעות הם הנשאות שבין בני אדם לפי שהם חנם והוא חומס בנשאתו אותו והוא אמרם לעשות שלום בעולם · ע"כ פי' הרמב"ם ז"ל: וזה מצאתי חדוש בפירוש הרא"ש ז"ל: בן ציון · גברא אלמא הוה: רבי יהודה אומר · שיקרב את הכשרים שנתרחקו ולא ירחק את הפסולים דאע"פ שקרבום בזרוע השתא נימא נתערבו בכשרים וכיון שנטמעו נטמעו: להשוות את המחלוקת · במשפחות שמתגרות זו בזו כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין אמר רבי יהושע בן לוי אם ראית שתי משפחות שמתגרות זו בזו שמץ פסול יש באחד מהם ואין מניחים אותה לידבק בחברתה ואליהו יפייס וישלים ביניהם וחכ"א לא לרחק ולא לקרב: תוספתא חנניה בן עזאי אומר הרי הוא אומר ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי והרי דברים ק"ו ומה משה רבו של אליהו לא רצה לגלות את הממזרים עד שנתגלו מעלמן אליהו תלמידו של משה עאכ"ו שלא יגלה לא פסולים ולא ממזרים עד שיתגלו מעלמן אמר ר"ש בן לקיש במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת שלא לפרסם החוטאים והפושעים:

עיון יעקב

אלא לעשות שלום. י"ל הטעם דאליהו קנא קנאת ה' על עבודת כוכבים כדאיתא במלכים גבי אחאב ואמרינן אפי' ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם הקב"ה מוחל להם כדכתיב חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו לכן הוא רודף שלום כדי לכפר על מה שעבדו עבודת כוכבים ועוד שפנחס הוא אליהו וזה מדתו כדכתיב ביהושע כ"ב וישמע פנחס הכהן עיין בחידושינו לעיל פרק עשרה יוחסין ובילקוט ריש פנחס איתא בזוהר אמר הקדוש ברוך הוא אתה נתת שלום ביני ובין בני ישראל בעולם הזה אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליטול שלום ביני לבין בני שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ורגלי המבשר משמיע שלום:

עץ יוסף

מרבים · משום הכי קאמר מוטב להניח דברי היחיד · דאי לאו הכי מאי מוטב דקאמר. והלא דאורייתא היא דכתיב (שמות כג) אחרי רבים להטות וחייב להניח דברי היחיד בעל כרחו · אלא טעמא דאמר מוטב ולא אמר חייב משום דאף הוא מרבים קבל כדפרישית:

מט **הלכה** למשה מסיני. שהראה לו הקב"ה למשה בסיני דור דור ודורשיו והראהו שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב. לברר ספק משפחות המסומעות· מי נטמע ומי לא נטמע · אלא יניחם והם כשרים לעתיד לבא דהלכה היא משפחה שנטמעה נטמעה: **אלא** לרחק המקורבים בזרוע · שהכל מחזיקים אותן בפסולים · אלא שנתקרבו בזרוע · אבל משפחה שנטמעה מחמת שלא נודע פסולה יניחנה בכשרותה: **בית** צריפה · כך שם המשפחה: **ורחקה** · הכריז עליהן שהן פסולים: **בן** ציון. איניש אלמא הוה ובעל זרוע: **ועוד** · משפחה אחרת היתה שם שהיתה פסולה: **וקרבה** בן ציון בזרוע · והכריז עליהן שהן כשרים להתחתן בהם · וחס התנא על כבוד הבריות ולא הזכיר שם המשפחה הפסולה שקרבה בן ציון בזרוע · כמו שהזכיר שם המשפחה הכשרה · ללמדך כמה צריך אדם ליזהר שלא לספר בגנות חברו · ולהיות כוסה קלון · אם כך פסולים כ"ש בכשרים: **כגון** אלו · שכשרותן ופסולתן ידועה · אלא שנתרחקו בזרוע ונתקרבו בזרוע: **לקרב** אבל לא לרחק · המשפחה הכשרה שנתרחקה בזרוע הוא מקרב · אבל אינו מרחק אותה שנתקרבה בזרוע: **שנאמר** והשיב לב אבות על בנים · שעתיד לומר ברוח הקודש זה מבני בניו של זה · ולדברי ר"ש אבות אלו החכמים · ובנים אלו התלמידים. שיהיה לב כולן שוה ולא יפול ביניהן מחלוקת ועיין בתוי"ט ובמהרש"א בחדא"ג:

חדושי גאונים

רביעי ישובו הנה מלמדך שהדורות לפניו הוא הקץ והוא יתעלם שמו יודע באיזו יום ובאיזו שעה ובאי זו רגע מן הדור יהיה תשלום הקץ זה פירוש הדבר ובתוספות דעדיות מפורש שכך הוא הדבר הזה ומפרש בה נמי כי החכמים חולקים על ר' עקיבא וקא סברי שאין האב זוכה לבן בה' דברים הללו אלא על הפרק שעדיין לא הגיע לשנת חיוב המצות אבל משהגיע לפרק אם צדיק הוא זוכה לעצמו ואם לאו אין אביו זוכה לו והכין תניא בתוספתא דעדיות ה' דברים היה רבי עקיבא דורשן כמו הגדה ותניא נמי בבהירתא הרי הוא אומר את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות פירש זו נמי על עיקר משנה הראשונה דשנית כי כל הקצים לפני הקב"ה דורות הם ואפילו קץ שנותיו של אדם דורות הם קצובים וזו הוא פירוש שני דורות שהקב"ה חותכן לחיי האדם אם הוא צדיק הוא ממלא כל הדורות שקצבו לו שנאמר את מספר ימיך אמלא ושאר כל אדם מי שזוכה משלימין לו שנותיו לא זכה פוחתין לו משנותיו דברי רבי עקיבא וחכמים אומרין זכה מוסיפין לו על שנותיו הדורות הקצובין לו לא זכה פוחתין לו מהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשר שנה דאלמא מוסיפין למי שזוכה אמר להם משלו הוסיפו לו פירוש כדאמר רבי עקיבא זכה משלימין לו אמר להם רבי עקיבא הרי הוא אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועדיין לא בא מנשה לעולם פירש דאלמא שני הדורות שהיו קצובים לו מעיקרא השלימו לו לא שהוסיפו לו כלום ולפי שט"ו שנה הוסיפו לו משלו ובהם נולד מנשה קאמר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו שאלו ימי חייו הקצובין לו הרי זולת הט"ו שנה שהוסיפו לו ובתוכם לא היה נולד לו ולד מאין מולד יאשיהו ועדין מנשה לא בא לעולם אמרו לו וכי נאמר נולד לבית דוד מחזקיה והלא לא נאמר אלא לבית דוד בין מחזקיה בין מאחר ומבית דוד איתא ביבמות בפרק החולץ ובבראשית רבה דר' אושעיה אמרינן ריש לקיש משום בר קפרא תוספתו של הקדוש ברוך הוא מרובה על העיקר מלכותו של חזקיהו לא היו אלא י"ד שנה ונתוספו לו ט"ו שנה כדכתיב הנני מוסיף על ימיך ט"ו שנה ונראין הדברים הללו כרבנן דאמרי זכה מוסיפין לו (אגרת רב שרירא גאון הנדפס במאינץ):

שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב כו' ורבי יהודה אמר לקרב אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר להשוות המחלוקת וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב כו'. וביאור ענין זה שיהיה מלך המשיח מלך השלום ועוד יהיה להם אליהו ז"ל שיהיה מסדר אותם עד שיהיו מקושרים ולפיכך אליה ז"ל בא לקרב ולרחק אותם שהם מרוחקים בזרוע ואותם שהם מקורבים בזרוע וסדר המשפחות והשתלשלות שלהם הוא סדר וחבור אל ישראל ולפיכך בא לקרב אשר מרוחקים בזרוע ולרחק המקורבים בזרוע ולפי זה פירוש והשיב לב אבות על בנים ובנים על אבות שידעו סדר יחוסם והשתלשלות שלהם מי הוא אב של זה ומי הוא בנו וזהו והשיב לב אבות על בנים ובנים על אבות כל ענין זה קשור וחבור ישראל ולפיכך מקרב את מי שראוי לקרב ולרחק את מי שראוי לרחק עד שיהיה ענין ישראל מסודר כראוי ויהיו אחד עי"ז לגמרי ולא יעבור זר בתוכם. ולדעת רבי יודא שאליהו ז"ל לא יבא רק לטוב ולא לרעה ולפיכך לא יבא רק לקרב ולא לרחק שזה אינו ראוי למדת אליהו שהוא הטוב. ולדעת ר"ש יבא להשוות המחלוקת שזה הדבר ראוי לאליהו כמו שהיה מדת אהרן כמו שהתבאר שהיה משוה הכל ולפיכך אליהו יהיה משוה המחלוקת שלא יהיה מחלוקת עוד בישראל ובשביל זה ישלח אליהו. ולפי זה פירוש הכתוב והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבות ר"ל שיסיר מהם המחלוקת ובזה שייך לומר והשיב לב אבות על בנים ור"ל שמתחלה אף בין אבות ובנים היה מחלוקת ועתה והשיב לב אבות על בנים ובנים על אבות. ותכ"א שיבא להרבות שלום בעולם כלומר מעלה שלו יותר עליונה ולא לבד להסיר המחלוקת כי לפעמים אין מחלוקת מ"מ אין שלום שיהיה להם לב אחד לגמרי וראוי שיהיה העולם בלב אחד כמו אבות ובנים שהם אחד לגמרי וזהו תכלית האחדות ולפיכך אמר שיעשה אליהו שלום בעולם לקרב את ישראל בחבור גמור. ולדברי הכל ענין אליהו ז"ל הוא הסדר והקישור שיהיה על ידו לישראל (תפארת ישראל):

לפני אידיהן פרק ראשון

מתני׳ א דף ב [לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם להשאילן ולשאול מהן להלוותן וללוות מהן לפירען ולפרוע מהן רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמיצר הוא לו אמרו לו אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן: **גמ׳** רב ושמואל חד תני אידיהן וחד תני עידיהן מאן דתנא אידיהן לא משתבש ומאן דתני עידיהן לא משתבש מאן דתני אידיהן לא משתבש דכתיב (דברים לב) כי קרוב יום אידם ומאן דתני עידיהן לא משתבש דכתיב (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו ומאן דתני אידיהן מאי טעמא לא תני עידיהן אמר לך תברא עדיף ומאן דתני עידיהן מאי טעמא לא תני אידיהן אמר לך מאן קא גרים להו תברא עדות שהעידו בעצמן הילכך עדות עדיפא · והאי יתנו עידיהן ויצדקו בעובדי כוכבים כתיב הא בישראל כתיב ד] אמר רבי יהושע בן (לקיש) [לוי] אכל מצות שישראל עושין בעולם הזה הן באות ומעידות עליהם לעולם הבא שנאמר (שם) יתנו עדיהם ויצדקו (וגו׳ יתנו עדיהם ויצדקו) אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו עובדי כוכבים [אלא אמר רב הונא בריה דרב יהושע מ"ד עידיהן מהכא (שם מד) יוצרי פסל כולם תוהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה] · דרש רבי חנינא [בר פפא] ואי תימא רבי שמלאי לעתיד לבא מביא הקב"ה לספר תורה ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק (בתורה) [בה] יבא ויטול שכרו [מיד] (ו)מתקבצים ובאים עובדי כוכבים בערבוביא[א] שנאמר (שם) כל הגוים נקבצו יחדו וגו׳ ואמר להם הקדוש ברוך הוא אל תכנסו לפני בערבוביא אלא תכנס כל אומה ואומה [שם ע"ב] וסופריה שנאמר (שם) ויאספו לאמים ואין לאום אלא מלכות שנאמר (בראשית כה) ולאום מלאום יאמץ ומי

רש"י [לפני אידיהן של עובדי כוכבים ג׳ ימים אסור לשאת ולתת עמהן · וטלהו משום דאזיל ומודה לעבודת כוכבים ביום אידו . שאלה במידי דהדר בעין כגון בהמה וכלים דכתיב (שמות כב) וכי ישאל איש מעם רעהו וגו׳ מלוה במידי דלא הדר בעין כגון מעות דכתיב (שם) אם כסף תלוה את עמי דמלוה להוצאה נתנה ומשלם לו מעות אחרים: שמח הוא לאחר זמן . למחר: יום אידם · היינו עבודת כוכבים כדכתיב בההיא פרשה יקומו ויעזרכם: יתנו עידיהם ויצדקו · השתא סלקא דעתיה דבעובדי כוכבים כתיב ואתמוהי מתמה יתנו עובדי כוכבים עידיהם יבואו עבודות כוכבים שעבדו ויעידו עליהם ויצדיקום: עדות שהעידו בעצמם· ביום הדין שעבדו לעבודת כוכבים בעוה"ז: ישמעו · עובדי כוכבים את העדות שמצות מעידות ויאמרו אמת דין הוא שראוין ישראל להצטדק: ועדיהן המה · עבודת כוכבים תבוא ותעיד על עובדיה לחייבם]: בערבוביא · כולם מעורבבין ולא כל אומה ואומה בפני עצמה: וסופריה · חכמיה: לאום · מלכות כשהיא לבדה ולאום מלאום מתרגמינן ומלכו ממלכו ועוד יאמץ לא שייך אלא במלכות. וספר תורה· מסיפיה

מהרש"א (בגמ׳) **דכתיב** כי קרוב יום אידם כו׳·פרש"י היינו עבודת כוכבים דכתי׳ בההיא פרשה יקומו ויעזרכם עכ"ל וה"מ לאתויי טפי לעיל מיניה בההוא ואמר אי אלהימו וגו׳ והיינו למ"ד דאי אלהימו קאי אע"ז אבל למ"ד דאי אלהימו קאי אהקב"ה לא מצי לאתויי מיניה כפרש"י בחומש דאיכא פלוגתא בהכי בספרי ע"ש: (שם) יתנו עדיהן וגו׳ · פרש"י ס"ד השתא דאתמוהי מתמה כו׳ עכ"ל ואין צורך אלא דכולה מלתא הקב"ה א"ל לעובדי כוכבים מי בכם יגיד זאת התורה והראשונות ישמיענו שהן ז׳ מצות כדלקמן ואמר להם ג"כ שיתנו על כל זה עדיהן ויצדקו בדין ולמאי דמסיק דיתנו עדיהן בישראל כתיב היינו שישראל יתנו את נביאי עובדי כוכבים שיהיו עדיהן ויצדקו וישמעו אותן נביאי עובדי כוכבים ויאמרו אמת הוא ולפי דרשה דריב"ל בסמוך הא דאמר בישראל כתיב היינו כמי שהמצות מעידות עליהן קאמר וישמעו נביאי עובדי כוכבים עדותן ויאמרו אמת וכדלקמן בסוף שמעתין ודו"ק: (שם) מ"ד עדיהן מהכא יוצרי פסל כולם · פרש"י בספר ישעיה סיפא דקרא בל יראו כו׳ הפסילים יהו עדים על בושתם של עובדיהם שהרי אנו רואין שאינם לא רואים ולא יודעים והם עובדים להם עכ"ל · וק"ק דזה העדות אנו רואים גם בעוה"ז ומפרש"י הכא משמע דממש יעידו הפסילים בהם דה"ק קרא דבל יראו ובל ידעו וגו׳ דגם שעד שלהם אין רואים ולא יודעים בעוה"ז שם ביום הדין קאמר דבגם יהיו יודעים להגיד עדות· על עובדיהם למען יבושו וק"ל: אל תכנסו לפני בערבוביא וכו׳ · מדכתיב בריש נקבצו יחדיו ובסיפיה יאספו לאומים ולא כתיב יחדיו דרשו כן וק"ל: באות ומעידות וכו׳ · הענין כמ"ש המקובלים כי בכל מעשי ידי אדם נברא דבר רוחני לפי המעשה כמ"ש שעושה המצוה נותן כח בפמליא של מעלה וכן בהיפך עושה העבירה מתיש כח פמליא של מעלה ונותן כח לצד הטומאה והם עדים המעידים עליו כמ"ש יוצרי פסל וגו׳ ועדיהן וגו׳ והוא העד המעיד שאמרו בפרקי אבות הקב"ה הוא העד הוא הדיין היינו הוא העד הרואה שהוא נעשה דיין וק"ל: מביא הקב"ה ס"ת בחיקו וכו׳ · שבתחלה לא ידעו כי ספר תורת משה הוא בחיקו אבל כל הכותב

יד יוסף א לקמן י"ד: ילקוט ישעיה רמז שט"ו:

חדושי גאונים דרש רבי חנינא כו׳ לע"ל מביא הקדוש ב"ה ס"ת ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בה יבא ויטול שכרו כו׳ שנא׳ כל הגוים נקבצו יחדו כו׳ כפ"ע . כוונתם ז"ל מגוארת לתקן קושי הכתוב דמאחר שאמר כל הגוים נקבצו יחדיו הרי הכל בכלל ולמה אמר עוד ויאספו לאומים וגם למה אמר בלשון צווי ויאספו לאומים לזה אמרו שכולם נקבצו יחדיו לומר שמא זכותא דרבים עדיף ויגולו רחמיו ית׳ על קבוץ הגדול ההוא והכ"ה מצוה ואו׳ שיאספו לאומים אחד לאחד למצוה חשבון כי לא ראי זה כראי זה וזה לתועלתם כדי שלא יתערבבו הם בטענותיהם והקב"ה תופס ס"ת בחיקו משל אל הדבר החביב שמשים האדם בחיקו כמו בחיקו תשכב מסוכבת חיקך וגו׳ ואומר כל מי שעוסק בתורה יבא ויטול שכרו לומר שרחמי השי"ת על נמצאיו שלא דוקא יש מתן שכר ללומדי התורה אלא אפי׳ מי שעוסק בתורה דהיינו אפילו מי שעושה משא ומתן ועסק כל דהו וכמו שלמדו חז"ל מפסוק עץ חיים היא למחזיקים בה שאילו אמר עץ חיים היא ללומדים בה לא היתה תקומה לעולם אבל מחזיק כל דהו יש לו שכר עץ חיים וא"ש כאן כל מי שעוסק בתורה יבא ויטול שכרו ובזה מובן שהאומות חשבו שיש להם עסק בתורה שישראל לומדים אותה והם סיבה אליה וזהו שטענה מלכות הרביעית שהקב"ה שאלם במה עסקתם ר"ל באיזו בחינה עולה בדעתכם לבא אלי לקבל שכר ואתם לא עסקתם בתורה והם משיבים שעסקו בה בבחינת מה שהחזיקו בידם של ישראל הרבה שווקים תקנו ובשוקים מזונות מוכנים לישראל שיקנו מיד ויחזרו אל למודם וכן מרחצאות כדי

הרשב"א ז"ל האריך במאמר זה בפירושו לאגדות וכלל היוצא מדבריו הוא שאמר כי כל המתעסקים בחכמה ואף המתפלספים יודו שמין האנושי הוא החלק הנכבד בעולם השפל מפני שהוא בעל השכל ובלבד אם יפעל בחלק השכל וישתדל בחכמה זולתי שהם מסכימים על חכמתם ואנו מסכימים על אחרת והוא שאנו נחייב ההשארות בהתעסק במצות התורה שנצטוינו בה מפיו ית׳ ושייעד לנו החיים הנעימים והאריכות שאין לו תכלית בקיום מצותיה וההיפך על ביטולם א"כ התכלית בבריאה העסק בה ובמצותיה ואולם שתצטרך היא על כל פנים השתדלות עסק העולם וישובו על כן מי שמתעסק בעניני העולם וישובו לכונת מי שיתעסק בתורה הוא נוטל ג"כ שכר עמו כי לולא זה לא יתעסק זה שצרכי האדם רבים ויכלה האדם ימיו בהם אם יצטרך כל אחד להכין לעצמו והוא מה שגילו לנו רבותינו ז"ל ממ"ש שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך והוא מאמר בן עזאי שאמר כשרואה אוכלוסי ישראל ברוך שברא כל אלה לשמשני ומעתה התבונן בהגדה זו שהיא כוללת מה שאמרנו והכוונה באמרו שמביא הקב"ה ספר תורה ומניחה בחיקו לומר

עין יעקב

באין ומעידין . כלומר שמלאך שנברא ממצותן יעידון על ישראל שקיימו תורה והמצות ועי"ל דף ד׳ ברש"י ומהרש"א: לע"ל מביא הקב"ה ס"ת ומניח בחיקו ואמר כל מי שעוסק בתורה יבוא ויטול שכרו . כדאמרינן בברכות דף ל"ד כל הנביאים לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לת"ח וכו׳ אבל ת"ח עצמו עין לא ראתה אלהים זולתך והכל לעולם הכל דהיינו אחר ביאת המשיח כדאיתא שם בש"ס ואפשר דזה כוונת רש"י ריש פ"ק דסנהדרין גבי אין תפלת דינו של אדם אלא על דברי תורה פירש"י לעתיד לבוא היינו דבא לתרץ קושיות התוספות דבפרק במה מדליקין משמע דשואלין תחלה נשאת ונתת באמונה ולפירוש זה לא קשה מידי דזה קאי אכל איש דינו שאחר מיתתו אבל לעתיד שיזכה ת"ח לרב טוב הצפון ועין לא ראתה אלהים זולתך תחלת דינו על ד"ת ששכרו גדול כל כך ועיין בחדושינו בקדושין דף מ"א מה שתירצנו על קושית התוספות ע"ש: כל מי שעוסק בתורה. אף האומות בכלל דהיינו בשבע מצות דידהו כמו שאמרו התוספות בשיטה אך דאפשר דקאי רק על ישראל והם עצמם בא לומר שהם הגורמים לזה ורוצים ליטול גם כן שכרם שהכל

ענף יוסף

א לעתיד לבא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו מיד מתקבצין כל האומות עובדי כוכבים ונכנסין לפניו בערבוביא שנאמר (ישעיה מ"ג ח׳) כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים מי בהם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה כו׳ . כונתם לומר כי לעתיד לבא יביא השם כל האומות עובדי כוכבים לדין על שלא קיימו תורה אלהית וזהו שאמרו שיאמר הקב"ה להם במה עסקתם והם יאמרו שנתעסקו בדברים שהם ישובו של עולם כמו שנזכר באותה הגדה בארוכה ולסוף הקב"ה משיב להם כי כל מה שעשו לא עשו מפני ישובו של עו"ס אלא לצורך עצמן כלום יש בכם מגיד זאת וכו׳ כלומר יש בכם מי שיאמר שקיים תורה אלסית והם ישיבו ויאמרו לפניו כי

הגהות המתורגמן. א) צומישט, ופי׳ הכל ביחד.

ומי איכא ערבוביא קמי (שמיא) [הקב"ה] אלא כי היכי דלא ליערבבו אינהו בהדי הדדי דלישמעו מאי דאמר להו · מיד נכנסת [לפניו] מלכות רומי תחלה מאי טעמא משום דחשיבא ומנ"ל דחשיבא דכתיב (דניאל ז) ותאכל כל ארעא ותדושינה ותדקינה א א"ר יוחנן זו רומי שטבעה[א] יוצאת בכל העולם (כולו) ומנ"ל דמאן דחשיב עייל ברישא לדינא כדרב חסדא ב דאמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין שנא' (מ"א ח) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו וטעמא מאי אבע"א לאו אורח ארעא למיתב מלכא אבראי ואבע"א מקמי דליפוש חרון אף[ב] ואומר להם הקב"ה במה עסקתם (בעוה"ז) אומרים לפניו רבש"ע הרבה שווקים תקנינו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל [כדי] שיתעסקו בתורה אומר להם הקב"ה שוטים [שבעולם] כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם [תקנתם] שווקים להושיב בהם זונות . מרחצאות לעדן[ג] בהם עצמכם . כסף וזהב שלי הוא שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות כלום יש בכם מגיד זאת שנאמר (ישעיה מג) מי בהם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנאמ' (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה מיד יוצאין בפחי נפש[ד] יצאה מלכות רומי נכנס מלכות פרס אחריה מ"ט [דהא] (משום ד) חשיבא בתרה מנ"ל דכתיב (דניאל ז) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב ג ותני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים כדוב ושותים כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב אומר

רש"י

דקרא נפקא לן לקמן מי בהם יגיד זאת : מי איכא ערבוביא קמיה · והלא כולן נסקרין בסקירה אחת שנאמר היוצר יחד לבם כדאמרינן בר"ה (דף יח) : ומשני דלא ליערבבו אינהו . לדידיה לא מהניא ערבוביא אבל לדידהו מהניא [ערבוביא] דמבלבלי ומסתתמי טענתייהו : טבעה · שמעה : דנכנס תחלה · לפני הקב"ה לדין : משפט עבדו · שלמה המלך : ליפוש חרון אף · דהקב"ה מפני פשעי הצבור שמא ח"ו יפרע מן המלך כל סורחנו מפני החרון : שווקים מרחצאות וכסף וזהב · הוא עסקן של רומיים וגשרים וכרכים ומלחמות עסקן של פרסיים : שיתעסקו [ישראל] בתורה · שיהא [להם] פנאי שמוצאין להשתכר בשוק ומוצאין מזונותיהם וצורכיהם בלא טורח ומתעדנין במרחצאות: וארו · והנה : אחרי · אחרת : מסורבלים · שמנים כמו (שבת דף קל"ז) קטן המסורבל בבשר ולשון מלבוש הוא כמו (דניאל ג) כפיתו בסרבליהון : דוב אין לו מנוחה אלא הולך ובא כל

תוספות

אומר להם הקב"ה במה עסקתם · פירוש שואל להם במה זכו בכל דור ודור: שווקים להושיב בהם זונות · ה"ה דהוה מצי למימר לעשות בהם סחורה לכל דבר אלא מגנה אותם בדבר גנאי כל מה שיכול כלומר אפי' לצורך זונות עשיתם שווקים : וארו חיוא אחרי תנינא דמיא לדוב · וקשה דאדרבה מלכות בבל עדיפא דדמיא לארי דכתיב (ירמיה ד) (קדמיתא כאריה וכתיב) עלה אריה מסובכו [והארי מלך בחיות] וי"ל דאע"ג דארי מלך בחיות מ"מ הדוב מסוכן ובעל תחבולות יותר כדאי' בספ"ק דברכות (דף י"ג וע"ש) גבי צרות האחרונות משכחות הראשונות משל לאחד שפגעו ארי וניצל הימנו והיה מספר מעשה ארי ופגעו דוב וניצל ממנו ועד שהוא מספר מעשה הדוב פגעו נחש ורבינו (יהודה) [יצחק] תירץ דממלכה שפלה היתה מלכות בבל כדכתיב בכשדים זה העם לא היה ולפי שעה העלו הקדוש ברוך הוא כדי שיפול הלבנון ביד אדיר ומשנפל ביד מלכות פרס לא היה לו עוד נשיאות ראש אבל מלכות פרס חשובה

יד יוסף

א שבועות דף ו' ע"ב : ב ר"ה דף ח' ע"ב ודף ט"ו : ג קדושין דף ע"ב ע"א מגילה דף י"א ע"א :

חדושי גאונים

שיטהרו עצמם וילמדו תורה בטהרה ואע"פ שאין ד"ת מקבלים טומאה עכ"ז תורה בטהרה עדיפא או יהיו המרחצאות לעדן הבשר ולהחזיקו ללמוד תורה אם כן גם מצד המרחצאות יש לנו עסק בתורה . וכן כסף וזהב הרבינו כדי שיהיה מצוי להספקתם של תלמידים לומדי תורה א"כ בזאת הבחינה ראוי שנתמנה בכלל עוסקים בתורה כיון שכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה אומר להם הקב"ה כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא בשביל עצמכם והכל הולך אחר התכלית ואף על פי שימשך תועלת מה להם לישראל בטל הוא במיעוטו כיון שלא כוונתם אליו וז"ש לא עשיתם אלא בשביל שאז בשעת המעשה לא כוונתם ולא נתתם דעתיכם אלא בשביל עצמיכם אלא שעתה אתם תולים שבשביל ישראל עשיתם ולא ישוה לכם שווקים וכו' מרחצאות וכו' אמנם בכסף אמר לי הכסף וגו' ר"ל אף ע"פ שיש לטעון לכם כעין מה שטענתי לכם שגם בשביל עצמכם עשיתם אבל קט עדיפא מינה כי לי הכסף ולי הזהב ולכך לא אמר בכסף וזהב לעצמיכם עשיתם כי לי הכסף והיה סחרה ואתננה קדש לה' לי הכסף ולי הזהב בכל מקום שהיה שלי היה א"כ מהו כסף וזהב הרבינו ואם מפני שהשתדלו בהוצאתו ממוצא הכסף כי יש לכסף מוצא ולזהב יזוקו לא עשיתם כלום כי שלי הוא בכל מקום שהוא מה לי הכא מה לי התם בתוך מוצאו בכל המקומות שלי הוא א"כ לא עשיתם כלום. או אמר שכיון שלי הכסף ולי הזהב ובידו לתתו לאשר אחפוץ ה' מוריש ומעשיר משפיל אף

מהרש"א

אומה סבורה כי דתה היא ילכך מתקבלין כולם כי לפי דעת כל אומה דתה היא אמת עד אשר יפרש להם הקב"ה יש בכם מגיד זאת תורת משה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה וגו' : מלכות רומי תחלה כו' · כתבו התוס' משום וכו' כי במעשה רבי חנינא בן תרדיון נגזר על רומי חורבן גדול עכ"ל ואף ע"ג דבשאר הרוגי מלכות כגון ר"ע וחבריו נעשו בהם נ"כ מיתות משונות אפשר משום ס"ת שנשרף עמו קאמר וק"ל : שטבעה יצאה בכל העולם · יש לפרש כמשמעה שמטבע שלה יוצאה בכל העולם שכן דרך המלכים שמטבע שלהם יוצאת עד מקום ממשלתם ופוסל הישנות כדלקמן בפ' ר"י גבי דינר הדראייני טראייני כפרש"י שם ועי"ד זה נראה לפרש על מה שאמר כסף וזהב הרבינו אמר הקב"ה כסף וזהב שלי הוא וכו' כי הכסף וזהב שהרבו מלכי רומי שהם אדריינוס וטרייאנוס משל קדש היה שהוא של הקב"ה כמ"ש שם בקשו לגנוז דינרי אדרייאנוס וטרייאנוס מפני טבעה של ירושלים שרובה קודש ועי' בפ"ק דשבועות בחדושינו ודו"ק : מקמי דליפוש חרון אף וכו' . לכאורה בפרש"י הכא ובמס' ר"ה דלא ליפוש חרון אף דצבור שהוא גדול מפני שהם רבים ויפרע אח"כ מן המלך אין זה דומה הא דרומי חייבת הם נ"כ רבים וליפוש חרון אף על שאר האומות ונ"ל דבחשיבותא תליא מלתא דבין רבים ובין יחיד חס הקב"ה על חרון אף דליפוש על החשוב טפי ודו"ק : בתוס' וארו חיוא וכו' מלכות בבל עדיפא וכו' · אליבא דקאמר דהיא חשובה בתרא קשיא להו

הכותב

שלמודה והעסק בה הוא תכלית המבוקש מן הנבראים והתנצלות העמים בהתעסקם בישוב העולם כדי שיוכלו ישראל לעסוק בתורה ואילו התעסקו בה לכונה זו היו ראוים להנצל מעונש כמו שאמרנו אבל היתה הכונה להם במה שהתעסקו בה רק להתעשר ולהרבות תענוג והוא אמרם שמלכות רומי אומרת הרבה שווקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו וכן מלכות פרס וכו' אמר להם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם כלום יש בכם מגיד זאת שהוא תכלית המבוקש מן הנבראים . ומ"ש מי איכא ערבוביא קמיה · ר"ל שהוא יתברך משגיח לפרטים לא על דרך כלל המין ואמר כי היכי דלא ליערבבו אינהו ולשמעו מאי דאמר להו לומר שהוא הדן דין אמת כאילו כל אחד ישמע ויבין מה שתובעין ממנו ומשיב ומקבלין ממנו אם יש לו מליץ מגיד יושרו : גם אמר דחשיב עייל ברישא · לכונה שהוא יתברך רוצה בכבוד הבריות שהנכבד במין יתכבד בין חביריו וכ"ש המלך בין העם . גם מ"ש יש אב מעיד על בנו וכלל כל אותו ענין לומר שהכל במשפט ואין משוא פנים בדבר וזה ענין מ"ש אל אמונה ואין עול ואומר אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד ואמרו במדרש הא קשוט והא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפיה ואל תבקש בכל מלה ומלה שבאה להם בהגדה שתהא מכוונת ממש לענין כי רוב המשלים הבאים בכתובים (נגלה) ובדברי החכמים יכנסו בהם הרבה דברים כדי לתאר המשל שהמשילו בו הנמשל זה נגלה ומבואר לכל מי ששם לבו במה שהביאו מן המשלים : והא דאמר רבי יהושע ב"ל היום לעשותם וכו' כבר פירשתיה בפ"ק דברכות עכ"ל הרשב"א ז"ל :

עיון יעקב

עשו בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה : כלום יש בכם מגיד זאת . כלומר אם אתם עשיתם כל זה לשם שמים כדי שיתעסקו בתורה א"כ למה אין בכם מגיד זאת כיון שחביבין עליכם ד"ת : ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה . דהיינו תורה שבע"פ שניתנה למשה לבדו שעיקר היגיעה ושכרו על תורה שבעל פה וזה שאמרו בסמוך

הרי"ף

בדברי הרשב"א שלמודה והעסק בה כו' למי שהתורה בקרב לבו ראוי ליטול שכרו ולא למי שתורתו מהשפה ולחוץ : הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל · צריך ליישב היכי אמרי שהכסף וזהב הרבו בשביל ישראל ואפשר לומר דרך דרש לפי שכתוב והיה סחרה ואתננה קודש לה' וגו' כי ליושבים לפני ה' יהיה

ענף יוסף

כי כמו שישראל יש להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיימו מצד קבלתם כן ראוי להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיימו מצד קבלתם . והשב ישיב להם מי בכם יגיד זאת והאומות ישמיעונו יתנו עדיהם ויצדקו כלומר כי העובדי כוכבים האומרים שסמכו על קבלתם ראשונות ישמיענו כלומר ראוי להם שיודיעונו התחלות דתם שקבלו וסמכו עליהם כיצד נתבארו אם נתבארו מן השמים בפרסום גדול כמו שנתבארו התחלות תורת משה . יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו המקבלים ויאמרו אמת כמו שיתנו עדיהם מקבלי תורת משה שנתפרסמו התחלות דתם בששים רבוא המקבלים את התורה . וזה שסיים הכתוב אתם עדי נאם ה' כלומר כל ישראל עדים בנתינת התורה מן השמים שהם שמעו את קול ה' אלהים מדבר אליהם עשרת הדברים . ועבדי אשר בחרתי רומז אל משה שנקרא עבד ה' וכלכם עדים שהתורה היא מאת ה' מן השמים . זהו פירוש נפלא בכל אלו הפסוקים על הדרך

המתורגמן. א) איהרע בעפעהלע, פי' שהכל שומעין בקולה. ב) בעפֿאר עס מעהרט זיך דער צארען. ג) צום פֿערגעניגען. ד) מיט איינער אויסגעהויבטען זעעלע, בעטריבט.

להם הקב"ה במה עסקתם אומרים לפניו [רבש"ע] הרבה גשרים א גשרנו(ועשינו)והרבה כרכים כבשנו והרבה מלחמות עשינו וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל [כדי] שיתעסקו בתורה אומר להם הקדוש ברוך הוא (שוטים) כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא לצורך עצמיכם · [תקנתם] ב גשרים ליטול מכס(א) מהן · כרכים לעשות מהם אנגריא · מלחמות אני עשיתי שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו כלום יש בכם מגיד זאת שנא' מי בהם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה [אשר שם משה] מיד יוצאין [מלפניו] בפחי נפש · וכי מאחר דעיילא רומי ולא זכתה · פרס מ"ט עיילא *) סבור אינהו סתור בית המקדש ואנן מיבנא בנינן :

ב שם וכן כל אומה ואומה מאי שנא הני תרתי דקא חשיב ומאי שנא הנך דלא חשיב הנך משכה מלכותייהו עד דאתי משיח וכי מאחר דעיילי תרתי ולא אהנו מידי מ"ט עיילי אחריני אמרי אינהו אישתעבידו בישראל אנן לא אשתעבדינן בהו אמרו לפניו רבש"ע כלום נתת לנו ולא קבלנוה ומי מצי למימר הכי והא ג כתיב (דברים לג) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וכתיב (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן אמר ר' יוחנן מלמד שלקח התורה והחזירה הקב"ה על כל האומות והלשונות ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה אלא הכי אמרי כלום קבלנוה ולא קיימנוה ועל דא תברתהון אמאי לא קבלוה אלא כך אומרין לפניו [רבש"ע] כלום כפית(ג) עלינו את ההר

*) נגמ' סגי' בשינוי קצת וכן לקמן .

רש"י

מהם : אנגריא · עבודת המלך המוטלת על יושבי כרכים לעשות מלחמה ולצאת בלבא וליטול בהמתן לעבודתו : ואנן בנינן · בית שני בנה כורש : אינהו אשתעבידו בישראל · פרסיים משתעבדין בישראל בגלות בבל וטיטוס שגלם לרומי ועדיין כולם משועבדים להם : פארן · ארץ ישמעאל דכתיב בהגר (בראשית כ"א) (ותשב) [וישב] במדבר פארן וגו' : כלום קבלנוה ולא קיימנוה · כלומר משום דלא קבלנוה לא קיימנוה : על דא תברתהון · פירכא היא כלומר כמלא תשובה זו קטיגור להם

תוספות

היא אף בימי מלכות רומי אלא שתפול ביד אדום ט' חדשים קודם לביאת משיח : מ"ש הני דלא חשיבי · פי' בבל ויון שהם מד' מלכיות שנשתעבדו בישראל וחשובות הוו אבל מכל ע' אומות לא בעי : (ואנן לא אשתעבדינן · וכן תחשוב כל אומה ואומה שלא הגירה לישראל כאותה שלפניה) :

מאי בעי בתימן · רש"י גרים מאי בעי בפארן והוא מבני ישמעאל דכתיב (בראשית כא) (ותשב) [וישב] במדבר פארן ולגרסתו קשה אמאי מייתי קרא דחבקוק אלוה מתימן יבא לכך נראה כגרסת הספרים והכי איתא בספרי בפר' וזאת הברכה מארבע רוחות נגלה הקב"ה על ישראל שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מנין אף מרוח רביעית שנאמר אלוה מתימן יבא ואע"ג דבקרא משמע דתימן ושעיר חדא מלתא היא דכתיב (עובדיה א) וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל איכא למימר דכמה אומות ישנן באדום אחד מרוח אחד לסיני והשניה לעבר רוח

מהרש"א

הכי אבל הא ודאי דבבל לא עייל בתר רומי כיון דגם הם אשתעבדו וסתרי ב"ה ועיין עוד בזה לקמן וק"ל : בתוס' בד"ה מאי שנא הני דלא וכו' . פי' בבל ויון כו' שנשתעבדו וחשובים וכו' עכ"ל יש לדקדק דהדרא קושיין לדוכתא כיון דבבל ויון נמי אשתעבדו בישראל ובבל נמי סתרה בה"מ כמו אדום מ"ט איעיילו ומאי פריך מ"ש הני דלא חשיב להו דהיאך חשיב להו כיון דלא עיילו ויש לפרש דמיון הכי פריך מ"ש הני דחשיבין ועיילי ומ"ש יון דלא חשיב לעיולי לפני פרס דיון נמשל לנשר שהוא מלך בעופות ומבבל נמי יש לפרש דהכי פריך מ"ש אדום דחשיב ועייל ברישא ומ"ש בבל דלא חשיב לעיולי ברישא דאיהו נמשל לארי שהוא מלך בחיות כמ"ש התוס' לעיל ומשני משום דהכי משכי במלכיות ראוי לעיולי ברישא וכיון דחזו דלא מהניא להכי מידי שוב לא עיילו בבל ויון ודו"ק: בתוס' בד"ה מאי בעי בשעיר וכו' מיהו קשה לגירסת רש"י וכו' עכ"ל דל"ל דבקרא דוזאת הברכה נמי סמיך אסיפא דקרא דכתיב פארן דא"כ לא ה"ל לאתויי קרא דחבקוק כלל דה"ל

הרי"ף

מדרשו חז"ל שעתיד כל ממונם של עובדי כוכבים להיות לת"ח שנאמר ליושבים לפני ה' אלו ת"ח ולכך אמרו הם כל הכסף והזהב שלנו היה לת"ח לומדי התורה והשיב הקב"ה לי הכסף ולי הזהב וכשרצה נתנו להם וכשרצה לקחו מהם ונותנו לת"ח העוסקים בתורה : אמרו לו כלום כפית עלינו הסר כגיגית כו'. תימה והלא גם אם כפה עליהם הסר כגיגית לא היה דן אותם שהרי גם לישראל שכפה עליהם הסר כגיגית היה להם מודעה זו אלא דהדר קבלוה בימי אחשורוש ונראה דנהי דלישראל כשיבא הקב"ה לדונם על שלא

עיון יעקב

כלום כפית עלינו הסר כגיגית ועיקר שכפית היה על תורה שבעל פה שהיא קשה כדאיתא בתנחומא פרשת נח :

כלום כפית עלינו הסר כגיגית. אע"ג שאמרו מתחלה כל אשר דבר ה' נעשה י"ל דזה אמרו כששלח אליהם משה אבל כשנגלה הקב"ה בעצמו אליהם בקולות וברקים מתוך פחד חזרו עד שכפה עליהם הסר כגיגית וכיון שמתחלה חזר הקב"ה בעצמו עליהם כדכתיב ה' מסיני בא לכך אמרו כלום כפית עלינו וקרוב לזה מתרצים תוס' בשבת פ'

ענף יוסף

שהבינו רז"ל שמדבר על שכר התורה בכללה והוא מסכים לאמת כי להיות התחלות התורה מבוארות בפרסום גדול אי אפשר שיפול ספק באמתתו (עקרים מאמר א' פרק כ') :

עץ יוסף

ב וזרח משעיר למו · הם בני עשו · הופיע מהר פארן אלו בני ישמעאל · ולא רצו לקבל את התורה · וה"ה שהחזירה הקב"ה על כולם ולא קבלוה כדאיתא בספרי · והא דנקט קרא הנך תרתי בהדיא משום דהנך תרתי חשיבי טפי · ונראה דישראל ידעו ההוא רזא דפתח הקב"ה לבני עשו ולבני ישמעאל תחלה שיקבלו התורה ולא רצו ולכך כשבא ופתח להם הקדימו לפניו נעשה לנשמע ורמזו בזה הרי אנחנו עומדין תחת עשו וישמעאל לקבל עול תורה שהטלת עליהם·ויבואר ע"פ דאי' ברבה ובתנחומא סדר שמות יש בני אדם שמותיהן נאין ומעשיהם כעורים עשו עושה רצון עושו ומעשיו רעים·ישמעאל ישמע אל ואינו שומע עכ"ל· וזהו נעשה רמז לעשו ששמו מרמז עושה רצון עושו ואינו עושה אבל אנחנו נעשה ונשמע רמזו נגד ישמעאל ששמו שמע אל ואינו שומע · ואנחנו נשמע · והקדימו נעשה לנשמע נגד שקדם הקב"ה והלך לעשו תחלה ואח"כ לישמעאל כדכתיב וזרח משעיר· ואח"כ הופיע מהר פארן: והחזירה הקב"ה על כל האומות וכו'· וכן אי' בש"ר פ' כ"ז כשנגלה הקב"ה על הר סיני לא הניח אומה שלא הרתיק עליה ולא קבלו ע"כ ואע"פ שהתורה קדמה לעולם והיתה כתובה על שם ישראל · לא קשה כי הקב"ה צופה ומביט בעתיד ועל שידע שישראל יקבלו התורה נכתבה על שמם · ואע"פ שידע שלא יקבלוה חזר עליהם מהטעם דאי' בתנחומא סדר ברכה א"ר אבהו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין או"ה מקבלים את התורה מפני שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו: כלום קבלנוה ולא קיימנוה· וכוונתם בהא דאי' בש"ר פ' כ"ז סי' ח' משל למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים · קרא לראשון ואמר לו מקבל אתה השדה הזה · א"ל אין בי כח קשה הימני · וכן לשני וכן לשלישי ולרביעי ולא קבלוה ממנו · וקרא לחמישי וא"ל תקבל אתה השדה הזו·א"ל הן· על מנת לפולחה· א"ל הן· משנכנס לתוכה הובירה · על מי המלך מקפיד על אותן שאמרו אין אנו יכולים לקבל · או על מי שקבל עליו ומשקבלה עליו ונכנס בה הובירה · לא על זה שקבלה כך כו' : ועל דא תברתהון · פירכא היא · כלומר נהי דעיקר ההקפדה הוא ע"ז שקבלה והובירה אבל אין הכי נמי שצריך להקפיד קצת גם על אותם שלא קבלוה·ואח"כ תשובה זו קטיגור להם אמאי לא קבלוה:כלום כפית כו' כדרך שכפית על ישראל · ואין זה סותר למה שאמר לעיל שבא לישראל וקבלוה· שכבר כתבו התוס' שאע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע · שמא היו חוזרים כשיראו האש הגדולה · ובתנחומא סדר נח אמרו דתורה שבכתב קבלו ברצונם ועל תורה שבע"פ הוצרך לכפיית ההר · וכתב האלשי"ך שכוונת ישראל היה בזה שלא רצו לקבל תורה שבע"פ היה מאהבתם את ה' · באומרם מי יעצור כח לעמוד בכל דקדוקי תורה שבע"פ ולא נשגה תמיד · ע"כ אמרו כי טוב להם בתורה שבכתב לבדה · לכן יאמרו הם כלום

יד יוסף

א פי' קשרנו : ב שבת דף ל"ג ע"ב : ג ספרי ה"ב פיסקא שמ"ג זוהר סדר בלק דף קצ"ב פדר"א פרק מ' ילק"ט ברכה תרגום ירושלמי סדר ברכה ש"ר פ' כ"ז סימן ח' :

חדושי גאונים

מרומם ואף על פי שהרביתם הכסף והזהב הכל תלוי בי שאחלקו להם אם כן לא עשיתם כלום בשביל ישראל שאין הדבר תלוי ברבוי הכסף והזהב אלא כי בהריק להם ברכה עד בלי די·ועל זה הדרך משיבה מלכות פרס לזכות באומרם הרבה גשרים גשרנו והם בשביל ישראל הגולים למקום תורה ועוברי' דרך שם באותם הגשרים אם כן הרי עסקו בתורה מגד הגשרים שגשרנו וכן הרבה כרכים כבשנו שהיו מפחדים ישראל לעבור דרך שם לעסוק בתורה וע"י כבישת הכרכים היו הולכים בעת דרך שם וכן כיוצא בזה על ידי הרבה מלחמות שעשינו שאילו לא עשינום היו ישראל טרודים בקריאת התורה והקב"ה דוחה שבעת עשייתם גלוי לפניו שלא הייתם כונתם כלל לזאת התורה ובמאמר הזה מובן ג"כ מ"ש מי בכם יגיד זאת על זאת התורה ומ"ש וראשונות ישמיעונו על ז' מצות הראשונות של בני נח . ולפי שהאומות טוענים על ישראל שגם הם לא קיימום לכך אומר יתנו עדיהם של ישראל על השמים שהם מיוחדים עליהם לעדים ככתוב העידותי בכם היום את השמי' ואת הארץ ויצדקו לאפוקי מה שאחז"ל שטוענים האומות על השמים שהם נוגעין בעדותן הם שאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי לכך אומר ויצדקו אלא כדי שלא יהיה פתחון פה רוצה הקדוש ב"ה שיבואו מהאומות עצמם להעיד כמו שאחז"ל יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא נחשד בע"א יבא לבן ויעיד

אחרת *) : מלמד שאפילו נכרי ועוסק בתורה כו' · עיין בפ' שור שנגח ד' וה' [ב"ק ל"ח] : [כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא האדם · משמע הכא דעובדי כוכבי' נמי קרויין אדם ותימא דהא אמר בעלמא (ב"מ דף קי"ד) דאין קברי עובדי כוכבי' מטמאין באהל משום דכתיב אדם כי ימות באהל אתם קרויים אדם (משיגי תכלית בריאות האדם) דכתיב (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אדם ולא עובדי כוכבי' קרויין אדם ואור"ת דיש לחלק בין אדם להאדם ולא קשיא מהא דכתיב גבי חירם (יחזקאל כח) ואתה בן אדם ולא אל ביד מחללך דאינו אומר כן לקרותו אדם בלשון חשיבות אלא לגנותו בלשון בזיון ושפלות והא דכתיב בקום עלינו אדם רוצה לומר אדם ולא מלך ומדרי' גבי המן (מגילה י"א) א"נ ר"ל בקום עלינו אדום והא דכתיב מה יעשה לי אדם ר"ל אדם שהוא בזוי וא"ת הא אמר בפרק השולח (דף מז) יש קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל לחפור בה שיחין ומערות שנאמר והארץ נתן לבני אדם ואומר ר"ת דעובדי כוכבים נמי מיקרי בני אדם שרוצה לומר בני אדם הראשון בפ' שור שנגח ד' וה' (דף ל"ח) הארכתי]: גדול המצווה ועושה · משום דהמצווה יש בידו שכר קבלת הלווי ושכר עשיית המלוה ועוד

*) נגמ' הגי' בשני.

כגיגית[א] כדרך שכפית על ישראל ולא קבלנוה שנאמר (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר וא"ר אבדימי בר חמא (דמן חיפה) מלמד א שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם מיד אומר להם הקב"ה ראשונות ישמיעונו שנאמר (ישעיה מג) וראשונות ישמיעונו שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם ומנ"ל דלא קיימום ב כדתני רב יוסף מ"ד (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים מה ראה ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום [כיון שלא קיימום] עמד והתירן להם· איתגורי אתגורי[ג] א"כ מצינו חוטא נשכר אמר מר בריה דרבינא [דף ג] לומר (שאם מקיימין) [שאע"פ שמקיימין] אותם אין מקבלים עליהם שכר :

ג שם ולא והתניא רבי מאיר היה אומר ג מנין שאפילו נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא האדם מלמד שאפי' נכרי ומתעסק בתורה הרי הוא ככ"ג אלא לומר לך שאין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה ד דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ה יותר ממי שאינו מצווה ועושה אלא כך אומרים עובדי כוכבים לפני הקב"ה רבש"ע ישראל שקבלוה היכן קיימוה אומר להן הקב"ה אני מעיד בישראל שקיימו את התורה כולה אומרים לפניו רבש"ע כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב (שמות ד)

אמאי לא קבלוה: כגיגית· קופ"ה בלע"ז שמטילין בה שכר : ראה ויתר גוים· נראה בעיניו ויסר להתירן : לומר שאם מקיימין אותם· והתרה זו לא לטובתן היא אלא שאינמצווין לקיימם

מהרש"א

כמו יהודה ועוד לקרא וק"ל : מלמד שכפה עליהם כו' · ואין זה סותר הא דקאמר לקמן דיחזור כל העולם לתוהו ובוהו דה"נ קאמר הכא שיחזור כל העולם לתוהו ובוהו דהיינו לפי טבע הבריאה שהיה עולם כולו מים במים ומחסד אלהים היה בשביל האדם שיקוו המים למקום אחד ואם לא תקבלו התורה יחזור לטבעו תוהו ובוהו ושם תהא קבורתכם ולהכי אמר משמים השמעת דין על הארץ שתחזור לדינה ולטבעה ואז הארץ יראה שתחזור לטבעה שיעלו המים עליה ובפענח רזי כתב שהוכרח לכפות ההר עליהם דבלאו הכי היו משה ואהרן ובניהם מקבלים התורה ולא היה העולם חוזר לתוהו ובוהו עכ"ל וק"ל : אתגורי אתגור וכו' · אבל ליכא למיפרך דמאי בעי לדיינם כיון דהתירן די"ל הראשונות ישמיעונו היינו על מה שכבר עברו קודם שהתירן וק"ל : שאפילו נכרי ועוסק בתורה כו' · כמ"ש התוס' דאיירי בשבע מצות שלו הכי איתא בהדיא בפרק ד' מיתות מיהו לאו דוקא שבע מצות דלא חשיב אלא לא תעשה אבל בקום עשה יש עוד מצות אחרות שהנכרי חייב בהן כדאיתא התם ובזה נראה לפרש הא דאמר שהוא ככהן גדול וע"פ מאמרם זאת תורת האשם תורת חטאת וכו' מלמד שכל העוסק בפרשיות הקרבנות כאילו הקריבן · והכי קאמר נכרי העוסק בתורה דהיינו בתורת קרבנות שבן נח מצווה עליהן הרי הוא ככ"ג שהקריבן דלמעלה מהאי קרא כתיבי פ' קרבנות ועבודת יוה"כ שהיא בכ"ג ובתו' לקמן כתבו טעם אחר למה נקט ככ"ג ודו"ק : בתוס' (בגמ') בד"ה כהנים לוים כו' מקרי בני אדם שר"ל בני אדם

עיון יעקב

ר' עקיבא גבי מודעא רבא לאורייתא ע"ש ולפי מ"ש בסמוך בשם התנחומא מעיקרא לק"מ ומה שתוספות מקשים עוד שם הלא אדרבה אם היה כופה עליהם ההר כגיגית יש להם מודעא י"ל דבאמת ה"ק כלום כפית עלינו כמו שעשית לישראל דאז ג"כ היינו מקבלין עלינו כיון שאין צריך לקיימן כמו שעשית לישראל שיש להם תירוץ אם לא מקיימין מודעא רבא לאורייתא : שם תהא קבורתכם . אפשר מטעם דאמרינן פ' חלק האי אתרא וקובעא שמיה לא שכיב איניש בלא זמנו ע"ש מילתא בטעמא ואלו שהיו רוצים לשנות בדבורם שאמרו תחלה נעשה ונשמע ועכשיו חזרו לכך שם תהא קבורתכם לאסוף בלא זמנם : שבע מצות שקבלתם . היינו לפי שכל הנשמות שעתידין להבראות היו תלויין באדה"ר וכשקבל עליו שבע מצות כולן קבלו עליהן ואם בשבע מצות לא יוכלו לעמוד לקיימן תרי"ג מצות על אחת כמה וכמה כדאיתא במדרש :

מנין שאפילו נכרי שעוסק בתורה . אע"ג דעל עשיית מצוה קאמר שאין מקבלין שכר מ"מ האי פסוק אשר יעשה אדם קאי ג"כ על שאר ז' מצות כדכתיב אשר יעשה שג"כ מקבלין עליהן שכר ככהן מדלא כתיב כהנים וכו' : הרי הוא ככ"ג . הא דמדמה אותו לכ"ג . עיין בתוספות ומהרש"א ועי"ל כמו שכהן גדול מתלבש בשמונה בגדים כן זה נתלבש בז' מצות ועוסק בתורה ובמצות אלו נמצא שיש לו שמונה מלבושים ככ"ג ועוד י"ל כמו שכ"ג נוטל חלק בראש כדאיתא ביומא דף ע"ז כן זה ג"כ נוטל שכרו בראש בעוה"ז כדאיתא בב"ב פ"ק גבי איוב שכפל הקב"ה שכרו בעוה"ז : כלום יש אב שמעיד על בנו . אע"ג דאינם נקראים בנים אא"כ עושין רצונו מ"מ פסול לעדות דדלמא איכא נדיק אחד

הרי"ף

קיימו התורה שקבלו יש להם פתחון פה שלא קבלו התורה אלא מחמת אונס אבל הכא איירי בעובדי כוכבים שבאים ליטול שכר מהקב"ה לע"ל אם יטענו שבאונס קבלוה אין להם פתחון פה לתבוע שכר שאין נוטלין שכר אלא על קבלת התורה וקיימוה : אמר להם ראשונות ישמיעונו . צריך להבין מה השיב להם הקב"ה שעדיין שאלתם עומדת למה לא כפה עליהם ההר כמו שעשה לישראל ונראה דאלמלא קדמו ישראל לומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וגם שהיה בידם כמה מצות שנצטוו במרה שבת ודינין לא כפה עליהם ההר כגיגית אלא כבר דנשתעבדים להקב"ה בקיומם כל אותן מצות שקבלו ישראל ברצונם והיו ישראל כנערה המאורסה שכבר נתקדשה ואינה יכולה להפטר עוד מבעלה כן היו ישראל כמאורסים למקום וז"ש תורה צוה לנו משה מורשה ודרשו מאורסה ולכך כפה עליהם ההר כגיגית וכשאמרו כלום כפית עלינו ההר השיב הקב"ה תשובה ניצחת המצות הראשונות שצויתי אתכם היכן הם שאילו שמרתם אותם מצות כמו ששמרו ישראל המצות שצויתים הייתי כופה גם עליכם ההר לקבל שאר התורה אבל כיון שלא קיימתם את הראשונות איך הייתי כופה עליכם ההר לקבל התורה וכו' :

בתוספות

עץ יוסף

כלום כפית עלינו כו' שאם כפית עלינו היינו מקבלים גם תורה שבכתב וגם תורה שבע"פ ואע"פ שהיינו רואים האש הגדולה : מלמד שכפה הקב"ה כו' את ההר כגיגית · זה שאמר כגיגית הוא משום דכתיב והם תכו לרגלך ופרש"י בתחתיות ההר · תכו גימטריא גיגית (ספר פרפראות לחכמה) : שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם · ר"ל הא דעל ישראל כפיתי ההר הוא משום שאמרו נעשה ונשמע וגם קיימו המצות שהיה בידם ממרה אבל אתם שלא קיימתם השבע מצות לכן לא כפיתי עליכם : איתגירי אתגור · פי' משתכרין בזה · אבל ליכא למפרך דמאי בעי לדיינם כיון דהתירן · דיש לומר הראשונות ישמיעונו היינו על מה שכבר עברו קודם שהתירן :

ג לא נאמר אלא האדם כו' · כתבו תוס' דיש להלק בין אדם להאדם · והטעם נראה לפי שנאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם · וישראל חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · לכך קרואים אדם על שמו · כשם שנקראים הפרסיים דוב על שם שרם · ומצרים נקראים מצרים על שם שרם שנקרא מצרים כדכתיב והנה מצרים נוסע אחריהם ודרשו חז"ל זה שר של מצרים · דהאדם בה"א הידיעה משמע דאיירי במין בן אדם הידוע ונראה לפניו · לכן כולם במשמע· אבל אדם בלא ה"א רמז לאדם העליון וכנ"ל : היכן קיימוה · וא"כ עונשם יותר קשה

משלנו

יד יוסף

א שבת דף פ"ח ע"א תנחומא סדר נח : ב בבא קמא דף ל"ח ע"א : ג סנהדרין דף נ"ט ע"א ב"ק דף ל"ח ע"א : ד ב"ק דף ל"ח ע"א ודף פ"ז ע"א קדושין דף ל"א ע"א: ה זה דוקא לענין קיבול שכר כמ"ש התוספות מפני שדואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו והוא דוקא לענין קבלת שכר מפני שיצרו גדול במצווה ועושה . אבל לענין להכיר באדם רוב גודל אמתית אהבתו לה' יותר גדול אינו מצווה ועושה כי בזה ניכר התלהבות האהבה לבוראו אשר עושה מצותיו מחשק נפשו בלבד בלי שום צווי כי אם למען שמו באהבה כמו אברהם אבינו שקיים כל התורה עד שלא נצטוה :

חדושי גאונים

ביעקב שלא נחשד על גזל תבא אשת פוטיפר ותעיד על יוסף שלא נחשד בעריות יבא נבוכדנצר ויעיד על חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא דריוש ויעיד על דניאל שלא נחשד על התפלה יבא אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ויעידו בישראל שקיימו את התורה כולה שנאמר יתנו עידיהםויצדקו ישמעו ויאמרו אמת שמיתור ישמעו ויאמרו אמת יליף הכי או יאמור שיתנו עידיהם ר"ל אותם שהיו עדים בכל דבר כגון נבוכדנצר על חנניה וחביריו ודריוש על דניאל ואברו איוב על כלל ישראל שקיימו התורה יתנו עדיהם ויצדקו (כלי סז) :

אלא כך אומרים האומות לפני הקב"ה ישראל שקבלו היכן קיימו אמר הקב"ה אני מעיד בהם שקיימו את התורה כו' . דברים הללו צריכין ביאור היטב א' דשאך שייך שהקב"ה שהוא העד הוא הדיין לפלפל עצמו עם האומות וכי יתראה להם בנבואה או בחלום ידבר בהם ב' תמוה

המתורגמן · א) באָטיק, טאָנגע, פי' חבית גדולה. ג) דאס הייסט דאך איין האנדעל, איין געשעפט .

ואם יקיימוה לא יקבלו שכר : אם לא בריתי יומם ולילה · אם לא בריתי שכתבתי שתהא נוהגת יומם ולילה והיינו תורה דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה וכתיב (דברים כט) אלה דברי הברית : הששי · ה"א דהששי יתירה נכתבה בסוף מעשה בראשית לדרשה זו והכי משמע ויהי ערב ויהי בקר יום הששי של ששה בסיון שעתידין ישראל לקבל התורה : השמעת דין · מתן תורה : בתחלה יראה · שמא לא יקבלו ישראל התורה ותחזור הארץ לתוהו ובוהו : ולבסוף · שקבלוה בנעשה ונשמע שקטה : נמרוד · השליך את אברהם אבינו באור כשדים על שלא קבל עליו לעבוד עבודת כוכבים שנאסרה לבני נח ואברהם בן נח היה שלא היה בעגת מ"ת ועל שם כך נקרא אמרפל בכילד מעברין שאמר והפיל את אברהם בכבשן האש : שלא נחשד על הגזל · דכתיב מה מצאת מכל כלי ביתך אפילו סכין אפילו המנק או מחט ותחן הדר בבית חמיו עשרים שנה וכשיוצא אינו נוטל עמו כלי קטן ובני נח נלטוו על הגזל ויעקב קיים : ביוסף שלא נחשד על העבירה · ואשת איש נאסרה לבני נח דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו (סנהדרין כח) ויוסף קיים ·

בני בבורי ישראל א"ל [הקב"ה] יבאו שמים וארץ ויעידו בהם בישראל שקיימו את התורה כולה אומרים רבש"ע אף שמים וארץ נוגעין בעדותן (הם) שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי דאמר ר' שמעון בן לקיש א מאי דכתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר (להם) אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו ואמר חזקיה מ"ד (תהלים עו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה אומר הקב"ה להן יבאו מכם ויעידו [בהן] בישראל שקיימו את התורה כולה יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות יבא נבוכדנאצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא

כי יצר הרע מתגבר על המלווה להחטיאו: [נוגעים בעדותן הן. וא"ת והרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שמים וארץ קיימים הם וי"ל דאין חושבין בזה הראיה דאין אב מעיד על בנו ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו כדאמר אם ישראל מקבלים:יום הששי.תימה למ"ד (שבת פ"ו)בשבעה בחדש נתנו עשרת הדברות מאי יום הששי וי"ל דיומא קמא לא אמר להו מידי משום חולשא דאורחא א"כ היתה ראויה ליתן בששי אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו]: שלא השתחוו לצלם · מכאן דקדק ר"ת דצלם דנבוכדנצר לא היה עבודת כוכבים אלא אנדרטא עשויה לכבוד המלך מדהזכיר גבי אברהם עבודת כוכבים והכא הזכיר צלם ולהכי ניחא ההוא דפרק אלו נערות (דף ל"ג) אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואם היה עבודת כוכבים לא היו עובדין אפילו היו מיסרין אותם הרבה שהרי מצינו ברבי חנינא בן תרדיון ששמו ספוגין של צמר על לבו וכן ר' עקיבא שסרקו בשרו במסרקאות של

מהרש"א

הראשון וכו' עכ"ל ולציל גבי ואתה בן אדם וגו' אפשר שלא רצה לפרש כן דלא שייך לומר בנאדם הראשון כמו בני האדם הראשון וק"ל : עוד בתוספות שם בד"ה נוגעים בעדותן וכו' · ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו וכו' עכ"ל ואעפ"כ מקרי נוגעים בעדותם מצד הנאתם שהגיע להם כבר ע"י קבלתם של ישראל ודו"ק : שמים וארץ נוגעים בעדותן וכו' . לפום הך דרשה שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו' ניחא דנקיט שמים וארץ אבל לדרשה דארץ יראה ושקטה וכו' לא ה"ל למנקט שמים דנוגע בעדות וי"ל דמ"מ לא הוו שמים רק כעד אחד וק"ל : יום הששי מלמד שהתנה וכו' · בפרק ר' עקיבא [פרש"י] הששי ה"א יתירה משמע הששי המיוחד וכו' ועוד נראה בזה כי בה"א יצר הקב"ה מעשה בראשית כמ"ש בה"בראם ולכך ה"א יתירה בסוף מעשה בראשית לרמוז על פעולות הה"א שהיתה על תנאי אותו ששי של קבלת התורה ור"ת שם של ד' "יום "הששי "ויכלו "השמים לרמוז בסוף מעשה בראשית כי הם אותיות שם הויה היו כליס של הקב"ה לצור בהן העולמות כמ"ש ביה ה' צור עולמים ולכך אמרו די לעולם שיתמם בששי אותיות אבל חצי השם השני נרמז מתחלת "ויכלו "השמים שהוא התחלת פרשת שבת לרמוז שלא יתמלא השם עד לעולם שכולו שבת ודו"ק : בתוס' (בגמ') יום הששי · תימה למ"ד בשבעה בחדש נתנו עשרת הדברות מאי יום הששי וי"ל וכו' עכ"ל ושינויי דחיקי נינהו · והנראה בזה אחרי שיש לדקדק בסוגיא בפרק דפליגי רבנן ור' יוסי דרבנן סברי בששה לחודש נתנה תורה ור' יוסי אמר בז' בו ולכ"ע בשבת נתנה תורה וכו' ע"ש ויש לספק בזה דלכ"ע נתנה תורה ביום נ"א מן הספירה למה קבע הש"י חג השבועות לדורות ביום חמשים מן הספירה והכונה בזה לפי שלא היו ישראל אז ראויים לחכמת התורה עד שיטהרו ויקדשו עצמם מכל טומאת מצרים שיצאו משם כמ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו' וע"כ היתה הטהרה במספר שבעה שבועות ויום חמשים שהם מספרים קדושים כענין שבת שמטים ויובלות ולפי שביום נ' נגמרה הטהרה שזכינו אח"כ ביום נ"א לקבל התורה קבע הש"י אותו יום חמשים לחג שבועות כי יראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן ובזה יתורץ קושית התוס' דלמ"ד נמי בז' בו נתנה תורה הזכיר כאן יום הששי מר"ח לפי שהוא עיקר כי בו נקבע חג השבועות לדורות וק"ל : יבא נבוכדנצר ויעיד בחנניה וכו' . דזה נוסף על אברהם שלא עבד עבודת כוכבים שנצטוה גם בן נח בו אבל להשתחות לצלם שהוא אנדרטיא לא נאסר בן נח ולא נאסר בו אברהם שהיה עדיין בן נח אלא מחמירין היו חנניה כו' כיון דישראלים הוו ועיין בתוס'

הרי"ף

בתוספות (בגמ') נוגעים בעדותן הן . צ"ע מה תירצו התוספות דאין חושבין בזה דאין אב מעיד על בנו דהא אין כאן שום עדות שמעידין לא השמים ולא הקב"ה רק מציאת השמים והארץ שהם קיימים יוכיחו שקיימו התורה וכ"ת שהקב"ה שהוא אב לישראל מקיים השמים והארץ אע"פ שלא יקיימו התורה זה לא יתכן שאם כן איך אמר הקב"ה אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ועוד דאין כאן עדות לומר אין אב מעיד על בנו . וע"ק בתירוץ ועי"ל שהם קיימים ממה שקבלו א"כ קשה מ"ש האומות השמים והארץ נוגעין בעדותן שנאמר אם לא בריתי וגו' והרי אין להם שום נגיעה כיון שאין קיומם תלוי בקיום התורה . ואפשר לומר בזה דמ"מ מקרי נוגעין בעדותן כי על שהגיע להם קיום לשעבר כשקבלו התורה גם הם עכשיו יעידו מה שאינו כן מפני החסד והטובה שקבלו מהם . ובתירוץ הראשון י"ל בדוחק שאין חושבין בזה ואע"פ שרואין שמים וארץ מתקיימים הם אומרים שלביטול שמים וארץ צריך עדים שלא קיימו התורה ומי יכול להעיד כן אלא הקב"ה ואין אב מעיד על בנו לא לטובה ולא לזכות וכיון שאין עדים בביטול התורה לכך נתקיימו שמים וארץ ומ"מ אין לקבל עדות שמים וארץ שקיימו התורה ועדיין צ"ע :
דלמא

עיון יעקב

בדור שהוא בנו ולפי שהוא ערב בעד אחריני נמצא דהוא קריבא דערבא שפסול לעדות כדאיתא בסוף פ"ק דמכות גבי אלעי וטוביה ע"ש והא דאיתא במדרש שאמרו א"ה על ישראל שהיו במצרים אם בגופן שלטו בנשותיהן על אחת כמה וכמה לכך שבטי י"ה שם של י"ה מעיד עליהם שהיו מיוחסים י"ל לפי שישראל יש להם דין שבויה במצרים ובשבויה אפילו אביה נאמן ועיין בחידושינו בקדושין דף ע' מ"ש שם ועיין במדרש דלרעה יוכל להעיד כדכתיב והייתי עד ממהר במנאפים ובמכשפים וצ"ל דאין דין שלמעלה כלמטה דהא למטה פסול בין לחוב ובין לזכות כדאיתא בח"מ סימן ל"ג וזה אמרתי כוונת הפסוק בישעיה שמעו שמים והאזיני ארץ ותקשה הלא כמה נוגעים בעדות ע"ז קאמר ה' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי ולרעה מוכח דנעשה עד כן השמים וארץ : יום הששי תנאי התנה . ואף למ"ד שבשביעי ניתנה תורה עיין בתוספות ומהרש"א ועי"ל לפי שכל ששת ימים טרחו והכינו עצמם לקבלת התורה קרא לקבלת התורה יום הששי שהוא הכנה ליום השבת שהוא קבלת התורה : אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה . ע"ד הדרש יש לומר ע"ד דאיתא במדרש אמרה הארץ מצוה אחת צוית אותו ועבר עליה נתקללה אדמה בעבורו תרי"ג מצות על אחת כמה וכמה אמר הקב"ה ארץ ארץ לא שמעת שאמרתי לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ע"כ הנה בודאי אי אזלינן בתר משמעות הענין לא היה לארץ ליראה כלל דשאני גבי אדם לכך נתקללה האדמה בעבורו לפי שסייעתו והיתה גרמא בנזקין שחטא אדם אכן אי אזלינן בתר משמעות הלשון ולא אחר משמעות הענין שפיר היתה מתיירא כיון דכתיב שהם ארורה אדמה בעבורך ואי אזלינן בתר משמעות הלשון אין זה פיוס לארץ מה שאמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה הלא שם כתוב ולא יהיה עוד המים למבול משמע דוקא מבול של מים אבל מבול של אש מביא כאשר הביא באמת בסדום שרפה כל ארצה את נמח האדמה אבל אי אזלינן בתר משמעות הענין כדכתיב לא אוסיף עוד לקלל הת האדמה בעבור האדם כי יצר לב אדם רע מנעוריו א"כ משמע בין של מים בין של אש

עין יוסף

משנגו שלא קבלנו אותה כמו שכתבתי לעיל סי' ב' בשם המדרש : אם לא בריתי יומם ולילה · ופרש"י בפסחים דף ס"ח ע"ב אם לא בריתי של יומם ולילה דהיינו תלמוד שכתוב בה והגית בו יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ע"כ · וכן הוא בהדיא בתנחומא סדר נח סי' ג' : אלא בתחלה יראה · שלא תחרב ולבסוף כשקבלו

(ע"י ח"ג)

א לקמן דף ס' ע"א שבת דף פ"ח ע"א תנחומא ריש סדר בראשית :

חדושי גאונים

היאך שייך לומר שיפסלו הקדוש ב"ה לעדות . ג) דאמר שיבא נמרוד לאברהם ולבן ליעקב וכי יקומו לבן ונמרוד בתחיית המתים להעיד בהם. ד) וכי האומות אומרים שאברהם ויעקב לא קיימו את התורה שלא הם לא אמרו רק על שישראל שבדור הזה שלא קיימו את התורה . ה) קושית המהרש"א אמאי לא חשיב בלעם שהיה גם כן נביא עכו"ם . ו) תמיה גדולה בעיני דאטו בלדד השוחי ואליפז התמני וצופר הנעמתי היו אצל כל אחד מישראל שיעידו שקיימו את התורה אם לא על פי נבואה הא נבואה אינו רק שיודע מפי הקב"ה שהגיד להם וכיון שכבר פסלו להקב"ה שיאמרו כלום יש אב מעיד על בנו היאך יאמינו בנבואה שמעיד בשמו . ובביאור הדברים נראה דמקודם נקדים מה שכתבתי זה כמה פעמים דכל היכי שהש"ס רוצה ליישב שלא תרסם על משפטו הש"ס מיישב אותו דרך פילפול כאילו מפלפל עמהם . והנה לאורה תמוה גדולה על משפט הש"ס לעתיד לבא להעתיד לבא כתיב בקרא העיר היוצאת אלף תצא מאה והיוצאת מאה תצא עשרה . וזה יהיה ע"י בזוי ובזויי דבזויי מבחר בבהוגות . ולמה בתנרים כשרא לחמית הרשעים שבדור הוא חושב נכדי שלא יהא המגרים במפלתן של רשעים ולעתיד לבא יהיה להיפך . ולייטב זה נראה דהנה הקדוש ב"ה יש בו מדת לדיק שהוא מדקדק מכל בריותיו שאפילו רשעים שבניסהם מלדיקין עליהן את הדין ולכך לעתיד לבא כשירלה להבנים קרן ישראל במעלה שאין למעלה הימנו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה ואותך לא תעשה כלה וכיון

דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני [ואליהוא בן ברכאל הבוזי] ויעידו בישראל שקיימו את [כל] התורה כולה שנאמר (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו אומרים לפניו רבש"ע תננה לנו מראש ונעשנה אומר להם הקב"ה שוטים מי שטרח בערב שבת אוכל בשבת ומי שלא טרח בערב שבת מהיכן (אוכל) [יאכל] בשבת אלא אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה ומי מצי אמרי הכי והא"ר יהושע ב"ל מ"ד (דברים ז) אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם אלא לפי שאין הקב"ה בא בטרוניא [א] עם בריותיו ואמאי קרי ליה מצוה קלה לפי שאין בה חסרון כיס מיד כל אחד ואחד [נוטל והולך ו] עושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז ומיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא שנאמר (תהלים ב) ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו · מקדיר והא אמרת אין הקב"ה בא עם בריותיו בטרוניא משום דישראל נמי זמנין [שם ע"ב] דמשכא להו תקופת תמוז עד (שיתסר בתשרי ומצטער) [חגא והוי להו צערא] והאמר (רבה) [רבא] מצטער פטור מן הסוכה נהי דפטור בעוטי נמי מי מבעיטו[ג] (והקב"ה) [מיד הקב"ה] יושב ומשחק עליהם שנאמר (שם) יושב בשמים ישחק א"ר יצחק אין שחוק לפני הקב"ה אלא אותו היום בלבד: ד שם איכא דמתני לה להא דרבי יצחק אהא דתניא רבי יוסי אומר לעתיד לבא באין עובדי כוכבים ומתגיירין ומי מקבלי מינייהו

רש"י

ואליהוא בן ברכאל לא גרסינן דישראל הוה כדמפרש בב"ב בהשותפין (דף ט"ו) : בערב שבת · בעולם הזה : היום לעשותם · בעוה"ז : ולא למחר · דאינו יכול לעשותם לעוה"ב : בטרוניא · בעלילה : ראש גגו · רוב תשמישן על הגגות שאין גגותיהן משופעים : מקדיר · לשון נוקב כלומר מנקבת בכח חום גדול כמו מקדרין בהרים דעירובין (דף כ"ח) ענין נקב וחתך : בתקופת תמוז · שנוהגת ומושכת (כל) [עד] שלשה חדשים עד [יום] תקופת תשרי הויא תקופת תמוז : ננתקה את מוסרותימו · על ה' ועל משיחו קאמר לעתיד לבא כדכתיב למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק כלומר ננתקה מצות סוכה שהטילו עלינו : דמשכא תקופת תמוז · ואין תקופת תשרי נופלת עד לאחר החג : יושב בשמים ישחק · גבי ננתקה את מוסרותימו כתיב :

תוספות

ברזל והיינו כמי הא דאמרינן במקום שנהגו (דף כ"ג) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש פירוש כיון שלא היה עבודת כוכבים והכי כמי משמע לישנא לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא סגדין משמע דתרי מילי נינהו (והכי איתא במדרש חזית חנניה מישאל ועזריה שאלו מיחזקאל ואמר כך מקובלני מבית ישעיה רבי חבי כמעט רגע אמרו ליה את בעי דיהוון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגדין ליה אמר לון ומה אתון בעון אמרון ליה דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגדין ליה לבר מישראל) :

מהרש"א

ודו"ק : יבא בלדד השוחי וכו' · חבירי דאיוב ואיוב גופיה לא נקט הכא משום דאיכא למ"ד רפ"ק דב"ב דאיוב ישראל היה ומיהו ק"ק אמאי לא נקט הכא כמי בלעם ואביו שהיו ג"כ נביאי עובדי כוכבים כדאמרינן התם ומהיכא קא נפקא ליה טפי בהני דנקט שהם יעידו בישראל דהא אמרינן התם בהו דנביאותייהו לעובדי כוכבים ודו"ק : ומי מלית אמרת הכי והאמר ריב"ל מ"ד כו' היום לעשותם · ויש להקשות דמהיא גופא תקשי ליה דקאמר הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בע"ש וכו' אלא דאעפ"כ קאמר הקב"ה פיעשה עמהם לפנים משורת הדין ויאמר עשו סוכה ואפשר דלאו מהיום לעשותם ולא למחר לעשותם פריך אלא מהיום לעשותם ולא היום ליטול שכר וכיון שכבר קבלו האומות שכר מצותן בעוה"ז כדכתיב ומשלם לשונאיו על פניו א"כ לא יקבלו עוד שכר בעולם הבא דא"כ לקתה מדת הדין שישראל לא יקבלו רק שכר עוה"ב והכונה שרמז להם במצות סוכה שהיה להם לקיים המצות בעוה"ז שדומה לסוכה ודירת עראי וק"ל : מקדיר עליהם חמה וכו' · כל סוכה עשויה לצל ולהגין מפני החמה ויכול לעשותה מעובה הרבה וכשרה היא דמקדיר עליהן חמה עד שיבשו עליה והיינו מקדיר שהסכך נעשה בו נקבים ומלערתן משם החמה וק"ל : שנאמר ננתקה את מוסרותימו וגו' · פירוש הפסוק לפי זה ננתקה את מוסרותימו היינו דפנות הסוכה שדרכן לקשור במוסרות ונשליכה ממנו היינו מן הסוכה את עבותימו דהיינו עץ עבות שדרכן לסכך בהם כדכתיב בספר עזרא ועלי עץ עבות לעשות סוכה ככתוב וק"ל : יושב ומשחק עליהם וכו' · אף שאין ישיבה למעלה קאמר הקב"ה יושב לשבר את האזן אבל בפעולת השחוק בכולה שמעתין לא קאמר שוחק אלא משחק לשלול גשמות פעולת

עיון יעקב

לפי שיצר לב אדם רע מנעוריו ובזה מתורץ אם יראה קשה למה הלא יש לילך בתר משמעות הענין לכך נתקללה האדמה לפי שפי נתה אלא צ"ל דהולכין בתר משמעות הלשון לכך יראה א"כ למה שקטה דהא משמעות הלשון משמע דוקא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא אלא צ"ל דאזלינן בתר משמעות הענין אם כן הדרא קושיא לדוכתיה למה יראה לכן הוצרך לתרץ מתחלה יראה : יבא בלדד השוחי . עיין במהרש"א דלמה לא קאמר ג"כ שיעיד בלעם ואביו לפי מ"ש התוס' בפ"ק דמכות גבי הרוג יל"ל דבשונא גדול כי האי פסול להעיד ה"ה בלעם שרצה לקלל כלל ישראל וכן אביו רשע כדאיתא בסנהדרין דף ק"ס לק"מ שפסולין להעיד : תננו לנו מראש ונעשנה . שמעתי מאמ"ו ה"ה מהור"ר יוסף נר"ו בשם אביו הגאון מהור"ר יעקב רישר זצ"ל שאמר שזה כוונת הגמרא ע"ד דאיתא בזוהר פ' בלק והובא בתורת חיים ריש מכילתין דף ב' ע"ב הא דהופיע מהר פארן דהיינו שחזר הקב"ה על עשו ודילג ופתח בלא תרלא כדי שלא יקבלו התורה וכן בישמעאל בלא תגנוב אבל בישראל פתח באנכי וכדאיתא בילקוט תהלים בסימן מ' כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו כל מחשבות שחשבת עלינו כדי שלא יקבלו האומות התורה ולכפול שכרינו וזה שטענו אומות העולם תנה לנו מראש ונעשנה הפי' למה התחלת עמנו בלא תרלח תנה לנו ג"כ מראש מאנכי ונעשנה מ"מ אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו דאין זה טרוניא כלל כי גם בתורה אינו אין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ והארכתי בזה בדרושינו : היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם . נראה דהיא היא דכתבו המפרשים דלכך שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כדי לעשות מצוה לשמה ולא משום שכר לכך קאמר היום לעשותם ולא למחר לעשותם שהרי היום לעשותם ולא היום ליטול שכר כדי שלא יהא עשייתו שלא לשמה לכך נמי ולא למחר לעשותם כדי שלא יהא עשייתו שלא לשמה : ואמאי קרי ליה מצוה קלה . הא דמקשה עכשיו אמאי קרי ליה מצוה קלה ולא מקשה מיד קודם הקושיא והתירוץ לפי שאין הקב"ה בא בטרוניא י"ל דבאמת היא מצוה חמורה אלא שהקב"ה קורא לפניהם קלה כדי שלא ימנעו לקבלה ואח"כ יבעטו בה אבל עכשיו שאמרת שאין הקב"ה בא בטרוניא מקשה שפיר : בראש גגו . לכך עשו בראש להתגאה ולא להשפיל ולפי שעשיתם שלא לשמה לכך הקדיר עליהם חמה כי רשעים נידונין בה : ומי מקבלי מינייהו . עיין במהרש"א שכתב ה"מ לאקשויי דכתיב בדוד וכן בשלמה שמנה הגרים אכן לפי מה דמסיק בש"ס דיבמות דף ע"ו מ"ע משום שלחן מלכים האי לא צריכה א"כ י"ל דהני גרים ג"כ היו מהני דלא צריכי לשלחן מלכים כמו בת פרעה :

ענף יוסף

כשקבלו התורה שקשה מיראתה: מצוה קלה יש לי וסוכה שמה · ואע"ג דכמה מצות קלות איכא יש לומר שהוא יתברך רוצה ליתן להם מצוה אחת ששקולה ככל המצות לפי שהם רוצים לקבל שכר על כל המצות כישראל שהרי יאמרו תנה לנו מראש ונעשנה · משמע כל התורה כולה ומצות סוכה שקולה היא ככל המצות כמו שיסד הפייט ביוצר דסוכות · וה"ק מצוה קלה יש לי ששקולה ככל המצות וסוכה שמה · כלומר אע"ג דכמה מצות יש לי ששקולות ככל המצות כגון שבת ומילה וציצית · אלא שהן חמורות · דשבת יש בה חסרון כיס כיון דיושב בטל ממלאכתו וכן ציצית

עין יוסף

ג מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם . המשך ב' דרשות אלו . יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל פרק ד' דאבות שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה וכתב הגאון בעל מרפא לשון בעמוד היראה דהכוונה דידוע דרצון הקב"ה להטיב עם בריותיו וכמ"ש חז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות . והיינו כי זה רצונו יתברך שאנחנו עבדיו ועמו ישמרו מצותיו ותורתו . בכדי שע"י התורה והמצות אנחנו גורמים שהקב"ה משפיע לנו שפע מלמעלה כרצונו . נמצא כשאנחנו שומרים מצותיו אנחנו עושים רצונו פי שנים . א' שאמר ונעשה רצונו . ושנית שאנחנו גורמים הטובה וזה רצונו . וכן ח"ו להיפך כשאין אנו עושים רצונו של מקום גורמים שעברנו על רצונו של הקב"ה פי שנים שבעוה"ר אנו גורמים שלא נוכל לקבל

חדושי גאונים

שהאומות יודעין שיש הרבה רשעי ישראל לא יצדיקו עליהן את הדין ולכן מוכרח הוא לכלות כל רשעי ישראל בפרהסיא ולא ישארו רק צדיקים עד שבעצמם יכירו שראוין שישראל להנצל במעלה הגדולה כזו ויצדיקו עליהן את הדין כמו הרשעים שבגיהנם ויאמרו יפה זכית יפה חייבת כמבואר בשיר השירים ה' בקרא דמה דודך מדוד שככה השבעתנו ופירש רש"י שם שכך שואלין האומות לישראל מה אלהיכם שכך אתם נצלבין עליו כמו חנניה מישאל ועזריה. ולזה כשיבא לגאלם ולנשאם יעידו האומות שכן ראוי להם שהרי הן נהרגין ונצלבין עליו כמו חנניה מישאל ועזריה. ולפי זה אתי שפיר כל הסוגיא בסייעתא דשמיא שמקודם אמר הקב"ה אני מעיד בהם . הכוונה לתרץ מה שלא עשה זה לכלות הרשעים בנגעא ועל זה אמר בלשון מליצה אני מעיד בהם . כלומר אם יעשה בנגעא לכלות הרשעים ולהשאיר הצדיקים שהקב"ה יעיד עליהם. ועל זה אמר שלא יהיה צדוק הדין שהאומות לא יצדיקו את הדין עליהם כי הם ידעו שהיה בניהם הרבה רשעים ולא ידעו אם יכלו או נצלו . וזהו כוונת אמרם כלום אב מעיד על בנו . כלומר כמו שאין האב מעיד על בנו כמו כן אין מה שהשם יתברך יודע אין בזה עדות להיות צדוק הדין נגד האומות שאין יודעין . וחזר ואמר יבואו שמים וארץ ויעידו פירוש כי כשהישראל בגלותן ויושבין על ארצותם היו פירותיהן משונה מדרךהטבע כי שפעת השמים והמזלות היה גדולה מאד כמו שמצינו שאשכול אחד היה משקלו קי"כ אבנים מה שאין כן כשארץ ישראל ביד האומות נתמעטו לאין ערך ובודאי כשיחזיר לישראל בעת הגאולה ודאי שיהיה פירותיה כבראשונה וממילא ניכר מזה צדקת ישראל. ועל זה

המתורגמן. א) מיט טיראניי, געוואלד · ג) פֿעראַכטען זיא דען דאס .

והא תניא אין מקבלים גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו גרים גרורים (דתניא ר' יוסי אומר לעתיד לבא באים אוה"ע ומתגיירין) ומניחין תפלין בראשיהם ותפלין בזרועותיהם וציצית בבגדיהם ומזוזה בפתחיהם כיון שרואים מלחמת גוג ומגוג אומר להם על מי באתם אומרים [לו] על ה' ועל משיחו שנאמר (תהלים ב) למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ וגו' מיד כל אחד ואחד מנתק[א] מצותו והולך לו שנא' (שם) ננתקה את מוסרותימו וגו' והקב"ה יושב ומשחק עליהם שנאמר (שם) יושב בשמים ישחק וגו' ואמר רבי יצחק אין שחוק לפני הקב"ה אלא אותו היום בלבד איני והאמר רב יהודה אמר רב י"ב שעות הוי היום שלש שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שניות יושב ודן את כל העולם כולו כיון שרואה העולם כולו מתחייב בדין עומד מעל כסא הדין ויושב על כסא רחמים שלישיות יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים רביעיות יושב (ושוחק) [ומשחק] עם לויתן שנאמר (שם קד) לויתן זה יצרת לשחק בו א"ר נחמן בר יצחק עם בריותיו משחק על בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד:

ה שם א"ל רב אחא (גליליאה) לרב נחמן בר יצחק (למ"ד מכי חרוב) [מיום שחרב] בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה (ברביעיות מאי עביד יושב ולומד תורה לתינוקות של בית רבן) ומנא לן דליכא שחוק קמיה אילימא

רש"י

אלא שנעשו גרים גרורים · מאליהם מתגיירין ואנן לא מקבלינן להו דמשום גדולתן דישראל קא עבדי דכתיב (ישעיה נד) מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: יושב ודן · כר' יוסי דאמר במסכת ר"ה אדם נדון בכל יום דכתיב דבר יום ביומו: יושב וזן · קוצב להם מהיכן תזדמן להם פרנסתם: קרני ראמים · חיה גדולה: ביצי כנים · מינא הוא דמתקרי ביצי כנים ודקין הם והוא אוכב"א בלשון ארמי ובלעז לייכדרי"ש: על בריותיו · על מעשה עבירה שעושין בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד: גמולי מחלב

תוספות

ומניחין תפלין בראשיהן וכו'. בירושלמי פ' אין מעמידין דרים ננתקה את מוסרותימו זו מצות תפלין ונשליכה ממנו עבותימו זו מצות ציצית: אין שחוק לפני הקב"ה אלא אותו היום. והא דאמרינן בסוף הזהב (דף נ"ט) אחיך ואמר נצחוני בני היינו אלא בדיחותא בעלמא: שניות יושב ודן · י"א לכך תקנו בקדושת מוסף לומר ממקומו הוא יפן כי סתם מוסף בשניות בא ואז הוא יושב ודן ואנו מתפללים שיפנה מכסא דין לשבת בכסא רחמים ואין נראה דלמאי דמסקינן בסמוך ראשונה יושב ודן לא ירכן אלא ודאי מטבע של תפלה כך הוא:

מהרש"א

השחוק המגונה מאתו ית' שהוא משחק אחרים דהיינו ישראל עליהם וק"ל וכן דקדק לומר אין שחוק לפני הקב"ה וכו': והתניא אין מקבלין גרים וכו' · השתא דאכתי לא אסיק אדעתיה לומר גרים גרורים אהך ברייתא גופא ה"מ לאקשויי דכתיב בדוד ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ וגו' ובשלמה כתיב ויספר שלמה את כל האנשים הגרים וגו' ואפשר דאיכא לאוקמא מקראות הללו בנתגיירו כבר ועיין ביבמות פ' הערל בחדושינו: שניות יושב ודן וכו' · במסקנא קאמר ג' ראשונות יושב ודן וכו' · וכן הדין בבני אדם דאמרינן בפ"ק דשבת עד מתי יושבים בדין עד זמן סעודה והיינו עד שעה רביעית דאז מאכל וסעודת כל אדם כדמסיק התם וכן הא דקאמר שלישית יושב וזן וכו' והיינו מתחלת שעה שביעית כי עד אותה שעה הוא סוף זמן הסעודה הקבוע לכל אדם מאתמול כדאמר התם ששית מאכל ת"ח מכאן ואילך כזורק אבן לחמת ודקאמר יושב ודן וכו' ועומד מכסא דין וכו' כן היה תחלת הבריאה שעלה מחשבה לברוא עולם במדת הדין שנא' בראשית ברא אלהים ואח"כ שתף עמו מדת הרחמים שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ וגו' והאי ליסנא דיושב ודן את כל העולם כולו משמע דאדם נמי בכלל והיינו כמ"ד פ"ק דר"ה דאדם נדון בכל יום וק"ל: ברביעיות מאי עביד · פירוש לשטיא דרב נחמן בר יצחק דקאמר עם בריותיו משחק פריך מיום שחרב בהמ"ק דעם בריותיו נמי אינו משחק דעל בריותיו לא איצטריך דקודם שחרב נמי לא היה משחק וא"כ ברביעיות מאי עביד: וקאמר מלמד תינוקות וכו' · ופריך דמעיקרא קודם חורבן הבית דהוי

עיון יעקב

איני והאמר רב יהודה אמר רב. הא דלא מקשה על לשון ראשון דאמר ר' יצחק נמי אין שחוק לפני הקב"ה אלא אותו היום י"ל דלעיל קאי אלעתיד לבא שכבר נתקיים על לויתן ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו' על לויתן וכדאיתא בב"ב דף ע"ד משא"כ כאן דמיירי קודם בא גוג שאז עדיין אינו מתקן הסעודה של לויתן:

יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה. ואפשר דמש"ה אמרינן פ"ק דברכות דף ח' מיום שחרב בהמ"ק אין להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה היינו הלכות שלומד עם

עין יוסף

לפי שהתכלת דמיה יקרים ויש בה טורח גדול לחזר אחריה · ומילה יש בה צער גדול · אבל סוכה שקולה וקלה לכו ועשו אותה (תורת חיים):

ד שנאמר ננתקה את מוסרותימו וכו' · וכדאי' בשוח"ט ננתקה את מוסרותימו אלו תפילין של יד · ונשליכה ממנו עבותימו אלו תפילין של ראש · דבר אחר ננתקה את מוסרותימו אלו שבע מצות שנצטוו · ונשליכה ממנו עבותימו אלו הם מצות שהן קוצין בהם כגון סוכה ולולב שנקראו עבות וכו': כיון שרואה כו' עומד מעל כסא הדין וכו' · וא"ת א"כ למה הוא חוזר ויושב על כסא דין תחלה בכל יום · הוה ליה ליסב מיד על כסא רחמים · וי"ל דמי שיכול להתקיים בדין כגון צדיקים וחסידים גמורים המה נידונין במדת הדין · והיינו מה שאמרו הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה לפי שהן נידונין על פי שורת הדין · ושורת הדין אינו מוותר אפילו כחוט השערה · והיינו נמי הא דאיתא במדרש בראשית ברא אלהים שבתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין · ראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שג"כ מחשבתו יתברך קיימת · שכשהוא דן את הצדיקים · במדת הדין דן אותם · ולשאינם צדיקים שיתף מדת רחמים למדת הדין (תורת חיים) ובזה מחובר סוף התורה לתחלתה לעיני כל ישראל לצדיקים שנקראים עיני כל ישראל · בראשית ברא אלהים ודו"ק: עם בריותיו משחק על בריותיו אינו משחק כו' · הטעם פשוט דעם בריותיו משחק לפי שהוא שמחה לפניו יתברךדעל שברא בריות טובות בעולמו כמ"ש ישמח ה' במעשיו · וזהו שאמר יושב ושוחק עם לויתן פי' ששמח עם בריית לויתן שהוא בריה נאה ומשובחת · וה"ה ששמח עם שור הבר ועם כל הבריות כדאמר כאן עם בריותיו משחק · אבל על בריותיו דהיינו על עבירות שעושין בריותיו אינו משחק · לפי שהוא לצער לפניו יתברך · שע"י כן חייבין כליה · והוא יתברך כביכול מצטער במפלתן של רשעים קודם זמנן כי לא לתוהו בראה לשבת יצרה · אבל באותו היום היינו לע"ל שכבר הגיע קצן וזמנן של רשעים להעבירן מן העולם · לכך הוא יתברך משחק אז עליהם על אבדן כיון שכבר הגיע הזמן שקבע עליהן להיות קיימין שוב אין מצטער באבדן (תורת חיים):

ה מכי חרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה · והא דאמרינן בסוף פרק הזהב אחיך ואמר נצחוני בני · י"ל שמה שאמר כאן אין שחוק כו' היינו קבוע · אבל שחוק

ענף יוסף

רוב הטובה וזהו נגד רצונו יתברך כי רצונו להטיב. וזהו שאמרו שכר מצוה מצוה הכוונה כמו שהמצוה היא רצון הקב"ה שאמר ונעשה רצונו כמו כן השכר היא מצוה כיון שהוא רצונו. וכמו כן שכר עבירה עבירה. דכמו שהעבירה נגד רצונו כך העונש הוא ג"כ עבירה כיון שהוא נגד רצונו עכ"ל. ובזה מבואר גמרא הנ"ל דאמרי שדרשו היום לעשותם ולא למחר לעשותם א"כ הרי מזה נצמח רעה לצדיקים אשר תשוקתם לקיים מצות ה' לעולם. והרי במותם לא יקיימו. לכך דרשו עוד היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. והיינו כי הקב"ה מעכב שכר הצדיקים לבלתי תת להם בעוה"ז שכרם כי אם בעולם הנצחי. ובזה ירוה למאונם כי ע"י זה אף במותם יקיימו מצותיו יתברך ע"י קבול שכרם ומשום דשכר מצוה שמצד קבול שכרם יהיה נחשב כאלו עושים מצות אף במותם. וכמו כן השכר שיגיע על אותן המצות שנתנסו מצד קיבול השכר. גם זה למצות יהיו נחשבין מיעוט הנזכר וכן לעולם. ונמצא דצדקתם עומדת לעד (זכרון יצחק):

מ"ד

חדושי גאונים

אמר שמים וארץ מגעין בעדותן כלומר אין בזה צידוק הדין כי יאמרו האומות שבשפע השמים והארץ תלוי בתורה והאומות אומרים הנה לנו מרעב ונעשנה וא"כ אין בזה צדוק הדין ולזה אמר יבואו מהן ויעידו. פירוש לכך צריך דבר מפורסם שיראו צדקתהכשרים לעין כל כי ישבלו יסורים קשין ומרים ולא ישוגו אחור מאמונתםוכמו שאמר מה דודך מדוד עיין שם. ויעידו בעצמם כמו שהעיד נמרוד על אברהםובוכדנצר על חנניה מישאל ועזריה ובזה יהיה צדוק הדין גדול וממילא יזכו גם כן למתנות רבות כמו שאמרו שלשה מתנות טובות נתן הקדוש ב"ה לישראל וכולן על ידי יסורין משא"כ במצרים לא היה צריך צדוק הדין כי לא נענשו המצרים רק בדבר אשר זדו עליהם. ומה שאמר יבא בלדד השוחי וכו'. פירוש כי הם יעידו על איוב כי איוב שהיה מחסידי עובדי כוכבי' וכשבאו עליו יסורין התריס כלפי מעלה ובקש להפוך קערה על פיה מה שאין כן ישראל נהרגין ונצלבין ונשרפין על קדושת שמו יתברך ועומדין באמונתם ובזה יראו הפרש שבין צדיקי ישראל לצדיקי עובדי כוכבים ויהיה צדוק הדין גדול (אמת ליעקב):

(לעיל) מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום היום לעשותם ולא למחר כו'. עיין תוס' הקשו מאנשי יריחו (דפסחים) שהיו כורכים את שמע ולא היו מפסיקים בהיום על לבבך. ולפיכך הקדימו עליהם חכמים. דמשמע היום על לבבך ולא למחר כו'. ומה יש לחוש בזה כיון שכך הוא האמת כדמשמע הכא ע"כ. ותירצו בדוחק ע"ש. והנה למ"ש רש"י עירובין כ"ב. דהאי ולא למחר יאחר מיהם לע"ל. גם לדעת הרשב"א באגדה. (הביאו הכותב מעיין כ"ח) כי מאמר ולא למחר לעשותם רומז על עולם הנשמות שהוא

המתורגמן · א) רייסט אב.

מדכתיב (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו' דלמא אותו היום ותו לא אלא דכתיב (תהלים קלז) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ודלמא שכחה הוא דליכא אבל (שמחה) [שחוק] מיהא איכא אלא מהכא (ישעיה מב) החשיתי מעולם אחריש אתאפק וגו' אלא מאי עביד בהו רביעיות יושב ומלמד תורה לתינוקות של בית רבן שנאמר (שם כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקים משדים *) ומקמי דליחרב בהמ"ק דהוה שחוק לפני הקב"ה תינוקות מאן הוה מיגמר להו איבע"א מטטרון ואיבע"א הא והא הקב"ה עביד · תינח בימא ובליליא מאי עביד אבע"א כעין יממא ואבע"א רוכב על כרוב קל שלו ושט בי"ח אלפים עולמות שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן ואבע"א יושב ושומע שירה מפי חיות הקדש שנאמר (שם מב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו וגו' מה טעם יומם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי א"ד [אמר ריש לקיש] כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד בעוה"ב שהוא דומה ליום שנא' יומם יצוה ה' חסדו וגו' מה טעם יומם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי א"ר לוי אכל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין (אותו) [לו] גחלי רתמים א) שנאמר (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם:

*) עי' הגירסא בגמרא .

רש"י

מחלב · שמתו כשהם קטנים: עתיקי משדים · כמו (איוב ט) המעתיק הרים לשון סילוק: אלא שאינן · ב' אלפים הסרים מרבותים: יומם יצוה ה' חסדו · [דן ו]זן ומלמד תורה: ובלילה שירה עמי · ובלילה נוהג שירו עמי למטה שאף דוד לא היה מתנמנם אלא כשינת הסוס וכל הלילה מתעסק בשירות ותשבחות ותורה [כדאמרינן בריש מס' ברכות (דף ג)]: חוט של חסד · נותן חנו בעיני הבריות: הפוסק מדברי תורה · מי שעוסק בתורה ופוסק על דברי שיחה בטלה: מלוח · דברי לחלוחית ועיקר · נ"א הנכתבת בלוחות:
הכל

תוספות

אם אשכחך ירושלים וגו' · פשטיה דקרא כך אם אשכחך ירושלים שנשיר שיר ה' על אדמת נכר תשכח ימיני מלנגן בכנור תדבק לשוני לחכי אם ארצה לשורר בפה אם לא אזכרכי: הקוטפים מלוח עלי שיח · פשטיה דקרא מיירי בעניים האוכלים עשבים שנקראו מלוחים כמו אבותינו אכלו מלוחים אף אנו נאכל מלוחים בפרק האומר בקדושין (דף ס"ו) עלי שיח כלומר אצל האילנות ולא בבית:

מהרש"א

משחק ברביעית עם בריותיו מאן הוה גמר לתינוקות · ומשני איבעית אימא מטטרון וכו'. דאמרינן בסנהדרין ששמו כשם רבו ועיין בחדושינו בפ' אלו טרפות: אלא דכתי' אם אשכחך ירושלים וכו' · כתבו התוספות פשטיה דקרא כך אם אשכחך ירושלים שנשיר וכו' ע"ל והדרש דהכא ימאן זה משום דכל המזמור בלשון רבים ישבנו גם בכינו וגו' איך נשיר וגו' ואם אשכחך וגו' לשון יחיד משמע להו דאם אשכחך וגו' אינו מחובר לאיך נשיר וגו' אלא דאם אשכחך הם דברי הש"י ועיין בזה בחדושינו בפ' ח"ה ודו"ק: ושומע שירה מפי החיות וכו' שנאמר ובלילה שירה עמי · רש"י פירש כאן כנוי דעמי אדוד שהיה משורר ג"כ בלילה אבל בפרק אין דורשין פירש"י בענין אחר אהא דקאמר מ"ה אומרים שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ופירש"י יצוה למלאכים לשתוק וגו' ובלילה שירה עמי ברקיע עם שיר שלי שקלסתי ביום ע"ש: כל העוסק בתורה בלילה וכו' · לפי שמדרך המנדד שינה בלילה שיהא פניו זועפות ביום אמר בעוסק בתורה ומנדד שינתו בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד שהוא מאירת פנים ביום כי הוא ממדת החסד כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו והכי אמרינן בפרק קמא דמגילה אסתר ירקרקת היתה אלא שהקב"ה משך עליה חוט של חסד שהיא מאירת פנים שתהא נראית יפה כפירש"י וקרא התורה שירה דכתיב כתבו לכם את השירה וגו' : גחלי רתמים וכו' · אמר גחלי רתמים במקום שורש רתמים

א חגיגה דף י"ב ע"ב :

חדושי גאונים

יום הדין וזמן קבול שכר . כמ"ש בפי' בתנחומא פ' בראשית היום לעשותם ולא לעוה"ב . אין מקום לקושית התוספות . כי למעלה בעולם הנשמות אין בו גדר עשיית המצות אשר יעשה אותם האדם רק ענין הגיוניי ומחשביי להשכיל את בוראו וליהנות מזיו השכינה אם כן אין בזה סתירה של כלום. כי מאמר ולא למחר לעשותם הוא מאמר אמתי כיון שבעולם הנשמות אין בו מעשה . אולם גם מאמר על לבבך הוא ענין אמתי בו כי גדר העיון יומלץ בלב . (כמו בכל לב ידרשוהו) לזה הקפידו שלא יכריכו מאמר היום על לבבך דאז משמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך . וזה אינו . כי העיון וההשכלה הנחקרים בלב המשכיל לא ישונה כמו שהש"י בלתי משתנה . אמנם מה שנדחקו התוס' ליישב קושייתם היינו שהרי מאמר ולא למחר לעשותם . שרומז על ימות המשיח . אשר יש בהם עסקי מעשה יורה על פשיטות הלשון שבש"ס דלשם. שבאותו הזמן אומרים תנה לנו מראש ונעשנה כו' סוכה שמה . לכו ועשו אותה . וע"ז מביא מאמר ולא למחר לעשותם הרי דמיירי בעולם העשי'. והנ"ל ליישב (גם לשטת התוס') כשנרגיש עוד אל גוף הדרשה הלזו מ"ש ר"י בן לוי היום לעשותם ולא למחר לעשותם. היום כו'. ומחר לקבל שכרם . מנ"ל לדרוש שתי דרשות מתיבה אחת. פשוט מינה חדא. או הא או הא . עכ"נ כי ריב"ל ס"ל כר"ש ב"א דשבת קנ"א . שדרש על מאמר והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ . אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה . וכתבנו שם . (בשם הרמב"ן) שהרצון בזה כי מזמן שבריאה

עיון יעקב

תינוקות אלו : אבע"א הא והא עבוד . וכיון שתירוץ זה הוא אליבא דר"י אמר רב דאמר י"ב שעות וכו' איכא למימר דרב אזיל לשטתו דאמר בפסחים דף קי"ז וכן לדבר הלכה ומסיק שם בש"ס אליבא דחד דתירץ הא כרבה פי' רש"י שרב צריך ללמוד עם תלמידיו מתוך שמחה של מצוה לכן הקב"ה לומד ג"כ עמהם מתוך השחוק : בי"ח אלפים עולמות . אפשר דהמספר מכוין נגד י"ח אלף צדיקים כדכתיב סביב שמונה עשר אלף כדאיתא בסוכה דף מ"ה וצדיק יסוד עולם לכך נגד כל א' וא' עולם אחד : כל העוסק בתורה בלילה . עיין בחדושינו בחגיגה דף י"ב : כל הפוסק מד"ת . מתיבת כל אתי לרבויי אף שהוא ת"ח ושיחת של תלמידי חכמים צריכין לימוד אפ"ה אין לו לפסוק מד"ת ממש שנמשלה ללחם ומים לכך מדה כנגד מדה שורש רתמים לחמם :

כיון

הרי"ף

דלמא אותו היום ותו לא . ותימה דמ"מ יקשה ברביעיות של אותו יום מאי עביד כיון דליכא שחוק ושמא הוה אמינא שבאותו יום היה עוסק ברביעיות בבכי ומספד במקום השמחה שעוסק בהם בשאר הימים ונ"ל דה"פ אילימא משום דכתיב ויקרא ביום ההוא לבכי ולמספד ומדכתיב ביום ההוא שהוא יום החרבן משמע שמיום ההוא והלאה אין עוד שחוק כיון שהחורבן עומד וכיון שכן אע"פ שנאמר שביום החורבן נתעסק הקב"ה ברביעיות בבכיה מ"מ משם ואילך שאין עוד בכיה ולא שחוק אין לך לומר אלא שיושב ומלמד תורה דילמא אותו היום קרא לבכי ותו לא אלא חזר לשחק ברביעיות כבתחלה ומנ"ל דברביעיות יושב ומלמד תורה אלא מהכא החשיתי מעולם וא"כ אין שחוק לעולם אלא יושב ומלמד תורה : בתוספות ד"ה אם אשכחך ירושלים פשטיה דקרא כך . ע"ש נ"ל הנכון לומר דהוקשה לתוס' היכי יליף מהאי קרא דאם אשכחך שאין שכחה לפני הקב"ה כיון שמדבר בישראל לז"א התוס' פשטיה דקרא כך הוא שישראל אומרים וכפי זה הפשט מ"ש אם לא אזכרכי הוא מיותר דמספיק לומר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי ומה שחזר לומר אם לא אזכרכי הוא לומר שמלבד שאין ישראל שוכחים לירושלים הם מזכירין חרבנה לפני ה' ואמרו תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי לפני ה' לזכרון והיינו דסמיך ליה זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים דהיינו אם לא אזכרכי לומר זכור ה' וכיון שישראל מזכירין את ירושלים לפני ה' הרי שאין להקב"ה שכחה . אני דניאל בנו של הרב זלה"ה נלע"ד בקיצור שהוצרכו בעלי התוספות לומר פשטיה דקרא שמדבר על הלוים דאם לא נאמר כן יש קושיא חזקה דהיכי מקשו בגמרא מפסיק אם אשכחך וכו' הלא תשובתו בצדו שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי הרי ראיה ברורה שיש שמחה לפני הקב"ה ומזכיר את ירושלים בשמחתו וא"כ איך מוכח שאין שמחה ובספרי הארכתי והרחבתי ע"ש אבל זהו כוונת התוס' והכן ובזה ידוקדק מ"ש תדבק לשוני אם דהיל"ל אם לא אזכרכי תדבק כמ"ש אם אשכחך תשכח ימיני וכמו שאמרנו ידוקדק היטב ע"ש באורך : א"ר לוי כל הפוסק מד"ת וכו' . כתבו בתוספות הקוטפים מלוח עלי שיח פשטיה דקרא כו' ונראה דהוקשה לבעלי התוס' מה שדרש ר"ל כל הפוסק מד"ת מדכתיב מלוח כמו שפירש רש"י והרי לגבי הדרשה הזאת ראוי לינקד מלוח בניקוד חיר"ק תחת המ"ם שהוא כמו הקוטפים מן לוח מאי הא דכתיב מלוח בפת"ח לפי שמלוח הוא שם עשב הנקרא מלוח ודרשה זו שדרשו רז"ל היא אסמכתא :

עין יוסף

התם מלתא דבדיחותא בעלמא הוא דקאמר (תוס' בסוף פרק הזהב): החשיתי מעולם · זה ימים רבים החשיתי על חורבן ביתי · ותמיד אחריש אתאפק · לשון הווה עד עתה הליקתני רוחי אבל מעתה כיולדה אפעה הרי שמזמן החורבן ואילך אין שחוק לפניו יתברך : בעין יממא · פי' שמה שעושה ביום כן עושה בלילה בכל חלקי הלילה · ואע"ג דבלילה בשלישיות כולם ישנים ולאו זמן סעודה היא ולא שייך למימר דיושב וזן באותה שעה יש לומר דיושב וזן דקאמר היינו שהוא מכין מזון לכל בריותיו · וא"כ בלילה הוא מכין מזון לסעודת שחרית וביממא הוא מכין מזון לסעודת ערבית ולהכי תקנו בברכת המזון ומכין מזון לכל בריותיו כו':

כיון

המתורגמן . א) קאהלען פאן רתמים האלץ.

ו שם **אמר** רב יהודה אמר שמואל מ"ד (חבקוק א) ותעשה אדם כדגי הים וגו' למה נמשלו בני אדם לדגי הים לומר לך מה דגים שבים כיון שעולים ליבשה מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשים מן התורה ומן המצות מיד מתים ד"א מה דגים שבים כיון שקדרה[א] עליהם חמה מיד מתים כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים אבע"א בעוה"ב ואבע"א בעוה"ז אבע"א בעוה"ז כדרבי חנינא דא"ר חנינא א הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר (משלי כג) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ואבע"א לעוה"ב כדריש לקיש דאמר ריש לקיש ב אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה[ג] ומקדירה רשעים נידונים בה וצדיקים מתרפאים בה רשעים נדונין [דף ד] בה דכתיב (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב להם שורש וענף [לא] שורש בעולם הזה ולא ענף לעוה"ב וצדיקים מתרפאין בה שנאמר (שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ולא עוד אלא שמתעדנין בה שנא' (שם) ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק ד"א מה דגים שבים הגדול מחבירו (בולעו) [בולע את חבירו] אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות הגדול מחבירו (בולעו) [בולע את חבירו] והיינו דתנן ג רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

רש"י

הכל בידי שמים · מיחושים ומכאובות הבאים לאדם כולם על ידי גזירת שמים: חוץ מצנים · לנה: פחים · חולי הבא לאדם על ידי חום כמו (שיר ג) עד שיפוח היום: היום הבא · השמש הבאה דבכמה דוכתין קרינן למסכת יומא: ופשתם · שיפא דוזרחה לכם הוא · ופשתם לשון שומן ורבוי ועובי כגון (תרגום בראשית א) פושו וסגו וכמו (איוב לה) ולא ידע בפש מאד: (ומ"ש התוס' על הכל בידי שמים וכו' עיין בפרק אלו נערות כי שם

תוספות

[**הכל** בידי שמים חוץ מצנים פחים · פי' כל המאורעות הבאות על האדם מדי יום יום בידי שמים ואין אדם יכול להרחיק נפשו מהן חוץ מצנים פחים קור וחום פחים כמו (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים ולשון

תלמוד

מהרש"א

דבקרא ע"ש העוסק בדברי שיחה מביאו לגה"ר שנמשל לגחלי רתמים דכתיב חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים וק"ל: למה נמשלו בני אדם לדגי הים כיון וכו'. היא המשל עצמה בברכות שא"ל רע"ק לפפוס בן יהודה שאמרו הדגים לשועל מה במקום חיותן כו' וכן יתפרש הכתוב ותעשה אדם כדגי הים שרמש האדמה שהוא השועל לא מושל במקום חיותן ואעפ"כ אמר בתר האי קרא בחכה העלה במקום שאין חיותן עאכ"ו שמיד מתים ומושל בהם הרמש האדמה כן האדם כשפורש ממקום חיותו שהיא התורה שנמשלה למים שמיד מתים ומושלים בהם רמש האדמה שהם מלכות עובדי כוכבים כהך עובדא דר"ע וק"ל: מוציא חמה כו' רשעים נידונים בה וכו' · אמרו בזה הדמיון כי החמה בטבעה חמה אבל לפי טבע המקבל המשתנה תשתנה פעולתה כי המלח נקרש והשעוה נמס כן הוא מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ולא תשתנה פעולתו ית' כי אם לפי המקבל רשעים נידונין בה וצדיקים מתרפאין בה והביא מקרא הנה היום בא בוער כתנור וגו' התנור הזה עיקר פעולתו לטובת האדם לאפות בו הלחם אבל לפי טבע המקבל שהקש מתלהב בו במהרה כן הענין בזדים וכל עושי רשעה שילהט אותם היום הבא שעיקרו לטובת הצדיקי' שמתרפאים בו: לא שורש בעוה"ז כו' · יש לדקדק כיון דבעונש לרשעים בעוה"ב קמשתעי מאי קאמר דלא יעזוב להם שורש בעוה"ז שכבר עבר ויש לפרש מהידוע כי יש לעתיד לצדיקי' שכר גופני ושכר נפשי קאמר לא שורש בעוה"ז דהיינו תענוג גופני כמו בעוה"ז ולא ענף בעוה"ב דהיינו שכר ותענוג נפשי בלחוד כמו בעוה"ב ועי"ל לא שורש בעוה"ז דאינו מניח בן ליורשו ואין גזעו מחליף כמ"ש וזרע רשעים נכרת וק"ל: מה דגים כל הגדול וכו'. ולפי זה הדרש יהיה פירוש

הרי"ף

מ"ד ותעשה אדם כדגי הים. סוקשה לו שתלה עשיית בני אדם כדגים ומי נתלה במי הדגים שהם קטנים מבני אדם ראוי לתלות בבני אדם שהם עיקר הבריאה לז"א כדקדוק אחר למה נמשלו בני אדם לדגים יתבאר שכך אמר ותעשה אדם אע"פ שבריאת האדם ועשית אותו מעשה ידיך מ"מ הוא כדגי הים שכיון שפורשים מדברי תורה מיד מתים: **ד"א** מה דגים כיון שקדרה כו'. וקרא ה"ק ותעשה אדם אע"פ שכל מעשה אדם הם מושגחים בידי שמים מ"מ בצד מה הם דומים כדגי הים שהם מצד עצמם שיוצאים מתחת המים קדרה עליהם חמה כך צנים פחים מצד עצמם בידי אדם: **ד"א** מה דגים שבים וכו'. ונרמז מוראה של מלכות בכתוב שאמר ותעשה אדם כדגי הים כרמש אין מושל בו שהאדם

עין יעקב

כיון שפורשין מן התורה ומן המצות מיד מתים. אפילו עדיין נשארו בחיים חיותו מ"מ מקרי רשע ורשעים בחייהם קרוין מתים: **דבר** אחר מה דגים שבים. ויהיה איזה לשון שיהיה מ"מ אם עוסק בתורה ניצול מכולם כי תורה אגוני מגינא אצולי מצלה מכל פגעים וכדרוש דרך תוכחה אמרתי לכך נמשלה לדגים מה דגים יש לו שני סימני טהרה סנפיר וקשקשת שהוא לבוש כן אדם יש לו ב' סימני טהרה שלא ללבוש מלבושי נכרים ולא לשחת פאת זקן: **דבר** אחר מה דגים שבים הגדול מחבירו בולע את חבירו. וזה הדרוש מתיישב יותר על לישנא דקרא הקודם למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו ועיין בברכות דף ז':

עץ יוסף

ד כיון שקדרה עליהם חמה · כיון שזרחה עליהם חמה לא קאמר · אלא כיון שקדרה · דהיינו בשעה שהיא זורחת בכח שנוקבת ומקדרת אז אפילו בשעה שהדגים במים אם אין המים עמוקים הרבה מיד מתים · לכך בני אדם כיון שקדרה עליהן חמה שנוקבת וזורחת בכח מיד מתים (תורת חיים): וכדרבי חנינא דאמר רבי חנינא כו' · הא דמייתי מלתא דרבי חנינא ולא מייתי קרא לחודא דכתיב צנים פחים בדרך עקש וגו'· יש לומר דפשטא דקרא לא בחמה ולנה איירי כדפרש"י ז"ל בספר משלי ע"ש · לכך מייתי הא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים כו' דמשמע דבמאורעות ותחלואים הבאים על האדם איירי שה"ק כל מיחושות ומכאובות הבאים לאדם הכל בידי שמים כולם ע"י גזירות שמים · חוץ מצנים לנה פחים חולי הבא לאדם ע"י חום כמו עד שיפוח היום: שומר נפשו ירחק מהם · כתבו התוס' והא דאמרינן בפרק המקבל והסיר ה' ממך כל חולי זו צנה אלמא בידי שמים היא · וי"ל דודאי בית חולי הצנה לאו בידי שמים הוא · דאפשר לו לאדם להזהר ממנה שלא תבא עליו · כגון שילבש עצמו כראוי וישב תמיד בבית החורף · אלא לפי שאין רוב העולם ורובא דרובא יכולין להזהר בזה לכך הבטיח הכתוב להסירה ממנו דהסרת הצנה שלא תזיקנו ודאי בידי שמים הוא (תורת חיים): כי הנה היום בא בוער כתנור וכו' · והאי קרא לעתיד מיירי· ויום הבא משמע ליה השמש ·ונקרא יום לפי שהשמש עיקר היום (יפ"ת): והיינו דתנן רבי חנינא סגן הכהנים אומר וכו' · ר"ל בזה הדרש ניחא מה דתנן שרבי חנינא סגן הכהנים נקט בדבריו לישנא דאיש את רעהו חיים בלעו · ולא נקט בדבריו איש את רעהו הרגו או לשון אחר אלא לפי שהכתוב המשיל את בני האדם לדגי הים והדגים בולעים זה את זה חיים לפי שאין להם קצין שוטר ומושל· לכך נקט ר"ח סגן הכהנים בדבריו לשון איש את רעהו חיים בלעו:

יד יוסף

א ב"מ דף ק"ז ע"ב ב"ב דף קמ"ד ע"ב כתובות דף ל' ע"א: ב.נדרים דף ח' ע"ב ב"ר פרשה ו' ופרשה כ"ו קהלת רבה פסוק וזרח השמש. שוח"ט מזמור י"ח ילקוט ישעיה מזמור ל"א רמז ש"ב וילקוט מלאכי: ג אבות פ"ג משנה ב':

חדושי גאונים

היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע. וכל זמן התורה כן. כדי שיהיה להם זכות בבחירתם הטוב. והעונש ברצונם ברע. אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע. לא יתאווה הלב למה שאינו ראוי כו' והוא המילה הנזכרת במאמר ומל ה' את לבבך גו' למען חייך כלומר לכך ימול ה' את לבבך ויכרית מאתך ערלת הלב שמטה את האדם לעשות הרע וכדי שתחיה חיי התגמול בגאולה עולמית. ע"ש בביאור רחב. אף אנו נאמר בכוונת ריב"ל הנוכחי. כי עיקר הדרשה אחת היא. אבל שתים זו שמענו והוא כי ממה שנדרוש היום לעשותם ולא למחר לעשותם (והוא מאמר ומל ה' את לבבך) יומשך לנו לדעת כי למחר לקבל שכרם. והוא מאמר למען חייך. וידיעת השכליים אחת היא. כי ממה שנא' למחר לקבל שכרם ויומשך לנו לדעת מזה. כי לא למחר לעשותם. כלומר לא יעשו המצות מצד צוויו ית' בבחירתם לטוב. רק מטבעם כי אם גם למחר יהיה מצווים אל הטוב. והיינו להתגבר נגד יצרם המושך אל הרע מה מקום אם כן לקבל שכרם. כי במה יהיה בטוחים אפשר שישובו לתאוה ובמעט עיון מיושב קושית התוספות גם לשטתם אה דהקפידו חכמים על אנשי יריחו כי במאמר היום על לבבך ה'

המתורגמן. א) ערהיצט. ג) פאן איהר שייד.

ולמ"ש דריב"ל אזיל לשיטת הרשב"א דלעיל דימות המשיח תתבטל הבחירה לעשות הרע. אבל יעשו הטוב מטבעם ואז לא יומלך אשר אנכי מצוך לעשותם. כי הציווי לא שייך רק במקום הבחירה וזהו שדייק ריב"ל מ"ש היום לעשותם ולא למחר לעשותם. כלומר המצות המעשיות התלוי בבחירה. ובמעשה ה' אשר גדרם נקי כפים יתבטלו אבל על ההשכלות בלב והוא לחקור באמונות אלהיות. הם כי לא להזכיר ולומר היום על לבבך ולא למחר כו'. כי כמו שהשי"ת הוא אמת בלתי משתנה כך תורתו האלהית. בלתי משתנה (אי הים):

הוי מתפלל בשלומה של מלכות כו'. ר"ל מה שאמר איש את רעהו ר"ל שאפילו לאוהבו אשר כנפשו והוא רעו ומיודעו אשר יחדיו ימתיק כל סודותיו עמו אלמלא מוראה של מלכות היו בולעים זא"ז אם לא שיראים מן המלכות. והה"ר רבי משה אלשקאר ז"ל פי' שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו כלומר אעפ"י שהדגים הדג הגדול בולע לקטן אמנם לדג השוה לו אינו בולע ואנחנו אפילו איש את רעהו כלומר האדם השוה לו חיים בלעו כמו שאמר הכתוב נבלעם כשאול חיים וגו'. וכן פירש החסיד ז"ל והנה מוראה במפיק ה"א והוא חוזר למלכות. ורבינו יונה ז"ל כתב שהשמיענו שיש לנו

ז שם (רבי חנינא) [רב חיננא] בר פפא רמי כתי' (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח [וכתיב (תהלים קמז) גדול אדונינו ורב כח] וכתיב (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח לא קשיא כאן בשעת הדין כאן בשעת מלחמה · ר' חמא בר חנינא רמי כתיב (ישעיה כז) חמה אין לי וכתיב (נחום א) נוקם ה' ובעל חמה ל"ק כאןבישראל כאן בעובדי כוכבים (ור' חמא בר חנינא) [רב חיננא בר פפא] אמר א חמה אין לי שכבר נשבעתי מי יתנני שלא נשבעתי ואהיה שמיר ושית במלחמה והיינו דא"ר אלכסנדראי מ"ד (זכריה יב) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים ב אבקש ממי אמר הקב"ה אבקש בניגני שלהם אם יש להם זכות אפדם ואם לאו אשמידם והיינו דאמר רבא מ"ד (איוב ל) אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להם שוע אמר הקב"ה כשאני דן את ישראל איני דן אותם כעובדי כוכבים שכתוב בהם (יחזקאל כא) עוה עוה אשימנה (אבל ישראל) [אלא] אני פורע מהם מעט מעט כפיד[א] של תרנגולין (שמנקרין[ג] באשפה) ד"א אפילו אין ישראל עושין מצוה לפני אלא מעט כפיד של תרנגולין שמנקרין באשפה אני מצרפו לחשבון גדול שנא' (איוב ל) אם בפידו להם שוע ד"א בשכר שמשוועין לפני[ב] אני אושיע אותם והיינו דאמר (רבא) [ר' אבא] מ"ד (הושע ז) ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים אני אמרתי אפדם בממונם בעוה"ז כדי שיזכו לעוה"ב והמה דברו עלי כזבים והיינו דאמר רב פפי משמיה דרבא מ"ד (שם) ואני יסרתי חזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע אמר הקב"ה אני אמרתי אייסרם ביסורים בעוה"ז כדי שיתחזקו זרועותם לעולם הבא ואלי יחשבו רע :

רש"י

כתוב) : לא מלאנוהו · שיהא שגיא כח בעת הדין ואם ישגיא כחו יתחייבו כולם כלייה : רבי חנינא בר פפא אמר· תרווייהו בישראל וה"ק קרא אע"פ שבעל חמה אני חמה אין לי שכבר נשבעתי מקלוף עליך: מי יתנני · שיפיה דהאי קרא הוא : שמיר ושית · לשון ארץ גזרה ותורבן ודוגמתו (איכה ג) השאת והשבר : והיינו דר' אלכסנדראי · אדלעיל קאי דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו : בנגני שלהן · בספר זכרון מעשיהם : ואם לאו אשמידם · ובדין אפקיד עליהם ולא בחמלה כי אם בדקדוק כדאמרינן לעיל מקדיר עליהם חמה מנרתקו אולי יבעטו והיינו נמי דאמר רבא שהקב"ה דנאת עובדי כוכבים (בדין) [בדקדוק] : עוה עוה אשימנה · עיווי עותם ולעוה אשימנה וכן תרגם יונתן חוביהון חבו בחוביהון אתפרע מנהון : פיד · פיקאדור"א בלע"ז ניקור שמנקרין מעט מעט וכן נפרע מהן מעט מעט בהסתר פנים בוזיה לאכול לפדותם מעונותיהם כדי שיזכו לעוה"ב : להם שוע . אני נותן להם פדיון כמו (שמות טו) ויושע ופריק וכמו (ב"ק דף פ) ישוע הבן פדיון : והיינו דא"ר אבא · אפדם לישראל בממונם והיינו כפיד של תרנגולים

תוספות

תלמוד יפה בלועך נפיק לקיבליה פרק שני דסנהדרין (דף י"ח)] : והיינו דר' אלכסנדראי . עי' בפ"ה וקשה דלמה הפסיק כל כך ועוד דהא דקאמר בתר הכי והיינו דאמר רבא מיירי נמי בפורענות של רשעים ונראה לר"ת דקאי אהא דקאמר בעובדי כוכבים חמה יש לי היינו דרבי אלכסנדראי שהקב"ה מבקש ומחזר להשמיד רשעי עובדי כוכבים וכו' :

מהרש"א

הכתוב ותעשה אדם כדגי הים וכרמש המים אם מושל דהיינו מלכות אין בו וק"ל : וכתיב נאדרי בכח ט' · האי קרא דכתיב באורייתא ה"מ לאתויי מקמיה אלא דהאי קרא ורב כח מפורש טפי היפך דלא מלאנוהו שגיא כח ובגירסת עין יעקב לא מייתי קרא דורש כח כלל וניחא טפי וק"ל : חמה אין לי וכו' · עיין פי' רש"י בספר ישעיה וכתבו התוספות ואין להקשות מפ' ד' נדרים דמוכח דמשה הרגו לחמה דאיכא לשנויי תרי וכו' עכ"ל וק"ק לדבריהם מאי תקנו בזה דהא אהאי קרא גופיה דחמה אין לי קמפרש התם דהרגו לחמה וע"ק דלעיל משני כאן בישראל וכו' אמאי לא מוקי ליה בהאי חמה דהרגו משה כדקאמרינן התם ודו"ק : אם יש להם זכות אפדם וכו' · עיין פירש"י ותוספות ול"נ לפרש אבקש אם יש להם זכות כדקאמר להם הש"י במאי עסקתם אפדם בממונם כמ"ש כסף וזהב הרבינו בשביל ישראל ואם לאו כדקאמר להו הכל לצורך עלמכם עשיתם כו' אשמידם מקדיר עליהם חמה והסוגיא דלעיל קאי אלא שהפסיק קלת לפי ענינו וק"ל : איני דן אותם כעובדי כוכבים· עיין פירש"י וכ"ה בגרסת ע"י אבל לפי ענין כתוב זה בספ' יחזקאל בישראל הוא מדבר ונראה לפי גרסתנו לפרש דכל הני לישני מתפרשי מלשונם עוןומייתי מהאי קרא דבישראל אינו דן כעובדי כוכבים דכתיב בישראל עוה עוה וגו' דמחלק עונש ואינו נפרע מהם בפעם אחד וק"ל : כפיד של תרנגולים וכו' · הכא לענין פרעון אמר האי לישנא ולענין לירוף מלוה דרש ליה בלשון אחר כפיד של תרנגולין שמנקרים באשפה ויל"פ דהכא ה"ק כפיד של תרנגולת שמנקרת לקרוא אפרוחיה לאכול ממנו והיא אינה אוכלת ממנו כי אם מעט כן נפרע מישראל בוזיה לאכול ולענין מלוה קאמר שאף אם אין עושין לפני כי אם מלוה מועטת וקלה שאדם דש בעקביו כתרנגולין שמנקרין ברגליהם באשפה שאין מולאין שם רק מאכל שפל וקל אעפ"כ הקב"ה מלרפה לחשבון גדול למלות גדולות להיות חשבון גדול כמ"ש תרי"ג מלות אף שאין המלות שוין ועל זה אמר למען לדקו יגדיל תורה וגו' וק"ל : אני אמרתי אפדם וגו' · הני תרי קראי ואנכי אפדם וגו' ואנכי יסרתי אתכם וגו' סמוכים הם בספר הושע ודרשו אותם על פי מ"ש יש לך אדם שחביב לו נפשו ויש לך אדם שחביב לו ממונו ולז"א בחד קרא אני אמרתי אפרע מהם במעט בוזיה לאכול רק בממונם בעוה"ז כדי שיזכו לעוה"ב והם דברו עלי כזבים כי חביב עליהם ממונם ביותר וכן בהפך אני אמרתי

יד יוסף

א עיין תנחומא סדר משפטים סימן ה' : ב אסתר רבה פסוק שבע ועשרים ומאה :

חדושי גאונים

לו לאדם להתפלל על שלום כל העולם ולהצטער בצער אחרים . וה"ר מנחם לבית מאיר ז"ל פי' כי כוונתו אינו במלכות של ישראל לבד אלא אפילו בשל אומות העולם כמו שנרמז בתורה בענין הקרבת שבעים פרים בחג כנגד שבעים אומות. והר"י אלמושנינו פי' כי בהיות שהרשעים אינם נמנעים מחטא רק מצד המורא מהמלכות ע"כ אמר הוי מתפלל בשלומה של מלכות ולא אמר בשלום המלך רק המלכות שהוא המשפט שהוא בכל מדינה ומדינה כי הצדק היא שלום וקיום המלכות ובשלום המלכות והם אנשי המלכות העושים משפט וצדק יפחדו החוטאים וזהו אומרו דאלמלא מוראה שיש לרשעים מהמשפט והעונש הנמשך משלומה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו ר"ל היו בולעים אותם חיים על דרך נבלעם כשאול חיים וגו' וע"כ לא אמר דאלמלא שלומה של מלכות איש את רעהו וכו' כמו שנכנס כי יצא עם הסבה שמחייבת השלום שהוא המורא וכן פי' האר"א ז"ל. ולב אבות כתב כי לא אמר התפלל רק הוי מתפלל להורות שכל תפלותיו ייחד התפלה ע"ז עוד כתב כי י"מ שעקביא נתן עלה כדי שיזהרו הלדיקים מבוא לידי עבירה מהם עובדים את ה' מאהבה ובורחים מן הרע במה שהוא רע ורבי חנינא בא לתת תיקון לרשעים העובדים מיראת עונש ובורחים מן הרע בעבור העונש העתיד לבא עליהם. כתב רשב"ץ בשם רש"י ז"ל כי הגרסא היא בלעט על משקל שמרע בריתו כלומר כל א' ממנו בלע את חבירו בעודו חי ולשון הכתוב הוא אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו וזהו דרך גוזמא

עין יעקב

חמה אין לי שכבר נשבעתי . וכתבו תוספות ואין להקשות מפ"ד נדרים דמוכח דמשה הרגו לחמה דאיכא לשנויי תרי חמה הוי כדמשני התם כתב מהרש"א ק"ק לדבריהם מה תקנו בזה דהא אהאי קרא גופיה דחמה אין לי קמפרש התם דהרגו לחמה ול"נ דכוונת התוספות דה"ק חמה אין לי שכבר נשבעתי וגם חמה א' משה הרגו דאלמלא לא נשבעתי וגם לא הרג משה לחמה אחר דאז הוי תרי חמה אזי אהיה שמיר ושית נגד תרי חמה ומה שמקשה מהרש"א עוד וז"ל ועוד קשה דלעיל משני כאן בישראל וכו' ואמאי לא מוקי ליה בהאי חמה דמשה הרגו י"ל מדכתיב נוקם ה' ובעל חמה משמע ליה דחמה כפולה איכא : שכתוב בהם עוה עוה אשימנה . כי אין הקב"ה נפרע מהם עד שנתמלא סאתה ובעת שילותיה משא"כ בישראל ברוגז רחם תזכור ואף גם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם ואני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי בה ואתם בני יעקב לא כליתם וכדאיתא בסוטה דף ט' והכל בזכות אבות ובזכות

הרי"ף

דומה לדגים ורמש שבולע הגדול לקטן לפי שאין מושל בו הא יש מושל בו אינם רשאים : רש"י ד"ה ר"א וה"ק קרא אע"פ שבעל חמה אי' חמה אין לי שכבר נשבעתי מקלוף עליך . נראה משום הכי משני ג"כ לעיל כאן בשעת הדין ט' ולא משני הא בישראל כו' כדמשני ר' חמא בר חנינא הכא כי ר"ת בר פפא לטעמיה דמוקי תרוייהו בישראל :

מ"ד

עץ יוסף

ז אפילו אין ישראל עושין מלוה לפני אלא מעט· קשה למה אמר מלוה לשון יחיד ה"ל למימר מלות·ונראה דהאי מלוה דנקט הכא היינו לדקה דסתם מלוה היינו לדקה כדאי' במדרש רבה פ' בהר אמר להון כל עמא יפלגון מלוה · והיינו לדקה ובפרק השותפין קרי ליה מלוה רבה לצדקה שנותנין לפדיון שבוים · לאשמועינן דכל פרוטה ופרוטה מלטרפת לחשבון גדול כדאמר בפרק השותפין מאי דכתיב וילבש לדקה כשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מלטרפת לשריון גדול אף לדקה כל פרוטה ופרוטה מלטרפת לחשבון גדול כאלו נתן כל הפרוטות בבת אחת (תורת חיים) :

לסנ"ד

המתורגמן. א) דער פיק. ב) לעבערען, פיקען. ג) שרייען פאר מיר.

ליפרע מהם רק ביסורין בעוה"ז כדי לזכותם בעוה"ב והם יחשבו עלי רע שחביב להם גופם ביותר ודו"ק : מאן דאית ליה סוסיא וכו' · כנראה מפירש"י דמאן דאית ליה זעם בעלמא וכי ברחמיה מעלהו ויש להקשות דהא לא דמיא דהכא הזעם על אוהביו גופייהו בעבור עונותיהם ונראה לפרש דהוה קשיא להו למיני מלת עליכם דה"ל למכתב ע"כ אפקוד לכם כל וגו' וקאמרי מאן דאית ליה זעם ברחמיה שפשע נגדו וכי מסיק ליה להעלותו עליו דמשמע להגלות כדכתיב אפקוד עליכם וגו' דאדרבה מכסהו תמיד בשביל אהבתו שהיה תמיד אתו ועל זה השיב ר' אבהו דאילו הוה כתיב אפקוד לכם הוה משמע שנפרע מהם אבל אפקוד עליכם לא משמע שנפרע מהם אלא שתמיד חם עליהם שאינו נפרע מהם אלא מעט דהפורע פרוטה ופרוטה אין הפרעון ניכר כלל וכאילו לא היה נפרע כלל וק"ל : מ"ד חלילה כו' חולין וכו' והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע וגו' · איכא למידק בלאו האי פירושא דקאמר חולין הוא מגופיה דקרא חלילה וגו' להמית צדיק עם רשע הוה מצי למפרך והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ונראה לפרש דודאי ידע המקשה לפלוגי כדאמר בעלמא [א] משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע והכא לפי ענינו עדיין לא ניתן רשות למשחית לחבל דהא כלולו לוט ובנותיו כמ"ש לא אוכל לעשות דבר וגו' שזהו עונשן של המלאכים שאמרו כי משחיתים אנחנו כפי' רש"י שם דהיינו שאמרו כי ניתן להם רשות לחבל אבל למאי דמפרש חולין הוא כו' כלומר שזהו מדת בשר ודם שלא ידע להבחין בין צדיק לרשע אבל כלפי שמיא ודיניו חולין הוא לעשות כדבר הזה לא הוא ולא כיוצא בו דהיינו שלא ידע להבחין וא"כ אין לחלק בין ניתן רשות למשחית ובין לא ניתן ופריך והכתיב והכרתי ממך צדיק וגו' ומשני בצדיק שאינו גמור ודאי ניתן רשות למשחית לחבל דאין זה חולין כלפי שמיא ודו"ק : ודע בחומש פי' רש"י חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשה לדור המבול וכו' עכ"ל וכתב הרא"ם פי' העולם יאמרו זה לא שהאמת כן הוא וכו' והלא בדור המבול לא שטף את נח ובניו וכו' וחלילה לך אדלעיל קאי חלילה לך מעשות זאת שלא תשא למקום בזכות הצדיקים וכו' וכדי לתקן מאמר להמית צדיק וכו' עכ"ל · ומתוך סוגיא דהכא אין נראה כן למימר דחלילה אקרא אחרינא אדלעיל קאי אלא אהאי קרא דלהמית צדיק עם רשע קאי והא פריך והכתיב והכרתי ממך וגו' וה"ק חולין אתה עושה בענין מעשה סדום עצמו להמית צדיק עם רשע שמתוך כך יאמרו כך עשית לדור המבול שהיו בהן צדיקים ולא הצלתם ומה שהקשה שהרי נצול נח ובניו לאו קושיא הוא דלא יחויב

[פרעין] מעט מעט ומוגשין בצדקה : ידעתי · אהבתי כמו [(תהלים א) יודע ה' דרך צדיקים וכמו (שמות ל"ג)] ואדעך בשם : מאן דאית ליה סוסיא · זעם : ברחמיה מסיק ליה · מעלהו על אוהבו· והגס זועפים (בראשי' מ) מתרגמינן והא אינון נסיסין · ל"א סוסיא סוס שעסקו רע את אוהבו מעלה עליו כדי שימות : נפרע ממנו מעט מעט · כן ישראל נפרע מהן הקב"ה את כל עונותם בעולם הזה כדי שיזכו ליום הדין ומרשעים אינו נפרע מהם כלל כדי לטרדם מן העוה"ב ופקידה משמע מעט מעט

ח שם **משתבח** להו ר' אבהו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא שבקו ליה מכסא דתליסר שני[א] יומא חד אשכחוה אמרו ליה כתיב (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה[ב] (לא הוה בידיה) [אישתיק ולא אמר להו ולא מידי] רמו ליה סודרא[ג] בצואריה וקא מצערי ליה אתא רבי אבהו אשכחינהו אמר להו אמאי (קא) מצעריתו ליה אמרו ליה ולא אמרת לן דאדם גדול הוא ולא ידע למימר לן פירושא דהאי פסוקא אמר להו אימור דאמינא לכו בתנאי[ד] בקראי מי אמרי לכו אמרו ליה ומאי שנא אתון דידעיתו (והוא לא ידע) אמר להו אנן דשכיחינן גבייכו רמינן אנפשין (וידעינן דמעיינינן בקראי) [ומעיינין[ה]] אינהו לא מעייני (בקראי) אמרו ליה אימא לן את אמר להו אמשול לכם משל למה"ד לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת :

ט שם **דרש** רבי אבא בר כהנא מ"ד (בראשית יח) חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע א חולין הוא (לך) מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ולא והכתיב (יחזקאל כא) והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור אבל בצדיק גמור לא

הרי"ף

מ"ד חלילה לך מעשות כדבר הזה וכו'. ויש לדקדק מה הוקשה לו שאמר מ"ד וע"ק מה שהקשה ולא והא כתיב והכרתי ממך צדיק ורשע יש להקשותה בפסוק שאמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ומה עשה רבי אבא בר כהנא בדרשתו שנתחדש קושיא זו לדבריו. וע"ק איך אומר אברהם חלילה לך להמית צדיק עם רשע שהרי הצדיקים שאינם גמורים יש להמיתם עם רשע וגם לצדיקים גמורים לפי שלא מיחו. ונלע"ד ויתבאר עם מחז"ל במ"ר חלילה לך א"ר יודן חולין הוא לך א"ר אחא חלילה חלילה ב"פ חילול שם שמים יש בדבר א"ר אבא מעשות דבר אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר הזה לא היה ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה א"ר לוי ב' בני אדם אמרו דבר אחד אברהם ואיוב אברהם אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע איוב אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה אברהם נטל עליה שכר איוב נענש עליה אברהם אמרה בישוב איוב אמרה כו' תם ורשע הוא מכלה ויש לבאר מ"ש רבי יודן חולין הוא לך וע"ק על ר' אחא הרי בפעם אחד שיאמר חלילה היה מספיק לדרשו חילול שמים. ויש מי שפירש שלשיות ב"פ חלילה משמע דבר קשה וחילול ה' וכל זה אינו שוה

עין יעקב

משתבח להו ר' אבהו. אע"ג דאין להרבות בשבחו של אדם שלא יבא לידי גנותו מ"מ עשה כן להצילו ממכס : **רמו** ליה סודרים בצוארים. אפשר דחשדו ליה דידע ולא רצה להשיב להם כי כסיל באולתו אל תען ולכך רמו ליה סודרא אצוארים ע"ד שאמר דוד בשעה שכרה שיתין ובעי למשטף לעלמא כל היודע דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו לכך היו רוצים לחנוק לו : **חולין** הוא לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. אפשר דמדמה לכך החולין שנדמע עם תרומה ששורפין אותם עמה לפי שאדם אין יכול לברר איזה חולין ואיזה תרומה טמאה וכן כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע מה"ט אלא לך הוא חולין לעשות כן כי בידך לברר שאוכל מתוך הפסולת ופרש"י אם כן יאמרו עשית בדור המבול אתמהא והא דניצול נח משום דמצא חן ועיין במהרש"א : ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע. בל"ז על הפסוק י"ל דזה היה רק תפלת אברהם שימנע לעשות כן באותו דור והא דכתיב השופט כל הארץ לא יעשה משפט קאי לעולם הבא וכפרש"י בחומש

לי וע"ק מ"ש מעשות דבר אין כתיב כאן דמשמע דלא קשיא ליה אלא כ' דכדבר שהרי אם גם כתיב מעשות דבר יש לדרוש דרשה דלא הוא ולא דכוותים כיון שהוא מיותר דמספיק הילי"ל חלילה לך להמית צדיק והאריך לומר מעשות דבר הזה שהוא לרבות לא הוא ולא דכוותה וע"ק מנ"ל לרבות ג"כ דפחיתא מינה. ולכאורה יש לנו לתרץ קושיא הקודמת עם קושיא זו האחרונה דאי כתיב מעשות דבר הייתי מרבים מלתא דכוותה מכח יתור המקרא ועכשיו שאמר כדבר הוא לרבות ג"כ דפחיתא מינה ומ"מ עדיין קשה דתפסת מועט תפסת ואמר כדבר לרבות מלתא דכוותה בלבד וכן נבאר היכן מצינו שנטל שכר אברהם על דיבור זה. ונבאר מ"ש אברהם אמרה בישוב מהו הישוב הזה. ונלע"ד דרבי יודן סבר כאותה שדרשו במדרש תנחומא חלילה לך מעשות חללה כתיב כד"א אשה זונה וחללה חולין הוא לך כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אתמהא שדרש יתור מעשות כדבר הזה בדור המבול כלומר מה שעשית בדור המבול והפלגה ועכשיו חוזר אתה להמית צדיק עם רשע והכי סבר רבי יודן וגם בגמרא דדרש רבי אבא חולין הוא לך דרש יתורא דקרא הכי חולין הוא לך מה שעשית לשעבר כדבר הזה בדור המבול ועכשיו באת להוסיף להמית צדיק עם רשע אתמה ר' אחא הוקשה לו לדרשה זו כיון שאמר חלילה לך חולין הוא לך וכי השופט כל הארץ לא יעשה משפט ישר להציל צדיק בצדקתו ולחייב רשע כרשעתו וכיון שעל הלוקה זו אמר אברהם חולין הוא לך כ"ש על התמורה שהוא להמית צדיק עם רשע ולמה אמר חלילה ב"פ לכך דרש רבי אחא חלילה חילול שמים יש בדבר שיאמרו שעבר על השבועה והביא מבול של אש ועל האמת לא נשבע הקב"ה אלא לא יהיו עוד המים למבול ומפני חילול ה' יש לך

עץ יוסף

ח למה"ד לאדם · ר"ל שרבי אבהו השיב להם דאלו היה כתיב אפקוד לכם הוה משמע שנפרע מהם · אבל אפקוד עליכם לא משמע שנפרע מהם · אלא שתמיד חס עליהם שאינו נפרע מהם אלא מעט מעט דהפורע פרוטה ופרוטה אין הפרעון ניכר כלל וכאלו לא נפרע כלל · וזה שפורע מהם מעט מעט נשמע ממלת אפקוד

המתורגמן. א) האט מאן איהן איינגעלאזען דיא אבגאבען פֿאן דרייצעהן יאהרען. ב) ווער עס האט איין צארען לאסט ער דען דאס אוים אויף זיין ליבלינג · ג) האבען זיא איהם איין קלייד געווארפען. ד) אין לערנען פי' גמרא. ה) נעהמען מיר פֿאר אונד זעהן נאך.

[א] מהרש"א ד"ה והכתיב והכרתי כדאמר בעלמא (בבא קמא דף ס') :

יד יוסף

א ברכות דף ל"ב ע"א שבת דף כ"ה ע"א :

חדושי גאונים

לרוב הקריאות להמיתו ולהכות במיתתו ולא ימיתנו להורגו אלא כמו חי כמו חרון ישערנו ואף על פי שהפסוק הוא חיים בלעוו ל' השנה הוא חיים בלעו ובמשניות שלנו גרסינן שאילולי מוראה שהיא קשה עלינו עכ"ל (מדרש שמואל) : חלילה לך להמית צדיק עם רשע חולין הוא לך. ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור . והקשה המהרש"א דמה ענין קושיא זו לנה דאמר חולין הוא לך . ונלע"ד לתרץ דהנה רש"י כפ' משפטים בקרא דנקי וצדיק אל תהרוג דיכול יצא מב"ד זכאי וראו טוב שיחזירו אותו ת"ל צדיק אל תהרוג וזה ככר צדיק יצא מפי בית דין כי לא אצדיק רשע דהרכה שלוחים למקום עיין שם בשינוי לשון . כיוצא מזה שמצינו צדיק לפעמים כשהוא צדיק בעיני הבריות. ולפי זה אתי שפיר דבלאו הא דחולין הוא לך לא הוי קשיא קראי אהדדי דיש לומר דקרא והכרתי ממך צדיק ורשע היינו צדיק בעיני הבריות אף שהוא חייב בדין השם יתברך אבל השתא דמפרש חלילה חולין הוא לך קשה שפיר דלשון חלילה משמע שעול הוא נגדו יתברך וזהו בצדיק בדין השם יתברך אבל בצדיק בעיני הבריות וחייב בדין השם יתברך שאינו עול בחיקו יתברך כיון שהוא חייב בדינו ולא שייך לומר חלילה לך מעשות זה דמסיכא תיתי לא יעשה כך אך מצד מקום כיון שהוא צדיק בעיני הבריות יש חילול כבודו כי יאמרו

מהללתו שהצדיקים נצולים מבין הרשעים ופשיטא ע"י התבולה ישמרם מהשחית בצווי הש"י כמו שעשה נח התיבה אפשר להציל אף משניתן רשות למשחית לחבל דהא באמירת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו' נצולו אף שניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין בין צדיק לרשע ודו"ק: [שקיימו תורה מאל"ף עד תי"ו. עש"ה והתוית תו ועיין פירש"י פרק במה בהמה]:(בגמ') דעת בהמתו לא הוה ידע וכו'. כדמסיק שהיא נצחתו בדבריה ולא בעי למימר בפשיטות דעת בהמתו לא הוי ידע שהיא ראתה מלאך והוא לא ראה כמ"ש חטאתי כי לא ידעתי וגו' וכפרש"י בחומש שאפשר שזה הוא לטובת האדם שאינו רואה כמו הבהמה והכי אמרינן בעלמא וק"ל :

(שם) רכיב חמרא א"ל וכו'. גם שמצינו בחשובים וגדולים שרכבו על חמורים כמו אברהם ובכמה מקומות בתלמוד אלא מ"מ לא רכבת אסוסיא למהר דרכך והליכתך למלא רצון בלק למהר לבא שם והשיב ברטיבא שדאי כי לא היה מוכן לי אתמול שלא היה דעתי לילך עמכם עד היום בבקר שהותר לי בלילה לילך עמכם כמפורש בקרא אבל החמור היה מוכן בביתי לטעינה לצרכי בית. והשיב לו דאינו כך אלא אני מוכן לך לרכיבה מעודך ועד היום הזה מטעם דמסיק

והכתיב (יחזקאל ט) וממקדשי תחלו א ותני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה (כולה מראש ועד סוף) מאל"ף ועד תי"ו התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוו להו כצדיקים שאינן גמורים: י שם רב פפי רמי כתיב (תהלים ז) ואל זועם בכל יום וכתיב (נחום א) לפני זעמו מי יעמוד לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור. ת"ר ב ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע [וכמה רגע אחת מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעי' ושמנה בשעה זו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכוין אותה רגע חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה [שם ע"ב] (במדבר כד) ויודע דעת עליון ג אפשר דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון מי הוה ידע מאי דעת בהמתו לא הוה ידע בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה אמרו ליה מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא אמר להו ברטיבא שדאי ליה[ב] מיד ותאמר האתון הלא אנכי אתונך אמר לה לטעינא[ג] בעלמא אמרה ליה אשר רכבת עלי אמר לה אקראי[ג] בעלמא אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה כתיב הכא ההסכן הסכנתי וכתי' התם ותהי לו סוכנת (מ"א א) אלא מאי ויודע דעת עליון שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דקאמר להו נביא (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען

כאדם הפוקד את חברו לפרקים : וממקדשי תחלו · גבי (ד') [ששה] משחיתים שבאו להשחית את ירושלים כתוב ביחזקאל: אל זועם בכל יום · ולפ"ה קיימין וכתיב מי יעמוד : ביחיד · מי יעמוד : בצבור · אף ע"ג דבכל יום זועם מתקיימין : [ברטיבא · באחו : שדאי ליה · הסלכתיו לרעות: סוכנת · לשון מחממת : מן השטים ועד הגלגל . עד באכם אל הגלגל שהפלתי לפניכם

תוספות

[ויודע דעת עליון · משמע מעצמו ולא בנבואה ולהכי פריך דעת בהמתו לא הוה ידע :

עין יעקב

בחומש : כאן ביחיד כאן בצבור . פרש"י בצבור אע"ג דבכל יום זועם מתקיימין ואפשר לפ"ז לחבר עם הפסוק הקודם אלהים שופט צדיק ע"ד שכתבו המפרשים דלכך הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה לפי שעלה במחשבה להבראות העולם במדת הדין כדכתיב בראשית ברא אלהים ראה שאין העולם יכול להתקיים שיתף רחמים לדין מ"מ הצדיקים שיכולין לעמוד במדת הדין לכן מדקדק אחריהם כחוט השערה וזה שאמר אלהים שופט צדיק במדת הדין לפי שיוכל להתקיים משא"כ הרשעים צריכין שיתוף רחמים וכה"ג ואל זועם בכל יום על הצבור שיכולין להתקיים בזה משא"כ ביחיד לפני זעמו מי יעמוד : וכמה זעמו רגע . עי'

הרי"ף

לוותר וליכנס לפנים משורת הדין וכפי זה אין בדברי אברהם הטחת דברים כלפי מעלה לומר חולין הוא לך מה שאתה עושה ומ"ש השופט כל הארץ אינו בתמיה כמטיח דברים אלא לפי שמי שרוצה עולם להיות שופט כל הארץ ראוי לו שלא יעשה משפט גמור ויוותר מעט מהראוי כדאיתא ר' לוי אמר השופט כל הארץ וגו' אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש כו' ובזה מתבאר מה שהקשו בגמרא ולא הא כתיב והכרתי ממך צדיק ורשע בשלמא לרבי אחא דדריש חלילה מלשון חילול ה' ניחא שאע"פ שהקב"ה מכרית צדיק ורשע מ"מ יש כאן חילול ה' לעשות כדבר הזה להחריב ה' כרכים כאחד שנראה כמו הערמה להביא מבול של אש אבל לדברי רבי אבא דדריש חולין הוא לך והכתיב והכרתי ממך צדיק

ורשע כיון שהיה בידם למחות וכו' וכפי זה מה שהתפלל אברהם היה על הצדיקים שאין בידם למחות איך ימותו עם הרשעים וזהו חולין הוא לך כמו שעשית בדור המבול והפלגה. והנה מ"ש ר' אבא כאן מעשות דבר אין כתיב כאן אזיל לטעמיה דקאמר הכא חלילה לך חולין הוא לך ובא להכריע בדבריו ולדחות דרשות ר' אחא שדרש חלילה חילול שמים לפי שכתוב מעשות כדבר הזה. ולסברת ר' אחא יש בכלל מ"ש חילול שמים מעשות כדבר הזה לרבות דכוותה שהוא מבול של אש דהיינו לא היה דהיינו מבול של מים ולא דכוותה דהיינו מבול של אש אם כן יקשה דהול"ל מעשות דבר כזה ולמה אמר כדבר אלא לרמוז ג' דברים לא היה ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה אבל לסברת רבי אחא אין עוד מב' דברים דהיינו היא ודכוותה מבול של מים ומבול של אש לכן דרש ר' אבא חולין הוא מה שעשית הגזרה של דור המבול ודכוותה שהיא גזרת דור הפלגה שהיתה גזרה כוללת בכל העולם ועכשיו להפוך ה' ערים אלו היא דפחיתא מינה כיון שאינה גזרה כוללת על כל העולם ולכך אמר כדבר הזה שכמלת כדבר נרמז מה שעשה לדור המבול ולדור הפלגה ומ"ש הזה הוא להפיכת ערים הללו והביא א"ר לוי ב' בני אדם אמרו דבר א' בא להחזיק סברת ר' אחא שגם הוא סובר כמותו מ"ש חלילה אינו מטיח דברים רק הוא חששת חילול שמים. ולדברי רבי אבא שאמר חולין הוא לך לומר השופט כל הארץ לא יעשה משפט בתמיה א"כ יותר חמור היה מ"ש אברהם ממ"ש איוב כי אברהם הטיח דברים לומר חולין הוא לך ואיוב לא אמר חולין הוא לך כי אם אמר תם ורשע הוא מכלה ונמצא שלא אמרו שניהם דבר אחד . אבל לסברת ר' אבא ורבי לוי שחלילה הוא לומר יש חילול שמים כדבר ולא הטיח דברים א"כ ב' בני אדם אמרו דבר אחד אלא שאמרה אברהם בישוב דהיינו מ"ש השופט כל הארץ לא היה בתמיה כ"א בניחותא ויישוב אמר דרך עלה טובה כיון שרוצה קיומו של עולם ואיוב לא אמר תם ורשע הוא מכלה כמתרעם ולכך אברהם קבל שכר דהיינו מ"ש לו הקב"ה אהבת צדק אהבת לצדק את בריותי ותשנא מלחייבן על כן משחך אלהיך שמן ששון מחבריך שמי' דורות מנח עד אברהם לא דיבר עם כולם אלא עם אברהם ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' :

ע"ץ יוסף

עליכם · לשון פקידה מעט מעט משמע · כמו פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים · וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת שלח לך · וכתיב נמי וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם · ואי' בפרק חלק שאין לך פורענות שאין בו אחד מעשרים וארבע בהכרע ליטרא של עגל · ועיין במהרש"א :

ט אלא ממקודשי אלו ב"א שקיימו כו' · ר"ל שלאחר שחזר הקב"ה ע"י הקטרוג אמר · שסימן הת' יהיה שהגם שהם צדיקים מא' ועד ת' יהיו בכלל הגזירה כיון שלא מיחו בהם · ורמז בקרא ממקדשי ת' דהיינו שקיימו עד ת' חלו להשחית · וזהו דכתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית · דזקנים משמע ליה ת"ח זה קנה חכמה · ור"ל אשר לפני הבית שהם זקני סנהדרין שהיו יושבים בלשכת הגזית אשר לפני בה"מ · אבל הא דכתיב זקן בחור כו' משמע זקנים ממש · שהיה הגזירה על זקנים ועל בחורים שאין בהם חכמה · ומ"ש שקיימו את התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו הוא לאו דוקא שהרי לא קיימו מצות תוכחה · אלא הכוונה שהיו רובם זכאי וקאמר לשון שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו · הוא משום שכל המצות יש להם שורש באותיות של אל"ף בי"ת · דמצות אמונת השם שורש שלה היא האל"ף שנאמר אנכי ה' אלהיך הרי שהמצוה מתחלת באל"ף · ומצות ציצית שורש שלה הגימ"ל שנאמר גדילים תעשה לך · ומצות כיבוד אב ואם שורש שלה הכ"ף שנאמר כבד את אביך · וכן כולם כדאי' במדרש איכה שבאו האותיות להעיד על ישראל· כיון שבאה האל"ף א"ל אברהם זכרי יום שגגלה הקב"ה על הר סיני ופתח בך אנכי ה' אלהיך ולא קבלוך אלא בני · וכשבאה גימ"ל להעיד אמר לה כלום יש מהטעמים שמקיימים מצות ציצית שאת נתונה בראש אלא בני כו' · משמע דאות הראשון של המצוה הוא שורש המצוה (תורת חיים) :

י כתיב ואל זועם בכל יום · ר"ל שמדת אל הוא חסד כדכתיב חסד אל כל היום· וזהו חסדו של הקב"ה שמחלק הזעם כרגע בכל יום ולא בפעם אחת ביום אחד כדי שיוכלו לעמוד · וזהו ואל שהסד של שם אל שהוא זועם בכל יום רגע · ואינו מוליא זעמו בפעם אחת ביום אחד · אלא מחלק לרגעים בכל יום רגע · וכתיב ולפני זעמו מי יעמוד · ומתרץ כאן ביחיד מוליא זעמו בפעם אחת · וכאן בצבור

המתורגמן. א) אין גרינע גראז האט מאן איהר פערטריבען. ב) צו לאסט טראגען. ג) איינע טרעפפונג, צופאלל.

יד יוסף

א מדרש איכה פ' ב' סי' ד' תנחומא סדר משפטים זוהר סדר ויגש דף ר"ה וזוהר משפטים דף פ"ב זוהר סדר נח דף ס"ח : ב ברכות דף ו' ע"ב : ג סנהדרין ק"ה ע"ב:

חדושי גאונים

כצדיק כרשע ואך תם ורשע הוא מכלה וכמו שאמר איוב וזהו שמפרש חולין הוא לך דהיינו שיש חילול כבוד ומשמע דאפילו אינו צדיק בעיני השם ית' רק בעיני העולם מ"מ אין לעשות כך אף שאינו עול בחיקו מ"מ אין לעשות זה מפני חילול השם ומקשה שפיר קראי אהדדי דא"כ היאך משכחת לה הא דכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ועל זה משני הא בצדיק גמור כלומר כשהוא צדיק גמור בעיני העולם אז יש חילול כבוד להשי"ת אף שחייב בדין השם יתברך מה שאין כן בצדיק שאינו גמור בעיני הבריות דאיכא למתחדים קצת ליכא שום חילול כבוד. ובזה יש לפרש הכתוב כי הוא תמוה שמתחלה אמר האף תספה צדיק עם רשע ואח"כ אמר אולי יש חמשים צדיקים ונשאת לכל המקום כיון שמקודם לא אמר רק טענה שייך להציל הצדיק ואח"כ טען על כל המקום שאין זה ענין להא דהאף תספה ואח"כ חזר ואמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע דזה גם כן אינו טענה רק נגד הצדיק ואחר כך חזר ואמר חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט שהוא מיותר. ולכן נראה דהנה הא שהצדיק מגין על הדור הוא רק כשהעונש הוא כללי שמזיק גם לצדיק כגון ועצר את השמים. אז הצדיק גמור מציל. אך העונש כשהוא פרטי שיכול לחול על הרשעים לבד כגון מיתה וכיוצא אז נראה דאם הוא צדיק גמור בעיני השם יתברך ובעיני העולם מבדיל הצדיק מן הרשע והצדיקים נכתבין לחיים והרשעים למיתה. אך אם הוא חייב בדין השם יתברך כרשעים האחרים והוא צדיק בעיני העולם אז אי אפשר לו להקדוש ברוך הוא לא להענים כולם אף שכולן מן חייבין בעיניו ובדינו מטעם חילול

דעת צדקות ה' א"ר אלעזר אמר להן הקב"ה לישראל עמי ראו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי עליכם כל אותן הימים שאם כעסתי עליכם לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק (במדבר כג) מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' וכמה זעמו רגע וכמה רגע אמר אמימר ואיתימא רבינא רגע כמימריה ומנלן דרגע הוה ריתחיה דכתיב (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו ואיבעית אימא מהכא (ישעי' כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם אימת רתח אמר אביי בתלת שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא[א] כל שעתא ושעתא מחוור חיורא כל שעתא אית ביה סורייקי סומקי[ב] ההיא שעתא לית ביה סורייקי סומקי ר' יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינא [בקראי יומא חד] נקט תרנגולא [ואוקמיה בין כרעיה דערסא][ג] ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא נימנם אמר שמע מיניה לאו אורח ארעא למיעבד הכי [ורחמיו על כל מעשיו כתיב] וכתיב (משלי יז) גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דרבי מאיר בשעה שהמלכים מניחין כתריהן בראשיהן ומשתחוין לחמה מיד כועס הקדוש ברוך הוא] :

יא שם אמר רב יוסף לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד (מ"ט זמנין דמפקיד עליה) [דלמא כיון דמפקיד[ד]] דינא [דלמא מעייניה בעובדיה[ה] ודחפו ליה] ומדחי אי הכי צבור נמי צבור נפישיי[ו] זכותייהו אי הכי דיחיד דצפרא נמי [לא] כיון דאיכא צבור דקא מצלו לא מדחי והא אמרת שלש ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה איפוך אבע"א לעולם לא תיפוך ותורה דכתיב בה אמת דכתיב (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין ודין דלא כתיב ביה אמת עושה הקב"ה לפנים משורת הדין :

יב שם ◆ אמר ריב"ל מאי דכתיב (דברים ז) אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול

רש"י

שונאיכם: כי רגע באפו · אלמא דרגע הוי אפו : סורייקי · נוקיים לשון לע"ז כמו חוטין חוטין ולשון ישמעאל קורין לחוט סוריאק: לאו אורח ארעא · לכוין בשעת זעמו] : בתלת שעי קמייתא · בשעת חרון: דצפרא נמי · בתפלת יוצר : צבורא מצלו · שחרית בכל המקומות תפלת מוסף הואיל וזמנה כל היום והיא שיחת שחרית ולהרים יש שמתפללין אותה (ביחיד) [בבוקר ויש מאחרין] : והאמרת ראשונות יושב ועוסק בתורה · שניות דן והכא אמרת בקמייתא דן : אמת קנה · הוצא הוצאה על ת"ת : ואל תמכור · בחנם ללמוד אחרים : דין לא כתיב ביה אמת · והאי דכתיב (תהלים יט) משפטי ה' אמת במשפטי' הכתובים בתורה וליום לישראל קא משתעי דלעיל מיניה כתיב פקודי ה' ישרים · מוספי כל השנה הן שבח וספור מעשה אבל מוסף ראש השנה מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות ושופרות מיפקיד דינא טפי ואל יפרוש אדם עצמו מן הצבור : ולא למחר לעשותם · דאין מצות לעתיד :

תוספות

[רגע כמימריה · וא"ת מה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת ויש לומר היה אומר כלם והקב"ה הפכו ואמר מלך כדכתיב (במדבר כג) ותרועת מלך בו ור' אליהו היה מפרש שאין צריך רק להתחיל קללתו באותו רגע תדע שהי' רוצה להאריך בקללתו כדאיתא בחלק (דף קה) מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו] :

מהרש"א

משום איסות דלילה:(שם) כמה צדקות עשה וכו' · לפי שהוא אמר ויודע דעת עליון שעה וזעמו קאמר דאין יודע אבל הוא דעת צדקת ה' ולא עת כעס וק"ל : (שם) כי רגע באפו וכו' · כי אפו וכעסו אינו רק רגע ובזאת הרגע גופה אם רוצה הקב"ה לא תועיל קללה בו רק חיים לישראל כמ"ש שלא כעסתי עליכם וכו' ומשמע ליה רגע כמימריה מדלא כתיב כמו רגע וכן באידך קרא מדכתיב חבי כמעט רגע ולא כתיב חבי מעט כרגע וק"ל : וכמה רגע וכו' · כבר מפורש שיעור רגע כמה שהיא א' מה' מאות רבוא כו' אלא דה"ק וכמה יוכל לדבר באותו רגע ולקלל וקאמר רגע כמימריה דהיינו שהיה יכול לדבר כל"ם והקב"ה הפכן למל"ך כמ"ש התוספו' וע"ז נאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה וגו' ויש לדקדק בהך עובדא דריב"ל מה היה יכול לומר ולקללו דמלת כלהו טפי מרגע כמימריה בין באותיותיו בין בנקודותיו ובזה י"ל דהוה מלי למימר ימות וע"ק היאך היה רוצה לכוין אותה שעה והאמרינן דאין כל בריה יכולה לכוין חוץ מבלעם ועוד היכי רוצה לכוין שעת זעם על המינא דהוה יחיד וההוא זעמו דבכל יום מוקמינן לה בצבורא אבל איחיד אינו זועם הקב"ה בכל יום דלפני זעמו מי יעמוד וי"ל דה"ק אצבורא זועם בכל יום ואפילו הכי קיימין וכיון דאינו יוצא לפועל קאמר דלא הוי אלא כרגע אבל איחיד לאו בכל יום רתח אלא פעם אחת בבא זמן קצו ומיהו בכל יום איכא עידן דרתחא ליחיד אההוא דבא זמן קצו שלא יוכל לעמוד וההוא שיעורא אפשר הוי טפי מרגע כמימריה כיון דיוצא ההוא רתחא לפועל · וריב"ל רצה לכוין ההוא עידנא שיהא גם ההוא מינא באותו היום בההוא רתחא דליחיד ויבא זמן קצו אז דרצון יראיו יעשה ותגזר אומר ויקם לך וגו' · ושוב אמר ענוש לצדיק וגו' שיענש הרשעים טרם יבא זמן קצם לא טוב לפני האלהים כדאמרינן בעלמא מאריך לרשעים בעולם הזה כדי לטרדם מעולם הבא וק"ל : לא ליצלי איניש מוסף בתלת שעי קמייתא ביומא קמא דריש שתא כו' · ומסיק איפוך דאז בתלת שעי קמייתא הקב"ה יושב ודן ועל דרך זה נראה לפרש מ"ש בירושל' שמעה ה' צדק זו קריאת שמע הקשיבה רנתי זו רינון תורה האזינה תפלתי זו תפלה בלא שפתי מרמה זו מוסף מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא דה"פ ע"פ מ"ש[א] לגבי תפילין וציצית שאם אינן עליו בשעת ק"ש הרי זה מעיד עדות שקר בעצמו [א] ה"נ הכא בשחרית שאומר יום תרועה ואינו תוקע בה הוה שפתי מרמה אבל מוסף שתוקעין בה הוה בלא שפתי מרמה ואמר מה טעם שהתקיעה במוסף ולא בשחרית ואמר מלפניך משפטי יצא בתקיעות וברכות כדאמרי' [ב] אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לטובה ובמה בשופר שאז במוסף אף תפלת היחיד מקובלת שהאז משפטי יצא לזכות שתחזינה מישרים משא"כ בשחרית בג' קמייתא דמפקיד דינא דילמא מעייני בעובדיה דיחיד ודחפי ליה וק"ל : ותורה דכתיב בה אמת וכו' אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין כו' . ונראה דהיינו טעמא דאמרינן

[א] מהרש"א ד"ה לא לצלי. עפמ"ש לגבי תפלין וציצית שאם אינן עליו בשעת ק"ש ה"ז מעיד עדות שקר בעצמו (ברכות דף י"ד) : ושם לא נזכר ציצית וכן בטוש"ע א"ח סי' כ"ה סעיף ד' לא נזכר אלא תפלין : [ב] שם כדאמרינן אמרו לפני מלכיות (ר"ה ע"ז . דף ל"ד) :

יד יוסף

א עירובין דף כ"ב ע"א :

חדושי גאונים

כבודו שישוה בעיני העולם הצדיק והרשע וגם לא לזכות את הצדיק בעיני העולם ולחייב את הרשע בעיני העולם דזהו עול כתיק השופט משפט אמת וזהו שאמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע. ובמדרש אמרו דצדיקי סדום היו צדיקי דרופתקי ובודאי היו חייבין כדת השם יתברך כהרשעים דש"לא יעשה עול לא היה צריך לבקש מהש"י דהא אמונה ואין עול הוא. רק שהיו צדיקים בעיני העולם וזה אמר אברהם האף תספה מי שהוא צדיק בעיני העולם עם רשע ולזה כשיש חמשים צדיקי' ונשא לכל המקום . כלומר צריך אתה לישא לכל המקום דאם תמית כולם חלילה לך יהיה חילול לך . והיה כצדיק כרשע. כלומר דבעיני העולם יהיה הצדיק והרשע שוים אם תמית הצדיק והרשע בשוה ואמרו מה בצע כי נעבדנו ואם תדין הצדיק של סדום כצדיק גמור ורשע דהיינו להחיות הצדיק בעיני העולם כאילו היה צדיק גמור ולהמית הרשע יש חילול כבוד בפני המקטרגים כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט (אמת ליעקב) :

עיון יעקב

עי' בפ"ק דברכות דף ז' שם : ביחיד . כי הלכתא כחכמים דאמרו סוף פ"ד דברכות של מוספין בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר:

היום לעשותם ולא היום ליטול שכרן . ולא קעבר משום לא תלין פעולת שכיר כיון שלא נגמר מלאכתו כל היום בעולם הזה עד למחר ושכירות אינה משתלמת אלא בסוף

הרי"ף

דלמא מעייניה בעובדיה . אע"ג שאינו דן באותן שעות מ"מ מתוך שהוא מתפלל שיזכרהו הקב"ה מעייני בעובדיה : היום לעשותם כו' . כתב בעל הטורים דסמיך ליה והיה עקב וה"ק היום לעשותם והיה השכר בעקב דהיינו בעה"ב ועוד רמז היום לעשו אבל שכר תם שהוא יעקב איש תם הוא לעתיד והיה עקב ומתחלקת תיבת לעשותם בב' תיבות

עץ יוסף

שמתחסד עמהם שמחלק הזעם לרגעים בכל יום כדי שיוכלו לעמוד : יב ולא למחר לעשותם. כדאי' ברות רבה ריש פ"ג עולם הזה דומה לערב שבת ועולם הבא דומה לשבת אם אין אדם מתקן בע"ש מה יאכל בשבת . ועוד עולם הזה דומה ליבשה ועוה"ב דומה לים אם אין אדם מכין ביבשה מה יאכל בים . ועוד עוה"ז דומה לישוב ועוה"ב דומה למדבר אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר: ולא היום ליטול שכרן . כדאי' במדרש דכתיב אשר אנכי מצוך

המתורגמן · א) ווען עס ווירד ווייס דער קאם פאָן האהן · ב) ראטהע שטרייפען · ג) צווישען דען פיסען פאָן זיין בעט · ד) עס ווירד אונטערזוכט · ה) נאך זעהן זיינע טהאטען · ו) איזט פיעל .

שכרן. ואריב"ל כל המצות שישראל עושים בעוה"ז הן באות ומעידות עליהם לעוה"ב שנא' (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו ישמעו ויאמרו אמת יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו עובדי כוכבים. ואריב"ל כל מצות שישראל עושין בעוה"ז באות וטורפות[א] על פניהם של עובדי כוכבים לעוה"ב שנאמר (דברים ד) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים מלמד שהן באות וטורפות [לעובדי כוכבים] על פניהם לעולם הבא:

יג, שם *) ואמר ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר (שם ה) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים והיינו דא"ר יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראוין לאותו מעשה לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב (תהלים קט) ולבי חלל בקרבי ולא ישראל ראוין לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים (ולא עשו) אלא [למה עשו] [דף ה] לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך[ב] אצל יחיד שעשה תשובה אף אתה עשה תשובה אם חטאו צבור אומרים להו לכו אצל צבור (שעשו תשובה אף אתם עשו תשובה) וצריכא דאי אשמעינן יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא צריכא ואי כתב רחמנא צבור משום דנפישי ברחמי אבל יחיד [דלא אלימא[ג] זכותיה] אימא לא צריכא.

רש"י

לא עשו ישראל את העגל. כלו' גבורים ושליטים ביצרם היו ולא היה ראוין להתגבר יצרם עליהם אלא גזרת המלך היה לשלוט בם ילה"ר כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשוב' שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלוני אמור לו לא ולמד ממעשה העגל שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה: מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים. בסיני נאמר אלמא גבורים ואמיצי לבב ביראתם היו: לאותו מעשה. דבת שבע: לבי חלל. ילה"ר חלל בקרבי ואין לו כח לשלוט בקרבי: לומר לך. גזרת המלך היתה ליתן פתחון פה לשבים: דמפרסם חטאיה. ואיכא חלול השם אימא לא

מהרש"א

בפ"ק דסנהדרין [א] משתמע דברי בעלי דינין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לעשות לפנים משורת הדין כיון דיודע היכן הדין תורה נוטה שהוא אמת הדין אי אתה רשאי לעשות לפנים משורת הדין וק"ל: אלא לעיני העמים מלמד שבאות וטורפות וכו'. הענין כמו שכתבתי בר"פ כי בעשיית המצות נברא מושכל רוחני והם באות וטורפות לעובדי כוכבים וז"ש כי היא המצוה היא חכמתכם שממנה נברא מושכל מלאך רוחני לטרוף עובדי כוכבים על פניהם וק"ל: לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה וכו'. עיין במפרשים ול"נ לפרש דה"פ דהיו ישראל ראוים שהקב"ה יצילם מחטא גדול כזה דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ועוד אמרינן בסוטה דהתורה מצלת מן החטא וכן בדוד מטעם זה היה ראוי להיות ניצול מחטא ולזה מייתי מקרא והיה לבבם זה כל הימים וגו' שהוא רצונם ולבבם ליראה את ה' וכן בדוד לבי חלל בקרבי לעשות רצון אבי שבשמים והיו ראוים להצילם מן חטא גדול כזה אלא למה עשו ולא נצולו מעשיית החטא לומר לך וכו' וק"ל:

עיון יעקב

*) פי' בבעל עקידה שער כ"ג.

ועי"ל דזה מתרץ ריב"ל גופיה שהמצות עצמן נברא מהן מלאך ומעידות לעוה"ב שעשו ישראל המצות לכן אינו מחויב לשלם שכרן עד שהעידו לפניו שעשו מלאכתן כתקנן ואע"ג דהכל גלוי לפניו אפ"ה צריך לעדות וכדאיתא במדרש על הפסוק וירד ה' לראות את המגדל וזה שנברא מכל מצוה מלאך זה מרמז ג"כ ריב"ל במה דקאמר שבאות וטורפות על פניהם לעוה"ב:
לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה. פרש"י לא היה ראוי להתגבר יצרם עליהם אלא גזירת המלך היה כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה נ"ל הכוונה ע"ד שכתבתי בנדרים דף ל"א כוונת הרא"ש שאין הקב"ה מביא תקלה ועבירה גדולה בפ"א על הצדיק אם לא שנכשל תחלה בעבירה קטנה שאז עבירה גוררת עבירה ואלו שהיו צדיקים ונכשלו בעבירה כזו שעונשו גדול כ"כ בפעם אחת היינו להורות תשובה
שהקים

הרי"ף

לעש"ו ת"ס: כל מצות שישראל עושים מעידות עליהם לעוה"ב. משמע שעדות זו איצטריך מפני אוה"ע שיתנו עדיהם ויצדקו באמת וביותר הוא מה שנתן להם הקב"ה שכרן. ויש תימה למה הוצרכו ג"כ לבא המצות ולטרוף על פניהם בשכבר הודו ואמרו אמת ושמא שמלבד שלא זכו למתן שכר יש להם ג"כ צלזול להיות המצות טורפות אותם על שלא עסקו בם:
וצריכא וכו'. עיין בתוס' [שכתבו וצריכא פי' לכתוב חטאם לקבלת תשובתם עכ"ל] ונלע"ד אני דניחא בנו של הרב ז"ל דהם הוא כפשטיה דגמרא למה הוצרכו לחטא הצבור וגם היחיד וכו' להודיע לרבים דהיל"ל ואם כל העדה יחטאו אני מוחל בתשובה וכן אם נפש אחד יחטא ולא להכשיל ולהחטיא חטא גדול כדי להודיע לרבים דרכי התשובה לזה אמרו התוספות וצריכא לכתוב חטאם כלומר הצריכותא היא מה שכתב חטא הצבור וחטא היחיד וקבלת תשובתם שאם מה שחטאו לא היה מהקב"ה אלא הם נכשלו בעונם ובקונטריסי האךכתי ע"ש. וצריכין אנו לבאר למה פירשו התוספות פי' אחר והיינו יכולים לומר שהוקשה לבעלי התוספות דכיון שהבחירה היא ביד כל אדם לחטוא ולזכות איך אנו נותנים צריכות שחטא הצבור כדי לזכות לצבור וחטא היחיד כדי לזכות ליחידו הרי בידו של האדם תלוי החטא ואיך יתכן שיחטא בשביל שיזכה חבירו הן אמת כי כפי מה שביארתי והוא מיוסד על לשון רש"י ז"ל הצריכות שהגיעו הקב"ה אל הבחירה ולא עזרו להרחיק ממנו החטא לפי שרצה הקב"ה שיזכה בהודעת דרכי התשובה אבל עדיין יקשה שכפי זה למה נענשו בעגל ודוד בחטאו לזה כתבו התוס' וצריכא פירוש למה נכתב בתורה ובנביאים חטאם לזה אמר וצריכה לכתוב לפי שיש בצבור חומר ויש ביחיד חומר ומתוך שנכתבו זה וזה אנו לומדים שאעפ"כ מתקבלת תשובתם. עוד יש לפרש שהקשו התוספות למה הוצרכה הגמרא לומר וצריכא שהרי בדבריו נאמרו הצריכות כיון שאמר אלא לומר לך שאם חטא כו' ומדקאמר לומר לך משמע שפיר שיש בצבור מה שאין ביחיד ויש ביחיד מה שאין בצבור ואם רצה לפרש לנו לדדין שיש ביחיד היל"ל שאם חטא יחיד שאין מרובה בזכיות אומרים לו כלך אצל יחיד ואם חטא צבור שהוא מפורסם בחטא אומרים לו כלך אצל צבור לזה פירשו וצריכא לכתוב כלומר שענין החטא שנזדמן לצבור וליחיד הוא מבואר בדבריו שאמר לומר לך רק למה נכתב ואמר שהוא ללמד לדורות שאע"פ שיתפרסם החטא ביחיד דהוו להו תרתי לריעותא דנקטינן הצד של הצבור דמפורסם בחטא וצד של היחיד דלא נפיש זכותיה ומכל מקום התשובה מועילה וזה למדנו ממה שנכתב חטא דוד דהוה ליה עון מפורסם והיה יחיד ונתקבל והיינו הקים עולה של תשובה בב' הצדדין התמורים כנזכר. ועוד נ"ל שדקדקו התוס' שאם הצריכות הוא כפשוטו כיון שלמדנו מהיחיד למה הוצרך בצבור שהרי אם ימתין להודיע עד דוד מנין ידעו ממעלת התשובה אותם הדורות שמזמן התורה עד זמן דוד ולמה הוצרך לתת צריכות בזה הצד וע"ק דהוה ליה למפתח בצריכות על הסדר בתחלה יאמר דאי אשמועינן צבור ואח"כ יאמר ואי אשמועינן יחיד. וע"ק שאיך הוא אומר וצריכא לכתוב חטאם וקבלת תשובתם ואיך היה אפשר לכתוב התשובה ולא החטא כך היל"ל וצריכא לכתוב בעגל ובדוד ולכך אני אומר שבענין דוד נאמר החטא וקבלת התשובה מה שלא נכתב בצבור כ"א החטא באומר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב לכך כתבה שם התורה פירסום החטא לומר שאעפ"כ נמחל להם אבל לא איכפת ליה לכתוב עשיית התשובה כי אין בזה חידוש שפשוט הוא שיותר יש לקבל תשובת הצבור דנפיש זכותייהו ומה שבא לחדש בענין היחיד הוא בענין קבלת התשובה שאע"פ דלא נפיש זכותיה מ"מ יקובל ברצון כי לענין החטא פשוט הוא שימחל לו כיון שאינו כל כך חמור כצבור דהא לא מפרסם חטאו ובזה יתבאר מ"ש והיינו נאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה דאע"פ שהתשובה נלמדה מזמן העגל מ"מ לא היה בזה כח התשובה שכיון שהיו רבים היה ראוי מן הדין לקבלם אבל מנין לנו ביחיד דלא נפיש זכותיה שיקובל וכיון שבא דוד ונתקבל הקים עולה של תשובה אע"פ שאינה תשובה הגונה מצד שאין לו זכות כ"כ כצבור ואפ"ה נתקבל אבל מעלת הצבור היתה מצד חומר החטא שאעפ"כ נמחל להם ואינו מצד רוע התשובה כי התשובה שלהם היתה מעולה מצד עצמה כיון דנפיש זכותייהו: (במהרש"א לא היו כו') ולא נצולו מעשיית החטא לומר לך. והרי"ף הוסיף עוד דדוד היה קרוב לס' שנה וכתיב רגלי חסידיו ישמור:

עין יוסף

היום לעשותם וסמיך ליה והיה עקב תשמעון למימר היום לעשותם והיה השכר בעקב דהיינו בעוה"ב אם תשמעון את מצות ה'. והטעם בזה משום שהקב"ה הוא בלתי בעל תכלית והשכר שנותן ג"כ הוא בלי תכלית וסוף. ואין יכול עולם הזה לקבל השכר המרובה הזה:

יג לא עשו ישראל את העגל וכו'. פרש"י ז"ל שלא היה ראוי להתגבר יצרם עליהם. אלא גזירת מלך היתה לשלוט בם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלוני אומרים לי לא ולמד ממעשה העגל שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה עכ"ל. ותימה איך יכול לומר שגזירת מלך היתה לשלוט בם כדי כו' הא כתיב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. שהבחירה נתונה ביד האדם להיות צדיק או רשע. ולא שייך למימר שיגזור הוא יתברך שישלוט יצרו באדם. והא דכתיב ואני אקשה את לב פרעה. וגבי סיחון כתיב כי הקשה ה' אלהיך את רוחו. כבר פירשו בזה כמה פירושים. ונראה לפי שאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו. וכיון דכתיב צופה רשע לצדיק משמע קלא דלאו כל אדם זוכה שיהיה הוא יתברך בעזרו להצילו מידו אא"כ הוא צדיק ובא לטהר אז מסייעין אותו. ולכך קאמר שלא היו ישראל ראוין
לאותו

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה ותורה דכתיב בה אמת בפ"ק דסנהדרין (דף ו):

חדושי גאונים

אמר ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה כו' כל הענין. עי' פירש"י שפירש בגזירת מלך היה לשלוט בהם יצר הרע כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה. ותימה איך היה גזרת מלך שיחטאו ויבא עליהם כל המעשים הגדולים המבוארים. אבל אין דעתו ז"ל שיהיה גזרת מלך על ישראל אשר יצאו ממצרים שיהיו חוטאים ויעשו תשובה וכן על דוד בעצמו שיהיה חוטא. דבר זה אינו כלל שיהיה השי"ת גוזר על אדם פרטי שיחטא. אבל דעת רש"י ז"ל כי גזר השי"ת שיחטאו בני אדם ויעשו תשובה ולא על אדם פרטי זה לפיכך אם חטא אדם זה נחשב לחטא גמור [illegible] שאר החוטאים. ומ"מ עדיין קשה כי יגזור השי"ת לחטא על מי שאינו ראוי שיחטא מצד עצמו ודבר זה רחוק מן הדעת. ועוד אם יגזור לחטא כדי להראות לאדם שאלו החוטאים עשו תשובה למה היתה הגזרה על הצדיקים שיחטאו ויעשו תשובה יגזור על מי שחטא כבר שיעשה תשובה. ועוד אם בא להראות לאדם שיעשה תשובה הלא נמצא דבר זה בתורה מבואר במקומות הרבה מאד שהזהיר על התשובה ולמה צריך להראות לך אצל רבים שעשו תשובה או לך אצל יחיד שעשה תשובה. והנה נשיב על השאלה הראשונה כי לא גזר השי"ת שיהיה נמצא בעולם שיחטא האדם ואח"כ יעשה תשובה רק היה הגזרה מן השי"ת על התשובה שתהיה נמצאת לא על החטא כלל. ואע"ג שאי אפשר שלא יהיה תשובה בלא חטא מ"מ עיקר הגזרה מן השי"ת לא היה על החטא רק על התשובה אל השי"ת ודבר זה שהוא התשובה היא מדרגה עליונה לעולם ולפיכך לא יקשה כלל מה שגזר השי"ת שיהיה נמצא

המתורגמן. א) שלאנגען. ב) געהע. ג) שטארק.

שהקים עולה של תשובה וכו׳ . יש לפרש דנקט עולה של תשובה על שם כי העולה באה על המחשבה והנה דוד לא חטא במעשה בת שבע כדאמרינן פרק במה בהמה דגט כריתות היה כותב לאשתו והוה גט למפרע אבל לפי העולה על המחשבה חטא מיהא ונענש עליו דאי הוה בא אוריה ולא נהרג הוה א״א גמורה ודו״ק: מקדמתו והולכת לפניו וכו׳ · כבר הקדמנו בזה כי לפי המעשה נברא לו מלאך רוחני אם סניגור ואם קטיגור ושיהה לשונו במצוה מקדמתו והולכת לפניו ובעבירה מלפפתו ומוליכתו ע״ד משל כי למוליכין למקום שמחה וטובה א״ל המוליכו לאחוז בידו דודאי ילך אחר המוליכו ולא ישמט ממנו כן הוא במצוה אבל ההולך לגרדום צריך המוליכו ללפתו ולאחזו שלא ישמט מלילך אחריו כן הוא בעבירה ור״א הוסיף לומר נקשר לגגותו בתשמיש [א] כן הבועל בעבירה קשורה בו ככלב כמו שהכלב עובדת כוכבים ערלתו מבשקר ליה להיות עמה בעוה״ב דאברהם אינו מכניסו לג״ע כדאמרי׳ במדרשות[ב] וק״ל: שנא׳ אני אמרתי וגו׳ · דרשוהו במעשה עגל אבל האי קרא אינו שייך בזה המזמור שמדבר כולו בדיינים רשעים אלא במזמור דלעיל מיניה שמדבר בהכי שמע עמי וגו׳ לא יהיה בך אל זר וגו׳ ולא שמע עמי לקולי וגו׳ ולמאי דבעי למימר השתא לא באנו לעולם היינו אלהים ובני עליון ממש כמלאכים כפרש״י בס׳ תהלים ולמאי דמסיק כמי שלא באנו כו׳ לא הוה מדמה להו למלאכים אלא לענין שלא היו מתים כאדם הראשון ודו״ק: שהראה הקב״ה לאדם וכו׳ · יראה כל הענין נדרש מזה המזמור שהתחיל גלמי ראו עיניך וגו׳ ואמרו בב״ר עד שאדם הראשון מוטל גולם וכו׳ הראהו דור דור ודורשיו וכו׳ וז״ש ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם וגו׳ ר״ל כל שיולדו בימים העתידים לא יחסר אחד מהם שלא הראהו והיה נכתב כ״א על ספר כדאמרינן פ׳ הפועלים [ג] לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון וכתיב ביה שמואל וכו׳ רבי ורבי נתן סוף משנה כו׳ ע״ש · ואמר ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם · שהיה משמח בתורתם של ראשי ומנהיגי כל דור אספרם מחול וגו׳ אם תקטול אלוה תקטול הרשע ולא הצדיק היינו שנתעצב במיתתם ועיין פי׳ מאמר זה בפרק הספינה ובפ׳ אד״מ ודו״ק: [עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · עיין בחידושינו בנדה פרק

והיינו א דא״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן מ״ד (ש״ב כג) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על [נאם דוד בן ישי] שהקים עולה של תשובה :
יד שם א״ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעוה״ז ב מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנא׳ (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך [וגו׳] וכל העובר עבירה [אחת] (בעוה״ז) מלפפתו[א] (והולכת לפניו) [ומוליכתו ליום הדין] שנאמר (איוב ו) ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו רבי אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנא׳ (בראשית לט) ג ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעוה״ז להיות עמה לעולם הבא :
טו שם אמר ריש לקיש בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא [הם] לא חטאו אנו לא באנו לעולם שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם [חבלתם[ג] מעשיכם] אכן כאדם תמותון וגו׳ למימרא דאם לא חטאו לא הוו מולדים והכתי׳ (בראשית ט) ואתם פרו ורבו עד סיני . בסיני נמי הא כתיב (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לשמחת עונה והכתיב (שם) למען ייטב להם ולבניהם לעולם לאותם העומדים על הר סיני והא אר״ל מ״ד (בראשית ה) זה ספר תולדות אדם וגו׳ וכי ספר היה לו לאדם הראשון ד אלא מלמד שהראה הקב״ה לאדה״ר דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו כיון שהגיע לדורו של ר׳ עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר (תהלים קלט) ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם וא״ר (אסי) [יוסי] ה אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז) כי

רש״י

ליתקבלו: מלפפתו · מעטפתו לשון מלבוש כמו (שבת קכ״ט) מלפפין את התינוק בשבת: לאבותינו · שעשו העגל: לא באנו לעולם · שהיו כמלאכי השרת ולא יולידו בנים: לאותם · בנים שהיו כבר בשעת עמידתן בסיני: לשמחת עונה · שעד עתה נאסר להם אל תגשו אל אשה: עד שיכלו וכו׳ · אוצר יש ושמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות שעתידין ליולד וניתנו לשם : כי

תוספות

שאלמלא לא חטאו לא באנו לעולם· ואע״ג דאמרינן בפ״ק דעירובין נמנו ונגמרו נוח לו לאדם שלא נברא היינו בתחלת לידתו שאין ידוע מה יהא בסופו אבל כשהוא צדיק אשריו ואשרי הדור שהוא בתוכו ועוד דלמסקנא דכמי שלא באנו לעולם אתי שפיר: אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף. וא״ת מ״מ יכלו על ידי נכרים שיהו מולידים ואומר הר״ר אלחנן דנשמות של ישראל ושל עובדי כוכבים אינם בגוף אחד· [והא דאמרינן עתידה אשה שתלד בכל יום לימות המשיח שמא י״ל גוף חדש

הרי״ף

כל העושה מצוה א׳ מקדמתו וכו׳ . דמרובה מדת טובה ויש כח במצוה להקדים ומכרזת לפניו פתחו שערים ויבא גוי צדיק וכדכתיב והלך לפניך צדקך וכאים להקביל פניו וכבוד ה׳ יאספכו לחסות תחת כנפיו אבל מדת הפורעניות שאינה מכרזת לפניו לומר בא רשע ליום רעה אלא מלפפתו וכו׳ ור׳ אלעזר אומר קשורה בו ככלב שגם לאחר שמפניסין אותו אינה נפרדת העבירה ממנו והיא לפניו למזכיר עון . אבל יש להקשות דלמא שאני הא דבעל בת אל נכר שהיא קשורה עמו בעה״ב אבל שאר עבירות מנ״ל ושמא ר׳ אלעזר נמי ס״ל יש עבירה שקשורה בו ככלב דהיינו כדכתיב ולא שמע אליה וכו׳ ופליג ארבי שמואל
וכזה מיושב לשון הש״ס שם ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ויעשה תשובה

עיון יעקב

שהקים עולה של תשובה · עיין במהרש״א ועי״ל שקיבל עליו עול משא של תשובה שהרי קבל עליו יסורין נגעים ששה חדשים כדאיתא בחלק דף ק״ז ועשו מכעס עיני מעתו בדמעתו ערשו אמסה והכל מתוך תשובה גדולה שעשה :
כל העושה מצוה אחת . עיין בחדושינו פ״ק דסוטה דף ג׳ : אמר ר״ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חטאו אנו לא באנו לעולם . עיין בתוספות מה שמקשים מהא דאמרינן בפ״ק דעירובין דנמנו ונגמרו נוח לאדם שלא נברא וכו׳ ועוד י״ל דדוקא ריש לקיש אמר הכי שחזר בתשובה ובמקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורין אינן יכולין לעמוד ובזה ודאי נוח לו שנברא לכך אמר על עצמו וכדומה לו נחזיק טובה לאבותינו ויבא נוח לו שנברא: שמח בתורתו . עיין בסנהדרין דף ל״ח בחדושינו :

עץ יוסף

לאותו מעשה כיון דכתיב בהו מי יתן והיה לבבם זה וגו׳ אלמא דלדיקים היו ועוד אמרינן בסוטה דהתורה מצלת מן החטא· א״כ היה מן הראוי שיהיה הוא יתברך בעזרם להצילם מאותו מעשה · וכן בדוד שאמר לבי חלל בקרבי לעשות רצון אבי שבשמים · ועוד בדוד היה קרוב לששים שנה וכתיב רגלי חסידיו ישמור אלא כדי ליתן פ״פ לבעלי התשובה הניחם הקב״ה על דרך מנהג העולם ולא היה בעזרתם : שהקים עולה של תשובה · מדלא כתיב הקים על אלא הוקם על ע״י אחר רמז הוא להא דקאמר שלא היה ראוי לאותו מעשה אלא לגזרת מלך היתה שישלוט בו יצרו כדי ליתן פ״פ לבעלי תשובה לכך נקט קרא הוקם על כלומר נאם הגבר שעל ידו הוקם עולה של תשובה :
יד מלפפתו · מעטפו · לשון מלבוש כמו מלפפין את התינוק בשבת · וכתב התורת חיים דהא דקאמר הגמרא וכל העובר עבירה אחת היינו עריות · דסתם עבירה דנקט הש״ס עריות הוא · ע״ש שהביא ראיה לזה · ונקט עבירה אחת דאפילו לא עבר אלא פעם אחת היא מלפפתו וכו׳ :
טו וכי ספר היה לו לאדם הראשון · דלפי משמעו ה״ל למימר זה תולדות אדם מאי ספר אלא הכי פירושו זה ספר תולדות הוא ספרו של אדה״ר שנכתבו בו כל הדורות · נכתב ביום ברא אלהים אדם וגו׳ (מז״ק) :

ענף יוסף

יג מ״ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה . בספר בינה לעתים כתב משום שקשה איך דוד ע״ה משבח את עצמו לומר שהוקם על שנתנה לו מעלה רמה . כי אין זה מדרכו ע״ה . לכן אמר רבי יונתן שכוונתו לומר שהוקם למעלה

מפלט

המתורגמן. א) בינדעט איהן . ג) איהר האט פערדארבען .

[א] מהרש״א ד״ה מקדמתו כמו שהכלב נקשר לגגותו בתשמיש (סנהדרין דף ק״ח): [ב] כדאמרינן במדרשות . וכן הוא לנדיא (עירובין י״ט) : [ג] שם ד״ה שהראה פרק הפועלים (דף פה):

יד יוסף

א מועד קטן דף ט״ז ע״ב : ב סוטה דף ג׳ ע״ב : ג יומא דף ל״ה במדבר רבה פ׳ י״ד סי׳ י״ח ב״ר פ׳ פ״ז תנחומא וילקוט סדר מקץ: ד סנהדרין דף ל״ח ע״ב ב״ר פ׳ כ״ד תנחומא סדר כי תשא סי׳ י״ב זוהר סדר בראשית דף כ״ה זוהר סדר לך לך דף ל׳ זוהר סדר יתרו דף ע׳ אדר״נ פרק ל״ז שוח״ט מזמור קל״ט פסיקתא רבתי פי׳ כ״ז ילקוט סדר בראשית ילקוט ריש ד״ה ילקוט תהלים קל״ט : ה נדה דף י״ג ע״ב :

חדושי גאונים

הוטאים בעולם שאין זה כך רק שגזר השי״ת נמצאת התשובה בעולם. ועוד יש לפרש כי מה שאמר לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה וכו׳ לא שהשי״ת גזר על החטא רק ר״ל כי השי״ת רגלי חסידיו ישמור ושומר אותם מן החטא ומפני כי תהיה נראה התשובה בעולם לא היה שומר אותם מן החטא כמו שהיו ראוים לזה עד שבאו לידי חטא . ואין הפירוש כדי להראות לאדם שאלו היו חוטאים ועשו תשובה שגם הוא יעשה תשובה שבודאי לדבר זה לא היה צריך להראות כי מבואר הוא בכתוב אבל הפירוש בזה כי התשובה שיעשה האדם מן החטא ויקבל אותו השי״ת בתשובה הוא דבר גדול מאד המדרגה העליונה שיש לעולם כי אחר שחטא האדם ישוב אל התחלתו כאשר היה בראשונה. ובשביל כך אמרו בפרק מקום שנהגו ובמסכת נדרים שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם

לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי לא תימא אנו לא באנו לעולם אלא (אימא) כמי שלא באנו לעולם · למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והא כתיבי פרשת יבמות ופרשת נחלות . על תנאי . ומי כתיב קרא על תנאי אין (כדאמר) [דהכי אמר] ר"ל מ"ד (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו :

טז שם מיתיבי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' (דברים ה) לבטל מהם מלאך המות אי אפשר שכבר נגזרה גזירה (לבטל מהם מיתה אי אפשר שכבר נקנסה) הא לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם שנאמר (שם) למען ייטב להם ולבניהם לעולם הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר' יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות (ואומה ולשון) שולטת בהם שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם וחבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו . ור' יוסי נמי הא כתיב למען ייטב להם ולבניהם לעולם טובה הוא דהויא לעולם הא מיתה איכא אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו ות"ק [נמי] הא כתיב אכן כאדם תמותון · מאי מיתה עניות דאמר מר א ארבעה חשובים כמתים [אלו הן] עני · ומצורע · וסומא · ומי שאין לו בנים . עני דכתי' (שמות ד) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ומאן נינהו דתן ואבירם (והא חיו כיון) [ומי מתוי מהוי הוו אלא] שירדו מנכסיהן (עשאן הכתוב כמתים) · מצורע דכתי' (במדבר יב) אל נא תהי כמת · סומא דכתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני כמתי עולם · מי שאין לו בנים דכתיב (בראשית ל) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי :

יז שם תנו רבנן מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ה) אמר משה לישראל כפויי טובה [א] בני כפויי טובה בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה לכם *) לומר תן

*) בגמ' הגי' בשינוי קצת ·

רש"י

לא לעולם אריב · לאחר זמן הגאולה : ולא לנצח אקצוף · מלגאול : כי רוח . אשר לפני ונשמות שבגוף הוא יעטוף הוא המאחר כמו (בראשית ל) העטופים ללבן ונשמות שאני עשיתי : כמי שלא באנו לעולם · לפי שהן היו חיים לעולם וכל זמן שהם קיימים אין אנו חשובים כלום : הא לא קבלו ישראל את התורה · הוי שומע מכאן שלא לקבל שכר היום בעוה"ז אלא שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן וזו היא טובה הכתובה כאן למען ייטב להם : הוא דאמר . ר"ל : עניות · שמשחטאו שלטו בהם מלכיות המכלים את ממונם כל היום בוהיה לאכול : דתן ואבירם . דאמר מר (נדרים דף ס"ד) כל מקום שנאמר נצים נצבים אינן אלא דתן ואבירם והכא במבקשי נפשו [כתיב נצים] היינו אותם עברים (נצים) שהלשינו עליו : כפויי טובה · אינם מכירים הטובה להחזיקה לבעליה :

תוספות

ונשמות חדשות יהיו] : כי רוח מלפני יעטוף · משיח נקרא רוח כדכתיב רוח אפינו משיח ה' והכי פירושו דקרא המשיח מלפני יאחר כמו העטופים ללבן ע"י נשמות אשר עשיתי : כפויי טובה . שלא רצו לומר אתה תן לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך :

מהרש"א

כל היד] : והא כתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות · דאינו דומה שנכתבו פרשיות אלו לאחר שחטאו דא"כ התורה חסירה ניתנה דהא כל תרי"ג מצות מסיני נתנו וק"ל : מאי מיתה עניות וכו' · משמע ליה זו המיתה עניות ולא כל אידך דחשיב ליה נמי כמיתה דהכי משמע קרא אכן כאדם הראשון שחטא ונגזר עליו מדת עניות כדכתיב ארורה האדמה וגו' ואכלת את עשב השדה בזעת אפיך וגו' כן אתם חבלתם מעשיכם נגזר עליכם עניות בוהיה לאכול הפך שא"ל למען ייטב וגו' · וד' חשובים כמתים

א נדרים דף ס"ד ע"ב :

חדושי גאונים

וכמו שבארנו בחבור גבורת ה' ושם מבואר שהיא על כל העולם. ולפיכך התשובה בריאה חדשה בעולם וכאשר לא היתה התשובה נמצאת בעולם רחוק היה התשובה מן האדם אף כי הכתוב מזהיר על התשובה הלא דבר רחוק היא התשובה שהיא בריאה חדשה בעולם לצאת לפעל אבל כאשר נמצא בהראשונים פתחו שער התשובה עד שנמצא מעלה הזאת בעולם ועל ידם קנה העולם המעלה העליונה היא מדרגת התשובה שוב אין נחשב בריאה חדשה שכבר נמצא התשובה בעולם כי הם פתחו פתח התשובה בעולם במה שהיו ישראל אשר יצאו ממצרים והם היו התחלת ישראל בכלל ולפיכך היו הם עיקר בעולם ולכך כאשר הם עשו תשובה פתחו פתח תשובה לכל העולם ולא היו נחשבים כמו שאר אדם שהוא אדם פרטי ועל ידו לא היה נמצא התשובה בכל העולם. ואף דוד המלך הרי הוא עיקר בעולם אשר ממנו מלכות בית דוד וכאשר עשה התשובה פתח פתח תשובה לכל העולם ומפני כך על ידם נמצא מדרגת התשובה בעולם והם פתחו פתח התשובה והוציאו מדרגה זאת לפועל אשר לא היה נמצא מקודם המדרגה העליונה ג"כ בפועל ולא היה ראוי לזה רק דור שיצאו ממצרים ודוד המלך ולא שאר בני אדם . כי כבר אמרנו כי מדרגת התשובה מדרגה עליונה מאד שהיא על העולם ולא נמצא זה ע"י קטני ארץ שאינם נחשבים בעולם ויותר מזה כי אלו הם מוכנים לפתוח פתח התשובה בעצמם ודבר זה ידוע למבינים איך אלו היו מוכנים לתשובה לפי מעלתם ולפיכך הם פתחו פתח התשובה שעל ידם יש דביקות לעולם בתשובה .

עיון יעקב

והכתיב פ' יבמות ופ' נחלות · דמשמע דאפילו ע"י מקרה נפילה והריגה ג"כ לא היו מתים שהיו כאלהים דלא שייך בהו מיתה ולהכי לא מקשה מלא תרצח דס"א דאזהרה קאי על הנכרים וכמ"ש התוספות : ומי כתיב קרא על תנאי · כלומר דהא ליכא ספיקא קמיה שמיא לזה מתרץ אין כדאמר ריש לקיש מ"ד יום הששי וכו' כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אע"ג דקמיה שמיא גליא מ"מ הבחירה ביד אדם וכפי שהאריכו המפרשים ע"ש: לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות ואומה ולשון שולטת בהן . עמ"ש לעיל בחדושינו פ"ב דמכות דף כ"ג : מאי מיתה עניות · לפי שהיא מדה קשה מן הכל כדכתיב את כל זה בחרת מעוני ויאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חיוורא : ארבע חשובים כמתים . עיין בחדושינו בזה בנדרים : אמר משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה . נראה דכל זה נרמז בפסוק ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע דהיינו נגד שלשה דברים אלו דהיינו לב לדעת לומר תן אתה ועינים לראות שהמן הוא כזרע גד ונבלע באבריהם לטובה ואזנים

הרי"ף

שמואל בר נחמני דאמר כל העבירות שות הם דמלפפתו ומוליכתו ליום הדין וכוא אמר דיש עבירה שקשורה בו ככלב אף לאחר שקבל עונשו בגיהנם : הא לא קבלו ישראל התורה וכו' . ותימה מאי דוחקיה דהאי תנא דלא אוקמיה לקרא דלמען ייטב להם ולבניהם בביטול המות דאין לך טובה גדולה מזו כדאמר ר' יוסי בסמוך ונראה דכיון שקודם מ"ת היתה מיתה מצויה והקב"ה אמר מי יתן והיה לבבם זה כל הימים משמע שרצה הקב"ה שכמו שהיו עכשיו במ"ת כך יהיו לעולם ומ"ש למען ייטב להם הוא כמו שהיו עכשיו במדבר בלי עול אוה"ע כך יהיה להם הטובה הזאת לעולם ועי"ל דדייק קרא דלמען ייטב להם ולבניהם למה הוצרך לומר לבניהם שכיון שבלע המות מהם ג"כ בניהם אחריהם יחיו לעולם וזה שהקשה לר' יוסי דכיון דכתיב למען ייטב להם אם הוא ביטול המיתה מה צורך עוד לומר ולבניהם אלא ודאי שמדבר על טובת סילוק עול האומות שגם לבניהם לא ישלטו האומות ור' יוסי מוקי לה בביטול מות וה"ק למען ייטב להם בהיותם עם בניהם שיהיו להם אבות ובנים גם יחד : אלא שירדו מנכסיהם . עיין בתוס' ויש לדקדק דנימא דליכא למימר דלא היו להם בנים משום דהא כתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וי"ל דלמא כשאמר הקב"ה למשה כי מתו כל האנשים המבקשים הוא שלא היו להם בנים ואח"כ נולדו להם בנים והיו במחלוקתו של קרח . גם צריך לתת לב למ"ש התוס' כאן ופשטיה דקרא איירי וכו' ונראה דהוקשה להם שהרי אע"פ שאין להם כח להזיק בממונם מ"מ יש לחוש שמא יזיקו להלשינו בפיהם לז"א שפשטיה דקרא אמר מתו על פרעה מלך מצרים שמת ממש וכיון שמת פרעה אין חשש עוד ממנו . וגם דתן ואבירם ירדו מנכסיהם הרי הם חשובים כמתים :

כפויי טובה כו'. עיין פירש"י ז"ל ובתוס' וקשה טובא דאטו מי שאינו רוצה לקבל מתנה יתכן לקוראו כפוי טובה והרי כפוי טובה הוא מי שקבל טובת הנאה מחבירו ואינו מחזיק לו טובה ולכאורה יש לפרש שכיון שלא רצו לומר תן אתה כדי שלא להחזיק טובה לפניו ית' נראה ששכחו כל פעולותיו אשר עשה עמם האם זכרו חסדי ה' למה נמנעו עכשיו מלומר לו תן אתה כדי שלא להחזיק לו טובה והרי כמה חסדים יש להקב"ה עליהם ומכאן הם כפויי טובה על הניסים שעשה עמם לשעבר וע"ק דהא קיי"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ועוד כדקדק שראוי לומר כשאמר להם הקב"ה מי יתן והיה גו' גם אנו צריכים לפרש כפי שיטת רש"י ז"ל למה נתרעם עליהם משה כיון שגם הוא לא ידע עד מ' שנה ושמא היום או למחר יתנו לב ישראל לומר תן אתה כי פשוט הוא שמדרגת מרע"ה היתה למעלה ממדרגתם ואם יום או יומים יעמודו אין בו קפידא כלל וע"ק שכיון שכך הוא שהקב"ה לא נתן להם לב לדעת ולכך לא נתנו לב לומר תן אתה ומה היה תלונת משה . ונראה עם ביאור כוונת הכתוב שאמר מי יתן והיה לבבם זה להם שהוא נדרש לבני אוסכים הא' עם מאחז"ל שבשעה שקבלו ישראל התורה רוח אחרת היתה עמה כדכתיב ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו ולפי שהקב"ה חוקר כליות ולב על כן אמר מי יתן והיה לבבם זה להם שאומרים בפיהם כל אשר דבר ה' ושמענו ועשינו יהיה ג"כ בלבבם באופן שפיהם ולבם יהיו שוים ויש ג"כ הבנה אחרת בפסוק כי האדם יראה לעינים שאמרו ישראל כל אשר ידבר ה' ושמענו ועשינו ומשה הבין הדברים כפשוטן ולא ידע את לבם הזונה ולכך כשאמר הקב"ה מי יתן והיה לבבם זה להם הבין שהכוונה היתה לומר מי יתן ויתמיד לעם הזה לבבם זה שיש להם עכשיו יהיה להם כל הימים ולכך לא אמר באותה שעה תן אתה לפי סברתו כיון שהם שלימים והגיעו לגדר זה בודאי שאורח לצדיקים כאור נגה הולך

ענף יוסף

והשיג מעלה רמה וגבוה בעבור שהקים עולה של תשובה . כי זה כחה של תשובה להגביה זה להלהיב לבבות החוטאים שישתדלו לעשות תשובה מעלה להשיג מעלה זה . כאמרם שאם מקום בעלים שבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד . ורצה לומר חטא יחיד אומרים לו כו' :

המתורגמן. א) אונדאנקבארע.

רש"י

בלחם הקלוקל. קל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינם יוצאים לחוץ קראוהו קלוקל ורגנו על כך והיא היתה להם טובה גדולה שלא היו צריכין לטרוח ולילך ג' פרסאות להפנות כדתניא (ברכות דף ס"ב) כשהיו נפנין אין נפנין לא לצדיהם ולא לפניהם אלא לאחריהם ומחנה ישראל ג' פרסאות היה: אשר נתתה עמדי. לשון גנאי הוא שתלה הקלקול במתנתו של מקום והוא עשאה. לו לעזר: לא רמזה. להוכחה זו אלא לארבעים שנה במשנה תורה בערבות מואב אמר להם ולא נתן לכם לב לדעת שתהיו יודעים לשאול מה היה הקב"ה מבקש מכם אלמא אף משה רבינו לא (הבין) [נזכר] לתת על לבו דבר זה עד ארבעים שנה: ש"מ לא קאי אינים אדעתיה דרביה. לדעת סוף [דעתו ו] תבונתו עד מ' שנה שהרי משה לא רמזה לישראל עד ארבעים שנה: וכן הוא אומר. שהקב"ה מתחנן לפניהם שישמרו את התורה: לו עמי. היינו תחנה כמו (בראשית ל) לו יהי כדברך: משלחי רגל. משלחים ומשליכים רגלי יצה"ר הבא על האדם מעליהם. יצה"ר קרוי ארח שנאמר ויבא הלך לאיש העשיר וכולן

גמרא

לנו אתה · כפויי טובה הם דכתיב (במדבר כא) ונפשנו קצה [שם ע"ב] בלחם הקלוקל · בני כפויי טובה דכתיב (בראשית ג) האשה אשר נתתה עמדי וגו' · אף משה רבינו לא רמזה להם לישראל אלא לאחר ארבעים שנה שנאמר (דברים כט) ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר וגו' [וכתיב] (שם) ולא נתן ה' לכם לב לדעת אמר (רבא) [רבה] ש"מ לא קאים איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין:

יח שם ע"א ת"ר אם בחוקותי תלכו (ויקרא כו) אין אם אלא לשון (בקשה) [תחנונים] וכן הוא אומר (תהלי' פא) לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע וגו' ואומר (ישעיה מח) לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' [ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו']:

יט שם ע"ב אמר ר' יוחנן משום רבי בנאה א מאי דכתיב (ישעיה לב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריכם ישראל שבזמן שהם עוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרן מסור בידם ולא הם מסורים ביד

תוספות

עד ארבעים שנין וכו' · פירש"י שאף משה לא נזכר וא"ת אמאי כעס משה על ישראל הלא גם הוא לא נזכר ויש לומר שלפי שהוא לא היה צריך לתפלה זו לא נתן לב עד ארבעים שנה דקם אדעתיה דרביה אבל ישראל שהיו צריכים לתפלה זו היה להם להתבונן מאותה שעה שהרי כבר חטאו בעגל ומרגלים ור"י פירש שמשה לא הקפיד עליהם על דבר זה עד ארבעים שנה כי היה סבור דלסוף ארבעים שנה יעמדו על דעת קונם ויאמרו אתה תן ולא היה בדעתו שהיו מניחין לומר אותו משום כפיית טובה אבל כשעברו ארבעים שנה שראה שהיה להם לדעת הבין גליהם שהיו מניחים בשביל כפיית טובה

מהרש"א

כמתים מפורש במס' נדריסוע"ש ובתוס' כאן וק"ל: ה"ל לומר תן לנו אתה וכו' · גם שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ פשיטא דביד הקב"ה להטות לב בני אדם לטובה דכמה כתובים מורים ע"ז וכמ"ש לעיל וקאמר דמשה לא רמזה כו' דכתיב ולא נתן לכם לב לדעת כו' דהיינו שרמזה להם שיש ביד הקב"ה לתת ולהטות לבם לטובה והם כפויי טובה ולא שאלו לו על כך אז כשא"ל מי יתן והיה וכו' ורש"י פירש לקמן בע"א בדוחק ע"ש וענין כפויי טובה כתבו התוס' שלא רצו לומר תן אתה לפי שלא רצו להחזיק לו טובה עכ"ל והוא דחוק ונראה לפרש דהיינו כפויי טובה שלא חשבו להם זה לטובה שיתן להם הקב"ה ויטה לבבם לטובה כלל והוי השתא דומיא שפיר דבני כפויי טובה שאדם הראשון לא חשב לו נתינת אשה לטובה כמ"ש זה פ' אד"מ וכן כפויי טובה דלחם הקלוקל כפירש"י ודו"ק: אין אם אלא לשון תחנונים וכו' · נראה דה"פ לפי שמלת אם בכל התורה כולה נאמר בלשון ספק ותלוי ויצאו מן הכלל כגון אם כופר יושת עליו ואם כסף תלוה כפרש"י בחומש ומלינו קרוב ללשון זה במבקש כמו אם יהיה אלהים עמדי וע"כ אמר דאם בחקותי אל תפרשהו בלשון ספק ותלוי כחברו בפרשה זו ואם לא תשמעו וגו' אך תפרשהו בלשון מבקש ותחנונים וכן מלינו

הרי"ף

וכיון שעברו מ' שנה וקאי משה אדעתיה דרביה הבין שכוונת הקב"ה היתה לומר מי יתן שיהיו עובדים אותי בכל לב כי רוח אחרת היתה עמהם באותה שעה אז הקפיד כנגדם ואמר הנה אנכי לא ידעתי מה שהיה בלבבם מאותה שעה עד עכשיו ולכך לא אמרתי כלום אבל אתם שהייתם יודעים האמת כי כל איש יודע נגעי לבבו אשר היה פונה מאחרי ה' ולא עשיתם כדברי הקב"ה וידעתם כי כוונתו היתה לומר מי יתן והיתה עבודה זו שבפיהם שתהיה בקרב לבבם א"כ למה לא אמרתם תן אתה לנו. ויש להרחיב הענין עוד ויתבארו כל הספיקות שישראל אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים אמר הקב"ה מי יתן כלומר אילו הייתי נותן התורה לישראל ע"י פה אל פה אדבר בם ולא ע"י שליח היה נמשך להם מעלה ויתרון גדול כי יהיה לבבם זה שהוא פונה היום מאחרי ה' כדכתיב ויפתוהו בפיהם היה נהפך להם לב חדש ורוח נכונה ליראה אותי כל הימים לפי שכפי חיבות הנותן יחול השפע על המקבלים ולא היה כח ביצה"ר להחטיא האדם כמו שיש לו כח עכשיו שקבלו התורה ע"י בשר ודם וא"כ כששמעו ישראל דברי הקב"ה ורמז להם התועלת הנמשך להם בשמיעת התורה והמצות מפיו היה להם לומר תן אתה פי' תן אתה לנו מפיך התורה והמצות והשתא לא קאי תן אתה על מציאות היראה דהרי היראה אינה בידי שמים אלא הכוונה על התורה תן אתה וז"ש ולא נתן ה' לכם לב לדעת כלומר בשבילכם שכפרתם בטובתו של הקב"ה ואמרתם אל ידבר עמנו אלהים כי בדבר שהיה עמכם טובה דהיינו נתינת התורה מפי חשבתם אותה לרעה לומר אל ידבר עמנו אלהים פן נמות לכן בגללכם לא נתן ה' לכם לב לדעת שאתם גרמתם שלא הכין את לבבכם לדעת וליראה את ה' כיון שלא חל עליכם השפע מפיו ית' ולכן קראם כפויי טובה על שלא הכירו בטובה שהיה הקב"ה עושה עמם לתת להם תורה מפיו ובאותה שעה היה להם לחזור בם ממה שאמרו אל ידבר עמנו אלהים לומר תן אתה כיון שהם היו יודעים מה שבלבם שלא היו נכונים בעבודתו יתברך היה להם להבין דבריו של הקב"ה שנתינת התורה מפיו ולא מפי ב"ו עושה רושם והיה להם לומר תן אתה אבל משה לא ידע פירושן של דברים עד עכשיו והיה חושב שמה שהיה בפיהם של ישראל היה ג"כ בלבם והבין כוונה אחרת בדבור מי יתן כמו שכתבנו לכך לא הקפיד כנגדם עד לאחר ארבעים שנה ובזה נתבאר המאמר:

אין אם אלא לשון בקשה. נראה דהוקשה שאמר אם בחוקותי לשון ספק משמע שהדבר הוא ברצונם שלא מוזהרים לשמור חקי ה'. לזה דרשו אם לשון בקשה:

מ"ד אשריכם זורעי על כל מים. צריך להבין למה אילטריך תורה וג"ח והא בחד סגי שאם פגען מנוול זה משכהו לבית המדרש ונמות. ונראה דהוקשה לו דהיל"ל אשריכם כל זורעי על מים מאי על כל מים ומהו משלחי רגל השור והחמור שאם ר"ל שמתוך שזורע במקום המים משלח רגל השור לחרוש בשדהו שהוא שדה הלא ויפה שם התריסה א"כ אין ענין להזכיר רגל החמור ומה גם שאסור לחרוש ברגל שור וחמור כדכתיב לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ולכך דרש שמדבר בתורה ובג"ח שנקרא מים והוא זורע לדקה וה"ק אשריכם זורעי לדקה ועושים ג"ח במקום תורה ואע"פ שאינו גדול בתורה מ"מ על כל מים כיון שאתה גומל חסד עם ת"ח בין שיש בידו תורה בין הרבה בין מעט אותה

עיון יעקב

והזכיר לשמוע זה אדה"ר שלא שמע לציווי ה' ושמע לעצת נחש ואשתו שאמר האשה אשר נתתה עמדי וכתיב כי שמעת לקול אשתך: עד ארבעין שנין. כי ארבעים לבינה:

אם בחקותי תלכו. בש"ס דידן לא גרסינן ברייתא זו אכן בילקוט ריש פרשת בחקותי בשם תורת כהנים גרסינן בשינוי לשון קצת וז"ל אם בחקותי תלכו מלמד שהמקום מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה וכן הוא אומר לו עמי שומע לי: יצרם מסור בידם. עיין פרש"י איך נפקא ממשלחי רגל השור והחמור עוד י"ל דר' יוחנן אזיל לטעמיה סוף פ"ק

עץ יוסף

יט מ"ד אשריכם כו' · דלפי פשטא דקרא משלחי רגל השור לחרוש וחמור לשאת אלומותיו קשה דהא רגל השור לחרוש הוא קודם הזריעה ולמה אמר זורעי על כל מים ואח"כ משלחי רגל השור · לזה דרשו שה"ק קרא אשריכם זורעי צדקה על כל מים היא התורה שנמשלה כמים · ר"ל שנותן צדקה ע"פ התורה שמוליך הצדקה לביתו של המקבל כמו שאמרו אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד

ענף יוסף

יט אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה מ"ד אשריכם זורעי על כל מים כו'. הנה רבי בנאה ע"ה דקדק בכתוב כנוי אשריכם זורעי וגו' למה לא אמר סתם אשרי זורעי על כל מים. כמו אשרי כל ירא ה'. אשרי האיש · אשרי דרכי ישמרו ורבים כאלה. ויישב זה כי נתכוין הכתוב למה שדרשו ז"ל בהשותפין על פסוק צדקה תרומם וגו' וחסד וגו' חטאת. כל צדקה וחסד שעובדי כוכבים עושים חטאת הוא להם. שאינם עושים אלא להתגדל בם בכדי שתמשך מלכותם ולהתייסר כו'. ונמצא שצדקתם וחסדם היא מצוה הבאה בעבירה מצד כוונתם הנפסדת בה. משא"כ בישראל שעושים המצוה כתקנה לשמה בלי שום תערובת כוונה פוסלת. וזה היא אשריכם ישראל אוצר גדול ועצום יש לכם עם ישראל בפרטות אשר אינו נמצא ביתר העמים. והוא שבזמן שאתם עוסקים בתורה ובג"ח כלומר ברגע זה עצמו שאתם מתעסקים באלו המצות להתייגע בעסק התורה ולהוציא ממונכם לג"ח על כרחו של יצה"ר המנגד תמיד בהוצאת הממון לזולתו ובטורח הרבה אשר בזה הוא מסור בידכם והנה לעשות הפך רצונו. הנה בעתו בעונה הזאת עצמה ובזה הזמן אינכם ג"כ מסורים בידו לאמר כיון דסוף סוף אתם מוציאים ממונכם ומטריחים עצמכם. יהיה זה לכם לפאות לכבוד ולתפארת וליתר הפניות המדומות ויהיה בזה ג"כ צד הפחת רצון היצר ותהיו אתם מסורים בידו כשם שהוא מסור בידכם. לכן אמר שאין הדבר כן בישראל כי המצוה אצלם היא שלמה בכל צדדיה מכוונת אליו יתברך שלא כדרך העובדי כוכבים. ונמצא בזה מפרש כוונת הנביא ע"ה אשריכם וגו' בכנוי אשריכם אתם ישראל דוקא ולא זולתכם. כי כשאתם זורעים לדקה וג"ח על מי התורה שתתעסקו בשתיהן בכבישת יצרכם אתם משלחים ומטרידים מכם וממחשבתכם רגל השור והחמור הוא היצה"ר. שלא תעזבוהו שיכניס אפילו רגל אחד בזה בדבר קטן בשום מחשבה שאינכם מסורים בידו כלל ואינו מתערב בכאן לכשיהיה לשם יוהרא החסד הזה או ע"מ שיקרא רבי. או תכלית אחר חיצוני (בינה לעתים):

א עיין ב"ק דף י"ז ע"ב:

חדושי גאונים

והשאלה שהיה ראוי לבא הגזרה על מי שחטא כבר שיעשה תשובה. דבר זה אינו שא"כ היה התשובה בעולם תולה בחטא שיחטא האדם ואם לא חטא לא היה התשובה א"כ התשוב' באה לעולם במקרה כי החטא הוא מקרה. ולפיכך התשובה באה לעולם ע"י מי שהוא מוכן לתשובה וישראל שיצאו ממצרים בפרט הם מוכנים לתשובת הרבים ודוד בפרט מוכן לתשובת היחיד כאשר תבין דברי חכמים איך אלו מוכנים לזה. וזה שאמר נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על ואמרו שהקים עולה של תשובה. ביאור זה כי זכה למדרגה העליונה הזאת של תשובה שעל ידו יאמר שהתשובה היא נמצאת בעולם כי אין התשובה כמו שאר המדות כמו הצדק שאין לומר שאברהם הוא שהקים הצדק בעולם אע"ג שהיה צדיק הראשון כי הצדק אין זה בריאה חדשה כלל בעולם ואין זה שהקים דבר. אבל התשובה הוא דבר חדוש בעולם שהוא מדרגה למעלה מן העולם שמפני זה אמרו שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם כמו שבארנו בחבור גבורת ה'. ומדרגה זאת יצאת לפעל על ידי דור המדבר ודוד המלך כי ישראל דבקים בתשובת הרבים ודוד בתשובת היחיד ונחשב זה שהקים מדרגת התשובה בעולם. כי לפני זה אפשרים אפשר לאדם לעשות תשובה לא היה זה רגיל אבל על ידי אלו היתה התשובה מצויה ורגילה. ואמרו כי לא היו ישראל ראוים לאותו החטא ולא היה דוד ראוי לאותו חטא שאם היו ראוים לחטא לא היו ראוים שתצא לפעל התשובה בעולם על ידם כי החטא דבר מקרי והתשובה מסודרת מששת ימי בראשית ואיך אפשר שתצא התשובה על ידי מי

יצדם שנאמר אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנא' (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים׳ משלחי רגל השור והחמור תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על ד"ת כשור לעול וכחמור למשאוי :

דף ז תנ"ר א הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמנין הלך אחריו ואם לאו הלך אחר המחמיר רבי יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל : שם ת"ר ב וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית דברי ר"מ ר' יהודה אומר חזרו בהן במטמוניות[א] אין מקבלין אותן בפרהסיא מקבלין אותן א"ד עשו דבריהם במטמוניות מקבלין אותן [שם ע"ב] בפרהסיא אין מקבלין אותן ר"ש ורבי יהושע בן קרחה אומרים בין כך ובין כך מקבלים שנאמר (ירמיה יג) שובו בנים שובבים א"ר יצחק איש כפר עכו אמר ר' יוחנן הלכתא כאותו הזוג : שם תניא ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל שנא' (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וגו' אין שיחה אלא תפלה שנא' (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה רבי יהושע אומר יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו שנאמר (תהלים קמב) אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד ור"א נמי הכתיב אשפוך לפניו שיחי הכי קאמר אשפוך לפניו שיחי בזמן שצרתי לפניו אגיד ורבי יהושע נמי הכתיב תפלה לעני כי יעטוף הכי קאמר אימתי תפלה לעני בזמן שלפני ה' ישפוך שיחו · מכדי קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי במאי קמיפלגי כדדריש רבי שמלאי דדרש רבי שמלאי ג לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מנ"ל ממשה רבינו דכתיב (דברים ג) ה' אלהים אתה החלות

רש"י

(ש"ב יב) : וכולן שחזרו · אגזלנין ועמי הארץ קאי : אין מקבלין אותן · להחזיקו בתורת חברות לסמוך עליהם : עשו דבריהם · בסתר עברות שבידן שעברו עד הנה : בפרהסיא · הואיל ופקרו כ"כ שוב אין טתנין לבן לשוב בתשובה שלימה : שובבים · משמע מזידים ופרהסיא לשון מרד וגאוה כמו (ישעיה נז) וילך שובב בדרך לבו : [ואח"כ יתפלל · י"ח] : כי יעטוף · שטיפה כפשו ודאגת לבו יתפלל התלה והדר לפני ה' ישפוך שיחו שמונה עשרה [עטיפה לשון כאב ופריחת לב מתוך לרה כמו בהתעטפם כחלל (איכה ב)] : לשוח בשדה · תפלת המנחה תיקן בפ' תפלת השחר (דף כ"ו) : בזמן שלרתי לפניו אגיד · כבר קודם לכן : לא כמר דייקי וכו' · דהא איכא לשנויי הכי והכי : יסדר אדם שבחו של הקב"ה . שלש ברכות ראשונות אבות גבורות קדושת ה' שאין בהן תפלה אלא שבח ואחר כך בשאר

תוספות

ואז הוכיחם : הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר · וא"ת וכי לא ישאל לכל החכמים וידוע זה עם זה אולי ישיבוהו מדבריו וי"ל דאיכו אסור אלא לשואל אם לא יודיע לו כבר שאלתי לפלוני ואסר לי אבל אם א"ל כבר שאלתי לפלוני חכם מותר אבל ודאי החכם יזהר שלא יתיר כדאמרינן בפ' כל היד (דף כ.) חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר וכו' : וכולן שחזרו בהן . פי' הקונטרס אגזלנין וע"ה קאי וקשה וכי ע"ה לא יוכל לעשות עוד תשובה ועוד דלשון עולמית משמע שכבר קבלו אותם (עוד) פעם אחרת . וע"ק דבבכורות פ' עד כמה (דף ל.) תניא ע"ה שקבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד נחשד לכל התורה כולה דברי ר"מ משמע הא לא נחשד מקבלין ולכן נראה לפרש אע"ה החשודין על המעשרות ושביעית וכבר קבלו עליהם דברי חברות ועתה חזרו לסורם ונחלקו אם יקבלו עוד ובתוספתא דדמאי וכו' :

מהרש"א

דהקב"ה מבקש דבר זה מהם שנאמר לו עמי שומע לי וגו' וק"ל : ואין זריעה אלא צדקה · יש לדקדק אהא דקאמר בג"ח במקום צדקה דהא זריעה לא משמע אלא צדקה ונראה לפרש כלפי שאמרו בפרק לולב וערבה [א] גדולה ג"ח יותר מן הצדקה כו' אדם זורע ספק אוכל קוצר ודאי אוכל ועוד אמרו אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה שנא' זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד דהיינו שהנתינה היא צדקה והטורח הוא החסד כגון מוליכה לביתו וכו' כפרש"י שם והשתא קאמר הכא אשריכם זורעי על כל מים דודאי יצמח ובא לידי קצירה דהיינו הצדקה הבאה לידי חסד והכי משמע קרא דזורע ונותן צדקה על כל מים דהיינו ע"פ התורה הוא עושה אותן שתבא לידי חסד וקצירה ויהיה משלחי רגל כמשמעו דהיינו שטורח בהולכה דהיינו ג"ח ולפי שהילה"ר מרחיק דבר זה ליתן ממונו לצדקה לעני ולטרוח עוד עמו להביאו לביתו ובשאר טרחות כפירש"י ע"כ אמר כי העושה הצדקה באופן זה הנה יצרו מסור בידו כו' ועיין קרוב לדרש זה בסוף פ"ק דב"ק ובחידושינו שם : לעולם יסדר אדם וכו' דכתיב אתה החלות וגו' . הזכיר כאן בשבחו של מקום ג' דברים שנזכר בפרשת עקב הגדול הגבור והנורא וגו' לפי שהיה משה מתאוה ליכנס לא"י כדי להוסיף שם בשבחו של מקום מעין ברכותיו וז"ש החלות להראות את גדלך זה הגדולה ואת ידך החזקה זו הגבורה אשר מי אל [וגו'] יעשה כמעשיך וגו' זה הנורא כמפורש בפרשה זו שנתקיימה כבר במצרים וע"כ אעברה נא ואראה וגו' שאוכל להוסיף עוד בשבחיך בנסים שתעשה שם בל"א מלכים והשיב לו רב לך מלהוסיף בשבחי כמ"ש לך דומיה תהלה וכמ"ש בברכות [ג] סיימתינהו לכולהו שבחא דמרא הני תלת אי לאו דאמרן משה וכו' ולמ"ד דאין להקדים בשבח ומשה שאני דרב גובריה ה"ק רב לך חכמתך רבה ונראה לך לשבח כו' כפירש"י ומ"מ גם אתה אל תוסף בשבחי כדלעיל ודו"ק :

[א] מהרש"א ד"ה ואין זריעה בפ' לולב וערבה (דף מ"ט) : [ג] שם ד"ה לעולם יסדר וכמ"ש בברכות (דף ל"ג) :

יד יוסף

א חולין דף מ"ד ע"ב ברכות דף ס"ג ע"ב נדה דף כ' ע"ב : ב בכורות דף ל"א ע"א : ג ברכות דף ל"ב ע"א :

חדושי גאונים

שראוי אל תמה שהוא דבר אינו מסודר מן הש"י ובודאי אין לומר שהש"י גזר על אלו שיחטאו כדי לקנות מדרגת התשובה דא"כ למה ענש אותם אחר שגזר עליהם שיחטאו אבל בודאי הפירוש שגזר שתמצא התשובה בעולם ולא גזר על פרטים אלו שיחטאו כי בודאי אפשר שיהיה על ידי אחר מוכן לזה . ומפני כי גודל מעלת ישראל של דור המדבר לא היה החטא בהם רק מפני שאחר שקבלו ישראל התורה והגיעו למדרגה העליונה הזאת היה היצר הרע והשטן מגרה בהם אחטא על דרך שאז"ל כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו . והדבר הזה הוא מפני שהגיעו למדרגה העליונה שלא הגיש שאר הנבראים ולכך היצר הרע הוא השטן מבקש להפילם ממדרגתם כי יותר דבק הסעדר כאשר יש מדרגה העליונה לאדם במה שאין ראוי לכל אדם מדרגה זאת במה שהוא דבק הסעדר במדרגה הפחותה השפלה שהוא נמצאת לכל ולא שייך הסעדר במי שהגיע למדרגה עליונה. וכמו שאמרו שם גם כן ובישראל יותר מהכל ודבר זה בארנו בתבור גלה ישראל ע"ש ותמצא מבואר ואין כאן מקומו. ולפיכך כאשר הגיעו ישראל למעלה העליונה בסוף מ' יום כאשר נתן הש"ת הלוחות למשה כאילו זכו ישראל בהם ואז היה המדרגה העליונה. לישראל שאין על זה עוד ואז היה שולט בהם השטן הוא היצר הרע ולכך באו אל

עיון יעקב

פ"ק דב"ק דלומד מהאי פסוקא שזוכה לנחלת שני שבטים דהיינו יששכר ויוסף שנקראים שור וחמור ולא היו מסורים ביד יצרם יששכר שהרי אין אדם חוטא עד שנכנס בו רוח שטות זה היצה"ר שנקרא מלך זקן וכסיל והם היו חכמים ומתוכמים יודעי עתים כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ויוסף פטפט בילרו אצל פוטיפרע לכך ילרם מסור בידם ועיין בחדושינו סוף פ"ק דב"ק : כשור לעול וכחמור למשאוי . כלומר כמו שאינהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועובד לרבו בכל כחו שלא על מנת לקבל פרס כן ראוי לכל בר ישראל לידע קונהו ואבוס בעליו שהוא הקב"ה ולעבדו בכל כחו בתורה ובמצות שלא ע"מ

הרי"ף

הזריעה של הצדקה וגמילות חסדים על כל אופן תורה היא מעולה שאילו הוא עצמו עסק בתורה שמתוך התורה מסתלק היצה"ר גם אדם זה שעשה צדקה וחסד עם הת"ח הרי הוא כמוהו ומסלק מעליו היצה"ר כאילו הוא עסק בתורה והשתא דייק רבי יוחנן לשון שאמר אשריכם ישראל שבזמן שהם עוסקים בתורה דהו"ל כשאתם עוסקים בתורה אלא בא לומר אשריכם ישראל שזורעים צדקה במקום תורה ובתנאי שאותו עוסק בתורה יקבלנה וישים עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי אז שמחזיק בידו לגמול עמו חסד הרי הוא כמוהו ויצרו מסור בידו :

עץ יוסף

שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד · דהיינו שהנתינה היא צדקה · והטורח הוא החסד כגון מוליכה לביתו כדפרש"י שם · ולצדקה כזו לא יכול לבא אלא א"כ כשעוסק בתורה ויודע שצריכין ליתן צדקה באופן זה · ולפי שהילה"ר מרחיק דבר זה ליתן ממונו לצדקה לעני ולהטריח עוד עמו להביאו לביתו ובשאר טרחות כפרש"י· ע"כ אמר כי העושה צדקה באופן זה הנה יצרו מסור בידו · אך בתנאי שאותו עסק בתורה יהיה באופן שמשים עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי: לא ישאל לחכם ויטהר וכו' · משום דכיון דכבר אסרו הראשון ושויה חתיכה דאיסורא אין לו לסמוך על אחר שיתירנו לו (ברא"ש ז"ל) :

אמר הבונה אמר ר' יוחנן הלכתא כאותו הזוג . די לנו דהלכתא כאותו הזוג בין כך ובין כך מקבלים שגדול כחה של תשובה לסתקבל ברחמים וברצון מאלקינו על כל דבר

המתורגמן . א) בעהאלטען, אין שטילען .

להראות את עבדך וגו' וכתיב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' [דף ח] [רבי יהושע סבר ילפינן ממשה ורבי אליעזר סבר לא ילפינן ממשה שאני משה דרב גובריה[א]] : כ שם [אמר רב חנן בר רבא קלנדא[ב] ח' ימים אחר תקופה . סטרנורא[ג] ח' ימים לפני תקופה וסימנך (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני וגו'] . ת"ר (כיון) [לפי] שראה אדה"ר היום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי[ד] (העולם מתמעט) [עולם חשך בעדי] וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי [מן השמים · עמד ו] ישב שמנה ימים בתענית [ובתפלה] כיון (שנפלה) [שראה] תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא (עמד) [הלך] ועשה שמנה ימים טובים לשנה אחרת עשאן אלו ואלו י"ט הוא קבען לשמים והם קבעום לעבודת כוכבי'. בשלמא למ"ד א בתשרי נברא העולם יומי זוטי[ה] חזא ליה יומי אריכי אכתי לא חזא אלא למ"ד ב בניסן נברא העולם הא חזא ליה יומי זוטי ויומי אריכי. דהוו זוטי כולי האי לא חזא . ת"ר יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה[ו] אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי [מן השמים] היה יושב [בתענית] ובוכה כל הלילה וחוה בוכה כנגדו וכיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא עמד והקריב ג שור שקרניו קודמות לפרסותיו שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים ברישא מקרין והדר מפרים . אמר רב יהודה אמר (רב) [שמואל] ד שור שהקריב אדם

רש"י

ברכות יש דברי תחנה ותפלה : [רבי יהושע סבר ילפינן ממשה · להסדיר שבח תחלה הלכך יתפלל י"ח תחלה דאיכא שבח בתחלתן : דרב גובריה · גדולת מעשיו וחכמתו רבה ונאה לו לשבח ולהעדיף בשבחו של מלך מלכי המלכים אבל אינש בעלמא מיחזי כיוהרא] : [אחר התקופה · תקופת טבת והיו עושין ח' ימים רצופין איד כדלקמן: וסימנך · שלא תחליף לומר קלנדא קרי אותן דלפני התקופה : אחור וקדם צרתני · אחור כתיב ברישא מתני' נמי הכי דלאחר התקופה תנא ברישא] : יום שמתמעט והולך · מתשרי ועד טבת: הא חזי ליה יומי אריכי · ביום תקופת תמוז (לפניו ולאחריו ויומי זוטרי בתחלת תקופת ניסן וסוף תקופת תמוז) והיה לו לידע שמנהגו של עולם הוא : שקרנותיו קודמות לפרסותיו · דאמר מר כל מעשה בראשית בקומתן נבראו שור עם קרנותיו מגודלים וכיון שילא ראשו תחלה נמלאו קרנותיו קודמות לפרסותיו : ותיטב לה' משור פר· כך אמר דוד ותיטב לה' תפלתי משור שביום שהיה שור דהיינו אותו יום שנולד כדכתיב שור או כשב וגו' היה עשוי ונגמר כפר שהוא בן שלש שאפילו מקרניו לא חסר (כדמפרש מקרין והדר

מהרש"א

(בגמ') וסימנך אחור וקדם צרתני וכו' · מה שהקדים במתניתין המאוחר משום דהמאוחר שהם שמונה ימים שאחר התקופה נעשה לו י"ט בשנה ראשונה וח' ימים קודם לא נעשו לו י"ט עד שנה שניה ונקט לסימן מהאי קרא אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך שנדרש על סרחונו של אדה"ר בר"פ אין דורשין [א] אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע וכו' כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנא' ותשת עלי כפיך ובקרא נמי הקדים האחור לקדם לפי המדרשות שילר לו ב' עולמות העולם הזה ועוה"ב ולפי שעוה"ב הוא התכלית והעיקר הקדימו וק"ל : עולם חשך בעדי וחוזר וכו' · גם זה נדרש מקרא דההוא מזמור שנדרש כולו על אדם הראשון שאמר בו אדה"ר כשראיתי שהיום מתמעט והולך ואומר אך חושך ישופני ולילה אור בעדני דהיינו שיחשיך והולך היום עד שלא יהי' רק לילה עד שראיתי גם חושך וגו' ולילה כיום יאיר דהיינו מתחלת תקופה שהיום מאריך אז ראיתי כי כחשיכה כאורה שהעולם כמנהגו נוהג וכני"ל לקמן כששקעה חמה אמר וכו' וק"ל : יומא זוטי ואריכי וכו'· פרש"י יומי אריכי בתקופת תמוז והיה לו לידע וכו' עכ"ל יש לדקדק דמהא ודאי משני שפיר גם שראה בתקופת תמוז שהיום מתמעט והולך לא הרגיש בו עד סוף תקופת תשרי דזוטי כולי האי אבל מ"מ היה לו לידע בתקופת ניסן שהיום מאריך והולך בו וכמו זה הלילה מאריך בתקופת תשרי והעולם כמנהגו ועוד אם

עיון יעקב

לקבל פרס ע"ל די"ע : וסימנך אחור וקדם . הא דמקדים המאוחר עיין במהרש"א ועי"ל כפשוטו לפי שמספרם של שנים שלהם מתחיל שנה חדשה מתקופת טבת ושמונה ימים לאחר התקופה הוא התחלת השנה של רוב שנים שלהם ושמונה ימים שלפני התקופה הוא סוף שנים שלהם לכך מונה יום אידיהן כפי סדר שנה שלהם דהיינו תחלת השנה ואח"כ סוף השנה : שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא . דליכא למימר תעניתו ותשובתו עשה כולה דא"כ ה"ל להיות ארוך כבראשונה ולמה מאריך והולך אלא שהוא מנהגו

הרי"ף

כיון שראה אדה"ר היום שמתמעט וכו' . והע"ג שהלילה היה מאריך והולך מ"מ כלטער שהלילה הוא זמן השינה והשינה א' מס' למיתה א"כ זו הוא סימן מיתה שנקנסה עליו : ת"ר יום שנברא אדם הראשון וכו' . תימה דאמרינן במדרש שהגינה עליו השבת ושמשה האורה ל"ו שעות והכא אמרינן כיון ששקעה עליו החמה אמר אוי לי כו' וצ"ל דשקעה עליו החמה של יום השבת וכיון שעלה עמוד השחר הוא אור ליום א' אמר מנהגו של

של עולם וכן נאידך ברייתא שבסמוך שעלה עמוד השחר והיה מאיר והולך יותר ויותר בכל רגע ידע שמנהגו של עולם הוא : יומי אריכי וזוטי מילי האי לא חזא . וסבר שזה ודאי מנהגו של עולם אבל כי חזא זוטי כולי האי סבר שעולם חשך בעדו והא דלא נפרע ממנו עד עתה כי כן דרכו להאריך אפו וגבה דיליה ועיין במהרש"א : מנהגו של עולם הוא עמד והקריב שור שקרניו קודמות לפרסותיו . אפשר כיון דראה שהכל מתנהג ע"פ מנהגו של עולם וא"כ התבונן דלכך נברא השור הזה דלא כמנהגו של עולם קרניו קודם לפרסותיו

ע"ן יוסף

ב ישב ח' ימים בתענית · נראה שהיה מתענה בהם גם בלילות · דאי לאו הכי תיקשי מהא דקתני בפרק עושין פסין אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה · משמע שהיה מתענה מיום שנברא עד שנעשה בן מאה ושלשים שנה (תורת חיים): הא חזי ליה כו' ויומי אריכי· ביום תקופת תמוז והיה לו לידע שמנהגו של עולם הוא (רש"י) · ור"ל למה לא הרגיש מיד מתקופת תמוז ואילך שהיום מתמעט אפ"כ צ"ל שבאמת הרגיש שהיום מתמעט והולך אלא שסבר מנהגו של עולם הוא · א"כ גם אח"כ כשראה שהיום מתמעט יותר מתקופת תשרי ואילך ה"ל ג"כ להעלות על דעתו שמנהגו של עולם הוא ולא מחמת סרחונו · ומתרץ הגמרא דאלו נברא אדה"ר בתחלת תקופת טבת שהיום קלר מאד והיה רואה שהיום נתארך והולך עד תחלת תקופת תמוז · בודאי אף שהיה רואה אחר כך שהיום מתקלר והולך עד תחלת תקופת טבת עד שהיום קלר מאד · היה ידע שמנהגו של עולם הוא· שכפי הערך שראה שמיום קלר נעשה גדול הרבה כן אח"כ נעשה מגדול קטן הרבה · אבל הוא נברא בניסן וראה שמיום שיש בו י"ב שעות נעשה יום גדול שמחזיק י"ח שעות · ולכן אח"כ כשראה שמתקופת תמוז מתחיל היום להתקלר ונעשה י"ב שעות דהיינו בתחלת תקופת תשרי סבר מנהגו של עולם הוא·וכפי הערך שנתגדל היום כן לפי הערך צריך להתמעט·וסבר שמתקופת תשרי יחזור היום להתגדל · אבל כשראה שמתקופת תשרי נתמעט היום יותר ויותר עד שראה שבסוף תקופת תשרי היום קלר מאד · אמר בשביל חטאו הוא מתמעט מתקופת תמוז עד סוף תקופת תשרי ויהיה כן מתמעט והולך לעולם הפך הבריאה ותדע דלא היה מאריך לו בתקופת ניסן אלא להראות לו שתחלת הבריאה כך הוא להיות מאריך והולך לעולם · ובשביל חטאו מתמעט והולך כולי האי לעולם · ועיין במהרש"א : כיון ששקעה עליו חמה · של יום השבת · וכיון שעלה עמוד השחר הוא אור ליום א' אמר מנהגו של עולם · דליכא למימר כיון ששקעה עליו חמה של יום ו' וכיון שעלה עמוד השחר הוא אור יום שבת · דהא אמרינן במדרש שהגינה עליו השבת ושמשה האורה ל"ו שעות : שור שקרניו קודמות לפרסותיו· דאמר מר כל מעשה בראשית בקומתן נבראו שור עם קרנותיו מגודלים · וכיון שילא ראשו תחלה נמלאו קרנותיו קודמות לפרסותיו (רש"י)· וכתב בספר נפש החיים שכוונה בזה שכוון אדה"ר בהקרבתו לתקן אשר עיות · לבנות ההרסות לקרב אשר הרחיק וליחד אשר הפריד · והעלה טוהר קדושת מחשבתו וכוונתו להאציל תחלה שפעת אור וקדושה על בחינת ומדרגת העליונות שבו דמיון הקרנים הם שורש נשמתו·ומשם המשיך אח"ז על רוחו ונפשו לטהר כל אבריו מראשו ועד רגליו ע"ד והיה עקב תשמעון כו' מלות שאדם דש בעקביו· והוא הפרסות של נפש הבהמית עכ"ל : ותיטב לה' משור פר · כך אמר דוד ותיטב

[א] מהרש"א אד"ה וסימנך. בר"פ אין דורשין (דף י"ב) :

יד יוסף

א ר"ס דף י' ע"ב :
ב ר"ס דף י"א ע"א :
ג חולין דף ס' ע"א :
ד שבת דף כ"ח ע"ב
חולין דף ס' ע"א :

חדושי גאונים

התענה ומ"מ אין לומר כי זהו סבת התענית לישראל דכיון דכתיב מי יתן והיה לבבם זה כל הימים היה ראוי שיהיו דבקים בו ית' ולמה נתן אותם ביד השטן רק מצד התשובה שרצה הש"י שתהיה בעולם וכן דוד היה זה מעשה שטן וכדאיתא בפרק חלק . והיה זה קודם שקבלו הלוחות ולא אחר שקבלו לגמרי הלוחות שאז לא היה שולט כ"כ השטן כי התורה בעצמה מגינה לישראל (תפארת ישראל) : תנו רבנן יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וכו' .

הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר מקרין מפרים מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק מקרן כתיב:

כא שם תניא רבי ישמעאל אומר ישראל שבחוצה לארץ עובדי עבודת כוכבים בטהרה הם כיצד עובד כוכבים שעשה משתה לבנו וזימן[א] כל היהודים שבעירו אע"פ שאוכלין משלהם ושותין משלהם ושמש שלהם עומד לפניהם מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים שנאמר (שמות לד) וקרא לך ואכלת מזבחו ואימא עד דאכיל אמר רבא אם כן נימא קרא ואכלת [מזבחו] מאי וקרא לך משעת קריאה:

כב שם ע"ב כי אתא רב דימי אמר תלתין ותרין קרבי[ב] עבדי רומאי בהדי יוונאי ולא יכילו להו (רומאי ליוונאי) עד דשתפינהו לישראל בהדייהו והכי אתנו בהדייהו[ג] אי מינן מלכי מנייכו אפרכי[ד] אי מנייכו מלכי מינן אפרכי שלחו להו רומאי ליוונאי עד האידנא עבדינן בקרבא השתא נעביד בדינא מרגלית ואבן טבא איזה מהן יעשה בסיס[ה] לחברו שלחו להם מרגלית לאבן טבא·אבן טבא ואינך איזה מהן יעשה בסיס לחברו אבן טבא לאינך. אינך וספר תורה איזה מהן יעשה בסיס לחברו אינך לספר תורה שלחו להו א"כ אנן ישראל בהדן וס"ת גבן כפו להו[ו] עשרין ושית שנין קמו [להו] בהימנותייהו בהדי ישראל (ולא אישתעבדו בהו) מכאן ואילך אישתעבדו בהו. מעיקרא מאי דרוש ולבסוף מאי דרוש מעיקרא דרוש (בראשית לג) ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך ולבסוף דרוש (שם) יעבר נא אדני לפני עבדו:

שם תני רבי יוסי ברבי [דף ט] מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה מלכות חשמונאי בפני הבית ק"ג שנה מלכות בית הורדוס ק"ג מכאן ואילך צא וחשוב כמה שנים אחר חורבן הבית:

רש"י

מפרים): בטהרה· כלומר בלא כוונה דאין שמים על לב: וקרא לך· משעה שאתה קרוי לו מעלה אני אכילתך כאילו הוא מזבחו: עד דשתפינהו. רומאי לישראל בהדייהו: והכי אתנו· רומאי לישראל אי מינן מלכי וכו': מרגלית. אינה חשובה כאבן טובה: בסיס. כן למושב חברתה להושיבה עליה תרגום כנו בסיסיה: אינך· הוא נופך: כפו להו· רומאי ליוונאי: עשרין ושית שנין קמו· רומאי בהימנותייהו דישראל: מעיקרא. כי קמו רומאי בהימנותייהו: מאי דרוש· רומאי: אלכה לנגדך· יעקב ועשו שוין בגדולה: לפני עבדו· דרך השר לילך לפניו: מלכות פרס בפני הבית. בזמן הבית בעודו בנוי לאחר שבנאו כורש נמשכה מלכותו ל"ד שנה ובטלה ותפסוה בני יון ומלכו ק"פ שנה הרי רי"ד ובני חשמונאי נטלו מלכות מיונים ומלכו ק"ג והורדוס אחריהם ק"ג הרי ת"כ שנה שהיה בית שני בישובו: מכאן ואילך· ממלכות הורדוס ואילך חרב הבית ובטלה מלכותן: [צא וחשוב· והבא למנות סדר חכמים וחייהם או שני שט"ח או שום מעשה המאורע ימנה

תוספות

[מקרן כתיב· כי אין נראה לו דמקרן נראה קרן אחת יותר ממקרין]:

מהרש"א

מפני חטאו מתמעט היום למה לא היה מתמעט מיד אחר חטאו בניסן ואדרבה שהיה מאריך אז היום ויש ליישב שהוא חשב מתחלת ניסן שהיום מאריך והולך שכן היתה הבריאה שתהיה היום מאריך והולך לעולם וכשראה שהיום מתמעט והולך כולי האי בתקופת תשרי אמר שבשביל חטאו הוא מתמעט מתקופת תמוז עד סוף תקופת תשרי ויהיה כן מתמעט והולך לעולם הפך הבריאה וחשב דלא היה מאריך לו בתקופת ניסן אלא להראות לו שתחלת בריאה כך הוא להיות מאריך והולך לעולם ובשביל חטאו מתמעט והולך כולי האי לעולם ודו"ק: [קרן אחת היה לו במלאו וכו'. מפורש בחולין פרק אלו טריפות]: ל"ב קרבי עבדי רומאי בהדי יוונאי ולא יכילו להו עד דשתפינהו לישראל וכו'· ביאור ענין זה דמלכות רומאי שהיא אדום אין לה ממשלה כ"א לפי זכות וחובת ישראל כמ"ש והיה כאשר תריד וגו' ולאום מלאום יאמץ וגו' ואמלאה החרבה וגו' ולזה שתפו עם ישראל ואתנו בהדייהו אי מינן מלכי מינייכו אפרכי ואי מינייכו מלכי וכו' לפי זכות וחובת ישראל שתיהן שוין במעלה אחת א"א ולזה כשבא זמן ממשלת חיה הרביעית שראה דניאל ולא היו יכולין הרומיים לנצח היונים במלחמה כי לא היה להם ממשלה אלא לפי זכות וחובת ישראל ולזה דימו ג' מלכיות הקודמים לפי מעלתם למרגלית ואבן טובה ואינך שכ"א נעשה בסיס וכפוף לחברו ואמרו שהאינך שהוא הג' יהיה כפוף להם ע"י הס"ת דאית בהדייהו שיהו מינייהו מלכי ומינייהו אפרכי לפי הזכות והחובה וע"פ שאמרו כי מעשה אבות סימן לבנים וז"ש עשו ואלכה לנגדך דהיינו בשוה לך ולא להשתעבד בך וכמו שהתנו הרומיים בתחלה אך יעקב ראה שאפילו שוים קלת א"א שיהיו אלא דלפי מעשים של ישראל ישתעבד א' בחברו שיעבוד גמור וכדכתיב ורב יעבוד לעיר שהכתוב אין לו הכרע כמ"ש מכאן ואילך נשתעבדו בהו וע"כ אמר לעשו יעבר נא אדוני לפני עבדו וגו' לשון לפני הוא קודם בזמן כמו לפני בא יום ה' וגו' שעשו יהיה האדון קודם וישראל העבד ואח"כ יהיה ישראל

חדושי גאונים

האדם על מבועי הטבע. אכן ברצות הי"ת לתת הבחירה ביד האדם גזר אומר כי עולם כמנהגו ינהג בלי ח ש ך ושוטים שקלקלו יתנו את הדין. אמנם כי כן יובנו מקראי קודש שאמר לו לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. והיא אחר כי הראה הב"ה לאדם שהיא תכלית העולם והוא מושל בכל. ועל זה נאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה חית השדה ועוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. והכוונה כאדון השם את עבדיו על משמרותם ושם להם שמות על פי עבודתם כן הביא ה' כל בהמות וחיות הברואים כולם אל האדם למען יקרא להם שמות על פי פעולתם והכונתם להורות על ממשלתו עליהם וכמ"ש דהע"ה תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צונה ואלפים כלם וגם בהמות שדי. ואחרי אשר הראה לו ממשלתו על כל הברואים. אזי חטא האדם וגם עבר ברית ה'. וה' אמר לו ביום אכלך ממנו מות תמות. ר"ל אל תדמה בנפשך כי בחטאך ישוב הכל לאיתנו הראשון ותשוב הטבע לתוהו ובוהו כי אם ביום אכלך ממנו מות תמות. כי יותר יגיע אליך ההפסד מכולם. ואם כי נקנסה גם האדמה עבורי ואמר ארורה האדמה בעבורך לא היה זאת כי אם למען בזיעת אפו תאכל לחם. כמבואר בכתובים רק אח"כ כאשר ראה ה' כי רבה רעת האדם בארץ לאמור לשדי סור ממנו. שדד עליהםמערכותהטבע וירד עליהם הגשם וימח את כל היקום מעל פני האדמה. אכן אח"ז עמד הגדר הראשון ואמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו כי לפתח הטאת רובץ וטרם ימחו נטעי השכל מנשמת רוח חיים

הריטב"א

מקרן כתיב גריס ר"ת ז"ל ועיקר [כי אין נראה לו דמקרן נראה קרן אחת יותר ממקרין כ"ה בתוספות ועי' במהר"ם ובהרי"ף]: אוי לי בשביל שסרחתי וכו'. תמהני היאך טעה בסדר עולם אדם הראשון שהיה מלא חכמה כמלאך אלהים ושמא מתוך חטאו ונדויו נטרדה דעתו ואין משיבין בהגדה:

עיון יעקב

כדי שיהא בגדולתו להקריב אותו על חטאו לכך הקריב אותו לפי שקרבן הוא תמורת נפש החוטאת וכמו שאדה"ר היה בריאה של הקב"ה כן הקריב קרבן ולא הנולד אח"כ ולפי שאדם הנברא יש בו שלשה שותפים הקב"ה ואביו ואמו ואדה"ר לא היה רק בריאה של הקב"ה וכן קרבנו לכך לא היה לו רק קרן אחת במצחו שנברא רק ע"י יחידו של עולם: מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים. הטעם פרש"י בחומש אני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: עשרים ושית שנין קמו בהימנותייהו בהדי ישראל. אפשר דלכך עמדו אלו שנים בהימנותא לפי שעשו ברית

הרי"ף

של עולם הוא: מקרן כתיב. בתוספות ה"ג ר"ת מקרן כתיב כו'. וכוונת התוספות דגרסי מקרן בניקוד חירק תחת המ' וסגול תחת הק' וסגול תחת הר' ומ' של מקרן הוא מ' השמוש אבל אין לגרוס מקרן בניקוד פתח תחת המ' ותחת הר' כי אין משמע בכתיבת מקרן שהוא קרן אחד יותר ממקרין:

עין יוסף

ותיטב לה' מפלתי משור שביום שהיה שור דהיינו אותו היום שנולד כדכתיב שור או כשב וגו' היה עשוי ונגמר כפר שהוא בן שלש שאפי' מקרניו לא חסר כדמפרש מקרין והדר מפרים: מקרן כתיב. ר"ל אלו כתיב מקרין ביו"ד לא יכלינן לנקוד אלא מַקְרִין המ"ם בפת"ח והקו"ף בשו"א ורי"ש בחיר"ק· אבל דכתיב מקרן בלא יו"ד יכלינן לנקוד מִקֶּרֶן המ"ם בחיר"ק והקו"ף בסג"ל והרי"ש בסג"ל· ומ"ם של מקרן הוא מ"ם השמוש ויש אם למסורה:

כב עד דשתפינהו· רומיים לישראל בהדייהו: והכי אתנו· רומאי לישראל אי מנן מלכא כו' משום דאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אתנו הכי. ואי נמי משום דאי אפשר ליעקב ועשו שיהיו שוין בגדולה דכתיב ולאום מלאום יאמץ כשזה קם זה נופל· לכך אתנו הכי דה"ל נמי כשזה קם להיות מלך זה נופל שלא יהיה רק אפרכות דלא חשיב כמלך כדאיתא ברים מסכת שבועות וכשזה קם להיות מלך אידך נופל להיות אפרכות (תורת חיים):

המתורגמן· א) האט איינגעלאדען. ב) קריגע. ג) אבגערעדעט צווישען זיך. ד) שטאט האלטער, גובערנאטאָרען. ה) איין פוס. ו) האבען זיא געצוואנגען.

כג שם **תנא** א דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי העולם · שני אלפים תוהו · ושני אלפים תורה · ושני אלפים ימות המשיח. ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו [מהם] · ב' אלפים תורה מאימת אילימא ממתן תורה עד הכא ליכא כולי האי (ועוד) דכי מעיינת בהו (שפיר בשני דתוהו) תרתי אלפא ופרטא[א] דהאי אלפא הוא דהוי אלא (בראשית יב) מואת הנפש אשר עשו בחרן וגמירי דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתין שנין הוה כמה בצירן[ב] מדתני תנא ארבע מאה וארבעים ותמני שנין [הויא] וכי מעיינת מואת הנפש אשר עשו בחרן עד מתן תורה ארבע מאה וארבעין ותמני שנין הויין:

שם ע"ב **א"ר** חנינא אחר ת' לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרין בדינר אחד אל תקח · במתניתא תנא אחר ד' אלפים ורל"א שנה לבריאת עולם אם יאמר לך אדם קח [לך] שדה שוה אלף דינרין בדינר אחד אל תקח [מאי בינייהו איכא בינייהו תלת שנין דמתניתא טפיא[ג] תלת שנין]:

כד דף י **תני** רב יוסף מ"ד (עובדיה א) הנה קטן נתתיך בגוים שאין מעמידין מלך בן

רש"י

לחורבן מעכשיו כך וכך שנים נחורבן הבית]: ששת אלפים שנים · נגזר על העולם להתקיים [כמנין ימי השבוע וביום השביעי שבת ובאלף השביעי נוח לעולם]: שני אלפים · ראשונים נגזר עליהם להיות תוהו בלא תורה: ושני אלפים תורה · בלא ימות המשיח: ושני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו. משני אלפים האחרונים מה שיצאו ומשיח לא בא: אי נימא ממתן תורה ועד עכשיו · עד גמר ארבע אלפים לבריאת עולם כדאמרת ליכא שני אלפים: דכי מעיינת · בשני קמאי דתוהו דקודם מתן תורה תרי אלפא ופרטא מאלף השלישי תמ"ח שנים משכחת בהו · ה"ג דכי מעיינת בהו וכו' ולא גרסינן ועוד דכי מעיינת וכו' ופירושא כדפרשינן לא וחשוב שנות כל דור ודור שחיו כל אחד ואחד קודם שנולד בנו דשנים של אחרי כן אתה נותן לבן והמלא מאדם עד שנולד נח תתרנ"ו שנים ונח חי תק"ב שנים קודם שנולד שם דכתיב ויהי נח בן חמש מאות וגו' כשנולד בנו הראשון היה בן ת"ק שנים ויפת הוא הגדול מחם שנה וחם גדול משם שנה הרי תק"ב שנים לנח כדכתיב שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול ואם שם לת"ק שנים דנח אתיליד כי מטו שנתים אחר המבול הוה ליה בר ק"ב דהא כתיב ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו' חשוב תק"ב דנח ומאה דשם עד ארפכשד הוסיף על כ"ו שנה של פרע הרי תרכ"ח וארפכשד הוליד את שלח לל"ה הרי תרל"ג ומשלח עד עבר שלשים הרי תשכ"ג ומעבר עד פלג ל"ד הרי תשכ"ז ומפלג עד רעו ל' הרי תשפ"ז ומרעו לשרוג ל"ב הרי תתי"ט ומשרוג לנחור שלשים הרי תתמ"ט ומנחור לתרח כ"ט הרי תתע"ח ומתרח לאברהם שבעים הרי תתקמ"ח על אלף השני ומאברהם עד יצחק מאה הרי אלפים ומ"ח ומיצחק עד מתן תורה ת' שנים כילד ששים עד שנולד יעקב וברדתו למצרים כתיב שני מגורי מאה ושלשים שנה הרי ק"צ משנולד יצחק וישראל היו במצרים ר"י כמנין רד"ו שמה הרי ארבע מאות ומ"ח שנים על אלפים לבריאת עולם נמצא ממתן תורה עד ד' אלפים לבריאתו של עולם אלף ותקנ"ב: אלא מואת הנפש וגו' · וכדמתרגמינן דשעבידו לאורייתא: וגמירי דההיא שעתא הוה אברהם בר נ"ב · הוסיפם על אלף ותתקמ"ח שהיו בידך כשנולד אברהם הרי אלפים תוהו: כמה בצירן · לך השתא מאלפים דתורה דתני תנא: תמ"ח שנה. הוי בצירן לך: וכי מעיינת מואת הנפש אשר עשו עד מתן תורה · הכי הוי הוסף אותן על מנין מתן תורה ותמצא אלפים מכוונים מואת הנפש עד גמר ד' אלפים לבריאת עולם והוא קע"ב שנים לאחר חרבן כילד הרי מנית עד יציאת מצרים תמ"ח על [עודף] אלפים וכתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל וגו' ויבן שלמה את הבית לה' הרי תתקכ"ח על אלפים כשנבנה הבית וימי בית ראשון ת"י שנים הרי שלשת אלפים ושל"ח שנים וגלות בבל שבעים שנים הרי ת"ח וימי בית שני ת"כ הרי התכ"ח נמלא קע"ב חסרו מד' אלפים והכי תניא בסדר עולם: אל תקח · שהוא קץ הגאולה ותקבץ להר הקדש לנחלת אבותיך ולמה תפסיד הדינר: [דמתניתא טפיא תלת שנין · לחשבון הברייתא מושך הגלות שלש שנים יותר דאמרינן לעיל אחר קע"ב שנים לאחר חורבן נשלמו ארבע אלפים הוסיף עליהם רל"א דקתני בברייתא הרי הקץ לאחר ת"ג לחורבן ור' חנינא ת' קאמר כשא"ר חנינא למילתיה עדיין לא עברו ארבע מאות לחורבן]:

תוספות

א"ל אנטונינוס לרבי · איתא במדרש חלב מטמא חלב מטהר כשנולד רבי גזרו שמד שלא למול ומלו את רבי שלח קיסר בשביל רבי ואמו והחליפה אמו של רבי את רבי באנטונינוס והניקתו והראתו לפני קיסר ומצאוהו ערל ופטרוהו לשלום · ואמר אותו הגמון אני ראיתי שמלו את זה אלא הקב"ה עושה להם נסים בכל עת ובטלו הגזירה ואמרינן נמי בירושלמי שלסוף למד אנטונינוס תורה ונתגייר ומל עצמו:

מהרש"א

האדון ועשו העבד וכ"ה בב"ר מי תופס מלכות אחריהו א"ל ואחר כן יצא אחיו ע"ש ודו"ק: [וגמירי דאברהם הוה בהאי שעתא בר נ"ב כו'. כל הסוגיא מבואר בחידושי הלכות ע"ש]: [ומי מוקמי מלכא וכו' הנה קטן וגו'· האי קרא לגבי אדום כתיב ומייתי ליה אמלכות רומי שמלינו בספרים שתחלת מלכותן היה לפו בן אליפז והיינו קטן בגוים דלא מוקמי להו

הריטב"א

ברש"י ד"ה **דכי** מעיינת · הקשה ואומר ואין שיטה זו נכונה חדא דבכולהו נוסחי גרסינן ותו כי מעיינת בהו וכו' ועוד דלישנא דעד השתא לא משמע משום סוף ארבעת אלפים דלישנא דעד השתא לשון התלמוד הוא בימי רב אשי והקבלה בידינו כי רב אשי נפטר של"ט לשטרות שהם קפ"ו שנים אחר תשלום ד' אלפים · ועוד הקשה קושיא אחרת וכו' לכך פירשו רבותי הצרפתיים ז"ל אילימא ממתן תורה עד השתא דהיינו ימי רב אשי ליכא כולי האי שהרי מיציאת מצרים עד תחלת חשבון שטרות אלף שנים כדאמרינן לקמן דשבקיה לאלפא קמא כו' ותשל"ח דשטרות שבו נפטר רב אשי הרי אלף תשל"ח ליציאת מצרים טמ"ת עד בית ראשון ת"פ שנים ובית ראשון ת"י וגלות בבל ע' ובית שני ת"ך הרי אלף ש"פ ומאחר החרבן עד שנפטר רב אשי שנ"ח

עיון יעקב

בהם של הויה שהוא מספר כ"ו: **ששת** אלפים הוי עלמא. עיין פרש"י שהוא נגד ימי השבוע אפשר דמס"ע מרמז ג"כ ששת ימים תעשה מלאכה כדאמרינן לעיל היום לעשותם ולא למחר לעשותם כי הוא יום השבת ומי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת כדאי' לעיל: **שאין** מושיבין מלך בן מלך. לפי שלא נתנה לו המלוכה לדורות בירושלים רק והיה כאשר תריד ופרקת עולו:

עץ יוסף

כג ושני אלפים ימות המשיח · ונראה דהס"ד כי אני ה' בעתה אחישנה · הבטיחנו שאם נזכה אז כשיגיע זמנו של בן דוד דהיינו בשני אלפים אחרונים ימהר לשלחו בתחלתן ולא בסופן · וא"ת הא איתא באגדת חלק מפני מה מ"ם דלמרבה המשרה סתומה בקש הקב"ה לעשות חזקיה בן דוד וסנחריב גוג ומגוג: והלא חזקיה בזמן בית ראשון הוה · וזמן ביאת בן דוד לא הוי עד קע"ב שנים לאחר חורבן בית שני דהיינו ד' אלפים מבריאת עולם · ויש לומר דזכות חזקיה וזכות דורו היה כל כך גדול עד שרלה הקב"ה לעשותו בן דוד לפני זמנו כדאי' התם שנעץ חרב בבית המדרש וכו' ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ וכו' · דלא נקבע זמן אלפים שנה אלא לדור בינוני (תורת חיים): אינימא מתן תורה · עי' רש"י שהאריך · ומ"ש נמלא ממתן תורה עד ד' אלפים לבריאתו של עולם כו'·ר"ל נד שיושלם ד' אלפים לברייתו של עולם אינלריך אלא אלף וה' מאות וכ"ב · ואיך אמר שבסוף ב' אלפים ממתן תורה יושלם ד' אלפים

אמר הבונה אמר רבי חנינא וכו'. שלמים וכן רבים קץ שמו לחשך הגלות ותכלית לצרת ישראל לא שחשבו באמת אז זמן קבוע לזה דוקא אלא או לנחם ולתת תקוה לגולים או לומר שאז יהיה נקל להפיק רצון מה' על הגאולה ועל התמורה מיגון לשמחה אם יתחבר לכך כי יעזוב רשע דרכו וישוב אל ה' וירחמהו ומרגליתא בפומיה דרב סנהדרין פ' חלק כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ע:

המתורגמן. א) דיא איינצעלנע. ב) ווירד וועניגער. ג) מעהר.

(ע"י ח"ד) ואו

א חלק דף נ"ו:

חדושי גאונים

באפיו רוח המושל שמלך הזקן והכסיל יעלה עליו. וידו בל תנח טרם יורידהו לבאר שחת. לכן יוכיחהו לאדם כנגעי בני אדם עד אשר ישוב ועולם כמנהגו נוהג ואין יתרון לו לאדם רק לשוב מדרכיו ולהודות לה' על יתרונו אשר גמל עליו ויכבוש את יצרו מיום ההוא והלאה. ואז ידע אשר לטובתו קרני היצר ונפש החיונית עדו עליו טרם יעמוד על עמדו כאמור. וזה שרמזו רז"ל במס' סנהדרין פ' חלק במ"ש כל הזובח את יצרו ומתוודה עליו כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמים שנאמר זובח תודה יכבדנני יכבדני לא נאמר אלא יכבדנני בעוה"ז ובעוה"ב והכוונה בזה ע"פ האמור כי הכובש וזובח את יצרו ולא יתננו להרע ומתוודה עליו שנותן הודה לה' ומאמין כי לטובתו נותן בקרבו הוא כאילו כבד להקב"ה בשני עולמים כי בזה יודע כי בי"ה ה' צור עולמים גם שניהם לטובת האדם כי נותן בקרבו הנפש שבוית מרום לידע קרנות הנפש החיונית אשר קדמה אללו מאת היותו בעולם כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וזה שאמר דוד המלך ע"ה במז' ס"ט שם שהרשעים על הרשעים הרודפים ואמר אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו וגו' ואמר ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני. ר"ל אני איני מצפה רק לישועת ה'. לכן אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה על העונות והאשמות אשר ממך לא נכחדו ואשר הם הסבו אלי את הרעה. ואמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים כי התורה צלוו בזבחו את יצרו אשר זבחי אלהים רוח נשברה. הם יותר משור מקרין מפרים ודימה הנפש החיונית לשור מקרין אשר קרניים מידיו לא לנגח אותו ולמנוע

בן מלך (עובדיה א) בזוי אתה מאד שאין להם לא כתב ולא לשון :

כה שם א"ל אנטונינוס לרבי בעינא דימלוך אסוירוס בני תחותי(א) ותתעבד טבריא קלניא ואי אמינא להו חדא עבדי תרתי לא עבדי אייתי גברא ארכביה (אכתפיה דחבריה) [אחבריה] ויהב ליה יונה לעילאי בידיה וא"ל לתתאה דיימר ליה לעילאי דניפרח יונה מידיה אמר ש"מ ה"ק לי את (תבע) [בעי] מינייהו דאסוירוס בני ימלוך תחותי ואימא ליה לאסוירוס דתתעביד טבריא קלניא א"ל (קא) מצערן לי חשיבי רומאי אעייליה לגנתא כל יומא הוה עקר חד פוגלא [ממישרא(ב)] קמיה אמר ש"מ ה"ק לי [את] קטול חד חד מינייהו ולא תתגריי(ג) בהו בכולהו [שם ע"ב] ונימא ליה מימר בהדיא אמר שמעי חשיבי דרומאי ומצערי ליה ונימא ליה בצנעא משום דכתיב (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול · הויא ליה ברתא ושמה גירא וקא עבדא איסורא שדר ליה גרגיראי(ד) שדר ליה כוסברתא(ה) שדר ליה כרתי(ו) שדר ליה חסאי(ז) . כל יומא הוה משדר ליה מטרתא דדהבא פריכא וחיטי אפומייהו(ח) א"ל אמטו ליה חיטי לרבי א"ל רבי לא צריכנא דאית לי טובא א"ל ליהוי [למאן דבתרך דיהבו] לבתראי דאתו בתרך דאתו מינייהו ליפקו עלייהו . הויא ליה ההוא נקירתא דהוה אתי מביתיה לבי רבי וכל יומא הוו אתו תרי עבדי בהדיה חד קטיל אבבא דבי רבי וחד קטיל אבבא דביתיה ואמר ליה בעידנא דאתינא לא נשכח איניש בהדך יומא חד אשכחיה לרבי חנינא בר חמא דהוה יתיב אמר ליה לא אמינא לך בעידנא דאתינא לא נשכח גבר קמך א אמר ליה לית דין בר איניש א"ל אימא ליה ליזיל וליקרי להוא עבדא דגאני(ט) אבבא [דקאים וליתי] אזל ר"ח בר חמא אשכחיה

רש"י

כתב ולשון. של רומיים מאומה אחרת בא להם אחרים תקנו להם כל הספרים שלהם : קלניא · בת חורין שלא ליתן מס לעולם משום דאית בה רבנן ואנטונינוס עצמו היה משמש לפני רבי כדלקמן ומש"ה היה אוהב לרבנן : אייתי רבי גברא ארכביה וכו'. כלומר הרכב את בנך עליהם ועליך ותהא טבריא מסורה בידו : ואימא ליה · לבנך דלפרחיה ליונה מן ידיה כלומר דליעבד טבריא קלניא להוליאה מתחת עולו : ומצערי ליה · לרבי : עבדא איסורא · זנתה : שדר ליה · אנטונינוס לרבי עשב ששמו גרגירא אורוג"א בלעז והבין רבי מה לי ולעשב הזה ודאי סימנא הוא דשלח לי גרגירא נגררא ונמשך לב גירא עם הנואפים יודע היה ללמוד אנטונינוס : שדר ליה רבי כוסברתא · קליאנד"ר בלעז כלומר שחוט והרוג הבת . כוס ברתא שתי מלות : הדר שדר ליה · אנטונינוס כרתי פורו"ש בלעז כלומר אם כן יכרת זרעי : הדר שדר ליה חסא · ליטוג"א בלעז כלומר חוס עליה : מטרתא · דיסקיאות של עור כעין שקים גדולים : וחטי אפומייהו · שאם יפתחו השקים רואים החטים ולא יבינו : ודאתו מינייהו נפיק עלייהו · היולאים מבניך יוליאו האוצרות למלכי רומי העומדים אחרי על סמך ממון הלז : נקרתא · מערתא לשון נקרת הצור (שמות לג): לביתיה דרבי · ללמוד תורה :

משמש

תוספות

שדר ליה כוסברתא · קשה על פירוש רש"י למה א"ל להרגה הלא לא היתה חייבת מיתה כי לפום רהיטא נראה שהיתה פנויה וע"ק שרבי חזר בו מדבריו לקנרא כפי' ר"ח והערוך גרגירא ניאפה גירא הנואף והנואפת תרגום ירושל' גירא וגירתא שדר ליה כוסברתא כלומר כסה עליה ולא תוליא קול ואנטונינוס טעה וסבר שא"ל לשחוט הבת ושדר ליה כרתי כלומר וכי יתן לו עלה שיכרות זרעו שדר ליה חסא כלומר לא שלחתי לך אלא שתחוס עליה כלומר כסה עליה אמרתי לך : ה"ג חד קטיל אבבא דרבי וחד קטיל אבבא דביתיה · פירוש בחזרתו שלא ילך יחידי ובילאתו מביתו לקח שני נעריו עמו וא"ת והלא ב"ד הוא משבע מלות ואפי' לישראל אסור דהתניא העובדי כוכבי' ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין וי"ל שהיה ירא פן

מהרש"א

להו מלכא מתוכן ואין בניהם יורשים מלכותן וק"ל : דכתיב כי עוף השמים וגו' · בר"פ השותפין מפורש] : דיהבי לבתראי כו' ודאתו מינייהו נפיק עלייהו וכו' · לפרש"י ל"ע דה"פ דאתה תניחם לבניך למאן דבתרך והמה יתנו לבניהם בתראי עוד דאתי בתרדודאתי עוד מבניך יוליאו וכו' והענין נראה כפול גם שינוי לשון שאמר גבי בניו ליהוי דמאן דבתרך ושוב קאמר בלשון נתינה דיהבי לבתראי ונראה לפרש שא"ל דלהוו שתניחם לבנך דבתרך והמה יהבו שוחד לבתראי דהיינו שיעמדו למלכי רומי אחר אנטונינוס כדדרשינן מדהבה מדוד והבא אמר דאתו בתרך משום שכל זמן שהיה רבי קיים לא היו לריכין לתת שוחד למלכי רומי ושוב קאמר שיחזרו מלכי רומי להוליא לאותו ממון לדאתו מינייהו ניפוק עלייהו דהיינו למלך המשיח שיבא מבניהם דאליו יוליאו כל אותו הממון כדאי' במדרש וק"ל : חד קטליה אבבא דבי רבי וחד וכו' · ירלה שהקדים להוא דקטליה אבבא דבי רבי[א] להוא דקטליה אבבא דביתיה לפי הענין

הריטב"א

שנים כי הוא נפטר לתשל"ח לשטרות כמו שאמרנו ובשעת החורבן היה מונה הסופר ש"פ שנים כדאיתא בשמעתין יש מש"פ עד תשל"ח שנ"ח שנה ג"כ הרי מם"ת ועד פטירת רב אשי אלף תשל"ח ותו כי מעיינת בהו כו' פירוש ועוד יש לך קושיא אחרת דכי מעיינת בהו בהני ארבע אלפים לא תמצאם מחולקים לאלפים אלפים כמו שאתה אומר דהא בימי התוהו איכא תרי אלפא ופרטא דהאי אלפא דהיינו אלפים תמ"ח כדכתב רש"י ז"ל ונמצא התנא גורע משנות התוהו תמ"ח ומוסיף אותם על שנות התורה אלא מואת הנפש וכו' והוי יודע דהא דנקיט אילימא ממ"ת ועד השתא לרבותא נקטיה ליה שאפילו אתה מונה עד הזמן של רב אשי ליכא כולי האי וכ"ש שהיה לך למנות עד ימי התנא עצמו והרי זה מבואר יפה ובקוצר :

הכותב

שאין להם לא כתב ולא לשון . עיין פרש"י ולשון הוא גראמאטי"קא והוא הלטיין שמדברים בו הכומרים וע"ש בגמ' ובתוספות הקשו עליו ואמרו לא נהירא שלשון אומה שלימה יתלקט משאר אומות ופר"י שאין להם לשון מלכות וכתב מלכות להשתמש בו המלכים כשאר מלכיות חשובים כעין חכמת יונית והיינו דאמרינן במגילה והכרתי לבבל שם ושאר זה לשון ולשון ארמי עודם מספרים בבבל אלא ודאי לשון מלכות קאמר :

עיון יעקב

תרתי לא עבדי . אפשר שכן היה נימוס שלהם שמה שמלוה שמלך קודם מותו אחת שומעין לו ולא שתים ועוד י"ל דה"ק תרתי לא עבדי דסוי כתרתי דסתרי אהדדי דאי יעבוד טבריא קלניא משום שיש בה רבנן ועוסקין בתורה תמיד כיון שאין כאן והיה כאשר תריד איך ימנה המלך הלא ראוי להיות עול יעקב על לוארו : דנפרח יונה מידיה . כי כנסת ישראל ליונה מתולים כדכתיב כנפי יונה נחפה בכסף כדאיתא בשבת דף ק"ל מה יונה כנפיה מגינות עלה אף ישראל תורה ומלות מגינות עליה לכן העביד טבריא קלניא :

קטול חד חד מנייהו. ורבי לשטתו אזיל דכה"ג אמר לקמן דף ע"ז ע"א רבי מעיקר מילתא בעי למיעקר פורתא פורתא ע"ש : חד קטיל אבבא דבי רבי . אע"ג דב"נ מלווה על ש"ד מ"מ מלך שאני שיש לו רשות להרוג לעבדיו מכ"ש במקום שירא ממנו שיתגלה הדבר על ידו ועיין בתוספות : לית דין בר אינש . ושיקר מפני שלום מלכות שהרי מותר לשנות מפני דרכי שלום : הוי משמש ליה . אע"ג דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול י"ל דשום השים שתהא אימתו עליך בישראל כתיב ועוד כיון דרבי למד עמו וגיירו לשבילו לחיי עוה"ב

עץ יוסף

מבריית עולם . והא דלא פריך הכי מרישא דקתני שני אלפים תוהו והא תרי אלפי ופרטא דהאי אלפא הוא משום דליכא למימר דלא חשיב אלא כללי דהיינו האלפים ולא חש למיתנא פרטי דהיינו ארבע מאות ומ"ח (תורת חיים) :

בה גרגירא · כלומר ניאפה גירא · הנואף והנואפת תרגום ירושלמי גירי וגירתא (ערוך) : דהוה אתי מביתיה לבית רבי · קשה היעלה על לב כי מכרך גדול של רומי היתה מערה מפולשת עד רבי · והיא מהלך כמה חדשים

והים

[א]מהרש"א ד"ה חד קטלא אבבא וכו' והשתא שפיר בחזרתו קטיל ההוא אבבא דבי רבי וכו' . הנה מדבריו של גדול שכתב בחזרתו קטל וכו' משמע להדיא שלא הרגו אנטונינוס עד אחר שילא מבי רבי . וכ"מ ממה שהביא העין יעקב בשם תוס' הכי גרסי' חד קטל אבבא דרבי וכו' פירוש בחזרתו. והנה לפ"ז לכאורה אין מובן למה דא"ל אנטונינוס לר' חנינא ב"ח וכו' אזל ר"ח ב"ח אשכח דקטילא וצ"ל דקאי על העבד שקטל אתמול בחזרתו ודי בזה לחכימא ברמיזה :

יד יוסף

א שבת דף קי"ב ע"א עירובין דף כ"ד ע"א :

חדושי גאונים

מטוב . אכן הוא מפרים כי הפרסות ידועים שהם סימני טהרה כי יש לנפש החיונית גם סימני טהרה כאמור בזה . וזה שאמר יום שנברא אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחוזר הוא לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי ר"ל לא נבדי אשא העונש הוא כמ"ש מות תמות כי אם כל העולם יחרב ויחזור לתוהו עבור סרחונו. והיה יושב ודואג על זה וכיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא ר"ל שנשאר מנהג העולם על מכונו . עמד והקריב שור שקרנותיו קודמות לפרסותיו והוא לרמוז על נפשו החיונית אשר קרניו הם קודמים מנעוריו לנגח אפסי הבכל טרם שיבואו לו הפרסות שהם סימני טהרה והיא תודתו אשר הקריב עתה לה' . ועל זה נאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים והוא הענין אשר צריך האדם לידע בכח נפשו החיונית ואז ידע כי הצור תמים פעלו בכל דרכיו ואין להרהר בזה והבן (באר רחובות) :

המתורגמן · א) אנשטאט מיר . ב) איין רעטטיך פאן איין בעעט . ג) רייצען . ד) ווייסער זענף וזה מין למח . ה) קאריאנדער ואוא מין ארע. ו) לויך מין בצל . ז) סאלאטע מין ירק · ח) איין זאק מיט שטיקער גאלד און ווייטצען באיי דער עפנונג . ט) שלאפט .

דקטיל ושדי אמר היכי ליעביד איזיל ואימא ליה דקטיל א אין משיבין על הקלקלה אשבקיה ואיזיל השתא מזלזלנא במלכותא בעי רחמי עליה ואחייה ושדריה אמר ידענא דאפילו זוטרי דאית בכו (כולהו) מחיי מיתי נינהו ומיהו בעידנא דאתינא לא נשכח איניש (בהדך) [קמך] · כל יומא הוה משמש ליה לרבי [ומאכיל ליה ומשקי ליה] וכי הוה בעי רבי למיסק לפורייה[א] הוה גחין[ב] קמיה א"ל סק עלואי לפורייך א"ל לאו אורח ארעא לזלזולא במלכותא כולי . האי אמר מי ישימני מצע תחתיך לעוה"ב א"ל אתינא לעלמא דאתי א"ל אין א"ל והכתיב (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו בעושה מעשה עשו [תנ"ה לא יהיה שריד לבית עשו יכול לכל ת"ל לבית עשו בעושה מעשה עשו] א"ל והכתיב (יחזקאל לב) שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה א"ל מלכיה ולא כל מלכיה [כל נשיאיה ולא כל שריה] תנ"ה מלכיה ולא כל מלכיה כל נשיאיה ולא כל שריה · מלכיה ולא כל מלכיה פרט לאנטונינוס בן אסוירוס כל נשיאיה ולא כל שריה פרט לקטיעא בר שלום (דלאו שריה הוא דהא איגייר) : כו שם קטיעא בר שלום מאי היא דההוא קיסר דהוה סני[ג] להו ליהודאי אמר להו לחשיבי מלכותיה מי שעלתה לו נימא[ד] ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער אמרו ליה יקטענה ויחיה אמר להו קטיעא בר שלום חדא דלא מצית מכלית[ה] להו [לכולהו] דכתיב (זכריה ב) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי ב קאמר אילימא דבדרתינהו[ו] בארבע רוחות השמים (לימא בארבע) [האי כארבע רוחות לארבע רוחות מבעי ליה] אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל ועוד קארו לך מלכותא קטיעא ג אמר ליה מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא שאדו ליה[ז] לקמוניא חלולא כד נקטי ליה ואזיל אמרה ליה ההוא מטרוניתא ווי לה לאילפא דאזלא בלא מכסא (שקל סכינא קטעא לערלתיה א"ד גחין) נפל על רישא דערלתיה וקטעה (ב"ניה) אמר יהבית מכסאי חלפית ועברית[ח] כי קא שאדו ליה אמר כל נכסאי לרבי עקיבא וחבריו נפק רע"ק ודרש (ויקרא כד) והיתה לאהרן

משמש ליה · משמש לפניו בסעודה : שמה אדום · בגיהנם משתעי קרא : מי שיש לו נימא ברגלו · בשר מת המלערו : ויחיה · ויבריא : כל דזכי למלכא · נולח את המלך בדברים בושה הוא למלך ומשפט האיש להשליכו : לקמוניא חלולא · בית מלא עפר : מטרוניתא · רומיית : אילפא · ספינה : בלא מכסא · כלומר אוי לך שאיל ועליהם אתה נהרג שלא מלתה את עלמך ותטול חלק עמהם : והיתה לאהרן ולבניו · בלחם הפנים כתיב וכהן גדול נוטל מחלה כדאמרינן בסדר יומא (דף יז:) ונוטל חלה משתי חלות של עלרת וארבע או חמשה ממעשה לחם הפנים והתם מפרש ליה דפלגא הוא והכא נמי

יודיעו הדבר אל השרים והיו גורמין להרגו ואמרינן אם בא להרגך השכם להרגו עי"ל שהיה בורר המינים והמסורת דאע"ג דאין מינין באומות לענין קבלת קרבן מידם לענין הורדה לבור איכא כדפריך בפ"ק דחולין השתא דישראל מורידין דעובדי כוכבים מבעיא : ה"ג מלכיה ולא כל מלכיה כל נשיאיה ולא כל שריה פרט לקטיעא בר שלום. דקרא הכי כתיב מלכיה וכל נשיאיה ולא גרסינן שריה ולא כל שריה (דלא כתיב בקרא שריה והכי קאמר כל נשיאיה) :

מהרש"א

כי כשהלך מביתו לקח ב' עבדים עמו כי כן דרך החשובים ליטול ב' נערים עמהם כמ"ש גבי אברהם וגבי בלעם והוא לא רלה להמית אחד בפני חבירו כדאמר לעיל קטל חד חד ואל תתגרה בכולהו אלא שהניח אחד לישב אבבא דביתיה עד שיחזור ואת השני הניח לישב אבבא דבי רבי ואפשר שא"ל שישבו שם לשמור הפתחים והשתא שפיר בחזרתו קטל ההוא אבבא דבי רבי קודם שבא לקטל ההוא דיתיב אבבא דביתיה ודו"ק : כי כארבע רוחות השמים וכו' · נראה לפי פשוטו כמי שפיר קאמר דלא יכלת לכלם כיון דכ"כ מפוזרים בד' רוחות עולם מסוף עולם ועד סופו והוא ודאי לא יאמין הדרש אלא שבא הדרש ליתן טעם דלכך הם מפוזרים כדי שלא יכול לכלם לפי שהם המה קיומו של עולם כמו הרוחות ופרש"י בפ"ק דתענית כי בלא רוחות לא יתקיים העולם מרוב הבל וחמימות עכ"ל אבל לפי הדמיון נראה כי הרוחות הם קיומו של עולם היבשה שהוא מיבש הארץ ולולא הרוח היה העולם כולו מים במים לפי הטבע וכמ"ש בעבור מי המבול דכתיב ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים כן הם ישראל שאלולי הם היה העולם מוחזר לתוהו ובהו שישובו המים על הארץ כמ"ש לעיל וע"י שפרש ופיזר אותם בד' רוחות יתפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיום של עולם וק"ל : בלא מיכסה וכו'. הדמיון כי כמו העובר המכס במקום שהיה לו ליתן אין שומר המדינה מניח אותו ליכנס שם בסחורתו כן הענין מי שלא נתן מכס ערלתו בעולם הזה אין מניחין אותו ליכנס לג"ע כדאיתא במדרשות [א] שאברהם שומר שם על הפתח

עיון יעקב

אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל. ואפשר דזה היה כוונת המן שאמר ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים כלומר שזה הכוונה כי בד' רוחות פרשתי וא"כ אפשר לכלות כולם ולא תקרא מלכות קטיעא ואפשר שזה היתה כוונת אסתר שאמרה אלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי אבל להרוג ולאבד אין הלר שאני ועיין בסוטה דף מ"א ע"ב ובתוספות שם ובחדושינו בסנהדרין דף י"ט : א"ל אית לי לעלמא דאתי . אפשר דלכך שאל שאלה כאן כיון דעשה לו כל הכבוד הזה משום כבוד רבו מטעם דאמרינן בב"מ דכבוד רבו עדיף שמביאו לחיי עוה"ב לכך שאל לו אית ליה חלק לעלמא דאתי :

ע"ץ יוסף

והים הגדול בנתים שהיה הולך ושב בכל לילה · אך הנה בעינינו ראינו עוד היום הרוב לצפורי עיר שהמה רומי ושם היה מושב אנטונינוס · ויסב את שמה רומי כשם עיר מלכותו והיא בקרב ארץ ישראל הקדושה · ומשם היה לו מערה לצפורי בי היה דר בה רבי (אלשיך בשיר השירים) : מאכיל ליה ומשקי ליה · עשה כן כדי שיזכה עי"ז לעלמא דאתי לישב נמי במחילתו של רבי ולשמש לפניו כדאי' בפ' הנושא דקאמר רבי יוסף חפני ושמעון אפרתי המה שמשוני בחיי והמה ישמשוני במותי · והיינו דכי א"ל רבי שלא יזלזל עלמו כולי האי · השיב לו מי ישימני מלע תחתיך לעוה"ב. דכל עלמו נתכוין שיזכה ע"י תשמיש זה לשמשו ג"כ לעלמא דאתי ולהיות במחילתו אפילו לא יהיה שמה רק מלע תחתיו · ולכן לא היה חושש בזלזולו: כו אילימא דבדרתינהו בד' רוחות · פי' דמפוזרים בד' רוחות העולם מסוף העולם ועד סופו · ובודאי אם היינו מפרשים כן · ג"כ שפיר הוה אמר דלא יכלית להון כיון דלכל כך הם מפוזרים מסוף העולם ועד סופו · אלא שבא ליתן לו טעם בדרש זה על מה עשה ה' ככה ופזרם . לפי שהם קיומו של עולם כמו הרוחות . וא"כ אם ח"ו יאבדם יחרב העולם · לכן פזרם מסוף העולם ועד סופו כדי שלא יוכל לכלם : שאי אפשר לעולם בלא רוחות · פרש"י בפ"ק דתענית כי בלא רוחות לא יתקיים העולם מרוב הבל והמימות : לקמוניא · פירוש חפירה מלאה אפר מנופה שמשליכין בו חייבי מיתה · פי' אחר לכבשן האש עכ"ל הערוך ומסיים המוסיף הערוך פי' בלשון יוני ורומי ארובת העשן וכבשן ע"כ : וי ליה לאילפא דאזלא בלא מכסא · הדמיון דכי היכי דאילפא דאזלא בלא מכסא כל הסחורה שבה נתפסת בשביל העברת המכס כך הוא בדינה של גיהנם כל גופו של אדם נתפס בה בשביל ערלתו שבו·דכל מי שלא נימול אין אברהם מצילו מגהינם וגם בג"ע אין מניחים מי שלא נימול לכך המשילה דבר זה להעברת המכס : מזומן

המתורגמן. א) געהן צו בעטע. ב) זיך איינגעבויגען. ג) געהאסט· ד) ווילד פלייש. ה) דו קענסט זיא ניכט אויסראטטען. ו) צו שטרייט. ז) ווארפט מאן איהן. ח) ווירסט דו דורך קאמען אונד פאראיבערגעהן.

[א] מהרש"א ד"ה בלא מיכסא כדאי' במדרשות. (ובעירובין דף י"ט):

יד יוסף

א מגילה דף ט"ו ע"א : ב תענית דף ג' ע"ב : ג סנהדרין דף ל"ט ע"א :

עיני יצחק

א"ל קטיעא וכו' דכתיב כי כארבע רוחות השמים וכו' אלא כשם שא"א לעולם בלא רוחות. לכאורה קשה למה לא נמשלו למים ולפרש כשם שא"א לעולם בלי מים וכו'. ונראה שעיקר ההקפדה היה עליהם על שאין להם פרנסה קבועה כבני"ה כמו שאר האומות רק עיקר רוב פרנסתם הוא בענייני מסחור וקנין והיו נחשדים שמרמאים את הבריות במסחרם ולכך השיב להם שאדרבה שהם עושים בזה טובה גדולה לכל העולם שכמו שהטיב הקב"ה לבריות במה שברא הרוח המשב הממזג האויר ומביא הריח הטוב שיש בגנות ופרדסים למקום שהאויר רע מרפא ופיע וגם הוא מוליך אויר הרע ממקום המעופש למקום אויר הטוב וגם המה מתבלבלים ולולא הרוח היו האנשים הדרים במקום המשופש מתים מפני האויר הרע השוכן שם וע"י הרוח מתמזג האויר שבכל העולם ונותן חיים לכל חי כך המה ישראל במה שעיקר עסקם במסחר והיינו שלוקחים הבואה וכדומה ממקום הזול ביותר ומוליכים אותה למקום היוקר להחיות שם עם רב ובזה המה מטיבים לכל העולם. מטיבים להמוכרים כ מ ה שמשלמים להם כמיטב כספם עבור תבואתם שיש להם יותר מצרכם במקומם וכ"ש שמטיבים להלוקחים מהם להחיותם ברעב ואגב מטיבים גם לנפשם שמשתכרים בזה ומעתה ראוי שלא להיות שום מקום הקפדה עליהם וזהו פירוש על מ"ש כארבע רוחות שהוא לשון אויר המנשב . ועוד דקראי לך מלכותא קטיעא. נראה שזהו פירוש שני ללשון ארבע רוחות שפירושו כמו נדדין כי לא נדחה הפירוש הזה לגמרי יר"ל ע"י שהקב"ה פיזר אותנו לארבע רוחות השמים הוא סיבה להגלותנו שכל אחד חושש

ולבניו א מחצה לאהרן ומחצה לבניו יצאת ב"ק ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים . אנטונינוס שמשיה לרבי אדרכן שמשיה לרב כי שכיב אנטונינוס ב אמר רבי נתפרדה חבילה כי שכיב אדרכן אמר רב [דף יא] נתפרדה חבילה :

כז שם ג אונקלוס בר (קלוניקוס) [קלונימוס] איגייר שדר קיסר גונדא דרומאי אבתריה משכינהו בקראי ואיגיירו הדר שדר גונדא אחרינא אבתריה אמר להו לא תימרו ליה מידי כד נקטי ליה ואזיל אמר להו אימא לכו מילתא בעלמא ניפורא נקיט נורא קמי פיפיורא[א] פיפיורא נקיט נורא לדוכסא דוכסא להגמונא הגמונא לקומא קומא מי נקיט נורא קמי איניש אמרו ליה לא. אמר להו הקב"ה נקט נורא קמי ישראל דכתיב (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם וגו' איגיור כולהו . הדר שדר גונדא[ב] אחרינא בתריה אמר להו לא תשתעו[ג] (כלל) [מידי] בהדיה כי נקטין ליה ואזלי חזא מזוזתא דמנחא אפיתחא אותיב ידיה עלה אחיך[ד] אמרו ליה אמאי קא מחייכת אמר להו מנהגו של עולם מלך יושב מבפנים ועבדיו משמרין אותו מבחוץ אבל הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנא' (תהלים קכא) ה' ישמר צאתך ובואך וגו' איגיור ותו לא שדר אבתריה. (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך אמר ר' יהודה אמר רב אל תקרי שני גוים אלא שני גיים זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו משלחנן לא צנון ולא חזרת ולא קישות[ה] לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר צנון מחתך המאכל חזרת מהפך המאכל קישות מרחיב בני מעים והא תנא דבי רבי ישמעאל למה נקרא שמם קשואים שהם קשים לגוף כחרבות לא קשיא הא ברברבי הא בזוטרי :

כח שם ע"ב א"ר יהודה אמר שמואל עוד אחרת יש להם ברומי אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין הכותב

רש"י

השוה אותי כנגד כולן שהזכיר שמי לבדי : אדרכן · שר שבאומות היה : נתפרדה חבילה · אהבתינו שנקשרה נפש בנפש : גונדא · גדוד : ניפורא נקט נורא לאפיפורא· נוטל ומוליך האבוקה לפני האפיפיור. כלן מיני שררה זה למעלה מזה: קומא· מלך : שני גיים · כתיב וקרינן גוים: אנטונינוס ורבי · זה בא מעשו וזה בא מיעקב : חזרת . ליטוג"א בלעז : צנון . רפנ"א בלעז . חיתוך והיפוך מועילין למאכל : עוד אחרת · עוד איד אחרת יש להם לרומיים שאינה שנויה במשנתנו : אדם שלם · כנגד עשו אדם חגר כנגד יעקב צולע

מהרש"א

ואין מניח שם ליכנס מתוך ערלה וק"ל: קונה עולמו וכו' · יראה בזה שדקדק לומר בכ"א עולמו שקונה עולמו לפי מדרגתו כדאמרינן [א] שיש לכל צדיק מחילה בפני עצמו אבל בכה רבי אההוא דלא קנה עולמו רק בשעה אחת שנהרג ויצא מן העולם ולא זכה למדרגה היותר גדולה לקנות עולמו בכמה שנים וק"ל: ניפורא נקיט נורא וכו' · יראה בזה לפי ענינו שהם מיני שררה לפי מעלותם לע"ז והקומא הוא הגדול לפי חשיבותו ואמר דכ"א מהם נקט נורא להחשוב וגדול ממנו עד שהקומא לפי גדלו וחשיבתו לא נקט נורא מקמי שום בר איניש אלא בפני ע"ז כי במחשך כל מעשיהם והן צריכין לאור אדם אבל הקב"ה אינו כן כי נהורא עמיה שרי ואדרבה הוא נקט נורא מקמי ישראל כי הוא אינו צריך לאורם אבל הם צריכין לאורו כדאמרי' פרק ב"מ [ב] ועיין בענין זה פרק החובל וק"ל: [עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ . מפורש פ' הקומץ רבה]: לא צנון כו' · כתבו התו' אין זה רבותא כו' ועוד נראה לפרש דרבותא הוא דשכיח הוא בשולחנם אפי' בימות הגשמים דאין דרך אלו לגדל ולצמוח בגנות בימות הגשמים בשביל הקור ואולי שהיו מגדלים אותן במערות במקומות שאין הקור שולט בהם כ"כ וכן הוא דרך בחצרות המלכים ושרים עוד היום הזה ודרשו כן מדכתיב גיים ביו"ד תחת וי"ו כפירש"י והוא ודאי דבשאר מלכים הקודמים מיעקב ועשו גם המה

ראוי לכתוב כאן

ראוי לכתוב כאן מאמר מילמדנו רבינו שמזכיר יותר באורך ענין אונקלוס איך נתגייר והוא בפרשת ואלה המשפטים וז"ל . זש"ה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי אונקלוס הגר בן אחותו של אדריינוס היה ומבקש להתגייר ומתירא מן אדריינוס דודו א"ל אני מבקש לעשות סחורה א"ל אם אתה חסר כסף וזהב הרי אוצרותי לפניך א"ל עצה אני שואל מאתך אני מבקש לעשות סחורה ולצאת לחוץ לידע דעת הבריות ואני רוצה להמלך בך היאך לעשות א"ל כל פרקמטיא שאתה רואה שנפלה ונתונה לארץ לך ועסוק בה שסופה להתעלות ואתה משתכר בא לו לא"י ולמד תורה אחר זמן הרבה מצאוהו רבי אליעזר ור' יהושע ראוהו פניו משונות אמרו זה לזה אונקלוס הגר למד תורה כיון שבא אצלן התחיל לשאול שאלות הרבה והן משיבין אותו עלה אצל אדריינוס א"ל למה פניך משונות סבור אני שהפסידה פרקמטיא שלך או שמא אדם היצר לך אמר ליה לאו אמר קרוב אתה לי ואדם שבעולם מיצר לי א"ל ולמה פניך משונות א"ל שלמדתי תורה ולא עוד אלא שמלתי עצמי א"ל ומי אמר לך כך אמר לו בך נמלכתי אמר לו אימתי א"ל בשעה שאמרתי לך אני מבקש לעשות סחורה ואמרת כל פרקמטיא שאתה רואה שנפלה ונתונה לארץ לך ועסוק בה שסופה להתעלות חזרתי על כל האומות ולא ראיתי אומה שנפלה ונתונה לארץ כישראל וסופן להתעלות שכן אמר ישעיה כה אמר ה' וגו' לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו א"ל סנקתדרוס שלו אלו שאמרת עתידין שיהיו מלכים עומדים מפניהם שנאמר מלכים יראו וקמו הכה אותו אנדריינוס על הלחי א"ל כלום נותנין רטיה אלא על המכה עכשיו אם רואין גולייר אחד אין עומדין מלפניו שהיית אומר שיהו מלכים רואין אותן ועומדים מפניהם אמר ליה סנקתדרוס אם כן בוא ונתי.יר א"ל אונקלוס בן אחותו עד

עיון יעקב

הוה בנזק המלך שיקרא לך מלכות קטיעא : בכה רבי . עיין בסמוך דף י"ז בחדושינו : כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה. מזה נתפשט המנהג כשמת א' מן החבורה מבקשין ממנו מחילה ואומרין שחבורה בטלה :

משכינהו בקראי . אע"ג דדוחין את הגר מלקבלו היינו בני ישראל דוקא לפי שקשה להם כספחת משא"כ גר את חבירו ועוד שעשה כן כדי להציל את נפשו וע"ל במנחות בחדושינו דף ל"ב : אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם . הא דעשו כן לשבעים

עין יוסף

מזומן לחיי העולם הבא. כל היכא דאמרו מזומן פירושו שמזומן לחיי עוה"ב בלי שום צער גיהנם ועונשין אחרים מקודם : נתפרדה חבילה · ואפשר שהוא ע"ד שנוהגים בכל תפוצות ישראל שכשמת אחד שולחין לו השמש ואומר לו שכל האנשי החבורות שאתה היית נמנה עמהם נפרדו ממך ואין לך מהיום עוד עמהם התחברות :

כז שני גיים כתיב · וקרינן גוים . והקשה התורת חיים · והגאון ר' ישעיה ברלין על גליון הש"ס ברכות כ"ז ע"ב הא הכתיב הוא גיים והקרי הוא גוים ומכאן משמע להיפך ונראה שאין כוונת הגמרא שהכתיב הוא גוים וקרינן גיים · דבודאי הכתיב הוא גיים וקאמר (לפי הדרש שירצה לדרוש עתה גאים) אל תקרי גוים אלא גיים ר"ל גאים דכיון דבכל מקום באורייתא כתיב גוים בוא"ו וכאנבלא וא"ו · אמרינן דהיו"ד הראשונה בא במקום אל"ף· והיו"ד השניה נקוד בחיר"ק : זה אנטונינוס ורבי וכו' · וא"ת היאך אפשר לומר על רבי שהיה משתדל בהנאת גופו בצנון וחזרת וקישות בין בימות החמה בין בימות הגשמים והא אמרינן בשילהי פרק הנושא שבשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה · ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהנתי אפילו באצבע קטנה · ופרש"י ולא נהנתי בעוה"ז אפילו לפי הטורח שיגעתי באצבע קטנה שלי פירוש שהוא דבר מועט· ואמרו במדרש כששאדם מתפלל שתכנס תורה לתוך גופו כך יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו ומייתי ראיה מהך עובדיה דרבי כבר תירצו בזה דמ"מ אוכלי שולחנו היו רבים ועל אותו שולחן אמרו שלא פסקו ממנו לא צנון ולא חזרת כו' (מזרחי) :

המתורגמן. א) איין קליינער בעאמטער טראגט דאס ליכט פיר דען גראססען בעאמטען. ב) רעגימענט. ג) רעדען. ד) געלאכט. ה) גורקען.

[א]מהרש"א

[א]מהרש"א ד"ה קונה . כדאמרינן שיש לכל צדיק (עיין ב"ב דף ע"ה): [ב] שם סד"ה ניפורא . פ' ב"מ (שבת דף כ"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין דף ס"א ע"א ב"ב דף קמ"ג ע"א יומא דף י"ז ע"ב : ב עיין קהלת רבה פ"י סימן ז' : ג ועיין תנחומא סדר משפטים קהלת רבה פ"א סי' כ"ו ילקוט סדר בשלח רמז קנ"ט:

חדושי גאונים

עוד אחרת יש להם ברומי אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חיגר ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון ומניחין לו

עיני יצחק

לכבודו שלא יקראו אותו מלכותא קטיעא: אמר יהבית מכסאי חלפית ועברית. נראה שוכה להשיג אז ברוה"ק שהוא מזומן לחיי עוה"ב מבלי שום דין ולכך אמר חלפית ועברית. וכמו שמצינו בכמה צדיקים שמודיעים להם בעת מיתתם וכמו שמצינו ברבי (קדושין ע"ב) הומניא איכא בבבל וכו' וברבי אבהו שהראוהו י"ג נהרי אפרסמון וריב"ז שאמר הכינו כסא לחזקיהו ועיין במנחות (ק"ט ע"ב) בתוס' ד"ה בתחילה ע"ב : בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת . הנה מה שבכה רבי נראה שנצטער על שבזה יהיה מחייב אחרים וכדאיתא (יומא ל"ה) הלל מחייב את העניים ויוסף מחייב את הרשעים והוא שמאחר שמצינו שיכול אדם לקנות עולם הבא בשעה קלה בזה יחייב את כל הרשעים על שמתייאשים מלשוב ואושבים שאין להם תקנה חס ושלום בתשובה וגם יחייב את הצדיקים על שאינם מזדרזים יותר ויותר לקנות עוה"ב בכל שעה ובכל רגע כל ימי חייהם כי היה להם ללמוד ק"ו ממנו :

לולא על ירכו כלומר עדיין עשו שליט על יעקב : של אדם הראשון . והן בגדי חמודות שהיו לעשו : קרקפלו של רבי ישמעאל · בן אלישע כהן גדול ומהרוגי מלכות היה ומתוך יופיו נכנס בלב בת קיסר להפשיט עור פניו והניחה אותו באפרסמון שהא מקויימת ולא ישתנה ועדיין היא מונחת בגנזי רומא : פיזא · פז והיא אבן יקרה עד מאד ואינה מצויה בעולם : סך קירי פלסתר . חשבון הקלין כזב הוא נבואת יעקב שקרא לבניו לאחרית הימים שסופן לינאל כזב הוא . סך . חשבון . קירי. קלין : אחוה דמרנא זייפנא · אחיו של אדונינו עשו זייפן הוא יעקב שרמה לעשו וחשב להיות גביר [לאחיו]: דחמא חמא . הרואה בשמחה זו עכשיו רואה ומי שאינו רואה עכשיו לא יראה עוד עד שבעים שנה אינה נעשית : מאי אהני לרמאי ברמאותיה · ליעקב שרמה את עשו ולקח ברכתו : ווי לדין· לעשו : כד יקום דין . כשיקום יעקב : למינות · מינים תפסוהו לכופו לעבודת כוכבים : עליו הוא אומר · כלומר הדין עמך לדברים בטלים הם: והוא לא אמר כן · אלא נאמן עלי הדיין האמתי שבאמת דנני ליתן לי צרה זו שפשעתי לקוני : האמנתי . במה שדנתי עליך : דימוס פטור אתה · דימוס היתה שם יראתו ונשבע בה : (לנחמו · שהיה מתאבל מאד על שלא היה יודע מפני מה אירע דבר זה והיה מחפש במעשיו לעשות תשובה) : והנאך . ישר הדבר בעיניך : לכהן גדול · שהיה פורש מביתו לפני יוה״כ ללשכת פרהדרין ושם היו מתקנין לו כל צרכיו : והרשות · שולטנות לפי שנותנין עיניהם בבעלי ממון להרגם וליטול ממונם : ורבנן . דלית להו האי דבר מינות [דיעקב] : לסוף · היא נבזית בעיני כל ושוכרתן

תוספות

סך קירי פלסתר . פרש״י ליעקב קורין קירי ולא מסתבר שיכבדוהו לקרותו אדון ופי׳ ר״ת ליצחק אבי עשו קורין קירי [ולפי שהיה זקנם היו נוהגין בו כבוד] כלומר הברכות שנתן יצחק ליעקב וא״ל שיעבדוהו עשו לקץ הימין פלסתר הוא ואע״פ שגם הוא אמר והיה כאשר תריד מ״מ אינו נוטל עכשיו הברכות :

אותו על אדם חיגר ומלבישין אותו בלבושו של אדם הראשון ומניחין לו קרקפלו(א) של רבי ישמעאל בראשו ותלו ליה בצואריה מתקלי(ג) ארבעה זוזי פיזא ומחפין את השוקים באינך ומכריזין (וקורין) לפניו סך קירי פלסתר אחוהי דמרנא זייפנא דחמא חמא ודלא חמא לא חמא מאי אהני ליה לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותיה ומסיימי בה הכי ווי לדין כד יקום דין [א״ר אשי הכשילן פיהם אי אמרו זייפנא אחוה דמרנא כדקאמרי השתא דאמרי דמרנא זייפנא מרנא גופיה זייפנא הוא] :

כט דף טז ע״ב ת״ר א כשנתפס ר׳ אליעזר למינות העלוהו לגרדום(ג) לידון א״ל אותו הגמון(ד) זקן שכמותך יתעסק בדברים בטלים הללו א״ל נאמן עלי הדיין כסבור אותו ההגמון עליו הוא אומר והוא לא אמר אלא כנגד אביו שבשמים א״ל (האמנתני) [הואיל והאמנת עליך] דימוס פטור אתה וכשבא אל ביתו נכנסו תלמידיו [אצלו] לנחמו ולא קבל מהן תנחומין א״ל ר״ע [רבי] הרשני לומר לפניך דבר אחד ממה שלמדתני א״ל אמור א״ל רבי שמא דבר מינות בא לידך [דף יז] והנאך הדבר ועליו נתפסת למינות א״ל עקיבא הזכרתני פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון של צפורי ומצאני אדם אחד [ויעקב איש כפר סכניא שמו] אמר לי כתיב בתורתכם (דברים כג) לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה׳ אלהיך וגו׳ מהו לעשות ממנו בית הכסא לכהן גדול ולא אמרתי לו כלום אמר לי [כך לימדני] (מיכה א) כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו ממקום הטנופת באו למקום הטנופת (ישובו) [ילכו] והנאני הדבר ועי״ז נתפסתי למינות ועברתי על מה שכתוב בתורה (משלי ה) הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה הרחק מעליה דרכך זו מינות ואל תקרב אל פתח ביתה זו הרשות · א״ד הרחק מעליה דרכך זו המינות והרשות ואל תקרב אל פתח ביתה זו זונה ועד כמה אמר רב חסדא עד ארבע אמות · ורבנן האי מאתנן זונה מאי דרשי ביה כדרב חסדא דא״ר חסדא כל זונה שנשכרת סופה [היא] שוכרת שנאמר (יחזקאל טז) ובתתך אתנן ואתנן

לא היו חסרים מסולחנם כל הדברים אבל נקט רבי ואנטונינוס שהיו בזמן א׳ במקום אחד דהכי משמע קרא שני גוים בבטנך כמו יעקב ועשו שהיו בזמן אחד במקום א׳ בבטן כמפורש מתוך הסוגיא ודו״ק : מרנא גופיה זייפנא · ונראה דכולה מלתא הכי מתפרש לפי מכשול פיהם דמרנא גופיה שהוא עשו זייפנא הוא דחמי כבודן בעוה״ז חמי דלא חמי בעוה״ז לא יחמי לעוה״ב דמאי אהני ליה לעשו רמאה וזייפנא שהיה צד ורמה את אביו בפיו שלא עלה לו רמאותיו וזייפנותיה שיקבל עיקר הברכות והבכורה פי שנים שהוא שכר עולם הזה ועוה״ב ומסיימין ווי לדין כו׳ דהיינו לעתיד שיקום יעקב וכפירש״י והוא מתפרש כן לפי מכשול פיהם אבל לפי כוונת הרומיים האומרים נראה שהוא מתפרש להם בהפך שאין לו הכרע כמ״ש כשזה קם זה נופל ורב יעבוד לצעיר וק״ל : זו היא מינות וכו׳ · הזהיר הכתוב להרחיק כדי שלא יהנה וימשך אחריה כדקאמר והנאני הדבר ועי״ז נתפסתי למינות ועברתי וכו׳ דכששאל ממנו ולא השיב לו כלום ה״ל להרחיק ולא ה״ל

הכותב

שהוא במעי אמו היה ראוי להתגייר מה עשה סנקתדרום שלו עלה לגג נפל ומת ורוח הקודש אומר כן יאבדו כל אויביך ה׳ אמר ליה אדריינוס הרי מת סנקתדרום אין אתה אומר לי על מה עשית הדבר הזה אמר ליה בקשתי ללמוד תורה א״ל היה לך ללמוד הי״ה ולא למול אמר ליה אונקלוס נתת לאסטרלוס אנונה אלא אם נטל זיינו שלו כך לעולם אין אתה יכול ללמוד תורה עד שתמול שנאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל למי שהוא מל כיעקב לא עשה כן לכל גוי שכל הגוים ערלים חוקיו זו תורה ומשפטיו אלו הדינין · פירוש אנונה מאכל :

עיון יעקב

שנה אפשר משום דגלות בבל היה רק שבעים שנה וכמאמר דניאל ע׳ שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלות ולהתם חטאת ולכפר עון לכן בכל ע׳ שנה שלא נגאלו ישראל עדיין אומרים לו סך קירי פלסתר קץ הגאולה ועיין ברש״י ובתוספות וכפי פשוטו י״ל דכל דבר הבא בריחוק זמן קאמר אחת לשבעים שנה וכה״ג איתא בהוריות אחת לשבעים שנה כוכב עולה ומתעה את הספינה ע״ש ועי״ל דלשבעים שנה יכול לזכור את הדבר, כדאיתא בהוריות שמן זית מחזיר תלמודו של שבעים שנה משמע ולא יותר : **ומלבישין** אותו כלבושו של אדם הראשון . זכר לדבר שגם רבקה לבשה את יעקב בשעה שנטל הברכות את בגדי החמודות של עשו וכפירש״י : **והנאני** הדבר . ולפי שלא חטא רק במחשבה לבד לכך העלה לידון רק במחשבה וניצול ע״י מחשבות ההגמון שקסבר עליו הוא אומר : **אמר** רב חסדא ארבע אמות .

עין יוסף

בה ומסיימי בה הכי ווי וכו׳. סיפר אחד שהיה שם בשעת מעשה ששמע שאמרו כל המאמר הנ״ל בלשונם אך הסיום ווי לדין כו׳ אמרו בלשון קודש כדי שלא יבינו ההמון עם וזהו שאמר ומסיימי בה הכי ווי וכו׳ שהסיום לבד אמרו הכי בלשון קודש . וכתב בספר תורת חיים שעשו זה אחת לשבעים שנה לפי שבגלות בבל נגאלו ישראל לסוף שבעים שנה . לכך בגלות אדום כל שבעים שנה הראשונים חששו בני אדום שמא יחזור הקב״ה ויגאלנו לסוף שבעים וכיון שהגיע סוף שבעים ולא נגאל אותם שמחו ועשו חג ההוא. ועושין כן בכל שבעים שנה לזכר החג הראשון: **כט** בדברים בטלים · כלפי ד״ת אמר כן (מת״כ) : כסבור אותו הגמון שעליו הוא אומר . כלומר שהדין עמו שהם דברים בטלים · אבל באמת הוא לא אמר כן אלא נאמן עלי הדיין האמתי הקב״ה שבאמת דנני ליתן לי צרה זו שפשעתי לקוני : דימוס פטור אתה · דימוס היתה שם יראתו ונשבע בה (רש״י) או דימוס לשון שבועה (מת״כ)· ובמחילת כבודם שנעלם מהם לשעה מה דאי׳ בב״ר פ׳

המתורגמן . א) דיא הויט פאן געזיכט . ב) געוויכט . ג) טרעפפע , עשאפאט . ד) פירסט .

א תוספתא חולין פ״ב :

חדושי גאונים

קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו ותלו לו בצואריה מתקל זוזי פיזא וכו׳ . ווי לדין כד יקים דין . דברים הללו צריכין ביאור מה דאמר שמניחין לו קרקופלא דרבי ישמעאל היאך אפשר שיתקיים עור של אדם מת כל כך שנים ועוד שיאמר פייך בעור הנפשט מן האדם המת יופי וגם הענין הוא תמוה מאוד . ולכן נראה דבא לרמז דהנה בכל דור באין נשמות חדשות כמו שאמרו כמה פעמים בש״ס אכשר דרי ודור נקרא שבעים שנה וזהו שאמר עוד אחרת יש ברומי. פירוש ברומו של עולם היינו למעלה מביאין אדם שלם ומרכיבים אותו על אדם חיגר . הכוונה כי הנשמה הנתונה . כשהיא למעלה היא שלימה בתכלית השלימות לכן מכנה אותה בשם אדם שלם והגוף מסגה אותו בשם אדם חיגר . שאינו יכול לילך בעצמו . ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון . פי׳ כי קודם שיצא לאויר העולם לומדין אותו כל התורה כולה כאשר היה תכלית בריאת האדם בתחלה ולזה מכנה אותו כבגדי אדם הראשון . ומניחין לו קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו . פירוש כי מראין לו למעלה שירידתו בגוף לארץ להיות בגוף אפשר לו לסבול יסורים גדולים ואם הוא צדיק יכול לסבול כמו רבי ישמעאל כהן גדול שסבל היסורין הגדולים בהפשטת עור פניו כי אין לך יסורים גדולים מזה כענין שאמרו הלל מחייב את העניים כן מראין לו קרקפלו של רבי ישמעאל כהן גדול . כלומר הנך רואה שנתנה הבחירה לאדם לסבול אסורי הגדולה שבגדולות ואם לא תסבול רבי ישמעאל יחייב אותך ותלו ליה בצואריה מתקל זוזא פיזא . פירוש דאדם רשע יש לו תאוה של עולם הזה וכל כון דעלמא לא יספיק לו. ואיתא

לא נתן לך ותהי להפך ופליגא דרבי פדת [א] דאמר רבי פדת לא אסרה תורה אלא קריבה של גלוי עריות בלבד שנאמר (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה· עולא כי הוה אתא מבי רב הוה מנשק להו לאחותיה אבי ידייהו ואמרי לה אבי חדייהו ופליגא דידיה אדידיה דאמר עולא שום קריבה בעלמא אסור [ב] משום לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב:

ל שם לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל) [מאי הב הב] (אמר רב חסדא) אמר מר עוקבא קול שתי בנות שצועקות בגיהנם ואומרות בעולם הזה הב הב ומאי נינהו המינות והרשות. א"ד [אמר רב חסדא] אמר מר עוקבא קול גיהנם שצועקת ואומרת הביאו לי שתי בנות שאומרות בעוה"ז הבא הבא (שם ב) כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים ומאחר שלא שבו מהיכן ישיגו ה"ק ואם ישובו לא ישיגו [ארחות חיים]· למימרא דכל דפריש ממינות מיית והא ההיא אתתא דאתת לקמיה דרב חסדא [ג] ואמרה ליה קלה שבקלות עשתה בנה קטן מבנה גדול ואמר לה רב חסדא טרחו לה בזוודתה ולא מתה כיון דאמרה ליה קלה שבקלות עשיתי מכלל דמינות נמי הויא בה האי דלא מתה משום דלא הדרא בה שפיר [ומש"ה לא מתה]·איכא דמתני הכי ממינות אין מעבירה לא [ד] והא ההיא אתתא דאתת לקמיה דרב חסדא אמרה ליה קלה שבקלות עשתה בנה קטן מבנה גדול וא"ל רב חסדא זוידי[א] לה זוודתא ומתה מדקאמרה ליה קלה שבקלות עשתה מכלל דמינות נמי הויא בה:

לא שם ומעבירה לא והתניא אמרו עליו על [רבי] אלעזר בן דרדיא שלא הניח זונה [אחת בעולם] שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה בכרכי[ג] הים ונוטלת כיס דינרין בשכרה נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת [למקומה] כך אלעזר בן דרדיא אין מקבלין אותו בתשובה הלך וישב בין

רש"י

והכי משמע מאתנן זונה קבלה (מהון) [קובלה מאתנן] הזונה ובאתנן זונה ישוב להיכתן: ופליגא דר' פדת · הני ד' אמות דרב חסדא: אבי ידייהו · בזרעותיהן: אבי חדייהו · חזה דרך בני אדם כשיוצאין מביהכ"נ נושק הוא לאביו ולאמו או לגדול ממנו בארכובתו או פס ידו משום כבוד: שצועקות. מגיהנם על רוב יסורי גיהנם: מינות. צועקת הבא תקרובת אל ע"ז: רשות. צועקת הבא ממון ודורון וארנונא ומס למלך: לא ישובון. כל המומרים אחר שנדבקו במינות אינן שבין: ואם שבין. ממהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם או גזרת מלך עליהם למות: קלה שבקלות · עבירה קלה שבידה זו היא שעשתה וילדה בנה קטן מבעילת בנה גדול שבא עליה ובאת לקבל דין ולשוב בתשובה: זוודתא. תכריכין צדה לדרך (בראשית מ"ב) מתרגמינן זודין לאורחא ותכריכין הם צדה לדרך המתים: ה"ג מדקאמרה קלה שבקלות מכלל דמינות נמי הוה בה. אתקפתא היא: ואיכא דמתני הכי ממינות אין מעבירה לא והא ההיא איתתא דאתאי וכו' ומתה. ומשנינן מדקאמרה קלה שבקלות מכלל דמינות הויא בה ומשום הכי מתה: הרגל דברי חכמים הרגל התחלה כמו (אבות פ"ג) מרגילין [את האדם] לערוה ממשיכין והיינו התחלה: הפיחה. רוח:

פלי

תוספות

[ופליגא דרבי פדת. וא"ת ומאי פליגא דלמא לעולם אמרו רב חסדא ור' פדת שמן התורה אינו אסור אלא קריבה של גלוי עריות אבל מגזירת חכמים צריך להרחיק ד' אמות וה"נ קשיא פ"ק דשבת (דף יג.) על ההוא דאמר ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא קרב מה אשת רעהו הוא בבגדו והיא בבגדה אסור אף נדה כן ועלה קאמר ופליגא דר' פדת דא"ר פדת לא אסרה תורה אלא קריבה של גלוי עריות בלבד ומאי קאמר וכי בא רבי פדת לומר דאשתו נדה הוא בבגדו והיא בבגדה שרי והלא שנינו במשנה (שם דף יא) לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה לכך נראה לר"י דה"ק הכא והתם דמה שאנו דורשים מלשון קריבה הכא ארבע אמות והתם הוא בבגדו כו' ופליגא דרבי פדת דלר' פדת אין לשון קריבה בין בדברי תורה בין בדברי קבלה אלא גלוי עריות ממש ואפילו אסמכתא לעשות הרחקה ד' אמות אין ללמוד ממנה: ופליגא דידיה אדידיה · ומה שהיה מיקל לעצמו היינו משום דדמיין עליה כי כשורא כדאמרינן בריש פרק ב' דכתובות (דף יז.)]:

מהרש"א

ליסמע ממנו תשובתו וק"ל: בתוספות (בגמ') בד"ה ופליגא דר' פדת. וא"ת כו' דלר' פדת אין לשון קריבה בין בד"ת כו' עכ"ל ולא ניחא להו למימר בפשיטות דלרב חסדא אסור מן התורה דד"ת מדברי קבלה לא ילפינן כדאמרינן בריש ב"ק ועוד דהכי משמע דמאן דאוסר אינו אלא מדרבנן כדקאמר עולא קריבה בעלמא אסור משום לך לך וכו' ודו"ק: בתוס' בד"ה ופליגא דידיה אדידיה. ומה שהיה מיקל לעצמו וכו' עכ"ל ור"ל דתלמודא דמעתין קיצר במקום שה"ל להאריך דמטעם זה שהיה מיקל לעצמו וכו' לא פליגא דידיה אדידיה וק"ל: ה"ק ואם ישובון לא ישיגו וכו' · ודקאמר בקרא כל באיה לא ישובון היינו דלא ישובון בקל דקשה לפרוש ממינות וכפרש"י בספר משלי משא"כ בשאר עבירות דאינו קשה כ"כ לפרוש ועניןואם ישובון לא ישיגו וגו' פירש"י וזו גזירת מלך עליהם כו' עכ"ל ויש לפרש דרחמי שמיא הוא אחר שחזר שפיר בלב שלם כדמסיק ופן יחזור לסורו ח"ו אם לא ימות כי קרוב לאדם למשוך אחר המינות ולחזור לסורו ח"ו ומהאי טעמא מסיק נמי בעבירה דאביק בה טובא כמינות דמיא דקרוב לו גם כן לחזור לסורו וק"ל: למימרא דכל הפורש כו'. יש לדקדק

עיון יעקב

דחוק לד' אמות רשות אחריני הוא לכל הדברים ועוי"ל דמאל תקרב אל פתח ביתה קדרים דמתנינן לכל א' ד' אמות לפני פתחו כדינו אכן מדברי התוס' משמע דמלשון קריבה קדרים ע"ש: קול שתי בנות צועקות בגיהנם. הא דצועקות אלו יותר מאשר יורדי גיהנם י"ל לפי שאלו היו גורמים להנצל הרשעים להיות רואים פני גיהנם כדאיתא בעירובין דף מ"א שלשה אינם רואין פני גיהנם וכו' והרשות לפי שמכבידין עולם וכ"ש המינים כשמכבידין עולם עליהם ולפי שמשיגים בזה גבול לגיהנם עושין נקמה בהם בגיהנם לכך צועקים: א"ד אמר מר עוקבא קול גיהנם שצועקת. אפשר דאיכא בינייהו דללשון הראשון מיד לגיהנם ולפי לשון שני נדונים תחלה בשאר דינים קשים בכף הקלע עד שהגיהנם הבא לי ב' בנות וכו': כל דפריש ממינות מיית. מכא"כ מעבירה כדמסיק להכי לעיל הרחק מעליה דרכך זה מינות שצריך הרחקה יתירה לפי שקשה לפרוש ממנה ואל

ענף יוסף

כמ אבי ידייהו כו'. כתב התורת חיים וז"ל ונראה דאסור ללכת במחול עם הכלה בשבעת ימי המשתה אפילו אינו אוחז בידה ממש אלא בהפסק מטפחת כדרך שנוהגים מקצת ת"ח שבדור הזה אפ"ה לאו שפיר עבדי כדמשמע הכא דשום קריבה בעלמא אסור. ואין לחלק בין כלה לאחרת דליכא אידנא מאן דמצי למימר דדמיא עליה ככשורא. ולא אמרו חכמים אלא כיצד מרקדין לפני הכלה ולא עם הכלה. וכי האי גוונא פסק ש"ס ברפ"ב דכתובות דאסור להסתכל בפני הכלה כל שבעה כמו שאסור להסתכל באשה אחרת. ואותן בני בליעל ההולכים במחול עם נשים דעלמא עליהן הכתוב אומר יד ליד לא ינקה רע לא ינקה מעונשה של גיהנם וראוי לגעור בהן וכל מי שיש בידו למחות כו':

עין יוסף

פ' ע"ש וז"ל וכד הוה שמע ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס דימוס פס ופרש"י והערוך דימוס רחמים והצלה. פסגא היה אותו עוף ניצול וכן הוא בירושלמי פ"ט דשביעית ב"ק אמרה דימוס ואשתזיב · וכן אי' ב ראש השנה על אדם הראשון שילא בדימוס: אבי ידייהו ואמרי לה אבי חדייהו · מדלא נקט ש"ס אידייהו ואחדייהו · משמע דלא הוה מנשק להו על ועל החזה אלא על בית היד ובית החזה דהיינו על המלבוש שמכ בו היד והחזה · וזהו שאמר ופליגא דידיה אדידיה דאמר עולא שום קריבה בעלמא אסור שר"ל דאפילו בכה"ג דעביד הרחקה קצת אסור משום לך לך אמרינן לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב דכל היכי דכתיב

המתורגמן. א) ברייטעט איהר פֿאר. ג) אין דיא שטעדט באיים אופֿער, פי' הערים על חוף הים.

יד יוסף

א שבת דף י"ג ע"א: ב שבת דף ע' ע"א פסחים דף מ' ע"ב ב"מ דף נ"ב ע"א: ג קהלת רבה פ"א סימן כ"ט:

חדושי גאונים

בגיטין דף נ"ח הובא בתוספות כאן. תרי איסתרא פיזא נחית לעלמא חדא ברומי וחדא על כל העולם כולו. כמלא לא נחית לכל העולם כולו. כי אם זוזא פיזא. מיהו זה רק לשון מליצה לומר שיש ברומי עשירות כנגד כל העולם כלו. ולזה אמר כאן שתולין לו מתקל זוזא פיזא בצוארו. כלומר שיש בבחירתך לבחור בתאוות עולם הזה עד שלא תספיק לך כל כסף וזהב שבעולם ותשא על צוארך רק טורח המשא של אסיפת הזהב היינו זוזא פיזא. ומחפין את השווקים באיפך. פירוש שמראין לו כל תענוגי עולם הזה הן רבים כאילו כל השווקים מלאים מזה. וקורין לפניו סך קירי פלסתר ופירוש רש"י קירי קיזין אתוס דמרא זייפנא. פירוש שאומרים לו שהסך שיש להקזין כשהוא אחיו של בעל זייפן כלומר שמאסף ממון שלא כדין הוא פלסתר. פירוש אינו שוה כלום. דחמא חמי דלא חמי לא חמי. פירוש מי שרואה זה כל זאת בשכלו יפה רואה וטוב לו כי נותן אל לבו והולך בדרך הישר. ודלא חמי פירוש שאינו נותן לב לזה. לא חמי אינו רואה וכסכל מ"א י אהני ליה לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותא. כלומר ההולך אחרי ברירות לבו הרע ומאסף ממון שלא בדין אינו מהני לו כלום. ומסיימין ביה הכי ווי לדין כד יקום דין. כלומר ווי לרשעים כשיהיה תקומה לצדיקים למה דחשיב אותו בין אידיהן הוא כענין שאמר לקמן דף ח' שאדם הראשון קבע ימים טובים לשם שמים והם קבעו לעבודת כוכבי' הכא נמי דרך האדם לעשות סעודה ביום שהשלים שבעים שנה והחזיק עצמו בדרך

הרים וגבעות א אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליךרחמים נבקש על עצמנו שנאמר (ישעיה נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש על עצמנו שנאמ' (שם נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש רחמים על עצמנו שנאמר (שם כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה · אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו [לו] עד שנבקש עליך רחמים נבקש על עצמנו שנאמר (שם לד) ונמקו כל צבא השמים · אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה[א] עד שיצתה נשמתו יצתה ב"ק ואמרה רבי אלעזר בן דרדיא מזומן לחיי העולם הבא והא הכא בעבירה הוה ומית התם [נמי] כיון דאביק[ג] ביה טובא כמינות הוה דמיא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה בשעה אחת אמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלים אותם אלא שקורין אותם רבי :

לב שם רבי חנינא ורבי יונתן הוו אזלי באורחא (כי) מטו להנהו תרי שבילי חד הוה פצי אפתחא דעבודת כוכבי' וחד הוה פצי אפתחא דזונות א"ל חד לחבריה ניזיל אפתחא דעבודת כוכבים [שם ע"ב] דנכים יצריה א"ל אידך ניזיל אפתחא דזונות ונכפייה ליצרין ונקבל אגרא כי מטו להתם חזנהו לזונות דאכנען מקמייהו א"ל מנא לך הא א"ל כתיב (משלי ב) מזמה תשמור עליך תבונה תנצרכה · אמרו ליה רבנן לרבא מאי מזמה אי לימא תורה דכתיב בה זמה ומתרגמינן עצת חטאין וכתיב (ישעיה כח) הפליא עצה הגדיל תושיה אי הכי מזמה זמה מיבעי ליה אלא מאי מזמה מדברי זמה תשמור עליך תורה [תנצרכה] :

לג שם ת"ר כשנתפסו ר' אליעזר בן פרטא ור' חנינא בן תרדיון (למינות) א"ל ר"א בןפרטא לר' חנינא בן תרדיון אשריך *) ר"ח שנתפסת על דבר א' אוי לי שנתפסתי על ה' דברים א"ל ר' חנינא בן תרדיון אשריך

*) עי' הגירסא בגמרא .

רש"י

פצי אפתחא דעבודת כוכבים · פתוח לפתח עבודת כוכבים כמו (תהלים כ"ב) פצו עלי פיהם : דנכים יצריה . נשחט ונעקר יצרא אנשי כנסת הגדולה בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו כדאמרינן בד' מיתות (בסנהדרין דף ס"ד) כלומר ניזיל בההוא שבילא ולא ניזיל אפתחא דזונות שלא ישלוט בנו יצה"ר : אכנען זונות מקמייהו . נכנסו מפניהם לקובתן : מנא לך הא . דסמכת אנפשיך למיתי הכא ולא מסתפת מיצר הרע: זמה . מתרגמינן עצת חטאין עצת הוא תרגום של זמה וחטאין הוא תוספת שהתרגום מפרש שהעצה הזו רעה היא של חטא אלמא דזמה היינו לשון עצה והתורה נקראת עצה דכתי' (ישעי' כ"ה) הפליא עצה הגדיל תושיה משמע תורה תשמור עליך : מזמה . מן הזנות תשמור עליךתורה דסיפיה דקרא תבונה תנצרכה מזמה תשמור עליך מכל דבר רע והרהור חטא ואנו הולכין הלוך ודבר בד"ת : על חמשה דברים · חמש עלילות הן שואלין

תוספות

ניזיל אפתחא דבי זונות . מכאן יש ללמוד שדרך להרחיק מפתח עבודת כוכבי' כל מה שיכול משום דכתיב אל תקרב אל פתח ביתה ומוקמינן לעיל בעבודת כוכבים שהרי היה רוצה ללכת יותר אפתחא דבי זונות :

מהרש"א

למאי דס"ד דלא מיית אמאי לא תקשי ליה בגופיה דהאי עובדא מאי קא"ר חסדא טרחו לה בזודתא וי"ל דרב חסדא ודאי נמי אהאי קרא קסמיך ולהכי פריך אקרא וק"ל : הרים וגבעות בקשו כו' · שהיה מלטער שימות ע"י תשובה זו וע"כ אמר שיבקשו עליו רחמים שלא יפסד ויהיה קיים כמותם בעולם הזה והשיבו לו שלא יהיה חושש ודואג על הפסדו בעוה"ז כי העולם כולו בכלל הוא עולם ההויה והפסד כי ההרים ימושו וגו' וק"ל : [אלא שקורין אותו רבי וכו' . היינו הב"ק שאמרה שם רבי אליעזר כו' וק"ל] : א"ל מזמה תשמור וגו' ה"ק מדבר זמה תשמור עליך וכו' · אין זה סותר מ"ש פ' החליל [א] דאביי הוה מלטער ואמר על עלמו אי מאן דסני לי הוה לא הוה מצי לאוקמי נפשיה עד דתנא ליה ההוא סבא כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו דהכא איירי בשעה שעוסק בתורה כפרש"י מזמה תשמור עליך מכל דבר רע והרהור חטא ואנו הולכין הלוך ודבר בד"ת ועוד דהתם ייחוד הוה וק"ל : אשריך שנתפסת על דבר א' כו' על ה' דברים וכו'. יש לפרש כפרש"י ה' דברים היינו דקחשיב לקמן דתבעו לר"א בן פרטא א' מ"ט גנבת ב' ומ"ט תנית ג' ומ"ט קרו לך רבי כו' והוא טענה אחרת ממה שאמרו לו

הריטב"א

אמרו עד שאנו מבקשים רחמים וכו' · לא שההרים מבקשים אלא הכי קא בעי למימר בעל הברייתא כלומר הוא עצמו אמר בלבו למי אלך להרים ולשמים ולכולהו הן עצמן צריכין לבקש רחמים בשבילם ואילו היה להם פה היו משיבין לו לא נוכל לבקש עליך וכעין זה מצינו בכמה מקומות לא שמדברים ומשיבין אלא מסברא אנו אומרים שאם היו מדברים היו משיבים כך ותאמר להם הגפן החדלתי את וגו' וכן פרק שירה שהעופות והחיות מקלסין לאו שהם אומרים כלום אלא סברא היא שאם היה להם פה לדבר יש להם לומר כך וכך :

עיון יעקב

זו זונה שא"ל לרחוק כ"כ רק שלא תקרב אליה כדלעיל : אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים . עיין בריטב"א מה שפירש בזה וכה"ג איתא בילקוט ריש פרשת ואתחנן בשם התנחומא שכן דבר משה בשעה שנגזר עליו למות במדבר ע"ש בארינות יותר: בכה רבי . וכה"ג מלינו לעיל בקטיעא בר שלום אפשר לומר דלכך בכה רבי דוקא לפי שהוא שכל יסורין כמה שנים קודם מותו כדאיתא בב"מ פ' הפועלים דף פ"ח תליסר שנין בית באמירתא ושבע בצפידנא וזה שאמר יש קונה עולמו בכמה שנים וקונן על עלמו כך :

ניזיל אפתחא דבי זונות. ואע"ג דדרשינן לעיל אל תקרב אל פתח ביתה זו זונה י"ל היינו דוקא ביחיד ועי"ל לפי שעוסקים בתורה בטוחים היו שתשמרם מן החטא ועיין

ענף יוסף

לא התם כיון דאביק ביה טובא כמינות הוה . הענין כי העבירות האחרות . אף אם ירגיל בה מאד . נוח אח"כ להגביר עליה ולמנוע מאתה . וא"כ יתכן התרעה בהם . כמאמרם ז"ל כל הרשעים מלאים חרטה . לא כן הדבר הזה כל המשביעו רעב . והוא תמיד מוסיף ומתגבר עוד על תאותו ואיננו יכול להשבית עוד תאותו מרוב אדיקתו . והנה הנפש אף הרעה שברעים אחרי עשותה המזמתה . תיכף נמאה בלבה התרעה והלער והיגון על מה שעשה . וזה מסיבת כי הנפש מהעליונים דבוקה בהוד השכינה . על כן מתעלבת על כל זדוניו אשר סיבב התחברות הגיון לה . לא כן בדבר הזה שמרוב דביקתו לא יתחרט ולא יתעלב ולא יתגבר עליו . וא"כ גורם שינטל הוד השכינה מעליו :

לב כי מטו להתם חזנהו לזונות דאכנען מקמייהו א"ל מנא לך הא. ופרש"י מנא לך הא דסמכת אנפשיך למיתי הכא ולא מסתפת מיצה"ר עכ"ל . וקשה דא"כ אמאי

עץ יוסף

מתרגמינן סחור סחור לפי שהוא מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם ואמרינן ליה לנזיר שילך לו מן הכרם וירחיק עצמו ממנו בתכלית הריחוק דאפילו סחור סחור לכרמא דהיינו סביב הכרם לא יקרב דאפילו קריבה בעלמא אסור (תורת חיים) ועיין בענף :

לא עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש על עצמנו · קשה הא המתפלל על חברו הוא נענה תחלה א"כ היה להם להתפלל עליהם והיו נענין תחלה · ויש לומר דאם כן היה ליה להתפלל עליהם והיה נענה הוא תחלה :

כמי

נטר לומר זה עד אחר שבא שם . מיד כשאמר ליה ניזיל אפתחא דזונות קודם שילך תיכף היה לו לשאול איך אתה רוצה ללכת שם ותסמוך על נפשך ולא תירא מהיצה"ר . ואפשר כי לא היתה השאלה על מה שאמר ניזיל וכו' כי כבר אמר היותו עושה כן כדי לכוף את יצרו שבזה יקבל שכר ורוצה להכנס בקלא סכנה זו . כי תועלת מרובה והוא קרוב לריות גדול ורחוק מן ההפסד . דודאי הם להיותם לדיקים גמורים ישימו כל כחם להכניע יצרם . אמנם מאחר שראו כשבאו לשם נתוסף להם זכות אחר כי לא מבעיא שלא נכשלו ולא נמסרו ביד יצה"ר אלא שהזונות עלמן ברחו ונתחבאו מפניהם על זה שאל מנא לך הא מאין בא לך לזכות כזה שאפילו הזונות מתרחקות כאלו הן רוצות להרחיק מן החטא כי לא הייתי חושב אלא שתעמודנה במקומן ויהיה לנו כח לכוף יצרנו אבל דבר זה מהיכן בא . והשיב כי הפסוק אמר כן כאמרו מזמה תשמור עליך דהיינו מדבר זמה עצמה תשמור עליך התורה כי תעשה . באופן שהזמה עצמה תסבב במהרה לך כעין זה שתברח הזונה מפניך (בינה לעתים) :

המתורגמן. א) האט געשריען מיט געוויין . ג) אנגעשלאָססען .

[א] מהרש"א ד"ה א"ל . פרק החליל (דף נב:) :

יד יוסף

א עיין כעין זה בתנחומא סדר ואתחנן סימן ו' :

חדושי גאונים

טוב וישר . וראוי באותו פעם לרמז לדבר זה. ולברך את השם על שסייעו לשוב על לבו כל זה והם קבעוהו לעבודת כוכבים שמאמין בכל דבר שעולין בימיהם לגדולה ואומרין להיפך סר קירי פלסתר וכמו שפירש רש"י ומכנין אותו לעשו וליעקב ואומרים שמדתם הוא המדה של עשו הוא הטוב ויש־אל עם נבל ויעקב אחוה דמרנא זייפנא אבל באמת ווי לדין כד יקום דין (אמת ליעקב) :

הלך וישב בין הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים וכו' עד אין הדבר תלוי אלא בי . הכוונה בזה מה שבקש מהם שהם יבקשו והם השיבו עד שנבקש על עלמך נבקש על עלמנו. ולכאורה קשה אף שהם לריכים לבקש ע"ע למה לא יבקשו גם עליו. וי"ל משום דכלל זה בידינו הוא כי הכל הולך אחר המקור ואם המקור אינו מתבטל גם כן הדבר היוצא ממנו אין נתבטל אבל אם המקור יתבטל גם מה שיולא ממנו יתבטל . והנה באמת יכול אדם להשיב הן אני קרוץ מחומר ולכן אנכי חוטא . ובאמת אם החומר לא היה יוכל להתבטל היתה באמת תשובה אבל כיון דהחומר ג"כ יתבטל ויכולים לבטלו ואם כן גדול העון למה לא ביטל החומר שלו וחטא . ומבואר במשו"ע ובאגדת בראשית האיך מדד הקב"ה את מי תהוםכל תהום שהיה רואה שמימיו מתגברין היה נוטל הר גבוה והיה נותן עליהם וכו' . והיוצא מזה שהגבעות יש בהם יסוד עפר הרבה . ולכן אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים ר"ל שהמה יבקשו עלי

שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאתה עסקת בתורה ובגמ"ח ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד וכדרב הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר (דה"ב טו) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה מאי ללא אלהי אמת (אמר רב הונא) כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה· ובגמ"ח לא עסק והתניא א ר' אליעזר בן יעקב אומר אל יתן אדם מעותיו לארנקי[א] של צדקה אא"כ ממונה עליו ת"ח כר"ח בן תרדיון· הימוני מהימן מיעבד לא עבד והתניא ב א"ל (רבי) מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים מיעבד עבד ג כדבעי ליה לא עבד:

לד שם אתיוה לר"א בן פרטא אמרו ליה מ"ט תנית ומ"ט גנבת אמר להו אי סייפא לא ספרא[ב] ואי ספרא לא סייפא מדהא לא איתא הא נמי לא איתא ומ"ט קרו לך רבי רבן של טרסיים[ג] אני אייתו ליה תרי קיבורי[ד] אמרו ליה הי דשתיא[ה] והי דערבא[ו] אתרחיש[ז] ליה ניסא אתיא זיבורא ויתיב על דערבא ואתיא זיבורתא ויתיב על דשתיא אמר להו הא דשתיא והא דערבא ומ"ט לא אתית לבי אבידן [אמר להו] זקן אני ומתיירא אני שמא תרמסוני ברגליכם אמרו ועד האידנא כמה סבי ארמוס איתרחיש ניסא וארמס חד סבא בההוא יומא

רש"י

עלי: כמי שאין לו אלוה· להגין עליו: ה"ג מאי ללא תורה: רבי חנינא בן תרדיון. גבאי של צדקה היה: מעות של פורים. שגביתי מבני העיר לחלק לעניים לסעודתן ותנן (ב"מ ע"ח:) אין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו: נתחלפו לי במעות של צדקה. וסבור הייתי שהן של צדקה וחלקתים לעניים שלא לסעודת פורים ואני פרעתי משלי את של פורים. ל"א מעות שלי לסעודת פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וסבור הייתי שהם של צדקה וחלקתים לעניים ולא חזרתי להפרע מארנקי של צדקה: גנבת· [גנב] ולסטים היית: מדהא לא איתא· כשם שאין השנים בי דהא אין שתיהם באדם אחד כך אין חברתה בי והאומר לכם עלי שקר נמלא בדבריו: מ"ט קרו לך רבי. הרי עלילה שלישית: טרסיים. גרדיים: קיבורי. פקעיות למוסילא"ש: הי דשתיא והי דערבא. איזה של שתי ואיזה של ערב: אתא זבורא· זכר ויתיב על דערבא ואתא זיבורתא נקבה ויתיבת על דשתיא והבין שהוא נס הנעשה לו שהשתי מקבל ערב כנקבה המקבלת את הזכר: לבי אבידן· בית שאוכלין ושותין שם לשם עבודת כוכבים [ומזבלין זבול לעבודת כוכבים] ומפקחין על עסקיה

תוספות

כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה. [מוכח] מדכתיב ללא אלהי אמת והדר ללא תורה משמע דבריש' קאמר שאע"פ שיש לו תורה עדיין יכול להיות שהוא בלא אלהי אמת:

מה

מהרש"א

מ"ט תנית כפי' רש"י שזו עלילה שלישית והוא לפי שהיא בכלל שגזרו כל הסומך והנסמך יהרג כדאמרי' פ"ק דסנהדרין[א]ד' ומ"ט לא אתית לבי אבידן כו' ה' ומ"ט קא שבקת עבדך לחירות וכו' הרי ה' דברים וק"ל: כמי שאין לו אלוה וכו'· ר"ל כאילו אין לו אלוה להצילו שאין לו אלהים אמת ח"ו דמדותיו הם ג"ח ויש לאדם לילך אחר מדותיו וק"ל: מאי ללא אלהי אמת וכו': יש לעיין דמשמע שהיה שם מיהת עסק התורה ובסופיה דהאי קרא כתיב וללא תורה ויש ליישב דלצדדין קאמר קרא דאותן ימים רבים חלוקים היו דיש מימים ההם ללא אלהי אמת דהיינו שהיו עוסקין בתורה אבל לא היו עוסקין בג"ח ויש מאותן ימים שגם תורה לא היה להם כדכתיב בסיפא דקרא וללא תורה וק"ל: אי סייפא לא ספרא כו'. בערוך בערך סייף וז"ל ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים וכו' והכין פירושו של דבר דכתי' אם תאבו ושמעתם וגו' ואם תמאנו ומריתם חרב וגו' והיינו דאמרינן פ"ק דעבודת כוכבים אי ספרא לאו סייפא וכו' עכ"ל· נראה מפירושו לפרש דה"ק הכא אי ספרא כמו שאתם אומרים תנית לאו סייפא שאתם אומרים גנבת ואני חייב הריגה בסייף ואי סייפא כמ"ש גנבת ונתחייבתי הריגה בסייף לאו ספרא אנא שאתם אומרים תנית ומדאחד מהם ליתא אידך נמי ליתא ויותר נראה לפרש הכא דסייפא קאמר על העוסק בסייפא דומיא דעוסק שבספרא והיינו הגנב העוסק בגניבה וסייף בידו שיודע שאין אדם עומד על ממונו ובא בסייף שאם יעמוד בעל הממון נגדו יהרגנו וז"ש אי ספרא לאו כו' כי העוסק בתורה לאו סייפא אין לו זמן לעסוק בעסק הגניבה כמ"ש בפרק הפועלים[ב]שאיל עילויה אי צורבא מרבנן

עיון יעקב

במהרש"א ומ"ש תוס' מכאן יש ללמוד שדרך להרחיק מפתח עבודת כוכבים שהרי היה רוצה ללכת יותר אפתחא דבי זונות לכאורה לא מוכח מידי די"ל דמש"ה היה רוצה לפתחא דבי זונות כדקאמר כדי לקבל אגרא מש"כ התם דנכים יצריה ואולי יש לומר מדה"ל למימר אדרבא ניזול וכו' אלא ודאי דמש"ה לא קאמר לשון אדרבא משמע דאי לאו דנכים יצריה היה הולך אפתחא דעבודת כוכבים לקבל אגרא ובאמת זה אינו:

כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו עליו אלוה. עיין בחידושינו פ"ק דסוטה מטעם שתורה תחלתו ג"ח וסופו ג"ח וע"ד הפשט י"ל לפי שהעולם נברא בשביל שני מדות הללו תורה וג"ח לכך מתחיל התורה בב' לרמוז על שתי מדות הללו לכך בחסד ואמת יכופר עון דהיינו תורה וג"ח כדאיתא ריש ברכות כי בחסד עולם יבנה וגם בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית וראש דברך אמת כדאיתא במדרש ריש פרשת בראשית א"ר יצחק מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת דכתיב בראשית ברא אלהים ואין אלהים אלא אמת שנאמר וה' אלהים אמת ע"ש ועיין בפ"ק דמגילה ששינו לתלמי המלך וכתבו אלהים ברא בראשית שלא יאמרו שני רשויות וקשה לכאורה באמת למה לא נכתב כן אלהים ברא בראשית אלא צ"ל דבאמת אלו נכתב כן הייתי אומר דבמדת אלהים שהוא אמת לבד נברא העולם ובאמת גם במדת חסד נברא העולם כדכתיב עולם חסד יבנה לכך הוצרך לפתוח בב' שהוא בראשית וזה הכוונה בש"ס התורה ראשו ג"ח דהיינו ראשו ממש וזה שעוסק בתורה ולא בג"ח מוכח דס"ל דבתורה לבד שנקרא אמת נברא העולם כדכתיב ראש דברך אמת וא"כ קשה ה"ל לכתוב באמת אלהים ברא בראשית אלא יש מקום לבעל דין לחלוק שיש שתי רשויות וזה דומה כמו שאין עליו אלוה:

מ"ט תנית מ"ט גנבת. מדשאלו לו שתי שאלות אלו ביחד נראה משום דראו אותו שאכל בשעה ד' בתנות שהוא דרך עוסק בתורה וגנבים כדאיתא בפ' הפועלים שלוה ר"א בר"ש עייל בד' שעה בתנותא אי צורבא מרבנן הוא וכו' ואם לאו גנבא הוא לכן שאלו לו אלו שתי שאלות יחד והוא השיב להם אי ספרא לא סייפא במ"כ חד מהם שקר (ועיין במהרש"א) ומדהא ליתא הא נמי ליתא אלא באמת פועל אני כאשר אמר רבן של טרסיים אני: אי ספרא לא סייפא. כדאמרינן הסייף והספר נתנו כרוכין מן השמים כי הסייף כתיב על חרבך תחיה ובתורה כתיב כי היא חייך לכן אין לתפוס אלא אחד מהם:

עיון יוסף

לג כמי שאין לו אלוה. ר"ל כאלו אין לו אלוה להצילו שאין לו אלהי אמת ח"ו דמדותיו הם ג"ח· ודייק מדכתיב וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת והדר כתיב ולא תורה· משמע דברישא קאמר שאע"פ שיש לו תורה עדיין יכול להיות שהוא בלא אמת ח"ו דמדותיו הם ג"ח. והיינו לפי שלא עסוקים בג"ח שהוא מדת הקב"ה לכן לא יעשה ה' עמהם ג"ח·ועיין בתוס'·עוד יש ליתן טעם על מה דומה כמי שאין לו אלוה· משום דהעוסק בתורה ואינו עוסק בצדקה ובג"ח דסבר שמא יחסר לו אח"כ ולא יוכל לעסוק בתורה· אבל היה לו לבטוח בה' דפתח התורה בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית· וסופי תיבות דבראשית ברא אלהים אותיות אמת דנאמן הקב"ה לשלם שכרו ולא יחסר לו מזונותיו· לכן העוסק בתורה ולא עסק בג"ח דומה כמי שאין לו אלהי אמת (רמת שמואל):

לד אי סייפא לא ספרא ואי וכו'· הא דלא השיב בלשון ששאלוהו אי תנא לא גנב ואי גנב לא תנא על כן נראה לפרש דכי היכי דרבי אליעזר לעיל סי' כ"ט השיב לאותו שלטון נאמן עלי הדיין כסבורים היו שעליו הוא אומר והוא לא נתכוין אלא לאביו שבשמים· ה"נ ר"א בן פרטא למילתא אחריתי נתכוין אלא שהם טעו בדבריו· דאיתא במדרש רבה סדר בחקותי תני בשם רבי אלעזר הסייף והספר נתנו מכורכים מן השמים אמר להן הקב"ה אם שמרתם מה שכתוב בספר זה הרי אתם ניצולין מן הסייף ואם לאו סוף שהוא הורג אתכם כו'·והיינו דאמר להו אי סייפא כו' כלומר איני חושש ואיני מתיירא מכם דכיון דהסייף והספר נתנו מכורכין והא בהא תליא דכל מי שאינו מקיים מה שכתוב בספר נהרג בסייף וכו' ומדהא ליתא כי יודע אני בעצמי שקיימתי את התורה· הא נמי ליתא ואיני חושש לסייף שלכם· ואינהו הוא דטעו כסבורים היו שכופר ואומר שלא עסק בתורה· וכה"ג ודאי שרי וכמ"ש בש"ע סי' קנ"ז דאע"ג דאסור לומר שהוא עובד כוכבים· מ"מ יוכל לומר להן לשון דמשתמע לתרי אפי· וכפירוש זה משמע בערוך (תורת חיים): ומאי טעמא קרו לך רבי· לפי שגזרו שכל הנסמך יהרג כדאמרי'

המתורגמן. א) איין בייטעל. ב) ווען איין שווערדט, איזט ניכט דא קיינע לעהרע. ג) וועבער. ד) קנוילען פֿעדען. ה) דער לאנגער פֿאַדען. ו) דער קורצער פֿאדען, דער דורך ווארף. ז) געטראָפֿען

[א] מהרש"א

ד"ה אשריך. פ"ק דסנהדרין(ד' יד:): [ב] שם סד"ה אי סייפא. בפרק הפועלים(דף פג:):

יד יוסף

א ב"ב דף י' ע"ב:
ב מסכת כלה:
ג כתובות דף ס"ז ע"א:

חדושי גאונים

מחמת שאני קרוץ מכס ולכן חטאתי. והשיבו לו עד שנבקש עליך רחמים נבקש עלינו כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וכיון שאנו עתידים להתבטל ואם כן היית יכול לבטל גם כן החומר שלך ולכן גדול עוקך מה שחטאת. חזר ואמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים זה ידוע כשיש כח המתנגד אזי יתגבר האחד על חבירו ובעת שיתגבר הכח הזה הוא יותר חזק מהדבר שלא היה בו כח המתנגד ומבואר בספרי כל בריות שנבראו מן הארץ גופן ונשמתן מן הארץ וכל בריות שנבראו מן השמים גופן ונשמתן מן השמים חוץ מן האדם שגופו מן הארץ ונשמתו מן השמים. ולכן אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים שלכן חטאתי יען שיש בי כח המתנגד שמים נגד הארץ. וא"כ כיון שיש כח המתנגד ולכן התגבר בי כח הארציי וחטאתי. השיבו לו כי הם ג"כ יתבטלו דכתיב כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וכיון דהם יתבטלו וא"כ יוכל היה לבטל הרע שלו ולכן גדול עונו מנשוא או כמו שמבואר בילקוט בראשית כשבקשו עזה ועזאל שהם ירדו למטה ולא ישלוט בהן יצר הרע ומסיק הילקוט כשירדו היה יצרם קשה מאשר בני האדם. ולכן כשהנפש שהיא מן השמים וירדה לארץ אזי חטאה הנפש יותר יען שירדה לארץ ולכן אמר שמים וארץ כנ"ל יען שנשמתו מן השמים וגופו מן הארץ ולכן חוטאה הנפש יותר ולכן חטא גם הוא. והשיבו שהם

ומ"ט [קא] שבקת עבדך לחירות אמר להו לא היו דברים מעולם קם חד מינייהו לאסהודי ביה אתא אליהו אידמי ליה כחד מחשיבי דמלכותא א"ל שבקוה מדאיתרחיש ליה ניסא בכולהו בהא נמי מיתרחיש ליה ניסא וההוא גברא בישותיה הוא דקא מחוי[א] ולא אשגח ביה קם למימר להו הוה כתיבא איגרתא דהוה כתיב מחשיבי דרומאי לשדורי לקיסר ושדרוה בידיה דההוא גברא אתא אליהו פתקיה ארבע מאה פרסי אזל ולא אתא:

לה שם אתיוה לר' חנינא בן תרדיון א"ל (מ"ט) [אמאי] קא עסקת בתורה אמר להו כאשר צוני ה' אלהי א מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של זונות. עליו לשריפה שהיה הוגה [דף יח] את השם באותיותיו והיכי עביד הכי והא ב תנן *) אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב להתלמד עבד ג דתניא (דברים יח) לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות ואלא מ"ט איענש משום דהוגה את השם בפרהסיא הוה. ועל אשתו להריגה דלא מיחתה[ג] ביה מכאן אמרו ד כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו. ועל בתו לישב בקובה של זונות דאמר רבי יוחנן פעם אחת היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זאת מיד דקדקה בפסיעותיה והיינו דאמר ריש לקיש מ"ד (תהלי' מט) עון עקבי יסבני עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז מסבבין אותו ביום הדין. ובשעת הוצאת שלשתן הצדיקו עליהם את הדין הוא אמר (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אשתו אמרה (שם) אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. בתו אמרה (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם אמר רבי כמה גדולים שלשה הצדיקים הללו שנזדמנו להם שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין:

לו שם ת"ר כשחלה רבי יוסי בן קסמא הלך ר"ח בן תרדיון אצלו לבקרו א"ל חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר (תורה)

רש"י

לידע מה היא צריכה ומתנדבין: עבדך לחירות · והם גזרו על כך לפי שהוא דת יהודית: אידמי ליה. לההוא גברא: בישותיה הוא דקא מחוי · רשעך תראה ותודיע שרשע אתה והוא ינצל ע"י נס: הוה כתיבא חד אגרתא · דבעו חשיבי רומי לשדורי לקיסר על עסקיהן שדרוה ההוא שעתא בידיה דההוא גברא: פתקיה · אליהו ואזרקיה ד' מאות פרסי למען לא ישוב עוד לביתו כמו שקל קלא פתק ביה (ר"ה דכ"ה): עליו לשריפה. למה נענש כך: לפי שהי' הוגה את השם באותיותיו. דורשו בארבעים ושתים אותיות ועשה בו מה שחפץ: להתלמד עבד כדתניא וכו' · ומיהו הקב"ה מדקדק עם (בריותיו) [הצדיקים] כחוט השערה ואפילו להתלמד יש לחוש לכבוד הרב וקרא דלא תלמוד לעשות במילי אחרנייתא תוקמיה כגון נטיעת קישואין דסנהדרין (דס"ח) ודמות צורות לבנות דר"ג (ר"ה דכ"ד): בקובה. אהל זונות כדכתיב אל הקובה: דקדקה. לפסוע פסיעות נאות וכתיב (תהלים מ"ב) כל כבודה בת מלך פנימה: שאדם דש בעקביו · דקדוק פסיעות כי הכא נ"א שאדם דורסן ברגליו שאין חשובין בעיניו כלום: על כל דרכי · אפי' דקדוק פסיעות: שאתה יושב ועוסק

מהרש"א

הוא נייס אקדומי קדם לגירסיה ואי לא גנבא הוא כו' ודו"ק: א"ל כאשר צוני וכו' · גבי ר"א בן פרטא לא א"ל רק תנית שלא היה עוסק בתורה בפרהסיא ברבים ולכך היה יכול להכחיש כדקאמר מדהא ליתא כו' ולשון תנית שהיה שונה בעל פה אבל רבי חנינא בן תרדיון שהיה מקהיל קהלות ברבים וס"ת בחיקו לא היה לו מקום להכחיש ולכך א"ל אמאי קא עסקת באורייתא מה היה לך עסק בתורה שהיתה מונחת בחיקך שזה יורה על לימודך בה שלכך שרפו אותה עמו וק"ל: שלשתן צדקו עליהן הדין · ג' מקראות הללו שנזדמנו להם כ"א הוא מענינו שהוא אמר הצור תמים וגו' באותיות של שמו שפעל ועשה בהן העולם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים פעלו תמים אבל אני שפעלתי והגיתי באותיות של שמו כפרש"י לעיל ועושה בו מה שהוא חפץ אין פעולתי תמים כמ"ש בעוסקין בספר יצירה [א] שבראו להם עבדים והיה חסר מהם כח הדיבור והיא אשתו אמרה אל אמונה על שנתאלמנה מאישה ואין עול על הריגת עצמה אף שלא חטאה בשום דבר לדקה הדין עליה דאין עול במשפטה דהוה לה למחות כו' ובתו אמרה גדול העצה על שריפת אביה שנגזר עליו מעצה העמוקה שנגזר מן השמים על עשרה הרוגי מלכות א"נ בעצה עמוקה של י' בני יעקב במכירת יוסף נהרגו י' הרוגי מלכות כדאי' במדרשות ועל אמה אמרה ורב העליליה מל' עלילה דברוב עלילה נגזר עליה הריגה ועל עצמה לדקה הדין עיניך פקוחות על כל דרכי וגו' כפרש"י וק"ל: אומה זו מן השמים כו' · כל הענין בנבואת דניאל על חיה הרביעית ומלין לצד עילאה ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת וגו' ומפורש על מעשה דר"ח בן תרדיון

[א] מהרש"א

ד"ה שלשתן. כמ"ש בעוסקין בספר יצירה (סנהדרין דף סה:):

יד יוסף

א מסכת כלה: ב חלק דף צ' ע"א: ג ר"ה דף כ"ד ע"ב שבת דף ע"ה ע"א סנהדרין דף ס"ח ע"א לקמן דף מ"ג ע"ב: ד שבת דף נ"ד ע"ב:

חדושי גאונים

עתידים להתבטל וככתוב כי שמים וגו' ואם כן היה יכול להתגבר עליהם. ומבואר בשבת פרק מי שהחשיך דמזל יומא גרם מאן דבתלתא בשבת יהא גבר עתיר וזנאי ולכן אמר שמש וירח בקשו עלי רחמים ר"ל מזל יום ומזל לילה גרם ולכן חטא והשיבו שהם יתבטלו דכתיב וחפרה הלבנה וגו' ואם כן הם יתבטלו והיה יכול לבטל מזל שלהם. והנה אמרו בשבת פ' הנ"ל מזל שעה גורם מאן דבכוכב עתיר וזנאי יפ"ה ולכן אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים ר"ל מחמת המזל שלהם חטאתי והשיבו שגם הם יתבטלו דכתיב ונמקו כל צבא השמים ויכול היה לבטלם ולכן גדול עונו למה חטא חזר ואמר אין הדבר תלוי אלא בי ולכן עשה תשובה. באנפא אחרינא נראה לי לבאר דאי' בר"ה פ"ק דף י"ז ע"ב בע"א על המאמר ה' ה' אני הוא קודם שיחטא וכו'. באורתי דלכן הויה מרמז על רחמים דהנה אם האדם עושה רע לחבירו אזי השכל מסכים שלא ינקמו אבל אם אדם רואה בחבירו שהוא מזיק א"ע ולא ירע לחבירו אזי גדול הרחמנות על האיש הזה שהוא מזיק עצמו ולכן הויה במרמז שלה' אין עושה כלום כי אם האדם לעצמו ולכן גדול הרחמנות של ה' עלינו. והנה באמת כשאדם חוטא אינו מזיק ופוגם א"ע אלא פוגם בתחתונים ובעליונים והנה

עין יעקב

ומ"ט שבקת עבדך לחירות. ופרש"י לפי שהן גזרו על כך ועוד יש לומר לפי שהמשתחרר עבדו עובר בעשה כדאיתא בגיטין:

שלשתן הצדיקו עליהם את הדין הוא אמר הצור תמים פעלו וכו' שנזדמנו להם שלש מקראות. וי"ל דכל א' הוא מעניינו עיין במהרש"א ואפשר לפי מ"ש התוספות ז"ל ורוב העולם מפרשים שהיה קורא בפי' האותיות של שם המיוחד כאותיות של שאר תיבות וזה אין לעשות כדאמר בפסחים סוף פ' אלו עוברין לא כשאני נכתב אני נקרא עכ"ל וכתב מהרש"א בפ' עשרה יוחסין דף ע"א וז"ל הכוונה כי בעוה"ז מדת הדין שולט בשתוף מדת הרחמים כתחלת הבריאה ע"כ הכתיבה שם הרחמים והקריאה שם הדין אבל לעתיד שיהיה הכל רחמים אז יהיה השם קריאתו ככתיבתו ע"ש ואיתא בשער אורה הובא בילקוט ראובני ריש פרשת האזינו וז"ל כי לשון תמים הוא סוד שני דברים חסד ודין כאילו אומר תאומים וזה אמר תמים פעלו ברחמים ובדין עכ"ל וא"כ הוא אמר והצדיק על עצמו הדין שלכך נענש לפי שהצור תמים פעלו בשתוף רחמים ודין לכן ה"ל לקרות בשם אדני לא כשם שהוא נכתב לכך נענש ואשתו הצדיקה על עצמה הדין במה שאמרה אל אמונה ואין עול לפי שנענשה על שלא מיחתה בבעלה ע"ד דאיתא בשבת דף נ"ד דא"ר זירא לר' סימון לוכחינהו מר לנהי דבי ריש גלותא א"ל לא מקבלי מנאי אמר לו אם לפניו גלוי לפניך מי גלוי ע"ש וס"ל דר' סימון סבר מ"מ כיון שגלוי להקב"ה אין עליו עונש והתוספת כתבו שם דאם ידעינן בוודאי שלא יקבלו אין למחות מוטב שיהיו שוגגין וא"כ גם היא אמרה אל אמונה ואין עול אע"ג דאפשר לומר דלא היה מקבל מינה התוכחה וזו אל אמונה ואין עול בודאי

*) עיין הגי' בגמרא.

ע"ן יוסף

לעיל. וענין הסמיכה היינו בשמא דקרו ליה רבי כדאי' בפ"ק דסנהדרין · לכך א"ל מ"ט קרו לך רבי. והשיב רבן של טרסיים אני · כוונתו היה שהוא רבן של ת"ח שנקראין בעלי תריסין כדאמרינן המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש · ואינהו טעו כסבורין היו שאומר שהוא רבן של גרדיין (תורת חיים):

ומ"ט שבקת עבדך לחירות · נראה שגזרו על כך · לפי שרצו למעט ולבטל את המצות מישראל ועבד היוצא לחירות מתחייב בכל המצות (תורת חיים):

לאילטדינין

המתורגמן. א) זייז שלעכטעס האט ער איהם געוויזען. ג) געשטערט.

[א] מהרש"א ד"ה אני.כדאמרי׳ בעלמא (שבת דף ל"ב.) :

יד יוסף

א מסכת כלה: ב סוף מסכת כלה : ג בלא דין ובלא יסורין תוס׳ כתובות דף ק"ג ד"ה מזומן : ד שבת דף קי׳ ע"א :

חדושי גאונים

ראב"ד דימה בעת שחטא לא פגם כי אם את עצמו לכן אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים והם השיבו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה ר"ל גם אתה גרמת לנו שנמושו מחמת חטאך וגם לנו הרעות בחטאך ופגמת בנו ואיך נבקש עליך ונרחם עליך. חזר ואמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים שדימה שלא עשה בהם שום פגם והם השיבו כי שמים נמלחו והארץ כבגד תבלה ואם כן פגמת בנו מה שנמלחו ונבלה והרעות לנו ואיך נבקש עליך רחמים. חזר ואמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים שדימה שבהם לא עשה שום פגם והם השיבו שנבקשו רחמים על עצמנו שנאמר ותפרה הלבנה וגו׳ וא"כ גרם גם בהם ואיך ירחמו עליו ולבקש רחמים עבורו. חזר ואמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים דאיתא ברמב"ם בהל׳ יסודי התורה שהגלגל השמיני שם הכוכבים ומזלות הם גבוהים מן החמה ולבנה ודימה ראב"ד שבהם לא פגם ולכן אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים השיבו שבהם גם כן פגם דכתיב ונמקו כל צבא השמים ואם כן פגם בהם ואיך ירחמו עליו ולכן אחר כך כשראה שהוא חטא ופגם בכל לכן עשה תשובה (עין אליהו) : אי אתה יודע שאומה זו המליכוהו מן השמים וכו׳ כל הענין עד שאמר לו אם כן מחלקך יהיה חלקי ומגורלך יהיה גורלי. ולכאורה קשה דאמרי׳ בברכות פרק הרואה

מהרש"א

שאמר ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וגו׳ . ושא"ל אני אומר לך דברים של טעם . שגזירת שמים להמליך אותה ואתה אמרת לי מן השמים ירחמו · לסמוך על הנס לעסוק בתורה ברבים וס"ת בחיקך שאף אם יעשו לך נס מנכין לך מזכיותיך כדאמרי׳ בעלמא[א].ושא"ל מה אני לחיי עוה"ב וכו׳ . אף שהיה בו תורה היה מסתפק בעצמו כדקאמר לעיל כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה . וז"ש כלום בא מעשה לידך כו׳ . כי המעשה הוא עיקר . וא"ל מעות של פורים וכו׳ וא"ל א"כ מחלקך בתורה יהא חלקי ומגורלך במעשים יהא גורלי דאין מעשה גדול מזה : וא"ל בתו אראך בכך . במיתת שרפה כמ"ד שהיא מיתה החמורה שבמיתות וע"ז ליצערה עלמה בתו והשיב לה שלא תצטער על כך כי אלמלא נשרפתי לבדי כו׳ אבל אני נשרף וס"ת עמי ועיקר גזרת השרפה היה בשביל ס"ת שא"א לכלותה כליון גמור רק בשרפה ועל ידה שהיתה בחיקי גם אני נשרף עמה וזאת היא נחמתי מי שיתבע עלבונה כו׳ : וא"ל תלמידיו מה אתה רואה וכו׳ · שהם ודאי ג"כ ראו כן אבל שאלו על כך כדי לתת לו דמיון שלא יצטער כ"כ וימות מהר וז"ש לו כי כמו שראית גליון נשרף שהן גוף הס"ת והרוחני שהם האותיות פורחות למעלה אף את עשה כן פתח פיך ויכנס האש ויהיה גופך נשרף אף בפנים ונשמתך והרוח שבך יהיה עולה ופורח למעלה וא"ל מוטב וכו׳ . והענין הקליסטנירו ודאי דנכרי היה ושהיה מבקש ממנו להביאו לחיי עוה"ב אפשר שראה גם הוא שום דבר תמוה האותיות פורחות או מלאכים כמ"ש התוס׳ וק"ל : אלהא דמאיר ענני וכו׳ · ומיהו כל כמה דס"מ לאצולי בממון לא הוה בעי לאצולי ע"י נס באלהא דמאיר ענני ולכך א"ל שקול תרקבא דדינרי פלגא פלח וכו׳ וכי שלמי וכו׳ ומזה בהנהו כלבי וכו׳ שקל קלא שדא בהו וכו׳ נתן לו דמיון בכה"ג דדרך הכלבים כשבאים על האדם לנושכו הוא מציל עצמו ומשליך פיסת רגבים בינייהם והכלבים הולכים ממנו ורצים אחר פיסת רגב וחושבים לאוכלו והאדם הולך ורץ לדרכו והציל עצמו וכשרואים הכלבים שאינו דבר אכילה חוזרים לרדוף אחריו

מונח [לך] בחיקך א"ל מן השמים ירחמו א"ל אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר [לי] מן השמים ירחמו תמהני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש א"ל (ר"ח) [רבי] מה אני לעולם הבא א"ל כלום בא מעשה לידך א"ל רבי א מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר ליה אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר׳ יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקוברו והספידוהו הספד גדול ובחזרתן מצאו לר"ח בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו ב הביאוהו וכרכוהו[א] בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין[ב] של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא אראך בכך אמר לה אלמלא אני נשרפתי לבדי [היה] קשה הדבר [לי] ועכשיו שאני נשרף וס"ת עמי מי שיבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן גוילין[ג] נשרפין ואותיותיו פורחות אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול הוא בעצמו אמר לו קליסטנירו רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לעוה"ב א"ל הן אשתבע לי אישתבע לו מיד הרבה עליו בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו ויצאתה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאתה בת קול ואמרה ר"ח בן תרדיון וקליסטנירו מזומנים לחיי העולם ג הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים :

לז שם ברוריה דביתהו דר׳ מאיר ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון הות אמרה ליה זילא בי מילתא[ד] דיתבה אחותי בקובה של זונות שקל תרקבא[ה] דדינרין ואזל ואמר אי לא איתעביד בה איסורא (מתרחיש) [מתעביד] ניסא ואי עבדת איסורא לא (מיתרחיש) [איתעביד] ניסא . אזל נקט נפשיה כחד פרשא אמר לה השמיעי לי אמרה ליה ד דשתנא אנא אמר לה מתרחנא לך אמרה (ומאי נפקא לך מינאי) דאיכא נפישין דשפירן מינאי טובא אמר ש"מ לא איתעביד בה איסורא [כל דאתי אמרה ליה הכי] אזל לגבי שומר דידה א"ל הבה ניהלי א"ל מסתפינא[ו] ממלכותא א"ל שקול תרקבא דדינרי פלגא פלח[ז] ופלגא ליהוי לך א"ל וכי שלמי מאי איעביד א"ל אימר אלהא דמאיר ענני (אלהא דמאיר ענני) ומיתצלת אמר ליה

רש"י

בתורה · והם גזרו על כך : דברים של טעם . שהחריבה את ביתו והרגה את חסידיו ועדיין היא קיימת : כלום מעשה בא לידך · ואשמע איך היית נוהג : מעות של פורים · שהכנתי לסעודת פורים שלי ונתחלפו לי וחלקתים לעניים וסבור הייתי שהרנקי של צדקה היא ולא נפרעתי מהרנקי של צדקה : מחלקך יהא חלקי · הואיל והיית וותרן בממונך : אראך בכך · כלומר זהו שכרה של תורה : קליסטנירו · הממונה עליו : תרקב · תרי וקב חצי סאה : דינרי · זהובים : נקט נפשיה כחד פרשא . התקין עניני לבושו כאחד מן הפרשים : דשתנא אנא . דרך נשים לי : מתרחנא · אתאחר כלומר אמתין עד שיפסוק לך ודוגמתו בבבא קמא בשלהי מרובה (דף פ) מאן תרח ניתרח שמואל : פלגא פלח · את המלך בכל עת שיעליל עליך פייסהו בדינרין : וכי שלמי . כשיכלו הדינרין ממאי פלחנא :

תוספות

מה אתה רואה . שהיה נראה בעיניהם שהיה לו לראות שום דבר תימה או מלאכים או דבר אחר [אי נמי] בשביל שהיו שומעין קול האותיות הפורחות ולא היו יודעין מהו

הריטב"א

מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים · פירוש כולם ולא נפרעתי מכים של צדקה וזה היה לפנים משורת הדין ולכך א"ל מחלקך יהא חלקי וטעמא דהא מעות של צדקה עד שלא באו ליד גבאי מותר לשנותם כלומר ללותם ולפרוע אחרים וקיימא לן נמי בגבאי צדקה שנתנו לו מעות בשוק יתנם לתוך כים של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם דאלמא מעות שנתערבו או נתחלפו בשל חולין לית לן בה והא ודאי לא שני לן בין משנה או מערב אותן לנתערבו מאליהן דהא תלמוד טעמא דשרי משום קדושה וליכא קפידא אלא שלא לעשות בו גזל לעניים וזה ברור : עוד להריטב"א ז"ל הא דאמרינן בהגדה דר׳ חנינא בן תרדיון מוטב שיטלנה מי שנתנה ולא אחבול בעצמי . כתוב בגליוני התוספות שהיה אומר ר"ת ז"ל דהיכא שמתיירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול בעצמו והכי איתא במדרש כתיב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו יכול אפילו כשאול מלך ישראל פירוש שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת ת"ל אך מיעוט דבכי האי גונא שרי ומכאן לומדים לשחוט הנערים בגזרות מפני העברת דת ע"כ מצינו בגליוני התוספות והם דברים שצריכין תלמוד ועיון אלא שכבר הורה זקן ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה:

עיון יעקב

גלוי לפניו שהיה מקבל אילו מיתתה בו ובתו לדוק הדין שלה מבואר מאליו בקרא : א"ל א"כ מחלקך יהיה חלקי . ואע"ג דקאמר לעיל דף ט"ז כיון כדמבעי למיעבד לא עביד והוי כמי שאין עליו אלוה מ"מ כיון דאיקטל ע"י מלכות בודאי ה"ל כפרה על זה דהא אפילו בעוברי עבירות גדולות אמרינן בסנהדרין כיון דאיקטל ה"ל כפרה : עד שנפטר ר׳ יוסי . כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה של ר׳ חנינא בן תרדיון : מוטב שיטלנה מי שנותנה ואל יחבל בעצמו . ואע"ג דהתוספות כתבו בגיטין

המתורגמן · א) איינגעוויקעלט . ב) בינדלעך . ג) פערגאמענט . ד) עס איז מיר שענדליך . ה) צווי טעפ . ו) איך פירכטע . ז) בעדינע דיך .

[שם ע"ב] ומי יימר דהכי הוא א"ל השתא חזית הוו הנהו כלבי דאכלי אינשי שקל קלא פתק(א) בהו אתו עליה למיכליה אמר אלהא דמאיר ענני שבקוה ויהבה ליה ניהליה לסוף אישתמעא מלתא בי מלכא אתיוה אסקוה לזקיפא אמר אלהא דמאיר ענני אחתוה אמרו ליה מאי האי אמר להו הכי הוה עובדא חקקוה לדמותיה דר"מ אפיתחא דרומאי אמרי כל דחזייה ליה לתפסי יומא חד חזיוה רהטי אבתריה(ג) רהט מקמייהו ועאל לבי זונות א"ד בשולי נכרים חזא טמש בהא ומתק בהא וא"ד אתא אליהו אידמי ליה כזונה כרכתיה (ואחדתיה) אמרי חס ושלום אי ר"מ הוה לא הוה עביד הכי קם ערק [אתא] לבבל א"ד משום האי מעשה וא"ד ממעשה דברוריה:

לח שם א ת"ר ההולך לאיצטדינין ולכרקום וראה [שם] את הנחשים ואת החברים בוקיון מוקיון לוליון [בלורין] (סגלרין) סגלרינון הרי זה מושב לצים ועליהם הכתוב אומר (תהלים א) ובמושב לצים לא ישב וסמיך ליה כי אם בתורת ה' חפצו הא למדת שהדברים הללו מביאים [את האדם] לידי ביטול תורה ורמינהי ב (הולכין) לאיצטדינין [מותר] מפני שצווח ומציל לכרקום [מותר] מפני ישוב מדינה ובלבד שלא יתחשב עמהם ואם נתחשב עמהם אסור קשיא איצטדינין אאיצטדינין וקשיא כרקום אכרקום בשלמא כרקום אכרקום לא קשיא כאן במתחשב עמהם כאן בשאין מתחשב עמהם אלא איצטדינין אאיצטדינין קשיא תנאי היא דתניא אין הולכין לאיצטדינין מפני (שהן שופכי דמים) [מושב לצים] רבי נתן מתיר מפני שני דברים אחד מפני שצווח ומציל ואחד מפני שמעיד עדות אשה להשיאה · ת"ר אין הולכין (לאיצטדיאות) [לתרטיאות] ולקירקסאות מפני שמזבלין שם [זיבול] לעבודת כוכבים דברי ר"מ וחכמים אומרים מקום שמזבלין שם אסור משום חשד עבודת כוכבים מקום שאין מזבלין אסור מפני מושב לצים מאי בינייהו אמר רבי חנינא מסורא נשא ונתן איכא בינייהו:

לט שם דרש רבי שמעון בן פזי מ"ד (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת

רש"י

מי יימר · שאמת אתך שנאגל בתפלה זו: שקל קלא · פסת רגבים: אתיוה · לשומר: אסקוה לזקיפא · לתלייה פירק"א שתולבין בה: מאי האי · דלא מליכא למזקפא: אתא לבי זונות · כדי שיאמרו לא הוא דהיא לא הוה עייל: טמש בהא ומתק בהא . טבל אחד מאלבעותיו ומלץ את חברתה: כרכתיה · חבקתו כאילו היה רגיל אצלה: א"ד משום האי מעשה · ערק: וא"ד משום מעשה דברוריה . שפעם אחת לגלגה על מה שאמרו חכמי' נשים דעתן קלות עליהן ואמר לה חייך סופך להודות לדבריהן וצוה לאחד מתלמידיו לנסותה לדבר עבירה והפליר בה ימים רבים עד שנתרלית וכשנודע לה הדבר חנקה עלמה וערק ר"מ מחמת כיסופא: לאיצטדינין. מקום שמנגחין את השור: ולכרקום · מצור ועושים שם שחוק וליצנות: את הנחשים . מנחשים ומכשפים: ואת החברים . לוחשי נחשים: בוקיון מוקיון לוליון סגלרין סגלרינון · כלם מיני ליצנים הם: הא למדת · מדסמיך ליה כי אם בתורת ה' חפצו (ובתורתו יהגה יומם ולילה) מכלל דמאן דאזיל בהני לאו בתורת ה' חפצו: שצווח ומציל · אם רואה שיגיחו שם יהודי צועק ומתחנן להם ומצילו: מפני ישוב המדינה · ישראל הדרים באותה העיר שזה מבקש מבני ישוב כרקום להצילם: שלא יתחשב עמהם · לחזקם ולעשות מצור עמהם: שמעיד עדות אשה . אם רואה חברו ישראל נהרג שם מעיד באשתו ומשיאה: שמזבלין שם · מסדרין שם צורכי עבודת כוכבים להתנדב לה · מזבלין לשון (בראשית ל) יזבלני אישי אמישכ"ר בלע"ז ענין חנייה של חבור ואסיפה: מפני חשד עבודת כוכבים . שלא יחשדוהו בחזקת זיבול לעבודת כוכבים: מאי בינייהו . לר"מ נמי כולהו אסירי דהא לר"מ כולהו בחזקת זיבול לעבודת כוכבים נינהו: נשא ונתן · לר"מ נשא ונתן אסור דהא מפני שמזבלין שהמא קאמר וסבר דודאי מזבלין לעבודת כוכבי' שם ואיכא למיחש לדמי עבודת כוכבים בידו וקונן מישראל זה לצורך עבודת כוכבים ורבנן דמפרשי משום חשד ליצנות ולמידי אחריני לא

מהרש"א

ולזה לפי שהיה ירא ר"מ שהשומר לא ירצה להציל עצמו בממון שנתן לו ולכתחלה ירצה להציל עצמו בנס באלהא דמאיר וכו' ויחזיק הממון כולו לעצמו ולכך נתן לו הדמיון בהנהו כלבי דבכה"ג הנגל שהשליך מתחלה ביניהם ממון להציל עצמך כל מה שתוכל ואח"כ כשלא תוכל עוד להנצל עוד בזה וירדפו אחריך אז תראה להנצל בנס באלהא דמאיר כו' ויש לדקדק היאך ייחד ר"מ שמו של הקב"ה על עצמו בחייו שהרי אמרו אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שנאמר אלהי אברהם ופחד יצחק וגו' וי"ל דלא אמר אלהא דמאיר כו' רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים עליה הוא יעננו או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שייסד הפייט [במאורה לשבת חנוכה] ומי יאיר לך מאיר וכו' הוא יעננו גם במלכות זו להציל אותנו בנס מידיהם וק"ל: ה"ז מושב לצים כו'. לפי שיש לבעל דין לחלוק שעניני ליצנות אלו שזכר יש בהם דברי חכמה במשלים ומליצות וכמו שקרא את מושב הלצים לקמן תחבולות כמו בתחבולות תעשה מלחמה גם משמחים לבבות ונפשות הדואגים ע"כ אמר ממה שהזהיר דוד על מושב לצים ועליהם אמר כי אם בתורת ה' חפצו

הרי"ף

מ"ד אשרי האיש אשר לא הלך וכו'. יש לדקדק מ"ש מ"ד דמשמע שמלבד הקושיא שאמר וכי מאחר שלא הלך וכו' יש לו קושיא אחרת בכתוב וע"ק דמאי קושיא דלמא אע"פ שלא הלך בעצת הרשעים הפושעים אפשר לו שיעמוד בדרך החטאים השוגגים ולזה אמר לא עמד שם וכן אע"פ שלא עמד בדרך החטאים אפשר לו שיהיה במושב הלצים במקום שרגילין לישב בו הלצים וע"ז אמר ובמושב לצים ולא אמר ועם לצים לא ישב וע"ק מאי מקשה וכי מאחר שלא הלך היכן ישב דלמא מדבר בכמה ב"א האחד שלא הלך בעצת רשעים וכן אשרי אדם שאע"פ שהלך בדרך רשעים לא עמד בדרך חטאים וכן האדם שהלך ועמד אשריו אם לא ישב במושב לצים וכל אחד מהם מאושר כפי ערכו וכן נבאר מ"ש מאחר שלא ישב מהיכן לך כי בכתוב הזה לא הוזכר הליצנות אלא לא ישב בלבד. ונראה דהוקשה לו בכתוב שאם הוא מדבר בפרטי ב"א הל"ל ואשר לא עמד בדרך חטאים ואשר לא ישב במושב לצים ומדכיילינהו כולהו אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך וגו' משמע דמשתעי בחד גברא והשתא קשה הול"ל לא הלך בעצת רשעים ולא עמד בדרך חטאים. או יאמר אשרי האיש אשר בעצת רשעים לא הלך ובדרך חטאים לא עמד ומדשני קרא משמע דהאי דכתיב לא הלך קאי אדרך חטאים וה"ק אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים [בעצת רשעים ובדרך חטאים] לא עמד והוא ע"ד מה שדרשו חז"ל בגמרא לגר אשר בשעריך תתננה וגו' וא"כ קשה כיון שבכל אחד הוזהר על הסליחה למה הוצרך להזהיר על העמידה

עין יעקב

דף כ"ז ד"ה קפלו וכו' דהיכי דירחים היו מיסורין מותר לחבל בעצמו ע"ש בחידושינו ז"ל דמדת חסידות עבד אף שהיו עליו יסורין קשים כמה שלא נשרף מהר אכן בתוספות כאן לא משמע כן ע"ש וצ"ע:

מתעביד ניסא. היינו במה שאמר אלהא דמאיר ענני ואיתנצל ואף גם ר"מ עצמו ניצל ע"י נס דאתא אליהו: רהט מקמייהו. והא דלא אמר ג"כ אלהא דמאיר ענני ואפשר דלא רצה לסמוך ולהנצל עצמו ע"י נס כל שאפשר לו להצילו בדרך אחר ששרי לכך נתן לו מהתלה ג"כ תרקב דדינרי להנצל על ידו ולא ע"י נס כמ"ש מהרש"א:

הא למדת שהדברים הללו מביאין לידי ביטול תורה. ונפקא מינה דאסור לראות אפילו מרחוק בענין שלא תהא במושבם ובחבורתם אפ"ה אסור משום ביטול תורה ע"י ראיות

עין יוסף

לח לאיצטדינין · וז"ל הערוך מושב ששוחקין לפני המלכים שמביאין בהמות מלומדין למלחמה · כגון אריות ונמרים ונחשים ושורים ומשסין זה על זה להלחם אלו עם אלו · וכולם עם אדם ואדם עם כולם ע"כ: ולכרקום · מצור תרגום ובנית מצור ותבני כרכומין:

יד יוסף

א תוספתא פרק ב': ב רש"ל מוחק זה:

חדושי גאונים

גבי ר"ע שהיה מקהיל קהלות ויושב ודרש ומצאו פפוס בן יהודה א"ל אי אתה מתיירא מפני אומה זו א"ל ר"ע משל לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר ראה דגים שהיו רצים לכאן ולכאן אמר להם מפני מה אתם רצים אמרו ליה מפני הרשתות והמכמורות אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותינו וכו' ואף אנו כך בזמנשאנו עוסקים בתורה דכתיב כי הוא חייך ואורך ימיך אנו מתייראים כשאנו פוסקים מדברי תורה על אחת כמה וכמה. וא"כ היה לו להשיב רהב"ת לר' יוסי בן קסמא ג"כ כזה. ועוד שאלו מה אני לעוה"ב למה היה מסתפק על עוה"ב. וגם למה כשהשיב לו מעות של פורים נתחלף לו במעות של צדקה וכו' א"ל א"כ מחלקך יהיה חלקי. האם מחמת שעשה זאת שבעבור זה אמר מחלקך יהיה חלקי. והנראה דהנה זה הוא הכלל דהעיקר הוא ללמוד ולעשות ואם ילמוד ולא יעשה א"כ החטא גדול יותר למה לא עשה. והנה כשהאדם מביא רבים לידי סכנה מחמת מעשיו בודאי זה עון גדול ועוד אמרו לעיל שרחב"ת לא עסק כי אם בתורה לחוד ואמרו לעיל כל העוסק בתורה לחוד דומה כמי שאין לו אלוה. והנה ר"ע למד ברבים ולא היה לו ס"ת בחיקו וא"כ לא הביא רבים לידי סכנה דשלא אף שיתפסו וישאלו לו מה הקהלה הזאת. יוכל להשיב שמדברים דברים אחרים. אבל רחב"ת כשהס"ת מונח בחיקו לא יוכל לומר כן וא"כ מסכן הוא בזה לאחרים. ולסמוך על הנס לא יכול כי כאשר חרב בהמ"ק אין הנהגת ה' לישראל בנס אלא ע"פ טבע. ומבואר במ"ר בקהלת (ג') על המקרא אמרתי אני בלבי על דברת וגו' המסורת הזה תהיה בידך כל העושה מצוה סמוך למיתתו

המתורגמן · א) געווארפען . ג) איזט מאן איהם נאך געלויפען ·

רשעים וגו' וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד ומאחר שלא עמד מהיכן ישב ומאחר שלא ישב מהיכן לץ אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב ואם ישב סופו ללוץ ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט) אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא א"ר אלעזר כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנאמר (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם . אמר להו רבא לרבנן במטותא[א] [בעינא] מינייכו דלא תתלוצצו דלא לייתו יסורין עלייכו . אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין שנאמר (הושע ז) משך ידו את לוצצים · אמר ר"ל כל המתלוצץ נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם דכתיב (צפניה א) יום עברה היום ההוא · א"ר אושעיא כל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם דכתיב יום עברה היום ההוא וגו' · א"ר (תנחום) [חנילאי] בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם [כי] כלה ונחרצה וגו' [א"ר אלעזר קשה היא שתחלתו יסורין וסופו כליה] דרש רבי שמעון בן פזי (מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא

רש"י

חייסינן נסא וכתן מותר דלא חייסינן לדמי ע"ז : אם הלך סופו לעמוד. הלך משמע בהעברה בעלמא סופו לעמוד ולהתעכב ביניהם מעט והכי קאמר אשרי שלא הלך ומתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב הא אם הלך סופו לעמוד וכו' : אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם . כי כלה ונחרצה. שמעתי : מוסריכם · יסוריכם : משך ידו · הקב"ה הפותח יד לזון את הכל מושכה מן הלוצצים : יום עברה היום ההוא · ביום הדין משתעי קרא שנידונין

מהרש"א

חפצו הא למדת דאדרבה שאלו מביאין לידי ביטול תורה המשמחת הלבבות ונפשות וק"ל : וכי מאחר שלא הלך וכו' . הא דקאמר מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב ניחא לפרש דהכי קאמר כיון דקאמר אשרי שלא הלך למקום פלטין שלהם אשר שם עצתם ושחוק שלהם כדלקמן א"כ היכן עמד שם ולא איצטריך למכתב ובדרך חטאים לא עמד כי בכל עמידה שם צריך הליכה קודם לה וכן מאחר שכתב אשרי האיש שלא עמד שם לא איצטריך למכתב ובמושב לצים לא ישב דכל ישיבה בעי עמידה קודם לה אבל מ"ש מאחר שלא ישב היכן לץ הוא מגומגם דמאי קושיא אימא דקושטא הכי הוא אם לא ישב אינו לץ גם בגרסת הילקוט אינו ויש לקיים גרסת ספרים שלנו וה"ק וכי מאחר שלא הלך וכו' כיון דכמה מדרגות וגדרים יש עד שיבא לידי ליצנות לא הל"ל אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ובדרך חטאים לא עמד וגו' דלא הל"ל רק ובמושב לצים לא ישב אבל הליכה והעמידה לא תאסר דכיון דלא ישב שם סגי ליה בגדר דלא יבא לידי ליצנות וקאמר לפי שאלו דברים מושכים הלב וירד הכתוב לסוף דעתו שאם הלך סופו לעמוד וכו' סופו ללוץ ולכך אסר לך גם ההליכה והעמידה שם ומסיים אם לץ עליו הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך וגו' יש לפרש כולה מלתא אליצנות ולפי שיש מן הטועים שחושבים ליצן שם שיש בדברים אלו שום דבר חכמה או משל ומליצה כמ"ש לעיל ועל זה אמר אם חכמת חכמת לך אינו רק לדעתך כי באמת אין שם רק בטול תורה וחכמה כדאמרינן לעיל ואם לצת לבדך תשא העונש של יסורין . והאי מייתי כל המתלוצץ יסורין וכו' וכל המתלוצץ מזונותיו כו' . יש לפרש בזה כי דרך עושי ליצנות ושחוק שעושין עצמם חגרים ובעלי מומין ושואלים על הפתחים בדרך ליצנות ולעגה על אחרים שהם באמת בעלי מומין ועניים ואמר כל המתלוצץ בענין זה הוא בא לידי כך לבסוף שיבואו עליו יסורין ונעשה כאחד מבעלי מומין ושואלין על הפתחים שמזונותיו מתמעטים כדרך שאמרו בסוף מסכת פאה כל מי שאינו חגר ולא סומא ועושה עצמו כא' מהם אינו מת מהזקנה עד שיבא לידי כך ולאו דוקא אמרו כן שם שעושה עצמו כן שיהיה נראה כעני ויתנו לו לדקה דה"ה נמי כי הכא שעושה כך דרך ליצנות ובזה יש לפרש קרא דמייתי לעיל ואם לצת לבדך תשא שאם לצת על אחרים במום שבם וחסרונן לבדך תשא אותו מום והחסרון וק"ל : כל המתלוצץ נופל וכו' וא"ר אושעיא כל המתיהר כו' . נראה דשניהם לדבר אחד נתכונו מחד קרא דדרך כל המתגאה ומתייהר שאין כמותו להתלוצץ על אחרים · וענין אין יום עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה וגו' . מבואר בפרק יש נוחלין ע"ש : גורם כליה לעולם שנאמר וכו' . כבר אמר שגורם יסורים לעצמו מדכתיב· יחזקו מוסריכם בכינוי לנוכח רבים המתלוצצים שא"ל אל תתלוצצו ואמר עוד שגורם כליה לעולם דכתיב כלה ונחרצה שלא לנוכח והיינו אותם שסומעים ממנו הליצנות ונהנים ממנו דהיינו מושב לצים א"נ שלא מיחו בהם במתלוצצים ומפרש לה ר"א דקשה היא למתלוצץ שתחלתו יסורים לו וסופו

עיון יעקב

ראיות וידיעות דברים הללו : ומאחר שלא ישב מהיכן לץ . עיין במהרש"א ועי"ל דאקרא במשלי אם ללצים הוא יליץ קסמך דאין צורך להזהיר על זה כיון שכבר הזהיר דוד שלא ילך או לעמוד או לישב עמהם לה"ק אם הולך סופו לעמוד וכו' עד סופו ללוץ : אר"א כל המתלוצץ יסורין באין עליו . נראה ג"כ מטעם דלעיל שדברים הללו מביאין לידי ביטול תורה ושם עכשו יסורין כדאיתא בברכות דף ה' דכל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו ומי שאינו עוסק בתורה הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין פפפש ולא מצא יתלה בביטול תורה יע"ש ולהכי קאמר פן יחזקו מוסריכם דהיינו יסורין מכוערין : אמר להו רבא לרבנן במטותא מנייכו . כי רבא אזל לשטתו דאמר בברכות פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה : אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין . ג"כ מטעם זה כיון שמביאין לידי ביטול תורה דכל המבטל התורה מעושר סופו לבטל מעוני וכל העוסק בתורה נכסיו מצליחין: כל המתלוצץ נופל בגיהנם . ג"כ מטעם דלעיל כיון שמבטל מתורה וכבר הראה הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים כדאיתא במדרש לך לך פמ"ד כל זמן שבניך עוסקים בבתים ניצולו משתים ועכשיו שקרבנות בטילים אברהם בירר לו המלכיות ותורה מצלת מגיהנם וזה שמבטל התורה נופל בגיהנם גם בסוף חגיגה אמרינן ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם : כל המתייהר נופל בגיהנם . כי המתגאה לסוף נכשל בא"א והיא תאודנה לדינה של גיהנם כדאיתא בפ"ק דסוטה : כל המתלוצץ גורם כליה לעולם . לפי שגורם ביטול תורה וכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ וגו' שכל עולם כולו לא נברא אלא בזכות התורה

הרי"ף

שאם לא הלך מהיכן עמד וכיון שלא הלך ולא עמד בדרך החטאים השוגגים מהיכן הרגלים לישב במקום מושב הלצים דלא יבצר מהיות הדרך ההוא נקרא דרך חטאים להצריך להזהירו ע"ז אלא שאם הלך סופו לעמוד וכו' כלומר בא הכתוב לדיוקא ללמדינו שעבירה גוררת עבירה שאם הלך בין בעצת רשעים ובין בדרך חטאים סופו לישב במושב הלצים שכיון שהלך ועמד בדרך החטאים לא יחוש לישב במושב הלצים בפרט בשעה שאין הלצים יושבים שם וכיון שהורגל לישב שם לפעמים יבאו הלצים בעודו שם וילוצצו על המוגעים עמהם מליסב אתם על שמחזיק עצמו לכשר והוא בא ללוץ גם הוא עמם כדי להנצל מליצנותא והשתא דאמרן דכולהו דרשי נפקי מדיוקא ואע"פ שלא הוזכר הלצות בהאי קרא דרשינן ליה מדיוקא דבמושב לצים לא ישב דסמיך ליה כי אם בתורת ה' חפצו איננו חפץ בתורת ה' אין לך ליצנות גדולה מזו וכי תימא מנלן לז"א ועליו הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא כלומר ואם לא חכמת בלמוד תורה היינו לצת וכיון שלצת לבדך תשא לומר שאף ע"פ שהליצנות אינו נמצא באדם שהוא לבדו אלא אם הוא חברת אנשים לצים אבל כיון שלא חכמת בלימוד התורה זהו שלצת אתה לבדך תשא עונשך והרי למדנו מכאן שמי שאין בתורת ה' חפצו ה"ז נקרא לץ מתלוצץ ובזה י"ל דדייק מ"ש ולצת לבדך תשא והרי כתיב אל תתלוצצו כי כלה ונחרצה שגזרת כליה לכל העולם אלא הליצנות הזה שהוא למאוס בחכמה זהו ליצנות לבדך שלא בחברת ב"א העונש לבדך תשא ואין לזרים אתך : כל המתלוצץ יסורין באין עליו וכו' · והא דלא אמר גורם כליה כדאמר בסמוך ר' תנחום וכו' דלמא סבר ר' אלעזר כלה ונחרצה אינו עונש הליצנות אלא בא לומר שהליצנות שמתלוצצים הוא על מה

שאמר הנביא ורבי תנחום דריש כי כלה ונחרצה הוא עונש הליצנות : מ"ד אשרי האיש כו' . יש לדקדק כיון דר"ש בן פזי דריש לעיל מה חזר לדרוש ענין אחד ונראה שהוקשה לו מ"ש אשרי מי שלא הלך בעצת רשעים דמשמע מדיוקא הא אם הלך אינו מאושר והלא אם הלך הוא נענש לזה דרש שאינו מדבר בעצת רשעים ממש לעשות מעשה רשעים אלא ה"ק שלא הלך מקום שנאספים שם לשחוק וכן דרך חטאים אינו שחוטאים בעבירה אלא מקום קניגין וכן מושב לצים אינו ליצנות ממש אלא להתעסק במיני תחבולות ב"א וכ"ת מה אושר

עין יוסף

לט כל המתלוצץ יסורין באין עליו . כי ענין הליצנות דברי הבל וריק מעשה שאין בה ממש רק הכל תוהו וריק. לכך יסורים באים עליו לכלותו עד שאין בו ממש ועושים אותו לגמרי כי אינו (נתיבות עולם) : כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין · כי המזונות שלו הוא חיותו ומציאותו וכאשר נמשך אחר דברי ליצנות שאין בהם ממש רק דברי הבאי הבל וריק. ראוי שיהיו מזונותיו מתמעטין עד שלא יהיה לו מציאות ויהיה נחשב כאלו אינו (ספר הנ"ל) : כל המתלוצץ נופל בגיהנם . לפי שהולך אחר ליצנות אשר הליצנות דבר שאין בו ממש ומציאות כלל . ראוי שבשביל זה יפול בגיהנם שמחוסר מן המציאות שאין שם מציאות רק תוהו ובוהו · וכמו שמורה עליו שמו ליה שהוא שממה · וכן אבדון שהוא אבוד מן המציאות · ואחר שהוא נמשך אחר דברי תוהו ראוי שיהיה מקומו תוהו ובוהו ואבדון (ספר הנ"ל) : כל המתלוצץ גורם כליה לעולם · כל הליצנות דבר שאין בו ממש · ולכך הוא גורם כליה אל העולם עד שהוא משים את כל העולם כאלו

חדושי גאונים

דומה כאילו לא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה ועתה השלימה . וכל העובר עבירה סמוך למיתתו דומה כאלו לא היתה מדת רשעתו חסירה אלא אותה עבירה ועתה השלימה . אלו הולכין שלימין במדת צדקם ואלו שלימין במדת רשעם. ומבואר במסכת כלה אמרו עליו על רחב"ת שפעם אחת נתחלפו לו מעות של פורים וכו' והיה יושב ותמה ואמר אוי לו שמא נתחייבתי מיתה בידי שמים עד שהיה יושב ומתמה בא קסטינור אמר ליה גזרו עליך לשורפך ולשורפך בתורתך. וא"כ מבואר שהמעשה שנתחלפו היה לסוף ימיו סמוך למיתתו ואף לפי הגמרא דילן שאמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא ולאחר ההספד כרכוהו בס"ת ואם כן המעשה של מעות של פורים היה קודם שנגזר עליו שישרפו עכ"ז המעשה דמעות פורים היה בסוף ימיו מעט קודם מיתתו . דלמה נאמר דגמרא דילן פליגא על מסכת כלה ונאמר שהמעשה היה קודם . אך היה יושב ותמה ובעת שהיה יושב ומתמה גזרו עליו לשרוף והמעשה דמעות פורים היה מעט ימים מקודם . אך היה המעשה בסוף ימיו סמוך למיתתו . ובהקדמות הללו יבואר שר' יוסי בן קסמא אמר לו אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו וכו' ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח בחיקך . ר"ל שלא בית המקדש נשרף וא"כ כביום אין בנו השגחה נסיית ואתה לומד ברבים וס"ת מונח בחיקך ואם כן אתה מביא רבים לידי סכנה שהלא כיון שיראו שס"ת בחיקך לא תוכל להשיב שאין אתה עוסק בתורה כמו שהיה יכול להשיב ר"ע והשיב מן השמים ירחמו ר"ל שתהיה השגחה נסיית . א"ל אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר

המתורגמן. א) איך פערלאנג.

הלך וגו') אשרי מי שלא הלך לתרטיאות ולקרקסיאות ובדרך חטאים לא עמד [זה שלא עמד] בקנגיון ובמושב לצים לא ישב [שלא ישב] בתחבולות שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לתרטיאות וקרקסיאות ולא עמדתי בקנגיון אלך ואגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה:

מ שם א"ר שמואל בר (נחמן) [נחמני] אמר ר' (יוחנן) [יונתן] א מ"ד (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה [דף יט] אברהם [אבינו] שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה מפני שאנשי דור הפלגה רשעים היו שנא' (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר (תהלים א) ובדרך חטאים לא עמד [שלא עמד] במעמד אנשי סדום מפני שאנשי סדום חטאים היו שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים ובמושב לצים לא ישב שלא ישב במושב אנשי פלשתים שאנשי פלשתים ליצנים היו שנאמר (שופטים טז) ויהי כטוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק וגו':

מא שם אשרי איש ירא [את] ה' (תהלים קיב) אשרי איש ולא [אשרי] אשה אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה ב כשהוא איש

רש"י

בו עובדי כוכבים לגיהנם: לתרטיאות. פלטין וכל דבריהם כשהם נאספין לשחוק ולצחוק: קניגיון. לידת חיות ע"י כלבים וכל מעשיהם לשום שמחה ושחוק ודוגמתו בשחיטת חולין (דף ס) וכי משה קניגי היה: אברהם אבינו. בימי דור הפלגה היה בסוף ימי פלג נפלגה הארץ כדתניא בס"ע א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג (שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד משפחות קודם שנתפלגו שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצעיתיהו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וללמד שבשנת מות פלג נתפלגו) ופלג ראה את אברהם כמה שנים דהא [לקמ"א] דפלג נולד אברהם [וחיה פלג אחר כך כמה שנים]: במושב אנשי פלשתים. כשגר ביניהם דכתיב ויגר אברהם [בארץ פלשתים]: כשהוא איש. כשהוא בחור בכחו כלומר ממהר להכיר את בוראו קודם ימי

מהרש"א

כליה על מי שהיה יכול למחות ולא מיחה בו א"כ ששומע ממנו דהיינו מושב לצים שנהנים ומשמחים וק"ל: לתרטיאות וכו' ולא עמד בקניגיון וכו' ולא ישב בתחבולות וכו'. מפירש"י נראה דכולם מיני ליצנות ושחוק הם אבל לפי הענין ושינוי הלשונות יש לחלק ביניהם ותרטיאות הוא השחוק שעושין בפלטין של מלכים כפירש רש"י בפ"ק דכתובות [א] וקרקסיאות שעושין בבתי משתאות כפי' הערוך וקניגין לידת חיות על ידי כלבים ביערות ותחבולות הם תחבולות חכמה שלהם והם מיני ליצנות בוקיון וכו' שזכר לעיל במושב לצים וק"ל: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה אברהם. ובילקוט האיש זה אברהם שנאמר ועתה השב אשת האיש וגו' ושינוי הלשונות לפי הדרש הזה נראה שבדור הפלגה אמר שלא הלך כי באמת בתחלה עמד וישב עמהם כי היה כל הארץ שפה אחת אמנם כאשר הלכו ונסעו מקדם למצוא להם בקעה וגו' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וגו' להמריד על הקב"ה אברהם לא הלך עמהם ובעצתם רק נשאר במקומו ובילקוט ביאר אין הבה אלא עצה שנא' הבו לכם עצה וגו' ושאמר באנשי סדום שלא עמד עמהם שאף במקום שהיה ראוי לעמוד עמהם דהיינו במעמד המלחמה של מלכי סדום עם הארבע מלכים כדי להציל את לוט אחיו לא עמד עמהם לפי שחטאים היו וע"כ נפלו במלחמה עד שהוצרך אחר כך אברהם לרדוף אחרי הארבעה מלכים להציל את לוט ובעצת אנשי פלשתים אמר שלא ישב כי באמת מצינו שהלך לגור שם דכתיב ויסע משם אברהם וגו' ויגר בגרר שלא היו רשעים כל כך בראשונה מ"מ לא רצה להתיישב עמהם כאחד מאנשי העיר אלא דרך גירות דכתי' ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים לפי שליצנים היו לא היה דר אצלם רק דרך גירות ומייתי הכא דפלשתים ליצנים היו מדכתיב בשמשון קראו לשמשון וישחק וגו' אבל בילקוט מייתי מאבימלך שאמר לאברהם הנה ארצי לפניך ולא קיבל עכ"ל ונראה דה"פ ממה שאמר לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ואברהם לא קיבל לישב שם בגרר והלך לבאר שבע כנראה מן הכתובים והיינו משום שליצנים היו כדמוכחי קראי דשמשון דמייתי תלמודא וק"ל: [שעושה תשובה כשהוא איש וכו'. עיין בזה בספר אורחות צדיקים

הרי"ף

יהיה לאדם בשביל שלא הלך באלו המקומות כיון שאין שום דבר עבירה שם לזה סמך שמא תאמר אלך ואתגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ונמצא שמה שאמר אשרי האיש אשר לא הלך אינו על מניעתו מהליכת אותם המקומות אלא על היותו חפץ בתורת ה' והרי הוא כאילו כתוב אשרי האיש אשר בתורת ה' חפצו:

[מהרש"א בד"ה אשרי האיש] הבה נבנה לנו עיר שמעתי שאמרו נבנה לנו עיר ונעשה לנו שם ובעצת רשעים יש אותיות עי"ר ש"ם:

אשרי איש ולא אשרי אשה כו'. נראה דלרב דאמר אשרי שעושה תשובה ס"ל דבעלי תשובה גדולים מהצדיקים וריב"ל סבר דגדולים צדיקים מבעלי תשובה ולכך אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו שלא יחטא דהיינו צדיק גמור ועוד יש לפרש מתגבר על יצרו כמו שפירש"י פ' חלק גבי רודה את יצרו ומתגבר על יצרו שרודה את יצרו הוא מבעט בו שלא יחטא ומתגבר על יצרו הוא שעושה מעשה הטוב והמצות וכן נבאר כאן מ"ש מתגבר על יצרו הוא שעושה מצות ומעשים טובים וביאור שאר המאמר כתבתי בספר כסף מזוקק פ' שמיני דף קט"ז וכסף נבחר סדר קדושים:

עיון יעקב

התורה וכתיב לא מאסתים וגו' לכלותם להפר בריתי אתם זו התורה: **אלך** ואתגרה בשינה. וכדאיתא בסוטה דף מ"ח כשהם בנחת וברווחה וישראל בצער כביכול כאילו יש שינה לפניו א"כ כשאני לא אלך עמהם כשהם ברווחה ובשמחה ואפי' בצער הגלות שלי אתפוס אומנתו של הקב"ה ואגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה ותורת ה' משמחי לב שלא יהיה שינה כלל אצל הקדוש ברוך הוא כביכול ואין להקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה:

זה אברהם שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה. ונראה דלכך נרמז אצל אברהם ג' לשונות אלו לטובה לפי שלא הלך בעצת דור הפלגה לכך כתיב לך לך מארצך וגו' ולפי שלא עמד במעמד אנשי סדום לכך כתיב אצלו ואברהם עודנו עומד לפני ה' ולפי שלא ישב עם אנשי פלשתים לכך כתיב אצלו ואברהם ישב פתח האהל:

אשרי איש ירא ה' אשרי איש ולא אשרי אשה. הא דלא מקשה כן על אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים י"ל דלכך נקט איש שאין דרכו של אשה להיות בעצה וכדאיתא בב"מ דף נ"ט כל ההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם משא"כ בענין יראה

עץ יוסף

איתן (ספר הכ"ל): אשרי מי שלא הלך לתרטיאות. בלשון גרמטקא קורין תיאטרון למקום שיושבין שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה. בין בבני אדם בין בחיות רעות. כי באותן המעלות היו יושבין שם בני אדם זה על גב זה ולא היו מונעין הרואה אחד מחברו והיו רואין השחוק שעושין למטה (ערוך): ולקרקסיאות. בתי משתאות של יין בלשון יון קורין ליין קרסי. ונגינות שותי שכר תרגום וזמריכן דאזלין למשתי מרזות בבית קרקסון (ערוך) וכתב המוסיף הערוך שהוא בנין עגול ומיוחד למיני צחוק. ובזמן קדמון היו בעיר רומי שלשה בניינים מפוארים אשר נקראו כן: בקנגיון. בלשון יוני צידת חיות מדבריות (ערוך): בתחבולות. פי' שמתקבצין ויושבין ברחוב העיר ועומדין שנים שנים מכאן ועושין מלחמה לשחוק בתחבולות (ערוך): אלך ואגרה. בשינה שהשם יתברך ברא עולמו שינהג לפי הטבע ומנהגו של עולם שיהיה ישן. ועל זה אמר שאין לעשות כך כי האדם לא נברא על דבר זה כלל רק כי אם בתורת ה' חפצו וגו' (נתיבות העולם):

מ שאנשי דור הפלגה רשעים היו. שאלו שחוטאים בכח מעשיהם נקראים רשעים. כי הרשע נקרא בשביל כח מעשיו שנאמר שבור זרוע רשע כלומר גודל זרוע מעשיו ופעולותיו. ולכך אנשי דור הפלגה שהיו בונין מגדל ראשו בשמים לעשות מלחמה עם הקב"ה כדאי' במדרשות. ראויים שיקראו רשעים באשר הם מוסיפים לעשות מה שאין ראוי לעשות: שאנשי סדום חטאים היו. שאותם שמחסרים לעשות ממה שראוי להם. נקראים חוטאים כי חטא הוא מלשון חסרון כדכתיב אנכי אחטנה שפירושו אנכי אחסרנה. והסדומיים אשר היו מחסרים שלא לתת צדקה ולא רצו לעשות דבר טוב לשום אדם עד שהיו מחסרים ממה שראוי להם לעשות (נתיבות עולם):

ענף יוסף

מא אשרי איש ירא את ה' אשרי איש ולא אשה. אמר רב עמרם אמר רב אשרי שעושה תשובה כשהוא איש. ויש מקום דקדוק בזה למה לא דקדקו דקדוק זה על פסוק אשרי האיש אשר לא הלך וגו' (שהוא הראשון שבספר תהלים) אשרי האיש ולא אשה. ויש ליישב שפה כתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. הרי שהפליג בגדלות אושר האדם אשר התרחק מן העבירות ורק כל ישעו וכל חפצו שם בלימוד ועסק התורה בהתמדה ושקידה רבה יומם ולילה. ואלו לא היה מדבר אלא בענין שהתרחק מן העונות. היה כולל בזה כל מין האדם בין איש בין אשה שהשוה הכתוב אשה לאיש בכלל מצות לא תעשה. אבל כיון שעיקר גזרתו על שודעת האושר הוא במה שהאדם עוסק על בהתעסקות התמידי בלמוד התורה. בזו לא יתכן לאשה

[א] מהרש"א ד"ה לתרטיאות. פ"ק דכתובות (דף ס:):

יד יוסף

א ב"ר פרשה ס"א:
ב עיין רש"י. ולכאורה הקושיא אינה מתורצת ופירשו

חדושי גאונים

מן השמים ירחמו. ר"ל שהלא אמר שהשיום שחרב בית המקדש אין בנו הבגחה נשיית וא"ל תמהני אם לא ישרפו וכו' אמר לו ר"ח מה אני לעוה"ב שהשב אולי עבר עבירה גדולה. א' שהלא לא היה עוסק בג"ח וא"כ דומה שאין לו אלוה. והב' שהלא הוא אינו עושה כדין במה שמסכן רבים ושאלו כלום מעשה בא לידך ר"ל בהיום והשיב לו מעות של פורים וכו' וא"כ מן השמים סייעוהו שיקיים המצוה של צדקה קודם מיתתו וכיון שהמציאו לו מן השמים שקודם פטירתו יעשה המצוה הזאת הרי הוא צדיק. וראיה מזה שלא חסר כלום בחייו ויבוא שיש בכל המצות דהלא חסר לו מצוה של צדקה והמציאו לו שיעשה המצוה הזאת גם כן ולכן אמר אם כן מחלקך יהיה חלקי ומגורלך יהיה גורלי והא דכפל ואמר מחלקך ומגורלך. הוא כמו שאנו אומרים אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו. והכוונה בזה דכל המאמינים הם חלק אלוה ממעל ולכן מברכים אשר חלק מכבודו לבשר ודם עיין במ"א סימן רכ"ד ס"ק ד'. והנה מבואר בילקוט לך לך קרא הקדוש ב"ה למלאכים הסובבים את כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם לע' גוים ולע' לשון והפילו גורלות שנאמר בהנחל עליון גוים ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו. ויוצא מזה שגורלנו הוא שה' יהיה מנהיגנו והנה התורה היא ירושה מאבותינו ובזה יבואר אשרינו מה טוב חלקנו זה קאי על הנפש שלנו שהיא חלק אלוה ממעל. ומה נעים גורלנו שעלה

[א] גמ' ולבסוף נקראת על שם שלו (כעין זה בקדושין דף לב:): [ב] שם ד"ה שמתגבר. עפמ"ש וכבשה חסר כתיב (יבמות דף סה:): [ג] שם ד"ה שלים ספרא. בפ"ק דב"ב (דף יד:): [ד] שם ד"ה בתחלה. בפ"ק דקדושין (דף לב:):

רבי יהושע ב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש. במצותיו חפץ מאד א"ר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו כדתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס [אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס]:

מב שם כי אם בתורת ה' חפצו (תהלים א) (תניא) [אמר רבי] אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו לוי ור"ש ברבי הוו יתבי קמיה דרבי וקא פסקי[א] סדרא (שלים) [סליק] סיפרא לוי אמר לייתו לן משלי ור"ש [ברבי] אמר לייתו לן תילים כפיוה[ג] ללוי ואתיוה לתילים כי מטו הכא כי אם בתורת ה' חפצו פריש רבי ואמר אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו וגו') א"ל לוי לרבי נתת לנו רשות לעמוד א"ר אבדימי בר חמא (בר חסא) כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו [אמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה במקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו] ואמר רבא בתחלה נקראת התורה על שמו של הקב"ה א ולבסוף נקראת על שם שלו [א] שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו וגו':

ואמר

רש"י

הזקנה: כאיש. גבור: ולא בשכר מצותיו שעובד את יוצרו מאהבת שמו ומאהבת מצות פיו לא לשום קבול שכר: ע"מ שלא לקבל פרס· יהא לבך עמו לומר אפילו אין סופו לקבל שכר אוהב אני את בוראי ואחפץ במצותיו: ממקום שלבו חפץ. לא ישנה לו רבו אלא מסכתא שהוא מבקש ממנו שאם ישנה לו מסכתא אחרת אינה מתקיימת לפי שלבו אחר תאותו: חפצו. באותה שאדם חפץ מדלא כתיב חפץ: פסקי סדרי. פרשיות של מקרא: שלים ספרא. סיימו את אחד מהספרים: תילים· ספר תהלים: עושה לו חפציו. הכי אמר קרא כי אם בתורת ה' [עושה] חפצו: נקראת על שמו. של אותו

מהרש"א

שבשביל ז' דברים יקדים אדם נשוב בבחרותו כשהוא בגודל כחו כו' ע"ש באורך]: שמתגבר על יצרו כאיש. כמו ששנינו איזהו גבור הכובש את יצרו והיינו דנקט איש ע"פ מ"ש וכבשה חסר כתיב [ב] איש דרכו לכבוש ואין אשה וכו' וק"ל: אל תהיו כעבדים וכו'. כבר האריכו במאמר הזה המפרשים ואענה חלקי גם אני במה שהקשה בזה ר"י אברבנאל בספר נחלת אבות כי הנה ייעודי התורה כו' נאמר בעשרת הדברים למען ייטב וגו' למען יאריכון ימיך ושמרת חקיו וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך וגו' וכן בכמה מקומות וכו' עכ"ל ועוד האריך בענין ע"ש ונראה לפי הפשט ליישב זה דאין מלת למען במקומות הללו מפורש שיעשה האדם מצות הש"י למען שיתן לו הש"י אריכת ימים טובים אבל הכי מתפרש דלמען שתעשה כן יתן לך הש"י בחסדו אריכת ימים טובים אבל האדם לא יעשה אותם ע"מ כן רק מאהבה. ויש לדקדק בדברים אלו ממ"ש אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ואיזהו עבד הוא שאינו מקבל פרס מרבו שהרי אף עבד כנעני מקבל פרס מרבו דהיינו מזונות ונראה שאמר אל תהיו כעבדים וכו' ע"מ לקבל פרס דהיינו עבד עברי שאינו משמש לרבו רק לקבל פרס ושכר עבודתו מרבו והוא שלו אלא תהיו כעבדים וכו' שלא ע"מ לקבל פרס דהיינו עבד כנעני שאינו משמש לרבו לקבל שום פרס מרבו שיהיה שלו דכל מה שקנה עבד קנה רבו וגם המזונות שנותן לו רבו אינו שלו רק של רבו כמ"ש שיכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך ומלך החסד נותן לו רבו מזונות משלו כן הוא הענין שלא יעבוד להש"י ע"מ לקבל פרס ושכר שהוא שלו כעבד עברי רק שהפרס והשכר ההוא של הקב"ה כי כל העולם ומלואו שלו הוא ומלך החסד הוא ב"ה נותן לאדם גם מזונותיו ושאר ייעודי התורה בטוב ובאריכות ימים וק"ל: שלים ספרא לוי אמר לייתי משלי ר' שמעון ברבי אומר לייתי תלים כפיוה ללוי וכו'· מדנקט לה בכי האי גוונא דשלים ספרא נראה דאשמועינן שבשעה שמסיימין ס' יהושע יש להתחיל ספר האחר כמו שאנו עושים בשמחת תורה ע"פ המדרש מפני קטרוג השטן. ודקאמר דכפיוה ללוי וכו'. סתם מאיזו טעם כפייה ללוי ויש לפרש משום דסדרן של כתובים כך הוא תהלים ואח"כ משלי כדאמרינן בפ"ק דב"ב [ג] ועי"ל לפי שספר תהלים כולו יראת שמים וס' משלי כולו דברי חכמה ומשל ואמרינן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו':אמר לוי רבי נתת לי רשות וכו'. כצ"ל וכן הוא בילקוט: עושה לו חפציו שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו. בסיפא דהאי ענייכא מפורש ביה וכל אשר יעשה יצליח כדלקמן דבר זה כתוב וכו' ומשולש בכתובים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין וכו' היינו ע"י מעשה שלו אבל הכא בדרש הזה הוסיף לומר דברצונו וחפצו של עוסק בתורה בעלמא בזולת מעשה כלל הקב"ה עושה לו חפצו ומשמע ליה לפי דרש זה דכינוי חפצו לא קאי אתורה דלהכי לא איצטריך דסגי ליה למימר כי אם בתורת ה' דמשמע כי אם בתורת ה' יהא הולך ועומד ויושב אבל מיירי ברצונו וחפציו של לומדי תורה וק"ל: במקום שלבו חפץ וכו'. כבר אמר רבי לעיל ממקום שלבו חפץ דהיינו מאיזה מסכתא וספר כדמסיק אבל הכא אמר במקום בבי"ת היינו אצל איזה רב שלבו חפץ וכן הוא בילקוט בדברי רבא ממי שלבו חפץ ויהיה המכוון דחפצו לרבי על המקום ולרבא על הרב וק"ל: בתחלה נקראת ע"ש הקב"ה וכו'. מפורש בפ"ק דקידושין [ד] דת"ח תורתו דיליה היא דכתיב ובתורתו יהגה וגו' ופרש"י שם דבתחלת

יד יוסף

המפרשים כשהוא שב מחמת עצמו. שהוא היה המשפיע לעצמו. ולא אשרי האשה ששב אחר שקיבל מוסר הדברים מזולתו: א קידושין דף ל"ב ע"ב:

חדושי גאונים

הגורל שה' יהיה מנהיגנו ומה יפה ירושתנו זה קאי על התורה שהיא ירושה מאבותינו. קצת מזה מבואר בפנים יפות. והנה מבואר בזוהר משפטים ל"ה ע"ב כד בר נש אתיליד יהבין ליה רוחא מסטרא דבעירא וכו' מסטרא דאתקרין אופנים זכה יתיר יהבין ליה נשמתא מסטרא דכרסיא וכו' מסטרא דאצילות וכו' זכה יתיר יהבין הויה בשלימה ע"ש. וא"כ מי שהוא צדיק יהיה לו חלק גדול כנ"ל ולכן אמר מחלקך יהיה חלקי. והנה מבואר בסוכה פ' ד' דיש מדרגות שהם אצל הקב"ה תמני סרי אלפי פרסי הוי בדרא קמא דקב"ה ויש צדיקים דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה ויש שמסתכלין באספקלרי' המאירה. ואם כן שה' יהיה מנהיגנו ג"כ יש כמה מדרגות ולכן אמר מגורלך יהיה גורלי (עין אליהו): הוא היה אומר אל תהיו כעבדים כו' לקבל פרס כו'. בדברי התנא הזה נתחבטו כל המפרשים ובפרט הר' בעל העקיד' והרב ר' יצחק אברבנאל בספר נחלת אבות וז"ל האמנם בדברי התנא אנטיגנוס איש סוכו יראה ספק גדול באמרו שלא יעבוד האדם את בוראו על מנת לקבל פרס אלא על מנת שלא לקבל כי הנה ייעודי התורה

עיון יעקב

כתיב אשה יראת ה' היא תתהלל מקשה שפיר אשרי האיש ולא אשרי אשה: ריב"ל אמר מי שמתגבר על יצרו כאיש. נראה דריב"ל סובר כמ"ד בברכות ובסנהדרין דף צ"ט דגדולים צדיקים יותר מבעלי תשובה ורב עמרם א"ר ס"ל כמ"ד מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד לכך ניחא לאוקמה להאי קרא בבעלי תשובה: שלא על מנת לקבל פרס. אלא שכבר קבל שכרו. ע"ד דאיתא במדרש על פסוק מי הקדימני ואשלם וכגוונא דכתבנו לעיל דף ז' לעולם יהא אדם כשור לעול ועיין בחדושינו סוף פ"ק דסוטה: אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ. פירש"י לפי שלבו אחר תאותו עכ"ל וכ"ל דלפ"ז י"ל שזה חיבור הפסוקים ע"ד דאמרינן ביצר הרע דלעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת והנה יצר לב האדם רע מנעוריו ויליך אחר תאות לבו והנה הזהיר אותך לומר אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים ובמושב לצים שהכל הוא תאות ושמחת לב של יצה"ר הכל הוא בדחיות שמאל וימין מקרבת זו התורה שניתנה בימין בזה יקרב היצה"ר וימלא תאותו ללמוד במקום שלבו חפץ וק"ל: כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו. והוא מדה כנגד מדה כי אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה וזה שעוסק בתורה כפי חפצו של הקב"ה לכך עושה לו ג"כ חפציו: ילמד אדם במקום שלבו חפץ. דהיינו אצל רב שלבו חפץ וכן פירש מהרש"א ונראה דהאי טעמא דרבא אזיל לשטתו בסמוך דהא דקרי תורתו היינו בתחלת למודו שעדיין לומד אצל הרב וק"ל: בתחלה נקרא על שמו של הקב"ה. ואפשר עוד לחלק בין תורה שבכתב שהיא של הקב"ה משא"כ תורה שבע"פ ניתנה

ענף יוסף

לאשה שכל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות. על כן בא דבריו על צד הדקדוק הגמור אשרי האיש וגו' דוקא לאיש ולא לאשה. כי לא יצדק ולא יתכן עליה לומר אשרי אשה שלא הלכה וגו' כי אם בתורת ה' חפצה ובתורתו תהגה יומם ולילה. כי לא יאות לנו להליצן על זה דהא נפיק מינה חורבא. אך במה שאמר אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד שאינו מדבר בלמוד התורה כי אם ביראת ה' כל היום ובשמירת מצותיו. תפול התמיהה בענין זה. וכי ביראת ה' ושמירת מצותיו הרק אך באנשים דבר ה' בהיותם זכרים הלא גם בנשים דבר. כי עם היות יש במקצת מצות שהן פטורות כגון מצות שהזמן גרמא מ"מ במה שנוגע אל היראה וגם ברוב מצות עשה וכל מצות לא תעשה אנשים ונשים שוים ולמה אמר אשרי איש ירא וגו'. והשיב שאין הכוונה בשלילה הנמשכת ממלת איש לשלול את הנשים אלא להזכיר את האדם על הזמן המובחר אשר יגדיל אשרו ומעלתו בהתעסקו בם בדרכי השלמות והוא בזמן הבחרות כשהוא איש בתוקף כחו אשר יטהו לבלתי סבול עול ההשתעבדות אל העבודה וההכנעה. זהו מאושר בעצם ושכרו כפול ומכופל כי טעם זקנים יש בו. ואין זמן הבחרות עושה שום רושם אצלו (בינה לעתים דרוש א'): ריב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש. והחילוק שבין ריב"ל לרב הוא זה. לריב"ל אפילו זקן שעושה תשובה ומתגבר כאיש שהוא בחור אשריו ולרב דוקא כשהוא בחור. והטעם כי ראוי שהתוצא עצמו ישוב והזקן כאלו הוא איש אחר. והבעל ראשית חכמה כתב בשם הזוהר על פסוק מפני שיבה תקום קודם שיבה דידך. ר"ל קודם השיבה בהיותך נער תקום לעסוק בתורה ולהיות איש. ובזה והדרת פני זקן דכתיב גם כי יזקין לא יסור ממנו (עמק ברכה): במצותיו חפץ מאד במצותיו ולא בשכר מצותיו. דייקו זה דאל"כ היה לו לומר אשרי איש ירא את ה' וחפץ במצותיו. שכמו שהקדים היראה לה'. כך היה ראוי לו להקדים החפץ לנחפץ. גם למה מזכיר החפץ והיה לו לומר עושה מצותיו. אלא ודאי מפני שכוונתו להורות שכל חפצו ומגמת כוונתו הוא המצוה בעצמה ולא השכר. ולפי שהדיוק במלת במצותיו לכן הקדימו (פת לחם בהקדמת חובת הלבבות): מב בתחלה נקרא התורה על שמו של הקב"ה. יש לפרש ע"ד שאמרו במס' ברכות רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם. ומשני כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. וכדרך זה נפרש מאמר הנ"ל בתחלה היינו קודם הברכה נקראת

מג שם **ואמר רבא** א **לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה שנאמר בתורת ה' והדר ובתורתו יהגה** ב **ואמר רבא לעולם ליגרס**[א] **איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר שנאמר** (תהלים קיט) **גרסה נפשי לתאבה גרסה כתיב ולא כתיב טחנה** · ג **רבא רמי כתיב** (משלי ט) **על גפי** ד **וכתיב** (שם) **על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא.** (רבא רמי) **כתיב** (שם ח) **בראש מרומים וכתיב עלי** (קרת) [דרך] **בתחלה בראש מרומים ולבסוף עלי** (קרת) [דרך] · **עולא רמי כתיב** (שם ה) **שתה מים מבורך וכתיב** (שם) **ונוזלים מתוך בארך בתחלה** [שתה] **מבורך ולבסוף** [ונוזלים] **מתוך בארך** · ה **אמר רבא אמר רב סחורה א"ר הונא מ"ד** (שם יג) **הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה אם עושה אדם תורתו חבילות**[ג] **חבילות מתמעט ואם קובץ על יד ירבה** · **אמר רבא ידעי רבנן להאי מלתא ועברי עלה א"ר נחמן בר יצחק אנא עבידתה ואיקיימה בידי** · **א"ר שיזבי משום ר"א בן עזריה מ"ד** (שם יב) **לא יחרוך רמיה צידו צייד הרמאי לא יחיה ולא יאריך ימים ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך כי אתא רב דימי אמר משל לצייד שצד צפרים אם משבר כנפיה של ראשונה** (מתקיימת) [כולם מתקיימות] **בידו ואם לאו אינה מתקיימת בידו:**

רש"י

תלמיד שערח בה דכתיב ובתורתו דמשמע של כל אדם : ילמד אדם . מרבו תורה עד שתהא גרסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו : ואח"כ יהגה . יעיין בתלמודו לדמות מלתא למלתא להקשות ולתרץ וברלשונה לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימלא לו בכל שעה . ועוד דלאחר ששנה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרץ לעלמו דבר קשה והכי אמרינן בפ' הרואה (דס"ג) השתא הם ואח"כ כתת ומייתינן להא דרבא התם : דלא ידע מאי קאמר . שאין רבו יודע לפרש לו כלום : גרסה . לשון גרש כרמל (ויקרא ב) שלא היה טוחן הדק אלא כריחים של גרוסות המחלקים את החטה לשנים או לארבע לצורך מאכל : גרסה נפשי לתאבה . מרוב תאותי לתורה הייתי (גורסה) [שובר] לפי היכולת אע"פ שאינה טוחנה הדק ליכנס בעומקה : כתיב על גפי . בתורה משתעי שלחה נערותיה תקרא תלמידים העוסקים בה על גפי משמע על כנפים מושב שאינו קבוע וכתיב קרא אחרינא על כסא (מרומי קרת) מקום כבוד קבוע כמו רק הכסא אגדל ממך (בראשית מא) · ל"א מתחלה על גפי יחידי בלא תלמידים כמו אם בגפו יבא בגפו יצא (שמות כא) : בראש מרומים. מסתלק במחבואות : ולבסוף עלי דרך. מורה הוראות לעין כל : בורך . מים המכונסין וסופן כלים : בארך . מים חיים ואין פוסקין : חבילות . הגורס הרבה יחד אינו יכול לחזור עליו פעמים רבות ומשכח : על יד . מעט מעט : (אנא עבידתה . עשיתיה קבלתיה על יד) : יחרוך · נוטריקון יחיה ויאריך : צייד הרמאי · שמרמה אנשים להראות כמה אני חכם להעמיד גרסות הרבה והוא משתכח ומקצר חייו דכתי' (דברי' ל) כי הוא חייך ואורך ימיך : ורב ששת אמר צייד הרמאי הוא יחרוך . לשון (שבת דף כ) אחרוכי איחרוך כלומר יש לו עופות לחרוך ולאכול כך מי שלומד וגורס מעט מעט ומחזר עליו פעמים הרבה עד שישגור בפיו ואח"כ חוזר ולומד תלמודו מתקיים וקרא אתמוהי מתמה וכי לא יחרוך מי שלידו ברמיה : כנפיה . שלא תברח :
שתול

מהרש"א

הלמוד נקראת תורת ה' ומשלמדה וגרסה נקראת תורתו והוא ע"פ מ"ט במס' נדרים[א] בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנא' ויתן אל משה ככלותו וגו' דפירושו דבתחלת למודו היה לומד ומשכחה עד שלמדה מרבו כ"כ עד שנעשית קנין בנפשו והיינו במתנה דקאמר דמקריא תורתו של ת"ח והוא הענין שהוסיף רבא לומר לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה וכו' שילמוד התורה מרבו ועד שתהא שגורה לו בפיו אינה תורתו עד שאח"כ יהגה בה לעיין בה הוא עלמו שהיא נעשית תורתו במתנה וק"ל : לעולם ילמוד אדם תורה וכו' . עיין פירש"י ויותר מדוקדק פרש"י בסוף פרק הרואה בהך דהם ואח"כ כתת וכו' הם וכו' עד שתהא שגורה בפיךואע"פ שאינה מיושבת לך ואח"כ וכו' עכ"ל . ולפי זה יש לפרש הא דסמיך כה"ג קאמר לעולם ליגרס איניש וכו' ואע"ג דלא ידע מאי קאמר היינו שלומד מבלי עיון רק שתהא שגורה בפיו ואף שרבו יודע לפרש לו כל לורך הענין כדלעיל ורש"י לא פירש כן בשמעתין. ודקאמר ליגרום איניש ואע"ג דמשכח ואף על גב דלא ידע וכו' נראה הא דאע"ג דמשכח יליף ליה מסיפיה דהאי קרא גופיה גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת ר"ל בכל עת לפי אותה שעה אף על גב דמשכח לעתיד וכן הוא בילקוט דמשכח לעתיד ודקאמר ואף ע"ג דלא ידע מאי קאמר יליף ליה מדכתיב גרסה ולא כתיב טחנה כפירש"י ובילקוט מדכתיב גרסה ולא כתיב טחנה וק"ל : כתיב על גפי וכתיב על כסא וכו' . עיין פרש"י ולכל הפירושים כסא עדיף מגפי אבל בפ' אחד דיני ממונות [ג] לגבי אדם הראשון דריש ליה בהיפך לפי פירש"י שם וע"ש בתוספ' ועוד נראה לפרש הכא לענין קושי הלמוד והעיון דבתחלת הלמוד הוא קשה כאילו התורה על גפי מרומי קרת שקשה הוא להגיע שם ולבסוף על כסא דהיינו קרוב לו במקום שהוא יושב ולומד ובענין זה אמר ג"כ בתחלת הלמוד בראש מרומים להגיע שם ולבסוף עלי דרך קרוב להגיע למקומו שהיא עלי דרך שילך האדם בה ובענין זה בתחלה שתה מים מבורך ר"ל שהלמוד קשה לך ואתה בעלמך לריךללמוד דהיינו שתה מים מבורך ולבסוף כשבא אדם לכלל העיון זוכה גם ללמד לאחרים דכתיב ונוזלים מתוך בארך דהיינו ונוזלים מתוך בארך לאחרים וק"ל : מ"ד הון מהבל ימעט וכו' . ה"א של הבל מתחלפת בחי"ת באותיות אחה"ע וכהאי גוונא דרשו כבד[ג] ה' מהונך ממחונך ודקאמר אנא עבידתה כתבו התוספות עבידתה בדלי"ת פירוש עשיתיה וכו' ויש גורסין ברי"ש עברתיה ולא נהירא דא"כ בא לסתור וכו' עכ"ל . אבל אכתי קשה לי דקאמר דידעי רבנן להא מלתא ועברי עלה כיון דידעי אמאי קעברי עלה גם מאי רבותיה נמי דרב נחמן ב"י שהתפאר שעשיתיה וע"כ נראה דהך דרשות דלעיל לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה וכו' ולעולם ליגרום איניש ואע"ג דמשכח כו' כמ"ש לעיל וכפירש"י בפ' הרואה [ד] סותר כל זה הא דקאמר הכא אם אדם עושה תורתו חבילות מתמעט ולז"א רבנן ידעי הך דרשה דאם אדם עושה תורתו חבילות מתמעט ועברי עליה ועבדי כהנך דרשות דלעיל דיש ללמוד לאדם הרבה ואף על גב דלא (יתן) [ידע] וכו' ואח"כ יהגה ויעיין בה ולפ"ז יש לקיים הגירסא עברית' ברי"ש דעבריתה להך דרשה דהון מהבל וכו' ולמדתי כענין חבילות וקיים בידי כהנך דרשות דלעיל וק"ל : **לא יחיה ולא יאריך ימים** . לפי שנאמר בלומדי תורה לשמה כי הוא חייך ואורך וגו' אמר ליה הרמאי שלומדה שלא לשמה רק להראות כמה אני חכם וכו' כפרש"י ועל כן לא יחיה וכו' . ודקאמר משל לאדם שצד לפרים אם משבר כנפיה של ראשונה וכו' . יותר נכון בזה גרסת פ' כילד מעברין אם ראשון ראשון משבר גפיה

עין יעקב

לחכמים לחדש בה כדאמרינן אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נקרא על שמו לכך כתיב ובתורתו יהגה לשון עיון וחידוש כדבסמוך :

לעולם ילמד אדם ואח"כ יהגה. כדאמרינן ליגמר איניש והדר ליסבר כי ע"י שמייגע בלימודה של תורה סייעתא דשמיא הוא להבין דבר מתוך דבר כדאמרינן יגעתי ומלאתי תאמין וכן כל הני דרים רבא תו הכל טעם א' הוא דע"י יגיעתו מביא ממעלה למעלה : **משל** לצייד שצד לפרים אם משבר כנפיה של ראשונה . ועל פי זה אמרתי שזה רמז יצחק כמה שאמר לעשו בא אחיך במרמה פירש"י בחכמת תורתו ואוכל מכל בטרם תבא דאיתא במדרש ר' תנחומא שם שעשו היה לד ובא השטן ומתירן לכך אחר לבא אבל אילו היה עושה בחכמת התורה שהיה משבר כנפים של ראשונים לא איחר כל כך וזה שאמר יצחק בא אחיך במרמה בחכמת תורתו שהוא שיבר כנפים של ראשונה לכך ואוכל מכל בטרם תבא :

עץ יוסף

מג ואע"ג דלא ידע מאי קאמר · שאין רבו יודע לפרש לו כלום (רש"י) · פי' אע"פ שקשה לו ממקום אחר · אבל כאן לריך לידע פשט הברור (הגר"א) :

ענף יוסף

תורת ה' . ובסוף כשמברך היא נקראת תורתו . ובזה ניתן מעט תבלין שכמה פעמים לא יכול האדם לעסוק בתורה בפה מלא כגון שמקומו לא טהר או כדין בעל קרי שהוא מהרהר בלבו שהדין שאינו מברך . ואם אינו מברך אז לא קנה לה ונקראת תורת ה'. ואז בתורת ה' חפצו . הוא חפץ המחשבה שבלב כי אין נקראת תורתו . אבל אמר ובתורתו יהגה כאשר יהגה בגרונו וקולו נשמע אז הוא תורת אדם (ספר שפת אמת) :

[א]מהרש"א ד"ה בתחלה . עפמ"ש במסכת נדרים (דף לח.): [ג] שם ד"ה כתיב . בפאר"מ (דף לח.): [ג] שם ד"ה מאי דכתיב וכה"ג דרשו כבד כו' (ירושלמי הביאו תוס' קדושין לא. ד"ה ככד): [ד] שם (שם) בפ' הרואה (דף סג.) :

יד יוסף

א עיין רש"י פרק הרואה : ב ברכות דף ס"ג ע"ב : ג סנהדרין דף ל"ח ע"א : ד נראה דצ"ל וכתיב מרומי קרת . וסוף סוף פסוק של על גפי . אבל על כסא כתיב שם אלל אשת כסילות וכן משמעמפרש"י בע"י: ה עירובין דף נ"ד ע"ב :

חדושי גאונים

תמיד לא יחשו מלקרות בני אדם לעבודת המצוה מפני השכר שנאמר בעשרת הדברות למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך . ואמר ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום למעןייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וכן במקומות רבים ולא עוד אלא שהקדוש ב"ה בעצמו אמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם וגו' ואם הוא יתברך רוצה וחפץ שתהיה עבודתנו מכוונת להנאתנו ולתועלתנו איך יאמר התנא שהיא עבודה פסולה ושאין ראוי לעשותה והנה חז"ל אמרו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות עכ"ל . ועוד האריך ודרך הראשון שלו אפשר שכוון אליו רש"י ז"ל בקצור לשונו שכתבו ז"ל ע"מ שלא לקבל פרס שלא תאמר אקיים מצות בוראי כדי שיספיק לי כל צרכי אלא עבוד מאהבה ויהי מורא שמים עליכם לפי שאין שכר מצות בעוה"ז שנאמר אשר אנכי מצוךהיום. היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם עכ"ל . הרי שפירש דברי התנא על הגמול הגשמי בעוה"ז ולא

המתורגמן . א) לערנען . ג) הויפענס .

מד שם והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהלים א) אמרי דבי רבי ינאי כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם אמר להו רב חסדא לרבנן בעינא דאימא לכו מלתא ואנא מסתפינא[א] דשבקיתו לי ואזליתו כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם שבקוה ואזול קמי (דרבא) [דרבה] אמר להו הני מילי בסברא אבל בגמרא (מחד רבה מעלי) [מרב אחד עדיף] כי היכי [שם ע"ב] דלא ליפלוג לישני. על פלגי מים א"ר תנחום בר חנילאי א לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד ומי ידע [איניש] כמה חיי כי קאמרינן ביומי. (תהלים א) אשר פריו יתן בעתו אמר רבא אם פריו יתן בעתו עלהו לא יבול ואם לאו על הלומד ועל המלמד עליהם הכתוב אומר לא כן הרשעים כי אם וגו':

מה שם א"ר אבא אמר רב הונא [אמר רב] ב מאי דכתיב (משלי ז) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה. כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. ועד כמה א"ר זירא עד ארבעין שנין והא רבא אורי התם בשוין. (תהלים א) ועלהו לא יבול אמר רבי אחא בר [אדא אמר רב ואמרי לה אמר רב אחא בר] אבא אמר רב המנונא אמר רב ג מנין שאפילו שיחת [חולין של] ת"ח צריכה תלמוד שנאמר ועלהו לא יבול:

רש"י

שתול. משמע עקור מכאן ונחזר ונשתל במקום אחר: נטוע. מעיקרו ולא זז משם לעולם כלומר כעץ שתול יעשה תלמיד את עצמו לילך וללמוד מכל אדם ולא כעץ נטוע להשתקע לפני רב אחד: סברא. ללמוד חריפות וחדוד הלב לאחר שלמד ושגורה בפיו גרסת התלמוד: דלא ליפלוג לישני. שלא יתחלקו הלשונות דהאי גריס שמעתא בהאי לישנא והאי גריס לה בלישנא אחרינא וחדא מילתא הוא ומיהו תלמידא דגריס (מפומייהו) [מתרוייהו] משתבש בגירסיה משום דמבלבלי לישני: ביומי. שני ימים מקרא ושני ימים משנה וכו' וכן כל שבוע ושבוע: אם פריו יתן בעתו. שיקבע עתים לתורה: רשעים. תרי משמע לומד ומלמדו. ל"א פריו יתן בעתו שלמד ועושה פרי כלומר מקיים מה שכתוב בתורה וזהו עיקר: על הלומד ועל המלמד. שאסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון: הפילה. לשון נפל שלא מלאו ימיו כלומר תלמיד שלא מלאו ימיו רבים חלליו: ועצומים. המתעלמים ומחרישים ומתאפקים מלהורות הורגים את דורן. ועצומים לשון ועוצם עיניו (ישעיה לג): ועד כמה. הוי ראוי להוראה: עד ארבעים שנים. משנולד: והא רבא אורי. וכל ימיו לא היו אלא ארבעים שנה בפ"ק דר"ה (די"ח): התם בשוין. שאין בעירו גדול ממנו: שיחת חולין של חכמי' צריכ' תלמוד. כדי להתלמד לדבר בלשונם שהוא לשון נקיה ועושר ומרפא: ועלהו. הוי דבר קל שבאילן

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה שאפילו. בפ' הישן (דף כח:):

מסתמרים וכו' והוא מבואר לפי הנמשל אם ראשון ראשון שלמד משבר ועושה בו רושם נעשה [הדבר] קנין בנפשו ומתקיים וכו' וכענין שאמר שם בסמוך אין התורה נקנית אלא בסימנים וכו' שהוא דבר רושם העושה קנין בנפשו וק"ל: כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד מרב אחד אינו רואה וכו'. ועל זה רמז הכתוב בניך כשתלי זתים ולא כנטועים סביב לשלחנך של ת"ח כי כן יבורך גבר שרואה סימן ברכה וק"ל: לעולם ישלש אדם וכו' שליש במקרא וכו'. על פלגי מים לשון רבים משמע ליה ג' פלגי מים שהם מקרא משנה תלמוד ומוקי ליה ליומי לפירש"י ב' ימים מקרא וב' ימים משנה וכו' קשה ממה ששנינו בן חמש למקרא בן עשר למשנה ובן חמשה עשר לתלמוד שיהיה למודו לפי הזמנים הללו וכשיגיע לט"ו יבלה ימיו בתלמוד וכמ"ש בס"פ אלו מציאות ע"ש ולפירוש התוס' ליומי היינו בכל יום ניחא שאף שעיקר למודו מט"ו שנים ואילך יהיה בתלמוד מ"מ ילמוד גם בכל יום קצת מקרא ומשנה כמ"ש פסוקי הקרבנות ומשנת איזהו מקומן. ודקאמר אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול. עיין פירש"י ותוס' ועי"ל ע"פ אותה ששנינו בן חמש למקרא וכו' שילמוד הרב עם התלמיד לפי זמן שנותיו ואז ועלהו לא יבול ואם לאו על הלומד וכו'. לפי שלא הגיע התלמיד עדיין למעלה זו ע"ז סמך לו רבים חללים וגו' תלמיד שלא הגיע להוראה והוא מפורש בפרק ג' דסוטה: שאפילו שיחת חולין וכו'. פירש"י כדי להתלמד לדבר בלשונם וכו' אבל בפרק הישן[א] נראה לפרש דצריכה תלמוד דמתוך שיחתן תבין דבר מה מדברי תורה וק"ל:

כל

יד יוסף

א קידושין דף ל' ע"א: ב סוטה דף כ"ב ע"א: ג סוכה דף כ"א ע"ב:

חדושי גאונים

יעבדו על מנת לקבל פרס כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אמנם על השכר וגמול הנפשיי לא דבר בו התנא כלל ואפילו שיעבוד ע"מ לקבלו אין בו גנאי על זה וטעם דברי התנא לפי פירוש זה אפשר לפי שאם יעבוד האדם את בוראו כדי שיספיק לו צרכיו בעוה"ז נפיק מניה תורבה כי פעמים שלא יספיק הוא יתברך צרכיו לענותו ולנסותו הילך בתורתו אם לאו והאדם לא יחשוב כי מנסה ה' אותו אלא יבעט במלכו ובאלהיו בראותו שהוא מקיים מצותיו יתברך כדי שיספיק לו כל צרכיו ובראותו ילדיו מעשה ידיו מתים ברעב יהיה תוהה על הראשונות ויאמר ח"ו כי שוא עבוד אלהים ולכן הזהיר לאדם שמעיקרא לא יעבוד על מנת שכר גשמי כלל ועם זה לעולם יהיה שלם בעבודת בוראו אפילו שלא ייטב אליו זהו תורף פירוש הר"י אברבנאל ז"ל: ולי נראה דמעיקרא קושיא ליתא כי אם ראינו ייעודי התורה תמיד לא יחשו מלהבטיח שכר המצות האמת הוא שכשם שאליו ית' אשר הוא המצוה לנו המצות נאה לו להבטיח הבטחות נמרצות כך לנו המקיימים אותם נאה לנו לקיים על מנת שלא לקבל פרס ומאי קושיא היא ממה שנא' במצוה אל הנאמר במצווין ואף שנראה סותר לזה מ"ש במס' פסחים תניא האומר אתן סלע לצדקה כדי שיחיו בני כדי שיהיה לי חלק לעוה"ב הרי זה צדיק גמור הרי שאף האדם המצווה ועושה על מנת לקבל פרס נקרא צדיק גמור. שתי תשובות בדבר חדא דשאני מצות צדקה שהיא מחולקת מכל שאר המצות בזה שבשאר מצות כתיב לא תנסו את ה' וגו' ובמצות הצדקה כתיב ובחנוני נא בזאת וגו' ועלי' אמר דוד המלך ע"ה פזר נתן לאביונים ולכן בשאר כל המצות צריך לעבוד על מנת שלא לקבל פרס. ועוד בההיא דפסחים קאמר הרי זה צדיק גמור וצדיק מתקרי חסיד לא מתקרי ומאמר התנא הוי ממדת חסידות כדי שיקרא חסיד וכן כל שאר מילי דאבות הם מילי דחסידותא וכן ידויק מדברי רז"ל שאמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא לעיין במילי דאבות. ואם נודה שקושית הר"י אברבנאל קושיא היא אומר

עיון יעקב

כל הלומד תורה מרב א' אינו רואה סימן ברכה לעולם. וזה שאמרו הרבה תורה למדתי מרבותי לשון רבים: לעולם ישלש אדם. עיין בחדושינו בקידושין דף למ"ד: אלא ליומי. עיין בתוספות שהשיגו על פירש"י וז"ל אכתי איכא לאקשויי מי ידע כמה חיי לכן נראה ליומי בכל יום וצ"ל דל"ק אכתי מי ידע כמה חיי אפילו לחיי שעה די"ל דמיתה פתאום ביום א' לא שכיחא וכמ"ש הרמב"ם כפי' המשניות ריש יומא ע"ש ועיין בתשובת שבות יעקב סימן כ"ט: אם פריו יתן בעתו ועליהו לא יבול. עיין פרש"י ועי"ל דקאי זה שלומד דבר בעתו הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג אזי לומד לשמה ודבר בעתו מה טוב ועליהו לא יבול ואם לא שלמד שלא לשמה אז על הלומד והמלמד הוא אומר לא כן הרשעים וכו': כי רבים חללים הפילה. עיין בחדושינו בסוטה דף כ"ב:

הרי"ף

(מהרש"א כד"ה) כתיב על גפי בתחלה שתה מים מבורך. ונראה דרומיא הוא דהל"ל שתה נוזלים מבורך ומים מתוך בארך דבבור הם מים מכונסין שייך בהו נוזלים לתוכו ובבאר שנובע ממקומו לא שייך ביה נוזלים אלא לדרשה בתחלה וכו': על פלגי מים. נראה דדריש פלגי מלשון חילוק ודריש מים כאילו כתיב ימים שיחלק הימים במקרא במשנה וכו': כי רבים חללים הפילה. נראה דהוקשה לו מאי ועצומים שאם הכוונה על הרבוי היל"ל ורבים כל הרוגיה ועוד דלערבינהו כי רבים חללים והרוגים הפילה ועוד מאי הרוגיה היל"ל הרגה ואם עצומים הוא חזקים היל"ל חללים עצומים הרגה והפילה לכך דרש בתלמיד שלא הגיע להוראה שהוא כמו נפל ועצומים לשון העולם פיו מלהורות שהוא גורם הריגה לכל דורו וזהו כל הרוגים:

ענף יוסף

מה ועלהו לא יבול אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד. ולכאורה מאי תלמודא וכתב הגר"א הובא בספר מעלת התורה וז"ל ונראה דידוע שהאדם נמשל לעץ כמ"ש כי האדם עץ השדה והדיבור שלו הוא הפרי. וע"כ נקרא ניב שפתים מלשון תנובות השדה כי זה הוא עיקר חיות האדם כדמתרגמינן ע"פ ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא. אך כל זה הוא כשהאדם מדבר בתורה. אבל כשהדבור הוא בעניני העולם הזה הם לחיזוק ולקיום הגוף בעבודת הבורא ית"ש. ואיתא במדרש ע"פ וכל שיח השדה טרם יצמח הם אילני סרק שעליהן מסריקין זה על זה ומטריפין נמצא הקול היוצא מן העלין נקרא שיח. ולכן אצל הת"ח נקרא שיחת חולין שלו הדיבור בעניני העוה"ז עלין. ולכן אמרו אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד שבוודאי אין משיחים אפילו צרכי גופם אלא ע"פ התורה. וזה הוא ועלהו לתרופה להתיר פה איך לדבר עכ"ל:

עץ יוסף

מד שתול. משמע עקור מכאן וחזר ונשתל במקום אחר. נטוע מעיקרו ולא זז משם לעולם. כלומר כעץ שתול יעשה תלמיד את עצמו לילך וללמוד מכל אדם. ולא כעץ נטוע להשתקע לפני רב אחד. כדאיתא בפ"ק דבתרא והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ישא מדברותיך לישא וליתן בדברותיו של מקום. פי' דבשביל משא ומתן של תורה דהיינו הפלפול של חריפות וחידות הלב צריכין לכתת רגליהן מעיר לעיר מרב לרב. דסברא לא סגי ללמוד מרב אחד (תורת חיים):

מה מ"ד כי רבים חללים וכו'. ראיתי בספר אחד ושכחתי שמו דלכן בדברות ראשונות כתיב לא תִּרְצָח בקמ"ץ שהגיע להוראה ואינו מורה שקמץ פיו מלהורות עצומים כל הרוגיו. ובדברות אחרונות כתיב לא תִּרְצַח בפת"ח שהוא תלמיד שלא הגיע להוראה ופותח פיו. ומורה רבים חלליו. וזהו שאנו מתודים על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים. ביודעים להורות ואינם מורים ובלא יודעים להורות ומורים:

כגופו

המתורגמן. א) איך פירכטע.

רש"י

וכתיב לא יבול כלומר לא ילך לאיבוד : ולא בבגדי לבע של אשה. שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמייפין אותה ומהרהר אחריה : קרן זוית אשי. כשפונה לימין או לשמאל ליכנס ממבוי למבוי ופוגעין זה את זה בקרן זוית ואינו רואה אותה מרחוק באה כנגדו שיעלם עיניו :

פרעגה

מז שם א **אמר** ריב"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו. כתוב בתורה דכתיב (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון · שנוי בנביאים דכתיב (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. משולש בכתובים דכתיב (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו' וכל אשר יעשה יצליח · מכריז ר' אלכסנדראי ב מאן בעי חיי מאן בעי חיי כניפו ליה[א] כולי עלמא ואתו לגביה אמרו ליה הב לן חיי אמר להו (שם לד) מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' שמא יאמר אדם הואיל ונצרתי את לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואגרה[ג] בשינה ת"ל (שם) סור מרע ועשה טוב ג ואין טוב אלא תורה שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. [דף כ] (דברים ז) לא תחנם לא תתן להם חן מסייע ליה לרב דאמר (רב יהודה אמר) רב אסור לו לאדם שיאמר כמה נאה נכרי זה מיתיבי מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית וראה נכרית אחת שהיתה נאה ביותר ואמר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' ואף רע"ק ראה אשת טורנוסרופוס הרשע ורק ושחק ובכה · רק שהיתה [באה] מטפה סרוחה · שחק דעתידה למיגיירה ונסיב לה · בכה דהאי שופרא בלי בארעא · (רבנן) [ורב] אודויי הוא (דמודו) [דקא מודה] דאמר מר ד הרואה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו. ולאסתכולי מי שרי מיתיבי (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל איש באשה נאה אפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוערת[ג] [שם ע"ב] ולא בבגדי צבע של אשה ולא בחמור ולא בחמורתא ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעוף (ולא בעופפת) בשעה שנזקקין זה לזה ואפילו מלא עינים כמלאך המות. קרן זוית הואי :

מהרש"א

כל העוסק בתורה וכו' ושמרתם וגו'. שמירה הנאמר כאן היא לימודה דהיינו לשמור את הדברים של תורה ומתוך שימורה ולימודה תבא לידי ועשיתם וגו' וק"ל: אתגרה בשינה ת"ל וכו'. ר"ל שמא יאמר אדם אגרה בשינה מטעם דקאמר כדי שלא אבא לידי לה"ר ושפתי מרמה ת"ל ועשה טוב כי עסקך בתורה תשמור אותך שלא תבא לידי לה"ר כמ"ש מרפא לשון עץ חיים וז"ש אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם לעסוק בה וע"י זה אל תעזובו תורתי ולא תבא לידי לה"ר ואי אתה צריך להתגרות בשינה :

הרי"ף

נכסיו מצליחין לו וכו'. וכ"ת שעינינו הרואות שאין כל עוסקים בתורה הצלחה בנכסיהם דוק ליסניה דריב"ל שאמר מצליחין לו לומר שאותם נכסים הצליחו להנאת נפשו דכיון שמתוכם קנה תורה וקנה חיי העוה"ב נמצא נכסיו הלכו בענין טוב. ועוד רמז שמצליחין לו שעוד יוסיף חכמה ושכל בתורה כדכתיב ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו בתורה עם המעשה אשר תעשון דיפה ת"ת עם דרך ארץ וכן כתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כי אז תצליח את דרכיך כי אז תשכיל בתורה ותוסיף בה וכן כתיב וכל אשר יעשה יצליח דהיינו על כל המעשה אשר יעשה יצליח בתורתו והיינו נכסיו מוצלחין לו להגדיל תורתו : מכריז רבי אלכסנדרי מאן בעי חיי וכו'. בא רבי אלכסנדרי לדקדק הכתובים הללו שמדבר שלא לנוכח מי האיש החפץ חיים ואח"כ מדבר לנוכח נצור לשונך מרע והיל"ל מי האיש החפץ חיים יגצור לשונו מרע לכך היה מכריז ואומר מאן בעי חיי כלומר כי כן היה מכריז דוד לכל העומדים עליו כי הכא דכניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה אז ידבר עמם לנוכח ואומר לכל אחד מהעומדים עליו נצור לשונך מרע ועסיק בתורה דהיינו עשה טוב ויש לדקדק דמשמע דבנצירת לשונו מרע ישיג אורחות חיים ואח"כ אמר שצריך לקנות חיים שלא יגרה בשינה אלא יעסוק בתורה וא"כ היל"ל לכנהו דבעי מיניה חיי לך ועסוק בתורה ונראה שקשה לה"ר שאפילו שיהיה האדם עוסק בתורה לא ישיגו בתורתו אורחות חיים כי הלואי תועיל התורה שלו לרפאות עון לה"ר שבידו כדכתיב מרפא לשון עץ חיים לכך הזהירו להבוא דבעי חיי דינצור לשונו מרע ואח"כ יעסוק בתורה כי אז התורה נותנת לו חיים כדכתיב עץ חיים היא וגו' :

עין יעקב

כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין. מהאי טעמא אמרינן בברכות מלאכתו נעשית על ידי אחרים מטעם לפי שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה וכיון שכל עולם לא נברא אלא בשביל זה לכך נכסיו מצליחין : נכסיו מצליחין. כלומר כי היכא דלא תימא איך אעסוק בתורה א"כ אבטל ממלאכתי משא ומתן ואיך אטול פרנסתי להכי קאמר שנכסיו מצליחין ואפשר דלכך קאמר שדבר זה ומשולש בכתובים נגד מה דאמרינן בב"מ לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרגמטיא ושליש תחת ידו להכי מביא שלש פסוקים להראות שכל שלשה חלקים אלו מצליחין : מאן בעי חיי מאן בעי חיי. אמר כפל לשון היינו חיי העוה"ז וחיי העוה"ב ואתו כ"ע לגביה שיש להם כבר חיי העוה"ז ובקשו עוד חיי העוה"ב כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות ואיתא בקידושין פ"ק דף ל"ט אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא ות"ת כנגד כולם ובירושלמי דפיאה איתא בזה הלשון וכנגדן ד' עבירות נפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ע"א וג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כלם נמצא דעיקר הוא לקנות עוה"ז ועוה"ב להזהר מלשון הרע ולעסוק בתורה לזה השיב מי האיש החפץ חיים בעולם הזה ועולם הבא נצור לשונך מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה : ואין טוב אלא תורה. דקדק לומר אלא תורה לאפוקי ממ"ד והנה טוב מאד זה שינה א"כ יאמר אתגרה בשינה להכי קאמר אין טוב אלא תורה : לא תחנם לא תתן להם חן. הטעם לפי שקר החן והבל היופי ואשה יראת ה' היא תתהלל אפילו באשה שאינה אלא ליופי מכ"ש באיש במקום שאין כאן יראת ה' וק"ל : אפילו מלא עינים כמלאך המות. אף שהוא דבר שאי אפשר אתי לאשמעינן אפילו היכא שהוא תוך נשים

עין יוסף

מז שמא יאמר אדם וכו' אלך ואגרה בשינה. ר"ל שיאמר אדם מאחר שצריך ליזהר כ"כ בשמירת הלשון כי סכנתא מרובה. א"כ טוב לשום לפיו מחסום שלא לדבר כלל כמו שאמר התנא ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ולזה אמר שזה טעות שבהכרח צריך להתיר לשונו לדבור התוריי (יפ"ת) : רק שהיתה באה מטפה סרוחה · פי' והרוק דומה לאותה טפה סרוחה כמ"ש בהגהת מיימו' טעם החליצה וז"ל א"ל הקב"ה למשה אמור אל היבם שאינו רוצה ליבם רשע בגופך היית יכול לקיים מצות יבום ומאנת · לפיכך תחלוץ מנעליך כאבל ומנודה שדרכן להיות יחפים · וגם מטפה סרוחה שבגופך היית יכול לקיים לאחיך זרע · לכך וירקה בפניך טפה סרוחה כו' · וכתב בשבילי אמונה נתיב רביעי כי הזרע הוא דמיון הקצף שנעשה בפיות הסוסים הרצים (תורת חיים):ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל וכו' · מלסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דריש הכי · א"נ משום דהמוציא שכבת זרע לבטלה איקרי רע שנאמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' · וכמ"ש בזוהר :

ענף יוסף

מז כניפו לו כולי עלמא ואתו לגביה כו'. בוודאי ידעו מהכתוב מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך וגו'. אלא דהיה קשה להם מאי חידש לנו דוד בזה. דמי לא ידע זה דאם איש שומר לשונו מרע והוא סור מרע ועושה טוב שיהיה לו חיים. ע"כ סברו דפי' הכתוב הוא ע"ד דאיתא במדרש משלי בשעה שהחכם יושב ודורש והעם שומעים מוחלים להם כל עונותיהם שנאמר שמעו ותחי נפשכם. ולכן סברו שפי' הקרא כך הוא לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. ר"ל מי שהוא איש שחפץ חיים ישמע לי ע"ד שמעו ותחי נפשכם. לכן כניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה לשמוע ממנו דברי תורה ומוסר. וזהו שאמרו לו הב לן חיי כלומר דרוש לנו דברי תורה ומוסר אמר להו שכך פי' הכתוב מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו'. שהחיים שכתוב כאן הוא בשביל שישמור לשונו וגו'. ויבואר ע"ד דאי' במפרשים שדרשו חז"ל על פסוק כל הנשמה תהלל יה שעל כל נשימה ונשימה רוצה הנשמה לצאת מן הגוף. אך מחמת שרואה שהשכינה שורה אתו כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם אפילו בשעה שטמאים שוכן השכינה עמהם. על כן גם הנשמה שוכן בו. אך זהו בכל העבירות אבל בגאוה ולשה"ר מסלקים השכינה כמ"ש גבה עינים וגו' אתו לא אוכל ודרשו חז"ל אתו לא אוכל אין אני והוא יכולין לדור במחיצה אחת. וכן בלשה"ר שכתוב בה מלשני בסתר רעהו וגו' אותו לא אוכל אמר מר עוקבא(ערכין יד) כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו'. וכתב המהרש"א בחדא"ג דאלו ב' עבירות גבה רוח ולשה"ר שותפים הם שכללן שכתוב מלשני בסתר וגו' גבה עינים וגו'. כי הגאוה שבו מביאו שמדבר לשה"ר על חבירו עכ"ל. א"כ כשמדבר לשה"ר פורש השכינה וא"כ גם הנשמה הקדושה פורש ממנו ונשאר לו רק חיי בהמיות. ובודאי בחיים כזה לא יזכה לראות רב טוב הצפון לצדיקים. וזהו שחידש רבי אלכסנדראי מי האיש החפץ חיים הוא חיים הנצחי בתלוי בחפץ האדם. אבל חיים פשוט אינו ביד אדם ליטול לו. ולא שייך בו תיבת חפץ. אוהב ימים ואינו רוצה לבלות ימיו בהבלי העולם כדי שלא יאבד מימיו כלום. וכמו שנאמר ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות ר"ל

יד יוסף

א מגילה ל"א ע"ב. ב עיין ברכה סדר מצורע : ג ברכות ה' ע"א ודף מ"ח ע"ב מנחות דף כ"ג ע"ב אבות פ"ו : ד ברכות דף כ"ח ע"א :

חדושי גאונים

אומר אני שיורך בשנדקדק לדקדוק קטן בדברי התנא וזה דפתח בלשון עבדים וסיים בלשון משמשין דהל"ל כעבדים העובדים או כשמשים המשמשין והנה יש הפרש בין לשון עבודה ללשון שימוש כי עבודה יקרא כל דבר הקשה כענין עבודת הארץ חרישה וזריעה שהיא עבודה קשה ולשון עבודה נגזר מלשון עבד אשר הוא קנוי לעבוד כל עבודתו וכל עבודת אדוניו עליו. המעט הוא אם רב וכענין שאמר הכתוב בעבוד' קשה בחומר ובלבנים. אמנם לשון שמוש הוא שמוש הקל וכן מצינו שרז"ל אמרו גדולה שמישה יותר מלמודה וביאור הדיס ממ"ש הכתוב אשר יצק מים ע"י אליהו שרי שדבר קל כזה יקרא שמוש כתלמיד המשמש לפני רבו לכבדו ובזה נבא אל תכונת כוונת דברי התנא כי בהיות שאנחנו עם בני ישראל עבדים נרצעים אליו יתברך ילידי ביתו ומקנת כספו שהוציאנו מארץ מצרים ועשה עמנו נסים ונפלאות להיות לו לעבדים וכמו שאמר הכתוב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וכיון שכן היה ראוי אלינו לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא כל תרי"ג מצות ויומם ולילה לא נשבות מלעבוד כל עבודת אדונינו המלך. ואנחנו בעונותינו לא כן אנחנו עושים וכמו שאמר הפייטן תמידיהם תפלה ולדקתם שגיאות ופי' דבריו כי במקום עבות תמידין ומוספין עושים תפלה ובמקום עבות צדקה עושים שגיאות : או יהיה כוונתו כי מה שעושים בהתמדה הם התפלות אמנם הצדקה אינם עושים אותה כי אם בדרך שגיאות כמו מי שנפלו ממנו מעות ומצא עני אותם

המתורגמן. א) האבען זיך פֿערזאממעלט. ב) איך ווערדע זיך רייטצען, פי' אתעורר ואתענג בשינה. ג) אבשייליך.

ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר וכו'. תורה מביאה וכו' כך היא הנוסחא האמיתי בשקלים ומביא שם קראי לראיה לכ"א ע"ש. וקשה מה ענין מדרגות הללו שיבואו בהדרגה זו בזה אחר זה. גם קשה מקרא דמייתי שלא יהרהר וכו' מונשמרת מכל דבר רע וגו' דדבור אינו משמע הרהור כמ"ש התוספות בפ' המפקיד [ב] גבי על כל דבר פשע שב"ש שאמרו החושב לשלוח יד חייב היינו דבור גם למה אמר שלא יהרהר אדם ביום וכו' שהרי אפשר שיהרהר בלילה ויבא לידי קרי והוא מבואר דאמרי' בסוף לולב וערבה [ג] כל העושה משפט וצדקה כאילו הוא מלא העולם כלו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה וגו' שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ת"ל מה יקר חסדך וגו' יכול אף ירא שמים כן ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו' ועיין פירש"י שם שהוא דחוק והנראה דמעלות המדות לא יבואו כי אם בהדרגה ממעלה למעלה כדאמרינן בכמה דוכתין ולא עם הארץ חסיד ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול [ד] ולז"א כל העושה משפט וצדקה שאינו גוזל מאחרים ואדרבה הוא נותן משלו לאחרים שהוא ממדת החסידים שאמרו בו שלי שלך ושלך שלך חסיד וע"ש שמלא כל העולם במדת חסד נקרא חסיד וא"ת כל הבא לקפוץ וכו' ר"ל שמבלתי ההדרגה ממעלה למעלה יוכל אדם לקפוץ על המדרגות ויבא לידי מדת חסידות ת"ל מה יקר חסדך וגו' כי מה יקר וקשה לבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרגה ממעלה למעלה וכמה מעלות ומדרגות הם טרם שיבא לידי מדה זו ואמר יכול אף ירא שמים כן שלא יבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרגה שיש שום מעלה ומדה אחרת בין יראת שמים בין מדת חסידות דהכי איכא לפי נוסחת שמעתין ודסוף סוטה דאיכא מעלות במדות בין יראת שמים ובין חסידות ואמר דאינו כן אלא דליכא שום מדה מפסיק ביניהם וכנוסחא אמתית דשקלים דיראת חטא מביא לידי חסידות ומביא ראיה מדכתיב וחסד ה' מעולם וגו' על יראיו דמשמע ממדת יראה יבא לידי מדת חסידות ובשקלים מייתי ליה נמי מהאי קרא דיראת חטא מביא לידי חסידות ולזה נתכוין רבי פנחס שחשב כאן עשר מדרגות במעלות המדות כי כן הוא מדותיו יתברך ב"ה כמאמר ספר יצירה עשר ולא פחות כו' ועשרה מדרגות יש במלאכיו רוחות ולז"א כי התורה היא ראשית דרכי ה' ומדותיו יתעלה ב"ה לבא ממנה בהדרגה ממעלה למעלה עד מעלה העשירית העליונה. ולז"א תורה מביאה לידי זהירות. שהן אזהרות שבה וסיפר המדרגות ממעלה למעלה מתחלת קומו בבוקר וכל מעשה היום עד שכבו בלילה ומתוך זהירות שאדם נזהר באזהרות ומצות התורה מביא לידי זריזות בתחלת היום בעמדו בבקר שיקום בזריזות ולא יהיה עצל בקומו. ואמר כי זריזות מביא לידי נקיות. שהוא נקיות הגוף ונטילת ידים שחרית כי המאחר לקום בשחרית מתוך שהוא נמהר אח"כ לקום ולילך לבהכ"נ אינו יכול לנקות גופו ולא ליטול ידיו יפה וע"ז אמר שלמה הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ר"ל הדלת תסוב על צירה בבית ע"י בני הבית המהלכים משם לבהכ"נ והוא עדיין על מטתו והנה בקומו ממהר ליטול ידו בצלחת שהוא כלי גדול שיש בו מים חמין ואינו יוצא ידי נטילה ונלאה להשיב ידו אל פיו לרחוץ פיו מן הריר מפני שהוא ממהר כ"כ או שהוא ע"ד יד לפה תקצץ [ה] שע"י שלא נטל יפה נלאה ואסור לו להשיבה אל פיו ואפשר שע"ז רמז ג"כ ולחם עצלות לא תאכל ר"ל שודאי לא נזהר ליטול יפה כדין נטילה ושיבא שורה בפת שנגע בו בלא נטילה. ואמר נקיות מביאה לידי פרישות. היא התפלה ע"ש וכפיו פרושות השמים כמו שפרש"י שיהיה האדם פרוש

מז שם **אמרו עליו על מלאך המות שכולו** א **מלא עינים ובשעת פטירתו של (אדם) [חולה] עומד למעלה מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטפה של מרה תלויה (בה) [בו] כיון שרואה אותו החולה מזדעזע ופותח את פיו וזורק טפה של מרה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות ממנה מת נימא פליגא אדאבוה דשמואל דאמר אבוה דשמואל אמר לי מלאך המות אי לאו דחיישינא ליקרא דברייתא[א] הוה פרענא[ב] להו בית השחיטה כבהמה דילמא ההיא טפה מחתכת להו לסימנין. ממנה מסריח מסייע ליה לרב חנינא בר כהנא דא"ר חנינא בר כהנא אמרי בי רב הרוצה שלא יסריח מתו יהפכנו על פניו:**

מח שם **ת"ר** (דברים כג) ב **ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה מכאן** [א] ג **א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות**

רש"י

פרענא בית השחיטה. לראות מבחן כבהמה אלמא מחתך ממש הוא: ונשמרת. וסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה וקרא מזהר ליה להשמר שלא יבוא לידי כך: תורה. ע"י שיעסוק בה ועוד שרואה ומבין אזהרות שבה ונזהר: זריזות. זריז ונשמר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כי הבא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה: זהירות. כשהעבירה באה לידו זהיר להשמר שלא יכשל והכי אמרי' בכל הסבר בשחיטת חולין (דף ק"ז:) מאי לאו דזהיר ולא נגע לא דזריז וקדים ומשי ידיה מעיקרא: נקיות. נקי באין חטא: פרישות. אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו:

טהור

הכותב

הר"ן ז"ל כתב לשון רש"י בד"ה זהירות עד לא דזריז וקדים ומשי ידיה מעיקרא וכתב אח"כ וז"ל ומתוך כך בא לידי נקיות אפילו במחשבה ומתוך כך בא לידי פרישות שגודר עצמו אפילו במותר לו ומתוך כך בא לידי ענוה מתוך שהוא מבזה ענייני העולם וממנה בא לידי יראת חטא שבו ירא ממנו כירא מן האויב ומתוך כך בא לידי חסידות שכל מעשיו לש"ש. הא למדת שענוה גדולה מכולם משום דר' יהושע ב"ל משמע ליה דענוה היינו מאי דפרישנא בחסידות. והר"י אלפסי ז"ל כתב על זה וז"ל ופירשוה בירושלמי זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב וכלה וכפר. נקיות מביאה לידי טהרה שנא' וכפר עליה הכהן וטהרה. טהרה מביאה לידי קדושה שנאמר וטהרו וקדשו. קדושה לידי ענוה דכתיב כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ענוה ליראת חטא דכתיב עקב ענוה יראת ה' א"ר יצחק בן אלעזר מה שעשאתו החכמה עטרה לראשה עשאתו ענוה עקב לסוליתה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה'. יראת חטא לידי רוה"ק דכתיב אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא. רוה"ק לידי תחיית

עיון יעקב

ודומיהן הרבה שאי אפשר שלא יביט באחת מהן כמו מי שמלא עינים שהולך להביט אפילו הכי יעצים עיניו מאד שלא יביט בהם:

אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים. אפשר כמו דכתיב עיני ה' משוטטות בכל הארץ כן הוא הולך לשוטט בכל הארץ לראות להשגיח על הבריות כדכתיב באיוב שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה: **עומד** למעלה מראשותיו. שיש לו ממשלה ושליטה עליו וכנגדם בצדיקים שמתו ע"י נשיקה של הקב"ה השכינה למעלה מראשותם כדאיתא ביעקב וישתחו ישראל על ראש המטה פירש"י מכאן שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה עיין שם: **ונשמרת** מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום. והא דכתיב מכל דבר עיין במהרש"א ולי נראה דהכי קאמר שלא ירבה שיחה עם האשה שמביא לידי הסתכלות והרהור וכמ"ש בחידושינו דף כ' בנדרים ע"ש והא דנקט ביום י"ל לרבותא מכ"ש אם מהרהר באותו לילה שבא לידי טומאה ועוד דאין דרך לבוא לידי הרהור אלא ע"י הסתכלות ביום או בלילה אצל הנר כעין יממא: **זהירות** מביאה לידי ט'. עיין בחידושינו סוף סוטה בזה:

ענף יוסף

ר"ל שבאו כל הימים להעיד עליו מה שתיקן בהם ולא נחסר לו מכל הימים אפילו יום אחד וזהו אוהב ימים לראות טוב העולם הבא על ידם. נצור לשונך מרע וגו' שזה שמספר לשה"ר הוא מהמינים והאפיקורסים כדאיתא בערכין פ"ג שכל האומר לשה"ר כאילו כופר בעיקר שנאמר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ואין נשאר לו רק חיי בהמיות. ובחיים כזה בודאי לא יזכה לראות טוב עוה"ב. והזהיר על לשה"ר יותר מעל שאר עבירות משום דהכל נאבק לשה"ר. ועוד שבשאר עבירות יכול לבא לידי תשובה כמו שכתבו המפרשים הטעם שרשעים מלאים חרטה הוא משום שכל זמן שעושה עבירה אין לנשמה מקום והיא פורשת ממנו מחמת רוב קדושתה. ואח"כ כשעשה כבר אז השטן עולה ומקטרג בא הנשמה למקומה בהכרח מחמת שהשכינה אתו עמו ומעורר הנשמה לו. לכן מלאים חרטה ויכולין לבא לידי תשובה. אבל בלשה"ר פורשת הנשמה לעולם ממנו. ואח"כ לעולם הוא בלא חרטה ועיין מ"ש עוד בזכרון לנפש חיה נדפס עם מדרש שמ"ש:

מז אמרו עליו על מלאך המות שהוא כולו מלא עינים כו'. ותמוה שהוא מלאך רוחני ואין שייך בו עינים גשמים. ונראה לפרש דעין הוא שם מושאל והושאל שם זה למי שמסביר בשכל איזה דבר אומרים שהוא נותן עין לדבר כענין שנאמר שאמר איוב עינים הייתי לעור. ולזה אמר שקודם מותו בא מלאך המות מלא עינים פי' שמראים לו פנקסו הטעם וסיבת מותו. ומחמת שהאדם הוא מלא חטאים ופשעים לזה אמר שהוא מלא עינים. והיינו שמראה לו באלף טעמים לסיבת מותו (נחלת יעקב):

עין יוסף

מז וטפה של מרה. פי' טפה של ארס. כדתנן במסכת תרומות פ"ח שיעור מים המגולים כדי שתאבד בהן המרה. ופירשו שם דהיינו ארס של נחש.

[א] גמ' אמר רפב"י. (במשנה שבמשניות סוף סוטה איתא ועי"ש תוי"ט): [ב] מהרש"א ד"ה ת"ר ונשמרת בפ' המפקיד (דף מג.): [ג] שם בסוף לולב וערבה (דף מט:): [ד] שם ד"ה ולא כל הרוצה כו' (ברכות דף טז:): [ה] שם ד"ה זריזות מביאה. ע"ד יד לפה תקצץ (שבת דף קח.):

יד יוסף

א ר"ל מלא ניצוצי אש המתנוצצים ממנו. ועיין זוהר ויצא דף קמ"ח ע"ב ובדרך אמת שם על הגליון: ב כתובות דף מ"ו ע"ב: ג מדרש שה"ש פ"א סימן ט' מדרש משלי פ' ט"ו ירושלמי פ"ק דשבת שקלים דף ו' ע"ב:

חדושי גאונים

וכיוצא בזה. וכן כתיב ונשי כטמא כולנו וכבגד עדים כל צדקותינו ושאור שבעיסה מעכב בידינו שלא לעבדו עבודה שלימה שיצדק בה לשון עבודה ואין אנו עובדים אלא מה שהוא קל מאד לעשותו כי הלואי שיצדק בו לשון שימוש. ולכן אמר התנא כיון שאתם עבדים ואין אתם עושין רק השמוש הקל א"כ ראוי לכם שלא תעשו זה השמוש על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין כלומר שאותו השמוש הקל שאתם עושים על הפחות עשו אותו על מנת שלא לקבל פרס כי די לכם שלא יהיה הוא ית' תובע אתכם תשלום עבודתכם על הפחות זה המועט שאתם עושים יהיה על מנת שלא לקבל פרס אבל מי שיהיה עבד נאמן ומקיים כל התורה מאל"ף ועד תי"ו בזה לא דבר התנא כי איש כזה לא ימצא אחד בעיר ושנים במשפחה ואיש כזה אפשר שהוא רשאי לעבוד כדי לקבל פרס וכל ייעודי התורה ראוים אליו ולא דבר התנא לא לכללות העם לכן דבר בלשון רבים אל תהיו (מדרש שמואל): אמרו עליו על מלאך המות שכלו

יחיב

מכל עסקיו בשעת תפלה כמ"ש בחסידים הראשונים שהיו שוהין שעה אחת ובלשון הזה מלינו במס' סוטה [א] אשה פרושה בתולה צליינית ואמרו אל תתיראי מן הפרושים אלא וכו' ומבקשי' שכר כפינחס ר"ל שמבקשים לקבל שכר בתפלתן כפינחס שנא' בו ויעמוד פינחס ויפלל וגו' וז"ש נקיות מביאה לידי פרישות שהיא התפלה הרלויה לפניו יתעלה ברוך הוא וכמו שאמרו כל הנפנה [ב] ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל כאילו בנה מזבח והקריב וכו' שנא' ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך וגו' ויש לעיין מהיכן קאתיא ליה התפלה מהאי קרא דלא כתיב ביה רק קרבן והיא ודאי בעי נטילה ורחילה כדכתיב בתורה ויש לפרש שסמך עלמו במה שיש במסורת שני ארחץ בנקיון כפי האחד הא דאמרן השני אדריך זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי וההוא איירי בתפלה ר"ל זכיתי לבבי לתפלה ולק"ש כמ"ש איזהו עבודה [ג] שהיא בלב הוי אומר זו תפלה וכן תפילין מלוה עיונית וצריך כונת הלב שלא יסיח דעתו מהם ומשום דבעי למילף רחילה ונטילה קודם תפלה וק"ש ותפילין ובהאי קרא לא כתי' וארחץ רק בתר זכיתי לבבי הולרך למדרש המסורות דכמו דההוא וארחץ דגבי מזבח הוא קודם הקרבה הכא נמי לגבי תפלה וארחץ קודם תפלה והכי קאמר קרא וארחץ בנקיון כבר קודם לאלו בנקיון כפי. ואמר פרישות מביאה לידי טהרה. הוא עיון התורה שלריך האדם

טהור. לא ומלובן ועדיף מנקי: לידי רוח הקדש · להשרות עליו שכינה: אז דברת בחזון לחסידך. ולא נאמר לנביאיך

מביאה לידי פרישות · פרישות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה לידי*) קדושה · קדושה מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי יראת חטא. יראת חטא מביאה לידי חסידות · חסידות מביאה לידי רוח הקודש · רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים וחסידות גדולה מכלם שנאמר (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך ופליגא דריב"ל דאמר ריב"ל ענוה גדולה מכולן שנאמר (ישעיה סא) [רוח ה' אלהים עלי] יען משח ה' אותי לבשר ענוים חסידים (וצדיקים) לא נאמר כאן אלא ענוים הא למדת א שענוה גדולה מכלם:

אין מעמידין פרק שני

מט דף כב ע"ב [אמר מר חביבה עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן] א"ר יוחנן ב בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא[א] אי

*) עי' הגי' בגמרא.

לטהר עלמו ללמוד תורה כמ"ש יראת ה' [ד] היא טהורה ואמרו זה הנושא אשה ואח"כ לומד תורה שהוא טהור ממקרה לילה שהוא טומאת רוחין ושדין ואמרו אסור ללמוד במבואות המטונפות אפי' ע"י הרהור וכו' וע"ז אמר פרישות שהיא התפלה מביאו לידי לימוד תורה בטהרה וכמ"ש [ה] כל היולא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל וגו' וזהו שדקדק לומר ועוסק בתורה אחר שנכנס לבית המדרש דבהליכתו לא יעסוק לעיין בתורה משום הליכתו במבואות מטונפות ובזה יתיישב מ"ש בפ"ק דברכות [ו] א"ר הונא היולא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה ואמר אביי לא שנו אלא למיפק אבל למיעל מלוה למרהט שנאמר ונדעה נרדפה וגו' ומקשינן מאי קאמר אביי [ז] לא אמרן הא רב פפא נמי לא אמר אלא היולא מבית הכנסת וי"ל לפי דרכנו דס"ק לא אמרן אלא למיפק מבית הכנסת לר"ה ולשוק אבל למיעל לבית הכנסת אף כשיולא מב"ה מלוה למרהט שנאמר ונדעה וגו' שהיא ידיעת התורה. ואמר טהרה מביאה לידי קדושה. והיא הסעודה שלריך האדם לקדש באכילתו דכן כתיב באיסורי מאכלות והתקדשתם והייתם קדושים וגו' וס"פ אלו דברים [ח] דרשינן ליה בקדושת הסעודה והתקדשתם אלו מים הראשונים שלריך האדם לאכול חוליו בקדושה על טהרת תרומה ורמזו בזה קדש עלמך במותר לך ולא אמרו במותר שהם שכיונו בו קדש עלמך במותר לך ואסור לאחרים כגון לכהנים אבל המותר לכל אין לאדם לאסור על עלמו וז"ש טהרה שהיא לימוד תורה בטהרה כמ"ש מביאה לידי קדושה דסעודת ת"ח הוא אחר לימוד תורה בשעה חמישית. ואמר קדושה מביאה לידי ענוה. שהלא אדם נוח לבריות לאחר סעודתו בעת שיעסוק עמהם בדלך ארץ כי ע"י אכילה אפשר שיתגאה האדם כמ"ש פן תשבע ורם לבבך וגו' כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם וגו' והמקדש עלמו מן המותרות יהיה נכנע ולא יתגאה כמ"ש [ט] ואותי השלכת אחרי גוך אחר שנתגאה זה וכו'. ואמר ענוה מביאה לידי יראת חטא. הוא הענין בכל היום במשאו ומתנו עם חבריו וכן בשאר מעשיו בינו לשמים שהוא ירא מלחטוא שזה מביאה לו הענוה שקודמת שהוא נכנע לפני בוראו ומביאה לידי יראת חטא כי הגאוה אמרו בה בפ"ק דסוטה [י] כאילו כפר בעיקר שאין כאן יראת שמים ואחר כל המעשים שביום ממדרגה למדרגה שזכר. ואמר שמיראת חטא בא לידי חסידות. שהיא המעלה העליונה המביאה לידי רוח הקדש וכמ"ש במעשה הירלאים והחסידים כמו רבינו הקדוש ודומו והחסידות הוא שאחר כל המעשים שזכר מחשב עם נפשו בלילה על כל מעשיו שעשה ביום הן לזכות הן לחובה גם שהוא מוחל לכל מי שפשע נגדו ביום כמו שנזכר כן בחסידים ואחר כל זה מקבל עליו עול יחוד ומלכות שמים בק"ש של לילה והוא מכלל חסידות כמ"ש בברכות [כ] יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וחרב פיפיות בידם וגו' זו ק"ש של לילה. ואמר חסידות מביאה לידי רוח הקודש. כי ע"י הק"ש שהוא החרב פיפיות שאין מקום לרוח הטומאה לשלוט בהם בשום לד רק רה"ק בא עליהם בלילה ואמרו שם שמרה נפשי כי חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ואני חלות לילה וגו' הרי שזה מכלל החסידות והא מייתי שם שנאמר אז דברת בחזון לחסידך. ואמר רוה"ק מביאה לידי תחיית המתים. שהקב"ה מחזיר לו נשמתו בבקר וה"ל כאילו הוא תחיית המתים וממנו לאליהו שהיא המעלה העליונה בעיוני וסמך כל מדרגות אלו על פסוק ונשמרת מכל דבר רע לפי שאמר מתוך שעוסק בתורה שהוא דבור הטוב ואינו עוסק בדברים בטלים ונבול פה הוא בא בהדרגה מלמוד התורה ממעלה למעלה עד רה"ק בלילה בשינה אמר הכתוב בהיפך זה שאם אינו עוסק בדברי תורה רק בדברים בטלים ונבול פה עם חבירו ביום שהוא הדבור הרע יבא לידי הרהור בלילה ומביא עליו רוח הטומאה וקרי הספק שמביא עליו דבור התורה את רה"ק וק"ל:

[בשעה שבא נחש על חוה כו'. מפרש"י בפרק חבית כשנתן לה עלה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין עכ"ל ובנזיר הוסיף הכותב

המתים ת"ה לידי אליהו ז"ל דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' הר"ן ז"ל. ירושלמי · זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב וכלה וכפר כלומר וכלה מכפר את הקודש ואת אהל מועד ואת המזבח ולשון וכלה משמע זריזות דלשון כלוי משמע מהירות דהיינו זריזות וכתיב קרא אחרינא וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח כלומר כשהוא עושה בזריזות חשובה כפרה והיינו נקיות. חסידות לידי ת"ה דכתיב ונתתי רוחי בכם דהיינו חסידות ובתר הכי וחייתם. ת"ה לידי אליהו כלומר דאליהו בא בשביל ת"ה והוא מקדים לבא דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא דהיינו ת"ה וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו נמצא שת"ה גורמת לאליהו שיבא ע"כ. ובנמוקי יוסף האריך בפירוש זה הירושלמי וז"ל וכלה וכפר כשכלה מחטא כלומר כשמנע עצמו מחטא תכף וכפר כלומר ימחול לו מה שעבר וכפר עליה הכהן וטהרה ש"מ שהכפרה מביאה לידי טהרה כלומר טהרת הלב כשימנע עצמו מעבירות ויבקש כפרה זה יגרום לו שאפילו במחשבתו לא יחטא ואחר שימנע מלחשוב דבר אסור יצטרך לחשוב דברים של קדושה לפי שאין יכול לעמוד רגע אחד בלי מחשבה של היתר או של איסור וכיון שלא יחשוב אלא דברים של קדושה יכיר עצמו שהוא רמה ותולעה והוא הבל וריק נגד מלאכי עליון המלוין את האדם. עקב ענוה כלומר יראת ה' היא עקב לענוה הא למדת שהענוה גדולה מן היראה. אז תבין וגו' כאשר תבין לדעת יראי ה' תזכה לדעת חכמה דהיינו הנבואה שתמצאנה בכל עת · אז דברת בחזון כלומר כשתזכה לדבר חזון תזכה מיד למעלה גדולה מזו דהיינו חסידיך וכיון שיהיה חסיד יזכה להחיות מתים בתפלתו כמו שהיו הצדיקים והנביאים וחכמי המשנה עושין · ונתתי רוחי בכם שרוה"ק נדבקת בהם · וחייתם כלומר תחיו אחרים קרינא ביה וחייתם כדכתיב והחכמה תחיה את בעליה וכיון שזכה יזכה בנחמת ציון שהמזומן לבשורה זו הוא אליהו ז"ל:

עין יוסף

מט בשעה שבא נחש על חוה· כשנתן לה עלה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין (רש"י שבת דף קמ"ו ע"א):

ושמא הוא רמז לארם נחש הקדמוני אשר גרם המיתה לעולם כי מלאך המות הוא סמאל אשר רכב על הנחש (תורת חיים):

[א] מהרש"א ד"ה נקיות במס' סוטה (דף כב.): [ב] שם ד"ה וכמ"ש כל הנפנה (ברכות דף טו.): [ג] שם ד"ה כמ"ש איזהו עבודה (תענית דף ב.): (ד) שם ד"ה כמ"ש יראת ה' (יומא דף עב:): [ה] שם ד"ה וכמ"ש כל היוצא מב"ה (ברכות דף סד.): [ו] שם ד"ה מ"ש בפ"ק דברכות (דף ו:): [ז] שם ד"ה אמקשינן מאי קאמר אביי כו'. הא רב [הונא] נמי לא אמר: [ח] שם ד"ה טהרה וס"פ אלו דברים (דף נג:): [ט] שם ד"ה קדושה כמ"ש ואותי השלכת (ברכות דף י"ד:): [י] שם ד"ה ענוה בפ"ק דסוטה (דף ד:): [כ] שם ד"ה שמיראת חטא כמ"ש ברכות (דף ה:):

יד יוסף

א ערכין דף ט"ז ע"א: ב שבת דף קמ"ו ע"א יבמות דף ק"ג ע"ב:

הדושי גאונים

מלא עינים ובשעת פטירתו של אדם עומד מעל ראשותיו וחרבו שלופה בידו וכו'. וכן אי' בזוהר פרשת נשא עמוד ר"מ וז"ל. סנטירא דמלכא נחית וקאים קמיה לרגלוי וחד סייפא שננא בידיה. זקיף בר נש עינוי וחמי כתלי ביתא דמתלהטן באשא דזיוא מניה. אדהכי חמי ליה קמיה כליה מלי עיינין לבושוי אשא דלהיט קמיה דבר נש. הכי הוא ודאי דהא כמה בני נשא חמו מלאכא בשוקא קמיה ושאר בני נשא לא חמאן ליה. ואיתימא הא כתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהלי' ק"ד ד') היך יכיל לאתחזאה בארעא. אלא מלה דא הא אוקמוה דכיון דנחית אתלבש בגופא ואתחזי למאן דאתחזי כ ס כ ו א לבושא אתלבש ביה ואי לאו לא יכיל למסבל ליה

הכי ישראל נמי ישראל שעמדו על הר סיני פסקה[א] זוהמתן עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן (מהן): [דף כג ע"ב]*) [שאלו את ר"א א עד היכן כבוד אב אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בס' רבוא שכר רב כהנא מתני בשמונים רבוא והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו אבני שהם הפסיק הענין והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה ועוד קתני סיפא ב לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא]:

ג שם יתיב ר' אמי (ורבי אסי) ור' יצחק נפחא אקילעא[ג] דר' יצחק נפחא פתח חד מינייהו ואמר וכן היה רבי אליעזר פוסל בכל הקרבנות כולן פתח אידך [מינייהו] ואמר מאי אהדרו ליה [חברוהי לר"א] (ישעיה ס) כל צאן קדר יקבצו לך וגו' אמר להם רבי אליעזר כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא אמר רב יוסף מאי קראה (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה [לקרא כלם בשם ה'] א"ל אביי ודלמא מעבודת כוכבים הוא דהדרי בה אמר להו רב יוסף (שם) לעבדו שכם אחד כתיב:

*) בגמ' מקשה מזה על ר"א דדריש בני ישראל ויקחו ואין העובדי כוכבים יקחו.

רש"י

ולעטיך: ישראל שעמדו על הר סיני. ונתקנו מכל מום דכתיב (שיר ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך: (וכתבו בתוס' דגרים נמי דפסקה זוהמתן היינו משום דאע"ג דאיכהו לא הוו מזלייהו הוו): [עד היכן כבוד אב ואם. כמה אדם מלווה להזהר בכבוד אב ואם: מה עשה עובד כוכבים. וכ"ש ישראל שמלווה על כך: בששים רבוא שכר. ששים רבוא דינר היו רוצין ליתן לו ריוח: לא ציערו. להקיצו משנתו: אבני שהם הפסיק הענין. מדלא כתיב ואבני שהם כדכתיב בכולהו וכסף ונחשת ותכלת וארגמן ועורות הפסיק הענין ולא קאי אויקחו: והא ואבני מלואים כתיב והדר ערבינהו למילתא קמייתא וליתסרו: ועוד. הא קתני עלה דהיא לר"א: לשנה הבאה נולדה וכו'. אלמא לית ליה קיהה לר"א]: [אקילעא: פורק"ה לפני הטרקלין]: וכן היה ר' אליעזר פוסל וכו'. משום דחייש לרביעה (שכל העובדי כוכבים היו נחשדו עליה ולכן היה פוסל בכל הקרבנות): מאי אהדרו ליה חברוהי. חכמים דמכשירים פרת חטאת הנלקחת מן העובד כוכבים: כל צאן קדר. קדר הוא ישמעאל וכתיב יעלו רצון על מזבחי אלמא בשאר קרבנות נמי שרי: גרים גרורים. מעלמם נגררים להתגייר אע"פ שאין מקבלין אותן: מעבודת כוכבים הדרי בה. כדכתיב לקרוא כלם בשם ה' אבל מרביעה לא הדרי: שכם אחד. משמע אין חילוק בעבודתן ישראל והאומות ותהא עבודתן שוה בכל מצותיו:

תוספות

[ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה. לפ"ה משמע דזה הפסוק בויקחו לי תרומה ומתחלה היה דוחה אבני שהם הפסיק הענין והדר מקשה והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה שגם אבני שהם נקרא בהם ויקחו ותימא דאטו בתר דכתיב אבני שהם להפסיק הענין לא יכתוב שום וי"ו בפסוקים עוד קשה אי חשבי' עירוב מקראות בכי האי גוונא א"כ פ"ק דשבועות (דף י) דתנן ר"מ אומר כל השעירים כפרתן שוה ומפיק ליה בגמרא מדכתיב ושעיר ופריך עלרת וי"ה דלא כתיב בהו ושעיר מאי איכא למימר ומאי פריך הא כיון דבסוכות דבתריה כתיב ושעיר נמי הדר ערביה לכך נראה דהאי מעשה דדמא בן נתינה לאו באבני שהם הוה אלא באבני החושן ואע"ג דאמר בגמרא בקשו ממנו אבנים לאפוד י"ל כיון שחושן מחובר לאפוד קרי אפוד וכן משמע בירושלמי דפאה דמייתי האי עובדא דדמא בן נתינה גבי פעם אחת אבדה ישפה מבנימין והכי פריך הכא והא כתיב אבני מלואים והדר ערביה ובאבני מלואים מיהא דכתיב וי"ו לדרוש בהו ויקחו וניחא נמי ההיא דפ"ק דשבועות (דף י) דכיון דכתיב ושעיר בסוכות נימא דבההוא מרביה *) קרא ור"ח גרס והא ואבני הדר ערביה וקאי אההוא דפ' ויקהל דכתיב קחו מאתכם תרומה וכתיב ואבני שהם ואבני מלואים הכל בווי"ן בלא שום הפסק]:

*) נ"ל ערביה

מהרש"א

ביאור והיינו דקאמר לנחש כי עשית זאת איזה מעשה עשה אלא שבא על חוה עכ"ל ע"ש והכי אמרינן בפ"ק דסוטה נחש הקדמוני נתן עיניו במי שאין ראוי לו כו' ע"ש וענין הטלת זוהמא עיין במורה ח"ב פ"ל וכלבו פירש הגדות: עובדי כוכבים שלא עמדו וכו'. וכתבו התוספות דגרים נמי דפסקה כו' עכ"ל לאו מפיהן אנו חיים דגמרא ערוכה היא בפ' חבית ע"ש]: (בגמ') והא אבני מלואים דהדר ערביה כו'. ועיין בתוס' לפירושם דלאבן ישפה היו לריכין לחושן כדאי' בירוש' ולישנא דתלמודנו דקאמר אבנים לאפוד בלשון רבים לא משמע כן ועוד כיון דפסיקא ליה לתלמודא דאבן ישפה הוה עובדא מאי קס"ד לשנויי אבני שוהם הפסיק הענין ונראה לשטת תלמוד שלנו דלאבני שוהם בין דאפוד בין דחושן היו לריכין היינו שני אבני שוהם דאפוד ואחד אבן שוהם דחושן והשתא מסני מעיקרא אבני שוהם דכתיב בלא וי"ו הפסיק הענין דכל אבני שוהם בין דאפוד בין דחושן לא קאי אויקחו ופריך כיון דכתיב ואבני מלואים בוי"ו הדר ערביה מיהת לאבני שהם דחושן דקאי אויקחו ודו"ק: (שם) לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה וכו'. לפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה בעוה"ז ובישראל המלווה על כבוד אב ואם נאמר למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך למען יאריכון ימיך בעוה"ז ולמען ייטב לך בעוה"ב אבל עובד כוכבים שאינו מלווה נותן לו הקב"ה שכרו משלם בעוה"ז כדי לטורדו בעוה"ב ועובד כוכבים זה מחסידי עובדי כוכבים היה ולא היה חפץ לקבל שכרו משלם בעוה"ז וע"כ אמר יודע אני וכו' כל ממון שבעולם אתם נותנים לי אבל איני רולה בכך לקבל שכר מלות כבוד אב בעוה"ז וע"כ אמר איני מבקש עכשיו דהיינו בעוה"ז רק אותו ממון שהפסדתי אבל שכר המלוה גופה שקיימתיה איני מבקש עכשיו בעוה"ז. ועוד נראה לדקדק מלשון שאמר אותו ממון שהפסדתי שהעובדי כוכבים קנה את אבני השוהם יותר משויה לצורך דבר אחר חוץ מלצורך האפוד והחושן דמעיקרא לא קנה אותם ביותר משויה רק כדי להרויח בהם למוכרם לצורך האפוד והחושן וע"י שלא רלה לצער אביו קמו הם אבנים במקום אחר ולא נצטרכו עוד לאותן אבנים של עובדי כוכבים זה והולרך להפסיד ממה שקנה אותן שלא היו שוים כך לצורך דבר אחר כפי מה שקנאן וע"כ אמר איני מבקש מכם בפרה זו הריוח שאתם היו נותנים לי לצורך האפוד והחושן רק אבקש ממון שלי בעצמו שהפסדתי בשביל אבא וק"ל: לעבדו שכם אחד כתיב. עיין פרש"י ומיהו לשון שכם אחד משמע חלק אחד מן המלות ונראה לפרש כיון שלא יקבלו את הגרים לעתיד א"א להם לעובדו בכל מלותיו כישראל אבל הגרים יעבדוהו חלק אחד מן התורה שאפשר להם לקיים ואיסור רביעה בכלל החלק ההוא שכבר נלטוו עליה בני נח ויהיה פי' הכתוב כי אז אהפוך וגו' לפי שבתחלת ישובו של עולם במעשה דור הפלגה שהיה להם שפה אחת בלה"ק ובאו למרוד על ה' בלבל להם אותו לה"ק אמר בכאן כי אז שיחזרו העובדי כוכבים למוטב לעבוד ה' יהפך להם שפה ברורה שהוא לה"ק כי כל הלשונות אינם שפה ברורה נקראו לעז לגבי לה"ק. ואמר לקרוא בשם ה' שהוא שם של ד' שם של י"ה במלואו שאסור לקרות בו בעוה"ז רק בעוה"ב כדאמרינן זה שמי לעלם [א] וגו' לא כשאני נקרא בעוה"ז אני נקרא בעוה"ב וגו' והיים לעבדו

[א]מהרש"א ד"ה לעבדו כדאמרינן זה שמי לעולם (פסחים דף נ.):

יד יוסף

א קדושין דף ל"א. ב שם:

חדושי גאונים

עלמא ולאתחזאה. כ"ש וכ"ש האי דכל בני עלמא לריכין ליה. ותלת טפין בתרבים וכו'. והא אוקמה תבריא כיון דחמי ליה אזדעזע כל גופיה ורוחיה ולביה לא שכיך בגין דאיהו מלכא דכל גופא ורוחא דיליה אזלא בכל שייפי גופא. ואשתאיל מנייהו ככר גם דאשתאיל מתבריס למכך לאתר אחרא. כדין הוא אומר ווי עלמא דעבר ולא מהניי ליה אלא אי אקדים אסותא דתשובה. עד לא מטא ההיא שעתא דחיל בר נש ובעי לאתטמרא ולא יכיל. כיון דחמי דלא יכיל הוא פתח עינוי ואית ליה לאסתכלא ביה עיינין פקיחין וכדין הוא מסיר גרמיה ונפשיה. והוא שעתא הוא עידן דדינא רבתא דבר נש אתדן ביה בהאי עלמא. ועם כל דא רוחא אזלא ושאט בכל שייפין ואזדעזע לכל סטרין וכל שייפי גופא כלהו מזדעזען. כד מטא רוחא לכל שייפא ושייפא ואשתאיל מניה נפיל זיעא על ההוא שייפא ורוחא אסתליק מניה ומיד מית ההוא שייפא וכן בכלהו. כיון דמטא רוחא למיפק דהא אשתאיל מכל גופא כדין שכינתא קיימא עליה ומיד פרחא מן גופא עכ"ד. ולמדנו מזה בטעם הזיעה הנופלת על האדם והארת עיניו פקוחות היא ראיית פני מלאך המות. אולם רואה אני סתירה בין דברי רבותינו ז"ל. כי הם אמרו במאמר הקודם שבשעת פטירתו של אדם המלאך המות עומד מעל מראשותיו. ובמקום אחר אמרו שהשכינה הוא מעל מראשותיו של חולה. דתניא בפרק קמא דשבת ובפרק אין בין

עיון יעקב

ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. האי על הר סיני לאו על ממש שהרי נאסר להם לעלות על ההר אלא מאי על בסמוך ורמז לדבר שפסקה זוהמתן במה שאמר הקב"ה והייתם לי סגולה וגומר ממלכת כהנים וגוי קדוש וכן והתקדשתם והייתם קדושים ואילו נשאר אללם הזוהמא אינם קדושים ועיין בחידושינו ביבמות דף ק"ג: (בגמ') והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה. עיין בתוספות מה שמקשים בזה ועיין במהרש"א ולי נראה לתרץ דעיקר קושית הש"ס הוא מדכתיב אבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן דקשה דהוה ליה למכתב אבני שוהם לאפוד ואבני מלואים לחושן כמעשיהו בפרשת תצוה באמת אלא ודאי דלכך לא רצה להפסיק בתיבת לאפוד וכוללם יחד לנראות דהדר ערביה ושוים בדיניהם והו לק"מ קושיות התוספות: יודע אני בכם. עיין בחידושינו בקידושין דף ל"א: לעבדו שכם אחד. עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא ברבה פרשת נח

המתורגמן. א) האט אויפגעהערט. ג) פאר צימער

רש"י

וישרנה: אז ישיר כי גאה גאה לשלוח יד בפלשתים ובדגון אלהיהם: יתמא. שלא נזכר שם אומרו : ירגזון . על שהכם במכת טחורים : השטה . ארון עלי שטים : התנופפי . התרוממי : המחושקה . קשורה לשון וחשוקיהם כסף (שמות כז): ברקמי זהב. מלופה זהב טהור מבית ומבחוץ: המהוללה בדביר ארמון . שס"ת של משה בתוכו וארון מהולל ומפואר במה שבתוכו : בעדי עדיים . ואין לך עדי גדול מזה : דביר . הוא ספר בלשון פרס : ישראל מאי אמרו . בנסוע הארון בשעת מסעות שבמדבר שהיה משה אומר קומה ה' (במדבר י) מה ישראל עונין אחריו : דשתנא . נוטריקון ד' דרך ש' נשים : וידום השמש . ביהושע כתיב כשנלחם עם חמשת המלכים הארים על הגבעונים והכא נקט לה משום דפליגי לעיל ר"א ור' שמואל בר נחמני במדרש פסוקא דוישרנה הפרות ופליגי נמי במדרש דויעמוד השמש : וידום . שתק מלומר שירה שבכל עת לכתו אינו שותק ובעמידתו שותק ויהושע אומר שירה בשבילה דכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת וגו': עד יקום גוי . יקום ישראל מאויביו : הלא היא כתובה על ספר הישר. שעתיד אני לעשות

גמרא

נא שם ע"ב וישרנה הפרות בדרך וגו' (ש"א ו) מאי וישרנה הפרות א א"ר יוחנן משום רבי מאיר שאמרו שירה (וכן אמר) רב זוטרא בר טוביה אמר רב (שעקמו) [שישרו] פניהם כלפי[א] ארון ואמרו שירה ומה שירה אמרו אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר (שמות טו) אז ישיר משה וגו' ור' יוחנן דידיה אמר (ישעיה יב) ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו וגו'. וריש לקיש אמר מזמורא יתמא (תהלי' צח) מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה וגו'. ר' (אלעזר) [אליעזר] אומר (שם צט) ה' מלך ירגזו עמים · ר' שמואל [בר נחמני] אמר (שם צג) ה' מלך גאות לבש · רבי יצחק נפחא אמר רני רני השטה התנופפי ברוב הדרך המחושקה ברקמי זהב המהוללה בדביר ארמון המפוארה בעדי עדיים רב אשי מתני לה להא דרבי יצחק נפחא אהא (במדבר י) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה וגו' וישראל מאי אמור א"ר יצחק רני רני השטה וגו' אמר (רבא) [רב] כמאן קארו פרסאי לספרא דביר מהכא (שופטים א) ושם דביר לפנים קרית ספר אמר רב אשי כמאן קרו פרסאי לנדה דשתנא מהכא (בראשית לא) כי דרך נשים לי :

נב דף כה וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהושע י) מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן

מהרש"א

שכם אחד וחלק אחד מן התורה כמ"ש וק"ל : מאי וישרנה . מפרש"י בספר שמואל וישרנה הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הולדות אמרו שירה רני רני השטה עכ"ל ונראה לפרש דבריו שתיבה זו אנדרוגינוס מלשון זכר ונקבה שהיו"ד בתחלת התיבה היא יו"ד הזכר דכיון דפרות נקבות מדבר הל"ל ותשרנה ונו"ן ה"א בסופה היא מנקבה וע"כ דרשו בו שרמז שגם על ולדותיהם הזכרים נאמר קרא שאמרו שירה ולא נצטערו על שכלו בבית שעל הולדות א"א לפרש כפשוטו שהלכו בדרך ישר שהרי נתעכבו שם בבית ומזה נראה לפרש גם למ"ד נמי שישרו פניהם כנגד הארון לכבוד שרמז שגם על ולדותיהם נאמר קרא שישרו פניהם בעמדם בבית כנגד הארון לכבוד דישר כפשוטו א"א לפרש גבי ולדות וק"ל : ומאי שירה אמרו אז ישיר וכו' . עיין פרש"י ועוד יש לפרש דבשירת אז ישיר רמז על מעשה זה שנאמר בו שמעו עמים ירגזו חיל אחז יושבי פלשת ובמדרש ילקוט מפורש ר"מ אומר שירת הים אמרו נאמר כאן הלוך וגעה ונאמר להלן כי גאה גאה וכו' : הודו לה' קראו בשמו וגו' . סיפיה דקרא הודיעו בעמים עלילותיו שע"י מעשה זה של פלשתים נתוודעו לעמים עלילותיו שבמצרים כמפורש בענין שאמרו הכהנים וקוסמים לפלשתים ולמה תכבדו לבבכם כאשר כבדו מצרים וגו' הלא כאשר התעולל בהם וגו' . ומ"ד מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וגו'. שאחר שנפלו ישראל במלחמה ההיא נפלאות עשה הש"י והושיעה לו ימינו וגו' להציל הארון מיד פלשתים ובזה הודיע ה' ישועתו לעיני הגוים וגו' ומסיים ביה יחד הרים ירננו לפני ה' כי בא וגו' ר"ל כי בא ארון ה' מארץ פלשתים . ומ"ד ה' מלך ירגזו עמים יושב כרובים וגו'. ע"י הארון שעליו היה יושב הכרובים תנוט ארץ פלשתים . ואמר ביה יודו שמך גדול ונורא וגו' שע"י זה יודו שמך וגו' כמ"ש בענין מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה המכה מצרים בכל מכה במדבר . ומ"ד ה' מלך גאות לבש וגו'. רחוק בעיני לייסב שירה זו לענין זה ויותר נכון גרסת הילקוט דגרס ה' מלך תגל הארץ שבו מסיים ענין דגון והכה דגון טפל לפניו ארצה לפני ארון ה' וגו' שאמר בו וראו כל העמים כבודו יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים וגו' מאד נעלית על כל אלהים וגו'. ולמ"ד רני רני השטה התנופפי וגו'. כל כנויי השבחות שבענין זה על השטה נאמר כי עלי השטים שבו הם היו עיקר הארון שהשטה נתקדשה מתחלת נטיעתה במצרים לשם משכן כמפורש במדרשות אבל הזהב בא בנדבה ולא היה רק צפוי לו בפנים ובחוץ ועוד נראה לפרש ע"פ מ"ש התוס' בפ' בא לו אהא דאמרי' עלי שטים עומדים שמעמידים לצפויין כ"ל דאפילו לצפוי זהב שע"ג בטל לגבי דידהו דבכל דוכתא העץ בטל לגבי המתכות וכו' ובעלי שטים אינו כן שהרי שלחן של עלי שטים היה ומצופה זהב ואפ"ה תורת כלי עליו שהצפוי בטל לגבי העץ כדאיתא בשלהי חגיגה ויליף ליה התם מקרא . וה"ש רני רני השטה שיצאת מיד אויב בעבור קדושתך התנופפי ברוב הדרך שנתהדרת על מעשה הזה: המחושקת ברקמי זהב. עי' פרש"י . ועי"ל לפי ענינו ע"ש ה' עכברי ועפולי זהב שהתנדבו חמשת סרני פלשתים : המהוללה בדביר ארמון . פי' בספר תורה שבהיכל שהיה מונח בה : המפוארה בעדי עדים.ר"ל בכתר רוחני שהיה לה שהיא כתר השכינה שהיה שורה בין בדי הארון כענין ועתה הורד עדיך וגו' שהוא כתר רוחני שהיה להם מלמעלה: לנדה דשתנא מהכא כי דרך נשים . לפי שהנו"ן נשים נופל בלשון יחיד אשה לקחו לנוטריקון השי"ן מנשים שהיא עיקר היסוד וכה"ג בפ' הבונה [א] יר"ע ירא"ה ראתה נעתה שהנו"ן נופל מנעתה כמו אטה יטה ועיקר היסוד הט' מנעתה מיהו קלא דחוק נוטריקון כה"ג שהדלי"ת והשי"ן מדשתנא לנוטריקון ורוב התיבה שהוא תנ"א לא דרש ביה כלום ולולי פרש"י היה נראה לומר לאו בדרך נוטריקון קאמר אלא דמלת דשתנא מלה מושאלת במליצה בלשון פרסי על הנדה כמו דרך נשים לי בלה"ק וה"ק רב אשי כמאן קרו לה פרסאי לנדה דשתנא במלה מושאלת ולא קרו לה במלה מיוחדת כמו בשאר לשונות וקאמר מהכא דרך נשים לי שגם הכתוב לא קראה במלה מיוחדת לנדה מפני הנגאי וק"ל : וידום השמש וגו' . כפירש"י וכ"ה בתנחומא ז"ש ממזרח

הכותב

מזמורא יתמא פירש"י ז"ל שלא נזכר שם אומרו והקשו בתוספות דהא כמה מזמורים יש כיוצא בו כמו מזמור לתודה ומזמור שיר ליום השבת וי"ל שקורא אותו מזמורא יתמא לפי שנאמר בו מזמור בלשון יתום שלא פירש בו מי אמרו כגון מזמור לדוד או מזמור לאסף וגם לא פירש על מה נאמר כגון מזמור לתודה מזמור שיר ליום השבת ואף על פי שיש יושב בסתר עליון אשרי האיש שהם כן מ"מ אין כתוב בהם מזמור ע"כ :

עיון יעקב

פ' ס"ו שמסקדש וירושלים נקראים שכם אחד עיין שם כמ"כ על מדרש שאמר יעקב אם אין אתם נותן כס"מ ת"ק על ת"ק אמה ע"ש : אר"י משום רבי מאיר אז ישיר . עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל דמאי ישיר שר לא נאמר אלא ישיר מלמד שלעתיד ישרנה הפרות שירה הזאת ולהכי נקראת לשון נקבה שירה ועיין במדרש :

עין יוסף

נא מאי וישרנה הפרות · דאי כפשוטו שהיו מהלכות בישרות· הא כבר כתיב ולא סרו ימין ושמאל מן הדרך · א"כ וישרנה למה לי · דאע"ג דאפשר לומר דאשמועינן שהישירו דרכם בקו השוה בלא נטיה כלל ואפילו בתוך הדרך · מ"מ מאי נפקא מינה · ע"כ דרשו לשון שירה שאמרו שירה :

נב וידום השמש · שתק מלומר שירה כדאיתא בתנחומא סדר אחרי וז"ל וז"ה (תהלים קי"ג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' משעה שהחמה זורח

המתורגמן. א) געגען

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה לנדה. בפ' הבונה (דף קה:) .

יד יוסף

א ב"ר פרשה נ"ד אגדת שמואל פי"ב :

חדושי גאונים

המודר הנכנס לבקר את החולה לא ישב על גבי המטה ולא על גבי כסא אלא מתעטף ויושב לפניו מפני שהשכינ' למעלה מראשותיו של חולה שנא' ה' יסעדנו על ערש דוי (תהלים מ"א ד') . וכן רש"י על פסוק וישתחו ישראל על ראש המטה (בראשית מ"ז ל"א) כתב הפך עצמו לצד השכינה.ואם כך הוא מי נתן המלאך המות לצד הקב"ה הלא כתוב מלא הוא כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע (תהלים ה' ה'). ועוד דמכאן משמע שהמלאך המות הוא למעלה מראשותיו . ובזוהר במאמר הנזכר נאמר סטרא דמלכא נחית וקאים קמיה לרגלוי. אמנםלהתרתהספקות האלו יצא הכתוב השכיל ישי ויכריע ביניהם . שלא הוא ברכת בני עמנו הרעיא מהימנא בפרשת פנחס עמוד תכ"ע ז"ל . אוף הכי שכינתא אסחרת לגופא וסמיך ליה ה' יסעדנו על ערש דוי (שם מ"א ד'). ובגין דא אוקמוה מארי מתניתין המבקר את החולה לא ליתיב למראשותיו משום דשכינתא על רישיה. ולא לרגלוי דמלאך המות לרגלוי . האי לאו לכל בר נש אלא לבינוני אבל לצדיק גמור ה' יסעדנו על ערש דוי על רישיה ושכינתה אסחר גופיה עד רגלוי . ובגין דא אתמר ביעקב ויאסוף רגליו אל המטה (בראשית מ"ט ל"ג) ודא שכינתא דאתמר בה והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו א') . לרשע גמור מדת הדין אסחר ליה בכל סטרא ודא יצר הרע דמדת הדין אסחר ליה בכל סטרא דיליה דפניו מוריקות בטפה דאימון ג' טפות דזריק ביה מרה. הס"ד ואתריהם

יוחנן א זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים וגו' והיכא רמיזא (בראשית מח) וזרעו יהיה מלא הגוים אימתי יהיה מלא גוים בשעה שעמדה לו חמה ליהושע (רבי אלעזר אומר זה ספר משנה תורה ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב ביה (דברים ו) ועשית הישר והטוב בעיני ה' וגו' והיכא רמיזא (שם לג) בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ אימתי בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ בשעה שעמדה לו חמה ליהושע) • (יהושע י) ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים וכמה אריב"ל עשרים וד' שעי אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית כולה מלתא כיום תמים. רבי אלעזר אומר ל"ו אזל שית וקם י"ב אזל שית וקם י"ב עמידתו כיום תמים רשב"נ אמר מ"ח אזל שית וקם תרתי סרי אזל שית וקם עשרין וארבע שנא' ולא אץ לבא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה א"ד בתוספתא פליגי ריב"ל אמר כ"ד אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים רבי אלעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תרתי סרי אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבא כיום תמים (מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה) ר' שמואל בר נחמני אמר מ"ח אזל שית וקם כ"ד אזל שית וקם כ"ד מקיש עמידתו לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים: נג שם תנא כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה ולנקדימון בן גוריון (בשלמא) יהושע קרא • נקדימון בן גוריון גמרא • אלא משה מנ"ל (א"ר אלעזר) אתיא אחל אחל כתיב הבא (דברים ב) אחל תת פחדך וכתיב

תוספות

ליהושע ולמשה ולנקדימון. והא דלא חשיב יעקב משום דשמש שזרחה בעבורו באה בעבורו ולא היו אלא השעות בעלמא וחזקיהו נמי ששב השמש אחורנית עשר מעלות זהו שנתקצר היום כשמת אחז ואינו אלא השעות מה שמיהרה לשקוע :

מהרש"א

שמש עד מבואו מהולל וגו' משעה שהשמש זורח עד שהוא שוקע הוא מקלס להקב"ה וכן אתה מוצא בשעה שעמד יהושע בגבעון ובקש לשתק את החמה לא אמר שמש בגבעון עמוד אלא דום כל שעה שהוא מהלך הוא מקלס וכו' ר"ע דעמידתו הוא שתיקתו מדכתיב דום במקום עמוד דכתיב במעשה ויעמד השמש וק"ל : זה ספר אברהם וכו' שנקראו וכו'. כפירש"י ואע"ג דישמעאל נמי מת במיתת גויעה של צדיקי' כדמסיק בסוף פ"ק דב"ב קאמר הכא דעל אברהם יצחק ויעקב אמר כן בהאי קרא דבהן מדבר כל הענין כי מראש צורים אראנו כפרש"י בחומש וע"ש : וזרעו יהיה מלא הגוים וגו'. בב"ר פרשת בראשית וזרעו יהיה מלא הגוים ואפשר כן אלא זה יהושע שעומד והוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהם שולטים מסוף עולם ועד סופו ופירש"י וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בניס כ"כ אלא וכו' ור"ל דבכ"מ שנמנו השבטים בא מספר שבט אפרים פחות משבט מנשה וע"ע בזה ברא"ם וק"ל: זה ספר אברהם וכו'. פרש"י ספר משנה תורה וס' שופטים ל"נ הכא ואגב וכו' ובב"ר פ' בראשית גרסינן הכא ס' משנה תורה ורמיזא בסיפרא דאורייתא בכור שורו הדר לו וגו' ינגח יחדו אפסי ארץ ופירש"י בחומש דקאי על יהושע ע"ש : וכמה אמר ריב"ל כ"ד כו'. בפרקי ר' אליעזר אמרינן מופת הששי וכו' עד שבא יהושע ועשה מלחמתם של ישראל והגיע ע"ש וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו השבת וכו' מה עשה וכו' הזכיר עליהם השם ועמד כל א' במקומו ל"ו שעות עד מוצאי שבת וכו' ע"כ וזה כדברי רשב"נ ללשון ראשון או כדברי ר"א ללשון שני דבשמעתין שהיה העמידה ל"ו שעות מיהו ק"ק דודאי אותה עמידה כ"ד שעות שהיה סמוך לשקיעה ניחא שהיה צריכה מפני חלול שבת אבל העמידה י"ב שעות שהיה בחצי היום בע"ש למה היה צריך כיון שעדיין לא הגיע הכנסת שבת וי"ל בזה דאפשר שהיה צריך להעמדת ל"ו שעות ולא היה בידו להעמידה בפעם אחת יותר מכ"ד שעות שהוא שיעור יום שלם ולכך הקדים להעמידה י"ב שעות ולכולהו אמוראי צריך ליתן טעם למה לא העמידה בפעם א' כשיעור העמידה של ב"פ ואין להקשות מה חלול שבת היה שם כיון דהיה מלחמה בשבת ביריחו די"ל שלא היה מלחמה זו מתחלה מלחמת חובה כמו שאותר להם מלחמה חובה שלא באו במלחמה זו לכבוש

רש"י

לו נס : ספר אברהם וכו'. היינו ספר בראשית שמעשה אבות כתובים בו : מות ישרים. בלעם מבקש על עצמו שימות מיתה של גויעה כמותן : והיכא רמיזא. בבראשית שהגיד יהושע [לבא] לנס זה יהושע משבט אפרים בא דכתיב (במדבר יג) למטה אפרים הושע בן נון וכתיב באפרים וזרעו יהיה מלא הגוים כל הגוים יתמלאו מיראתו אימת זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים אם אדם נוצח כאן במלחמה אין בני אספמיא יודעין בה אבל בשעה שעמדה ליהושע השמש נראה לכל העולם ויראו מפניו : (בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ • כלו' תפול פחדו ואימתו לאותם העומדי' בקצה הארץ ותשש כחם כדכתיב ולא קם עוד רוח וגו') : ספר משנה תורה וס' שופטי' ל"נ הכא ואגב ריהטא דגרסי' לקמן נקבע הכא ושבשתא היא דהא לא רמיזא ביה : ויעמוד השמש • יש במשמע שני עכבות אחד בחצי השמים דהיינו בחצי היום ואחת סמוך לשקיעת החמה דכתיב ולא אץ לבא אלא שהה כיום תמים והיינו כ"ד שעות דיום אינו תמים ושלם אלא עם לילו : כ"ד שעות. היה אותו היום מעלות השחר עד צאת הכוכבי' ויום תמים אבולה מלהא קאי אהלוך ואעמידה: אזל שית. עד חצי השמים: וקם שית: דכתי' ויעמוד השמש: ואזיל שית • עד ערב: וקם שית. דכתי' ולא אץ לבא: כולה מלתא. הלוכו ועמידתו כיום תמים כ"ד שעות של יום ושל לילה דשאר ימים : שלשים ושש . דיום תמים דקרא אעמידה לחוד קאי : מ"ח. דיום תמים דקרא אשהייה דשקיעה קאי וקמייתא דלא כתיב בה כיום תמים שהם עמידה י"ב שעות כעמידה שדרכו לעמוד ולשתוק בלילה: איכא דאמרי. הנך שיעורי דהני רבנן בתוספת שניתוסף על היום קאמרי להו : ריב"ל אמר כ"ד. הואי התוספת ויום תמים דקרא אעמידה קאי : ור"א אמר ל"ו. הואי התוספת ויום תמים דקרא אעמידה דלא אץ לבא קאי וקמייתא סתמא י"ב שעות כתורת הלילה: ורבי שמואל בר נחמני. ס"ל דכיום תמים דקרא אעמידה דלא אץ לבא קאי ומיהו מקיש עמידתו דחצי השמים לביאתו דלא אץ לבא : נקדימון בן גוריון גמרא. שהלוהו הגמון אחד עשר מעינות

עיון יעקב

אמר ר' יהושע בן לוי כ"ד שעות אזיל שית וקם שית. אפשר דמ"ד דס"ל דלא קם בפעם אחת רק שית שעות כדי שלא יתבטל מה שאמר הקב"ה לנח יום ולילה לא ישבותו וכפירש"י בחומש ושלא ישתנה וישבותו ממהלכם כמדת יום או לילה לכן לא ישבותו בפעם אחת רק שש שעות ומ"ד ששבת מהלכו י"ב שעות בפעם אחת ס"ל דדוקא כמדת יום ולילה יחד לא ישבותו דהיינו כ"ד שעות אבל פחות ישבותו ומ"ד ששבת כ"ד שעות בפעם אחת ס"ל כמ"ד בפ"ד מיתות דיום ולילה לא ישבותו קאי לאזהרה לבני נח ששבת ולא קאי כלל אשמה עתים וכפירוש רש"י שם עיין שם במהרש"א ורא"ם בפרשת נח והא דשתה עמידת חמה בשתי פעמים ולא הכל בפעם אחת י"ל לנראות שזכה לכך מברכת שני צדיקים יעקב שאמר וזרעו יהיה מלא הגוים ומשה שאמר בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ ובמדרש איתא שהיה ליהושע שתי טענות על עמידתם א' כשם שלא דוממתי מתורה אתה דום מלפני ועוד זכינא דהאבא את שנאמר השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי וכנגד שתי טענות עמד שתי פעמים :

אלא משה מנא לן. ולא ניחא למימר כדאיתא ברבה פרשת וילך שהיה היום קובל ואמר איני זז ואיני שוקע ומשה קיים ע"ש באורך דזה לא מיקרי שעמדה למשה כיון שלא

עץ יוסף

עד שהוא שוקע מקלס להקב"ה והטעם הוא כי השמש הוא המאור הגדול והוא גדול מכל ז' כוכבי לכת והוא מאיר לעולם ומגדל צמחים ופירות כדכתיב וממגד תבואת שמש. ולכן טעו בו עובדי הבעל כנזכר בזוהר סדר בראשית • ולכן השמש מקלס להקב"ה להודיע לכל כי אינו אלוה • ולכן כשרצה יהושע להעמידה גוס שישתוק מלומר שירה כי בזה יעמוד ממילא) ויהושע אמר שירה בשבילה דכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת וגו' עד יקום גוי ינקום ישראל מאויב • הלא היא כתובה על ספר הישר-שעתיד ליעשות לי נס:א"ד בתוספתא פליגי כו' • עיין בכלי יקר על כ"ד ותמלא נחת :

יד יוסף

א ב"ר פרשה ו' :

חדושי גאונים

מרה כלענה וגו' עכ"ל . ולכאורה נראה דסותר כל מה שאמרנו . כי ברשע גמור גוזר דמדת הדין ומלאך המות אסחר כל גופיה מראשו ועד רגלו . ובמאמר דע"ז כתיב דהוא למעלה מראשותיו דוקא. גם יש קושיא גדולה בדברי הרעיא מהימנא דכראה מדבריו דאין מלאך המות שולט בצדיקים דשכינתא שריא עליהון . ואנן תנן בסוף פרקא קמא דבתרא ששה לא שלט בהם מלאך המות . ואלו הן . אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים. הא כל שאר הצדיקים כלם שלט בהם . ומעשים הוכיחו דהא תניא בפרק במה מדליקין בענין דוד כל יומי דשבתא הוה יתיב וגריס כוליה יומא . ההוא יומא דבעי למינח נפשיה קם מלאך המות קמיה ולא יכיל ליה דלא הוה פסיק פומיה מגירסא . אמר מה אעביד ליה הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה . אתא מלאך המות וכתיב באילני נפק למחזי הוה סליק בדרגא איפחיתדרגא מתותיה אישתיק ונח נפשיה וכו' . ועוד מצינו לרב נחמן שאמר לו לרבא בחלום אי אמרת לי קודשא בריך הוא זיל הוי בהווא עלמא כדהוית אמינא ליה לא בעינא משום דנפישא ביעתותא דמלאך המות . ופירש רש"י שלא ימיתני פעם אחרת . גם בספר ראשית חכמה בשער היראה סוף פ' י"ב כתב בזה הלשון.א"ר יוסי בוא וראה כמה בין בהמה לאדם . בהמה כמה יסורין סובלת בעולם שוחטין אותה ומפשיטין אותה ואין עליה דין . אבל אדם כמה יסורין סובל בעה"ז ולאחר מיתתו אם צדיק גמור פוטרין אותו מן הדין.ואם רשע גמור דנין אותו בדינים המורים. אמר בשעה שהאדם נפטר מן העולם לא די שנבהל ממלאך המות שכלו

... אלא להציל יושבי גבעון כמפורש בקרא ועי"ל דאיתא בירושלמי דיריחו נמי הוראת שעה היה והכי אמרינן שם אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע
... את השבת אמר הקב"ה אני אמרתי לו וסבותם את העיר שבעה פעמים כה תעשון שבעה ימים ואין ז' ימים בלא שבת והא דדרשינן עד רדתה ואפילו
בשבת היינו בהתחילו במלחמה ג' ימים קודם שבת כדאמר בפ"ק דשבת ודו"ק : אשר ישמעון שמעך וגו' ורגזו וחלו מפניך אימתי רגזו וחלו מפניך
בשעה שעמדה לו חמה וכו'. בקריעת ים סוף נמי כתיב כה"ג שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגו' ואפשר שדרשו כן הכא ממלת מפניך דכיון דקאמר שישמעון

רש"י

תעניות מים במסכתא תענית בפ' סדר
תעניות האלו : למשה. במלחמת סיחון:
ולא היה כיום ההוא · במעשה דיהושע
כתיב : אבני ברד לא הוה . במשה :
ויאמר ללמד לבני יהודה קשת . בקינה
שקונן דוד על שאול כתיב : הלא היא
כתובה על ספר הישר . דבני יהודה היו
מושכי קשת : יד כנגד עורף . המושך
בקשת נותן ידיו כנגד עיניו דהיינו מול
עורף אטרי"ל בלע"ז : דכתיב ביה .
במשנה תורה ועשית הישר והטוב : אי
זו היא מלחמה שצריכה לימוד וכו'. מנא
לן דקרא ביהודה כתיב : דכתיב .
בריש דספרא מי יעלה לנו אל הכנעני
בתחלה להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה

גמרא

וכתיב ביהושע (יהושע ג) אחל גדלך לעיני העמים רבי יוחנן אמר אתיא תת תת כתיב הכא תת וכתיב התם (שם י) ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל . ר"ש בר נחמני אמר (אתיא) מגופיה דקרא [שמעת ליה] (דברי' ב) אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך אימתי ורגזו וחלו מפניך בשעה שעמדה לו חמה למשה מיתיבי (יהושע י) ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו אבע"א שעות הוא דלא נפישין כולי האי ואבע"א אבני ברד לא הואי דכתיב (שם) ויהי בנוסם מפני ישראל וגו' וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' . (ש"ב א) ויאמר ללמד (את) בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר א"ר [חייא בר אבא א"ר] יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים דכתיב (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים היכא רמיזא (בראשית מט) יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת ר' אלעזר אומר (על) [זה] ספר משנה תורה ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב (דברי' ו) ועשית הישר והטוב בעיני ה' היכא רמיזא (שם לג) ידיו רב לו איזו היא מלחמה שצריכה שתי ידים הוי אומר זו קשת . רבי שמואל בר נחמני אמר (על) [זה] ספר שופטים אמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב ביה (שופטי' יז) בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה היכא רמיזא (שם ג) למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה איזו היא מלחמה שצריכה למוד הוי אומר זו קשת ומנ"ל דביהודה כתיב דכתיב (שם א) מי יעלה לנו בתחלה אל הכנעני להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה · (ש"א ט)

מהרש"א

שמעך רגזו וחלו דהיינו מתוך השמועה
היאך קאמר שוב מפניך דמשמע לנוכח
שירגזו וחלו בראות את פניו וע"כ דרשו
בו שעמדה לו חמה והם ראו בכל עולם
נס זה שנעשה על ידו וכאילו רגזו וחלו
מפניו . ועוד דאמרי' פני משה כפני חמה
והוי ממש כשראו נס העמדת חמה הוא
ראות פני משה וק"ל : יד כנגד העורף
וכו'. עי' פירש"י יד כנגד העורף המושך
בקשת נותן ידיו כנגד עיניו דהיינו מול
עורף וכו' עכ"ל וכה"ג פירש רש"י בספר
שמואל נראה מפירושו לכאורה דעורף
מוסב על יהודה דכתיב בקרא ור"ל שכל
מושךבקשת מכוון עצמו לאמן ידיו ונותנו
כנגד עיניו שהוא מול עורף שלו ודבריו
דחוקים דנראה לפי פשוטו דעורף קאי על
אויביך וע"ק דעורף כתיב ולא מול עורף
וע"ק דמול עורף נמי אינו הפנים שכנגדו
אלא כל העורף דהיינו כל אורך העורף
דאמרינן בפ"ק דחולין לענין מליקה
מדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים ואולי
דר"ל דיהודה נותן הקשת כנגד עיניו מול
עורף של אויב שהוא בורח ופונה ערפו
נגד פניו ולולי פירושו היה נראה לפרש
דהא דקאמר איזה מלחמה וכו' דמלחמת
חרב הוא בקרוב לאדם כשאין אויבו בורח
דאז כשהוא בורח אי אפשר ללוחמו בחרב
רק בקשת שאפשר לירות אויבו מרחוק
כשהוא בורח ואז פונה עורף כנגד פני
חבירו והיינו שצריכה יד כנגד עורף וכן
ואויבי תתה לי עורף שהאויב פונה ערפו
לימול שכנגדו כשהוא בורח וכן נ"ל לפרש הא דקאמר בפ"ק דמגילה גבי המן דקרי ליה חכמיו שא"ל אי מיהודה קאתי נפול תפול לפניו דלא יכלת ליה דכתיב
ידך בעורף אויביך והיינו למאי דאמרינן דתחלת נפילה ניסה וידך בעורף אויביך להפילם נפילה גמורה שכבר ברח וגם מפניך לפנות לך עורף שהיא התחלת
הנפילה וק"ל : אי זה מלחמה שצריכה ב' ידים וכו'. נראה דלפי זה יהיה רב לו כמו ברקים רב ויהמם מלשון רובה קשת: זה ספר משנה תורה וכו'. יש
לדקדק דודאי ניחא בספר בראשית שנקרא ישר לפי שהוא כולו מספר במעשה ישרים וכן ספר שופטים שנקרא ישר לפי שנעשה כל הספר בזמן שכל איש הישר
בעיניו יעשה אבל ספר משנה תורה שנקרא ישר אין לו טעם לכאורה וכי משום דכתיב ביה מלת ישר נקרא כל ספר ישר הלא בספר שמות נמי כתיב והישר
בעיניו תעשה וגו' וכ"ל דבכל דוכתי דמייתינן האי קרא ועשית הישר והטוב וגו' מייתינן ליה לענין לפנים משורת הדין בפ"ק דב"מ לענין שומא דהדרא
דמדינא לא בעי לאהדורי אלא משום ועשית הישר והטוב וכן בפרק המקבל לענין בר מצרא וכן פירש"י בחומש ועשית הישר והטוב זו פשרה לפנים משורת
הדין והיינו משום דבקרא דלעיל מיניה כלל כל חלקי המצות דכתיב שמור תשמרון את מצות ה' וגו' ועדותיו וחקיו אשר צוך והוסיף בהאי קרא דבתריה לומר
ועשית הישר וגו' שאינו בכלל המצות אבל העושה הישר לפנים משורת הדין כי הוא טוב בעיני ה' אע"פ שלא צוך ע"ז וע"ש זה קרא ספר משנה תורה ספר
הישר לפי שהוא נוסף על התורה בכמה מצות הישרים וטובים בעיני ה' וק"ל : והיכא רמיזא למען דעת דורות בני ישראל ללמדם וגו'. ובא זה בקינה זו
שעל שאול מפני שכל המלחמות שעשה יהושע לא היו צריכין למוד מלחמה כי ה' נלחם להם כמו שהבטיח ליהושע כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך
ובעבור זה אחר מות יהושע אמר ששאלו בני ישראל לה' מי יעלה לנו בתחלה להלחם אחר שלא נדע בטכסיסי מלחמה והשיב יהודה יעלה הנה נתתי וגו'
וע"ז נמשך דברי הכתוב שאמר ואלה הגוים אשר הניח ה' וגו' ר"ל שאף שנתן הארץ ביד יהודה הניח אלה הגוים לנסות בהם את ישראל וגו' למען דעת

הרי"ף

זה ספר אברהם יצחק ויעקב וכו'. וצריך לדקדק לר' יוחנן דכיון שכתוב באבות שנקראו
ישרים א"כ היל"ל הלא היא כתובה על ספר הישרים ועוד נבאר במאי פליגי. ונראה
דפליגי ללמד דעת ניצוח מלחמת הקשת אם הוא מחמת זכות או לאו דר' יוחנן סבר דבני
יהודה יש להם נצחון מפני ברכת אביהם יעקב שבירך ליהודה ידך בעורף אויביך ולכן
אמר כאן הלא היא כתובה על ספר הישר בזכות אביהם הישר יעקב ולר"א דדריש על ספר
משנה תורה שכתוב ועשית הישר משמע שגם בזכות עצמם ינצחו וזוכים למלחמת הקשת. ור'
שמואל סובר שהדרכה שבזמן בבני יהודה עושים הישר והטוב אינם צריכים להלחם בקשת
וה"ש ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר בזמן שאיש כל הישר בעיניו
יעשה שאילו עשו רצונו יתברך לא היו צריכים להלחם בקשת רק בחרבם ירשו ארץ
שהוא נצחון הגבורה :

עיון יעקב

היה ניחא ליה וק"ל : אבע"א שעות לא נפישי כולי האי . וצ"ל כמ"ד יש ג"ש למחצה
דלאו לכולי מילי יליף מיהושע וביהושע שהיה רבותא יותר ממשה היינו כדי לחלוק לו כבוד
וכה"ג מתרץ הש"ס בסנהדרין דף ס' ע"ב לחלוק כבוד לרבה בר בר חנא ע"ש בפירוש
רש"י : איזה מלחמה שצריכה יד כנגד עורף . עיין פירש"י וילקוט פרשת ויחי רמז קנ"ט
כתב וז"ל אויביך א"ל הקשותה ערפך ובשהה עלמך במעשה תמר תוכה שתים:ג אויביך כדבר
שהוא נושקו על עורפו וזה הקשת עכ"ל והוא מכוון למה שפירש מהרש"א : דכתיב ועשית
הישר והטוב . עיין במהרש"א שמקשה הלא גם בספר שמות כתיב והישר בעיניו תעשה
ע"ש ובאמת לק"מ דהש"ס לא נקט רק פסוק ראשון שבספר משנה תורה אבל באמת יש הרבה
והרבה פסוקים גם בספר דכתיב תיבת ישר ע"ש ותמצא :
ישראל

עץ יוסף

נג אתיא תת תת · משום דהאי גזרה שוה עדיפא דביום תת ה' את האמורי בגופיה דקרא דשמש בגבעון דום הוא דכתיב (תורת חיים) :

חדושי גאונים

מלא עינים ותרבו
שלופה בידו אלא
שואל לו כלום עסקת
בתורה ובגמילות
חסדים והמלכת לקונך
והמלכת את חבירך
בנחת רוח . אם יש
[בו] דברים הללו
זורק אותה טפה לתוך
פיו ויוצאת נשמתו
בלא צער כמשוך
נימא מחלב. ואם אין
בו דברים הללו יוצאה
נשמתו מגופו כגרירת
קוצים מן הצמר .
וכשבא מלאך המות
אומר לו צדיק קונך
שלחני אליך . מיד
מתתקן לו . אומר לו
שעה זו ואי אפשר
לעברה אלא שמעתי
מאחורי הפרגוד
שהקב"ה מתקן לך
מדור בגן עדן. הא לך
שאפי' הצדיקים מתים
על ידי מלאך המות.
ואם כך הוא הדבר
קושיא לדוכתה. ומה
הפרש יש בין הצדיקים
לרשעים אם הכל
כאשר לכל מקרה אחד
לצדיק ולרשע לטהור
ולטמא . אמנה מה
שראיתי צדיק לפני
בהיתר הספקות הללו
הוא דתרי זמני נינהו
ומר אמר הדא ומר
אמר חדא ולא פליגי.
וזה שכפי הרעיא
מהימנא כל בני
העולם נחלקים לג'
כתות . וזה הרשעים
הבינונים והצדיקים.
ולכן הבדיל ביניהם
באמרו כי לרשע
גמור מדת הדין
מתוחה עליו מרגלו
ועד ראשו . לבינוני
מלאך המות לרגלו
ושכינתא על ראשו ·
ולצדיקים שכינתא
אסתר עליה לכל
גופיה . אמנם זה
יובן בשעת חליים
של צדיקים דכן כתיב
המבקר את החולה.
וכתיב ה' יסעדנו על
ערש דוי. אבל בשעת
פטירתן שהוא הרגע
המבדיל בין החיים
למיתה אז ה' שביה
מראשותיו של הצדיק
החולה נפטר והולך
לו כדי שישלוט עליו
המלאך המות . שאם
לא היה שולט על
דוד המלך עליו
השלום בשביל דלא
הוה פסיק מפומיה
גירסתיה כל שכן
שלא ישלוט על החולה
בעודו נסעד ע"י ה'
שהוא מקור החיים .
ויצאו מזה הכלל
הששה אשר מנו חז"ל
דלא שלט בהם
המלאך המות הא
שאר צדיקי וחסידי
די בכל דר ודר מתים

אלמא סתם מלחמות דספרא איהודה קאי : וירם הטבח את השוק והעליה . משום פלוגתא דהני אמוראי גופייהו נקט לה : והעליה . מה שעליה : דמסמכה שוק לאליה . השוק סמוך לאליה שהאליה מלמעלה (ונשענת) [ונסמכה] על השוק ושוק הוא עצם של צומת הגידין הממולע בין קולית לארכובה ואברים התחתונים סומכין את העליונים : דמחית . מניח חזה על השוק גבי חזה ושוק של שלמים בשעת תנופה . והיא סעודתא אע"ג דזבח היה דכתיב (ש"א ט) כי הוא יברך את הזבח לא הוה חזה ושוק דידהו לכהן דבמה קטנה הוה וקי"ל בפ' בתרא דזבחים (דף קי"ט) חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה : שופי . כף הירך הסובב עלם הקולית וקורין אותה פולפ"א : טופלו לימינו . מחברו לעובד כוכבים לימינו של ישראל שאם ירלה העובד כוכבים להורגו ישלח ישראל יד ימינו ויאחז בו : בסייף . דאם היה העובד כוכבים חגור סייף טופלו לימינו כדי שיהא יד שמאל של עובד כוכבים שהסייף חגור בו לצד ימינו של ישראל ומזומנת לימין ישראל לאחוז בה: במקל . אם ביד העובד כוכבים מקל טופלו ישראל לשמאלו שתהא יד ימין העובד כוכבים שהמקל בה סמוכה לישראל ואם ירים יד ימינו תאחוז שמאלו של ישראל במקל הסמוך לה דאי טופלו לימינו יהא המקל רחוק מידו של ישראל : במעלה . בהר או בסלע : לא יהא ישראל למטה . אלא למעלה בעלייה ילך ישראל לפני העובד כוכבים דהיינו למעלה אלא שטופלו לימינו דלא הוי אחריו ממש ובירידה יוליך העובד כוכבי' לפניו: ואל ישוח לפניו. אפילו במישור אל ישחה ישראל לפני העובד כוכבים ליטול כלום : שמא ירוץ· ירולץ: ירחיב לו את הדרך. אם היה לריך לו לילך עד פרסה יאמר שני פרסאות אני רולה לילך שמא ימהין העובד כוכבים מלהכותו עד פרסה שניה וזה יפרוש ממנו קודם לכן : נסע סכותה . ולא הלך עד שעיר : [ליסטין . ישראל היו] : לעכו · רחוקה מכזיב : לבי תורתא . מקום : תלמידא דיהודה רמאה את . תלמידו של רב יהודה הוה וקרי ליה רמאי כלומר ממנו למדת לרמותנו : ידעיתו ליה . שהוא רמאי : בשמתיה·לפי שאדם גדול (הוא) [הוה] וחיילא שמתיה לייטינהו בשמתיה : גרדנא . (גרדי) אורג : דלא טייזא · עניו שסתם גרדי אין לו בשת פנים : מן שניה . שמתוך שהוא סרבן יד כל בו והורגין אותו : גנבי דבבל . שפגעו בו ברב מנשי נתפקרו לחרף אדם גדול ולסטים דא"י שפגעו בתלמידי דר"ע ספרו בשבחו ואף על פי שהם לסטים פרילים מגנבים להודיעך שבחה של ארץ

וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול מאי והעליה רבי יוחנן אמר השוק והאליה ואמאי קרי ליה והעליה משום דמסמכא שוק לאליה ר' אלעזר אמר חזה ושוק ומאי והעליה דמחית ליה לחזה עילוי שוק [כי בעי אנופי] ומנפי לה רבי שמואל בר נחמני אמר שוק ושופיה[א] ומאי והעליה משום דשופי עילוי שוק קאי :

נד שם ע"ב ת"ר א ישראל (שנטפל) [שנזדמן] לו עובד כוכבים בדרך טופלו לימינו רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו היו עולים במעלה או יורדים בירידה לא יהא ישראל למטה ועובד כוכבים למעלה אלא ישראל למעלה ועובד כוכבי' למטה ואל ישוח[ב] לפניו שמא ירוץ את גלגלתו . שאלו לאן אתה הולך ירחיב לו את הדרך כדרך (שהרחיב) [שעשה] יעקב אבינו לעשו הרשע דכתיב (בראשית לג) עד אשר אבא אל אדני שעירה וכתי' (שם) ויעקב נסע סכותה ומעשה בתלמידי רבי עקיבא שהיו הולכין לכזיב ופגעו בהן לסטים ואמרו להיכן אתם הולכין אמרו להם לעכו כיון שהגיעו לכזיב פרשו אמרו להם תלמידי מי אתם אמרו להם תלמידי ר' עקיבא אמרו [להן] אשרי ר"ע ותלמידיו שלא פגע בהן אדם רע מעולם · רב מנשי הוה אזיל [דף כו] לבי תורתא פגעו בי גנבי אמרו לו להיכן אתה הולך אמר להן (לסוריא) [לפומבדיתא] כי מטא לבי תורתא פירש אמרו ליה תלמידא דיהודה רמאה את אמר להו ידעיתו ליה ליהוו הנך אינשי בשמתיה (אזול) [אזלו] עבוד גניבתא עשרין ותרתין שנין ולא אצלחו כיון דחזו אתי כלהו (ושרו) [תבעו] שמתייהו הוה בהו חד גרדנא לא אתא (למשרא) [לשרויה] שמתיה אכליה אריא והיינו דאמרי אינשי גרדנא דלא טייזא שתא בצרה משניה[ג]· תא חזי מה בין גנבי דבבל ללסטים דארץ ישראל:

דורות הבאים שאם יחטאו בני ישראל יהיו ככל הגוים להצטרך ללמוד טכסיסי מלחמה שלא היו לריכים לזה כבר קודם שחטאו כי ה' נלחם להם אז וזכר הגוים אשר הניח ה' וגו' סרני פלשתים וגו' ולזה במלחמת שאול עם פלשתים שנפל הוא ובניו ועם ה' בחרב כי לא היה ה' עמו התחיל דוד בקינה עד"ז כי בזאת המלחמה נתקיים דברי ספר הישר שהוא ספר שופטי' שילטרכו בני יהודה ללמוד מלחמה בדבר שלא היו לריכין קודם שחטאו שהי' ה' עמהם כמ"ש נתתי הארץ בידו וק"ל : ירחיב לו הדרך כדרך שעשה יעקב וכו'. ובב"ר אמרו חזרנו על כל המקרא ולא מלינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו אפשר שהיה יעקב מרמה באחיו אלא אימתי הוא בא אצלו לעתיד לבא הה"ד ועלו מושיעים וגו' ולכאורה שהמאמר הזה סותר הך דשמעתין שאמר שלא היה בדעתו לילך רק עד סכות וא"ל שקר עד אשר אבא אל אדוני שעירה כדי להרחיב לו הדרך אולי באם שיש לו מחשבה רעה עליו להכותו שימתין לו עד לשם כפירש"י לית ליה האי דרשה דב"ר שרמז לו לעתיד שיבא לפי האמת לשם אבל רש"י בחומש הרכיב את ב' המאמרים כנראה שאינם סותרי' שכתב שהרחיב לו הדרך וכו' אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין וכו' ואימתי ילך בימות המשיח עכ"ל ונרא' לומר דודאי לפי המובן דבריו עם עשו א"ל שיבא לשעיר בהליכה זו ולא לעתיד ולא הלך אלא עד סוכות עשה כן כדי להרחיב לו הדרך ומפני כי יעקב זרע אמת תתן אמת ליעקב והוא שאמר בב"ר אפשר היה יעקב מרמה וכו' וע"כ בב"ר אמרו שרמז לו לעתיד שאז יתאמתו דבריו שיבא יעקב לשעיר : אזיל עבוד גניבתא כ"ב שנין כו' . שמלינו שיעור כ"ב שנין נקראו ימים אחדים גבי רבקה שאמרה ליעקב וישבת עמו ימים אחדים והוא

עיון יעקב

ישראל שנטפל לו . הא דלא נקט כפשוטו ישראל שהולך עמו בדרך טופלו לימינו י"ל משום דבאמת אין להשתתף ולחבר ורלוי למנוע מהם אם לא שהוא טופל עלמו לישראל שאי אפשר למנוע ממנו מפני דרכי שלום ועי"ל דנקט הכי להראות שהוא נגרר אחר ישראל וטפל לו מש"ה אם ישראל טפל לו אי אפשר לטפלו לצדו שישראל רולה לפי שגם הם מקפידין שלא יטפלו לימינו וכדאיתא ביומא דף ל"ד הגדול בימינו ע"ש : ירחיב לו הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו . אפשר ג"כ שכוונה דוקא בדרך זה כמו שעשה יעקב שלא שיקר לעשו דכוונתו היה על העתיד וכפירש"י בחומש שכוונתו היה על ועלו מושיעים וגומר רק שעשו הבין כפשוטו על הליכתו של עכשיו וכן תלמידי ר"ע שהיו הולכין לכזיב והיה כוונתם ג"כ לילך אח"כ לעכו ולא שעיקרו באמת כי מדבר שקר תרחק וכן רב מנשי שבסמוך אפשר מיירי כה"ג ועיין במהרש"א אכן באמת אם א"א בענין אחר

ענף יוסף

נד ירחיב לו את הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו דכתיב כו' . ובב"ר פע"ח איתא עד אשר אבא אל אדוני שעירה . אמר רבי אבהו חזרנו על כל המקרא ולא מלאנו שהלך יעקב אבינו אלל עשו להר שעיר מימיו . אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו . אלא אימתי היה הוא בא אללו לעתיד לבא הה"ד ועלו מושיעים בהר ליון לשפוט וגו' . ולכאורה מאמר זה סותר הך דשמעתין דאמר נתלוה לו כנעני בדרך ירחיב לו את הדרך ויליף לה מיעקב דמשמע מזה שלא היה דעתו של יעקב לילך רק עד סוכות וא"ל שקר עד אשר אבא אל אדוני שעירה כדי להרחיב לו הדרך . מהמדרש הנ"ל מוכח דאפילו מפני סכנה אין להוליא שקר מפיו . ושמא יש לומר דשאני יעקב שהוא מדת אמת . וזהו שאמר יעקב אמיתי

יד יוסף

א חולין דף נ"א ע"א תוספתא פרק ג' :

חדושי גאונים

על ידו.ויתרוגס הוא שקודם מיתתם הקדוש ברוך הוא מראה להם שכרםכדכתיב בפרקי רבי אליעזר ובכמה מקומות מן הזוהר . כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג כ') בחייהם אינן רואין אבל בשעת מיתתם רואים . ובזה יתורץ הספק הראשון יען הסברא הישרה נותנת שבשעה אחת אינם יכולי' לעמוד למעלה מראשותיו של חולה רוח הטומאה ומקור הטהרה הש"ת. אבל הוא כמו שאמרנו שבשעת רגע הפטירה אז שכינתא אומרת אלכה ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמו במיתהשגזורה על כל חי ויבקשו פני.ואז המלאך שהיה עד עתה ברגלי החולה מתעלה למעלה . ובזה יתורץ גם ספק השני ומסכימים המאמרים המכחישים זה את זה כי מה שנאמר בזוהר פרשת נשא דשכינתא דמלכא שהוא המלאך המות קאים ונחית לרגלוי הוא אמת ויציב בהיותו קרוב למיתה. וממראית פניו מזדעזע כל גופו ונופלת בו הזיעה שאמרנו כאשר הובא בזוהר בפרשה הנזכרת . אבל כאשר פתאום בא אידו של אדם אז המלאךהמות עולה ועולה מעל מראשותיו.דייקא נמי דקתני בשעת פטירתו של אדם ש"מ . ואם תאמר אם כל בני האדם מתים על ידי מלאך המות מה יתרוןלחכם מן הכסיל ומן הצדיק לרשע . ראה נא מה שכתוב בס' ראשית חכמה בדברי ר'יוסי ויסמח לבך . יען בלדיק יוצאת נשמתו בלא לער כמשוך נימא מחלב . אמנם ברשע כגרירת קולים מן הצמר . ועם זה כל המאמרים יבואו על מקומם בשלום. ולכן תמצא שהחכם המקובל האלהי כבוד ר' משה קורדווירו ז"ל צוה לתלמידיו שיהיו אצלו סמוך לפטירתו ואז יאמרו אנא בכח גדולת

המתורגמן . א) דער גראבער ביין אויף דער היפטע . ג) איין פרעכען וועבער ווירד יאהרע ווענינער פאן זיינען יאהרען . ב) זיך בייגען .

ישראל : [ואתה את בריתי תשמור . וזרעך אחריך ולא עובד כוכבים : המול ימול . וקרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים] : [גבנוני . אומה מהולה : קונם שאני נהנה לערלים . מה שאני נהנה מן הערלים אסור עלי בקונם וקונם הוא לשון הקדש : שמתו אחיו מחמת מילה · ולא מהלוהו לפי שלא ימות] : ותקח. על ידי שליח : ותכרת. אמרה לאחר וכרת : אם אמרנו נבוא העיר· בארבעה אנשים מצורעים כתיב אם אמרנו [נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו] : והא איכא חיי שעה . שמא ימיתום מיד : לא חיישינן . הואיל וסופו למות כאן : [יעקב איש כפר סכניא. כדאמרן בפ' קמא (דף יז)]: מקרא מן התורה . לקמן מפרש ליה : עד שיצאה נשמתו . במותר : ויצאת נשמתך בטהרה . (בסיתר) [במותר] : ופורץ גדר ישכנו נחש . עובר על דברי חכמים ישכנו נחש ולקמן פריך הא איהו חויא טרקיה והיה יכול להתרפאות להנצל ולהחיות על ידי זה ולחויא דרבנן נמי לא ניחוש שאילו נשכו היה יכול להתרפאות ומשני חויא דרבנן לית ליה אסותא שעקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ולית ליה אסותא כלל שאם נשכו נחש בשביל שעבר על דברי חכמים לא תעלה לו רפואה וימות ואם היה מתרפא מנשיכה זו סופו למות ע"י נשיכת חביריו שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה: מאי הוה ליה. לבן דמה למימר איזה מקרא היה רוצה להביא: בפרהסיא. יש חילול השם שיוצא לחוץ ולמדין הימנו לחלל בקדושת השם : [שצריכה אומד. שמסוכנת כ"כ שצריך לאומדו אם יחיה ואם ימות : מכה של חלל אינה צריכה אומד לא גרסינן לה : אישתא צמירתא . חולי חמה בלע"ז מלווי"ד צמירתא לשון שריפה וחמימות ודוגמתו בהטונס לאן לדיר (דף ס.)

דף כז ע"א [איתמר א מנין למילה בעובד כוכבים שהיא פסולה דרו בר פפא משמיה דרב אמר (בראשית יז) ואתה את בריתי תשמור ור' יוחנן אמר המול ימול . מאי בינייהו [ערבי מהול וגבנוני מהול איכא בינייהו מאן דאמר המול ימול איכא ומ"ד את בריתי תשמור ליכא ולמאן דאמר המול ימול איכא והתנן ב קונם שאני נהנה מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עובדי כוכבים אלמא אף על גב דמהילי כמאן דלא מהילי דמו אלא איכא בינייהו ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלוהו למאן דאמר ואתה את בריתי תשמור איכא למאן דאמר המול ימול ליכא ולמאן דאמר המול ימול ליכא והתנן קונם שאני נהנה ממולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי עובדי כוכבים אלמא אע"ג דלא מהילי כמאן דמהילי דמו אלא] איכא בינייהו אשה למ"ד ואתה את בריתי תשמור ליכא דאשה לאו בת מילה היא ולמ"ד המול ימול איכא דאשה כמאן דמהילא דמיא ומי איכא למ"ד אשה לא והכתיב (שמות ד) ותקח צפרה צר קרי ביה ותקח והכתיב ותכרות קרי ביה ותכרת דאמרה לאינש אחרינא ועבד ואי בעית אימא אתאי איהי ואתחלה ואתא משה ואגמרה :

נה שם ע"ב כתיב (מ"ב ז) אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם וגו' והא איכא חיי שעה אלא [לאו] לחיי שעה לא חיישינן מיתיבי לא ישא ויתן אדם עם המינין ואין מתרפאין מהן אפילו לחיי שעה ומעשה ג בבן דמה בן אחותו של רבי ישמעאל שהכישו[א] נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו רבי ישמעאל אמר לו ישמעאל אחי הנח לי ואתרפא ממנו ואני אביא לך מקרא מן התורה שהוא מותר ולא הספיק לגמור הדבר עד שיצאה נשמתו ומת קארי עליה ר' ישמעאל אשריך בן דמה שגופך טהור ונשמתך יצאה בטהרה ולא עברת על דברי חביריך שהיו אומרים (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש · שאני מינות [דמשכא] דאתי (למיסרך) [למימשך] בתרייהו · אמר מר ולא עברת על דברי חביריך שהיו אומרים ופורץ גדר ישכנו נחש איהו נמי חויא טרקיה[ב] . ד חויא דרבנן קאמר ליה דלית ליה אסותא[ג] . מאי הוה ליה למימר ליה (כדאמר רב נחמן בר יצחק) (ויקרא יח) וחי בהם ולא שימות בהם ורבי ישמעאל ה"מ בצינעא אבל בפרהסיא לא דתניא היה רבי ישמעאל אומר מנין שאם (אומר) [אומרים לו] לאדם עבוד ע"ג ואל תהרג שיעבוד ואל יהרג שנאמר וחי ה בהם ולא שימות בהם יכול אפי' בפרהסיא ת"ל (שם כב) ולא תחללו את שם קדשי וגו' :

דף כח ע"א [אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב כל מכה שצריכה אומד מחללין עליה את השבת אמר רב שמן בר אבא א"ר יוחנן והאי אישתא צמירתא כמכה של חלל דמי ומחללין עליה את השבת מהיכן מכה של חלל פירש הכותב

נתעכב שם כ"ב שנה ועל דרך זה נקראו כ"ב שנין ימים מועטין בההוא עובדא דבנימין הצדיק בפ"ק דב"ב כמ"ש שם וע"כ הני גנבי נמי כשלא אצלחו בשנים כאלו אתו תבעו שמתייהו ודו"ק: אשריך בן דמה וכו'. בהך עובדא דרבה בפרק הפועלים קאמר כה"ג על רבה שגופך

א מנחות מ"ב ע"א:
ב נדרים ל"א ע"ב:
ג קהלת רבה ס"א סימן כ"ד תוספתא דחולין פרק ב' :
ד שבת דף ק"י ע"ב:
ה יומא דף פ"ה ע"א סנהדרין ע"ד ע"ב :

חדושי גאונים

ימינך וכו'. ויכוונו בכל השמות היוצאות ממנו ונפרע קרע שטן כדי שיקרעו כח השטן שלא יצערהו בעת יציאת הנשמה· ומה שנאמר שהמלאך המות כלו מלא עינים נראה לי שכונתם לרמוז שאין שום בעל חי שיתעלם ממנו · כי מי גבר יחיה ולא יראה מות · ולכן עיניו משוטטות בכל הארץ ואין נסתר מחמתו. ואם עדיין לבך טקפך ותאמר כי כל מה שאמרו רז"ל בענין המלאך המות הכל רמז וחידה ושאין הדברי' כפשוטן · ראה נא מאן גברא רבא דמספיד עליה · הלא הוא הרב רבינו סעדיה גאון בס' האמונות שלו במאמר הו' ממהות הנפש וז"ל· וכיון שביארתי אלה הענינים צריך שיבאר איך יהיה ענין הנפש בעת הפרדה מן הגוף . ואומר כי רבותינו הודיעונו שהמלאך אשר ישלחנו הבורא להפריד ביניהם יתראה לאדם כצורת אש ירקרקת מלאה עינים מאש כעין חשמל ובידו חרב שלופה מכוון אליו כמ"ש · וכאשר יראהו יחרד למראה ותתפרד נפשו מגופו וכאשר הסתכלתי בכתוב מצאתי הענין בו כמו שהודיעונו · באמרו בעת המגפה וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו (דה"א כ"א) וכאשר התפלל והקריב אחר כן אמר ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה (שם כ"ז) ולמדתי שגוף המלאך מאש ירקרקת מאמרו ודמות החיות מראיהן כגחלי אש (יחזקאל א') וכולו מלא עינים באמרו וכל בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים

מעשה בבן דמה וכו'. אחר המעשה הזאת האריכו בגמרא בענין רפואות במאמרים רבים ולא ראיתי להעתיקם יעויינו שם :

עיון יעקב

מותר לשנות בדבר השלום כדאיתא ביבמות : שאני מינות דאתי למיסרך בתרייהו . וכיון שהטעם משום דאתי למיסרך א"כ אפילו אם הוא מומחה וגם הצריך לרפואה הוא אסור אפ"ס אסור דאע"ג דמרפא אותו ברפואה ממש מ"מ דילמא אתי למיסרך והא דבכל מיעקב מגלה ככר תירצו התוספות עיין שם ועיין שם בי"ד סימן קנ"ד :

קרי ביה ותקח. פרש"י ע"י שליח ואין להקשות הא אמרינן בקדושין דף כ"ג הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו דאי שלוחי דידן מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדי ושליח עושה י"ל דה"נ שליח דרחמנא הוא שלום היכא דלא מל אבוה חייב ב"ד למול רק שהוא לוה דבר והוא שלוחי דרחמנא כדאיתא בפ"ק דקידושין דף כ"ט המול לכם כל זכר :

עץ יוסף

נה אם אמרנו נבא העיר · בארבעה אנשים מצורעים כתיב שאמרו אם אמרנו וגו' : והא איכא חיי שעה. להסביר לך הענין אעתיק לך מה דאי' שם בגמ' אמר רבה א"ר יוחנן ואמרי לה אמר רב חסדא א"ר יוחנן ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהן (פי' חולי שאם לא ירפאנו רופא ספק יחיה ספק ימות אין מתרפאין מהן דהעמלק ודאי קטיל ליה ומוטב שיניח אולי יחיה) ודאי מת מתרפאין מהן (פי' היכא דידעינן שאם לא ירפאנו ימות ואין כאן ישראל לרפאתו מתרפאין מהן דעמלק מאי עביד ליה הא בלאו הכי מיית ושמא ירפאנו העמלק) מת והאיכא חיי שעה (שהעמלק ממהר להמיתו ושמא יום או יומים יחיה) לחיי שעה לא חיישינן ומנא תימרא דלחיי שעה לא חיישינן דכתיב אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם והא איכא חיי שעה. פי' שמא ימיתם מיד אלא לחיי שעה לא חיישינן הואיל וסופו למות כאן :

ענף יוסף

אמתי הוא . אבל כל אדם מותר מפני הסכנה לשנות ולהוציא שקר מפיו ויליף לה מיעקב מדיעקב שהוא אמתי הוציא מפיו דיבור שנראה לעשו לשקר מפני הסכנה ש"מ שכל אדם מותר אפילו בשקר גמור מפני הסכנה :

המתורגמן. א) עם האט איהן געביססען · ב) האט איהן איינע שלאנגע געשטאכען , געביעססען . ג) היילמיטטעל .

ר' אמי מן השפה ולפנים בעי ר' א אליעזר כבי^{א)} ושיני מאי כיון דאקושי ניניהו כמכה דבראי דמו או דילמא כיון דגואי קיימי כמכה של חלל דמו אמר אביי ת"ש ב החושש בשיניו לא יגמע^{ב)} בהן את החומץ חושש הוא דלא הא כאיב ליה טובא שפיר דמי דילמא תנא היכא דכאיב ליה טובא חושש נמי קרי ליה ת"ש רבי יוחנן ג חש בצפדינא אזל לגבה דההיא מטרוניתא עבדה חמשא ומעלי שבתא אמר לה למחר מאי אמרה ליה לא צריכת אי צריכנא מאי אמרה אשתבע לי דלא מגלית אישתבע לה לאלהא ישראל לא מגלינא גליא ליה למחר נפק דרשה בפירקין והא אישתבע לה לאלהא דישראל לא מגלינא אבל לעמיה ישראל מגלינא והאיכא חילול השם דגלי לה מעיקרא אלמא כמכה של חלל דמיא אמר רב נחמן בר יצחק שאני צפדינא הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעיין ד מאי סימניה רמי מידי בי ככי ומייתי דמא מבי דרי ממאי הוי מקרירי קרירי דחיטי ומחמימי חמימי דשערי ומשיורי כסא דהרסנא מאי עבדה ליה א"ר אחא בריה דרבא מי שאור ושמן זית ומלח ומר בר רב אשי אמר משחא דאווזא בגדפא דאווזא אמר אביי אנא עבדי כולהו ולא איתסאי עד דאמר לי ההוא טייעא איתי קשייתא דזיתי דלא מלו תילתא וקלנהו אמרא חדתא ודביק ביה דדרי עבדי הכי ואיתסאי ור' יוחנן היכי עביד הכי והאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן ה אדם חשוב שאני והא ר' אבהו דאדם חשוב הוה ורמא ליה יעקב מינאה סמא אשקיה ואי לא רבי אמי ורבי אסי דלחכוה לשקיה פסקיה דרבי יוחנן רופא מומחה הוה דר' אבהו נמי רופא מומחה הוה שאני רבי אבהו דמוקמי ביה מיני בנפשייהו (שופטים טז) תמות נפשי עם פלשתים . אמר שמואל האי פרעתא סכנתא היא ומחללין עליה את השבת מאי אסותא למיפסק דמא תחלי בחלא לאסוקי גרדא דיבלא וגירדא דאסנא או ניקרא מקילקלתא א"ר ספרא האי עינבתא פרוונקא^{ג)} דמלאכא דמותא היא מאי אסותא טיגנא בדובשא או כרפסא בטילייא אדהכי והכי לייתו עינבתא בת מינא וניגנדר עילוי חיורתי לחיורתי ואוכמתי לאוכמתי אמר רבא האי סימטא פרוונקא דאשתא היא מאי אסותא למחייה שיתין איתקוטלי וליקרעיה שתי וערב והני מילי דלא חיור רישיה אבל חיור רישיה לית לן בה רבי יעקב חש [שם ע"ב] בפיקעא אורי ליה ר' אמי ואמרי לה ר' אסי אורי ליה ליתי שב ביני אהלא תולנא

[בבי · פ"ה מקום מושב השנים זינגליב"ש וקשה דקאמר בסמוך כיון דאקושי ועוד דפרק אלו טרפות (דף נט:) גבי אריה נתיר ככי ושיני ואין דרך להיות הזינגליב"ש נושרות וכן בהחובל (ד' לב:) שיתין תכלי מטו לככא דקל חבריה שמע ובסוף המפקיד (ד' מב:) גבי ההוא הורא דלא ה"ל ככי ושיני למיכל לכך נרא' לפרש ככי הם שנים גדולות מישאלי"ש בלע"ז ושיני הם האחרות : תחלי בחלא · ישקוהו שחלים בחומץ קרשוין וי"מ לשום על המכה : בטיליא · פ"ה חזק כדאמרינן לקמן (דף ל·) טילא חריפי דמגרי זיקי ומיהו מלינו טילא יין חלש דאמר פרק מי שאחזו (דף ע·) גריעה

מהרש"א

טהור ויצאת נשמתך בטהור ניחא ממה שאמר רבה כי קא ניחא נפשיה טהור אבל הכא לא הוזכר על מה שאמר מלת טהור וצ"ל דה"ק דכי קא ניחא נפשיה הביא מקרא מה"ת שנקראת יראת ה' טהורה קאמר שיצאת נשמתו בטהרה וק"ל :

דלמרא למורי : מן השפה · שפתים : ככי · זינגליב"ש : דאקושי · קשין הן : לא יגמע בשבת · דכל רפואה אסרו חכמים לעשותה בשבת היכא דליכא סכנה משום שחיקת סממנין במסכת שבת (דף נג:): צפדינא · חולי השינים ובלע"ז מיסג"א : מטרוניתא · כותית היתה : עבדה · ליה רפואה חמשה בשבתא ומעלי שבתא : בשבתא · מאי איעביד דלא מצינא למיתי גבך מפני תלמידי בני כלה : דרשה בפירקא · לימד הרפואה לכל : חילול השם · דאיהי סברה אישתבע ועבר אשבועתיה: דגלי לה מעיקרא · משעה שגילתה לו אמר לה דעי שלא נשבעתי ולא אמרתי באלהא דישראל אלא לאלהא דישראל : אלמא · מדבעי לאסויי בשבתא כמכה של חלל דמיא ולקמיה פריך כיון דשכי הוא היכי מיתסי מעובד כוכבים והאמר רבי יוחנן כל מכה שמחללין עליה [את השבת] אין מתרפאין מהן והכא לא גרס לה עד לקמן : ה"ג אלמא כמכה של חלל דמיא אמר רב נחמן בר יצחק שאני צפדינא הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעיים : מאי סימניה . למידע דהוא צפדינא: רמי מידי בי ככי ואתי דמא מבי דרי · כשנותן כלום לתוך פיו יוצא מבין שיניו דם : דרי · הן שורות השינים : מקרירי קרירי דחיטי · מאכל של חטין ואכלו כשהוא צונן מאד בימי חורף: כסא דהרסנא · דג שטיגנוהו בשומן היוצא ממנו עם הקמח : מאי עבדה ליה · מטרונא לרבי יוחנן : משחא דאווזא בגדפא דאווזא · שמן אווזא המחוי באור ושכהן ע"י אחד מכנפי האווז על שיניו מבחוץ : טייעא · ישמעאל : קשייתא דזיתי · גרעינין של זיתים : דלא מלו תילתא · שלא הביאו שליש : וקלנהו אמרא חדתא · ליבן באור מרא חדשה פוסיי"ר בלע"ז ושרפן עליו : ודביק בי דדרי . בשורות שינים מבפנים : אדם חשוב הוה · ומסתפי ממלכותא למיקטליה: לחכוה לשקיה · להעביר הסם שהוא חזק. רבי אבהו הוה קרוב למלכות כדאמרינן בסנהדרין (דף יד·) ובכתובות (דף יז.) דנפקי אמהתא דבי קיסר ומשרו ליה ומלטר למיני בקראי : שאני . ההיא מטרוניתא דר' יוחנן : דרופא מומחה הות . דאמרינן לעיל (דף כז.) אם היה מומחה לרבים מותר דלא מרע אנפשיה : פדעתא . פצע מכת חרב : למיפסק דמא · של פדעתא אם יוצא יותר מדאי : תחלי בחלא . ישקוהו שחלים בחומץ . תחלי קרוסי"ן בלע"ז: לאסוקי · להעלות בשר שתחיה המכה: גרדא דיבלא · עשב שסמו יבלא כי ההוא דסוטה (דף י·) קמי רפוקא גרידי דיבלי : גירדא · שגורד שרשיה ונותן אותה גירדא עם גירדת עץ הסנה ועושה תחבושת: דאסנא · סנה : ניקרא מקילקלתא · תולעים שהתרנגולי' מנקרין באשפה מאשפות יריס אביון (תהלים קיג) מתרגמינן מקלקלתא מריס חשוכא : עינבתא · אבעבוע הדומה לענבא מלנ"ט בלע"ז : פרוונקא דמלאכא דמיתותא הוא · כלומר מסוכן הוא להמית : טיגנא בדובשא · עשב הנקרא רד"א בלע"ז ושוחקים אותו עם הדבש : כרפסא · אפי"א בלע"ז : בטילייא · יין חזק מאד ומין יין הוא כדאמרינן לקמן (דף ל·) טילא חריפתא דמגרי זיקי : אדהכי · בעוד שהוא מחזר אחר סממנין אלו : עינבתא בת מינה · עינבתא מענבי הגפן בת מינה דוגמתה אם גדולה גדולה ואם קטנה קטנה : וניגנדר עליה · יגלגל עליה : לאבעבוע לבן ענבה לבנה : סימטא · קלו"ג בלע"ז נפח העומד באדם : פרוונקא דאשתא הוא · ע"י חולי שסמו חמה הוא בא וסימן הוא לה : שיתין איתקוטלי · מכת אצבע צרדה מדביקה בגודלו ושומטו ומכה באפרכיה : ואי חיור רישיה . נתבשל להוציא הליחה היא רפואתו : בפיקעא · פי' טבעת של בית רעי ובלע"ז פיג"א : אורי ליה · רפואה : שב ביני אהלא תולאנא · לשון שבע גרעינין אדומים כתולעת הנמצאים באהל שמכבסין בו כדתנן התם (שבת דף ל·) הבורית והאהל . תולאנא

א נ"ל אליעזר : ב שבת דף קיא. ביצה יח: ג יומא דף פד· : ד שם : ה ברכות דף יט· וש"נ :

חדושי גאונים

עינים שניב (שם י) ושאם העינים כעין תשמל כי אם היתה ירקרקת כמו הגוף לא היו ניכרים שהם עינים אבל הם ניכרים בשתנות מראיהן ואת עין חשמל הנזכר וכבר ידעת כי ראות האש הגדולה כמעט שלא מפו אבותינו ממנה כמו שנאמר ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת (דברים ה) וכל שכן כשמכוונין אל האדם כה עם חרב שלופה וכבר ידעת עוד שדוד מפני שראה את המלאך אף על פי שלא כוון אליו בשום היזק איך הבהילו והרעידו כמו שאמר כי נבעת מפני חרב מלאך ה' (דה"א כא) ולא סר מן היום ההוא מרעיד בלתי מתחמם עד יום מותו כאשר נאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו (מ"א א) כ"ש מי שמכוונין אליו כה ע"כ . שגם לא איך שבין הדברים כפשוטן והנסיון אכית מה שארז"ל כלבים צועקים מלאך המות בעיר · והטעם הוא שרואים אותו ולכן צועקים ותרדה גדולה נופלת עליהם וכפי בעל ספר החסידים סימן תתשנ"א היינו רבותא שכא להשמיענו שמצרים היה מלא מלאכי חבלה כי אין בית אשר אין שם מת ואפ"כ ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · ואגב גררא ראיתי לפרש פה מאמר מרבותינו ז"ל במסכת ברכות תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בד' ומלאך המות בח' ובשעת הדבר באחת · כי מיכאל בהיותו מלך החסד עם בטיסה אחת · כי פעולת החסד והרחמי' אינה צריכ' איחור ולא דין צריך בושם · אבל גבריאל בשתים כי הוא ממונה על הדין

המתורגמן. א) צאהנע . ב) זופפען . ג) איין שליח .

וצייר ליה בחללא דבי צואראא) וליכרוך עיליה נירא ברקאב) וטמיש ליה בנטפא חיורא וליקליה ובדר ליה עילויה אדהכי והכי לייתי קשייתא דאסנא לינח פיקעא להדי פיקעא וה"מ פיקעא עילאה פיקעא תתאה מאי לייתי תרבא דצפירתא דלא אפתח וליפשר ולישדי ביה ואי לא לייתי תלת טרפא קרא דמייבשי בטולא וליקלי וליבדר עילויה ואי לא לייתי משקדי חלזוני ואי לא מייתי משח קירא ולינקוט בשחקי דכיתנא בקייטא ודעמר גופנא בסיתווא ר' אבהו חש באודניה אורי ליה רבי יוחנן ואמרי ליה בי מדרשא מאי אורי ליה כי הא דאמר אביי אמרה לי אם לא איברי כולייתא אלא לאודנא ואמר רבא אמר לי מניומי אסיא כולהו שקיינו קשו לאודנא לבר ממיא דכולייתא לייתי כולייתא דברחא קרחא וליקרעיה שתי וערב ולינח אמללא דנורא והנהו מיא דנפקי מיניה לישדינהו באודניה לא קרירי ולא חמימי אלא פשורי ואי לא לייתי תרבא דחיפושתא גמלניתאג) וליפשר ולישדי ביה ואי לא למלייה לאודניה משחא וליעבד שב פתילתא דאספסתא ולייתי שופתא דתומא וליתוב ברקא בחד רישא וליתלי בהו נורא ואידך רישא מותבא באודנא וליתוב אודנא להדא נורא ויזדהר מזיקא ונישקול חדא ונינח חדא לישנא אחרינא ואי לא לייתי שב פתילתא ביקרא ושייף ליה משחא דאספסתא ונייתי חד רישא בנורא וחד רישא באודניה ונשקול חדא ונינח חדא ויזדהר מזיקא ואי לא לייתי אודרא דנדא דלא משקף וננח בה ולתלייה לאודניה להדי נורא ומיזדהר מזיקא ואי לא לייתי גובתא דקניא עתיקא בר מאה שנין ולימלחיה מילחא גללניתא ולקלו ולידבק וסימניך רטיבא ליבשתא ויבשתא לרטיבא אמר רבה בר זוטרא א"ר חנינא מעלין אזנים בשבת תני רב שמואל בר יהודה ביד אבל לא בסם איכא דאמרי בסם אבל לא ביד מ"ט מזריף זריף אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת סבור מיניה הני מילי הוא דשחקי סמנין מאתמול אבל משחק בשבת ואתויי דרך רשות הרבים לא א"ל ההוא מרבנן ורבי יעקב שמיה לדידי מיפרשא מיניה דרב יהודה אפי' משחק בשבת ואתויי דרך רשות הרבים מותר רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבת אמר להו רב שמואל בר יהודה מאן ציית ליהודה מחיל שבי לסוף חש בעיניה שלח ליה שרי או אסיר שלח ליה [ב] לכ"ע שרי לדידך אסיר וכי מדידי הוא דמר שמואל היא ההיא אמתא דהואי בי מר שמואל דקדחה לה עינא בשבתא צווחא וליכא דאשגח בה פקעא עינא למחר נפק מר שמואל ודרש עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת מ"ט דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלוד) כגון מאי א"ר יהודה [ג] כגון רירא דיצא דמא דימעתא וקידחא ותחילת אוכלא לאפוקי סוף אוכלא ופצוחי עינא דלא א"ר יהודה זיבורא ודחרזיה סילוא וסמטא ודכאיב ליה עינא ואתי עילויה אישתא כולהו בי בני סכנתא חמה לחמה וסילקא

תוספות

דכולהו טילא חיורא : שורייני דעינא בליבא תלו · פ"ה מאור העין תלוי בטרפשי דליבא ולי נראה באובנתא דליבא תלוי כלומר ראיית העיין תלוי בהבנת הלב · שורייני בשי"ן כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב א"נ סורייני בסמ"ך מלשון סייר נכסיה (חולין דף קה.) באובנתא בבי"ת לשון הבנה כדאמרינן

רש"י

תולענא לשון תולעת שני: בחללא דבי צוארא · חתיכות בגד שנוטלין מבית הצואר של חלוק כשעושין לה פה: נירא ברקא. נימא של שער בהמה: וטמיש · וטובל : אדהכי והכי. בעוד שהוא מחזר אחר סימנים הללו : קשייתא דאסנא · גרעין של פרי הסנה בוטנים הגדילים בסנה ומלאין גרעינין : פיקעא להדי פיקעא. סדק של גרעינין נגד סדק שבבשרו : פיקעא עילאה. הנראה מבחוץ למעלה ויכול לדבק שם אותו אפר : פיקעא תתאה · בפי הנקב מלמטה : תרבא דצפירתא דלא אפתח · חלב שעירה שלא ילדה : ולפשר · ימחהו באור וימשחהו בו כדמתרגמינן נמס פשר : טרפא דקרא דמייבשי בטולא · עלי דילועין שנתייבשו בצל : משקדי חלזוני · לימי"ן בלע"ז מין חלזון : משח קירא. שמן זית ושעוה טרופין יחד: ולינקוט בשחקי דכיתנא בקייטא· יתכסה בשחקים של פשתן בקיץ שלא יתחמם יותר מדאי: ודעמר גופנא· בגדי של צמר גפן שהם חמים: שקיינו · משקין : ברחא · שם לאן : ברחא קרחא · עז שאינו מסורבל בצמר כרחל: אמללא· גחלים לוחשות : חיפושיתא· אשקרבוט ובלשון כנען קרוקים : גמלניתא . גסה והוא הגטון : פתילה דאספסתא · עלה ארוך של שחת ירק של חטין : שופתא דשומא · בית יד של שום והן עלין היבשים שהם נאחזין בהן· שופתא לשון אחיזה כדאמרינן בגיטין (דף לב·) שופתא בקופינא דמרא רפיא : ברקא · כמו נירא ברקא שער של נימא : וניתלי בהו נורא · יבעיר בהן האור : ויזדהר מזיקא · לא יתן אזנו לרוח : ונשקול חדא ונינח חדא · כשיטול זו מן האוזן יתן את זו עד שיכלו כולן : אודרא דנדא · מוכין הצבועים בצבע שקורין פויילד : דלא משקף. אינו חבוט בשמן לנפלו משקף לשון עלה נדף (ויקרא כו) טרפא דשקיף נחבט : גובתא דקניא בר מאה שנין · שפופרת של קנה ישן שנהלם הרי מאה שנה : מלחא גללניתא · מלח של אבן הדומה לשיש בלע"ז שליימ"ה: רטיבא ליבשתא ויבשתא לרטיבא · כל הרפואות הללו אינן שוות לכל חולי האוזן אלא אותן הרפואות שיש בהן דבר לח כגון מיא דכוליתא ומשח קירא וכיוצא בהן מעלין לאוזן יבשה שיש לו חולה ואינה מוציאה לחה ורפואות של יבש כגון גובתא דקניא ומלחא גללניתא לאודנא רטיבא המוציאה לחה : מעלין אזנים · גידי אזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין הלחיים וצריך להעלותן ויש סכנה בדבר : אבל לא בסם · הואיל ואפשר ביד : מיזרף זריף · עושה חבורה ויש חילול שבת יותר אבל קשירת סם אין שם חילול דאורייתא: שמרדה · שרוצה לצאת כאדם המורד ויוצא : אבל מישחק ואיתויי דרך ר"ה לא·דלאו סכנת נפשות אלא סכנת עוורון: אפילו מישחק ואיתויי כו' · כדאמרינן לקמן שורייני דעינא בליבא תלו מאור העין מעורין ואחוזין בטרפשי הלב : ה"ג מאן דלייתי ליה ליהודה מחיל שבי · השומע דבריו ומקבלם יחלל שבת : לדידך אסור · שאתה אסרת וערערת על דברי : וכי מדידי הוא · מדעתי הייתי אומר דבר זה שמחית על ידי : דמר שמואל היא . ממנו קיבלתיה : דקדחא · אשלפי"ר לשון כקדוח אש (ישעיה סד) חמימות : ה"ג מותר לכוחלה בשבת מ"ט שורייני דעינא באובנתא דליבא תלו : כגון מאי · על איזה חולי העין מחללין שבת: רירא. נוטפת עינו. רירא בלע"ז קלייר"א: דיצא· איספינונ"ט לשון נעילה ותחיבה : קדחא· חמימות : תחילת אוכלא · בתחילת החולי : סוף אוכלא · שכבר נתרפא ועדיין קודחת מעט : ופצוחי עינא · שבא לכוחלה כדי להאיר מראית עינו : זיבורא ודחרזיה סילוא וסמטא וכאב עינא ודאתי עלה אישתא כולהו בי בני סכנתא · מי שיש עליו אחת מאלה שנשכתו צרעה או שנתחב קוץ בבשרו דחרזיה לשון מחרוזת של דגים (ב"מ כא.) סילוא קוץ או שיש עליו סמטא קלוג ונכנס במרחץ באחת מכל אלה סכנתא היא : חמה לחמה · נכון יפה לחולי

יד יוסף

א קידושין דף לא· וש"נ : ב שבת דף קכד : ג נדה כב׳ :

חדושי גאונים

וגם עמש לגדיק לא טוב · ולכן לא במהרה ינתק ממקומו ובעבור עושה שליחותו · אמנם אליהו נד' כי ישב ממש ד' עניים · הא' שהוא מלאך הברית שיושב על כסא כבודו אצל כל הנכנסים תחת כנפי השכינה בשעת מיתתם · הב' שהוא מלאך מלמד דעת את העם כמו שנא בתלמוד שהיה נראה ומלמד לקצת החכמי' אליהו רבא ואליהו זוטא · הג' שהוא המלאך מבשר מושיע ישועה · והד' שישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם ומלאך המות נת' יען הקדחות הממיתות טבעיות כפי חכמי הרפואה נכללים בארבע· והם הקדחות היומיות אשר מהם יעתק אל חולי ממית · קדחות מעיפוש או רבוי הלחות · קדחות האיברים הנקרא איטיקא . וקדחות בסבת הפסד האויר והמיתות המשטת נכללים ג"כ בד' · ואף שארבע מיתות בית דין בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו ובכלם הם א' · אולם בשעת המגפה באחד כי אין שם אלא עיפוש האויר ממית · ועיין עוד בס' העקרה מאמרות מ"א פרק ע"ו · ואל ישיאך לבך לומר כי מלאך המות אחד יוכל לעמוד ולהמית כל בני העולם המתים . כי איך יוכל להיות בכמה מקומות בזמן אחד אבל האמת כי יש הרבה שלוחי' למקום ונקראים בשם מלאך המות והם הם העומדים בשעת פטירתן של בני אדם ונתבאר מזה שענין המלאך אמת הוא · והדבר כפשוטו כאשר הוכחנו(נשמת חיים):

המתורגמן. א) איינוויקלען אין איין האַלז טוך. ב) איין שטריקעל פֿון האָאר. ג) מאי—קעפֿער , רמשים הנולדים באספסות. ד) דיא אדערין פֿאן דיא אויגען , העגנגען אב פֿאן דיא ציממערן פֿאן הערצען.

וסילקא אלצינא וחילופא סכנתא חמימי לעקרבא וקרירי לזיבורא וחילופא סכנתא חמימי לסילוא וקרירי [דף כט] לחספניתא וחילופא סכנתא חלא לסיבורי ומוניני לתעניתא וחילופא סכנתא תחלי וסיבורא סכנתא אישתא וסיבורא סכנתא כאיב עינא וסיבורא סכנתא שני לדג דם שני לדם דג שלישי לו סכנתא תנו רבנן ג המקיז דם לא יאכל חגב"ש לא חלב ולא גבינה ולא בצלים ולא שחלים אם אכל אמר אביי נייתי רביעתא דחלא ורביעתא דחמרא ונערבבינהו בהדי הדדי נישתי וכי מפנה לא מפנה אלא למזרחה של עיר משום דקשה ריחא] :

שם א"ר יהושע בן לוי מעלין אונקלי בשבת. מאי אונקלי. אמר רבי אבא איסטומכא ג דליבא. מאי אסותא מייתי כמונא כרוייא[א] וניניא[ב] ואגדנא[ג] וציתרי[ד] ואבדתא. לליבא בחמרא וסימניך (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש. לרוחא במיא וסימניך (בראשי' א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים. לכודא בשיכרא וסימניך (שם כד) וכדה על שכמה. רב אחא בריה דרבא שחיק[ה] להו לכולהו בהדי הדדי ושקיל ליה מלא ה' אצבעותיה ושתי ליה. רב אשי שחיק כל חד וחד לחודיה ושקיל מלא אצבעתיה רבתי ומלא אצבעתיה זוטרתי. אמר רב פפא אנא עבדי לכל הני ולא איתסאי[ו] עד דא"ל ההוא טייעא אייתי כוזא חדתא ומליה מיא ורמי ביה תרוודא דדובשא ותלי לה בי כוכבי ולמחר אישתי עבדי הכי ואיתסאי :

שם [ת"ר ד ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין יבישה וקיבת והרת ויותרת הכבד ויש אומרים אף דגים קטנים ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין כל גופו של אדם עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור שומן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה ושחלים ותגלחת ומרחץ וגבינה וכבד וי"א אף אגוזים וי"א אף קשואין תנא דבי רבי ישמעאל למה נקרא שמן קשואין מפני שהן קשין לכל גופו של אדם כחרבות :

נו שם ע"ב משנה ה שאל רבי ישמעאל את רבי (עקיבא) [יהושע] כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו גבינת עובדי כוכבים א"ל מפני שמעמידין אותה בקיבת עגלים של ע"א א"ל אם כן מפני מה לא אסרוה בהנאה השיאו לדבר אחר א"ל ישמעאל (אחי) היאך אתה קורא (ש"ה א) כי טובים דודיך מיין או כי טובים הכותב

רש"י

חמה : וסילקא · תרדין : לזיקא · לשחפת צוננת : וחילופא סכנתא · לפי שהצנון מוסיף עליו קור והתרדין מחממין : חמימי לסילוא · צריך לשרות המכה בחמין והא דאמרינן לעיל סילוא בי בני סכנתא היכא דרחיץ כל גופו בי בני שמחמם כל גופו : חספניתא · סדקין שבפני האדם : מוניני · דגים קטנים : סיבורי. הקזת דם מכתפיים: שני לדם דג · אם הקיז דם היום אוכל דגים למחר : שני לדג דם · אכל ביום שלפני הקזה דגים : חגב"ש · חלב גבינה בצלים שחלים : וכי מפנה · מאן דאכל הני בתר הקזה ובא ליפנות חוץ לעיר לא יפנה למזרחה של עיר] : משום דקשי ריח · דברים הללו והרוח מביאתן לעיר : הכי גרסינן לא יפנה אלא למזרחה של עיר שרוח מזרחית אינה חזקה כדתנן בלא יחפור (דף כה·) אין עושין בורסקי אלא למזרחה של עיר ובמסכת ברכות (דף מ·) הישן למזרח גורנו דמו בראשו שרוח מערבית מביאה עליו ומסוכן הוא]: איסטומכא דליבא. דופני בשר שתחת הלב והוא טרפשא.נ"א הגוף שכנגד הלב שקורין ניבל"א ופעמים שנכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה וזה עיקר: כמונא כרויא. כמין כף אגרוף: ונינא . מינט"א : אגדנא . עשב מר [הוא] והוא מרובי"א [לבן לענה מתרגמינן גידין] : ציתרי · סדריא"ה : אבדתא · אזוב : לליבא בחמרא . לאיסטומכא דליבא ישתה אלו ביין : לרוחא . לשחפת שמחמת רוח ישתה אלו במים : לכודא · חולי אשה יולדת ומצטננת על המשבר : שכמה . דומה תיבה זו לשכרא בב' אותיות : מלא ה' אצבעותיה . מלא ידו : מלא אצבע רבה ומלא אצבע זוטרא . שיכול לאחוז בזרת ואגודל יחד : כוזא . כלי קטן : תרוודא . מלא כף : בי כוכבי . תחת הכוכבים בחצר [של בית: ומי סיסין . פוליו"ל יבש שורה במים ושותה: והרת. רחמה של בהמה:ויותרת הכבד.טרפשא דכבדא שקורין אייבר"ש]:כי טובים דודיך מיין.לשון זכר או כי טובים דודיך מיין לשון נקבה והכי קאמרה כנסת ישראל ישקני הצור מנשיקות פיהו כי כך אמר לי כי

תוספות

במרכבה [מגילה כד:] באוכנתא דליבא הוי חזי:חמימי לעקרבא וקרירי לזיבורא וחילופא סכנתא · מכאן פירש ר"י*) הא דאמרי' בפ"ק דחגיגה (דף ה·) ומלאוהו רעות רבות וצרות כגון זיבורא ועקרבא שניהם צרות זו לזו שא"א לעשות לו לא חמימי ולא קרירי ודלא כפ"ה**) שפי' שעושות לו הרבה צרות ולפירושו קשה מה היה לו להזכיר אלו יותר מהאחרות: שני לדג דם · והא דאמרינן בנדרים (דף כד·) אין מקיזין לא על העופות ולא על הדגים היינו לאלתר] :

*) בחגיגה דף ה' כתבו זה בשם ר"ת :
**) עי' פי' רש"י שלפנינו בחגיגה שם שכתב מש"ה נקט זיבורא ועקרבא דאמרינן במס' עבודת כוכבים חמימי לעקרבא וכו' והיינו כפי' ר"י דהכא :

מהרש"א

השיאו לדבר אחר וכו' מאי דודיך וגו' כי אתא רב דימי וכו' · יש לדקדק בזה למאי דמסיק בגמרא דמרישיה דהאי קרא קאמר ליה ישקני מנשיקות פיהו וכו' למה השיאו לדבר אחר ושייליה כמי בסיפיה דקרא היאך אתה קורא כי טובים דודיך וגו' גם יש לדקדק למאי דמסיק בגמ' פירושא דהאי קרא ערבים עלי דברי דודים דהיינו דברי סופרים יותר מיינה ועיקר של תורה הרי שפיר השיב לו מהאי קרא דיש להחזיק בהאי גזרת גבינה שגזרו רבנן עלה יותר מיינה ועיקר

עיון יעקב

מצאתי תשובה להרב יצחק בר ששת ז"ל[סימן רפ"ד]על משנה זו וזו נוסחתה מה שהוקשה לך בההיא דע"ז דא"ל רבי ישמעאל לרבי עקיבא אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין וכו' איך אפשר בחכם גדול כר"ע שישתבש בקריאת פסוק שהתינוקות יודעים אותו אם לא נאמר שהספרים שלהם לא היו נקודים והקשית עוד מעובדא דרביה דיואב המוזכר בב"ב (כא:) דאי ר"ע טעה בין דודיך לדודייך הא לא עדיף רביה דיואב מרבי עקיבא ועביד אינש דטעי בין זכר לזכר . תשובה אף אם הספרים שלהם היו נקודים אינו קשה אי טעי רבי עקיבא בקריאת אותו פסוק שהרי אפשר שהיה מחלוקת בזאת המלה

השיאו לדבר אחר א"ל ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין . לכאורה הדבר תמוה למה השיאו לדבר אחר זה וגם רב דימי שדרש בו בש"ס משמע שחידש דבר מה שלא הוזכר במתני' מה חידש בזה וגם מה שקאמר מרישא דקרא א"כ אמאי לא שאל לו מרישא דקרא ועיין במהרש"א ואפשר לומר משום דרבי ישמעאל לא היה רוצה להשיב לפי שגזירה חדשה היא ואין מפקפקין בה כדאמר בסמוך להכי שאל לו על פסוק זה כי אפשר לומר פירוש הפסוק כי טובים דודיך ד"ת מיין כי היין אינו טוב אלא כזמן

עין יוסף

איסטומכא דליבא · המוסף הערוך כתב יש סחוס כמו פי חרב וכופף עצמו כלפי האסטומכא ומעלין אותו על ידי רפואה : כמונא · כמון והוא לשון הפסוק ואופן עגלה על כמון יוסב (ערוך) :

נו היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך . פרש"י האיך אתה קורא כי טובים דודיך מיין לשון זכר או כי טובים דודייך מיין לשון נקבה וה"ק כנסת ישראל ישקני הצור מנשיקות פיהו כי כך אמר לי כי טובים דד"ת מיין

יד יוסף

א גירסת הערוך בערך חם לזיקא ועי' רש"י ד"ה לזיקא נראה שגרסתו ג"כ הי' כך : ב נדרים דף נד· ע"ש היטב : ג בערוך וברב אלפס איתא איסטומכא : ד ברכות דף מד: נז: ה שסש"ר פ"א סימן ·י"ו ירושלמי כאן :

חדושי גאונים

א"ל ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך וקשה מאי השיאו לדבר אחר הגם דאמרינן לקמן מסיפא דקרא דכתי' ישקני מנשיקות פיהו וכו' מ"מ קשה היה לו להביא מיד הסיפא דקרא גם קשה אם ידע רבי יהושע שהוא לשון זכר ודילמא גם רבי ישמעאל משיב לו כמו כן ואם רק להשיאו לדבר אחר למה דבר זה דוקא ונ"ל הפי' דאיתא במס' ב"ב דף קמ"ה כל ימי עני רעים זה גמרא וטוב לב משתה תמיד זה משנה ע"ש במסכת שבת (דף מ"ה) שכתבתי מזה והטעם הוא דגמרא אינו נקרא טוב לב מפני שא"א להעמיד על נכון שאינו יודעין הטעם כרור על מכונו ומקשו ומתרצי ואיתא ריש מסכת קידושין התורה יקרא לשון נקבה דכתיב תורת ה' תמימה וגו' בתוספות שם אבל הלומדים המה לשון זכר דאשה אינה רשאה ללמוד וכו' ואיתא במדרש רבה כי טובים דודיך מיין היינו התורה טוב מיין של נסכים אך קשה והא גבי נסכים איכא שירה דנקרא טוב לב כדאיתא במסכת ערכין (דף י"א) אין אומרים שירה אלא על היין וכו' דכתיב (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה ובטוב לב · ותורה לא נקרא טוב לב רק משמחי לב ע"ש א"כ מאי הוא אומר כי טובים דודיך מיין אלא נ"ל דקאי על לומדיה ולא על תורה היינו שלומדים תורה שבע"פ שהוא משנה דאיקרי טוב לב

המתורגמן . א) ער ברינגט פעלד קיממעל . ב) מענטא · ג) ווערמוטה . ד) זאטורי מין צמח . ה) צוריבען . ו) געזונד געווארדען .

טובים דודיך מיין : חבירו (מוכיח) [מלמד] עליו . שהוא לשון זכר וכנסת ישראל היא שאמרה כך לפני שכינה לריח שמניך וגו' עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה: של אדריאנוס קיסר. כשיולא בגייסות מוליכן עמו : בתולה שלא נעבדה . והיה כל כחה קיים והוליאתו ביין זה ונעשה חזק : גולפי. כלי חרס : חיורי . חדשים דמיילי : ודרו בהדייהו . נושאין עמהם : תרו להו . שורין אותם במים : דברי דודים. דברי סופרים : מיינה . עיקר תורה שבכתב: חשוק שפתותיך . כדמתרגמינן וחשוקיהם וכיבושיהן: ואל תבהל להשיב. אל תדקדק להקשות לו : גזרה חדשה . מקרוב גזרו על הגבינה: ואין מפקפקין בה . ואין מפרשין טעמה כדמפרש ואזיל מפקפקין לשון חטיטה בדבר סתום לפתחו ובלע"ז פוריי"ר כמו מפקפק ונוטל אחת מבינתים: לא מגלו טעמא . למה גזרו עליו:דילמא איכא דלא סבירא ליה. ההוא טעמא ולא בדיל מיניה ומזלזל בה אבל השתא דלא מגלו טעמא דמלתא בדילי מיניה כולי עלמא דסברי קמו רבנן

דודיך א"ל כי טובים דודיך מיין א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו (מוכיח) [מלמד] עליו לריח שמניך טובים וגו' :

דף לב ע"א **וחרס הדריאני** • מאי הדריאני אמר רב יהודה אמר שמואל חרס של אדריאנוס קיסר • כי אתא רב דימי אמר קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם עבדה ונטעה ורמא ליה לחמרא בגולפי חיורי ומייצי להו לחמרייהו[א] ומתברו להו בחספי ודרו בהדייהו וכל היכא דמטו תרו להו ושתו :

נז דף לה ע"א **פיסקא** א השיאו לדבר אחר כו' • מאי (שיר א) כי טובים דודיך מיין כי אתא רב דימי אמר א אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ערבים עלי דברי (דודים)[דודיך]יותר מיינה של תורה מאי שנא האי קרא דשייליה[ב] אמר רבי שמעון בן פזי [ואיתימא ר"ש בר אמי] מרישיה דקרא קאמר ליה (שם) ישקני מנשיקות פיהו . א"ל ישמעאל אחי חשוק[ג] שפתיך זו בזו ואל תבהל להשיב . מ"ט . אמר עולא [ואיתימא רב שמואל בר אבא] גזרה חדשה היא ואין מפקפקין בה . ואמאי לא אמרה ליה . משום דעולא . דאמר עולא כי גזרו גזירה במערבא לא מיגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא דלמא איכא איניש דלא סבירא ליה ואתי לזלזולי בה :

נח שם ע"ב **דרש** רב נחמן בריה דרב חסדא מ"ד (ש"ה א) לריח שמניך טובים למה

התורה ויש ליישב בזה דודאי השיב לו כמהאי קרא כמ"ש ודקאמר שהשיאו לדבר אחר היינו שלאהשיב לו טעם גזרה זו ודקאמר מ"ש האי קרא דשייליה וכו' ומסיק משום רישיה דקרא ר"ל מ"ש מהאי קרא דכמה קראי איכא דיותר מפורשים בזה כהסיא דפ' עושין פסין דדריש רבא מאי דכתיב ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים וגו' בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה וכו'ומשני דלהכי שייליה מהאי קרא משום רישיה דהאי קרא ישמעאל אחי חשוק שפתותיך כו' שלא יבקש ממנו על טעם הגזרה אך יש לדקדק עוד בזה לפי גרסת הילקוט בגמ'ונעיינייה להאי קרא דשייליה פשטיה דקרא במאי כתיב כי אתא רב דימי וכו' דמשמע דרבי יהושע דריש ליה להאי קרא כי טובים דודיך מיין וגו' בדרך דרשה אחרת גם פירש רש"י דחוק בזה ששאלו דודיך לשון זכר או לשון נקבה דהא לנוכח זכר ונקבה שוים הם גם דמייתי לריח שמניך טובים סיפיה דקרא עלמות אהבוך ה"ל לאתויי לפירוש רש"י ונראה שרמז לו בהאי קרא על שלשה איסורים הנזכרים במתני' דהכא והוא איסור יין דאיסורו מדאורייתא ואסור בהנאה ואיסור חלב וגבינה דאינו אלא גזרה דרבנן ומותר בהנאה ואיסור שמן נמי אינו רק מדרבנן ומותר בהנאה וזה שהשיאו לדבר אחר ולא גלה לו טעם הגזרה אך רמז לו שיש להחזיק בגזרה ולפי שדדיך חסר כתיב שאלו היאך אתה קורא דודיך מלשון דודים כפי המקרא או דדיך מלשון דד כפי המסורת וא"ל פשטיה דקרא דודיך מלשון דודים וא"ל אין הדבר כן שהרי חברו בגזרה דרבנן מלמד עליו לריח שמניך וגו' דאיירי בגזרת שמן ה"נ קרי ביה דדיך כפי המסורת והוא גזרת חלב וגבינה הבאים מן הדד וקאמר קרא כי טובים דדיך שהוא יותר מיין שהוא אסור מן התורה וכן לריח שמניך שהוא גזרת שמן טובים וערבים יותר וכו' והשתא שפיר קאמר תלמודא פשטיה דקרא כפירוש המקרא דהיינו מלשון הכותב

בספריהם כמו שיש היום בהרבה מלות בין מערבאי למדינחאי ובין בן אשר ובין בן נפתלי והלא [אפילו] בחלוף התיבות היה מחלוקת בספרים והיה ספק לחכמים והוצרכו ללכת אחר הרוב כמו ששנינו במסכת סופרים אמר ריש לקיש ג' ספרים נמצאו בעזרה ספר מעון וספר זאטוטי [וספר היא] באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד . באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד[באחד מצאו כתוב אחד עשר היא וכו']. ומעתה לא יקשה לך [ההיא] דרביה דיואב אפילו לפי פירושך שהיה טועה בין זכר לזכר לפי שבכל ספריהם ג"כ היה כתוב כמו שאנו קורין ולא היה מחלוקת באותה מלה והוא לבדו היה הטועה אמנם עיקר הפירוש בההיא דיואב כמו שפירש ר"ח ז"ל דרביה דיואב לא טעה וזכר אמר כמו שאנו קורין אלא על שלא השגיח בלמדו ליואב כשהיה קורא בטעות ושבשתא דעל על ומשום הכי קראו דוד עושה מלאכת ה' רמיה דאם המלמד היה טועה מה רמיה יש בכאן הלא למד כפי ידיעתו ועל זה שאל דוד למלמד היכי אקרייה שאם יאמר בטעות כמו שאמר יואב לא יעשה לו מאומה כי הוא שוגג שגגת תלמוד אבל אם יאמר כתקונו אז עשה מלאכת ה' רמיה :

עיון יעקב

שמוקין ולא כשהוא חדש אף ד"ת כן וכן דרשינן דרש זה במדרש ע"ש אך שהחילוק הוא אם הוא לשון זכר שכנסת ישראל אמרו להקב"ה טובים דודיך ד"ת שניתנה מסיני שהם טובים כיין שהם טובים כשהם ישנים משא"כ דברי סופרים אפילו כשהם חדשים אין לפקפק בה משא"כ אם הוא לשון נקבה והקב"ה אמר לישראל חביבים עלי דודייך דברי סופרים מיין מה יין אינו טוב אלא כשנתיישן א"כ מותר לפקפק על גזירה חדשה וזה היה פלפול בין ר"י ובין ר"ע כי ר"י סובר שהוא לשון נקבה שהקב"ה אמר לישראל לכן פקפק על גזירה חדשה משא"כ ר"ע סבר שהוא לשון זכר וא"כ אין לפקפק על גזירה חדשה דרבנן והא דקאמר בש"ס מ"ש האי קרא דשייליה ה"פ שהרי מצינו בכמה פסוקים שהתורה נמשלת ליין וכדאיתא בפ"ק דתענית דף ו"ז להכי מתרץ שגם רישא דקרא מיירי מענין זה ורב דימי אתי לאחדושי דאף אם הוא לשון נקבה מ"מ ה"פ ערבים עלי דברי סופרים יותר מד"ת ואין

עץ יוסף

אמר לו כי טובים דודייך לשון נקבה-וא"ל אין הדבר כן שכן חברו מוכיח עליו לריח שמניך טובים וגו' פי' חבירו מוכיח עליו שהוא לשון זכר וכ"י היא שאמרה כך לפני שכינה לריח שמניך וגו' עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה (מנחת ש"י) וכך צ"ל או דודך א"ל כי טובים דדיך . א"ל אין הדבר כן כו' . והגר"א גרים האיך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך ולא היה השאלה היאך אתה קורא כי טובים דודיך לשון זכר או דודייך לשון נקבה-אלא בשניהם גרסינן דודיך . והשאלה היה בענין אחר . דלפום רהיטא יש לדקדק במתניתין דאמר בתחלה כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך ותו לא ולא אמר יין . ע"כ צ"ל דה"פ כי טובים דודיך מיין פי' כי טובים קאי אדלעיל אישקני מנשיקות פיהו דזהו תורה שבכתב . ודודיך פי' דברי סופרים מיין פי' בדברי סופרים יש בהם חשיבות של יין ולא יותר ויין נקרא תורה. או כי טובים דודיך פי' כי טובים קאי אדודיך . והשתא ה"פ כי טובים דודיך פי' שטובים יותר דודיך שהוא דברי סופרים מיין פי' יותר מיין דהוא גוף התורה א"ל כי טובים דודיך מיין פי' דכי טובים קאי אדלעיל ודודיך יש בהן חשיבות מהתורה שנקרא יין אבל לא יותר-א"ל אין הדבר כן שהרי חברו מלמד עליו לריח שמניך טובים וקאי טובים אשמן ה"נ קאי טובים על יין-וע"כ ה"פ דקרא כי טובים יותר דודיךהוא דברי סופרים מיין מהתורה גופיה שחמורים דברי סופרים מדברי תורה (ליקוטי הגר"א סוף סדר זרעים) ועיין בסוף ספורנו שעל שיר השירים פירוש נאה על זה המאמר בשם הגאב"ד דק"ק ק"ב ז"ל :

נז יותר מיינה של תורה · מעיקר תורה שבכתב · כי תורה שבכתב נדמה ליין כמו שהיין מצד עצמותו אינו ראוי לשתיה מחוזק חריפותו · בלתי אם יוחלש ע"י מזיגת המים . ככה התורה שבכתב מעומק המושג שבה היא מחוסרת השגה בעצמותה בלתי אם יתמזגו דבריה עם מימי התורה שבע"פ · כי אין טעם מצות התורה שבכתב מוטעמת לנו לגודל ההעלם וההסתר שבהם · ואף מצוה אחת מכל מצותיה

א עיין בשס"ב רבה פ"א סימן י"ז :

חדושי גאונים

כדאיתא ועוב לב משפט תמיד זה משנה אבל תורה שבכתב דאינו יודע טעמי המצות לא נקרא טוב לב לכן אמר ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודייך וגו' היינו לשון נקבה וקאי על תורה שבכתב או מוכיח שיודע טעמי המצות או לשון זכר קאי על לומדיה היינו תורה שבע"פ היינו משנה אבל תורה שבכתב לא איקרי טוב א"ל לשון נקבה אם כן תורה שבכתב נמי איקרי טוב וראוי לידע טעמי המצות א"ל מקרא אחר יוכיח לריח שמניך טובים שהוא לשון זכר וקאי על לומדיה (ראש יוסף) :

דודיך לשון זכר . דודייך לשון נקבה והכי קאמרה כ"י ישקני הקדוש ב"ה מנשיקות פיהו כי כך אמר לי טובים דודיך מיין. רש"י . ובתוספתא פרק ט' דפרה אית' נמי כה"ג ונכתב דודך קמא הסר יו"ד ותניין בחד יו"ד . וי"ל דאע"פ שנכתב ביו"ד בפסוק שאל לו היאך הוא אם קורא כאילו נכתב בלא יו"ד. אבל הר"ש שם ריש פ"י מייתי לה ובשתיהן נכתב יו"ד : אמר לו כי טובים וכו' . משום דבהכי מתיישב דרישא דקרא לנסתר ישקני ונשקיהו וסיפא דודיך לנוכח אלא דה"ק ישקני וגו' כי כך א"ל כי טובים וכו' . שמעתי מפי מהר"ר מאיר בהרז"ל (תוספות יום טוב) :

המתורגמן. א) זוינגט איין דיא וויין . ב) געפראגט · ג) שלים צו זאממען .

למה ת"ח דומה לצלוחית של פלייטון[א] מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף. ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו שנאמר (שה"ש א) על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלומות (אהבוך) ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנא' עלמות קרי ביה על מות אהבוך ולא עוד א אלא שנוחל שני עולמות [אחד] העוה"ז [ואחד] העוה"ב שנאמר עלמות קרי ביה עולמות:

נט דף לח ע"ב **אמר** ב רב תרי מיני שתיתא שדר (ליה) ברזילי הגלעדי לדוד שנאמר (ש"ב יז) משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושעורים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי:

דף לט ע"א **ת"ר** ג אשת חבר הרי היא כחבר עבדו של חבר הרי הוא כחבר ד חבר שמת אשתו ובניו ובני ביתו הרי הן בחזקתן עד שיחשדו:

דף מ ע"ב **ת"ר** פעם אחת חש[ג] רבי במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של עובדי כוכבים אסור או מותר אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי פעם אחת חש אבא במעיו והביאו לו יין תפוחים של עובדי כוכבים של ע' שנה ושתה ונתרפא א"ל כל כך היה בידך ואתה מצערני בדקו ומצאו עובד כוכבים אחד שהיה לו שלש מאות גרבי[ג] יין תפוחים של שבעים שנה ושתה ונתרפא אמר ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים:

כל הצלמים פרק שלישי

ס דף מד ע"א **וגם** את מעכה אמו (הסירה) [ויסרה] מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרות אסא את מפלצתה (מ"א טו) מאי מפלצתה אמר רב יהודה (אמר רב) דהות מפליא ליצנותא תני רב יוסף כמין זכרות עשתה לה והיתה נבעלת לו בכל יום·רב הונא רמי ה כתיב (דה"א יד) ויעזבו שם

רש"י

במלתא דאתי מיניה חורבא ואכן הוא דלא בקיאינן בטעמא: מגולה ריחה נודף. והיינו דכתיב שמן תורק שמך כשמגלין אותה ומריקין שמנה כלומר שאתה מלמד תורה להתלמידים אז יצא לך שם: מתגלין לו. מעלמן בלא טורח כשהוא מלמדה: (על מות. הממונה על מות): שתיתא. תבשיל העשוי מקמח של קליות שיבשו בתנור ויש שעושין אותו מקמח עדשים ולפי שהם מתוקים יותר מדאי נותן שם חומץ: תרי מיני שתיתא. דתרי זימני כתיב קלי בקרא והיינו תרי מיני שתיתא: וספות. כלים להשתמש כמו שומרי הסף (אסתר ב):

מהרש"א

דודים כמו שהביא רבי ישמעאל במאי כתיב כו' ודו"ק: למה ת"ח דומה וכו'. לכאורה לפי הדמיון הת"ח דומה לשמן הטוב שבצלוחית ולא ה"ל דומה לצלוחית וי"ל שדימה גוף הת"ח לצלוחית והשכל שבו שהוא כח הנשמה לשמן הטוב הדולק בו כמ"ש נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם וקאמר שאל תחשוב להחזיק תורתך לעצמך שלא ללמדה לאחרים ושתהא אתה נקרא ת"ח ולא אחר דאדרבה קח לך המשל מהצלוחית של פלייטון כשהוא מריק שמנו לכלי אחר אף הוא ריחו נודף שהוא נתבשם בשמן שהיה בו כבר אבל אם הוא אינו מריק שמנו נשאר הוא מכוסה ואין ריחה של צלוחית נודף כך הוא ת"ח אם הוא מריק תורתו ומלמדה לאחרים ריחו נודף ומוסיף בחכמה וכשהוא מכסה תורתו ומחזיק תורתו לעצמו אין מוסיף בחכמה. והא קאמר ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלים לו ע"י שמלמדה לאחרי' כדאמרי' [א] הרבה למדתי מרבותי ויותר מחברי ויותר מתלמידי והתוס' פירשו בע"א ע"ש. וקאמר ולא עוד אלא וכו'. ע"פ מ"ש בפרק ר"ע [ב] אריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' עד מיד כל אחד ואחד נעשה אוהבו ומסר לו דבר שנאמר לקחת מתנות וגו' ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת וגו' הוא שאמר הכא שמי שזכה וזיכה את הרבים כמדתו של משה רבינו ע"ה זוכה גם הוא שאף הדברים המכוסין מתגלין לו ע"י מלאכי השרת כמו שנתגלו למשה ואף מלאך המות נעשה אוהבו כמו למרע"ה כמ"ש. וקאמר ולא עוד אלא שנוחל שני וכו'. שמלינו בענין זה בסמיך לו בפרקי אבות באברהם שזכה וזיכה את הרבים כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן וע"י כך נוחל הוא ותלמידיו ב' עולמות גם זה הוא מתלמודו שמריק תורתו וזיכה אותה לאחרים ראוי לנחול שני עולמות ודריש מעלמות ג' דרשות דמדלא כתיב על מות בשתי תיבות ע"כ דיש למדרש ביה עוד דרשא אחרינא ומדלא כתיב עולמות בוי"ו אחר העי"ן ע"כ דיש למדרש ביה עוד דרשא אחרינא ומדלא כתיב עלומות בוי"ו אחר הלמ"ד ע"כ דיש למדרש ביה עוד דרשא אחרינא וק"ל: ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים וכו'. נראה לפרש לפי שהיה יין הזה שבא לרפואה שמור כ"כ ביד עובד כוכבים ע' שנה נתן למקום ברכה בלשון הזה ועי"ל לפי שבתחלה כשברא הקב"ה את האדם והניחו בג"ע לא השליט אותו בפירות ג"ע [ג] רק שיהי' שומר בג"ע כמ"ש ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה אבל כשנטרד מג"ע השליט את האדם בכל ומסר הכל בידו וע"ז נתן ברכה שמסר עולמו שמחוץ

[א] מהרש"א ד"ה ולא. כדאמרי' הרבה כו' (תענית ד' ז. מכות ד' י.): [ב] שם ד"ה ברוך בפרק ר"ע (שבת דף פט'): [ג] שם בפירות ג"ע וכו'. כוונת הגאון דמאי דכתיב מכל עץ הגן אכל תאכל היינו בשכר השמירה ועבודה כדין פועל בכרם דבשעת מלאכה מותר לאכול מפירות בעל השדה [כמבואר במפרשים] אבל בשאר פירות מבשעה שאינו משמר ועובד הוא אסור וכל זה תמצא מבואר כשתדקדק בלשון הגאון:

יד יוסף

א שס"ש רבה פ"א סוף סימן כ"ג: ב ילקוט שמואל רמז ק"נ: ג שבועות דף ל' ע"ב: ד בכורות דף ל' ע"ב תוספתא דדמאי פ"ב ע"ש: ה ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ב:

חדושי גאונים

מאי מפלצתה מפליא ליצנותא תני רב יוסף כמין זכרות עשתה לה והיתה נבעלת לו בכל יום· ולעד"נ אבין בדבריהם אלה מה שאמר וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה דהיה לו לומר וגם את מעכה אמו הסיר מגבירה· ונראה שלפי שהזכיר למעלה ויעבר את הקדשים מן הארץ שהוא הזימה מהזכרים כפשוטו ומהזונות כתרגומו שתרגם נפקת ברא לזה אמר וגם את מעכה אמו העבירה מאותה הזימה שהית' נבעלת בכל יום למפלצתה וגם כן ויסירה מגבירה מגל שעשתה מפלצת לאשרה נמצא שהיתה זו כלולה מזנות ועבודת כוכבים ולזה נקראו העבודות כוכבים שבאותו זמן בעלים על שהיו נבעלים להם דרך זנות או להמשיך טומאה יותר ובזה יובן את מעכה אמו לשון מעכה באצבע שהית' נמעכת לאשרה. ויובן גם כן ויסירה מגבירה על העבודת כוכבים ומפלצת שהיתה

עיון יעקב

לפקפק אפילו כשהם חדשים: **למה** ת"ח דומה לצלוחית של פלייטון. עיין ברש"י ובמהרש"א ובמדרש דרש על אברהם שדומה לצלוחית של פלייטון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף כיון שמטלטלת ריחה נודף כך אמר הקב"ה לאברהם טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל ע"ש ואפשר לפ"ז ג"כ יתפרש דרשה דהכא כל זמן שהוא מכוסה במקומו ואינו גולה למקום אחר אין ריחו נודף משא"כ אם הוא מגולה שהולך למקום אחר ריחו נודף ומ"ש ולא עוד אלא שדברים מכוסין ממנו מתגלין כדכתיב המכסה אני מאברהם וגו' ודרשינן במדרש גלה סודך לאחד מאלף זה אברהם ומ"ש ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו כן מלינו באברהם שלא שלט ביה מלאך המות כדאיתא סוף פ"ק דב"ב ומ"ש ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות כדאיתא במדרש ואברהם זקן בא בימים זקן זה שקנה שני עולמים עיין שם: **וגם** את מעכה אמו הסירה מגבירה. ולא תקשה לך למה בסוף מסכת מכות קחשיב נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים

הרי"ף

(רש"י ד"ה מגולה) שמן תורק שמך. נראה דטוקשה דהל"ל שמן תורק ריחך שנודף הריח כשמריקין אותו מה ענין השם בריח השמן לכך דרש רב נחמן כו': מפני

עץ יוסף

מצותיה לא נוכל לקיימה כראוי בלתי התגלה לעינינו בתורה שבע"פ להיותה מבארת לפנינו כל הפרטים היא לנו לתועלת יותר גדולה וחשובה מהתורה שבכתב שמגודל העלם שבה היא מחוסרי ההשגה בכוונותיה העמוקות ובבחינה זו קרא משתעי מחביבות ד"ס שהיא יותר משל תורה. שתורה שבע"פ אלא תורה שבכתב מדרגת הצורה אלא החומר·ע"ד שפירשו קצת על מה שאחז"ל התורה היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה· שתורה שבכתב היא כהיולי המקבל כל הצורות · ותורה שבע"פ היא הצורה שתחול עליה ומסלקת היולניותה · ולכן אמרו שבעים פנים לתורה שהפירושים במדרגת הפנים והצורות (יפה עינים):

נח פלייטון · פי' בלשון רומי ויוני מין שמן מרקחת מוורדים ובשמים (מוסף הערוך): קרי ביה עולמות · כדאי' בשה"ש רבה פ"א סוף סימן ס"ג הוא ינהגנו עלמות בשני עולמות · ינהגנו בעולם הזה ובעולם הבא. בעוה"ז דכתיב כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך (כל"ל שם) ובעולם הבא דכתיב ונחך ה' תמיד:

אמר הבונה ת"ר אשת חבר כו'. יש להאמין שאיש טוב וישר ידריך הנלוים עליו בדרך ישרה לא יסורו ממנה וכה"א באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו': ת"ר פ"א חש רבי כו'. תמהתי על רש"י ז"ל כי לא פירש. לנו ממנה מהו אומרו ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים ואפשר שרצה בזה שכמה דברים ברא הקב"ה בעולמו לצורך ולהנאת האדם ומסר אותם לזה דבר אחד ולזה דבר אחר שמחזיקים ושומרים אותם לעת המצטרך לעזור איש את רעהו כאשר עשה נכרי זה ששמר יין זה של ע' שנה עד שנתרפא בו רבי ומזה נתן הודאה וברכה לה' ונראה שהיה של מין תפוחים פריסים קוטוני"י בלע"ז או רמונים הנקראים גם כן תפוחים שמועיל לחולי מעים כי יין תפוחים בעלמא מזיק הוא:

המתורגמן. א) איין פלאס עהל. ב) קראנק. ג) שלויבען פי' נאדות.

[שם] את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש וכתיב (ש"ב ה) וישאם דוד ואנשיו לא קשיא כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי דכתיב (שם יב) ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד ומי שרי איסורי הנאה ניניהו [א]אמר רב נחמן אתי הגתי בא וביטלה. ומשקלה ככר זהב (מי) [היכי] מצי מנח לה אמר רב יהודה אמר רב ראויה (היתה) לנוח בראש דוד רבי יוסי בר חנינא אמר אבן שואבת היתה לה דהות דארי לה • רבי אלעזר אמר אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב. (תהלים קיט) זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי מאי קאמר ה"ק בשכר שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות • מאי עדותה אמר ריב"ל שהיה מניחה במקום תפילין והולמתו והא (קא) בעי אנוחי תפילין א"ר שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש שראוי להניח בו שתי תפילין• (מ"ב יא) (ויוציאו) [ויוצא] את בן [ב]המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות נזר זו כלילא(א) עדות א"ר יהודה אמר רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו (ושאין) [וכל שאינו] ראוי למלכות אין הולמתו.(מ"א א) ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך אמר רב יהודה אמר רב [ג](שבקש) [שמתנשא] להולמו ולא הולמתו.(שם) ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו מאי רבותא תנא [ד] כלם נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים :

סא דף מה ע"ב **תניא** ר' אליעזר אומר מנין לעוקר עבודת כוכבים שצריך לשרש אחריה תלמוד לומר (דברים יב) ואבדתם את שמם

רש"י

וישרפו משמע אסור בהנאה וישאם משמע נהנה מהם : קודם שבא אתי הגתי . ובטלה אמר דוד לשורפם בא אתי הגתי ובטלם והדר וישאם . אתי הגתי עובד כוכבים היה : עטרת מלכם . בבני עמון קאי ועבודת כוכבים שלהם מלכם שמה על שם מלוכה כדכתי' ולמלכם שקוץ בני עמון והאי עטרת מלכם בעבודת כוכבים קאמר : היכי מצי מנח ליה . והלא [ככר] ששים מנה היא ומאד היא כבדה וקרא כתיב ותהי על ראש דוד : אמר רב יהודה . האי ותהי על ראש דוד לאו דמנח לה אלא ה"ק חשובה (היתה) וראויה לדוד שעשויה למדת ראשו והולמתו כדלקמן : אבן שואבת . דרך [אותה] האבן להגביה [המתכות] ולתלותה באויר: דהות דארי לה . שהית' נושאתה לעטרה ומגביהתה : ששוה ככר זהב . והיינו ומשקלה ככר זהב שקולה היא כככר זהב: זאת היתה לי. עדות עטרה זו מעידה עלי שאני הגון למלכות : הולמתו . יושבת בראשו יפה ומכוונת למדת ראשו : מקום תפילין . חריץ שבראשו למעלה מן הפדחת מקום שמוחו של תינוק רופס : מקום יש בראש שראוי להניח בו שתי תפילין. כי רחב החריץ מקום כרך ב' רצועות והיא היתה נחה בחצי רחבו: ויוצא את בן המלך. ביואש כתיב בבן אחזיה כשהחביאה אותו אחותו כשהרגה עתליה את כל זרע המלוכה וכשגדל הוציאוהו ונתנו עליו הנזר לעדות שהוא מזרע המלוכה : א"ר יהודה שביקש להולמו . ואע"ג דאמר רב יהודה לעיל ראויה היתה לנוח אבל אנוחי לא מנח לה מיהו חדא שעתא בדקינן ליה בנוה אם הגון הוא למלכות : רבותא . דהנך חמשים איש דכתיב ויעש לו דמשמע שהיו משונים : נטולי טחול. הטחול מכביד : וחקוקי כפות הרגלים . ונוטל

תוספות

אבן שואבת היתה בה . במקום שהיה יושב על כסא מלכותו היתה אבן שואבת קבועה למעלה ושואבת העטרה: שהיה מניחה במקום תפילין והולמתו. פי'

מהרש"א

לג"ע לאותן שהיו רק שומרים בג"ע להיות להם כל העולם הזה לכל צרכיהן וק"ל: ומי שרי איסורי הנאה ניניהו וכו'. כפי המקרא מלכם המ"ם בפת"ח והכ"ף בקמ"ץ משמעו מלכם ממש אבל דרשוהו כפי המסורת שם ע"ז של בני עמון שהמ"ם בחיר"ק והכ"ף בחול"ם והיינו משום קושיא דלקמן דאי מלך ממש היכי מצי מנח לה דהכא ליכא לפרושי ראויה לנוח כדאמר לקמן לגבי דוד ראויה לנוח על ראשו ולאידך אמוראי יש לפרש דדרשו מלכם ע"ש ע"ז משום דאי מלך ממש הוה ליה להזכיר שהרגו אותו המלך ומה עשו בו כדרך הכתוב בכל המלכים בס' יהושע שנכבשו תחת ידם וק"ל: אבן יקרה היתה בה ששוה וכו'. ר"ל הא דכתיב בקרא ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה וגו' לאו דבר נוסף קאמר אלא דהכי פירושו דלכך משקלה ככר זהב משום דאבן יקרה היה בה שהיה שוה כ"כ וק"ל: בשכר שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות וכו'. יש לדקדק היכן הוזכר עדות הכא שיהיה מלת זאת מוסב עלה ונראה לומר דהאי קרא מוסב [א] אקרא דלעיל מיניה דכתיב זכרתי שמך ה' בלילה ואשמרה עדותיך וע"פ מ"ש במנחות [ב] דאסור להניח תפילין בלילה מדכתיב ושמרת את החקה וגו' מימים ימימה ולא בלילות והנחתן ביום הוא אות ועדות כדכתיב והיה לאות על ידך וגו' וע"י נזכר שם ה' כדאמרי' [ג]כי שם ה' נקרא עליך זו שי"ן של תפילין וקאמר קרא זכרתי שמך בלילה ה' בלא הנחתן ואשמרה עדותיך מלהניחן כדכתיב ושמרת את החקה אבל אמר דוד זאת היתה לי שאף שהתפילין בעצמן אסור לי להניחן בלילה מקום הנחתן של תפילין זאת היתה לי שאניח העטרה במקומן ממש בלילה והולמתו שם וביום שאניח תפילין מ"מ העטרה מונחת במקום הראוי להניחן כדמסיק דמקום יש בראש וכו' ונמצא שיש לי ב' כתרים ביום דהיינו תפילין שהוא כתר תורה ועטרה שהוא כתר מלכות כמפורש בחידושינו בפרק האומר ע"ש וזכיתי לזה לפי שפקודיך שהם שאר מצות נצרתי אף בלילה וק"ל: שמתנשא להולמו וכו'. דלא הל"ל רק ואדוניהו אמר אני אמלוך וגו' וע"כ דרשוהו על העטרה כפירש"י בפ' כ"ג שהיה בה שרביט של זהב וכו' ואינו מתישבת אלא למי שיש לו חריץ בראשו וכו' עכ"ל ואדוניהו לא היה לו חריץ בראשו והוא מתנשא ראשו ודוחקו בה להולמו להיות מכוונת לו ולא הולמתו ודו"ק: נטולי טחול וכו'. עיין פירש"י הכא ובפרק כ"ג • ועוד נראה לפרש דמלת לפניו דייק דמאי רבותיה דחמשים איש רצים לפניו ולא לאחריו טפי מרכב ופרשים דבריסיה

עין יעקב

ולא קחשיב אסא שהסיר אמו מגבירה והסיר וכרת מפלצתה משום דאסא עשה כן בחייה כדי ליסרה שלא ימירה עוד משא"כ חזקיה עשה כן לאביו אף שכבר מת ומיתה כיפרה עליו אפ"ה עשה כן : **בשכר** שפקודיך נצרתי . כי נוצר תאנה יאכל פריה ובי מלכים ימלוכו ואפשר ע"ד דאיתא במדרש וישלח ויביאהו והוא אדמוני כיון שראה שמואל שהוא אדמוני נתיירא אמר זה שופך דמים כעשו א"ל הקב"ה עשו מדעת עצמו הרג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג ע"כ וא"כ ה"ק דוד זאת היתה לי עדות כי פקודיך נצרתי שלא הרגתי אלא מדעת סנהדרין דאל"כ לא נמשחתי למלכות כמו שאמר שמואל : **עדות** היא לבית דוד . והיינו התפילין שנקראים אות ועדות זו עדות לבית דוד שהולמתו הנזר אף שהיה לו תפילין כדאמר לעיל עיין פירש"י כאן ועיין בפרק כהן גדול ועיין במהרש"א : **ואדוניה** בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך . עיין בחידושינו פרק כהן גדול :

עץ יוסף

ם וישאם דוד ואנשיו. בודאי לא נעלם מחכמינו ז"ל לפרש וישאם לשון שריפה ולא קשו קראי אהדדי . אלא שעם כל זה הקשו מכח השנוי כי כאן כתיב לשון וישאם שמורה ומלמד שנטלן לעצמו ואע"פ שאפשר לשון שריפה . ובד"ה לא כתיב כן אלא כתיב וישרפו בפירוש . ולמה שינה אם שניהם לשון שריפה . ומשני כאן קודם שבא אתי הגתי כו' פרש"י כאן קודם שבא אתי הגתי אמר דוד לשרפם בא אתי הגתי ובטלה והדר וישאם ע"כ.ומובן מדברי רש"י ז"ל שלא שרפום כלל. והכי דייק קרא ויאמר דויד וישרפו שאמר לשרפם אבל לא נשרפו מפני שבא תיכף אתי ובטלה והותרו בהנאה: מקום יש בראש שראוי להניח בו שתי תפילין. ור"ל דכיון דחייב להניח כתר תפילין בראשו צריך הוא להזהר שלא יניח כתרו של חול למעלה מכתר תפילין שלא יבזה את התפילין • וכיון דמקום יש בראש שראוי להניח שתי תפילין לכך הניח כתר של קודש וכתר של חול גבי הדדי • והניח את העטרה של חול במקום תפילין למטה סמוך למצחו ואת התפילין במקום שני למעלה מן העטרה • וכה"ג אשכחן במרדכי כדאי' בתרגום מגילת אסתר וז"ל ועביד לעילא מיניה כלילא רבה דדהבא מוקדונא ולעילא מנכלילא טוטפן וכו'·וכהן גדול

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה בשכר שפקודיך נצרתי וכו' אקרא דלעיל מיניה דכתיב זכרתי שמך ה' בלילה ואשמרה וכו' הנה גלוי דבפסוק לא כתיב עדותיך אלא ואשמרה תורתך.ונשאלתי ע"ז ומאוד רבה לפרוק ולכוין דעת הגדול : [ב] שם ועפמ"ש במנחות (דל"ו:) : [ג]שם כדאמרינן כי שם ה' נקרא עליך זו שי"ן של תפילין (ברכות דף ו' נו׳ מגלה דף טז: סוטה דף יז׳ מנחות דף לה: חולין דף פט׳) ובכולם איתא אלו תפילין שבראש :

יד יוסף

א קדושין דף ע"ו : ב ילקוט מלכים ב' רמז רל"ג : ג ילקוט מ"א רמז קס"ג וילקוט מלכים ב' רמז רל"ג: ד ילקוט מלכים א' רמז קס"ו:

חדושי גאונים

המפלצת הנזכרת גבירה לה ובעלה ולרמוז לזה לא כתב ויסירה מהיות גברת או מהיות גבירה • ורש"י ז"ל ויסירה מגבירה מהיות גבירה • והרד"ק ז"ל וגם את מעכה אמו טעמו למעלה שאמר ויסר אמו כי גם כן הסיר את מעכה אמו שאח"כ פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופירוש מפלצת עבודת כוכבי' קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצות בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה ומזה הטעם נקראת אימים הגלולים כמ"ש ובאימים יתהוללו • וישרוף בנחל קדרון שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי עבודת כוכבים אסורה בהנאה ע"כ והרלב"ג ז"ל הקדשים המוכנים למשכב זכור ויסירה מגבירה

המתורגמן. א) איינע קראָנע .

[דף מו] אמר לו ר"ע והלא כבר נאמר (דברים יב) אבד תאבדון א"כ מה ת"ל ואבדתם את שמם לכנות לה שם[א] [יכול לשבח לשבח ס"ד אלא יכול לא לשבח ולא] לגנאי ת"ל (שם ז) שקץ תשקצנו הא כיצד היו קורין אותה בית גליא קורין אותה בית כריא פני מולֶךְ פני כלב עין כל עין קוץ :

רבי ישמעאל פרק רביעי

סב דף נד ע"ב [מתני' שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בעבודת כוכבים למה אינו מבטלה אמרו להן אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים אמרו להן א"כ יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי הן לא בטלו] :

גמ' ת"ר א שאלו פילוסופין את הזקנים ברומי אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים מפני מה אין מבטלה אמרו להם אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין ד"א הרי שגזל סאה של חטין והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג [והולך] ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין ד"א הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג [והולך] ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין והיינו דא"ר שמעון בן לקיש אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושים סלע שלי פומבי[ג] אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי :

סג שם שאל פילוסוף אחד את ר"ג כתוב בתורתכם (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לנשיא שהיה לו בן ואותו בן היה

רש"י

הבשר מן העלם ולא היו מרגישים בקולים ובברקנים: בית גליא. לשון גובה [גלי] : בית כריא . לשון חפירה ושפלות (נ"א בית כריא בית הכסא) : [אף אנו מחזיקין ידיהן . של אלו העובדין לחמה וללבנה אם היינו רואין שסאר עבודות כוכבי'חריבות מעלמןואלו קיימות היינו מודים לאלו]: פילוסופין . חכמי האומות: שעושין סלע שלי פומבי . רושם שלי שאני רושם בו ובלע"ז קויי"ןעושים הפקירא לכל שכל הרוצה לחתום בו חותם בו כלומר שבאים על הערוה על כרחי ומולידין : אלא שמטריחים אותי.שאני יוצר הולד על כרחי [ומולידין]שהרי גזרה(היא)מלפני שינהוג העולם כמנהגו ומיבעיא ליה היכא אתמר דר"ל ובאיזה מקרא הוא (מולא) [דורש] קבלה זו שהקב"ה קובל על כך ובתנחומא דריש מאותו פסוק צור ילדך תשי וגו' : אל קנא . מתקנא לנקום אם תעבדם :

תוספות

פי' וזה נס גדול לפי ששם אין הראש עגול והיא היתה עגולה ממש ואעפ"כ היתה יושבת שם למי שהיתה הולמתו וזו היא עדותה (כתב הריטב"א ז"ל מקום יש בראש להניח שתי תפילין מכאן שהתפילין יש להם שיעור למטה וכדכתיבנא בספר' המולא תפילין בס"ד) :

מהרש"א

א תוספתא פ' ד' :

דקרא וקאמר דכולם נטולי טחול וכו' והיו קלים לרוץ לפניו טפי מכל הרכב ופרשים וק"ל :

אמר ליה אם כן יאבד דבר שאין צורךלעולם בו וכו' א"ל אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן וכו' שהרי אלו לא בטלו . יש לדקדק למה יהיו מחזיקין ידי עובדי חמה ולבנה משום דלא מבטלן הרי כבר אמרו בזה יאבד עולמו מפני השוטים ונראה לומר דר"ל אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן וכו' שא"כ לא היה בידינו להכחיש אותם שעובדים לחמה וללבנה כו' שהם לא יודו בדבר דאינו מבטלן מפני שיש צורך לעולם בחמה ולבנה וכו' דאדרבה יאמרו כיון שיש בהן צורך ולא בטלן ראוי לעובדן אבל השתא דאינו מבטל אף דבר שאין צורך לעולם בו ויש שעובדים אותן הרי אף לאותן העובדים לחמה וכו' מפני שיש בהן צורך ולא בטלן אין להם ראיה שהן אלהות שהרי אותן שאין בהן צורך גם כן לא בטלן וק"ל : אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים וכו' . להאי לישנא משמע דטעמא דהעולם כמנהגו נוהג היינו מספיק רק לדבר שהעולם צריך לו כגון חמה וכו' ודבר שאין העולם צריך לו צ"ל כמ"ש במתניתין דאם כן אף אנו מחזיקין וכו' מיהו להאי לישנא הרי שגזל סאה וכו' אלא עולם כמנהגו נוהג וכו' משמע דהאי טעמא מספיק גם לדבר שאין העולם צריך דלסאה של חטין שגזל אין כל עולם צריך לו כמו חמה ולבנה כו' וק"ל : אלא שמטריחין ומחתימין וכו' . כי דרך כל מלך שעושה סלע ומטבע שלו בצלמו ובצורתו והאדם הוא סלע ומטבע של מלך מלכי המלכים שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה הנואף מזלזל בצלם זה שעושה אותו הפקר ולא עוד אלא שמטריחין וכו'ע"פ המדרש קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כילד העובר מתעבר מן האיש והקב"ה צר צורתו למ' יום ואח"כ הנואף בא עליה והקב"ה עומד ותוהה של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף כביכול צור ילדך תשי יו"ד זעירא תש ידי היוצר ע"כ וזהו

חדושי גאונים

הסירה כדי שלא תביא העם לעבוד עבודת כוכבים מפלצת לאשרה בנין לכבוד האשרה נקראה מפלצת לפי שמביאה פלצות וצרות רבות ורעות לעובדים ויכרות אסא כו' כהרד"ק שאסור ליהנות מעבודת כוכבי' ואפי' מאפרה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אסא הפך מאבותיו שנטו אחרי הגבים והוא הסיר אמו מגבירה לפי שעשתה מפלצת לאשרה ושרף המפלצת שעבודת כוכבים אסורה בהנאה ע"כי ולעד"נ לדקדק שכיון שכתיבת וגם נכללה הסרת אמו שהרי הוא מוסב אל וסר את כל וכו' א"כ מה צורך עוד לפרט ויסירה מגבירה או ליפתוק מתיבת וגם וליכתוב את מעכה אמו הסיר מגבירה ונראה שהכוונה לפי שהיה אסא מכבדה כאילו היא אמו בכבוד אם לז"א ויסר את כל הגלולים וגם את מעכה הסיר מהיות אמו לא בשם אם תקרא ולא תכובד בכבוד אם ממנו כי בן הבן אינו חייב לא בכבוד אבי אביו ולא בכבוד אם אביו וז"ש וגם את מעכה אמו ולא די זה אלא ויסירה מגבירה כי היה ראוי להיותה יושבת בכבוד בעלה במדור ובכבוד והוא הסירה מגבירה מהיותה גבירה יען אשר עשתה מפלצת לעבודת כוכבים . ודרך הלצה לפי שמעכה היה לה גבירה המפלצת אשר עשתה לאשרה שהיא נכנע אליה כשפחה לפני גבירתה ויסירה אסא מגבירה שלא גבירה היא המפלצת אשר עשתה וכרתה אסא א"כ הסירה מגבירה ומאותו ההשתעבדות ובזה לא יחסר תיבת מהיות גבירה ופרט הכתוב ואמר ויכרות אסא שהי' די שיאמר ויכרות את מפלצתה כי בו מדבר כל הכתוב אבל הודיע חסידות אסא כי ויעבר הקדשים כו' ויסר כו' וגם את מעכה אמו ויסירה הכל באמרו כן

הרי"ף

מפני מה מתקנא בעובדיה . הא דלא משני מיד מה שאינו מתקנא בה כדא"ל בסמוך יאבד עולמו מפני השוטים ואפשר דהקשה דגם בעובדים לא הי"ל לקנא כי הכל מעשה שוטים ולכך הביא משל כו' :

עיון יעקב

היו קורין אותו בית גליא. כי כל ליצנותא אסירא בר מזאת כדאי' בסנהדרין דף ס"ג ע"ש: מפני מה אינו מבטלה . ולא ניחא ליה להשיב כדי שהפורשין ממנה יקבלו שכר שהרי כבר אמרו [אנשי] כנסת הגדולה לא איהו בעינן ולא אגרייהו בעינן כדאיתא בסנהדרין דף ס"ג : יאבד העולם מפני שוטים . והא דאיתא בגמרא ובמדרש דלכך נגזר מיתה על אדם משום שלא יעשה עצמו ע"א כמו חירם מלך צור כמי נימא יאבד עולם מפני שוטים י"ל דוקא באשר נעבדין אמרינן כן משא"כ אדם שנברא בצלם אלהים קרוב לטעות אף חכמי ישראל ראוי לגזור מיתה שלא יטעו ישראל שבעבורם נברא העולם וק"ל : דבר אחר הרי שבא על אשת חבירו . קחשיב שלשה דברים שהן הן ג' עבירות החמורות ע"א וג"ע וש"ד כי גזל היינו ש"ד כי אין אדם מעמיד עצמו על ממונו ובא לידי ש"ד ועוד כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה כאילו גוזל את נפשו כדכתיב את נפש בעליו יקח ואם בעבירות אלו עולם כמנהגו נוהג מכ"ש בעבירות אחרות וק"ל : ואינו מתקנא בע"א . רק לום לכם אבד תאבדון מפני מה אינו מתקנא בו בעצמו כמו שמתקנא בעובדיה וזם שהשיב לו על הכן

ענף יוסף

סב אלא עולם כמנהגו נוהג כו' ד"א הרי שגזל סאה כו' הרי שבא על אשת חברו כו' . לכאורה יקשה מה זה תשובה להפילוסופין והלא גם על זה יאמרו שאין זה עבירה . ולכן הארץ הוציא צמחה ותתעבר האשה כי אם אין רצונו בזה לא היה כך . ואדרבה אם דבר אשר כבר נתהוה בעולם הקשו למה אינו מבטל כ"ש במה שעדיין לא נתהוה שיקשו אם זו עבירה למה מתהוה הדבר ההוא . והנראה בזה הוא כי הנה אחז"ל (עירובין דף ק') א"ר יוחנן אם לא ניתנה התורה היינו למדים גזל מנמלה ועריות מיונה כו' ע"ש . והנה הכתי עבירות האלו היה להתנהג בעולם אף אם לא היתה צווי הקב"ה בזה כי אם אף הבע"ח בלתי מדברים שאין להם שכל ובינה להבין נשמרים מזה מכ"ש האדם אשר על הארץ שחוננו הקב"ה חכמה ושכל שמחויב לשמור מזה אשר לא יעשה כזאת . ע"כ הביאו הזקנים ראיה להפילוסופין מדברים האלו שהם גזל ועריות אשר בזה לא יעלה על לב בעל דעת להכחיש שאין זה עבירה כיון שהמה דברים שאף בלא צווי המקום היה

עץ יוסף

גדול נמי שהיה מניח את הציץ על מצחו בדמות כתר הנתן על ראש המלך שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין (תורת חיים) :

סא לכנות לה שם גנאי . מעין שם הראשון והיפוכו שאם היו קורין אותה בית גליא כו' (תורת חיים) :

סב מפני מה אין מבטלה . שאלתם היה על אותם אשר היו בימים קדמונים אשר נעשו ע"פ כשפים ומעוננים ומנחשים והשבעות והיו מדברים ושואלין והן כתרפים דלבן ופסל מיכה וכיוצא בהן . וידוע שכל עושי אלה מושכין כחות הטומאות ממקום טומאה על פי טבע הבריאה אשר נתן ה' כח לכל הנבראים כפי עבודתם . ולכך שאלום כיון שהוא יתברך אין רצונו בזה למה אינו

המתורגמן . א) איין צו נאמען צו געבען . ג) עפפענטליך .

מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא כששמע האב על מי [הוא] כועס על הבן [הוא כועס] או על הכלב [הוא כועס] הוי אומר על הבן [הוא כועס] א"ל כלב אתה קורא אותה והלא יש בה ממש א"ל מה ראית [אמר לו] פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר והבית שהיה שם עבודת כוכבים לא נשרפה א"ל אמשול לך משל למה"ד למלך ב"ו שסרחה(א) עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים[הוא עושה]הוי אומר עם החיים[הוא עושה]א"ל כלב אתה קורא אותה מת אתה קורא אותה א"כ יאבדנה מן העולם א"ל אילו לדבר שאין העולם צורך בו עובדין היה מבטלו הרי הם עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ולגאיות יאבד עולמו מפני השוטים (אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין)וכה"א[דף נה](צפניה ה)אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם ה' וכתי' (שם) אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים וגו' וכי מפני שהרשעים נכשלים בהם יאבדם מן העולם והלא לאדם הם עובדים(שם)והכרתי את האדם וגו':

סד שם שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל כתיב בתורתכם (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור עשיר בעשיר א"ל אמשול לך משל למה"ד לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנא בה פחותה ממנה מתקנא בה. א"ל זונין לר"ע לבי ולבך ידעין דע"ג לית בה משש והא קא חזינן [גברי] דאזלי כי מתברי ואתו כי מצמדי(ב) מ"ט א"ל אמשול לך משל למה"ד לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידים אצלו שלא בעדים בא אדם אחד הפקיד אצלו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו בלא עדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו אף [כך] יסורין בשעה שמשגרין אותן על האדם משביעין (עליהם) [אותן] שלא

רש"י

עם החיים הוא עושה. מלחמה ומכלה את ממונם: לאפיקים. אפיקי מולא מים: אסף אסף כל. כלומר האכלה את הכל בתמיה: אסף אדם ובהמה והמכשלות את הרשעים. כל דברים שרשעים נכשלים בהם: והכרתי את האדם. בתמיה שהרי אף לאדם הם עובדים: אגריפס שר צבא. עובד כוכבים היה ממונה על ראשי הגייסות ובימי אגריפס המלך היה: אין מתקנא בה. אשתו ראשונה אינה מקפדת כל כך לשנוא את בעלה אבל אם פחותה ממנה מתקנאה ומקפדת עליו לשנאותו: זונין. ישראל היה: דאזלי כי מתברי. פסחים ההולכים לעבודת כוכבי' שנתפרקו

מהרש"א

שאמר שמטריחין ומחתימין אותי צורה אחרת וק"ל: א"ל כלב אתה קורא אותה וכו' א"כ וכו'. לכאורה קשה מאי א"כ יאבדנה מן וכו' דאדרבה כיון דמת הרי כבר אמר שאין עושה מלחמה עם המתים ונראה לומר דהפילוסוף זה היה מודה למה שאמרו הזקנים במתני' בדבר הצורך לעולם יאבד עולמו מפני השוטים והשתא קאמר כיון דאתה קורא אותה כלב מת אף שאינו עושה מלחמה עם המתים מ"מ יאבדנה כדי שלא יטעו אחריה כיון שאין צורך לעולם כלל ככלב מת והשיב אילו דברים שאין בהם צורך ככלב המת הזה לבד היו עובדים היה מבטלה הרי הן עובדין לחמה וכו' ואי אפשר לבטלן וא"כ אין לבטל גם אלו כדמסיק במתני' דאף אנו מחזקים וכו' כדלעיל ודו"ק: כלום מתקנא אלא חכם בחכם וכו' משל למה"ד וכו'. הקושיא מה השיב לו בזה המשל דתקשי כמי למשלו שהביא פחותה ממנה למה מתקנאה בה כלום מתקנא אלא חכם בחכם וכו' מבואר שהקנאה היא על שני פנים הא' היא המדה הרעה באדם הנזכרת בכל מקום שמקנא וחומד למעלת ולכבוד או טובה של חברו ועיין מה שכתבנו בזה בחידושינו בפרק הספינה. והקנאה השנית היא הנאמרת בכל מקום לגבי הש"י ב"ה יקניאוהו בזרים קנאוני בלא אל והנה הפילוסוף דלעיל ששאל ר"ג מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה ידע שהקנאה אלו יתברך ב"ה בפנים השנית אבל אגריפס שר הצבא הבין שהקנאה הנאמרת בו היא בעצמה הקנא' הנאמרת באדם שהוא מתקנא על כבוד גדול שיש לחבירו כן הש"י ב"ה מתקנא כביכול בע"ז על כבודם וע"כ אמר כלום מתקנא וכו' והשיב לו ר"ג משל למה"ד וכו' בפחותה יש לה קנאה ושנאה על בעלה ולא שיהיה לה קנאה על האשה הפחותה ממנה דכלום מתקנא וכו' כך קנאת הש"י ב"ה אינו על העבודת כוכבי' הפחותה רק יש לו קנאה ונקמה על עובדיה כדאמרי' לעיל דאין מתקנא אלא בעובדיה לפי המשל דלעיל ועל ענין זה נאמר בפינחס בקנאו את קנאתי וגו' לפי המשל והנמשל שנצמדו שם לבעל פעור עבודת כוכבים הבזויה גם לבנות מואב הפחותים מבנות ישראל ופינחס קנא מן הקנאה שהיא להש"י על העובד עבודת כוכבים ומכבדה וזנו עם בנות מואב הפחותים אף שאין כאן קנאה על הנתכבד שהיא מין קנאת אדם וזה שדקדק לומר בו קנאין פוגעין בו דהיינו הבועל ארמית בת אל נכר שהוא המכבד שהיא מין קנאת הש"י וק"ל: א"ל זונין לר"ע כו' פרש"י זונין ישראל היה עכ"ל. אם קבלה נקבל ואי משום דקאמר לבי ולבך יודע דע"ז לית בה משאה וכו' אין זה מוכרח דאדרבה מדקאמר האי ליסגא לבי ולבך וכו' משמע דעובד כוכבים היה בפרהסיא אלא דלבו בסתר ובמופת בלב ידע דעבודת כוכבים לית וכו' וק"ל: כי מתברי וכו' כך יסורין בשעה

חדושי גאונים

לשלוחיו שלוחו של אדם כמותו אבל בכריתת המפלצת הואת לפי שנעשית ע"י מעכה אמו ראה לכרתה הוא בעצמו וכבודו וזהו שאמר ויכרות אסא את מפלצתה הוא בעצמו להעביר גלולים שעשתה אמו ראה לתקן הוא(כלי יקר):

משל למה"ד לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנא בה פחותה ממנה מתקנא בה. פי' רש"י ז"ל אין מתקנא בה. אשתו ראשונה אינה מקפדת כל כך לשנוא את בעלה אבל אם פחותה ממנה מתקנא ומקפדת עליה לשנאתו עכ"ל: דקדק לפרש כך. דהנה ידוע דאין אשה מתקנאה אלא בירך חברתה. וא"כ יקשה היאך השיב ר"ג חשובה ממנה אין מתקנא בה. גלל כן פי' רש"י מקפדת כל כך לשנוא את בעלה. ירצה אמת הדבר שבכל אופן היא תעוררת הקנאה. אמנם הספק בין שני ענינים הוא. אם השנית היא חשובה אזי תעורר הקנאה לבד. מה שאין כן אם היא פחותה הנה מלבד הקנאה תעורר ג"כ השנאה. וזה הנלע"ד בכוונת רש"י ז"ל: ובאופן זה יתבארו אלו הפסוקים על נכון בסד' האזינו. יקנאוהו בזרים. בתועבות יכעיסוהו וגו'. האף אמנם שקנאה וכעס. זרים ותועבות. שמות נרדפים הם. ובהשקפה ראשונה יש להם מובן אחד. אמנם אחר העיון הדק תמצא שכל אחד משמש לענין בפני עצמו. כמבואר בספרי המדקדקים ובפרט בתורתנו הקדושה אין נכון לומר שכפל הענין במלות שונות. כי אין אות אחת יותר בתורה ללא צורך. מכ"ש תיבות שלימות שאינן מרמזות על ענינים גדולים. וא"כ יש להתעורר בהכפלת מלות שונות בשירה הנפלאה זאת בפסוק הנ"ל. וכמו כן בפסוק הם קנאוני בלא אל. כעסוני בהבליהם: ולע"ד יבואר הענין היטב

עין יעקב

הוא כועס והכן נוקס בכלב לפי שהאש תקלה על ידו וכן נוס לנו: א"ל כלב אתה קורא אותה והלא יש בה בו ממש. וא"כ טוב כלב חי מן אריה מת להכי השיב וקרי ליה מת שהוא לאין דומה שהוא כלב מת להכי קאמר א"כ יאבדנה כיון שאין בו צורך כלל ועיין במהרש"א: כלום מתקנא אלא חכם בחכם. אף הוא ידע שאין מתקנא בע"א עצמו כדלעיל רק שעל הכן הוא כועס ומתנקם מכח הקנאה שמקנא בע"א כי בה אין שייך להנקם כדלעיל וע"ז הוצרך להשיב המשל ועיין במהרש"א: והא קחזינן דאזלי כי מתברי ואתי כי מצמדי. ואף שדברים אלו נעשים ע"י כשוף ומעשה שדים כמ"ש תוספות לעיל דף כ"ז ע"ב ד"ה שאני מינות וכו' ע"ש מ"מ עיקר הקושיא כיון שזה שלא כמנהגו של עולם ה"ל להקב"ה לבטל כדי שלא יטעו לזה השיב שזה ג"כ ע"י מנהגו של עולם לפי שמשביע את היסורין שלא תצאו אלא ביום פלוני והשדים שיש להם ידיעה מזו מטעים אותו שילך לבית ע"א וכו' והיסורין הולכין

עץ יוסף

מבטל אותן הכחות שלא יעשו פעולתן. ואמרו להם הרי הן עובדים לחמה וללבנה כו' שגם מן החמה ולבנה וכל צבא השמים הם מושכין כחות על אותן עבודות שלהם. ואי אפשר לבטל אותן הכחות כיון שהן צורך העולם. והיינו מה שאמרו הרי שגזל סאה של חטים וזרעה דין הוא שלא תצמח. פי' בדין היה שיבטל הקב"ה כח הצמיחה שנתן לארץ בשעת הבריאה. אלא עולם כמנהגו הוא נוהג. וכן משמע בכולה סוגיא דהך שמעתא דאיירי בהנך עבודות שהיו עושין פעולות ע"י כשפים כההיא דאזלי כי מתברי כו' וכההיא דאייתי מטרא דלקמן (תורת חיים):

ענף יוסף

ראוי להשמר מזה כשאר ב"א. ואעפ"כ אם אדם עושה אותן אין הקב"ה מבטל טבע העולם עבורו ועולם כמנהגו נוהג ומטריח עצמו לצור ממזרים ולהצמיח האדמה. ורק השוטה בעצמו שקלקל הוא יתן את הדין אבל לא ישונה טבע העולם עבורו מכ"ש בכוכבים ומזלות שאינו מבטל טבע העולם בעבורם (באר מים חיים סדר נח דף ע"ב):

סד כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור וכו'. במדרש רבה סדר כי תצא איתא נמי כה"ג שאמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך כלום גבור מתקנא אלא בגבור שכמותו כו'. והכוונה בזה שאגריפס חשב שהקנאה הנז' כאומר אל קנא. הוא ממין קנאת איש מרעהו שאינו רוצה שימצא גדול ממנו. ובזה המין מהקנאה אין מתקנא אלא חכם בחכם כו' אבל לא במי שלמטה ממנו כמו שלא יקנא המלך בכבוד המשנה שהוא למטה ממנו ולא יחסר כבודו בגלל כבוד המשנה. ור"ג הודיעהו שאין מין קנאה זו בהקב"ה שאפי' עובדי כוכבים מודים בשבה הראשונה כאמרו ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי. אבל קנאתו היא על מה שמניחים אותו ויעבדו זולתו (ע"י

המתורגמן. (א געזינדיגט . ג) בעהעפט .

תלכו אלא ביום פלוני ולא תצאו אלא ביום פלוני [ובשעה פלונית] וע"י פלוני וע"י סם פלוני כיון שהגיע זמנן לצאת הלך זה לבית עבודת כוכבים (שלו) אמרו יסורין דין הוא שלא נצא חוזרים ואומרים וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו (נתיר) [נאבד] שבועתנו והיינו דאמר רבי יוחנן מ"ד (דברים כח) וחלים רעים ונאמנים רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן א"ל (רבה) [רבא] בר רב יצחק לרב יהודה האיכא [בית] עבודת כוכבים באתרין דכי מנגיב[א] עלמא ולא אתי מטרא מתחזי להו בחלמא ואמר להו שחטו לי גברא ואייתי מטרא שחטו לה גברא ואתא מטרא אמר ליה השתא א (איכו שכיבי) [אי הוי שכיבנא] לא אמרי לכו הא מילתא הכי אמר רב מאי דכתיב (שם ד) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם והיינו דא"ר שמעון בן לקיש מ"ד (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן ב בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו:

דף נח ע"ב **בעא** מיניה רב אסי מרבי יוחנן יין שמסכו עובד כוכבים מהו אמר ליה ואימא מזגו. א"ל אנא כדכתיב קאמינא (משלי ט) טבחה טבחה מסכה יינה. א"ל ג לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמו [מאי א"ל אסור משום ד לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב]:

השוכר את הפועל פרק חמישי

סה דף סה ע"א **רבא** אמטי ליה קורבנא[ב] לבר ששך ביום אידם אמר ידענא ביה דלא פלח לעבודת כוכבים אזל אשכחיה דיתיב עד צואריה בורדי וקיימן זונות ערומות קמיה א"ל אית לכו כי האי גוונא לעלמא דאתי א"ל דידן עדיפא טפי מהאי (ומאי טפי מהאי) [א"ל טפי מהאי מי הוה] א"ל אתון אית עלייכו אימתא דמלכותא אנן לא תהוי עלן אימתא דמלכותא א"ל אנא מיהא מאי אימתא דמלכותא איכא עלי (אדקאי) [אדיתבי] אתא פריסתקא[ג] דמלכא א"ל קום

רש"י: אבריהם מחמת חליין וחוזרין באבריהם מלומדין: רעים בשליחותם. (שמחסרין) [שמייסרים] את הגוף: שהחליקן בדברים. מניחן לטעות: שמסכו. שמזגו נתן בו מים לתקנו לשתיה שכן דרך יינם חזק כשהיו נותגין אותו בכוס נותנין בו מים לפי שהוא חזק: יין. של ישראל שמסכו עובד כוכבים מהו: אסור. אע"ג דלא נגע גזרו רבנן בכוחו לאסרו בשתיה משום הרחקת עבירה וכו': **קורבנא**. תשורה: בורדי. במרחץ של

מהרש"א: שמשגרין אותם על האדם משביעין אותם שלא תלכו וכו' ולא תלאו וכו'. הקושיות בדברי המאמר נראה לקלר בהם ומתוך הביאור יבין אותם המעיין והביאור שמשביעין שר הממונה על היסורים ליסר האדם ושלא ילכו להתחיל ליסרו כי אם ביום פלוני ולא קודם לו והשניה שלא ילאו היסורין עד יום פלוני ושעה וכו' כפי חטאו לפי אותו זמן ונקט יום ושעה בסוף היסורין לפי שאדם מרגיש אף באיזו שעה בסוף היסורין משא"כ בתחלתן דאין אדם מרגיש באיזו שעה ממש בא בתחלתן רק ביום. וכן ע"י פלוני הרופא וסם פלוני לא שייך למנקט בתחלת היסורין כשבאו על האדם רק בסופן שיפסיקו על ידו. ואמר כיון שזמנן הגיע לצאת וכו'. ר"ל דודאי תשובה תפלה ולדקה מעבירין רוע הגזרה שתתבטל אף בתוך זמן ולבטל אף השבועה שנשבע שר היסורין אבל זה האיש שלא עשה כן ובאו היסורין עליו עד זמן שבועתן כיון שהגיע זמנו לצאת ולא חזר בתשובה הולך זה לבית עבודת כוכבים וכו' סמך בזה אהא דקאמר לקמן בא לטמא פותחין לו וכו' דהא דמייתי לקמן והיינו דקאמר ר"ל מ"ד אם ללצים וכו' קאי אהני תרתי עובדי דמייתי לקמן ואהך דהכא ר"ל כיון שלא חזר בתשובה בתוך זמן זה כפי חטאו שישובו ממנו היסורין פותחין לו ליטמא ומזדמנין לו להלוך אז לבית עבודת כוכבים ושיטעה בהם שבהליכתו שם נתרפא ע"י עבודת כוכבים ומפני שלפי ענין ולשון השבועה שלא תלכו אלא ביום פלוני לא בא רק למעט שלא ילכו ליסרו מקודם זמן ויום פלוני אבל שלא יתחילו ולא ילכו ליסרו לאחר זמן זה לא נתמעט דשמא יחזור בתשובה בזמן האיחור וכן שלא תלאו אלא ביום פלוני וכו' לא משמע להתמעט אלא שלא יפסקו ממנו עד יום פלוני כפי חטאו אז אבל שלא יבאו עליו היסורים עוד יותר מיום פלוני לא נתמעט בהם לא ישוב וע"כ אמר שאמרו היסורין כיון שזה לא שב והלך לבית עבודת כוכבים דין הוא שלא נלא שלא בא לנו שבועה על זאת אבל חוזרין ואומרין וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן נאבד שבועתנו שאילו נייסרו עוד נאבד שבועתנו שלא יאמרו שלא משום קיום שבועתנו יסרנו אותו עד יום פלוני שהרי גם לאחר שבועה נייסרו וע"ז קאמר רעים בשליחותם שלפי לשון השבועה בתחלת היסורין לא נתמעט אלא שלא יתחילו מקודם כפי החטא אבל שלא יתאחרו אינו בלשון השבועה דשמא יחזור בתשובה בזמן האיחור אבל הם רעים בשליחותם ומתחילין מאותו יום פלוני ולא מתאחרין וגם נאמנין בשבועתן דלפי השבועה לא נתמעט אם לא ישוב שייסרו אותו אף לאחר זמן כמ"ש לעיל והם נאמנין בשבועתן שיאמרו מלד קיום שבועתן נייסרו עד אותו זמן ולא יותר כמ"ש לעיל ודו"ק: מלמד שהחליקן בדברים וכו'. דלפי פשוטו מלשון חלוקה לא יתכן לומר שהש"י ב"ה

עיון יעקב

באותו יום כמנהגן: **מלמד** שהחליקן בדברים. היינו ע"י כישוף ומעשה שדים כמ"ש תוספות לעיל ובאמת לפי תירוץ זה מתורץ כל הקושיות דלעיל דלכך הקב"ה אינו מבטל שום ע"א כדי לטרדן מן העוה"ז אלא שלא רצה להשיב תירוץ זה להם משום שלום רק לישראל השיב כן וזה ג"כ ראיה לדברי מהרש"א שזונין לא היה מישראל: אבן לא תהוי עלן אימתא דמלכותא.

ענף יוסף

סה אשכחיה כו' וקיימן זונות כו' א"ל אית לכו כה"ג לעלמא דאתי א"ל לדידן עדיפי דאית לכו אימתא דמלכותא ואנן לית לן כו'. והדבר לכאורה זר שיאמר על דבר מגונה כזה אשר חרפה היא לנו לרבא אם אית לן לימות המשיח תענוג מגונה ורע ומר כזה ורבא השיב דידן עדיפא מה לשון עדיפא הלא כל הדבר בתכלית הגרעון ובזו יבוזו לו כל חכם לבב. וגם מה ענין זה לשעבוד מלכות לתענוג המר הזה. אבל הענין בקלרה דע כי יפה שעה אחת בעוה"ב מכל חיי העוה"ז ומכל תענוגים שבעולם. ותענוג עוה"ב נקנה במיעוט תענוג בעוה"ז. ולפום לערא ומיעוט תענוג בעוה"ז אגרא בעוה"ב. וזהו כשיש יצה"ר בעולם. אבל בדלית יצה"ר א"כ אין אדם חומד כלל לתענוגים האלה וקץ בהם למאד מאד. וא"כ אף שכר בעלמא דאתי ליכא כיון שאין כאן יצה"ר להסיתו לעבירה ותענוגים מכוערים כאלה. וזהו מאמר הנכרי הנ"ל כי הוא חשב שבביאת משיח יבוטל יצה"ר כאמרם על יצה"ר שנהרג. וא"כ שאל מה לכם לקוות לימי המשיח בתוחלת ממושכה. הלא טוב לכם עתה כי עכשיו יש לכם חשק ויצה"ר לתענוג כזה כמוני כמוכם ויצה"ר מגדיל החשק בלבות כאש בנעורת. ובכל זה אתם לדיקים מבלי לילך בדרך הזה ולילך בקוצה של זונות וכדומה. וא"כ שכרכם לעוה"ב הרבה מאד. אבל בביאת משיח לא יהיה לכם במליאות תענוג זה. כי אפס יצר המסית ומעביר ואם זרם לתבק חיק נכריה

עין יוסף

בחשבם שישיגו תועלת מזולתו שזה כאיש שמניח אשתו ונושא אחרת שאם היא חשובה ממנה לא תקנא שכך דרך האנשים לבקש תועלת מאשר ימלאו. אבל מאחר שאין בה תועלת ועל כל זה מניחים חיי עולם יקנא ה' בהמירם כבודו בלא הועיל ומה בלע בהודאתם הם' גדול העולמים מאחר שמניחים אותו ועובדים כוכבים (יפ"ת): יין שמסכו עובד כוכבים. פי' והיין ביד ישראל ואין העובד כוכבים נוגע בו. ואע"ג דקלוח המים יורדין מידו לתוך היין. לא הוה כמגע ע"י דבר אחר. דדוקא בנוגע ע"י קנה וכיולא בו שמגדנד היין בראש הקנה וראש השני בידו. אבל בדבר לח לאו נגיעה היא. ואפילו למ"ד ניצוק חבור הוא או משום נגיעה הוא דאסור אלא משום דהוה ליה כאלו יין של איסור מעורב ביין של היתר ע"י ניצוק. אבל כאן. אין המים אסורים שיאסרו את היין בתערובות (תורת חיים):

יד יוסף: א שבת דף קנ"ה ע"א: ב שבת דף ק"ד ע"א יומא דף ל"ח ע"ב מנחות דף כ"ט ע"ב: ג חולין קל"ז ע"ב: ד שבת י"ג ע"א פסחים מ' ע"ב ב"מ נ"ב ע"א לעיל י"ז ע"א לקמן כ"ט ע"א:

חדושי גאונים

בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל פ"א מהלכות עכו"ם. ותוכן דבריו שמתחלה היו עובדים לצבא השמים השמש והירח. לא לשם אלהית. רק שמגדולת עבד יהיה ניכר גדולת אדון. ומה גם להוריד השפע כנודע מהשלמסאין שעשו. אמנם בניהם אשר קמו אחריהם. עשו אותן אלוהות. ויעתאו להן ויזבחו להן. עד שנשתרבב הדבר לעשות ממיני ברואים אלוהות להקטיר להן קטורת ולזבוח להן קרבנות. כנודע מענינם עד היום. בפרט לאותן שוכנים בקלה ארץ הודו מזרחית ומערבית. אשר גם בניהם ובנותיהן יזבחו להן. ע"כ תוכן כונת הרמב"ם ז"ל בשינוי לשון קלת: ובזה יתבארו כונת ההונים על נכון. ד"מ אדם שנשא אשה על אשתו הראשונה. הנה לא ימלט מחלוקה. אם השנית שוה ביחס ותואר היופי והמדות אל הראשונה או לאו. והספק בין שני הענינים הוא כך. באם שהשנית שוה אל הראשונה בנ"ל אזי תעורר הקנאה לבד. כמאמר חז"ל אין אשה מתקנאה וכו'. אמנם באם שנמצא לראשונה יתרון רב מאד ביחס ותואר פנים ושאר מעלות ומדות חמודות. אזי זולת הקנאה תתעורר ג"כ הכעס ותבער כאש תמתה על בעלה שהחליף טוב ברע: [האף אמנם שאין למשל זה שום יחס וערך ודמיון עם ענין הרם ונשגב מאד. מ"מ כדי להסביר האוזן מה שיכול לשמוע כשאתי המשל הזה]: וזהו שאמר אדון הנביאי'. קנאוהו בזרים. ר"ל

סל וורדין : עינא דחזיא לכו בבישותא. עין המתאוה לראות ברעתכם תנקר שהרי הקב"ה ממלא כל תאותכם שאף שיחתכם מתברכת : ביקרותיך . לכבוד לך ולישראל פה מבשר נביא : עין לא ראתה . [זולתי] עינו של הקב"ה [את] אשר יעשה למחכה לו לא נראה כבוד וגדולה דוגמתה :

סליקא לה מסכת ע"ז

חלק אותם להם לאלוהות דא"כ ניתן רשות לבני נח לעבוד ע"ז גם כפרש"י בחומש אשר חלק אותם כדי להאיר להם עכ"ל ימאן הדרש דהכא דא"כ מאי לכל העמים, דמשמע לא לישראל ולהאיר לישראל ודאי חלק להם וע"כ דרשו מיניה מלשון החלקה דכיון שבא ליטמא ולעבוד ע"ז נתן להם פתח ולא מנען מלטעות אחריה אלא החליקם בדברים לטרדם וכו' וכה"א כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא וכ"ה לשון רש"י בחומש לפי הדרש דהכא וק"ל :

סליקא לה מסכת ע"ז

בתחלה הי' משוררים הקנאה של מעלה כביכו"ל ב"ה בעבודה שהיא זרה לו . ירצה השמש והירח ושאר צבא השמים כנ"ל מדברי הרמב"ם ז"ל. אחר כך הוסיפו סרה עד שבתועבות יכעיסוהו כנ"ל . ובאופן זה יבואו של נכון תיבת קנאה . וכעס.זרים.ותועבו'. כל אחד כפי ענינו . וכן הוא הענין בפסוק הם קנאוני בלא אל . כעסוני בהבליהם . דוק ותשכח האמת לאמתו . והאריכות בו בלא צורך (דברי חכמים וחידותם) :

דקא בעי לך מלכא כי נפיק ואזיל א"ל עינא דחזיא לכו בבישותא תפקע א"ל רבא אמן פקעי עיניה דבר ששך אמר רב פפי איבעי ליה למימר ליה מהכא (תהלים מה) בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר אמר רב נחמן בר יצחק (איבעי ליה למימר מהכא (בראשית כה) ולאם מלאם יאמץ. אמר רב פפא) איבעי ליה למימר מהכא (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו :

סליקא לה מסכת ע"ז

עיון יעקב

אפילו עול אימתא דמלכות שמים כי היום לעשותם ולא למחר רק לקבל שכר וליהנות מזיו השכינה : רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ולאום מלאם יאמץ . ברוב ש"ס דידן לא גרסינן ליה ולפי גירסא שלפנינו נראה דרב נחמן בר יצחק אזיל לטעמו בפסחים דף מ"ג דדרים מהאי קרא כשיקום מלכותנו לעתיד יאמץ יותר מהם במהרה בימינו אמן :

עץ יוסף

סה אמר רב פפי איבעי ליה למימר ליה מהכא בנות כו' · דדידן עדיפא טפי מדידיה· דאילו לדידיה הוו קיימי זונות שפלות לשרתו · לד דן יעמדו ב"מ לשרתנו · אי נמי דידיה יש לו ערך שהרי נראה לעינים ואילו דידן אין לו ערך והשגה דכתיב עין לא ראתה (תורת חיים) :

ענף יוסף

בקרבכם . וא"כ אף שכר ליכא . וא"כ מה זו השמחה בשוב ה' שיבת ציון והשיב לו רבא כמאמר שמואל .כמו שפסק הרמב"ם אין בין עוה"ז לימות המשיח רק שעבוד מלכיות בלבד ויצה"ר לא נ.טל רק לעת תחית המתים . וא"כ עדיף ויותר יהיה יצה"ר אז . ומ"מ נעבוד את השם ולא נתור אחרי הכלים כאלה ויגדל שכרנו למאד . א"ל במה יהיה יותר א"ל כי ידוע כל מי שהוא תפשי .אין לו עול מושל יותר יצרו גובר לילך בשרירות לבו . ולכך נאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה . וכן כתבו המחקרים כי במדינה שאין מלך יותר פרוצים העם בעריות כי התפשית נותן כח לכח התאוה להשתרר בגוף . וזהו ענין דבריו לכו איתא א-מות מלכות ולדידן לא יהיה . א"כ ביותר יתגבר כח החמדה והתאוה ורוע יצר . ומ"מ נלך בתורת ה' ויטב ה' לנו בזה ובבא (ספר לוחות העדות) :

במארה אתם נארים · כגון שהגוי כלו יכולין לקבלה : אי איכא גוי כלו · וקא עבר עלה האי גברא אותי אתם קובעים והכי כתיב בספרים במס' ע"ז בפרק אין מעמידין : שיבא · אופתא : [מדכתיב בקהל יהודה · אלמא דשבט אחד אקרי קהל : ודלמא שאני · שבט יהודה דהוה עמיה בירושלים שבט בנימין ושני שבטים הוא דאקרי קהל אבל שבט אחד לא : אלא · מהכא הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים וגו' והיכא אמר ליה הכי דכתיב וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם וגו' וכתיב ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו']: מאן הוה איתיליד ליה בהאי שעתא · כלומר מאן הוה עתיד למילד בהאי שעתא בנימין וש"מ דקא"ל רחמנא השתא מתיליד לך

א דף ג ע"ב אסמכו רבותינו על דברי רבן שמעון בן גמליאל ועל דברי רבי [במארה אתם נארים וכו' · מפורש פ' ח"ה ע"ש]:

אלעזר ברבי צדוק שהיו אומרים אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה (ואמר) [אמר] רב אדא בר (אהבה) [אבא] מאי קרא (מלאכי ג) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו (אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא):

שם א"ר יהושע[ב] עשרה שיושבין בדין קולר[א] תלוי בצואר כולן פשיטא הא קמ"ל דאפי' תלמיד בפני רבו . רב הונא כי הוה נפיק לבי דינא מייתי עשרה תנאי דבי רב לקמיה כי היכי דנמטיין שיבא מכשורא[ב]. רב אשי כי הוו מייתי טריפה לקמי' מייתי עשרה טבחי ממתא מחסיא ומותיב קמי' אמר כי היכי דנמטיין שיבא מכשורא: דף ה ע"ב ורבי יהודה ור"ש [ג]שבט אחד דאקרי קהל מנ"ל אמרי דכתיב (דה"ב כ) ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וירושלם (נכח חצר בית ה') [בבית ה' לפני החצר] החדשה [ד]מאי חדשה א"ר יוחנן [ה]שחדשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה מתקיף לה רבי אחא בר יעקב ממאי דילמא שאני ירושלים דהוה נמי בנימין אלא א"ר אחא בר יעקב דכתיב (בראשית מח) ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל וגו' מאן איתיליד ליה ההיא שעתא בנימין ש"מ ה"קרחמנא מיתילידלך השתאקהל אחרינא א"לרב (שיזבא)[שבא]לרבכהנאדילמא

א כ"ק דף עט ע"א ב"ב דף ס ע"ב ע"ז דף לו ע"א : ב סנהדרין דף ז ע"ב ושם איתא ריב"ל : סנהדרין ד"ז ע"ב: ג פסחים דף פ ע"א מנחות דף טו ע"א : ד פסחים דף לב ע"ב יבמות דף ז ע"ב זבחים דף לב ע"ב : ה תו"כ פ' ויקרא :

עיון יעקב

אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה . ומ"מ אם גזרו צריך ב"ד אחר לבטלו כדמשמע בפ' אין מעמידין דף ל"ו וכמ"ש תוספות שם ד"ה אי איכא נכרי כו' ע"ש : אקרי קהל . עיין בבאר שבע מה שמקשה ביומא דף כ' על פירש"י מכאן ולק"מ דכל השבט לוי איקרי קהל משא"כ מקצת משבט לוי לא אקרי קהל אלא אם כן

עץ יוסף

א קולר תלוי · עונשה של הטייה : תלמיד לפני רבו · תלמיד שיושב לפני רבו ובא דין לפני רבו והוא לא נזקק לדבר נענש אם שתק והוא מבין ברבו שטועה (רש"י סנהדרין דף ז ע"ב) : כי היכי דנמטיין שיבא מכשורא · שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה כלומר שאם נטעה ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי שיבא נסורת כמו (הושע ח) כי שבבים יהיה עגל שומרון ומתרגמינן לנסרי לווחין (רש"י שם) : טבחי · בקיאין בטרפות (שם) : חצר החדשה · הר הבית

ענף יוסף

א דכתיב ויאמר אלי הנני מפרך כו' . ואיתא בב"ר סדר וישלח פרשה פ"ב סימן ו' אלא גוי

אמר הבונה [רב הונא כי הוה נפיק כו'] דהמע"ה במזמור פ"ב עודנו מדבר במעלת הדיינים אלהים נצב בעדת אל וגו' אמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כלומר לכל אחד ואחד היושב בדין גדול או קטן מחבירו מגיע חלקו אם לזכות אם להובה כדברי החכמים האלה מטי להו שיבא מכשורא כפים מעט :

המתורגמן . א) קעטטע . ב) דאס עס זאל אונז נור קאממען איין שפאן פאָן דעם באַלקען .

הכי קאמר ליה רחמנא לכי מתיליד לך בנימין הוא דהוו י"ב שבטים דמתקרי קהל א"ל אלא י"ב שבטים אקרי קהל י"א לא איקרי קהל:

דף ו ע"ב א"ר אחא בר יעקב שבטו של לוי לא אקרי קהל דכתיב (בראשית מח) הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים וגו' כל שיש לו אחוזה אקרי קהל וכל שאין לו אחוזה לא אקרי קהל:

הורה כהן משיח פרק שני

ב דף ח ע"א וכי תשגו ולא תעשו (במדבר טו) בע"ז כתיב מנא לן אמר רבא ואי תימא ריב"ל [ואמרי לה כדי] דאמר קרא וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה איזה [היא] מצוה ששקולה כנגד כל המצות הוי אומר זו ע"ז דבי רבי (ישמעאל) תנא אמר קרא וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה איזו היא מצוה (שצוה) [שהיא] בדבורו של הקב"ה וצוה על ידי משה הוי אומר זו עבודה זרה [דתנא רבי ישמעאל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום] דבי ר' ישמעאל תנא [שם ע"ב] (במדבר טו) למן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה הוי אומר זהו ע"ז והאמר מר [א]עשר מצות נצטוו ישראל במרה אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא:

ג שם מתני' אין חייבין על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו והנשיא כיוצא בהם דברי רבי יוסי הגלילי כו': גמ' טעמא דרבי יוסי הגלילי מהכא [דתניא היה רבי ירמיה אומר] נאמר [דף ט ע"א] (ויקרא ה) ואם לא תגיע ידו [ונאמר] (שם) אם לא תשיג ידו מי שבא לידי עניות [ועשירות] יצאו נשיא וכהן משיח שאינם באים לידי עניות בנשיא מהו אומר (שם ד) מכל מצות ה' אלהיו [מי שאין על גביו אלא ה' אלהיו] בכהן משיח הוא אומר (שם כא) והכהן הגדול מאחיו [ב]שהוא גדול מאחיו בכח בנוי ובעושר ובחכמה [אחרים אומרים] מנין שאם אין לו שאתה חייב לגדלו משאר אחיו ת"ל הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו:

מהרש"א

עשר מצות נצטוו במרה דכתיב והיה אם שמוע· מפורש בפרק ד' מיתות שבע מצות שקבלו עליהן בני נח הוסיפו עליהם דינין ושבת וכבוד אב ואם דינין דכתיב שם שם לו חק ומשפט שבת וכבוד אב ואם דכתיב בהו כאשר צוך במרה ע"ש· והכא מייתי קרא והיה אם שמוע תשמע וגו' לא מייתי מיניה אלא דקבלו שם מצות עליהם ורש"י בחומש פירש ג' שהוסיפו עליהם שבת פרה אדומה ודינין ע"ש ועיין באורך ברא"ס ודו"ק:

רש"י

קהל אחרינא: י"א שבטים לא· בתמיה והא אמרת דשני שבטים איקרי קהל יהודה ובנימין אלא ודאי הכי קא"ל דהשתא מתיליד לך קהל אחרינא אלמא שבט בנימין לבדו אקרי קהל: ונתתיך לקהל עמים· ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם: כל שיש לו אחוזה אקרי קהל· וכהנים ולוים אין להם אחוזה:

ששקולה כנגד כל המצות [הוי אומר] זו ע"ז· שכל המודה בה ככופר בכל התורה: כתיב כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה. דמשמע שצוה ע"י משה וכתי' אשר דבר ה' דמשמע שהיה בדבורו של הקב"ה כלומר ששמעו (לו) ישראל מפיו כשדבר למשה: איזו היא מצוה שהיא בדבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה הוי אומר זו ע"ז· דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום דהיינו ששמעו בדבורו של הקדוש ב"ה וצוה ע"י משה במקומות הרבה כגון לא תשתחוה לאל אחר דלא שמעו אלא מפי משה: למן היום וגו'· דמשמע את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה דזו ע"ז וכתיב בתריה מן היום אשר צוה ה' שאר מצות והלאה מכאן ואילך לדורותיכם: איזו היא מצוה שנאמרה בתחלה הוי אומר זו ע"ז· דבתחלת עשרת הדברות אנכי ולא יהיה לך דהיינו ע"ז: עשר מצות נצטוו במרה· דהיינו קודם מ"ת אלמא ע"ז לא נאמרה תחלה: אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא· כדבי רבי וכדריב"ל: ואם לא תגיע ידו ולא תשיג· משמע מי שבא לידי עניות ועשירות דפעמים עני ופעמים עשיר (ישנו) [הוא דישנו] בקרבן עולה ויורד: יצא נשיא ומשיח· דלעולם עשירים הם נשיא (היינו) שאין על גביו שום אדון אלא ה' אלהיו דהיינו מלך ומלך לעולם הוא עשיר וכן משוח [כ"ג] נמי בעי שיהא גדול מאחיו בעושר דלעולם להוי עשיר:

יד יוסף

א שבת דף פז ע"ב סנהדרין דף נו ע"ב: ב יומא דף יח ע"א חולין דף קלד ע"ב תו"כ ויק"ר פרשה כו תוספתא יומא פ"א תנחומא סדר אמור ירושלמי יומא פ"א:

עיון יעקב

שיש להם נחלה וק"ל: **והאמר** מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה. ולפי מה דאיתא בסנהד' דף נ"ו בשם תני ר' יצחק ויצו זו ע"ז נמצא דאף לאדם היה מצוה ראשונה ע"ז אך י"ל דמ"מ מקשה המקשן שפיר דהא בהאי פסוקא כתיב אשר צוה ביד משה וזו מצוה ראשונה ע"י אדם אכן במדרש ילקוט פרשת שלח לך קתני בהדיא כן וז"ל ת"ל והלאה לדורותיכם מהיכן התחיל הקב"ה לצוות שנאמר ויצו ה' על האדם מגיד הכתוב שכל המודה בע"ז וכו' ע"ש וצ"ע: **מי** שאין על גביו אלא ה' אלהיו. כי העני הכל מושלין עליו משא"כ העשיר אין לו מורא בשר ודם כלל רק מורא שמים כי העשיר יענה עזות:

הרי"ף

רש"י ד"ה כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה. נראה דהל"ל אשר צוה ה' ביד משה אליכם ומדכתיב צוה ה' אליכם זו אנכי ולא יהיה לך כו' גם צוה ביד משה לא תשתחוה וגו':

ענף יוסף

גוי וקהל גוים יהיה ממך לחייב על כל שבט ושבט דברי ר"ש ורבי יהודה אומר לחייב על כל קהל וקהל ע"כ. ותמוה ויבואר בזה דאיתא פלוגתא בכהן בפר העלם דבר של צבור דר"מ ס"ל דאפילו חטאו כל ישראל אין מביאין רק פר אחד לכולם. ור"ש ור"י ס"ל דכל שבט ושבט איקרי קהל הלכך אם חטאו כל ישראל מביאין י"ב פרים· ואם חטא שבט א' בלבד מביא פר אחד. וקאמר הכא דר"ש ור"י דייקי מדכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך דעל בנימין שעדיין לא נולד קאמר. אלמא לבנימין לחוד קרי קהל גוים. וזהו שאמר המדרש אלא גוי וקהל גוים יהיה ממך לחייב על כל שבט ושבט (וכך צ"ל) כדברי ר"ש ור"י שאומרים לחייב על כל שבט ושבט:

עץ יוסף

וקרי לה חדשה מפני חידוש שחידשו והוסיפו על קדושתו בו ביום ואמרו שכל יום לא יכנוס לה והכי גמיר רבי יוחנן מרביה דדבר זה חידוש (רש"י בפסחים דף לב ע"א): **אין**· ב"ד חייבין על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו דלכל הני הויין בקרבן עולה ויורד· וה"ה למשיח ונשיא כיוצא בהן דאינו בקרבן עולה ויורד· דברי ר' יוסי הגלילי· וטעמא דר"י הגלילי מפרש בגמרא: **נאמר**· בשמיעת קול וביטוי שפתים וטומאת מקדש וקדשיו אם לא תגיע ידו ונאמר לא תשיג ידו· דמשמע מי שבא לידי עניות ועשירות דפעמים עני ופעמים עשיר הוא דישנו בקרבן עולה ויורד· יצא משיח ונשיא דלעולם עשירים הם נשיא שאין על גביו שום אדון אלא ה' דהיינו מלך· ומלך לעולם עשיר הוא· וכ"ג בעינן שיהא גדול מאחיו בעושר דליהוי לעולם עשיר: **בנוי**. שיהא נאה מאחיו: **בכח**· שיהא גבור· בזה ודאה כשהניף אהרן את הלוים שנים ועשרים אלף הניף ביום אחד· כילד היה מניף אותם מוליך ומביא מעלה ומוריד· הוי שהיה גדול בכח (תנחומא סדר אמור סי' ד') עוד חשב שם שיהא גדול בשנים· אבל ביומא דף י"ח ובתוספתא שם פ"א ובת"כ ליתא תיבת ובשנים· ובת"כ וברמב"ם רפ"ה מהלכות כלי המקדש חשבו תחת זה במראה· וכתב בספר גבול בנימין שהוא משום שלא מצינו היות כ"ג זקן מכולם· כי הנה בניו קודמין לכל אדם כשממלאים את מקומו של אביו· וא"כ אפילו יהיו אחרים זקנים ממנו הוא מוקדם לכולם· לכן גרסו בת"כ וברמב"ם ובמראה· ומראה הוא בלובן ואודם משוער וכן פי' בעל קרבן אהרן· אבל יש ליישב גירסת התנחומא ובשנים שר"ל שלכתחלה יהדרו אחר כ"ג בשנים אבל אם לא נמצא בשנים והוא ממולא בשאר המעלות ממנין אותו:

אשר

בשורה היא להם · שהכתוב מבשרן שעתיד להיות אע"פ שדבר רע הוא ה"נ אימא גזרה הלכך כתיב אם הכהן המשיח יחטא לכשיחטא ה"נ אשר נשיא יחטא לכשיחטא : ר"ש אומר · ונתתי נגע לרעת שיהא בא מאליו : [פרט לנגעי אונסין · שאם באו נגעים ע"י כשפים שד דלא מיטמו]: [וישב בבית החפשית · דנעשה חפשי מן המלכות כהדיוט דמי ואין מביא שעיר וכו' : מכלל דעד השתא עבד הוה · השררות עבדות הוא לו לפי שמוטל עליו עול רבים] : סולתא · סולת ולהכי נקט בהדיה סולת לפי שהפת מתעפשת ואינו מתקיים כסולת : ומתעה את הספנין · שכן דרכן של ספנים בעת שפורשים ליס רב החובל נותן עיניו [בלפון והכוכב מתהלך לדרום ורואה] בכוכב אחד העומד בימינו או בשמאלו וכל זמן שרואה אותו כוכב (אחריו) [לצדו אחר] יודע שנהפכה הספינה ומישרה לדרכה וכוכב שעולה אחד לשבעים שנה פעמים שנראה בלפון ופעמים שנראה בדרום וכשרב החובל נותן עיניו [בו] בלפון (והכוכב מתהלך לדרום) [והספינה תהפך בדרום ורואהו לצדו אחר]סבור שנהפכה הספינה ומישרה אחר הכוכב שהוא סבור לישרה ונמצא מהפכה לדרך אחר וכן הוא מתעה הספנין : א"ל כל כך חכמה יש בידך ואתה יורד לספינה · לסחורה בשביל מזונותיך כלומר אתה לריך לירד לספינה לצורך

כהן משיח פרק שלישי

דף י ע"א **ת"ר** (ויקרא ד) אשר נשיא יחטא יכול גזרה ת"ל (שם) אם הכהן המשיח יחטא מה להלן לכשיחטא אף כאן לכשיחטא. אמר מר יכול גזרה גזרה מהיכא תיתי אמרי אין אשכחן דכתיב (שם יד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם בשורה היא להם שנגעים באים עליהם דברי ר"י ר"ש אומר פרט לנגעי אונסין לאו אר"י בשורה ה"נ אימא גזרה היא הלכך כתיב אם :

ד שם **ת"ר** אשר נישא יחטא פרט לחולה משום דחלה אידחי מנשיאותו אמר רב אבדימי בר חמא פרט לנשיא שנצטרע שנאמר (מ"ב טו) וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית מדקאמר בבית החפשית מכלל דעד השתא עבד הוה. (אין) כי הא דר"ג ורבי יהושע הוו קא אזלי בספינתא בהדי ר"ג הוה פיתא בהדי רבי יהושעהוה (נמי) [פיתא ו] סולתא שלם פיתא דר"ג סמך אסולתא דרבי יהושע א"ל מי הוה ידעת דהוי (לך) [לן] עכובא כולי האי דאייתית (נמי) סולתא א"ל כוכב א' יש שעולה לשבעים שנה ומתעה את הספנין אמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו א"ל וכל כך יש בידך ואתה יורד לספינה א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים

דר"ג ור' יהושע הוו אזלי בספינתא וכו' · הקושיא בזה אם באמת ידע כן שאותה שנה יהיה עליית כוכב ההוא לא הל"ל שמא יעלה אלא אמרתי שיעלה וכו' וע"ק לשון עולה ומתעה כו' לא הל"ל אלא שהכוכב מתהלך לע' שנה לרוח אחרת ועוד קשה לפרש"י שא"ל כל כך בידך חכמה ואתה יורד בספינה בשביל מזונותיך וכו' והרי נאמר לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר גם השיב לו תמה על שני ת"ח שיש ביבשה וכו' שזו הקושיא בעלמה הקשה לו והוספת מיא הוספת קמחא ובזה י"ל לפי פשוטו שא"ל כל כך פת וסולת יש בידך ואתה יורד בספינה במקום סכנה לצורך מזונותיך ואף שר"ג גופיה ג"כ עשיר היה אפשר שירד שם לצורך מה בהשתדלות בבית הקיסר כי הוא היה נשיא אבל ברבי יהושע ידע שלצורך מזונות ירד והשיב לו בהפך היה לך לתמוה על שני תלמידים שעומדים ביבשה ואין להם פת לאכול וכו' ואין יורדין בספינה להשיג להם צורך פרנסה אבל עלי אין לתמוה כל כך כי יש כמה עשירים יורדים בספינה לארווחי אבל הוא מבואר כמ"ש בפרק הספינה כי יורדי הים הגלות נקראו יורדי הספינה שהיא מטורפת כל שעה בים וע"ש באורך וע"פ הדברים האלה אמר רבן גמליאל ור' יהושע הוו אזלו בספינתא בנבכי ים הגלות עד שהוצרכו להתוכח עם הצדוקים כמו שאמרו בר"ג במסכת ע"ז וסנהדרין ויותר ממנו בר' יהושע בר חנניה דאמרי' בחגיגה [א] שאמרו עליו כשמת מה תיהוי עלן מצדוקים שע"כ אמרו עליו אשרי יולדתו ואמר דבהדי ר"ג הוי פתא שהיא חכמת התורה בעצמה שנקראת לחם כמ"ש לכו לחמו בלחמי כי התורה היא חיי הנפש כמו שהלחם הוא עיקר חיי נפש ובא להתוכח עמהם כפי חכמת התורה אבל אמר דר' יהושע היה עמו דבר נוסף על הפת שהיא התורה כי היו עמו בויכוח חכמות אחרות שהם דומות לסולת כמו שהסולת אינו רק הקדמה ללחם ע"י מים ושאר אמלעיים כך חכמות אחרות כמו התכונה לחשב תקופות ומזלות וחכמת המספר ותשבורת הם הקדמה לתורתנו שע"י מי התורה נעשה להם ומזון רוחני חיי נפשו של אדם כמו שמלינו כן בר"י בההוא עובדא דסבי דבי אתונא ואפשר דר"ג לא הרגיל בחכמות אלו כמו ר"י · ואמר דשלם פיתא דר"ג ר"ל שנשלם לו הויכוח בחכמת התורה שלא היה יכול לנלח אותם בה כי הם לא יודו בכולה הולרך ר"ג לסמוך עלמו להתוכח עמהם ולנלחם בשאר חכמות שהוא סולתא דבהדי דר"י וא"ל ר"ג מי הות ידעת דאית לן עיכובא כולי האי לבא לויכוח כולי האי עד שאתה הבאת עמך גם סולתא שהם שאר חכמות וא"ל כוכב אחד עולה לע' שנה וכו' ר"ל כוכב אחד מבן אדם ששנותיו ע' שנין והוא לדוק והוא עלה והתעה כמה ספינות הם השוכנים בים הגלות כספינה המטורפת שהרבה מהם התעו ללאת מן כלל האמונה על ידי כוכב זה של שבעין שנין ואמרתי שמא יעלה לתעות אותנו הם ושלום בדור הזה וע"כ באתי לנלח אותם בויכוח גם בשאר חכמות ומופתיות לודקיות על אמונתנו וא"ל ר"ג כל כך חכמה יש בידך ועלית לספינה דהיינו בגלות שהיה לך להליל את ירושלים לפני טיטוס שלא תיחרב כי ר"י היה תלמיד ר"י בן זכאי שנשא מטתו מלך אחד וכדרך שאמרו גם על ר"י בן זכאי בפ' הניזקין [ג] משיב חכמים אחור וגו' דהל"ל שקלין לבתא ושקלינן לדרקון וקטלינן ליה וחביתא שבקינן והשיב לו רבי יהושע עד וכו' תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה ר"ל שהיו ג"כ בזמן שהיה הבית קיים ועדיין לא ירדנו אז לספינה שהוא הגלות כדאמרינן שרבי יוחנן בן גודגדא היה מן השוערים וריב"ח מן המשוררים ואמר על ב' תלמידים אלו שיודעים לשער כמה טפין יש בים וכו' שהיא חכמה נפלאה ואעפ"כ עלו לספינה ולגלות זה ולא היו יכולים להציל את ירושלים בחכמתן ואמר ועתה אין להם פת כמשמעו שבזמן שבהמ"ק קיים היה להם מזונות ממעשר ראשון ויותר

הכותב

הרמ"ה ז"ל הביא פרש"י (על המאמר כל כך (חכמה) יש בידך כו') והקשה עליו וז"ל ולא נהירא לי דאטו כל מאן דחכים טובא עשיר הוא ועוד דאפי' עשירים נמי נחתי לספינה לארווחי אלא הכי מסתברא לי לפרושה כל כך יש בידך כ"כ היית יודע במוצאות הים וקורותיו ואתה יורד לספינה א"ל ועד שאתה תמה על שלא הועילה לי חכמתי ליזהר שלא לירד לים תמה על שני תלמידים שיש ביבשה שיודעין לשער כל טפין שבים מרוב חכמתם ופלפולם ואין להם

עיון יעקב

ת"ל אם הכהן המשיח . והא דלא כתיב גבי נשיא אם נשיא יחטא נ"ל לפי שהוא אוכל ושותה ברב תענוג לכך יותר קרוב לחטא כדכתיב ויאכלו וישתו וגו' משא"כ כהן משום אסור ביין אף שלא בשעת עבודה שמן המקדש לא יצא כדאיתא ברמב"ם פ"א מהל' ביאת מקדש : **וכל** כך יש בידך ואתה יורד לספינה . כי ר' יהושע עני הוה כדאיתא בברכות דף כ"ח מתוך כותלי ביתך ניכר שפחמי אתה וזה שאמר ר' יהושע עד שאתה תמה עלי וכו' היינו לפי שר' יהושע היה בעל קבלה מעשיות והיה אסור ליהנות משום אדם כמ"ש בחידושי

אמר הבונה [ת"ר אשר נשיא גו'] רוחב הבחירה מתת אלהים לאדם לא תכריחנה ידיעתו ית' כי הכל לפוי והרשות נתונה לא יגזור עליה בשעת יצירה כי על הטפה חכם או טפש עשיר או עני אומרים ואילו לדיק ורשע לא קאמר לא ימשול בה כוכב או מזל · כי כן אמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המאוה הוא לחשב תקופות ומזלות להבין גדולת בוראם המוליא במספר צבאם לכלם בשם יקרא שגם אחר בריאתם יודעם ומנהיגם בפרט מן הפרט אמנם לא בשביל זה תאמינו שהם בכחם מושלים על בחירת האדם כי מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר מהיות רב אונים ואמיץ כח לשלוט בעצמו כרצונו לא נעדר שום איש בלי שום הכרח כמ"ד נפשי בכפי תמיד נפשי ורצוני הוא בידי וברשותי תמיד להשיגו כנראה בעיני ועכ"ז תורתך לא שכחתי ושעבדתי לה עצמי . והוא שנסתפקו בה מלשון הכתוב אשר נשיא יחטא דמשמע חיובי ושתהיה גזרה עליו שיחטא ואמרו ת"ל אם הכהן וגו' וחזרו לומר גזרה מהיכא תיתי כלומר מהיכא תיסק אדעתין שיהא מוכרח במעשיו לא מה' יתברך לא מהמזל ולא משום כח אחר :

א תוספתא בב"ק פ"ז : ב מדרש קהלת פ"ח סימן טו :

לצורך מזונות: נתן דעתו· ר"ג להושיבם בראש כדי שיהו מתפרנסין מאותה שררה שיתן להם :[כמדומין] (כסבורים) אתם ששררות אני נותן לכם. [שלא באתם בשליחות ראשון שהייתם בורחים מן הגדולה : עבודות אני נותן לכם]· שהשררות עבודות היא [לו לאדם] לפי שמוטל עליו עול רבים : אשר · כמו אשרי : צריך אתה לומר מהדיוט · בתמיה כלומר שהמלך שאין לבו כפוף מרגיש ומביא קרבן לשגגתו כ"ש שהדיוטות מרגישין שלבן כפוף: צריך לומר על זדונו· בתמיה כלומר אם על שגגתו מרגיש כ"ש שהוא מרגיש על זדונו וחוזר בתשובה:שאני הכא דשני קרא בדבוריה·דבאינך כתיב ואם כל עדת ישראל אם הכהן המשיח אם נפש והכא כתיב אשר נשיא ודאי אשרי הדור משמע:אשר יש צדיקים· איידי דדרש אשר נשיא יחטא לשון אשרי נקט נמי האי דרשה דר"נ דדריש אשר יש צדיקים לשון אשריהם צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעי' שבעוה"ב בעוה"ז דמשמע שיש להם לרשעים צרה בעוה"ב ולצדיקים בעולם הזה : [אוי · כמו וי דהכא לא כתיב אשר דמשמע אוי להם לרשעים שמגיע אליהם טובות בעוה"ז כדרך שמגיע טובות לצדיקים בעוה"ב דרעה היא לרשעים כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו וגו'] : צדיקים אי (אית להו) [אכלו] תרי עלמי מי סני להו · [מי שנאוי הוא להם] כלומר כלום רע להם לצדיקים שאוכלין שני עולמות שיש להם טובה בעוה"ז ובעוה"ב : אלא אמר רבא אשריהם הצדיקים שמגיע אליהם· כמעשה הרשעים שבעולם הזה [כדכתיב ומשלם לשונאיו] (בעוה"ז כדמשמע) שיש להם טובות בעוה"ז אוי להם לרשעים שמגיע אליהם בעוה"ז כמעשה הצדיקים דמשמע שבאים עליהם צרות כמו שבאים על הצדיקים בעוה"ז דהקב"ה מביא יסורים על הצדיקים בעוה"ז כדי לגבות חובם בעוה"ז כדי שיהא שכרן טוב ושלם לעוה"ב

הוא להם חסרון ירידת הספינה והחורבן ולא הלינו על דורן בחכמתן כי גזרה היא מלפניו יתברך ב"ה עד שינחם אותנו בב"י אמן : אשריהם לצדיקים וכו' · נראה מדכתיב ברישא גבי צדיקים אשר יש וגו' וגבי רשעים בסיפיה שינה למכתב ויש וגו' דריש אשר מלשון אשרי ודריש ויש כמו וי יש וזה שדקדק רש"י לפרש אוי כמו וי

תלמידים שיש [לך] ביבשה ר' יוחנן בן גודגדא ור' אלעזר חסמא שיודעין לשער (כל טיפין שבים) [כמה טפות יש בים] ואין להם לחם לאכול ובגד ללבוש נתן (עיניו) [דעתו] להושיבן בראש כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו חזר ושלח להם ובאו אמר להם כמדומין אתם ששררות אני נותן לכם [שם ע"ב] עבודות אני נותן לכם שנאמר (מ"א יב) וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה :

ה שם ת"ר (ויקרא ד) אשר נשיא יחטא [א]אמר רבן יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו (יביא) [מביא] קרבן על שגגתו (ומה) אם נשיא [שלו] מביא קרבן על שגגתו צריך [אתה] לומר ההדיוט ומה אם על שגגתו מביא קרבן צריך [אתה] לומר מזדונו מתקיף לה (רבה) [רבא] בריה (דרבא) [דרבה] אלא מעתה דכתיב (שם ה) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם הכי נמי דאשרי הוא וגבי ירבעם [בן נבט] דכתיב [ביה] (מ"א יד) אשר חטא ואשר החטיא את ישראל הכי נמי דאשרי הדור הוא (אלא מדשני) [שאני הכא דשני] קרא בדיבוריה :

ו שם דר"ש רב נחמן בר רב (יצחק) [חסדא] מ"ד (קהלת ח) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים וגו' אשרי צדיקים שמגיע אליהם בעוה"ז כמעשה הרשעים של עוה"ב · אוי לרשעים שמגיע אליהם בעוה"ז כמעשה הצדיקים של עוה"ב · מתקיף לה רבא אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מי סני להו אלא אמר רבא [ב]אשרי צדיקים שמגיע אליהם בעולם הזה כמעשה הטוב שהמקום עושה לרשעים בעוה"ז ואוי להם לרשעים שמגיע אליהם בעולם הזה כמעשה הרע המגיע לצדיקים בעוה"ז · רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אתו

הכותב

לחם לאכול ובגד ללבוש ואין חכמתם מועלת להם ליטול עצה לעצמן להרויח אפילו כדי מזונותם : נתן בדעתו רבן גמליאל עיניו להושיבן בראש . פרש"י ז"ל וכו' ולא נהירא לי דהא לשון להושיבן בראש בישיבה משמע כדאמרינן בכתובות חנינא בר חמא ישב בראש ובישיבה מאי פרנסה איכא אלא מסתברא דכי יהיב עיניה עלייהו משום דשבחינהו ר' יהושע כולי האי אמר ראוין הללו להושיבן בראש ולמנותן פרנסים על הצבור שלח להו ולא באו בפעם ראשונה חזר ושלח להם ובאו אמר להם כמדומין אתם ששררות וגדולה אני נותן לכם כשרציתי למנות אתכם על הצבור שלא באתם פעם ראשונה כדי למעט את עצמכם לומר שאינכם ראוין לאותה גדולה אין הדבר כן אלא עבדות אני נותן לכם בשררה זו שנאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה והיינו דכתיב בעזריה וישב בבית התפשית דכיון שנצטרע ונדחה ממלכותו ופרק מעל צוארו עול רבים נעשה חפשי עכ"ל הרמ"ה :

עיון יעקב

פאר יעקב על ברכות דף כ"ז לכן קאמר עלי אין זה תמיה כל כך לפי שאסור ליהנות משום אדם תמה על שני תלמידים שיש ביבשה שאין להם לחם לאכול אף שמותר ליהנות מהבריות לכך נתן עיניו להושיבן בראש וע"י כך יגדלהו משל אחיו ובזה מתורץ נמי קושיית הרמ"ס ודו"ק: שלח להם ולא באו . בשליחות הראשון שהיו בורחים מן הגדולה ונראה שזה מקור דעת הרמב"ם פ"ג מהלכות סנהדרין שכתב וז"ל כך היה דרך חכמים הראשונים בורחים מלהתמנות ודלא כב"י בח"מ סימן ח' דכתב מהא דאמרינן דהוה מטמר נפשיה מלסמכיה ע"ש וזה אינו דהא שם מסיק הש"ס כיון דשמע הא דאמר ר' אלעזר אין אדם עולה לגדולה וכו' אמלי לנפשיה ודו"ק: כמדומין אתם ששררות אני נותן לכם . היינו להשתרר על הצבור ולהטיל עליהם אימה יתירה עבדות אני נותן לכם היינו להנהיג את הצבור בנחת ולסבול עול הצבור כדאיתא בפ"ק דסנהדרין וזה עבדות וזה שמביא בפסוק אם היום תהיה עבד לעם הזה דהיינו להנהיג אותם בנחת ולא לשעבד בהם יותר מדאי ולכך בעוזיהו דכתיב בחזקתו גבה את לבו והשתרר על הבריות לכך נצטרע ואח"כ נעשה חפשי מה שהיה לו קודם שנצטרע וק"ל : אלא מדשני קרא בדיבוריה . עי' פירש"י ועוד י"ל דיש כאן עוד שינוי דמלת אשר לא שייך אנשיא דהכי ה"ל למיכתב נשיא אשר יחטא אלא דמלת אשר הוא מלה בפני עצמה אשרי הדור שנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו : אלא אמר רבא אשרי צדיקים שמגיע אליהם בעוה"ז . עי' פרש"י בחומש שדוחה פירוש זה שלא מתיישב על זה לשון מקרא ע"ש ואפשר דס"ק סקרא שלא יעלה על דעתך אולי אין הצדיק צדיק גמור וכן הרשע אינו רשע גמור ע"ז קאמר גם זה הבל כי ודאי אל אמונה ואין עול וכפרש"י שם אלא שיש מצות שפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב וכדאיתא בפ"ק דקידושין וכן להיפך יש עבירות גדולות שפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כדאיתא בירושלמי דפיאה לכך אילו הין

הרי"ף

מ"ד יש הבל אשר נעשה על הארץ כו' . צריך לבאר מה הוקשה לו בכתוב זה וע"ק דמשמע דדריש אשר מלשון אשרי הצדיקים וכו' ובסמוך גבי אשר נשיא יחטא דדרשינן אשרי ומתקיף רבא אלא מעתה וכו' מדשני קרא בדבוריה וא"כ היכי דריש הכא אשר יש צדיקים מלשון אשרי הצדיקים וע"ק לדרשת רבא שאמר אשרי לצדיקים שזוכים גם בעוה"ז ואוי להם לרשעים שבאות עליהם צרות גם בעוה"ז אם כן היכי קאמר גם זה הבל שהרי מה שאוכלים הצדיקים ב' עולמות ורשעים מצטערים בב' עולמות אין זה הבל אלא שכר כפול ועונש כפול ונראה דדייקי בהאי קרא דכתיב אשר יש צדיקים ג"פ אשר בענין א'·ושנה הכתוב בצדיקים למכתב בהו אשר איכא למדרשיה מלשון אושר ואמר ויש רשעים דדרשינן מלשון וי והיינו אוי לרשעים ואמר שגם זה הבל כי אין לצדיקים להצטער בייסוריהן וגם אין לשמוח הרשעים בשלותם כי כל עניני עוה"ז הבל ולדרשת רבא ה"ק אשר יש צדיקים אשר מגיע אושר כפול הוא לצדיקים להיות אוכלים ב' עולמות ואין הקב"ה מנכה להם לעוה"ב כי אכילת עוה"ז הבל היא ואינה נחשבת השכר וגם אוי לרשעים שמצטערים גם בעוה"ז ואל תאמר שמא ינכה הקב"ה מעונשם של עוה"ב כי גם זה הבל העונש שנצטערו בעוה"ז לערך עונשם העיקרי בעוה"ב:

עין יוסף

ך אשר יש צדיקים · איידי דדרש אשר נשיא יחטא לשון אשרי נקט נמי האי דרשה דרב נחמן דדריש אשר יש צדיקים מלשון אשרי · ומדכתיב גבי צדיקים ברישא אשר יש וגו' וגבי רשעים בסיפיה שינה למכתב ויש וגו' · לכן דריש אשר מלשון אשרי · ודריש ויש כמו וי יש · וזהו שקאמר הגמרא אוי להם לרשעים ופרש"י אוי כמו וי כו' : ואוי להם לרשעים שמגיע אליהם · רעות בעוה"ב כמעשה הצדיקים המגיע להם בעוה"ז · שהקב"ה מביא יסורים על הצדיקים בעוה"ז כדי לגבות חובם · כדי שיהא שכרן טוב ושלם לעוה"ב · והרשעים שמגיע עליהם יסורין בעוה"ז אוי להם שאין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב · וקשה לפי דרש זה היכי מתפרש רישא דקרא דכתיב יש הבל אשר נעשה על הארץ · וגם סיומא דפסוק שגם זה הבל · ויש לומר דלזה הכתוב לומר דטובות עוה"ז ורעותיו כלא חשיבין · דאפילו מה שיאושרו הצדיקים על היותם מוצלחים בעוה"ז · ומה שיענשו הרשעים אף בעוה"ז שיראה דבר נכון לפי האמת · הבל

לקמיה דרבא אמר להו אוקמיתו מסכתא פלן ומסכתא פלן אמרו ליה אין איעתריתו פורתא אמרו ליה אין דזבנינן קטינא (קטינא) דארעא קרא עלייהו אשריהם צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים שבעוה"ז בעוה"ז [א][אמר רבה בר בר חנה] א"ר יוחנן מ"ד (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וגו' משל (למה"ד) לשני בני אדם שצלו (את) פסחיהם [אחד אכלו לשום מצוה וא' אכלו לשום אכילה גסה זה שאכלו לשום מצוה צדיקים ילכו בם זה שאכלו לשום אכילה גסה ופושעי' יכשלו בם א"ל ר"ל רשע קרית ליה נהי דלא עביד מצוה מן המובחר פסח מי לא קאכיל אלא משל לשני ב"א זה אשתו ואחותו עמו בבית וזה אשתו ואחותו עמו בבית א' נזדמנה לו אשתו וא' נזדמנה לו אחותו זה שנזדמנה לו אשתו צדיקים ילכו בם וזה שנזדמנה לו אחותו ופושעים יכשלו בם מי דמי אנן קאמרינן חדא דרך והכא שני דרכים אלא משל ללוט ושתי בנותיו הן שנתכוונו לשם מצוה צדיקים ילכו בם הוא שנתכוין לשם עבירה ופושעים יכשלו בם ודלמא הוא נמי לשם מצוה הוא מכוין א"ר יוחנן כל הפסוק הזה לשם עבירה נאמר (בראשית יג) וישא לוט (שם לט) ותשא אשת אדוניו את עיניה' את עיניו (שופטים יד) ויאמר שמשון [וגו'] אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. וירא (בראשית לד) וירא אותה שכם בן חמור. את כל ככר הירדן (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. כי כלה משקה (הושע ב) אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי והא מינס אניס תנא משום רבי יוסי בר רבי חוני למה נקוד על וי"ו שבובקומה של בכירה לומר לך שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע ומאי הו"ל למעבד מאי דהוה הוה נפקא מינה דלפניא אחרינא לא איבעי ליה למישתי [חמרא] דרש [ב]רבה מאי דכתי' (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון אח נפשע מקרית עוז זה לוט שפירש מאברהם ומדינים כבריח ארמון שהטיל מדינים בין ישראל לעמון שנא' (דברים כג)

רש"י

והרשעים שבאים עליהם יסורים בעולם הזה אוי להם שאין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב : אוקמיתון מסכתא פלוני. כלומר (למדתם) [יש לכם מסכתא סדורה בפיכם] מסכתא פלוני ופלוני : איעתריתו פורתא · יש לכם עושר כדי שלא תהיו צריכין לטרוח אחר מזונות ותוכלו לעסוק בתורה תדיר: אמרו [ליה] אין · משום דזבנינן כל חד וחד קטינא דארעא ומתזנינן מינה [ברווחא] : קרי עלייהו אשריהם צדיקים שמגיע אליהם וכו' · משום דאכלי תרי עלמי: [לשם אכילה גסה·שלא לשם מצוה אלא נתכוין לאוכלו לשם קנוח סעודה : מי דמי אנן קאמרינן חד דרך · דזה ילך בה וזה יכשל בה : והכא שני דרכים · דלזה נזדמנה לו אשתו ולזה נזדמנה לו אחותו : נפשע · כמרד שמרד בו שפירש ממנו : מקרית עז · עוז כמו עז אברהם כדכתיב אל צור חוצבתם (ישעיה נא) : שהטיל מדינים·בינו ובין בנ"י כבריחים שנעולים שהחיצונים אינם יכולים ליכנס

מהרש"א

דהכא וכו' וק"ל : דזבנינן קטינא וכו' · דקדק לומר איעתריתו פורתא גם השיבו לו קטינא דארעא משום דגם רוב עושר הוא סבה לביטול תורה דמרבה נכסי' מרבה דאגה לעסוק בהם ואין לו פנאי לעסוק בתורה ובהכי יתיישב דאין זה סותר מה שאמרו [א] דאין אדם זוכה לשתי שלחנות דהיינו שיהיה לו רוב טובה גם בעוה"ז ודוד ושאר מלכיות מביתו שהיו צדיקים חזי כמה הרפתקי דעדו עלייהו בעוה"ז ודו"ק : (בגמ') פסח מיהו קעביד וכו' · בפ"ד דנזיר כתבו התוס' משמע דאכילה גסה שמה אכילה וקשה דבפרק בתרא דיומא אמרינן דהאוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור דלא שמה אכילה ואור"ת דשני עניני אכילה גסה הם וכו' עכ"ל ע"ש ובתוס' פרק הגוזל קמא ובפ' ע"פ. ואין להקשות דלוקמי אכילה גסה דהכא בכה"ג דלא שמיה אכילה ולא תקשי ליה פסח מיהא עביד די"ל דלדיקים ילכו בם ופושעים וגו' מיירי ודאי אענין אחד ואכילה גסה דיוה"כ לא מקרי אכילה אלא מזיק כדאמר התם ואע"ג דאכתי לא אסיק דמיירי בדרך א' הא מסיק אדעתיה שפיר דאיירי בענין אחד ודו"ק : (שם) אחד נזדמנה לו אשתו ואחד נזדמנה לו אחותו וכו' · לכאורה מה שייך לדיק ופושע בדבר שנזדמנה לו ויש לפרש למאי דס"ד השתא ע"ד לא יאונה לצדיק כל און ואיירי דזה היה מתכוין לאשתו והש"י הזמין לו אשתו כי צדיקים ילכו בם וזה נתכוין לאחותו ונזדמנה לו וק"ל: (שם) הוא שנתכוין לעבירה וכו' · כתבו התוס' למ"ד נמי בן נח מותר בבתו כבר פירשו מעלמן מהרבה עריות עכ"ל · ובפרק ד' מיתות כתבו דאסכתן שסיפר הכתוב בבנות בדבר שעתידה ליאסר דאמרי' לקמן בן נח מותר בבתו ובהוריות אמרו לוט כו' הוא שנתכוין לעבירה ופושעים וכו' ע"ש וק"ל:(שם)הם שנתכוונו לשם מצוה לדיקים ילכו בם· י"ל שזכו שהותרו הנקבות לבא בקהל והוא שנתכוין לשם עבירה ופושעים יכשלו בם זה גרם לזכרים שלא יבואו בקהל כדאמרי' מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית ודכתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם וגו' י"ל דהא והא גרם וק"ל : (שם) ודלמא הוא נמי לשם מלוה קמכוין וכו' · נ"ל דפריך לפי סברת המתרץ דקאמר דהיה מתכוין לשם עבירה אבל המקשה ודאי הוה ס"ד השתא דלא איכוין כלל כדפריך לבסוף והא מינס אניס כו' ולא אסיק אדעתיה הא דמשני אבל בקומה ידע ודו"ק : (שם) נקוד על וי"ו של ובקומה וכו' · בנזיר [ב] פירשו התוס' לומר לך דהוא כמאן דליתא דהא ובקומה ידע עכ"ל אבל קשה מהסיא דפרק הפועלים [ג] למה נקוד על אי"ו שבאליו כו' ובפי' התוס' דאמר בב"ר כל מקום שאתה מולא כתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב כו' ע"ש וא"כ הכא כיון שהכתב רבה אתה דורש את הכתב דהיינו ובקמה בלא וי"ו ולמה נכתב בקמה כלל כיון שהוא היפך משמעו ואם נאמר דעל וי"ו קמא של ובקומה קאמר ניחא ותדרוש ביה הכי ולא ידע בשכבה בקומה דאפי' בקומה למחרת שכבר הפיג אז מיינו והיה ראוי אז להיות נזכר את שכבה אפילו מאתמול כדרך השיכורים שגם שלא ידעו בעת שכרותם מה שיעשו למחרת כשמפיגים מיינם הם נזכרים קלת ממה שעשו בשכרותם הנה לוט היה שכור כ"כ שלא היה נזכר בקומה כשהפיג אז מיינו מה שהיתה שכבה אפילו אתמול ומגיה תידוק הא בקומה גופה ידע בעת קומה והשתא ה"נ הכא אתה דורש את הכתב ודו"ק : (שם) כל הפסוק זה ע"ש עבירה נאמר וישא לוט וגו' · כי הפסוק הזה נראה כמיותר לפי פשוטו כי מה הולרך להאריך בענין שנשא עיניו איזו ארץ הטובה עד שבחר לו הככר וע"כ דרשו בו לענין ערוה על שהיו שטופי זמה בחר לוט בשכונתם כפרש"י בחומש ועיין בב"ר קלת בפנים שונים ולא הביא שם עיניו משמשון דמקרא גופיה דותשא אשת אדוניו את עיניה דריש נמי עיניו ודו"ק : (שם) אח נפשע כו' · פרש"י נפשע כמרד שמרד בו שפירש ממנו עכ"ל ובנזיר פרש"י בע"א ז"ל אח נפשע זה לוט שנקרא אח כו' אל נא תהי מריבה וגו' עכ"ל עוד נ"ל נפשע מלשון פסיעה והליכה כמו כפשע ביני ובין המות שהיה לוט נפשע והולך מקרית עוז זה אברהם שאילו היה אללו לא היה נשבה ע"י הד' מלכים וק"ל: (שם) שהטיל מדנים בינו ובין ישראל שנאמר

הרי"ף

מ"ד כי ישרים דרכי ה'. הוקשה לו מ"ש ופושעים יכשלו בם הילל"ל ופושעים יכשלו בדרכם לזה דרשו למה הדבר דומה לשנים שאכלו פסחיהם : גם דכיון שהם ישרים היאך יכשלו

עין יעקב

נזהרין מאוד במלות אלו לכך זכו בעולם הזה ובעוה"ב והרשעים להיפך אבל באמת הצור תמים פעלו אל אמונה ואין עול לשלם לכל אחד כפי גמולו : אוקמיתו מסכתא פלן . שאל להם מתחלה אם למדו מתוך עוני שכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימו מעושר

וק"ל וכי השיבו לו אין א"כ שאל להם אי איעתרו פורתא כלומר רק פירותיהן בעוה"ז וגוף הקרן לעוה"ב ועוד כדי שלא יטרדו בנכסיהן ועי' במהרש"א : נהי דלא קעביד מצוה מן

עין יוסף

הוא · כי לא יאושר הלדיק ולא יעונה הרשע אלא מלד שכרו ועונשו בעולם הבא . כי עניני עולם הזה לא עובר ואינו מעלה ואינו מוריד (יפה מראה):

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה דזבנינן כו' ובהכי יתיישב דאין זה סותר מה שאמרו (ברכות דף ה ע"ב נזיר דף כג ע"א ותוס' בברכות דף ה ע"ב בשביל סוגיא דהכא ומגדולת רבי הוכיחו דעיקר הגי' לא כל אדם זוכה כו' עיין שם) : [ב] שם ד"ה נקוד על ו' . בנזיר (דף כג ע"א) : [ג] שם דפרק הפועלים (דף פ"ז ע"א) :

יד יוסף

א נזיר דף כג ע"א: ב בנזיר שם אי' רבה:

חדושי גאונים

זה שנזדמנה לו אשתו לדיקים ילכו בם וזה שנזדמנה לו אחותו ופושעים יכשלו בם . הקשו בספר רלוף אהבה ובס' תאוה לעינים אמאי קרי לזה פושע כיון דנזדמנה לו ולק"מ דודאי כבר עבר עבירות במזיד בהזדמנו לו עבירה כזה בשוגג כדאיתא בנדרים דף י' דאין הקב"ה מביא תקלה בשוגג לצדיקי' שיוכלו להביא קרבן חטאת שאינו בא בנדבה רק בשגגת עבירה לכך חסידים ראשונים היו מתאוים להביא קרבן חטאת היו מתנדבים נזירות למקום כדי שיתחייבו קרבן חטאת גם דל"ב בהרא"ש ד"ה מפני איתא כי גם בש"ס חולין דף נ"ט קרי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און דבתחלה היה סבר למיכל מינים באומא אותביה בתורא ונפל מיניה תילחי תילחי גם ביבמות דף קכ"א קרי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און שהיה רוצה לנדות את רב שילא בטעות ומנעו שמואל וזהו שאחז"ל במס' אבות פ"ד עבירה גוררת עבירה ופרש"י דמתוך עשייתה של זו תכשל לו האחרת שכן דרך של יצה"ר מוסיף והולך להכשילו בעבירה כדי לטרדו מן העולם עכ"ל הגם שבתוס' חולין דף ה' ע"ב מבואר דדוקא בדבר מאכל אין הקב"ה מביא תקלה על ידם מ"מ בנדרים שהבאתי לעיל גם בשאר דוכתי לא משמע כן אלא אפילו שאר שוגגין אינו מביא על ידם וצ"ע זה על דברי התוס' : והשתא א"ש נמי דפריך בגמ' ודילמא

לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' [א]דרש רבא ואיתימא רבי יצחק מאי דכתיב (משלי יח) לתאוה יבקש נפרד (ו)בכל תושיה יתגלע לתאוה יבקש נפרד זה לוט שנפרד מאברהם ובכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דתנן [ב]עמוני ומואבי אסורין איסור עולם ואמר עולא תמר זנתה וזמרי זינה תמר זנתה יצאו ממנה מלכים ונביאים זימרי זינה נפלו כמה רבבות מישראל אמר ר"נ בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה שנא' (שופטים ה) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך מאן [ג]נינהו נשים באהל שרה רבקה רחל ולאה איני [ד]והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה אימא כמצוה שלא לשמה [ה]א"ר יוחנן שבע בעילות בעל סיסרא באותה שעה שנאמר (שם) בין רגליה כרע נפל שכב וגו' והא קא מיתהניא מעבירה א"ר יוחנן משום רשב"י אפילו טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים *) א"ר יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצתה ממנו רות דא"ר יוסי בר"ח רות בת בנו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב [ו]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מנין שאין הקב"ה מקפח אפי' שכר שיחה נאה מהכא דאילו בכירה דקרייה מואב א"ל רחמנא למשה (דברים ב) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה [דף יא ע"א] הוא דלא הא צעורי צערינהו ואילו צעירה דקרייה בן עמי א"ל (שם) אל תצורם ואל תתגר בם כלל אפילו צעורי לא א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה זכתה וקדמתה ארבעה דורות למלכות] :

*) נ"ל גופא אר"י כו' וכ"ה בנזיר

תניא

רש"י

לפנים וכך אין עמוני ומואבי יכולין להתערב בישראל דכתיב לא יבא עמוני ומואבי: לתאוה· של עבירה יבקש נפרד: זה לוט· דכתיב ביה ויפרדו איש מעל אחיו: יתגלע· כמו לפני התגלע (משלי יז) ל' גלוי: תמר זנתה· ונתכוונה לשם מצוה כדי להעמיד זרע מן הצדיקים כדכתיב כי ראתה כי גדל שלה: זמרי זינה· ונתכוין לשם עבירה: מדקאמר גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה מכלל דמצוה שלא לשמה גריעותא הוא והא אמר רב יהודה וכו': אלא אימא גדולה עבירה לשמה· כלומר לשום מצוה כמצוה שלא לשמה: בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד הרי שבעה: נתכוונה לשם מצוה· כדי להתיש כחו ותהא יכולה להורגו: מ"ב קרבנות· ג"פ ז' מזבחות פר ואיל במזבח: יצאה ממנו רות· שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות: דקרייה מואב· משמע מאבי: בן עמי· בלשון נקיה הוא דלא רצתה להודיע דמאביה נתעברה: אמר אל תצורם ואל תתגר בם· ומדלא כתיבא בהו מלחמה ש"מ דאפילו לערא לא ליעבד להם ולא עוד אפי' בכירה דקריתי' אב הכתוב פירסמה דכתי' (בראשית יט) ותשכב את אביה ובצעירה כתיב ותשכב עמו: וקדמתה ארבע' דורו'· בישראל עובד ישי דוד ושלמה ואילו לצעירה לא הוה בישראל עד רחבעם בן שלמה דהוה לי' מנעמה העמונית] :

אלא

מהרש"א

לא וגו'· כך היא הגירסא במס' נזיר והיינו כמ"ש לעיל שהוא גרס שלא יבאו הזכרים בקהל ע"י שנתכוין לעבירה וק"ל: (שם) לתאוה יבקש נפרד זה לוט כו'· אע"ג דכתיב ויפרדו איש מעל אחיו משמע ליה דלוט נפרד תחלה מדסמיך ליה ויסע לוט וגו' כך פרש"י בנזיר ועוד נראה דמשמע ליה הפירוד על לוט כדכתיב לעיל מיניה ויאמר אברם אל לוט וגו' הפרד נא מעלי וגו' וק"ל: (שם) ובכל תושיה וגו' בבתי כנסיות ובבתי כו'· ובתושיה לא נאמר אלא ובכל תושיה לומר לך שנתגלע קלונו בב' תורות כו' בתורה שבכתב בבתי כנסיות כדכתיב לא יבא עמוני וגו' ובתורה שבע"פ בבתי מדרשות דתנן עמון ומואב כו' כן פירש"י בנזיר והתלמוד לא הזכיר אלא מלתא דבתי מדרשות דתנן עמוני כו' ואפשר לומר דה"ק שנתגלע קלונו ולא קלון של בנות שנתכוונו לשם שמים ואהכי מייתי מתני' דתנן עמוני וכו' דמפורש בהך מתני' דעמונית ומואבית מותרין אבל בקרא אין דבר זה מפורש כ"כ כדאיתא בפרק הערל ע"ש ודו"ק: (שם) תמר זינתה זמרי כו'· [הגה] שלשם שמים נתכוונה להעמיד תולדות מזרע של יעקב מ"מ דרך זנות היה זה שעשתה עצמה מופקרת לחמיה שהרי ידעה אבל יהודה לאו דרך זנות בא עליה לפי מה שהיה סובר שאין זו כלהו כמ"ש הרמב"ם פ"א דהל' אישות דקודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק כו' ובועל אותה על אם הדרך כו' עכ"ל והוא בעצמו מעשה יהודה ועוד שאמרו בסוטה שנתנה עינים לדבריה ואמרה גיורת אני פנויה אני יתומה אני טהורה אני ומיהא לש"ש נתכוונה אבל זמרי ודאי זינה שבא על בת אל נכר שהוזהר על כך לאחר מתן תורה דקנאין פוגעין בו וע"כ נקט זמרי זינה ולא נקט כזבי בת צור זינתה כדנקט תמר שהיא ודאי לא הוזהרה על כך ולא נפלו הרבבות מישראל רק בעון זמרי שהיה ישראל: (שם) גדולה עבירה לשמה כו' שנאמר מנשים באהל וגו'· בתוס' פרק מצות חליצה פי' מאמהות לפי שהיו נהנות מן הביאה אבל יעל לא היתה נהנה מן הביאה כו' עכ"ל ונראה דע"ש ביאה שלהם שהיה בצניעות והאהל מיוחד תלה הדבר באהל כמ"ש בשרה ויאמר הנה באהל מלמד שצנועה היתה וברבקה ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו וברחל ולאה ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ולפי זה דתמר אע"ג דנתכוונה לש"ש לא מקרי עבירה לשמה כיון דנהנית מן הביאה כמו האמהות כן נראה לפרש מדברי התוס' דיבמות דמצוה שלא לשמה קאי על אמהות עצמן שעשו מצוה כדי לקיים תולדות מן האבות כמו בתמר ומיהו לאו לשמה מקרי כיון דהיו נהנים מביאה אבל בנזיר פרש"י בע"א שרה רבקה רחל לאה שאמרו לבעליהן לבא על שפחתן ולא לשום מצוה וכו' עכ"ל והוא דחוק דלא הוה דומיא דיעל דקאי על עצמה וק"ל. ומ"ש הא קא מתהניא מעבירה כו'· עיין בתוס' פרק מצות חליצה ובנזיר פ"ד. ומ"ש כל טובתן של רשעים רעה היא כו' השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע וגו'· ובפרק מצות חליצה מסיק בשלמא בלבן דלמא מדכר ליה שם דע"ז אלא הכא מאי רעה איכא דשדי בה זוהמא כו' ופירש"י שם דמדכר ליה שם דע"ז למה גנבת את אלהי עכ"ל ובפ"ד דנזיר פירש"י בע"א ומאי רעה איכא דאי מפיס במליה בהדיה אתי לאשתבועי בשם ע"ז שלו והתורה אמרה וכו' עכ"ל ע"ש והיינו נמי שהיה עובר על זה שהיה משתבע אח"כ בשם ע"ז כדכתיב אלהי נחור ישפטו וגו' שהוא חול כפירש"י בחומש ומיהו התוס' פירשו בפרק ד' מיתות דמשביעין העכו"ם היינו משום דלא מזכירין שם ע"ז אלא ש"ש ואע"פ שכוונתם לע"ז אין זה שם ע"ז כו'· ואפשר דאפ"ה הזהירו הש"י על כך ואיך שיהיה משמע דעבר לבן על צווי הש"י אבל בע"י דחק לפרש שקיים לבן צווי של הש"י ולא משמע כן מתוך אלו הסוגיות ודו"ק: (שם) שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ"ב כו'· וכתבו התוס' בנזיר וא"ת הא אמרינן בעלמא העוסק במצוה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וי"ל דהתם מיירי שעוסק בתורה שלא לשמה לקפח לאחרים וה"ק שעוסק שלא לשמה היינו לקנות לו שם עכ"ל וכה"ג כתבו התוס' בכמה דוכתין מיהא ההיא דמייתי הכא לכאורה לקפח לאחרים שהרי בא בהם לקלל ישראל וי"ל שהוא לא בא לקלל את ישראל רק מפני יראת עצמו כמ"ש וירא בלק וגו' ויגר מואב מפני בני ישראל וגו' וה"ל כמו לקנות לו שם לעצמו ודקאמר ביה שמתוך שלא לשמה כו' ר"ל שמתוך שלא לשמה דהיינו שהביא קרבנות שלא לשמה רק לקנות לו שם זכה שבא לשמה שזרעו דוד ושלמה הקריבו קרבנות לשמה:(שם) [ו]רות בתו של עגלון כו'·ובנזיר בת בנו של עגלון כו' ועיין בזה בחידושינו פרק ד' וה': (שם) מנין שאין הקב"ה מקפח שכר כו'

יד יוסף

א נזיר כג ע"ב כל הסוגי' וע"ש:ב יבמו' עו ע"ב : ג סנהדרין דף קה ע"ב : ד נזיר כג ע"ב פסחים דף נ ע"ב סוטה כב ע"א מז ע"א סנהדרין קה ע"ב ערכין טז ע"ב : ה יבמות קג ע"א נזיר שם: ו ב"ק לח ע"ב:

חדושי גאונים

הוא נמי לשם מצוה איכוין ומשני אמר ר' יוחנן כל הפסוק הזה ע"ש עבירה נאמר וישא לוט וכו' והלא זה הפסוק לא נאמר ממעשה זו ותו איך באמת אמר הוא שנתכוין לשם עבירה הלא הוא לא ידע כלל בשכבה ובקומה ותו היאך ס"ד דלשם מצוה איכוין הלא לא ידע בשכבה ובקומה ואפי' לא איכוין לשם מצוה ה"ל לפרוך פושע קרי ליה כמו דפריך לעיל גבי פסח אלא ודאי פושע קרית ליה לא הוי מצי נמיפרך דה"א דמוכח דהוי פושע מדנאה תקלה ע"י אפילו הוא שוגג דאי לאו דבעל עבירה הוי מעיקרא לא הוי בא לידו שוגג כזה לכך פריך דילמא איהו נמי איכוין לשם מצוה דאי לאו בעל עבירה הוי קודם מעשה אמרינן דליכא אפילו שגגת עבירה דאמרי' אי היה יודע מתחלה ג"כ היה מכוין [ב]אותו פעם לשם מצוה כמו בנותיו ומשני דמצינו דבלא"ה בעל עבירה הוי ומסתמא שגגת עבירה הוי ובודאי אף אם היה יודע לא היה מכוין לשם מצוה וע"כ שפיר הוי פושע דא"כ לא היה הקב"ה משלח על ידו שגגת עבירה כזו והשתא פריך והא מינס אניס הוא א"כ קשה אמאי קרית ליה פושע דכשהקב"ה שולח לבעל עבירה שגגת עבירה שפיר קוראין לו פושע דאל"כ לא הוי הקב"ה שולח על ידו אבל זה אנוס ואונס רחמנא פטריה ולא שייך לומר דאין הקב"ה שולח אונס לצדיק דזה מצינו ואסתר תוכיח ומוכרח לתרץ דבקומ' הוי ידע וכ"מ לפניא אחריתי ושפיר הוי שוגג וע"כ שפיר קרינן ליה פושע וק"ל (אורח מישור) :

עין יעקב

המובחר . כל סוגיא זו מתבאר בחידושינו דנזיר דף כ"ג : רות בתו של עגלון . סוגיא זו מתבאר בחידושינו פ' ד' וה' :

(אלא י"ב לוגין · דכתיב שמן זית הין והיינו י"ב לוג ונעשה בו נס שהספיק עד שנמשח בו משכן וכל כליו: ובו נמשחו כהנים גדולים· מימות משה רבינו ועד יאשיה שנגנז דאי לאו הכי לא מקרי כהן גדול דכתיב והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן: ומלכים· שעמדו ראשון כגון שאול ודוד): [מפני מחלוקתו· דהיכא דאיכא מחלוקת בעי משיחה: ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. משמע ירושה הוא להם כאדם שמוריש ירושה לבניו: [ולא כל דבעי מלכא מורית לבניה מלכות'· אפילו בלא משיחה:ירושה היא בזמן ששלום בישראל]: טעון משיחה·ואי לא משוח בשמן לא הוה כ"ג] : דמלך ראשון הוא · ממשפחתו דאינו מלך בן מלך: זה· דממלכי בית דוד טעון משיחה : ואין אחר· דאינו ממלכות בית דוד טעון משיחה : ומשום מחלוקתו של יורם נמשח בשמן המשחה· דאמרינן לעיל מלכי ישראל (אין טעונין משיחה) [אין מושחין ממנו]:באפרסמון דכיא·(ולא בשמן)[דלא הוי משמן]המשחה:

ולעולם יקדים לדבר מצוה כו'. מבואר בחידושנו פר' ד' וה' וע"ש:שהיה גדול ממנו ב' שנים וכו' . [כך היא הגי' בכריתות והכי מוכח מתוך הכתובים דכתיב בן כ"ג שנים יהואחז במלכו וג' חדשים מלך וגו' ויאסרהו פרעה נכה וגו' וימלך פרעה נכה את אליקים גו' ויסב שמו יהויקים גו' וכתיב בן כ"ה שנים יהויקים במלכו וגו' והרי שלא מלך יהואחז רק שלשה חדשים ומיד מלך אחריו יהויקים ויהואחז לא היה רק בן כ"ג אז ויהויקים היה בן כ"ה] וק"ק לפי זה דלא הל"ל ואת שלמה מפני מחלקותו של אדוניהו אלא את שלמה מפני אדוניהו ושאר בני דוד שהיו גדולים ממנו כדאמר הכא וע"ק הא דפריך ומי מלכי זוטרי מקמי קשישי והכתיב ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור אמאי לא פריך הכי אמלכותא של שלמה ומי מלכי זוטרי כו' וי"ל דהתם מפורש ביה שהיה ע"פ נתן הנביא ולא היה להם לחוש לגדול אי לאו

א ירושלמי שקלים פ"ו . תורת כהנים פרשה או . ויקרא רבה פרשה י' סימן ח' כריתות דף ה' ע"א : ב ר' יהודה אזיל לשיטתו דאמר בכריתות דף ה' שבלקו בו העיקרין משא"כ ר' יוסי התם ע"ש : ג מנחות פ"ט ע"א : ד במכילתין יב ע"א :

ז דף יא ע"ב *תניא (ויקרא ח) ויקח משה את שמן המשחה וימשח [את] המשכן [ואת] כל אשר בו ר' יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו תחלתו לא היו אלא י"ב לוגין ראה כמה יורה בולעת וכמה [ב]עיקרין בולעין וכמה האור שורף ובו נמשח המשכן וכל כליו ואהרן ובניו כל ז' ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה :

ח שם אין מושחין מלך בן מלך ואם תאמר מפני מה נמשח שלמה מפני מחלקותו של אדוניה ואת יהואש מפני עתליה ואת יהואחז מפני יהויקים (אחיו) שהיה גדול ממנו שתי שנים ואותו שמן קיים לעתיד לבא שנאמר (שמות ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם [ג]זה בגימטריא תריסר לוגי הוו. (*אמר מר אין מושחין מלך בן מלך מנ"ל אמר רב אחא בר יעקב דאמר קרא (דברים יז) למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו (כל הימים ואילו) [בקרב ישראל ירושה היא לכם ומנלן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה ולאו כל דבעי מלכא מורית מלכותא לבניה אמר רב פפא אמר קרא הוא ובניו בקרב ישראל בזמן ששלום בישראל קרינא ביה הוא ובניו ואפילו בלא משיחה ואפילו] כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה [מנ"ל] דכתיב (ויקרא ו) והכהן המשיח תחתיו מבניו לימא קרא והכהן תחתיו מבניו מאי המשיח קמ"ל דבניו [דכה"ג] נמי אי הוי משיח הוי כהן גדול ואי לא לא הוי כהן גדול · תנא אף יהוא בן נמשי לא נמשח אלא מפני מחלקותו של יורם (בן אחאב) ותיפוק ליה דמלך ראשון הוא חסורי מחסרא והכי קתני מלכי בית דוד משוחין מלכי (בית) ישראל אין משוחין מנ"ל [אמר רבא] דאמר קרא (ש"א טז) קום משחהו כי זה הוא זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה (ואמר) [אמר] מר אף יהוא לא נמשח אלא מפני מחלוקתו של יורם [בן אחאב] נמעול בשמן (המשחה) [ד]כדאמר רב פפא באפרסמונא דכיא[א]) ה"נ באפרסמונא דכיא · ואת יהואחז

*) עי' הגי' בגמ' .

הרי"ף

ומשום מחלוקתו של יורם נמשח בשמן המשחה . פרש"י דאמרינן לעיל מלכי ישראל כו' וקשה דלעיל דאמר מפני מה משחו לשלמה מפני מחלקותו וכו' נימא נמי וכי מפני מחלקותן

עין יעקב

וכמה עיקרין בולעין. כי ר' יהודה לשטתו אזיל דאמר בכריתו' דף ה' שבלקו בו העיקרין משא"כ לר' יוסי דהתם כמבואר שם בסוגיא: דאמר קרא למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' ירושה היא לכם. בעין יעקב קיצר כאן ומבואר בש"ס כאן ושם בכריתות דמ"מ כי איכא מחלוקת במלכי יהודה בעי

משיחה משא"כ במלכי ישראל להכי הוצרך לאוקמי באפרסמונא דכיא: מלכי ישראל אין מושחין. היינו משהתחיל מלכות בית דוד ואילך שהרי שאול נמשח בשמן המשחה וק"ל : ומשום מחלוקת של יורם נמשח בשמן המשחה. ק"ק לדעת ר' יהודה דלעיל שאחר כל המשיחות שמשחו בו לא היה נחסר משיעורו שעשהו תחלה דהיינו י"ב לוגין וככר נתבאר ריש פרק ה' דמעילה שלא מעל עד

עין יוסף

ז שמן המשחה שעשה משה במדבר. לא אמר זה להראות באיזה שמן הוא מדבר שהרי לא היה ולא נעשה אלא זה· אלא הכוונה לתת טעם לנס שהיה נעשה בשמן המשחה תמיד · הוא מפני שעשאו משה קדוש ה' נמשך עליו השפע האלהי · ועוד שעשאו במדבר אשר היתה השכינה יותר גלויה בו מכל המקומות האחרים (קרבן אהרן) : תחלתו לא היה אלא שנים עשר לוג · דכתיב שמן הין וההין י"ב לוגין · וזה הקרא מיירי בתחלת לקיחתו כדכתיב שם ואתה קח לך וגו' ושמן זית הין וכן הוא בהדיא בתורת כהנים במכילתא דמלואים סי' ט' ובירושלמי שקלים פ"ו · אבל בויק"ר פ"י איתא מתחלה לא היה אלא שנים עשר לוג שנאמר (שמות ל) שמן משחת קודש יהיה זה לי · ור"ל זה בגימטריא י"ב · והקשה היפ"ת דלמא מה שנאמר אחרי הבישול הוא דהוה י"ב דהאי קרא בהשארותו לעתיד מיירי כדקתני ושמא מתחלה הוה טפי שבלעום העיקרים והאור · ויראה דגמרא גמיר לה ואסמכוה אקרא עכ"ל · אבל לבי אומר לי שט"ס שם במדרש וצ"ל שנאמר ושמן זית הין כדאי' בת"כ ובירושלמי הנ"ל : וכמה עיקרין בולעין · שהיו שם ח' מינין · ובגמרא דכריתות רצה רבי יוסי לקרב הדבר אל הטבע ואמר שהיו שולקין העיקרין במים כדי שיבלעו המים · וכשיציף השמן עליהן לא יבלעוהו · וע"ש מה שהשיב לו רבי יהודה : ואהרן ובניו כל ז' ימי המלואים · כדילין בפ"ק דיומא מאומרו שבעת ימים ימלא את ידכם ואתקיש משיחה לריבוי דכתיב למשחה בהם ולמלא בם את ידם (ק"א) : ומלכים · אע"פ שלא נזכר בפרשה שמן המשחה משיחה רק באהרן ובניו · מכיון דאשכחן דצדוק הכהן לקח משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשחו לשלמה · מזה נראה שניתן ג"כ למשיחת מלכים. ואף על פי שיש לומר שהוראת שעה היתה · מ"מ קבלת חז"ל אין לנו לפקפק אחריה (יפ"ת) : ח מפני מחלוקתו של אדוניה. שהכריזו עליו יחי המלך אדוניהו · וכשיש מחלוקת פסקה הירושה · שכן כתיב הוא ובניו בקרב ישראל · שירצה כאשר יהיה בקרב ישראל ובהסכמת כולם אז הוא מוריש את בניו ולא בעי משיחה · אבל יש מחלוקת לאו ירושה וממנו מתחיל וצריך משיחה (ק"א) : שהיה גדול ממנו ב' שנים · דכתיב ביהואחז בן כ"ג שנה היה במלכו וג' חדשים מלך . וביהויקים כתיב בו כ"ה במלכו נמצא יהויקים גדול מיהואחז ב' שנים כמו ששנינו בסדר עולם : שנאמר שמן כו' יהיה זה לי . דמלת זה יתירה דבו הוא מדבר · אלא הכוונה לומר זה פי' בגימטריא זה יהיה קיים כולו לעתיד לבא · וכדאיתא בויק"ר פ"ב שכל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעוה"ז ולא לעוה"ב · והנה בת"כ הנ"ל ובכריתות דף ה' איתא שנא' שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם · הרי דלמדו שכולו קיים לע"ל מדכתיב לדורותיכם · וכן משמע מכאן · אבל מויק"ר פ"ב ופרשה י' ומספרי ספר במדבר פיסקא ל"ב דלא מייתי כלל מלת לדורותיכם· משמע דס"ל דמלת לי לחודא נמי משמע שהוא קיים לעולם וכמו שכתבתי לעיל שכל מקום שנאמר לי אינו זז כו' : הוא ובניו ירושה היא כו' · פי' דאחר דסמך הוא למלת ובניו ר"ל שהוא הנותן המלוכה לבניו וא"כ ירושה היא לבנים מהאבות ומשיחת האב הראשון די לכל הבנים (ק"א) : והכהן המשיח תחתיו מבניו · דמלת המשיח יתרה דהיה די שיאמר והכהן אשר תחתיו מבניו · ולזה אמרו

המתורגמן, א) מיט באַלזאַם ריינע .

יהואחז מפני יהויקים (אחיו) שהיה גדול ממנו שתי שנים ומי קשיש א) מיניה והכתיב (ד"ה א ג) ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ואמר ר' יוחנן* הוא יהואחז הוא יוחנן הוא שלום הוא צדקיה (אלמא יהואחז קשיש אלא) לעולם יהויקים קשיש ומאי בכור בכור למלכות ומי מלכי זוטרי מקמי (רברבי) [קשישי] והכתיב (דה"ב כא) ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור יהורם ממלא מקום אבותיו הוה יהויקים לאו ממלא מקום אבותיו הוה אמר מר הוא שלום הוא צדקיה [הוא יוחנן הוא יהואחז] והא חד חד חשיב להו דכתיב השלישי והרביעי מאי שלישי שלישי לבנים ומאי רביעי רביעי למלכות דמעיקרא מלך יהואחז והדר יהויקים והדר (יהויכין)[יכניה] ולבסוף צדקיהו. ת"ר הוא שלום הוא צדקיהו למה נקרא שמו שלום שהיה *מושלם במעשיו (ד"א) [איכא דאמרי שלום] ששלמה מלכות בית דוד בחייו ומה שמו מתניה שמו דכתיב (מ"ב כד) (וימלוך) [וימלך מלך בבל את] מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו ואמרו לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי [שנאמר (דה"ב לו) ויביאהו בבלה] וכתיב (שם) וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים:

ט דף יב ע"א ומי הוה שמן המשחה [ב]והתניא משנגנז ארון נגנז (עמו) צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה [ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לישראל שנאמר (ש"א ו) ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אותו והלך [ומי גנזו יאשיהו] מלך יהודה גנזו שראה שכתוב בתורה (דברים כח) יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' צוה וגנזום שנא' (ד"הב לו) ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל וא"ר אלעזר אתיא שם שם אתיא משמרת משמרת אתיא דורות דורות] א"ר פפא באפרסמא דכיא: שם ת"ר [ג]כיצד מושחין [את] המלכים כמין נזר ואת הכהנים כמין כי מאי כמין כי אמר רב מנשיא בר גדא כמין כף יוני תני חדא בתחלה מוצקין שמן על ראשו ואח"כ נותנין שמן בין ריסי עיניו ג) ותניא אחריתי בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואח"כ מוצקין [לו] שמן על ראשו [תנאי היא א"ד משיחא עדיפא וא"ד יציקה עדיפא מ"ט דמ"ד יציקה עדיפא

מהרש"א

משום מחלוקת של אדוניהו וק"ל: הוא יוחנן הוא יהואחז כו' · הוא ניחא דע"כ כיון דלא קחשיב יהואחז כאן בבני יאשיהו ובקרא כתיב דבנו שהיה שמו יהואחז מלך אחריו ע"כ דאחד מאלו בניו הוא יהואחז וע"כ שהוא יוחנן שמלך קודם יהויקים וצדקיהו אך מה שאמר הוא שלום הוא צדקיהו מנין לו לומר כן ולמה לא נאמר כפשוטו שהיה לו עוד בן רביעי שנקרא שמו שלום ואפשר מפני שלא הוזכר במקרא שום דבר משלום אמרו דהוא בעצמו צדקיהו וק"ל: ולמה נקרא שמו שלום שהיה מושלם במעשיו וכו' · ודכתיב ביה ויעש הרע בעיני ה' וגו' מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא כו' ושעבר על שבועת נ"נ וכו' וחוץ מהטא זה לא חטא כן פירש"י בדה"י ע"ש: יה יצדיק עליך את הדין כו' · לפי שהיו דורו של צדקיהו ראוין לגלות מיד ומפני זכות צדקיהו גלגלו כמ"ש בס"פ יש בערכין [א] בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתיישבה דעתו ולזה א"ל עד עתה בזכותך ישראל קיימין י"ה יצדיק עליך ר"ל על ידך יצדיק את הדין לקיים הגזירה של הגלות שאם גם אתה תחטא לעבור על השבועה כמ"ש וגם במלך נ"נ מרד אשר השביעו וגו' וק"ל: (בגמ') שראה שכתוב בתורה יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' · כמ"ש בו ויהי כשמוע המלך את דברי התורה ויקרע וגו' דהיינו שקרא בענין תוכחה זו יולך ה' וגו' וכתב בעל יפה מראה בשם המפרשים וכי מקודם שנמצא ספר הזה לא קרא מקרא זה והירצו שמצא חלקיה הספר נגלל על מקרא זה ולכן הבין כי בשורה רעה היא עכ"ל: (שם) צוה וגנזום שנאמר ויאמר ללוים וגו' הנו את ארון הקדש בבית וגו' · פרש"י בפרק הוליאו לו והא התם קאי אלא גניזה היא עכ"ל ולא ניחא להו למימר דלא הוה קאי התם שהעבירו מנשה ואמון את הארון ושמו תחתיו פסיליהם וגו' ולפיכך צוה יאשיה להשיבו למקומו וכן פרש"י לפי פשוטו בדה"י ע"ש דא"כ הל"ל החזירו או השיבו את ארון הקדש וגו' אבל תנו משמע ליתנו למקום שלא היה שם מעולם וכה"ג מדקדק התלמוד בפרק

רש"י

ומאי בכור · דקרי ליה הבכור יוחנן: בכור למלכות · שמלך ראשון: יהורם ממלא מקום אבותיו היה · [דכי מלך אכתי] צדיק הוה וממלא מקום אבותיו הוה מקודם ולבסוף החמיץ: מושלם במעשיו · צדיק גמור היה בכל מעשיו: ואמר לו · נבוכדנאצר יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: [ומי הוה שמן המשחה · בימי יהואחז דקתני ויהואחז נמשח מפני יהויקים: והתניא משנגנז הארון וכו' · מדכתיב תשימו בארגז מצדו דארגז בצד ארון קאי אלמא בהדי ארון נגנז ומדקאמר יאשיה תנו את ארון ה' בבית וגו' משמע שלוה לגונזו: אין לכם משא בכתף · ואמרינן במסכת שקלים אמר להם אם גולה עמכם שוב אינכם מחזירין אותו בכתפיכם לוה לגונזו: אתיא שם שם · דכתיב בארון ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' וכתיב ונועדתי שמה לבנ"י וכתיב בצנצנת המן ותן שמה מלא העומר מן מה ארון נגנז אף צנצנת המן נגנז: אתיא דורות דורות · דכתיב בצנצנת המן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם וכתיב בשמן המשחה שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם מה צנצנת המן נגנז אף שמן המשחה נגנז: משמרת משמרת · דכתיב בצנצנת המן דהוי נגנז למשמרת לדורותיכם וכתיב במקלו של אהרן למשמרת לאות לבני מרי וגו' מה צנצנת המן נגנז אף מקלו של אהרן נגנז: באפרסמא דכיא · משחו את יהואחז: כמין נזר · דהדר ליה הדורני באצבעתו כבלילא]: כמין כף יוני · שמתחיל למשוח באצבעו בין ריסי עיניו ומושך אצבעו על הראש והולך עד שמגיע לעורף ככף יוני כזה ח: [נותנים לו שמן בין ריסי עיניו · ושם מושחים לכהן כמין כף יוני כדפרישנא: מ"ד יציקה עדיפא דכתיב ויצוק משמן המשחה · והדר

[א] מהרש"א ד"ה

[א] מהרש"א ד"ה יה יצדיק· בס"פ יש בערכין (די"ז ע"א):

יד יוסף

א מגילה דף כג ע"א: ב יומא דף נב ע"ב כריתות דף ה ע"ב תוספתא סוטה פי"ג. והוספתא דיומא פרק ג: ג כריתות דף ה ע"ב מנחות דף עה ע"א:

עיון יעקב

שיפגום דהיינו חסרון ואולי י"ל כיון דנחסר דרך הטבעי רק שנעשה בו נס מיקרי מעילה או י"ל כיון שלא נפגם כלל דומה לכוס של זהב דמעל אף שלא נפגם כיון שאין דרכו לפגום ע"ש:

המתורגמן

א) עלטער. ג) אויגען ברוינען.

הרי"ף

נמשול בשמן המשחה והא אמרינן אין מושחים מלך בן מלך וצריך לחלק בין מלכי בית דוד שניתן להם למשוח מלך ראשון ואין מושחין מלך בן מלך ולפיכך כשיש מחלוקת בין הבנים א"כ נתפרדה חבילת זיקתו של מלכות מה שהיה ראוי למלוך תחת אביו והרי הוא כמו שאר בני דוד שאין בו זיקת מלכות מצד אביו וכשממליכין אותו הוא כמלך ראשון לבית דוד אבל במלכי ישראל שאין מושחין אפילו למלך ראשון כ"ש שאין מושחין לבן המלך מפני שמחלוקת

עץ יוסף

דהמשיח הוא תנאי לאומרו תחתיו · לומר שאם ימשח יהיה כ"ג תחתיו · ואם לא ימשח לא יהיה כ"ג תחתיו · ושיעור הכתוב והכהן המשיח הוא אשר יהיה

אמר הבונה [כיצד מושחין המלכים כו'] הן לצדק ימלוך מלך לשום כל מאמצי כח דעתו ועיניו להשגיח על עמו לטובה להישירם ולהגן בעדם וז"א תני חדא בתחלה יוצקין על ראשו מקום המחשבה והשכל ואח"כ נותנין שמן בין ריסי עיניו להודיע שיפקח עיניו עליהם ותני אחריתי איפכא שיודיעוהו שתחלה צריך שיראה בעינים פקוחות ויבין לרכם ומה לעשות להם ואח"כ יתבונן בדעת והשכל על תקונם:

בפ' יש נוחלין [א] ויקח ויחזור מיבעי ליה וק"ל:במין ב' טיפין מרגליות היו תלויות באהרן בזקנו כו'· המאמר הזה אומר דרשני דמה ענין ב' טיפין מרגליות ומהיכא מפיק ליה מהאי קרא וע"ק דמשמע דלא ירדו מעולם מזקנו ונשארו שם וא"כ סיפיה דקרא היאך יתפרש שנאמר שיורד על פי מדותיו גם קשה לפרש"י דכשהוא מספר כו' כשהיה מדבר עם אחרים עולות כו' וא"כ למה לא נפלו בתנועותיו הגדולות מזה כגון הליכה ישיבה שכיבה ובפירוש אחר שפרש"י בפ"ק דכריתות [ב] שכשהיה מסתפר במספרים קלת מהזקן היו עולות למעלה בזקן יתיישב זה וע"ק שאמר על דבר זה היה משה דואג כו' דמשמע משום שהיו אלו

וימשח: שבן אתה מולא אלא כלי שרת · הסוה משיחה ולא יליקה: מה טעם ויצוק משום דוימשח · כבר]: (כמין ב' טיפי מרגליות יש"ל שמן תלויה בזקנו): כשהוא מספר.[כשהיה מדבר] עם אחרים עולות ויושבות בעיקר זקנו כדי שלא יפלו: [שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה·שנגעתי

דכתיב (ויקרא ח) **ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו לקדשו ומאן דאמר משיחה עדיפא מ"ט קסבר שבן אתה מוצא אצל כלי שרת והכתיב ויצוק ובסוף וימשח הכי קאמר מ"ט ויצוק משום דוימשח]:** · י שם ‏ת"ר (תהלים קלג) **כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וגו' (אמרו) כמין שתי טיפי מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן אמר רב פפא תנא כשהוא מספר עולות ויושבות [לו] בעיקר זקנו ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה יצתה בת קול ואמרה (לו) כשמן הטוב וגו' כטל חרמון מה טל (זה) [חרמון] אין בו מעילה אף שמן**

הטיפין תלויות בו והרי ראה בו מעשה ניסים גם קשה גם אם היה יורד מראש לזקן למה היה חושש משום זה שירד גם עליו גם קשה מה ענין הדמיון כמו שהטל חרמון אין בו מעילה כך שמן כו' וע"ק לפי פשטיה כפרש"י על הלשון אף שמן המשחה שבזקן אהרן כו' שהרי לא היה חושש משום מעילה בשמן שבזקן אהרן רק משום שהיה ירא שמא נגע בשמן המשחה כשלבשו לאהרן וע"ק למה אהרן דואג אחר שנתבשר משה שאין בשמן המשחה שבזקן אהרן שום מעילה ולמה תלה אח"כ מעילת אהרן שלא מעל במשה גם המקראות הביאם שלא כסדרן בב'

קראי דבמשה הביא קרא המאוחר כטל חרמון וגו' ובאהרן הביא קרא דלקמיה הנה מה טוב וגו' · הוא מבואר דאמרינן בזבחים פרק טבול יום [ג] אמר רב משה כ"ג וחולק בקדשים היה שנאמר וכו' מיתיבי ה' שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל יבמה מלך אישה כ"ג בנה סגן בן בנה משוח מלחמה ואחיה נשיא שבט ואבלה על ב' בניה מלך אין כ"ג לא אימא אף מלך כתנאי ויחר אף ה' במשה וגו' רשב"י אומר אף זה נאמר בו רושם הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא אלא ה"ק אני אמרתי אתה כהן ואתה לוי עכשיו הוא כהן ואתה לוי וח"א לא נתכהן משה אלא ז' ימי המלואים בלבד וח"א לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי ואומר כו' ויש לדקדק אמאי לא נקט כן באהרן גופיה שהיו לו ה' שמחות שהוא כ"ג ואחיו מלך וגיסו נשיא ובנו סגן ובן בנו משוח מלחמה י"ל בזה דלכך לא נקט אהרן גופיה שהיה כ"ג ואין אבילות נוהג בו כמ"ש בענין ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם וגו' אבל אלישבע היתה נוהגת ב' אבילות ע"ד לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה וגו' אבל לפי דרכנו יש להשיב בזה כי באמת נדב ואביהוא היו ב' סגני כהונה כדאיתא במדרש רבה ואחרי מותן נתמנו במקומן אלעזר ופינחס והיה אז לאלישבע ה' שמחות וב' אבילות אמנם אהרן שידע סיבת מיתתן ע"ד שהקריבו עלמן ליכנס לפנים ועדיין לא הוזהרו עד"ז כמפורש במדרשות חשש שהוא מעל בחטא העגל וכמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וגו' שע"י כך הוא וזרעו אינן ראוין עוד לכהונה וליכנס לפניו יתע' ב"ה וע"כ היה דואג ולא היה לו שמחה בכל ענין ה' שמחות שזכר והוא ענין שמחות שהתחלנו בו לפי שכבר נתנה הכהונה למשה כי היה שלם במושכלות יותר מכל אדם שנאמר בו ודבר ה' עמו פנים וגו' וכי קרן עור פניו וגו' ובעבור חרון אף נעלה ממנו ופסקה מזרעו ונתנה הכהונה לאהרן אחיו כי הוא היה שלם במדות יותר מכל אדם ונתנה לו ולזרעו לעולם כמ"ש בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו' ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון והוא מפורש ששניהם בו אוהב שלום ורודף שלום ומקרבן לתורה וע"ז אמר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן וגו' מדכתיב זקן כפול שירדו ב' טיפין מב' לדי הזקן מימין ומשמאל ולא ירדו למטה שוב אבל נשארו שם והוא לרמז על שני המשוחים בכהונה שהאח' הוא הכ"ג והשני הוא משוח מלחמה כדאמרינן לקמן משוח יכול מלך ת"ל כהן אי כהן יכול משוח מלחמה ת"ל והכהן המשיח שאין משיח כ"ג וע"כ היו תלויות בו לרמז שבו יהיו תלויות ולא יפסקו ממנו ומזרעו לעולם וע"כ היו בו ב' א' מימין ואחד משמאל כמ"ש הסגן מימין וכו' והוא בעלמו ענין נבואה של זכריה שראה שני זיתים ואמר מה אלה שני בני היצהר שהוא רמז למשוחים מן הכהונה שלא יפסקו מזרעו של אהרן לעולם ורש"י פירש שם כהונה ומלכות ולא משמע כן דהא על בית שני נאמרה נבואה זו ולא היה שם מלכות בית דוד דמלכי ישראל אין מושחין אותם כדאמרינן במתניתין ומפרש רב פפא סיומא דהאי קרא שיורד ע"פ מדותיו תנא כשהוא מספר וכו' ר"ל שזכה אהרן שיורד שמן המשחה כדלעיל על זקנו ר"ל על ובשביל מדותיו שהיו לו בפיו שהיה מספר ומדבר שלום בין איש לחברו וע"ז אמר כשהוא מספר עם אחרים דהיינו לעשות שלום ביניהם היו עולות ויושבות לו וכו' לרמוז דבזכות זה הוא זוכה שלא יהיה למשיחיו הפסק ואמר שעל דבר זה שראה באהרן היה משה דואג לפי שהוא היה ג"כ כ"ג ולא זכה לב' טיפין שיבטיחו הס"י ב"ה על שני משיחים שלא יפסקו מזרעו ולמ"ד [ד] נמי לא נתכהן משה רק בז' ימי המלואים מ"מ מלך היה שהוא ג"כ נקרא משוח ולא הובטח שיהיה גם מזרעו מלך כמ"ש אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות ומוקי ליה שם לו ולא לזרעו וכו' ולא זכה לטפה בזקנו להורות לו שלא יהיה נפסק מלכות מזרעו וע"כ היה דואג שמא מעלתי בשמן המשחה שיש בו שום מעילה וחטא שלא זכיתי לשמן המשוחים האלו כמו שזכה אחי אהרן גם היה דואג ע"פ מ"ש שם בשעה שפוסקין לו לאדם גדולה פוסקין לו ולדורות שנאמר לא יגרע מלדיק עינו וגו' ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו וע"כ אמר שמא מעלתי להתגאות ואמר שילתה בת קול ואמרה כטל חרמון וגו' כי הנה הר חרמון הוא יותר גבוה מהר ליון והטל יורד ממנו להר ליון וכשם שאין בחרמון מעילה שהוא מניח לירד הטל ממנו אבל הוא למעלתו אשר הוא מוריד ומשפיע הטל להר ליון למקום המוכן לברכה אשר שם לוה ה' את הברכה וגו' וכדמיון הזה שמן המשחה שבזקן אהרן ולא בזקנתך אין בך חשש מעילה אבל הוא למעלתך שאתה הוא הראש ואתה משפיע להיות הכהונה מזרע אחיך לו ולזרעו לדורות ולכך לא כתיב על ראש אהרן כדכתיב על זקן אהרן כי הראש הנאמר בכתוב הוא משה שהוא ראשו של אהרן דוגמא שדרשו אחי וראש דגבי בנימין על יוסף אחי הוא וראשי הוא ולענין מלכות נמי שהיית דואג אין בך מעילה ושום חטא שהרי אתה הראש ומשפיע על תלמידך יהושע כמ"ש בו שאין מתקנא בבנו

הכותב

הרמ"ה ז"ל כתב כשהוא מספר.י"א כשהיה מדבר וחודו של זקן מתנענע מחמת הדבור היו עולות ויושבות בעיקר זקנו כדי שלא יפלו ואני אומר כשהיה מספר לשון תספורת וגילוח היו עולות ויושבות בעיקר זקנו כדי שלא יגזזו עם השער הנגזז ועל דבר זה על ב' טיפין התלויות לו לאהרן בזקנו היה **משה** רבינו דואג אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה שנגעתי בשמן התלוי בזקנו כשהלבשתיו ודלמא איכא הנאה שוה פרוטה יצאת ב"ק ואמרה כטל חרמון מה טל זה אין בו

הרי"ף

דלא עדיף ממלך ראשון למלכי ישראל: **ועל** דבר זה היה משה דואג . פרש"י ועל דבר זה על ב' טיפין כו' . ונראה שהקב"ה צוה למשה ולקחת משמן המשחה ומשחת אותו וכן עשה ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו איך היה חושש משה שמא מעלתי בו

עיון יעקב

כמין שתי טיפי מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן . עי' במהרש"א ואפשר דמרמז ג"כ שני בני אהרן הנותרים שהיו ראוין לשרף אלא שזכות אהרן גרם שניצולו כדאיתא ביומא דף פ"ז וזה היורד ע"פ מדותיו שמדותיו גרמו שניצולו ולכן כשהיה מספר היה עולה ויושבת

עץ יוסף

תחתיו מבניו (ק"א): י מה טל זה אין בו כו' · דפי' כשמן הטוב כו' כטל חרמון · שמן כטל שניכס שוים · כי כן משפט ב' הפכים · ע"ל כעס ככהן כעבד כאדוניו כו' : אף שמן כו' אין בו מעילה · שכל דבר שנעשית מלותו אין בו מעילה :

[א] מהרש"א סד"ה צוה. בפ' י"נ(ב"ב דק"כ ע"א): [ב] שם ד"ה כמין ב' טיפין . בפ"ק דכריתו' (ד"ה ע"ב): [ג] שם בא"ד בזבחים פרק טבול יום (דף קב ע"א) : [ד] בא"ד ולמ"ד (שם) :

יד יוסף

א כריתות דף ה ע"ב תנחומא סדר קרח סימן ו שוח"ט מזמור קלג במדבר רבה פ' יח סימן ח :

חדושי גאונים

היה משה דואג אמר שמא ח"ו מעלתי כו' ועדיין היה אהרן דואג אמר שמא כו'. ובלשון הזה נאמר במדרש תהלים סימן קלג ואמנם ביאורו הברור יצא לנו ממדרש שה"ש על פסוק לריח שמניך טובים אמרו שם שני שמנים הם שמן כהונה ושמן מלכות וזאת היא הדאגה אשר דאג משה שמא מעל בשמן המשחה ירצה שעם היות שררתם על ישראל היה על פי הדיבור אמנם עם כל זה דאג משה אדונינו מדוע יתנשאו על קהל ה' הוא מלך ואחיו כהן גדול ולקחו שררות שתי אלו השמני' משמן המשחה לעצמם וכ"ש שקשה יראתו זאת מסיפורי בני האדם וכמו שאירע לו עם קרח וכמו שפרשנו בזה הביאור בראשון ממועד קטן ולזה יצתה בת קול ואמרה שמאתו ית' נהיו הדברים האלה ואמנם אהרן דאג יותר ודאגתו מפורשת במה שאמר הוא לא נהנה ואני מעלתי שנהניתי וזה מבואר נגלה שדאג אהרן ביותר על גדולתו ועל שררתו כי משה עם היותו מלך לא נהנה מאחד מהם כמו שכתוב לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' וכמו שבא מפורש בהגדות ומדרשות והביאום המפרשים כשהלכתי למדין וכו' לזה משה לא מעל בשמן המשחה ירצ' בשררתו וגדולתו האמנם שררת אהרן ודאי קרובה להיות מועל בשמן המשחה

[א] מהרש"א ד"ה אי מסיק . בפ' ד' מיתות (דף סה ע"ב):

יד יוסף

א כריתות ד"ה ע"ב:

חדושי גאונים

כלומר בשררת משחתו לפי שהוא נהנה מזבחי בני ישראל ומתנותיהם וכל מ גות כהונה וכמו שבא מפורש ברבות ותנחומא פרשת קרח ראשית הגז לכהן בכור לכהן הזרוע והלחיים והקיבה . תרומה מעשר מן המעשר . החזה והשוק. וכל שאר מתנו' כהונה אשר בין כלם הם עשרים וארבעה לזה היה דואג . וכמה הפליגו להורות זה בסידור דבריהם כי הנה למעלה אצל משה אמרו בלשון ספק אמר משה שמא מעלתי ואמנם אצל אהרן זכרו אני מעלתי שנהניתי לפי שהוא ודאי נהנה וקרוב למעול כמו שביארנו. ודברים ברורים הם אלו על אוזן שומעת. כי נכוחים הם למבין וישרים למוצאי דעת. וזה שאמרו שם א"ר פנחס כשהוא מספר עולות ויושבות בעקרי זקנו ופרש"י והרמ"ה בשעת הדיבור היו עולות ויושבות כדי שלא יפלו . שהכונה הוא שדאג אהרן שיפלו אלו הב' טיפין שביארנו מ ת מ ת הדיבור של ישראל שיתרעמו עליהם ועל גדולתם וכן היה מאמר קרח רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' . וזה ברור מאד למביני מדע ומשכילים בכל חכמה (דרש משה):

האי מאן דבעי למידע אי מסיק ליה שתיה כו' . דבר הברור הוא שירמוז כמזכיר גם כמזהיר שבאותן הימים שבין ר"ה ליוה"כ שהן ימי תשובה צריך האדם שישתדל ביותר וביות' ויטרית ביתו היינו גופו כמו שכתוב ביום שיזועו שומרי הבית בנר מצוה ואור תורה להיות הוזק השמירה אליו לנר ה' נשמת אדם על בלי כי ישוב שם רוח מטיה רוח

ותלמידו · ואמר עוד ועדיין היה אהרן דואג וכו' · כמ"ש לעיל כי כשמתו בניו שהיו ב' סגני כהונה דהיינו שיהיה הא' כ"ג במקומו והשני יהיה משוח מלחמה היה דואג והלא מיתקן בו בעון העגל ומעל בשמן ב' המשוחים האלו שיפסקו ממנו · ואמר שיצאת בת קול וא"ל הנה מה טוב ומה נעים וגו' · זכר שתי מעלות טוב נאמר על בעל מדות טובות שהיו באהרן ונעים נאמר על המושכלות כמ"ש על התורה אמרי נועם שהיה במשה יותר מבכל אדם כמ"ש לעיל וז"ש מה טוב מדות של אהרן ומה נעים תורתו של משה אשר ע"כ זכו לשבת יחד בדור המדבר בכהונה גדולה ומלכות גם יחד שכמו שמשה לא מעל אבל זכה להשפיע מכבודו לאחרים שאפשר לא היו בניו ראוים כ"כויותר היה כבודו בבני אחיו כך אהרן לא מעל וחטא שתפסוק ח"ו הכהונה מזרעו הנשאר לו אבל אלו בניו מתו למעלתם כמ"ש בקרובי אקדש והוא ענין תחלת פרשת אחרי מות שבא אליהם בתנחומין על דאגות אלו שזכר ואמר וידבר ה' אל משה וגו' שדבר לו תנחומין על דאגתו שלא נתנה לו הכהונה לו ולזרעו שהרי בקרבתם לפני ה' וימותו וכבר נגזרה גזרה להיות הנקרבים בראשונה לשכינה שימותו כמ"ש כי בקרובי אקדש ואילו נעשה כן בב' בניך כמו שנעשה בשני בני אהרן הרי כבר פסקה הכהונה מזרעך וזרעך כלה אבל כבודך ליתן הכהונה לאחיך שתתקיים הכהונה בבניו הנותרים כמו שאמר אל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים ואמר שדבר גם תנחומין לאהרן על שהיה דואג שמא חטא ומעל בעון עגל שתפסק ממנו הכהונה הנה אחיך הוא על דרך שאמר שבת אחים כשם שאתה לא מעלת כן הוא לא מעל : אין מושחין את המלכים אלא על המעיין וכו' · דכל מלכות בית דוד בני מלכים הם ואין מושחין אותם אלא מפני המחלוקת כדאמרינן לעיל ולכך מושחין אותם על המעיין שתמשך מלכותם כמעיין ולא יפסיקן המחלוקת וע"ז מייתי משלמה כמ"ש לעיל שהיתה משיחתו מפני מחלוקת של אדוניה מה שאין כן משיחה דכ"ג דאפילו כ"ג בן כ"ג מושחין שלא מפני המחלוקת ולכך לא בעי מעיין וק"ל: אי מסיק שתא וכו' · יש לדקדק בדברי המאמר הזה מעיקרא אמר האי מאן דבעי למידע אי מסיק שתא אי לא וכו' ובעשיה לא קאמר רק חלוקה הראשונה דהיינו אי משוך נהוריה לידע דמסיק שתא ולא קאמר חלוקה שניה דאי לא משוך נהוריה לא מסיק שתא וכן בבעי למידע אי מצלח אי לא לירבי וכו' לא קאמר אלא אי שמין ושפיר מצלח ולא קאמר אי לא שמין ושפיר לא מצלח וכןבבעי למידע אי חזר ואתי לביתיה וכו' לא קאמר אי לא חזי בבואה דבבואה דלא אתי לביתיה ויש להשיב בזה משום דלכאורה בכל זה יש בו משום לחש דניחוש ומאיזה טעם יהא מותר בכל אלו טפי מפתי נפלה מפי מקלי נפלה מידי בנו וכו' כדאמרי' בפ' ד' מיתות [א] וכבר נדחקו המפרשים בכל זה ואענה חלקי גם אני מהידוע כי הטוב הוא בא ממנו יתברך ב"ה אבל הרע אינו יורד מן השמים אבל עונו של אדם הוא מסלק מדת טובו יתברך ב"ה מעלמו כמ"ש כי עונותיכם הבדילו ביני לביניכם ולזה הטוב הבא ממנו יתברך ב"ה בהחלט כמ"ש לא יצאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזרה וכו' אבל הרע אינו בא בהחלט כי אפשר שישתנה כמ"ש[חולין ז:]בר' חנינא שלא היה יכול המכשף להזיקו משום דנפיש זכותיה שנא' אין עוד מלבדו ולזה הנותן לעצמו סימן בדבר מה לטובה אין זה ניחוש אלא סימן טוב שיבא לו ממנו יתברך ב"ה אבל הנותן לעצמו סימן בדבר מה בהספק זה ולרע לו ה"ז ניחוש שתולה שיבא הדבר בהחלט ואינו כן דברחמי שמיא אפשר שישתנה וכל הני דנקט בהך ברייתא דפרק ד' מיתות דהוי ניחוש כגון פתי נפלה מפי וכו' הן ניחוש לרעה לו ולזה אמר האי דבעי למידע אי מסיק שתא אי לא וכו' לא בעי למימר אי לא מסיק שתא אלא דה"ק אי לא דהיינו דאי נמי לא משוך נהוריה לא יהא ידע אי מסיק שתא אי לא וכאילו לא עשה כלום דלא יסמוך אניחוש לרעה ולזה בעשייה לא קאמר אלא דאי משיך נהוריה מסיק שתיה וזה שנותן לעצמו סימן לטובה דשרי שהוא דבר הבא ממנו יתברך בהחלט אבל לא קאמר אי לא משיך נהוריה לא מסיק שתא דזה הוי ניחוש דא"כ לא משיך נהוריה אפשר דמסיק שתא דלרעה לא בא ממנו יתברך ב"ה ואפשר שישתנה בשום זכות וכן באי מצלח אי לא היינו דידע דמצלח בהחלט ואי לא היינו דלא ידע כאילו לא עשה כלום ולכך בעשיה לא נקט אלא אי שמין ושפיר מצלח אבל אי לא שמין אפשר דמצלח ואפשר דלא מצלח ולא ידע כלום וכן יש לפרש באי חזר לביתיה ואי לא דהיינו אי לא ידע ולכך לא נקט אלא אי חזי בבואה דבבואה לא ידע כלום והענין מבואר דבעשרה ימים אלו נגזר על האדם מי יחיה ומי ימות מי יעשר ומי יעני מי ינוח ומי ינוע מי ישקט וכו' ולזה כי הנר הוא נשמת אדם ואם ירא' דמשיך נהוריה יהיה לו לסימן טוב

משנה

המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה ועדיין [היה] אהרן דואג [אמר] שמא משה לא מעל (לפי שלא נהנה) [אבל] אני מעלתי (שנהניתי) יצתה בת קול ואמרה [לו] (תהלים קלג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד . מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת :

גמרא

יא שם [א]ת"ר אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותן שנאמר (מ"א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם [וגו'] והורדתם אותו אל גיחון · א"ר אמי האי מאן דבעי למידע אי מסיק (ליה) שתיה[א] אי לא ליתלי שרגא[ב] בהדי עשרה יומי דבין ריש שתא ליומא דכפורי בביתא דלא נשיב

רש"י

בו כשהלבשתיו] : ואני מעלתי · שמא נפל עלי מן השמן במקום שאין ראוי למשיחה ומעלתי : והורדתם אותו אל גיחון · אלמא בעיא משיחה על המעיין · (גיחון מעיין קטן אצל ירושלים ולא זהו גיחון היוצא מעדן) : ליתלי · ידליק:
אי

הכותב

מעילה אף שמן שבזקן אהרן אין בו מעילה שכל דבר שנעשית מצותו אין בו מעילה: והורדתם אותו אל גיחון · והוא אחד מד' נהרות היוצאים מעדן והרי הוא כמעיין שאינו פוסק אלמא בעיא משיחה על המעיין ונ"ל שכל הנהרות שהיו מששת ימי בראשית אינן פוסקין עיקריהן ומעיינותיהן ולפיכך צוה דוד מלך ישראל למשוח את שלמה על גיחון לפי שהוא נהר ידוע שהיה מששת ימי בראשית אבל שאר נהרות שאינם ידועים אפשר שהם ממימי הגשמים והשלג והברד וכיוצא בהן : ליתלי שרגא · יתלה נר דלוק באויר וי"א ליתלי ידליק ולא דייק · אי משוך נהוריה אם אורו נמשך השלהבת שבו משוכה כעלה משוך ולא מיקטפי איקטופי שאינה נבוכה לכאן ולכאן כדרך ששלהבת הנר עושה במקום שהרוח נושבת ידע דמסיק שתיה וי"א אי משוך נהוריה שדולק כל זמן

עיון יעקב

בעיקר זקנו לרמוז לו שלא יתרעם ג"כ על שפגע בו מדת הדין כפיו וזה וידום אהרן שקיבל שכר על שתיקתו : כדי שתמשך מלכותן שנאמר ויאמר להם המלך . הא דלא מצינו בהדיא שנזהר בזה כי אם במשחו את שלמה אפשר לומר לפי שידע דוד ברוח הקודש דאחר מיתת שלמה יתחלק מלכות בית דוד בימי רחבעם וירבעם לכן הזהיר אותם מאד על זה שימשחו על נהר גיחון כדי שימשך מלכותו שנים הרבה שלא יתחלק מלכותו בחייו : אמר רב אמי האי מאן דבעי למידע אי מסיק ליה שתא . נראה דדוקא באלו דברים מותר לעשות כן לפי שחיי ומזוני ובני לאו בזכותא תליא אלא במזלא לכן מותר לנסות מזלו בזה והא דיחזי אי מסיק שתא וכן אי הדר אזיל לביתיה היינו חיי והאי למאן דבעי למידע אי מצלח היינו מזוני

הרי"ף

לכך פי' שהיה חושש שמא נגע בשמן המשחה שבזקנו כשהלבישו אבל קשה לי לפירושו שקודם שמשחו לאהרן הלבישו הבגדים כמו שכתוב בפרשת צו וא"כ כתוב ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן וא"כ היאך אפשר שנגע בשמן המשחה שבזקנו כשהלבישו לאהרן וצ"ע וע"ק כיון שיצאת בת קול ואמרה למשה שאין בשמן זה מעילה איך עדיין היה אהרן דואג שמא מעלתי והלא כבר נעשית מצותו ולהכן זה פרש"י שמא נפל מהשמן במקום שאינו ראוי למשיחה ועדיין הוא בקדושתו שהרי לא נעשה מצותו בו ועליו אמר אהרן שמא מעלתי ויש לפרש בפשט הברייתא אמר משה שמא ח"ו מעלתי להניק משמן המשחה יותר משיעור הצריך למשיחת ראשו של אהרן שהרי מהשודף ירדו ב' טיפין אלו משמן המשחה ומעלתי בזה השודף יצאת ב"ק ואמרה כטל חרמון כו' כלומר כשהטל יורד אינו יורד במקום אחד בלבד כך השמן בילקתו יורד לכאן ולכאן

ועדיין היה אהרן דואג לומר נהי דלא מעל משה ביליקת השמן אבל אני נהנה בטיפי שמן שעל הזקן שלי שאינן במקום מצוה ואמר ליה הקב"ה הנה מה טוב ומה נעים כו' זה נלע"ד:

עץ יוסף

אני מעלתי שנהניתי · שנפל השמן בזקני שאינו מקום ראוי למשיחה שמא הוא הבב הדבר שנטנע עצמו בשעת היליקה · ויתכן עוד שדאגתו היה שמא נגע בשמן שבזקנו בידו והטפיח בהן בגופו ועבר משום על בשר אדם לא ייסך שאחז"ל מכין לכ"ג שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך וא"ת למה הקדים הכתוב תשובת אהרן לתשובת משה · י"ל מפני שהיא יותר צריכה דלאהרן היה מסתבר טפי שמעל מפני שנהנה·אבל משה לא נהנה (יפ"ת):

המתורגמן. [א]) אב ער ווירד דורך לעבען דיזעס יאהר . [ב]) זאל ער איין ליכט אן צינדען .

זיקא בגויה א) אי משיך נהוריה לידע דמסיק (ליה) שתא. מאן דבעי למיעבד עסקא ובעי למידע (עסקיה) אי מצלח אי לא [מצלח] לירבי תרנגולא אי שמין ושפיר לידע דמצלח עסקיה. האי מאן (דמיפק) [דבעי למיפק לאורחא] ובעי למידע אי הדר [ואתי] לביתיה אי לא ניקום בביתא" דחברא אי חזי בבואה דבבואהב) נידע דהדר [ואתי לביתא](ואי לא חזי בבואה דבבואה נידע דלא הדר לביתיה) ולאו מלתא היא דלמא חלשא דעתיה ומיתרע מזליה ג) אמר אביי השתא דאמרת סימנא מלתא היא [לעולם] יהא רגיל איניש (למיחזי) ב[למיכל] ברישא דשתא קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי. אמר להו רב משרשיא לבריה כי בעיתו מיעל ומיגמר קמא דרבייכו גרסו מתניתא [ועלו] קמי דרבייכו וכי יתביתו קמי' חזו לפומיה דכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך וכי גרסיתו גרסו על נהרא [דמיא] כי היכי דמשכן מיא משכן שמעתתייכו אקיקלי דמתא מחסיא תיבו ולא על אפדני דפומבדיתא טב גילדנא סריא [דמתא מחסיא

רש"י

אי משיך נהוריה · שדולק כל זמן שהשמן בתוכו : לירבי תרנגולא · על שמיה דהוא עסקא : אי שמין ושפיר · (שהולכת) [שמשמנת] ומשבחת : בביתא דחברא · בית חשוך : ולאו מילתא היא · דזמנין דאע"ג דלית ליה בבואה דבבואה הדר אתי (ולא) [ואפילו הכי לא] ליעביד הכי (דזמנין דכי חזי דלית ליה) [דדילמא לא חזי בבואה דבבואה חלשא דעתיה ומיתרע מזליה ולא הדר אתי[משום דמיתרע מזליה דאי לא הוה עבד הכי לא הוה מיתרע מזליה והדר אתי] הלכך לא ליעבד: קרא רוביא כרתי וסילקא ותמרי · דהני גדלי לעגל טפי משאר ירקי · קרא דלעת רוביא תלתן : גרסו מתניתין · מעיקרא כי היכי דתיהוי מרגלא [מילתא] בפומייכו והוי ידעין למשאל ליה : ממשכן שמעתתייכו · [דלא ליפסוק מפומייכו] כמעין זה שמושך והולך : במתא מחסיא · היו ת"ח ראויים להוראה ותרבות יפה היה (להם) [בהם] אבל בפומבדיתא לא היה (להם) תרבות יפה כל כך ואמר להו מוטב לכם לדור באשפה דמתא מחסיא מלדור באפדני דפומבדיתא: טב גילדנא סריא · מוטב לאכול דג קטן מוסרח כדאמרינן בפ"ק דמ"ק [דף יא.] האי כוורא דסמיך למסרחיה מעלי :

מהרש"א

שיהיה ומסיק שתא וכן אי שמין תרנגולא יהיה לו לסימן טוב דמצלח בעסקיו ויתעשר וכן אי חזי בבואה דבבואה וכו' כי האל יתברך ב"ה הוא נותן מלאכיו לשמרו בכל דרכיו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך וגו' והן הן צלו של אדם וז"ש כלב שר צלם מעליהם וה' אתנו אמר כי כל אומה יש לה שר בשמים שהוא מגינם וצלם וכבר סר הקב"ה אותם מעליהם דאין הקב"ה מפיל אומה עד שהוא מפיל שר שלהם ואל תאמרו כי גם אנו אין לנו שר כי אין מזל לישראל הנה וה' אתנו כמ"ש בצל שדי יתלונן העולם ומלואו שלו לצוות את מלאכיו לשמרנו ולזה אי חזי בבואה וכו' שהוא לסימן טוב על שמירת מלאכיו בדרך כמ"ש הדר ואתי לביתיה בלי שום פגיעה רעה אבל בהפך לא קאמר דגם אם לא ימשיך נהוריה אפשר שיחיה וגם אם לא שמין אפשר שיצליחו נכסיו וגם אם לא חזי בבואה וכו' אפשר דהדר ואתי לביתיה דבתשובה ומעשים טובים שבאלו י' ימים יתכפר לו עונו להשתנות מזלו הרעה לטובה ודו"ק: אמר אביי השתא דאמרת סימנא מלתא היא וכו' · ר"ל דאמרת דמה שיטול האדם עלמו לסימן טוב מלתא היא ואין בו משום ניחוש:יהא רגיל למיכל בריש שתא קרא וכו' · דכל הני סימנין לטובה הן אי כפירש"י הכא ובפ"ק דכריתות דגדלי מהר ואיכא דמתקי שהוא לסימן שילמח ויגדל מזלו ושנה טובה ומתוקה ואי כפי'המרדכי בשם רבינו האי רוביא ירבו זכיותינו וכו' ע"ש ובטור א"ח סי' תקפ"ג אבל לרעה אין בהם שום הוראה דלרעה הוי אסור משום ניחוש : כי בעיתו מיעל ומגמרי וכו' · הוא מלשון גמרא כשאתם רוצים ללמוד גמרא מרבכם שהוא פלפול והוויות דאביי ורבא גרסו מתניתין מקודם דעיקר הגמרא הוא ליישב המשניות בכל דבר שיש להסתפק בה וע"כ גרסו המתני' מקודם כדי שתהיו בקיאין בה. ואמר חזו לפומיה דכתיב והיו עיניך רואות וגו'. והכי אמרינן כמי בעירובין [א] שאמר רבי ראיתי את ר"מ מאחוריו וכו' ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדידנא טפי שנאמר והיו עיניך רואות וגו' והוא שהדבור של אדם משתנה ומשתמע לפעמים להרי אפי אבל מתוך עקימת שפתים וקריצת עינים שבאדם לפעמים יש להבין כוונתו של המדבר וז"ש והיו עיניך רואות לפניט את מוריך המורה לך כוונת המדבר ומזה הטעם אמרינן כמי לקמן בסוף פרקין בני ה"ח וכו' בזמן שיש להם דעת לשמוע נכנסים ויושבים לפני אביהם ואחוריהם כלפי העם כדי שיהיו עיניהם רואות מוריהם אבל כשאין להם דעת אומרים שם שיושבין לפני אביהם ופניהם כלפי העם מפני כבודם דאין לחוש בהם שיראו מוריהם · ואמר גרסו על נהרא · עיין פירש"י ועי"ל ע"פ מ"ש בפרק קמא דתענית [ב] למה נמשלו ד"ת למים וכו' מה מים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה וז"ש דכי היכי דמשכן מיא ממקום גבוה לנמוך כך נמשך שמעתתכן מדעת גבוה לנמוך ורוח שפלה וביאור זה שיתנהגו בפחות ותיבו אקיקלי דמתא מחסיא דהיינו מקום שפל ומקום תורה ולא תיבו באפדני דפומבדיתא שהוא מקום חשוב ואינו מקום תורה כ"כ וכן לענין אכילה תתנהגו בפחות : טב גילדנא סריא · שהוא

הכותב

שהשמן בתוכו ולאו מלתא היא וראיה מההוא דפ' אור לי"ד דאמרינן התם גבי אור הנר יפה לבדיקה משום דמשיך נהוריה ואלו הנך מיקטף איקטופי : אי חזי בבואה דבבואה · כשהצל נוטה נראה לאדם שני צללים אחד חזק ואחד חלוש שאינו ברור וגלוי כל כך והחזק נקרא בבואה והחלש נקרא בבואה דבבואה אי חזי בבואה דבבואה סימנא טבא הוא וסמיך דהדר לביתיה : דאי מנסי זמנין דלא חזי סימנא וחלשא דעתיה ומיתרע מזליה : אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא · אמתניתא קאי דקתני אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותן אלמא סימנא מילתא היא: יהא רגיל איניש למיחזי · לראות ולפגוע בירקות הללו לפי שגודלן וגובהן למעלה יתר משאר ירקות ואינון קרא רוביא כרתי סלקי ותמרי : קרא · דלעת ובטיית קרע: רוביא · תלתן ובטיית חלבה: כרתי·כרשין ובטיית בריאתה: סלקא · שלק ובטיית סליק ותמרי כמשמען : אמר להו רב משרשיא לבניה כי בעיתו מיעל ומגמר גמרא קמי רבייכו גרסו מתניתא משנה כדי שתהא רגילה בפיכם והדר עיילו קמיה · ואז תוכלו להבין דברי התלמוד כדאמרינן התם אם קהה הברזל והיא לא פנים קלקל אם ראית תלמיד שתלמודו קהה עליו כברזל מפני שלא למד המשנה : וכי יתביתו קמיה חזי לפומיה · כדי שלא תסיחו דעתכם מדבריו ותשמעו את כל הדברים מתחלה ועד סוף דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך : וכי גרסיתו גרסו על נהרא כו' · דסימנא מלתא היא : אקיקלי דמתא מחסיא תיבו ולא על אפדני דפומבדיתא · טוב לכם שבת על האשפות שבמתא מחסיא ולא בטירות שבפומבדיתא אע"פ שבפומבדיתא דירור נאות וטרקלין גדולים משא"כ במתא מחסיא ויש בה כמה מאכלים מה שאין כן במתא מחסיא אעפ"כ מתא מחסיא טובה לדור בה לפי שהיו בה תלמידי חכמים הראויים להוראה ושאר בני העיר היה בם תרבות יפה והיה נוח לאדם לדור ביניהן משא"כ בפומבדיתא: טב גילדנא סריא · טוב דג קטן סרוח שבמתא מחסיא שהוא בזול מכותחא דרמי כיפי מכותח משובח שבפומבדיתא שהאוכלו סופו לסתור את אבני טירותיו ובניינו לפי שהוא ביוקר והרגיל לאכלו ינקש נושה לכל אשר לו · קיקלי אשפות כדכתיב מאשפות ירים

עיון יעקב

וכא למחזי כריש שתא קרא רוביא היינו לפי פירש"י שגדלו מהר ובטוב זה סימן לגדל בנים וק"ל : כי היכי דמשכן מיא . כלומר כמו שהני מיא אזלו ואתו אחריני כן בן אדם שהוגה מוצא בו טעם ודבר חדש בכל שעה ושעה : אקיקלי דמתא מחסיא תיבו . לפי משמעות פירוש רש"י משמעות הטעם משום שיש בהם ת"ח ובאמת סוף פ"ק דסנהדרין קחשיב הרבה הגאוים והמורגלים שהיו ג"כ בפומבדיתא וקחשיב שם דייני דפומבדיתא וסבי דפומבדיתא וחריפי דפומבדיתא והמוראים דפומבדיתא ע"ש גם בסנהדרין דף לב ע"ב ד"ה לגולה פירש"י שעיקר ישיבת בבל היה בפומבדיתא ע"ש וברור ואולי כוונת הש"ס ע"ד דאיתא בספ"ק דברכות אמר רב אשי הלין מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא קחזי בשבתא דאורייתא תרי זימנא בשתא וכו' ע"ש וע"ש בתוספות מש"ה משום יקרא דאורייתא עדיף לדור שמה ועי"ל לפי שהמזונות שלהם בזול והטובים כדקאמר טב גילדנא סריא דמתא מחסיא וכו' לכן טוב לדור שמה כדאי'

[א]מהרש"א ד"ה חזו . בעירובין (די"ג ע"ב):[ב] שם ד"ה גרסו . בפ"ק דתענית (ד"ז ע"א):

יד יוסף

א בערוך הגי' דהכרא פי' חוסך ועיין בכריתות דף ה ע"ב ועי' מערכי לשון ערך הכר ב' : ב כן אי' בכריתות וכ"ה גירסת הטור אורח חיים סימן תקפ"ג אמנם בערוך ערך קרא ד' איתא למיחזי :

חדושי גאונים

הבהמה היורדת למטי' רוח שקר לב הותל אבל ישתדל באותו הגר שזכרנו לתועלת הגר שביארנו כי אם ימשוך עצמו בהתמדת הגרות הללו קדם אז בהלו נרו עלי ראשו נכון לבו בטוח בה' שיחיה ולא ימות כמו שבא מפורש בסוטה מצוה מגנת תורה מגנת ומצלה ונאמר בפירוש מקרא מלא כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים ואומר כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכתוב בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך וזה א"ל פנים (דרש משם) : טב גילדנא סריא דמתא מחסיא מכותחא וכו' . ומהרש"א ביאר גילדנא סריא לבעל תורה לכותחיה וכו' שהוא מאכל עשירים. ולכאורה קשה כמו שהקשה רש"י בעירו' כ"ד ואמרי לה שמסרחת ואוכלת פי' רש"י שאינה מקפדת מה שאוכלת והקשה רש"י הא מצינו שת"ח היו מקפידים על מאכלם . וע"ש בע"א שבעל המאמר דמסרחת הוא רב הונא ורב הונא גופא בחולין קי"ב מצינו שהקפיד על מאכלו . ויתורץ עם הביאור שמעתי על המשנה דאבות פרק שני . כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל

המתורגמן, א) אין איין הויז וואו עס בלאסט קיין ווינד ניט , ב) איין שאטען צו זיין שאטען , ג) פיליכט ווירד ער זיין מוטה פער- לירען . אונ זיין גליק ווירד דאדורך זינקען .

למיכל] מבותחא דרמי כיפי . (שמואל א ב) [א]רמה קרני בה' רמה קרני ולא רמה פכי דוד ושלמה [ב]שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן :

יב ע"ב שם **משנה** [ג]כל התדיר מחבירו הוא קודם את חבירו וכל המקודש מחבירו קודם את חברו פר המשיח ופר העדה עומדים פר המשיח קודם לפר העדה בכל מעשיו :

[גמ' מנא הנ"מ אמר אביי דא"ק (במדבר כח) מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד [ד](למה לי) מכדי כתיב עולת הבקר עולת התמיד ל"ל ה"ק רחמנא כל דתדירה קדמה: וכל המקודש מחבירו הוא קודם את חבירו : מנלן [ה]דתנא דבי ר' ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון]:

דף יג **משנה** [ו]האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה האשה קודמת לאיש לכסותה ולהוציאה מבית השבי ובזמן ששניהם עומדין על הקלקלה א) האיש קודם לאשה . [ז]כהן קודם ללוי ולוי (קודם) לישראל ישראל (קודם) לממזר ממזר (קודם) לנתין נתין (קודם) לגר גר קודם לעבד משוחרר אימתי בזמן (ששניהם) [שכולם] שוין אבל אם הממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם [ח]קודם לכהן גדול עם הארץ :

יג שם ת"ר היה הוא ואביו ורבו בבית האסורים הוא קודם לרבו . ורבו

מאכל שפל לבעלי תורה : מבותחא דרמי כיפי · שהוא מאכל עשירים ובעל תענוג· ועי"ל ולא תיבו אפדני דפומבדיתא ע"פ מ"ש פרק העור והרוטב [א] פומבדיתא לווייך אשני אושפיזך לפי שהיו גנבים ביותר וז"ש תיבו אקיקלי דמתא מחסיא ר"ל במקום פרהסיא ולא תחוש לך לגניבה ולא תיבו אפדני דפומבדיתא ואפילו באפדני ובמקום מוצנע ביניהם לא תוכל להשמר מהם מגניבה וכה"ג אמרינן בפ' ערבי פסחים (דף קי"ד ע"א) דאכיל קוקלי אקיקלי דמתא שכיב דהיינו לענין מקום פרהסיא ודו"ק : רמה קרני וגו' דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן וכו' · והוא רמז גם על משיח לעתיד שימשך מלכותו כמ"ש הכתוב וירם קרן משיחו כי המשיח שיבא לעתיד מבית דוד ויתרומם אז על שנמשחו דוד ושלמה

מבותחא דרמי כיפי · אפילו מכותח משובח וחזק שמשבר את האבן כששופכין ממנו על האבן אעפ"כ לא תאכל ממנו כדאמרינן בא"ע [פסחים מב:] ג' דברים נאמרו בכותח מטמטם את הלב וכו' · [כיפי סלעים כדמתרגמינן סלע כיפא אית דמפרשי מוטב תאכל גילדנא סריא שאין דמיהם יקרים מכותח שאוכלים אותו עשירים ושרים הדרים ברמי כיפי כלומר במגדלים וחומות גדולות לפי שדמיהם יקרים] : (כל התדיר מחברו · כגון תמידין ומוספין תמידין קודמין למוספין מוספי שבת קודם למוספי ר"ח ומוספי ר"ח קודמין למוספי יו"ט של ר"ה וכו' · תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם : וכל המקודש מחברו · דם חטאת קודם לדם העולה מפני שהוא מרצה) : [למה לי למכתב אשר לעולת התמיד · אלא לכל דתדירא בכל מקום היא קדמה דזה בנה אב דבכל מקום תדיר קודם דמשמע אשר לעולת התמיד שהיתה כבר : לפתוח ראשון · לקרות בתורה : ולברך ראשון · בזמון]:ובזמן ששניה' עומדי' על הקלקלה· האיש למשכב זכור והאשה לזנות האיש קודם להאשה ואפילו היא אשת איש ואפי' היא נערה מאורסה דפגמיה דאיש נפיש מאשה : (וכתב הרמב"ם ז"ל שאם היו שניהם בשביה ושניהם מבקשים אותם לביאה פודה האיש קודם לאשה לפי שאיש אין דרכו בכך ובקשו ממנו דבר שאין טבעי לו): (הוא קודם לרבו · לפדות את עצמו דוחי אחיך עמך כתיב חייך קודמין לחיי אחיך ואבע"א סברא כל נגביה נפשיה עדיפא ליה דאי פריק נפשיה יכול למיעסק בתורה ובמצות ואי פריק לרביה וקאי איהו בבית האסורים מאי מהניא

הכותב

אביון ומתרגמינן מקיקילתא מרים מסכנא · אפדני טירות כדכתיב ויטע אהלי אפדנו · גילדנא דג קטן שבים והוא גרוע מכל דגי הים : כיפי. אבני הבנין

כדקתני התם כיפים וכיפה כנגד האוטם הוא בנין חלול מלמטה ובנינו זהו קרויו ועשוי כמין כיפה כגון זה ובנין חזק הוא ע"כ פי' הרמ"ה ז"ל :

עיון יעקב

בתענית דף י' מלא לנא דדובשא בזוזא ובכלאי לא עסקי באורייתא : **האיש** קודם לאשה להחיותו . ואע"ג דאמרינן פ' מציאת אשה דף ס"ז דמפרנסין היתומה קודם ליתום מפני שהאיש דרכו לחזר על הפתחים משא"כ האשה וכ"פ כל הפוסקים י"ל דלהחיותו דהכא היינו בענין שאין יכול לחזור על הפתחים כגון שהוא בדרך לבדו עמהם ויכול ליתן לאחד מהם מזונותו שלא ימות שהם חולים ואם לא יתן להם צרכיו ימותו הם כה"ג האיש קודם בשביל שהוא זכר וראוי לעסוק בתורה ובכל המצות ובב"י ביו"ד סימן רנ"א כתב דלהחיותו דהכא היינו להצילם אם טובעים בנהר וכיוצא בזה ע"ש אף דלענין דינא דבריו אמתים ומטעם שכתבתי מ"מ לשון להחיותו בכל הש"ס פירושו לענין מזונות לכן עיקר כמ"ש וגם הב"י מודה בזה לדינא שהרי כתב וכיוצא בזה ומטעם זה שכתבתי הוא ג"כ הטעם לענין השבת אבידה דאיש קודם וצ"ע על הטור בחו"מ סימן רס"ד ושאר פוסקים ראשונים שהשמיטו דין זה לענין השבת אבידה דאיש קודם לאשה שהיא סתם מתני' בלי חולק וצ"ע : **ממזר** ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ . ואף דאמרינן לעיל שיהא גדול מאחיו בחכמה צ"ל דקאי בבית שני דמוטלין משום שוחד ובב"ש כתב לאו דוקא ע"ה אלא שישראל הגדול ממנו בחכמה ע"ש וכן כל דין קדימת אלו להקדימו לדין וכמ"ש בנדרים דף סב ע"ב חכם קודם למלך חכם שמת וכו' מ"מ

ענף יוסף

יא שאול ויהוא שנמשחו בפך . עיין מה שכתבתי בעץ יוסף ששאול נמשח בשמן המשחה . ובכריתות דף ה' ע"ב איתא מלכי בית דוד מושחין ואין מלכי ישראל מושחין מנ"ל דכתיב קום משחהו כי זה הוא . זהו טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה . וכתבו רש"י ותוס' שם מלכי ישראל אין מושחין מדוד ואילך דכתיב ביה מיעוט זה טעון משיחה ולא אחר . אבל שאול דהוי קודם לכן נמשח עכ"ל. וכן פרש"י כאן בהוריות דף י"א ע"ב על הא דקאמר הגמ' וכו נמשחו כ"ג ומלכים פרש"י ומלכים שעמדו ראשון כגון שאול ודוד ע"כ. אבל הרד"ק כתב על פסוק ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו (שמואל א' י') לא היה זה השמן המשחה כי לא היו מושחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה . וכן כתב האלשי"ך שם בשם מאמר הז"ל . וכן פי' הרד"ק (מלכים ב' ט') ע"ש · וכ"כ היערות דבש בשם מפרשים רבים בדרוש י"ב ח"א. ובילקוט שמואל ב' כ"א אי' אל שאול ואל בית הדמים על שאול שנמשח בשמן המשחה כו' :

עץ יוסף

יא דוד ושלמה שנמשחו כו' · הנה עיקר השמן היה בצלוחית · ולצורך משיחת מלך היה הנביא לוקח מעט שמן מהצלוחית ומניח בקרן או בפך ומשח בזה את המלך · ושאול נמשח משמן המשחה כדאי' במדבר רבה פ"ח א"ל הקב"ה דוד אינו שאול שנמשח בשמן המשחה · אבל יהוא נמשח בשמן אפרסמון כדאיתא בכריתות דף ה' · ולכאורה יש לשאול כיון ששאול נמשח בשמן המשחה מה לי אם נמשך בפך או בקרן · ויראה משום דסימנא מלתא היא דקרן סימן להגדלה ורוממות כדכתיב וירם קרן לעמו · וירם קרן משיחו · אצמיח קרן לדוד · קרנו תרום בכבוד · או לשון זוהר ובהירות ע"ד כי קרן אור פניו · קרנים מידו לו · גם הוא לשון חוזק ועצמות כדמתרגם בעצם בכרן שהוא כמו בקרן בחלוף הכ"ף בקו"ף כמ"ש הרמב"ן בפרשת אמור בפ' בעצם היום הזה. ומזה הענין הקרן קיימת · והפך נשבר לכן משיחת הפך סימן הפסק שהוא כלי חרס פחות ומעותד אל השבירה : **יב** התדיר מחבירו הוא קודם · דאמר קרא (במדבר כח) מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד · מכדי כתיב עולת הבקר · אשר לעולת התמיד למה לי · אלא אמר רחמנא האי משום דתדיר קדים ברישא : וכל המקודש מחברו כו' · דהכי אשכחן בכהן דכתיב ביה וקדשתו · ואמרינן לפתוח ראשון · ולברך ראשון · וליטול מנה יפה ראשון : פר משיח קודם · הואיל ומשיח מכפר ועדה מתכפרת · בדין הוא כשיקדים מכפר למתכפר · וכן הוא אומר (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו ואח"כ ובעד כל קהל ישראל : **האיש** קודם לאשה · שהוא מקודש ממנה · שהאיש חייב בכל המצות · והאשה אינה חייבת במ"ע שהזמן גרמא : **להחיות** · להצילם אם הם טובעין בנהר · וכיוצא בזה (ב"י בטור י"ד סימן רנ"א) : **והאשה** קודמת לאיש בכסות · שבושתה מרובה מבושתו של איש · ונקיט כסות וה"ה לאכילה דחד טעמא הוא (תוס' י"ט) : וכהן גדול עם הארץ · בזמן בית שני שלא דקדקו לקיים והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה כו' (תוס' יו"ט):ממזר ת"ח קודם כו' · דכתיב (משלי ג) יקרה היא מפנינים . יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים כדאיתא בריש פ"ו במדרש רבה : קודם לכ"ג ע"ה · הואיל ואינו קורא בתורה אין עבודתו עבודה ואינו מקבל עליה שכר (זוהר חדש רות דף ל"ט) :

[א] מהרש"א ד"ה מבותחא פרק העור והרוטב (דקכ"ז ע"א)

יד יוסף

א מגילה דף יד ע"א כריתות דף ו ע"א : ב ויק"ר פרשה י אגדת שמואל פרשה יד : ג זבחים דף פט ע"א : ד בזבחים שם ליתא : ה גיטין נט ע"ב מו"ק כח ע"ב נדרים מב ע"א : ו כתובות דף סז: ז גיטין נט ע"א: ח זוהר חדש רות דף לט . תנחומא סדר בראשית :

חדושי גאונים

וכו' אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך בעוה"ב. ולכאורה מתחלה אמר פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה וא"כ מאי מסיים אשריך בעוה"ז מאי האישור הוא בעולם הזה הלא הוא אוכל פת במלח ויחיה חיי צער . ובארו המשנה כן . הנה מצינו שר"א בעת שהתחיל ללמוד לם שבעה ימים ועיין בפדר"א פ' א' ומצינו בר"ע באדר"נ פרק ששי שבעת שהתחיל ללמוד היה חיי צער דמבואר שם דר"ע בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצי' חציו מוכר ומתפרנס בה וכו' וחציו מחמם בה והיה ישן על העצים ומצינו בנדרי' שלבסוף היה ר"ע עשיר דקאמר הגמ' נדרים כ' מן שית מילי איתעתיר ר"ע וא"כ מתחלה חיה חיי צער ואח"כ היה לו עוה"ז ג"כ . וזה הכוונה של המשנה כך היא דרכה של תורה ר"ל בתחלה בעת שיתחיל לדרוך בהתורה פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וכו' . ר"ל שאשריו יהיה בעוה"ז ג"כ שאחר כך יהיה לו גם עוה"ז ואם כן בזה יתורץ הקושיא של רש"י מתחלה בעת שיתחילו ללמוד לא יקפידו על מאכלם . אך אח"כ הקפידו על מאכלם וממילא יתורץ קושייתנו ג"כ מרב הונא דרב הונא שהקפיד זה היה אח"כ וכנ"ל (עין אליהו) :

ורבו [קודם] לאביו . ואמו קודמת לכולן . חכם היה קודם למלך *חכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראויין למלכות מלך קודם לכ"ג שנאמר (מ"א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם [וגו'] כהן גדול קודם לנביא שנאמר (שם) (וימשח) [ומשח] אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא הקדים כהן לנביא ואומר (זכריה ג) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך וגו' (שמא תאמר) [יכול] הדיוטות היו ת"ל (שם) כי אנשי מופת המה ואין מופת אלא נבואה שנאמר (דברים יג) ונתן אליך אות או מופת :

שם כהן קודם ללוי שנאמר (דה"א כג) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים . לוי קודם לישראל שנאמר (דברים י) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' . ישראל קודם לממזר שזה מיוחס וזה אינו מיוחס . ממזר קודם לנתין זה בא מטפה כשרה וזה בא מטפה פסולה נתין קודם לגר זה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה · גר קודם לעבד משוחרר זה היה בכלל ארור וזה לא היה בכלל ארור :

יד שם פיסקא אימתי בזמן שכולם שוין וכו' . מנא הני מילי א"ר אחא בר [רבי] חנינא דאמר קרא (משלי ג) יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים . תניא רשב"י אומר בדין הוא שיקדים עבד משוחרר לגר שזה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה. (גר קודם לעבד מאי טעמא זה) [אלא זה] היה בכלל ארור וזה לא היה בכלל ארור . שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן צדוק מפני מה הכל רצין לישא גיורת ואין [הכל] רצין לישא משוחררת אמר להם שזו היתה בכלל ארור וזו לא היתה בכלל ארור ד"א זו היתה בחזקת שימור וזו לא היתה בחזקת שימור :

טו שם שאלו תלמידיו את רבי אלעזר (בן צדוק) מפני מה הכלב מכיר את קונו והחתול אין מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שהעכבר אוכל משכח (תלמודו) האוכל עכבר עצמו לא כל שכן . שאלו תלמידיו

רש"י

ליה לדיליה זכותא דרביה : רבו קודם לאביו · שאביו הכניסו לחיי העוה"ז ורבו הכניסו לחיי העוה"ב) : ואמו קודמת לכולן · דאית לה זילותא טפי : חכם היה קודם למלך · שאין כל ישראל ראוין לחכמה אבל מלך ישראל כל ישראל ראוין למלכות: מלך קודם לכ"ג שנאמר ויאמר להם המלך וגו' מדקאמר ליה דוד לצדוק הכהן דהוה כה"ג קחו עמכם מעבדי אדוניכם וע"כ אכהניה קאמר ש"מ דמלך אדוניו של כהן גדול הוא: (ואומר שמע נא יהושע הכהן הגדול · מאי ואומר וכ"ת דלמא שאני צדוק דהוה מכהן באורים ותומים וה"ל כהן ונביא ולמטול הכי עדיף מנביא דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים ויהושע נביא היה ואפ"ה הוה צריך לאלעזר אבל כה"ג שאינו מכהן באורים ותומים לא עדיף מנביא ת"ל שמע נא יהושע הכהן הגדול ויהושע הכהן הגדול בבית שני הוה דהא בנבואת זכריה כתיב וזכריה בבית שני היה דכתי' בעזרא התנבאו חגי נביאה וזכריה בר עדו נביאה וכתיב בנבואת חגי בשנת שתים לדריוש המלך ויעור ה' את רוח זרובבל בן שאלתיאל ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וגו' ויבאו ויעשו מלאכה וגו' ובבית שני לא הוו ביה אורים ותומים דכתיב בעזרא עד עמוד כהן לאורים ותומים ואפ"ה הקדים כה"ג לנביאים דכתיב אתה ורעיך : שמא תאמר הדיוטות היו ת"ל כי אנשי מופת המה ואין מופת אלא נבואה · כלומר אין נקראים אנשי מופת אלא אנשי נבואה שנעשה מופת על ידן שנאמר כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת וכי תימא דלמא יהושע כ"ג נמי נביא היה דהא קא משתעי מלאך בהדיה דכתיב ויעד מלאך ה' ביהושע לאמר שמע נא יהושע וגו' לא ס"ד דהא זכריה הוא דקא חזי לה לכולה מלתא ורחמנא הוא דאחוי ליה הכי במראה הנבואה להודיע גדולתו של יהושע בן יהוצדק הכ"ג תדע ברישיה דעניינא כתיב ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך ה' וגו') : דכתיב ויבדל אהרן · אלמא כהן עדיף מלוי : בכלל ארור · כנען לא מצא נח קללה לכנען גדולה מזו שיהא עבד לאחיו מכאן שכל עבד הרי הוא בכלל ארור :

[הכל רוצין לישא גיורת · שמהרהרין לישא גיורת מלישא משוחררת] : בבלל שימור · גיורת כיון דאיגיירא איגלאי מלתא למפרע דמעיקרא הוה דעתה לאיגיורי והוה מנטרה נפשה אבל שפחה לא היתה בחזקת שימור דלא הוה ידעא דמשחררין לה דלאו בדידה קיימא לאשתחרורי ואינה משמרת עצמה (ואיכא נמי לפרושי

מהרש"א

בקרן : חכם קודם למלך וכו' מלך קודם לכ"ג כ"ג קודם לנביא וכו' · משמע מזה דאפשר שיהיה נביא ולא חכם ולא תקשי לך ממ"ש אין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' כמבואר בחידושינו בפ"ק דב"ב ע"ש ומיהו הכא אית לן למימר דצדוק ונתן הנביא ודאי דחכמים היו ולא היו קודמין למלך לפי שהמלך דוד ושלמה נמי חכמים היו ודו"ק : דכתיב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים וגו' · בכל שבט לוי נמי כתיב הבדיל ה' את שבט לוי מתוך וגו' אבל הבדלת אהרן היא תוספת שבדלו מאחיו משה שהזכיר שהוא נשאר לוי שהוא קודש אבל אהרן נעשה קודש קדשים ע"י הבדלתו וע"כ הלוי נוטל מעשר ראשון שהוא קודש בכל מקום ואח"כ נותן מעשר מן המעשר לכהן שהוא קדש קדשים וק"ל : מכ"ג שנכנס לפני ולפנים· דלפי פשוטו לא אצטריך ליה למכתב כיון דכתיב בסיפא דקרא וכל חפציך לא ישוו בה אי לאו להך דרשה : מפני מה הכל רצין לישא גיורת וכו' · עיין פרש"י · נראה מפירושו לגרוס הכל רוצין אבל מתוך הירושלמי דמייתי עלה ומפני מה הכל רצין אחר עכבר וכו' נראה דגרסינן נמי הכא רצין מלשון ריצה ממש ור"ל שהכל רצין וחפצין לישא גיורת יותר אפי' מישראלית כיון שמותר לישא אותה שאינה בכלל ארור גם שהיא בחזקת שימור ולא כן המשוחררת ומטעם דאמרי' [א]כחית דרגא נסיב איתתא חפצים בה יותר

[א]מהרש"א ד"ה מפני מה כדאמרינן' (יבמות דף סג ע"א):

יד יוסף

א ירושלמי פ"ג דהוריות במדבר רבה פרשה ו' תד"א ח"ב פרק טז : ב ירושלמי שבת פרק יב במדבר רבה פרשה ו' סוטה דף ד ע"ב :

חדושי גאונים

כה"ג קודם לנביא דכתיב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא וכו' · ועפ"ז מיושב המשך הפ' (בשמואל א' י"א) דכתיב ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה וגו'. וקשה מה הי' צריך לחדש רק הי' לכתוב ונחזק המלוכה ועפ"ז הוא מיושב דאיתא גבי שאול שמשח אותו למלך רק שמואל הנביא אך ראוי להיו' גבי משיחה כה"ג בראש ואח"כ הנביא כמו שמצינו גבי שלמה דכתיב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא וילפי' מזה כה"ג קודם לנביא גם ראוי להיות כל שרי מלוכה ומפני זה לא רצו ישראל לקבל את שאול למלך לכן כתיב ויבזוהו אותו ויהי כמחריש ואיתא בגמ' בסוגיא זו אין מושחין מלך בן מלך רק מפני מחלוקת מושחין אע"פ שאינו צריכין כמו גבי שלמה מפני מחלוקת אדוניהו לכן באשר שהי' כאן מחלוקת על שאול שהי' מבזין אותו עבור המשיחה שלא הי' כדת המלוכ' אמר שמואל ונחדש שם המלוכה היינו למשוח אותו מחדש אע"פ שאינו צריכי' אותו דמפני מחלוקי' שרי גם יתורץ קושיות עצומ' על שאול שהרג את נוב עיר הכהנים ובראשם כהן גדול אחימלך וחשדו אותם שהמה מתנגדים נגדו בעסק המלוכה למרוד בו והוא נגד השכל ונתחכמו בו מפרשי התורה לתרצו ולעניי חלקי עמהם הלא ככר כתבתי באריכות מ' שבת איזה טעם

הכותב

הרמ"ה ז"ל כתב כלב מכיר את קונו בוראו דכתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ואמטול הכי כתיב לכלב תשליכון אותו ולא כתיב לחתול מפני שהכלב מכיר את קונו והחתול אין מכיר את קונו וצ"ל לפרש והוא עיקר דהאי קונו דקאמרינן לאו לשון בוראו הוא אלא לשון בעליו כדכתיב ידע שור קונהו וחשב עם קונהו וכן דרך העולם שהכלב מכיר את בעליו והולך אחריו לכל מקום שהוא הולך ומשמרו משא"כ בחתול · ע"ש :

הרי"ף

יקרה היא מכ"ג שנכנס לפני ולפנים . ויש לדקדק מנ"ל דמיירי מת"ח ממזר דלמא בתלמיד חכם הגון אמר שהוא יקר מכ"ג . ונראה דמדקאמר מפנינים הנכנס לפני ולפנים ולא הזכיר ג"כ שבת שהוא בח' בגדים אלא לומר יקרה היא התורה אף שהוא ממזר בלא יבא בקהל מכ"ג הנכנס לפני ולפנים וזהו כתיב במסורה מפניים שהוא רמוז לפני ונרמז לפנים במקרא דקרינן פנינים :

עיון יעקב

לענין כבוד מלך קדים עיין בשבועות דף ל' ע"ב שהרי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וחכם שמחל על כבודו כבודו מחול ועי' ביו"ד סי' רמ"ב דהא דרבו קודם לאביו היינו אם לומד עמו בחנם משא"כ אם אביו או אחר משכירו המשכיר קודם ע"ש : מפני מה הכל רצין לישא גיורת ואין רצין לישא משוחררת . דליכא למימר מטעם דכתיב ואהבתם את הגר כי גרים הייתם וכו' דקשה מ"מ על טעמא דקרא גופא דהא זה הטעם שייך ג"כ בעבדים כי עבדים היינו לפרעה לזה הוצרך לתרץ : מפני מה כלב מכיר את קונו . עיין בהרמ"ה פירושים ויהיה איזה פירוש שיהיה לא תירץ כלום על זה ולי נראה מטעם לית דעני מכלבא ועני מכיר את בוראו וקונהו יותר מעשיר כי וישמן ישורון ויבעט ולכך יאי עניותא לישראל

עין יוסף

טו מפני מה כלב כו'. עי' מ"ש הרמ"ה וכוונתו לתרץ דהא למראה עינים גם החתול קשור בטבעו יותר אל הבית אשר הורגל בו א"כ גם החתול מכיר את קונו ·

א יומא דף מו ע"ב סנהדרין דף ע ע"א: ב תוספתא דסנהדרין פ"ז :

הדושי גאונים

ע"ם ועפ"ז סוא קרוב לפשוטו וכאשר אפשר סי' אחימלך שסי' כסא סי' ג"כ מן המתנגדי' הנ"ל שסי' מגיע הכבוד לו למשוח את המלך והוא קודם לנביא וגם בני משפחתו סיו עמו בדבר זה שסי' פחיתות כבוד להם כאשר כל המחלוקת שסי' מבזים אותו בשביל המשיחה הנ"ל ואף אם לא סי' במחלוקת הנ"ל מ"מ סי' מקום החשד זה להם שיד השרים והסגנים סיתה ידם במעל ראשונה לכן סי' נוטר שנאה עליה' ושנא' מקלקלת השור' אך סי' כמחרים גו' גם אמר לא יומת איש ביום ההוא גו' אך אח"כ סי' מקום לב"א לגבות את חובו וחשד אותם גם כן שסיתה ידם עם דוד למרוד בו (ראש יוסף)

מבישראלית וק"ל : [מפני שסורו רע כו' · עיין פרש"י הכא ובספ"ב דקדושין ובערוך פי' מלשון שאור עיין בערך סר :] כך שמן זית משיב תלמוד כו' · מזה יש לתת טעם בכל שבעת מינין דחשיב בתורה חשיב הפירות עלמן דכתיב חטה ושעורה גפן וגו' חוץ מזית דנקט היולא ממנו דכתיב זית שמן משום דהזית גופיה אין בו שבח א"י ואדרבה שהוא משכח התלמוד אבל שמן היולא ממנו הוא משיב התלמוד ושבחו של א"י ונקט תלמוד של ע' שנה שממהר לשכח כמו ששנינו בפ"ג דאבות הלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק ולרבותא נקיט ליה גבי שמן דמשיב ליה תלמוד של שבעים שנה שלא תשכח ורש"י פירש בע"א וק"ל : והעובר בין ב' נשים כו' · בפרק ע"פ חשיב אחריני דקאמר שלשה אין ממלעין ולא מתמלעין ואלו הן הכלב והדקל והאשה כו' היינו לגבי סכנה ואיכא תקנתא בהנהו דנפתח באל ונסיים באל אבל הכא חשיב לקשים לתלמוד ולא

את רבי אלעזר (בן צדוק) מפני מה הכל מושלין בעכברים (אמר להם) מפני שסורןא) רע מאי היא רבא אמר אפילו גלימי גייציב) [שם ע"ב] רב פפא אמר אפילו שופינא דמראג) גייסי :

שם [ת"ר] חמשה דברים משכחין את התלמוד האוכל ממה שאכל עכבר . וממה שאכל ממנו חתול . והאוכל לב [של] בהמה . והרגיל בזיתים . והשותה מים (שבשיורי) [של שיורי] הרחיצה . (ומטבל) [והרוחץ] רגליו זה על גב זה ויש אומרים (זה) [אף] המניח כליו תחת מראשותיו . חמשה דברים יפים לתלמוד האוכל פת (חטים) [פחמין] ואין צריך לומר (חטים) [פחמין] עצמן . והאוכל ביצה מגולגלתד) בלא מלח . והרגיל ביין ובבשמים והרגיל בשמן זית והשותה מים (שבשיורי) [של שיורי] עיסה וי"א אף המטבל אצבעותיו במלח ואוכל . הרגיל ביין ובבשמים אדאמר רבא חמרא וריחני פקחיןה) . הרגיל בשמן זית [מסייע ליה לרבי יוחנן] דא"ר יוחנן כשם שהזית משכח תלמוד של שבעים שנה כך שמן זית מחזיר תלמוד של שבעים שנה . המטבל אצבעותיו במלח אמר ריש לקיש (כאחת) [ובאחת].כתנאי רבי יהודה אומר אחד ולא שנים רבי יוסי אומר שנים ולא שלשה (וכו') וסימנך קמיצהו) . עשרה דברים קשים לתלמוד העובר תחת אפסרז) גמל וכל שכן תחת גמל עצמו . והעובר בין שני גמלים . [והעובר בין שתי נשים והאשה העוברת בין שני אנשים]. והעובר תחת ריח רע של נבלה . והעובר תחת הגשר שלא עברו תחתיו מים ארבעים יום . והאוכל פת שלא בשל כל צרכו.והאוכל בשר מזוהמא לסטרוןח) . והשותה מאמת המים העוברת בבה"ק והמסתכל בפני המת. וי"א אף הקורא כתב שע"ג הקבר : טז שם ת"ר בכשהנשיא נכנס כל העם עומדים (לפניו) ואינם יושבים עד שיאמר [להם] שבו . כשאב"ד נכנס עושין לו ב' שורות אחד מכאן ואחד מכאן ואין יושבים עד שישב במקומו כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב [עד שישב] במקומו . בני תלמידי חכמים ות"ח בזמן שרבים צריכים להם מפסיעיןט) על ראשי העם (אע"פ שגנאי הוא לת"ח שיכנס באחרונה) יצא לצורך נכנס

שהגיורות משתמרות עלמן ומתייראות להפקיר עלמן כדי שלא ילא עליהן שם רע כדי שיכשאו מה שאין כן בשפחה) : [מפני מה הכל מושלין בעכברים · כלומר מפני מה נתנה מפלה יתירה לעכברים שנרדפין תדיר תדיר : אמר להם מפני שסורן רע · שילר לבם רע הוא יותר מדאי · סורו שר שלהם כדאמר [ב"מ דף נט:] בגר שסורו רע דהיינו ילר הרע שסר שלו רע הוא:(מפני שסורו רע·כלומר מפני שסורן של עכברים רע לפיכך מושלים עליהם החתולים) : מאי היא· היכי הוי סורן רע : אפילו גלימי · דלאו בר מאכל ולית בהו הנאה [אפ"ה] גיילי (אוכלין אותן) נושכין : [שופינא] · בית יד של מרא דעץ הוא גייץ : המניח כליו · מלבושיו : [פת פחמין]·פת שאפוי על גבי גחלים · האוכל פת וכו' ופחמין עלמן כחדא חשיב להו : שיורי העיסה · שנשתייר חטין מלישה : משכח תלמוד של ע' שנה · השגור בפיו (אפילו) [כל] שבעים שנה : מחזיר הלמודו של שבעים שנה · שנשכח ממנו כבר (עברו) שבעים שנה : וסימנך . לגרסא שלא תטעה שאם לא תדע אם אחד אומר אחד ולא שנים ואחד אומר שנים ולא שלשה או שמא אחד אומר שנים ולא שלשה ואחד אומר ג' ולא ד' יהא סימנך קמילה כלומר כפוף הקמילה ונשתיירו מאותן ד' אלבעות שעומדים כסדרן לבד מהגודל שני אלבעות זקופין מלד אחד שהם אלבע ואמה ומלד זה של קמילה לא נשתייר אלא זרת דהיינו שני אלבעות מכאן וא' מכאן וכן תהא זכור שאחד מהם אומר אחד ולא שנים ואחד אומר שנים ולא שלשה אגודל לא קא חשיב הכא עם שאר אלבעות משום דלא קאי בסדר אלבעות : קשה לתלמוד · העושה אותן יהא קשה לשמוע: העובר תחת אפסר גמל וכל שכן תחת גמל [עלמו] · כחדא חשיב להו : העובר תחת ריח רע של נבלה· כלומר המהלך ומריח ריח נבלה דכל המהלך ומריח הוי עובר תחת אותו הריח שהריח הולך ועולה : זוהמא ליסטרון · אותו כף שבוחשין את הקדרה קרי ליה זוהמא ליסטרון על שם שמעברת הזוהמא לגדדין על שני לדיו תרגום על תרין סטרוהי:כל העם עומדים·כל השורות כלם אפילו הם מאה:עושין לו שתי שורות·בלבד:

עיון יעקב

כדי שעי"כ יכירו בוראם ולכך לכל בני ישראל לא יחרץ ככב לשונו לפי שהם כמדתו ולכך הכלבים אומרים שירה באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו : כך שמן זית מחזיר התלמוד של שבעים שנה. ומה שמן אינו נעשה שמן עד שכותשין הזית מאד בבית הבד כך אין התלמוד חוזר אם לא ע"י יגיעות הרבה כי יגעתי ומצאתי תאמין וקשה עתיקא מחדתי

עץ יוסף

לכן פי' הרמ"ה שהכלב הולך תמיד אחר קונו. אבל החתול אף שהוא שומר הבית אשר הורגל בו מ"מ כאשר ילא אדונו לגור בבית אחר ישוב אחור להשאר במעונו הראשון ועוזב אדונו : טז שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן. פי' עושין לו שתי שורות בלבד.כתוב בסמ"ק סי' ל"ב ודין נשיא ואב"ד אין אנו לריכין עכ"ל. משמע דר"ל דאין בזמנינו נשיא ואב"ד . ואפילו שמקבלים בקהלות ראשי ישיבות ואב"ד אין להם אלא דין חכם . ומה"ט לא נהגו עכשיו לעשות שורה לאב"ד . ועכשיו נהגו שלא לקום אלא מפני ראש ישיבה ואב"ד . ואפשר שלא לחלק בין חכם לחכם השוו מדותיהם שכל שהוא תופס ישיבה או אב"ד נקרא חכם לעמוד לפניו (ש"ך יו"ד סימן רמ"ד): כשהחכם נכנס. כל שהוא מגיע לו בארבע אמות עומד מלפניו אחד עומד כו' (מחבר שם) : בני חכמים ות"ח. ר"ל בנים של חכמים ושל ת"ח . ושבני קאי אתרוייהו תלמיד של חכם . ועיין דרישה שהאריך בזה : מפסיעין על ראשי העם . שכשהיה המתורגמן דורש היו הלבור יושבין לארץ והמפסיע ביניהן לילך ולישב במקומו נראה כמפסיע על ראשן (רש"י בסנהדרין דף ז' ע"ב): אע"פ שגנאי הוא לת"ח שיכנס באחרונה . ואע"ג דפרש"י באלה הדברים בפסוק ראשיכם עליכם שהראש יכנס באחרונה . היינו שהרשות בידו לעשות כן והקהל מחויבים לסבול דבר זה ממנו . אבל הוא עלמו ימנוע מלעשות כן . דוגמא דקימה אע"ג דמלוה היא אפ"ה אמרינן שלא יטריח הלבור (ש"ז יו"ד סימן רמ"ד) : יצא לצורך . פי' לנורך העם . ובתוספתא גרסינן

המתורגמן. א) זיין וואנדעל אויך זיין געדאנקען . ב) אויך איין קלייד נאגען זיי . ג) איין שטיל פון איינע האקע . ד) געבראטען . ה) וויין אונד גוטער גערוך מאכען קלוג . ו) דערפינגער נעבען דעם קליינעם פינגער . ז) צוים . ח) קאך לעפעל . ט) טרעטין זיא .

ויושב במקומו בני ת"ח (שממונין) [שממונה] אביהם (פרנסים) [פרנס] על הצבור בזמן שיש בהם דעת (ללמוד) [לשמוע] נכנסים ויושבים בפני אביהם ואחוריהם כלפי העם (אין בהם) [בזמן שאין להם] דעת לשמוע נכנסין ויושבים (אחורי) [לפני] אביהם ופניהם כלפי העם רבי אלעזר בר צדוק אומר אף בבית המשתה עושין אותם סניפין(א) · אמר מר יצא לצורך נכנס ויושב במקומו אמר רב פפא לא אמרן אלא לקטנים אבל לגדולים לא הוה ליה למיבדק נפשיה מעיקרא אדאמר רב יהודה אמר רב לעולם ילמד אדם [עצמו] להשכים ולהעריב (לעשות צרכיו) כדי שלא יתרחק והאידנא (דנפישי חולי) [דחלשא עלמא] אפילו גדולים נמי . רבי אלעזר בר צדוק אומר אף בבתי המשתאות עושין אותן סניפין אמר (רבא) [רב] בחיי אביהם ובפני אביהם (מפני כבוד אביהם) :

יז שם א"ר יוחנן בבימי רבן שמעון בן גמליאל נשנית משנה זו רבן שמעון בן גמליאל נשיא ר"מ חכם רבי נתן אב בית דין כי הוה (עייל) רשב"ג [התם] הוו קיימי כולי עלמא מקמי' כי הוו עיילי רבי מאיר ור' נתן הוו קיימי כולי עלמא מקמייהו . אמר רשב"ג (בעינא דליהוי הכירא) [לא בעו למיהוי הכירא] בין דילי לדילהו תקין הא מתניתא ההוא יומא לא הוו ר' מאיר ור' נתן התם למחר כי אתו חזו דלא קמו מקמייהו (כדר' שמעון בן גמליאל) [כדרגילא מלתא] אמרו מאי האי אמרי להו הכי תקין ר"ש בן גמליאל א"ל ר"מ לר' נתן אנא חכם ואת אב בית דין נתקין מלתא [כלדידן] (כל דלין א"ל ר' נתן) מאי נעביד ליה נימא ליה (תני לן) [גלי] עוקצין דלא גמיר וכי לא ידע נימא ליה (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו גלמי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלותיו ונעבריה ותהוי את נשיא ואנא אב"ד שמעינהו רבי יעקב בן (קורשאי) [קרשי] אמר דלמא חס ושלום אתא לידי כסופא(ב) אזיל ויתיב אחורי עיליתיה(ג) דרבי שמעון בן גמליאל [פשט] גרס ותנא גרס ותנא אמר מאי האי דלמא ח"ו איכא מידי בי מדרשא יהיב

רש"י

עושין אותם · [לבני חכמים שממונין אביהם פרנסים על הצבור] : סניפין · שמושיבין אותן (כנגד) [בצד] הזקנים : אלא לקטנים · דאנוס הוא : אבל יצא לגדולים · אינו נכנס ויושב משום דפושע הוא דהוה ליה למיבדק נפשיה: כדי שלא יתרחק · דהיוצא לפנות ביום צריך שיתרחק מן הדרך כדי שלא יהו אחרים רואים אותו [כדאמרינן במס' ברכות]: מפני כבוד אביהם · הוא דהויין סניפין לזקנים כסניף זה שעושין לקורה גדולה : נשנית משנה זו · אמתניתא דלעיל קאי דקתני כשהנשיא נכנס וכו' וקא משוי חילוק בין נשיא לאב בית דין וחכם : (רשב"ג היה נשיא רבי מאיר היה חכם ור' נתן אב בית דין וכו' וכ"ל שהנשיא הוא היה בעל הדרשה ומלמד תורה ברבים כדאמרינן בפרקין אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים וכדאמרינן נמי התם הוה דריש ר"ג תרי שבי ור' אלעזר בן עזריה חד שבא· ואב"ד הוא הגדול שבדיינין שהדינים נפסקים על פיו כדקתני בסנהדרין גדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב ואמטו להכי איקרי אב ב"ד · וחכם הוא הגדול שבחכמים שנושאים ונותנין עמו בהלכה ויודע טעמי תורה ויושב לשמאלו של נשיא):נתקין מלתא (כל דלין)[כי לדידן]. [נעבד ליה כי היכי דעבד הוא לדידן · ואית דגרסי נתקין מלתא כי ליתנן כלומר נתקן מילתא דלהוי לזכרון לעולם לדורות אפי' כי אינן בעולם] כלומר נועץ עלה ונתקן דבר כנגד זאת ויש גורסין מלתא כי ליתיה נועץ עלה בעוד שאינו מלוי בינותינו ויש גורסין נתקין מלתא דליתני לן כלומר נאמר לו שילמדנו דבר שאינו יודע ללמוד ונביישנו נימא ליה תני לן במס' עוקלין (והיא מסכתא שאינו יודעה ואינה בידו וכיון שיתגלה הדבר שאינו יודעה נימא ליה מי ימלל גבורות ה' למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו והואיל ואינך יכול להשמיע כל תהלתו אינך ראוי למלל גבורותיו ולהיות נשיא ואנו נפתח ונדרוש לצבור במסכת עוקלין): ומיד תהוי את נשיא · רבי מאיר הוא דקאמר ליה לר' נתן תהוי את נשיא ואנא אב בית דין : שמעינהו ר' יעקב בן קורשאי וכו' · אזיל ההוא ליליא יתיב אחורי עיליתיה דרשב"ג גרס במסכת עוקלין גרס ותני כי היכי דנשמעיה ר"ש ב"ג וניתיב דעתיה ונגמריה ולא תיהוי ליה כיסופא: שמעיה רשב"ג ואמר דלמא ח"ו איכא מידי במדרשא · לפי שהרגיש בעצמו שלא היה יודעה וידע שחשבו עליו מחשבה רעה בבית המדרש כדי לסלקו והבין שלא עשה ר' יעקב בן קורשאי כן אלא כדי שישים רשב"ג דעתיה הכותב

מהרש"א

אלכסת תקנתא בהו וק"ל : לא בעי היכרא בין דילי לדידהו וכו' · ודאי דעביד נמי היכרא בין ר"נ ובין ר"מ כדלעיל ושלא יאמרו דמשום כבודו עשה כן אלא משום היכרא בעלמא לפי שחלוקים הם בהרבה דברים כמו ששנינו במכילתין לענין קרבן אבל נקט בין דילי לדידהו לפי דעת ומחשבה של ר"נ ור"מ שאמרו שעשה כן הכל משום כבודו שיהיה לו מעלה אחת בכבוד על ר"נ ושתי מעלות על ר"מ וק"ל : נימא ליה גלי עוקצין כו' למי נאה למלל כו' · מימרא דר"א היא בפ"ב דמכות [א] מי אוהב בהמון לו תבואה מי נאה ללמוד בהמון מי שכל תבואה שלו דאר"א מאי דכתיב מי ימלל וגו' והכי מתפרים לי' הכא לר"מ וכפרש"י שם אבל קשה דבפ"ב דמגילה [ב] מייתי הך מילתא דר"א גופיה בהאי לישנא ומתפרש התם בע"א דהכי אמרי' שם שאסור לספר בשבחו של מקום יותר מדאי דא"ר אליעזר מי ימלל וגו' ע"ש ונראה דודאי דלדעת ר"מ מתפרש ליה הך מימרא דר"א כהך דמכות למי נאה ללמוד תורה ברבים מי שיוכל ללמוד כל התורה דלפי פשטיה לא הל"ל כל גבי תהלתו כמו שלא נכתב גבי גבורות ומס"ה קא"ל ר"מ לר"נ דנימא לרשב"ג סיגלי עוקצין שהיא מסכת תמורה והיא מסכתא אחרונה שבשיתא סדרי משנה וכיון דלית ליה האחרונה הרי לא יוכל להשמיע כל תהלתו שהיא כל התורה ונעבריה ומה"ע אמרינן במס' תענית [ג] כי מטי רב יהודה בעוקצין כו' אמר הויות דרב ושמואל וכו' ואנן מתנינן בה י"ג וכו' לפי שהיא תמורה ואחרונה שבמסכתות אבל רשב"ג דקאמר הי לא גמירנא וכו' דמשמע שעדיין לא היה גרס מסכת עוקצין לא היה חש להך דרשה כמו שמפרש ר"מ הך דר"א כפשטיה דמס' מכות אלא דהיה מתפרש ליה בענין אחר כפשטיה דמגילה לענין ספור שבח המקום דהשתא לר"מ מתפרש ליה הך דר"א כפשטיה דבפ"ק דמכות ולרשב"ג מתפרש ליה כפשטיה דבפרק ב' דמגילה ודו"ק :

[א] מהרש"א ד"ה נימא . בפ"ב דמכות (דף י ע"א) :
[ב] שם דבפ"ב דמגילה (די"ח ע"א):
[ג] שם במס' תענית (דף כד ע"א):

יד יוסף

א ברכות דף סב ע"ב:
ב ועי' תוס' ב"ק דף לד ע"ב ד"ה בימי :
ג מגילה דף יח ע"א מכות דף י' ע"א :

חדושי גאונים

רבי מאיר חכם רבי נתן אב בית דין כו' ואסיקנא לר"מ אחרים ולר"נ י"א . והיה קשה למורי הכהב נר"ו על זה הכלל קושיא גלחת שהרי נמצא בהרבה מקומות דתני אחרים ור"מ וכן במקומות אחרים. אח"כ מצאתי בבריתות שאומרים שכשהיה ר"מ אומר דבריו בשם אלישע בן אבויה אחר בשם אחר יכונה אז היו אומר עליו אחרים אומרים והתוס' ז"ל כתבו הך אחרים אינו ר"מ . וה"נ איכא טובא י"א שאינו ר' נתן: וכתב בס"ע דע כי איסתמיטתיה למחבר שהם הם דברי התוס' ז"ל פ"ק דסוטה בשם רבינו גרשם ז"ל ואין לדקדק דההיא ברייתא דקתני בתחלה רמ"א והדר קתני אחרים אומרים לפי זה דהוי אלישע א"כ היאך הקדים לו סברת ר"מ תלמידו הא לא קשיא מתרי אנפי חדא דכיון דאחר הוא איחרו ועוד דכמה זימני אשכחן דמקדי' סברת התלמיד לרב כמו שאכתוב לקמן בדרכי המשנה : ותו איכא למידק קצת דכיון דאחרים אומרי' היינו ר"מ בשם רבו א"כ מי דחקו לבריתות לכתוב בדף לב ע"ב סימן ל' וז"ל עוד הקשו דבר"ה דריש ר"מ עשר תעשר ובפ' ד' מחוסרי כפרה דריש אחרים דברה תורה כלשון בני אדם וכתב ואולי יתכן לפרש דלסוף ימיו כשקראוהו אחרים חזר בו ואמאי לא כתב שם כמ"ש הוא עצמו כאן שכשהיה אומר ר"מ דבריו בשם אלישע היו אומר

הרמ"ה ז"ל כתב עושין אותן סניפין . סמך ומשען כמין עץ קטן שמעמידין אותו בצד קורה גדולה לסמכה כך בני תלמידי חכמים שממונין אבותיהם פרנסים על הצבור מושיבין אותם בצד הזקנים בבית המשתאות : בחיי אביהן ובפני אביהן דאיכא כבוד אביהן . אבל שלא בחיי אביהן

עיון יעקב

ועיין בחידושינו בסנהדרין דף כ"ד : בעינן דלהוי היכרא בין דילי לדילהו . אע"ג שאמר דבר הגון כי אין ראוי להשתמש בכתר אחד מ"מ הם הקפידו על זה דס"ל לעשות

עין יוסף

בהדיא יצא לצורך העם (תוס' יבמות דק"ה ע"ב ד"ה מי שצריך) : בזמן שיש להם דעת לשמוע נכנסים . כן הוא הנוסחא בטו"ע יו"ד סימן רמ"ד : נכנסין ויושבין לפני אביהם . הך נכנסין אין פירושו שיפסיע על ראשי עם קודש . דלא התירו זה אלא בשביל צורך עם קודש . אלא ה"ק שיש לאביהם רשות ליקח בניהם עמהם בשעת כניסתן ולהחזיק בניהם אצלם במקום מושבם (ט"ז שם) : אלא לקטנים. דאנוס הוא . אבל יצא לגדולים אינו נכנס ויושב משום דפושע הוא דס"ל למיבדק

המתורגמן. א) צו זאטץ, שטיטצע . ב) שאנדע . ג) האָבּע שטעלע .

יהיב דעתיה עיין בה וגרסה למחר אמרו ליה ניתני מר בעוקצין פתח ותני בתר דאוקי אמר להו אי לאו גמירנא כסיפתון פקיד ואפקינהו מבי מדרשא הוו כתבו קשייתא בפתקא [א] ושדו [התם] דהוה מפרק הוה מפרק דלא הוה מפרק כתבי פירוקא ושדו אמר להו רבי יוסי תורה מבחוץ ואנו מבפנים אמר להו רבן שמעון בן גמליאל ניעלינהו מיהו ליקנסינהו דלא לימרו שמעתא משמייהו אסיקו ליה לרבי מאיר אחרים ולרבי נתן יש אומרים אחוי להו בחלמייהו זילו פייסוה (לרבן גמליאל) [לרשב"ג] ר' נתן אזל ר"מ לא אזל אמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין כי אזל ר' נתן א"ל רשב"ג נהי דאהני לך קומרא דאבוך למיהוי אב בית דין למיהוי נשיא מי אהני מתני ליה ר' לר"ש (ברבי) [בריה] אחרים אומרים אילו היה תמורה [דף יד ע"א] לא היה קרב א"ל מאן הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירין א"ל בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך א"ל (קהלת ט) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה א"ל (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח א"ל הני מילי היכא דאהנו מעשייהו רבנן לא אהנו [מעשייהו] הדר אתנייה אמרו משום ר"מ אילו היה תמורה לא היה קרב אמר רבא ואפילו רבי דענוותנא הוא [תנא] אמרו משום ר"מ אמר ר"מ (אומר) לא אמר :

המתורגמן. [א] שווערע פֿראגען אויף בילעטין.

רש"י

ולגמרה כדי שלא יבא לידי בזיון : יהיב דעתיה · עיין בה וגרסה למחר וכו' : קשייתא בפתקא · היו כותבין קושיות באגרות ומשליכין אותם בבית המדרש כדי לסלקו ומאן דלא הוו מפרקי בבי מדרשא כתבו איכהו פירוקא ושדו בבי מדרשא כדי להראות את חכמתם : תורה מבחוץ וכו' · או הם יכנסו לבית המדרש או אנו נצא אליהם ונשב עמהם : קומרא · אבנט מוזהב שהיה חגור במתני אביך שהיה אב בית דין כלומר נהי דאהניא לך חשיבותיה דאבוך דהוה אב ב"ד לשוייך אב ב"ד לשוייך נשיא מי אהני לקדקא בעית למיהוי נשיא: מתני ליה רבי לר"ש [בריה] אחרים אומרים וכו' · והיינו רבי מאיר והוה מתני ליה כתקנתא דרשב"ג אבוה א"ל רבי שמעון בריה מי הם הללו וכו' : גם אהבתם גם שנאתם וגו' · כלומר כבר מתו ומה מקום לאיבה זו ומכאן ואילך יפה לזכרן בשמותם : האויב תמו חרבות לנצח · דמשמע שאע"פ (שתמו האויבים) שכבר מתו חרבות לנצח ואין יפה להזכירם : אפילו רבי דעניו היה · הכא לא נהיג ענותנותא יתירה דאמר אמרו משום ר"מ ולא רצה לומר בהדיא אמר ר"מ :

מהרש"א

אסיקו ליה לר"מ אחרים וכו' · נקט אחרים לשון רבים וכן יש אומרים ולא קאמר אחר ויש אומר מפני גירסת התלמידים שלא ישאלו על שמותם משום דכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם ולהכי נקטו להם בלשון רבים כאילו אין שמו מפורסם שילא דבר מאחד מתוך רבים ואין ידוע מי הוא האחד ור' שמעון בר רבי דקאמר לאביו ושמותם אין אנו מזכירים וכו' הוא הוה ידע האמת דהאחרים הוא ר"מ וי"א הוא ר' נתן ואין מזכירים שמותם משום הך עובדא אלא שאמר לאביו אין ראוי להסתיר שמותם בשביל זה כיון שמימיהם אנו שותים ראוי להזכיר שמותם וא"ל רבי לבנו הנם כי נודה לך והאמת אתך אבל אין ראוי ונאות לך לבקש על זה אחר שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך שאף אם תמחול על כבודך איך תוכל למחול על כבוד בית אביך והשיב לו ר"ש גם אהבתם וגו' שאמר בפסוק דלעיל מיניה אשר החכמים והצדיקים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבתם גם שנאתם וגו' וכפי' הערלמה ע"ש כי מי שיתחברו בו הצדקות וחכמה יחד שהוא ודאי ימלט וכו' עד שהם וכל מעשיהם ביד האלהים גם אהבתם גם שנאתם אין דבר מסודר מידם וכו' כי הכל מסודר מאת השגחה אלהית וא"ל וכו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש וז"ש על הצדיקים וחכמים שזכר גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וגו' אחר מותם שאין להרהר אחריה' שהוא מסודר מידם השנאה והקנאה אבל היא מאת השגחה האלהית והשיב לו רבי האויב תמו וגו' לפי שכבר הביא קרא בלשון רבים גם קנאתם וגו' שרמז לו על ר"מ ור"נ והביא לו רבי קרא דלשון יחיד האויב תמו וגו' לפי שהודה לו על ר' נתן שנתחרט ובא לפייס את רשב"ג אבל ר"מ שעמד בקנאתו ולא רצה לפייסו הוא האויב תמו חרבות לנצח ואין לתלות שהיה קנאתו ושנאתו מאת השגחה אלהית ועוד י"ל בזה דאבותיו של ר"נ היו ג"כ ר"ג בבבל אלא שלא היו נשיאים בא"י כמו שכתב הערוך בערך קמרא ע"ש אבל ר"מ היו אבותיו גרים כדאמרינן בפ' הניזקין [א] דאתי מנירון קיסר שנתגייר ולזה לא היה מקפיד כ"כ על ר"נ רק על ר"מ וע"כ הביא לו רבי קרא דלשון יחיד האויב תמו חרבות וגו' דהוא ר"מ דאתי מהאויב נירון קיסר שבקש לאחרובי ביתא דקוב"ה וע"ז השיב לו ר"ש התשובה נלחת ה"מ היכא דאהנו מעשייהו לרעה כפי מחשבותם הנהו אקרי אויב אבל רבנן כגון ר"מ דאתי מנירון קיסר דמעולם לא אהנו מעשייהו לרעה שהרי נתגייר ולא החריב הבית גם ר"מ דאתי מזרעו לא אהני מעשיו לרעה ואין להקפיד עוד עליו בקנאתו לבית אביך ומסיק דהודה לדבריו והדר אתני ליה אמרו משום ר"מ וכו' ולא ר"מ אמר אבל בדר"נ לא הקפיד לשנות שכבר עשה להם פיוס כמ"ש

[א] מהרש"א סד"ה אסיקו . בפ' הניזקין (דנ"ו ע"א):

יד יוסף

א עי' תוס' סוטה דף יג ע"א ד"ה אחרים : ב סנהדרין דף ל' ע"א גיטין דף נב ע"א: ג שצריך להיות נשיא משבט יהודה מבית דוד . ואתה לא קאתי מבית דוד : ד בכורות דף סד ע"א :

חדושי גאונים

עליו אחרים אומרים: וי"ל שסובר הבריתו' דתרי גווני אחרים איכא לר"מ בסוף ימיו קנסוהו ואע"פ שהיה אומר מסברת עצמו היו קוראים לו אחרים גם כשר"מ היה אומר הדבר בשם אלישע רבו אף קודם הקנס היו קוראים לו בשם אחרי' אומרי' וא"כ הכא בברכות דפליגי ר"מ ואחרים בחדא ברייתא אז ניחא לנ למימר דההוא אחרים הוא סברת אלישע רבו טפי מדנימא דההוא אחרים הוא סברת ר"מ עצמו שחזר בו בסוף ימיו משום דדוחק לומר דבעל הברייתא תנא סברת ר"מ הנדחית אחר שהוא עצמו חזר בו בסוף ימיו ליתני התנא סברת ר"מ האחרונה ותו לא להכי כיון דאחרים ור' מאיר הוה בחדא ברייתא אז אמרינן דההוא אחרים הוא סברת אלישע אשר בשם אחר יכונה אבל כי פליגי ר"מ ואחרים בתרי דוכתי רחוקים זה מזה כגון הסיא דעשר תעשר דחד בר"ה וחד בבריתות אז סוב' הבריתו' דטפי עדיף דנימא דההוא אחרים הוי ר"מ עצמו שחזר בו בסוף ימיו טפי מדנימא דפליג ארביה . אמנם התו' ז"ל סוף פ"ק דסוטה שהבאנו דחו פירש רבני גרפת מטעם שהרי אנו אומרים ואסיקו לר"מ אחרים והתם היינו אפילו בשמועות שאמר מעצמו ותירצו הם ז"ל דהא דסוטה פליגי ר"מ ואחרי' בחדא דוכתא היינו דר"מ בסוף ימיו כשקראוהו אחרים חזר בו ופירשו כן אע"פ שהוא בכלל ברייתא אחת דס"ל למימר בריי' לא זזה ממקומה כך אנו אומרים ברייתא לא זזה ממקומה שהרי כשם שכלל הוא בידינו משנה לא זזה ממקומו' זה תמצא פ"ק דקידושין גבי שן ועין פריך אי הכי נקדמה לדבן עזאי ברישא ומשני תנא שמעה לדר' וקבעה והדר שמע לדבן עזאי וקבעה ומשנה לא זזה ממקומה והתם ברייתא היא : ותו איכא למידק

הכותב

אי נמי אפילו בחיי אביהם שלא בפניו אין מושיבין אותן בצד הזקנים :

הרמ"ה ז"ל הקשה [על פירוש רש"י בד"ה האויב תמו כו'] וז"ל ולא נהירא חדא פשטיה דקרא לא משמע הכי דא"כ או לכתוב קרא האויבים תמו או לכתוב האויב תם ועוד סיפי' דקרא דכתיב וערים נתשת אבד זכרם המה מאי משמע להאי פירושא ועוד קשו קראי אהדדי דהתם כתיב גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה והכא כתיב חרבות לנצח ומאי חזי רבי דעביד כי האי קרא ליעביד כי אידך קרא ותו מאי קא מהדר ליה ר"ש ברבי ה"מ היכא דאהנו מעשייהו ומנא ליה דקרא בהכי מיירי אלא הכי פירושא כי כתיב גם אהבתם גם שנאתם וגו' בשנאה גרידתא אבל בני אדם שבקשו להחריב ולעקור כבודך וכבוד בית אביך אע"פ שמתו לא יתמו איבות חרבות שהחריבו לנצח והיינו דכתיב האויב תמו חרבות לנצח ובתמיה קאמר קרא כלום אפשר היתמו חרבות שהחרבת לנצח כלום אפשר שישכחו לנצח והיינו דכתיב בסיפיה דקרא וערים נתשת אבד זכרם המה כלומר ערים שנתשת חרבות ושוממות כלום אבד זכרם ואמטול הכי מהדר ליה ר"ש בר' ה"מ היכא דאהני מעשייהו ר' מאיר ור' נתן לא אהנו מעשייהו : הדר אתנייה לבתר דאוכחיה ר"ש בריה הדר ואמרה למתני' דבכורות אמרו משום ר"מ : ר' דענותנא הוה . כדגרסינן בסוף סוטה משמת רבי בטלה ענוה ואפילו

עיון יעקב

היכר להגדיל כבודו באיזה דבר ולא שימעיט את כבודם : נהי דאהני לך קומרא דאבוך למהוי אב"ד למהוי נשיא מי אהני . שצריך להיות משבט יהודה מבית דוד כמו אנחנו משא"כ אתם דלא קאתי מבית דוד : שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך . ליטול הגדולה מזרע דוד וליתן לאחרים לזה קרא ג"כ מקרא זה האויב תמו חרבות לנצח שזה נאמר על

עין יוסף

נפשיה . עכ"פ משמע מכאן שילא לצרכו (רש"י) וצ"ע על תוספות שהבאתי לעיל שכתב יצא לצורך פי' לצורך הטעם . גם כתב שכן הוא בהדיא בתוספתא ובתוספתא שלפנינו ליתא זה . וגם בשו"ע יו"ד סימן רמ"ד סעיף ט"ז איתא יצא לצרכיו נכנס וחוזר למקומו וצ"ע :

יך נהי דאהני לך קומרא דאבוך כו' . זה לשון הערוך בשם רב שרירא גאון רבי נתן היה בבלי ובכמה מקומות אמרינן רבי נתן דבבלאה הוא . והיה אביו ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאימון קמרי ופי' חגורה שחוגרין אותה באבנט אלא שהיא רחבה יותר מאבנט וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה ולעמוד לפני מלכי פרסיים עד סוף מלכות פרס ועלה רבי נתן לארץ ישראל והיה אב ב"ד לפיכך אמר לו אם הועילה לך חגורה של ראש גלותא שלבש אביך להיות אב ב"ד הלא די לך זאת ובקשת להיות גם נשיא . חגרו שקים תרגום קמרו שקים על בשריהון ע"כ :

הדרן עלך מסכת הוריות

סיני עדיף. מי שמשנה וברייתא סדורות לו כנתינתן מהר סיני ורב יוסף הוו קרו ליה סיני כדאמרינן בפרק חלק קרי רב יוסף אנפשיה ורב תבואות בכח שור אבל לא היה מפולפל כל כך להקשות ולתרץ ולהבין דבר מתוך דבר : ואפ"ה לא קביל עליה רב יוסף. כלומר אע"ג דהוה רב יוסף סיני ושלחו מתם סיני עדיף לא קבליה רב יוסף למהוי רישא משום יקריה דרבה : מלך עשרין ותרתין שנין . עד דנח נפשיה והדר מלך רב יוסף מאן דהוי רישא במתיבתא קרי מלכותא: כולהו שני דמלך רבה אפילו אומנא מקיז דם לא קרא ר' יוסף לביתיה :

סליקא לה מסכת הוריות

יח שם א"ר יוחנן פליגי בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני א) עדיף וחד אמר עוקר הרים ב) עדיף. ארב יוסף סיני רבה עוקר הרים שלחו לתמן (סיני ועוקר הרים הי מניידו עדיף) [איזה מהן קודם] שלחו להו סיני עדיף [דאמר מר] בהכל צריכים למרי חטיא ואפ"ה לא קביל עליה רב יוסף. מלך רבה עשרין ותרתין שנין והדר מלך רב יוסף כולהו שנין דמלך רבה רב יוסף אפי' אומנא ג) לביתיה לא (קרא)[חליף]אביי ורבא ור' זירא ורבה בר (רב) מתנה הוו יתבי והוו צריכי לרישא אמרי כל דאמר מלתא ולא מפריך ליהוי רישא כולהו איפרוק דאביי לא איפרוק חזייה רבא לאביי דגבה רישא א"ל נחמני פתח ואימא. איבעיא להו רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מנייהו עדיף רבי זירא חריף ומקשי רבה בר רב מתנה מתון (ומסיק ד) מאי תיקו :

הדרן עלך כהן משיח וסליקא לה מסכת הוריות

וק"ל : חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים וכו' · נראה שדימו את הסומך על רוב שמועתו לסיני ושאין בידו שמועות כל כך וסומך על מעלתו בחריפות ופלפול לעוקר הרים כלפי מה שאמרו בפ' בני העיר [א] כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא והלא דברים ק"ו ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעו בא"י וכו' ועוד אמרו שם למה תרצדון הרים גבנונים למה תרצו דין עם סיני כלכם בעלי מומין אצל סיני וכו' ולזה הסומך על רוב שמועתו ומשניות וברייתות סדורות לו הוא כסיני שעליו היו כל שמועות וקבלות התורה אבל מי שאין משניות וברייתות סדורות לו כל כך אך הוא סומך על מעלתו הוא כעוקר הרים כהרים הללו שנעקרו לפי שעה ללמוד תורה וסמכו על מעלתן ורוב גבהם לעשות דין עם סיני זכה סיני שכולם נעשו בעלי מומין אצלו שלא למדו תורה רק לפי שעה וכדאמרי' בסוטה [ב] לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על סיני ובדמיון הזה אמרו סיני עדיף דהיינו שסומך על שמועתו מסומך על מעלתו בפלפול ואין בידו שמועות

ד"ה דאמר דהכל צריכין למרי חטי וכו' . עיין פירש"י סוף פרק הרואה ופי' רשב"ם פ' מי שמת ואפשר שתלה הדבר במין חטים ע"פ מ"ש בהך דפ' מי שמת [ג] יום עצרת ברור זרעו חטים שהדעת תלה במין חטים עיין בחידושינו שם : [ואפ"ה לא קביל רב יוסף עלי' כו' · כל הך עובדא מפורש פרק הרואה ע"ש] : אביי ורבא כו' · סמך האי עובדא להך עובדא דרבה ורב יוסף דלעיל כמו שאירע להם דשלחו אליהן איזה מהן קודם כך אירע לתלמידיהם דאביי היה תלמיד מובהק של רבה ורבא היה תלמיד מובהק של רב יוסף כדמוכח בכמה דוכתין וכמ"ש כל זה בספר יוחסין וזהו כי הוו צריכי רישא לא הוו ידעי מי קודם וכו' ומסיק דאביי לא מיפרך וכו' א"ל נחמני פתח אע"ג שכך היה התנאי ביניהם כל דאמר מלתא ולא מפריך וכו' אפשר שאביי היה מונע עצמו מן השררה עד שהראה לו רבא חבירו הרמת ראש ונתן לו רשות וא"ל נחמני פתח וק"ל : סליק

הכותב

איהו דענותנא אמרו משום ר"מ אמר אבל ר"מ אומר לא אמר שלא רצה לומר בהריא א"ר מאיר : סיני עדיף. מי שמשנה וברייתא סדורות לו כנתינתן מהר סיני ורב יוסף הוו קרו ליה סיני כדאמרינן בפרק חלק קרי רב יוסף אנפשיה ורב תבואות בכח שור אבל לא היה מפולפל כל כך להקשות ולתרץ ולהבין דבר מתוך דבר : ורבה עוקר הרים . שהיה חריף ומפולפל בתורה הרבה ואמאי קרי ליה עוקר הרים שהיה מפרק קושיות שהיו דומין כהרים שאין אדם יכול לפרקן ועוקר ודוחה שמועות שהיו דומים כהרים שאין אדם יכול לעקרן : וכי איצטריך להו עלמא בבבל למנויי חד מינייהו ברישא שלחו לתמן לא"י סיני ועוקר הרים הי מנייהו עדיף שלחו מתם סיני עדיף דהכל צריכין למרי חטיא דכולי עלמא צריכי ליה אפילו עתירי סלעין ודינרין דמאי מהנו ליה למרי זוזי אי לא משכח חטי למזבן בגווייהו . אבל מרי חטי לא צריך לכו"ע כולי האי דאע"ג לית ליה זוזי למזבן בהו שאר מילי דצריכי ליה מאחר דאית ליה חטי יכול למיחיה בגווייהו . ועוקר הרים דמי לעתיר סלעין דלית ליה חטי דאי משכח מאן דמזבן ליה חטי בזוזיה מהנו ליה זוזיה ואי לא לא מהני ליה ולא מידי ואף הכא נמי הוה עוקר הרים דהוי מפולפל ומחודד דאי משכח מאן דתני ליה מתניתא ושמעתתא מהני ליה חדודי ופלפוליה דיכול למידק מנייהו אגב פלפוליה כמה מילי דלא יכלי שאר אינשי למידק ואי לא משכח מאן דתני ליה מתניתא ומהדר קמיה שמעתתא מאי מהני ליה פלפולא וכפ' מי שמת קרי ליה לבעל פלפול עתיר סלעין וקרי לבעל שמועות עתיר משח ומסיק בה התם הכל צריכין למרי חטיא : אפ"ה לא קיבל עליה רב יוסף . כלומר אע"ג דהוה רב יוסף סיני ושלחו מתם סיני עדיף לא קביל עליה רב יוסף למהוי רישא משום יקריה דרבה : מלך עשרין ותרתין שנין . עד דנח נפשיה והדר מלך רב יוסף מאן דהוי רישא במתיבתא קרי מלכותא : כולהו שני דמלך רבה אפילו אומנא מקיז דם לא קרא רב יוסף לביתיה . פירש רב האי גאון ז"ל כיון דשלחו מתם סיני עדיף והשפיל רב יוסף עצמו ולא רצה לנהוג שררה בפני רבה היה חולק לו רבה כבוד ומספיק לו כל צרכיו שאפילו מקיז דם לא היה צריך לקרוא לביתו לפי שהיו נעשין כל צרכיו מביתו של רבה. ורש"י ז"ל פירש אפילו אומנא לביתיה לא קרא שלא רצה לנהוג שררות בעצמו כל אותן שנים שמלך רבה ואפי' האי שרורתא שלא רצה להביא שום אומן בתוך ביתו אלא כשהיה רוצה להקיז דם היה מכנים אומן לביתיה דרבה ולשם היה מקיז דם . ולא דייק גבן דמאי שררותא איכא למיקרי אומנא לביתיה הא אפילו הדיוט שבהדיוטות קרי אומנא לביתיה דאטו ע"כ קרי ליה מרעתא דנפשיה הוא דאתי ובזוזי הוא דאתי . ועוד כ' ז"ל ואית דאמרי אפילו אומנא לביתיה לא קרא שלא היה לו פנאי להקיז את עצמו כל אותן שנים שמלך רבה מחמת שהיה עוסק כל שעה בתורה לפני רבה וכלהו הני פירושי לא דייקי גבן דודאי פירושי רחיקי ודחיקי נינהו ולזה נראה לפרש לפי ענוות דעתנו כולהו שני דמלך רבה וכו' כלומר כיון שהשפיל רב יוסף את עצמו ולא רצה לנהוג שררה בפני רבה הגינה זכות ענותנותו עליו ועל אנשי ביתו שלא חלה אחד מהם כל השנים אשר מלך רבה ואפילו אומנא להקיז דם לא הוצרך לקרות בביתו. הדין הוא פירושא דאיסתבר לן בה ופירוש מעליא הוא : אביי ורבא ור' זירא ורבה בר רב מתנה הוו יתבי בהדדי והוו צריכי לרישא . כלומר היו צריכין למנות ראש עליהן לאותה שעה כדי שישנה להם ויסדר להם משניות וברייתות והם יקשו לו והוא יתרץ ולפי שהיו כולם חכמים גדולים וראויין להיות ראשים ולא היה אחד מהם כפוף לחברו ולא היה אפשר לא' מהם למנות את השני כדי שלא יתקנא בו השלישי או הרביעי לפיכך אמרו כל מאן דאמר מלתא ולא מיפרכי ליהוי רישא אמרו כל חד מנייהו מלתא דכלהו איפריך חזייה רבא לאביי דגבה רישיה . כלומר ראה לו הרמת ראש וצהלת פנים מחמת דלא איפריכא מלתיה א"ל נחמני פתח אימא דרוש לן דמשמיא פסקי לך רבוותא ופירש רבינו האי גאון ז"ל דאביי נחמני שמו ומיפרשא בכמה דוכתי בגמ' . ונקטו רבנן דבר אחוה דרבה בר נחמני הוה ותלמידו וכיון דהוה שמיה נחמני כשם אבוה דרבה לא הוה קרי ליה בכל שעתא נחמני בשם אבוה אלא הוה קרי אביי בלשון ארמית כאדם שקורא אבי וסליק ליה אביי וכיון שהיה מן האבות והגדולה קריוה רבנן הכי ע"כ דבריו ז"ל : איבעיא להו ר' זירא ורבה בר רב מתנה הי מינייהו עדיף . והשתא מפרש מדה דכל חד מנייהו רבי זירא חריף ומקשי מתוך פלפולו היה יודע להקשות ולתרץ מיהו לא הוה ידע לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא . רבה בר רב מתנה מתון ומסיק כלומר לא היה מפולפל וחריף כל כך להקשות ולתרץ מיד אלא היה שוהה ומעיין בנחת יפה יפה עד דהוה סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא : מאי הי מנייהו עדיף וסלקא בתיקו ע"כ פירוש הרמ"ה ז"ל :

עיון יעקב

סמוכד כבית דוד עיין בברכות בחידושינו דף ח' : שלחו להו סיני עדיף . ואפשר לרמוז דמס"ע אמרו ישראל נעשה ונשמע נעשה היינו סיני לחזר על תלמודם תמיד ונשמע דהיינו להבין הדבר על בוריו בטעם וסברא כדאמרינן לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי דהוא עוקר הרים לכך כתיב ברישא נעשה כי סיני עדיף לכן קי"ל לגמור והדר לסבור ולע"ל ומלאה הארץ דעה יקוים לגמור והדר לסבור היינו לעתיד : הכל צריכין למרי חיטי . עי' בחידושינו במסכת ב"ב דף קמ"ה : כולהו איפריך . אע"ג דר' זירא היה חריף ומקשה שהיה יודע להקשות לתרץ מתוך פלפולו וכפירש"י מ"מ אפשר שהיה מונע לתרץ דברי עצמו להקשות על דברי חבירו לפי שהיה מונע ובורח מן הגדולה כדאמרינן ר' זירא ה.ה מי מר נפשי' מלסמכיה כי גדולה ענוה ועניים ירשו ארץ וכיון מחבלו של משיח עיין בחידושינו בסוטה דף מ' בהא דאמר רב יוסף לעולם ילמד אדם וכו' בב"י אמן :

המתורגמן, א) איין אנגלערינטער, ב) שארף זיניגער, ג) איין האנדווערקער חירורג, ד) איזט געדולדיג אונד בעשליסט ריכטיג דעם דין.

[א] מהרש"א ד"ה חד אמר . פ' בני העיר (דף כט ע"א): [ב] שם בא"ד בסוטה (ד"ה ע"א): [ג] שם בפ' מי שמת (דף קמז ע"א):

יד יוסף

א ברכות דף סד ע"א: ב ב"ב דקמ"ה ע"ב :

חדושי גאונים

קצת לדעת רבני צרפת דכיון דאף אחר המעשה מה שהיו קורי' לר"מ בשם אחרי' היה בשמועות שאמר בשם ר' אלישע אבל בשמועות עצמו היו קורים ר"מ א"כ מה קנס קנסוהו . וי"ל דלעולם דלדעת רבני צרפת לאחר המעשה קנסוהו לר' מאיר אף בשמועות עצמו היו אומרים עליו אחרים אומרים אלא שסוברי' שבזמן שחלקו ר"מ עם אלישע רבו אחר המעשה היתה תכמת התנא כדי שנדע מה היא סברת ר"מ ומה היא סברת אלישע מה עשה התנא לסברא שאמר בשם רבו אלישע אמר אחרי' אומרי' ולסברת ר"מ קרא בשם ר"מ אומר אף אחר המעשה שאם יאמר בשניהם אחרים אומרים לא נדע מה היא סברת הרב ומה היא סברת התלמיד כיון ששניהם נקראים אחרים אחר המעשה אבל לעולם דאחר המעשה שקנסוהו לרבי מאיר מודו דבני צרפת דאף בשמועות עצמו אמרו עליו אחרים אומרים בזמן שאינו מביא דעת אלישע רבו שצריך לתת הבדל זה יראה נכון ובזה מיושב לה׳ מה שדחו התו ז"ל פירושם ה"ל לא ידעתי היאך יתרצו רבני צרפת ההיא דפ"ק דב"ב דפליגי ר' נתן וי"א גבי איוב : אמר המגיה ולע"ד דאין כאן קושיא כלל דיש לומר די"א דהכא אינו ר' נתן כדכתבו התוס' בפרק חזקת הבתים דף ל"א וכפ' המוכר פירות דצ"ג עיין מוהרי"ק בעמוד ומ"ש יבין שמועה עליו בע"ב בשם הריטב"א ודו"ק · (יבין שמועה) :

הקדמה לסדר קדשים

מבעל המחבר עץ יוסף ענף יוסף ויד יוסף

אבות פרק ד מ"א איזה מכובד המכבד את הבריות · ולכאורה נראה כי מי שמכבדין אותו בעולם נקרא מכובד · אבל המכבד את אחרים נקרא מכבד ולא מכובד · אך ביאורו של דבר · כי יש אדם שהשי"ת מרחם עליו ומופיע לו שיבא בשכלו על דבר חדוש · ולחבר איזה חבור טוב · נכון וראוי לאדם הזה שיכנים בלבו שמחה רבה עתיקא ועצומה · וידע שמאת ה' היתה זאת · ואל יתהלל ח"ו בחכמתו זו בפני מי שהוא · ואפילו בעצם עצמיותו בקרב לבו לא יגבה ח"ו · ולא ידמה בנפשו ח"ו שכחו ועוצם ידו עשה לו החיל הזה · וידו הושיע לו · וחכמתו היא שעמדה לו · ולא יכנים בלבו שמחה משמחת גבהות הלב ; ומכ"ש שלא יוציא בפיו מן השפה ולחוץ שהוא בעצמו בחכמתו עשה את כל החיל הזה או חידש החדוש הזה · רק ידע נאמנה שמאת ה' היתה זאת לו · שהוא יתברך הופיע עליו רוח חכמה בינה ודעת · והשפיע לו בשפע קדושה הלזה בהשגחתו וברצונו ובגזירתו הקדושה שהם בכל רגע ורגע בלתי נפסקים ח"ו בכלליות ובפרטיות ובפרטי פרטיות · שבלתי השגחתו ורצונו וגזירתו ית' לא יוכל להתהוות שום דבר בעולם מן הכלליות ועד הפרטי פרטיות · ושום תנועה כחוט השערה לא מתנועע רק בהשגחתו ורצונו וגזירתו ית' : וכל תמצית שמחתו וחדותו העצומה שבלבו יהיה מה שהשי"ת ברחמיו המרובים ריחם עליו בריה הקטנה והשפלה · וחלק לו מחכמתו הקדושה והנוראה· ויתן שבח והודאה רבה ועצומה להשי"ת· על זה שריחם עליו וחלק לו מחכמתו יתברך הקדושה והנוראה · ואז בהיות עושה כן אזי הוא עושה תענוג ונחת רוח גדול להשי"ת · א' בזה שהמציא את השכל הנפלא והיקר הזה בתורתו הקדושה · ב' בזה שמשמח א"ע בהשגת חכמת אלהות · ג' בזה שמשבח ומודה ומהלל להשי"ת על השגתו קודש · ואזי אז בהיות כן אז הדבר הקדוש הנפלא והיקר הזה יעלה לרצון לפני השי"ת · וע"כ יראה בעינא פקיחא שח"ו לא יעוף ולא ידא במחשבה אפילו ברגע כמימרא מחשבה זרה ורעה מן המהשבות הרעות הכל שיחזיק עצמו למכובד במה שחננו השי"ת. ויראה בעין פקיחה אם אחרים מתכבדים בכבודו · כמו שאמר התנא איזה מכובד המכבד את הבריות · והכוונה ע"ד דאי' באה"ע סימן כ"ז סעיף ט' נתנה היא ואמרה לו הילך דינר זה מתנה ואתקדש לך : ולקחו ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאה זו שקבלתי ממך מתנה · אם אדם חשוב הוא הרי זו מקודשת שהנאה יש לה בהיותו נהנה ממנה ובהנאה זו הקנתה עצמה לו ע"כ · ובמסכת מגילה דף כ"ח ע"א איתא רבי זירא כי הוו משדרי ליה מביה נשיאה לא הוה שקיל (משום שונא מתנות יחיה) כי הוה מזמני ליה אזיל אמר אתייקורי דמתייקרא בי ע"כ · וזהו שאמר איזו מכובד המכבד את הבריות · ר"ל אם הוא במדריגה זו שבכבודו הוא מכבד את הבריות אם מקבל איזה דבר מהם במתנה · אז ידעינן שהוא מכובד · ואם אינו במדרגה זו אינו מכובד : **עוד** יש לפרש שהשמיענו בן זומא כי מי שיש לו מעלות אל יחזיק עצמו במכובד עד שאם יראה אותן מעלות שיש לו אצל הבריות והיה מכבדם מצד אותם המעלות · מזה יודע שהוא ג"כ מכובד מצד אותם המעלות · אבל אם לא היה מחשיב את הבריות מצד אותן המעלות מזה יודע שהוא ג"כ אינו מכובד מצד מעלות אלו · וזהו שאמר איזהו מכובד המכבד את הבריות · וידע האדם שבאם ח"ו הוא כן יחשוב שכחו ועוצם ידו הוא זה ויהזיק טובה לעצמו ח"ו כנ"ל · אזי לא די שאינו עושה שום תענוג ונ"ר בזה להשי"ת · אלא אף גם זאת לו שהחדוש שהמציא לא פרחת לעילא אלא שנאחזין בו הקליפות כמו שהאריכו בזה הספרים · וזו ואין צ"ל זו שאם יגבה לבו בזה ומתהלל עצמו בפני הבריות בזה שחידש שמקלקל הרבה · ולכן כתבתי אצל כל חידוש והידוש מבטן מי יצאו הדברים · להודיע שאני לא חידשתי אותם · ואני איני אלא כמעתיק מספר לספר עוד יש תועלת בזה כי כאשר נאמר דבר תורה בשם אומרו אזי שפתותם דובבות בקבר · וזהו שאמרו גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה שנאמר כו' : והיינו שגורם באמירתו בשם אומרו ג"כ חיים לעושיה היינו לזה הת"ח שהמציא ואמר את הדבר תורה זו בעוה"ז גורם לו חיות בקברו כי שפתותיו דובבות בקבר : **ובתנחומא** סדר במדבר סימן כ"ב איתא א"ר ירמיה בר אבא בשם רבי יוחנן כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתוב אומר אל תגזול דל כי דל הוא · ושמעתי ביאורו שדרש דל מלשון וגם דלה דלה לנו · וז"ש אל תגזול דל ר"ל אל תגזול מה שדלה · כי דל הוא כי חלקו הוא מה שדלה נשמתו וחדשו · וז"ש בסוף הפסוק ואל תדכא עני בשער : כי מי שאינו אומר דבר בשם אומרו מעכב ביאת המשיח שנקרא עני ורוכב על החמור ויושב בשער רומי כמאחז"ל ע"כ ובדברים אלו ניחא מה דאי' עוד שם א"ר תנחום הלבלר מקובל אני מרבי מיאשא שקבל מן הזקנים הלכה למשה מסיני כל מי שאינו אומר דבר משל תורה בשם אומרו שעליו הכתוב אומר אל תגזול דל כי דל הוא : וכל האומר דבר בשם אומרו זוכה שיגאלו ישראל על ידו· ממי אתה למד מאסתר כו' והקשה בספר מנות הלוי וז"ל דברי המדרש תמוהים מאד לכאורה שמתחיל ואמר כל מי שאינו אומר דבר של תורה כו' ואח"כ אמר וכל האומר דבר בשם אומרו כו' ואילן דבר משל תורה לא קאמר · שהרי באסתר לא היה דבר תורה · אבל לפי הנ"ל ניחא שמביא המדרש זה לפרש סוף הפסוק ואל תדכא עני בשער שמעכב את הגאולה וקאמר שאפילו מי שאומר דבר שאינו של תורה בשם אומרו מביא גאולה · ק"ו לאומר דבר תורה בשם אומרו שמביא את הגאולה · אבל אם אינו אומר הדבר תורה בשם אומרו הוא מעכב את הגאולה · ושפיר קאמר ואל תדכא עני זה משיח שיושב בשער כנ"ל : **ועתה** הן אנכי להבל דמה : רש ממעש · עני מדעת · אביון מבינה · דל ממצות · אין אתי כי אם עטי · יגשש ימשש בגנזי אוצרות ראשונים ואחרונים · אולי אלקט פרי עץ גינתם · או אחסה בצל שושנים · ולעשות בביאורי זה מחסה ומגן ממארי דדינא בעת יאסוף רוחי וגויתי · למען נשמת הצדיקים המובאים בחיבורי זה אשר אספתי דבריהם הקדושים · ולעטר אמרותיהם · ולהעמידם אצל דברי חכמינו ז"ל חכמי הגמרא להבין על ידם דברי חכמינו חכמי הגמרא · המובא בעין יעקב. אשר גם פשט הפשוט לוטה בשמלה · הם יפרשו כנפיהם עלי להצילני מבאר שחת מן הקשת וחרב לטושה · ואם נמכרתי בעווני · ועד שמים עלה זדוני · צדיקי יסודי עולם יסייעו בפדיוני · אחר נמכרתי גאולה תהיה לי : **ואני** אתן שבח וההודאה להשם · כי יצא לישע עלי · נמלה קטנה כמוני · לסיים אגדת עין יעקב בביאורים יפים ונחמדים · ועוד נשמתי בקרבי מתנפל ומתחנן ומשתטח ומשתחוה מול הדרת נשמת קדושי עליון אשר עמסתי עלי טורח הבנת דבריהם ולקבצם אחד אל אחד · ולסדרם בסדר ראוי ונכון עד שעשיתי בית נאמן · נא סמכוני סמכוני · עזרוני עזרוני · מדין קשה וחרב לטושה · ואזכה בחיים חייתי להביאם לדפוס ולזכות את הרבים ·

כ"ד המעתיר והמתפלל **חנוך זונדל** בהמנוח מוה' **יוסף** ז"ל.

מסכת זבחים פרק ראשון

דף ז ע"ב אמר רבא עולה דורון[א]) היא היכי דמי אי דליכא תשובה (משלי כא) זבח רשעים תועבה ואי דאיכא תשובה התניא* עבר על מצות עשה ושב לא זז משם עד שמוחלים לו אלא ש"מ דורון היא תנ"ה אמר ר"ש חטאת למה באה למה באה לכפר אלא למה באה לפני עולה [ב]לפרקליט[ב]) שנכנ' [ריצה פרקליט נכנ'] דורון אחריו:

כל הזבחים שקבלו דמן פרק שני

דף יח ע"ב ממאי דהאי בד כיתנא הוא א"ר יוסף ברבי חנינא דבר העולה מן הקרקע בד בבד אימא עמרא עמרא מיפציל כיתנא נמי מיפציל ע"י לקותא מיפציל רבינא אמר מהכא (יחזקאל מד) פארי פשתים יהיו על ראשם [ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע]: שם מאי (שם) לא יחגרו ביזע אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן [כ"א סיד]חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהן[ג]) אלא [דף יט ע"א] כנגד אצילי ידיהן . א"ר אשי אמר לי הונא בר נתן זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דאיזגדר מלכא והוה מדלי לי המיינאי ותיתיה ניהלי ואמר לי (שמות יט) ממלכת כהנים וגוי קדוש כתיב בכו כי אתאי קמיה דאמימר אמר לי אקיים בך (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך :

דף כב ע"ב [פיסקא ערל שמתו אחיו מחמת מילה פסול לעבודה. מנלן אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו] (יחזקאל מד) כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי (לשרתני) וכו' . ת"ר בן נכר יכול בן נכר ממש ת"ל ערל לב א"כ מה ת"ל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואין לי אלא [ערל לב ערל בשר מנין ת"ל וערל בשר]:

כל הפסולין פרק שלישי

דף לג ע"א וליעביד פישפש אביי ורבא דאמרי תרוייהו (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית: דף לד ע"א [כי פליגי בחיה והכי איתמר המעלה חיה על המזבח ר' יוחנן אמר עובר בעשה וריש לקיש אמר אינו עובר בולא כלום וכו'] . מותיב רבא אילו נאמר (ויקרא א) קרבן לה' בהמה הייתי אומר חיה בכלל בהמה כענין שנא' (דברים יד) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי וגו' ת"ל (ויקרא א)

רש"י

עולה דורון היא · אינה באה לכפר על עשה כפרה ממש אלא אחר שכפרה התשובה על (מעשה) [העשה] היא באה להקבלת פנים כאדם שסרח במלך וריצהו ע"י פרקליט וכשבא להקביל פניו מביא דורון בידו : היכי דמי · כלומר היכי דמי שתהא באה לכפרה : אי דליכא תשובה · מעבירות עשה שבידו : זבח רשעים תועבה · פסוק הוא במשלי (כא) : למה באה לפני עולה · כל מקום שמביא חטאת ועולה חטאת קודם כדיליף לקמן בפרק כל התדיר (דף פט:) : פרקליט · מליץ טוב :

העולה מן הקרקע בד בבד · קנה יחידי מכל (גזעים) [גרעין] ואין ב' קנים עולים מגזע א' : ואימא [עמרא] · שאף האמר עולה מן הבהמה בד בבד נימא נימא לבדה : מיפציל · הנימא מתפצלת ומתחלקת לשנים ע"ג בהמה מאליה : כיתנא נמי מיפציל · לפני טוויתו כותשים הגבעול והוא נחלק לנימין הרבה: אגב לקותא · שמכין אותו וחובטין אותו בעץ או בגלגל הוא נכתש ונחלק : ומכנסי פשתים יהיו וגו' · ובעלמא הרי הוא אומר מכנסי בד ש"מ בד היינו פשתים : במקום שמזיעין · במקום שהבשר נכפל על הבשר ומתחמם ומזיע : כשהן חוגרין · אבנטיהן בשעת עבודה : למטה ממתניהן · מקום שנכפל ונופל שומן הבטן על הקילבוסת שקורין הנק"א : למעלה מאציליהן · למעלה מנגד מרפקן שקורין קוד"א לפי ששם *הזרוע שוכב תמיד על הצלעות ומזיע : כנגד אצילי ידיהם · על צלעותיהן כנגד המרפק : איזגדר מלכא · כך שמו ומלך פרס היה : והוה מידלי לי המיינאי ותיתיה ניהליה · אבנטו היה גבוה חגור מלמעלה מכנגד אצילי ידו והשפילו למטה כדי לנאותו : אמר ממלכת כהנים כתיב בכו · וצריכים אתם לנהוג (כלכם) [עצמכם] בתפארת של כהנים דכתיב בהו ולא יחגרו ביזע: יכול בן נכר ממש · נכרי : ת"ל ערל לב · אינו נפסל אלא מחמת ערלת לבו אלמא בכהן קאמר: שנתנכרו מעשיו · נחשבים כנכרים למקום : [ערל בשר · והוא לדיק מנין] :

ה"ג וליעביד פישפש · ופירושו פתח קטן [כדתנן במס' שקלים] [שבמזרח שער נקנור ושני פשפשין היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו והן מחשבין פתחים שהיו משתחוים כנגד הפתחים] והכא פרכינן וליעבד פתח קטן בכותל צפוני של עזרה כנגד המזבח ויעמוד מצורע בחללו ויכנים ידו ויסמוך [אי לאו דביאה במקצת שמה ביאה] : הכל בכתב · כך אמר דוד כל פתחי העזרה ומדותיה ובנין כל הבית נמסר לי מיד ה' ואין להוסיף על החשבון [וביאה במקצת לא שמה ביאה] : אילו נאמר קרבן לה' מן הבהמה · ולא פירש בקר וצאן : הייתי אומר כו' · כענין שנא' זאת הבהמה וכתב בתריה איל וצבי · הרי בקר וצאן כתיבי התם מן הבקר ומן הצאן תקריבו והדר כתיב אם עולה קרבנו מן הבקר ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים:

עץ יוסף

עולה דורון היא. ובתנחומא סדר צו סימן ז' איתא עולה באה על הרהור הלב עכ"ל. וזהו לשון עולה שמכפרת על העולה על הרוח. ולכן היה קרבן עולה קרב כל הלילה עד הבוקר לפי שהאדם מחשב בלילה שתהיה הכפרה בזמן העבירה ולפי שעיקר העבירה היא ברוח היה הכל כליל באש וישב אל הרוח (בחיי) ועי' שם עוד בפי' י"ג ומ"ש שם : וליעבד פישפש · פי' פתח קטן ור"ל דאיתא התם בגמ' כל הסמיכות שהיו שם קורא אני עליהן תיכף לסמיכה שחיטה (כדכתיב וסמך ושחט) חוץ מזו (של אשם מצורע) שהיתה בשער נקנור (הוא שער המזרחי) שאין מצורע יכול ליכנס שם (לעזרה) עד שמזין עליו (פי' בשבילו) מדם חטאתו ומדם אשמו . לפיכך מעמידין המצורע בשער נקנור שחלל השער לא נתקדש בקדושת העזרה . ומכניס ידיו לעזרה ושם מוליכין לו את האשם וסומך עליו. וחוזר ומכניסו למקום שחיטתו ושוחטו . ועל זה פריך וליעבד פישפש פתח קטן בכותל צפוני של עזרה כנגד המזבח ויעמוד מצורע בחללו ויכניס ידו ויסמוך . וע"ז אמרו אביי ורבא שאי אפשר לעשות פשפש שאמר דוד כל פתחי העזרה ומדותיה ובנין כל הבית נמסר לו מיד ה' ואין להוסיף: מותיב רבא כו' . ר"ל דאי' שם בגמ' אם הקריב חיה על המזבח ס"ל לריש לקיש שאינו עובר בולא כלום. ועל זה מותיב רבא אילו נאמר (ויקרא א) קרבן לה'

אמר הבונה [העולה מן הקרקע בד בבד כו'] מן הסבתים שסבת בלעם את ישראל היה הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב שמשעת לידתו היה נבדל ומופרש מכל אומה קדמונית הן ממתאבו מלמעלה הן ממקורו מלמטה כמ"ש אחד היה אברהם והן מלך תורתו ישראל גוי אחד בארץ ולזאת כהניס בעבודתם שהיו שלוחי העדה לשרת בקדש נצטוו שיהיו לבושים פשתים הנקרא בד שבטבעו ולמיתתו הוא עולה בקנה יחידי ואם הוא מתפצל הוא ע"י לקותא שמכין וכותשין אותו כי אם נחלקו ישראל היה מפני מכות וצרות מקלות הגלות אשר פצל בהם פצלות ומי יודע אם לזה כוון קין בהביאו מפרי האדמה מנחה שאז"ל שזרע פשתן היה לפי שהיה רוצה להיות בד בבד ויחיד בעולמו כמו שהראה בהריגת אחיו על דבר קל : [ת"ר בן נכר כו'] כל הקרב הקרב לעבודת ה' ככהן נפסל בערלות ג"כ כי הוא העיקר דרחמנא לבא בעי [א] טהור ונקי :

המתורגמן. א) איין געשענק. ב) פֿערטהיידיגער (מליץ טוב). ג) אַרעמס.

[א] הבונה דרחמנא לבא בעי (סנהדרין דף קו ע"ב) :

יד יוסף

א יומא דף פו ע"א שבועות דף יב ע"ב: ב בג' הערוך לפרקליט שנכנס לרצות רצה הפרקליט ונכנס דורון מליצי ריעי (איוב טז) תרגום פרקליטי חבירי :

חדושי גאונים

אמר רבא עולה דורון הוא. הבאר אברהם הקשה דהכא קאמר הגמ' דאם עשה תשובה מוחלין לו וביומא ל"ו מבואר ר"ע אומר אין עולה באה אלא על עשה ול"ת הניתק לעשה וא"כ משמע דדוקא עולה מכפר ולא התשובה. ונוכל לתרץ כי לכאורה קשה איך קורא הגמרא עולה דורון הא מכפר על עשה מקבעה כמבואר לעיל דחטאת מכפרת מקופי' ועולה מכפרת מקבעה ועי' בתוס' ב"ב (דף מח ע"א) דהקשו למה על עולה ממשכנין הא עולה מכפרת על עשה וא"כ ממילא מעצמו יביא ותירצו הא אמר בפ"ק דזבחים וביומא דעולה דורון הוא ולא מכפרת מקופיה מכפרת ואינו מכפרת מקבעה . ולכאורה תמוה הלא בזבחים בריש עמוד זה מבואר איפכא שעולה מכפרת מקבעה אך הכוונה של התוספות כמו שכתבו בר"ה (דף ז') על קושיא זו ותרצו שתשובה מכפרת וה"כ הכוונה מה דקאמר הגמ' דעולה מכפרת מקבעה הוא דבעולה בעת שמביא ויש תשובה עם הקרבן אז שניהם מכפר מקבעה דת' מכפרת קצת ועולה מכפרת קצת ובשניהם ביחד מכפר מקבעה אבל הטאת אין מכפרת מקבעה. ומה שכתבו עולה דורון הוא ולא מכפרת מקבעה ר"ל העולה לבד אינה מכפרת מקבעה דהלא מתחלה תתכפר התשובה וא"כ ממילא יתורץ הקושיא של ב"א באמת תשובה מכפרת אבל כפרה גמורה לא הוי אלא כשיביא העולה שהוא הדורון . ולולי דמסתפינא הוינא אומר דבר חדתי . דהנה מבואר בר"ן

בקר וצאן בקר וצאן אמרתי לך ולא היה יכול לא יביא ואם הביא כשר הא למה זה דומה לתלמיד שאמר לו רבו הבא לי חטין והביא לו חטין ושעורים שאינו כמעביר על דבריו אלא מוסיף על דבריו וכשר ת"ל בקר וצאן בקר וצאן אמרתי לך ולא היה הא למה זה דומה לתלמיד שאמר לו רבו אל תביא לי אלא חטין והביא לו חטין ושעורים שאינו כמוסיף על דבריו אלא כמעביר על דבריו [שם ע"ב] ופסול תיובתא דר"ל תיובתא:

בית שמאי פרק רביעי

א דף מא ע"ב תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה נאמרו (ויקרא ד) יותרת ושתי כליות בפר כהן משיח ולא נאמרו בפר העלם דבר של צבור משל למלך בשר ודם שכעס על אוהבו ומיעט בסרחונו א) מפני חבתו. ותנא דבי רבי ישמעאל מפני מה נאמרה (שם) פרכת הקדש בפר כהן משיח ולא נאמרה בפר העלם דבר של צבור משל למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם רובה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת:

דף מו ע"ב מתני' לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם ה' לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח והחטאת והאשם לשם (חטאת) [חטא] א"ר יוסי אף מי שלא היה בלבו לשום אחד מכל אלו כשר שהוא תנאי בית דין שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד:

איזהו מקומן פרק חמישי

ב דף נג ע"ב קרן מזרחית [דרומית] של מזבח לא היה לה יסוד מ"ט א"ר (אליעזר) [אלעזר] לפי שלא היתה ב) בחלקו של טורף דאמר רב שמואל בר רב יצחק מזבח (היה) אוכל בחלקו של יהודה אמה. ג) א"ר לוי בר חמא

רש"י

על אוהבו · לצבור: ומיעט בסרחונו · מקלר בדברים (מפני חבתו): מפני מה נאמרה פרוכת הקודש · גרסינן דבפר כהן משיח כתיב את פני פרכת הקדש ובפר העדה כתיב את פני הפרכת: פמליא שלו · כניסת חבורת עלתו והמסכימים לדעתו אשר דברי סתריו אליהם: ואם רובה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת · הרי הוא מסולק מחבתם ומכניסתם במקלת ואין לבו גם בהם כמו בראשונה והכא נמי כיון שחטאו רוב לצבור כביכול נסתלקה הקדושה: לשם זבח · לאפוקי שינוי קדש כגון לשם זבח אחר: לשם זובח · לאפוקי שינוי בעלים והא ילפינן להו מקראי בפ"ק: לשם אישים לשם ריח · בגמרא מפרש לאפוקי מאי ויליף ליה מקרא: לשם חטא · לשם חטאו שהוא מביאו עליו: אף מי שלא היה בלבו וכו' · ששחט סתם כשר: שהוא תנאי [ב"ד] · שישחט סתם כדאמר בפ"ק התנו ב"ד דלא לימא לשמו דלמא אתי למימר שלא לשמו: שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד · הלכך אי הוה שלא לשמו אע"ג דבעלים אמרו לשמו לאו מידי הוא דלאו בדידיה תליא מלתא דכתיב המקריב אותו לא יחשב (ויקרא ז): טורף · בנימין דכתיב ביה זאב יטרף שנתנבא יעקב עליו בבקר יאכל עד באחסנתיה יתבני מדבחא ואותה הקרן לא היתה בחלקו כדמפרש ואזיל: דאמר רב שמואל בר רב יצחק מזבח היה אוכל · כלומר תופס בחלקו של יהודה אמה במזרחו כל האורך של המזרח ברוחב אמה אלא שהיתה כלה בסמוך אמה לקרן מזרחית צפונית וכן כל אורך הדרום אלא שהיתה כלה בסמוך אמה לקרן דרומית מערבית כדתנן היסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב אוכל במזרחה אמה ובדרום אמה נמצא יסוד לשלשת

מהרש"א

משל למלך בשר ודם שזעם על אוהבו כו' · פירש"י על אוהבו לצבור ומיעט בסרחונו קילר בדברים עכ"ל בהך משל ה"ל לצבור למעליותא לגבי כהן משיח ולא כן באידך משל למלך ב"ו שסרחה וכו' דה"ל גריעותא לצבורא דכביכול אין כאן קדושה כפירש"י והוא דחוק ונראה לפרש דהכי נמי הכא בהאי משל למעליותא דכהן המשיח קאמר דהוא אוהבו של מלך שהוא משרת ה' ובו נאמר ואת הקדוש והקריב אליו וקאמר דמיעט בסרחונו ומפני שחביב קבלת קרבנו לה' הזכיר שקרבנו מהודר בב' כליות והיותרת למעט סרחונו ובאידך משל נמי נאמר בו פרכת הקדש כי מתוך חבתו נשאר בקדושתו משא"כ בצבור שהם אינם רק פמליא וחיל שלו כשחטאו נגדו חללו קדושתן אליו וק"ל: לפי שלא היתה בחלקו של טורף וכו' · סוגיא זו אתיא כמ"ד פ"ק דיומא ירושלים נתחלקה לשבטים דתניא מה היה בחלקו של יהודה העזרות והר הבית והלשכות ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל וקדשי קדשים ורצועה יוצאה וכו' כדמסיק נמי הכא וכן משמע קצת בספר שופטים בקרא דיד שניהם היו בירושלים דכתיב וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה וגו' וכתיב ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וגו' וכן משמע בספר יהושע גבי חילוקי גבולי יהודה ובנימין ובברכות דמשה נמי נסמכו ברכותיהם אלא שלוי מפסיק ביניהם מפני שבשבט לוי היה לו שם ויד בין שניהם כדכתי' בההוא ענינא יורו משפטיך ליעקב וגו' דהיינו בלשכת הגזית שהיה בחלקו של יהודה וישימו קטורה באפך וכליל וגו' היה בחלקו של בנימין דהיינו בהיכל שהיה שם הקטורת וכליל על מזבחך כדמסיק הכא באחסנתיה יתבני מדבחא ולפי הטעם דכתר כהונה לחוד וכתר מלכות לחוד ולכך המקדש שהוא כתר כהונה לא היה בחלק יהודה אשר לו המלוכה אבל לשכת הגזית ששם המשפט היה בחלקו כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ וז"ש שלא היה אותה אמה שאין לה יסוד בחלקו של טורף שהוא בנימין שנאמר ביה זאב יטרף כיון דלא נמשכה מלכותו של שאול דימה אותו לזאב שהוא טורף כדאמרי' סוף פ"ק דב"ק אבל יהודה שמלכות בית דוד נמשכה דימה אותו לארי שהוא דורס והוא מלך בחיות וכיון שהמזבח שהוא כתר כהונה אינו ראוי להיות במקום מלכות ע"כ אותה אמה שלא היה בחלקו של טורף אלא בחלקו של דורס לא היה לה יסוד ודו"ק:

עין יוסף

לה' בהמה ולא פירש בקר וצאן: ב מזבח היה אוכל בחלקו של יהודה אמה. אמה במזרחו אמה בדרומו על כל האורך בעובי אמה. אלא שלא היתה אמה שבמזרח על פני כל המזרח שכשמגיע לקרן מזרחית צפונית היתה כלה בסמוך לקרן אמה. וכן אכילת האמה הדרומית לא היתה מהלכת על פני כל הדרום שכשמגעת לקרן דרומית מערבית כלה בסמוך לקרן אמה כדתנן דף נ"ד ע"א היסוד מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב אוכל במזרח אמה אחת ובדרום אמה אחת נמצא יסוד לשלשה קרנות כזה ☜ (רש"י שבגמ'):

עיון יעקב

ומיעט בסרחונו מפני חבתו. פירש"י דעל לצבור קאי שקילר בדברים ומתמיה מהרש"א על רש"י דבהך משל לצבור הוי למעליותא ולא כן באידך משל על כן מוציא הסוגיא מפשוטו מה שאין כן במשמעות הלשון כלל ולע"ד מעיקרא לק"מ דודאי הצבור מיקרי אוהבו כיון שהוא כלל ישראל ונקראים זרע ישראל אוהבו אלא כשמרדו בהקב"ה המעשה יותר רע משמרד מי שאינו אוהבו כדכתיב גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב לכך במשל השני נסתלק קדושתו ואין פמליא שלו מתקיימת והא דקאמר במשל ראשון שמיעט בסרחונו זה קאי בשעת נתינת התורה פרשה זו שבאמת עדיין לא חטאו הצבור אלא שהתורה כתבה כשיחטאו ומפני שהם אוהבו מיעט וקיצר בסרחונם כיון שבאמת עדיין לא חטאו אלא שהוא ע"ד הם בכעס כשיחטאו לכן קיצר במה דאפשר: מפני מה נאמרה פרוכת הקדש בפר כהן משיח ולא נאמר בפר צבור. ולא ניחא ליה למימר ג"כ מטעם דלעיל שקיצר בסרחונם דא"כ לא הוה ליה לכתוב כלל את פני הפרוכת רק ה"ל לסמוך אקרא דכאשר עשה החטאת כדלעיל אלא ודאי ללמוד בא שסלק קדושתו ופמליא שלו מהם וק"ל:
לפי שלא היתה בחלקו של טורף. י"ל הטעם כדאיתא במדרש ילקוט פ' וזאת הברכה וז"ל מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו שכל השבטים היו במכירתו של יוסף

אמר הבונה [לשם ששה דברים כו'] התנאים האלו צריכים כולם לכתחלה בתפלה ובמעשה המצות ובתשובה שכל טוב לכל עושיהם וישובו אל לבם שלוחי הצבור כמה צריכים מחשבה טהורה בעבודתם ובתפלתם בעד קהלם כיון שכלל הדברים אמרו אין המחשבה הולכת אלא אחר העובד:

המתורגמן. א) רעט ווענג פון זיין זינדע.

יד יוסף

א יומא דף יב ע"א מגילה דף כו ע"א וע"ש בתו': ב שם לקמן דף קיח ע"ב אדר"נ פל"ה וע"ש בפירוש בנין יהושע הטעם על לפיכך ובילקוט הברכה דס"א ע"ד ספרי ח"ב פסקא שנב · ועי' תנחומא סדר ויחי סי' י"ד וזוהר סוף ספר בראשית בהשמטות:

חדושי גאונים

ביומא דהקשה דלמה בתולה בשבת שוחטין ועוברין על לאו דחייבי מיתות והלא אם יאכל נבילות לא יעבור כי אם על לאו ותירץ דאם יאכל נבילות אזי יעבור על כל כזית וכזית ותמיד הוא משיעבור עבירה גדולה בפעם אחת. ובזה נראה לומר אימתי קאמר הגמ' דאם עבר על עשה ועשה תשובה דמוחלין לו דוקא בשלא עבר רק על עשה לחוד אבל אם עבר על עשה ול"ת שניתק לעשה אז תשובה אינה מכפרת על שניהם אך העולה מכפרת על שניהם ולכן אמרו ביומא אין עולה בא אלא על עשה ול"ת ר"ל כשעב' על שניה' ומסדהוכיחו דעולה דורון הוא כי אין לך אדם שאין חייב עשה היינו עשה לחוד ואז התשובה מכפרת והעולה נחשבת לדורון אבל כשעבר על עשה ולא תעשה ועל שניהם תשובה אינה מכפרת אז דוקא העול' מכפרת ועוד נסתפקתי אימתי תשובה מכפרת על עשה אם דוקא כשלא עבר אלא פעם אחת אבל אם עבר כמה עשיות אז תשובה לחוד אינה מכפרת אלא העולה מכפרת וכן משמע קצת מן הגמ' גבי האיבעיא (ז' ע"ב) דוקא קאמר וכו' או דילמא דאי איכא כמא עשיות גביה מכפרה ר"ל הקרבן שהביא מכפר ולמה מזכיר כמה עשיות. ולפי הנ"ל תורץ דאימתי בעינן קרבן דאם עבר כמה עשיות אבל אעשה

אהבת איתן

א"ר אליעזר לפי שלא היתה בחלקו של טורף כו'. הגה

א"ר חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה שנאמר [דף נד ע"א] (דברים לג) חופף עליו כל היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן[א] לשכינה שנאמר (שם) ובין כתפיו שכן:

ג שם ע"ב דרש רבא מ"ד (ש"א יט) *וילך הוא ושמואל וישבו בניות (וכתיב (שם) הנה דוד בנויות) ברמה וכי מה ענין נויות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם אמרי כתיב (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות ולא הוו ידעי מקומו היכא אייתו ספר יהושע בכולהו (שבטים) כתיב (יהושע טו וטז) [וירד] ועלה הגבול ותאר הגבול בשבט בנימין (שם יח) ועלה כתיב וירד לא כתיב אמרי ש"מ הכא הוא מקומו סבור למבנייה בעין עיטם דמידלא[ב] אמרו ניתתי ביה קליל כדכתיב (דברים לג) ובין כתפיו שכן (וא"ד) [ואבע"א] גמירי בחלקו של יהודה סנהדרין יתבין ושכינה בחלקו של בנימין היא ואי מדלינן ליה אתפליג ליה טובא(ואתי לאיפלוגי) מוטב ניתתי ביה פורתא[ג] כדכתיב ובין כתפיו שכן ועל דבר זה נתקנא ביה דואג האדומי בדוד כדכתיב (תהלים סט) כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי וכתיב

רש"י

הקרנות חוץ מקרן מזרחית דרומית שלא היה שם יסוד*): רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה · שהיה במזרח כדתניא (יומא יב:) מה היה בחלקו של יהודה הר הבית (בכניסתו) והלשכות שבו והעזרות עזרת נשים כולה ועזרת ישראל ומקום דריסת רגלי הכהנים עד המזבח גם המזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה במזרח אלא שלצד קרן מזרחית צפונית היה חלקו של יהודה כולה סמוך לקרן והרצועה היתה יוצאה בדרום המזבח ונמשכה עד סמוך לקרן דרומית מערבית אמה ורוחב הרצועה נכנס אמה בבנין המזבח והיא אמה שהכניסת היסוד היה ראוי להיות שם כדאמר מר (מדות פ"ג) עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד: חופף · כמו נזיר חופף ומפספס (שבת דף נ) דגרנוט"ר בלע"ז אדם המחשב ודואג: יושבין ברמה · שהיתה עירו של שמואל: ועוסקין בנויו של עולם · למצוא מקום מן התורה לבית הבחירה: ועלית · מכל שעריך קרוי עלייה משם לבהמ"ק מלמד שבהמ"ק גבוה מכל א"י: וא"י גבוה מכל הארצות · לא מיבעיא לן הכא ולא מהכא נפקא לן אלא מקרא אחרינא דכתיב (ירמיה טז) חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל וגו': מקומו היכא · מקום הגבוה בכל א"י [בגבול] מי הוא: אייתו ספר יהושע · לבדוק בגבולי השבטים ולא פירש שם באחד מכל השבטים פאתי גבוליהם לארבעת רוחות חוץ משבט יהודה ובנימין שנתפרש שם כל גבוליהם מסובבין ברוחותיהן ומקצועותיהן גבול יהודה לדרומה של ארץ ישראל וארץ אדום גבולה לדרום על פני כולה ואורך גבול יהודה מן המזרח למערב על פני אורך כל גבול של א"י ים המלח למזרח ויס הגדול למערב וכן הן גבולי א"י בפרשת אלה מסעי וגבול לפונו של יהודה לא היה מכוון לארכו אלא התחיל למזרח מן הירדן ועולה למערב והתחיל מקרוב לאמצעו לפנות [באלכסון] לצד לפון (ומרחיב) ועולה [מדביר ומרחיב לצד לפון] אל כתף היבוסי היא ירושלים ומשהתחיל מן המזרח ומנה והולך עד ירושלים כתיב ועלה הגבול ולא כתיב וירד הגבול · ועוד כתיב עלייה אחרת מירושלים להר אשר על פני גי בן הנום ועד קרית יערים ומשם עד הים שהוא לרוח מערב כתיב וירד הגבול ולא כתיב ועלה · ונחלת בנימין בלפון נחלת יהודה ונגבול נגב נחלת בנימין הוא גבול לפון ליהודה אלא שאין (ארץ) [אורך] נחלת בנימין מן המזרח עד הים אלא עד ירושלים (על) [ועד] ההר אשר על פני גי בן הנום ועד קרית יערים (והיינו דקאמר הכא דבכולהו כתיב וירד הגבול ותאר ולא כתיב ועלה וכל מה שנגבול לפונו של יהודה סמוך לנחלת בנימין מן המזרח עד קרית יערים) כתיב ועלה ותאר ולא כתיב וירד ותאר אינה לא עלייה ולא ירידה למדנו שראש ההר שעל פני גי בן הנום הוא הגבוה מן הכל והוא למעלה מירושלים [דמירושלים] ולשם כתיב ועלה: סבור למבנייה בעין עיטם · נראה בעיני שהוא מעין מי נפתוח האמור שם אחר עליית ההר אשר על פני גי בן הנום שלא נכתבה ירידה בינתים: ניתתי ביה קליל · נעשנו נמוך מעט ונבנה אותו בירושלים שהיא למטה כדכתיב ובין כתפיו ולא כתיב בראשו: א"ד · האי דלא בנייה בעין עיטם משום דרחוק שם נחלת

*) עי' ברש"י שבגמ' ובעמוד שלפ"ז בעץ יוסף.

מהרש"א

והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה וכו' ובפ"ק דיומא גרסי' בכל יום לבולעה וכו' דהיינו שהיה מצטער להיות אותה אמה מובלעת בחלקו ותפול בגורלו ויהיה גם לאותה אמה יסוד כשאר כל המזבח · ושאמר לפיכך זכה וכו' ונעשה אושפזכין וכו' · קצת מגומגם דממה שאמר והיה מצטער וכו' משמע דידע בנבואה שיהיה כל המקדש בחלקו חוץ מאותה אמה והיאך קאמר אחר כך שזכה מחמת לער זה ליעשות אושפזכין להקב"ה ובסיפה פי' א"כ ניחא טפי דקאמר דמשום שירד שבטו של בנימין תחלה ליס לפיכך זכה בנימין הלדיק ונעשה אושפזכין וכו' ונראה לפרש דסוגיא דהכא אתיא כמ"ד התם דשבטו של יהודה ירד תחלה ליס ודו"ק: מ"ד וילך דוד *וגו' · הכי כתיב בספר שמואל וילך הוא ושמואל וישבו בניות ויגד לשאול לאמר הנה דוד בנויות ברמה והתלמוד קילר הכתובים לפי המכוון מענייטו והכי קאמר דכ"מ שנזכר עיר שמואל לא קראה בשם אלא רמה וכאן קראה בנויות ברמה ללמד וכו': וא"י גבוה מכל הארלות וכו' · עיין פירש"י והכי איתא בהדיא בר"פ עשרה יוחסין ע"ש·מיהו נראה דמיבעיא לן הכא דמשום הכי נקרא נויו של כל העולם לפי שהוא ראש כל ההרים של העולם: בכולהו כתיב וירד וכו' · מבואר באורך בפרש"י ואקלר דבריו כי ארץ יהודה היה גבולו מים המלח שהוא מזרחו של א"י עד הים הגדול שהוא גבול מערב א"י ומלד דרום היה ארץ אדום גבולו ומלד לפון היה גבולו לנגב בנימין ונגב שאר השבטים כי אורך נחלת בנימין לא היה ממזרח למערב עד הים אלא עד ירושלים וז"ש שבגבולי יהודה בכולהו לגבי שאר שבטי' דהיינו מירושלים עד סוף מערב כתיב וירד ותאר ונגבי גבולי יהודה אלל שבט בנימין כתיב מתחלת מזרח עד כתף היבוסי שהוא ירושלים כתיב ממזרח למערב ועלה חוץ מעליה אחת שהזכיר אחריה שהיא על ראש ההר דהיינו עין עיטם דלכך היה סבור למבני שם · עוד פרש"י עין עיטם נראה שהוא מעין מי נפתוח האמור וכו' ע"ש וכ"כ בזה מגבולי בנימין דכתיב שם שילא הגבול מתחלת מערב במעין מי נפתוח ואח"כ כתיב וירד הגבול אל קלה ההר אשר על פני גיא בן הנום וגו' וירד עין רוגל וגו' וכל הגבולים דכתיב ביהודה ועלה כתיב בבנימין וירד לפי שגבי יהודה התחיל ממזרח למערב עד ראש ההר מעין מי נפתוח אבל בבנימין התחיל ומונה ממערב גבולו שהוא ראש ההר ומעין מי הנפתוח עד המזרח ע"כ נכתב לשון ירידה ואי הוה גרסינן בכולהו כתיב ועלה ובבנימין כתיב וירד וכו' הוה ניחא טפי ודו"ק: ניתתי ביה קליל וכו' · ואע"ג דהשתא עין עיטם הוא יותר גבוה מבהמ"ק מ"מ קאמר שפיר וקמת ועלית וגו' לבהמ"ק מכל שעריך דלא נחשב עין עיטם להיות עיר ושער דלא היה מופלג מבהמ"ק כי אם כ"ג אמות כפירוש רש"י בחומש ע"ש: שנתקנא בו דואג דכתיב קנאת ביתך וגו' · משמע ליה על דואג דכתיב בקרא דלעיל מיניה מוזר הייתי לאחי ונכרי וגו' דהיינו

עין יעקב

ובנימין לא היה במכירתו ולפי שלא ריחמו על אחיהם לכן אין השכינה שרה בחלקם עכ"ל ולפי שיהודה ג"כ פתח במאום שאמר מה בלע ולא גמרה לכך אותו שבחלקו אין לו יסוד משא"כ בנימין יש לו יסוד: לפיכך זכה בנימין הלדיק ונעשה אושפיזכן לשכינה. מהרש"א כתב וז"ל קצת מגומגם דמשמע שידע שיהא המקדש בחלקו ואיך קאמר אח"כ שזכה מחמת לער זה ליעשות אושפיזכן ובאמת לק"מ דלשון אושפיזכן משמע בקביעות דהיינו בכל השראות דהיינו בשילה ובנוב ובגבעון ובבית עולמים ולימות המשיח ובעוה"ב וכדאיתא לקמן דף קי"ח להדיא ובמדרש איתא ובין כתפיו שכן בין שאינו חרב בין שהוא חרב ע"ש: ועל דבר זה נתקנא דואג האדומי שנאמר כי קנאת ביתך אכלתני. וה"ל מ"ט נתקנא בו דואג בזה דווקא וכ"ל

יד יוסף

א ילקוט שמואל רמז כד :

חדושי גאונים

לחוד מכפרת תשובה וא"כ יאורך דלכן ממשכנין על עולות דאולי אין חייב כי אם עשה לחוד וא"כ כבר נתכפר בתשובה ולכן ממשכנין . (עין אליהו)

ועל דבר זה נתקנא בו דואג האדומי וכו'. אפשר לומר דרך דרש כמ"ש לא משכחת לורבא מרבנן דמורה אלא מלוי ויששכר והקשו המפרשים דהרי דוד המלך עליו השלום דהלכה כמותו ותירלו דמלך שאני . והכא שראה דואג שדוד המלך ע"ס

אהבת איתן

מדברי התוס' לעיל (סוף דף נה) משמע דשמעתין לא אתיא רק אליבא דמ"ד דירושלים נתחלקה לשבטים דלמ"ד לא נתחלקה לא שייך לומר דבעי' שיהא היסוד בחלקו של טורף דוקא . וכ"מ בתוס' פ"ק דיומא והביאם התוי"ט פי"ב דנגעים ומזה הוקשה לו ע"ד הרמב"ם ורע"ב ע"ש. אמנם באמת אין דברי התוספות מוכרחים וכמ"ש בס' נד"ל דאף למ"ד לא נתחלק' מודה דהמ"מ ושכינה היה בחלק בנימין משום שנאמר בו ובין כתפיו שכן. ויש לה"ר מהא דאיתא באדר"נ פל"ה באחד שבטיך זה שבטי יהודה ובנימין מכל שבטיכם זה ירושלים שכל ישראל שותפין בה . ולפ"ז אתיא שמעתין אף למ"ד ירושלים לא נתחלקה: גמירי בחלקו של יהודה סנהדרין יתבין ושכינה בחלקו של בנימין. פרש"י סנהד' בחלקו של יהודה דכתיב ומחוקק מבין רגליו . ועפ"ז י"ל מ"ש התוס' ביומא (דף כו) דאמאי לא מייתי מקרא דומחוקק מבין רגליו לורבא מרבנן דאורי דאתא

וכתיב (תהלים קלב) שיר המעלות [זכור ה' לדוד את כל ענותו] אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא וגו' עד אמצא מקום וגו' הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער באפרתה זה יהושע דאתי מאפרים [מצאנוהו] בשדי יער זה בנימין דכתיב ביה (בראשית מט) זאב יטרף :

קדשי קדשים פרק ששי

דף נט ע"א אמר רב מזבח שנפגם כל הקדשים שנשחטו שם פסולין ומקרא היה בידינו ושכחנוהו כי סליק רב כהנא אשכחיה לר"ש ברבי דקאמר משום ר' ישמעאל ברבי יוסי מנין למזבח שנפגם שכל הקדשים שנשחטו שם פסולין שנאמר (שמות כ) וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וכי עליו אתה זובח אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר [אמר היינו קרא דאשתמיט[א] ליה לרב] :

דף סא ע"ב אמר רב הונא אמר רב מזבח של שילה של אבנים היה [א]דתניא ר"א בן יעקב אומר מה ת"ל (שמות כ) אבנים (דברים כז) אבנים (שם) אבנים שלש פעמים אחד של שילה ואחד של נוב וגבעון וא' בבית עולמים מתיב רב אחא בר אמי [ב]אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת אלא בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה ואם איתא מעיקרא הוא דאיסתלק ליה. הוא דאמר כר' נתן דתניא רבי נתן אומר מזבח של שילה של נחשת היה חלול ומלא אבנים רב נחמן בר יצחק אמר מאי לא נסתלקה לא נסתלקה לבטלה מאי היא רבנן אמרי שביבא הוה משדרא רב פפא אמר אושפיזא[ב] הוה נקיט וזימנין הכא וזימנין הכא:

שם תנן התם [ג]וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמ"א מ"ט א"ר יוסף משום דלא ספק א"ל אביי השתא מקדש ראשון דכתיב ביה (מ"א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על (שפת) הים ספק מקדש שני דכתיב ביה (עזרא ב) כל הקהל כאחד ארבע רבוא לא ספק א"ל התם אש של שמים מסייעתם הכא אין אש של שמים מסייעתם : [דף סב ע"א] בשלמא בית מינכרא צורתו אלא מזבח מנא ידעי אמר ר' (אליעזר) [אלעזר] ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול [עומד ו] מקריב עליו ור' יצחק נפחא אמר אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום ור' שמואל בר נחמני אמר מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת משם הריחו ריח אברים. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה

מהרש"א

דהיינו בעיני דואג היה נחשב דוד לזר ולנכרי מלך בני אמי שהיא ממואב כדאמרינן בפרק הערל ושא"ל דואג לשאול על דוד שאל נא אם הוא ראוי לבא בקהל וכו' ויאמר שמלך הקנאה שראה בדוד בענין מקום הבהמ"ק שכוון מקומו וק"ל:[באפרתה זה יהושע כו'. דהבא משבט אפרים נקרא אפרתי כמו האפרתי אתה וגו' וק"ל] : יער זה בנימין שנאמר זאב וגו' · כל המקרא נאמר על שם קדשי המקדש כפי' המתרגם וכדאיתא במדרשות ולכן לא נאמר כי יער הוא רמז ליהודה שנמשל לאריה ואולי עוד כי שדה יער הוא משל לזאב שהוא דר ביער ולפעמים הוא בא בשדה למצוא שם לטרוף טרף מהבהמות שדה משא"כ ארי הוא הדורס גם חית יער ולא יצא בשדה וכמ"ש הכם אריה מיער זאב ערבות וגו' וק"ל : **בשלמא** בית מינכרא צורתו אלא מזבח וכו' · ר"ל דמזבח אע"ג שהיה לו ג"כ יסוד לא מינכרא ביה כמו ביסוד החומות שהיו ודאי עמוקים עד התהום כדמשמע בפ' אלו הן הגולין אבל אין לפרש כיון דהוסיפו על המזבח עד ששים אמות פריך מזבח מנא ידעי מקומו דמ"מ לפי היסוד הראשון היו יכולין לשער ולהוסיף מכל צד ודו"ק: א"ר אליעזר ראו מזבח בנוי כו' · נראה כמ"ש מזבח של מעלה מכוון כנגד מזבח של מטה והיינו שהראה להם המזבח של מעלה ומיכאל וכו' שיכוונו לבנות כנגדו מזבח של מטה ור"י נפחא אמר שהראה להם הקב"ה במקום המזבח אפרו של יצחק שהוא צבור ומונח לדורות שם כמ"ש ה' יראה כפי' רש"י בחומש : ורשב"ן אמר מכל הבית כולו הריחו וכו' · שהראה להם הקב"ה כאילו הכל בנוי וריח הקטורת ודאי מגיע בכל המקדש כדאמרינן בעלמא שהגיע הריח עד יריחו חוץ מבמקום מזבח ששם ריח שריפת האברים ביטל את ריח

רש"י

בנימין מנחלת בני יהודה יותר משיעור הר הבית ואי אפשר לסמוך לשכת הגזית לעזרה (ואקבועי) [ואנן בעינן] סנהדרין בעזרה דכתיב וקמת ועלית וגו' והיא צריכה להיות בחלקו של יהודה כדמפרש ואזיל דגמירי דסנהדרין בחלק יהודה כדכתיב ומחוקק מבין רגליו : את כל ענותו · שעינה עצמו לעסוק ולדעת ונשבע אם אבא באהל ביתי וגו' :

שנשחטו שם · בעזרה : כשהוא שלם · והאי עליו בגיטו ובשבילו קאמר : שלש פעמים · אם מזבח אבנים וגו' מזבח אבנים לא תניף וגו' אבנים שלמות תבנה וגו': נוב וגבעון · חד חשיב להו דשניהם במה ואינם קדושים: לא נסתלקה · שבשעת המסעות כופים עליו פסכתר ומניחין אותה במקומה : אלא בימי שלמה · שנסתלקה משם למזבח אבנים שעשה שלמה : עד שבא מנשה וסילקה ואם איתא מעיקרא הוא דאסתלק · משהוקם המשכן בשילה ובנו מזבח אבנים הוזקקה להסתלק ממזבח הנחשת : הוא דאמר · רב הונא דאמר כרבי נתן והא דלא אמרי הוא דאמר כר"א בן יעקב משום דרבי נתן הוא דשמעינן ליה בהדיא מעשה היה כך אבל מדר"א בן יעקב לא שמעינן אלא דהוכשר בשל אבנים : לא נסתלקה לבטלה · שתהא בטילה ממזבח הנחשת לגמרי : שביבא הוה משדרא · כשהיו מקטירין על של אבנים היו זיקין ולהבות יוצאות מאש השמים שעל מזבח הנחשת של משה שאף הוא מונח שם : תנן התם · במסכת מדות ר' יוסי אומר בתחלה בימי שלמה לא היה אלא כ"ח כונס ועולה יסוד וסובב ומקום קרנות ומקום הילוך עד שהיה מקום המערכה כ' על כ' : וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו וכו' · נמצא יסודו ל"ב על ל"ב ומקום מערכתו כ"ד על כ"ד : גמ"א · גימ"ל יונית עשויה כמין כ"ף פשוטה שלנו כדפרישית דרום ומערב : הכא · במקדש שני אין אש של שמים מסייעתן כדילפינן בפ"ק דיומא (דף כא:) וארצה בו ואכבד מחוסר ה"א אלו חמשה דברים שחסר מקדש שני ואש אחד מהן ואמרי' התם מהוי הוה סיועי לא מסייע : בשלמא בית · ידעי אנשי כנסת הגדולה מה קדוש לעזרה ומה קדוש להיכל שניכרים צורות יסודות החומות : מנא ידעי · מקומו היכא : ג' נביאים · חגי זכריה ומלאכי :

יד יוסף

א נ"ל תנ"ה וכ"ה בילקוט פ' יתרו רמז שו : ב סדר עולם פט"ו : ג מדות פ"ג מ"א :

חדושי גאונים

כוון לדעת מקום המקדש. אמר ודאי שכיון משום שהוא מלך דהא איתו מלוי ויששכר. והכין דמעלת המלך יותר גדולה מלוי ויששכר דהרי כשעמדו בענין זה לדעת מקום המקדש דמסתמא היו במעמד ההוא מלוי ויששכר ושום אחד לא כוון אלא דוד המלך ע"ה ומוכרת שמעלתו גדולה יותר מלוי ויששכר וה"ט שהוא מלך ועל דבר זה נתקנא. וגם כשאמר לו לשאול וה' עמו שהלכה כמותו היתה כונתו שיתקנא בו דזה מורה מטעם היותו מלך ויהרגהו וגם שאול ירא לו מאד מזה שהלכה כמותו וכמו שאמרו רז"ל : ועוד אפשר לומר דהנה שמואל ידע מקום המקדש והיה יכול לאומרו דבדבר מציאות הנביא יכול לאומרו כמ"ש במ"א והנה ניכר שלא אמרו שמואל לעשות יקר לדוד לגדלו ועל זה נתקנא דואג דידע דלכבד דוד כבש שמואל נבואתו : (מראית העין) :

אהבת איתן

מיהודה. ולפי פרש"י כאן ניחא דמקרא זה י"ל דלא קאי אזרע דיהודה רק על חלקו בארצו. ומיהו מינו עוד ראיה דסנהדרין בחלקו של יהודה מדאיתא בילקוט פ' חוקת בפסוק ומבמות הגי אשר בשדה מואב דדרום על סנהדרין שיושבין בלשכת הגזית בתחום רות המואבי': וכי עליו אתה זובח כו'. עי' בתוספות שכתבו אע"ג דלעיל דרשינן עליו ממש וכו'. ואפשר דר"י בר"י ס"ל כמ"ד במכילתא דעליו לאו ממש הוא אלא כנגד ויליף לה מדכתיב ועשית עולתיך הבשר והדם על מזבח ולא שחוטה על המזבח : שם אמר רבב"ח א"ר י' שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה א' שהעיד להם על

עיון יעקב

דידוע דעיקר מחלוקת דואג היה על דוד בשביל קנאת המלכות וכיון שראה שאין בונין בית המקדש בענין עיטם דהוא גבוה מאוד אלא ודאי שדרך הממוצע חביב לפני הקב"ה לכך ניחתי ביה פורתא א"כ גם מלכות בית דוד ימשך לפי שיש בו דופי לכך התחיל לאקנאי ביה וק"ל וע"ד הדרש אפשר לומר לפי דאיתא לעיל בפרק ב' דמכות ובירושלמי פ"ב דמכות שהיו ליצני הדור באו לחלונו של דוד ואמרו מתי יבנה בהמ"ק והקב"ה השיב לו טוב לי יום אחד בחצרך שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב ע"ש ממילא מוכח שמה שאמרינן על שלשה דברים העולם עומד גדול שבהם הוא ת"ת ובאמת עיקר הוכחת דוד לבנות בהמ"ק במקום גבוה היינו מדכתיב וקמת ועלית אבן אי הוי אמרינן דעבודה הוא הגדולה שבשלשה הדברים הייתי אומר וקמת ועלית לא קאי שבהמ"ק גבוה כי אין גבהות לפני המקום אלא שהוא גבוה במעלה לכן כשראה דואג שדוד כוון שבהמ"ק ראוי לבנות במקום גבוה לפי שהתורה היא הגבוה שבכולם התחיל לקנא ביה וק"ל :

המתורגמן. א) ענטפאללען, פערגעסען אויף איינע קורצע צייט. ב) איין הערבערגע, גאַסטהויז.

אחד שהעיד עליהן על המזבח ואחד שהעיד עליהן על מקום המזבח ואחד שהעיד להן [א]שמקריבין אע"פ שאין בית במתניתא תנא ר"א בן יעקב אומר ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה א' שהעיד להן על המזבח ועל מקום המזבח ואחד שהעיד להן שמקריבין אע"פ שאין בית וא' שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית: שם ע"ב בני אחתיה דר' טרפון הוו יתבי קמיה דר' טרפון פתח ואמר (בראשית כה) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני אמרו לו קטורה כתיב. קרא עליהם בני קטורה: דף סד ע"א א"ר יוחנן בא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר ממוראה[א] ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה [ב]דתנן נטל מחתה של כסף ועלה לראש המזבח וכו':

המזבח מקדש פרק תשיעי

כב דף פח ע"ב א"ר [ג]ענני בר ששון למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דמים שנאמר (בראשית לז) וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם. מכנסים מכפרין על גילוי עריות שנאמר (שמות כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. והמצנפת מכפרת על גסי[ג] הרוח [מנין א"ר חנינא] יבא דבר שבגובה ויכפר על גובה. אבנט מכפר על הרהור הלב אהיכא דאיתיה. חושן מכפר על הדינין שנא' (שם) ועשית חשן משפט.

רש"י

אחד סעיד להם על המזבח׳ (היכן היה) [שיש לו מקום להוסיף עד ס׳ אמה: על מקום המזבח׳ היכן היה]: שמקריבין אע"פ שאין בית׳ דקדושת הבית קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא: שתכתב אשורית׳ שמתחלה ניתנה להם בכתב עברי כתב ליבונאה כדאמרי׳ בסנהד׳ (דף כא:): הוו יתבי קמיה דר׳ טרפון. ולא הוו אמרי מידי פתח ואמר כדי שידברו: יוחני׳ מלתא בעלמא הוא דקאמר כדי לפתוח פיהם: בני קטורה׳ אינם יודעים לדבר בהלכה: שאין לך (דבר) קל בעוף׳ ודבר שהוא קל מאד אינו נוח לזורקו למרחוק: פעמי׳ שהכהן זורקן׳ כשהיה רבה במזרח ונעשית בקרן מערבית דרומי׳ צריך לזורקה יותר מל׳ אמה דתנן במס׳ תמיד מי שזכ׳ בתרומת הדשן של מחתה נטל המחתה של כסף ועלה לראש המזבח וכו׳ הגיע לרצפה לסוף הכבש וכו׳: למה נסמכה׳ בסדר צו את אהרן זאת תורת העולה זאת תורת החטאת [והאשם] וזבח השלמים והדר קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים: ויטבלו את הכתונת׳ ורמז הוא לעתיד לבא שמכפרת שפיכות דמים בכתונת וטבילה היינו כפרה: לכסות בשר ערוה׳ לחפות על גילוי עריות: אהיכא דאיתיה׳ שהיו חוגרין כנגד אצילי ידיהם דהיינו כנגד הלב כדילפינן בפ"ב (דף יט:) מולא יחגרו

תוספות

אחד שהעיד להם על המזבח׳ תימה קרא כתיב ביחזקאל (מג) והאריאל י"ב אמות אלמא מקום המערכה כ"ד על כ"ד ומהאי קרא דרשינן במתני׳ דמדות (פ"ג מ"א) וי"ל דאי לאו עדות הייתי מפרש עם מקום קרנות שלא לשנות ממזבח שלמה: ואחד שמקריבין אע"פ שאין בית׳ דקדושת בית קדשה לשעתה ולעתיד ולא דמי לקדושת הארץ דקי"ל דבטלה כדמוכח בפ"ק דחולין (דף ו:) גבי בית שאן [א] שיש חלוק ביניהם כדפרי׳ לעיל (דף ס:):

מהרש"א

הקטורת: בני אחתיה דר׳ טרפון וכו׳ קרי עליהם בני קטורה וכו׳ • עיין פי׳ רש"י ולכאורה טפי הל"ל קרי עלייהו בני עשו דאף שבני אברהם ויצחק אתם אבל לא כבני יעקב וי"ל כשטת הרמב"ם דבני קטורה חייבים במצות מילה וז"ש להם בני קטורה גם שאתם נמולים גם בני קטורה כמותכם במילה ועי"ל שלא קראם בני עשו שהיה חס על כבוד גיסו גם אם יאמר בני בשמת ואהליבמה היה מזלזל בכבוד גיסו שהם היו אשת עשו אבל בני קטורה לא היה מזלזל בכבוד גיסו ובכבוד אחותו דקטורה כשרה היתה ע"ש מעשיה נאים כקטורת וק"ל:

למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה לומר וכו׳ • עי׳ פי׳ רש"י ק"ק דבהפך הל"ל למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות ופירושו בפרק יש בערכין ניחא טפי שפירש שם למה נסמכה בפרשת תצוה נסמך ענין המלואים לבגדי כהונה עכ"ל • ומיהו ק"ק לפירושו שם דמאי קושיא למה נסמכה דהא ודאי שפיר נסמכה דבתחלת עבודת אהרן במלואים הוצרך מקודם ללבוש בגדים של כהונה אבל בפרשת צו לגבי מעשה שסמך כל תורת הקרבנות לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם וכו׳ לבגדי כהונה שפיר קאמר למה נסמכה לכל הקרבנות אלו ובפרשת תצוה גבי צוי לא נסמכה אלא למלואים וקאמר ללמדך כמו שכל אלו הקרבנות באין לכפרה כך הבגדים מכפרין: כתונת מכפרת על שפיכות דמים דכתיב ויטבלו את הכתונת וגו׳ • עיין פירש"י ועוד י"ל שהכתונת הוא הבגד באדם הקרוב לגוף ולבשר והוא מגואל בדם ביותר בכל נהרג וע"כ כתונת זה מכפר על כך • ואמר מכנסים מכפרין על גלוי עריות דכתיב ועשה להם מכנסי וגו׳ • מגופא דקרא מייתי לה דמשמע דהמכנסיים הם משום גידור ערוה ולהכי שינה כאן דבכולהו כתיב עשית ובכאן כתיב ועשה להם מכנסי בד וגו׳ דמשמע שיהיה צורך להם בגידור ערוה • ואמר מצנפת וכו׳ יבא דבר שבגובה וכו׳ • כי כסוי הראש מביא לידי אימה דשמיא כדאמרינן בסוף פרק מי שהחשיך ברב נחמן בר יצחק דלא שבקתיה אימא גליא רישיה • ואמר אבנט מכפר על הרהור הלב אהיכא דאיתי׳ כפרש"י הכא ובפ׳ יש בערכין מייתי לה מקרא דכתיב והיה על לב אהרן וטעות הוא דהאי קרא בחושן כתיב ולא באבנט • ואמר חושן מכפר על הדינין שנא׳ ועשית חשן משפט פי׳ מכפר על עוות הדין כפרש"י בחומש וז"ש ונשא אהרן את משפט וגו׳ דהיינו נשיאת עון המשפט ואמר

הרי"ף

רש"י בד"ה למה נסמכה בסדר צו את אהרן זאת תורת העלה. נראה דהוקשה הלא בר"ח ניסן נצטוה על הקרבנות והבגדים היו קודם לכן בימי המלואים א"כ ראוי לכתוב

למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה. וא"ת ה"ל למימר להיפך למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לקרבנות וכ"כ מהרש"א י"ל דכיון דנאמת לפי הסדר פרשת בגדי כהונה קודם שנאמרה קודם הקמת המשכן וצווי הקרבנות כפרש"י בחומש שם על קח את אהרן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ע"ש להכי נקיט הלשון כפי הסדר שנאמרה וק"ל

עיון יעקב

קרי להו בני קטורה. עיין פירש"י ומהרש"א ויותר נראה לפרש לפי הענין כפשוטו דכל מי שאין לבו פתוח כפתחו של אולם להבין דבר מתוך דבר ולדבר בהלכה קרי ליה בני קטורה שלבם קשיר וקטיר וק"ל:

עין יוסף

ד למה נסמכה. ורש"י במסכת ערכין פי׳ למה נסמכה כו׳ בפ׳ ואתה תצוה נסמכה ענין המילואים לבגדי כהונה. ועי׳ רש"א כאן: לומר לך כו׳. כלומר להכי אסמכינהו קרא לומר כשם שהקרבנות מכפרים כו׳: ויטבלו את הכתנת בדם. רמז הוא לעתיד שיכפר שפיכות דמים דכתנת טבולה היינו כפרה (רש"י בערכין): על גילוי עריות. היינו בשוגג ולא אתידע ליה (יפ"ת):

אמר הבונה [בני אחתיה דר"ט כו׳] השתיקה יפה בכל דבר חוץ מד"ת שאז"ל כל פטטיא בישין ופטטיא דאורייתא טבין ודוד אמר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש • וכן יש שפירשו מ"ש רשב"ג באבות כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי שנמשך לגוף שום טוב משתיקה כשהוא בין החכמים כי שם צריך לשאול ולדבר ושלא למנוע שיח שפתותיו. בכן היה רע בעיני ר"ט (שנכדיו) שבני אחתי׳ אלה ישבו ללמוד לפניו בקוצר מלין ויותר שאמרו רוב בנים דומין לאחי האם ומאד אמם שהיתה אחותו לא היה להם להיות כך ולזה בבואו לפתוח פיהם בהמלאה זו פתח בפסוק ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה דכתיב בתריה ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן כלשון גברי דלא סלקי בשמם ולא נזכרו עוד בניס סכלים ואמר ושמה יוחני כלומר איך אפשר שגיסי זה לקח אשה אשת חן יוחני מהחן שלי לדבר בתורה והבנים הללו כאוילים יחרישו עד שהביאם לומר קטורה כתיב ואז קרא עליהם בני קטורה מלשון משרא קטרין (דניאל ה) לומר להם שאמר כך להוכיחם על שפיהם קשור וצרור מלדבר בלימודים:

[א] תוספות ד"ה ואחד. גבי בית שאן שאין חלוק ביניהם כצ"ל:

יד יוסף

א מכילתין קז ע"ב מגילה י ע"א שבועות טז ב׳ עדיות פ"ח מ"ו:
ב יומא דף מג ע"ב: תמיד דף כח ע"ב:
ג ערכין דף טז ע"א וירושלמי יומא פ"ז. ויקרא רבה פרשה י׳:

אהבת איתן

מדות המזבח וא׳ על מקום המזבח ואחד העיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית. וקשה דמאי היו צריכין לנביא שיעיד להם על מקום המזבח הא אמרי׳ בסמוך שידעו מקומו של מזבח אי משום שראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו או משום שראו אפרו של יצחק שמונח שם או מפני שמשם הריחו ריח איברים. ודוחק דהנו אמוראי דלעיל לית להו הא דר׳ יוחנן ור"י לית לי׳ הא דאמוראי דלעיל ועוד דאי נימא דפליגי תקשי אהנך אמוראי ממתניתא דמייתי הגמ׳ דר"א בן יעקב אומר ג׳ נביאים עלו עמהן וכו׳ ואית ליה ג"כ כר׳ יוחנן שהעיד להן נביא על מקום המזבח. והשתא למאי איצטריך לדידהו שהי׳ להן ידיעה בלי נביא. וי"ל ע"פ הא דאיתא בספרי פרשת ראה בפסוק כי אם אל המקום אשר יבחר ה׳ וגו׳ לשכנו תדרשו וגו׳ וז"ל אשר יבחר ה׳ דרוש ע"פ נביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ואתה מוצא ואח"כ יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד שנאמר זכור ה׳ לדוד וגו׳ עד אמצא מקום לה׳ ולא עשה אלא ע"פ נביא שנא׳ ויבא גד ביום ההוא אל דוד ויאמר לו עלה והקם לה׳ מזבח בגורן ארונה היבוסי ע"כ. הרי דמקום מזבח צריך שני דברים דרישה וגם שיאמר לך נביא. וא"כ אין מחלוקת בין ר׳ יוחנן

אפוד [מכפר] על ע"ז שנאמר (הושע ג) ואין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע מנין אמר רבי חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על קול [הרע]. ציץ מכפר על עזות פנים בציץ כתיב (שמות כח) והיה על מצח אהרן ובעזות פנים כתיב (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך איני והא אמר ריב"ל לשני דברים לא מצינו [להם] כפרה בקרבנו' ומצינו [לו] כפרה ממקום אחר ואלו הן שפיכות דמים ולה"ר שפיכות דמים מעגלה ערופה לה"ר מקטורת דתני רב חנניא מנין לקטורת שמכפרת שנאמר (במדבר יז) ויתן את הקטורת ויכפר על העם *ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטורת מכפרת על לה"ר יבא דבר שבחשאי[א] ויכפר על מעשה חשאי קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים קשיא לה"ר אלה"ר. שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא דידיע מאן קטליה הא דלא ידיע מאן קטליה אי ידיע מאן קטליה בר קטלא הוא במזיד ולא אתרו[ב] ביה. ולה"ר אלה"ר [נמי] לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא:

דם חטאת פרק אחד עשר

דף צו ע"ב רב יצחק בר יהודה הוה רגיל קמי' דרמי בר חמא שבקיה ואזיל לרב ששת יומא חד פגע ביה א"ל אלקפתא[ה] נקטן ריחא אתי ליה ליד משום דאזלת לך לקמיה דרב ששת הוית לך כי רב ששת א"ל לאו משום הכי מר כי בעינא מלתא פשיט לי מסברא כי משכחנא מתניתא פרכא לה רב ששת כי בעינא מלתא מיניה פשיט לי ממתניתא דכי נמי משכחנא מלתא ופרכא מתניתא ומתניתא היא א"ל בעי מינאי מילתא דאפשוט לך כי מתניתא בעא מיניה בישל במקצת כלי [טעון מריקה ושטיפה או אין טעון] וכו': א"ר

רש"י

יתגרו ביזע : אין אפוד · נגלה עון תרפים הא יש אפוד אין תרפים כך שמעתי במסכת ערכין (דף טז:) : דבר שבקול · פעמונים שבו : ויכפר על העם · במחלוקת קרח שהיה לה"ר דכתיב ביה אתם המיתם : שבחשאי · שהיה הכהן לבדו שם כדתנן פורשים היו מן האולם ולמזבח בשעת הקטרה וכ"ש מן ההיכל דילפינן וכל אדם לא יהיה וגו' ביומא (דף מד·): ידיע מאן קטליה · כתונת מכפרת על הצבור שלא יענשו : בר קטלא · וכמה דלא קטלי ליה מיענשי דכתיב ולארץ לא יכופר וגו' (במדבר לה): ומשני במזיד ולא אתרו ביה · דלאו בר קטלא הוא הלכך לצבור מכפרי בכתונת (והא) [והוא] נגעין באין עליו כדאיתא בערכין: בצנעא · דהוי דבר שבחשאי קטורת מכפרת שהוא בחשאי : בפרהסיא . שהוא דבר שבקול קול הפעמונים מכפר [עליו]: פגע ביה · רמי ברב יצחק : א"ל · רמי לרב יצחק : אלקפתא נקטן ריחא אתי ליה ליד משום דאזלת לך לקמיה דרב ששת הוית לך כי רב ששת · משל הוא על גסי הרוח שמשתדלים לעמוד במקום גדולים [ואמר] הדוכום אחזי בידי וריח המלוכה נקלט לתוך ידי · אלקפתא דוכום במסכת שבועות (דף ו:): א"ל לאו · לגאוה נתכונתי : משכחנא מתניתא · דלא אמרה הכי : פרכא ליה · למלתי' דמר דשמעתא(האמורה)[דאמורא] במקום מתניתא ליתא: פשיט ממתניתא · (שמשניות) [שהברייתות] סדורות בפיו כדאמרינן בעירובין (דף סו) רב חסדא מרחשן שפוותיה ממתניתא דרב ששת (וא"ל ת"ש דתניא כי הא מלתא) דכי נמי משכחנא וכו': דאפשוט לך כי מתניתא . מסברא אפשוט לך וכי תידוק במתני' תשכח כוותאי :

מהרש"א

אפוד מכפר על ע"ז דכתיב אין אפוד וגו' · ומלינו בע"ז שהיו ג"כ עושין אפוד כמ"ש בפסל מיכה ויעש אפוד ותרפים וגו' אלא דמייתי האי קרא דהושע דהל"ל לפי פשוטו אין אפוד ואין תרפים כדכתיב לעיל מיניה אין זבח ואין מלבה כפרש"י שם וע"כ דרשוהו הכא באין אפוד של כ"ג יש עון תרפים · ואמר מעיל מכפר על לה"ר כו' ויכפר על מעשה קול · מהידוע כי קול ודבור רע עושה מעשה ופעולה לברוא לו מקטרג א' וזה המעיל הוא בהיפוך זה דכתיב ביה ונשמע קולו בבואו אל הקדש וגו' שקול זה מבריח את המקטרגים לו בדרך בואו · ואמר ציץ מכפר על מעשה עזי פנים כו'· ומלח אשה זונה וגו' מורה על העזות דכתיב בסיפא דקרא מאנת הכלם ואע"ג דבהאי קרא מפורש ונשא אהרן את עון הקדשים דהיינו שמכפר על שנקרב בטומאה מ"מ מדקבע לו לציץ מקום המלח דרשו לכפר על עזות מלח וק"ל · ודע דבפרק יש בערכין פריך מהא אהך דעל שבעה דברים באים נגעים וחשיב לה"ר וש"ד וג"ע וכו' ומשני שם לא קשיא הא וכו' אי לא אהכי מעשיו מעיל מכפר מזה משמע דלא הוה קא מקשה אלא אמעיל וכתב רש"י שם ואי קשיא אמאי לא מותיב מש"ד וג"ע וכו' תריץ דהא דתניא בגדי כהונה מכפרין וכו' אלא על האחרים וכו' ע"ש והתוספות דחו פירושו וכתבו תירולים אחרים על זה ע"ש ולי נראה ליישב דודאי הא דקאמר דבגדי כהונה מכפרין על ש"ד וג"ע וע"ז היינו אשוגג דוקא אבל אמזיד ודאי דאין בגדי כהונה מכפרין אלא הנגעים באים עליו בש"ד ובג"ע במזיד כדמייתי בש"ד מיואב שהיה מזיד אבל מלה"ר דלא שייך אלא במזיד פריך שפיר ובהא יתיישב נמי מה שדקדקו התוספות אדהכא מההיא דמיום שחרב בהמ"ק אע"פ שבטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו דההיא במזיד איירי ומינו מהא דפריך הכא מעגלה ערופה משמע קצת דהך דבגדי כהונה מכפר במזיד איירי ויש ליישב ודו"ק: ב' דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות וכו' · נראה ע"פ מ"ש שם בערכין דבג' עבירות שהם ע"ז ג"ע ש"ד כתיב גדולה ובלשון הרע כתיב גדולות והא קאמר מכלל אלו עבירות הגדולות יש בהן דהקרבן מכפר עליהם בשוגג כגון שעירי ע"ז וכגון כל חייבי כריתות בעריות בשוגג מביאין קרבן חטאת אבל ב' עבירות גדולות שהם לה"ר וש"ד לא מצינו להם כפרה כלל בקרבנות אבל מצינו להם עגלה ערופה בש"ד דומה לקרבן וכן קטורת ללה"ר שהוא בא למקדש כקרבן · ומייתי ויתן את הקטורת ויכפר וגו' על מה קטורת מכפר על לה"ר וכו' · פרש"י פ' טרף בקלפי בההיא דקרח לה"ר דכתיב אתם המיתם את עם ה' וסתם לה"ר בחשאי עכ"ל ודבר שבחשאי דקאמר אע"ג דבההיא שעתא בפרהסיא הוה ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו'

יד יוסף

א יומא דף מד ע"א: ערכין דף טז ע"א :

אהבת איתן

להנך אמוראי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דתרווייהו איצטריכו לדרוש ולמצוא המקום ע"י איזה ידיעה וגם אמירת נביא וכדיליף לה בספרי מקראי : אמנם אכתי ק"ל אדר' יוחנן האיך העידו הנביאים על מדו' המזבח הא קי"ל דאין נביא רשאי לחדש דבר . ובשלמא הך עדות דמקום המזבח לא הוי חידוש בדין אלא במעשה איך היה המזבח באיזה מקום וכהס"ג בספקדעובדא שומעין לנביא וכמ"ש המשנה למלך בהל' איסות פ"ט . אך בעדות דמדות המזבח כאורך ורוחב וכן שמקריבין אע"פ שאין בית קשה דהא הוי חידוש והוראה בספיקא דדינא ואין שומעין לנביא שבא לפשוט ספיקא דדינא . והכי מוכח בשבת (דף קד) ודוחק לומר דהך עדות דשמעינן לאו בדרך נבואה קאמר אלא שבאו להעיד בדרך ידיעה שידעו כן מקבלת רבם או מחכמתם מה שלא ידעו או שכחו שאר החכמים ובכה"ג ודאי שומעין ג"כ לנביא דלא גרע משאר חכמים וכדאמרי' בשבת (דף קד) גבי מנצפ"ך צופים אמרום ומסיק דשכחום וחזרו ויסדו' והיינו בדרך ידיעה וחזרה מה שנשכח משאר חכמים . דהא דפאן משמע דשלשה דברים הללו העידו בדרך נבואה . שהרי הך דמקום המזבח מוכח מהספרי שזכרתי דהוי דרך נבואה דמלבד דרישה ומציאה שע"פ ידיעה צריך ג"כ בחירת ה' ע"פ נביא ברוה"ק וא"כ יגיד עליו ריעו דה"ה עדות דמדות המזבח דרשאין להוסיף על של שלמה כפי צרכם ועדות שמקריבין אע"פ שאין בית בדרך נבואה היה ואם כן הדרא קושי' לדוכתיה דאיך היו רשאין הנביאים להעיד בדרך נבואה משפט המזבח והקרבנות הקרבנות . וי"ל ע"פ מ"ש בתי'

עין יעקב

וי"ל דלהכי הקדים לומר לך מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרים ועי' במהרש"א : במזיד ולא אתרו בו . וה"ה דהמ"ל בשוגג ולא אתיידע ליה או בסנך דלאו בני גלות נינהו וכדמתרץ הש"ס כה"ג בפרק קמא דשבועות דף ח' וכן הסברא נותנת דקאי אשוגג שהרי דומיא דכפרה דקרבנות קאמר דקאי אשוגג ועיין במהרש"א ולקמן פ' יש בערכין ע"ש :

הרי"ף

פ' הבגדים ואח"כ פרשת הקרבנות וזה שדקדק רש"י והדר קח את אהרן וגו' : איני והאמר ריב"ל ב' דברים וכו'. צריך לבאר מאי קושיא הלא משמע הכא דדוקא ב' אלו ש"ד ולה"ר לא מצינו שמכפרים הקרבנות הא שאר הדברים מכפרים כגון ג"ע וע"ז וגסות הרוח ומצינו בבגדי כהונה ג"כ שמכפרים עליהם על כרחך אנו צריכים לומר בהכרח שהקרבנות מכפרים על השגגות ובגדי כהונה מכפרים גם על מזיד דלא אתרו ביה א"כ נאמר ג"כ בב' דברים אלו ש"ד ולה"ר דבגדי כהונה מכפרים על מזיד ולא אתרו ביה ועגלה ערופה וקטורת מכפרים על השגגות ומאי פריך איני והאמר ריב"ל וכו' וי"ל דאקשי לר' ענני דדריש סמוכים מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרים דמשמע דבדברים שקרבנות מכפרים בגדי כהונה מכפרים והכא אמרינן דב' דברים אלו לא מצינו כפרה בקרבנות וכודאי שב' דברים אלו ג"כ אין בגדי כהונה מכפרים וא"כ קשיא ש"ד ולה"ר דאמרן דמכפרים בגדי כהונה ומשני דהא דאמרן שמה שהקרבנות מכפרים גם בגדי כהונה מכפרים הוא בענין ידיע מאן קטליה אם להורג בשוגג וידוע דקטליה הקרבן מכפר ולהורג במזיד ולא אתרו ביה וידיע דקטליה בגדי כהונה מכפרין אבל היכא דנמצא הרוג ולא ידיע מאן קטליה לא מצינו בקרבנות ובגדי כהונה ומצינו בעגלה ערופה שמכפר וכן בלה"ר שאמרו בפרהסיא ובשוגג מכפר הקרבן ובמזיד מכפרין בגדי כהונה ובחשאי מכפר הקטורת ועי' בתוס' במס' ערכין דבגדי כהונה מכפרין על המיתה אבל נגעין מיהא באין עליו ורש"י תירץ דבגדי כהונה מכפרין על אחרים ע"ש אבל אכתי קשה גסות הרוח אגסות הרוח דהתם אמרינן הנגעים באים לכפר והכא אמרינן בגדי כהונה והכא לא איכא מיתת ב"ד וגם אין בו עונש לאחרים . יש לתרץ בזה דלמא בגדי כהונה אינם מכפרים אלא ביוה"כ ולכך קודם יוה"כ באים נגעים על גסות הרוח שאז אין הבגדים מכפרים ועוד אפשר דלמא בגסות הרוח שחזר בו האדם הבגדים מכפרים על מה שחטא כבר אבל הגס רוח ומחזיק באותו עון הוא לוקה בנגעים כמו עוזיהו דכתיב בו וכחזקתו גבה לבו וגו':

עץ יוסף

ה אלקפתא. תרגום משנה למלך אחשורוש אלקפתא למלכא (מוסף הערוך):

המתורגמן. א) אים שטיללען, בעהאלטען . ב) ניכט אנגעזאגט, ניכט געווארנעט

טבול יום פרק שנים עשר

כג דף קא ע"ב א"ר (אלעאי) [אלעזר] א"ר חנינא לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי דכתיב (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים שנאמר (יהושע כב) וישמע פינחס הכהן וגו' ולרב אשי הא כתיב נמי והיתה לו ולזרעו כי כתיב ההוא בברכה כתיב ולרבי חנינא נמי הא כתיב וישמע פינחס הכהן ההוא ליחס זרעו אחריו: שם [א]אמר רב משה רבינו כ"ג וחולק בקדשי שמים היה שנא' (ויקרא ח) מאיל המלואים למשה היה למנה מיתיבי והלא פנחס היה עמהם ואם איתא לימא והלא משה רבינו היה עמהם דלמא שאני משה דטריד בשכינה [ב]דאמר מר משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד: שם [ג]מיתיבי מרים מי הסגירה א"ת משה הסגירה משה זר הוא [דף קב ע"א] ואין זר רואה את הנגעים וא"ת אהרן הסגירה אהרן קרוב הוא ואין [ד]קרוב רואה את הנגעים אלא כבוד [גדול] חלק לה הקב"ה למרים באותה שעה אני כהן ואני [ה]מסגירה אני חולטה[א] ואני פוטרה קתני מיהת משה זר ואין זר רואה את הנגעים אמר רב נחמן בר יצחק שאני מראות נגעים דאהרן ובניו כתובים בפרשה מיתיבי [ו]חמש שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל יבמה מלך אישה כ"ג בנה סגן [ז]בן בנה

רש"י

ברית כהונת עולם וגו' · אלמא מכאן ואילך כהן הוא: עד ששם שלום בין השבטים · בימי יהושע כשבנו בני גד ובני ראובן את המזבח בעבר הירדן ובקשו שאר שבטים לעלות עליהם לצבא ושלחו את פינחס לדבר עמהם וכתיב וישמע פינחס הכהן בכל מקום שאתה מוצא פינחס בן אלעזר [בן אהרן] הכהן אין כתובה כהונה אלא באלעזר וכאן כתובה בפנחס: **ההוא** · קרא התם כתיב בברכה (ברכו) [בשרו] שלא תפסק כהונה מזרעו אבל עדיין לא נתכהן: ליחס זרעו אחריו · מימי משה נתכהן וכששם שלום נתייחס ליקרא כהן וליחס זרעו במעלות כהונה להיותם כהנים גדולים שלא היו כהנים גדולים אלא מפינחס: **למשה היה** למנה · לשון חלוקה בכהנים: דטריד [בשכינה] · ולא היה עסוק באכילת קדשים שהדבור טורדו להיות תמיד בהר מבקר ועד ערב: **בהשכמה עלה** · להר בימי מתן תורה כשהיה עולה ויורד לקדש את העם ולהשיב את דברי העם אל ה' בפ' ר"ע במס' שבת (פ"ו) אלמא טרוד הוה: **ואין זר רואה את הנגעים** · דכתיב (ויקרא יד) והובא אל אהרן וגו': אין קרוב רואה את הנגעים · כדתניא בסנהדרין (דף לד:) כל ריב וכל נגע מה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים: **היתה אלישבע** יתירה · ביום שהוקם המשכן קאי בסדר עולם: בנה סגן · אלעזר: בן בנה · פינחס משוח מלחמה כדאשכחן במדין ואותם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא והוא המדבר

מהרש"א

מ"מ דבר שבחשאי מקרי דכל השנה מקטירין בהיכל בחשאי כפרש"י וק"ל: **לא** נתכהן פנחס וכו' · פרש"י בחומש אע"פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם ולא נמשח לא בא לכלל כהונה ע"כ · וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פנחס וכו' עכ"ל ע"ש: ולר"א נמי הכתיב וכו'· יש לדקדק אמאי לא פריך מהאי קרא לרבי שמעון דפינחס כבר כהן היה בימי מלואי' כדקאמר והלא פינחס היה עמהן ומאי קאמר במעשה זמרי והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וי"ל שהבטיחו הקב"ה על הכהונה גדולה שתהיה לעולם מזרעו של פינחס וכן היה משהעביר הכהונה מאביתר שהיה מאיתמר לצדוק נשארה הכהונה לעולם מזרעו של פינחס וק"ל: ההוא לברכה וכו'· פרש"י בשרו שלא תפסוק כו' ע"ש ק"ק דמ"מ כיון דלא זכה לכהונה אלא משום שלום וכאן בשרו על כך מאי האי דקאמר קרא הכא תחת אשר קנא וגו' דמשמע דבשביל מעשה שעשה זמרי זכה לכך ויש ליישב ודו"ק: ההוא ליחס זרעו הוא דאתא וכו' · בפי' רש"י בגמרות שלנו לא פי' כלום בזה[ובע"י מצאתי הפי' כעין שכתבנו לעיל דכששם שלום נתייחס ליקרא כהן וכו']: ואין זר רואה את הנגעים וא"ת אהרן כו' קרוב הוא וכו' · במשה נמי המ"ל קרוב הוא ואין קרוב רואה וכו' אלא דהאמת קאמר דזר הוא ולמ"ד נמי דמשה כהן היה הא מסיק דלגבי נגעים מיהת זר מקרי דאהרן ובניו כתובין וכו' וכן אלעזר ואיתמר קרובים מקרו לה אבל למ"ד פינחס כהן היה באותה שעה ק"ק אמאי לא ראה הוא ואם הוא מקרי קרוב יש להוכיח מהכא דראשון בשלישי פסול לעדות וק"ל: חלק לה הקב"ה כבוד כו' אני כהן ואני מסגירה ואני חולטה וכו' · הסגר הוא בשבוע ראשון והחלט בשבוע שני ויש לדקדק דהא קאמר קרא תסגר שבעת ימים ואמרי' בפ' כילד הרגל [א] ואביה ירק ירק וגו' הלא תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו וכו' וי"ל דקאמר אני מסגירה ואני חולטה דהיינו י"ד כפי הסברא מתוך הק"ו וקרוב לזה כתבו התוס' בפרק כילד הרגל דנקט י"ד יום כנגד ב' הסגרות דהיינו י"ד יום דאין הסגר פחות משבעה עכ"ל ע"ש: חמשה שמחות היתה אלישבע וכו' והבלה על ב' בניה וכו' · במדרש ילקוט מביאו אקרא לשחוק אמרתי מהולל מעורבב הוא השחוק ששחק מדת הדין על אלישבע שראתה ד' שמחות ביום א' וכו' ולא חשיב שם בן בנה דהיינו פינחס וצ"ל דס"ל להאי מדרש כמ"ד לעיל דלא נתכהן פינחס עד מעשה זמרי או עד

עיון יעקב

לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי . אף שכבר ניתנה הכהונה לזרע אהרן לא ניתנה רק לאהרן ובניו שנמשחו עמו ולתולדותיהן שיולידו אחר המשחתן כן פרש"י בחומש ריש פנחס ועי"ל דהא דניתן הכהונה לאהרן ובניו וזרעו אחריו היינו זרעו מיוחס אחריו משא"כ אליעזר שלקח מבנות פוטיאל באשר באמת השבטים מבזים אותו בניו נעשו חללים מן הכהונה לכן לא נתכהן פינחס עד שהקב"ה ייחס אותו וק"ל: **האי** בברכה כתיב . פרש"י בשרו שלא תפסוק וכתב מהרש"א ק"ק מאי האי דקאמר קרא תחת אשר קנא לאלהיו ע"ש ול"נ דה"ק האי בברכה כתיב דנתן לו הקב"ה ברכה שיזכה לשלום כדכתיב הנני נותן לו את בריתי שלום פירש בשרו שיזכה לברית שלום שיעשה שלום בין השבטים ועי"ז יזכה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם כיון שיעשה שלום ומהיכן זכה לכל זה תחת אשר קנא לאלהיו זכה לברכה ושעי"ז יזכה לכהונה והוא מיושב לפי לשון הפסוקים ואל תתמה על זה שהרי המדרש ילקוט ריש פינחס כתב ג"כ שעי"ז זכה ג"כ לשלום לעתיד: **האי** ליחס זרעו וכו' . כ' מהרש"א בפירש"י בגמרות שלנו לא פירש כלום בזה ובאמת כל מ"ש בזה בפירושו הוא מדברי התוספת ועי"ל דה"ק האי לייחס זרעו אחריו כלומר שיצטרך לייחסו אחר אלעזר ואהרן הכהן כמו שהוצרך לייחסו בפרשת פנחס מפני השבטים שהיו מבזים אותו דכיון שעשה שלום בין השבטים בבני גד ובני ראובן כבדו אותו השבטים ולא ביזו תו ייחסו בניו אחריו לבד וק"ל: **משה** זר הוא. ולא רצה להקשות קרוב דאולי יאמר האומר הטעם שאין קרוב רואה הנגעים משום איקרובי דעתן שיאמר טהור מה שאינו ע"פ הדין ובמשה אין חוששין לזה כיון שבשבילו נגטרע שדברה עליו לא ישא לה פנים כי לא יקרב דעתו לגבה לכך מקשה זר היה דליכא למידחי כלל: **אהרן** קרוב הוא . ואבניו ופינחס שהיו שלישי בראשון לא עלה על דעתו שראו בעוד אהרן קיים דהוי כמורה הלכה בפני רבו אע"פ שהיו פסולי קרובים ועיין במהרש"א ולפי המסקנא אהרן ובניו כתובים דוקא אחד מבניו בא למעוטי גם בני בניו: **חמשה** שמחות היתה אלישבע רואה . הא דלא נקט אהרן תירץ מהרש"א בהוריות משום

עין יוסף

כג והלא פינחס היה עמהם ואם איתא כו' · ר"ל דהאי' לעיל דף ק"א ע"א דרבי נחמיה ס"ל דחטאת של שעיר ר"ח שקרבה בו ביום שהוקם המשכן בר"ח ניסן והוא היה שמיני למילואים מפני אנינות שרפוהו פי' על שהיו אוננים על נדב ואביהוא ולא היו רשאים לאכול · ורבי יהודה ור"ש אומרים מפני טומאה נשרפה פי' שנגעה בה טומאה בחטאת של שעיר ר"ח · שאם אתה אומר מפני אנינות נשרפה הלא פינחס שלא היה אונן היה עמהן והיה רשאי לאכול אע"כ מפני הטומאה שנגעה בו בחטאת של שעיר ר"ח ע"כ · ופריך הכא הגמרא דאם אי' שמשה רבינו כ"ג וחולק בקדשי שמים היה לימא והלא משה רבינו היה עמהם: ואין זר רואה את הנגעים דכתיב והובא אל אהרן וגו' · והא דלא קאמר והלא קרוב הוא · משום דניחא ליה למימר טעמא דאתי לכ"ע · אבל טעם קרוב ליתא

אמר הבונה כבוד גדול חלק לה הקב"ה למרים כו' . שני מנהיגים צריכים לכל מדינה ומדינה ועיר ועיר . האחד על מילי דעלמא והוא המלך כמ"ש ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו . והב' לכל דבר שבקדושה והוא הכהן כמ"ש כי שפתי כהן שמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא משרת לפני ה' ואלה היו לכל אומה בעלת הנהגת מדינית נוסף עליהם עוד מנהיג שלישי נתן ה' לישראל לא עשה כן לזולתם והוא הנביא כמ"ש נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וגו' וג' כתרים אלה על מרע"ה ראשון לכלם כהן מלך ונביא השנים מבוארות בתורה והכהונה הוא מה שהוכיחו במקום הזה ואגב אמרו אמרו גדולת מרים הנביאה אותו שאפילו בשעת עונשה כבוד גדול חלק לה הקב"ה להיות לה לכהן מסגיר חולט ופוטר:

המתורגמן. א) ערקלערין פיר אונריין.

[א] מהרש"א ד"ה חלק. בפרק כיצד הרגל (דף כה ע"א):

יד יוסף

א עי' ויק"ר פרשה י"א ופסיקתא רבתי פרשה י"ד. וש"ר פרשה ל"ז וירושלמי ריש יומא: ב שבת דף פו ע"ב: ג ויק"ר פרשה טו: ד כלים פרק א נגעים פרק ב ספרי ח"א פיסקא ק"ס. דברים רבה פרשה כו: ה ספרי ה"א פיסקא קו: ו ויק"ר פרשה כ' מדרש משלי סימן ל"א. קהלת רבה פסוק לשחוק אמרתי מהולל תנחומא סדר אחרי סימן א' סדר עולם פ"ד: חמש שמחות היתה אלישבע יתירה כו' · מקש' המהרש"א אמאי לא נקט לה באהרן שראה עצמו כ"ג ואחיו מלך וגיסו נשיא ובנו סגן כהונה ובן בנו משוח מלחמ'. ויש לומר דלגבי אלישבע שאין לה בעצמה מעלה שייך לומר ה' שמחות שכולן שוות כמעט אצלה · אבל אהרן שהוא עצמו כ"ג ה"ל שמחה גדולה בזה ובשר קרוביו לא חשיב ליה שמחה לגבי שמחתו והוה ליה כאילו אין לו רק שמחה אחת (יפ"ת): ז בן בנה משוח מלחמ'

אהבת איתן

לבכורות (דף כד) דרבנ"ה א"ר יוחנן לא ס"ל כהני אמוראי דתמורה אלא ס"ל דדבר השכות רשאי הנביא להזכירו גם בדרך נבואה ורק דבר חדש ממש אין רשאי ולפ"ז רבנ"ה אמר ר' יוחנן הכא אזיל לטעמי' ושפיר קאמר דהעידו בנבואה על דברים הללו שהיו שכחום וזכרום. ומ"ש בגמ' וא"ד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית. גם בזה קשה הא אין נביא רשאי לחדש . ואפשר דאתיא כמ"ד דכה"ת בכל לשון נאמרה ועוד דתנן פ"ק דמגילה שהספרי' נכתבי' בכל לשון ואפשר דאף רשב"ג מודה דמה"ת ש"ד . וכי היכי דנכתבים בכל לשון ה"ה בכל כתב . ועי' בזה בתשובת הרדב"ז: **לא** נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי כו'

משוח מלחמה ואחיה נשיא שבט ואבלה על ב' בניה קתני מיהת יבמה מלך [מלך] אין כ"ג לא אימא אף מלך:

כד שם [כתנאי] (שמות ד) ויחר אף ה' במשה רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם ר"ש בן יוחאי אומר [א]אף זה נאמר בו רושם שנאמר (שם) הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן (גדול) הוא ה"ק אני אמרתי אתה כהן והוא לוי ועכשיו הוא כהן ואתה לוי וחכמים אומרים לא נתכהן משה [ב]אלא שבעת ימי המלואים בלבד וי"א לא פסקה כהונה אלא [ג]מזרעו של משה שנאמר (דה"א כג) ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי ואומר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו מאי ואומר וכי תימא קרא לדורות הוא דכתיב ואומר משה ואהרן [בכהניו]. וכל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם והכתיב (שמות יא) ויצא מעם פרעה בחרי אף ולא אמר ליה ולא מידי אמר ריש לקיש סטרו ויצא ומי אמר ר"ל הכי והכתיב (שם ז) ונצבת לקראתו על שפת היאור ואמר ר"ל מלך הוא והסבר לו פנים ור' יוחנן אמר רשע (היה) [הוא]והעיז פניך בו איפוך.אמר ר' ינאי לעולם [ד]תהא אימת מלכות עליך דכתיב (שם יא) וירדו כל עבדיך אלה אלי ואילו לדידיה לא קאמר ליה. ר' יוחנן אמר מהכא (מ"א יח) ויד ה' היתה אל אליהו וישנס

רש"י

המדבר אל העם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם: אחיה. נחשון: [כתנאי · אם משה כהן היה] : נאמר בו רושם · מה סימן של חרון היה שם פעמים הכאה פעמים נזיפה פעמים קללה וחירוף כגון (ש"א כ) ויחר אף שאול וכתיב בתריה בן נעות המרדות · ויחר אף אליהוא (איוב לב) לא רבים יחכמו (שם) · ויחר אף יעקב ברחל התחת אלהים אני (בראשית ל) לשון נזיפה הוא: הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה ראוי להיות לוי ידעתי כי דבר ידבר הוא ומשם זכה לכהונה: לא נתכהן משה · לא פסקו לו כהונה מעולם: וי"א לא פסקה כהונה אלא מזרעו · אבל הוא כל ימיו היה כהן (דאמרינן בגמרא דמשה רבינו היה כ"ג כי"א) : בניו יקראו על שבט הלוי · אבל הוא כהן: וכי תימא לדורות הוא דכתיב · לאחר זמן נכתב כשהיו מיחסין את הכהונה ואת הלוייה ולהכי נקט בניו יקראו דלא הל"ל משה יקרא על שבט הלוי שהרי לא (היה)קיים [ואין לו לומר אלא על המתייחסים] : סטרו · הכהו על לחייו: הסבר לו פנים · והיינו [ונצבת] לקראתו לפי גדולתו הכון לקראתו: העיז בו פניך. והיינו ונצבת לקראתו למלחמה לדבר עזות: ואילו לדידיה לא קאמר ליה · וירדו אלי והשתחוית לי [וגו'] ואע"ג דמסקנא

מהרש"א

שם שלום וכו' גם קאמר שם ב' בניה סגני כהונה ואפשר דר"ל נדב ואביהוא שמתו אבל בתלמוד קאמר בנה סגן והיינו אלעזר שנעשה סגן אחר שמתו ויש לדקדק אמאי נקט אלישבע למה לא נקט אהרן גופיה שראה ה' שמחות או ד' כפי המדרש שהוא כה"ג ואחיו מלך ובנו סגן ובן בנו משוח מלחמה וגיסו נשיא השבט וכו' ועיין מה שכתבתי במסכת הוריות בזה: כל חרון אף שבתורה יש בו רושם וכו' · בעל צרור המור מפרש ליה דוקא בחרון אף שנכתב לגבי השם וכתב שם טעם לפי דעתו ואינו כן דהא פריך לקמן מחרי אף דגבי משה וסתמא קאמר כל חרון אף שבתורה וכו' והנראה לפרש דכמה חרון כתיבי בתורה ובקצתם הוסיף בהם לומר אף שהוא רמז על הרושם שבא אחריו בקרא כן שיהיה הרושם במעשה שאחריו כגון ותרה אפי והרגתי וחרה אפי בהם וגו' כן שיהיה הרושם אחריו בדבור של כעס כמו ויחר אף יעקב ברחל וגו' התחת אלהים אנכי וגו' וכמוהו ויחר אף בלק וגו' ויחר אף אליהוא וגו' וכן משמע מפרש"י וכן משמע לקמן דדבור של כעס הבא אחריו מקרי שפיר רושם דקאמר והכתיב ויצא משה בחרי אף ולא א"ל מידי אבל כאן קאמר ר"י בן קרחה דלא הוזכר כלל רושם אחריו בין בדבור בין במעשה ומזה למדו לומר בפ' הזורק[א] מהא דכתיב ויחר אף ה' בם שגם אהרן נצטרע ולמ"ד דלא נצטרע מוקי לה התם בנזיפה ונזכר זה הרושם במעשה שאחריו דכתיב ויחר אף ה' בם וילך דהיינו שפירשה שכינה מהם שהיו בנזיפה:והלא כהן הוא ה"ק אני וכו' · פסיקא ליה דכהן היה מדעבד עבודה בשבעת ימי מלואים ולהכי כתיב משה ואהרן בכהניו ונפסקה לו כהונה אלא שניטלה ממנו בחרון אף וחד אמר דלא נפסקה לו כלל הכהונה אלא בז' ימי מלואים וי"א סברי דמעולם לא ניטלה ממשה אלא מזרעו ומייתי מדכתיב משה ואהרן בכהניו וגו' משמע ליה בכהניו קאי נמי אמשה וכינוי דכהניו קאי אקב"ה כמו שלא פסקה הכהונה מאהרן כל ימיו כך לא פסקה ממשה כל ימיו אלא מזרעו ויש לדקדק מדקאמר כתנאי משמע דרב דאמר לעיל משה רבינו כ"ג היה לא אתי כחכמים דסברי הכא לא נתכהן משה אלא בז' ימי המלואים הא רב נמי דסבר דמשה כ"ג היה מייתי מקרא דאיל המלואים וגו' וי"ל דרב דאמר כ"ג אי בז' ימי המלואים הוא מאי אשמעינן האי קרא שעבד בז' ימי המלואים אלא ע"כ דאשמעינן דנפסקה לו הכהונה וק"ל : אמר ר"ל סטרו ויצא וכו' · יש לדקדק דמשמע אף זה נאמר בו רושם היינו שנאמר מפורש בקרא כמ"ש לעיל והיכן מפורש זה הרושם בתורה ואפשר משום כבודו של מלך לא פרסמו הכתוב שסטרו ודו"ק : מלך הוא והסבר וכו' · מפרש"י נראה דתרוייהו דריש מלשון לקראתו ע"ש · ועוד נראה לפרש למ"ד העיז פניך בו דריש ליה מונצבת דמשמע נצב לריב כמ"ש כל מקום שנאמר נציבים היינו דתן ואבירם כדאמרינן בנדרים [ב] כפרש"י סוף פרשת שמות וק"ל : ואילו לדידיה לא קאמר וכו' · עיין פירוש רש"י לכאורה לא הל"ל והשתחוית דבמסקנא נמי לא הוזכר השתחואה דהא גבי עבדיו לא הוזכר השתחואה במסקנא

עין יעקב

דאין אבילות בכהן גדול כדכתיב ראשיכם אל תפרעו וקבעי למיתני אבלה על ב' בניה ע"ש ואפשר דלהכי נקט על אלישבע לפי שאמו ודאי כדאיתא בנזיר ועוד דעיקר זכות שיצאו כהנים גדולים ממנה כדמצינו בש"ס גבי קמחת וק"ל : וזה לא נאמר בו רושם. ואע"ש שלא נאמר בו רושם מ"מ נעשה בו רושם וכדאיתא במדרש ילקוט ריש פרשת שמיני אר"ש בר נחמני כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחות למצרים בשביעי א"ל שלח נא ביד תשלח א"ל הקב"ה חייך שאני צוררה לך בכנפיך אימתי פרע לו ר"ל אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לא"י ובשביעי נאמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה וכו' ע"ש: אר"ל סטרו ויצא. אע"ג דלא נאמר בהדיא רושם נ"ל דס"ל לר"ל מדלא כתיב ויחר אף משה בפרעה ויצא אלא ודאי דבא לרמוז שעם יציאתו סטרו וזהו סחרי אף : ואר"ל מלך הוא והסבר לו פנים. דליכא למימר דהא לא היה רשע עדיין דהא ר"י קאמר רשע והעיז לו פנים משמע דר"ל ס"ל אף ברשעתו יש לחלוק כבוד למלכות ולכך הביא גם כן דעת ר"י שהוא לכאורה ללא צורך וק"ל : רבי יוחנן אמר מהכא ויד ה' היתה אל אליהו ויגנס מתניו. והא דלא מייתי ר' יוחנן ממ"ש וירדו כל עבדיך אלה אלי י"ל ר' יוחנן אזיל לשטתו לפי מה דקאמר איפוך וקאמר ר' יוחנן שאמר לו הקב"ה ונצבת לקראתו מלך הוא והסבר לו פנים לפיכך ע"פ צווי הקב"ה עשה כן לכן הוצרך להביא ראיה מנביאים ומה שהקשה בברכת הזבח על פירש"י דפירש על ויחר אף ה' במשה כל חרון אף עושה רושם ואפ"ה פירש על הפסוק וירדו כל עבדיך אלה אלי לחלוק כבוד למלכות לק"מ דבאותו פעם שירד פרעה בעצמו למשה מכת הבכורות זו יהיה נחשב כצדיק וראוי לחלוק לו כבוד וק"ל :

הרי"ף

אני אמרתי אתה כהן והוא לוי וכו'. ונראה שנרמז במ"ש הלא אהרן אחיך הלוי יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ודרשו חז"ל הלב ששמח ישמח באורים ותומים דכתיב והיה על לב אהרן והשתא ה"ק הלא אהרן אחיך שהיה לוי יזכה עכשיו ושמח בלבו דהיינו אורים ותומים

עץ יוסף

אלא נר"מ (ועי' באגן קדשים):כד וכי תימא לדורות הוא דכתיב.לאחר זמן נכתב כשהיו מיחסין את הכהונה ואת הלויה· ולהכי נקט בניו יקראו דלא הוה ליה למימר משה קרא על שבט הלוי שהרי לא היה קיים : ואומר משה ואהרן בכהניו · משמע ליה בכהניו קאי נמי אמשה וכינוי דכהניו קאי אקב"ה כמו שלא פסקה הכהונה מאהרן כל ימיו כך לא פסקה ממשה כל ימיו אלא מזרעו : סטרו·הכהו על לחייו · ואף שלא מפורש זה הרושם בתורה אפשר משום כבודו של מלך לא פרסמו הכתוב שסטרו (רש"א) עוד אפשר שזה שמה שדבר משה נגדו בעזות הוא כאילו סוטר על פניו כי ניכר היה שמדבר עמו בחרון אף · וזהו כדעת שאומר העיז פניך · וא"כ ה"ל כמפורש בתורה הרושם : ואילו לדידיה לא קאמר ליה · וז"ל שמות רבה פ' ז' שנאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי · ולא אמר עליו אלא על עבדיו אע"פ שהיה לו לומר אתם ומלככם וסוף שירד הוא בעצמו שנא' ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי (וענין הקריאה שהיה

מהרש"א

[א] ד"ה כל חרון. בפרק הזורק (דף לז ע"א):[ב]שם בד"ה מלך. בנדרים (דף סד ע"ב) :

יד יוסף

וא"ת הלא לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי · ולאחד מ"ד עד ששם שלום בין השבטים כדאי' לעיל דף ק"א ע"ב · ומשוח מלחמה כהן הוה שהוא הכהן המדבר אל העם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם · וי"ל דלא ס"ל הא דלא נתכהן פנחס כו' אלא ס"ל כמ"ד לעיל בזבחים שם דפינחס היה כהן מקודם מעת שנתכהן אהרן :

א ש"ר פרשה ג' ויק"ר פי"א ילקוט שמעוני סדר שמות רמז קעג : ב תו"כ במכילתא דמילואים שמו"ר פל"ז. ויק"ר פי"א: ג ש"ר פל"ז פסיקתא רבתי פי"ד ויק"ר פרשה י"א : ד שמו"ר פרשה ז מכילתא סדר בא סי' יג . זוהר סדר וארא דף כו. תנחומא סדר וישלח סימן ג וסדר וארא :

אהבת איתן

רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים כו'. וצריך טעם דמנ"ל לר"א לומר כן דקרא דוהיתה לו ולזרעו ודאי משמע טפי דנתכהן עכ"פ משהרג לזמרי ומנ"ל דהיינו לברכה. וי"ל דברייתא מסייע לי' דתניא בסוטה(דמ"ג) לא לתנם הלך פינחס למלחמה אלא לפרוע דין אבי אמו. וכתב מהרש"א דפליג אהך ברייתא דפינחס היה משוח מלחמה. וע"כ משום דס"ל דלא נתכהן כלל משהרג לזמרי דאל"כ אמאי לא הוה משוח מלחמה: ויחר אף ה' במשה ריב"ק אומר זה לא נאמר בו רושם רש"א אף זה נאמר בו רושם שנאמר הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא וכו'. וריב"ק דלא דריש לי' לרושם

הכי הוה דכתיב (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן וגו' : וירץ לפני אחאב · רכוב היה והוא רץ לפניו שהיה אחאב יחיד ולאו אורח ארעא : מי אנכי · דוד אמרו : שאני שאול דאפילו בגויה לא קיימא · ומיהו הלום מלכות עולמים הוא כשפסקו לשאול מלכות עולמים פסקו לו אבל הוא גרם לעצמו שתגטל הימנו : כדר' אלעזר · דאמר ואם הגיס דעתו וכו' ויגבהו · ואם אסורים בזיקים גבהות לבם גורם להם להיות אסורים בזיקים ילכדו בחבלי עוני :

[ממקום הבדוק לה: לשוחטה שם שאין תחתיה קבר התהום : ר"ל סבר ירד מבול לא"י · ונשקעו בה עצמות המתים: מהבלא מתו · וקברום הבאים אחריהם בבתי קברות ואין לחוש לכל הארץ אלא לשאר ארצות שהיה שם מבול ונשקעו

אע"ג דא"ל והשתחוו אלי אלא שקיצר הכתוב במסקנא ודו"ק : וישנם מתניו וירץ וגו' · פרש"י אחאב רוכב והוא רץ לפניו כו' משמע ליה דאחאב היה יחידי מדכתיב ברישא דעניגא אחאב הלך בדרך אחד לבדו וגו' אבל מפירוש הרד"ק נראה דהשניסה והריצה נופה לפניו היא בעצמה חלוקת הכבוד והעניין שראוי לחלוק כבוד אפילו למלכים הרשעים כאילו שזכר וכדאמרינן בפרק הרואה [א] דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא והמזלזל בכבודם כאילו פוגע בכבוד המקום וק"ל : ואין הלום אלא מלכות וכו' · מדשינה למכתב הלום במקום פה בכולהו דקרא יש לדרוש על שם המלכות כמ"ש גבי דוד לשון הלום רמז למלכות כמ"ש בפ"ג דע"ז [ב] ואת העדות עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכו' ע"ש וגם הלום ראיתי וגו' דהגר שאמרה וכי סבורה הייתי להיות גדולה ומלכות בזרעו כמו שאמר לה המלאך הרבה ארבה וגו' ידו בכל וגו' אחרי רואי עניי בבית גברתי וכן מי הביאך עד הלום דשופטים דרשוהו [ג] פ' חלק לאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום וגו' ע"ש והבו לכם דבר עלה הלום דשופטים ר"ל הבו לכם דבר ועצת מלכות וכן גשי הלום ואכלת וגו' דרות רמז לה בהגשתה אליו יבא בית דוד מהם וכל איך הלום בשמואל ודה"י נאמר בשאול ודוד וק"ל: בשעה שפוסקין וכו' · דריש ליה מסיפא דקרא דכתיב ויושיבם לנצח כפרש"י בפ"ק דמגילה [ד] ושם מפורש דרישא דהאי קרא לא יגרע מצדיק עינו וגו' נדרש על שאול ושם יבואר : ר' יוחנן סבר אתמוהי וכו' ור"ל סבר כפשוטה וכו' · היינו ברישא דקרא ארץ לא מטוהרה אבל בסיפא דקרא לא גושמה ביום זעם הוא בהיפך לר"י כפשטיה ולר"ל אתמוהי מתמה וק"ל · ויש לדקדק לר"י דלא ירד מבול לא"י אמאי הטריח הקב"ה את נח בבנין התיבה הו"ל להצילו בא"י דהא אכתי לא אסיק אדעתיה דבהבלא מתו וי"ל דהתם טעמא אחרינא איכא

וישנם מתניו וירץ לפני אחאב. אמר עולא [א]בקש משה (רבינו) מלכות ולא נתנו לו דכתיב (שמות ג) אל תקרב הלום ואין הלום אלא (בית) מלכות שנאמר (ש"ב ז) מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום. [מתיב רבא ר"י אימר יבמה מלך אמר רבא לו ולזרעו קאמר] וכל היכא דכתיב הלום (עד עולם) [לדורות] הוא והא גבי שאול דכתיב (ש"א י) הבא [עוד] הלום איש הוא אין זרעו לא אבע"א הא הוה איש בושת ואבע"א שאני שאול דאפילו בגויה לא קיימא כדרבי אלעזר א"ר חנינא דאר"א א"ר חנינא בשעה שפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו (אחריו) עד סוף כל הדורות שנאמר (איוב לו) לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו ואם הגיס דעתו[א] הקב"ה משפילו שנאמר (שם) ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי עוני :

פרת חטאת פרק ארבעה עשר

כה דף קיג ע"א [פיסקא פרת חטאת ששרפה חוץ מגתה וכו' אין חייבין עליו משום שחוטי חוץ. מאי חוץ מגתה אמר ר"ל חוץ ממקום הבדוק לה] אמר [לו] ר' יוחנן [והלא] כל ארץ ישראל בדוקה היא וכו' [במאי קא מיפלגי] ר"ל סבר ירד מבול לא"י ורבי יוחנן סבר לא [ג]ירד מבול לא"י אמר רב נחמן [בר יצחק] ושניהם מקרא אחד דרשו (יחזקאל כב) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם ר' יוחנן סבר אתמוהי קא מתמה [קרא] את ארץ לא טהורה כלום ירדו עליך גשמים ביום זעם ור"ל סבר כפשטיה דקרא ארץ לא טהורה את מי לא ירדו עליך גשמים ביום זעם [שם ע"ב] איתיביה ר"ל לר"י (בראשית ז) מכל אשר בחרבה מתו בשלמא לדידי דאמינא ירד מבול לא"י מש"ה מתו אלא לדידך אמאי מתו. מהבלא [כדרב חסדא] דאמר [ג]רב חסדא (בני דור המבול) ברותחין קלקלו וברותחין נדונו (ברותחין קלקלו בשכבת זרע וברותחין נדונו) דכתיב [הכא] (שם ח) וישכו המים וכתיב [התם](אסתר ז) וחמת המלך שככה איכא דאמרי איתיבי' רבי יוחנן לר"ל מכל

כפירש"י בהינם כדי שירצוהו דור המבול עסוק בה ק"ך שנה וכו' ע"ש : [ברותחין נדונו · מבואר בפרק חלק] :

הרי"ף

ותומים יהיו על לבו והיינו הוא יהיה כהן : וכל היכא דכתיב הלום עד עולם הוא. אין להקשות דהא אמר מר אין הלום אלא מלכות ולא אמר עד עולם ומאי פריך מהום דע"כ הא דבקש משה מלכות ולא נתנו לו דכתיב אל תקרב הלום הוא שבקש עד עולם לפי שמשה היה מלך על ישראל כדכתיב ויהי בישורון מלך וא"כ מ"ש אל תקרב הלום הוא לזרעו עד עולם ולהכי פריך כל היכא דכתיב הלום עד עולם הוא :

עיון יעקב

ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו. וה"ה באשר חטאים כמו שאול שחמל על אגג והרג נוב עיר הכהנים ועי"ל שגם שאול היה בו מדת גאוה במה שלא המתין על שמואל ועוד שהרג נוב עיר הכהנים ולפי ששאל לדוד באורים ותומים ואין שואלין אלא למלך גם זו גרם מדת גאוה שהיה בו :

ר"ל סבר ירד מבול לא"י ור"י סבר לא ירד מבול לא"י. עי' במהרש"א דלפי מאי ס"ד דמקשה למה הטריח הקב"ה לנח לעשות התיבה לר"י דאמר לא ירד מבול לא"י ע"ש ואפשר לומר דר"י ור"ל כל אחד אזיל לשיטתו דפליגי בחלק דף ק"ח דר"י קאמר בדורותיו היה צדיק משא"כ בדורות אחרים א"כ שפיר ס"ל דלא ירד המבול לא"י והא דהוצרך לעשות התיבה היינו כמ"ש המפרשים שהיה במקום גלות כי צער גדול היה לו בתיבה כדי לכפר עליו לפי שלא היה צדיק גמור משא"כ ר"ל ס"ל שהיה צדיק גמור א"כ מוכח שירד מבול

עין יוסף

שהיה מחזר על פתחי שערים וצועק היכן משה שרוי כדשנו במכילתא) ולכך לא פרסם אותו כדי לחלוק כבוד למלכות : בקש משה רבינו מלכות · דכתיב ויאמר הנגי · פי' הנני למלכות כדאי' בש"ר פ"ג · שלפי שהנני לשון זימון כדפרש"י פרשו בזה שהתקין עצמו לעבודת שמים מאד. והיינו המלכות להנהיג הצבור אשר בו טורח מרובה (יפ"ת) : מי אנכי כו' · דוד אמרו דברבה מביא עוד ראיה שהלום הוא מלכות שנאמר (שמואל א י) הבא עוד הלום איש · ומסיים שם א"ל הקב"ה כבר מתוקן המלכות לדוד · אעפ"כ זכה למלוכה דכתיב (דברים לג) ויהי בישורון מלך ע"כ וס"ל דקאי אמשה · ודלא כמ"ד שקאי על הקב"ה · הרי ממדרש זה מבואר שבקש משה מלוכה לדורות ולא נתנה לו לדורות שנאמר אל תקרב הלום · וזהו

ענף יוסף

כה ור"י סבר לא ירד מבול לא"י · בשיר השירים רבה פ"א סי' ס"ה אי' והנה עלי זית טרף בפיה רבי לוי אמר מטמוטי א"י הביאתו · הדא היא דאמרין ברייתא א"י לא לקה במוי דמבולא כו' : והנה הרמב"ן פי' שלא היה עליה גשם מבול כדכתיב לא גושמה · ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה · אבל המים נתפשטו בכל העולם ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש · וכן איתא בפדר"א. ודעת רבי לוי שמפני שלא ירד בא"י הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות · ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול מטרות עזו · אבל היפ"ת ס"ל דמ"ד דלא טפת ארעא דישראל סתמא משמע שלא ירדו בה המים כלל · והסיא דפדר"א סברא שלישית היא · ואע"ג דאין גדר סביבות א"י לעכב המים שלא יבואו שם · יש לומר שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות כמה אלפי אמות כידוע לכן לא באו המים לשם וליכא להקשות שכיון שלא ירדו בה מים כלל א"כ למה מתו שם · וי"ל שמתו מהבלא שדור המבול נידונו ברותחין · וזהו דעת רבי יוחנן כאן ·

המתורגמן. א) שטאלץ באיי זיך ווערדען.

[א] מהרש"א בד"ה וישנם. בפ' הרואה(דף נח ע"א): [ב] שם ד"ה ואין הלום בפ"ג דע"ז(דף מד ע"א): [ג] שם בא"ד דרשוהו. בפרק חלק (נ"ל צ"ב דף קי ע"א): [ד] שם בד"ה בשעה בפ"ק דמגילה.(די"ג ע"ב):

יד יוסף

א שמות רבה פ' ג : ב עיין ב"ר פל"ג ויק"ר פרשה לא וכשה"ש רבה פ"א : ג ר"ה דף יב ע"א סנהדרין דף קח ע"ב

אהבת איתן

י"ל דס"ל כמ"ד ביבמות פ"י דכהן נמי בכלל לוי לענין מעשר ולדידי' ל"ק כלל קושיית ר"ש והלא כהן הוא דהא כהן נמי נקרא לוי . ועוד אזיל ריב"ק לטעמי' דאמר ברבה ואתחנן דדרש אל תקרב הלום גם לכהונה ואם כן הרי כבר נגזר על משה שלא יהיה כהן ור"ש דמקשה כן סבר כמ"ד דכהן אינו בכלל לוי וכדאית לי' לר"ע רבו דר"ש : ומ"ש רש"י דפסיקת מלכות שאול בתחלה עולמית היה לכאורה קשה מדאי' במגילה (דף יד) רמה קרני ולא רמה פכי דנתנבאה חנה שלא תמשך מלכות הנמשח בפך כשאול . וי"ל דקי"ל דגזירות נביא לרעה חוזרת . וא"ת דיעקב ניבא לא יסור שבט מיהודה וכן קשה מיבמות (דף עז). וי"ל ע"פ מ"ש הראב"ד פ"א דמלכי' כגון קיסר ופלגא קיסר : ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר ואם אסורים בזיקים . עי' עירובין (דף נד) וסוטה (דף לה) דדריש ליה מקרא דאורייתא :

אשר בחרבה מתו בשלמא לדידי (היינו דאיכא) [דאמינא לא ירד מבול לארץ ישראל משו"ה הוי] חרבה אלא לדידך מאי חרבה (איכא). חרבה דמעיקרא. [ואמאי קרי לה חרבה] כדרב חסדא דאמר רב חסדא בדור המבול [א]לא נגזרה גזירה על דגים שבים [שנאמר מכל אשר בחרבה מתו ולא [ב]דגים שבים] בשלמא לר' יוחנן דאמר לא ירד מבול לא"י היינו דקם (אורזילא דימא) [רימא] התם אלא לר"ל (אורזילא) [רימא] היכן קם א"ר ינאי גוראות הכנים בתיבה [ג]והאמר רבה בר בר חנה [ד]לדידי חזי לי האי אורזילא (דימא) [דרימא] בר יומיה דהוי כהר תבור והר תבור כמה הוי ארבעין פרסין משכיה דצואריה (תרי) [תלתא] פרסא מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא רמא (סכא) [כבא] וסכריה לירדנא א"ר יוחנן ראשו הכניס בתיבה סוף סוף הא אמרת מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא אלא [ראש] חוטמו הכניס לתיבה והא"ר יוחנן לא ירד מבול לא"י לדבריו דר"ל קאמר. והא קסגיא תיבה אמר ר"ל קרניו קשרו בתיבה והאמר [ה]רב חסדא [אנשי] דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ולטעמיך תיבה היכי סגיא [ועוד] עוג מלך הבשן היכי קם אלא נעשה [להם] נס ונצטננו צדי התיבה [ולר"ל נהי נמי דירד מבול לא"י והא לא פש[א]) דאר"ל למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מבול נצטללו[ב]) שם ור' יוחנן אמר למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול ננערו[ג]) שם אי אפשר דלא אידבקו] א"ר אבהו [ו]למה נקרא שנער שמנערת (את) עשיריה והא קא חזינא דקאי [ז]עד תלת דרי הוא דקאי.

אמר רבי אמי [כל] האוכל מעפרה דבבל כאילו אוכל [בשר אבותיו תנ"ה כל האוכל מעפרה דבבל כאילו אוכל בשר אבותיו וי"א כאילו [ח]אוכל] שקצים ורמשים:

רש"י

ונשקעו בטיט:] חרבה דמעיקרא· קודם מבול: מכל אשר בחרבה· לאפוקי דגים שבים: היינו דקם רימא התם· הראם זכר ונקבה שהוא גדול ואין יכול ליכנס לתיבה עמדו שם: גוראות· קטנות הכנים לתיבה: אורזילא· [הוא ראם דימא שהוא על שפת הים] (כתבו התוס' אורזילא דרימא גרס ר"ת פי' עופר של ראם בן יומו אורזילא תרגום של עופר דעופר האילים (שיר ב) מתרגמינן אורזילא דאיילא· רימא הוא תרגום של ראם ומתרגמינן יעלא ורימא תורבלא ודילא): בר יומיה· ביום שנולד: משכיה דצואריה· אורך משך צוארו: בי מרבעתא דרישיה· בית מרבץ ראשו: רמא סכא וסכריה לירדנא· הטיל גלל לירדן וסתם הלוך מימיו· (סכא כמו סיכוי דעלילא) [כבא כמו (ערובין כט) כבויי דרעיתא דניסן]: הכניס חוטמו· שיוכל להנשים: לא ירד מבול לא"י· ולמה ליה לשנויי הכי· נימא דהתם קם [כ"ל דל"ג]: (כ"ל דה"ג) והא קא סגיא תיבה· והלא היתה תיבה מהלכת על פני המים מן הגבוה לנמוך ונמלא חוטמו נשמט מן התיבה ומת ומשני קרניו קשרו בתיבה: ברותחין נדונו· ואם כן נמלא שנמלג ברותחין: ולטעמיך תיבה היכי סגיא· והלא זפותה היא מבית ומבחוץ דכתיב וכפרת אותה מבית ומבחוץ בכופר (בראשית ו) וכיון דרותחין הן היאך מהלכת שאין זפתה נפשר: ועוג מלך הבשן· דכתיב ויבא הפליט וא"ר יוחנן (נדה סא) זה עוג מלך הבשן שפלט מדור המבול: נס נעשה ונצטננו המים שבצידי התיבה· ושם עמד עוג והראם [וגם הזפת לא נפשר והראם לא הוצרך לתיבה ומפני גובהן לא טבעו: הא לא פש· מן המתים שם כלום דאיידי דגבוהה השפילום המים לבבל שהיא מצולה: למה נקרא שמה מצולה· דכתיב (ישעיה מד) האומר לצולה חרבי: א"א דלא אדביקו· בטיט]: שמנערת עשיריה· (אין עשרה מתקיים) מפני שאין מרחמים על הבריות כדאמרינן במסכת ביצה (דף לב) עתירי בבל יורדי גיהנם הן: כאילו אוכל שקצים ורמשים·

מהרש"א

בשלמא לדידי דאמינא לא ירד מבול לא"י מש"ה הוי חרבה וכו'· ויהיה פירוש הכתוב דאפילו בחרבה דהיינו בא"י מתו ע"י הבלא וק"ל: מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים וכו'. שהם היו במקום שלא היה הרבה מעיקרא וצ"ל דלא היו נמי המים רותחין אלא במקום שהיה חרבה מעיקרא דאל"כ למה לא נמלגו הדגים ברותחין כדפריך לקמן גבי ראם וק"ל: לדידי חזי לי אורזילא דימא וכו'· כתבו התוספות ר"ת גרס אורזילא דרימא פי' עופר של ראם וכו' ע"ש· ודברי המאמר בכוונתו מבואר באגדות בחדושינו פ' הספינה: והא קא סגיא תיבה וכו'· עיין פרש"י נראה דר"ל מגבוה לנמוך דקאמר היינו ע"י גלי הים אבל הא פשיטא דמשוו מיא בכ"מ כדאמרינן ביומא פ"ב (ע"ז ע"א) וכי מיא שורי שורי הוו קיימי ועוד תיבה היכי סגיא וכו' ע"ש אבל דוחק לאוקמא סוגיא דהכא כרבי יהודה דס"ל במ"ר ט"ו אמה היו בהר וט"ו בבקעה ושורי וכו' ע"ש וק"ל: עוג מלך הבשן היכי קאי וכו'· פרש"י ויבא הפליט כו' ומהכא משמע דבלדי תיבה קם עוג וניצול אבל רש"י במסכת נדה פ"ט פירש שברח לא"י עכ"ל והיינו למ"ד לא ירד המבול לא"י והא דלא מת בהבלא צ"ל דמחמת שהיה איש גדול כ"כ לא הזיק לו הבלא דא"י כמ"ש התוספות לגבי ראם אבל מסוגיא דהכא לא משמע כן אלא דאפילו לר"י ע"כ נלטננו לו לדי התיבה גם לא נמלא כן בפרק חלק שברח עוג לא"י: [וכתבו התוס' למ"ד לא ירד מבול לא"י הכתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים תחת כל השמים כו' ע"ש באורך ע"פ ש"ר ודו"ק:] למה נקרא שמה מצולה וכו'· קרא לבבל מצולה דכתיב האומר לצולה חרבי וגו' וכתיב ההדסים אשר במצולה וגו' ע"ש שהיא עמוקה כמצולה ונגלל וכו' ומ"ד שנער שמנערת עשיריה עפרש"י ועי"ל לפי שלא עלו בימי עזרא וכדאמרי' ביומא פ"ק [א] אם חומה היא וגו' אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם וכו' נמשלתם ככסף וכו' ע"ש וק"ל:[כל האוכל מעפרה של בבל וכו'· מבואר פרק ואלו קשרים]:

[א]מהרש"א ד"ה למה. ביומא פ"ק (דף ט' ע"ב):

יד יוסף

א סנהדרין דף קח ע"א קידושין דף יג ע"א: ב ב"ר פרשה לב סי' טו וע"ש: ג ב"ב דף עג ע"ב: ד מכאן משמע שהמאמר הוא כפשוטו: ה ר"ה דף יב ע"א: סנהדרין דף קח ע"א: ו עיין ב"ר לז איכה רבתי פתיחה כג: ז ובגמ' הנוסחא תלתא דרי לא משכי: ח עיין שבת דקי"ג:

אהבת איתן

א"ר אבהו למה נקרא שמה שנער שמנערת עשיריה והא קחזינן דקאי עד תלתא דרי הוא דקאי. פרש"י משום שאין מרחמין על הבריות ומשמע דאם היו מרחמין על הבריות היו מושכין ג' דרי והוא ע"פ מ"ש במדרש שוח"ט בתהלים ק"ג א"ר יוחנן שהחסד משולם ועד עולם והצדקה עד ג' דורות שנאמר וחסד ה' וגו' וצדקתו לבני בנים. והא דזוכין כלל בני בבל לעשירות איתא בשבת (דף קיט) מפני שמכבדין את התורה וזה אינו מספיק לג' דורות רק זכות הצדקה וז"ש בשלהי שבת דאם לא בא בנו בא ב"ב אלא אם כן מרחם על הבריות מפני לבן בנו אבל לא זכות תורה אף גבי ר' חייא:

עיון יעקב

לארץ ישראל מדהוצרך לעשות התיבה וק"ל: לא נגזרה גזירה על דגים שבים. אפשר מטעם דהא לא נגזרה גזירה אלא מטעם שמדווגו לשאינן מינם ודגים דרכן בכך כי הם דרך הטבעי פריצי כדאיתא בב"ב דף ע"ד וגם אינם מזדווגים זה עם זה כלל וע"ש וכתב מהרש"א דהמים לא היו רותחין אלא במקום שהיה חרבה מעיקרא דאל"כ למה לא נמלגו הדגים ע"כ ובאמת הדבר תמוה דאיך נשתנו מי המבול שירדו במקום המים ממקום אחר אי היה יורד רותחין יורדין בכ"מ כשהן רותחין וצ"ל דמ"מ לא שלטה הרתיחה כל כך בנמצאת הים במים שהתחתונים רק במים העליונים א"כ יש לתרץ ג"כ מה שמתמיהין התוספות כאן על הרשב"ם בב"ב שפירש אורזילא דימא שמפרש דג של ים דהא לא נגזרה גזירה על דגים שבים ובאמת לפי זה לק"מ דהע"ג דשאר דגים ניצולו במקום מצולות ים מ"מ אורזילא דימא דגבוה כל כך אי אפשר שלא יגע במים עליונים שהיו רותחין מאוד והיה צריך הצלה וק"ל: שמנערת את עשיריה.

ענף יוסף

ואין להקשות א"כ מאין ידע נח שקלו המים כיון שמא"י שלא נכנסו בה המים הביאה העלה כדאי' שם במדרש וכן קשה למ"ד שם מג"ע הביאה· יש לומר דג"ע וא"י רחוקים מהרי אררט אשר שם התיבה· ומכיון שהלכה היונה עד שם ידע נח שקלו המים בעולם· שאילו היו מים על פני כל הארץ לא תוכל היונה לעופף עד המקום הרחוק ההוא· כי המעופפים יגעו וילאו ברחוק מקום וצריכין לנוח בינתים· אלא ודאי קלו המים ומצאה מקום יבש לנוח בו קצת כמו אבן או תל גבוה· וע"י זה היתה מעופפת ונחה ומעופפת ונחה עד שבאה לא"י או לג"ע וחזרה:

עץ יוסף

שפריך הגמרא וכל היכא דכתיב הלום עד עולם הוא כו': אורזילא דרימא בת יומא· עופר האילים תרגום אורזילא דאיילא· כשני עפרים תאמי צביה כתרי אורזילין תאומי טביא· ופי' אורזילא דרימא בר יומיה אפרוח ראם בן יומו· ותרגום ודישן ורימא (ערוך): למה נקרא שמו שנער· אע"פ שאין הכרח לתת טעם לשם שנער· שהרי מה שנקראת בבל הכתוב פירש טעמו כי שם בלל ה'· ושנער אפשר שהוא שמה הראשון הסכמיי· מ"מ מדרכם ז"ל לדרוש השמות כפי הענין בכל מקום (יפ"ת): כאילו אוכל שקצים כו'· לפי שהיא עמוקה מכל העולם כדכתיב (ישעיה מד) האומר לצולה חרבי· שטף המבול כל האנשים והשקצים והרמשים אלה· ובירושלמי דפרק תפלת השחר ובפתיחתא דאיכה רבתי סי' כ"ג הביאו ראיה מגם בבבל נפלו חללי כל הארץ (ירמיה נא):

המתורגמן, [א]) געבליבען. [ב]) פערזונקען. [ג]) געשליידערט געווארדען.

של מבול:יתקדשו.מלעלות ואע"פ שרגילין לגשת אלי ולהעלות העד בהם שלא יעלו בהר: זו פרישות בכורות · הזהיר את הבכורות לפרוש מן ההר: (זו פרישות נדב ואביהוא · שנעשו עתה כהנים בסיני והם הכהנים הנגשים אל ה' להקריב קרבנות) זו פרישות נדב ואביהוא כלומר לא נקראו בכורות כהנים אלא מי הם הכהנים הנגשים שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר זה נדב ואביהוא[שנעשו בסיני כהנים והן הכהנים הנגשים אל ה' להקריב קרבנות]: [היינו דכתיב · כשמת נדב ואביהוא]: הוא אשר דבר ה' וגו' · כדקאמר בסיני פן יפרוץ בהם ה' (שמות יט) וכיון שלא נזהרו מלפרוש מן ההיכל בהקמת המשכן פרץ בהם: אלא למ"ד זו פרישות בכורות היכא רמיזא · מיתת נדב ואביהוא היכן רמזה הקב"ה למשה קודם לכן דקאמר הוא אשר דבר ה': ונקדש בכבודי · אמר לו למשה (קודם) [ביום] שנצטווה על מלאכת המשכן ורמז [לו] שביום שישרה שכינתו על הבית יתקדש בכבודו ולא נרמז (לו) להבין מי הם עד שמתו בני אהרן: אלא כדי שיתקדש כבודו של מקום עליהם · להודיע שהוא נורא על יריאיו ומיודעיו [וזהו] הוא אשר דבר אלי ביום שנצטויתי על (מלאכת המקדש) [המשכן] ונקדש בכבודי באותם הנכבדים והקרובים לי אקדש: שנאמר וידום אהרן · הרי ששתק וקבל שכר ואמרינן (בתורת כהנים) [בב"ר] דבשכר זה זכה ונתייחד אליו הדבור שנאמר אחר ענין זה פרשת שתויי יין ולא הוזכר (שם) [באותו דיבור משה] אלא אהרן: נורא אלהים ממקדשיך · [אלהים] זו מדת הדין אימתי הוא נורא כשעושה דין במקודשים: [תמים בדרכיו · עניו וסבלן: מי הוו · הרי לא נתנה תורה:

כו דף קטו ע"ב תניא (שמות יט) וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו ר' יהושע בן קרחה אומר זו פרישות בכורות רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא בשלמא למ"ד זו פרישות נדב ואביהוא היינו דכתיב (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש אלא למ"ד זו פרישות בכורות (פרישות נדב ואביהוא) היכא רמיזא דכתיב (שמות כט) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי דבר [א]זה (רמזו) [אמר] הקב"ה למשה ולא ידע עד שמתו בניו של אהרן (כשמתו) [כיון שמתו] בני אהרן אמר לו אהרן אחי לא מתו בניך אלא לקדש כבודו של מקום·וכיון שידע אהרן שבניו ידועי מקום הם שתק וקבל שכר (על שתיקתו) שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וכן [ב]בדוד הוא אומר (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו [ג]אע"פ שהוא מפיל לך חללים [חללים] דום וכן אמר שלמה (קהלת ג) עת לחשות ועת לדבר פעמים שאדם שותק ומקבל שכר על שתיקתו ופעמים שאדם מדבר ומקבל שכר על דבורו והיינו דא"ר [חייא בר אבא א"ר] יוחנן מ"ד (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשיו מתיירא ומתעלה (ומתקלס) [ומתהלל]:

דף קטז ע"א [ד][א"ר אלעזר מנין למחוסר אבר שנאסר לבני נח ת"ל (בראשית ו) מכל החי מכל בשר אמרה תורה הבא בהמה שחיין[א] ראשי אברים שלה וכו' ודילמא נח גופיה טרפה הוה תמים כתיב ביה ודילמא תמים בדרכיו צדיק במעשיו וכו': פיסקא טהורין אבל לא טמאין.ומי הוו טמאין וטהורין בההיא

זו פרישות בכורות וכו'· כשהם מתניתין דעבודה היה בבכורות קודם שהוקם המשכן ומ"ד זו פרישות נדב ואביהוא ס"ל דבסיני נעשו הם כהנים ומדכתיב הוא אשר דבר ה' בקרובי וגו' יליף לה כדלקמן ופרש"י כדקאמר בסיני פן יפרוץ בהם ה' וכיון שלא הוזהרו לפרוש מן ההיכל בהקמת המשכן פרץ בהם עכ"ל ולפי זה לא סבירא ליה רבי כראב"י דאמר בפ' הדר[א] דמתו בני אהרן בשביל שהורו הלכה בפני רבן אלא דאית ליה כמ"ד בת"כ דעל הקריבה שנכנסו לפני ולפנים מתו ומיהו נראה לפרש דהכי פירושו הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש כדקאמר בסיני וגם הכהנים הנגשים יתקדשו וגו' דהיינו שיתקדש שמי בהם לעתיד במשכן שהם נדב ואביהוא יוזהרו עתה פן יפרוץ בהם עכשיו ה' · ומלת יתקדשו יתפרש יותר נכון מפרש"י בחומש לפי פשוטו שפירש יתקדשו להתיצב על עמדן עכ"ל דלמה ליה למכתב כן בכהנים שהרי כלם הוזהרו על כך כמ"ש והכהנים והעם אל יהרסו לעלות וגו' ולפי זה שפיר מלי רבי סבר כראב"י דפרק הדר וק"ל: אמר הקב"ה למשה ולא ידע וכו' · עיין פירש"י ותוספות ומדבריהם נראה דכינוי ונקדש קאי על המשכן ומדכתיב ונקדש ולא ונקדשתי משמע כן אבל ממ"ש לבסוף אלא להקדים שמו של הקב"ה משמע ונקדש קאי אהקב"ה ויש לדקדק לכאורה דמשמע דלא מתו בני אהרן אלא כדי להתקדש שמו של מקום על ידם ולא מתו מפני החטא ולעיל פירש"י מפני החטא שלא הוזהרו לפרוש וכו' וכן בפרק הדר קאמרינן מפני החטא שהורו הלכה וכו' והרא"ם תירץ בזה דה"ק לא מתו בניך ביום ששרתה שכינה אלא כדי וכו' ע"ש באורך והוא דחוק דלדבריו הל"ל לא מתו בניך ביום הזה אלא כדי וכו' אבל הנראה דלא שיקדקדוש המקום וכבודו אילו מתו בלא חטא דחלילה לעביד דינא בלא דינא אבל כבודו של מקום ליפרע מצדיקי' בעוה"ז על מיעוט עבירות שבידן ובו יתעלה ויתקדש ומתיירא שמו של הקב"ה דאם בצדיקים כך ברשעים עאכ"ו

וה"ק לא מתו בחטא זה אלא דעם סביביו נשערה מאד ובהם מתקדש ומתיירא שמו אם בצדיקים כך ברשעים עאכ"ו והוא שא"ל משה הייתי סבור או בי או בך שלי ואתה יותר מקורבים אבל כשראה מיתתן אמר שהם נכבדים יותר ועליהם רמז לו ונקדש בכבודי במכובדי ליפרע מהם על עבירות קלות למר כדאית ליה בשתויי יין שלא הוזהרו עדיין על כך וכמה.תנאי איכא בת"כ באיזו חטא מתו ואפשר דלא פליגי אדהכא דאיכא למימר הא והא גרמא דאיכא מ"ד התם נמי דבשביל ד' דברים מתו בני אהרן וכו' ע"ש ודו"ק: וקיבל שכר על שתיקתו · מפרש"י ותוספות ע"פ ת"כ דהיינו השכר שנתייחד הדבור לאהרן בפרשה שאחריה שתויי יין והקשו בתוספות ותימה דבספרי וכו' למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן ושמא זה קורא נתייחד הא דכתיב אל אהרן וכו' עכ"ל · ומזה יש לייסב פירש"י בחומש מה שכר קבל על שתיקתו שנתייחד עמו הדבור שנאמר לו מפי משה לבדו ולא שיאמר לבני ישראל אבל הרא"ם דחק בעצמו בפירש"י דהרתי קאמר ואין צורך דיש לכוין דבריו שם כדברי התוספות וק"ל: שנאמר דום לה' והתחולל וגו' · דריש דום מלשון שתיקה כמו וידום אהרן ובפ"ק דגיטין דרים ליה מלשון דמדומי חמה ע"ש: וכן שלמה אמר עת לחשות · כי הא דאהרן ועת לדבר מפרש רש"י שם כמו אז ישיר משה ותשר דבורה קחו עמכם דברים ע"ש : אל תקרי ממקדשיך אלא וכו' · מדכתיב מקדשיך ביו"ד המורה על הרבים דרים ליה דלפי פשוטו הל"ל מקדשך בלא יו"ד לשון יחיד דאין לנו אלא מקדש א' והכד"ק דחק לפי פשוטו שרמז על שני מקדשים שמקדש של מטה מכוון נגד מקדש של מעלה וק"ל: תמים בדרכיו לדיק במעשיו וכו' · פרש"י בדרכיו עניו וכו' (במעשיו בלא חמס) עכ"ל הדרכים הם במדות אף בזולת מעשה ונופל בו לשון תמים האל תמים דרכו וגו' והרבה כמוהו ובמעשים נופל לשון

עיון יעקב

וכדאמרינן בבילה דף ל"ב עתירי בבל יורדי גיהנם לפי שאין נותנין לדקה ומלת ממון הסר או חסד לכך יורדים ממונם לסוף לטמיון: אלא למ"ד זו פרישות בכורות פרישות נדב ואביהוא היכא רמיזא . וליכא למימר מדהוזהרו על כך הבכורים שהיו אז כהנים א"כ גם פרישת נדב ואביהוא בכלל כשנעשו כהנים ולא נזהרו מלפרוש מן ההיכל בהקמת המשכן פרץ בהם ה' כאשר הזהיר על זה בהר סיני י"ל דאי לא הוזהרו נדב ואביהוא בעצמן על זה אינן בכלל אזהרה זו דבכורים שהיה קדושתן לפי שעה עד הקמת המשכן משא"כ הכהנים בני אהרן שקדושתן קדושת עולמים כדכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם: רמזו הקב"ה למשה ולא ידע. וכתבו התוספות דהיינו שלא ידע מי הוא כדאיתא במדרש קסבר הייתי בי או בך ונראה דהספק היה למשה לפי ששלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות ולא ידע איזה מהם חשוב יותר לכן היה סבור כי שהוא כתר תורה או בך שהוא כתר כהונה ובאמת כתר שם טוב עולה על גביהן ונדב ואביהוא נקראים כתר שם טוב כדאיתא להדיא בילקוט וי"ו אר"י בר סימון בעלי שם טוב נכנסו למקום החיים ויצאו מתים וזה נדב ואביהוא ועכשיו ראיתי שהם גדולים

[א] מהרש"א ד"ה זו פרישו'.דאמר בפ' הדר (דף סג ע"א):

יד יוסף

א תנחומא סדר שמיני סימן א' : ב גירסת הילקוט ע"י דוד : ג גיטין דף ז' ע"א וע"ש : ד ע"ז דף ה ע"ב ודף נא ע"א :

המתורגמן, א) וועלכע זינד געזונד.

בההיא שעתא [א]אמר רשב"נ א"ר יונתן מאותן שלא נעבדה בהן עבירה מנא הוו ידעי כדרב חסדא דא"ר חסדא העבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתן[א] בידוע שהוא טהור אין [התיבה] קולטתן בידוע שהן טמאין רבי אבהו אמר קרא (שם) והבאים זכר ונקבה הבאין מאליהן]:

כז דף קטו ע"ב [ב]תניא עד שלא הוקם המשכן הותר הבמות ועבודה בבכורות [וכו'] [דף קטז ע"א] והכל קרבו עולות (וכו'.) עולות אין שלמים לא והכתיב (שמות כד) ויזבחו זבחים שלמים [לה' פרים] אלא אימא הכל קרבו עולות ושלמים והתניא אבל שלמים לא כי אם עולות [עולות אין שלמים לא] כמאן דאמר לא קרבו שלמים בני נח דאתמר ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא חד אמר קרבו שלמים בני נח וחד אמר לא קרבו (שלמים בני נח) מ"ט דמ"ד קרבו שלמים בני נח דכתיב (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן איזהו דבר שחלבו קרב [לגבי מזבח] וכולו אינו קרב [לגבי מזבח] הוי אומר זה שלמים ומ"ט דמ"ד לא קרבו (בני נח שלמים) דכתיב (שה"ש ד) עורי צפון ובואי תימן התנערי אומה שמעשיה בצפון ותבא אומה שמעשיה צפון ודרום ומר [נמי] הכתיב מחלביהן משמניהון דידהו ואידך הכתיב עורי [צפון] ההוא בקבוץ גליות הוא דכתיב והכתיב (שמות י) ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות [ועשינו לה' אלהינו] זבחים לאכילה ועולות להקרבה והכתיב (שם יח) ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים יתרו אחר מתן תורה הוה [ג]בשלמא למ"ד יתרו אחר מתן תורה הוה ניחא אלא למ"ד יתרו קודם מתן תורה (בא) [היה] מאי איכא למימר דאיתמר [בני] ר' חייא ור' יהושע בן לוי חד אמר [יתרו] אחר מתן תורה הוה וחד אמר [יתרו] קודם מתן תורה הוה למ"ד קודם מתן תורה הוה קסבר קרבו שלמים בני נח:

כח שם כתנאי (שמות יח) וישמע יתרו [כהן מדין] (חתן משה) מה שמועה שמע ובא ונתגייר

רש"י

הבאין מאליהן· וכל אותן שבאו אל התיבה מאליהן באו ובהן הכיר אותן שבאו שבעה שבעה ידע שהן טהורין ושבאו שנים שנים שהן טמאין]: ויזבחו זבחים שלמים· ושיני קודם להקמת המשכן הוה ואת אמרת דעד שלא הוקם המשכן לא קרבו שלמים כלל: (לכל) [הכל]· בין ישראל בין אוה"ע קרבו עולות אבל שלמים לא הקריבו בני נח ומשעת מתן תורה שנבחרו ישראל קרבו שלמים: התנערי· לשון וינער ה' את מצרים: שמעשיה בצפון· היינו עולה שטעונה צפון ותבא אל מלך המשיח אומה שמעשיה צפון ודרום דהיינו ישראל שמקריבין עולות ושלמים: משמניהון דידהו· מן השמנים שבהם ומיהו עולות הוו: בקבוץ גליות· וה"ק עורי רוח צפונית ובואי רוח דרומית לקבץ גליות המפוזרות בכם: זבחים ועולות: זבחים היינו שלמים וקודם מתן תורה כולהו בני נח הוו ומשני זבחים אינם שלמים אלא ל' שחיטה בעלמא ולאכילה: הניחא למ"ד וכו'· פלוגתא היא לקמן: כתנאי· אי קודם מתן

מהרש"א

לדק דכתיב עושה משפט ולדקה וגו' והיה מעשה הלדקה וגו' וק"ל: אמר רשב"נ מאותן שלא נעבדה בהן עבירה· ל"ג ליה דלא שייך הכא אלא בפרק חלק גרסינן ליה אהא איש ואשתו אישות לבהמה מי אית לה אמר רשב"נ מאותן שלא וכו' אלא דה"ג הכא מאותן שעתידין ליטהר מנלן וקאמר כדרב חסדא וכו' משום דעיקר מלתיה דרב חסדא ורבי אבהו בפ' חלק נאמרה אהא דשלא נעבדה בהן עבירה מש"ה קאמר הכא כדרב חסדא ור' אבהו שאמרו בענין שלא עבדה בהן עבירה ה"נ נימא לענין טהורה וטמאה· ודע כי רש"י בחומש פי' הטהורה העתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה עכ"ל וכתב הרא"ם דאל"כ מנא הוה ידע טהורים וטמאים בההיא שעתא מי הוו אבל בזבחים תירלו בזה אמר רב חסדא העבירום כו' ור"א אמר הבאים וכו' ולא ידעתי למה הניח הרב הגמרא ותפס דרך אחר עכ"ל· ובחזקוני כתב בזה ב' תירוצים ואינן מחוורין דמ"ש בתירוץ קמא שסוגיא דזבחים לא איירי בטמאים וטהורים ממש אלא בטהורים וטמאים דערוה לא משמע מתוך הסוגיא ובתירוץ שני שכתב לחלק בין עופות טהורים לבהמות טהורות דברי נביאות הן ואיך שיהיה קשה כיון דרש"י ז"ל בחומש פי' דלענין נעבדה בהם עבירה ידע בקליטת התיבה ובביאתם מאליהן למה לא נאמר כן לענין טמאה וטהורה דכל שקלטו שבעה שבעה הן טהורין וכל שקלטו ב' הם טמאים וכן לענין ביאה מאליהן וע"כ הנראה מה שפרש"י מלמד שלמד נח תורה לאו משום דאל"ה תקשה מנא הוה ידע כמו שהבינו הרא"ם והחזקוני דהא ודאי ידע בקליטת התיבה כדרב חסדא או בביאה מאליהן כר' אבהו ולא הוצרך רש"י בחומש להזכיר זה פה דכיון דכבר פירש כן לענין נעבדה בהן עבירה ממילא נימא הכי לענין טמאה וטהורה ומה שהוצרך לומר דלמד נח תורה משום דלגבי בני נח לא שייך טהורה וטמאה אלא לגבי ישראל לעתיד ואי לאו הוה למד נח תורה לא הוה ידע מאי קאמר ליה הטהורה תקח לך ז' ז' ובטמאה ב' ב' דלגבי נח כולם שוים הם אלא ידע זה שלמד תורה שתהיה טמאה וטהורה לישראל לעתיד ודו"ק כי הדברים ברורים הם למבין ומה שיש עוד לדקדק בדברי המאמר מבואר בפרק חלק ע"ש: התנערי אומה שמעשיה בלפון וכו'· עיין פרש"י אבל בב"ר מפורש באופן אחר עורי דבר ישן ומתעורר דהיינו העולה שהיה ישן כבר לבני נח. ובואי דבר חדש בתימן דהיינו שלמים בדרום ע"כ: ומר נמי הא כתיב ומחלביהן משמניהון וכו'· ולשמעינן קרא דקרבנו מן המעולה ולא כאחיו קין שהביא מן הגרוע כפרש"י בחומש מפרי האדמה מן הגרוע כו' ע"ש: והא כתיב ויקח יתרו עולה וזבחים כו'· הכא לא בעי לאוקמא נמי עולה לאלהים וזבחים לאכילה כדלעיל דהתם ועולות סמוך לועשינו לה' אלהינו משא"כ הכא וזבחים סמוך לאלהים דעלה ודאי קאי ודפריך בפרק אין מעמידין מהאי קרא דגם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו' לר"א דפוסל בהמה של נכרי בכל הקרבנות מעולות לחוד קפריך דסמיך לה' אלהינו וגו' אבל זבחים אאכילה קאי והענין מבואר דבני נח עולה קרבין ולא שלמים לפי שעולה כולה כליל ובאה על חטא אבל השלמים באים לשום שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ושהם אוכלים משלחן גבוה ואין הקב"ה חפץ בשלומם של בני נח ולא שיאכלו משלחנו וק"ל: כתנאי וישמע יתרו וגו' מה שמועה שמע כו'· יראה דלהני תנאי משמע דוישמע יתרו דבוק לכל אשר עשה וגו' ששמע יתרו את כל אשר וגו' וכי הוליא ה' וגו' הוא ענין אחר וכפרש"י בחומש דאל"כ לא לכתוב אלא וישמע יתרו כהן מדין חתן משה כי הוליא ה' וגו' כל אשר עשה וגו' ל"ל ועוד דגבי כל אשר עשה כתיב למשה ולישראל וגבי כי הוליא כתיב ישראל בלחוד דשמעינן מזה דכל מאמר אשר עשה וגו' הוא דבר שנעשה גם למשה משא"כ במאמר כי הוליא וגו' שאינו אלא לישראל לחוד דמשה לא הולרך להוליא שכבר היה במדין ובשביל שסתם הכתוב מה ענין מעשה זה את כל אשר עשה אלהים וגו' שעי"ז שמע יתרו ובא פליגי בזה הני תנאי דרבי יהושע סבר שהוא דבוק למלחמת עמלק שהזכיר בסמוך וע"כ סתם כאן מה ענין את כל אשר עשה וגו' ורבי אלעזר המודעי סבר כיון דסתם מהו המעשה נשמע ליתרו יש לנו לפרש בדבר הנזכר שהוא דבר הנשמע והיינו מתן תורה שהיה נשמע בכל העולם שהיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכו' ור"א אומר כיון דסתם מה הוא המעשה הנשמע לו יש לנו לפרשו בדבר שמלינו בו בקרא לשון שמיעה

יד יוסף

א סנהדרין דף קח ע"ב: ב ב"ר פרשה כב ופרשה לד ויק"ר פ"ט. במדבר רבה פרשה יג. ושה"ש רבה פ"ד סימן לא ירושלמי פרק אין בין: ג ע"ז דף כד ע"א:

עיון יעקב

גדולים ממני וממך שכתב שם טוב עולה על גביהן ולכך הזכיר ג"כ וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה': במ"ד לא קרבו שלמים בני נח. ורמז לדבר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שהם השלמים משא"כ בני נח וכן הוא במדרש ילקוט פ' נו רמז תנ"ג: וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא ונתגייר. אפשר לומר ע"ד הפשט משום דכתב הרמב"ם שדורות הראשונים שעבדו לצבא השמים משום מגדולת עבד מודע גדולת רבו אך שהסתירה על זה כיון שאדם הוא חלק אלוה ממעל נמצא כאילו האדון עצמו משתחוה לעבד וזה

המתורגמן. [א] ניממט אויף.

ונתגייר ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע (ובא) שהרי כתובה בצדו (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב . ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא *כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי עכו"ם אחזתם רעדה בהיכליהן ואמרו שירה שנאמר (תהלים כט) ובהיכלו כולו אומר כבוד נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו שמא (מביא) מבול [בא] לעולם שנאמר (שם) ה' למבול ישב אמר להן וישב ה' מלך לעולם כבר נשבע הקב"ה שאין מביא מבול לעולם (שנאמר (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי וגו') אמרו לו (שמא) מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנאמר (שם סו) כי (הנה ה' באש יבא) [באש ה' נשפט] וגו' א"ל כבר נשבע (להם שלא יביא מבול כל עיקר שנאמר (בראשית ט) ולא יהיה עוד מבול) [שאינו משחית כל בשר] אלא מה קול ההמון ששמענו אמר להם חמדה טובה יש לו להקב"ה בבית גנזיו (שגנזה) [גנוזה אצלו] תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם (והוא מבקש) [וביקש] ליתנה לבניו שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן מיד (ענו) [פתחו] כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום . רבי אליעזר (בן יעקב) אומר קריעת ים סוף שמע ובא שנאמר (יהושע ה) ויהי כשמוע כל מלכי האמורי (וגו' את אשר הוביש

תורה הוה יתרו או לא : ובהיכלו וכו' · רישא דקרא קול ה' יחולל אילות ובמתן תורה משתעי ובהיכלו של כל מלך ומלך כולו אומר כבוד להקב"ה : אמר להם וישב ה' מלך לעולם · כבר נשבע שיהא מלך לעולם על בריותיו ולא ישחיתם : תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם · וכ"ו דורות מאדם ועד משה רבינו הרי דבר צוה לאלף דור : עוז · התורה היא מעוזם של ישראל :

דאפילו

בהדיא והוא קריעת ים סוף דנאמר ויהי כשמוע וגו' ומתוך סוגיין נראה דהני תנאי פליגי מדקאמר כתנאי וכו' ושלא כדברי הרא"ם שכתב לפרש לדברי רש"י שבחומש דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ועוד האריך הרא"ם בזה לפרש פרש"י שבחומש בשינוי הלשונות שדקדק בפרש"י ע"ש ולשטתינו יתבארו לך כל דברי רש"י דמה שהוסיף לומר גבי כל אשר עשה וגו' דהיינו ירידת המן והבאר כו' דלא כחד מהני תנאי דשמעתין י"ל דמרבויא דכל פירש כן דודאי עיקר השמיעה היה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומשום דלא הו"ל למכתב אלא אשר עשה וגו' וכתב כל אשר עשה וגו' פי' דאתא לרבות דכל המעשי' שעשה להם הש"י הם בכלל דכל אשר עשה וגו' ומזה גבי וישמע יתרו לא פרש"י אלא ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שהם היו עיקר השמיעה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והביא דברי שניהם כאילו אינם חולקים דהא אי נמי עיקר השמיעה הוא קריעת ים סוף מ"מ בכלל רבויא דכל אשר עשה וגו' איכא נמי מלחמת עמלק ולהכי לא הביא גביה דעת שלישית שאומר מתן תורה שמע דהא איכא תנאי דפליגי וסברי קודם מתן תורה אפילו בכלל רבויא דכל אשר עשה איכה ומה שפירש עוד שנית גבי כל אשר עשה וגו' בעמלק ולא הזכיר שם קריעת ים סוף היינו משום דפשטיה דקרא משמע ליה טפי כמ"ד עיקר השמיעה היתה קריעת ים סוף דמפורש ביה בהדיא לשון שמיעה שנאמר ויהי כשמוע וגו' ולכן הזכיר ברישא דמלתא דברי האומר קריעת ים סוף קודם שהזכיר דברי האומר מלחמת עמלק היפך שהזכירן בשמעתין משום דפשטיה דקרא משמע טפי כדעת האומר קריעת ים סוף שמע והוא עיקר השמיעה וגבי כל אשר עשה וגו' דבא לפרש רבויא דכל היינו הבאר והמן חזר והזכיר שוב מלחמת עמלק דא"ג עיקר השמיעה לפי פשטיה דקרא הוא כדעת האומר קריעת ים סוף שמע מ"מ נשמע נמי מלחמת עמלק מכלל רבויא דכל אשר עשה וגו' וגבי ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה וגו' שכתב רש"י דהיינו טובת המן והתורה עכ"ל י"ל דאף למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא פירש כן ומשום דפשטיה דקרא כל הטובה כולל גם התורה ואע"ג דלא נתנה התורה בכלל קצת ממנה נתנה קודם שבא יתרו כדאמרינן שבת ודינין וכבוד אב ואם ופרה אדומה במרה נצטוו וגבי וישמע יתרו א"א לפרש ששמע ובא על המצות שנתנו במרה דלא יפול מלת שמיעה בהם אלא בנתינת התורה בכלל בסיני כדקאמר שהיה שם קולו הולך מסוף העולם ועד סופו כו' ובזה יבואו כל דברי רש"י שבפירוש החומש כהוגן בלי שום גמגום לפי סוגיא דשמעתין ואין צורך לכל האריכות שהאריכו בזה המפרשים לפירש"י בדברים הרחוקים מסוגיא דשמעתין ואין להאריך: שכשנתנה תורה קולו וכו' כדאמרינן במדרשות יכול נתנה תורה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים יכול לא היו שומעים את הקול ת"ל קול ה' בכח קול ה' יחולל אילות וגו' ואילות הן אוה"ע כפרש"י בספר תהלים : אבל מבול של אש מביא וכו' אמר להם כבר נשבע שאינו משחית כל בשר · יש להקשות דמהכא משמע דבכלל שבועת מי נח דגם באש ובשאר דברים אין הקב"ה מביא מבול לעולם ובפ"ק דסוטה אמרינן הבא נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישראל נדונם באש כי באש ה' נשפט וגו' בואו נדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם וכו' משמע מזה שבועת מי נח לא היה על מבול של אש וי"ל דהכא ה"פ דקאמר בלעם שאינו מביא אף מבול של אש היינו לכל העולם שכבר נשבע הקב"ה במי נח שלא יביא השחתה לכל העולם אבל על אומה אחת בודאי מביא כדכתיב כי הנה באש ה' נשפט וה"ה מבול של מים מביא על אומה א' אלא שהמצרים טעו בזה וחשבו דמבול של מים אינו מביא הקב"ה אפילו על אומה אחת וכדמסיק שם והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא וכפי' הנה ה' נשפט : שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות וכו' · הזכיר להם כל זה כי ראוי שיבא הקב"ה בנתינת קולי קולות כל כך שישמעו כל העולם להודיע לכל העולם כי חמדה טובה גנוזה היא אצלו והעביר מלפניו תתקע"ד דורות שלא היו ראויים לקיים מצותיה אשר קיומן הוא קיום העולם וזולתם ראוי העולם להחזיר לתוהו ובהו כדאמרינן התנה הקב"ה עם מעשיו אם יקבלו ישראל וכו' : ה' עוז לעמו יתן וגו' · פרש"י עוז תורה שהיא מעוזן וכו' ועי"ל שהשיב להם שאין שינוי רצון לפניו שנתן לה עתה לישראל ולא נתנה מקודם לא' משאר אומות אבל אומה הישראלית ראויים לקבלה כי הם עזים באומות וע"כ ניתן להם התורה שהיא נקראת עוז להתים כתן של ישראל אבל שאר אומות לא יוכלו לקיימה כדאמרי' בפרק אין לדין מפני מה נתן התורה לישראל מפני שהן עזין וע"ז אמר השיבו אומות העולם ה' יברך את עמו בשלום ע"פ הכוונה זו כי לולא ניתנה התורה להם לא היה אומה ולשון יכול לעמוד מפניהם כדאמרינן נמי שם נמצא התורה היא נתינת שלום לאו"ה עם ישראל וע"כ אמרו ה' יברך את עמו בשלום : קריעת ים סוף שמע ובא שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי וגו' · בהאי קרא לא הוזכר שמיעת קריעת ים סוף רק אשר הוביש ה' את מי הירדן וגו' אלא דבכלל ק"ו הוא אם שמעו שהובישו מי הירדן ועברו בו ישראל כ"ש ששמעו קריעת ים סוף שעברו בו ישראל ונצלו והמצרים נטבעו בו וקצת מגומגם דטפי ה"ל לאתויי מקמיה האי קרא דרחב הזונה דבקרא הוא מוקדם ומפורש בו שמיעת קריעת ים סוף ואפשר דלא מייתי ליה האי קרא כלל הכא אלא משום רומיא דקרא דקאמר מ"ש התם דאמר ולא היה בם עוד רוח ומ"ש הכא דקאמרה ולא קמה עוד רוח באיש ממלת איש שינה בהאי

עיון יעקב

חה שאל מה שמועה שמע שנתגייר וזו מסברתו שמגדולת עבד נודע גדולת רבו ובזה פליגי : הפלוגתא הוא בגמ' להיפך וצריכין להפך הדברים . ר"א אומר מ"ת שמע שניתן התורה לישראל ולא למלאכים אלא ודאי צ"ל שגם האדם הוא חלק אלוה ממעל וחשוב יותר ממלאכים לכך נתגייר דתו ליכא למימר מגדולת עבד נודע גדולת רבו ור' יהושע דאמר מלחמת עמלק שמע ע"ד דאיתא בילקוט פרשת בשלח ועל נסותם את ה' כיון שנתן להם כל צרכיהם התחילו מהרהרים ואומרים היש ה' בקרבנו א"ל הקב"ה הרהרתם עלי חייכם הרי עמלק בא ונושך אתכם ויבא עמלק א"כ מכה עמלק מוכח שה' בקרבם וא"כ א"ל מגדולת עבד נודע גדולת רבו ור"א בן יעקב אמר קריעת ים סוף שמע לפי שהים לא רצה לקרוע למשה כאמרו אני גדול ממך שנבראתי קודם אך אם אדם הוא חלק ממעל הוצרך לקרוע מפני חלק אלוה כדכתיב הים ראה וינוס מלפני אדון הארץ א"כ ג"כ מוכח שא"ל מגדולת עבד נודע גדולת רבו לכך נתגייר לכל א' כדאית ליה : והיה קולו נשמע והולך מסוף עולם ועד סופו . מביא כל זה לראיה ששמע יתרו מתן תורה כי לא מראש בסתר נתן התורה ועיין בפסיקתא מביא כל זה בלשון אחר והאריך בדרוש : א"ל כבר נשבע שלא יהא מבול כל עיקר. אפשר לומר דבלעם דייק כן מדכפל דבריו ולא אוסיף וכן ולא יהיה המים המבול כפל חד בא לשבועה וחד למבול של מים ומבול של אש כי ליכא למימר דלכך כפל דבריו דאפילו על אומה אחת אינו מביא מבול של מים שהרי ראה במצרים שהביא על אומה אחת כדאיתא בפ"ק דסוטה ובזה

א. ילקוט תהלים רמז תתי"ו : ב ע' סוטה דף יא ע"א : ג חגיגה דף יד ע"א שבת דף פח ע"ב :

הוביש ה' את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברם וימס לבבם ולא היה בהם עוד רוח מפני בני ישראל) ואף רחב הזונה אמרה לשלוחי יהושע (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף (מפניכם וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם) מ"ש התם דכתיב (שם ה) ולא היה בהם עוד רוח (והבא כתיב) [ומ"ש הכא דקאמר] (שם ב) ולא קמה עוד רוח באיש [שם ע"ב] אאפילו אקשויי לא איקשו ומנא ידעה דאמר מר אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה אמרו בת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזינתה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר באחר חמשים שנה נתגיירה אמרה ימחל לי בשכר חבל ופשתים וחלון:

כט שם [אמר מר ונכרים בזמן הזה רשאים לעשות כן] מנא הני מילי דת"ר (ויקרא יז) דבר אל בני ישראל בני ישראל מצווין על שחיטת חוץ ואין הנכרים מצווין על שחיטת חוץ לפיכך כל אחד ואחד עושה במה לעצמו ומקריב עליה כל מה שירצה א"ר יעקב בר אחא א"ר (יוסי) [אסי] אסור לסייעו ואסור לעשות שליחותו. אמר (רבא) [רבה] ולאורינהו להו שרי כי הא גדאיפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה עגלא תילתא (לקמייהו) [לרבא] אמרה להו (קרבוה) [אסקוה] ניהלי' לשם שמים אמר להו רבא לרב ספרא ולרב אחא בר הונא זילו דברו תרי עולמין (גילאי) [גילדאי] וחזו היכא דמסקא ימא שירטון[א] (ואייתי) [ושקלי] ציבי[ב] חדתא ואפיקו נורא מן מנא חדתא (וקריבו) [ואסקוה] ניהליה לשם שמים [א"ל אביי] כמאן כר' אלעזר בן שמוע (דאמר) ד[דתניא ר"א בן שמוע אומר] מה מזבח שלא נשתמש (בהם) [בו] הדיוט אף עצים שלא נשתמש בהן הדיוט והא מודה ר' אלעזר [בן שמוע] בבמה דתניא הכתוב אחד אומר (דה"א כא) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וכתיב (ש"ב כד) ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים זהב שהם שש מאות רבי אומר משום אבא

מהרש"א

קרא דכשו שידעה שלא היה להם גבורת איש א"נ מלת קמה משמע קישוי: אמרה יהא מחול לי בשכר חבל חלון ופשתים · במדרש ילקוט ל"נ פשתים אלא בחומה גם מה שפירש"י על פי המכילתין בג' דברים חטאתי וכו' היינו נמי אלו ג' חבל חלון ופשתים שהיו המגלפים עולים אליה וכו' ע"ש במדרש ילקוט מפורש בענין אחר בשלשה חטאתי בנדה ובחלה ובהדלקה בג' מחול לי בחבל בחלון ובחומה וכו' ע"ש: תרי עולמי גילדאי כו' · בגרסת ע"י גילאי וכן נראה מפרש"י שהם גיל אחד והטעם פי' שכן הוא נוי לדבר עכ"ל ונראה שדקדק ליטול ב' נערים ולא קאמר סתם נכרים מהאי טעמא דקאמר שלא היו בנערותם עדיין משתמשין למלאכת הדיוט דמהאי טעמא אסור להשתמש בכהן: והא מודה ר"א בן שמוע בבמה דתניא וכו' · השתא דלא מסיק אדעתיה דהאי קרא המוריגים וכלי הבקר לעצים איירי בחדתי מגופיה דהאי קרא ה"מ לאקשויי וכן היא הסוגיא בפרק הקומץ רבה דאהך דר"א שאמר אף עצים שלא ישתמש בהן הדיוט פריך מגופיה דקרא מדכתיב המוריגים וכלי וגו' ויש ליישב דסוגיא דהכא לא בעיא לאקשויי מגופיה דקרא דאימא דארונה אמר כך אבל דוד לא רצה בהם לעצים משום שימוש הדיוט וזה שדקדק רש"י לפרש הא מודה ר"א בבמה דקתני המוריגים לקח דוד לעצים כדבר ארונה אבל בקרא אינו מפורש שלקחם דוד ודו"ק: הא כיצד גבה מכל שבט חמשים וכו' · ואפילו למ"ד דירושלים נתחלקה לשבטים דהיינו ליהודה ובנימן ולא היה לשאר שבטים חלק בו מ"מ מקום המקדש לא נתחלקה ולכך נתן כל שבט מי"ב שבטים כל אחד חלקו בשוה ועוד כיון דלא רצה דוד ליטלו מן ארונה בחנם אלא בקנין כמפרש בקרא הוצרך כל שבט לתת

רש"י

דאפילו אקשויי · אבר לתשמיש לא אקשו והיא היתה יודעת בדבר ואמרה לשלוחי יהושע בלשון הזה: דאמר מר · במכילתא בפרשת יתרו: אמרה · רחב ימחול לי בשביל חבל ופשתים וחלון במכילתא תניא (נמי) הכי אמרה רבש"ע בג' דברים חטאתי בג' דברים ימחול לי בחבל ופשתים וחלון שהיו המנאפים עולין לה ויורדין בחבלים דרך החלון ואף היא טמנה אותם בפשתי העץ ובאותן ג' דברים עצמן זכתה להציל השלוחים: [רשאים לעשות כן · להקריב בבמות]: מנא הני מילי · אברייתא דלעיל קאי דסיים בה דנכרים בזמן הזה רשאים לעשות כן דלא נאסרו להן במות: אסור לסייעם · בשעת איסור הבמות כגון בזמן הזה דקדושת ירושלים אין אחריה היתר: אורויי להו · היאך יעשו: זילו דברו תרי עולמי גילאי · לכו קחו שני נכרים בחורים בני גיל אחד שכן נוי לדבר: היכא דמסקא ימא שרטון · לגיו"ן בלע"ז ומתייבש ונעשה קרקע דבעינן שלא ישתמש הדיוט במזבח: ואייתי ליבי חדתי · שלא נשתמש בהם אדם שלא יהו שברי כלים: ואפיקו נורא ממנא חדתא · נראה לי שהוא פיוס"ל אצי"ר בלע"ז שמוציאין בו אש מן האבנים: ה"ג כמאן כרבי אלעזר בר שמוע דאמר מה מזבח וכו' · ובתורת כהנים היא שנויה בפרשה ראשונה: כתוב אחד אומר · ברייתא זו משובשת היא בספרים ושנויה (בתורת כהנים) [בספרי בברכת כהנים] וכך היא שנויה הא כיצד מקום מזבח בחמשים וכל הבית בשש מאות רבי אומר בשם (רבי) [אבא] יוסי בן דוסתאי גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות רבי אלעזר בן שמוע אומר ויקן דוד את הגורן כמפורש בענין ומה מפורש בענין ויתן דוד לארונה במקום זהב משקל שש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים

א מכילתא פ' יתרו ילקוט שמעוני פסוק ולא קמה: ב ילקוט שם: ג עי' מ"ש רש"י נדה כ' ע"ב ועי' עוד תוס' ב"ב ח' ע"א ד"ה איפרא ותוספות סנהדרין נט ע"א ד"ה דהורמיז: ד מנחות כב ע"א: ה ילקוט שמואל ב' סימן כד:

אהבת איתן

גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים. עי' בתי' אגדות שכתב דאף למ"ד ירושלים נתחלקה לשבטים דהיינו ליהוד' ובנימין ולא היו לשאר שבטים חלק בה מ"מ מקום המקדש לא נתחלק ולכך גבה מכל שבט. וקשה מדלעיל (דף נג) ושם כתבתי להיפך דאף למ"ד לא נתחלק' מדה דבית המקדש ושכינה שהם בחלק בנימין דכתיב בי' ובין כתפיו שכן:

עיון יעקב

וכזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א מהאי סוגיא על פ"ק דסוטה וק"ל: כי הא דאיפרא הורמיז. ק"ק מאי ראיה מזו דהא אפילו אי הי' אסור מ"מ הי' שרי לעשות כן לאיפרא הורמיז משום שלום מלכות וכה"ג מתרץ הש"ס גבי רבא גופיה פ"ק דב"ב דף י' שקבל צדקה ממנה מה"ט ע"ש ואפשר לומר שהיא שלחה אליו לעשות כן ואם איתא דאיכא חשש איסור בדבר לא הי' מצוה לאחרים לעשות כן כיון דגבייהו ליכא משום שלום מלכות רק לדידיה שרי לאורויי משום שלום מלכות וק"ל: הא כיצד גבה מכל שבט חמשים. כתב מהרש"א ואפילו למ"ד דירושלים נתחלקה לשבטים וכו' בודאי אשתמיטתא מיניה לשון רש"י בחומש פ' ראה פרשה י"ב על פסוק באחד שבטיך וז"ל בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומ"מ הגורן בחלקו של בנימין הי' וע"ש ברא"ם ובג"א ובאמת כן הוא בילקוט שם רמז תתע"ע בשם ספרי אבל איכא תנא

עין יוסף

כח בשכר חבל ופשתים וחלון · עי' רש"י · ודע שבמכילתא הכי איתא אמרה לפניו רבונו של עולם בשלשה חטאתי לפניך בנדה בחלה ובהדלקה בשלשה מחול לי בחבל בחלון ובחומה שנאמר ותורידם בחבל וגו' · הז"ר. ובעל זה ינחמנו שסביב המכילתא מותק זה. שקודם שנתגיירה לא היתה חייבת בהן · ובגבול בנימן חלק א' סדר שלח כתב שיובן עם מאי דגרסינן ביבמות פ"ד תניא מפני מה גרים בזמן הזה מעונים ויסורים באים עליהם מפני שהשו עצמן ליכנס תחת כנפי השכינה · הנה כי כן בראות רחב ששהתה חמשים שנה קודם שנתגיירה ונחשב לה לחטא מה שלא שמרה ג' מצות אלו נדה חלה הדלקת הנר שאילו באת תחת כנפי השכינה מקודם כבר היתה שומרת אותם לכן אמרה רבש"ע באלו ג' חטאתי לפניך שלא שמרתי אותם עד עתה ובג' מחול לי לפי שכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ואני קיימתי שני צדיקים:

כט גבה מכל שבט ושבט חמשים כו' · שבזה השני כתובים צדקו יחדיו כי חמשים גבה מכל שבט ושבט ועולה הוא לשש מאות בכל השנים עשר שבטים · ומאי דקאמר כסף ר"ל שנתן לו מטבעות כסף שוות שקלים חמשים של זהב כדמסיק אלא שלשיטה זו קשה דא"כ למה אמר הכתוב האחד את הגורן ואת הבקר ובכתוב השני הוא אומר במקום שש מאות שקלים כאילו מורים שהנושאים מתחלפים שהאחד דבר בסך הגורן והבקר והכתוב השני דבר בסך המקום כולו · וחלוף הנושאים גרם חילוף הסך מחמשים לשש מאות · לכן מתרץ רבי משום אבא יוסי שהחמשים נתן בעד מקום הגורן שהוא מקום המזבח ובעד הבקר והעצים · אמנם השש מאות היה במקום ר"ל בכל הגבול ההוא סביב · וזהו שאמר וכל הבית כולו בשש מאות:

המתורגמן, א) זאנדבארג, ב) האלץ, שטראַה.

אבא יוסי בן (דורמסקית) [דוסתאי] בקר ועצים מקום מזבח בחמשים שקלים וכל הבית כולו בשש מאות רבי אלעזר בן שמוע אומר (כתיב ויקן דוד את הגורן כמפורש בענין ומה מפורש בענין שנא' ויתן דוד לארנון וגו' אבל (ש"ב כד) הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים) [בקר ועצים ומקום מזבח בנ' וכל הבית כולו בשש מאות] דכתיב (שם) ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים [ורבא אמר לך] התם נמי בהדתי מאי מוריגים אמר (רבא) [עולא] מטה של טורבל מאי מטה של טורבל אמר (רב יהודה) [אביי] עיזא דקורקסא דדישא אמר (רב יוסף) [אביי] מאי קרא (ישעיה מא) הנה שמתיך למורג חרוץ חדש וגו'. מקרי ליה רבא לבריה ורמי ליה קראי אהדדי כתיב ויתן דוד לארנון משקל זהב שקלים שש מאות וכתיב ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות ואכתי קשיין אהדדי הכתיב התם זהב והכא כתיב כסף אלא אימא גבה כסף (בשש) [במשקל שש] מאות שקלי זהב: ל דף קיח ע"א [פיסקא באו לשילה נאסרו הבמות. מנה"מ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כתוב אחד אומר (ש"א א) ותביאהו בית ה' שילה וכתוב אחד אומר (תהלים עח) ויטש משכן שילה אהל שכן באדם וכתיב (שם) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר הא כיצד לא היתה שם תקרה אלא אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן והיא היתה מנוחה]:

שם פיסקא קדשים קלים נאכלין בכל הרואה · מנא הני מילי (א"ר אלעזר) א"ר אושעיא אמר קרא (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה בכל מקום אשר אתה רואה אי אתה מעלה אבל אתה אוכל בכל מקום אשר אתה רואה רב אבדימי בר (חמא בר' דוסא) [חסא] אמר אמר קרא (יהושע טז) (ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה מאי תאנת שילה) [שם ע"ב] [ולו תאנת שילה מקום] שכל הרואה אותו מתאנח על אכילת קדשים שלו רבי אבהו אמר (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. *) עין שלא רצתה ליהנות ממי שאינה שלה תזכה ותאכל כמלא עין שלה. רבי יוסי בר' חנינא אמר (דברים לג) ורצון שוכני סנה עין שלא רצתה ליהנות ממי שאינו שלה תזכה ותאכל בין השנואים שלה:

לא שם כי אתא (רבין) [רב דימי] אמר רב (בארבעה) [בג'] מקומות שרתה להן שכינה לישראל בשילה בנוב ובגבעון ובבית עולמים. ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין [שנאמר (דברים לג) חופף עליו וגו'

*) עי' הגי' בגמ'.

רש"י

וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים (שנאמר) ויאמר ארונה וגו' והכי פירושא דקרא ויקן דוד את הגורן ולא פירש במה קנאה שהרי פירשו במקום אחר [דה"א כא] ויתן דוד לארונה במקום זהב משקל שש מאות ואת הבקר קנה בכסף שקלים חמשים משקל שש מאות לקמן מפרש כסף שוה משקל שש מאות זהב אלמא רבי אלעזר מודה בבמה דקתני והמוריגים לקח דוד לעצים כדברי ארונה: מטה של טורבל · כך הוא במסכת (כלים)[פרה פי"ב מ"ט]: עיזא דקורקסא· כמין עז של עץ ויש בו יתדות חדין וגם עשוי חריצין חריצין ומוליכו ומביאו על הקשים של דישה לאחר שנידושה ומחתכה ונעשית (הרין) [תבן]: ומאי קרא · דהוא עשוי חריצין ומוכן לדוש ולדוק: כסף בשש מאות שקלי זהב · וה"ק כסף שוה שקלים חמשים של זהב גבה מכל שבט ושבט: [מנה"ם. דבית אבנים למטן ויריעות לגג· ויטש משכן שילה אהל שכן באדם]: השמר לך· מאחר שתבאו אל המנוחה ואל הנחלה פן וגו': תאנת שילה האי קרא ולו תאנת שילה חפשתיו ולא מצאתיו במקרא אבל מצאתי בספר יהושע בחלק בני יוסף ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה· תאנת ל' תאניה [ואניה] שהיו מתאנחים שמשם היו זוכרין אכילת קדשים שהיתה במקום מראיתו: שאינו שלה · אשת אדוניו: בן פורת · לשון פריה ורביה מקום אכילת קדשים נתרבה לו על דבר העין ושילה בחלק יוסף היתה דכתיב וימאס באהל יוסף ובתר ויטוש משכן שילה כתיב: ורצון · ע"י רצון שלא רצה ליהנות ממה שאינו שלו: בין השנואים שלה · קדשיו נאכלין אף בגבולי שאר השבטים ששנאוהו. (ופירשו עוד בגמרא שאפילו אינו רואה כולו אלא רואה מקצתו נאכלין שם קדשים קלים וכגון בי כניסתא דמעון שמשם היו רואין שילה ואין דבר מפסיקו):

מהרש"א

חלקו בשוה: אבא יוסי וכו' בקר ועצים ומקום כו' ר"א בן שמוע אומר כו' · לפי הגירסא שלפנינו לא פליגי הני תנאי ובעל ע"י גרים גירסא אחרת לפי פירש"י ונראה דבהא פליגי לאותה גירסא דלאבא יוסי מקו' מזבח בכלל חמשים כסף הוה ולר"א בן שמוע מקום המזבח בכלל שש מאות של זהב הוה ולדידהו לא תקשי התם כסף הכא זהב אלא למ"ד דהיינו ו' מאות מכל השבטים היינו חמשים מכל שבט ושבט פריך התם כסף הכא זהב ומשני דה"ק גבה כסף במשקל שש מאות ומפורש בתוס' דה"ק גבה כסף שוה חמשים שקלים של זהב לכל שבט דהיינו שש מאות זהב לכל השבטים כו' עכ"ל ע"ש עוד ע"פ המדרש ופירש"י בסוף ספר שמואל מגומגם בזה ע"ש: (בגמ') הא כילד לא היה שם תקרה אלא אבנים וכו'· דאהל לא שייך אלא בגג כמו שפירש"י בפ' כל הכלים בענין איסור אהל בשבת ולזה בהני קראי היכא דמשתעי בקיומו קראו בית ה' ע"ש המחילות שהיו אבנים והיכא דמשתעי בחרבנו קראו אהל שהוא בנין עראי ביריעות ובגג וק"ל: אמר קרא ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה וגו' · הכי כתיב קרא בגורל בני יוסף ולפי שלא נמצא בשום מקום שיהיה שילה קרוי תאנת שילה דרשוהו הכי לרמוז בגורל בני יוסף שהיה בו גבול מזרחה עד מקום שאדם מתאנח על אכילת קדשים דשילה ומאן דדריש ליה מקרא בן פרת וגו' אסיפא דקרא בנות צעדה עלי שור סמיך דדריש עלי עין מלשון סלוק דכה"ג דרשינן ליה בברכו' [א] ובפ' הפועלי' וה"ק עלי עין בשביל שסילק עינו מאשת פוטיפר זכה שבגבולו בנות שהם שאר השבטים צעדו באכילת קדשים עלי שור עד מקום ראיה כמו אשורנו ולא קרוב ומאן דדריש מקרא ורצון שוכני סנה ה"פ דקרא ורצון לפי שעשה רצון המקום ולא רצתה עינו ליהנות וכו' תזכה באכילת שוכני דהיינו באכילת קדשים משכן שילה עד בין השנואים דהיינו שאר השבטים שהיה ראיית הרואה מגיע משם עד לכאן וק"ל: בד' מקומות שרתה שכינה כו' · לכאורה ודאי דשרתה שכינה גם באהל מועד במדבר ובגלגל כדלקמן אלא דהנהו דחשיב הכא

[א] מהרש"א ד"ה אמר קרא. בברכות (דף כ ע"א) ובפרק הפועלים (דף פד ע"א):

חדושי גאונים

גבה · מכל · שבט ושבט חמשים שקלים וכו' ר' אומר בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים וכל הבית בשש מאות. ואולי פליגי בהא שמבואר במנחות (דף מט) תדיר ומקודש איזה מהן עדיף ועי' פרש"י שמקודש נקרא מה שצריך להקריב עכשיו והדיר שיקרב למחר איזה מהן עדיף. ועיין בש"א דבזה איכא פלוגתא. דעה א' סוברת דמקודש עדיף ודעה אחת סוברת דאיפכא שוים ומשמע מן מס' כלים פ"א שקדושת הבית הוא יותר קדוש מן המזבח ובגה על המזבח הקריב מיד והבית יבנה אחר כך ודוד לא רצה בעת הקנייה לערב הקניות ומה שקדוש ביותר זה קנה בפני עצמו. ובזה יבואר מ"ד שקנה בכולם בשוה דסלא מקום המזבח שיקריב תיכף והבית שקדושתו יותר הם שוים ולכן קנה כולם בשוה ומ"ד שמתחלה קנה המזבח וכו' ואח"כ הבית סובר דמקודש עדיף ולכן מתחלה קנה המזבח שנצרך לו עכשיו ואח"כ קנה הבית אף שקדוש ביותר אך כיון דלא נצרך עתה אלא לאחר זמן ויבואר ג"כ בזה הפלוגתא דלקמן לפי פירוש המהרש"א דפליגי אם המזבח בכלל החמשים או בכלל השש מאות. דהנה לעיל איכא פלוגתא אם הקריב על הסלע ולא על המזבח אם חייב הוא מחמת המעלה בחוץ או לא ואם נאמר דאם הקריב על הסלע ג"כ חייב ולא בעינן מזבח דוקא וא"כ אף אם הסלע היה מונח באויר ג"כ חייב אבל אם נאמר דבעינן מזבח דוקא ואם כן כשאכן הוא מונח באויר והקריבו עליה פטור מחמת חוץ ואם כן אם נאמר דלא בעינן מזבח ומקום המזבח דהלא

עין יעקב

התם דפליגי ואמרי כתוב א' אומר באחד שבטיך וכתוב א' אומר מכל שבטיכם כיצד נתקיימו שני כתובים יודעים היו שבהמ"ק עתיד ליבנות בחלק יהודה ובנימין לפיכך הפרישו דושנה של ירתו מי אכלן כל אותן שנים בני קיני חותן משה וחד אמר באחד שבטיך זו שילה מכל שבטיכם זו ירושלים ע"ש ואפשר דתנאי שבסוגיא זו פליגי ג"כ בפלוגתא דהתם אך צ"ע על רש"י בחומש שמזכה שטרא לבי תרי דבפרשת בהעלותך על פסוק אשר ייטב ה' עמנו והטבנו לך פירש"י כמ"ד שדושנה של יריחו הניחו מלחלוק ע"ש ובפרשת ראה כתיב כמ"ד שגבה וגבה מכל השבטים וצ"ע ואפשר דס"ל דהא והא הואי אף שגבה הזהב מכל השבטים מ"מ הוצרך ליתן דושנה של יריחו לבנימין לפי שהיה בחלקו וצ"ע: אבל אתה אוכל בכל מקום שאתה רואה. משמע דליכא מאן דפליג על האי סתמא דמתניתין דקדשים קלים ומעשר שני בשילה בכל הרואה וכן הוא בפ"ק דמגילה דף י' וצ"ע דברש"י בחומש פרשת ראה פירש רש"י לשכנו תדרשו זה משכן שילה וכו' מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה ובאמת בשילה נאכל בכל הרואה וצ"ע: ורצון שוכני סנה עין שלא רצתה ליהנות וכו'. ועיי"ל פירוש המקרא ורצון עין שלא רצתה ליהנות ממה שאינו שלה מי מעיד על זה לאפוקי ממ"ד לעשות צרכיו נכנס ע"ז קאמר שוכני סנה כלומר שלמד מהקב"ה ששופן בסנה

ענף יוסף

בארבעה מקומות שרתה שכינה כו' · בגמרא איתא בג' מקומות · וכתב על הגליון בש"ס וז"ל ועיין רש"י לקמן קי"ט ד"ה טב וגבעון הדא חשיב להו ע"כ:

כל החפיפות[א] לא יהיו אלא בחלקו של בנימין] אזל אביי אמרה קמיה דרב יוסף אמר חד ברא הוה ליה לכייליל ולא מיתקין והכתיב (תהלים עח) ויטש משכן שילו אהל שכן באדם [וכתיב] וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר אמר רב אדא (בר אהב') ומאי קושיא דילמא שכינ' בחלק בנימין וסנהדרין בחלקו של יוסף כדרך שמצינו בבית עולמי' שכינ' [בחלקו של] בנימין וסנהדרין בחלקו של יהודה א"ל הכי השתא בשלמא התם מיקרבן נחלות אהדדי אלא הכא מי מיקרבן אין הכא נמי מיקרבן כדא"ר [א](חייא) [חמא] בר חנינא רצועה היתה יוצאת מחלקו [של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה ה"נ רצועה היתה יוצאת מחלקו] של יוסף ונכנסה בחלקו של בנימין [והיינו] דכתיב (יהושע טז) ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה כתנאי *(ר"מ) [רבי] אומר (דברים לג) חופף עליו זה העולם הזה כל היום אלו ימות המשיח ובין כתפיו שכן זה העוה"ב רבי [מאיר] אומר חופף עליו זה מקדש ראשון כל היום (אלו ימות המשיח) [זה מקדש שני] ובין כתפיו שכן (זה העוה"ב) [אלו ימות המשיח]:

לב שם [ב]ת"ר ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים שנה חסר אחת. [ימי אהל מועד שבגלגל י"ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו. [ימי אהל מועד שבנוב ושבגבעון נ"ז נשתייר [לשילה] ש"ע חסר אחת [ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים חסר אחת] מנא לן [ג]דאמר מר שנה ראשונה עשה משה את המשכן בשניה הוקם ושלח משה מרגלים. י"ד בגלגל ז' שכבשו [ז' שחלקו] מנ"ל מדאמר כלב (יהושע יד) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח וגו' ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמנים שנה. כי עברו לירדן כמה הוי בר תמנין נכי תרתי[ב] וקאמר בן פ"ה שנה הרי שבעה שכבשו. ושבעה שחלקו מנא לן אבע"א מדשבע כבשו שבע נמי חלקו ואבע"א מדלא משכחת לה י"ד שנה אחר שהוכתה העיר. שבנוב ושבגבעון חמשים ושבע מנ"ל דכתיב (ש"א ד) ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפול מעל הכסא אחורנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת ותניא כשמת עלי [הכהן] חרבה שילה ובאו לנוב כשמת שמואל [הרמתי] חרבה נוב ובאו לגבעון וכתיב (שם ז) ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה

רש"י

חד ברא הוה ליה לכייליל ולא מיתקין· נראה בעיני אביו של אביי כייליל שמו: מי מיקרבן· שילה וגבול נחלת בנימין: תאנת שילה· על שם שהיה בנימין מתאונן עליה: העוה"ז· כל מקום ששרתה שכינה ואף שילה ונוב וגבעון: נשתיירו לשילה· מת"פ שהיו מיציאת מצרים עד בנין הבית שס"ע שנים: ובשניה הוקם המשכן· דכתיב בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן: דקאמר כלב· בחלוקת הארץ כתיב שבא כלב לתבוע חברון מיהושע א"ל בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה ועתה [הנה] אנכי היום בן פ"ה שנים (שלח משה מרגלים) [והיא היתה] שנה שנית ליציאת מצרים נתעכבו עוד במדבר ל"ח שנים נמצא כלב בן ע"ח שנה כשעברו את הירדן וקאמר בשעת חילוק בן פ"ה שנה אנכי היום הרי ז' שנשתהו לכבוש: ומדשבע כבשו שבע חלקו. סברא בעלמא היא: מדלא משכחת לה וכו'· מדלא מתוקם קרא דכתיב ביחזקאל בכ"ה שנה לגלותנו וגו' אחר אשר הוכתה העיר וגו' (האריך רש"י בגמ' בכאן במנין היובלים): חרבה נוב· ע"י שאול: בקרית יערים· שם נתנוהו לסוף ז' חדשים שעמד בשדה פלשתים [שנאמר] ותכבד יד ה' על האשדודים והחזירוהו בעגלה חדשה ונתנוהו שם ועשה שם כ' שנים עד שהביאו דוד משם בשנה ראשונה שנעשה מלך על כל ישראל שהיא השנה השמינית למלכו על יהודה

מהרש"א

הכא כולם בחלק בנימין היו אבל הא דקאמר כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימין לא משמע כן ואפשר דאהל מועד לא חשיב כיון שהיה בחו"ל ובגלגל נמי לא מקרי שורה שכינה במשכן כיון שהיה זמן כיבוש א"י וחלוקה לא חשיב הכא אלא מיום שבאו אל המנוחה ואל הנחלה דהיינו שילה וירושלים והיתר שבין זה לזה דהיינו נוב וגבעון כדלקמן משמע הכא דנוב פשיטא להו דבחלק בנימין הוה והמקרא לא מוכח כן דחשיב י"ד ערים בנחלת בנימין וחשיב גבעון וירושלים ולא חשיב נוב בינייהו ודו"ק: הכי השתא התם מיקרבן נחלות אהדדי הכא מי מיקרבן כו'· יש לדקדק היאך לא ידע דקרא כתיב ויעל מטה גורל בני בנימין וגו' בין בני יהודה ובין בני יוסף ויש ליישב דודאי דנחלתן של יוסף לבנימין מיקרבן אהדדי כמו ליהודה אלא דה"ק מי אשכחן דמיקרבן כ"כ בעיר אחת כמו שמצינו ביהודה שמפורש בקרא בהדיא דירושלים נפלה בנחלת שניהם ומשני כדאמר כו' רצועה יוצאה מחלקו של יהודה כו' והיה בנימין מצטער כו' דזה ודאי אינו מפורש אלא במדרש דקרא מלשון חופף כל היום כדאמרי' פרק איזהו מקומן ה"נ איכא למימר הכי ממדרש הכתוב דרצועה יוצאה מחלק של יוסף כו' והיה בנימין מצטער דכתיב תאנת שילה כפירש"י ודו"ק: כתנאי חופף זה מקדש כו' ובין כתפיו שכן אלו ימות כו'. במקדש בעוה"ז לא היה לשכינה דיבוק גמור אלא דרך חפיפה משא"כ לימות המשיח דהוי דיבוק גמור לשכינה עם ישראל דהיינו ובין כתפיו שכן ומקדש שני שהוא חסר בכמה דברים לא דריש ליה אלא מרבויא דכל היום וכן לדרשה דבין כתפיו שכן בעוה"ב יהיה לשכינה דיבוק גמור כמ"ש [א] שיהיו צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה ולא כן לימות המשיח כדאמרי' [ב]אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות ולכך לא דריש אלא מרבויא דכל היום וק"ל: ימי אהל מועד מ' שנה חסר כו' נשתייר לשילה שס"ע כו'· כל הסוגיא מבואר באורך בפרש"י והנני מקצר דבריו דחשיב הכא כל אותן שנים שהיו מיציאת מצרים עד בנין הבית היכן היה המשכן ומפורש בקרא שהיו ת"פ שנים מיציאת מצרים עד בנין הבית והיה בשנה הרביעית למלך שלמה ועתה חשוב שנה אחת מיציאת מצרים עד שהוקם המשכן בשנה שניה ועוד ל"ט שנה שעמד המשכן במדבר עד בואם לא"י ועוד י"ד שנה שבגלגל דהיינו ז' שכבשו וז' שחלקו מוכח מדברי כלב שהיה בן מ' שנה בשליחות מרגלים שהיה בשנה שניה לצאתם ממצרים נמצא שהיה בן ע"ח שנה כשנכנסו לא"י וכשנכבשה הארץ שהיא תחלת החלוקה שהיה לשבט יהודה אמר כלב שהיה בן פ"ה שנים נמצא ע"כ שכבשו ז' שנים ועוד ז' שחלקו מסברא מדז' כו' א"נ מדכתיב י"ד שנים אחרי אשר הוכתה העיר בר"ה דהיינו יובל לא מתוקם אלא ע"י ז' שכבשו וז' שחלקו שהרי משנכנסו לארץ עד שגלו תת"כ שנים שהם י"ז יובלות ואילו לא היו י"ד שנים שהן ז' שכבשו וז' שחלקו נמצא היה הבית חרב בהשלמת היובל ולא י"ד שנים אחר החורבן כמו שאמר בקרא שבנוב וגבעון נ"ז שנים כמפורש הרי בין הכל קי"א שנים נשתיירו מת"פ בין שנים דמדבר ודגלגל ובין שנים דנוב וגבעון שס"ע שנים לשילה ושנים דנוב וגבעון מוכח לה דהיו נ"ז שנים דהא משבא הארון משדה פלשתים היה עשרים שנה עד שהביאו דוד משם דהיינו י"א דשמואל ושתים דשאול וז' שמלך דוד בחברון ועוד ל"ג שנה שמלך על כל ישראל ועוד ד' שנים שמלך שלמה קודם שנבנה הבית הרי נ"ז שנים לנוב וגבעון

עיון יעקב

להיות עניו ושפל רוח ולא נהג עצמו ברבנות כי כל המתגאה נכשל בא"א משא"כ יוסף שהיה עניו לא נכשל בזה ועיין לעיל בחידושינו בסוטה דף יג: כל החפיפות לא יהא אלא בחלקו של בנימין. דהיינו מטעם שירדו לחלוק וחלקו השבטים א"י משא"כ קודם שחלקו והי' כל חנייתן בשוה כמו באוהל מועד שבמדבר וגלגל היה השכינה שורה תוך כלל ישראל כולם ועיין במהרש"א: אמרה קמיה דרב יוסף. אפשר לפי שמו יוסף חוכך עצמו כל כך לדרוש בזכות שבט יוסף וכהאי גוונא מצינו בפרק חלק דכל חד אמר שמו של משיח כשמו שהיו

המתורגמן. א) בעשיטצונגען. ב) אבגערעכענט צוויי. וויניגער צוויי.

מהרש"א [א] מהרש"א ד"ה כתנאי. כמ"ש (ברכות דף יז ע"א): [ב] שם בא"ד. כדאמרינן (שם דף לד ע"ב):

יד יוסף

א לעיל דף יג ע"ב מגילה דף כו ע"א יומא דף יב ע"א אסר סוף ספר בראשית דף ע' ע"א אדר"נ פ' לה: ב סדר עולם פי"א: ג תעניות דף כט סנהדרין דף סט ערכין דף יג ע"א:

חדושי גאונים

די בסלע לחוד והסלע יהיה באויר ואם כן מקום המזבח לא היה נצרך לו כי אם על המזבח שבנה אחר כך ולכן מקום המזבח היה בכלל שם מאות ומ"ד דבעינן מזבח וא"כ נצרך לו מקום מזבח על הקרבן שהקריב ולכן מקום המזבח היה בחמשים ודו"ק: (עין אליהו) ימי אהל מועד שבנוב וגבעון. נסתפקתי דמבואר בר"ן בנדרים מז ע"א דאם אמר בית זה ונפל וחזר ובנה מותר כיון דנפל אודיה ליה. ונסתפקתי אם אמר בית זה והעתיק הבית הזה במקום אחר אם נימא דאזלינן בתר הקרקע. וכיון דהוי הקרקע במקום אחר הרי זה כמו שנפל. או דלמא כיון דכל הבית הוא בשלימות כמו שהיתה מתחלה הוי כמו בתחלה ואסור לכנוס בה אם נדר שלא לכנוס בבית זה. וקצת ראיה מזה דכאן קורא אוהל מועד שבנוב וגבעון אף שנעתקה ועומד כהיו' האהל מועד במקום אחר כי מתחלה היה במדבר וכהיום בנוב וגבעון קורא אותו על שם הראשון אהל מועד. ולכן אסור לכנוס אבל אין ראיה מוכרחת. ועוד נסתפקתי באם אמר בית זה ונפל ואח"כ בנה באותן עצים בבית הזה אם אסור לכנוס או לא ולכאורה משמע מגמ' ב"מ ק"ג דקאמר שם נפל אודיה ליה דמותר אף

רש"י: יהודה : ה"ג עשר דשמואל עלמו · שהיה שופט לבדו משמת עלי עד שמלך שאול ובמס' תמורה ה"ג לה עשר שנים שמלך שמואל לעלמו דאותה שנה ששאלו להם מלך היא שנה עשירית לשמואל הרמתי· ושנה אחת מלכו שמואל ושאול יחד· שהיה שאול הולך אחר עלת שמואל עד שסרח במעשה אגג וסר שמואל מעליו כדכתיב ולא יסף (עוד) שמואל לראות את שאול עד יום מותו ומלך שאול ב' שנים וזה שכתוב במקרא ושתי שנים מלך על ישראל דלא חשיב הכיא דמלך שמואל בהדיה והיינו דאמרינן במסכת תענית מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחלה תפלתו של שמואל (שהיה) ברמה דבחלי שנה ראשונה סרח ונגזרה עליו מיתה אלא שעמדה לו תפלתו של שמואל : וז' שנים שמלך דוד בחברון על יהודה׳ ולכשהמליכוהו כל ישראל עליהם הביא את הארון מקרית יערים לעיר דוד הרי עשרים:דכתיב והימים אשר מלך דוד וגו' · ל"ג שנה הרי נ"ג וד' שמלך שלמה לפני בנין בית המקדש אותו שנה שלמו ת"פ שנים ליציאת מצרים נשתיירו לשילה שס"ט שנים : סליק

תוספות: ויש לדקדק כיון דשנים של נוב יש להם קצבה כדקאמר דמשחרב שילה באו לנוב חרבה נוב באו לגבעון א"כ לא היו ימי נוב יותר מי"א שנים שהן י"א שנים שמלך שמואל א"כ אמאי חשיב להו כחדא הל"ל ימי נוב י"א שנים וימי גבעון מ"ו שנים וי"ל כיון דדינם חד הוא שבהם הותרו הבמות חשיב להו כחדא וכן משמע לקמן:מנוחה זו שילה כו'׳כדאמרי' לקמן מנוחה מכיבוש נחלה זו ירושלים וכה"א היתה לי נחלתי כאריה וגו' העיט לבוע נחלתי לי וגו' לכאורה אין זה ראיה דעל ישראל קאמר הכי שהם קרויים נחלה שנאמר יעקב חבל נחלתו אבל ממאי דכתיב בתר הכי כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלתי אשר הנחלתי את עמי את ישראל וגו' משמע דנחלה היינו ירושלים : ורש"א מנוחה זו ירושלים׳ ע"ש מנוחת ארון כדלקמן עיין פרש"י ותוספות ונחלה זו שילה דהתם פלוג נחלתם דכתיב (ויפול) [וישלך] להם [יהושע] גורל בשילה וגו' ולקמן קאמר טעמא דירושלים מקרי נחלה נחלת עולמים היינו למ"ד דזו וזו ירושלי׳ דהיא המנוחה אמתית ונחלת עולמי׳ ובכן יבנה במהרה בימינו אמן סלה: סליק

גמרא: שנה הי [א]נינהו כ' שנה עשר דשמואל בעצמו ושנה לשאול ושמואל ושתים לשאול בעצמו ושבע שמלך דוד בחברון [דף קיט ע"א] שנא' (מ"א ב) והימים אשר מלך דוד וגו' בחברון מלך שבע שנים (ובירושלים מלך ל"ג שנים וארבעה דשלמה דכתיב) [ובשלמה כתיב] (דה"ב ג) ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו נשתיירו לשילה ש"ע חסר אחת : לג שם [ב]ת"ר (דברים יב) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם (וכה"א) [ואומר] (ירמיה יב) היתה לי נחלתי כאריה ביער ואומר] (שם) העיט צבוע נחלתי לי דברי רבי יהודה ר"ש אומר מנוחה זו ירושלם נחלה זו שילה (וכה"א) [ואומר] (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד וגו' ואומר (שם) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו בשלמא למאן דאמר מנוחה זו שילה היינו דכתיב אל המנוחה ואל הנחלה אלא למ"ד מנוחה זו ירושלם [נחלה זו שילה] אל הנחלה ואל המנוחה מיבעי ליה ה"ק לא מיבעיא מנוחה דלא מטיתו[א] אלא אפילו נחלה [נמי] לא מטיתו :

יד יוסף: א ס"ע פרק יג ע"ם: ב מגילה דף י' ע"ב שוח"ט מזמור קלב :

חדושי גאונים

אם נעי' בסוכה כ"ו ע"ב גבי הפלוגתא דר"א וחכמים אם נפלה הסוכ' בתוך ימי הסוכה שר"א סובר דאסור לישב בסוכה אחרת ומסיק הגמרא ומודה ר"א שאם נפל שחוזר ובונה אותה ומסיק הגמ' פשיטא מהו דתימא כיון דנפלה אחריתא הוא קמ"ל וע"ש בתוספות דבעינן דוקא שבנה באותם עצים שנפל . וא"כ משמע משם דאם בנה באותן עצים שנפל חשבינן שהוא כמו סוכה הראשונה. ויש לחלק דבסוכה שאני שבודאי יבנה דהלא מחויב לישב בסוכה ולכן חשבינן שזה הוי כמו סוכה הראשונ' משא"כ הכא שאין מחויב לבנות הבית ולכן כיון דנפל אודיה ליה ואף שאחר כך בנה אותה הרי היא כמו בית אחר (עין אליהו) :

סליקא לה מסכת זבחים

עיון יעקב

מתכבין שמות עלמן כזה : וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה. כי מקדש ראשון ושני לא היה רק לזמן ואחריהם חורבן וגלות אבל לע"יד יהיה בנין עולמים שאין אחריה חורבן וגלות וזה זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה ישיבת עולם במהרה בימינו אמן סלה :

המתורגמן. [א]) ניכט געקאממען.

השמטה מאהבת איתן ממסכת זבחים

פרק א סימן יח **אמר** רבא עולה דורון היא . ה"ד אי דליכא תשובה זבח רשעים תועבה כו'. ע"כ צ"ל דמשעבר עבירה פעם אחת הוי ז"ר דאל"כ משכחת לה דעולה באה על חטא שעבר עלי' רק פ"א דלא הוי ז"ר . והכי פ"ל להני תנאי דתניא ביומא (דף לז) דעולה באה על עשה משום דס"ל דבפעם א' שעבר לא הוי ז"ר . וכ"ה דעת הרמב"ם בהל' מעה"ק . ובזה אתיא שפיר הסוגיא דברכות (דף כב ע"ב) היה מתפלל ומצא צואה במקומו אמר רבה אעפ"י שחטא תפלתו תפלה מתקיף לה רבא והא זבח רשעים תועבה . ויש לדקדק וכי רבה לא ידע להאי קרא דזר"ת ויותר קשה לגירסת הרא"ש דגרס ת"ר היה מתפלל כו' ואיך מיתרצא הברייתא . ולפמ"ש א"ש דרבא דפריך הסה והא זר"ת אזיל לשיטתו כאן דאף בפ"א הוי ז"ר אבל למאן דאמר דלא הוי ז"ר משום פ"א לא קשיא כלל דאיכא לאוקמי הא דנקט תפלתו תפלה בשאירע כך באקראי שהתפלל ומצא צואה ולא הורגל בכך ולכך לא הוי ז"ר . והא דהרמב"ם בהלכות תפלה פסק סתם דיחזור ויתפלל ומשמע אף בפעם אחת אף על גב דס"ל דבפעם אחת לא הוי זבח רשעים כמ"ש . לאו מטעמא דרבא הוא משום זבח רשעים תועבה אלא טעמו משום דס"ל דהוי מצוה הבאה בעבירה כיון שהתפלל באיסור ואיהו ס"ל מה"נ במצוה דאורייתא ותפלה היא מן התורה להרמב"ם פעם אחת ביום ואין כאן מקומו להאריך יותר ובמ"א הארכתי :

פרק ב סימן יח **כיתנא** נמי מיפליל ע"י לקותא מיפליל . יש לכוין בזה ע"פ דאיתא במדרש רבה פרשה וירא פרשה נ"ה ה' לדיק יבחן אר"י הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליה ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליה ביותר למה שהיא משתבחת והולכת כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים שאין יכולין לעמוד ואת מי מנסה את הצדיקים . וזהו שיכוין בכיתנא דמיפליל ע"י לקותא וע"י הלקוי הוא משתבח והולך. כך הוא רמז לישראל שהם זכאין ועומדים בנסיון ולא ימירו כבוד הקב"ה באחר . ורמוז עוד במאי דאמר רבינא והכא פארי פשתים וקרי לי' פארי שהוא פאר לישראל כי קדמה לפשתן וכנ"ל :

פרק ג סימן יח **בקר** ולאן אמרתי לך ולא חיה הא למה זה דומה לתלמיד כו' אלא כמעביר על דבריו ופסול . ק"ל דאיך תיתי הך ברייתא לאביי בתמורה דכ"מ דא"ר לא תעביד ועביד מהני דלדידיה עובר על המצוה כשר ע"ש (סוף דף ס') ·

מסכת מנחות פרק ראשון

דף ז ע"א **רבי אבימי** תני מנחות בי רב חסדא ואבימי בי רב חסדא תני והאמר רב חסדא קולפי טבי בלעי מאבימי עלה דהא שמעתא בא להכריז רצופין[א] ל' יום שני וחמישי ושני ס' יום אבימי מסכתא איתעקורי איתעקרא ליה ואתא קמיה דרב חסדא לאדכורי לגמריה ולישלח ליה וליתי לגביה סבר הכי מסתייעא מילתא טפי[ב] :

הקומץ רבה פרק שלישי

דף יח ע"א **תניא** אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר' אלעזר בר שמוע ואמרי לה למצות מדותיו של ר"א בר שמוע מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת א"ל רבי השוחט את הזבח להניח מדמו למחר מהו א"ל כשר ערבית א"ל כשר שחרית א"ל כשר צהרים א"ל כשר מנחה א"ל כשר אלא שרבי אליעזר פוסל צהבו[ג] פניו של יוסף הבבלי א"ל יוסף כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה א"ל רבי הן אלא שר' יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבדתי זלגו[ד] עיניו של ר"א בן שמוע דמעות אמר אשריכם ת"ח שד"ת חביבין עליכם ביותר קרא עליו המקרא הזה (תהלים קיט) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי :

דף יט ע"ב **תניא** (במדבר יח) ברית מלח עולם היא שתהא ברית אמורה במלח דברי ר' יהודה רבי שמעון אומר נאמר כאן ברית מלח עולם היא ונאמר להלן (שם כה) ברית כהונת עולם כשם שא"א לקרבנות בלא כהונה כך אי אפשר לקרבנות בלא מלח :

דף כז ע"א **ארבעה** מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות וב' מהן אינן עושין פירות העושין פירות יהיו זקוקין[ה] לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהו כולן באגודה אחת וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת שנאמר (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה :

דף כח ע"ב א**תניא** אידך לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה כנגד אולם חצר כנגד עזרה שלחן כנגד שלחן מנורה כנגד מנורה אבל עושה הוא של ה' ושל ו' ושל ח'. ושל ז' לא יעשה ואפילו משאר מיני מתכות רבי יוסי בר' יהודה אומר אף של עץ [לא] יעשה (כנגד) [כדרך] שעשו מלכי בני חשמונאי א"ל משם ראיה שפודין של ברזל היו וחיפום בבעץ[ו] העשירו עשאום של כסף חזרו והעשירו עשאום של זהב :

א שם **אמר** שמואל [משמיה דסבא] גובהה של מנורה שמונה עשר טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים

תוספות

עד אחת · במגלת סתרים דרבינו נסים גריס עד לאחת פי' עד מאוד כדמתרגמינן מאד לחדא וי"מ עד אחת עד הנפש שנקראת יחידה והשתא משמע הכא דרבי למד הרבה מר' אלעזר בן שמוע וקשה דבסוף הערל (דף פד) א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר"א בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולין של בית בוקיא ולא הניחו לי ללמוד אלא דבר אחד במשנתנו ושמא מעשה זה היה אח"כ תדע דהתם קאמר ללמוד תורה והכא קאמר למצות מדותיו :

שפודין של ברזל · קרי להו שפודין מפני שלא היו בה גביעים כפתורים ופרחים כדאמרינן לעיל באה זהב באה גביעים כפתורים ופרחים מ"ר :

מהרש"א

ד' מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות וכו' וב' מהן אין עושין כו' · כל דברי המאמר מפורש בפיוט יום ראשון דסוכות וכמו בעץ הדר ריח וטעם כן כו' וכמו הם אגודים כו' ולכפר אלה על אלה כו' ע"ש באורך דהיינו ב' כתות מהן שעושין פירות דהיינו מעשים טובים נדמו לאתרוג ולולב שעושין פירות ושנים מהן שאין עושין פירות ומעשים טובים נדמו להדס ולערבה דאין עושין פירות וצריכין להיות אגודה אחת שיגינו לדיקי' על רשעי' וק"ל: [גובהה של מנורה י"ח טפחים· כל מעשה המנורה מבואר ברש"י פ' תרומה ע"ש] :

מאי

רש"י

קולפי טבי · הכאות טובות : בלעי מאבימי · בלעתי מאבימי כלומר שהיה (מכה) [מבזה] אותו : עלה דהא שמעתא · במס' ערכין דתנא חדא שום היתומים ל' יום ותניא אידך ס' ומתרץ לה אבימי בא להכריז רצופין כל ימות השבת מכריז ל' יום : בא להכריז ב' וה' · מכריז עד ס' יום מיום שמתחיל עד יום שפוסק דהיינו י"ח ימי הכרזה בס' יום ומכריז מי יקנה נכסי יתומים הללו כדי שימכרו ביוקר והיה רב חסדא (מסכת התירוץ ומבזה אבימי) [מסכת התירוץ ומזכירו אבימי] אלמא רב חסדא תלמיד דאבימי הוה : **אבימי** מסכתא דמנחות איעקר ליה · נשתכחה ממנו : **ולישלח ליה** · לרב חסדא דליתי לגביה : **מסתייעא מילתא** · משום יגעתי ומצאתי: **למצות** מדותי · לידע מצוי למודי ולשאול ספקותי : **למצות מדותיו** · ללמד ולמצות מה שרבי אלעזר חכם ממני והיה חביב יוסף לר' אלעזר וספרו בהלכות עד שהגיעו להלכה אחת בזבחים · ל"א שהיה חביב ליוסף כל מה שר"א מלמדו עד שהגיעו להלכה אחת : **צהבו פניו** · מחמת שמחה : **שלא** כיוונו שמועתינו · כלומר דלא סליק לך אליבא דהלכתא כל דאמרי לך עד השתא : **רבי הן** · כיוונת וכיוונת אלא משום הכי צהבו פני השתא שר' יהודה פסול שנה לי : **ולא** מצאתי · והייתי מתיירא שמא שכחתי : **ברית** אמורה במלח · שלא תפסוק מקרבנות בין לר"י בין לר"ש ליכא מידי אלא משמעות דורשין : **ב' מהן עושין פירות** · דאתרוג ותמרים : **יהיו זקוקין** · כלומר [כולן] יהיו כא' : **בהרצאה** · כשהן מתענין אין נענין עד שיהו כולן באגודה אחת רשעים וצדיקים דומיא דעושין פירות ואין עושין פירות : **על ארץ יסדה** · בזמן שאגודתו ביחד אז יסדה : **תבנית** היכל · למדת אורך ורוחב וקומה שתהא דומה לו בשלשתן : **אכסדרה** · אין לה מחיצה רביעית · וכן אולם כנגד אולם שהיה רחבו (מ') [כ'] ורומו (כ') [מ'] כדאמרינן בשמעתא קמייתא דעירובין: **אבל עושה** · המנורה של ה' או של ו' קנים או של ח' דאינו דומה למנורת מקדש שהיו ז' קנים: **ושל ז'** לא יעשה ואפילו של שאר מיני מתכות · שאינו זהב משום דדומה לשל מקדש שאף הוא כשר בשאר מיני מתכות : **אף** של עץ [לא] יעשה · שהרי הוא כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי: **בעץ** · בדיל אסטיי"ן : [משמיה דסבא · משום זקן א'] : [הרגלים והפרח · מתחת שלשה טפחים פרח ליורין שחוקקים הצורפים

אמר הבונה ר' אבימי תנא מנחות כו'. חביבה התורה על לומדיה היודעים ערכה וטובה שזהו עונג דידהו לעמול וליגע בה אף כי להיות הדבר הנקנה בטורח ויגיעה יותר יקר לבעליו יבקשו לקנות בעמל מה שאפשר להם להשיג בהשקט ומנוחה למען יתקיים בידם ביותר וע"ז אמרו הוי גולה למקום תורה הוא שקיים בעצמו אבימי לגלות ממקומו להזכיר מסכת מנחות ששכח עם שהיה יכול להביא אצלו רב חסדא כדי שע"י ליאות הדרך לא ישכחנה עוד וכן במאמר שאח"ז עלץ לבו של ר' יוסי הבבלי כשמצא עזר למה ששמע בדין ההוא וקרא על הדבר השבת אבידה כאילו נאבד הימנו כלי יקר ומצאו כי כן הם ד"ת יקרים ליודעים ומכיריה כפי היותם נחשבים לכלום מאת הסכלים . וזה שאמר שלמה יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה רלה כזה שעל האמת התורה יקרה מכל פנינים שבעולם אלא שרצון וחפץ כל האנשים אינו שוה ודומה בה כי מי יערכנה מכל זהב ופטדת כוש ומי הוא בעיניו נמבזה ונמס :
תניא אמר רבי כו'. עיין מה שכתבתי במאמר דלעיל מזה :

המתורגמן. א) נאך איינאנדער . ב) ווירד בעססער העלפען . ג) ראטה געווארדען . ד) געראננען. געפלאססען. ה) געגנעטהיגט . ו) צינן .

יד יוסף

ר"ס דף כד ע"א
ע"ז דף מג ע"א :

וטפחיים חלק [וטפח שבו גביע וכפתור ופרח וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך נמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהן ג' גביעין וכפתור ופרח וגביעין למה הן דומין כמין כוסות אלכסנדריים כפתורים למה הן דומין כמין תפוחי הברתיים פרחים למה הן דומין כמין פרחי העמודין ונמצאו גביעין עשרים ושנים כפתורים אחד עשר פרחים תשעה גביעים מעכבין זה את זה כפתורים מעכבין זה את זה פרחים מעכבין זה את זה גביעים כפתורים ופרחים מעכבין זה את זה] [דף כט ע"א] [כתיב] (דה"ב ד) והפרח והנרות והמלקחים זהב הוא מכלות זהב מאי מכלות זהב א"ר (יהודה אמר רב אסי) [אמי] שכלתו לכל זהב [סגור [א]] של שלמה דא"ר יהודה אמר רב (אסי) עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר. [ומי חסר כולי האי והתניא ר' יוסי בר' יהודה אומר מעשה והיתה מנורת בהמ"ק יתירה על של משה בדינר זהב קורדיקיני והכניסוה פ' פעמים לכור והעמידוה על ככר. כיון דקאי קאי]. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב (ויקרא כד) על המנורה הטהורה שירדו מעשיה ממקום טהרה. (שם) על השלחן הטהור מלמד שמגביהין אותו ומראין בו לחם הפנים לעולי רגלים ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום מאי חבתכם כדריב"ל דאמר ריב"ל נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנא' (ש"א כא) לשום לחם חום ביום הלקחו. תניא רבי יוסי בר' יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותן שנאמר (שמות כה) וראה ועשה כתבניתם אשר

זהב בעומק במנורות ובכלים: וטפחיים חלק· בלא שום צורה הרי ה': וטפח שבו· מלד א' של מנורה גביע ומלד שני כפתור פומ"ל ומלד"שני פרח וזהו אחד מן הגביע וכפתורים ופרחים שבגוף אמלע של מנורה דכתיב ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתוריה ופרחיה ודרשינן לקמן כפתוריה תרי ופרחיה תרי לבד אותן (ד') שבכל קנה וקנה וטפחיים חלק הרי ח' וטפח כפתור הרי ט': ושני קנים יוצאים · מן הכפתור אחד אילך כו': שבהן שלשה גביעים כפתור ופרח · שלא היו בגוף המנורה אלא תרי כפתורים ותרי פרחים כדכתי' כפתוריה ופרחיה וחד (חד)פרח אוקימנא בטפח הסמוך לטפחיים חלק הראשונים: אלכסנדרים · שנעשה באלכסנדריא של מצרים וארוכין וקצרין הן וקרוייה מדרכ"ם: תפוחי הברתיים · מקום: פרחי העמודים · ציורין שמציירין בעמודים]: הוא מכלות זהב · פסוק הוא: [זהב סגורי שבשעה שמוכרין אותו נסגרות כל החנויות שמוכרין את הזהב: ומי חסר כולי האי · דקאמרת אלף ככר הכניסו אלף פעמים לכור עד שיעמוד על הככר אלמא בכל פעם חסר ככר: קורדייקני · שם מטבע: כיון דקאי · שנצרף יפה בימי שלמה קאי לפיכך לא חסר עכשיו אלא דינר]: ממקום טהרה · מן השמים הראוהו למשה מנורה ועשה כנגדה: (מלמד שמגביהין אותו · מפרש בגמ' הס"ק דכיון דכתיב השלחן הטהור דמשמע דאיכא טמא והלא כמוהו אינו טמא דכלי עשוי לנחת הוא ואינו מקבל טומאה אלא דומיא דשק שהוא מטלטל מלא וריקן): אלא מלמד שמגביהין אותו וכו' · הלכך מטלטל מלא וריקן הוא: חום ביום הלקחו · משמע כשמסלקין אותו היה חם: כתבניתם · אחר ארון ומנורה ושלחן כתיב וכתיב אשר אתה מראה בהר אלמא

מאי מכלות זהב כו' שכלתו לכל זהב סגור כו' · בפ' טרף בקלפי [א] חשיב ז' מיני זהב וחדא מנייהו זהב סגור ומפרש לה בגמרא התם כפירש"י הכא בגמ' ועוד חשיב שם חד מנייהו זהב טוב וכתבו התוס' בירושלמי כשצורפין אותו אינו נחסר כלום עכ"ל והיינו זהב מכלות דהכא שע"י צירוף אלף פעמים בכור נעשה מצורף וטוב שאינו נחסר עוד כלום ומשמע ליה הכא דמזהב סגור היו עושין כן דלעיל מיניה דהאי קרא דמכלות זהב כתיב זהב סגור ומשמע דעלה קאי שהיה מכלה הזהב סגור בצירופו כ"כ ופרש"י בספר ד"ה דצריך במנורה לזוקקה כ"כ לקיים מנורת זהב טהור עכ"ל וק"ק דבארון ובשלחן כתיב נמי זהב טהור ולא הוזכר בהם לזוקקה כל כך בזהבם ונראה לתת טעם משום דבמנורה בעי מקשה טפי מכל כלי מקדש ושמא לא היה נעשה מקשה (והיה קשה לעשותו מקשה) אם לא היה מזקקו ומצרפו כ"כ קודם וע"פ הכוונה כמ"ש במדרשות שהמנורה עם ז' נרותיה מרמזים על חכמת התורה שהם ז' ספרים כמ"ש בפסוק חכמות (בשים) וגו' חצבה עמודיה שבעה וע"ש שכל ז' החכמות כלולים בה ולכך נמשלה התורה לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב כמו שיש במין זהב ז' מיני זהב כדאיתא ביומא כך התורה כלולה מכל החכמות וכמ"ש שמיני זהב ע"י צירוף כמה פעמים נעשה זהב טוב שאין בו שום סיג כדאמרינן הכא במנורה כן התורה שנאמר בה אמרת אלוה צרופה ונאמר בה מזוקקת שבעתים שעל ידה כל ז' החכמות מזוקקות ומצורפות וק"ל: ומי חסר כולי האי · פרש"י האי דקאמרת אלף כו' הכניסו אלף פעמים לכור כו' אלמא בכל פעם חסר עכ"ל ואין זה מכוון דאם בתחלה כשהיו אלף ככר בכור לא היה נחסר רק ככר אחד א"כ אח"כ בכל עוד שיתמעטו הככרות בכור יתמעט גם החסר ולא היה נחסר עוד ככר שלם אבל נ"ל בזה כמו בעישורייתא דרבי בכל פעם שיתמעטו הככרו' יתמעט החסר ובפעם א' היה חסר יותר מככר אחד ואח"כ לפי ערך זה וק"ל: המנורה הטהורה שירדו מעשיה כו' · מדנקט מנורה במלתיה ולא נקט נמי שלחן משמע דגבי שלחן לא דריש ליה הכי וצ"ל דלית ליה דרשה דלקמן דיליף ליה מתבניתם אשר אתה מראה וגו' דמההוא קרא יליף נמי דארון ושלחן אש ירדו מן השמים אע"ג דההוא קרא גבי מנורה הוא דכתיב מלשון כתבניתם בלשון רבים משמע ליה לר"י בר יהודה דלקמן דקאי נמי אארון ושלחן דכתיבי בפרשה דלעיל מיניה ועוד י"ל דאית ליה הכא דרשה דלקמן כתבניתם שראה בהר דוגמתם שירדו באש מן השמים ארון ושלחן ומנורה מיהו הכא בא לומר דבר נוסף במנורה שגם מעשיה היאך יעשו אותה ואותן כלים שיצטרכו בעשייתה שהיה קשה למשה גם זה ירד לו ממקום טהרה וק"ל: [סלוקו כסדורו שנאמר לשום וגו' · מפורש סוף מסכת חגיגה]:

[א]מהרש"א ד"ה מאי מכילות. בפרק טרף בקלפי (יומא דף מד ומה)

יד יוסף

א שס"ש רבה פ"ג סימן יז . ועי' יומא מד . ובש"ר פרשה לה . וב"ר פ' טו . ובירושלמי פרק ד דיומא :

חדושי גאונים

אמר שמואל גובה של מנורה י"ח טפחי' וכו' וטפח שבו גביע וכפתור ופרח כו'. כתב הרב המורה פרק חמשה וארבעים לחלק שלישי מספר המורה הושמה המנורה הטהורה בבית לכבוד ולתפארת לבית כי הבית שדולק בו הנר תמיד הנסתר בפרוכת יש לו בנפש מעלה גדולה וכבר ידעת חזוק התורה באמונת גדולת המקדש ויראתו כו'. והנה אף כי לפי הפשט אלו דברים נאותים בטעם כלל המנורה מ"מ לא סר לכתוב בתשובה לבנו טעם על ענין המנורה בדרך הנסתר וז"ל שם. דע כי הארון הוא משל על הלב בלי ספק והלוחות שהן נתונין בארון בא המשל על שכל האנושי שהוא נתון בלב והמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה בא המשל בזה על הריאה שהיא סוככת בכנפיה על הלב והשלחן בא המשל על הכבד כמו שהשלחן נתון עליו המאכל והמשתה כך הכבד שמקבל עליו האצטומכא המונחת עליו שהיא מלאה במאכל ובמשתה שהוא מבשלם ומחלקם לכל אברי הגוף. והמנורה בא משל בזה על המרה כי כמו שמנורה מאירה המשכן כך המרה הגוף ומזבח העולה אשר נאמר בו (ויקרא ו') אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה בא המשל בזה על החום הטבעי הנתון באדם שלעולם אל יחסר ממנו עד יום מותו. ומזבח הקטורת בא המשל בזה על השפע הנשפע על השכל האלהי שהוא

עין יעקב

עשר מנורות עשה שלמה · כנגד עשרת הדברות כן הוא במדרש תדשא שבו כלולים כל תרי"ג מצות ובכל אחד שבעה נרות שעולה יחד שבעים נרות נגד שבעים אומות שכל אחת צריכין לקיים שבע מצות בני נח וכמו שזהב של המנורות הוצרך לצרף אלף פעמים כן האדם שמקיים המצות כתיקונו וכדכתיב במשלי מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי שנמשלו בו אדם אחד מאלף מצאתי ועיין במדרש קהלת והכור אצל בני אדם הוא כור עוני כדכתיב בישעיה מ"ח ולכך יאה עניותא לישראל כי הוא מחזירן למוטב וכדאיתא בפ"ק דחגיגה: שירדו מעשיה ממקום טהרה . ואפשר דבא לרמוז נמי לפי שהמנורה מרמזה על חכמת התורה ושבעה קניה כנגד שבעה חכמות וכדאיתא במסכת ב"ב הרוצה שיחכים ידרים וסימנך מנורה בדרום ואמרינן ביומא דף ל"ט העבירה מטמטם לבו של אדם כדכתיב ונטמתם אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם לכך המנורה ירדה גם כן ממקום טהרה: ראו חבתכם לפני המקום מאי חבתכם כדריב"ל כו' סלוקו כסידורו. אפשר דלחם הפנים הי' מרמז על התורה ולכך היה לו שני פנים לרמוז כי פנים בפנים דבר ה' עמכם ולכך ביום השבת יערכנו כי לכ"ע בשבת ניתנה התורה וזה להראה חיבתכם שהיה חם כסידורו להראות שעדיין חביבתא גבן כיום קבלת התורה עצמה ועיין בחידושינו דף ל"ט מדבריו של ר"י ע"ש: אלא

אשר אתה מראה בהר אלא מעתה (דכתיב) (שמות כו) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר הכי נמי הכא כתיב כמשפטו התם כתיב כתבניתם. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן גבריאל חגור כמין פסיקיא[א] היה והראה לו למשה מעשה מנורה דכתיב (במדבר ח) וזה מעשה המנורה. תנא דבי ר' ישמעאל [א]שלשה דברים היו קשים לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבע ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים. מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה ראש חדש דכתיב (שמות יב) החדש הזה לכם ראש חדשים שרצים דכתיב (ויקרא יא) וזה לכם הטמא וי"א אף הלכות שחיטה דכתיב (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח:

שם ע"ב רמי בר תמרי דהוא חמוה דרמי בר דיקולי איפסיק[ב] ליה כרעיה דוי"ו דויהרג בניקבא אתא לקמיה דרבי זירא א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אי קרו ליה ויהרג כשר אי לא [ב]יהרג הוא ופסול:

ב שם [ג]אמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר [לפניו] רבש"ע מי מעכב על ידך א"ל אדם [אחד יש] שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות אמר לפניו רבש"ע הראהו לי א"ל

רש"י

הראהו: הכי נמי · דמשכן של אש ירדה מן השמים בתמיה: הכא כמשפטו · משמע הלכותיו נאמרו לו: כתיב כתבניתם · משמע כמותם הראהו אותו: חגור כמין פסיקיא · אזור כדרך אומנין שרוצין לעשות מלאכה נאה וחוגרין עצמן שלא יהו נגררין בבגדיהם: ראש חדש · בשעת מולד לבנה אינה נראית כי אם מעט ואינה ניכרת כדאמרי' בר"ה (דף כ) כזה ראיתם [או כזה ראיתם]: שרצים · לא היה מכיר איזה טמא ואיזה טהור: הלכות שחיטה · לא היה מבין מסיכן היא מוגרמת: וזה אשר תעשה על המזבח · ועשייתה תחלתה זביחה וכתיב וזה אלמא הראהו באצבעו: וי"ו דויהרג · כל בכור אירע במקום נקב ונראה כמין יו"ד: דלא חכים · דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר יהרג כלפי מעלה ואומר ויהרוג: ולא טיפש · שאם טיפש אינו יודע לקרות אלא אות שלימה: כתרים · כגון תגין של ס"ת: מי מעכב על ידך · כמה שכתבת שאתה צריך להוסיף

מהרש"א

גבריאל חגור כו' והראה לו למשה מעשה מנורה כו' · שהוא מלאך של אש כדאמרינן ביומא [א] והוא היה העוסק במעשה אש במנורה של אש וק"ל: ג' דברים היו קשין למשה כו' מנורה ור"ח ושרצים וכו' · וכתב הרא"ם בפרשת כי תשא ובפרשת שמיני משום דמלת זה מורה על הרמוז אליו אבל כו' ע"ש באורך ויש בדבריו אלו במקלתן קלת עיון במה שכתב דגבי לבנה דכתיב החדש הזה שמשמעות פירושו המתחדש הזה ש' והשם לא דבר עמו בלילה אלא ביום והא קושטא דמילתא הוא כך דהשם כדבר עמו סמוך לחשיכה והראהו מולד הלבנה כמו שפירש"י בחומש כדאיתא במכילתא גם הוא הניח בתימה לפי דרכו לדעת הי"א למה לא דרשו כלום גבי וזה אשר תעשה אותה שלש וגו' וע"כ הנראה בזה דבכ"מ שנזכר כבר בסמוך לעיל מיניה מאותו דבר שבא הסיפור אחריו שפיר יפול מלת וזה בסיפור שבא אחריו וע"כ גבי וזה אשר תעשה אותה שלש וגו' שבא לעיל מיניה סיפור מעשה התיבה עשה לך תיבת עצי גופר קינים תעשה וגו' שפיר יפול אחריו וזה אשר תעשה וגו' כלומר בזה האופן תעשה אותה וגו' וכן גבי וזה אשר תעשה להם לקדש וגו' דכבר לעיל מיניה כתיב קידוש של אהרן דכתיב ועשו בגדי אהרן לקדשו וגו' וכן גבי וזאת התורה אדם כי ימות וגו' דכבר נזכר לעיל מיניה דיני הטמא וכן בזאת חקת הפסח וגו' שבא גם הסיפור בפרשיות הקודמות בדיני הפסח אבל גבי החדש הזה וגו' שלא נזכר כלום לעיל מיניה בחידוש החדש לא יפול בתחלת הענין לומר מלת הזה וכן גבי וזה לכם הטמא בשרץ וגו' שלא נזכר לעיל מיניה כלל מטומאות שרצים וכן גבי וזה מעשה המנורה וגו' דבפרשת בהעלותך שלא נזכר כלום לעיל מיניה מענין מעשה המנורה וגו' אלא מהדלקת נרותיה וכבר נזכר מעשה המנורה בפרשת תרומה וע"כ לא יפול בה בכאן מלת וזה וכן לדעת הי"א גבי וזה אשר תעשה על המזבח שלא הוזכר כלל לעיל מיניה ענין קרבנות התמידין וע"כ דרשו בכל אלו שבא מלת וזה לומר שהיה משה מתקשה בהם ותנא דבי רבי ישמעאל דלא דריש כלום גבי וזה אשר תעשה על המזבח היינו משום דאיכא לפרש התם מלת וזה דה"ק קרא דלעיל מיניה כתיב שבעת ימים תכפר על המזבח וגו' דהיינו שלא נוהג אלא לפי שעה בשבעת ימי המלואים אבל זה אשר תעשה על המזבח וגו' תמיד שהם ב' תמידין וק"ל · וכתב הרא"ם גם יש לתמוה למה לא מנו השקלים בכללם דכתיב בהו זה יתנו וגו' וכו' ולפ"ז יתיישב ג"כ מ"ש רש"י כאן שהיה משה אוחז את החיה כו' עכ"ל והאריך ע"פ מה שכתב מה שפירש"י בכאן שהיה משה אוחז את החיה כו' נעלם מעיניו דהא תלמוד ברור הוא בריש פרק אלו טרפות [ג] דתנא דבי רבי ישמעאל גופיה זאת החיה וגו' מלמד שתפס הקב"ה מכל מין כו' גם נעלם ממנו דברי התוספות וז"ל ג' דברים קשים כו' וא"ת ליחשוב נמי ההוא דאלו טרפות דאמר וזאת החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה כל מין כו' וי"ל דלא חשיב אלא הך דכתיב וזה ויש לתמוה דלא חשיב מחצית השקל דכתיב זה יתנו ואמרינן במדרש כמין מטבע של אש הראוהו למשה וי"ל דלא שייך התם נתקשה אלא משום דלא הוה ידע בשום ענין אם לא הראוהו עכ"ל וקלת בפנים שונים כתבו בזה התוספות בריש פרק אלו טריפות ע"ש וענין הקושי בחידוש הלבנה מפורש בפ"ב דר"ה [ג] במתניתין בבדיקת עדים לקדש ע"פ ראייתם ששואלין אותם אם לפני החמה ראיתם או לאחר החמה ראיתם דהיינו פגימתה ועוד בודקין אם לצפונה אם לדרומה כדמפורש שם בגמ' דבימות הגשמים לצפונה דבריו קיימין ולדרומה לא אמר כלום ובימות החמה הוא בהיפך ובודקין כמה היה גבוה ולאן היא נוטה וכמה היה רוחב כו' כמו שביאר באורך ענין זה הקושי הרמב"ם שם בפי' המשנה וענין הקושי במנורה לפי שנצטווה לעשותה מקשה אחד עם כל כפתוריה פרחיה וגביעיה וקושי בשרצים לפי שיש רבוי מינים המתחלפים בשרצים להכיר בח' שרצים המטמאים במגען: מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים כו' · ענין קשר נאמר שעושה אותו להזכר בו דבר מה כדי שלא השתכח כמ"ש לענין ציצית למען תזכרו גו' ולזה אלו קשרי אותיות המה הרומזים לדברים פנימיים העליונים בכתרו יתברך ב"ה לזוכרם עי"ז כדלקמן בחטריה לגגיה דחי"ת וכרעיה דה"א ומשה חשב דאין דעת האנושי מגיע להבין כונתה וע"כ אמר מי מעכב כו' כיון דאין אלו קשרי אותיות צורך לדעת אנושי שאין עומד עליהן מקולר שכלו מי מעכב וכו' דלעצמך ודאי אין צורך בהן כי מי מעכב על ידך מלזוכרן בלא עשיית קשר וא"ל דודאי לצורך דעת אנושי אני קושרן. אדם אחד כו' ועקיבא כו' שעתיד לדרוש כו' תילי תילים של הלכות · דלא די שיש בקשרן של אותיות דברים פנימיים אלא דגם תילי תילים של הלכות תלויים בהן שר' עקיבא דורשן: א"ל רבונו של עולם הראהו לי · שביקש שיגלה לו אותן סודות של הקשרים שיהיו נגלים לעתיד לרע"ק:

עיון יעקב

אלא מעתה והקמות את המשכן. פרש"י בתמיה נראה דכוונת רש"י דהא א"א לומר כן דהא לא הוקם המשכן של מעלה עד שהוקם המשכן של מטה וכן איתא בזוהר עמ"ש בחדושינו בברכות דף נ"ה: וי"א אף הלכות שחיטה. עיין במהרש"א שמאריך בענין הקושיא למה נתקשה משה בדברים אלו ובהלכות שחיטה לא כתב כלום ואפשר דעיקר משום בדיקות ופגימות הסכין שצריך מתון מאוד וישוב הדעת כמבואר בב"י סימן י"ח בי"ד ע"ש: מצאו להקב"ה שיושב וקושר קשרים לאותיות. עיין פרש"י ועי"ל דאיתא בש"ס דמגילה ר"פ בקורא עומד דרבה מתרץ רכות בעמידה וקשות בישיבה וא"כ י"ל דס"פ שמצא להקב"ה יושב וקושר קשרים לאותיות ומדיושב מכלל שהם קשות ע"ז אמר ומי מעכב על ידך כי לפניך הכל גלוי ואין כאן קשות לזה הראה לו ר"ע שידרוש תילי תילין של הלכות והן קשות לפניו וז"ש הראהו לי וכו' ולא היה יודע מה הם אומרים ראה שהם קשות וכן מצינו כמה פעמים בש"ס ר"ע היה

אמר הבונה רמי בר תמרי וכו'. עיין על כותבי ס"ת כמה יש להם ליזהר שמלאכתם מלאכת שמים ותשאם בנכבד במס' עירובין דף יג. ולכן אמר ר' זירא אי לא יהרג הוא ופסול הוסיף מלת הוא להסירו מן השם לתתו לסופר אם ממנו היה שלא נזהר לכתוב ברור במקום נקב;

המתורגמן. א) איין ברייטער גירטעל. ג) אב געבראכען.

[א] מהרש"א ד"ה גבריאל ביומא (דף כא ע"ב): [ג] שם בד"ה שלשה דברים פרק אלו טריפות (דף מב ע"א): [ג] שם בא"ד בפ"ב דר"ה (דף כג ע"ב):

יד יוסף

א עי' שמ"ר פט"ו סימן כח. במדבר רבה פ' טו. ועי' בחולין דף מב ע"א · מכילתא פרק א. תנחומא סדר שמיני וסדר בהעלותך ותורת כהנים פסוק וזאת החיה. וספרי ח"א פיסקא ס"א. פסיקתא רבתי סט"ו. ועי' ברעיא מהימנא פרשת משפטים: ב ייהרוג וכן איתא בתוס' גיטין פה ע"ב תוס' ד"ה ולורכיה: ג שבת דף פט ע"א:

חדושי גאונים

נתון במות. והמסך בא המשל בזה על המסך המבדיל בין אברי הנשימה לאברי המאכל. והאדנים הם משל על הגידין והעורקים והכיור והמים שבו משל על הלחיות הנגרות בגוף· והיריעות בא המשל בזה על העור המכסה את הגוף. והקרשים הם המשל אל בשר הגוף שהוא מחזיקו. ונראה שקדשים ג"כ משל על העצמות שהן דפני הגוף כו' עכ"ל. הנך רואה איך דבר הרב ז"ל בטעם המשכן וכליו בדרך כלל אבל לא בחלק א' מהן כמו שעשה בזאת המנורה לפינו שלא כתב שום טעם לפרט אחד ממנו. והרב לטעמיה אזיל שכתב פ"ו ועשרים מחלק שלישי מספר המורה שאין טעם למצות אלא בדרך כלל ולא לפרטים. וכתב שם וכל מי שיטריד עצמו לתת סבה לדבר מאלו החלקים הוא בעיני משתגע שגעון ארוך ואינו מסיר בזה הרחקה אך מוסיף הרחקות ומה שידמה שאלו יש להם סבה הוא רחוק מן האמת כמי שידמה שהמצוה כולה היא בלא תועלת עכ"ל. אך אמנם כאשר ראינו חכמי ישראל וגדוליהן שתו לבם גם לזאת ודברו

א"ל חזור לאחוריך הלך וישב לסוף שמונה (עשר) שורות ולא היה יודע מה הם אומרים תשש כחו[א] כיון שהגיע לדבר [אחד] אמרו לו תלמידיו רבי מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני נתיישבה דעתו חזר ובא לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני אמר לפניו רבש"ע הראיתני תורתו הראני שכרו א"ל חזור לאחוריך חזר לאחוריו וראה ששוקלין בשרו במקולין[ב] אמר לפניו רבש"ע זו תורה וזו שכרה א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני :

ג שם אמר רב אשי חזינא להו לספרי (דווקנים) [דווקני] דבי רב דחטרי[ג] ליה לגגיה דחי"ת ותלו ליה לכרעיה דה"א חטרי (ליה) [להו] לגגיה דחי"ת כלומר חי [הוא] ברומו של עולם ותלו ליה לכרעיה דה"א (אמאי) כדבעי מיניה רבי יהודה נשיאה מר' אמי מ"ד (ישעיה כו) בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים א"ל כל התולה בטחונו בהקב"ה (הוי) [הרי] לו מחסה בעולם הזה ובעולם הבא

א"ל

רש"י

עוד עליהם כתרים : שהגיע לדבר · שלריך טעם : נתיישבה דעתו · של משה הואיל ומשמו אמר ואע"פ שעדיין לא קבלה : במקולין · מקום הקלבים שוקלין בשרו כדאמרי' בברכות (דף ס"א) שסרקו בשרו במסרקאות של ברזל : דווקנים: שמדקדקין לעשות כתב מיושר: חטרי לגגיה דחי"ת· לגגו של חי"ת עושין למעלה כעין חוטר כזה* :

כלומר הקב"ה חי שוכן ברומו של עולם · חי"ת היינו חי : ותלו לכרעיה של ה"א · רגל הפנימי של ה' תלוי באויר ואין דבוק לגגו : הוה ליה מחסה · דהכי משמע על שבטחו בה' עדי עד הוי להם ביה ה' מחסה לור מעוז לעולמים :

אחד

מהרש"א

א"ל חזור לאחוריך הלך וכו' · ע"פ מ"ש בפ' הבונה [א] שדרשו שם סדרן של אותיות מא' ועד תי"ו ושוב דרשו אותן לאחור מתי"ו ועד א' כדאמרינן שם וז"ש לו טרם שילמוד רמז קשר האותיות ילמוד רמז סדר האותיות גם לאחור · וז"ש שישב משה לסוף ח' שורות · דהיינו שיש ח' שורות א"ב משוטות לפי הנקודות שמונה שיש בהן ויש בהן ודאי רמיזות טובות לפי הנקודות שמונה ואמר שלא יודע מה היו אומרים בכונת האותיות של ח' שורות למפרע והיה תש כחו שהיה מלטער על שלא ידע כונתו כיון שהגיעו לדבר אחד דהיינו מסופן לראשן עד האל"ף שהוא מורה על אחד וא"ל תלמידיו רבי מנין זה לך שתהי' הא' בראש האותיות להורות על האחדות ולא אות אחרת וא"ל שלא ידע כונה בזה בלורת האות של האל"ף שתהיה היא הראשונה לאותיות להורות על האחדות אבל דבר זה הל"מ נתיישבה דעתו שראה שדבר זה תולה ודאי בדעת אנושי לפי שכלו וא"א להשיג כל סודות התורה בזה : אמר לפניו וכו' א"ל כך עלה במחשבה כו' דודאי כך עלה במחשבה כמו שאתה חושב אבל כי לא מחשבותיכם מחשבותי כי גם בזה דעת אנושי קלר מהשיג:אמר לפניו וכו' א"ל חזור לאחוריך כו' · דהיינו כמו שדורשין האותיות לאחור מתי"ו ועד אלף כמפורש פרק הבונה [ב] א"ת ב"ש וכו' עד כאן מדת רשעים אבל מדת לדיקים א"ת ב"ש וכו' ע"ש שבו מפורש שהלדיקים מקבלין עונשן בעוה"ז כדי לרבות שכרן בעוה"ב : אמר לפניו וכו' זו תורה · שתרמוז על שכר עונשן ואמר כי כך עלה במחשבה כמו שאתה חושב וכו' וכמפורש לעיל ודו"ק : דחטרי ליה לגגיה דחי"ת וכו' · עיין פרש"י ותוספות [בגמרא] הכא ובפ' הבונה ויש לדקדק אמאי לא נקט נמי הכא במלתיה תליית כרעיה דקו"ף דהוה נמי טעמיה כטעם כרעיה דה"א כדאמרינן בפ' הבונה [ג] ע"ש ונראה כי רב אשי הזכיר כאן החי"ת והה"א לפי שהם לורות דומות במקלת כדאמרינן בפרק הבונה שלא יעשה ההי"ן חית"ן וחית"ן ההי"ן וכו' כי לורת שניהם ג' מחילות ואחד פתוחה כאכסדרה זו ואמרינן בפרק לא יחפור [ג] שהעולם הזה דומה לאכסדרה כי רוח לפונית אינה מסובבת בה ולזה אמרו שהסופרים חטרי לגגיה דחי"ת שהיא לורת עוה"ז בג' מחילות לרמוז בחטרי זה שהוא חי ברומו של עוה"ז ועל כוונה זו אמרו דיש לכוין בחי"ת דאחד שהוא יחיד בשבעה רקיעים ובארץ שהם כלל עוה"ז ואמר דתלו לכרעיה דה"א ושינו קלת לורתה מלורת העולם שיש לה פתח באחת מג' מחילות שלה : כדבעא כו' מ"ד בטחו בה' עדי עד וגו' וא"ל כל התולה בטחונו · ויהיה פי' הפסוק ע"פ מ"ש בפ' עושין פסין [ד] דיו לעולם שישתמש בב' אותיות דהיינו י"ה אבל לעוה"ב יהיה שם ד' מלא כדאמרי' גבי כי יד על כס יה וגו' וז"ש כי הבוטח בה' יהיה בטוח בזה שיהיה לו ב' שמות שם י"ה שמשתמשין בעוה"ז ושם של ד' שישתמשו בו בעוה"ב לור ומחסה בב' עולמות וא"ל דמ"מ לפי הדרש זה ה"ל למכתב י"ה

עיון יעקב

יוצא ודורש כי ר"ע היה יסוד תורה שבעל פה וק"ל: ישו לך אדם כזה ואתה נותן התורה על ידי · כוונתו כי באמת ר"ע הוא יסוד תורה שבעל פה וכה"ג איתא ולא קם נביא כמשה עוד אבל בחכמים קם ומנו ר"ע ולזה שאל משה במ"כ ולמה לא ניתן הכל על ידי או על ידו ולזה השיב לו הקב"ה שתוק כך עלה במחשבה לפני הכוונה שהקדוש ברוך הוא חזר על כל אומה ולשון שיקבלו התורה וכדי שמחשבת הקב"ה לא יבטל לגמרי לכך ר"ע שהיה בן גרים נתחדש תורה שבעל פה על ידו ועיין ברבה פרשת חקת וכל יקר ראתה עיני זה ר"ע דברים שלא נתגלה למשה נתגלה לר"ע ועיין שם בידי משה שכתב שם שמעתי הטעם דמשה ראה לו הקשר של תפילין משא"כ ר"ע ראה התפילין עלמו ע"ש ונ"ל ע"ד דאמרינן ראיתי את ר"מ מאחוריו ואלמלא וכו' ואפשר לומר על פי זה הכוונה כך עלתה במחשבה לפני כלומר אלמלא לא הסתרת פניך ממני הייתי מראה לך את פני כדאיתא בברכות דף ז' ע"ש וכה"ג על מה ששוקלין בשרו במקולין השיב ג"כ כך עלה במחשבה לפני ע"ד שכתבו המפרשים הטעם שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה לפי שעלה במחשבה לברוא במדת הדין . ולפי שראה שאין יוכל להתקיים שתף מדה"ר לדין משא"כ בלדיקים נידון הכל בדין לבד כדי שלא יתבטל המחשבה וק"ל ועי' בחידושינו בברכות דף ס"א : דחטרי ליה לגגיה דחי"ת ותלו ליה לכרעיה דה"א . אע"ג דהא כפי סדר א"ב ה"א קודם מ"מ הולרך לנקוט תחלה דחטרי לגגיה דחי"ת דאל"כ הייתי אומר דלכך הולרך לתלות לכרעיה דה"א שלא יהיה דומה לחי"ת אבל כיון דהטריה לגגיה א"כ בלאו הכי אינו דומה זו לזו לכך הולרך לטעם אחר : כל התולה בטחונו בהקב"ה . כלומר שאינו עוסק במשא ומתן להחיות בני ביתו רק בתורה ובגמ"ח זו

עין יוסף

ב הלך וישב לסוף ח"י שורות · שאם היה ר"ע ותלמידיו ולא היה יודע מה הם אומרים · תשש כחו כיון שהגיע לדבר אחד שלריך טעם א"ל תלמידיו רבי מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני · נתיישבה דעתו · ועיין ברבה ובתנחומא סדר חקת · וביאור המאמר כי הן אמת שכל דבר תורה נאמר למשה · וגם שתלטרף כל דורות ישראל מיום מתן תורה עד שתמלא הארץ דעה · אין חידוש שלא ידע משה · אבל ההפרש הוא כי משה נתן לנו התורה שבכתב ותורה שבע"פ · והנה האדון ה' בחכמתו יתברך רשם בתורה שבכתב כל תורה שבע"פ שאמר למשה · אבל לא הודיע למשה כל מה שנתן לו בע"פ היכן הוא רמוז בתורה שבכתב · ועיקר עבודתנו בלימוד הגמרא וסודות היא להראות היכן התורה שבע"פ והסודות והדרשות רמוזה בתורה שבכתב וההלכות שנאמרו למשה בסיני והסודות והדרשות כולם ימלאו להם מקום בתורה שבכתב · ולזה תמלא באו התנאים וחברו ת"כ וספרי כו' וכל דרשותם בכתובים אינו אלא ע"פ ההלכות והלבישום בתורת ה' תמימה שבכתב · ואחריהם ועד היום הזה היא עבודת הקודש לפרש המקראות ולייסבם ע"פ תורה שבע"פ · ועניין זה לא נמסר למשה כולו · ולזה אמרו שם במדרש שדרש ר"ע דרשות שלא ידעם משה · וכן מה שאמר כאן שלא היה יודע מה הם אומרים אין הכוונה שלא ידע משה עיקרן של הדברים שהרי ממנו הכל ואפילו מה שתלמיד ותיק כו' · אלא שלא ידע סמיכתם לדיוקא היכן רמוזים בתורה · ובאמת משה רבינו לא היה לריך לכל זה אחרי ששמע הכל מפי הגבורה · אך לא כן אנחנו לריכין למלוא הכל בתורה שבכתב · ולכן כיון ששמע שאמר להם הלכה למשה מסיני · ר"ל שעיקרן הוא הלכה למשה מסיני אלא שהוא מראה מקומן בתורה שבכתב נתיישבה דעתו · כי אין דומה למשה שהוא היה המקבל הראשון מפי ה' · רק משה בגודל ענותנותו אמר יש לך אדם כזה כו':
א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני · יבואר ע"פ מ"ש בתחילה עלה במחשבה לבראות העולם במה"ד וראה שאין מתקיים ושיתף מדה"ר עם דין . והקשו המפרשים שזה שייך באדם שבתחילה סבר שכך הוא טוב ואחר זה נתיישב בדעתו ובשכלו שאין כך טוב אלא כך אבל בהקב"ה לא שייך זה . ותירץ בספר באר מים חיים על התורה אשר כן עליית המחשבה שעלה לברוא בדין וכן סוף המעשה ששיתף רחמים בדין שניהם היו לריכין לבריאת העולם ובשניהם נברא . ונשמתן של לדיקים גמורים שעלו במחשבה קודם הבריאה שבהן נמלך הקב"ה בבריאת עולמו כדאיתא במדרש הם נידונין עד עתה בדין הגמור כאשר היתה עליית המחשבה בבורא עולם . ועל כן על סביביו נשערה מאד כדכתיב וסביביו נשערה מאד . וזהו שהשיב על מיתת רבי עקיבא כך עלה במחשבה לפני בריאת העולם לברוא במה"ד . וע"כ אני מדקדק עם הלדיקים כחוט השערה בכדי לזכותם להעלותם מעלה מעלה.ובזה נשתתק מרע"ה.כי תשובה נכונה השיבו אל עליון:

[א] מהרש"א ד"ה א"ל חזור . בפרק הבונה (שבת דף קד ע"א):[ב] שם ד"ה אמר לפניו בפ' הבונה (שבת דף קד ע"א): [ג] שם ד"ה דחטריה . בפרק הבונה (דף קג ע"ב) שם בפ' לא יחפור (דף כה ע"ב): [ד] שם ד"ה כדבעא בפ' עושין פסין (דף יח ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות דף סא ע"ב:

חדושי גאונים

בחלק המלות בכל יכלתן עד מקום שהיתה ידן מגעת וכן נמלא במדרשי רבותינו ז"ל ובפרט בקרבני המלואים וחנוכי הנשיאים שהאריך בזה במדרש רבתי פרשת נשא . וכדרך זה הלך החכם אבן עזרא כמו שכ' משמו בעל העקידה פרשת יתרו ואחריו נמשכו חכמי' אחרוני' ז"ל והלכו בדרכיהם. עד הנה עזרונו רחמיך ה'. נבאר גם שמנורה הטהורה הזאת בדרך כלל ופרט ואביא מקלת דברי בעל העקידה שנתן טוב טעם ודעת על כל חלקיה לאורך ולגובה כאשר תראה פרשת תרומה שער תשע וארבעים ואכתוב לך בקלרה כוונתו אע"פ שהוא שאריך בה מאוד . אמרו ז"ל לורת המנורה תבניתה מלאכתה לעבודתה זאת היא לורת האדם השלם שחכמתו תאיר פניו וכמו שאמר החכם (משלי כ) נר ה' נשמת אדם ועניין הקנים יורה קנין דבר מעניין הוראת שם הקרוב שנאמר (שם ד) קנה חכמה קנה בינה והגביעים ירמזו אל קיבול והשמיעה כמו שהם לורות כלים מקבלים ומחזיקין הדבר הנתון בתוכן והכפתורים יורו על הגלות והראו' עיניים כמו שהם בולטין ונראין סביב הדבר שנעשו לו למראה והפרחים הוא שפת הלמיחה מהדבר אשר לא היה מתחלה ולזה אמרו שהיה גובהה של מנורה י"ח טפחים שהוא שיעור קומת האדם הבינוני וגם הוא מספר י"ח

המתורגמן, א) שוואך געווארען איזט זיינע קראפט . ב) פליישמארקט . ג) העקעריג מאבען .

א"ל אנא הכי קא קשיא לי מאי שנא דכתיב ביה ולא כתיב יה כדדרש ר' יהודה בר' אלעאי אלו שני עולמים שברא הקב"ה אחד בה"א ואחד ביו"ד ואיני יודע אם העוה"ז בה"א ועוה"ב ביו"ד או אם העוה"ז ביו"ד והעוה"ב בה"א כשהוא אומר (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם [הוי אומר העוה"ז בה"א והעוה"ב ביו"ד] ומפני מה נברא העוה"ז בה"א מפני שדומה לאכסדרה[א] שכל הרוצה לצאת יוצא מ"ט תליא כרעיה (דה"א) דאי הדר בתשובה מעיילי ליה ולעיילוהו בהך לא מסתייעא מילתא[ג] כדר"ש בן לקיש
א דאמר ר"ש בן לקיש מ"ד (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו מ"ט אית ליה תגא אמר הקב"ה אם חוזר בו
ב אני קושר לו *כתר מפני מה נברא העוה"ב ביו"ד מפני שצדיקים שבו מועטין מפני מה כפוף

רש"י

אחד בה"א ואחד ביו"ד · חילק את שמו והטיף מכל אות ג' טפין ומאותן טפין נעשו מים ואש ואויר וכל העולם וכן כתוב בספר יצירה: שדומה לאכסדרה · שפתוח מתחתיו: שכל הרוצה לצאת · ממנו לתרבות רעה יוצא: מעיילין ליה · בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו: ולעיילוהו בהך · פתח תחתון דנפק ביה: לא מסתייעא מילתא · דהבא לטהר בעי סיועא מפני יצר הרע הלכך עבדי [ליה] סיועא פתח יתירה: הוא יליץ · הקב"ה יליץ אותו כלומר פותח לו להיות לץ: מסייעין אותו · אלמא בעי סיועא: אית ליה תגא לה"א · כתר קטן בסוף

מהרש"א

ובי"ת ביה הוא מיותר וקאמר דאותיות י"ה גופיה רומזין ע"ז שיצר בהן הקב"ה ב' העולמות ואמר ועדיין איני יודע אם שהיו"ד קודמת שעוה"ז נברא ביו"ד שהעוה"ז קודם בזמן ואם שה"א קודמת שהעוה"ב קודם במעלה ואמר העוה"ז דומה לאכסדרה שכל הרוצה וכו' · שההולך בדרך רע ותענוגי עוה"ז בקיניס המדומים נוטה לצד צפון אחר עצת יצה"ר שנקרא צפוני אשר ע"ז אמרו [א] הרוצה להעשיר יצפין והרוצה להחכים ידרים ולצאת אמר שכל הרוצה לצאת לצד צפון ובלשון זה משתמשים שאמרו אחר יצא לתרבות רעה דהיינו לעצת יצה"ר שמצד צפון · ואמר ומאי טעמא תליא כרעא דה"א כו' · ר"ל כמ"ש שהיתה אותה קצת מצורת עוה"ז שאינה פתוחה רק מצד אחד לצד צפון והה"א יש לה ג"כ פתח קטן מצד אחר · ואמר דלכך פתוחה גם מצד אחר שאל יחשוב החוטא כיון שיצא א"א לו ליכנס עוד כמו שחשב אחר ששמע מאחורי הפרגוד וכו' אל יחשוב החוטא כן אלא שאם ירצה לשוב בפתח אחר וליכנס בו הרשות בידו ופריך לעיל ולעיילוה לתשובה בהך פתח שיצא ולמה לי פתח אחרת בצד שני · ומשני לא מסתייעא מלתא כדר"ל וכו' · מבואר בדברי הרמב"ם בח' פרקים שכתב כי החוטא אחר שחטא אי אפשר לו לשוב ולטהר נפשו שלימה עד אשר ירחיק עצמו הרחקה גדולה מצד אשר חטא ע"ש ולכך אמר באותו צד פתוח שחטא ויצא א"א לו ליכנס לצד התשובה עד אשר ירחיק עצמו לצד אחר ומשם יכנס למקום טהרה ולזה מבואר שהיה ר"ל בלשונו שאמר גבי הבא לטהר מסייעין וגבי הבא ליטמא פותחין כמ"ש התוספות כי הבא ליטהר הוא שיצא כבר לצד פתוח לצפון ונטמא ועתה כשבא לחזור ולשוב וא"א לו באותו צד דלא מסתייעא כדקאמר ע"כ צריך סיוע להורות לו הדרך לסובבו לצד אחר לפתח קטן אשר שם אבל הבא ליטמא ועומד במקום טהרה בין שלש המחילות ורוצה לצאת יש לו פתחים הרבה לצד צפון כי הוא כולו פתוח וא"צ סיוע לצאת כי הצדדין שוין לעומד בתוך המחילות. ואמר מפני מה וכו' מפני שצדיקים שבו מועטים וכו' לכאורה פירושו כמאמר [ב] ראיתי בני עלייה והנם מועטין אמנם אין זה מן הדומה לדומה כי היו"ד היא קטנה בכמות ואינה קטנה במספרה שיש תשעה אותיות שהם קטנים יותר במספר וע"כ נראה לפרש שהצדיקים שבו מועטים שהם ממעטים את עצמן כמ"ש במסכת חולין [ג] כי אתם המעט וגו' אפי' בשעה וכו' אתם. ממעטים עצמכם אברהם אמר אנכי עפר וגו' ולפ"ז הוי שפיר המיעוט כמיעוט היו"ד

[א] מהרש"א ד"ה העוה"ז. אמרו (ב"ב דף כה ע"ב): [ב] שם ד"ה מפני מה. כמאמר (סוכה דף מה ע"ב): [ג] שם בא"ד במס' חולין (דף פט ע"ב):

יד יוסף

א שבת דף קד ע"ב יומא דף לח ע"ב: ב ע"ז דף נה ע"ב:

הדושי גאונים

לומר שהאי המאיר המזהיר חייב למשוך אל ענינים אשר תרמזנו צורת המנורה הזאת. והנה כאשר תכה מספר הי"ח במספר היסודים הארבע אשר מהם נבנה האדם שהי שנה יעלה לשבעים ושתים והוא מספר שני חיי האדם ע"ד קרוב כמו שנא' (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. ואם תוציא הבוך של הפתילה ישארו מדוייקים ואמרו רבותינו ז"ל שהיה לה בתחלתה שלשה רגלים הם רומזי' שלשה התחלי' אשר הם סבות כל הווה החומר והצורה והעדר. ולמעלה מהן השדה שהיא כמו תיבה לרמוז כי מאלו התחלות בא אדם אל העולם שכן העולם נקרא בלשון חכמים אכסדרא ושדה כדאי' במס' בבא בתרא ומן השדה יצא פרח והוא הצמיח' הראשוני' אשר בפעולה החיוני' אשר בו יתחיל האדם לבחור בטוב ולמאס ברע וזה ימשך לו עד י"ג שנה ולזה היו ברגלים ובשדה ופרח ג' טפחים אשר בהכאת הארבע הם י"ב. אמנם משנת שלש עשרה זאת ואילך בא לכלל מצות אבל לא תחזיק בו זה העיון עד הגיעו לכלל עשרים. ולכן אין בית דין שלמעלה עונשין כי אם מעשרי' ואילך. ולזה היו בקני המנורה סמוך לפרח התחתונ' הנזכ' שני טפחים חלק רמז לשמונה שנים עד תשלום העשרי' שבהן האדם חלק מהמעשי' הגאותים עם שכבר צמח בו סימן טהרה. ואולם כאשר עבר עשרים ומתחיל שנת אחד ועשרים. ואז בא

עיון יעקב

לדקה ותולה בטחונו בהקב"ה שיתן לו כל צרכיו וכיון שעוסק בתורה וג"ח אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב לכך הוא לו למחסה בעולם הזה ובעולם הבא: מפני שצדיקים שבו מועטים. ולא פחות מיו"ד שמגינים על בני דורן כמו שמצינו באברהם שהתפלל אל תשחת בעבור עשרה ולא פחות מזה שאינן יכולין להציל בני דורם עיין ברש"י בחומש:

הרי"ף

מ"ט תליא כרעא דה' כו'. ואע"ג דאות הה' צריכה להיות רגלה תלוי לפי שאם הוא דבוק תהיה ח' מ"מ קא בעי משום דאמרינן חזינן לספרי דווקני דהטרי נגגיה דח' א"כ אע"פ שיהיה הרגל דבק בגג יש הפרש בין הה' לח' כי גג הח' יש לו חטוטרת והה' אין גג שלה חטוטרת: מ"ד אם ללצים הוא יליץ כו'. דקדק מאי הוא דקאמר דהיל"ל אם ללצים יליץ לכך דרש בא ליטמא פותחין לו ופי' רש"י כלומר פותח לו להיות לץ ומניחו שילין ולדידי חזינן לפרש הוא יליץ קאי על האדם הלץ ואמר הוא האדם יליץ כי אין הקב"ה מסייעו בזה רק הפתח פתוח ומי שרוצה להכנס בו נכנס אבל לענוים יתן הקב"ה חן דהיינו

עץ יוסף

ג מ"ש דכתיב ביה. דמ"מ לפי דרש זה ה"ל למכתב יה. והאות ב' שביה היא מיותר. והשיב לו דאותיות יה גופיה רומז על זה שצר בהן הקב"ה ב' העולמות. והנה לפי פי' הרש"א דרבי אמי מפרש דצור הוא לשון מעוז ומחסה ואינו לשון יצירה כפי שיטת המסקנא וזה דוחק גדול ולכן נראה דמעיקרא נמי הוי מפרש צור עולמים כמשמעו לשון יצירה. אלא דייק מדכתיב בטחו בה' עדי עד דמשמע לעולמי עולמים (כדפי' יונתן ורד"ק שם להדיא) והיינו בעוה"ז ועוה"ב. וה"פ בטחו בה' להיות לכם מחסה עדי עד לעולמי עולמים בעוה"ז ועוה"ב כי ביה ה' צור העולמים ולכן בו ראוי לבטוח בכל העולמות (וכמבואר ברד"ק). אלא דמ"מ ק"ל מ"ש דכתיב ביה ולא כתיב יה. ועל זה אמר כדדריש ריב"א אלו ב' עולמים שברא הקב"ה אחד בה' ואחד ביו"ד. ולפ"ז גם למסקנא אכתי קאי דרשא קמייתא. וה"פ בטחו בה' עדי עד לעולמי עולמים להיות לכם מחסה בעוה"ז ועוה"ב. כי ביה כלומר באותיות י"ה משמו הקדוש ה'. צור עולמים עוה"ז ועוה"ב. ולכן ראוי לבטוח בשמו להיות לו מחסה בב' עולמים עוה"ז ועוה"ב שהכל שלו. וכן הוא בילקוט תהלים סימן ל"ז בטחו בה' עדי עד בשני עולמות שלו. כי ביה ה' צור עולמים וכל הבוטחים בשמו באמת לא יבושו לעולם. כלומר בעוה"ז לעוה"ב. אחרי ששניהם נבראו ונתקיימו בשם הקדוש אף בחלי השם. כמ"ש הבוטח בשם ה' שנאחז בכל השם (נזה"ק בב"ר פרשה י"ב סימן ט'): אחד בה' ואחד בי' · עי' רש"י והדברים עמוקים ואין לי עסק בנסתרות. ולפי הפשט יראה שמ"ש שברא העולם באותיות אין הכוונה באותיות ממש כדרך הפועל בכלים. שהעולם במאמר נברא. אלא הכוונה שלהיות שמותיו יתברך מורים כל אחד על מדה או שפע מיוחד. אמר שהכוונה באומר שברא באות פלוני שמן הכח והשפע שמורה עליו האות ההוא השפיע ג' כחות. מים ואש ואויר וכיוצא (יפ"ת): ואיני יודע אם עוה"ז כו'. ואם נבראו שניהם כאחד בשתי אותיות ליכא לספוקי. שאחר שהאותיות רמז לכח והשפע כנזכר. אי אפשר ששני העולמות שהם מתחלפים במהותם יבראו באותיות שוות. שא"כ יהיה כח ומדרגת שניהם אחת (יפ"ת): ואיני יודע אם העוה"ז נברא בה' והעוה"ב ביו"ד. אף שהיו"ד כתיב תחלה לה"א. וא"כ מהראוי לומר שעוה"ז שקודמת בזמן נברא ביו"ד. יש לומר לפי שעוה"ב קודמת במעלה נבראת ביו"ד שהיא כתובה קודם. או להיפך שעוה"ז שקודמת בזמן נבראת ביו"ד שהיא כתובה קודם לה': שדומה לאכסדרא שפתוח תחתיו. שכל הרוצה לצאת ממנו לתרבות רעה יוצא שבעוה"ז נתן מקום לחומר ולרצון לשלוט לעשות כפי שירצה אף שהוא נגד רצונו כביכול. כי אינו חפץ בחטא ועכ"ז נתן הבחירה בו. וכן ניתן בכחו לשוב למעשה אם יתבונן ויראה כדמסיק: מ"ד אם ללצים הוא יליץ. דתיבת הוא נראה כמיותר דה"ל למימר אם ללצים יליץ. לכך דרש בא ליטמא פותחין לו ופרש"י כלומר פותח לו להיות לץ ומניחו שיליץ. ור"ל שמפרש הוא יליץ פי' שהקב"ה פותח לו שיליץ. וכוונת המאמר הבא ליטמא שעומד במקום טהרה בין שלש המחילות ורוצה לצאת יש לו פתחים הרבה לצד צפון כי הוא כולו פתוח (ר"ל שכל הרוצה לילך בדרך רע מתענוגי עוה"ז בקיניס המדומים שמטה לצד צפון אחר עצת היצה"ר שנקרא צפוני אשר ע"ז אמרו הרוצה להעשיר יצפין) ואין צריך סיוע לצאת כי הצדדין בשוין לעומד תוך המחילות. אבל הבא ליטהר הוא שיצא כבר לצד פתוח לצפון ונטמא. ועתה כשבא לחזור ולשוב וא"א לו באותו צד דלא מסתייעא כנ"ל. ע"כ צריך סיוע להורות לו הדרך לסובבו לצד אחר לפתח קטן אשר שם: מפני שצדיקים שבו מועטין · עי' רש"א ואינו קושי' שגם הצדיקים חשובים רבים במספר כהא דאמרינן דיאיר בן מנשה היה שקול כרו"ו איש רובה של

כפוף ראשו מפני שצדיקים שבו כפופים ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומים זה לזה :

שם אמר רב ס"ת שיש בו שתי טעיות בכל דף ודף יתקן ג' יגנז ותניא תיובתיה ג' יתקן ד' יגנז תנא אם יש בו דף אחת שלימה מצלת על כולן . אמר רב יצחק [בר שמואל בר מרתא משמיה דרב] והוא דכתיב רוביה דספרא שפיר א"ל אביי לרב יוסף אי אית בההוא דף ג' טעיות מאי א"ל הואיל ואתיהיב לאיתקוני מיתקן וה"מ חסרות אבל יתירות לית לן בה חסרות מאי טעמא לא אמר רב כהנא משום דמיחזי כמנומר[א] :

דף ל ע"א [א]תניא (דברים לד) וימת שם משה עבד ה' אפשר משה חי וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע בן נון דברי ר' יהודה ואמרי לה רבי נחמיה א"ל ר' שמעון אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב (שם לא) לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגו' אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כמו שנאמר להלן (ירמיה לו) ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו :

דף לא ע"ב אמר רב חסדא על הארץ בשיטה אחרונה א"ד בסוף שיטה וא"ד בתחלת שיטה מ"ד בסוף שיטה (תהלים קג) כגבוה שמים על הארץ ומ"ד בתחלת שיטה כי היכי דמרחקי שמים מארץ :

ד דף לג ע"ב א"ר חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו השר יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ ומדת הקב"ה אינו כן עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר (תהלים קכא) ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך :

ה דף לה ע"ב [ב]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח) תניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין של ראש .

רש"י

בסוף גגו : מעשיהן אין דומין וכו' · וכבודו של זה גדול משל זה משום הכי ראשיהן כפופין דמתביישים מחברו : מצלת על כולן · שאפי' טעיות בכל דף ודף אז מצלת עליהן הך דף שלמה ומתקן: אי אית בההוא דף שלימה ג' טעיות מאי · מצלת או אין מצלת מי אמרינן שלימה בלא טעות או דילמא שלימה מד' טעיות אבל ג' לא איכפת לן : הואיל ואתיהבת רשות לתקוני · ס"ת שיש בה ג' טעיות בכל דף מתקנלהך דף בת ג' ומצלת על כולה אע"פ שיש ד' בכל שאר הדפין : וה"מ · דאמרינן ד' יגנז : כגון חסרות · שחסרו ממנו אותיות : [אבל יתירות לית לן בה · אלא גורדן : דמיחזי כמנומר · כשכותב ומגיה בו השיטןאת מה שחיסר]: אפשר ס"ת חסר · ומשה קורא לו ס"ת לקוח את ספר התורה הזה: הקב"ה אומר· ומשה אומר אחריו כדי שלא יטעה בכתב וכותב : מכאן ואילך משה כותב בדמע · ולא היה אומר אחריו מרוב צערו : כמו שנאמר להלן מפיו יקרא וגו' · שלא היה אומר אחריו משום דקינות הוו : על הארץ בשיטה אחרונה·כלומר אין בשיטה אחרונה אלא ב' תיבות הללו : בסוף שיטה · היו מתחילין לשיטה אחרונה כזה ═══ : בתחלת שיטה · היו מתחילין לשיטה אחרונה כזה ═ : מ"ד בסוף שיטה · כדי שיהו שמים על הארץ דמשמע כדכתיב כי כגבוה שמים על הארץכןיאריך ימיכם: ומ"ד בתחלת שיטה · כלומר בעי ארחוקי ארץ משמים דהכי משמע כי היכי דמרחקי שמים מארץ כן יאריכו ימיכם : על יד ימינך · דמזוזה ליד הימין היא בכניסתו : שם ה' נקרא עליך אלו תפילין של ראש · שכתוב בהן רוב השם שי"ן ודל"ת :

תוספות

ומשה כותב · יש ספרים דגרסי ומשה אומר וכותב ואומרא היא לכותבים ס"ת ומזוזות ותפילין אע"ג דמייתי ראיה מברוך שמא גם הוא היה עושה כן ובקונטרס נמי גרים אומר וכותב ופי' טעם בברוך וז"ל הקב"ה אומר וכו' :

מהרש"א

שהיא קטנה בכמות אבל לשון מועטין משמע כפירוש קמא ודו"ק : והוא משמרן מבחוץ שנאמר ה' וגו' · כפרש"י יד ימינך שהמזוזה היא מימין ביאה ואמר יומם השמש וגו' לפי שכל המאורעות רעות הבאות בעולם נתנו ביד מזלות השמים שעיקרם חמה ולבנה וכוכביהם והם המתנגדים לאומה הישראלית כמו שאמרו אין מזל לישראל ע"כ אמר שבמצות המזוזה השמש והירח לא יככה כי ה' ישמרך מכל רע שיתעורר מהם לבא עליך ולפי שאמר בענין שבסיותך בפנים ישמרך הקב"ה מבחוץ דהיינו יד ימינך ימין ביאתך לבית ושמא תאמר בצאתך לא יהיה שומרך ע"כ אמר ה' ישמר צאתך ובואך וגו' שישמור במצות מזוזה לצאתך דהיינו מבחוץ כמו בבואך מבפנים ודו"ק:[כי שם ה' נקרא וגו' אלו תפילין כו'·

הרי"ף

מסייע ורש"י ז"ל לא בחר בזה לפי שתחלת הפסוק מדבר לשון רבים ונלוים והל"ל שם ילינו ומדקאמר הוא ילין פי' שהקדוש ברוך הוא פותח לו שילין : רש"י בד"ה שם ה' כו' שי"ן ודל"ת. רמז ש"ש ה' נקר"א ר"ת שי"ן תפילין של ראש שיש בו שי"ן שהוא שם ה' נקרא עליך ויראו ממך :

עיון יעקב

עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן בחוץ . מרמז עוד ענוה יתירה שעבדיו יושבין והקב"ה עומד עליהם לשומרן כדכתיב באברהם והוא יושב והקב"ה עומד כדאיתא במדרש וענותך תרבני ע"ש וכן ביעקב מלינו וה' נצב עליו לשמרו ואפילו אם אין עושין רצונו כל כך ואפ"ה משמרן שהרי קורא אותן עבדים ואם עושין רצונו קרואים בנים וכל כך הרבה להם ענוה לפי שכ"ע דיליה ויכול למחול על כבודו כדאיתא בפרק קמא דקידושין ולכך תחלת מזמור זה עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ לפי שעושה שמים וארץ שכ"ע דיליה לכך אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך הנה לא ינום וכו' ה' שומרך וכו': אלו תפילין שבראש. וכפ"ק

עץ יוסף

סנהדרין . ואמרינן במרע"ה שהיה שקול כששים רבוא . וכל אחד לפי בחינתו ומדרגתו הוא כלול מהרבה ניצוצי נשמות וכנודע (מזה"ק) : שאין דומין זה לזה · וכבודו של זה גדול משל זה . מש"ה ראשיהן כפופין דמתביישים מחבירו (רש"י) וביאור לדבריו אף שכולם צדיקים עכ"ז כחותיהם אינם שוות יש משלים כח זה ובכח השני חסר עד שהוא מתבייש מקטן ממנו שהשלים הכח ההוא מפני שהיה מתכונתו . וזהו שאמרו בפרק הספינה על פסוק וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן נוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה . שכל אחד עושה לו חופה לפי כבודו . ואם בחופה למה לי אר"ח מלמד שכל א' נכוה מחופתו של חבירו ע"כ . ור"ל שיתבייש מחופתו של חבירו : אלא עד כאן כו' . ור"ל דודאי ספר תורה של משה לא חסרה אפילו אות אחת וכולה הוא כתבה בחייו . ומיהו לא מיחזי כשקרא דכולה ספר תורה עד וימת שם משה הקב"ה הוא אומר ומשה אומר וכותב פי' הקב"ה אומר ומשה אומר אחריו כדי שלא יטעה בכתב וכותב . וכאן מן וימת שינה שהקב"ה אומר ומשה כותב בדמע ולא היה אומר אחריו מרוב צערו כמו שנאמר להלן מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב כו' שלא היה אומר אחריו מחמת צער משום דקינות היה . ומש"ה לא מיחזי כשקרא שהרי לא היה אומרה משעת כתיבה כמו בשאר כל התורה . ועי' מ"ש בעץ ובענף בב"ב דף טו ע"א: ד על יד ימינך . עי' רש"א· ושם שדי הנכתב על המזוזה הוא ר"ת שומר דלתות ישראל לבלתי תת משחית ומחבל לבית ישראל . וזהו שקבעו בברכה בא"י שובר אויבים ומכניע זדים . שר"ת שובר אויבים ומכניע זדים גמטריא שד"י . כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך

אמר הבונה אמר רב ס"ת כו' . ממה שדרשו לעיל במאמר חזינא להו לספרי דווקני דבי רב וכו' הביאו בעל ע"י על היות הס"א אות על קבלת בעלי תשובה ואות היו"ד על הצדיקים וכו' ע"ש עלה בדעתי שס"ת שיש בו טעיות עד כמה יתקן או יגנז ניתן להדרש על אדם שיש בו עבירות עד כמה יהא נקל עליו לתקן אותם בתשובה ואם דף אחת שלמה חלק מצות בשלימות יצילהו כולו מהעבירות אם הם מהנקראות חסרות או יתרות הן אלה קצות דברי רמז ואתה ערוך במלין הוכל :

המתורגמן, א) געפלעקט .

יד יוסף

א ב"ב דף טו ע"א ושם אי' אפשר משה מת : ב ברכות דף ו ע"א . ושם דף נז ע"א . מגילה דף טז ע"ב . סוטה די"ז ע"א . חולין דף פט ע"א :

חדושי גאונים

לכלל שמיעה וקבלת הלמוד והמוסר שיעור שיראה ממנו ולחוץ ולזה היה בסוף העשרי' ותחלת האחת ועשרים טפח שבו גביע כפתור ופרח . וכבר אמרנו שהם סבות הקבול והראות השלימות ולמיתתו בשיעור יותר גדול מהראשון . אמנם אחר זה היו שני טפחים חלק שהם שמונה שנים אחרים שעומד על ענין אחד כי עד הגיעו לכלל שלשים לא יבואו מעשיו מסודרין ע"י בישול וכ"ש בהגיעו לל"ב כי אז יקנה לב דעת לפעול פעולה השכל אם מהעיונים אם מהמעשיות ולזה אחר שני טפחים החלקים היה הכפתור הראשון שבו יתחיל לצאת הקנים כי אז באמת יתחזק לעורר כחותיו השכליות והחושיות להתייחד לעבודת השכל ולצאת משאו לכלם יעשה מה שכיון בכה הבורא יתברך שמו ויתרומם ביצירתו . והנה החכמה העיונית חלקה הפילוסוף לג' מעלות זו למעלה מזו. הראשונית הכח אשר בו ידע הדבר הנקנה במופת לקוח מהקדמו' שאין עליהן מופת כמו המוחשות או המושכלות הראשונות . השני כח למעלה מזה שבו יוכל לדעת ולברר אמתת הקדמות אלו אשר לקח להתחלו' ראשונו' אם הם צודקות ואמתות ושני אלו הכחות יאמרו בחלק א' מן העיון כאלו תאמר בחכמה מיוחדת כמו הרפואה והתכונה וזולתם . אמנם יש כח למעלה מזה והוא אשר ישיג וידע על השלימות כלל הנמצאות בסבותיהן והתחלותיהן בהחלט לא בעיון חלקי . והמעשי ג"כ יחלק לג' חלקים הנהגת אדם עצמו והנהגת

(שמות לג) והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו אמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא [א]מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין: שם א"ר יהודה קשר של תפילין צריך שיהא למעלה כדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה וצריך שיהא כלפי פנים כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור:

דף לו ע"ב [ב]ת"ר ידך זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת"ל (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואומר (שופטים ה) ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים ואומר (תהלים עד) למה תשיב ידך וימינך מקרב חיקך כלה [דף לז ע"א] רבי יוסי החורם אומר מצינו ימין שנקרא יד שנאמר (בראשית מח) וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו ואידך יד ימינו איקרי יד סתמא לא איקרי:

שם בעא מיניה פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזו מהם מניח תפילין א"ל או קום גלי או קבל עליך שמתא[א] אדהכי אתא ההוא גברא א"ל איתליד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי כמה בעינן למיתב לכהן אתא ההוא סבא תנא ליה חייב ליתן לו עשרה סלעים:

התכלת פרק רביעי

ו דף מא ע"א מלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא א"ל קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית [של תכלת] מה תהא עליה א"ל ענשיתו אעשה א"ל (אין) בזמן דאיכא ריתחא[ב] ענשינן:

ז דף מג ע"ב תניא (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו קריאת שמע דתנן [ג]מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הסמוכה לך ואיזו זו [מצות] כלאים דכתיב (דברים כב) לא תלבש

רש"י

קשר של תפילין · מאחורי העורף והקב"ה מניח תפילין כדאמרינן בפ"ק דברכות נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו ואמרינן לעיל דמשום תפילין של ראש יראו האויבי' כדכתיב ויראו ממך: למעלה· בגובה הראש ולא למטה בצואר: כלפי פנים· ממול עורף ולא בצדי הראש· ל"א כלפי פנים שיהא הקשר מבפנים והנוי של דלי"ת מבחוץ כדאמרן וכוייהנלבר:

ידי יסדה ארץ וימיני וגו'· מדכתיב ידי וימין ש"מ יד היינו שמאל: רבי יוסי החורם· חוטמו משוקע כדאמרינן בבכורות (דף מג) חרום זה שחוטמו משוקע: או קום גלי· [או עמוד ולא בגלות]: או קבל עליך שמתא· דאחוכי חייכת בי: עשר סלעים· דחד בכור הוא ואית ליה תרי רישי וחשיב כתרין אע"ג דיולדת תאומים לא יהיב אלא ה' סלעים כדאמרי' בפ' יש בכור לנחלה אפ"ה התם הוא משום דא"א לצמצם אבל הכא חד הוא ואפשר לצמצם שיצאו כאחד והוו שניהם פטר רחם:

דמיכסי סדינא· שלא היה בו ציצית משום כסות לילה: סרבלא· כעין אותם שלנו שהם עגולים ואין לה אלא שני כנפים מהנטו"ל דפטור מציצית: (ענשיתו אעשה· האם אתם מענישים בב"ד של מעלה על מ"ע גרידא):

תוספות

או קום גלי וכו'· בעוה"ז ליכא אבל יש במדרש אשמדאי הוציא מתחת קרקע אדם אחד שהיו לו ב' ראשים לפני שלמה המלך ונשא אשה והוליד בנים כיוצא בו בב' ראשים וכיוצא באשתו בראש אחד כשבאו לחלוק בנכסי אביהן מי שהיו לו ב' ראשים שאל ב' חלקים ובא לדין לפני שלמה:

מהרש"א

מבואר בברכות פ"ק]: קשר של תפילין צריך שיהא למעלה כו'· הכוונה בזה כמ"ש בקדושין בפ' האומר ע"פ מ"ש [א]ג' כתרים הן כו' שכתר תורה הן הן התפילין של ראש שנאמר בהן למען תהיה תורת ה' בפיך וגו' וע"כ אמר שיהיה זה הכתר של תורה למעלה כדי שיהו ישראל למעלה ע"י התורה וכמ"ש חז"ל כי כתרך גדול מכתרם וצריך שיהו כלפי פנים כדי שיהו ישראל על ידי התורה לפנים מכל שאר הכתרים כמ"ש ת"ח קודם לכהן ע"ה ולגבי כתר מלכים נאמר בי מלכים ימלוכו וק"ל:

א"ל ענשיתו אעשה וכו'· פי' בתוספות אעשה כי האי וכו' אבל עשה גמור אפילו ב"ד של מטה מכין אותו וכו' עכ"ל· והכי מוכח בפ' הכונס [ב]דדין שמים חמיר טפי מדין אדם דכמה דברים חייב שם דחייב בדיני שמים ופטור מדיני אדם· ושאמר לו המלאך בעידן ריתחא ענשינן וכו'· ר"ל בעידן דאיכא ריתחא בעלמא היה לצדיקים להגין על דורן בתפלתן ובמצותן וע"כ יש להן להרבות במצות כדי לזכות דורן בכך ולא טלדקי למפטר נפשייהו ממצות וע"כ ראוי לצדיקים כמותך ליענש על כך וק"ל: וראיתם אותו וזכרתם את כל וגו' ראה מצוה וכו' זו ק"ש וכו'· דהיא נקראת כל מצות ה' שיש בק"ש עיקר האמונה קבלת מלכות ואחדות ע"פ מ"ש בסוף מס' מכות [ג] תרי"ג מצות הן כו' בא (מיכה) [חבקוק] והעמידן על אחת שנא' וצדיק באמונתו יחיה נמצא כשנזהר בק"ש שמפורש בה כלל אמונה זוכר את כל המצות כולן וכמ"ש שם· ומאן דתני ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת וכו' מצות כלאים וכו'· דריש כל מצות ה' ולא מקצתן כדרך שדרשו גבי כל המצוה אשר וגו' אם התחלת גמור ה"נ הכא דאי לאו הסמיכות דכלאים שרי בציצית בהאי בגדים דהיינו בכל כלי פשתן לא היה מתקיים מצות תכלת אלא בהאי בגדים בבגדי צמר אבל ע"י הסמיכות מתקיים

[א] מהרש"א ד"ה קשר. ע"פ מ"ש (יומא דף עב ע"ב): [ב] שם בד"ה א"ל בפרק הכונס (דף נו ע"א): [ג] שם ד"ה וראיתם ספ' מכות (דף כד ע"א):

יד יוסף

א ברכות דף ז' ע"א: ב תנחומא סדר כא: ג ברכות דף ז' ע"ב:

חדושי גאונים

ביתו והנהג' מדינתו. והמעולה הוא הנהגת המדינה והוא כדמות ח"א מהעיוני שהוא לוקח הנחו' הנימוסיו' ודן דין אמת לפי הנימוס. אמנם יש כח אחר מעולה ממנו והוא השכל וידיעות סודות הנחת הנימוס וטעמן על נכון עד שישכיל ליסד הנימוס לפי מקומו ושעתו והוא הדן דין אמת לאמתו כפי צורך השעה והוא כדמות השני מן העיון אבל עדיין שני חלקים אלו הם חלקיים ויש מעלה שלישית והוא הכח התבונה הכולל שיוכל להשים דת ונימוס בכל מדינ' או המדינו' ושיא ידיעת הכוללי' החלקיים לשום נימוס בכל הדברים. וידוע כי אדם א"א לו לעלות כל המעלות בבת אחת אבל ישיגם בזו אחר זו לכן היה במנורה שני קנים הראשונים כי בזמן הל"ב הגרמז במדת הטפחים כבר התחילו להראות ולפרסם בו פעולת השכל אם אל העיון ואם אל המעש' מדרגה יותר מאלו מדרגות שאמרנו. ולכן היו שני הקנים אחד מימין להראות אל קניית הדעת ואחד לשמאל והוא השלימות האחד אשר כנגדו במעשה. אמנם בכל קנה מהם שלשה גביעים לרמוז אל שלשה מיני השמיעה החושית והשמיעה הלביות רצוני ההבנה והשמיעה הרצוניות שהוא קבלה לעשות והיה אחריה בטפח הרצוף כפתור ופרח לומר שמשם ואילך יראה בשלמות למיתת שני אלו השלימות והיה טפח חלק עד הכפתור

עיון יעקב

ובפ"ק דברכות אמרינן שהתפילין עוז לישראל שנאמר ה' עוז לעמו יתן וזה יברך את עמו בשלום לפי שיראו ממך: הראה לו קשר של תפילין. לפי מה דאיתא במדרש מה שאמר משה הראני את כבודך הראני מדה שאתה מנהיג וזה שהראה לו הקב"ה קשר של תפילין שהראה לו קשר של תפילין לרמוז שמקשר לאחוריו המאמינים ומשמאילים מדת הדין ומדת הרחמים יחד בשיתוף ופני דהיינו פנים של זעם לא יראהו לבד:

ענשיתו אעשה א"ל אין בעידן ריתחא ענשינן. ואפשר לומר דמס"ע נענש משה ג"כ על שלא מל בנו ג"כ בעידן ריתחא שרתח עליו הקב"ה על סירובו בשליחות כדכתיב מקודם ויחר אף ה' במשה ועי' בילקוט ראובני סוף פרשת שמות בשם גליא רזיא וגם השטן מקטרג בשעת הסכנה בדרך במלון לכן בקש אף וחימה לבלוע אותו ואף לפמ"ש תוספות וז"ל אבל עשה גמורה אפילו ב"ד של מטה מכין אותו מ"מ התם נמי לא עבר משה אעשה גמורה אלא לפי שנתעסק במלון תחלה כדאיתא בנדרים דף לא ע"ב: ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הסמוכה לה ואיזו זו כלאים. אפשר דלברייתא ראשונה נשים פטורות מציצית כי גם מק"ש הם פטורים דשניהם מצות עשה שהז"ג משא"כ לברייתא חייבת בציצית אף שהוא מ"ע שהז"ג כיון שחייבת בכלאים כדי לזכור מצות כלאים ועיין בתוספות בערכין

ענף יוסף

ו א"ל ענשיתו אעשה. שאין הקב"ה מעניש את האדם כאשר לא יעשה אחת ממצות עשה שצוה המקום. והטעם כי די לו עונש במה שלא יטול השכר של המ"ע אשר שכרה אין קץ ואין ערך ובלתי תכלית. שע"כ אמרו (בחולין קמב) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כלומר שאין בכל העולם הזה ומלואו די שכר על מצוה אחת. וראיה מנבוכדנצר שבשכר ג' פסיעות שהלך לכבוד הבורא נתנו לו מלוכה על כל העולם. ומה יתן עוד לטורחים במצות בגוף

עץ יוסף

שר"ת חזק בריחי שעריך ברך בניך גימטריא שדי. הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. שר"ת יום דלתות שערי שדי: ה ואומר ידה ליתד כו'. ר"ל בידה אחת לקחה היתד ובידה השניה היתה מכה ביתד עד שחלפה רקתו. ר"ל עד שיצא מצד אחר. דהא ביד אחת לא היתה יכולה לעשות ב' מלאכות להחזיק היתד ולהכות בו עד שיצא לעבר השני. אע"כ בשתי ידיה היתה עסוקה. ומדקרי היד שהכתה ביתד ימינה ע"כ הא דכתיב סתם ידה ליתד תשלחנה היינו שמאל נמצא מוכח דסתם יד היינו שמאל:

אמר הבונה מי שיש לו ב' ראשים כו'. כבר פירשתי מאמר זה בדרשותי שאפשר ברמז מי שיש לו מחשבות חלוקות למילי דשמיא ולמילי דעלמא באיזה מניח תפילין איזה חלק מהם ראוי לשעבדו לה' והשיב לו בכעס כי ודאי שתיהן צריך שיהיו לשמו יתברך וכן בא מעשה ממי שהיו לו ב' ראשים בפועל ונמצא הדין להיות שניהן לה' עד שיפדו אותם ועל מה שהביאו התוספות שבאו לפני שלמה לדין האחים בעל שני ראשים וראש א' כמדומה לי ששמעתי שגזר שלמה להשליך מים רותחין על א' מהשני ראשים ואמר אם לא ירגיש הראש השני יטול כב' אחים ב' חלקים:

המתורגמן, א) איין באַנן, ב) צארען.

שעטנז [צמר ופשתים יחדו] גדילים תעשה לך תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' אשקולה מצוה זו כנגד כל המצות כולן ותניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ראיה מביאה לידי זכירה. זכירה מביאה לידי מעשה. ר' שמעון בן יוחאי אומר כל (הזהיר) [הזריז] במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם (שם ו) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. תניא היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני בשהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו (כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר וכתיב (התם) (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר דמות כסא. תניא היה רבי מאיר אומר (קשה) [גדול] עונשו של לבן [יותר] מעונשו של תכלת משל למה"ד למלך שאמר לשני עבדיו לאחד (אומר לו) [אמר] הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה עונשו מרובה [הוי אומר] זה שאמר לו הבא לי [חותם] של טיט ולא הביא:

ח שם ג ת"ר חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן תפילין בזרועותיהן ציצית בבגדיהן מזוזות בפתחיהן ועליהם אמר דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך ובשעה שנכנס דוד למרחץ וראה (שעמד) [עצמו עומד] ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום דבלא מצות כיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישבה דעתו לאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר (שם יב) למנצח על השמינית מזמור לדוד על המילה שניתנה בשמיני · רבי אליעזר בן יעקב אומר כל

רש"י

שקולה מצוה זו· מדכתיב את כל מצותי ועוד דציצית בגימטריא ת"ר וחמשה קשרים ושמונה חוטין הרי תרי"ג : ראיה · ראיית ציצית מביאה לידי זכירת מצוה : כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם ואותו תעבוד · מה להלן שכינה אף כאן שכינה : מה נשתנה תכלת · שייחדו הקב"ה למצוה זו : דומה לים · שנעשה בו נסים לישראל : ורקיע לכסא הכבוד · ומתוך התכלת היושב על כסא מתמלא עליהם רחמים ועוד נאה לישראל שיהא כסאו עליהם שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר דהיינו רקיע (וכתיב ספיר) : וכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא· אלמא רקיע (היינו) [כבמחזה] כסא ותכלת לים וים לרקיע ואבן קא חזינן: קשה עונשו של לבן · ממי שאינו מטיל ציצית מתכלת: חותם · היו עושין לבהמה או לעבד כשקונין אותן לשם סימן עבדות : זה שאמר לו המלך הבא חותם של טיט ולא הביא · עונשו מרובה שמצוי הוא : שבע ביום · תפילין שבראש ובזרוע הרי כאן שתים וארבע ציצית ומזוזה הרי שבע :

מהרש"א

מתקיים המצוה בכל הבגדים אף בפשתן ומאן דתני כיון שנתחייב אדם במצוה זו וכו' עיין שני פירושים ברש"י ולשני הפירושים יש לעיין למה תלה אותן לענין זמן גרמא במצות ציצית ולא במצוה אחרת שזמנה גרמא ויש ליישב דבלילה בשכבו האדם ערום הוא ובקומו בשחרית בתחלת קומו הוא לובש בגדים שנתחייבו בציצית ע"כ תלה כל המצות במצות ציצית דמיד שלובש הבגדים בבוקר נתחייב בכל המצות ור"ש היא דלרבנן כסות לילה נמי חייב בציצית · ומאן דתני שקולה מצוה זו וכו' · כמו שאמרו גבי מצות שבת ששקולה וכו' דהיינו דשוכחה ושכרה מרובה כדלקמן וכפרש"י בחומש שע"כ נסמכה למצות שבת · ומאן דתני וראיתם אותו וגו' ראיה מביאה לידי זכירה וכו' · נראה דמשמע ליה אותו לשון יחיד דקאי אחוט יחידי של תכלת דכתי' לעיל מיני' הכנף פתיל תכלת וגו' וע"פ מ"ש לקמן שתכלת דומה לים וכו' עד כסא הכבוד שהכונה בו שתעשה המצות לשם שמים וזה שאמר בראיית צבע התכלת תהיה זכרונך מן הדומה עד כסא הכבוד ושתהיה עשייתך לשם שמים · ורשב"י נמי דדריש מהאי קרא כל הזריז וכו' נמי מדכתי' אותו בלשון יחיד אחוט של תכלת קאי למדרש מיניה גזרה שוה דעל ידי אותו שהוא חוט של תכלת מן הדומה לדומה כדלקמן יבא עד כסא הכבוד לקבל פני שכינה דהיינו אותו תעבוד ובו תדבק וגו' וק"ל : [מפני שתכלת דומה לים כו' · מפורש פ' כיסוי הדם ע"ש]: קשה עונשו של לבן וכו' · עיין פירש"י דליכא לפרושי הכא כמו במשל בב' אנשים דהא ודאי כל איש ישראל חייב בתרוייהו ובמשל לא שייך לפרש בעבד א' כי הכא דאין דרך להביאו בב' חותמות דסגי בחד לסימן עבדות ומיהו הוה מצי לפרושי הכא נמי בב' אנשים ובמי שיש לו לבן אין לו תכלת ושיש לו תכלת אין לו לבן ולמאי דמסיק לעיל לכ"ע דהתכלת אינו מעכב הלבן והלבן אינו מעכב התכלת : חביבין ישראל שסיבבן וכו' · ר"ל באלו מצות שסבבן דרך שמירה כדלקמן חונה מלאך ה' סביב וגו' דהתפילין סביב לראש וסביב לזרוע ברצועותיהם וציצית סביב בארבע כנפות והמזוזה הוא עיקר הסיבוב של מחיצות הבית לשמור במקום הפתוח ומייתי ועליהן אמר דוד שבע ביום הללתיך וגו' פרש"י תפילין בראש ובזרוע הרי שתים וארבע ציצית וכו' עכ"ל בזוג של תפילין ניחא דחשיב להו בתרי מצות כמו ששנינו לעיל בפ' הקומץ של יד אינו מעכב את הראש וכו' אבל בד' ציצית קשה למה חשיב להו בד' כיון דמעכבין זא"ז הרי הן מצוה אחת ודוחק לאוקמא סוגיא דהכא כיחידאי כר' ישמעאל דס"ל דד' מצות הן ויש ליישב כיון דד' ציצית גופים מחולקין הן חשיב להו כד' משא"כ ד' פרשיות של תפילין דנעשין גוף אחד · ואמר כשנכנס דוד למרחץ וכו' עמד ערום בלא מצות וכו' · דבית המרחץ פטור מן המזוזה כדאמרינן בפ"ק דיומא [א] · ואמר כשנזכר במילה וכו' אמר עליה שירה שנא' למנצח על השמינית וגו' · פי' שמצוה שמינית זאת שהיתה גם במרחץ נלוה על הז' מצות שזכר וקראה שמינית לגבי שבע שזכר אבל ממה שאמר שנתנה בשמינית נראה דקראה שמינית לפי שנתנה למול ביום שמיני ללידה או ע"ש שהיא מצוה שמינית שנתנה לאברהם דז' מצות נתנו כבר לבני נח וק"ל :

הרי"ף

על המילה שנתנה בשמינית . נראה דאפשר לבאר דעל האמת היתה ראוי המילה להיות נתינתו בן י"ג שנה שבא לכלל מצות אמנם רצה הקב"ה לזכות את הנער היולד שאין בידו שום מצוה מתרי"ג מצות ואיך יתקיים לזה נתן המילה בבשרו שהיא שקולה ככל המצות שבתורה ואח"כ גם בזמן שהאדם הוא במרחץ וכיוצא בו שאין בידו מצוה מהז' מצות יש בידו המילה. עי"ל לפי שדוד היה מצטער על שנכנס למרחץ כי אסור לדבר במרחץ ד"ת וקיום האדם תלוי בתורה ואיך יכנס האדם ברצון נפשו במקום שצריך לבטל מת"ת וכיון שזכר ונתן אל לבו ענין המילה היתה ראויה בזמן שהאדם בא לכלל מצות אלא לפי שרצה הקב"ה שבזמן שלא הגיע האדם לת"ת והיאך הוא מתקיים בלא תורה לכך נתן לו המילה שתהיה

עיון יעקב

דף ג' : שקולה מצוה זו כנגד כל המצות . וטעמא כדמפרש ואזיל שע"י מצוה זו שרואה מביא לידי זכירות כל המצות שכן הוא בגימטריא כפירש"י וע"י זכירתו מביאה לידי מעשה והכי נקט ותניא אידך כוי"ו שהוא פירוש על ברייתא ראשונה : הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה. אפשר לומר ע"ד דאיתא במס' ב"ב והובא בזכרון תורת משה ערך שכינה כל מי שרואה דבר ערוה ואינו נהנה ממנו זוכה ומקבל פני שכינה וכתיב לא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והזריז במצות ציצית ג"כ אינו בא שיהנה מעבירה כדאיתא לקמן דף מ"ד גבי מעשה באדם לכך זוכה ומקבל פני שכינה : מה נשתנה תכלת . עיין בחדושינו בסוטה דף יז : משל למלך ב"ו שאמר לשני עבדיו . קרא אותן עבדים לפי שאין עושין רצון הקב"ה במצות ציצית אבל אם היו זהירים במצות ציצית קרוין בנים למקום וכדאיתא בזוהר הובא בילקוט ראובני פרשת שלח לך וז"ל המתעטף בציצית מלאכים מכריזין לפניו הבו יקר לבריה דמלכא : חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה. לפי שכל המצות הם שמירתן כדאיתא במדרשות ולכן נראה בתהלים קכ"א ז' שמירות נגד ז' מצות אלו דהיינו אל יתן למוט רגלך הא חדא ושאר שמירות שנכתבו שם ע"ש ולכן בפ"ק דע"ז דף ג' קאמר לעתיד יבאו אוה"ע ויעשו גרים ומניחין

ענף יוסף

ובנפש ובממון כסוכה ואתרוג ולולב וכדומה או הליכה לבהכ"נ שיש בהם יותר ממאתים פסיעות . ועל כן אם אדם נבער מדעת והמשכיל כ"כ שאינו מקיים מ"ע בזמנה או ותוטא אחד יאבד הון שמאבד שכר מראות זיו השכינה שאין קץ וערך לתענוג ושעשוע וחמדה כלזה עד בלתי שיעור וערך . ואיזה עונש יותר גדול מזה יש בעולם. אמנם עכ"ז בעידן ריתחא ענשינן אטשה . כי בעת שהדין גובר בעולם עושה דין גם למי שלא יתחייב זאת מצד הרחמים (באר מים חיים) :

[א] מהרש"א ד"ה כשנכנס . בפ"ק דיומא (די"א ע"א):

יד יוסף

א נדרים דף כה ע"א שבועות דף כט ע"א: ב סוטה דף יז ע"א חולין דף פט ע"א תנחומא סוף סדר שלח : ג תוספתא דברכות פ"ו : ד פי' ערום מהמצוה שהיא שקולה ככל המצות והוא שערום מציצית שהיא שקולה ככל המצות כדכתב רש"י בפסוק וזכרתם את כל מצות פי' שאע"פ שהיה לו פיאות הראש והזקן מ"מ אינם שקולים ככל המצות וכשנסתכל ועיין שיש מצוה אחת עליו שהיא שקולה ככל המצות היינו המילה כדאמרו חז"ל שתמם ואמר עליה שירה :

חדושי גאונים

השני כי מזה יהיה מתחילת הכפתור ראשון עד כפתור השני שני טפחים ואז יהיו כולן עשרה שהם מספר השנים לפי הנחותיו ארבעים ומשם יוצאים שני קנים אחרים והם מדרגות עליונים יותר מן הראשונים כי בן ארבעים לבינה ואלו השני קנים מורים על קנין מדרגות השנים מן העליוני'.והמעשי. ומשם עוד שני טפח" חלק שהוא או קרוב אל שנת החמשים התחילו שני קני מנורה אחרים שכבר הגיעה ונראה בו החכמה הכוללת המקפת בכל הנמצאו' ובכל הידיעות שהיא המדרגה העליונה שבעיון ובמעשה הרי לך טעם נכון לששת הקנים היוצאים משני צידי המנורה עד תום שלש עשרה טפחים ממנה שהם משנות האדם נ"ב וטעם היותן אלו לימין ואלו לשמאל על דרך שאמר החכם (משלי ג) אורך ימים בימינה וגו'. הנה עוד היה בקנה האמצעי שהוא עלם האדם וקומתו אחר שני טפחים חלק עוד שלשה גביעים כפתור ופרח והבזך אשר בו

כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחזוק שלא יחטא שנא' (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם:

ט שם היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא' (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך (רבי) [רב] חייא בריה דרב אויא בשבתא וביומי טבי טרח וממלא להו באספרמקי ומגדי:

שם תניא היה ר"מ אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום ואלו הן שלא עשאני עובד כוכבים שלא עשאני אשה שלא עשאני בור· רב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דהוה מברך שלא עשאני בור א"ל כולי האי נמי א"ל ואלא מאי מברך שלא עשאני עבד היינו אשה עבד [דף מד ע"א] זיל טפי:

שם ת"ר חלזון זה גופו דומה לים ובריותו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים:

י שם תניא א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעוה"ז ובעוה"ב

רש"י

הכל בחזוק · מכל וכל עומד בחזקת שלא יחטא: המשולש · בתפילין וציצית ומזוזות: סביב ליראיו · העושים מצות ויחלצם מחטא: מה ה' אלהיך וגו' · קרי ביה מאה: בשבתות וי"ט · דלא מצלו י"ח ברכות: טרח וממלא להו · למאה ברכות: באספרמקי ומגדי · באספרמקי בשמים ומגדי מיני מגדים שטעונין ברכה: כולי האי נמי · דמשבחת נפשך דאיך עם הארץ ל"א טולי האי נמי בשלמא נכרי ואשה הואיל ולא בני מצוה נינהו שפיר מברכת אלא בור בר מצות הוא: אלא מאי מברך· להשלים ג' ברכות דר"מ: היינו אשה· דאשה נמי שפחה לבעלה כעבד לרבו ל"א היינו אשה דלענין מצוה אשה ועבד שוין דגמרינן לה לה: זיל טפי · אפ"ה מזולזל העבד יותר מן האשה ל"א זיל טפי כלומר זיל והוסיף וברך שלא עשאני עבד כדי להשלים: גופו · מראה גופו תבנית דיוקנו: ועולה · מן הארץ: לפיכך · שאינו עולה אלא אחד

תוספות

[שואל מעמך · פי' ר"ת דהוי מאה ויש מאה אותיות בפסוק וי"מ דמה עולה בא"ת ב"ש מאה ובקונטרס פי' אל תקרי מה אלא מאה כלומר שחייב ק' ברכות וי"מ כדי להשלים מאה באותיותיה וכי קרינן מאה הרי כולן]:

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה הכל בפ' היה נוטל (סוטה דף כא ע"א): [ב] שם בד"ה חייב בפ' א"ע (דף ל"ג ע"ב):[ג] שם ובפ"ג דמגיל' (דכ"הע"א):

הכל בחזוק שלא יחטא שנאמר והחוט וגו' · דמיונו כי החוט המשולש הוא מגודל דרך סבוב כעין ג' מצות הללו כמ"ש לעיל שמסבבין את האדם כגדר הזה שלא יבא לידי חטא ומשמע ליה דאיירי קרא דלא ינתק לענין אצולי מחטא דלענין אגוני מפורענות שאר מצות נמי מגני כדאמרינן בפרק היה נוטל[א] מצוה בין בעידנא דעסיק בהו בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגני מפורענות אצולי לא מצלי מחטא אבל לענין אצולי מחטא אשמעינן בהאי קרא דהנך ג' מצות שמסבבין האדם מהני טפי משאר מצות ומיהו לא מצלין מן החטא אלא בעידנא דעסיק בה דלא עדיפי הנך ג' מצות מתורה דמסיק שם בעידנא דעסיק בה אצולי מחטא ובעידנא דלא עסיק בה לא מצלא וז"ש לא במהרה ינתק דהיינו בעוסק בה כמו תורה ומייתי נמי הכא מקרא דחונה מלאך ה' סביב וגו' כמ"ש דכל מצוה שאדם עושה בורא לו מלאך וקאמר דבהנך ג' מצות הסובבים לאדם בורא לו מלאך דוגמתן להיות חונה סביבו לחלצו ולשמרו מחטא דאי לחלצו מפורענות קאמר שאר מצות נמי אגוני מגני מפורענות כדלעיל ודו"ק: חייב אדם לברך מאה ברכות כו' · עי' פרש"י לפי מה שהבינו התוספות מפירושו דר"ל אל תקרי מה כו' אינו מפורש טעמו אמאי נימא אל תקרי מה כו' ולולי דבריהם היה נראה לקיים פרש"י כפי' ר"ת דר"ל קרי ביה בפסוק אותיות מאה ועוד י"ל א"ת מה כו' דלפי פשוטו דקאי מלת מה אכי אם ליראה וכו' קשה וכי יראה מלתא זוטרתא היא וכו' כדמקשינן בפרק אין עומדין [ב] ובפ"ג דמגילה[ג]וע"כ דרשו מיניה אל תקרי מה אלא מאה וה"פ דקרא מה ה' אלהיך שואל וגו' מאה ברכות ששואל הקב"ה מעמך אין כוונתו כ"א ליראה וגו' שהיא ודאי מלתא רברבי · וע"פ דעת חכמי האמת בסוד נפש רוח נשמה דמיון כהן לוי ישראל דלכך הוו ק' ברכות שמעשר מן המעשר מהם יבא לחלק הנשמה ברכה אחת שהיא חלק אלוה ממעל ורמז על זה חסר האל"ף ממאה שהיא הברכה האחת מק' הברכות היא בסוד הנשמה ממעל ליראה את ה' וגו' ובזולת האל"ף הוא מה שהוא מורה על דבר קטן אבל עם אות האל"ף שהוא חלק הנשמה נעשה מאה בסוד אי"ק וק"ל: מברך שלא עשאני בור א"ל כולי האי כו' · עי' שני פירושים ברש"י ועי"ל דבריאת איש ואשה קלים מצד ה' וקשים מצד אחד דאם יזכו הרי שכר האיש גדול מן האשה שזכה בהרבה מצות שהוא חייב בהן יותר מהאשה וכן בהפך אם לא יזכו הרי עונש האיש יותר מהעונש האשה וכיון דהבור ודאי שאינו זוכה הרי הוא גרוע בבריאתו מהאשה ולהכי קאמר כיון דכבר בירך שלא עשאני אשה כולי האי נמי מה לו לברך שלא עשאני בור דהא בכלל שלא עשאני אשה הוא כיון שהוא גרוע טפי לענין עונש וק"ל: אין לך כל מצוה קלה וכו' לא ולמד ממצות ציצית כו' · קרי ליה למצות ציצית מצוה קלה לגבי מצות חמורות דעונשן

הרי"ף

תמורת התורה כי מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' וכן בזמן שהאדם יושב בבית המרחץ המילה מגינה במקום התורה לכך אמר למצאת על המילה שנתנה בח' עי"ל רמז שיש באדם ב' אזנים וב' עינים וב' נקבי החוטם והפה הם ז' ובמילה שהוא ח' נשלמים בשלימות כל

עיון יעקב

מצות אלו לפי שחביבין ישראל על ידי מצות אלו וקחשיב לה' אע"פ שהוא רק חדא מצוה כמ"ש מהרש"א וי"ל כדאיתא לקמן שהם כד' עדים וקל להבין: חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. אפשר להסמיך טעם זה לפי שלכל אדם יש מקטרגים אלף משמאל ורבבה מימינו כדכתיב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך ולב חכם לימינו להסיר המקטרגין מימינו

שיהא השכינה אצלו כדכתיב מימיני כל אמוט לכן יברך מאה ברכות בכל יום שיקוים בו ברכות הטובה ומאה מכם רבבה ירדופו ואפשר דמה"ט נמי קי"ל כל הנוטל בידו לברך צריך שיטול בימין כדי להסיר המקטרגים שבימינו: א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה. עיין במהרש"א מה שמחלק בענין זה אבל לא יתיישב ע"פ הסוגיא דפ"ק דקידושין דף לט ע"ש ויותר

ענף יוסף

ח כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו כו'. ולכאורה אנו רואין בני אדם ששלש אלה יעשה להן ואינם בטוחים מן החטא. ואמנם כי לכאורה היה להם לומר מי שיש לו תפילין על ראשו כי הלא על הראש הם התפילין ולא בראש. ואמנם כמי ששם על ראשו לבד ואינו משימם בראשו לשום מחשבתו בהן הרי הוא כמו שמניחן על הכותל. אם הוא אינו מהרהר כלל הכתוב בהן. מה לי שמונחים על הראש או על הכותל או על השולחן וכדומה. ורק מי שיש לו תפילין בראשו שבראשו מונחים תפילין שמחשבתו קשורה ומודה בלא אשר מבואר בתפילין. והוא יחודו ואחדותו יתברך ואשר לו הכח והממשלה. וכה צווי לשעבד על ידיהם תאות הלב והנשמה שבראש עם שאר חושיו וכחיו. זה הוא אשר מובטח שלא יחטא כי מורא ופחד ואימת ה' אלהיו עליו ואהבתו קשורה עמו ומודה. וכמו כן בציצית שהוא על ארבע כנפות בגדו בכדי שבכל צד שיפנה יזכור בה' אלהיו ויירא ממנו מלאסמרות פיו תלולה וכמאמר הכתוב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' עד והייתם קדושים לאלהיכם וגו'. וגם זכירת יציאת מצרים בהם שהיא עיקר ושורש בכל עשיית המצות. שעל מנת כן הוציאנו ממצרים בכדי לעשות מצות (במ"ת סדר משפטים וריש סדר תצוה) וע"ש שהאריך שם במוסר השכל ובדברים נכונים:

ט חייב אדם לברך כו'. כתב הלבוש בריש סימן מ"ו תקנו חז"ל לברך אותם ברכות בכל יום. מפני שהיה קבלה בידם מפי דוד המלך ע"ה שראה כן ברוח הקודש ע"י מעשה שראה בימיו שהיו מתים מישראל מאה נפשות בכל יום. ולא היו יודעים על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש שעליו שהיה מפני שלא היו משבחים ומברכין כראוי לשם יתברך על כל טובותיו שהשפיע עליהם על כן היו מתים בעונש זה. לפיכך עמד דוד ותיקן להם לישראל מאה ברכות שיברכו בכל יום כנגד המאה שמתו ומאז פסקו למות. וזהו שנאמר נאום הגבר הוקם על. ע"ל בגימטרי' מאה הוי. ואסמכוה ג"כ על פסוק מן התורה דכתיב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' ואמרי אל תקרי מה אלא מאה ר"ל מאה ברכות. וחז"ל תקנו אלו מאה ברכות על סדר העולם והנהגתו מה שנהנין ממנו הבריות בכל יום.לפיכך צריך כל אדם ליזהר בהם :שלא עשני כו'.רבים מקשים למה תקנו ברכה זו דרךשלילה ולא דרך חיוב דהיינו שעשני ישראל וכן ברכה שלא עשני אשה.ומתרצים לפי שנמנו וגמרו ב"ש וב"ה טוב לאדם שלא נברא על כן לא תקנו לברך על העשייה שנעשה האדם דטוב לו שלא נעשה אלא לכל הפחות על שלא נעשה עובד כוכבים. ועיין עוד בע"ז:

עין יוסף

ט בשבתא וביומי טבא. דלא נפישי ברכות ממלא להו באספרמקי פירוש מיני בשמים. ומגדי פירוש מיני פירות. כיצד יעשה מריח זה ומברך לפניו. וחוזר ומריח ריח זה ומברך לפניו ברכה הראויה לכל אחד ואחד. ואוכל מעט

חדושי גאונים

האור מבהיק בו למעלה להורות כי האיש השלם ראוי שתיישר בכל אלו שלמיות שקדמו אל פני המעלה ר"ל לעשות רצון בוראו בבריאתו מבלי נטות לימין ושמאל כמו שהיה קנה אמצעי עמוד נצב בלתי פונה לכאן ולכאן ואורח הולך ואור נוכח פני ה' וזה יהיה סבה שיפנו אורות כל הקנים אליו על דרך שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים עכ"ל. והנה החכם הנזכר למעלה נתן טוב טעם בכל חלקי המנורה וכל דבריו בנויין על עמודי תן החכמה אבל לא שם פניו אל הכלל שאמרו בגמרא נמצא גביעים כ"ב כפתורים י"א פרחים ט' ובוודאי כוונו לדבר מה שאמרו נמצא כו' כי בלא זה מניינן למה לי ולזה תמצא הרמב"ן ז"ל שכ' פ' תרומה חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאוד והנה מצינו שנאמר החכמה מאין תמצא והוא ענין הציורים אלו וכמו שיתבאר אך נשלים תהילה דברי הראשונים ז"ל בענין זה והרב שם טוב כתב פרשת בהעלותך דבר נאות על פי כוונת בעל העקידה וזה לשונו בא במנור' שלשה דברים מקשה ואם לא עשה מקשה פסולה וצריכה להיות של זהב אמנם כשרה משאר מתכות וגביעי' וכפתוריה אינן אלא ליופי בעלמא כמו שבאדם שלשה מיני אברים יש מהן שאם לא היו מת לשעתו ככבד ולב ודומיהן ויש אברים שהיה אפשר להיו'מבלעדיהן אבל עושין החיים יותר טוב כאזנים ועינים כי מצינו הרבה עורין וחרשין ·

ובעוה"ב (אבל) איני יודע כמה צא ולמד ממצות ציצית · מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה (אחת) בכרכי הים[א] שנוטלת ת' זהובים בשכרה שיגר[ב] לה ת' זהובים וקבעה לו זמן כשהגיע זמנו הלך וישב על (פתח ביתה) [הפתח] נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו אדם ששיגר ליך ארבע מאות זהובים בא וישב על הפתח אמרה לה יכנס נכנס הציעה לו שבע מטות שש של כסף (ועליונה) [ואחת] של זהב ובין כל אחת ואחת (ספסל) [סולם] של כסף ועליונה של זהב ועלתה וישבה על גבי העליונה [כשהיא] ערומה ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה באו [ד'] ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב על גבי קרקע ואף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע אמרה לו גפה של רומי שאין אני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך אלא מצוה אחת צוה אלהינו וציצית שמה וכתיב בה (במדבר טו) אני ה' אלהיכם שני פעמים אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד ליתן שכר ועכשיו נדמו עלי כארבעה עדים אמרה לו העבודה שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה שמך (ושם) [ומה שם] עירך ומה שם רבך ומה שם בית מדרשך שאתה לומד בו תורה כתב ונתן בידה עמדה וחלקה כל נכסיה שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה בידה חוץ מאותן מצעות[ג] ובאת לבית מדרשו של ר' חייא אמרה לו רבי צוה עלי ויעשוני גיורת אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים הוציאה הכתב מידה ונתנה לו אמר לה לכי זכי במקחך אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר זה מתן שכרו בעוה"ז ולעוה"ב איני יודע כמה:

יא שם אמר רב ששת כל מי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה כל שאינו עושה לו ציצית בבגדו עובר בה' עשה כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה כל שאין לו מזוזה בפתחו עובר בשני עשה וכתבתם וכתבתם. אמר ריש לקיש כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר [שם ע"ב] (ישעיה לח) אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני:

רש"י

לשבעים שנה [דמיקן יקרין] : ציצית · מצוה קלה עשה בעלמא : גפה של רומי · (גופה של רומי) נשבעה בחיי המלך שהוא שר של רומי · לישנא אחרינא ע"ז : בפסוק אחרון של פרשת ציצית כתיב שני פעמים אני ה' אלהיכם אחד בראשו ואחד בסיפו : שליש למלכות · שניתנה להתגייר : אותן מצעות · לא מכרה והביאתן עמה והוא היה מתן שכרו בעוה"ז : הוציאה כתב מידה · וספרה לו כל המאורע שלשם שמים היא מתגיירת לפי שמעה נס גדול של חומר מצוה שטפחו לו ד' ציציות על פניו : בשמנה עשה · ארבע פרשיות יש בהן ואכל חדא קיימי הרי עשה דכתיב וקשרתם לאות והיו לטוטפות (דברים יא) ל"א בוהיה כי יביאך (שמות יג) כתיב והיה כי יביאך לאות וגו' ושמרת את החוקה וגו' ובסוף הפרשה כתיב והיה לאות הרי שלשה ובק"ש (דברים ו) וקשרתם לאות והיו לטוטפות וכן בוהיה אם שמוע (שם יא) תרין הרי ז' ושמתם את דברי אלה דדרשינן בפ' הקומץ (דף לז) דבתפילין קא משתעי שתהא שימה כנגד הלב הרי ח' : בציצית חמשה · ועשו ונתנו והיה וראיתם גדילים תעשה לך : ה' עליהם · אותם שנושאים עליהם

מהרש"א

מיתות ב"ד וכרת בלאוין ובעשין כגון פסח ומילה ואמר שאין מתן שכרן בעוה"ז וכו' והיינו דמתן שכרן בכלל נתחלק קצת מהן בעוה"ז והמותר לעוה"ב איני יודע עד כמה אבל הפירות בעוה"ז והקרן כולו לעוה"ב אינו אלא בהנהו מצות דחשיב ברים פאה ומייתי בספ"ק דקדושין : וכתיב בה אני ה' אלהיכם ב' פעמים אני הוא שעתיד ליפרע וכו' כמו שדרשו בכל מקום דכתיב אני ה' הוא אני ה' נאמן ליפרע או לשלם שכר והוסיף כאן לומר אלהיכם כי מצוה זו מעידה על כך בשינוי בגדים מכל האומות שאנו עמו והוא אלהינו כמ"ש להיות לכם לאלהים וגו' והקדים שאני עתיד ליפרע ממה שאני עתיד לשלם שכר דגבי אני ה' אלהיכם קמא הזכיר יציאת מצרים אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו' כמו שאמרו בפרק איזהו נשך [א] יצ"מ גבי ציצית למה לי אמר הקב"ה אני ה' שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לאינה של בכור אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא כמפורש שם ולז"א דד' ציצית נדמו לו כד' עדים שהם עדים מד' רוחות האדם שהוא אלהינו וק"ל : אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים וכו' · א"ל כן לפי שאין מקבלין גרים לשם אישות כדאמרי' ביבמו' [ג] והיא הוציאה כתב וכו' וספרה לו כל המאורע שלשם שמים וכו' כפירוש רש"י וק"ל : [עובר בח' עשה כו' · לפרש"י בלשון ראשון ד' פרשיות יש בהן כו' ק"ק דהא ד' פרשיות מעכבין זה את זה ומצוה אחת הן דמהאי טעמא לא חשיב ד' ציצית בד' עשה ודו"ק: ה' עליהם יחיו ולכל בהן כו' · ר"ל ה' עליהם הוא תפילין של ראש כמ"ש כי שם ה' נקרא עליך זו תפילין שבראש ולכל בהן חיי רוחי וגו' רמז על תפילין של יד שהיא כנגד

הרי"ף

אותם ז' וז"ש מזמור על השמינית במקום כילול שאמר בשבע : כל מי שאינו מניח תפילין עובר בח' עשה . עיין פרש"י לשון אחר בוהיה כי יביאך וכו' ותימה דלא חשיב ח' עשה בפרשת קדש כתיב והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך הרי ב' ובוהיה כי יביאך והיה לאות על ידך ולטוטפות וכו' הרי ב' ובפרשת שמע וקשרתם לאות והיו לטוטפות הרי ב' וכן בפרשת והיה אם שמוע ב' ואמאי איצטריך לפסוק ושמרת את החוקה ולפסוק ושמתם את דברי אלה דדרשינן ליה בתפילין וי"ל דלא חשיב עשה אלא דכתיב והיו לטוטפות אבל היכא דכתיב והיה לאות לא הוי אלא עשה אחד דכייליגהו בחד עשה והיה לאות על ידך ולטוטפות וכן והיה לאות על ידך ולזכרון ונמצאו בפרשת קדש עשה אחד ובפרשת כי יביאך עשה אחר ובפרשת שמע ב' וכן בוהיה אם שמוע ולהכי דריש ושמרת את החוקה שהוא עשה אחד ושמתם את דברי דמשתעי בתפילין הם ח' עשה :

עיון יעקב

נראה דר' נתן פליג אאינך תנאי דהתם דאמרי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא רק אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו' ואינהו סוברים דמהאי מעשה אין ראיה לפי שבא לידו דבר עבירה וכבש יצרו ולא עשאה בכלל ג"ח יחשב כדכתיב גומל נפשו איש חסד לכך אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא : באו ד' ציצית וטפחו לו על פניו. לפי פירש"י שנעשה נס ממש שטפחו לו הציצית על פניו נ"ל דמה שאמר ונדמו לו כד' עדים היינו לענין זה הוא רק על צד הדמיון כדרכן של עדים להתרות באדם קודם עבירה כן היה באלו ציצית הדמיון בזה שטפחו לו על פניו כאילו התרו בו. ואפשר דהכל היה רק על צד הדמיון לפי שהיה נזהר מאד במצות ציצית קודם שבא לידי עשיית עבירה נזכר במצות ציצית ונדמו לו כד' עדים כאילו טפחו לו על פניו ע"י כן ניצול דאי טפחו לו ממש ודאי גם היא ראתה נס כזה ולא היתה צריכה לשאול אותו מה מום וכו' : אני שעתיד ליפרע. כלומר לאפוקי מאלו שאומרים שיש ב' רשויות פועל טוב ופועל רע: כארבעה עדים. אף דבב' סגי מ"מ דקדק לומר כד' עדים ולא אמר עדים סתמא כלומר כאילו שנים יעידו עליו לרעה אם חטא ושנים לטובה אם יתנצל מן העבירה ע"פ שנים יקום דבר : כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה וציצית בה' וכהן שאינו נושא את כפיו בג' ומזוזה בב'. עולה יחד ח"י לפי שחיות אדם תלוי באלו בתפילין כדאר"ל בסמוך שהמניח תפילין מאריך ימים ובמזוזה כדכתיב למען ירבו ימיכם וכן בציצית כדאיתא בשבת דף ל"ב וכן כהן שאינו מברך כדאיתא בחידושינו בסוטה דף ל"ט ע"ש לכן קחשיב אלו בהדדי שחיות תלוי בהן והם ח"י מצות יחד:

תעלת

ע"ן יוסף

ירק ומברך לפניו ולאחריו וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו. עד שישלים מאה ברכות וביוה"כ אינו מן הדין להנות ולהריח ביום עינוי נפש מן התורה. רק ישלים בעניית אמן בחזרת התפלות וברכת התורה והפטרה ועיין באלי' רבא :

יא כל כהן כו'. וז"ל המחבר בא"ח סימן קכ"ח סעיף ב' כל כהן שאין בו אחד מהדברים המעכבים אם אינו עולה לדוכן אע"פ שביטל מצות עשה אחת הרי זה כעובר בג' עשה אם היה בבהכ"נ כשקראו כהנים או אם אמרו לו לעלות או ליטול ידיו :

[א]מהרש"א ד"ה וכתיב. בפרק א"נ (דף סא ע"ב) : [ג] שם ד"ה א"ל. ביבמות (דף כד ע"ב ועי' תוס' שם סד"ס לא בימי) :

חדושי גאונים

חיין אך חיות שאינו טוב. אמנם נכראו השערות והגבות של עינים שהם על צד היופי לבד עכ"ל. והמקובלים בפרט הרקנטי והבחיי ביארו דבר המגורה על דבר נעלם ע"פ קבלותיהם ולא ראיתי להאריך בו כי לא נתנו שום טעם לפרטיה רק על הכלל. (תורת העולה) :

צא ולמד ממצות ציצית וכו'. עי' רש"י ומהרש"א ובס' צאן קדשים כתב וז"ל פי' דמצות ציצית קלה היא לעשותה הן בהוצאת ממון הן בטרחת הגוף משא"כ שאר מצות עשה אבל המצוה גופה לאו קלה היא ולא כמו שפירש רש"י דקלה היא מחמת שהיא עשה בעלמא ולפ"ז כל מצות עשה קלים הם ומו"ר מהרש"א נכנס בדוחק לייש' למה קרי למצות ציצית קלה אבל כאשר כתבתי נכון הוא עכ"ל ולפירושו שרצה לומר דדוקא מצות ציצית היא בנעשית באפס דמי"ס וטורח הרי ר' נתן אמר שאין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה וכו' הרי דמיירי במצות קלות רבות ולמד מציצית ולדידיה צ"ל דאיירי במצות קלות שנעשות בלי ממון וטורח ולא דקדק הרב בלשונו שאמר משא"כ שאר מצות עשה וכו' והול"ל דיש מצות כציצית דר"נ לא איירי בציצית לבד: ומה שלא רצה בפרש"י דלפירושו כל מ"ע קלים וכ' דמהרש"א נדחק וכו' אני בעניי אומר שדברי רש"י ומהרש"א הם תלמוד ערוך משנה וברייתא במס' יומא דף פה ע"ב דתנן תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל ל"ת והם בברייתא אלו הן קלות עשה ולא תעשה וכו' ופ"ק דשבועות תנן הקלות והחמורות וכו' עשה

יב דף מה ע"א **כה אמר ה'** [אלהים] בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש (יחזקאל מה) חטאת עולה היא א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה רב אשי אמר (אני אפרשנה) מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה. תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו אליהו עתיד לדורשה א"ל ר' יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה א"ל תנוח דעתך שהנחת את דעתי[א]. (שם מד) כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כהנים הוא דלא יאכלו הא ישראל יאכלו א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (רבה) [רבינא] אמר כהנים איצטריך ליה סד"א הואיל ואשתריא[ב] מליקה לגבייהו תשתרי נמי נבלה וטרפה קמ"ל. (שם מה) וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית שבעה א"ר יוחנן אלו שבעה שבטים שחטאו ואע"פ שאינם רובה של קהל. חדש (שחדשו) [אם חדשו] ואמרו חלב מותר מאיש שוגה ומפתי מלמד שאין חייבים אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. ^א^אמר רב יהודה אמר רב זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גוריון שמו שאלמלא הוא נגנז[ג] ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה מה עשה (העלו לו) [העלה] שלש מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשו :

כל המנחות פרק חמישי

יג דף נג ע"א **אמרו** ליה רבנן לרבי פרידא (עזריה) [ר' עזרא] בר בריה דר' אבטולס דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא[ד] אמר להו מאי כולי האי אי ^ב^בר אוריין הוא יאי ואי בר אבהן[ה] ובר אוריין גיאי [ויאי] ואי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תכליה[ו] אמרו ליה בר אוריין הוא אמר להו ליעול וליתי חזייה דהוה עכירא[ז] דעתיה פתח ואמר (תהלים טז) אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך

מהרש"א

הלב אשר שם רוח החיים וק"ל]: וחטאת את המקדש חטאת עולה היא וכו'. לפי פשוטו לפי הנקודה מלשון חיטוי וטהרה הוא כמו וחטאו ביום השביעי וגו' ואפשר דגם לשון חיטוי דכתיב גבי פרה אדומה וחטאו ביום השביעי וגו' מלשון חטאת הוא ע"ש שפרה אדומה מקרי חטאת ודו"ק: פרשה זו אליהו וכו' מלואים הקריבו וכו' · קצת קשה דבהדיא כתיב בריש דעניגא דהקריבו פר לחטאת דכתיב ונתת אל הכהנים וגו' פר בן בקר לחטאת והיינו של מלואים הקריבו ודו"ק: [זכור אותו האיש לטוב וחנניה כו' · אפשר דהיינו דקאמר פ"ק דשבת ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה כו' וי"ח דבר גזרו שם]: ואי בר אבהן ולא בר אוריין וכו' · כיון שלא למד שיהיה בעל תורה כאבותיו אש תאכלנו ויש גורסין אימא תיכליה כיון דלא למד כאבותיו ראוי היה שאמו תשכל אותו כבר · תרגום משכלה תיכלא ור"ל שלא יהיה נקרא ע"ש אבותיו שהיו בעלי תורה דלא נקרא ולד ע"ש אבותיו עד שנולד כמ"ש ויתילדו על משפחותם לבית אבותם כמבואר בחדושי' פ"ו דסוטה ע"ש : אמרת לה' אדני אתה וגו' · ע"פ מ"ש בפ"ק דברכות [א] מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר אדני אלהים במה אדע וגו' ור"ל דלשון אדנות מורה על השררה והיכולת ועד"ז אמר שא"ל הקב"ה לכנ"י אתה אמרת לה' אדני אתה שאתה קראת אותי אדני לפרסם יכולת שלי ושאחזיק לך טובה על זאת הנה

רש"י

שם ה' בתפילין יחיו : [חטאת · בתמיה אמאי כתיב חטאת הא עולה הוו פרים דראש חדש כדכתיב ובראשי חדשיכם תקריבו עולה וגו' :] פרשה זו · דיחזקאל : אליהו עתיד לדורשה · דעד שיבא אליהו ויפרשנה לנו אין אנו יודעים לפרשה : רב אשי אמר אני אפרשנה מלואים הקריבו וכו' · והך נבואה דיחזקאל על בית שני (כתיבה) [נתנבאה] והקריבו מלואים והכי הוכי דמלואים דמשה בשמיני דידהו הוה ר"ח (ניסן) כדאמרינן במס' שבת (דף פז) בראשון באחד לחדש ונטל אותו היום נטל י' עטרות וכו' והקריב עגל בן בקר לחטאת ה"נ הקריב פר בר"ח : אלו ז' שבטים · והכי משמע וכן תעשה ותביא פר כי הוכי דכתיב לעיל מיניה תקח פר בן בקר כן תעשה בשבעה שבטים פר העלם דבר אם חדשו שום הוראת איסור ואמרו חלב מותר : מאיש שוגה · ששגגו על פיהן ואכלו חלב בשוגג מביאין פר : ואע"פ שאין · בשבעה שבטים הללו רובן של ישראל ואיכא למימר כיחידים דמו ויביא כל אחד כשבה (ושעירה) [או שעירה] אפ"ה הואיל ורוב שבטים הם חשיבי רובא ויביאו פר : העלם דבר · שנעלם הדבר מסנהדרין והורו שחלב מותר : עם שגגת מעשה · שאכלו לבור חלב שוגגין על פיהם : דבריו סותרין דברי תורה · כגון כל הנך דאמרינן לעיל דקרי לפר דר"ח חטאת וכן אותן דלעיל : שלש מאות גרבי שמן · לנרות להדליק בלילה ולדרשן :

דהוא עשירי לעזרא · ר' אלעזר בן עזריה עשירי לעזרא הסופר : מאי כולי האי · דקא מייחסתו ליה : אי בר אוריין. אם בן תורה [הוא] : יאי הרי הגון: חזייה. ר' פרידא לר' (עזריה) [עזרא]: דעכירא דעתיה · שהיה לעור : פתח · בהגדה (למגדחיה) [למחבביה] : שהודעתיך . שאני מייחד שמך בעולם :

[א] מהרש"א ד"ה אמרת . בפ"ק דברכות (דף ז ע"ב):

יד יוסף

א שבת דף יג ע"ב: חגיגה דף יג ע"א : ב ברכות יב ע"א : ג יאי ויאי כצ"ל וכך איתא בילקוט רמז קטו . וכן ראיתי שהעתיק ריב"ש סי' לד (גליון הש"ס) :

חדושי גאונים

ולא תעשה וכו' ובגמ' שם דף י"ב פריך היינו קלות היינו עשה ולא תעשה חמורות היינו כריתו' ומיתות ב"ד ע"ש וכ"כ הרמב"ם ריש הל' תשובה ומה הן הקלות ומה הן החמורות החמורות שחייבין עליהם מיתת ב"ד וכו' ושאר מצות ל"ת ומ"ע שאין בהם כרת הם הקלות עכ"ל עין רואה דדברי רש"י ומהרש"א נאמנו מאד . וכמדומה דכי קרי מצוה קלה שלא יש צורך ממון מפרש הכי בהדיא בהסיא דריש עבודת כוכבים דקאמר מצוה קלה יש לי וסוכה שמה וכו' ואמאי קרי לה מצוה קלה שאין בה חסרון כיס . פירוש דממאי דאמר מצוה קלה יש לי וסוכה שמה נראה דקלה מאחרות דאי לא הול"ל מצוה יש לי וסוכה שמה דכל מ"ע תון מפסח ומילה הן קלות ומשום הכי מפרש דאין בה חסרון כיס . גם בסוף חולין תנן ומה מצוה קלה שהיא כאיסר והולך לפרש שהיא כאיסר דכל מ"ע הם קלות להכי פירש שזו קלה גם לערך ממון שהיא כאיסר . (פתח עינים) :

אמרו לו רבנן לרבי פרידא כו' . ולכאורה יש לי קוש' בדרשה זו. שאם הוא יתברך לא ישר בעיניו להחזיק טובה לישראל מפני שכבר קדמו להם האבות . נראה שאין להחזיק טובה אלא לראשון שקדם להודיעו ולא לנמשכי' אחריו . וא"כ מטעם זה אין להחזיק טובה ליעקב שכבר קדמו יצחק וגם לא ליצחק שכבר קדמו

עיון יעקב

חטאת עולה היא אר"י פרשה זו עתיד אליהו לדורשה. אפשר לומר משום די"ל הטעם שסמך אליהו להקריב על הבמה בשעת איסור הבמות לפי שרוב ישראל טעו אז אחר הבעל ועומד וראוי הבהמ"ק ליחרב וכל העומד ליחרב כחרוב דמי לכן הקריב בשעת היתר הבמות אכן אי אמרינן [קדושה ראשונה קדשה לשעתה] וקדשה לע"ל לא הועיל לו תירוץ זה וא"כ א"כ מלואים לבית שני כיון שקדשה לע"ל לכך אליהו לשטתו דס"ל לא קדשה לע"ל לכך עתיד לדורשה שמלואים הקריבו בימי עזרא והא דכל נבלה וטרפה יאכלו הכהנים עיין בחידושינו בקידושין דף ע"ש :

אמר מאי כולי האי אי בר אוריין הוא יאי . נראה דר' פרידא הרגיש שזה עזריה התגאה את עצמו קצת ביחוס אבותיו שאוה לרבנן לומר כן לר' פרידא לס"ק ר' [פרידא] אי בר אוריין הוא יאי כי ת"ח מותר להתגאה קצת שמיני שבשמינית וכן אם הוא בר אוריין ובר אבהן אבל אם לאו בר אורין הוא נמצא שלא כדין מתגאה את עצמו וכל המתגאה נידון

הרי"ף

חזייה דעכירא דעתיה פתח ואמר אמרת לה' וגו' . הא דפתח בהאי מילתא אפשר לומר דכיון דחזא ביה דעכירא דעתיה על כל אותם החקירות שחקר אי בר אוריין הוא בא להפיס דעתו בהאי שאמרה כנסת ישראל להקב"ה רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם

עץ יוסף

יג ואי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תכליה . שהיחוס לבד אם אינו בן תורה אז מתהפך לרעתו . כי הכח הטוב הנטוע בטבע המזג הוא כאש הבוער ומאיר בלבו . אבל אם אינו הולך בדרכי אבותיו אז נהפך הוא . כי הכח הבוער בו לטוב הפכו לרע. והיה יותר טוב שיהיה מבני אבות הבלתי מיוחסים. לכן אש תאכלנו: פתח רבי פרידא ואמר כו' . ויתכן שראה רבי פרידא בלבו שהתעצבו על מה שהוא מזרע היחס כמוהו . והוא נגוע ומעונה ברעה . ומי כמו עזרא שהיו ראוים ישראל ליגאל על ידו כמו בימי משה רק שגרם החטא. וכמה רב טוב עשה עזרא בימיו שעל ידו נבנה המקדש ונתקדש ש"ש . ואוי לזרעו שהורדו ככה . ועל זה כוון רבי פרידא לדרוש הפסוק שלא יתייחס עצמו . כי אם העיקר המה האבות שהיו הראשונים שהכירו את ה' הנכבד :

המתורגמן, א) רוהיג ווירד זיין דיין גערנקען וויל דו האסט בערוהיגט מיין גערנקען, ב) עס איזט ערלויבט, ג) וואלט בעהאלטען געווארדען, ד) טהיר, ה) פאן שענע עלטערין, ו) פערצעהרען, ז) בעטריבט.

רש״י

א״ל טובתי בל עליך · דהכי משמע מה שאמרת להקב״ה ה׳ אתה אין טובתי עליך . אלא : לקדושים אשר בארץ המה · דהני תרי קראי סמיכי אהדדי וקודשא בריך הוא אמרינהו:כיון דשמעיה ר׳ (עזריה) [עזרא] בר׳ פרידא דאמר אדירי כל חפצי בם נזכר אגדה של אדיר : יבא אדיר · כלומר כך אמר הקב״ה כשעשה נקמה במצרים צללו כעופרת במים מצרים שהם אדירים : מה לידידי · מפרש רבי יצחק לקמן באברהם :
עשותה

תוספות

טובתי להחזיק לך טובה בזה אינה עליך לפי שכבר קדמוך אברהם ויצחק ויעקב שהודיעוני תחלה וכו׳ דהיינו שהודיעו יכולתי בתחלה בעולם ולהם אני מחזיק טובה על כך שנאמר לקדושים אשר בארץ וגו׳ דהיינו ישיני אדמת עפר · ואמר ואדירי כל חפצי בם · שגם אתם אינכם נענים אלא בזכותם כמ״ש [א] ושבח אני את המתים וגו׳ שלא נענה משה עד שאמר זכור לאברהם וגו׳ כיון דשמעיה דקאמר אדיר וקמפרש לה אאבות כמ״ש פתח הוא ואמר יבא וכו׳ ומפרש ואדירי כל חפצי בם אלו ישראל · ואמר יבא אדיר וכו׳ . מבואר לשון אדיר מלשון חוזק ואומץ בדרך הידור במתחכם להתחזק על דבר מה וקאמר המצריים נקראו אדירים ע״ש שהתחכמו להתחזק על ישראל כמ״ש הבה נתחכמה לו לדונם:במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם כדאי׳ בפ״ק דסוטה [ג] לאדירים אלו ישראל ע״י שמתחכמי׳ להתחזק בעבודת בוראם כמ״ש לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם יבא אדיר שהוא הקב״ה אשר לו האדרת והחכמה ונתן חכמה ודעת למי הים לשנות טבעם שיתחזקו עלמם בקריעתם על עמדם עד שיבואו המצריים לתוכו כמ״ש נערמו מים שתרגומו חכימו מיא כדאיתא נמי במדרשות והוא פירוש הכתוב משברי ים אדירים היו להתחכם כדי להתחזק על המצריים גם שהם בעלי טבע ואינן בעלי דעת היה זה כי אדיר במרום ה׳ לתת חוזק וחכמה למים הפך טבעם · ואמר צללו כעופרת במים אדירים אלו המצריים · משמע להו דאדירים קאי אמצריים ולא אמים דסמיך ליה משום דאי אמים קאי עיקר חסר מן הכתוב דכינוי דכסמו וצללו

גמרא

בעולם אמר לה טובתי בל עליך [א]אין אני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם תחלה שנא׳ (תהלים טז) לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם כיון דקא שמעיה דקא אמר אדיר פתח ואמר יבא אדיר ויפרע[א] לאדירים מאדירים באדירי׳. [יבוא] אדיר זה הקב״ה דכתיב (שם צג) אדיר במרום ה׳ . ויפרע לאדירים אלו ישראל דכתיב ואדירי כל חפצי בם . מאדירים אלו מצרים דכתיב (שמות טו) צללו כעופרת במים אדירים . באדירים אלו מים דכתיב (תהלים צג) אדירים משברי ים. יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים. יבא ידיד זה שלמה המלך דכתיב (ש״ב יב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה׳· [שם ע״ב] בן ידיד זה אברהם דכתיב (ירמיה יא) מה לידידי בביתי. ויבנה ידיד זה בהמ״ק דכתיב (תהלים פד) מה ידידות משכנותיך ה׳ צבאות. לידיד זה הקב״ה דכתיב (ישעיה ה) אשירה נא לידידי . בחלקו של ידיד זה בנימין דכתיב (דברים לג) לבנימין אמר ידיד ה׳ . ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכתיב (ירמיה יב) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה׳ יבא [ב]טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה משה דכתיב (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא. ויקבל טוב זו תורה דכתיב (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו . מטוב זה הקב״ה שנאמר (תהלים קמה) טוב ה׳ לכל . לטובים אלו ישראל דכתיב (שם קכה) הטיבה ה׳ לטובים . יבא זה ויקבל זאת מזה לעם זו . יבא זה זה משה דכתיב (שמות לב) כי זה משה האיש . ויקבל זאת זו התורה דכתיב (דברים ד) וזאת התורה . מזה זה הקב״ה דכתיב (שמות טו) זה אלי ואנוהו . לעם זו אלו ישראל דכתיב ((ישעיה מג) עם זו יצרתי לי וכתיב) (שמות טו) עם זו קנית :

א״ר

מהרש״א (המשך)

לא ידענו אמאי קאי אבל השתא קאי הכינוי דכסמו וצללו אאדירים שהם המצריים וק״ל : יבא ידיד בן ידיד וכו׳ · מלת ידיד נופל על הקירוב ודיבוק · וז״ש יבא ידיד זה שלמה כו׳ · ויקרא שמו ידידיה בעבור ה׳ ע״ש הקירוב אל הקב״ה כמ״ש לעיל מיניה וה׳ אהבו : בן ידיד זה אברהם שנאמר מה לידידי וגו׳ · שהוא היה הראשון שנתקרב ונתדבק בהקב״ה וע״כ קראו אברהם אוהבי: ויבנה ידיד זה בהמ״ק דכתיב מה ידידות משכנותיך וגו׳ · ע״ש דיבוק השכינה אשר היה שם : לידיד זה הקב״ה דכתיב אשירה נא לידידי · דהיינו שמקרב אלינו ומתדבק אלינו : בחלקו של ידיד זה בנימין דכתיב וכו׳ · שנתקרב יותר מכל השבטים כדאיתא במדרשות : ויתכפרו בו ידידים וכו׳ דכתיב נתתי את ידידות נפשי וגו׳ · שע״ש קרבתם ואהבתם לו קראם כן וק״ל : יבא טוב וכו׳ · מהידוע כי הפעולות הם ג׳ הטוב והמועיל והערב ופעולת הטוב שבהן הוא הטוב הגמור שאין בו כוונת הערב והמועיל וז״ש הטוב שהיא התורה שכולה פעולת הטוב כמ״ש כי לקח טוב וגו׳ וכל שאר לקיחות אינם כן אלא מן המועיל והערב והיא הנתונה מטוב שהוא הקב״ה הטוב האמתי כמ״ש טוב ה׳ לכל ואין רע יורד משמים אלא מצד המקבל ואינה ראויה שתנתן אלא ע״י טוב שהוא משה שהיה מרוחק מב׳ פעולות האחרים כמ״ש ותרא אותו כי טוב וכמ״ש [ג]שהחזירתו על מצריות ולא רצה להניק ועל ידו תהא נתונה לטובים שהם ישראל שהם מוכנים לתורה מצד שהם מתייחסים בני טובים שנאמר הטיבה ה׳ לטובים שהוא שב לאומה ישראלית כמ״ש ולישרים בלבותם וגו׳ שלום על ישראל והענין מבואר שלא תאמר שיש שום שינוי רצון לפניו שנתנה אז ולא בדור אחר לפי שאז ראוי הטוב להנתן מטוב ע״י טוב לטובים וק״ל : יבא זה וכו׳ · מבואר כענין שכתבנו לעיל שע״כ נסמכו ב׳ המאמרים ור״ל שלא תאמר שיש ח״ו שינוי רצון לפניו שנתנה לדורו של משה ולא לדורות שלפניו וע״כ אמר יבא זה וכו׳ מבואר מלת זה הונח על דבר מיוחד וידוע כאילו אותו הדבר במעמד ההוא של האומר וע״כ נאמר זה על המקום ב״ה כמ״ש בפסוק למה זה לי וגו׳ כי מלא כל הארץ כבודו ולפי הדמיון הזה גם לתורה ולישראל ולמשה נאמר כן מלת זה לפי שהם מיוחדים וידועים במעלותם התורה מיוחדת משאר דתות וישראל מבין האומות ומשה מבין נביאים וע״כ נתנה התורה שהיא מיוחדת מהקדוש ברוך הוא שהוא האחד האמתי ע״י משה שהוא מיוחד מבין הנביאים לדורות שהיו אז אומה מיוחדת שנאמר עם זו קנית וק״ל :

הרי״ף

בעולם וכו׳ וא״כ גם יש לך להחזיק לי טובה על שהודעתיך בעולם שאתה בר אוריין וראוי לכבדך מצד תורתך ואינך צריך לכבוד אבותיך : מאדירים אלו מצרים . קשה מנ״ל דהאדירים קאי על המצריים ולא קאי על המים דכתיב בהו אדירים משברי ים ומסייע לזה נקוד דב׳ של במים שבא נקוד שו״א כלומר במים האדירים ובדרשת אדירים אלו המצריים היה ראוי לינקד במים בפת״ח צללו במים של הים המצריים האדירים ושמא י״ל דלא שייך אדירים במים רק אבל הים ילדק לומר אדירים משברי ים שהם גלים חזקים וגבוהים אבל במים אין צודק אדירים אלא מים רבים מים כבירים ומדקאמר אדירים הוא המצריים שהיו אדירים וחזקים צללו כעופרת בתוך המים : יבא טוב וכו׳ . יש לדרוש באגדה זו למה אמר ב׳ אופנים אלו יבא טוב ויקבל טוב יבא זה ויקבל זאת כיון שהניהם ענין אחד שקיבל משה התורה מהקב״ה ונתנה לישראל ולמה אמרה בב׳ דברים הללו ואפשר שבא לשבח על קבלת לוחות ראשונות כשעלה משה למרום שעדיין לא חטאו ישראל ועליהם אומר יבא טוב זה משה ויקבל לקח טוב מטוב ה׳ לטובים אלו ישראל שאז היו ישראל טובים וישרים בלבותם אין בהם נפתל ועקש ואח״כ כשחטאו אמר הקב״ה למשה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים אז אמרו קום עשה לנו אלהים כי זה משה האיש ועל אותה שעה אמר יבא זה משה ויקבל זאת התורה אשר בה דכתיב בה וקרינן בה זכה בה חיים לא זכה בה המות מזה זה הקב״ה דכתיב זה אלי ואנוהו שלא נתרצה הקב״ה בישראל אלא מתוך המשכן שכיפר על מעשה העגל ועליו נאמר זה אלי ואנוהו אעשה לו נוה במשכן ונתן התורה לעם זו דכתיב עם זו קנית כלומר

עיון יעקב

בא כדאיתא במדרש ריש פרשת נו הטולה על מוקדה ע״ש לה״ק אם תכליה : א״ל טובתי בל עליך . אפשר שמרמזו לו ג״כ שטובתו בל עליו שהוא בר אוריין לפי שהוא בר אבהן והוא השיב לו ג״כ ברמז שמ״מ הוא טוב שהוא אדיר בן אדירים וידיד בן ידיד וטוב בן טובים ומזה בן מזה : מה לידידי בביתי . כלומר כיון שחרב בהמ״ק תו לא איקרי הבהמ״ק ידיד כדכתיב מה ידידות משכנותיך וכן ישראל אינם נקראים ידידים מאז וא״כ מה לך ידיד לעשות כאן כיון שאינן בדומין לך תו השיב על עסקי בני באתי כי אוי לאב שגלו מעל שולחנו

מהרש״א (הגהות)

[א] מהרש״א ד״ה ואדירי. כמ״ש (שבת דף ל׳ ע״א) :
[ב] שם ד״ה יבא אדיר. בפ״ק דסוטה (דף יא ע״א) :
[ג] שם ד״ה יבא טוב. וכמ״ש (סוטה דף יב ע״ב) :

יד יוסף

א שו״ע מזמור עז :
ב שו״ע מזמור קכ״ה :

חדושי גאונים

אברהם ראשון לכלם. וכבר היה אפשר לומר בזה שהכוונה אם היתה כנסת ישראל היא המתחלת מעצמה לפרסם שמו יתברך מבלי יקדים ה׳ להם אותות ומופתים המביאים לזה היה מקום לומר שיחזיק להם טובה . אמנם לא היה כן אך היא פרסמה שמו אחר שה׳ עשה עמם כמה נסים ונפלאות בהוציאם ממצרים . אבל ראוי להחזיק טובה לכל האבות ע״ה שהודיעוהו בעולם תחלה כלומר שהם היו המתחילים קודם שקבלו חסדים ונסי׳ מפורסמי׳ ממנו יתברך : ועוד יתבאר בדרך אחרת במה שנתבונן שרש שאלה זו לתבוע בפה חזוק טובה על שהודיעוהו בעולם כי נראה דבר זר . ועוד אני מדייק במה שאמרו לו בר אוריין הוא . דכיון שיחסוהו היותו עשירי לראב״ע שהיה עשירי לעזרא וכר כרי׳ דרבי אבטילס . היש לך בר אבהן גדול מזה. דוודאי אין להבין דווקא כשאביו ממש היה חכם יקרא בר אבהן ולא מצד אבותיו הקודמים . כי דבר פשוט הוא שאף מצדם יקרא כן . ואם כן יאמרו בר אוריין ובר אבהן כדקאמר ר׳ פרידא ואי בר אוריין ובר אבהן יאי ויאי . ורבי פרידא גופיה מה לו לומר ואי בר אבהן וכו׳ הרי הם אמרו שהוא נכדו של אבטילס וכו׳ שהוא בלי ספק בזה בר אבהן . ואין כאן מקום לספק אלא

יד שם א"ר [א]יצחק בשעה (שהחריב הקב"ה) [שחרב] בית המקדש מצאו [הקב"ה] לאברהם עומד בבית המקדש אמר ליה (ירמיה יא) מה לידידי בביתי א"ל על עסקי בני באתי א"ל בניך חטאו וגלו א"ל שמא בשוגג חטאו א"ל (שם) עשותה המזמתה א"ל שמא מיעוטם חטאו א"ל (שם) הרבים א"ל היה לך לזכור להם ברית מילה א"ל (שם) ובשר קדש יעברו מעליך א"ל שמא אם המתנת[א] להם היו חוזרין בתשובה א"ל (שם) כי רעתכי אז תעלוזי מיד הניח ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה ואמר [לו] שמא חס ושלום אין להם תקנה יצתה בת קול ואמרה לו (שם) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך מה זית זה אחריתו בסופו אף ישראל אחריתן בסופן. (שם) לקול המולה גדולה הצית אש עליה ורעו דליותיו אמר רב (חנן) [חיננא] בר פפא לקול מליהו של מרגלים נתרועעו דליותיהן[ב] של ישראל דאמר רב (חנא) [חיננא] בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה (במדבר יג) כי חזק הוא ממנו (אמרו) [אל תקרי ממנו אלא ממנו] כביכול שאפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם מתקיף לה רב (אחא) [חייא] בר חיננא (בר פפא) האי לקול המולה לקול מלה מיבעי ליה אלא א"ל הקב"ה לאברהם קולך שמעתי וחמלתי עליהם אני אמרתי ישתעבדו בד' מלכיות כל אחת ואחת (כשיעבוד מלכות מצרים) [כשיעור ארבע גליות] השתא [כל] חדא וחדא מאי דפסיק להו ואיכא דאמרי אני אמרתי בזה אחר זה עכשיו בבת אחת.

אמר

רש"י

עשותה המזמתה· כל מעשיהם (במזמה) [במזיד] ובכוונה: יעברו מעליך· שהעבירו מעליהם מילה: כי רעתכי אז תעלוזי· בשעת עלילותם מחזיקים יותר ברעתם ולא חוזרין בהם: זית רענן· סמיך להההוא קרא דמה לידידי: זית אחריתו בסופו· שנוטעו עכשיו ואינו טוען עד זמן גדול ואח"כ טוען פירות הרבה· ל"א שאין מתבשל מעט מעט כשאר אילנות אלא בסופו כולו יחד: דליותיהן· טרויל"ש: נתרועעו· נתרוצצו כלומר נשבר גאון עוזם: בעל הבית· הקב"ה: כל א' וא'·(בשעבוד מלכיו' מצרי') [כשיעור ארבע גליות] של עכשיו: בזה אחר זה· דהיינו ד' שיעורין: ועכשיו בבת אחת· דהוי כולו חד שיעורא אלא שיהו מפוזרין מקצתן משועבדין לבבל ומקצתן ליון ומקצתן לפרס ומקצתן לרומי:

מרחשת

מהרש"א

על עסקי בני באתי כו'· ר"ל להתפלל עליהם כדמוכח בקרא דכתיב לעיל מיניה ואתה אל תתפלל וגו' כמ"ש התוספות לפי פשטיה דקרא בירמיה כו' ע"ש: וא"ל בניך חטאו וגלו א"ל שמא בשוגג כו'· ר"ל ודי להם בגלות כמו שוגג לגבי ערי מקלט: א"ל עשותה המזמתה. דהיינו מזיד ולא סגי להו בגלות לחוד: א"ל שמא מיעוטן כו'. והעולם נידון אחר רובו א"ל הרבים: היה לך לזכור כו' ובשר קדש יעברו מעליך. לפי ענינו הל"ל יעברו מעליהם ונראה הא דקאמר לזכור ברית מילה ולא שאר מצות דר"ל היה לך לזכור להם זכות ברית מילה שמלתי עצמי בן מאה שנה והיא מצוה ראשונה הניתנה לאברהם: וא"ל הקב"ה ובשר קדש יעברו מעליך. בחטאם העבירו זכות זה שעליך: וא"ל שמא אם המתנת להם כו'. ע"פ מ"ש בגיטין (פח.) שהקב"ה צדקה עשה עם ישראל שהקדים הגלות שתי שנים לנושנתם ושמא אם המתנת להם עוד ב' שנים אלו אולי היו חוזרין בתשובה תוך ב' שנים אלו וא"ל הקב"ה גלוי היה לפני שלא היו חוזרין שהרי כי רעתכי וגו' כפירש"י שם כשעברו עבירה היו שמחים בה ובודאי לא היו חוזרים אלא מתוך צרה וא"כ צדקה עשיתי להם שגלו ב' שנים קודם: וא"ל שמא חס ושלום אין להם תקנה כו'· דמתוך רעתם זאת לא יחזרו בתשובה ואמרינן בפרק חלק דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וא"ל הקב"ה זית רענן וכו' מה זית זה אחריתו וכו'. על פי מ"ש שם שהקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשים כגזרת המן וחוזרין ע"י זה בתשובה והיינו כזית וכו' כדלקמן שאינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה כך ישראל אין חוזרין בתשובה אלא ע"י יסורין ואחריתו בסופו דקאמר על כונה זו דר"ל אחריתו הוא תכליתו אינו אלא בסופו שנשתנה להיות שמן דהזית גופיה כמו שהוא אין לו שום מעלה עד תכליתו שנעשה שמן וכדאמרינן בסוף הוריות (יג.) כשם שהזית משכח תלמוד של ע' שנה כך שמן זית משיב תלמוד של ע' שנה ולזה בז' מינין של א"י לא כתיב זית כמו גפן תאנה וגו' אלא זית שמן שהזית כמו שהוא אינו דבר חשוב בז' מינין אלא השמן היוצא ממנו כך ישראל אין אחריתו ותכליתו בעולם הזה אלא בסופו דהיינו לימות המשיח אחר שיחזרו בתשובה ע"י יסורין כמו השמן שלא בא אלא ע"י כתישה ודו"ק: לקול מלייהו של מרגלים וכו'· דמשמע בקרא שהיה הלוותם ובכייתם בהשמעת קול כמ"ש ויהס כלב את העם וגו' והיא הביאה בכייה לדורות בט' באב כדאמרינן בפרק חלק ובפרק אלו נאמרין ע"ש והיינו נתרועעו דליותיהן של ישראל בשעת החורבן. ומייתי דאר"ח וכו'. דודאי משום שהוציאו המרגלים דבה על הארץ כמשמעות הכתובים לא היה להם עונש כל כך להיות להם עי"ז בכייה לדורות אבל דבר גדול דברו המרגלים כלפי מעלה כי חזק הוא ממנו כו' כביכול כו' כמפורש פרק אלו נאמרין בעון זה ודאי נגזרה בכייה לדורות וק"ל: האי לקול המולה גדולה לקול מלה גדולה מיבעי ליה וכו' כצ"ל: קולך שמעתי וחמלתי כו'. דריש המלה מלשון חמלה שהחי"ת מתחלף בה"א באחה"ע וק"ל: אני אמרתי כו' השתא כל חדא וחדא מאי דפסיק כו'. נראה דר"ל שכבר נגזר ונפסק שיעבוד ד' מלכיות בגזירת בין הבתרים כמ"ש במדרש אימ"ה זו מלכות בבל חשיכ"ה זו מדי גדול"ה זו יון וכו' והשתא בשעת החורבן גרם החטא שישתעבדו בד' מלכיות כל אחד

עיון יעקב

שלחנו והשיב לו הקב"ה בניך הם ולא בני כיון שחטאו וגלו: א"ל היה להם לזכור ברית מילה. כלומר כיון שעל ידי המילה שהיא גדולה כדאיתא בנדרים מקרין ישראל דבר חשוב שאפילו מועטים שלא חטאו לא יתבטלו:

הרי"ף

לישראל שחטאו בעגל לפי שבזמן שישראל זכאין נקראו בנים ובזמן שאינם זכאין נקראו עבדים דהיינו עם זו קנית: א"ר יצחק בשעה שהחריב הקב"ה את בהמ"ק וכו'. נראה לבאר אגדה זו שאברהם היה עומד בב"ה בתפלה כדכתיב אל המקום אשר עמד שם שהיא תפלה אמר לו הקב"ה מה לידידי בביתי כלומר מאי איכפת לך בחורבן ביתי כי הצדיקים והאבות הם המרכבה והיכל ה' המה ואין לידידי להצטער על עסקי ביתי א"ל שאע"פ שאין אני זקוק לבהמ"ק על עסקי בני שצריכים לו באתי. או ירצה איני עומד בתפלה על בהמ"ק אלא על עסקי בני באתי להתפלל עליהם א"ל בניך חטאו וגלו שכיון שחטאו יותר טוב להם הגלות לפי שהגלות מכפרת עון א"ל בשוגג חטאו והתורה מכפרת על השגגות שהתורה היא במקום הקרבנות זאת התורה לעולה ולמנחה וגו' ובזה אני דורש בתורה סמיכות פסוק וזאת התורה לפסוק אז יבדיל משה שהם ערי מקלט להורג נפש בשגגה לדרוש וזאת הפעולה שעושים ערי מקלט עושה התורה להגן על שגגות בני ישראל אמר ליה עשותה המזמתה בכוונה ובמזמה ענו אמר ליה היה לך לזכור ברית מילה שהרי עתיד הקב"ה לגאול את ישראל בזכות המילה כדכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך ואם המילה גואלת למי שכבר גלו כ"ש שתגין עליהם המילה שלא יגלו א"ל ובשר קודש יעברו מעליך דהיינו שהיו מושכים בערלתם ואין תועלת מהם שיחזרו בתשובה כי רעתכי אז תעלוזי באותו פרק שעושים הרעה תעלוזי ותשמחי וכיון שהם שמחים על עשיית הרע איך יעשו תשובה שצריך חרטה ועצבון על המעשה רע כיון ששמע כן היה צועק שמא ח"ו אין להם תקנה יצאת בת קול ואמרה זית רענן וכו' וכ"ת היאך שישראל יחזרו לגבולן באחריתן אבל המקדש שנחרב מה יהא עליו לזה אמר לקול המולה גדולה דהיינו מלה שדברו המרגלים שאמרו גדולה כי חזק הוא ממנו על אותה מלה הצית אש עליה ע"פ הדין והאמת כי מאותה שעה שהיה ליל ט' באב נגזר החורבן שאמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם וכו' ונתרועעו דליותיהן שהיו ברום המעלות כגפן המודלת למעלה ואח"כ נתרועעו ונפלו לארץ: א"ל הקב"ה לאברהם קולך שמעתי וחמלתי עליהם וכו'. נראה דהכי דריש לקול אברהם בשביל קול אברהם עשה הקב"ה חמלה גדולה:

עין יוסף

יד אני אמרתי כו' ואיכא דאמרי כו'. יבואר ע"פ מ"ש בשה"ש רבה פ"ב סי' כ"א וז"ל קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח בשעה שאומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלים אומרים לו היאך אנו נגאלים ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות. והוא משיבן שתי תשובות. וא"ל אחד מכם גולה לברבריא ואחד מכם גולה לסמטריא דומה כמו שגליתם כולכם. כותי אחד או ברבר א' בא ומשעבד בכם כמו שמשעבדת בכם כל אומתם. וכאילו נשתעבדתם בע' אומות ובחודש הזה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם ראש חדשים ע"כ. וזה ידוע שכבר נגזר ונפסק שעבוד ד"מ בגזירת בין הבתרים כמ"ש במדרש אימה זו מלכות בבל חשכה זו מדי כו'. והשתא בשעת חרבן גרם החטא שישתעבדו כל ישראל תחת כל אחד ואחד מד"מ כפי השיעור שנגזר עליהם כמו שהיו שהשתעבדו

המתורגמן. א) געוואַרט. ב) דיא צווייגען.

יד יוסף

א פתיחתא דאיכה רבתי סימן כד איכה רבתי פ"א סי' כא. ילקוט ירמיה רמז רפח:

חדושי גאונים

אי בר אוריין הוא או לא. אולם יראה כי בלבד מה שיתוייב האדם עכ"פ להשתדל בהשגת שלמותו מצד עצמו. עוד יתוסף עליו חיוב עצמי בהיותו בן טובים ובן גדולים כי מצד שרשו ומחמת אבותיו צריך להתאמץ לבלתי השפיל והחסיר טוב מדרגתם ולהחשיך אור מעלתם בשלא ידמה להם ויהיה נגרע מערכם. וזה הוא אצלי המובן מאמרם ז"ל אבותינו ערבים לנו וכו'. דהיינו שהאבות שלנו הקדושים הם כערבי' שמכריחים הבנים לשמור התורה לבלתי יגרעו משלמות אבותיהם. ובזה יפורש כוונת הכתוב. ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר. שמלת לאמר כבדה. כיון שאינה לאמר לאחרים כמו ברוב המקומות. אלא יאמר כי הוא ע"ה להלהיב את שלמה עליו השלום ולהעירו על רדיפת השלמות בכל כחו גוהו להיותו אומר תמיד שהוא בנו. כי מאמירה זו שהוא אומר כי הוא בן דוד ימשך לו שישתדל לבלתי יגרע ערכו מערך אבותיו השלמים ושעל כל פנים יוכרח להדמות להם. ועל כן א"ר פרידא מה תצטרכו להאריך לי ביחוס החכם הזה מדורותיו הראשונים כי אני מבין מאריכות ספורכם כל שלשלת זה א' מג' דברים וצריך שתפרשו לי איזה מהם היתה כוונתכם כדי שאדע היאך אתנהג עמו. כי אפשר שאמרתם היותו בן חכמים גדולים מכמה דורות למען אדע מזה שא"כ מן הסתם כיון שאבותיו היו חכמים ממילא ודאי גם הוא בעצמו הוי בר אוריין כי פשיטא שלא היה רוצה להיות נופל מאבותיו וגרוע מהם ונמצא שאכבדהו מצד תורתו של עצמו להיותו בר אוריין

מרחשת · לשון רמש דמתרגמינן רחשין : מ"ט דר"י · דמרחשת יש לה כיסוי ומחבת אין לה כיסוי : אי נימא · דמשמעותא דמדנקרא מרחשת דמשמע דאתיא ארחושי הלב שהוא דבר מכוסה לפיכך מעשיה מכוסין ומחבת באה אמחבואי [הפה] לשון ניב שהוא בגלוי : רחושי הלב · הרהור עבירה : מחבואי הפה · נבוחי הפה כגון שהרכיל : נחבאת · טמונה ולב חבוי וטמון הוא : אלא גמרא · דזו מכוסה וזו מגולה : הורקנוס וארסטובלוס · שני אחים היו: והיה שם זקן אחד· מבפנים: חכמת יונית · רמיזות : על אותה שעה כו' · שאותן החיילות החריבו כל סביבות ירושלי']:מעשה שבא העומר מגגות צריפין וכו' . מפורש שם במשנה מצות העומר להביא מן הקרוב ומפרש שם בגמ' משום כרמל א"כ משום דאין מעבירין על המצות: פי' כרמל תקריב רך ומלא שתהא התבואה רכה ומללת ואי מייתי מרחוק כשיב לה זיקה ומתקשה בדרך ואי כרמל במנחת עומר כתיב א"כ אין מעבירין וכו' הלכך כשבאו מירושלים לבקש עומר אותם שמולא האשון נוטל דאין מעבירין על המלות ומפורש שם בגמ' שבימי חשמונאי היו החיילות והחריבו כל סביבות ירושלים והצריכו להביא מגגות צריפין וכו' שהיו רחוקים מירושלים) : [כי מטא עומר · זמן עומר] : אברזו · הכריזו שכל מי שיודע תבואה שיודיענה : חרשא · חרש שומע ולא מדבר: אאיגרא · גג :

ואחד כשיעור ד' מלכיות וא"ל הקב"ה לאברהם קולך שמעתי וחמלתי עליהם לבטל אותה הגזירה אלא שלא ישתעבדו כל חדא וחדא אלא במאי דפסיק לה בגזירת בין הבתרים . וא"ד אני אמרתי בזה אחר זה וכו' כפרש"י בבת אחת שיהיו משועבדים בבת אחת לכולן דהיינו שיהיו מפוזרים כו' וזה זכות לישראל כדאמרינן פ"ק דע"ז [א] דא"ל קטיעא בר שלום חדא דלא יכלת להו דכתיב כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם כו' ודו"ק : לומר לך מה זית כו' לא בימי הגשמים כו' . ימי הגשמים הוא משל לעה"ז שהיו ימי שיעבוד כמו שת"י בפסוק כי הנה הסתיו עבר הגשם וגו' זמן שעבודא דדמי לסתווא פסק וכו' מרות מצרים דמתילא למיטרא וכו' ע"ש. ואמר דעליו אין נושרין כו'. העלים הוא משל אל ההמון כמ"ש בפרק ג"ה [ב] עלין שבה אלו ע"ה ואלמלא עליה לא אתקיימי אתכליא והיינו דודאי תלמידי חכמים שבהם שנדמו לאשכלות כמ"ש שם יתבטלו כמ"ש במסכת שבת [ג] עתידה התורה שתשתכח מישראל אבל העלים שהוא רמז לכלל ישראל לא יהיה להם בטלה לעולם וק"ל: אילימא מרחשת דאתיא ארחושי הלב כו' . לפי שכל הקרבנות כגון חטאת אשם עולה ושלמים מפורש בהו על מה הם באים ולא כן במנחות לזה אמרו שמעשיהם של מנחות מורים על מה הם באים מרחשת דאתיא ארחושי הלב כו' פירש"י הרהור עבירה עכ"ל עולה נמי באה אהרהור עבירה אלא דהיינו עשיר אבל המנחה היא קרבן עני: אמחבואי הלב דכתיב למה נחבאת וגו' · פרש"י שהלב חבוי טמון הוא עכ"ל ועי"ל דמייתי למה נחבאת בלב כמפורש ותגנוב את לבבי וגו' וק"ל :

עומר מגגות צריפים וכו' אתא ההוא חרשא וכו'. עיין פירש"י וזה היה מקום רחוק מירושלים כדמוכח במתניתין ויש להוסיף פירוש בזה דבכונה החריבו תבואות החיטין והשעורין שמהם באים העומר ושתי הלחם כדי לבטל העבודה כדלעיל גבי תמידיןוגם במקומות הרחוקים החריבו מטעם זה ולא נשתיירו רק אלו שני מקומות מהרחוקים דהיינו גגות צריפין שנקרא כן על שם שהסתירו מקומן וכיסו

אמר ריב"ל למה נמשלו ישראל לזית [לומר לך מה זית (זה) אין עליו נושרין[א] לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אף ישראל אין להם בטלה [עולמית] לא בעוה"ז ולא בעוה"ב (ואמר) ר' יוחנן [אמר] למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית (זה) אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה[ב] אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין: דף סג ע"א מתני' מה בין מחבת למרחשת מרחשת יש לה כיסוי מחבת אין לה כיסוי דברי ר' יוסי הגלילי וכו' : גמ' מ"ט דרבי יוסי הגלילי אילימא מרחשת דאתיא ארחושי הלב כדכתיב (תהלים מה) רחש לבי דבר טוב ומחבת דאתיא אמחבואי הפה כדאמרי אינשי אמנבח נבוחי[ג] אימא איפכא מחבת דאתיא אמחבואי הלב דכתיב (בראשית לא) למה נחבאת לברוח מרחשת דאתיא ארחושי כדאמרי אינשי הוה במרחשן שיפוותיה[ד] אלא גמרא גמירי לה :

רבי ישמעאל פרק ששי

טו דף סד ע"ב תנו רבנן כשצרו מלכי בית חשמונאי [זה על זה והיה הורקנוס מבחוץ וארסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית לעז להם בחכמת יונית אמר להן כל זמן שעסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם למחר שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו ארור שיגדל חזיר וארור שילמד בנו חכמת יונית ועל אותה שעה שנינו מעשה] :

טז שם פיסקא מעשה שבא העומר מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר כי מטא עומר לא הוו ידעי (היכא איכא) [מהיכא אייתי] עומר (לאיתויי) אברזו אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידיה אאיגרא וחדא ידיה אצריפא

אותן זריעת השעורים בגג של צריפים שלא יכירו בו האויבים וכן עין סוכר שזרעו החטין במקום הסכור וסמוי מן העין ולכך לא מסרו הדבר הזה אלא לחרשים שאינן מדברים כדי שלא יודע דבר זה לאויבים ומרדכי נמי לא הוי ידע אלא בחכמתו מתוך רמיזת החרשים ודו"ק :

עיון יעקב

כשצרו מלכות בית חשמונאי . עיין בחידושינו בב"ק בפרק מרובה: אתי האי חרשא . נתגלה הדבר דוקא ע"י חרשין לפי שבאותו הדור עשו עצמן כחרשין ואטמו אזנם משמוע

עין יוסף

כל ישראל תחת מלכות מצרים וא"ל הקב"ה לאברהם קולך שמעתי וחמלתי עליהם לבטל אותה הגזירה . אלא אפילו ישראל אחד ישתעבד תחת מלך אחד יהי' נחשב כמו שנשתעבדו כולם . וז"ש אני אמרתי ישתעבדו בד"מ כל אחד ואחד מישראל כמו שנשתעבדו כולם תחת מלכות מצרים . השתא חדא חדא ר"ל כל א' וא' מישראל אם ישתעבד תחת איזה מלך מד"מ יולאין מאי דפסק להו בגזירת בין הבתרים. וא"ד אני אמרתי בזה אח"ז ר"ל בתחלה ישתעבדו תחת בבל ואח"כ תחת מדי ואח"כ כו' עכשיו בבת אחת שאפילו אחד אחד משאר אומות בא ומשעבד בכם כשאתם תחת מלכות אחד מד"מ ג"כ נתונים כאילו נשתעבדתם תחת כולם :

אמר הבונה מה בין מחבת כו' . בדמות שכלים מהמנחות האלה דשמותיהם הודיעו על מה היו המנחות באות כי לא נתפרש בכתוב כמו בכל שאר הקרבנות וגם על הרהור הלב היה לעני כמו העולה לעשיר :

המתורגמן. א) פאללען דיא בלעטטער ניכט הערונטער. ב) דורך שטאססען. ג) רעדען. פלוידערן. ד) זיינע ליפען בעוועגען זיך.

לבן עצמו שיש לו לתלות הכבוד על האב . אבל שאחרים יאמרו כן יש קפידא . ולפי שחשש שמא זו היתה דאגתו. ע"כ רצה לפייסו על ככה . ופתח באגדה זו כי מפשוטה נראה שאפילו לכל עדת ישראל אומר הבי"א שאינו רוצה להחזיק טובה להם אפילו במה שיש בהם מהשלמות שהודיעוהו בעולם לפי שקדמו להם בזה אבותיהם . ואל האבות שייך להחזיק טובה ולא להם. ובעיקר הדרשה יראה הכוונה כי הוא נודע היות כל ההצלחה הנפשיית תלויה בהשתלם האדם בשלשת ההנהגות המפורסמות . של עצמו ושל ביתו ושל מדינתו . אשר עליהן חבר החכם ע"ה שלשת ספריו שיר השירים אשר לשלמה מבלי שום תאר אחר . להנהגת עצמו . משלי שלמה בן דוד מלך ישראל להנהגת הבית . כי כן התחיל במוסריו שמע בני מוסר אביך וגו' . והמיד ירבה למודים ותוכחות בשם זה של בני כאשר ייסר איש את בנו . ודברי קהלת בן דוד מלך בירושלם להנהגת

[א] מהרש"א ד"ה אני אמרתי . פ"ק דע"ז (דף י' ע"ב) : [ב] שם ד"ה לומר לך בפ' ג"ה (חולין דף נב ע"א) : [ג] שם כמ"ש במס' שבת (דף קלח ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות דף נו ע"א: ב חגיגה דף ג ע"א:

חדושי גאונים

אלא שאתם רוצים להוכיח שהוא בר אוריין להיותו בן לחכמים ההם . ועל זה אמר אי בר אוריין הוא יאי . או אפשר שכוונתכם להזכיר יחוסו למען אוסיף בכבודו ביותר שאת לפי שמלבד הכבוד הראוי לו מצד עצמו להיותו בר אוריין יש לו עוד יתרון שהוא גם כן בר אבהן . ועז"ז אמר ואי בר אבהן ובר אוריין יאי ויאי. או שמא רציתם לומר כי עם שהוא מצד עצמו אינו ראוי לכבוד שאינו בר אוריין . מ"מ בשביל אבותיו ראוי להתכבד וזה איני שומע לכם לכבדו כלל . כי"א בר אבהן הוא ולא בר אוריין אדרבא אשא תיכליה כי חלל כבוד אבותיו . והם השיבו לו כי כוונתם האמתית היתה החלוקה הראשונה . שרצו להודיע לו שהוא בר אוריין כי הוא יבין היותו בן מצד שזכירם חכמת אבותיו. וכשבא אלו ולא הוה דהוה עכירא דעתיה. נכנס בדמיונו של רבי פרידא ע"ה שאולי איזה מאותם התלמידים ספר לרבי עזריה הדברים ההם ונצטער על שנכנס בחלוקה אבל רבי פרידא לחשדא אם אולי לא יהיה הוא בר אוריין כאבותיו ושיצטרך להתכבד דוקא בעבור אבותיו. דאף על גב דאמרינן בקדושין[ב]דמשמע כדבר אביו לא יאמר עשו בשבילי וכו' . הייט

אצריפא[א]) אמר להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמי' צריפין גגות או גגות צריפין בדוקו ואשכחו כי בעו לאיתויי שתי הלחם לא הוו ידעי (היכא איכא) [מהיכא לאתויי] אכרזו אתא ההוא [גברא] חרשא אותיב (חדא) ידיה אעיניה וחדא ידיה אסיכרא א"ל מרדכי ומי איכא דוכתא דשמיה עין סוכר או סוכר עין בדוק ואשכחו [הנהו שלש נשים דאייתי שלש קינין חדא אמרה לזיבתי וחדא אמרה לימתי וחדא אמרה לעונתי סבור מינה זיבתי זבה ממש לימתי ממש לעונתי לעונתה דכולהו חדא חטאת וחדא עולה אמר להו מרדכי שמא בזוב סיכנה שמא בים סיכנה שמה בעינה סיכנה דכולהו עולות נינהו בדוק ואשכח [דף סה ע"א] והיינו דתנן] (תנן) אפתחיה על הקינין פתחיה זה מרדכי למה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן ויודע בשבעים לשון כולהו סנהדרי נמי (הוו) ידעי שבעים לשון דא"ר ביוחנן אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי מראה בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעים שבעים לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן אלא דהוה בייל לישני ודריש והיינו גדכתיב (עזרא ב ונחמיה ז) (נחמיה) מרדכי בלשן:

שם היו בייתוסין אומרים עצרת אחר שבת נטפל [ג]) להם ריב"ז וא"ל שוטים מנין לכם ולא היה אדם אחד שהיה משיבו חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט[ג]) כנגדו ואמר משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא עמד ותקנה אחר שבת כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים קרא עליו מקרא זה (דברים א) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר [שם ע"ב] ואם משה רבינו אוהב ישראל היה למה איחרן במדבר ארבעים שנה א"ל רבי בכך אתה פוטרני א"ל שוטה ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלכם כתוב אחד אומר (ויקרא כג) תספרו חמשים יום וכתוב אחד אומר (שם) שבע שבתות תמימות תהיינה הא כיצד כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות באמצע שבת:

דף סט ע"ב בעי ר' זירא חיטין שירדו בעבים מהו

רש"י

צריפא. בורד"ל שאין לו גג אלא חד מלמעלה ומן ערבה הוא: מרדכי · שהיה בימי אחשורוש: שתי הלחם · של חטים: אעיניה · בעינו: סיכרא · חור שבמזוזת הדלת שבו תוחבין הבריח לנעול: [קן · שני עופות: לזיבתי. אני מביא הקן זה: [וכן] לימתי · [וכן] לעונתי: לזיבתה ממש · דזבה מביאה לאחר ימי ספרה קן אחד: לימתי ממש · היינו זבה שופעת כיס: לעונתה ממש · היינו נמי לעונת קרבן זיבתה ליום שמיני שלה דכולהו תלתא קינין חדא פרידה חטאת וחדא עולה דקן יולדת וזבה אחד חטאת ואחד עולה: בזוב סיכנה · שהיה שופעת דם יותר ונסתכנה למות ונדבה לקינה להביא דהוין תרוייהו עולות נדבה וזו שאמרה לימתי בים סיכנה וזו שאמרה לעונתי בעינה סיכנה: והיינו דתנן · במס' שקלים]: פתחיה על הקינין · על השופר שסמו קינין שהמתנדב קן מביא מעות ונותן לתוכו די"ג שופרות היו במקדש וכו' במסכת שקלים: שפותח דברים ודורשן · בגמרא מפרש: בעלי קומה · שיראתו מהם בעלי דינין שלא ישקרו: בעלי כשפים · שאם יהיה הנדון מכשף וישביע הסייף והאור שלא ישלטו בו יעשו הם מכשפות וימיתוהו בכל מיתה שיוכלו (והייט דאמרינן באלו מציאות מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה ט וכו'): מפי התורגמן · שלא יחליף התורגמן טענותיו ויחייבוהו: דהוה בייל לישני · בולל ומערב הלשונות: ודורשן · כגון עין סוכר וגגות צריפין והיינו דקרו ליה מרדכי בלשן: מנין לכם · דהאי ממחרת השבת ממש הוא: זקן אחד · בייתוסי היה: מפטפט · בדברי ויכוחין: י"א יום וגו' · שאם היה משה מוליך את ישראל דרך הר שעיר היו באין בי"א יום לקדש שהיא סמוכה לא"י: ואם אוהב ישראל היה למה איחרן מ' שנה. ודיאי בעלמא קאמר ליה משום דהוא היה אומר דברי הבל: לא תהא תורה שלמה שלנו. לדחות אדם בקנה ובקש כשיחה בטילה שלכם דלנו יש ראיה ולכם אין ראיה: חמשים יום · משמע ימים ולא שבועות [וכתוב אחד אומר שבועות] ושבועות לא קרי אלא אותן המתחילות בא' בשבת ומסיימות בשבת: הא כיצד. הא ביו"ט ראשון של פסח שחל להיות בשבת (וממחרתו) [דממחרתו אחר] השבת דהוא יום הבאת עומר ומתחילין למנות מתוקם שבע שבתות תמימות תהיינה: ביו"ט של פסח שחל להיות באמצע שבת · דמתחילין למנות ממחרתו מתוקם קרא בחמשים יום ולא בשבועות שלימות אלא מתחילין למנות באמצע שבת: שירדו בעבים · עם המטר כששתו העבים באוקיינוס ובלעו ספינה מלאה

תוספות

אמר להו מרדכי. פי' בקונטרס שהוא מרדכי שהיה בימי אחשורוש ותימה הוא לומר כן שהאריך ימים כל כך ונראה על שם מרדכי הראשון היו נקראים הממונים על שמו לפי שאין ממנים אלא בקיאים בעלי שכל ומדע: עמד ותקנה. והקב"ה הסכים על ידו: י"א יום. פי' בקונט' שאם היה מוליך את ישראל דרך הר שעיר היו הולכים בי"א יום שהיא סמוכה לארץ ואם היה אוהבן למה איחרן ובפי' החומש פי' שכל אותו הדרך הלכו בג' ימים כו' והשתא נראה דלהכי מייתי האי קרא די"א יום שאם היה אוהב את ישראל למה איחרן מ' שנה ולא הגליאו ללכת כמו שעשו באותן ג' ימים: חטין שירדו בעבים · פירש בקונטרס ששתו באוקיינוס ובלעו ספינה מלאה חטין וקשה לר"ת דאי מחו"ל וכי הותרו לשתי הלחם בשביל שהיו בעבים מכל מקום ממושבותיכם בעינן וליכא ואי מא"י וכי נאסרין הן ע"י כך אלא נראה לי דע"י נס ירדו בעבים כי הנהו אטמהתא

מהרש"א

חדא אמרה לזיבתי וכו' סבור מינה וכו'. עיין פרש"י ובירושלמי דשקלים פ"ה מפורש בקצת בע"א זאת שאמרה לימתי סברין כו' זאת שאמרה לעונתי סברין למימר שופעת דם כמעיין אמר להו בעין אסתכנת זאת שאמרה לזיבתי סברין למימר זבה ממש א"ל בא זאב ליטול את בנה עכ"ל וכ"ה בערוך בערך זב ע"ש: פתחיה על הקינין זה מרדכי כו'. מפירוש הרע"ב במס' שקלים דצריך שיתמנה חכם גדול ובקי ע"ז כדאמרינן קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות כו' ע"ש ויותר נראה לפרש מה"ט דקאמר הכא דבעי חכם לידע בכל לשון הבא עם הקינין ולהבין מאי דקאמרי וק"ל: והיינו דכתיב במרדכי בלשן. קרא הוא (בד"ה) [בעזרא] אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן וגו' ולא ידענא מהיכא משמע ליה למדרש שם בלשן שהוא מרדכי ולמה לא נימא שהוא שם אחר כמו אינך דכתיב בהאי קרא וי"ל משום דלפי ענינא ה"ל להקדים מרדכי דרך חשיבותו בהנך דחשיב דכתיב ביה וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו וגו' אבל כתבו הכא גבי בלשן למדרש ביה בלשן בייל לישני וז"ש היינו דכתיב במרדכי בלשן ר"ל ולא הקדימו ודו"ק: וא"ל שוטים מנין זה לכם כו'. הא ודאי דאלו הצדוקים ובייתוסים לא האמינו בקבלתם וראייתם דממחרת השבת הוא ממחרת יו"ט ראשון של פסח ופירשו בו שבת ממש דהיינו שבת בראשית וקא"ל ריב"ז מנין זה לכם גם אם לא תאמינו בקבלה מ"מ יש לנו לומר דממחרת שבת הוא ממחרת יו"ט דהוזכר לעיל מיניה דמלינו יו"ט מקרי שבתון כדכתיב

הגהות

א שקלים פ"ה מ"א: ב סנהדרין דף יז ע"א: ג נ"א והיינו דקרי מרדכי בלשן:

חדושי גאונים

להנהגת המדינה שהי' מקהיל קהלות ומלמדם להועיל ומדריכם בדרך הטובה והישרה. כמו שמלך בירושלם העיר המהוללה עיר רבתי עם. ושאמרו כללו חז"ל באמרם טוב לגבר כי ישא עול בנעריו. עול תורה עול אשה עול מלכות. וכבר ידענו כי הנהגו' אלו כלם הם מחוייבו' מעצמ' והשכל האנושי יכריח עליהם. כאשר ראינו כמה וכמה קולמוסים שברו חכמי אומות העולם לכתוב בכלם ספרים הרבה עם כי לא אור נגה עליהם מהדרכת תורה אלהית. אולם אין זה ממה שיביא האדם אל ההצלחה והאושר האמתי בהיותו שלם באלו ההנהגות מפני שכן תחייבהו הגבורת שכלו. אלא כשישתעבד לעשות כל אלה מפאת צוויו ית' ויתעלה כמו שגזר וצוה כן בתורתו האלהית שתתעלה. אף אם לא היה משיג שום טעם בדברים או שום סבה מכרחת. וזה הוא. אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע. רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך לומר כשתסור מהדבר הרע ובלתי נאות. אל תתחכם בזה בעיניך שתסור ממנו מגד החכמה הנראית בעיניך. שהוא נכון כפי השכל לסור מאותו הרע. אלא ירא את ה' ומחמת יראתו יתברך ויתעלה סור מאותו הרע ולא מפני חכמתך או השגתך טעמי הדברים. כי הלא התורה הקדושה שתתעלה במצותיה תהיה כמו רפאות לשרך וגו'. שהחולה יקח התרופה שסדר לו הרופא ותעשה פעולתו בגופו. עם שהחולה לא ידע מיני הסמים התרופיים הנכנסין באותה תרופה ולא יבחין איכותיהם ונעלם ממנו אופן היותם פועלים מ"מ לא ימנע מליקח אותם והיא

עיון יעקב

תורה ומוסר לכן בעת דוחקם נמסרו הדברים לחרשים: שפותח דברים ודורשן. ולפי מה שכתבו תוספות דנקראים ע"ש מרדכי הראשון וגביה כתיב ודורש טוב לעמו להכי נקראים על שמו:

אמר הבונה חטין שירדו כו'. שתי הלחם שהיו מקריבין בעצרת בכורי קציר חטים היה להודות לה' על היותו מוציא לאדם לחם מן הארץ ומן הארץ הנתונה מתנה לישראל וע"כ נאמר בו ממושבותיכם תביאו כמו שהיו אומרים בוידוי בכורי הפירות ועתה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה' וע"כ איבעיא ליה אי דעבים שפיר דמי או לא שאינם מאדמת ישראל. ולדברי קצת מהדרשנים שאמרו שהקרבת שתי הלחם בשבועות היתה לתת תודה לבורא משתי מיני מזונות שנתן בזמן ההוא לישראל מזון הגוף בא"י ומזון הנפש בתורה על הר סיני הוי שפיר טפי חיטין שירדו בעבים לשתי הלחם לפירש"י שהיו מן הארץ ומן השמים:

המתורגמן. א) איין הייזכען אהנע דאך. ב) האט זיך צו געשטעללט. ג) גערעדעט.

למאי אי למנחות אמאי לא אלא לשתי הלחם מאי (ויקרא כג) ממושבותיכם אמר רחמנא לאפוקי דחו"ל דלא אבל דעבים שפיר דמי או דלמא ממושבותיכם דוקא ואפילו דעבים נמי לא ומי איכא כה"ג אין כדעדי טייעא[א] נחותא ליה רום כיזבא חיטי בתלתא פרסי[ג]:

דף עא ע"א תניא אששה דברים עשו אנשי יריחו שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים ואלו שברצון חכמים מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין לפני העומר ברצון חכמים. ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ומתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות ובי"ט דברי ר"מ א"ל ר' יהודה אם ברצון חכמים הם עושין יהיו כל אדם עושין כן אלא אלו ואלו שלא ברצון חכמים ועל ג' מיחו בידם ועל ג' לא מיחו בידם:

כל קרבנות פרק תשיעי

יז דף פה ע"א אמרי בליה יוחני וממרא למשה תבן אתה מכנים לעפריים אמר להו אמרי אינשי למתא ירקא ירקא שקול:

יח שם ע"ב וישלח גיואב תקועה ויקח משם אשה חכמה (ש"ב יד) מאי שנא תקועה א"ר יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהם. ת"ר (דברים לג) וטובל בשמן רגלו זה חלקו של אשר שמושך שמן כמעין אמרו פעם אחת נצטרכו אנשי לודקיא לשמן מינו להם פולמוסטוס אחד אמרו לו לך והבא לנו שמן במאה רבוא הלך לירושלם אמרו לו לך לצור הלך לצור אמרו לו לך לגוש חלב הלך לגוש חלב אמרו לו לך אצל פלוני בשדה (הלך) [הלז] ומצאו עוזק תחת זיתיו א"ל יש לך שמן במאה רבוא שאני צריך א"ל (הן) המתן [לי] עד שאסיים מלאכתי המתין (לו) עד שסיים מלאכתו לאחר שסיים מלאכתו הפשיל כליו לאחוריו והיה מסקל ובא בדרך אמר לזה יש לו שמן במאה רבוא כמדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים כיון שהגיע לעיר (הביאה) [הוציאה] לו שפחתו קומקומוס של חמין ורחץ בו ידיו ורגליו והוציאה לו ספל

רש"י

מלאה חיטים: רום כיזבא בתלתא פרסי · שהיה קרקעו אורך ג' פרסאות. רום כיזבא (ב' טפחים) [טפח] בזקיפת גודל: מרכיבין דקלים כל היום · של י"ד בניסן דסברי להו מלאכה חשובה היא: וכורכין את שמע · מפרש בפסחים במקום שנהגו שהיו אומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין ליתן ריוח בין תיבה לתיבה: לפני העומר וכו' · ואע"ג דאמר ר"מ לעיל מולאין שוקי ירושלים מלאין קמח וקלי שלא ברצון חכמים דגזור דילמא אתי למיכל מיניה התם הוא דעסיק ביה טובא בקצירה וטחינה וקלי והרקדה ועוד שלא במקום פסידא הוה אבל אנשי יריחו דפסידא איכא וקצירה לחודיה שרינן להו מודה ר"מ דברצון חכמים הוא תדע דלא שרי גדישה: [ומתירין גמזיות של הקדש · בהגאה ענפים של חרוב ושקמה שהיו אומרים אבותינו לא הקדישו אלא קורות עיקר האילן ואנו נתיר גמזיות וקא סברי אין מעילה בגידולין ולהכי נקט חרוב ושקמה דסתמייהו לקורות קיימי: להאכיל נשר. פירות שתחת האילן שנשרו ורבנן גזרו שמא יעלה ויתלוש]:

יוחני וממרא · הן הם חרטומי מצרים אמרו לו למשה כשהיה עושה האותות לעיני פרעה היו סבורין שהוא עושה אותם על ידי כישוף: תבן אתה מכנים לעפריים · משל הוא דמכנים תבן לעפריים למכור משונה הוא שהרי יש[שם] תבואה הרבה אף אתה עושה מכשפות בכאן ואין מכשפין בעולם כמותנו: אמר להם אמרי אינשי למתא ירקא ירקא שקול · לעיר שירק גדל בה הרבה הבא ירק לשם למכור לפי שמתקבלין שם כל הצריך לקנות ירק כלומר אנא נמי ספיר קא עבידנא הם אמרו לו דברי ליצנות והוא השיב להם בענינם: (שמן זית . מפקח את הלב): פולמוסטוס · ממונה [נכרי]: במאה רבוא · מנים: לגוש חלב · שם מקום ובחלקו של אשר: עוזק · חופר זיתיו שחופר סביב הזית כעין טבעת כמו עיזקתא*: הפשיל כליו לאחוריו · כמו שכיר עני: מסקל · מפנה אבנים מן השדה ומתוך כך נדמה לו לאותו פולמוסטוס כעני: לקלסו · לשבחו על שקנה להם כ"כ: קומקומוס · יורה קטנה:

*פות מרגום של טבעת

תוספות

דפ' ד' מיתו' (דנ"ט:): מרכיבין דקלים פי' בערוך שהם דקלים נקבות שמתאוי' לזכר ומשיר פירותיו עד שמביאין זכר וכורכין בו ומשתמרין פירותיו ושמא דוקא דקלים דנוחין ליאבד יותר דאיתא במדרש מה תמר זו יש לה תאוה אף ישראל יש להם תאוה לעשות רצון אביהם שבשמים ואמר בדקל יריחו מעשה באחד שראה דקל א' אמר להם לדקלים שביריחו מתאוה והביא ייחור מדקל אחד מיריחו והרכיבו בו וטען פירות כבתחלה: וכורכין את שמע. בפ' מקום שנהגו מפרש היכי עבדי א"ר יהודה (אמר שמואל שלא) [אמרו שמע ולא] היו מפסיקין ונראה לפרש דלא היו מפסיקין בין ישראל לשם שלא יהא נראה כאומר לישראל שישמע את השם ופשטיה דקרא היינו שמע ישראל כי ה' אלהינו ה' אחד ובירושלמי אמרינן שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה ויש מי שאומר שלא היו מפסיקין בין אחד לברוך:

מהרש"א

בר"ה וביוה"כ ע"ש השביתה דאין בין שבת ליו"ט אלא אוכל נפש בלבד ואהא השיב הבייתוסי כיון דמשה רבינו אוהב את ישראל היה מסתמא שבת ברא שית קאמר כדי שיתענגו ב' ימים וע"ז קרא עליו מקרא כו' וא"ל שוטה ולא תהא תורה שלימה שלנו עם קבלתה כשיחה בטילה שלכם כו' שהיא קרובה למיתות שמשה רבינו נתן להם המלות ע"פ אהבתו אותם וכאילו לא נתנו מפי הגבורה ח"ו ודו"ק: תבן אתה מכנים לעפריים כו' למתא ירקא כו'. עיין פירש"י ונראה לפרש המשל על פי המקרא הנביא אשר אתו חלום וגו' ואשר וגו' ידבר אמת מה לתבן את הבר כפרש"י שם מה לשקר את האמת והשתא א"ל תבן אתה מכנים וכו' כמו שאנו עוסקים כאן בכישוף ודבר שקר כתבן הזה כך אתה מתעסק בכך והשי' להם במשל אחר למתא ירקא ירקא שקול דהירקות שמביאין לשוק למכור ודאי דאינן שוין דיש גרוע ויש חשוב ואם ירקא שלכם הוא דבר שקר וכישוף ואינו שוה כלום לא כן ירק שלי שהוא חשוב כי ענין שלי הוא דבר אמתי וחשוב מאתו יתברך וק"ל: וישלח יואב תקועה וגו' מ"ש תקועה וכו'. דמלשון המקרא משמע דלא ידע יואב מאשה זו בתקועה דאל"כ הל"ל וישלח יואב לאשה החכמה לתקועה ולכך קאמר מ"ש כו' וק"ל: וטובל בשמן רגלו זה חלקו של אשר וכו'. גבי ברכת אשר כתיב אלא דס"ד דאיכא לפרושי דקאי אדבתריה ומדבר כנגד ישראל כמו ברזל ונחשת מנעליך דכתיב בתריה כפרש"י

א פסחים דף נו ע"א: ב שמות רבה פרשה ט' סימן ד: ג ילקוט שם על זה הפסוק:

חדושי גאונים

תפשול כפי טבעה ואיכותה וכמותה. כן ממש צריך שיהיה שענין בשמירו' שמאו'. וכמשל הרשב"א ע"ה. וזה באמת הדרך הטובה והישרה להתעלם בשלמות מעולם מאוד לצאת מגזרת השכל ולהכנס תחת ההשמעות לצווי ית' ויתעלה. והוא מה שאומרת כ"י על צד הפלגת המאמר יש לך וכו'. להחזיק טובה לי שהודעתיך בעולם. כי בהיותי דורכת מהלך השלמו' במעלו' המדיניות הודעתי אותך בעולם. שפרסמתי היותי פועלת כן מצד אלותך ויודעי היות רצונך בכך ולא מפני הוראת שכלי שהייתי עושה את הכל מעצמי. אז משיב הוא ית' לכ"י כל מה שאת עושה ע"ז האופן. הוא ממה שכבר קדמוך בזה אבותיך הקדושי' ע"ה והדריכוך בכך. ומהם למדת. כי באיזו מההנהגות יש לי להחזיק לך טובה כדבריך. אם בהנהגת המדינה להשלים את הרבים. הרי היה בזה הראשון א"א ע"ה אב המון גוים אשר עשה כמה נפשות והכניס כמה וכמה גרים תחת כנפי השכינה. ועליו אמר הוא ית'. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשו' צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. ומלת עליו נראית מיותרת וללא צורך. אבל ירצה על דרך מה שאמרו רבותינו עליהם השלום. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם באמרתם ה' אלהינו ה' אחד. אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת. ומי כעמך ישראל גוי א' בארץ ענין עצמו שישראל יתהוה כן הוא יתברך ייחד אותם. וככה ממש היה באברהם אבינו כי הוא עליו השלום

עין יעקב

למתא ירקא ירקא שקול · עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל למתא שיש ירקא הם מביאים סיטב את הירק איזהו רע ואיזה טוב לכך מביאין כל ירק טוב לשם לפי שמבינים עליו והוא חשוב בעיניהם כך אתם שהכל בכישוף א"כ מבינים מה שנעשה דרך נס ולא דרך כישוף וק"ל: מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהם · כדאיתא לעיל בהוריות ששמן

עץ יוסף

יז תבן אתה מכנים לעפריים . עי' רש"י ולפ"ז לא מהדר להו משה עיקר התשובה כי אין מעשיו כשפים. ולי נראה שפירושו שבמקום הירק ניכר ערכו לפי שיש קונים רבים. ולכן טוב להוליכה שם למכרה. וכן בכאן שיש כשפים רבים ידעו טיבה ויכירו במעשה משה שאינן דומים לכשפים (יפ"ת בשמ"ר פ"ט סימן ד'):

המתורגמן. א) דעם קויפמאנן עדי. ג) איזט איהם הערונטער געפאללען ווייטץ וויא איין פאסט האך אויף דריי מייל.

של זהב מלא שמן וטבל בו ידיו ורגליו לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה רבוא א"ל כלום אתה צריך יותר אמר לו הן אלא שאין בידי דמים אמר לו אם אתה רוצה ליקח קח ואני (אבא) [אלך] עמך ואטול הדמים מדד לו שמן בשמונה עשר רבוא אמרו לא הניח אותו האיש לא סוס ולא פרד ולא גמל ולא חמור בא"י שלא שכרו כיון שהגיע לעירו יצאו אנשי עירו לקלסו אמר להם לא תקלסו לי אלא לזה שעמי שמדד לי שמן במאה רבוא והרי נושה בי שמונה עשר רבוא לקיים מה שנאמר (משלי יג) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב :

יט דף פו ע"ב צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך (ויקרא כד) א"ר שמואל בר נחמני (א"ר יונתן) אליך ולא לי לא לאורה אני צריך . שלחן בצפון ומנורה בדרום א"ר זריקא א"ר אלעזר לא אכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך . (מ"א ו) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים א תנא שקופים *(בחוץ) [מבפנים] ואטומים (בפנים) [בחוץ] לא לאורה אני צריך . (ויקרא כד) מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד ב עדות היא לכל באי עולם ששכינה שרויה בישראל א"ת לאורה אני צריך והלא כל אותם השנים שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שרויה בישראל מאי עדותה [אמר רבא] זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה ג ממנה היה מדליק ובה היה מסיים :

דף פז ע"א אין מביאין לא מתוק ולא מבושל וכו' [פיסקא אין מביאין יין למקדש וכו' אלא מן הרגליות[א] ומן הכרמים העבודין] תנא כרמים העבודים פעמים בשנה . רב יוסף הוה ליה קרנא דפרדסא[ב] דרפיק ביה טפי ריפקא ועבד חמרא דדרי מיא על חד תרין . [פיסקא כיצד בודק גזבר יושב וקנה בידו זרק הגיר הקיש בקנה] תנא זרק הגיר של שמרים גזבר הקיש בקנה

מהרש"א

כפרש"י שם : לקיים מה שנאמר יש מתעשר וגו' · ר"ל דודאי מה שא"ל לא לי קלסו אלא לזה וכו' לאו משום דעשיר גדול היה דמשום עשירות לא שייך למימר קלסו לו אלא דה"ק קלסו לזה על מדה זו שהיה מראה עצמו כעני לעבוד עבודת שכיר ויש לו הון רב ולא קלסו לי שאתם רואים אותי כעשיר ואין לי כל שהרי כל זה אינו שלי ולקיים מדה זו דקאמר שלמה יש מתעשר וגו' דגינה מדה זו ויש מתרושש וגו' לשבח מדה זו וק"ל : אליך ולא לי לא לאורה כו' . דויקחו אליך משל צבור הוא כדאמרי' בריש יומא וא"כ ויקחו בלא אליך נמי הכי משמע אלא דיתורא הוא למדרש אליך ולא לי כו' וה"נ ויקחו אליך דפרה אדומה דרשינן מיניה דלעולם נקראת על שמך כו' כפרש"י שם והכא ודאי דליכא למידרש כן כמ"ש הרא"ש ע"ש וק"ל : שלחן בצפון ומנורה בדרום כו' . הך מלתא דשלחן בצפון ומנורה בדרום איכא טעמי במדרשות אלא דקאמר שולחן בצפון פתח ההיכל ומנורה בדרום פתח ההיכל והיה אפשר שניהם בצפון פתח ההיכל או בדרום וזה בצפון וזה בדרום בקירוב ולא מרוחקות שיהיה המזבח המפסיק ביניהם כפרש"י שע"י זה היו מרוחקים זה מזה שלא כדרך האוכלים שמקרב הנר לשולחן שאוכל עליו לאשמעינן לא לאכילה כו' וק"ל : ויעש לבית חלוני שקופים ואטומים תנא שקופים מבחוץ כו' גירסת רש"י [בגמ'] בהפך זה שקופים מבפנים ואטומים מבחוץ ופי' שקופים מלשון משקוף והוא מקום צר שבחלון הוא בפנים כו' ע"ש ולא ידענא פי' אטומים לפי גירסתו אבל לפי גירסתנו ניחא יהיה שקופים מלשון השקפה והסתכלות ואטומים מלשון אטום ומכוסה ומשמע ליה שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים ולא בהפך שקופים מבפנים ואטומים מבחוץ דא"כ מאי אשמעינן קרא דהא כל חלונות נמי עשוין כך אבל השתא אשמעינן שלא עשאן כדרך שאר חלונות העשוין להאיר מטעם דלא לאורה אני צריך וק"ל : [עדות היא לכל באי עולם כו' . מבואר בשבת פרק

רש"י

מתעשר · מראה עצמו כעשיר ואין לו כלום : מתרושש · מראה עצמו כרש ויש לו הון רב כגון זה שהיה מסקל וחופר תחת זיתיו : (אליך · לרצונך ולהראות חבתם לפני : ולא לי · ולא בשבילי שלא לכאורה אני צריך) : שלחן בצפון ומנורה בדרום · ומזבח הזהב היה באמצע ש"מ לא לאורה אני צריך ולא לאכילה דאם הייתי צריך הייתי נותן מנורה סמוך לשלחן כנוהג שבעולם : שקופים מבחוץ · רחבים מבחוץ : *)ואטומים מבפנים · ופיהם קצר מבפנים ודרך בנאים כשעושין חלון מרחיבין אותה מבפנים שמשפעין את עובי הכותל מכל צד כדי שלא יסתום ויעכב לפני הכותל את האור מלבא לצדדין אבל ההיכל קצר מבפנים ומרחיב והולך לצד חוץ כדי שתצא אורה מן ההיכל ותאיר לעולם כי לא לאורה אני צריך : עדות היא · המנורה ולקמיה מפרש מאי עדותה : נר מערבי · נר אמצעי היה פיו פונה כלפי מערב וכל שאר הנרות היו פיהם כלפי נר מערבי כדאמרינן בפרק שתי הלחם : וממנה היה מדליק · את שאר הנרות שבבקר היו כלן כבות חוץ ממנה ומיטיבן שמנערן מן הדשן כדכתיב בבקר בבקר בהיטיבו וגו' ונר מערבי דולק כל היום . ולערב היה מדליק ממנו שאר הנרות : מסיים · דלאחר הדלקת שאר הנרות היה מכבה אותה ומיטיבה ונותן בה שמן : העבודים · חפורים פעמים : רפיק ליה טפי ריפקא · שחפרו פעמים : ודרי מיא על חד תרין · שהיה יכול למוזגו במים כפלים מן יין אחר דיין דעלמא דרי על חד תלתא וזה מקבל על חד ששה והיינו על חד תרין דיין אחר : זרק גיר · שהתחיל לצאת אותו לבן שתחת היין שצף על השמרים : הקיש · הגזבר ע"ג הכד וחותם זה מיד וזה היה סימנו שלא היה רוצה לדבר כל זמן שמוציאים

*) נ"א שקופים מבפנים שהמשקוף וכו' .

יד יוסף

א תנחומא סדר בהעלותך : ב שבת דף כב ע"ב וע"ש : ג תמיד לג פ"ו מ"א :

חדושי גאונים

מודיע לעולם את יחודו ית' . וכן היה דורש ומפרסם לכל . וכן הוא יתברך מודיע מעלתו של אברהם אבינו עליו השלום שאין שני לו כמותו שאמר עליו אחד היה אברהם וגו' . כי א' קראתיו וגו' . וזה הוא למען הביא ה' על אברהם . להודיע שהוא יחיד ואין כמוהו שהוא הדבר עצמו שדבר אברהם ע"ה יתי' עליו שהכריז היותו יחיד ומיוחד בעולמו . ואם בהנהגת עצמו לשלמות תכלית העבודה האלהית . הא לכם יצחק עליו השלום אשר מסר עצמו בלי שום סרוב עכוב ופשט צוארו ע"ג מזבח להשחט לעשות רצונו יתב' . עם שהיה יכול בקטנה שבתנועות להמלט על נפשו בהיותו בתוקף במבחר ימיו ונקרא עולה תמימה . ואם מהנהגת הבית . מי לנו גדול בזה מיעקב ע"ה דה"ל צער גדול בנים . בשנים עשר שבטים וכל זרעו אתו וכל ימי חייו . ואף בשעת מיתתו לא זז מלהדריכם ולהיישיר' לעבודת שמים בכמה תוכחות הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם . הקבצו ושמעו . והשלימם עד גדר שזכה לאמר עליו בעבורה מטתו שלמה . ואם כן כל אחד מהאבות עם היות שבלי ספק שלם היה בכל שלשת ההנהגות . מ"מ נתרשמה יותר הנהגה אחת מהם פרטית לכל א' וא' שנתפרסמ' ביחוד על האחרות . ובין שלשתם הודיעו האופן שעצמי בהשגת השלמות התלוי בהנהגות האלה שלשתן . ואתם בני ישראל הבאי' אחריהם למדתם מדרכיהם הטובים . ואלהים יש להתחזק טובה על כך : (בינה לעתים)

ויעש לבית חלוני שקופים אטומי' וכו' . ויונתן ב"ע בפי' ויעש לבית חלוני שקופים

עיון יעקב

זית מחזיר תלמוד של שבעים שנה ובפרק בן סורר ומורה אמרינן תמרא וריהני פקחין ושמן זכינו לריחו כדאיתא בברכות דף מ"ג ע"ב ע"ש : יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב · וכן הוא אצל החכמה והתורה שמרמז אליו השמן כי יש מתגאה בטלית של ת"ח ואין כל ויש מתרושש כאילו אינו והוא חכם גדול ולהכי נמשלה תורה למים שהולך למקום נמוך : שולחן בצפון ומנורה בדרום · עיין פירוש רש"י ותוספות ובמדרש תנחומא איתא בסגנון אחר וז"ל בנוהג שבעולם מלך ב"ו עושה לו מטה ושולחן הוא נותן המנורה משמאלו אבל בבהמ"ק אינו כן אלא המנורה היתה נתונה מימינו של שולחן להודיעך שא"צ אורה משלך · ואפשר דרש"י לא רצה לפרש כן בש"ס דידן כיון דנקט תרוייהו לא לאכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך וא"א כדעת המדרש תנחומא י"ל דלעולם לאורה הוא צריך והא דאינו נותן לפרשו שבענין האורה ממה שראינו שהמנורה היא חוץ לפרוכת ואם היה צריך לאורה ת"ו היה נותנה בפנים לפרוכת אלא ודאי שא"צ לאורה :

הרי"ף

שולחן בצפון ומנורה בדרום · ומלבד מה שפרש"י י"ל שכיון שהשכינה במערב היוצא במערב ופניו למזרח יהיה בימינו המנורה העומדת בדרום והשלחן לשמאלו ומנהג היושב על השלחן מניח הנר לצד שמאלו כדי שלא יעכב יד ימינו שמשתמש בה מפני הנר וכיון שעשה הקדוש ב"ה המנורה בצד ימין הוא יורה שאינו צריך לאורה : תנא שקופים מבחוץ ואטומים בפנים וכו' · יש להבין הא מנ"ל דלמא שקופים מבפנים ואטומים מבחוץ כנוהג שבעולם ונראה דדייק בקרא דהל"ל חלונות שקופים ומדכתיב חלוני שהוא סמוך לשקופים ה"ק חלוני השקופים כלומר במקום החלון שהוא רגיל להיות שקופים דהיינו מצד פנים באותו מקום הוא אטום · ועוד דייק דאי איתא בפנים היה פתוח כמנהגו של עולם הל"ל ויעש בבית ומדכתיב ויעש לבית משמע שעשה מחוץ לבית חלוני שקופים שהיה אותו צד שבחוץ פתוח : מחוץ לפרוכת העדות · מלבד מה שדרשו הגמרא עדות ששכינה שרויה כו' יש

ענף יוסף

יט חלוני שקופים אטומים תנא כו' · פי' שקופים רחבים . אטומים קצרים · וצ"ע דמפרש שקופים לחוץ ואטומים בפנים דלמא איפכא כדרך כל החלונות · וי"ל מפני שהכתובים הללו מיירי בסדר הבנין שמחוץ להיכל כמ"ש ויבן יציע על כל הבית סביב להיכל ולדביר · לכן מתפרש גבי החלונות תחלת דבריהם מבחוץ היינו ויעש לבית חלוני שקופי מבחוץ · ואח"כ הוא אומר אטומים היינו ע"כ לבפנים צרות כעין אטומים · (במ"ח) :

המתורגמן . א) נידעריגע שטעללען . ב) איין ווינקעל פֿאן איין וויין גארטען .

סיין : שגובהן כרחבן · שהיו רחבין מרוב שמנונית כמו גובהן והיינו כר נרחב : [שומרים · מלאכים] : מאי אמרי · הנך שומרים דכתיב לא יחשו : ומעיקרא · קודם חורבן מאי הוו אמרי כי בחר ה' בציון אוה למושב לו [אף לעתיד לבוא עתידים המלאכים להיות שומרים ולומר כי בחר ה' בציון] :
לפי נרות · במקום שהפתילה דולקת :
וליעביד זהב כל דהו · לאותו פי נרות ולא ליבעי זהב טהור קמ"ל דצריך זהב טהור : שכשרה מערב ועד בקר · שתהא כשרה אחר תמיד של בין הערבים ולאחר כל העבודות אלא זו : ושיערו חכמים חלי לוג מאורתא · והיכי שיערו : א"ד מלמעלה למטה שיערו · שבתחלה נתנו שמן בנר ונסתייר בבקר ובלילה השני פיחתו עד ששיערו הדבר שלא היה לריך יותר מחלי לוג אפילו בליל ארוך וכן נותן אפי' בליל קלר ומה שנשתייר בבקר זורק לחוץ וא"ד בקיץ היה עושה פתילה עבה ובחורף היה פתילה דקה כדי שיכלה בקיץ נמי בבקר : וא"ד מלמטה למעלה · שבתחלה נתנו רביעית ועמדו שם וראו שאין סיפק וסוב הוסיפו עד חלי לוג : מ"ד ממטה למעלה התורה חסה על ממונן של ישראל · שאלו היו נותנין בה לוג לכתחלה ומה שמשייר למחר היו שופכין לחוץ איכא הסרון : אין עניות במקום עשירות · אין חוששין במה ששופך לחוץ :
ומקצעותיו לו · שהיה מרובע : שולחנו של אדם מכפר עליו · דנותן פרוסה לאורחים : צורה · מצויירת : כדי שידעו · ויראו מהיכן באו ויתנו הודאה למלכות

שגובהן רחבים גרסינן · ולא שגובהן כרוחבן כדאשכחן רוחבו · מייתי קרא דכתיב כר נרחב ובב"ר [פרשה ס"ה] אמרו דכבשים של תמיד היו כ"כ גבוהים שאוכלים על גבי ארזים וכשהיו מרכיבין אותן על הגמלים רגלי הכבשים נגררין לארץ : ושיערו רבנן חלי לוג מאורתא ועד לפרא . ואם נשתייר מן השמן בתקופת תמוז לא חיישינן ובירושלמי אמרי' דבימות הקיץ היו עושין פתילה גסה ובימות החורף פתילה דקה ומיהו כששיערו מתחלה שיערו בפתילה בינונית : אין עניות במקום עשירות ואע"פ שיכול לשער בשמן של חול מ"מ אין עניות במקום עשירות : [שלחנו מכפר עליו . דגדולה לגימא (סנהדרין כג)] :

בקנה ולימא ליה מימר מסייע ליה לרבי יוחנן [א]דאר"י כשם שהדבור יפה לבשמים כך דבור רע ליין . ת"ר [ב]אילים ממואב כבשים מחברון עגלים משרון גוזלות מהר המלך ר' יהודה אומר מביאין כבשים שגובהן כרחבן אמר רבא בר [רב] שילא מ"ט דרב יהודה דכתיב (ישעיה ל) ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב :
ב שם כתיב (ישעיה סב) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם מאי אמרי [הכי] אמר (רבה) [רבא] בר רב שילא (תהלים קב) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד רב נחמן [בר יצחק] אמר (שם קמז) בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס ומעיקרא מאי הוו אמרי אמר רבא [בר רב שילא] (שם קלב) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו :

שתי מדות פרק עשירי

דף פח ע"ב רבי יהושע בן קרחה אומר מנורה באה מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה ונרותיה באין מן הככר ואלא מה אני מקיים (שמות כה) את כל הכלים האלה שהיו כלים של זהב . זהב בהדיא כתיב בו (שם) ועשית את נרותיה שבעה והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור לא נצרכא אלא לפי נרות סד"א הואיל ופי נרות אשתורי משחר[א] התורה חסה על ממונן של ישראל [דף פט ע"א] וליעביד זהב כל דהו קמ"ל :
שם ת"ר (שמות כז) [ג]מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר ד"א מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד ושיערו חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא[ב] איכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו ואיכא דאמרי מלמטה למעלה שיערו מאן דאמר מלמטה למעלה שיערו התורה חסה על ממונם של ישראל ומאן דאמר מלמעלה למטה שיערו [ד]אין עניות במקום עשירות :

מהרש"א

במה מדליקין] : על חומותיך ירושלים וגו' אל דמי לכם מאי אמרי כו'. משמע להו דבחורבנו איירי האי קרא מדכתיב בתר הכי ואל תתנו דמי לו עד יכונן וגו' ועניין השומרים הם המלאכים המלמדים זכות על ישראל ומתחננים לפניו יתברך על ישראל שיהו נגאלים בב"י . ואמר מאי אמרי כו' אתה תקום תרחם ציון וגו' כי בא וגו'· בכל יום ולילה אומרים כן כמ"ש היום אם בקולו תשמעו דבכל יום עת הוא ובא מועד של הגאולה וכן מה שאומרים בונה ירושלים ה' וגו' שהוא לשון הוה דכל עת ושעה הוא זמן הגאולה . ואמר ומעיקרא מאי הוו אמרי כו' כי בחר ה' בציון וגו' . דהיינו בעוה"ז בחר בציון ואוה להיות לו למושב קבוע בעוה"ב ואותיות או"ה רמז לזה שיהיה הכסא שלם והשם שלם וק"ל :
המזבח עץ וגו' וידבר אלי זה השלחן פתח כו' שלחנו של אדם מכפר כו' · פירש התוספות דגדולה לגימא עכ"ל וכן משמע בפ' הרואה [א] דקאמר והמאריך על שלחנו דלמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב המזבח עץ וגו' והוא מפורש באורך פרק ח"ה ע"ש אבל ממתני' פ"ג דאבות משמע משום דאומרים עליו ד"ת ועיין בזה בפירושי אבות : צורה מאי טעמא כו' ח"א כדי שידעו מהיכן באו כו' · עיין פירש"י ועי"ל כדי שיזכור האדם בעת גדולתו את שפלותו שכבר היה כענין זכר ליציאת מצרים ודו"ק:
וחד

שתי הלחם פרק אחד עשר

דף צז ע"א [המזבח עץ שלוש אמות גבוה ארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' (יחזקאל מא) הפתח במזבח וסיים בשולחן רבי יוחנן ור"א דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על אדם ועכשיו שאין בית המקדש קיים שולחנו של אדם מכפר עליו :
דף צח ע"א תנן התם ישער המזרח עליו שושןהבירה צורה מ"ט רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר כדי שידעו

[א] מהרש"א ד"ה המזבח · בפ' הרואה (דף נ"ס ע"א) :

יד יוסף

א כריתות דף ו' ע"ב: ב לעיל פ"ה ע"ב סוטה ל"ד ע"ב : ג פסחים דף נ"ט ע"א יומא דף ט"ו ע"ב זבחים דף י"א ע"ב : ד זבחים דף פ"ח ע"ב שבת דף ק"ב ע"ב כתובות דף ק"ו ע"ב תמיד דף כ"ט ע"א ודף ל"א ע"ב : ה חגיגה כז ע"א ברכות נ"ה ע"א ע"ש : ומדות לד פ"א מ"ג:

חדושי גאונים

אטומים תרגם פתיחן מלגיו וסתימן מלברא ורז"ל פי' בהפך שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורו' שאינו צריך לאורה ואם כן נחלקו רבותינו בדבר זה אבל הרלב"ג כתב על דברי רז"ל כי זה דקך דרש כי כבר התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית עכ"ל ואמת הוא שמופתים הנדסיים הם ודאים בתכלית הודאות אבל א"א שהרלב"ג יהיה חכם גדול יותר מרז"ל וכן מ"ש הוא דרך דרש לא ידעתי אם אלו דברי דרש הם דברי שקר ודברי חכמי א"ה הם אמת לפי שת"ל אני מאמין

אהבת איתן

(השמטה לפ' שליםי סימן ג)
וימת שם משה עבד ה' אפשר משה חי וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע בן נון דברי ר"י. והקשו התוס' על מ"ש רב שר שלום דמשה נפטר בשבת דא"כ איך כתב בע"ש בן ק"כ שנה אנכי היום ודרשינן היום מלאו ימי ושנותי· והא לר' יהודה לא כתב קרא על העתיד · וי"ל לייסב בעז"ה בהקדים מ"ש בחי' לע"ז לייסב תמיהת התוס' שם (דף ג) אהא דדרשינן יום הששי

עיון יעקב

בשמאלו כמלך כ"ו היינו לפי שא"ל לאכילה לכך הוצרך רש"י לפירוש אחר : כי בחר ה' ציון אוה למושב לו · פרש"י בגמרא אף לעתיד לבא עתידין המלאכים להיות שומרים ולומר כי בחר ה' בציון וכו' ונראה דרש"י הוכרח לזה מכח רישא דקרא דכתיב זאת מנוחתי עדי עד דקאי על העתיד שלא יהא גלות וחורבן עוד וכמ"ש בחידושינו סוף זבחים ע"ש :
המזבח עץ וכו' שולחנו של אדם מכפר · כתב מהרש"א כתבו התוספות וכן משמע פרק הרואה הטעם דלמא אתי עני אבל בפ"ג דאבות משמע הטעם משום דאומרים עליו דברי תורה עכ"ל ובאמת לק"מ דהכניסה כאחד טובים כדכתיב בחסד ואמת יכופר עון חסד זו מתנות עניים ואמת זו תורה דכתיב אמת קנה : שער המזרח עליו שושן

אמר הבונה דאר"י כשם שהדיבור כו' · עיין מסכת כריתות סימן א' מה שפירשתי על מ"ש שהדבור יפה לבשמים ורע ליין :

המתורגמן. א) ווירד שווארץ. ב) פאן אבענד ביז מארגען פריה.

מהיכן באו וחד אמר כדי שתהא אימת מלכות עליהן א"ר ינאי [א]לעולם תהא אימת מלכות עליך שנא' (שמות יא) וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ואילו לדידיה לא קא"ל ר' יוחנן אמר מהכא שנא' (מ"א יח) ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה : (יחזקאל מז) ועלהו [ב]לתרופה רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר להתיר פה שלמעלה וחד אמר להתיר פה שלמטה] :

כא דף צט ע"א **מנא** לן דמעלין (בקדש) אמר רב אחא בר יעקב דאמר קרא (במדבר יז) את מחתות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח וגו' . בתחלה תשמישי מזבח ועכשיו גופו של מזבח . (דברים י) אשר שברת ושמתם בארון תני רב יוסף [ג]מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחים בארון · מכאן לת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגים בו מנהג בזיון . אמר ריש לקיש פעמים [שם ע"ב] שביטולה של תורה זה הוא יסודה דכתיב (שם) אשר שברת (מלמד שאמר) [אמר] ליה הקב"ה [למשה] [ד]יישר כחך ששברת. ואמר ריש לקיש [ה]ת"ח שסרח[א] אין (מנדין) [מבזין] אותו בפרהסיא שנאמר (הושע ד) וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה . ואמר ריש לקיש כל [ו]המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו שנאמר (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וכדר' אבין א"ר (אילא) [אילעא] דא"ר אבין א"ר (אילא) [אילעא] כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה רבינא אמר עובר בשני לאוין השמר ופן רב נחמן בר יצחק אמר בשלשה לאוין השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח יכול

רש"י

שהוליאם מסם: שתהא אימת מלכות · פרס עליהם ולא ימרדו בהם: ואילו לדידיה לא אמר ליה · וחרד אלי והשתחוית לי ואע"ג דמסקנא הכי הוה ויקם פרעה לילה : וירץ לפני אחאב · אליהו לפני אחאב שהיה רוכב על סוסו משום כבודו שאין דרך מלכים ללכת יחידי : ועלהו לתרופה · גבי מעיין שעתיד לנאת מבית קדשי הקדשים קאי ועל שפת הנחל יעלה מזה ומזה כל (עלה) [עץ] מאכל והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה ואיידי דאיירי בפלוגתא דרב חסדא ורב יצחק נקט לה הכא וקדרים נוטריקון לתרופה : להתיר פה שלמעלה · פה אלמים שכל אלם האוכל ממנו נרפא: פה שלמטה · פה רחם של עקרות]: אשר שברת ושמתם בארון · משמע שהשברים ישים בארון : שבטולה של תורה · כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה : זהו יסודה · כלומר מקבל שכר כאילו יושב ועוסק בתורה : אשר שברת · ולא א"ל בלשון כעס ש"מ הסכימה עמו דעת שכינה כשביטל תורה ושברה משום דמתכוין לטובה (שכשא משה ק"ו בעצמו ומה פסח שאינו אלא מצוה אחת אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו כל התורה וישראל מומרים עאכ"ו בפרק

מהרש"א

וחד אמר שתהא אימת מלכות כו' · מפורש בזבחים פרק י"א : ועלהו לתרופה ח"א להתיר פה וכו' · מפורש בפרק חלק] : תשמישי מזבח כו' · אע"ג שלא כדין עשו שלקחו המחתות וחלקו על הכהונה מ"מ כונתם להקדישם לכלי שרת כפרש"י בחומש כי קדשו וגו' שהרי עשאום כלי שרת עכ"ל וקרא דמייתי הכא כי הקריבום לפני ה' ויקדשו כמי מוכח כן וק"ל : שהלוחות ושברי לוחות וכו' · בלוחות השניים מפורש ואשים את הלוחות בארון אלא דנקט הכא גם לוחות שניים משום דפשטיה דקרא ודאי ה"כ קאי אלוחות שניים דארישא דקרא ואכתוב על הלוחות וגו' קאי אלא מסמיכות דאשר שברת לושמתם בארון דריש דגם שברי הלוחות הראשונים היו מונחים בארון ועיין בתוספות היכן היו מונחים בארון וק"ל : יישר כחך ששברת וכו' · מפורש פרק הבא על יבמתו ועניינו זהו יסודה דקאמר הכא נראה לפהם ע"פ מאי דאמרי' התם ומה פסח כו' תורה כולה וישראל מומרים עאכ"ו וק"ל : ת"ח שסרח אין מבזין כו' · היינו דאין מנדין אותו בפרהסיא כו' כדאמרי' פרק ואלו מגלחין ע"ש והיינו כסהו

יד יוסף

א זבחים ק"ב ע"א : ב סנהדרין ק ע"א ע"ש ג תנחומא סדר ויקהל סי' ז' · במדבר רבה פ"ד · ב"ב דף י"ד ע"ב : ד שבת דף פ"ז ע"ב יבמות דף ס"ב ע"א: ה מועד קטן דף י"ז ע"א: ו אבות פרק ג:

חדושי גאונים

שהם אמת ודבריהם אמת והמחלוקת ליונתן בן עוזיאל עם חכמי המדרש לא היה על אור החלונות לפי שבזה לא שייך מחלוקת אלא לראות אם עשו החלונות באופן שיראו הכל כי לאורה הוא צריך ועיינתי בעקרי חכמה הלמודית ומצאתי ראיתי כי האמת עם רז"ל ורלב"ג אע"פ שחכם גדול היה בחכמה הלמודית לא ירד לעומק הדבר והז"ל היו חכמים ממנו כי כל דבריהם דברי קבלה והראיתי דברי אלה אל המופלאים בחכמה הזאת והודו לדברי ובפרט הרב הכולל סיני ועוקר הרים בקי מאד בחדרי הגמרא והפוסקים ותכם גדול בחכמה

אהבת איתן

הנאמר במע"ב שהתנה הקב"ה שיקבלו ישראל את התורה בששי בסיון · ולמ"ד בשבעה בסיון נתנה תורה מאי יום הששי · וכתבתי שם לתרץ ע"פ מאי דאי' ברבה בראשית פ"ט בפסוק ויהי ערב ויהי בקר יום הששי אמר ר' יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקדש ופרש"י ה' יתירא דהששי לרבות שעה אחרונה לששי הוא שעה ראשונה לשבת ע"כ · ולפ"ז ניחא הא דדרשינן הששי ליום מתן תורה גם למ"ד דנתנה בשבעה בסיון דאפ"ה קרי ליה ששי כיון דלכו"ע בשבת נתנה תורה וכדאמר בפרק ר"ע ויום השבת הרי הוא מתחיל ביום הששי והיינו דקאמר דכל מע"ב היו תלוים ועומדים עד יום ששי בסיון שממנו מתחיל יום השבת

עיון יעקב

שבירה לורה · עיין ברמב"ם מה היה אותו שער משמשת וצ"ע : ומנלן דמעלין · אף דלכאורה א"צ קרא דהא כל הולין מעלין לקודש מ"מ כיון שהוא הקדישם תחלה הוא כמו ביזוי לקדושה ראשונה אי מעלין אותו לקדושה אחרת להכי איצטריך קרא אך ק"ק דלמא הוראת שעה הוא שיהיה לזכרון כדכתיב שם : **מכאן** לת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון · אפשר דרב יוסף לגרמיה הוא דדרש כן כי הוא שכח תלמודו מחמת חליו כדאיתא בנדרים דף מ"א וגם בשברי לוחות פרח הכתב ממנו על ידי אונס : **ביטולה** של תורה זה קיומה דכתיב אשר שברת יישר כחך ששברת · אפשר ע"י שבירת הלוחות גרם השכחה בישראל כדאיתא בעירובין דף נ"ד וזה הוא קיומה שעי"כ צריך לחזור על לימודו תמיד כדאיתא במפרשים ועיין פירש"י ומהרש"א : **כסהו** כלילה · משום חלול השם וגם בודאי יעשה תשובה כדאמרינן בעלמא אל תהרהר אחריו ביום ודאי עשה תשובה : **דבר** אחד מתלמודו עובר בלאו · אע"ג דכתיב את הדברים וי"ל עד ששכח כולם או רובם מ"מ הא דרשינן אם שכוח תשכח דאם התחלת לשכוח סופך לשכוח הכל והתורה הזהירה עצמו ועיין בפ"ק דברכות כי שם כתבתי בזה ענין אחר : **רב** נחמן אמר עובר בג' לאוין שנאמר השמר לך ושמור נפשך פן · וקשה כיון דמיירי במסירה מלבו א"כ לימא עובר בד' לאוין דכתיב נמי ופן יסורו מלבבך ושמא רישא דקרא הוא בתורה שבכתב דהא קאמר אשר ראו עיניך והא לא שייך בתורה שבע"פ כי דברים שבע"פ אין אתה רשאי לאומרם בכתב ועל תורה שבכתב אמר ג' לאוין השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח ומ"ש עוד ופן יסורו מלבבך הוא בתורה שבע"פ שהיא תלויה בלב :

הרי"ף

מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון · יש לדקדק מנ"ל דלמא ושמתם בארון הוא על הלוחות שניות בלבד ונראה דדייק בקרא דסיל"ל ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים ועשית לך ארון עץ ושמתם בארון ולא עוד אלא שהכתיבה היתה כשעלה משה אל ההר והנחתם בארון היתה לאחר שירד מההר כדכתיב ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון .וגו' וארד מן ההר ואשים את הלוחות בארון ומדכתיב ושמתם בארון בפסוק ואכתוב על הלוחות מלמד שבא לסמוך אשר שברת עם ושמתם בארון לומר שהלוחות ששברת וגם הלוחות השלמות דהיינו שמתם שם תם הלוחות התמימות עם הלוחות ששברת כולם כאחד בארון : **מכאן** לת"ח ששכח תלמודו · ביאור הענין הוא שהלוחות ראשונות שהיו ביד משה כשחטאו ישראל פרח הכתב מעליהם ונתיקרו הלוחות בידי משה וישליכם מידו מחמת אונסו וישברם כי רוחניות של האותיות היו נושאות וכיון שהלך הרוחניות נשארו הלוחות כגוף בלא נשמה וכן הת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו הלך ממנו רוחניות התורה שהיתה בקרב לבו ונשאר הנרתק של התורה שהוא הגוף כמו תיק הספר והרי היא כשברי לוחות ונוהגים בו כבוד כת"ח

ענף יוסף

כא כל המשכח דבר אחד מלמודו כו' · קשה מלת כל דנקט לאתויי מאי ועוד אעיקרא דדינא פירכא דמנא ליה לר"ש לקיש שאפילו בשביל דבר אחד מתחייב בנפשו · שאם היה אומר הכתוב השמר לך וגו' פן תשכח מהדברים אשר ראו עיניך היה סמ"ס מ"ס מקצתות להודיעך שאפילו מקצת שישכח מתחייב בנפשו · אמנם אמר את הדברים ומיעוט רבים שנים · ומהיכן יצא לו שאפילו בשביל דבר אחד ששכח מתחייב בנפשו · אך אפשר שבא לרבות דבין שוכח מחמת עצלות או מחמת אונס שהוא טרוד למצוא טרף לביתו אפילו הכי הוא מתחייב בנפשו כי מקרא מלא דבר הכתוב השלך על ה' יהבך וגו' ואף גם זאת כי פת במלח יאכל ויהיה שקוד על לימודו ואין נפטר מזה העונש רק מי שתקפה עליו משנתו · ולפי שכשוכח דבר אחד הוה ליה כאילו שכח דברים רבים לפי שבכל דבר ודבר אין סוף וקץ לדברים התלוים בו · ועל כן אמר כל השוכח דבר אחד לפי שבדבר אחד לבד נתקיים מ"ש הכתוב פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך · ואמר אשר ראו עיניך לפי שדברי התורה נעשה בהם הפלא הזה כי היו רואים את הנשמע · כמאמרם ז"ל בפסוק וכל העם רואים את הקולות · ובודאי שהיא מרוב קדושתם ורוחניותם · ועל כן ראוי הוא שלא תשכח אותם · ומ"ש אפילו תקפה עליו משנתו · הכוונה שנתחזקה משנתו עליו ואין שכלו יכול לסבול כי פשוה נכנס

עין יוסף

כא יישר כחך . דרש אשר כמו ישר . ובא האל"ף במקום היו"ד (גליון הש"ס) ובשבת פרש"י אשר אישור שאישרו ושבחו על שבירתן ע"כ. ודייקו כן שהוא לשון אישור משום דכתיב אשר שברת ושמתם. לוחות ושברי לוחות מונחים בארון . ואלמלא היה בשבירתן חטא אין קטיגור במקום סניגור. אלא מלמד שהיתה שבירתן חביבה לפניו. ובמדרש איתא יהושע ושבעים זקנים תפסו בידיו שלא ישברם ולא יכלו לו . אמר הקב"ה תהא שלום באותו היד דכתיב ולכל היד החזקה אשר עשה משה . ואפשר דמשום הכי היה דריש האי אשר לשון אישור ואשרי (הרשב"א) : יישר כחך ששברת· משום דמוטב הוא שיהיו נידונין כפנויה ולא כאשת איש כדאי' במדרש . והוא אחד מהדברים שעשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום : אין מנדין . וכן הוא במועד קטן : כסהו· אל תבזה אותו בפרהסיא : בלילה· שחשיכה ואין אדם רואה : כל המשכח דבר אחד

המתורגמן, א) געזינדיגט.

הבא על יבמתו) : תקפה · שלא יכול להעמיד גירסא ורק מיעוט הוא : נוצרה במ' יום · גמר צורת הולד למ' יום במס' נדה : מדבריו של ר' יוסי שאמר אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום פי' לחם הפנים הישן שעמד מעט בשלחן בשחרית והחדשה עמד בערבית מעט קרי ליה תמיד ש"מ אפילו לא שנה אלא פרק אחד וכו' : אסור לאומרו · שלא יאמר בק"ש סגי ולא ירגיל את בניו לת"ת: מצוה לאומרו וכו' · דסבר משום ק"ש נוטל שכר גדול כזה כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל אם היה עוסק כל היום כ"ש ששכרו גדול ומרגיל את בניו לתורה · ל"א סברי הנך רבנן דמאי פטרי נפשייהו בק"ש ויתיבו כולי יומא וגרסי ש"מ שכר גדול יש : צא ובדוק · כלומר דבר שלא יהא לעולם : ופליגא · הך דרבי ישמעאל דאמר

כשהו כלילה כפרש"י שם : מחמת אונסו כו' · כתבו התוספות משנה היא באבות עכ"ל אין זה הלשון במשנה אלא יכול אפילו תקפה עליו משנתו כו' כליסנא דר' דוסתאי בר"י דלקמן ואפשר דמשמע להו תקפה עליו משנתו היינו מחמת אונסו אלא דרב נחמן ב"י ממעט ליה מפן יסורו וגו' ורבי דוסתאי בר"י ממעט ליה מרק ומיהו ק"ק לר' דוסתאי דהא במתניתין דאבות בהדיא ממעט ליה מפן יסורו ובעיקר דבריהם קשה אמאי כתבו כן אהך דיכול אפילו מחמת אונסו כו' דמתניתין היא באבות ולא כתבו כן ארישא דמילתא כל המשכח דבר א' מתלמודו כו' הא מתניתין היא באבות כל השוכח דבר אחד ממשנתו כו' אבל הגרסא דמתניתין לענין מתחייב בנפשו שטייה והכא כולה מלתא לענין לעבור בלאוי קאמר וק"ק דרב נחמן דחשיב ג' לאוי תרי השמר וחד פן אמאי לא חשיב נמי תרתי פן בהאי קרא פן תשכח וגו' ופן יסורו וגו' ודו"ק: תורה ניתנה במ' יום ונשמה כו' · נראה דלהאי קרא נמי קאי השמר לך ושמור נפשך וגו' השמר לך בתורה ועי"ז תשמור נפשך שהיא הנשמה שבאדם · ומייתי משל מאן שעבד שא"ל האדון כמדומה כו' שאני נוטל איסר בדמיה כו' · דכל מה שקנה עבד קנה רבו אבל גם נשמתך אני נוטל ממך כן הדבר הזה אין אני נוטל מאודך מידך שהכל שלי אלא גם נפשך שהיא נשמתך אני נוטל ממך וק"ל : קיים מצות לא ימוש ספר התורה כו' · היינו יומם ולילה דסיפא דקרא סגי בערבית ושחרית כמו תמיד דגבי לחם הפנים ומלינו לשון תמיד נמי גבי תורה בספר תהלים דכתיב ואשעה בחקיך תמיד

אפי' מחמת אונסו ת"ל ופן יסורו מלבבך במסירם מלבו הכתוב מדבר ר' דוסתאי ברבי ינאי אומר יכול אפילו תקפה עליו משנתו[א] ת"ל רק . רבי יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו תורה ניתנה בארבעים יום ונשמתו נוצרה לארבעים יום כל המשמר התורה נשמתו משתמרת וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת . תנא דבי ר' ישמעאל משל לאדם שמסר צפור דרור[ג] לעבדו אמר (ליה) כמדומה אתה שאם אתה מאבדה איסר אני נוטל ממך בדמיה נשמתך אני נוטל ממך :

כב שם [א]א"ר אמי מדבריו של רבי יוסי למדנו אפי' לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן (יהוצדק) [יוחאי] אפי' [ג]לא קרא אדם אלא קריאת שמע ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו בפני ע"ה ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ . ישאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את רבי ישמעאל כגון אני שלמדתי (את) כל התורה כולה מהו שאלמד חכמת יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה צא ובדוק(אי זו היא)שעה שאינה לא מן היום ולא מןהלילה ולמוד בה חכמת יונית ופליגא דרבי שמואל בר נחמני דא"ר שמואל בר נחמני א"ר (יוחנן) [יונתן] פסוק זה [אינו] לא מצוה ולא חובה אלא ברכה ראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבין עליו ביותר שנאמר (שמות לג) ומשרתו יהושע

תמיד ור"י משום רשב"י הוסיף בזה דאפילו לא שנה פרק אחד כו' אלא קרא ק"ש שהוא חיוב מצוה בלאו לימודה של תורה ילא נמי מצות לא ימוש וגו' ועיין במה שכתבנו בסוטה פרק [היה] נוטל: בפני ע"ה כו'· בגירסת ילקוט לייט אביי האומרו בפני ע"ה ורבא אמר מצוה כו' השתא קאי רבא אאביי ולא ארשב"י · ומצוה לאומרו עיין פירש"י ועוד י"ל דע"ה לא חש כ"כ אמצות ק"ש אבל כשיאמרו לו שהוא יוצא בק"ש גם מצות לא ימוש וגו' ידקדק לקרות ק"ש כדי לקיים גם מצות לא ימוש וגו' וק"ל : שאינו לא יום כו'· וס"ל דיומם ולילה ממש קאמר כל היום וה"מ למימר נמי ופליגא ארשב"י דלעיל דיומם ולילה אינו רק שחרית וערבית וכן לקמן דקאמר ופליגא דרשב"נ כו' ופליגא דרבי ישמעאל דאמר חובה כל היום ה"ה דפליג הא דרשב"י דאע"ג דאינו חובה כל היום מ"מ פסוק זה למצוה קאמר בערבית ושחרית ולא כרשב"נ דלא נאמר קרא אלא לברכה וג' מחלוקות בדבר לרשב"י מצוה שחרית וערבית ולרבי

עיון יעקב

ושמור נפשך מאוד ועוד שבדבר אחד תלוי דברים רבים כי אין סוף וקץ לתורתנו : יבול אפילו מחמת אונסו · כלומר כמו דאמרינן אדם מועד לעולם ושגגת תלמוד עולה זדון ואם היה זריז היה יכול לזכור הכל : תורה ניתנה בארבעים יום · עיין בחידושינו בנדרים דף ל"ח מה"ע משה כל מ' יום למד ושכח עד שניתנה לו התורה במתנה להראות לדורות הבאים שלא יגעתי ומצאתי אל תאמן אלא צריך האדם להתיגע הרבה לחזור על למודו עד שניתן לו התורה במתנה ונקראת על שמו ושוב אינו בא לידי שכחה·לכן קאמר אם אתה משמר את התורה שניתנה לארבעים דוקא שלא תשכח אני משמר את נשמתך כדכתיב כי הוא חייך ואורך ימיך ותני דבי ר' ישמעאל בא לומר דלא תאמר שהקב"ה מיד נוטל ממנו נשמתו זה אינו דהקב"ה מאריך אפו אולי יחזור בתשובה ומחזיר על לימודו וזה שהביא המשל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו וא"ל כמדומה שאם אתה מאבדה איסר אני נוטל ממך נשמתך אני נוטל ממך ובודאי אין דרכו להתאכזר כ"כ להמית נפש בשביל עוף אלא משום אזהרה יתירה ליתן השגחתו עליו היטב וכ"ש הקב"ה שהוא מלא רחמים אינו נוטל נפשו מיד אלא מזהירו באזהרה יתירה כי לא יערכנה זהב כדי להיות זריז ונשכר : מדברין של ר' יוסי למדנו אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית · כי גם לחם הפנים מרמז אל התורה כמ"ש לעיל דף כ"ט בחידושינו ע"ש : משום ר"ש בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש · ל"ע קצת דבסוגיא זו מבואר דר"ש בן יוחאי מיקל בענין לא

עץ יוסף

מלמודו . בשביל שלא חזר עליה : יכול אפילו מחמת אונסו . היינו מחמת חולי כגון רב יוסף ששכח תלמודו מחמת אונסו : יכול אפילו תקפה עליו משנתו . כלומר שנתקשה עליו הבנת המשנה או הלימוד ולכך שכחה : ת"ל רק: מיעוט הוא : תורה במ' יום ונשמה כו' . אהאי קרא נמי קאי השמר לך ושמור נפשך השמר לך בתורה ועי"ז תשמור נפשך שהיא הנשמה שבאדם . וקאמר תורה נתנה למ' יום לפי שהתורה העליונה הרוחני שקשה השגתה הוכרח משה לשבת ולהתבודד מ' יום בכדי שישיג אותה . ונשמתו נוצרה למ' יום שהנשמה העליונה צריכה זמן מ' יום עד שתפרד ממקורה ותתמזג בגוף החומרי . כי לא נקל לדבר הרוחני להתחבר תיכף לדבר הגשמי כי אם במשך זמן . וא"כ ששניהם מסוג אחד והתורה משמחת לנפש : צפור דרור·מה נעים המשל הזה . כי האיש השוכח נפשו היקרה מלשמרה בטהרה מדמה כי היא כצפור דרור שקולה יפה ונעימה אבל בבע"ח קטן הבלתי נחשב ככה בעינים המוחשיים כן הוא הנפש לבלתי מכיר יקרתה מחמת שהיא נחבאה בקרבו ואיננה מתגלת ככה לחושי בשר : כב אפילו לא שנה אדם כו' אפילו לא קרא כו' . הרס"ג ר"ז בשו"ע שלו בהלכות ת"ת

ענף יוסף

זה יוצא : מדרש שמואל · כגון אני שלמדתי את כל התורה כולה · ר"ל כל המצות וטעמיהם:מהו ללמוד חכמת יונית · והקשו התוס' תימה וכי לא ידע ב"ד שגזרו עליה עכ"ל· וי"ל כי באמת ידע את כל אלה · אמנם ידע גם כי לא גזרו זולתי לבל ילמדה אב את בנו כדאי' בב"ק דף פ"ב ע"ב ארור האדם שילמוד בנו ח"י*) · ושאלתו היתה האם מטעם זה לא ילמדיה האב לבנו לפי שחכמה הזאת איננה בכלל שנון והתורה אמרה ושננתם לבניך · ולפ"ז אם למדתי תורה הרבה עותה התורה אותי עד עולם והגית וגו' ולא אוכל לבטל ממנה ללמוד חכמה זאת · או מטעם זה לא ילמדה אדם לבנו · כי העלם בנערותו צריך ללמוד עניני המצות וטעמיהן · והנה רבי ישמעאל יחיד הוא בדעתו לחשוב שאינה בכלל התורה · ולכן אמר רבי ישמעאל קרא על בן דמא לא ימיש ספר התורה הזה ואשר למדת שהמה דיני המצות וטעמיהן מפיך והגית בו יומם ולילה צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה (והיא בלתי אפשרי המציאות) ולמוד בה ח"י · ועיין בספר העוין פ"ב :

*) כלומר פילוסופיא היונית המכחשת בתורה מן השמים .

א אדר"נ פרק כ"ד :
ב שוח"ט מזמור א' :
ג נדרים דף ח' ע"א:
ד תוספתא דע"ז פ"א:

חדושי גאונים

סלמודית אין כמהו כיינו בגליונות האלה הוא כמהר"ר יעקב בן החסיד כמה"ר שמואל אבוהב ואיסר דברי ולמען תבין ותשכיל יצאתי להשכילך בינה דע כי נגוהי האור הם משני פנים הראשון אור ישר והשני אור חוזר ונגוהי אור חוזר הם רבים מאד א"א לעמוד עליהם כי מכים וחוזרים ומכים ממקום למקום מה שאין כן בנגוהי האור הישר וכלל גדול הוא בחכמה זו כי זוית חזרת האור שוה לזוית הנפילה וא"כ אע"פ שכשהגלגל הוא רחב מכוון האור הישר הוא מרובה ונגוהי האור הבאים מגד הרחב חוזרים זה את זה וחוזרים ומתרחבי'

אהבת איתן

שבו נתנה התורה · ועפ"ז נתיישבה נמי קושיית תוס' כאן על רב שר שלום דאע"ג דבשבת מת משה כתב שפיר מע"ש היום מלאו ימי ושנותי שהרי היום התחיל יום השבת שהוא יום המלוי וכיון שהיום שכתב התחיל יום של המלוי נמצא שלא כתב הקרא על העתיד דאותו יום גופיה שכתבו מלאו ימיו בשעה אחרונה שלו שאז התחיל היום שנולד בו ומכיון שהתחיל יום הלידה ה"ל כאלו נשלם מעת לעת לאותה שעה שנולד בה · ותדע דהכי קי"ל לעניין זמן גדלות בי"ג שנה שנעשה גדול משהתחיל היום שנולד בו אחר השלמת י"ג שנה ותשביק לי' י"ג שנה ויום אחד מתחלת הלילה אע"ג שנולד כמה שעות על היום וכדאיתא בא"ח סי' נ"ג ופ"מ סי' ל"ה · וא"כ ה"נ נחשב מלוי ימים ושנים גבי משה משהתחיל יום השבת שנולד בו · ויום השבת

יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל א"ל הקב"ה יהושע כל כך חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. תנא דבי ר' ישמעאל דברי תורה לא יהו עליך חובה ואי אתה רשאי[א] לפטור עצמך מהן:

כג שם אמר חזקיה מ"ד (איוב לו) ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה וגו' בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו אדם מסית חברו[ג] מדרכי חיים לדרכי מיתה והקב"ה מסית את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים שנא' ואף הסיתך מפי צר מגיהנם שפיה צר שעשנה צבור [דף ק ע"א] בתוכה ושמא תאמר כשם שפיה צר כך כולה צרה ת"ל (ישעיה ל) העמיק הרחיב ושמא תאמר למלך לא הוכנה ת"ל (שם) גם היא למלך הוכן ושמא תאמר אין בה עצים ת"ל (שם) מדורתה אש ועצים הרבה ושמא תאמר זה שכרה ת"ל (איוב לו) ונחת שלחנך מלא דשן:

ישמעאל מלוה כל היום וכל הלילה ולרשב"י אינו אלא ברכה ומלינו קרא כה"ג בלשון ברכה ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך וגו' וכמ"ש הבטחה שהתורה מחזרת על אכסניא שלה כו' וק"ל: ד"ה לא יהו עליך חובה כו' ·עי' פרש"י ולעיל דפרש"י דר"י דאמר חובה ללמוד כל היום עכ"ל לאו דוקא חובה קאמר אלא מלוה ולאפוקי ממ"ד פסוק זה אינו אלא לברכה ועוד עי' בתוס' פי' לא יהו עליך חובה כו' ועוד כ"ל לפרש ע"פ מ"ש מיס ראשונים מלו' אמלעיים חובה ופי' שם מלוה משום סרך תרומה וחובה משום סכנה דמלח סדומית וה"כ יש לפרש כאן לא יהו עליך חובה כו' כאילו אתה לומד משום סכנה כדאמרינן לעיל וכל שאינו משמר התורה אין נשמתו משתמרת דא"כ ה"ל תורתו שלא לשמה אבל אי אתה רשאי לפטור הימנה משום מלות ה' אלהינו עלינו וק"ל: ואף הסיתך מפי לר כו' · לפי שעל הרוב מלת מסית נאמר על המסיא עלה לחבירו לרעה וז"ש בהקב"ה אף לפי דעתך מה שהוא מלוה לך שהוא דבר המסיתך לרעה אינו כן ואינו מדתו כמדת ב"ו שהסתה שלו לרעה מדרכי חיים כו' והסתת הקב"ה שלפי דעתך לרעה אינו אלא לטובה מדרכי מיתה דהיינו גיהנם שפיה לר לדרכי חיים שהוא ג"ע כדמסיים בהאי קרא ונחת שלחנך וגו' · ואמר וא"ת כשם שפיה לר כך כולה לרה ת"ל העמיק הרחיב כו' · זה המקרא אינו כתוב בהאי ענייגא בספר איוב אלא דהכי כתיב בהאי קרא מפי לר רחב לא מולק תחתיה ונחת וגו' אלא בספר ישעיה הוא דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה העמיק הרחיב מדורתה והא דמפסיק בדרש זה במקרא דספר איוב משום דהכא כתיב דפי של גיהנם לר רחב לא מולק תחתיה דהיינו שתחתיה היא רחב ולא לר כמו פיו כדי שיהא עשן הרבה לבור בתוכה והאי מייתי ראיה מקרא דס' ישעיה דכתיב גבי גיהנם העמיק הרחיב וגו' ואגב דמייתי ליה דרש לה לכולה קרא לגבי גיהנם: וא"ת למלך לא הוכנה כו' · ופרש"י למלך לת"ח הפורש מן התורה כו' ע"ש והוא דחוק דהיכן הוזכר שפירש מן התורה ורש"י בספר ישעיה פי' למלך סנחריב. גם זה דחוק מ"ש מלך זה משאר נכרים ונראה לפרש דישעיה ניבא כן באחז מלך יהודה אלא ברא מזכה אבא שגירר עלמות אביו על מטה של חבלים כדי שיהיה לו כפרה כדאמרי' פרק מקום שנהגו [א] · ואמר שמא תאמר אין בה עלים ת"ל כו' · ר"ל אין עלים הרבה וכשיכלה העץ תכבה האש ת"ל מדורתה אש ועלים הרבה: ושמא תאמר זה שכרה וכו' · עיין פרש"י:

דאמר חובה ללמוד כל היום: כל כך חביבין וכו' לא ימוש · הבטיחו שלא תשתכח תורתו הימנו: לא יהו עליך חובה · כאדם שיש לו חוב ואומר מתי אפרענו ואפטר כך לא יאמר אדם אשנה פרק אחד ואפטר שאי אתה רשאי לפטור עלמך מהם: הסתת אדם אינה אלא לרעה כמו כי יסיתך אחיך בן אמך וגו': ואף הסיתך · הקב"ה ללמוד תורה כדי להגלל מגיהנם: שפיה לר · ולמה פיה לר שיהא עשנה לבור בתוכה ולא ילא חוץ כדי שידונו רשעים באש ובעשן: העמיק הרחיב · כיון שבא לעומק מיד הרחיב ובגיהנם משתעי דרישי' דקרא כי ערוך מאתמול תפתה: למלך לא הוכנה · כלומר לתלמיד שפירש מן התורה לא הוכנה גיהנם שלא יהא נדון בה מלך היינו ת"ח דכתיב בי מלכים ימלוכו: ושמא תאמר זה שכרה· של תורה שמללת מגיהנם אבל

עיון יעקב

ימוש דדי בק"ש שחרית וערבית ור' ישמעאל סבר דבעינן קרא כדכתיב לא ימוש ממש ובברכות דף ל"ה ע"ב איפכא תני דרבי ישמעאל קאמר נהוג בה מנהג דרך ארץ להיות חורש בשעת חרישה ור"ש בן יוחאי קאמר שמלאכתן נעשית ע"י אחרים ובעינן לא ימוש ממש עיין שם: דברי תורה לא יהו עליך חובה · עיין בתוספות שכתבו אלא יפה תורה עם דרך ארץ נמלא לפירוש זה רבי ישמעאל אזיל לטעמו שם בברכות: מדרכי מיתה לדרכי חיים כדכתיב ובחרת בחיים · ולהכי אמרינן במסית דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: גיהנם שפיה לר · במדרש והובא בילקוט ראובני פרשה קרח איתא וז"ל וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה מלמד שהיתה הארץ נפתחת כפי עביו של אדם והם יורדין מעט מעט והארץ חונקת והם לועקים משה אמת ותורתו אמת ע"ש:

הרי"ף

אמר חזקיה מ"ד ואף הסיתך מפי לר וכו'· ראוי נדקדק בדברי חז"ל יתור הלשון אדם מסית לדרך מיתה והקב"ה לדרך חיים ע"ק דמה לריך להודיענו שעשן גיהנם לבור לתוכה וע"ק הני תלתא שמא תאמר דקאמר דמסיקא נטעה לומר כך והרי מקרא מלא הוא גם היא למלך הוכן מדורתה אש ועלים ועוד שאיך אפשר שלא יהיה עלים ולא מאי היא · ועוד למה לא הוכיח מהאי קרא גופיה דכתיב רחב לא מולק · הביאור נלע"ד רלו לבאר פסוק שאמר איוב ואף הסיתך מפי לר וגו' על מעלת התורה שמללת מדינה של גיהנם וז"ש ואף הסיתך כי ידוע הוא שגיהנם נקרא תפתה ע"ש שכל המתפתה בילרו נופל שם ואמר שהאדם מסית את חבירו מדרכי חיים וכו' והכוונה שבא לרמוז לנו שהמפתה לחבירו הוא ע"י הראות לו יקר ותפארת עניני העוה"ז וממליא אותו דרכי חיים ומסיתו לדרכי מיתה והקב"ה אדרבה כשמפתה האדם הוא מאמלעות היסורין ודרך מיתה ולער ומתוך

כך יזכה להשיג ארחות חיים הנלחיים כי התורה היא מדברים שניתנו ע"י יסורין כנודע והוא מדוקדק מ"ש מדרכי חיים לדרכי מיתה ומדרכי מיתה לדרכי חיים שהוא ע"ד הרולה שיחיה ימות והרולה שימות יחיה הוכיח זה מהפסוק דכתיב ואף הסיתך מפי לר שהוא גיהנם והוקשה להם למה כינה הכתוב את גיהנם בתיבת פי לר שהרי שבעה שמות גיהנם שאול וכו' לזה אמר שיתבאר זה עם ביאור הענין למה עשה הקב"ה את פיו של גיהנם לר שהטעם הוא כדי שיהיה עשן לבור דהיינו כשהמקום שמבערין האש הוא רחב ומקום העשן לר וכוון הכתוב להזכיר את גיהנם בזה השם להפליג בזכות התורה שמללת את האדם מאותו לער של גיהנם שעיקר העונש הוא בפיו של גיהנם מסיבת לבירת העשן ואינו מולא מנוס ושמא תאמר מאן לימא לן שרחבה למטה ופיה לר למעלה דלמא שהיא שוה מלמטה למעלה ואין הפלגת העשן ביותר כדי להזכיר הכתוב לגיהנם בכנוי זה של גם כולה היא לרה וא"כ נאמר שלא דיבר הכתוב בגיהנם דאי איתא יזכירנו מא' משמותיו המיוחדים ולא רלה להוכיח מגופיה דקרא דכתיב רחב דהא א"א לפרש דקאי אגיהנם ולמטה רחב דא"כ למה חזר ואמר לא מולק תחתיה דהא קאמר רחב דקאי אתחתיה אלא ודאי הכוונה שילילנו מתחת ידי הלרים הלוררים וזהו שכרו ויוליאהו למרחב אשר אין ומלוק ומנ"ל שמללת מדינה של גיהנם לז"א ת"ל העמיק הרחיב דמיירי בגיהנם ושמא תאמר לא קאי אמקום גיהנם שהוא רחב בעומקו דילמא קאי אמלך שהוא ת"ח שפירש כמו שפירש"י ולמדנו דגיהנם הוכנה לאותו ת"ח אמנם בזכות התורה שלמד ירחיב ה' את מקומו ויקל מרעתו שם בגיהנם ולעולם דגיהנם שוה למטה כלמעלה ואין כאן הפלגה כאמור ופי' לר אין פירושו גיהנם כי אם הלרים הלוררים לז"א גם היא למלך וגו' דמשמע שגם הוא שוה לשאר בני אדם הנידונים שם והכתוב עלמו אומר שלמלך לו גיהנם שאין עושה כן לשאר בני אדם ולמה אמר גם היא דמשמע ששקולים הם אלא ודאי דקאמר הרחיב קאי אמקומה של גיהנם שהוא רחב בעומקו ושמא תאמר עדיפא מינייהו המלך שפירש מהתורה שכל בני אדם נידונים בעלים והוא אינו נידון בעלים כי אם אש יולאה מגופו וכוה מחופת חבירו כמבואר לחז"ל ע"פ כי אש יולא תלא אש מהתשבין וא"כ דלמא הרחיב קאי למלך זה ת"ח שפירש שירחיב לו הקב"ה בדבר הזה · ועוד אפשר להמתיק זאת הקושיא דאיך נאמר ששכר התורה הוא להליל האדם העשן והרי גם מי שפירש מן התורה ינלל מהעשן ונידון באש מגופו וכוה מחופת חבירו וא"כ פי לר ליכא למימר שהוא גיהנם כי אם שכר תורה להלילו מיד לרים ואויבים ת"ל מדורתה אש ועלים הרבה דקשה מאי מדורתה כך היל"ל במדורה כ"א במדורה ישימו האש והעלים ועוד מאי אש ועלים די שיאמר במדורה בודאי העלים לאש הם אמנם הכוונה לומר שגם אותם הנידונים באש וכוין מחופת חבריהם אינם ניצולין מהעלים וז"ש אותם שמדורתם הוא האש מכח התורה מ"מ יש עלים הרבה לא ינילו נפשם מיד להבה הכי למדנו שהמלך שפירש מהתורה נידון בגיהנם ובעשן ויפה אמר שהעוסק בתורה ינילהו ה' מאותו פי לר דהוא תוקף עשן ושמא תאמר השתא דאמרת פי לר א"כ מה שכרו בעוה"ז דמעיקרא הנה אמינא דזכות תורה בעוה"ז הוא שינילנו ה' מפני לרים לוררים ולעתיד לבא עין לא ראתה אלהים זולתך דקרא לא איירי אלא בשכר עוה"ז דמיירי בעוה"ב וקאמר שמללת מגיהנם אם כן זו שכרה ותו לא ת"ל ונחת שולחנך מלא דשן בעוה"ב כי שם מתעדנים משולחן ערוך מלא דשן לאור באור פני מלך חיים בארץ החיים:

עין יוסף

כתב דהכי מילי אם למד בתחלה תורה שבכתב ושבעל פה והמה שגורים בלבו. אבל בלא"ה מחויב ללמוד ולדעתם רק ע"ה שאין ביכולתם ללמוד יוצאים עם רק שיש עוד מלות עשה להגות בם תמיד. ע"ז הוא יולא בפרק אחד או בק"ש. ק"ש. ועי' בר"ן נדרים דף ח' ע"א:

המתורגמן. א) דו דארפסט דיך ניכט ערלויבען. ג) בערעדעט דען צווייטען.

[א] מהרש"א ד"ה וא"ת בפרק מקום שנהגו (ד' כ"ו ע"א):

חדושי גאונים

בחדר וע"כ האור יותר חזק עכ"ז נגוהי חזרת האור הם מועטים לפי שנילולי האור המכים בלדי החלון ובעובי הכותל אינם יכולים ליכנס בהדר אבל כשהחלון רחב מבפנים הוא להפך שנגוהי אור היושר הם מועטים ופוגשים והותכים זה את זה רחוק מן החדר יותר ממה שבחלון הראשון אבל נגוהי האור החוזר הם רבים שכל נגוהי האור המכים בחלון חוזרים ומכים בחדר ואם קורא דברי אלה אינו בקי בחכמת הראיה יעשה הנסיון הזה יעשה כמן אפרכסת רחב מבפני' כרוחב החלון וכפי ערך רוחב החלון יהיה לר הרבה מבחוץ באופן שנגוהי

אהבת איתן

התחיל מיום השני שכתב בו ק"כ שנה אנכי היום · ובזה י"ל ג"כ מ"ש בסוטה (דף יג ע"ב) אותו שבת של דיו זוגי היתה פי' של משה ושל יהושע דמשמע בשבת והובא בפירש רש"י פי' האזינו ופ' בשלח פי' שירד מן ביום שמת משה והיינו דאע"פ שמת בשבת ה"ל כאלו התחיל יום מיתתו מע"ש כנ"ל :

(השמטה מפרק ד' סי' יב)

כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כהנים הוא דלא יאכלו הא ישראל יאכלו א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה רבינא אמר כו' · י"ל ע"פ הגמ' דפ"ק דחולין אהא דכתיב גבי אליהו והעורבים מביאים לו לכלכל הוה מבי טבחי דאחאב וע"פ הדבור היה דאל"כ היה אסור משום דמומר לע"ז אסור לאכול משחיטתו · ומשמע מפרש"י (ריש דף ה) דדייק כן מקרא · וא"כ הייט

אבל שכר אחר אין לה ת"ל וגו' : זה הלוקח תבואה משנה לשנה · שאין לו קרקע לזרוע והיינו חייו תלואים שאינו יודע אם יהא לו מעות לשנה הבאה : הפלטר נחתום : עני דרכו להביא מנחה שאין לו בהמות : ה' מיני טיגון · סולת · מחבת · ומרחשת · וחלות · ורקיקין דמנחת מאפה · כל מידי דאית ביה שמן קרי טיגון : שאהנה ממך · כלומר שתקובל לפני כהן : [נכנס עמו · לפני ולפנים : אמר ליה · שמעי לחוניו בא ואלמדך סדר עבודה: אונקלי· מלבוש של עור : צלצול · אזור : לאהובתו · לאשתו : זה שלא ירד לה · שמעי שלא ירד לה לגדולה כך נתקנא באחיו היורד לה על אחת כמה וכמה שאין מורידין אותו שלא יקלקל עצמו : בא ואלמדך · חוניו היה

המנחות והנסכים פרק שנים עשר

כד דף קג ע"ב א"ר חנין (דברים כח) [א]והיו חייך תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה. ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מערב שבת לערב שבת. ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר[א] :

כה דף קד ע"ב א"ר יצחק מפני מה נשתנה מנחה שנאמר בה (ויקרא ב) נפש אמר הקב"ה מי דרכו להביא מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני . וא"ר יצחק מה נשתנה מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון[ב] הללו משל למלך ב"ו שעשה לו אוהבו סעודה ויודע בו שהוא עני א"ל עשה לי מהן חמשה מיני טיגון כדי שאהנה ממך :

הרי עלי עשרון פרק שלשה עשר

כו דף קט ע"ב תניא [ב]אותה שנה שמת שמעון הצדיק אמר להם שנה זו הוא מת [אמרו לו מניין אתה יודע אמר להן כל יום הכפורים נזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ונתעטף לבנים ונכנס עמי ויצא עמי שנה זו נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ונתעטף שחורים ונכנס עמי ולא יצא עמי לאחר הרגל חלה שבעת ימים ומת ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם בשעת פטירתו אמר להם חוניו בני ישמש תחתי נתקנא בו שמעי אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה אמר לו בא ואלמדך סדר עבודה הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול העמידו אצל המזבח אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו רץ מפניהם ורצו אחריו הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשום עכו"ם וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה זה שלא ירד לה כך היורד לה על אחת כמה וכמה דברי ר' מאיר אמר לו ר' יהודה לא כך היה מעשה אלא לא קיבל עליו חוניו שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה אף על פי כן נתקנא בו חוניו בשמעי אחיו אמר לו בא ואלמדך סדר עבודה והלבישו באונקלי וחגרו בצלצול והעמידו אצל המזבח אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו סח להם כל המאורע

זה הלוקח תבואה וכו' · וסייך זה בקללות דבשעה שהיו ישראל על אדמתן היה לכל איש מישראל קרקע אבל משגלו לא היה להם קרקע לזרוע ורש"י בחומש הביא דרשא זו דרישא ודסיפא דקרא אבל מציעתא דקרא ופחדת לילה ויומם דדריש מיניה הכא הלוקח תבואה מע"ש כו' לא מייתי דהיינו משום דדרכו להביא דרשות הקרובים לפשוטו ומלת חייך דרישא דקרא ודסיפא דקרא הכי משמע דהתבואה היא ודאי חיותו של אדם אבל ופחדת לילה ויומם לא משמע ליה כן לפי פשוטו וק"ל : [מנחה שנאמר בה נפש כו' · גבי קרבן עולה ויורד נמי כתיב ונפש כי תחטא וגו' היינו דסמוך נפש לחטא משא"כ במנחה דכתיב גבי הקרבה ונפש כי תקריב וגו' ופרש"י מי דרכו להביא מנחה עני שאין לו בהמות עכ"ל ולאו דוקא דה"ה דאין לו תורים ובני יונה כמפורש בהדיא בקרא בדלי דלות ואם לא תשיג וגו' וק"ל : שנאמר בה ה' מיני טיגון כו' למלך ב"ו כו'. אינו דומה ממש דהתם בסעודה אחת והני ה' מיני טיגון כ"א מנחה בפני עצמה וק"ל] : [נזדמן לי זקן א' כו' · זה המאמר איתא בפרק טרף בקלפי וע"ש בשם הריטב"א בע"י והתוס' הכא כתבו כן דהכי איתא בירושלמי : א"ל חוניו בני ישמש כו' · כל זה המאמר כאן מקומו אבל בעל ע"י הביאו בפרק טרף בקלפי אגב גררא דמאמר דלעיל והרמב"ס האריך בפירוש המשנה באורך בעובדא דחוניו ושמעי וכתבו] תוס' חוניו בני ישמש תחתי תימה הא אמרינן בתורת כהנים וכו' בזמן שהוא ממלא מקום אביו וכו' וי"ל דבירא' חטא היה ממלא וכו' וא"ת וכי לא ראה כ"ג משמש וכו' וי"ל דלא היה יודע ובא ליכנס בכהונה וכו' עכ"ל · פירוש לדבריהם דודאי היה יודע שכ"ג משמש בח' בגדים ולא באונקלי ובצלצול דזה ראה אלא שלא היה יודע כשבא ליכנס בפעם ראשון לכהונה גדולה אם לא ילבש גם אונקלי וצלצול כמו שא"ל אחיו שמעי וז"ש אותו היום שיתשמש בכהונה גדולה

א ריש אסתר רבה ילקוט תורה רמז תתק"ס : ב יומא דף ל"ט ע"ב :

חדושי גאונים

האור החוזרים יחזרו ויכו בחדר וילך בחדר גדול שיהיה בו חלון באמצעו ויסגור כל שאר החלונות באופן שהאור יכנס דרך החלון האמצעי וישים אפרכסת הנזכר בחלון החלק הרחב מבפנים ואחר כך יהפוך האפרכסת וישים צד הצר בפנים ויסתום יפה כל הנותר מהחלון ויראה בברור כי האור גדול כשמות כשהאפרכסת צרה בחוץ והחדר יותר מאיר אע"פ שהאור יותר גדול באיכות באופן האחר אבל הוא במקום מועט ושאר החדר הוא חשוך יותר · (אמונת חכמים) :

אהבת איתן

טעמא דר' יוחנן דאמר דאליהו עתיד לדורשה דמקרא דכתיב בדידיה גופי' מוכח דל"ל כדרבינא דסד"א דלשתרי נבלה לכהנים דהא אליהו כהן הוה וא"כ בלא הדבור היה שרי לאכול מבי טבחי דאחאב ומזה ש"מ דאין חלוק בין כהן לישראל ואכתי למאי א יצטריך קרא דיחזקאל · ורבינא דמשני סד"א דכהנים שרי להו נבלה ולא מוכח מקרא דאליהו ז"ל דס"ל דאליהו לא הוה כהן דפנחס לאו אליהו הוא : (פ"ס סי' מג)

אי בר אבהן ולא בר אוריאן אשא תכליה · י"ל עפמ"ש בב"ב (דף עט) כל הפורש מה"ת אש אוכלתו שנא' מהאש יצאו ואש תאכלם ועיין פרש"י לקמן (ריש דף ק') והכא לא מזכה ברא בהוא עלמא : (פ"ס סי' יד)

א"ל הקב"ה לאברהם קולך שמעתי ותמלתי עליהם אני אמרתי ישתעבדו בד' מלכיות כל א' וא' כשעבוד מצרים כו'

עיון יעקב

והיו חייך תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה · כדאמרינן בב"מ דף ל"ט שאין המריבה עם אשתו אלא על עסקי תבואה וכתיב ראה חיים עם אשה וכדאיתא ביבמות דף ס"ג זרע ולא תזבין אע"ג דכי הדדי נינהו הני מברכין ע"ש בחידושינו : מה נשתנה מנחה שנאמר בה נפש · היינו כפירש"י בחומש שכל קרבנות נדבה לא נאמר בהם נפש ע"ש ומהרש"א אשתמיטתי' ליה דברי רש"י בזה : שעשה לו אוהבו סעודה · כי העני הקב"ה אוהבו כדאיתא בפ"ק דב"ב אם אלהיכם אוהב עניים וכ"ל דנפקא לן כדאיתא בפסחים דף קי"ח אימתי אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני וזה עני קרא וה' שמע : אותה שנה שמת שמעון הצדיק · עיין ביומא פרק טרף בקלפי :

עץ יוסף

כד זה הלוקח תבואה משנה לשנה. שאפילו הוא עשיר יפחד שמא מחמת עצירת גשמים או משדפון וארבה לא תמצא אח"כ תבואה לקנות שהמעט שיהיה יחזיק בעל הקרקע לעצמו ולא ירצה למכור לאחרים (יפ"ת): הפלטר· היינו מנחתום ולפי שאינו קונה ממנו אלא לשעה ויפחד שמא אח"כ לא ימצא. אמר בו ולא תאמין בחייך שבכל שעה הוא בפחד רעבון . קרא לנדדין קאמר דזמנין דלא תאמין בחייך וזמנין ופחדת לילה ויומם . כפי הטעמים :

ענף יוסף

כד זה הלוקח תבואה משנה לשנה כו'·איכא למידק דהכא משמע שיש לקנות תבואה לשנים רבות מפני פחד רעבון · וזה נראה מיעוט בטחון· ובהיפך זה אמרו במכילתא ובתנחומא בפרשת המן מי שיש לו לאכול היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה כי מי שברא יומו ברא פרנסתו · וי"ל דהתם לענין ריוח האדם שה' פותח את ידו לתת לכל אחד די מחסורו · כי בזה יש לבטוח בהשגחת פרטית לישראל · אבל במציאות המזונות בעולם שהוא נידון אחר רובו יש שפחד ממכת מדינה הנמצאת בעולם כגון העצר גשמים ארבה ושדפון וכיוצא ואע"ג דכתיב ברעב פדך ממות מ"מ אין סומכים על הנס · עוד יש לומר דכוונת המכילתא והתנחומא שלא להצטער ולפחד במה שאין בידו לעשות כי ראוי לבטוח ברחמי שמים · אבל במה שביד אדם לעשות יש לו לעשות כל מה שבידו לעשות שלא יסמוך על הנס · וכמ"ש בכל משלח ידך אשר תעשה · והמקצר מסכין עצמו ולקבל עזר האלהי במה שאפשר בידו גורם לקצר השפע והעזר האלהי ממנו · (יפ"מ) :

המתורגמן. [א] ברויט קרע מער . [ב] געפרעגעלט .

בקשו להרוג את חוניו רץ מפניהם ורצו אחריו רץ לבית המלך רצו אחריו כל הרואה אותו אומר זה הוא זה הוא הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לש"ש שנא' (ישעיה יט) (והיה) ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה' וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה זה שברח ממנה כך המבקש לירד לה על אחת כמה וכמה]:

שם תניא *א"ר יהושע בן פרחיה בתחלה כל האומר עלה לה אני כופתו[א] ונותנו לפני הארי ועתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום[ב] של חמין שהרי שאול ברח ממנה וכשעלה בקש להרוג את דוד [תניא לאחר מפלתו של סנחריב יצא חזקיה ומצא בני מלכים שהיו יושבין בקרונות[ג] של זהב הדירן שלא לעבוד ע"ז שנאמר (שם) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען [דף קי ע"א] ונשבעות לה' צבאות הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח והעלו עליו לשום שמים שנא' (שם) ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים (שם) עיר ההרס יאמר לאחת מאי עיר ההרס יאמר לאחת כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתיד למיחרב איתאמר דהיא חדא מנהון וממאי דעיר ההרס לישנא דשמשא היא דכתיב (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח]:

כז שם הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישעיה מג) הביאי בני מרחוק אמר רב הונא אמר רב אלו גליות שבבבל שדעתן מיושבת[ד] עליהם כבנים ובנותי מקצה הארץ אלו גליות שבשאר ארצות שאין דעתן מיושבת עליהם כבנות:

כח שם (אמר רבה בר רב הונא אמר רב ואמרי לה אמר רב כהנא אמר רב ואמרי לה אמר) [א"ר אבא בר רבי יצחק אמר רב חסדא ואמרי לה אמר רב יהודה אמר] רב מצור ועד קרתגני מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים מצור כלפי[ה] מערב ומקרטגני כלפי מזרח אין מכירין לא לישראל ולא לאביהם שבשמים איתיביה רב שימי בר חייא לרב (מלאכי א) כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה א"ל שימי את דקארו לי' אלהא דאלהיא.

*) ברש"י שבגמ' הגי' שמאמינים בהקב"ה ואין מאמינים בע"ז:

רש"י

חכם שמשמעי : שברח ממנה · שלא רצה לקבלה מתחלה] : בתחלה [כל האומר עולה [או] · בתחלה קודם שיפרים קרבנו ואמר עלי עולה או מנחה אני מטיל עליו כו' · משום דאין טוב לומר עלי שמא לא יקיים וכתיב (דברים כג) וכי תחדל לנדור · לשון אחר בתחלה כל האומר עלה אני כופתו ומניחו לפני ארי ועכשיו כל האומר לירד הימנה אני מטיל עליו קומקום של חמין בתחלה] הייתי שונא את הרבנות וכל האומר לי כו' ועכשיו שעליתי לגדולה כו' · רבי יהושע בן פרחיה נשיא היה במסכת חגיגה (דף טז:) [מדברות שפת כנען · שפת ישראל היושבים בארץ כנען וסיפא דקרא נשבעים בשם ה' צבאות] : דעת זכרים מיושבת עליהם יותר משל נקבות : בני בבל אין להם עול מלכות כשאר גליות שבכל ארצות: מכירין את ישראל · מכירים בכבודם הראשון ואין מכבידין עולם : ואת אביהם שבשמים · *)שמאמינים בהקב"ה ואינם עובדים ע"ז : שימי את·בתמיה אתה הוא שימי חכם גדול ומקשה לי דבר זה וי"א רב לא היה זוקף עיניו אלא כובשן כל שעה משום

מהרש"א

גדולה וכו' דזה לא ראה וק"ל : רץ לבית המלך וכו' הרואה אומר זה הוא כו' · כל זה לא הוזכר בדברי ר"מ דלדעתו ודאי האמינו בדבר דחוניו מעלמו עשה כן ולא ע"פ שמעי אחיו ולכך הולרך מיד לברוח אבל לדעת ר"י דחוניו הסיאו לשמעי כך לא האמינו מיד לשמעי דעפי נימא מעלמו עשה עד אחר שנתברר להם הדבר דחוניו הסיאו כמו שכתב הרמב"ם ולא היה לו שהות לעכב שם ורץ לבית המלך עד אחר הבירור שרלו אחריו ואז כל הרואה אותו אומר זה הוא המתחייב בדבר ולא שמעי בעל המעשה וק"ל : והעלה עליו לשם שמים וכו' · תימה הרי יש כאן איסור שחוטי חוץ ונראה דלבני נח היה מעלה וכו' עכ"ל התוס' ומדברי הרמב"ם בית חוניו לאו עובדי ע"ז הוא אלא שעבר על מה שנאמר פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה עכ"ל וכן נראה דהא מתניתין מוקמינן לה כמ"ד דבית חוניו לאו עובדי ע"ז הוא וא"כ אמאי קתני דלא ישמשו במקדש שבירושלים אי לאו משום דעשאום כבעלי מומין משום שעברו אשחוטי חוץ ודו"ק : בתחלה כל האומר לירד וכו' עתה כל האומר לי עלה וכו' · יותר נכון להיות הגירסא בהיפך זה בתחלה כל האומר עלה כו' עתה כל האומר לי לירד ממנה וכו' וכ"ה בפרש"י ולפי שודאי שיותר חרה לאדם על מי שא"ל לירד ממנה ממי שא"ל בתחלה עלה ע"כ גבי מי שא"ל עלה לא אמר אלא שאני כופתו לפני ארי ואיננו מזיק אותו בידים וגבי מי שא"ל לירד ממנה גם אני בעלמי מזיקו להטיל עליו קומקום של מים ומייתי שפיר משאול דמתחלה ברח ולא הזיקו וכשעלה בקש להרוג כו' וק"ל:מדברות שפת כנען וגו' · פרש"י שפת ישראל היושבים בארץ כנען כו' יש לעיין בזה דמשמע שלא הדירן אלא שלא לעבוד ע"ז כנר תושב ולא על שאר מלות וא"כ למה למד אותן לדבר בשפת ישראל ונראה לפרש משום דאינו דומה שבועה לה' בכינוי של עכו"ס כמו בשבועה בלשון הקודש ולזה אמר שהיו מדברות שפת ישראל הדרים בארץ כנען דהיינו בלשון הקודש כשהיו נשבעים לה' לבאות שלא יעבדו ע"ז אמרו ה' לבאות לומר שהודו שה' הוא אשר לו היכולת על כל לבאות שהיו לסנחריב שהיו קפ"ה אלף ראשי גייסות כדאמרינן בפרק חלק וק"ל : קרתא דבית שמש דעתיד למיחרב וכו' · פירש"י בספר ישעיה ת"י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחורבן ומהיכן וכו' ע"ש · ונראה דהתרתי ש"מ מדשינה למיכתב חרס במקום שמש דרש ליה מלשון הריסה ומדלא כתיב הרס בה"א אלא בחי"ת דריש ליה נמי מלשון חרס ושמש וק"ל : אמר רב הונא אלו גליות שבבבל וכו' · דאי בני ובנותי ממש למה חלקן הכתוב דהא ודאי הבן והבת במקום אחד הן · ואמר אלו גליות שבבבל שדעתן מיושבת וכו' · לפי ששם גלו החכמים כדאמרינן בפ' המגרש החרש והמסגר וכו' ע"ש ורש"י פי' בע"א: מכירין את ישראל ואת אביהם כו' · נקט מתחלה ישראל וכו' דע"י ישראל שלמטה נתפרסם אלהותו ית' ויכולתו בעולם התחתון ושהוא אלהי ישראל ומשגיח על הארץ דהיינו אביהם שבשמים אבל מצור כלפי מערב כיון דאין מכירין ישראל אין מכירין אביהם שבשמים שהוא משגיח בעולם השפל אבל הוא אלהא

עיון יעקב

אלו גליות שבשאר ארצות שאין דעתן מיושבת עליהן כבנות. כדאמרינן נשים דעתן קלות ומ"מ דעתן אינה מיושבת כל כך שיהא פטורין מן התפלה כדאמרינן בעירובין דף ס"ה כל מי שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל דהא נשים חייבות בתפלה כדאיתא בברכות וכמבואר בא"ח סימן ק"ו : מכירין את ישראל · מכח זה יש לראות שמכירין ג"כ את אביהן שבשמים וכפירוש רש"י בפרשת בהעלותך משאיך אלו שונא ישראל. שכל השונא לישראל שונא

הרי"ף

ובכל מקום מוקטר וגו' · דהיל"ל מוקטר ומוגש ומנחה טהורה לשמי לכך דרש לשמי התורה שהיא שמות של הקב"ה שהעוסקים בה כאילו מקטירים כו' :

עץ יוסף

כח דקארו ליה אלהא דאלהיא · עיין דרשות הר"ן דרוש ט':

אמר הבונה אר"י בן פרחיה בתחלה כל האומר כו' · דוק הספרש בתחלה כופתו ונותנו לפני הארי ואח"כ מטיל עליו קומקום של חמין כי בענותנותו מדבר שהיה שונא את הרבנות בעלם בראשונה עד שלאומר לו היה מתאכזר במיתתו אך אחר שעלה לגדולה היה רע בעיניו לירד ממנה אבל לא כ"כ כי לאומר לו היה מלערו במים חמין לבד ויש ספרים שהגירסא בהיפך כל האומר לי לירד לה וכו' וכל האומר לי עלה ממנה ולפי זה היה אפשר לדייק שהשגת הגדולה היה קורא אותה ירידה והעזיבה עלייה הפך הנראה בעין בני אדם ומה שהבאתי פה עיקר וכן היא גי' רש"י ז"ל בפירושו :

המתורגמן. א) בינדע איך איהן . ב) איין קרוג אדער קעססעל . ג) וואגען . ד) איהר געדאנקען איזט רוהיג . ה) געגען .

יד יוסף

א אדר"נ פרק י' :

חדושי גאונים

שימי את וכו' · פרש"י בתמיה אתה הוא שימי חכם גדול ומקשה לו דבר זה ויש אומרים רב לא הוה זוקף עיניו אלא כובשן כל שעה משום לניעות עכ"ל וזו אחת מעשר קדושות שהיה נוהג רב והביאן הרב ס' יוחסין ריש אות רי"ש באמוראים סמוך להא דקמן · ומלאתי בס' הפרדס לרש"י כ"י ענין זה באורך · הנה נא הואלתי להעתיקו פה לפי שאין הספר מלוי · וז"ל עשרה מילי חסידות דהוה נהוג בהן רב ובתריה לא יכלין כולהו שמעי לאחזוקי בהן וכל חד מנהון אחזיק בחדא מנהון · א) דלא הוה מסגי ד' אמות בקומה זקופה ונהג רב יהודה אחריו · ב) דלא הוה מסגי ד' אמות בגלוי הראש ונהג רב הונא אחריו · ג) דהוה מקיים ג' סעודות בשבת ונהג רב נחמן אחריו · ד) דלא הוה מביט לגדדין · ה) דאפילו לפניו לא היה מביט דמאן דאתי לקבליה לא הוה ידע ליה עד דשמע קליה ונהגו רב יוסף

אהבת איתן

ואיכא דאמרי אני אמרת בזה אחר זה עכשיו בבת אחת · פרש"י בזא"ז דהיינו ד' שיעורין כו' · ול"נ דלל"ב לאו לענין שיעור הזמן איירי אלא נ"מ במאי דלא גלו בזא"ז אלא בבת א' בכל ד' מלכיות לענין הא דאיתא בפסחים לדקת פרזונו בישראל לדקות עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין העכו"ם פירש רש"י שאי לכלותן יחד :

(פ"ו סי' ע"ז)

פתחיה על הקינין כו' זה מרדכי כו' · דהוה בייל לישני ודריש והיינו דכתי' בנחמיה מרדכי בלשן · ומהרש"א בח"א כתב שאינו יודע דמהיכן

ובב"מ מוקטר וגו' בב"מ סלקא דעתך א"ר שמואל בר נחמני [א"ר יונתן] אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה (בלילה) [בב"מ] מעלה אני עליהם כאילו מקטירים ומגישים לשמי ומנחה טהורה (א"ר נחמיה) זה [א]הלומד תורה בטהרה (מאי היא) נושא אשה ואח"כ לומד תורה:
כט שם (תהלים קלד) שיר [ב]המעלות וגו' בבית ה' בלילות מאי בלילות אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאילו עוסקים בעבודה. (דה"ב ב) לעולם זאת על ישראל וגו' אמר רב גידל אמר רב [זה] מזבח בנוי [ג]ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן ור' יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם · אר"ל מ"ד (ויקרא ז) זאת התורה לעולה למנחה וגו' כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה ומנחה חטאת ואשם אמר רבא האי לעולה למנחה עולה ומנחה מיבעי ליה אלא אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. א"ר יצחק מ"ד (שם ו) זאת תורת החטאת זאת תורת האשם כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם:
ל שם משנה נאמר בעולת בהמה (ויקרא א) אשה ריח ניחוח ובעולת העוף (שם) אשה ריח ניחוח ובמנחה (שם ב) אשה ריח ניחוח ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין (את) לבו לשמים:
גמ' א"ר זירא מאי קרא (קהלת ה) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל

רש"י

משום לניעות: זה הלומד תורה בטהרה · עליו הוא אומר לשמי ומנחה טהורה: לעולם זאת על ישראל · קרא הוא בדברי הימים (ב' ב') בשלמה ובקרבנות משתעי דלעולם הם עומדים והיכי דמי מזבח בנוי בשמים ומיכאל עומד וכו': מ"ד זאת התורה · ולא כתיב זאת החוקה: עולה ומנחה מיבעי ליה· דליהוי משמע זאת התורה היא עולה ומנחה כו': אין צריך לא עולה · דהכי משמע זאת התורה לעולה כלומר במקום העולה כמו לכם בשבילכם כלומר דת"ת מכפר עונותיו: בתורת חטאת · כגון סדר קדשים דמיירי בהלכות עבודה: שנת העובד · עבודת קרבן ומביאו למזבח מתוקה שנתו כשהוא ישן לא יירא: אם מעט ואם הרבה יאכל · מתן שכרו: ברבות

מהרש"א

דאלהיא כדמסיק שהוא אלהי אלהים ולאותן אלוהות שתחתיו נתן כח וממשלה למטה ואין הוא משגיח בעולם התחתון וק"ל: ומגישים לשמי כו' · שהם עיקר העבודה הקטרת האימורים מכל הזבחים לשמים · ואמר ומנחה טהורה זה הלומד תורה כו' · כי המנחה הוא לחם אלהי וכמו כן התורה שנאמר לכו לחמו בלחמי וגו' וקאמר זה הלומד תורה בטהרה נושא אשה כו' הכי אמרינן בפ' בא לו יראת ה' טהורה זה הנושא אשה וכו' ע"ש: מאי בלילות אר"י אלו ת"ח כו' · דלפי פשוטו דקאי אעבודת בית המקדש מאי בלילות הא עיקר עבודה בימים הוא ולא בלילות אלא אלו ת"ח העוסקים בלילות בתורה וכו' דביום האדם טרוד בעסקיו ובלילה הוא פנוי כדאמרי' [א] יזיף ביום ופרע בלילה וקאמר כאילו עוסקים בעבודה דעיקר קרא מיירי ביה אלא דמלת בלילות הוא רמז על עסק התורה שהיא כעבודה וק"ל: לעולם זאת על ישראל כו' · כפרש"י בקרבנות משתעי קרא ומאי לעולם דהא אחר החורבן בטלו הקרבנות ומוקי ליה דמרמז על מזבח של מעלה מיכאל כו' וכדאי' פר' אין דורשין[ב] בז' רקיעים דחשיב זבול שבו ירושלים וב"ה ומזבח ומיכאל כו' וזהו עומד לעולם וכמ"ש התוס' די"א נשמותיהם של צדיקים וי"א כבשים של אש ועל ישראל מוכח קלת כפי' קמא ור"י דאמר אלו ת"ח כו' דהיינו לעולם שעוסקים בהלכותיהם גם לאחר החורבן והיינו על ישראל שעסק התורה היא על כל ישראל משא"כ העבודה בכהנים דוקא וק"ל: כל העוסק בתורה כו' האי עולה כו' כל העוסק בתורה א"צ כו' · יש לדקדק מה הוסיף ומה תיקן בזה וי"ל דבקרא דזאת התורה משמע בעוסק בכל התורה משא"כ בזאת תורת החטאת שהוא דבק דלא משמע אלא בתורת אותו קרבן ולכך לא מייתי הסוא קרא דר"י מייתי לי' אע"ג דהוא מוקדם · ופריך רבא דא"כ לעולה ל"ל וקאמר אלא דכל העוסק בתורה א"צ לא עולה כו' דלאו כאילו הקריב לחוד הוה דהיינו אחר שנתחייב בהו אלא דהתורה מגנא ומצלא שלא יבא לידי חטא שיתחייב קרבן עליה כדאמרי' בסוטה[ג] ובא רבי יצחק והוסיף לדרוש מהאי קרא דתורת דבק לחטאת דלא איירי בעוסק בכל התורה דמגנא ומצלא אלא דמיירי דעוסק בתורת אותו קרבן דלא הוה אלא כעוסק במצוה דמגנא כאילו הקריב חטאת ואשם שנתחייב אבל אינה מצלא שלא יבא לידי חטא כדאמרינן בסוטה לגבי מצוה ולזה נקט ר"י במלתיה חטאת ואשם ולא נקט עולה ומנחה כדנקט לעיל משום דעולה ומנחה באו בנדבה ולא איצטריך ליה לפרש דודאי הוה ממש כאילו הקריב עולה ומנחה בנדבה אבל בחטאת ואשם שלא באו בנדבה אימא דלא תיהני ליה עסקו בהן מש"ה קאמר דאפילו כן בעסקו בהן נוטל שכר כאילו חטא ודאי והקריב חטאת ואשם ודוק: נאמר בעולת בהמה וכו' · ר"ל בין בקרבן עשיר שהוא עולת בהמה ובין בעולת העוף שהוא קרבן דלות ובין במנחה שהוא קרבן דלי דלות דהיינו אחד המרבה כו' וק"ל: מתוקה שנת העובד כו' · ר"ל העובד מביא קרבנות לעבודת בהמ"ק אם מעט אם הרבה יאכל בקדשים ובאכילת מזבח ובאכילת כהנים מתוקה לשניהם אם יכוונו לבם לשמים והשבע לעשיר שיהיה עומד בעשרו ולא מביא אפילו קרבן עני איננו מניח לו לישון כפשטיה ורב אדא ב"א דאמר מהכא ברבות הטובה וגו' ר"ל לפי רבות הטובה רבו אוכליה בקדשים שמביאים שזה שמביא קרבן עשיר ודאי דרבו אוכליה ביותר אבל מה כשרון לבעליה שמביא דבר שרבו אוכליה שהרי אין לו יתרון בזה כי אם לפי ראות עיניו דהיינו לפי מראית העין אבל האמת דשוין הן לפי הכונה לשמים וק"ל:

הרי"ף

אלו ת"ח שעוסקים בתורה בלילה · נראה דמלינו שאין מעלין הקרבנות בלילה שנאמר ביום צוותו את בני ישראל ואמרינן לעיל שהעוסק בתורה בב"מ הוי כאילו מקטירים לפי זה שהעוסק בתורה בלילה אין להם שכר כהקטרה בלילה כי אדרבה אינו רשאי להקטיר ולהקריב בלילה ולא היה חשוב כקרבן לז"א על העומדים בבית ה' דהיינו עוסקים בתורה בבית ה' שהם בתי מדרשות אע"פ שאינו רשאי להקריב בלילה מ"מ מעלה עליהם כאילו עוסקים בעבודה שזמנה בלילה כלומר כהעלאת אברים ופדרים למזבח שהקטר חלבים ואימורים מצותן עד שיעלה עמוד השחר · ונרמזה העבודה בכתוב שאמר שאו ידיכם קודש דהיינו העבודה שהוא קודש מעלה עליכם כאילו אתם נושאים ידיכם להעלות האימורים שהם קדש ע"ג המזבח: מ"ד זאת התורה לעולה למנחה וגו' וכו' · פירש"י ז"ל דלא כתיב זאת החוקה וקשיא לי דהא כתיב זאת תורת העולה היא העולה וזאת תורת האשם ולא דייקינן דלא כתיב בכולהו זאת חקת נראה לדייק דסיל"ל זאת תורת מ"ד זאת התורה לעולה למנחה לכך דרשו זאת התורה שעוסק בה האדם חשובה לעולה כאילו הקריב עולה:

עיון יעקב

את מי שאמר והיה העולם וס"ה להיפוך האוהב אותם: העוסקים בתורה בכל מקום אפי' בח"ל כאילו מקטירים · וקטורת מעשיר וכן העוסק בתורה נכסיו מצליחין. כל העוסק בתורה בלילה · עיין בחידושינו בחלק דף צ"ב ובע"ז ד"ב: אלא אמר רבא כל העוסק בתורה א"צ לא עולה ולא מנחה · נראה דרבא בא להוסיף דלמ"ד ראשון הוי כאילו הקריב והוא רק כ"ף הדמיון משמע דקרבנות ממש עדיפא אבל רבא ס"ל דתורה עדיף ואין צורך כלל לקרבנות ואזיל רבא לשטתו דאמר ביבמות דף ק"ה בבני עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה כי תורה עדיף ואף לפי גירסת התוספות לשם דגרים שם רבה מ"מ מסקי שם התוספות דגם רבא ס"ל הכי ע"ש ואזיל לשטתו כאן: אמר ר' זירא מאי קרא · כי הא דכתיב בכולהו ריח ניחוח אין הוכחה כל כך די"ל דמ"מ כל אחד כפי מעלתו ומדרגתו

עץ יוסף

ל שאחד המרבה ואחד הממעיט כו'. כלומר אע"פ שהמרבה כוון לבו ג"כ מ"מ אם הממעיט לא היה סיפק בידו לעשות הוא רצוי להשי"ת כמו המרבה (מ"א סימן א' ס"ק ו'). וזהו שנאמר בעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמדך כו' דהיינו זה שמקריב מנחה מסתמא עני הוא כדפרש"י בפרשת ויקרא נפש כי תקריב קרבן מנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני ע"כ. ובזה הוא שאומר התנא שכן שוין. לפי שהעני עושה כפי כחו וממונו. לפיכך שוה במיעוטו לפני השי"ת כמו המרובה של עשיר אבל ודאי מי שכחו לעשות הרבה ועושה מועט ודאי שאינו שוה לעושה מרובה. וכן נמי כשהעני עושה יותר ממנחה ודאי ששכרו ג"כ יותר גדול (תוס' יו"ט סוף פ"ב דאבות):

מסורת / הגהות

[א]מהרש"א ד"ה מאי · כדאמרינן (עירובין דף ס"ה ע"א): [ב] שם ד"ה לעולם פ' א"ד (דף י"ב ע"ב): [ג] שם ד"ה כל העוסק בסוט'(ד' כ"א ע"א):

יד יוסף

א יומא דף ע"ב ע"ב קידושין דף כ"ט ע"ב: ב שוח"ט מזמור קל"ד: ג חגיגה דף י"ב ע"ב:

חדושי גאונים

ורב ששת אחריו ולא יכלו לעמוד בה וסימו את עיניהם · ו) כד הוה עייל לבי מדרשא הוה מקיף ולא הוה פסע ועייל קמי רבנן כדגרסי' רב לא מטרח צבורא ונהגו רבי זירא ואביי אחריו · ז) דלא הוה אכיל מסעודת הרשות משום הלב ודם וגיד הנשה·ח) דכל דקפיד עליה אזיל איהו גביה והוה איהו מפייס ליה כדגרסינן בפרק יום הכפורים רב אזיל לגבי טבחא ונהג מר זוטרא בריה דרב נחמן אחריו · ט) שהיה רגיל בתפילין ונהג רב ששת אחריו · י) שהיה קולו ערב והיה רגיל לירד לפני התיבה ולהיות מתורגמן לרבי[חייא]

אהבת איתן

משמע דבלשן הוא מרדכי דאימא שהוא שם אחר כמו איתך דכתיבי בהאי קרא ותירוצו דחוק · אמנם י"ל ע"פ דאי' בספ"ק דמגילה(דף טז ע"ב) א"ר יוסף גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות דמעיקרא חשיב ליה למרדכי בתר ד' ולבסוף בתר חמשה מעיקרא כתיב אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן ולבסוף כתיב הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן · והשתא התינח הא דמרדכי דחשיב ליה מעיקרא בתר ד' ולבסוף בתר ה' משום שנענש שר

שלא נאמר בהם אל ולא אלהים כו' · משום דהקרבנות על הרוב באין לרצות ולפייס את מדת הדין על חטא האדם ולא היה לו לכתוב בכלם ריח ניחוח לה' שהוא מדת הרחמים אלא שיהיה ריח ניחוח לגבי מדת הדין אל או אלהים ולא נכתב כן אלא כדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלשון זה כתיב גם בע"ז בעבודתיה כגון לא תשתחוה לאל אחר ואלהים אחרים שלא יאמרו שהקב"ה שהוא אלהא דאלהים כדלעיל נתן לאלהים אחרים כח וממשלה בשפלים וצוה לעבדם לכך כתיב שם ה' שאין לעבוד רק לשם המיוחד ואמר והא לך ראיה לזה נאמר בשור כו' ובלבד שיכוין לבו לשמים דהיינו לשם ה' אבל אלהים אחרים ודאי דיבחרו במרובה באכילה יותר · ואמר ושמא תאמר גם הוא לאכילה צריך ה"ז מפורש בראיות דאיתו דכתיב בענין קרבנות לא על זבחיך וגו' וכתיב בתריה אם ארעב וגו' לא משום שארעב אני אומר לך להביא קרבנות שהרי לי תבל ומלואה ואיככי צריך לכך ואמר ונאמר כי לי כל חיתו יער וגו' זה המקרא הוא מוקדם בקרא ושינה להביא המאוחר מתחלה שבו הענין מפורש טפי · ואמר לא אמרתי אליכם זבחו אלא כדי שתאמר כו' · אבל ממה שפירש"י ויעשה רצוני לפי שהוא צריך לכך ואשחדנו עכ"ל נראה דל"ג אלא וכ"ה בע"י גם שינה הפי' גבי ולא לרצוני דהיינו להנאתי וע"כ נראה כגירסת הספרים דגרסי אלא כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצוני כו' דהיינו שתאמר שאעשה רצונו כפרש"י להקריב לו קרבן כדי שיעשה רצוני להנאתי כי לא לרצוני אתם זובחים דהיינו להנאתי אלא לרצונכם ולהנאתכם ודו"ק : סליק

ברבות הטובה · קרבנות : רבו אוכליה · כהנים : ומה כשרון לבעליה · הקב"ה: כי אם ראות עיניו · שזה מתכוין לטובה: לבעל הדין · למינין לומר רשויות הרבה הם והדבר מוכיח שזה ששמו כך צוה להקריב לו מנחה וזה ששמו כך צוה להקריב לו פרים ואילים לכך נאמר בכולן ריח ניחוח לה': אחד המרבה · להביא קרבנות: כדי שתאמר אעשה רצונו · להקריב לו קרבן ויעשה רצוני לפי שהוא צריך לו ואשחדנו: לא לרצוני אתם זובחים · כלומר לא להנאתי (שאני) [שאיני] רוצה (להכריח) [להטריח] אתכם לעשות על כרחכם: לרצונכם · לצורך עצמכם לקיים מצותי שתהא לכם כפרה בכך : סליק

רב אדא בר אהבה אמר מהכא (קהלת ה) ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו . תניא אר"ש בן עזאי בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא לה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק. נאמר בשור הגס (ויקרא א) אשה ריח ניחוח ובעוף הדק אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים ושמא תאמר לאכילה הוא צריך ת"ל (תהלים נ) אם ארעב לא אומר לך וגו' האוכל בשר אבירים וגו' לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצוני ולא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם [אתם זובחים] שנאמר (ויקרא יט) לרצונכם תזבחהו :

הדרן עלך הרי עלי עשרון וסליקא לה מסכת מנחות

עיון יעקב

ומדרגתו הוא לריח ניחוח זו למעלה מזו לה"ק מאי קרא שהכל בשוה ומייתי שפיר ממתוקה שנת וכו' דהכל בסוג אחד : שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק · עי' פרש"י ובמדרש הנעלם איתא שם י"ה הוא נקרא שם המיוחד להקב"ה משא"כ שם אל או אלקים נקרא שם המשותף גם המלאכים ודיינים וגדולים נקראים אלהים עיין בילקוט ראובני ריש ויקרא ועי"ל שיאמר הבעל דין לפי ענין הקרבנות כך הוא בשור גדול מהפך מדת הדין לרחמים משא"כ בקרבנות קטנים לכך נאמר בשוה ריח ניחוח לה' לומר שבין קרבן גדול או קטן או עשיר ועני הכל שוה בקרבנם ונעשה ריח ניחוח לה' למדת רחמים אם מכוון לבו לשמים : ושמא תאמר לאכילה הוא צריך · כלומר כיון שהכל שוה לך רב או מעט תאמר שכן דרכו של רעב ותאב לאכול כדכתיב נפש רעבה כל מר מתוק ועוד לפי שרוצה לאכול מכל הבהמה ועוף ומנחה סלת לכך כתיב בכולם ריח ניחוח לרצון להכי מביא הפסוק אם ארעב וגו' שהוא רק לעשות רצונו וכן נעשה במהרה בימינו :

סליקא לה מסכת מנחות בס"ד

וכתיב טוב אשר לא תדור · מעיקרא מייתי מדברי תורה והדר מייתי מדברי קבלה : טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר · פ"ה דלעיל מיניה כתיב את אשר תדור שלם ואפ"ה טוב אשר לא תדור שמא תדור ולא תשלם וקשה לר"ת דלא מייתי בגמרא ההוא קרא כלל ונראה לר"ת דכולי מלתא דריש מהאי קרא דהוה ליה למכתב טוב אשר לא תדור משתדור והנא ידענא דמשתדור ולא תשלם קאמר אלא להכי קאמר ולא תשלם לגלויי על משתדור דמשתדור כדרך הנודרין קאמר שנודרין ומשלמין כדקאמר (קדושין ד) גבי שכיר ותושב בא זה ולימד ע"ז :

לא יהיה בך חטא · הא אם תדור יהיה בך חטא : טוב אשר לא תדור · לעיל מיניה כתיב את אשר תדור שלם ואפ"ה טוב אשר לא תדור שמא תדור ולא תשלם הכי מפרש לה ר"מ : טוב מזה ומזה · מנודר ומשלם ומנודר ואינו משלם : שאינו נודר כל עיקר · שהרגיל בנדרים בא לידי לא יחל דברו : ר"י אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם · דהכי משמע טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם אבל משתדור ותשלם לא שהוא טוב מכולם : כי גורן · היו יושבים בחיבה ובריעות ובאגודה אחת

הכל שוחטין פרק ראשון חולין

דף ב ע"א [א]כתיב (דברים כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא וכתיב (קהלת ה) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם ותניא טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר דברי ר"מ רבי יהודה אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם :

א דף ה ע"א [ב]ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלובשים בגדים בגורן פתח שער שומרון (מ"א כב) מאי גורן אילימא גורן ממש אטו שער שומרון גורן הוה אלא כי גורן דתנן

עיון יעקב

אטו שער שומרון גורן הוה · דהא מרחיקין את הגורן מן העיר כדאיתא בפרק לא יחפור :

עץ יוסף

ותניא טוב מזה ומזה · ר"ל טוב ממי שנודר ומשלם וכ"ש מן הנודר ואינו משלם זה שאינו נודר כל עיקר כי שמא מתוך שרגיל בכך יבוא לידי בל יחל או בל תאחר . ואע"ג דקרא לא קאמר אלא משתדור ולא תשלם משמע ליה לרבי מאיר דאי משום הא פשיטא אלא ודאי ארישא סמיך משום דקאמר את אשר תדור בדיעבד שלם ואעפ"כ טוב אשר לא תדור משתדור לכתחלה משום שמא לא תשלם כלל או שמא לא תשלם בעתו . אבל רבי יהודה משמע ליה קרא כפשטיה ולא נצרך אלא משום משתדור ולא תשלם אבל נודר ומשלם טוב משניהם . והא דכתיב את אשר תדור שלם לפי שלא אפשר לו לומר שידור עכ"פ דלא חובה היא (ריטב"א) : רבי יהודה אומר טוב כו' . ומסיים בגמרא ואפילו רבי יהודה לא קאמר אלא באומר הרי זו דאם מתה או נגנבה אינו חייב

יד יוסף

א בבלי וירושלמי פ"ק דנדרים ויק"ר פל"ז קה"ר פ"ה ספרי ת"ב פסקא רס"ה תנחומא סדר וישלח : ב פ"ר פה ויק"ר פי"א :

חדושי גאונים

ולכל מי שצריך לקיים מה שנאמר כבד את ה' מהונך עכ"ל · ואין ספק דהני מילי הם ממדרש ואגדה או קבלת הגאונים · ויש להעיר דהרמב"ם כתב פ"ב מהל' דעות דין ד' אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שלא שח שיחה בטילה מימיו ומרן שם בכ"מ כתב דלא ידע מקומו· ומ"ש בשו"ת מקום שמואל סוף סי' ס"ה דפשוט דהוי מפ"ק דחגיגה ומגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו וכו' · והביאו הרב סדר הדורות דף ס"ה ע"א והזכירו הרב מרכבת המשנה בת"ב שנדפס מחדש · לא שמא מתיא דהסיא בשחוק וקלות ראש וכמ"ש הרמב"ם שם פ"ה דין ד' ומה דמות יערוך לשיחה בטלה· ועוד הרמב"ם כתב אמרו עליו והסיא מימרת רב · ותו דהרמב"ם כתב מימיו ואינו מפורש שם וכל זה דברים פשוטים גם מה

אהבת איתן

בינתים ובטל מד"ת ירד מחשיבותו אבל אכתי תקשי הא דבלשן דמעיקרא חשיב ליה בתר חמשה ולבסוף בתר ששה · אך למאי דאמר הכא דמרדכי קרי ליה בלשן א"ש :

(פי"ג סי' כז)

אר"ה אמר רב אלו גליות שבבבל שדעתןמיושבת עליה' כבנים · פרש"י בני בבל אין להם עול מלכות כשאר גליות· ול"נ ע"פ דאיתא בפסחים פ"ז שגלו לבבל כדי שיאכלו תמרי' ויעסקו בתורה ובפ"ק דכתובות דתמרים בנהרים מבטלין מחשבות רעות · וז"ש שדעתן מיושבת בלתי מחשבה רעה :

"סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה. (מ"א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב [ב]אמר רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב מביאין לו על פי הדבור מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש:

ב שם תניא (ויקרא א) מן הבהמה להביא בני אדם שדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בהם בתשובה חוץ מן המומר (לנסך) [ומנסך] את היין ומחלל שבתות בפרהסיא[א]. [שם ע"ב] וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא[ג] היא והא כתיב (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה' ואמר רב יהודה אמר רב אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה התם כתיב אדם ובהמה הכא בהמה לחודה כתיב וכל היכא דכתיב אדם ובהמה מעליותא היא והכתיב (ירמיה לא) וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה התם קא חלקיה קרא זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד:

ג דף ו ע"א רבי שמעון בן אלעזר שדריה רבי מאיר לאתויי חמרא מבי כותאי אשכחיה ההוא סבא[ג] א"ל (משלי כג) ושמת שכין בלועך[ד] אם בעל נפש אתה הלך ר"ש בן אלעזר וספר דברים לפני ר"מ וגזר עליהם מ"ט אמר רב נחמן בר יצחק דמות יונה מצאו להן בראש הר גרזים שהיו עובדים אותה [ור"מ לטעמיה דחייש למיעוטא וגזר רובא אטו מיעוטא]. פשטיה דקרא במאי כתיב בתלמיד היושב לפני רבו דתני ר' חייא (שם) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלועיך וגו' אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין ואם לאו תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש הימנו:

ד שם ע"ב העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן [ו]והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו חברו עליו אחיו ובית אביו

רש"י

כסנהדרין שאין חושדין זה את זה: שיהו רואין זה את זה · להיות שומעין איש דבר חבירו ומהוכח זה עם זה עד שתצא הוראה כהלכה שאילו היו יושבים בשורה שלא בעיגול אין בני ראש השורה רואין את בני סוף שורתו ובעגולה שלימה לא היו יושבין כדי שיהא מקום לצאת ולבא: ע"פ הדבור · שהקב"ה התירו לפי שעה דכתיב (מ"א יז) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם: מפושעי ישראל · משמע מזידים כדתניא במס' יומא (דף לו) פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי והיינו מומר: גריעותא היא · דאוקמת דפושעים קרי בהמה: שהם ערומים בדעת · כאדם הראשון ומשימין עצמן כבהמה דכאי רוח: וזרע בהמה. ומוקמינן לה במסכת סוטה (דף כב) לא קרא ולא שנה ולא שמש תלמידי חכמים עליו הכתוב אומר וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה כלומר החכמים והגבורים כולם אזרעם לפרותם ולרבותם: אם בעל נפש אתה · אם אדם כשר אתה כדאמרי' [בפסחים (דף מ)] בעל נפש לא ילתות · אדם כשר: בלועיך · בלחייך כלומר התחזק על יצרך ולא תעשה זאת: מצאו להן · אותן היושבים בהר גרזים ונעשו מומרים לע"ז [ואע"ג דרוב כותים לאו מהר גריזים היו ר"מ לטעמיה דחייש למיעוטא וכו']: את מושל · גדול בתורה: אם יודע · ברבו שאם ישאלנו ישיב לו טעם: בין · שאל: ואם לאו תבין את אשר לפניך · מעלמך ואל תשאל ותביישנו: ושמת סכין בלועך · בתריה דהאי קרא כתיב כלומר התחזק עצמך ועצור פיך מלשאול: אם בעל נפש אתה · ומתאוה לשאול ולעמוד על העיקר מאי תקנתיה פרוש הימנו: עלה של ירק · ולא עישר: והתיר רבי · ע"פ עדות זו: את בית שאן כולה · לאכול ירק שלה ופירות האילן בטבלן קס"ד קסבר ר"מ לאו מא"י הוא ומעשר דגן בחו"ל הוא נוהג מדרבנן הואיל ובארץ דאורייתא אבל מעשר ירק דבארץ גופה מדרבנן לא גזרו מידי בחו"ל דאי מא"י הוא אע"ג דר"מ ורבי אחר

תוספות

כדי שיחזרו בהם בתשובה · לאו טעמא דקרא קא דריש אלא נותן טעם לדבר מדרבינן מהא מומר לדבר אחד טפי ממומר לכל התורה כולה ולא מוקמינן קרא במלתא אחריתי וקאמר דמומר לדבר א' בקל יחזור בתשובה ולכך מקבלין מהם כדי שיחזרו: אשכחיה ההוא סבא · יש מפרשים דכ"מ שהוא מזכיר ההוא סבא הוא אליהו ואי אפשר לומר כן בפרק ב"מ (דף לד) בעובדא דרשב"י: בראש הר גרזים · במדרש יש [שהוא] ע"ז שהטמין יעקב תחת האלה בהר שכם (בראשית לה): אם בעל נפש אתה פרוש הימנו · דבסיפא דקרא כתיב ואל תתאו למטעמותיו:

מהרש"א

סנהדרין היתה כחצי גורן כו' · נראה לפ"ז נמי יהיה שער שומרון שער ב"ד שיושבים שם סנהדרין כמו שת"א שעריך לתרע בית דינך וק"ל: ע"פ הדבור שאני כו' · והיא גופה אשמעי' דאע"ג דמבי טבחי דאחאב הוה הותר לו ע"פ הדיבור דבר אסור משום שחיטת טבחי דאחאב וק"ק כיון דע"פ הדבור היה אמאי לא נימא דהגיד לו ע"פ הדבור שהיה בדבר המותר מזבוח דעובדיה כדלעיל וק"ל: [ומשימין עצמן כבהמה כו' · עיין פירש"י ועוד יש לפרשו לענין מאכלו שלא ידקדק בו כבהמה זו ועי' פ' כילד מעברין גבי היתך ישבו בה אם משים כחיה כו']: דמות יונה מצאו כו' [כתבו התוס' במדרש יש וכו'] בקרא כתיב תחת האלה אשר עם שכם ופירש רש"י אצל שכם והיינו בהר גרזים כמפורש בקרא ואת הברכה על הר גרזים וגו' הלא המה וגו' אצל אלוני מורה והוא שכם כדכתיב עד מקום שכם עד אלון מורה והם הכותים שהביאם מלך אשור והושיבם בהר שומרון כמפורש בספר מלכים ושם מפורש ע"ז שלהם נרגול והוא תרנגול כפרש"י שם: פשטי' דקרא במאי כתיב · ופשטיה דקרא הוא הנמשל ממנו וקאמר בתלמיד היושב לפני רבו כו' שהוא הנמשל מן ללחום את מושל וגו' אבל לפי הדרשה דלעיל לענין דבר איסור לא יתפרש

עין משפט (יד יוסף)

א סנהדרין דף לו ע"ב: ב ילקוט מלכים א' סי' יז חלק דף קי"ג ע"ב: ג עי' תוס' פסחים דף נ"א ע"ב ד"ה אי אתה ותוס' מגילה ה' ע"ב ד"ה דברים:

חדושי גאונים

שתמה עוד בספר מקום שמואל על מרן דלא אייתי מרבי אליעזר כבודו במקומו מונח ולק"מ · ומצאתי להרמב"ן בפירוש התורה ריש פרשת קדושים שכתב שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו ולכל הדברות מוכרח שהרמב"ם מצא כן בבבלי או בירושלמי או באגדה · וכפ"ז ק"ק דלא מנאוהו בכלל מעלות רב הנזכרות ויהיו קורין באחד עשר: ולפי מאי דאתמר בכלל מעלות רב דהוה מקיים שלשה סעודות ונהג רב נחמן אחריו מה טוב ומה נעים מאי דאמר רב נחמן בפרק כל כתבי תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת נותן הודאה על חלקו דאשר קבל על עצמו לנהוג בזה מנהג רב קיים הדבר ועמ"ש בעניותנו שם: והא דרב יוסף ורב ששת קבילו עלייהו שלא להסתכל לפניהם ולא מצו למיקם וכו' הכי חזינן שכתב הר"ן פ"ק דקדושין על רב יוסף גבי מאי דאמר רב יוסף מ"ד הלכה כר' יהודה וכו' וסברת ר"ת והראיות לבך סנסים על מ"ע שהז"ג בתוך דבריו כתב וז"ל ועוד דהא רב יוסף פתוח ונסתמא היה דאמרי' בהגדה דסמי נפשיה משום דלא מני קאי דלא לאסתכולי בר מד' אמות דיליה וכו' עכ"ל ודברי הר"ן הללו נעלמו מהרב סדר הדורות דף ק"כ ע"ד דמייתי לה מספר מקור חיים דרב יוסף עשה המצאות להיות סגי נהור ע"ש ועיקר הדבר הם דברי הר"ן בשם רז"ל · גם נעלמו דברי הר"ן מעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה בס' גט מקושר דף קמ"ב סוף ע"ב אשר לידד דרב יוסף ורב ששת לא

עיון יעקב

על פי הדיבור שאני · ומה שמקשה מהרש"א אמאי לא נימא דהוגד לו ע"פ הדבור שהיה דבר מותר מזבוח עובדיה לק"מ דאם כן מאי אתי רב לאשמועינן דהיה מבי טבחי דאחאב אי לא לאשמעינן דמותר לאכול משחיטת מומר לע"ז או לאשמעינן דע"י הדבור מותר לאכול דבר האסור וכמ"ש מהרש"א עצמו ואף דד"א לאכול בשר רק בערב כדאיתא ביומא מ"מ אינו דומה מי שאין לו פת בסלו: מאי עורבים · כי בל"ז על הפסוקים לק"מ דע"כ לאו עורבים ממש דאל"כ הוי בשר שנתעלם מן העין וכמ"ש תוספות אבל עכשיו דאמרת דהוי ע"פ הדבור מקשה שפיר מאי עורבים: להביא בני אדם שדומין לבהמה. עיין פירש"י ועי"ל כיון דמיירי במומר לדבר אחד ולא לע"ז או בעבירות המורות דהאי ככופר בעיקר כדמסיק להכי מיקרי להו שדומין לבהמה כדכתיב ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו גם זה ידע את קונהו ומומר רק לאתת מאמר עבירות: וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא · דדייק ליה הכי מדקאמר · מן הבהמה להביא שהוא נגד סוגיות הש"ס דקאמר בעלמא דמן להוציא קאתא להוציא את הרובע והנרבע והנעבד ועוד דמכח להוציא קאתי א"כ גם מן להוציא קאתי כדאמרינן בעלמא ודגבי' דמיעוט מיעוטא אלא דמכח בהמה דהוא גריעותא בכל מקום משמע דאפילו בני אדם שדומין לבהמה ג"כ יקריבו ולא מתיבת מן קדריש להכי מקשה שפיר: ור"מ לטעמיה · דליכא למימר דר"מ סמך עצמו אהאי סבא דאמר אם בעל נפש אתה מ"מ למה גזר על כולם דילמא האי סבא ידע שמאותן כותאי שהיה רוצה ליקח הם מאותן מיעוטא שעבדו ע"ז מ"מ לא ה"ל לאסור כולם משום מיעוטן אלו אי לאו דר"מ אזיל לטעמיה דחייש למיעוטא וגזר רובא אטו מיעוטא: פשטיה דקרא במאי כתיב . דאי כפי' האי סבא וכי לא ידע ר"מ פירושא דקרא: העיד ר' יהושע בן זרוז. ק"ק איך סמך על עד אחד ואע"ג דקי"ל עד א' נאמן באיסורין כמבואר ביו"ד סימן קכז מ"מ באחריותה. אי נמי כיון דאפרסם תו לא הדר ביה אבל אם אמר הרי עלי לא (דלמא פשע ולא מקיים):

עץ יוסף

ג בראש הר גרזים · כתבו תוספות דאיתא במדרש שהיא ע"ז שהטמין יעקב תחת האלה בהר שכם. ונראה דנפקא ליה משום דהר גרזים סמוך לשכם הוא דכתיב ונתתה את הברכה על הר גרזים וגו' הלא המה בעבר הירדן וגו' אצל אלוני מורה ואלוני מורה הוא שכם כדפרש"י ז"ל שם ואותה ע"ז שהטמין יעקב סמוך לשכם קברה דכתיב ויטמון אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם (תורת חיים) ואפשר שמשום זה ניתן הברכות על ראש הר גרזים משום שהטמין שם יעקב הע"ז ובישלה לכך נתנו גם הברכות על גבו (רמת שמואל):

המתורגמן. א) עפפענטליך. ב) איינע ערנידערונג. ג) איין אלטער מאנן. ד) איין מעססער אין דיין האלז, קעהלע.

אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר דרש להם מקרא זה(מ"ב יח)וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן אאפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"ז שבעולם אסא ויהושפט ביערום [דף ז ע"א] אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחים אותו ואמרי לה אין מזניחים אותו ואמרי לה אין מזחיחין אותו מ"ד מזיחין דכתיב (שמות כח) ולא יזח החשן ומ"ד אין מזניחים כתיב (איכה ג) כי לא יזנח לעולם ה' ומ"ד מזחיחין [א] בדתנן משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל:

השם אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים דר' פנחס בן יאיר הוה קא אזיל לפדיון שבוים פגע ביה בגינאי נהרא א"ל גינאי חלוק למימיך ואעבור בך א"ל אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה ואני ודאי עושה א"ל אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם חלק לי' הוה ההוא גברא דהוה דארי[א] חיטי לפיסחא א"ל חלוק לי' נמי להאי

רש"י

המורבן הוו הא קיימא לן מעשר דגן דאורייתא וירק דרבנן דקדושה אחרונה דעזרא קדשה אף לעתיד [לבא כדקתני התיר רבי את בית שאן מכלל דשאר מקומות נוהג בהן]: וכתת את נחש הנחשת · בחזקיה מלך יהודה כתיב: מקום הניחו · כשיבואו בנינו אחרינו אם לא ימצאו מה לתקן במה יגדל שמם: להתגדר · להתגדל: מכאן · שראינו שקבל רבי עדות זו ולמד הימנה אע"פ שדבר תימה הוא שהרי מעולם היו נוהגים בו איסור למדנו שאין מזיחין ת"ח האומר דבר הלכה חדשה לאמר לא שמעת: אין מזיחין·אין מבדילין אותו משמועתו לאמר חזור בך: מזניחין · משקלין את דבריו: מזחיחין · לאמר גאותך גרמה לך שלא הטית אוזן לשמוע דבר כהלכתו מפי רבך · ל"א מגביהין ומסלקין אותו מדבריו: זחוחי · לשון גבהות הלב שלא דקדק מפי רבו כל צרכו וסמכו על לבם: גינאי · שם הנהר: רצון קוני · כל הנהלים הולכים אל הים בגזירת המלך: ספק עושה · שמא

תוספות

אלא מקום הניחו לו כו' · תימה דלא משני הכי בפרק במה בהמה (דף נו) דדרשינן ואת הבמות אשר על פני ירושלים אשר בנה שלמה אותם בער יאשיהו וגו' אפשר בא אסא וכו' אלא מקיש ראשונים לאחרונים מה אחרונים לא עשו ותלה בהם אף וכו' ואמאי לא משני דמקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו כדמשני הכא וי"ל דבשלמא הכא גבי נחש הנחשת לפי שנעשה ע"פ הדבור טעו בו הראשונים והיו סבורים שהיה אסור לבערו (אבל) [אלא] התם במה היו טועים שלא לבער אותן [הבמות]: א"ל אתה הולך לעשות רצון קונך וכו' · שמא שר של ים השיב לו כך א"נ ר' פנחס היה מחשב בלבו שלכך היה מנית מלחלוק לו וכענין זה צריך לפרש בפ"ק דע"ז (דף יז) גבי ר' אליעזר בן דורדיא דאמר שמים בקשו עלי רחמים:

מהרש"א

יתפרש בנמשל ללחוס את מושל וק"ל: [אלא מקום הניחו לו אבותיו כו' · עי' פירש"י אם עשו כן אסא ויהושפט בכוונה כפי המובן מפירושו הוא קשה שיניח את ישראל לעבוד ע"ז משום בנו שיתגדל שמו ואפשר דר"ל שלא בכוונה עשו דהיינו שלא הרגישו בדבר כדי שיתגדל שם בנו וענין מעשה דבית שאן נמי בכה"ג הוה שלא הרגישו אבותיו בו וק"ל]:גוזרני עליך שלא יעברו כו' · יראה שהיתה התשובה בזה שהספק שלי התלוי בבחירה שלי טוב מודאי שלך שאתה עושה שיוכל ליבטל שהנה גוזרני שלא יעברו בך מים לעולם שאז ודאי אי אתה עושה ואני ספק עושה וכמאמר החכם שההכרח לא ישובח ולא יגונה ובין ודאי עושה ובין ודאי אי אתה עושה מוכרחים בגזירה וספק שלי התלוי בבחירתי כדאמרי'[ג]הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים טוב מהם וק"ל: דרי חטי לפסחא א"ל חלוק כו' · יש לנו רמז בנס זה בקרא בספר תהלים גבי קריעת ים סוף שאמר הכתוב הפך ים ליבשה היינו קריעת ים סוף בנהר יעברו ברגל היינו האי נהרא גינאי שעברו בו רבי פנחס והוא דדרי חיטי והיינו ברגל שם נשמחה לשמחת י"ט דפסחא ואמר מושל בגבורתו לשנות הטבעים עיניו גם בגוים תצפינה דהיינו להוא טייעא שיעבור

הכותב

הרשב"א ז"ל כתב בספר פירוש הגדות על הגדה זו דר' פנחס בן יאיר וז"ל ממה שנתפרסם פרסום רב בתורה גם בספרי התלמוד ושנאמינהו אנחנו עד שלא נצטרך לדבר בו התחדש אות ופלא לעת הצורך לעם כולו ע"י נביא או אפילו לאחד מן החסידים ונמשך הענין מאבות לבנים עד שנמצא לרבותינו ז"ל כן בהרבה מקומות כמו שקרה לר"א וחכמים בענין תנורו של עכנאי וענין רבה ורבא וכאלה רבים · גם ממה שלא יעלם ממך שנהגו ז"ל להמשיך הפלא או המעשים המתחדשים אל דרך הויכוח כאילו נתחייב הענין כן מצד הכרח הטענה עד שתמצאם ז"ל נמשכים אל הדרך הזה אף בבריאת הנבראים בראם ית' מרצונם ותפצם כאמרם כל מעשה בראשית לדעתם נבראו ומן הנמנע להיות הנברא מן האפס המוחלט מסכים על דבר קודם הבראו וצאתו אל הפועל ואיך יברא לדעתו קודם היות לו מציאות בכח וכש"כ בפועל ואמרו אמרה לבנה לפני הקב"ה רבש"ע א"א לב' מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה הקב"ה לכי ומעטי את עצמך אמרה ליה וכי בשביל שאמרתי דבר הגון אמעט את עצמי וכלל הענין וכאלה רבים להם ז"ל במקומות רבים וזה כולו אינו על דרך הכוון האמתי אלא על דרך הרחבת משל לכונות ידועות מועילות הרבה ומישרות אל אמיתת האמונה בחידוש העולם וההשגחה ולסבות אחרות רבות התועלות אגלה כל אחת בעזר העוזר בהגיעי אצל כל א' וא' מן המקומות ההם וכאן היתה הכונה להם בויכוח החסיד הזה עם גינאי נהרא לפרסם לנו פלא גדולת התועלת והוא שמן המחויב להיות אדם נמנע וכ"ש החסידים להוציא הדברים הטבעים מגדר הטבע לפלא מהם כי אם לצורך גדול ולמצוה הוצרכה לשעתה עם היות להם ממשלה מצד מעלת הנפש לפעול בפלא וכבר ידעת שהעניש ר' יוסי דמן יוקרת את בנו בהוציאו תאנים מן התאנה שלא בזמנה כמוזכר במסכת תענית ע"כ גלו שהחסיד הזה הוצרך לפעול עכשיו בפלא מפני שגדל הנהר ופגעו שלא יכול לעבור ומעכבו מפדיון שבוים הצריך לשעתו שהוא מצוה רבה כמו שאמרו מאי מצוה רבה פדיון שבוים ואמרו שבי כולהו איתנהו ביה ונמשך הענין כי לולי הצורך שהיה טרוד וממהר למצוה רבה היה מן הראוי שלא יבטל אפילו שעה

עיון יעקב

בדבר דאתחזק איסורא כי הכא דאתחזק שאבותיו ואבות אבותיו נהגו בה איסור אין עד א' נאמן להתירה ואולי י"ל בדוחק דבאמת עד א' היה עמו ולא קחשיב ליה מפני כבודו דר' יהושע וכגוונא דמתרץ הש"ס רפ"ב דר"ה והא דקאמר דהתיר על ידו י"ל מ"מ עיקר סמיכת ההיתר על ידו כדמסיק הש"ס חזי מאן גברא רבא קמסהיד עלה או על ידו קאי על ר"מ ועי"ל דזה לא מקרי אתחזק איסורא דגם הראשונים מפני ספק החמירו ולא מפני חזקת ודאי איסור: אם אי אתה חולק. מטעם שאתה רוצה לעשות רצון קונך וזה ג"כ רצון קונך

עץ יוסף

ד מקום הניחו. כשיבואו בנינו אחרינו אם לא ימצאו מה לתקן במה יגדל שמם (רש"י) וזה נראה דוחק קצת דשבקי למיעבד איסורא כדי שיגדל שם בניהם אחריהם. לכך נראה דלא עלה כלל על דעת אסא ויהושפט לבער נחש הנחושת דאע"ג דבערו כל ע"ז שבעולם נתן הקב"ה להם בלבם שלא ירגישו בנחש הנחשת כדי שיניחו זה לבניהם אחריהם לגדל שמם · וכן משמע בהדיא בירושלמי הביאו בערוך ערך גדר היו הכל מליזין עליו אמר להם באו ונדיין כתיב וכתת נחש נחשת וכי לא עמד לדיק ממשה עד חזקיהו להעבירו. אלא העטרה הניח לו הקב"ה להתגדר בה (תורת חיים) ונראה לתפס איזה סיבה וטעות נתן הקב"ה בלבם שלא ירגישו בנחש הנחשת לבערו אע"פ שהיו אנשים שטעו אחריו · ונראה שהוא. שהיו יראים לבערו לפי שעשאו משה ע"פ הדיבור לרפואה אם ישוך הנחש. ואע"ג דים טועים אחריו וכי יאבד הקב"ה עולמו מפני השוטים. וחזקיה נתן אל לבו שצריכין לבערו כדי שישעבדו את לבם לאביהם שבשמים. והא דלא ביערו אבותיו הוא משום שנתן להם הקב"ה כך בלבם שיסברו שאסור לבערו כנ"ל כדי שיניחו זה לבניהם אחריהם שיתגדל שמם: מכאן לת"ח כו'. פי' מכאן כיון דילפינן מוכתת נחש הנחשת שמניחין לו לאדם מן השמים מקום להתגדר בו לכך ת"ח המחדש דבר הלכה אין מבדילין או משקלין או מזחיחין אותו לומר אילו היה

[א] גמ' צ"ל דתניא: [ג] מהרש"א ד"ה גוזרני כדאמרינן (ברכות ל"ג ע"ב):

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב' רמז רל"ד שבת דף נ"ו ע"ב: ב סוטה דף מ"ז ע"ב:

חדושי גאונים

ראו מאורות מימיהם ע"ש והר"ן כתב מאגדה על רב יוסף דהיה פתוה ונסתמא וספר הפרדס אמרם גם על רב ששת כמדוב':ומ"ש במעלו' רב הנזכר דלא אכל מסעודת רשות משום חלב ודם וגיד הנשה. כפ"ז נראה דלאו דוקא הרשות רק דלא אכל אצל אחרים דהוה חייש לאיסורא אלא דהוה אמר טעמא משום סעודת הרשות וכשהיה סעודת מצוה נותן אמתלא אחרת ובזה נ"ק מה שהקשה בהגהת יוחסין מהר"ש שולם ועיין בחולין דף נ"ה ע"ב · ומה שהביא הוא ז"ל כבר ספר סדר הדורות השיב עליו כן דלא הוה עביד הכי בכולא שתא והנדים נוסחאות שאינו רב ע"ש דף ס"ו הנזכר: ועתה נבא למאי דקמן כי הנה הרב ספר יוחסין באות רי"ש בשם רב הביא הא דקמן דאמר שימי את ופירש"י שלא היה מגביה עיניו וק"ק עליו דהכא באות רי"ש הביא פירוש לבד בשם רש"י ולא זכר ברש"י דהא פירוש זה בנדה דף כ"ד ע"א מטעם דלא מצינו שאמר רב כך לשום אדם אלא לרב שימי ע"ש ועיין בסדר הדורות דף קנ · ונראה כוונת רש"י דאינו חולק על הענין דרב לא היה מסתכל שזה ודאי אמת וכמ"ש בס' הפרדס המיוחס לרש"י עצמו · וכן הוא בספר האורה כ"י מרש"י רק סבר דהא דאמר שימי את אינו מטעם זה כיון דלא אשכחן שאמר לשום אדם · שמעינן דרב היה מעמיד עצמו שלא לשאול עד שהיה מכיר בקול והיה

המתורגמן. א) ער האט געטראגען.

להאי דבמצוה עסיק חלק ליה הוה ההוא טייעא דלווה בהדייהו וא"ל חלוק לי' נמי להאי דלא לימא כך עושין לבני לויה חלק ליה אמר רב יוסף כמה נפיש[א] (האי) גברא ממשה ושתין רבוון דאילו התם חד זימנא והכא תלת זימני ודלמא הכא נמי חדא זימנא אלא כמשה ושתין רבוון. איקלע להההוא אושפיזא[ב] רמו ליה שערי לחמרי' לא אכל [שם ע"ב] חבטינהו[ג] לא אכל נקרינהו[ד] לא אכל אמר להו דלמא לא מעשרן. עשרינהו ואכל אמר ענייה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים. שמע רבי נפק לאפיה א"ל רצונך סעוד אצלי א"ל הן צהבו[ה] פניו של רבי א"ל כמדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני. ישראל קדושים הן יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה וכתיב (משלי כג) אל תלחם [את] לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך ואתה רוצה ויש לך השתא מיהא מסרהיבנא דבמילתא דמצוה קא טרחנא כי הדרנא אתינא עיילנא לגבך כי אתא איתרמי[ו] על בההוא פתחא דהוו קיימין ביה [א]כודנייתא חיוורתא אמר מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו שמע רבי נפק לאפיה א"ל מזבנינא להו א"ל (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול מפקרנא להו מפשת[ז] היזקא עקרנא להו איכא צער בעלי חיים קטילנא להו איכא (דברים כ) בל תשחית הוה קא מבתש ביה טובא גבה טורא[ח] בינייהו בכה רבי ואמר מה בחייהן כך במיתתן

רש"י

לא יתנו לך בפדיון: דבמצוה עסיק · דכתיב (שמות יב) ושמרתם את המצות דמתחלת טחינה והרקדה בעינן שימור לשם מצוה: דלווה בהדייהו · נתחבר עמם בדרך: טייעא · סוחר ערבי: כך עושין. בתמיה: לבני לוייה · לבני חבורה במניחו והולך: דלמא הכא נמי חדא זימנא · אלא מתיירא היה שלא יחזרו המים וישטפו השנים והיה מדבר עליהן שימתין להם הנהר: כמשה ושתין רבוון. שנחלק להם ים סוף: חבטינהו. בנפה חבטינהו לנקותה ודניי"ר בלע"ז וליכא למימר לשון דישה דמעיקרא היו עומדין בקליפתן דא"כ אמאי לא אכלה מעיקרא הרי לא נתחייבו במעשר עד שיתמרחו בכרי דכתיב ראשית דגנך ותנן בהדיא (פאה פ"ו מ"ו) מאכיל לבהמה לחיות ולעופות עד אשר ימרח דכל אכילת בהמה חשיב אכילת עראי: נקרינהו. בידים מן האבנים והפסולת: שמע רבי · דהוה קאתי ר' פנחס: רצונך סעוד אצלי. יהי רצונך לסעוד אצלי: צהבו פניו · שמח מפני שלא היה רגיל רבי פנחס ליהנות משל אחרים כדלקמן: א"ל · ר' פנחס וכי סבור היית שמודר הנאה מישראל אני: ישראל קדושי' הם · וראוין ליהנות מהם: אבל יש רוצה · להנות אחרים משלו ואין יכולת בידו וממנו איני רוצה ליהנות שלא אכביד עליו: ויש שיש. יכולת בידו ואינו רוצה להנות אחרים ואע"פ שאומרים בוא וסעוד אין לבו חפץ ואיני נהנה משום דכתיב אל תלחם את לחם רע עין: אל תלחם · אל תסעוד · לחם לשון סעודה כדכתיב (ש"א כ) מדוע לא בא אל הלחם וכתיב (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב: כמו שער · כאילו אתה פותח שער בבטנו וי"א לשון מרירות כמו (ירמיה כט) התאנים השוערים: מסרהיבנא · לשון בהלה ומהירות כלומר צריך אני למהר ולילך לדבר מצוה ואין פנאי לסעוד: כודנייתא · פרדות ושל רבי היו: מלאך המות · שמכה ושוב אין המכה חיה כדלקמן: ולפני עור לא תתן וגו' · דכי היכי דאסורין לך אסורין לאחרינא והא ליכא למימר דמזבן להו לנכרים דתנן (ע"ז יד) אין מוכרין להם בהמה גסה: מפקרנא להו · אשלחם ביערות דעלמא להפקר: מפשת היזקא · דמתוך שלא יהו נשמרים ירבו נזקיהן: [עקרנא · שלא יוכלו לבעט ובל תשחית ליכא שיהיו ראויות לדישה]: עקרנא · מנשר פרסותיהן ועדיין יכולין לילך: מבתש · מפציר וחברו בשבועות [דף ל] מבתש גרסינן בבי"ת ולא בכ"ף: גבה טורא בינייהו · והבדילן: בחייהן של צדיקים כך ·

תוספות ויש שיש לו ואינו רוצה · ואפ"ה איקרו קדושים שמזמין את חברו לאכול אלא מפני הבושת: [מסרהיבנא · ממהר אני · כדמתרגמינן וימהרו לשפוך דם ויסרהבון (ישעיה נט)]:

מהרש"א

שם משום דהסוררים שהוא הטייעא לא ירומו פיהם לגבי שמיא כמ"ש כך עושין לבני לויה כו' וק"ל: קדושים הם וכו' · עיין פרש"י ותוס' ול"נ לפרש דה"ק אין אני מודר הנאה אבל ישראל קדושים הם והנהנה מהם כאילו נהנה מהדבר קודש כאילו מעל דיש רוצה ואין לו ואסור ליהנות ממנו כדאמרי' [א]אסור ליהנות מסעודה שאינה מספקת לבעליה ויש שאינו רוצה ויש לו ואסור ליהנות ג"כ ממנו דכתיב אל תלחם וגו' ובמסכת סוטה אמרינן הנהנה מלרי עין עובר בלאו שנאמר אל תלחם כו' וק"ל: [אל תלחם וגו' כי כמו שער וגו' · מפורש בפ' אלו נאמרין ע"ש]: אם בחייהן כך כו' · עיין פרש"י שהוא דחוק לפי ענייטו ונראה לפרש דהאי דגבה טורא בינייהו קאמר בכה רבי אם בחייהן כך שנותן לצדיק זה מחילה המבדלת בפני עצמו שגבה טורא ביני וביני במיתתו עאכ"ו שהרי הצדיקים בדבר זה במותן יותר מבחייהן שהרי באלישע לא מצינו לו מחילה בפני עצמו בחייו ושם במותו לא היה יכול הרשע להתעכב במחילתו כמו שפירשו התוס' וק"ל

הכותב

אחת מנהג הנהוג במעשה בראשית כי זה כולו מסדור מנהג העולם רצהו ית' ואולם מחמת מצוה לצורך שעה מותר ואע"פ שאינו ודאי שיוכל לפדותו והוא אמרם כאילו השיבו הנהר או שר הנהר אני הולך לעשות רצון קוני ואני ודאי עושה ואתה ספק אתה עושה ועם כל זה לא נמנע החסיד ההוא מלגזור עליו ולפעול בפלא להתעסק בפדיון השבוים. ועוד גלה לנו שאפשר לו להמשיך אותו לצורך מצוה אחרת ממצות התורה כהשתדלות להביא חטים ואע"פ שהיה באפשר שהיה נמנע לפעול בעבור זה בתחלה באותו הפלא ואף למצות ניהוג האהבה והחברה לבעלי החבורה כטייעא שנתלוה עמו המשיכו כי זה מישוב העולם לנהוג ביושר עם החברים. ולא שיהיה כל דבר מאלו ראוי לפעול עליו בפלא בתחלת עניינם אלא להמשיך עליהם הפלא אחר התחלתו לצורך והוא שרמזו הענין הזה כולו במה שא"ר יוסף נפיש האי גברא ממשה ושתין רבבן דאילו התם חדא זימנא והכא תלת זמני ואמרו ודלמא הכא נמי חדא זימנא הוה והיתה התשובה ה"ק כמשה ושתין רבבן לומר שלא פעל בהם אלא המשיך בעבורם. מצורף עוד לזה כונו לגלות לנו מעלת הנפש כי יש בכח החסידים בהדבק נפשם בשרשם להתעלות על כל מעשה התחתונים ולשנות הטבעים ואם הם נפעלים ומתנהגים בכח הגלגלים ולהוציאם לגמרי מגדר הטבע בקריעת ים סוף כענין שעשה משה בים סוף וכ"ש מה שאינו יוצא מגדר הטבע לגמרי כמניעת משיכת הנהרות שהם מתיבשים ופוסקים לעתים וזה כולו מפני שהם מתעלים למעלה והעליון פועל בתחתון והוא מה שרמז בכאן באמרם נפיש האי גברא כמשה ושתין רבוון:

עיון יעקב

שרצון ירא"יו יעשה ואם אין אתה הולך נמצא שאין אתה עושה רצון קונך לעשות רצון ירא"יו א"כ ראוי לגזור שלא יעברו בך מים לעולם וזה ג"כ תשובה נלחת לדבריו כמו שיש בידו לגזור שלא יעברו בך מים לעולם כך בידו לגזור שצריכין ליתן השבוים לפדות א"כ גם אני ודאי עושה ועיין במהרש"א: במשה ושתין רבוון. עי' במדרשים שגם נגד משה היה הים סוף מתריז שלא לחלוק ולא היה יכול לומר לו ג"כ שאם אין אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם דא"כ לא היו המצרים נטבעים בו: ברש"י ד"ה חבטינהו

עץ יוסף

ממש בדבריו למה לא נתחדשה אותה הלכה בדורות הראשונים שהיו תלמידי חכמים יותר גדולים ממנו. דאיכא למימר מקום הניחו לו מן השמים להתגדר בו (תורת חיים):

ד"ה עשרינהו ואכל. תימה וכי חמור נביא הוה דהוה ידע דלא עשרינהו.

ענף יוסף

ד"ה ודלמא הכא נמי חדא זימנא. אפשר לפרש דהכך תלת זימנין לא הוו אלא חד זימנא דמעיקרא אע"פ דנחלקו אכתי הוה צריך רבי פנחס בן יאיר לעבור במים עד צוארו שלא נעשה לו נס אלא כפי הסכרת. לכך אמר חלוק נמי להאי דכיון דהוה דהאי הטי לפסחא אם יגיעו המים עד צוארו יבואו לידי חימוץ. ובבניה נמי אע"ג דנחלקו לא נחלקו אלא כפי הסכרת רק שלא יגיעו המים וילכלכו החטים ואכתי היו עמוקים. ואם עבר הטייעא

המתורגמן. א) וויא פיעל מעהר, ב) האט זיך איינגעטראפפען אין איין גאסט הויז, ג) דורך געזיבט, ד) האט מאן דורכגעזוכט, ה) האט געשיינט, ו) האט זיך געטראפפען, ז) מעהרען, ח) האט זיך איין בערג ערהאבען.

[א] מהרש"א ד"ה כדאמרינן כו' · (בש"ס ליתא אמנם רב אלפס סוף פרק יוה"כ כתב בזה"ל כ"ד דברים מעכבים את התשובה ואלו הן רכילות וכו' והמרגיל

יד יוסף

א פרדת המלך (מלכים א' א') ותירגם כודנייתא דמלכא:

הדושי גאונים

כנמר שלא לגלות בפיו שלא היה מסתכל וכיון דכך דרכו פשיטא שלא אמר שימי את כאלו היה מסתפק ומה גם דנכדו היה והיה מכיר קולו טפי מאהריני: וחזה הוית להרב גינת ורדים בא"ח כלל ב' סי' ט"ו בסוף התשובה שכתב וז"ל והסידותו של הרב היה מפורסם והיו בו עשרה מדות של שבח ושל זהירות ומכללן שלא היה נושא עיניו למעלה ולא היה מסתכל במה שחוץ ממנו ועל כן היה מרגלא בפומיה כששי' רב שימי בן בתו מקשה לו והיה מתפלא שהריף כמוהו יאמר דברים אלו והיה אומר לו שימי את כי לא היה מסתכל בו לידע אם הוא שימי או אחר ומפורש זה אצלנו בפסוק ויפא אברהם את עיניו ופ' שא נא עיניך ורואה עכ"ל וק"ק דעירב שני הפירושים במ"ש שימי את גם לא זכר דרש"י דחה פירוש דאמר שימי את שלא היה מסתכל כמדובר · גם מ"ש בן בתו ליסר"י לן מר דהיה בן בנו דמפורסם דבנו של רב נקרא חייא וכמ"ש בש"ס בכמה דוכתי חייא בר רב · ותו דכך מפורש בש"ס בחולין דף קי"א ע"ב רב איקלע לבי רב שימי בר חייא בר בריה · ע"ש: (פתח עינים):

רפב"י הוה קאזיל לפדיון שבוים כו' הוה ההוא טייעא דלוה בהדייהו כו' · ממה שראוי שנתעורר עליו אופני החכמה כי נורא הוא · הוא הדבר אשר יאות לנו

תוספות

גדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהם וכו' · פי' בקונטרס דדרים ממה שהחייהו בנגיעה בעלמא כדכתיב ויגע ויחי וקשה דא"כ מאי פריך ודלמא לקיומי ברכתא דאליהו מ"מ היה גדול במה שטרח להחיותו בחייו יותר מבמותו ונראה דנפקא ליה ממה שבחיי הלדיקים נוגעים בהם כמה רשעים ויושבים אצלם ושם לא היה [לו] רשות להתעכב אצלו :

רש"י

נותן הקדוש ברוך הוא לבו על התאנה שלא להעבירן על דעתן שגרם הדבר שנכנס בפתח הפרדות שיפרוש ולא יעבור על דעתו הראשונה שאין דרכו לסעוד מעל אחרים כדלקמן : **עאב"ו** · שהרי במיתתן גדולים יותר מבחייהם כדאמר רבי חמא : **קוברים איש** · רשע היה ולא ניתן ליקבר אצל לדיקים : **ויגע האיש בעלמות אלישע ויחי** · ואילו בחייו כשרלה להחיות בן השונמית הולרך לשום פיו על פיו ועיניו על עיניו לבקש רחמים : **ודלמא לקיומי ברכתא דאליהו** · דלא סגי שלא תתקיים דכתיב בלדיקים (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך ולאו משום אלישע הוה : **פי שנים** . אליהו החיה בן הלרפית ואלישע בן השונמית ולריך להחיות עוד אחד : **אי הכי** . דלקיומי ברכתא דאליהו: **היינו דתניא** · בתמיה ואי משום ברכתא דאליהו היה לריך להחיות ממש כמו שעשה אותו שהחיה אליהו אלא לאו ש"מ משום אלישע הוה ולא היה לריך לאלישע אלא לסלקו מאללו והחייהו עד שנסתלק משם : **אל נא תהי כמת** . בלרעת מרים כתיב : **למה נקרא שמן** . דכודנייתא ימים דכתיב (בראשית לו) אשר מלא את הימים :

גמרא

במיתתן על אחת כמה וכמה [א]דאמר רבי חמא בר חנינא גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם שנאמר (מ"ב יג) ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו א"ל רב פפא לאביי [ב]ודלמא לקיומי ביה ברכתא דאליהו דכתיב (שם ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי א"ל אי הכי היינו דתנינא על רגליו עמד ולביתו לא הלך אלא במה איקיים כדא"ר יוחנן שריפא צרעת נעמן שהיא שקולה כמת שנא' (במדבר יב) אל נא תהי כמת. אריב"ל למה נקרא שמם ימים [ג]שאימתן מוטלת על הבריות [ד]דא"ר חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה והא קא חזינא דחיי אימר וחיית. והא קא חזינא דמיתסי[א] דחוורן ריש ברעייהו קא אמרינן:

אין

מהרש"א

וק"ל : **שאימתן כו'** · אפרדות דלעיל קאי וסבר כמ"ד בפסחים דפרד בימי ענה הוה ואיכא מ"ד התם דפליג וס"ל דפרד מימי בראשית הוה ופי' ימים אליביה כמו שתרגם אונקלוס גובריא וק"ל :

לא שאלני · ר' חנינא רופא היה ומהכא מייתי לה במס' יומא בהוליאו לו : **וחיה** · משמע שמת המוכה : **וחיית** · לשון נקבה ואמכה קאי שאין מתרפאת:

עיון יעקב

בנפש . עיין בחידושי הלכות מהרש"א ועי"ל דאי לא היו נידושים מעיקרא אמאי אמר דילמא לא עשרינהו הא ודאי לא עשרינהו קודם מירות : **גדולים** לדיקים במיתתן יותר מבחייהן . התוספות פירשו דנפקא ליה ממה שבחיי הלדיקים נוגעים בהם כמה רשעים ויושבים אללם ושם לא היה רשות להתעכב אללו עכ"ל . ובאמת מש"ס אין ראיה כל כך די"ל דילמא להיפך גדולים רשעים במיתתן יותר מבחייהם כי בחייהם ראוי לקרב אללם כי אולי ע"י כך יהדרו בתשובה כדאיתא בסנהדרין דף לז משא"כ במיתתן מתוך רשעתן אף דמיתה מכפרת מ"מ החילונים מדבקות בהם אחר מיתתן ואין מן הראוי להיות שכיבתו אלל לדיקים בשוה שכיבת עולמית ויאמרו מקרה אחד ללדיק ולרשע כמות זה כן מות זה ומה שנדפס בספרים בשם מהר"ן כ"ץ מלובלין מדלא קם אלישע גם זו אין ראיה אף דחביבים בחייהן מ"מ חליף שעתא חליף תיירה ועוד שלא להרגיז אותו לעלות שיהא מתירא מיום הדין כמו שמואל וכדאיתא פ"ק דחגיגה דף ד' ע"ב ויותר נ"ל כפירש"י דדרים ממה שהחיה בנגיעה בעלמא ובחייו היה לריך להשים פיו על פיו וכו' ומה שמקשים תוספות דמאי מקשי הש"ס ודלמא לקיומי ברכתא דאליהו ה"פ כיון שהולרך לקיומי ברכתא דאליהו וכיון שכבר מת שלא היה באפשר לשום פיו על פיו הולרך לחיות בקל ע"י נגיעה בעלמא כדי שלא יבטל ברכתא דאליהו

הרי"ף

גדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהם וכו' · עיין ברש"י ויש לדקדק היכי יליף דגדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם מדהחייהו בנגיעה דלמא משום שהיתה תחייה גמורה כבן השונמית הולרך לשום פיו על פיו כדי שיהיה חי בכל כחותיו כחי המדבר ועומד אבל לתחיה קלה דהיינו על רגליו עמד ולביתו לא הלך די לו בנגיעה · ויש להקשות קושיא זאת באופן אחר דאתה בא מגיד זה שהחיה בנגיעה גדול כחו לאחר מיתה והרי אני דן מגד אחר שגדול כחו בחייו שהחיה לגמרי וכאן רק על רגליו עמד ולא הלך לביתו · ועוד הוה ליה לתרולי דאי משום ברכה דאליהו כבר נתקיימה ברפואת לרעת נעמן · וע"ק היכי יליף דגדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם מדהולרך בחייו לשום פיו על פיו ולא הולרך כן לאחר מיתה והרי גם בחייו לא הולרך לכך כשריפא לרעת נעמן דשקולה כמת גם לדרשת בעלי התוס' קשה מנ"ל דגדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם דילמא בחייהם שנוגעים בהם כמה רשעים הוא מפני שיש בידו של הלדיק להתרחק ממנו ואם הוא ברלון נפשו רולה לישב אללו מה בכך אבל במת שאם יושיבוהו אללו א"א למת להתרחק מעליו לכך הולרך לכך שיחיה ויסתלק מעליו ולא מפני שיש מעלה ללדיק אחר מיתתו יותר מבחייו נעשה לו נס התחיה אבל א"א בלאו הכי · ונלע"ד שהוכיח גדולת הלדיקים במיתתן לפי שבבן השונמית כתיב ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת מושכב על מטתו ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל לה' ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו וגו' ויחם בשר הילד וישב וילך בבית וגו' ויעל ויגהר וגו' הרי שבפעם ראשונה לא חיה הילד כלל וכאן מלינו בנגיעה לבד כתיב ויחי ויעמוד על רגליו גם שם היה לו להחיותו בנגיעה בלבד וכדי לקיימו קיום גמור היה לשום פיו על פיו הרי שגדולים לדיקים במיתתן ולתרץ שאר קושיות נקדים מה דאיתא במדרש דאמר תדע לך כח הלדקה משלום בן תקוה שהיה מגדולי הדור והיה עושה לדקות בכל יום ומה היה עושה ממלא חמת והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מהדרך היה משקה אותו ומשיב נפשו ובזכות זה שרתה עליו שכינה שנאמר וילך חלקיה הכהן ואחיקם אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה וכשמת יצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקוה וראו החיל שבא עליהם והשליכו את האיש בקבר אלישע והיה ואח"כ הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן שלום והנה עיניך הרואות כי לדעת מדרש זה אנו דורשים ויגע האיש בעלמות אלישע ויחי שהוא תחיה גמורה ואין לנו ללמוד משם שגדולים לדיקים במיתתן מדכתיב ויגע האיש ויחי דכיון שהיה לדיק שלום בן תקוה ולפי שנלטרף זכותו של שלום בכח הלדקה עם זכות אלישע וחיה בנגיעה וזהו שהקשה רב פפא דמנ"ל לרב חמא שאדם רשע הוא שהחיה בנגיעתו שאין כאן אלא זכות אלישע בלבד ומלינו בחייו שהולרך לשום פיו על פיו וכאן בנגיעה א"כ גדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם דילמא לקיומי ברכתא דאליהו וכמ"ד שאדם לדיק היה זה שלום בן תקוה ולכך כשהשליכוהו בקבר אלישע חיה בנגיעה מכח הלדקה שעשה מלורפת לברכת אליהו שבירך לאלישע אבל בבן השונמית לא נלטרף זכות אחר אל הילד ההוא והולרך לשום פיו על פיו והשיב לו אביי אי הכי היינו דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך א"כ בודאי שאינו שלום לפי שלום לביתו הלך והוליד בנים אלא שהיה אדם רשע ולא חיה אלא בשביל אלישע כדי שלא יהיה נקבר אללו ואין ברכתו של אליהו להחיות אנשים רשעים ומה שלא דחה מיד ואמר כבר נתקיימה ברכתו של אליהו ברפואת נעמן לפי שאם כן עדיין אין להוכיח דגדולים לדיקים במיתתם דהחייהו בנגיעה דאכתי יש להקשות דרפואת נעמן תוכיח שהיתה בחייו של אלישע ושקולה כמתים ונסיתה בדיבור ולא היה אפילו נגיעה כפי שדקדקתי למעלה לכך הביא הסיא דתניא וכו' ובזה דחה אותו מדרש שאומר שהיה שלום הלדיק ואח"כ כשהקשה במה אקיים ברכת אליהו הביא שריפא לנעמן · ועדיין אנו לריכים לבאר מ"ש גדולים לדיקים כפי שטת בעלי התוספות הענין הוא שהרי אלישע הנביא בעודנו חי בא אליו חזאל ומנחה בידו ויעמוד לפניו ויאמר בן הדד מלך ארם שלחני אליך וגו' ומלינו שהשיבו אלישע והפליג עמו בדברים הרי שהיה יושב הרשע אללו מה שלא היה כן אחר מיתתו וכן בשעת חליו של אלישע כתיב וירד אליו יואש מלך ישראל וגו' ויאמר לו אלישע קח קשת וחלים וגו' והרי יואש היה רשע כדכתיב ויעש הרע בעיני ה' לא סר מחטאת ירבעם ואפ"ה היה יושב אלישע הלדיק אללו ולאחר מיתתו השליכו איש הרי שגדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם זה אפשר לפום ריהטא ועוד נ"ל שהוכיח גדולים לדיקים במיתתם לפי שאם לא חיה אלא בשביל שלא יהיה נקבר אללו למה הולרך להחיותו היה לו להשליכו מאללו והוא מת שיפלטנו חולה ומדהחייהו בנגיעה נראה שהוא מכח גדולתו לאחר מיתה והקשה דלמא לקיומי ברכתא דאליהו ולכך לא פלטתו מקבר והחייהו בנגיעה כיון שאלישע מת א"א לשום פיו על פיו ואע"פ שאליהו עצמו לא החיה בן הלרפית אלא פיו על פיו וכך היתה השאלה ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ואיך יהיה לו כח יותר מרבו אליהו דלמא לאחר מותו א"א להיות פיו על פיו לכך החייהו אותה שעה בנגיעה ומה שלא השיב לו מיד הא א"ר יוחנן שריפא את לרעת וכו' לפי שפייתי אומר דזה אינו מתמת הברכה שהרי לא עשה לו כלום רק כרופא שמסדר הרפואה אל החולה או אל

ענף יוסף

טייעא בסחורתו דרך המים היתה מתקלקלת . לכך אמר חלוק נמי להאי שיחלקו לגמרי עד הקרקע (תורת חיים ורמת שמואל) ואני אסביר לך דברי רש"י דהנה אי' בש"ר פ' כב סי' ב' וישובו המים אמר רבי יוחנן כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מלרים . ור"ל ואז שב הים לאיתנו ולא ניזוק אחד מישראל ולא נמלט א' ממלרים כדכתיב לא נשאר בהם עד אחד . ומוכרח לומר כן משום שמחנה מלרים ומחנה ישראל היו סמוכים זה אחר זה בלי הפסק ורק בעמוד ענן כדכתיב ויבא בין מחנה מלרים ובין מחנה ישראל וגו' ולא קרב זה אל זה כל הלילה . הלכך כשיצא אחרון שבישראל מיד הולרך לשוב הים לאיתנו . דאל"כ מיד יצא ליבשה המלריים הסמוכים להם וימלטו . ועיין בשו"ע ומ"ש שם . וא"כ בודאי כאן היו הולכים זה אחר זה אחר רבי פנחס ב"י . אלא שהיה ירא רפב"י שלא יחזרו המים תיכף אחר יציאתו וישטוף המים אותם . ולזה על המים שימתינו מלחזור עד אחר שיצאו הם ג"כ מהמים :

עץ יוסף

ועוד וכי בר מלוה הוא דלא בעי למיכל בלתי מעושר . ונראה לפרש דחמור זה כחמור דעלמא הוה ולא ידע מאומה אלא לפי שהיה חמורו של אותו הלדיק מנעו הקב"ה שלא יאכל עד שיעשרו תחלה דאע"ג דלאו בר מלוה הוא גנאי הוא לאותו לדיק שיאכל בהמתו דבר שאינו מעושר (תורת חיים) : **גדולים** לדיקים כו' ויחי ויקם על רגליו.עפרש"י א"כ י"ל מדהאיש קם על רגליו ולא קם אלישע והלך משם . אלא דהוה ליה גריעותא דגדולים במיתתן יותר כו' :

המתורגמן. א) מאן ווירד געהיילט.

(גליון)

בסעודה שאינה מספקת לבעליה וכו' וכתב הר"ן לא ידעתי היכן היא שנוייה והרמב"ם הארך לתת טעם בכל דבר ודבר בפ"ד מה' תשובה עיין עליו)·[בתשובות פאר הדור סי' י"ט כתב הרמב"ם וז"ל ילמדנו רבנו מה שאמר ר"י אלפסי ז"ל כ"ד דברים כו' אם הוא תוספתא או אם ימלא בש"ס או הוא דברי אחרוני'. תשובה · זה הענין אינו בתלמוד ולא בתוספתא ולא בספרי כי אם יסדוהו אחרוני' אבל לא ידעתי אל מי מקדושים · אמנם מלאנו רמזים הרבה במשנה ובתלמוד והשאר יסדוהו אחרוני' ז"ל מהדברי' הדומים וכאשר ראינו והבננו הדק היטב ראינו דבריה' מכווני' ושכתם אשר כולם מעכבין את התשובה· וכאשר הרא' בחבורנו הגדול המיוחד על כל דיני תורתנו בה' תשובה (פ"ד ה"א) · וכתב משה עכ"ל :

יד יוסף

א סנהדרין דף מ"ז ע"א ילקוט מ"ב רמז רל"ג : ב ילקוט שם : ג שדרך לחסר אל"ף מתיבה כמו מרשית השנה בסדר עקב : ד יומא ד' מ"ע ע"ב:

חדושי גאונים

שנזכיר הספקות הנופלים בו ושנשתדל בביאור התרתן · וזה כי ראשונה ראוי שנזכיר איזו תועלת שילא לנו במה שסיפר שהלך לפדיון שבוים כי מה לנו אם הלך לפדיון שבוים או ללמוד תורה או לעסוק במלוה אחרת · שניה לה והוא אמרו פגע ביה גינאי נהרא כי מה פירס' לנו או מה רלהו שם הנהר הוא גינאי כי מה לנו אם נקרא גינאי או חידקל או פרת או קישון ומה שמו כי נדענו · כי ירלה אחרי שזכרו ונקרא בשם שני פעמים שלכונה רלויה שלימה הודיענו שהיה נקרא כן ורלוי לנו כל ב' אלו

ו שם אין עוד מלבדו (דברים ד) א"ר חנינא ואפילו כשפים ההיא אתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותיה כרעיה[א] דר' חנינא אמר לה שקולי לא מסתייעא מלתיך[ב] אין עוד מלבדו כתיב [א]והא"ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא[ג] של מעלה שאני ר' חנינא דנפישא זכותיה. וא"ר (אלעזר) [חנינא] אין אדם נוקף[ד] אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה שנאמר (תהלים לז) מה' מצעדי גבר כוננו (משלי כ) ואדם מה יבין דרכו א"ר אלעזר דם ניקוף מרצה כדם עולה. אמר רבא בגודל ימין ובניקוף שני והוא דקאזיל לדבר מצוה אמרו עליו על ר' פינחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו:

ז דף ט ע"א אמר רב יהודה אמר רב ת"ח צריך (שידע) [שילמוד] שלשה דברים כתב שחיטה ומילה ורב (חנינא) [חנניא] בר שלמיא משמיה דרב אמר אף קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית:

דף י ע"ב בית אפל[ה] אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו הני מילי היכא דלא איתחזק אבל היכא דאיתחזק איתחזק:

דף יג ע"ב אמר מר שחיטת עכו"ם נבלה וניחוש שמא מין הוא אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו אין מינין בעכו"ם והא קא חזינן דאיכא אימא אין רוב עכו"ם מינין סבר לה כי הא דאמר רב חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אומות שבחוץ לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן:

רש"י

אין עוד מלבדו· מסום ר' חנינא נקט לה: ואפי' כשפים· אינם מלבדו כלומר שלא מדעתיה (כלומר) שאם לא נגזרה גזרה מלפניו אין מריעין לו לאדם: מהדרא· מחזרת וטורחת שלא יבין: למשקל עפרא. לעשות לו כשפים להמיתו: כשפים· נוטריקון שמכחישין פמליא של מעלה שלא גזרו על אדם זה למות והוא מת ע"י כשפים: נוקף· נוגף אשופיו"ר בלע"ז: מכריזין· גזרו עליו: מרצה· מכפר: גודל ימין· מפני שהוא נוגף בכח ומצטער הרבה: ובניקוף שני· קודם שנתרפא הראשון: בצע· ברכת המוציא שלא רצה לאכול כזית משל אחרים: כתב· לכתוב שידע לחתום שמו אילו ישב בדין או לעדות: שחיטה· לאמן ידו בכך אפילו שבקי בהלכותיה: קשר של תפילין· יש בו אומנות שעשוי כמו אות ד' שיהא נראה בהן שד"י השי"ן חקוקה בקמט התפר כעין שי"ן ורצועה קטנה כפולה ותלויה כעין יו"ד והקשר עשוי כעין דל"ת: בית אפל· שצריך לפתוח בו חלונות לראות הנגע פוטרים אותו לגמרי כדכתיב (ויקרא יד) כנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי שאם עמד במקום אפל וצריך שם להדליק את הנר אינו נגע: דלא איתחזק· כל זמן שלא ראה הכהן את הנגע במראותיו שהיה מקו' אפל ואין מראהו ניכר אבל נגע שעומד אחרי הדלת וכבר הכיר שהוא נגע ואין צריך חלון אלא להעמידו בחזקתו פותחין: אין רוב עכו"ם מינים· הלכך הוו לאו מינים מיעוטא ולמיעוטא לא חיישינן:

תוספות

אומות שבחו"ל לאו עובדי עבודת כוכבים הן· הלכך בא"י נמי אין אדוקין כ"כ שיהו מעשיהן לשם עבודת כוכבים:

מהרש"א

אין עוד מלבדו כתיב כו'· הכי משמע קרא אין לומר (אין) עוד על שום אלהים מלבד על הקב"ה והוא שמה שהקב"ה גוזר אין עוד אלהים אחרים שהם כוחות הטומאה והכישוף לשנות הגזירה אבל מה שגוזרים בכישוף יש עוד הקב"ה שיוכל לשנות אותה הגזירה על ידי הזכיות כההיא דרבי חנינא וק"ל: והוא דקאזיל לדבר מצוה כו'· מקשים והא אמרינן שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן ונראה לפרש דמהאי טעמא קאמר דמרצה כדם עולה שהעולה באה לכפרה על הרהורי הלב ואפשר דבהדי דאזיל לדבר מצוה קמהרהר בעביר' הוה ושכיח היזקא הוה וכה"ג קאמרינן בסוף מכילתין וק"ל: מימיו לא בצע על פרוסה כו'· בצע ברכת המוציא משמע כפרש"י ואפילו ברכת המוציא לא בצע מפרוסה שאינה שלו אבל משלימה שאינה שלו הוה בריך ברכת המוציא אם לא היה לו משלו אלא פרוסה דשלימה ופרוסה שלמה קודמת לברכת המוציא וק"ל: כתב שחיטה ומילה כו'· עיין פרש"י דלענין שיהא הת"ח בקי בהלכות שחיטה לא איצטריך ליה לאשמעינן דודאי צריך הת"ח להיות בקי בכל דינים והלכות התורה כדאמרי' בעלמא [א] ואפילו במסכת כלה וכ"כ שילמוד דיני והלכות כתיבת התורה ותפילין ומזוזה בכלל לימוד כל התורה אלא שילמוד וירגיל עצמו לכתוב ואע"ג דחיוב שיכתוב

הכותב

הרשב"א ז"ל כתב בפירוש הגדה זו וז"ל למה נקרא שמם כשפים כו'. פי' פמליא חיל וצבא ופמליא כאן רמז לטבעים שברא יתברך ונתנם בכח חקות השמים וצבאם כאמרם אין לך כל עשב ועשב למטה שאין לו מזל למעלה שאומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וכשאמר אליה רבי חנינא שקולי אין עוד מלבדו כתיב נדמה להם שסבור שאין יכולת בדבר לשנות דבר אלא מה שסדר הוא ית' לבדו והניח על הטבע והקשו והא"ר יוחנן למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה לומר שמכחישין ומשנים מה שלא היה כן אם הונח על הטבע לבד ולהיטיב ולהרע מה שלא היה כן על דרך המקרה הפשוט והיתה התשובה כי כן באמת ולא היתה הכונה לר' חנינא בזה אלא מדעתו שנתעלית נפשו ודבקה תמיד וזכותו מגינה שהדבק אינו ניזוק שאין התחתון שולט בעליון כאמרו בהפך הענין והסתרתי פני מהם והיה לאכול ובירואיו אמר הנה עין ה' אל יראיו וכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך וע"כ אמרו רז"ל אין מזל לישראל הכונה שהם מלמעלה. ממנו עם הדבקים במצות שהם למעלה מן המזל באמת והוא שרמזו רבותינו ז"ל באמרם באברהם שהעלהו יתברך למעלה מן השמים שנאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים שאין אומר הבט נא אלא למי שמביט מלמעלה למטה:

הרי"ף

שמצורע כך סידר לו שירחץ בירדן כמ"ש הרב"ע שסיבת צרעת נעמן שיהיה מגסות הרוח וכיון שנכנע מגובה לבו נרפא מצרעתו ולא היה בזה צד תחייה לכך דחה מכח הכרח דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך ואח"כ כששאל והיכן נתקיימה הברכה אין לנו לומר אלא שנתקיימה ברפואת צרעת נעמן וכ"ת הרי שגם בחייו לא שם פיו על פיו יש לנו לומר שכיון שהיה מצורע אין לשום פיו על פיו כי מרחיקים ממבואה דיליה וחוץ למחנה מושבו ומה גם שחשוב כמת אבל לא מת ממש ולעולם שלמת ממש אין להחיותו כ"א פיו על פיו ולאחר מיתה החייהו בנגיעה אע"פ שלא היה צריך אלא להשליכו מאצלו ודי לו בפליטת הקבר הנה זה יורה גדולתו של צדיק לאחר מיתה כי שם ביתו ה' הוא נחלתו:

עין יעקב

דאליהו וק"ל: אין עוד מלבדו. עיין בחידושינו בסנהדרין דף סז: אין אדם נוקף אצבעו למטה. דהיינו למטה ממש אצבעות רגליו כדמייתי מקראי והטעם כדאי' במקובלים הובא בילקוט ראובני פרשת בראשית על פסוק נעשה אדם דף ט' ע"ב שאצבעות הרגלים מורה על מחנות טמאות ומלאכי מעלה שאין להם יצה"ר אין להם אצבעות רגלים רק ורגליהם רגל ישרה ע"ש באורך: והוא דקאזיל לדבר מצוה. וכיון ששלוחי מצוה אינן ניזוקין לדעת ר' אליעזר וזה ניזוק אלא ודאי לטובתו נקפו רגלו כדי לרצות עליו כדם עולות משא"כ אם לא הלך לדבר מצוה וניזוק י"ל דנענש בכך על איזה חטא ולא שיהא מרצה וכדכתיב פן תגוף באבן רגלך ורגלך לא תגוף ועי' במהרש"א: מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו. הכוונה שלא נתארח אצל שום אדם לאכול אצלו לפי שבעל הבית בוצע ונותן לאורח כל א' פרוסה לאכול שבציעה לכן קאמר לא בצע על פרוסה דשלימה אינו תותך האורח כנ"ל פשוט דלא כמהרש"א: ת"ח צריך שידע שלשה דברים כתב שחיטה מילה. ואפשר ליתן רמז וסימן לדבר תיבת חכם ר"ת תחיכה (דהיינו שחיטה) כתב מילה והא דנקט בסדר הזה כתב היינו כפי סדר הלימוד שמחנכין את הילד בכתב כשהוא קטן ושחיטה הוא מבן י"ג שנה כדאיתא ביו"ד סימן א' ומילה עיקר מצותיו כשהגיע לגבורתו של איש כדאיתא ביו"ד סימן רס"ד: אף קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית. הנה בודאי ת"ח צריך שידע אפילו

עץ יוסף

ו והוא דקאזיל לדבר מצוה. זה מחסדי ה' כי ה' יודע שאדם זה כפי עונותיו שעשה מחויב לעונש גדול וא"א לו לעמוד בו ע"כ עושה הש"ת בכוון ושולח עליו העונש על עבירות בשעת עשייתו איזהו מצוה כדי שיהי' העונש קל מאד כי המצוה תגין עליו. אבל אם היה העונש בעת אחר היה העונש יותר חמור כפי ערך עונותיו (מלאתי):

אמר הבונה בית אפל כו'· כשאין ברור לנו חסרון באדם אין לבקש ולבדוק אחריו יותר· ע"כ בבית שהוא אפל לא היו מבקשים אורה לנגעו אם לא דאיתחזק אצלנו לבעל פחיתות כי אז יש להשתדל לראות בבירור איך ומה הוא:

המתורגמן, א) פֿאַן אונטער דיא פֿיס. ב) דיין זאך ווירד ניכט געלינגען. ג) דיא האָף לייטע. ד) שלאגט אב. ה) איין פֿינסטערעס הויז.

[א] מהרש"א ד"ה כ'. כדאמרי' בעלמא (שבת קי"ד ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין דף ס"ז ע"ב:

חדושי גאונים

לבאר למה זה ועל מה זה· שליסית כי כבר יוקשה בעיני כל חכם לב שהכם עיניו בראשו שלא יצדק כלל לשון פגיעה בנהר כי לשון פגיעה אינו נופל בלתי כי אם בשני אנשים הפוגעים זה בזה· ואולם הנהר לא יעקר ממקומו עד שיאמר בו לשון פגע· כי מזה הטעם בעצמו יראה שהוכרחו חז"ל לדרוש במקרא ויפגע במקום שקפצה לו הארץ כי כפי הראות יוקשה מי הכריחם לזה הדרוש או מאין הוציאו זה אולם יראה כי הוציאו זה לפי שהוקשה להם זאת הקושיא בעינה כי לא יצדק לומר ויפגע במקום לטעם שבארנו כי אין שייך לשון פגיעה כי אם בשנים הפוגעים יחד. לזה דרשו שקפצה לו הארץ ואז יצדק לשון פגיעה כראוי. ואיזה תתחזק ותתאמץ זאת הקושיא בכאן כמו שזכרנו· רביעית ראוי שנדקדק אמרו חלוק לי מימך מי הכי לישנא דקרא שבכל מקום נאמר לשון בקיעה·ויבקעו המים· נטה ידך על הים ובקעהו בוקעים לפניהם· והים בקעת לפניהם· חמישית וגדולה היא אלי והוא אמרו אם אי אתה חולק גוזרני וכו' שאין אלו אלא דברי תימה והוא פלא כי למה לא השגית רבי פנחס בתשובת הנהר שכפי הנראה תשובה ניצחת השיב לו שאין ספק מוציא מידי ודאי והוא אמנם על בלי כי השיבו כהוגן הכריחו לחלוק· וכ"ש שיוקשה מדוע לא עמד הנהר בדבריו וראוי היתה אליו התשובה לאמר לו אני מסיבך דברים של טעם ואתה מהריבני בגזירה· ששית והוא אמרו הוה בהדיה ההוא גברא דהוה דרי חטי לפיסחא אמר חלוק נמי להאי שיראה ממשמע דבריו כאלו עשה לו יתור

דף טז ע"א **יתיב** רב אחוריה דר' חייא ור' חייא קמיה דרבי ויתיב רבי נקאמר מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר (בראשית כב) ויקח את המאכלת לשחוט א"ל רב לר' חייא מאי קאמר א"ל[א] וי"ו דכתיב אאופתא[א] קאמר והא קרא קאמר קרא זריזותיה דאברהם קמ"ל:

דף יז ע"א [**תניא** (דברים יב) כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך ר' עקיבא אומר לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה[ג] שבתחילה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה ועכשיו שגלו יכול יחזרו להיתרן הראשון לכך שנינו לעולם שוחטין· במאי קמיפלגי רבי עקיבא סבר בשר תאוה לא איתסר כלל ר' ישמעאל סבר בשר נחירה לא אישתרי כלל בשלמא לר' ישמעאל היינו דכתיב (ויקרא א) ושחט את בן הבקר אלא לר' עקיבא מאי ושחט קדשים שאני בשלמא לרבי ישמעאל היינו דכתיב (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם אלא לר' עקיבא מאי הצאן ובקר ישחט להם ניחר להם מיבעי ליה נחירה שלהן זו היא שחיטתן] :

דף כג ע"א **תנא** דבי רבי ישמעאל כל מקום שנא' השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים. דבר ערוה דכתיב (בראשית ו) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. עבודת כוכבים דכתיב (דברים ד) פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל :

רש"י

מאי קאמר · היכי יליף טעמא מהכא : א"ל וי"ו דכתיב אאופתא קאמר · כלומר טעם שאינו נכון קאמר כמו שכותב וי"ו על הבקעת וכולה מנותחת לפרקים מפני שיני הבקעת שהן עשויין חרילין חרילין ואינה חלקה ל"א אותן חרילין קרי וי"ו ור' חייא לטעמיה דמכשר לעיל שחיטה במחובר:וקפריך תלמודא והא קרא קאמר : קרא זריזותיה של אברהם קמ"ל · שחש ונזהר שמא לא ימצא צור אפילו מחובר והביא עמו מאכלת : [לאסור להם בשר נחירה· כדכתיב בההוא קרא דכי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' : שבתחלה · במדבר : הותר להם בשר נחירה · מהאי קרא נפקא ליה דכתיב כי ירחק וזבחת מכלל דעד השתא לא נצטוו על הזביחה : ועכשיו שגלו · רב יוסף קאמר ליה : בשר תאוה לא איתסר כלל. וקרא דואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא טז) בקדשים כתיב והאי דכתיב (דברים יב) בכל אות נפשך תאכל בשר לאו לאורויי התירא בבשר תאוה אתא אלא כדדריש ליה ר' אלעזר בן עזריה בפרק כיסוי הדם (דף פד.) לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון וכי ירחק וזבחת בא להזהיר על השחיטה כשיכנסו לארץ ואע"ג דקרא בפסולי המוקדשין שנפדו על ידי מומין משתעי כדמוקמינן בבכורות (דף לב.)אפ"ה גמרינן חולין מינייהו כדאמרינן בפ"ב (דף כח:) מקיש צבי ואיל לפסולי המוקדשים מה פסולי המוקדשים בשחיטה אף צבי ואיל בשחיטה וצבי ואיל חולין נינהו : בשר נחירה לא אישתרי כלל · הלכך לא תלה הכתוב בביאת הארץ אלא היתר בשר תאוה וזביחה דכתיב בהאי קרא לאו בביאת הארץ נתלית אלא אורחא דקרא למיכתב זביחה באכילת בשר אי נמי למאי דדרשינן בבכורות(דף טו:)וזבחת ואכלת אין בפסולי המוקדשין שנפדו אלא היתר זביחה ואכילה ולא גיזה ועבודה אי נמי לאסור שחיטת חולין בעזרה כדדרשינן ליה בקדושין (ד' נז.)כי ירחק וזבחת בריחוק מקום.אתה זובח ואי אתה זובח בקירוב מקום: ושחט.הלמא נצטוו על השחיטה באהל מועד שבמדבר]:דבר ערוה·רובע ונרבע:ע"ז.נעבד שהשתחוה לבהמתו: כי השחית כל בשר · בדור המבול כתיב ודור המבול בערוה קלקלו כדכתיב (בראשית ו) ויקחו להם נשים וגו' שהיו נזקקין לנשי ריעיהן ולכל בהמה וחיה :

לתלמוד

תוספות

מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר ויקח את המאכלת · וא"ת והא האי קרא בקדשים כתיב דבפרק התודה (דף פב:) ובסוף פ' דם חטאת (דף צז:)נפקא לן מהכא דקדשים טעונים כלי ואומר ר"ת דלענין תלוש גמרינן כמי אחולין מדכתיב לשחוט את בנו ולא כתיב לשחוט את העולה אבל כלי לא שייך למילף בחולין אלא בקדשים כשאר עבודות דבעי כלי שרת ומדכתיב ויקח ולא כתיב ויכין דרשינן תלוש בחולין ומדכתיב מאכלת ולא כתיב המחתך דרשינן כלי בקדשים ואע"ג דהכא דחי ר' חייא דזריזותיה דאברהם קמ"ל התם לא שייך למימר הכי :

מהרש"א

שיכתוב אדם לעצמו ס"ת יוצא ע"י אחר שכתבן לו מ"מ ירגילו הת"ח בכתיבה וק"ל: שבתחלה נאסר להם בשר תאוה כו' בשלמא לר' ישמעאל היינו דכתיב הצאן ובקר ישחט כו' · מזה נראה ליישב מה שדקדקו בתוס' ערכין פ"ג אקרא דהתאוו תאוה במדבר דבשליו שני כתיב התאוו תאוה לפי שהיה אחר מ"ת ולמ"ד הכא דבמדבר נאסר להן בשר תאוה וקאמר קרא שהתאוו במדבר לדבר איסור שהתאוו לבשר תאוה שיהא מותר להם כשיכנסו לארץ וז"ש בתהלים ויתאוו תאוה במדבר שהזכיר שהתאוו לדבר שהיה אסור להם במדבר עד שיכנסו לארץ ולפי שהם התאוו לדבר אחד של איסור ודבר אחד של היתר לדבר של איסור כדכתיב התאוו תאוה מי יאכילנו בשר דהיינו בשר תאוה שלא הותר במדבר ובדבר אחד של היתר זכרנו את הדגה וגו' ועז"א משה על תאות האיסור הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שהרי נאסר להן בשר תאוה במדבר אבל השניה של היתר שאמרו זכרנו את הדגה וגו' את כל דגי הים ביד ה' למצוא להם [יתן להם] והיה מאמר הש"י עתה תראה היקרך דברי אם לא שביד ה' ליתן להם תאותן בין של היתר ובין של איסור ונתן להם הש"י דבר אחד שהוא השליו שהוא מין עוף ומהאי קרא למדנו ברפ"ב דחולין שחיטה לעוף בסימן אחד וצאן ובקר ישחט להם דבהמה בשחיטה וכל דגי הים יאסף להם דדגים באסיפה בעלמא סגי אבל עוף שנברא מן הרקק בסימן א' שהוא קרוב למין בהמה ולמין עוף שיהא להם כל תאותן בדבר אחד של היתר דלא נאסר להן בשר תאוה במדבר אלא בקר וצאן דאפילו צבי ואיל הותר להן כדמסיק שם ועד"ז אמר הכתוב הבשר עודנו בין שיניהם וגו' ירצה שעל תאות אכילת דגים שהיה של היתר לא נענשו אבל שנתמלא בזה תאותן של איסור שהוא בשר תאוה כמ"ש מי יאכילנו בשר עודנו בין

עיון יעקב

מסכת כלה ובקי בכל התורה אלא דדברים אלו המה קצת דרך מלאכה וצריכין אימון ידים לעשותם אכן ברכת חתנים קשה מ"ש מסדר שאר ברכות שמזכיר על זה לת"ח ואולי צ"ל דגם

ענף יוסף

ז **אמר** ליה וי"ו דכתיב אאופתא קאמר. המאמר פלאי מה ראה ר"ח להמשיל דברי רבי לוי"ו דכתיבה אאופתא והנראה כי לכאורה יפלא על עיקר ההוכחה שהשחיטה היא בתלוש. ממה שלקח אברהם ע"ה המאכלת. אולי לא כוון בזה מאומה להדר עליה דוקא רק נזדמנה לו שם ולקחה. אם לא שנאמר שרמוז בזה שבכוונה הקדים ולקחה מביתו לכך אזי הסברת לומר שהשחיטה אסורה במחובר · והנה ההוכחה על זה הוא מן הוי"ו ממלת ויקח. שהוא הוראה על היפך העתיד לעבר. לומר מאז בצאתו מביתו הקדים ולקח המאכלת והכינה טרם היה צריך לשחוט. וזהו שרצה רבי ע"ה במה שאמר מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר ויקח כו' וכוון להוכיח מאות וי"ו של ויקח. וכדברנו. ועל זאת השיב ר"ח לרב תשובה נאות. כי הנה שלא לעינינו הוא. כי כל הפרשה מראשה ועד סופה נכתבה בואוי"ן המהפכין העתיד לעבר. כמו וישכם ויחבוש ויקח וילך. וכאלה רבים. לא נעדרה עשיה אחת מלהיות בוא"ו המורה על זה. וא"כ הלא נופל הדרש מן הוי"ו של ויקח את המאכלת (ואין כאן הוכחה שהשחיטה מוכרחת להיות בתלוש) כי א"כ כל המלות אשר המה בואוי"ן מה הבא עליהם. אלא ע"כ מהסכרת למצוא טעם המספיק על כולם וגם מלת ויקח יבא בתוכם. ועל זאת אהז ר"ח סין מליצתו וא"ו דכתיבא אאופתא קאמר. והוא כי הנה אם תראה רושם אחד על העץ או על הכלי. הקרוב לומר שהוא נעשה לאיזה כוונה. אולם בקעת הנמצאת מלאה חריצות ורשימות מושכות קוין קוין [כמשפטה להיות מלאה חריצות מאז נבקעה מן העץ] ויבא אחד ויאמר על אחת מחריצותיה שהוא לאיזה כוונה. הלא כל שומע יצחק לו. לאמר אם תבוא לתת טעם על אחת על כרחך תתן טעם גם על כולם וזהו שהמליץ ר"ח וא"ו דכתיב אאופתא קאמר ירצה הלא כל הפרשה כתובה עם ואוי"ן המהפכים מעתיד לעבר. והוא מפריד אחת מהן וקא דריש עליה. ועל דעתו מה

אמר **הבונה** דבר ערוה דכתיב כו' · אמנם איכה נדע את הדבר אשר דבר רש"י ז"ל שהיו נזקקין לנשי ריעיהן מן הכתוב ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו שהיה אפשר לפרש מכל הפנויות הראויות לבחירה אלא שא"כ היה לו לומר ויקחו להם נשים כרצונם ועתה תהיה הכונה שלקחו להם נשים מאשר בחרו בהם אחרים כבר היינו שהיו נשואות לזולתם ;

יד יוסף

א זבחים דף יט ע"ב:

חדושי גאונים

לאותו האיש ואמנם כפי סברת שנהר יותר ראוי לחלוק לו מר' פנחס עצמו שהרי הוא ודאי עושה. ויש בזה מקום תימה גדול והוא הקושיא השביעית כי מה ראו על ככה שלא השיבו לנהר כפי סברת עצמו שאחד מהם ודאי עושה לא ספק עושה· שמינית שראוי שנרצה שנשאול שאחר כי רצה ראינו כי ר' פנחס לא רצה להשיב לנהר תשובת ודאי עושה כמו שזכרנו הנה אז מעתה מה יתן ומה יוסיף לאמר במצוה קא עסוק תיפוק ליה כי היכי דלא לומרו כך עושין לבני לויה וכי גרע מההוא טייעא · תשיעי' ראוי שנדקדק בדבריו שלמעלה זכר הוא בהדיה ההוא גברא וכו' ואמנם כאן זכר הוא ההוא טייעא דלוה בהדיה מה נשתנה שייחד אצלו לשון דלוה לא עשה כן בראשונה ואין ראוי כלל שנא' כי באו דברי רבי פנחס כפי הקרי וההזדמן אבל נכון שנ' שדבריו באו בדקדוק כמשפט וכראוי לחכם גדול בישראל כמוהו וראוי הדבר שנרצה שנבאר כל זה כי לא דבר רק הוא· והקרוב אליו סמוך מאד אל פשוטו כמשפטו זה למען שלא נרחיקו מעל גבולו ראוי שנקדים הקדמה אחת קטנה ונאמר · מן הידוע ומה שהשכל מאמתו ומבררו והמופת חותכו שהשלימות הכללי הראוי לכל צדיק וחכם לא יושלם לאדם אם שלש אלה לא יעשו לו · שהאחד שיהיה חכם בחכמת התורה והוא ראש ותכלית כל השלימות כי מזולת זה לא יהיה שלם אבל חסר הכל והשני שיהיה מצורף לזה בעל מצות טעם שיהיה מופלג בתורה אם אינו בעל מעשים אינו שלם אבל חסר הרבה וכדרך שאמרו כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת ואמרו עוד לא המדרש עיקר אלא המעשה · והשלישי שמצורף לזה

המתורגמן. א) איין שפאן. ג) געשטאבענעם פיה.

ח דף כד ע"א ^א^כתוב אחד אומר (במדבר ח) מבן חמש ועשרים שנה ומעלה וכתוב אחד אומר (שם ד) מבן שלשים (שנה) [אי אפשר לומר שלשים שכבר נאמר כ"ה וא"א לומר כ"ה שכבר נאמר שלשים]הא כיצד כ"ה לתלמוד ושלשים לעבודה מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה ר' יוסי אומר ג' שנים שנא' (דניאל א) ולגדלם שלש שנים [וללמדם ספר ולשון כשדים] ואידך שאני לשון כשדים דקליל^א) ואידך שאני הלכות עבודה דתקיפין^ג):

ט שם ע"ב אמרו עליו על ר' חנינא שהיה בן שמונים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו א"ר חנינא חמין ושמן שסכתני^ג) אמי בילדותי הם עמדו לי בעת זקנותי:

השוחט פרק שני

י דף כז ע"ב דרש עובר גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים דגים שנבראו מן המים הכשרן בולא כלום עוף שנברא מן הרקק^ד) הכשרו בסימן אחד אמר רב שמואל קפוטקאה תדע שהרי עופות יש להן קשקשים ברגליהם כדגים. ועוד שאלו כתוב אחד אומר (בראשית א) ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ אלמא ממיא איברו וכתיב (שם ב) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים אלמא מארעא איברו אמר לו מן הרקק נבראו ראו תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש מן המים נבראו ולמה הביאן אל האדם לקרות להם שם

רש"י

לתלמוד · ללמוד הלכות עבודה: שלא ראה סימן יפה · לומד ושוכח: ר' יוסי אומר בג' שנים. לריך שיהא רואה סימן יפה במשנתו: דתקיפין. להוריד המשכן לפורקו ולנטותו ולהעמיד קרסיו וקרשיו והשיר לקרבן בפה ובכלי: מן היבשה · לפיכך יש לו חיות בריא וחזק: רקק · גרביל"א שיש בה מים ויבשה:תדע· שמן הרקק נבראו:ועוד שאלו · קונטריקין הגמון שאל את ר"ג שאלות הרבה והם בבכורות (דף ה) וגם זאת שאלו והכא תניא משום גררא דעופות. (כתבו בתוס' ועוד שאלו פירוש קונטריקין ההגמון את ר' יוחנן בן זכאי ולא כמו שפירש בקונטרס את ר"ג ובכל דוכתא דאיכא ועוד שאלו עליה קאי ואע"ג דלא מייתי התם כמו בו ביום שבכל התלמוד דהוי ביום שמינו בו את ר' אלעזר בן עזריה נשיא כדאמרינן בפ' תפלת השחר (דף כח) ע"כ):שרץ נפש חיה ועוף·אלמא ממיא אתבריאו עופות: ולמה הביאן אל האדם · ר"ג קאמר לה כלומר ולמה נכתבו כאן משום קריאת שם: לקרות להם שם· וה"ק ויצר מן האדמה כל חית השדה ואת כל

מהרש"א

שניהם וגו' נעשו על תאותן של דבר איסור וק"ל: כ"ה לתלמוד ול' לעבודה כו' דבן ל' לכה לעבודת משא כפרש"י בחומש וה' שנים מקודם ללמוד עבודת משא ועיין בזה ברא"ס פ' בהעלותך על דברי הרא"ב"ע: ואידך שאני לשון כשדים דקליל וכו' · ודכתיב וללמדם ספר היינו נמי בספריהם בלשון כשדים דבש"ת כבר ידעו כדכתיב ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת וגו' וק"ק במאי פליגי הני תנאי הא מידי דקליל כל' כשדים ת"ק נמי מודה דסגי בג' שנים ומידי דתקיפה כהלכות עבודה ר"י נמי מודה דבעי ה' שנים ויש ליישב ודו"ק:

בהמה שנבראת כו' בשני סימנים כו' · יראה לפי דעת החוקרים שכל יסוד היותר רחוק מן הגלגל הוא יותר גשמי וחומרי והארץ יסוד התחתון הוא יותר גשמי מיסוד המים שעליו ·ולכן הבהמה אשר נפשה מהאדמה מחומר הגם יצטרך לזכך להעלות חומרה לאכילת נפש אדם שהוא נברא ג"כ מחומר הגם מהאדמה ובב' סימנים שנשחטו יזדכך חומר הבהמה שהוא יותר גם כי הדם הוא הנפש ועיקר מצות שחיטה להוציא דם הנפש אבל הדגים אשר בריאתן מהמים מחומר היותר דק מתעלה נפש האדם באכילתן כמו שהן באסיפה בעלמא ולזה עופות שנבראו מרקק צריך זיכוך בסימן אחד קלת

עיון יעקב

ברכת חתנים צריך אמון קול לשמח חתן וכלה וכדאמרינן בברכות דף ז' המשמח חתן וכלה זוכה לתורה שניתנה בה' קולות לכן מזכירין בזה לת"ח: חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הם עמדו לי בעת זקנתי. לפי שר"ח היה רופא כדאיתא לעיל דף ז' ברש"י גבי לא שאלני אדם לכך היה מורה לאחרים שלכך עמד בבריאותו בעת זקנתו וממנו ילמדו וכן יעשו: בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנין. עי' ברש"י ומהרש"א ועי"ל לפי שהארץ נתקללה לכן גם הנולד ממנה צריך תיקון גדול קודם האכילה ועוף שנברא מהרקק דהוי זה וזה גורם נידון כמחצה על מחצה ודגים שנבראו מן המים א"צ תיקון כלל: ועוד שאלו כתוב א' אומר ויאמר אלהים ישרצו המים. כוונת הגמון היה להוכיח מזה כדעתו הרע שיש

עץ יוסף

י בהמה שנבראת מן היבשה כו'. הטעם משום דשחיטה הוא כדי לטהר ולזכך התומר כמפורש בזוהר.והלכך דגים שנבראו ממים אין טעונים שחיטה דמים אין מקבלים טומאה.ועופות שנבראו מן הרקק שיש להם טהרה במקצת הכשירו בסי' אחד אבל בהמה שכולה מן הארץ הכשרה בשני סימנים (נזה"ק):תדע·שמן הרקק נבראו (רש"י) תימה מה צריך ראיה על זה דקרא כתיב בהדיא ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף (תוס') וי"ל דה"א דודאי נפש העוף נברא ממים וכדדייק קרא למימר ישרצו המים נפש חיה ועוף אבל גופן נברא מאדמה כדכתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים. ולפ"ז אכתי תיקשי דניבעי בעוף ב' סימנים. דהא עיקר טעם השחיטה היא מפני טהרת חומר הגוף כדלעיל. והרי גוף העוף נברא מן האדמה ומכ"ל דגוף העוף נברא מרקק. להכי קאמר תדע שהרי עופות יש להם קשקשים ברגליהם כדגים. אלמא גם נופם נברא ממים בהיות בגופם רושם דגים והיינו משום דמן הרקק נבראו. ולהכי סגי להו בסימן אחד (נזה"ק): לקרות להם שם. והכי קאמר ויצר מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו' לראות מה יקרא לו ולא איצירה קאי. ולפ"ז ס"ל לר"ג דאין שחיטה לעוף מן התורה כלל משום דממיא לגמרי איברו. והא דכתיב ויצר וגו' שהביאן אל האדם לקרות להן שם. והא דבאמת תקנו רבנן שחיטה לעוף טפי מדגים. היינו משום דדגים כמו שנבראו ממים כך גדילתן במים שהוא מקום טהרה· אבל העוף אע"פ שנברא ממים אין עיקר גדילתן במים אלא ביבשה ואית ביה סרך טומאה. אבל להאיכא דאמרי ס"ל לר"ג דמרקק נבראו וצריכה שחיטה מן התורה רק דסגי בסימן אחד (נזה"ק): לקרות להם שם· קריאת השם הוא לדעת כל טבע המיוחד שבמיני הבהמות והחיות וליחד לו שם נגדרי ע"פ טבעי המיוחד (יפ"ת):

ענף יוסף

מה יעשה בכולם. וע"ז אמר לו רב והא קרא קאמר א"ל קרא זריזותיה דאברהם קא משמע לן. כלומר וזה וכן כולם רומזים על זריזותיה דאברהם אשר בכל מעשיו הקדים את אשר להיות ומזדרז להקדים את שהיה ראוי לו לאחר. כמו ויעשם ויחבוש וכן כל פרטי מעשיו נתהפכו מעתיד לעבר כי הקדים המועד עם גודל זריזותו לבצע מעשה המצוה ופקודתה בכל פרטי מעשיה טרם יחייב חוק הזמן עליהם (אוהל יעקב סדר וירא):

אמר הבונה מס"מ כו' · ממה שלמדו שחיטה במשיכה מקרא דכתיב חץ שחוט לשונו נראה כח לשון הרע שמתקן דבריו ומכין אותם באופן ששוחט ושופך דם ממש כשאט בנפש כאדם הבא לשחוט בבדיקת סכין ושמירת כל דיני השחיטה ויש ערומים כ"כ ומיימינים בשפת שקר לשון רמיה שבחן לשונם ישחטו הולך בתום ומתרחק מהם אשר באויר יפרח בימיו צדיק כמו שהיה עושה ר' יונה זה בשחטו לעוף אחד אשר יעוף בשמים:

המתורגמן. א) עם איזט לייכט. ב) ויא זינד שווער. ג) געשמירט. ד) זומפף.

יד יוסף

א במדבר רבה פ"ד ספרי סדר בהעלותך פיסקא ג"ע:

חדושי גאונים

עם היותו בעל תורה ומצות צריך שיהיה עם זה במעשיו העולמים המדניים כאן במשאו ובמתנו ודיבורו יפה עם הבריות ונאמן רוח כל שרות הבריות נותה שימנו וכדרך שביארו ביומא פרק יום הכפורים בזמן שאדם נוח עם הבריו' ומשאו ומתנו נאה בשוק עליו הכתוב אומר ישראל אשר בך אתפאר · והנה על פי הדברים האלה אשר הקדמנו נבא אל הביאור ונאמר כי בעל המאמר ירצה להודיענו מזולת פשיטות המעשה שהלך ר' פנחס הטבע ושינה סדר טבע מעשה בראשית וזה רצה בפשיטות הגדתו זאת להודיע לבני האדם גבורות כח חסיד וצדיק וקדוש לה' כר' פנחס שיש כח בידו להפליא פלאות בהתנגדות הטבע· הורה לנו בסידור דבריו וטעם אמריו באיזו אופן ואיזו מעשים אשר יעשה אותם האדם ויעלה ויבא ויגיע לזו המעלה והמדריגה הנוראה הנפלאה כי רבה היא · ורמז שבאלו המעשים אשר ירמוז הגיע ר' פנחס לזאת המדריגה.ולזה זכר שהיה הולך לפדיון שבוים הורה שזולת שהלך לפדיון שבוים כפי פשוטות המאמר עוד הלך בשכלו ולבו הלך לדעת איזו דרך ישכון אור פדיון נשמתו שהוא כדמיון שבוי בגוף האפל השפל בזה העולם וכן דוד אומר הוציאה ממסגר נפשי ולזה נתבודד בפדיון נפשו בהתעסקו בפדיון שבוים כי בא לו העיון מזה הפדיון השבוי הנזכר מתן פדיון נפשו · ובעיונו ומחשבותיו על זה העיון הנה פגע בו גינאי נהרא ירצה בא לו העיון ושכלו פגע והגיע להיותו מאותן הצדיקים החסידים התמימים והישרים שנמשלו בגן ונהר ולילך בדרכיהם ולהתדמות להם במעשיהם וכענין שכתב מה טובו אוהליך יעקב וגו' כגנות עלי נהר · הרי שיושבי אוהלי התורה נמשלו לגן ולנהר · וכן הוא אומר היושבת בגנים חבירים · ורצה

וי"א בלשון אחרון אמר לאותו הגמון(א) ובלשון הראשון אמר להם לתלמידיו משום דכתיב על וייצר :

דף ל ע"ב [פיסקא התיז את הראש בבת אחת פסולה] . מה"מ אמר שמואל דאמר קרא (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר תני דבי רבי ישמעאל [ושחט] אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר (מ"א ו) זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר מאי ואומר וכי תימא זהב שחוט שנטווה כחוט הוא ת"ש חץ שחוט לשונם רבא הוה בדיק להו גיראב(ב) לר' יונה בר תחליפא ושחט בה עופא בהדי דפרח :

יא דף לז ע"ב כתיב (יחזקאל ד) ואמר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול . הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום לבא לידי טומאה בלילה . ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי שלא אכלתי בשר כוס כוס(ג) מעולם. ולא בא בפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום רבי [נתן] אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה :

דף מ ע"א [פיסקא השוחט לשם הרים וכו' ישחיטתו פסולה] . פסולה אין זבחי מתים לא ורמינהו השוחט לשם הרים לשם גבעות לשם נהרות לשם מדברות לשם חמה ולבנה לשם כוכבים ומזלות לשם מיכאל שר הגדול לשם שלשול קטן הרי אלו זבחי מתים אמר אביי לא קשיא הא דאמר להר הא דאמר לגדא דהר דיקא נמי דקתני דומיא דמיכאל שר הגדול ש"מ :

תנא דבי ר' ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך · ואע"ג דאיהו גופיה דריש בריש פרקין ושחט במקום שסח חטהו תרתי ש"מ: **שלא הרהרתי** ביום וכו' . וא"ת מאי רבותיה דיחזקאל והלא כל אדם נמי אסור כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף כ.) ובפ' נערה שנתפתתה (דף מו.) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום וכו' וי"ל דאפ"ה חשיב ליה רבותא משום דאמרינן בפ' גט פשוט (דף קסד:)ג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום הרהור עבירה וכה"ג ועיון תפלה : **שלא** הורמו מתנותיה · וא"ת לרבי יוחנן דאמר לקמן בפרק הזרוע (דף קלב:)האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאילו אוכל טבלים מאי רבותיה דיחזקאל אע"פ דיחזקאל כהן היה כהן עצמו צריך להפריש תרומות ומעשרות ואסור לאכול טבל וי"ל דר' יוחנן סבר כמ"ד שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם : **הא** דאמר להר · שאינו נעשה ע"ז כדפירש בקונטרס וכו' א"כ מ"ה העובדן בסייף אע"ג דלא מיקרי אלוה דהרי מחובר הוא משום דגלי רחמנא בעובדי מזלות דמתחייב כדכתיב וראית את השמש וגו' ואע"פ שמחוברים בגלגל הרקיע והא דקתני הכא לשם חמה ולבנה דהוה זבחי מתים היינו לגדייהו שהם תלושים המלאכים המנהיגים אותם כדאמרינן במדרש י"ב מלאכים מנהיגים את החמה ומיהו בקונטרס לא פירש כן :

מהרש"א

קלת וק"ל : דכתיב על ויצר כו' · עיין פרש"י לפי' בתרא דקרא דועוף יעופף נמי משמע דמארעא איברי יש ליישב מה שהקשו התוספות אתדע שהרי עופות יש להן קשקשין מה צריך ראיה לזה שהרי בהדיא כתיב ישרצו המים שרץ וגו' ועוף יעופף דסד"א דקאי על ויצר לחוד ומארעא לחוד איבריאו ומכח ראיה דתדע ע"כ נימא דמרקק נבראו וקאי נמי אישרצו המים וגו' וק"ל : **שלא** הרהרתי · דאי שלא טמא את עצמו בידים במת מאי רבותיה הא כהן הוה ועוד דאי בידים ה"ל למכתב לא טמאתי אבל מטומאה משמע שנטמא שלא בידים ובכונה והיינו שלא הרהרתי כו' ועיין בתוס' : בשר כוס כו' · והיינו מסוכנת מחמת חולי שתמות קרי ליה נבילה אבל מסוכנת מחמת טרפה לא שייך למימר דהא מן התורה אסורה כיון שסופה למות וי"ל דלא כתב כאן טריפה אלא להורות טעם דמסוכנת שאסר לו יחזקאל כמו טריפה מדאורייתא דאסורה משום שסופו למות ולפי פשוטו מלת מנעורי אין לו מקום כאן אבל לפי הדרש יש לפרש מנעורי מלשון נעור משניערה להיות נבילה ולמות וק"ל : **שלא** אכלתי מבהמה כו' · מדמה לה לפיגול שהוא דבר נאסר במחשבה בקרבן בחוץ לזמנו או חוץ למקומו כך בהמה שהורה בה חכם קודם הוראה היתה לפי מחשבת השואל שמא הוא דבר אסור ולמ"ד מבהמה שלא הורמו מתנותיה שעושה

כל עוף השמים לראות מה יקרא לו ולאו איצירה קאי : **משום דכתיב** · ואת כל עוף השמים : **על ויצר** · דמשמע דאיצירה נמי קאי · נ"א משום דכתיב על כלומר מקרא קמא גופיה משתמע דמן הארץ איתבריאו דכתיב על הארץ דמשמע דמינה איתבריאו וכתיב נמי בקרא בתרא ויצר מן האדמה זה שמעתי וראשון נראה בעיני : **חץ שחוט** · מה חץ הולכת במשיכה אף שחיטה במשיכה : **זהב שחוט** · משוך שהוא רך ומושכין אותו כעין שעושין צורפי נחשת חוטין שעושין מהן מחטין : **שנטווה כחוט** · ושחוט כמו שחוט אבל שחט לאו לשון משיכה הוא : **בדק להו** גירא · מפגימה : **הנה נפשי לא מטומאה** . יחזקאל קאמר ליה להקב"ה לפי שהיה אומר לו קח לך חטין ושעורים וגו' ועוגת שעורים תאכלנה והוא בגללי צואת האדם וגו' : **מקרה** יום ומקרה לילה לא כתיב בקרא ולא גרסינן ליה: **לידי טומאה** · קרי : **כוס כוס**. שחוט שלא תמות לפי שמסוכנת היא דנבלה ממש ליכא למימר דא"כ מאי רבותיה: **שהורה בה חכם**. שנולד בה ספק והוצרך לשאול לחכם להתירו : **מתנותיה** . הזרוע והלחיים והקבה ואע"פ שהוא היה כהן ובלא הרמה יכול לאכלה: **זבחי מתים** . ליאסר בהנאה כדין תקרובת ע"ז שאסורה כמת ומת אסור בהנאה דנפקא לן(ע"ז כט:) מותממת שם מרים וגמר שם שם מעגלה ערופה : **מיכאל ושלשול קטן** · כלומר לשם גדולים שבכל הבריות או לשם קטן שבכולם: **שלשול** · תולעת : **מתני'** דאמר לשם הרי הר אינו נעשה ע"ז דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם במס' ע"ז(דף מה.) הלכך [לשמן] לא מיקרי זבחי מתים ומיהו פסולה מלאכול משום דדמיא לשחיטת ע"ז ומיחלפא בה וכדתנן לקמן השוחט לשם נידר ונידב שחיטתו פסולה משום דדמי לשוחט קדשים בחוץ:**לגדא דהר**.למלאך הממונה על ההרים: **דומיא דמיכאל** · דלאו מחובר הוא ובעלי חיים אע"ג דלא מיתסרי משום ע"ז כדקי"ל בתמורה (דף כט.) מדאסר רחמנא נעבד לגבוה מכלל דלהדיוט שרי מיהו אלהות מקרי כדכתיב (שמות ח) הן נזבח את תועבת מצרים וכתיב (דברים ד) וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים :

יפלה

ורצה בזה כונה בנית שכל זה היה לו תכלית המכוון לתת פדיון נפשו ולהגיע למעלת הגן והנהר וזהו גן עדן כמו שכתוב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן · ורמז עם זה כונה שלישית כי עד הוא מדבר אל לבו ולבו הלך בדברי העיוניים האלהית הללו והנה פגע בו גינאי נהרא הוא היצר הרע · באמת הוא הנקרא בשם גן ונהר נקרא גן על שהחטיא אדם הראשון מיד בגן כידוע באכלו מפרי עץ הגן · ונקרא נהרא על שם שהטועים נמשך אחריו כי שם נהר הוא מושאל אל המשכת הענין כמו שכתב ונהרו אל ה' ואל טובו ונהרו אליו כל הגוים וזכר בזה לשון פגע מה שיורה כאלבע על זה המכוון בעצם וראשונה כמו שזכרו בקידושין וזולתי מהמקומות בתלמוד אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש. וכפי סידור המשל בנמשל אחר שזכרו בלשון נהר הנה ספר כאלו ר' פנחס יאמר לו חלוק לי מימיך כלומר שיסלק מאתו המשכו והרגלו וכינה זה בשם מימיו כמובן וכאלו אמר שלא ימניעהו מלבא אל השלמות התכליתו ראשון הוא לכל השלימות והוא להיותו שלם בחכמת התורה אבר לזה נוצר וע"כ זכר לשון חלוק כפי מה שביארנו בברכות בהרואה בברייתא הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו וטעמא ועינינה נתבא' יפה לשם והשיבו זה שכנגדו חלוק עליו ואמר אתה הולך לעשות רצון קונך וכו' רצה אתה הולך כדעתך ושכלך וכל מחשבתך להתגבר עלי וכל זה לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני פי' כי לכך נוצרתי להסית ולהדיח האדם מעל ה' אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה השיבו כמו שביאר בעל חובת הלבבות שמלאכת היצר הרע ותגבורתו אינו כמלאכת איש את רעהו והתגברותו

עיון יעקב

שני רשויות שברא זה לא ברא זה וכדלקמן פרק כיסוי הדם : **ואומר** אהה ה' הנה נפשי לא מטומאה . אפשר דהתפאר עצמו בג' דברים שאזה הקב"ה לערב בפתו פת החיטין דהיינו שעורים פול ועדשים והיא קשה לאכילה : **לבא** לידי טומאה בלילה . דודאי שמחשבה והרהור אינו הטא כי אין מצטרפין מחשבה למעשה אם לא שע"י כך בא לידי טומאה ועיין בפרק קמא דע"ז: **שלא** אכלתי בשר כוס כוס מעולם . דייקא כן מקרא דכתיב בזה מנעורי ועד עתה ואפשר דדוקא בזה כתב כן לפי שאפשר שהוא מאכל כבד מאד לצעיר בשנים או זקן לזה קאמר שמעולם לא אכל כן לאפרושי מאיסורא ולא מחמת סכנת אכילה :

עין יוסף

יא שלא הרהרתי ביום כו' . והיינו דלא כתיב הנה נפשי לא טמאתי . משום דהוה משמע שלא טמאתי נפשי בידים . אבל לא מטומאה משמע שלא גרמתי טומאה לנפשי . והיינו ע"י הרהור (תורת חיים ורש"א) וא"ת מאי רבותיה דיחזקאל. והלא כל אדם נמי אסור כדאמרינן בפ"ק דע"ז דף כ' ובפרק נערה שנתפתתה דף מ"ו ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום כו' . וי"ל דאפילו הכי חשיב רבותא דיחזקאל משום דאמרינן בפרק גט פשוט דג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום הרהור עבירה כו'. ולפ"ז קשיא א"כ היאך קאמר אין אדם ניצול מהן דהא יחזקאל נצול היה . וצריכין לומר דודאי מהרהור עבירה אין אדם ניצול . אבל

המתורגמן. א) אבער הערשער. ב) איין פפייל. ג) שנעל שלאכטען .

אלו טרפות פרק שלישי

יב דף מב ע"א **תנא** דבי ר' ישמעאל (ויקרא יא) **זאת** החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין והראה לו למשה וא"ל זאת אכול וזאת לא תאכל : דף מג ע"א [**תניא** ניקבה הקבה ניקבו הדקים טרפה ר' יוסי בר יהודה אומר אף ניקבה המרה] א"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן מאי אהדרו ליה חבריה לר' יוסי בר יהודה (איוב טז) ישפוך לארץ מררתי ועדיין איוב קיים א"ל אין מזכירין מעשה נסים דאי לא תימא הכי (שם) יפלח כליותי ולא יחמול מיקא חיי אלא ניסא שאני דכתיב (שם ב) רק את נפשו שמור הכא נמי ניסא שאני :

יג דף מד ע"ב **תניא** דן את הדין זיכה וחייב טמא וטהר אסר והתיר וכן העדים שהעידו כלם רשאין ליקח אבל אמרו חכמים הרחק מן הביעור[א] ומן הדומה לו :

יד שם **אמר** רב חסדא איזהו ת"ח זה הרואה טרפה לעצמו ואמר רב חסדא איזהו (משלי טו) שונא מתנות יחיה זה הרואה טרפה לעצמו דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא כל מי שקורא ושונה ורואה טריפה לעצמו ושמש ת"ח עליו הכתוב אומר (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך רב זביד אמר זוכה ונוחל ב' עולמות העוה"ז והעוה"ב [א]אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. [ב]רבי אלעזר כי הוו משדרי[ג] ליה מבי נשיאה מידי לא שקיל וכי הוו מזמני ליה לא אזיל אמר לא קא בעי מר דאיחי דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה . ר' זירא כי משדרי ליה לא שקיל כי הוו מזמני ליה אזיל אמר [דף מה ע"א] אתייקורי הוא דמתייקרו בי : א"ר

רש"י

יפלח כליותי · היינו לקותא וטרפה : אין מזכירין מעשה נסים · להביא ראיה מהם : רק את נפשו שמור · מכת מות הכהו ולכך נלטוה לשמור נפשו כדאמרינן בהשותפין גדול נערו של שטן משל איוב משל לאומר לעבדו שבור החבית ושמור יינה : דן את הדין · על שדה או על טלית בין זה לזה וכן עדים שהעידו על שדה או על טלית שהוא של פלוני : כולן רשאין ליקח · אותו חפץ : הרחק מן הכיעור · שלא יאמרו בשביל כן זיכהו לזה שיתננה לו בזול: (איזה ת"ח · כתבו בתוס' דמהדרין ליה אבידתו בטביעת עין) : הרואה טרפה לעצמו · כשנולד ספק טריפות בבהמתו ונראה בו טעם לאיסור וטעם להיתר ואינו חס עליה ואוסרה : הרואה טרפה לעצמו · ודאי שונא מתנות אחרים הוא שאף על שלו אינו חומד להכריע להיתר : ושמש ת"ח · גמר להרץ טעמי המשנה ומשניות הסותרות זו את זו והיינו תלמוד : יגיע כפיך כי תאכל · דכיון שעל שלו אינו חומד כ"ש שאינו חומד בשל אחרים לגנוב ולגזול : מזמני ליה · לאכול אצלם : אתייקורי מתייקרו בי · מתכבדים הם במה שאני סועד אצלם והנאתם היא ואין

תוספות

זאת החיה מלמד שתפס וכו' והראה למשה · והא דלא חשיב ליה בהקומץ רבה (דף כט.) גבי שלשה דברים שנתקשה משה מנורה ר"ח ושרצים ולא חשיב נמי הא (דאמרינן) [הא דאמר במדרש וכן בשקלים דף ג.] כמין מטבע של אש הראהו הקב"ה למשה דכתיב זה יתנו *) שמא לא חשיב אלא מידי דנתקשה בהם אבל הני אע"פ שהראהו לא נתקשה בהן אלא שתמה על הדבר מה יוכל אדם ליתן כופר נפשו הראהו הקב"ה להבחין היטב להודיע לישראל וכן הכא להראות לישראל איזו היא אסורה ואיזו היא מותרת : יפלח כליותי מי קא חיי · פירש בקונטרס והאי לקותא היא וקשה דמנא ליה דהאי לקותא דאיוב הוה לקותא דהויא ביה טרפה הא איכא לקותא דכשרה כדאמר לקמן (דף נה:) מליא מוגלא טרפה מים זכים כשרה אלא הכי פריך יפלח כליותי מי קא חיי בלא רפואה הא קאמר לקמן דמחי בכוליתא וקטליה ואי בדרו ליה סמא וחיי ואיוב לא מצינו שעשו לו שום רפואה :

*) עי' תוס' במנחות ד"ה שלשה

מהרש"א

טבלים כמו בתרומה שהוא תולה במחשבה ע"י שנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר כדאמרינן פ"ק וק"ל : זה הרואה טרפה לעצמו · עיין פרש"י ועי"ל הרואה טרפה לעצמו ואינו מאמין לאחרים על הטרפות הרי כי מזמני ליה לא אזיל והרי הוא מקיים שונא מתנות יחיה והא מייתי הסיא דר"א דכי הוה מזמנין ליה לא אזיל ואמר לא קבעי מר דאיחי כו' וק"ל : הרואה טריפה לעצמו כו' עליו הכתוב אומר יגיע כפיך וגו' · עיין פרש"י ושמעתי פי' הפסוק בזה שאמר אשרי כל ירא ה' ההולך וגו' ר"ל מי שבא לידו ספק טרפות והוא ירא את ה' ומחמיר על עצמו מספק לאכלה הנה אשריו בעוה"ב שמנע עצמו מספק טרפה אבל יגיע כפיך כי תאכל וגו' יש לו מעלה יתירה דהיינו שמיגע עצמו וכפיו למצוא היתר לספקו עד שאוכלה הנה זה שזוכה ב' עולמות דכתיב ביה אשריך בעוה"ז שהרי אוכלה וטוב לך לעוה"ב שהתיגע נפשו בתורה וק"ל :

הרי"ף

ורואה טריפה לעצמו ושמש ת"ח עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כו' · עיין פרש"י וצריך לבאר דנהי ברואה טריפה לעצמו שאף על שלו אינו חומד להכריעו להיתר אבל בקורא ושונה ושמש ת"ח מה שייך בהו יגיע כפיך וגו' ואפשר שכיון שהוא עוסק במקרא ובמשנה ומשמש ת"ח פשיטא שאינו פנוי לקבץ ממון ואינו מבקש מותרות כ"א יגיע כפיו לאכילתו בלבד הרי שאינו חומד ממון לו וכ"ש לגנוב ולגזול ולכך אשריך בעוה"ז שלא יבא לידי עניות וטוב לך לעוה"ב כי זך הוא בלי פשע ומה שהפסיק בין קורא ושונה לשימש ת"ח ברואה טריפה אפשר ברמז שאע"פ שקורא ושונה ויודע להפך להכשירה מ"מ הוא מחמיר ורואה טריפה לעצמו גם אחר שמחמיר על עצמו הוא עדיין משמש ת"ח והיה אפשר לו לילך לחכמים שמשמש לפניהם כדי שיבקשו לו היתר ולא הלך עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל וגו' :

והקב"ה

עיון יעקב

מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין · ורש"י בחומש נקט שתפס משה מכל מין והוא מהמדרש ע"ש והא דפירש"י בפרשת נח הטהורה שעתידה להיות טהורה מלמד שלמד נח תורה ואכתי קשה אף שלמד תורה כל שלא הראה לו באצבע לא ידע כדאמרינן הכא אכן לפי מה שפי' מהרש"א לעיל בזבחים דף קט"ו לק"מ ע"ש : **הרחק** מן הכיעור . פירש"י שלא יאמרו בשביל כן זיכהו לזה שיתננו לו בזול וכן י"ל בהא שטהר והתיר אבל הא דנקט טמא ואסר י"ל דה"ק שטמא לאחד וטהר לאחד בדין שסברי בני אדם שהם שוים וכן בהיתר ואיסור מש"ה איכא חשדא טפי ועי"ל דלכך טמא ואסר כדי שעל ידי זה ימכרו לו בזול : **זה** הרואה טריפות לעצמו · עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאמרינן בביצה דף כ"ה שמיקל לאחריני ומחמיר לעצמו וכיון שחס על ממון אחרים יותר מעל ממון עצמו להכי מחזירין לו אבידה בט"ע כיון שאינו חומד ממון אחרים נגד עצמו · ומס"ע ג"כ שונא לקבל מתנות מאחרים שחס על ממון אחרים שלא לחסרם אף שמרבה ממונו וכיון שמרחם על הבריות ג"כ מרחמין עליו מן השמים להוסיף לו שנות חיים וגם ניכר ונראה שלמד לשמה ולא בשביל לקבל מתנות מאחרים וכל המיימינים בה איכא אורך ימים בימינה וכ"ש עושר וכבוד והיינו גם כן הא דדריש מר זוטרא כל מי שקורא ושונה וכו' : **כי** הוו מזמני ליה הוה אזיל · אפשר דר"א לא הוי אזיל כי הוי מזמני ליה כדמצינו באנשי ירושלים שלא היו יושבין בסעודה עד שידע מי ישב עמהן כדאיתא ריש פרק זה בורר משא"כ ר' זירא דהיה עניו

עין יוסף

יחזקאל רבותא היה דלא בא לידי טומאה בלילה דנילול היה משינה דעסק בתורה בלילה ולא ישן רק כשינת הסוס ולכך לא בא לידי קרי מתוך השינה . ולכך התפאר בזה דנפשי לא מטומאה :

יב שתפס הקב"ה מכל מין כו' . עיין ריש מכילתא ומייתי לה בפרק הקומץ רבה ובתנחומא סדר שמיני ובב"ר פרשה טו סימן כט ובתורת כהנים פסוק זאת החיה : **ואמר** ליה זאת אכול וזאת לא תאכל . וקשה דלמאי צריך הקב"ה להראות המין שלא תאכל במינים דתאכל סגיא . וי"ל דסבר כרבי לקמן דגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבהמה טמאה מרובה לפיכך מנה הכתוב בטהורה . וא"כ הראה לו דיאכל בבהמה טהורה . ובעופות טהורים מרובים והראה לו מיני טמאים והוצרך להראות לו מינים אשר לא יאכל (רמת שמואל) :

המתורגמן, א) איינע אבשיילבע זאכע, ג) געשיקט.

מ"מ

א ברכות דף ח ע"א אבות פ"ד : ב מגילה דף כח ע"ב :

חדושי גאונים

שהאדם אם יונאה ב' או ג' פעמים לא יוסיף עוד להתגולל ולהתנפל להתגבר על רעיהו אחרי שנלחו כמה פעמים ולא יכול לו ואמנם היצר הרע אף אם תנצחהו אלף פעמים לא ינוח ולא יקוץ ממך כל ימיך . וזה השיבו בעצמו לר' פנחס ואמר מה דעתך שתנצחני ספק אתה עושה זה כלומר אם תנצחני ואת"ל שתנצחני הפעם ספק אי אתה עושה בפעמי' האחרות כי איני מניח ממך ולזה זכר ב' פעמים ספק אתה עושה ספק אי אתה עושה בשלא הספיק אמרו ספק אתה עושה בלבד . ומה טוב ומה נעים כי יותן זר זהב לעומת מחברתו כונה שנית ונאמר שבא עליו בטענה גם אותה ביקרה בעל חובת הלבבות אמר שהיצ"ר יספק ויבלבל על האדם השארות הנפש ותשלום הגמול ופריעת שכר וחיי העוה"ב וזה בעצמו השיבו לר' פנחס כאלו אמר מה תכלית המבוקש אשר אתה חפץ להתגבר עלי ולנצחני אין זה כי אם שתזכה לחיי העוה"ב והרי זה ספק ספיקא. ספק א' מה שהוא בהמשך זמן רב וזה הקנין שאתה רוצה לקנותו הוא לפי רוב השנים במספר ימים עד לאחר מיתה ואין קנין לאחר מיתה . הספק הב' כי מי יודע רוח האדם העולה למעלה וגו' כי מקרה האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר ולזה כל זה הוא ספק ספיקא ומזה הטעם בעצמו ולזאת הסיבה בעינה זכר ב' פעמים ספק אתה עושה ספק אי אתה עושה ולא הספיק אמרו ספק אתה עושה בלבד מה שיורה על ב' ספקות גדולות האלו שהאחד שאולי אין שם עוה"ב ופריעת שכר כלל . ואת"ל שיש עוה"ב הוא לאחר זמן רב ולאחר מיתה וכולי האי ואולי . ואמר ואני ודאי עושה כלומר כל מה

תוספות

והקב"ה מסכים על ידם · ולר' ישמעאל לא איצטריך קרא להכי דפשיטא דמסכים כיון שלוה להם לברך : ואברכה מברכיך · ואפילו נכרים המברכים את ישראל מתברכין כדאיתא בירושלמי דברכות דהסוא נכרי דיהיב שלמא לר' ישמעאל א"ל מלתך כבר אמורה פי' איני צריך להחזיר לך שלום שברכתך כתובה ואברכה מברכיך :

מהרש"א

[אוזא בזוזא וריאה בד' כו'. חושבניה דדין כחושבניה דדין ור"ל לא ביותר מכדי דמיה רק בכדי שוויה וק"ל] : ואברכה מברכיך וכו' · כתבו התוס' ואפי' נכרים כו' נכרי דיהיב שלמא לר"י כו' עכ"ל ר"ל ולהכי איצטריך ליה ואברכה מברכיך לר' ישמעאל וי"ל לפ"ז דבמקום דישראל דעדיפא היינו משום דהוא ברכה מיוחדת לכהנים משא"כ ואברכה מברכיך דהוא כוללת אף לנכרים לר' ישמעאל : (בגמ' דף כ"ה) משאה ועד סאתיים בחצי לוג כו' [ג] · בהלכה זו עמדנו בימי חנוכה ואמרנו להעלות על ספר מהיכן שלמדו לומר כן בנרות חנוכה שהי' הנס גם ביום ראשון מימי חנוכה לפי שהמנורה היתה טמאה וליכא למימר שעשו המנורה של עץ כמ"ש הרא"ש דהא בשעת עשייה היו מטמאין אותה ועוד לת"ק דפליג אר"י ב"י ופוסל גם בשל עץ מאי איכא למימר אלא בין לת"קובין לר"י ב"י בפ' כל הצלמים [ג] ובפ' אין מכירין [ד] אית לן למימר דלא היה אפשר להן אלא בשברי כלי חרס שהן טהורין דהיינו הבאין משתם כלים היותר גדולים שנזכרו במשנתין מסאה ועד סאתיים שבשבריהם נטהרו בפחות מחצי לוג והשתא ע"כ בלילה הראשונה ג"כ לא נתנו אלא פחות מחצי לוג לכל נר ונר שהוא עיקר שיעור השברים שנטהרו ואעפ"כ היו דולקין כל הלילה בימי חנוכה שהם לילי טבת ארוכי' דצריך חצי לוג לכל נר כפרש"י בפ' תמיד [ה] וא"כ היה הנס גם ביום ראשון וע"ז רמז הכתוב בנרות דזכריה מי בז ליום קטנות דאילו היה הנס בשאר ימי השנה היה אפשר לבעל דין לחלוק ולומר שלא היה נס ביום ראשון דפחות מחצי לוג יכול להיות דולק כל הלילה בשאר ימות השנה אבל מי בז ליום קטנות שהיה הנס ביום היותר קטנות דהיינו בימי טבת שהלילות ארוכים וצריך חצי לוג לכל נר ונר שהי' דולק כל הלילה ודו"ק ועי' בפ' ב"מ:

גמרא

טו דף מט ע"א [**א"ר יוחנן למה נקרא שמה ריאה שמאירה את העינים איבעיא** להו לאכילה או ע"י סמנין ת"ש דא"ר הונא בר יהודה אווזא בזוזא וריאה דידה בד' ואי ס"ד לאכילה לנקט בזוזא וליכול אלא ע"י סמנין] :

שם **תניא** (במדבר ו) כה תברכו את בני ישראל ר' ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמן לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם [א]הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה המברך לכהנים ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי גבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקב"ה מסכים (עליהם) [על ידם] אלא רבי עקיבא ברכה לכהנים מנ"ל אמר רב נחמן בר יצחק (בראשית יב) מואברכה מברכיך(וסימניך ישמעאל כהנא מסייעא)[ומאי מסייע] כהני דמוקי לה לברכת כהנים במקום ברכה דישראל :

דף נא ע"א **אמר** רב מנשיא הני דכרי[א] דגנבי גנבי אין חוששין משום ריסוק איברים מ"ט כי שדו להו אמתנייהו שדו להו כי היכי דלירהטו קמייהו אהדרינהו ודאי חיישינן וה"מ דאהדרינהו מחמת יראה אבל מחמת תשובה תשובה מעלייתא הוא דעבדי :

דף נד ע"ב [**פיסקא** ואלו כשרות בבהמה ניקבה הגרגרת או שנסדקה] עד כמה תחסר [רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי] אמר זעירי אתון דלא מיתחמי לכון שיעורא שיעוריה כדינרא קורדינאה והוי כפשיטא זוטרתי ומשתכחא ביני פשיטי דפומבדיתא א"ר חנא פתוראה עילאי מינאי הוה קאי בר נפחא ובעא מינאי דינרא קורדינאה לשעורי ביה טריפתא ובעית למיקם מקמיה ולא שבקני א"ל שב בני שב אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני ת"ח בשעה שעסוקים במלאכתם . ולא (והתניא) [ב][והתנן] כל בעלי אומנות עומדים מפניהם ושואלין בשלומן ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני בואכם בשלום א"ר יוחנן מפניהם עומדין מפני ת"ח אין עומדין א"ר יוסי בר אבין [ג]בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהן עומדים מפני ת"ח אין עומדים ממאי דלמא כדי שלא תהא נמצא מכשילן לעתיד לבא :

רש"י

זו מתנה : [לאכילה · שאוכלין אותה כמו שהיא : או ע"י סמנין · כשמערבין סממנים שמאירין את העינים אף היא מסייע עמם : אווזא בזוזא ריאה דידה בארבעה · כשהאווז נלקח בדינר ריאה שלה שוה ד' לפי שהסממנין מעורבין בה : ואי ס"ד · כמות שהיא מאירה ליוקוט אווז שלם עם הריאה בזוזא וליכול [א]ומאי דקאמ' יהכי גרסי' ואי ס"ד לאכילה ליוקוט בזוזא וליכול : ואני אברכם · רבי ישמעאל מוקי ליה אכהנים ור"ע מוקי ליה אישראל : ישמעאל כהנא מסייעא כהני · תמיד הוא עוזרן ומיקל להם : ומאי מסייע כהני · הואיל ור"ע נמי אית ליה ברכה לכהנים מקרא אחרינא] : במקום ברכה דישראל · אלא ברכת ישראל דהכי עדיפא דמשמע שמתברכים הם עם השאר : דגנבי גנבי · ומשליכים אותן למעלה מכותלי החצר וטופלין לארץ : אמתנייהו · על מתניהם נופלין ואין נהפכין על גבן שיתפרקו חוליותיהן : אהדרינהו · דרך למעלה מן הכותל : ודאי חיישינן · דלא איכפת להו כל היכי דנפלי:[דלא מיתחמי לכון שיעורא. שלא ראיתם איסר האטלקי מימיכם] : דינרא קורדינאה · אותו היו מכירין ומהרי ארעא הוא : רבי חנא פתוראה · שולחני היה והיו לפניו מטבעות הרבה : אין בעלי אומניות · העוסקין במלאכת אחרים והוא שולחני היה מסתכר בשל אחרים למחצה וצריך להזהר ולתת עיניו שם ולהשתדל עם כל העוברים לשאול מה הם צריכים והכי תניא בתוספתא (פ"ב דב"מ) המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר אם היה אומן לא יעסוק באומנתו לפי שאין עיניו על החנות בשעה שעוסק באומנתו : [עומדים מפניהם · אמביאי בכורים קאי במסכת בכורים (פ"ג מ"ג)] : מפניהם עומדים · לכבדם כדי שיהו רגילים לבא : חביבה מצוה בשעתה · צריכין אנו לחבבה : מכשילן · שאם לא יראו להם פנים לטובים ודרך כבוד לא ירגילו לבא מפני הטורח

הגהות

[א] נ"ל למאי דקאמר וי"ג מאי ד' דקאמר : [ב] מהרש"א ד"ה מסאה כו' בהלכה כו' · הפגם גדולה על דברי הגאון מהרש"א שהשיג א"א מורי הגאון יחיד בדורו זצ"ל וגם מה שכתבתי אני כמה דברים לבנות ולסתור בענין זה שכתב המהרש"א תמצא בארוכות בחבורי יש סדר למשנה כלים משנה ג' פרק ב' : [ג] שם בא"ד בפ' כ"ה (דף מג ע"א) : [ד] שם בא"ד ובפ' א"מ (דף כד ע"א): [ה] שם בא"ד. כפירש"י בפ' תצוה. (והוא גמ' ערוכה מנחות דף פט ע"א):

יד יוסף

א תנחומא סדר לך לך סימן ד' במדבר רבה פרשה יא ספרי פיסקא לט: ב בכורים פ"ג מ"ג קדושין לג ע"א : ג קדושין שם: פסחים דף סח ע"ב קה ע"ב מנחות עב ע"א :

הדושי גאונים

מה שאני מייעץ האדם באדם לטוב לו הוא כמו לאכול ולשתות ולשמוח ותענוגות בני האדם הוא ודאי שהאדם נכנס מזה בודאי ומיד ענה ואמר לו רבי פנחס גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם . יצלה שאמר לו אני גוזר במופת חותך שאין בדבריך כלום גם עליך ועל מעשיך אני גוזר וחותך כי הכל המה מעשה תעתועים ודברי שוא ושקר אך הכל המה ואת כלם ישא רוח יקח הכל . ובא האות והמופת על זה שהרי לא יעברו בך מים לעולם כלומר שכל ענין מחמדי ותענוגות בני האדם אשר אחריהם נמשכים כמים כמו שזכרנו הנה אותה המחשבה ואותה העברה אשר בם מעבירים עם ה' אינה לעולם כלומר הכל מתחלף נפסד עובר בלתי מתקיים והדרכים בהיפך שהאדם אם יתמיד בהן לעשותן כמו לאכול ולשתו' ולשמוח

עיון יעקב

יותר מדי שהרי היה מטמר עצמו מלשמשיה ומצינו בסנהדרין דף ל"ז דר' זירא הוי מקרב להנהו בריוני מש"ע ע"ש : **רבי** ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים · אפשר דר"י אזיל לטעמו דאמר סוף פרק ק' דשבועות דיבא זכאי ויכפר על החייב ולא החייב ויכפר על החייב ה"נ לא יבא מי שאינו מתברך לברך אחרים לכן הקב"ה מברך לכהנים בשעת ברכתן כדי שהמתברך יברך את ישראל לכן אין צריך תו להסכמת הקב"ה כי אין לך הסכמתו יותר מזה וזה שאמר דסייעו מסייע כהנים דמוקים לה ברכת כהנים במקום ברכה דישראל משא"כ ר"ע דנלמד מאברכה מברכיך משמע דאחר שברכו לישראל נתברכו שכהנים לכן צריך קרא שסקב"ס

הרי"ף

והקב"ה מסכים על ידם כו' · עיין בתוס' ולר' ישמעאל לא איצטריך וכו' תימה לר"ע נמי לא איצטריך קרא להכי דפשיטא דמסכים דכיון שצוה לברך אלא ע"כ צ"ל דאע"פ שצוה אותם לברך ומסכים עמהם מ"מ אינם מתברכין אלא מפי ב"ו ואינו דומה למתברכים מפי הגבורה ולכן איצטריך לר"ע אבל לר' ישמעאל קשה מנ"ל דישראל מתברכים מפי הגבורה : דרש

אמר הבונה א"ל שב בני כו' · גדולה מלאכה שהזהיר עליה הקב"ה בקום עשה ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כי הם עסוקין ביישובו של עולם אשר ברא אלהים ולא עוד אלא שאף הוא הכתיב לעצמו מלאכה דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וגו' ולכן אין לבטלן אפילו לקום מפני כיבוד ת"ח רק היו רבים קמים לפני מביאי בכורים דחביבה מצוה בשעתה ודבר בעתו מה טוב :

טז דף נו ע"ב כתיב (דברים לב) הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקב"ה כונניות [א] באדם שאם נהפך אחד מהם אינו יכול לחיות. תניא היה ר"מ אומר הוא עשך ויכוננך כרכא דכולא ביה ממנו כהניו ממנו נביאיו ממנו שריו ממנו מלכיו שנאמר (זכריה י) ממנו פנה ממנו יתד וגו'. ההוא רומאה דחזייה להההוא גברא דנפל מאיגרא לארעא פקע כרסיה ונפק מעייניה אתיוה לבריה ושחטיה קמיה [דף נז ע"א] באחיזת עינים אינגיד ואיתנח[ג] עול למעייניה וחייטיה [ג] לכרסיה :

יז שם ע"ב אמרו עליו על ר' שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה [והיה עושה דבר להוציא מלבו של רבי יהודה שהיה רבי יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כנפיים האחרונים יותר מן הראשונים ודלמא קסבר ר' יהודה טריפה משבחת א"כ במידי דמיטרפא בה הגדילה כנפיים האחרונים יותר מן הראשונים] מאי עסקן בדברים אמר רב משרשיא דכתיב (משלי ו) לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שוטר ומושל תכין בקיץ לחמה אמר איזיל אחזי אי ודאי הוא דלית להו מלכא אזל בתקופת תמוז פרסי' לגלימא אקינא[ד] דשומשמני נפק אתא חד מינייהו אתנח[ה] ביה סימנא על אמר להו נפל טולא [ו] נפקו ואתו דלייה[ז] לגלימא נפל שמשא נפלו עליה וקטליה אמר ש"מ לית להו מלכא דאי אית להו הרמנא[ח] דמלכא לא ליבעי א"ל רב(אדא)[אחא] בריה דרבא לרב אשי ודלמא מלכא הוה בהדייהו אי נמי הרמנא דמלכא הוו נקיטי א"נ בין מלכא למלכא הוה דכתיב (שופטים יז) בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה אלא סמוך אהימנותיה דשלמה :

דף נח ע"ב [אמר רב לית בקא בר יומא ולית דידבא בת שתא א"ל רב פפא לאביי והא אמרי אינשי שב שני אימרא בקתא מבקא[ט] דאמרה ליה חזיתיה לבר מחוזא דסחא [י] במיא וסליק ואיכרך בסדינין ואותיבת עליה ומצת מיניה ולא הודעת לי א"ל ולטעמיך הא דאמרי אינשי

רש"י

הטורח : כונניות · לשון ואת כנו (שמות לח) שברא להם בסיס ליסב עליו ואם ירדו מבסיסן שוב אין מתיישבין : כרכא דכולא ביה · כרך שהכל בו ועל כנסת ישראל נאמר שכל מושליהן מהם ולא מעם אחר : מעייניה · מעיו : ושחטיה קמיה · כדי שיתאכת וימשוך מעיו אליו : לבריה · של זה הנופל : באחיזת עינים · ולא נגע בו ולא הזיקו אלא דנדמה לאביו כאילו נשחט לפי שלא היה רוצה ליגע במעים שלא יהפך בהן : [והיה עושה דבר· כדמפרש לקמן להוציא מלבו של ר' יהודה : וטלה עליה במטלית של טרסיים · כרכה במטלית של צורפי נחושת שעותנים לפניהם לקבל עפרורית שחקי נחשת ושל עור היא ותמיד היא חמה מתוך עוביה וגם הנחושת מחמם לעולם: במידי דמיטרפא בה כו'. בתמיה נהי דמשבחת בשאר אבריה מיהו היכא מילתא דמיטרפא ביה מי הדרא ומשבחא כי הכא דגדלו אחרונים יותר מן הראשונים] : מאי עסקן · למה נקרא שמו עסקן תחלה : אי ודאי לית להו מלכא · דכתיב אשר אין לה קצין והיינו עסקן דלא בעי למסמך אהימנותיה דשלמה : הנמלים אוהבים צל ושונאים חום : דשומשמני · נמלים : נפק חד מינייהו · מתוך חורי הקן ובא לחוץ וראה הצל : אתנח ביה סימנא · להכירו לידע מה יעשו לו חבריו כשימצא שקרן : (הרמנא · רשות להרגו) : הרמנא הוו נקיטי · שכל המהתל בחברו יהרגוהו : אי נמי בין מלכא למלכא וכו'. מת המלך ועדיין לא קם אחר ודרך ארץ לעשות איש הישר בעיניו כדכתיב בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה : אהימנותיה דשלמה · נאמן הוא על כך וברוח הקדש אמרה : [בקא · מין זבוב והיא נושכת כצרעה : דידבא · זבוב: אימרא · לשון (איוב לט) כעת במרום תמריא נתנכרה לו ומרדה עליו : לבר מחוזא · על שם שהיו בני מחוזא מעונגים ושמנים נאמר משל זה עליהם : ומצת מיניה דמא · מצצת דמו :

תוספות

איזיל ואחזי וכו' · אע"ג דכה"ג חשיב בהמוכר את הספינה (דף עה:) מגלגל גבי ההוא תלמיד דא"ל רבי יוחנן אם לא ראית לא האמנת מגלגל על דברי חכמים אתה שאני הכא שבא לברר הדבר ולהודיע היאך ידע שלמה :

מהרש"א

הוא עשך ויכוננך כו' עיין פרש"י אבל בערוך בערך הדר ובערך כן פירש שהוא לשון סיבוב כמו בחבל שהוא מכונן על צואר' דפ"ד דמכשירין והמכנן את החבל על יד כו' דפ"ז דפרה ועפ"ז נקראו הבני מעים הסובבים הדורא דכנתא וכן פי' הרע"ב בפי' המשנה בפ"ז דפרה מכנן מלשון הדורא דכנתא ובפ"ד דמכשירין גבי מכונן על צוארה לשון הוא עשך ויכוננך ע"ש וק"ל : ממנו כהניו כו' · כולה מפורש בתורה ממנו כהניו שנתנה לאהרן ולזרעו לדור עולם ממנו נביאיו שנאמר נביא מקרבך מאחיך וגו' ממנו מלכיו שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך ולא מייתי מהאי קרא דממנו יתד וגו' דלמעלה הוא לישראל דאין צריכין משום דבר לאומה אחרת וק"ל : מאי עסקן בדברים כו' · כתבו התוס' אע"ג דבכה"ג חשיב בהמוכר את הספינה מגלגל כו' ולהודיע איך שלמה ידע עכ"ל והוא דחוק דשלמה ודאי ברוח הקדש ידע ואמרה אבל הנראה דאין זה מגלגל כמ"ש בעל חובת הלבבות בדברים התלוים באמונה אף שידע אותם בקבלה צריך כל אדם לחקור אותם במופת והוא שקראו עסקן בדברים בעלמא כגון זה עסיק וראה ר"ש בן חלפתא לחקור אחריהם לידע אותם במופת וק"ל : לך אל נמלה וגו' · בפ' המוצא תפילין [א] יליף מהאי קרא גזל מנמלה ויש לפרש משום דיש לדקדק בהאי קרא מאי קאמר לך אל נמלה עצל דהא ודאי מדת זריזות היא זה ועוד דרכיה לשון רבים ולא נקט בקרא רק דרך אחד תכין בקיץ לחמה אבל נקט קרא עצל דאפילו היותר עצל שבו[ג] אינו סומך על של חבירו שלא יבא לידי גזילה ולא כן אדם העצל שלא חש ע"ז וסומך על של חבירו גם אם לא יתן לו יטול בחזקה והיינו גזל מנמלה והיינו דרכיה לשון רבים האחד כפשוטו שמכין בקיץ מה שצריך בחורף והב' דאפילו העצל עושה כן שלא יבואו לידי גזלה גם בכלל דרכי' לשון רבים מה שנזכר בהאי עובדא דאוהבים האמת ועונשין למשקר בהריגה וק"ל : אמרי אנשי שב שנין אימרא בקתא מבקא כו' · גם אם לישנא דאינשי הוא אינו דומה דלחוכא וטלולא נאמר אבל הוא משל על אשה רעה מסייעתו להרע לאחרים ולפעמים הוא עושה רעה לאחרים ולא הודיע לה עד אח"כ וחרה לה על אישה שלא הודיעה כדי שתהיה גם היא עושה כמו כן כמו בקתא זו שחרה לה על הבקא שלא הודיע אותה שאפשר למצוץ דם דרך

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה לך אל נמלה. בפ' המוצא תפילין (דף ק' ע"ב) : [ג] שם אינו סומך כו'. נ"ב כמ"ש כאן ולעיל דיש לדקדק בהאי קרא וכו' נראה להדיא דס"ל להגאון מהרש"א דעצל קאי אנמלה אבל יותר טוב לומר דמלת עצל מוסב על האדם העצל [וקצת ראיה לפי' זה דלא כתיב עצלה כמו שאמר דרכיה וגו' אשר אין לה וגו'] וכן פירש המפרש בלשון אשכנז להדיא · וכן איתא במד"ר ריש פרשת שופטים ע"ש) :

יד יוסף

א ג"' הערוך אמוראי וכן משמע קצת מפי' רש"י דהכא ויותר מבואר בפרש"י דאיוב ל"ט פסוק י"ח ע"ש :

חדושי גאונים

גורמים ומביאים על האדם חולאים רעים ונאמנים בשליחותן כי רוב חלי בני האדם מרוב המאכל והמשתה הם באים. וכן פעל המשגל אם יתמיד בו הוא ימיתנו וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת בשאר חולאים והשאר מרוב התשמיש. והביא זה טאו"ח סימן רל"א. וסימן ר"מ. טור אבן העזר בסימן כד. ואף גם זאת כי כל הנאות העול' הם רק אך לפי שעה או רגע וכל זה יחייב שתענוגות בני האדם הכל המה הבל הבלי' הכל הבל. ורמז בזה כונס שנית שלזאת הסיבה בעינה ולזה הטעם בעצמו לא יעברו בו ובדרכיו ופתוייו לעולם לומדי התורה המשולה כמי' לידפי כל זה ולזה לא יעברו בין בתריו והלק אמריו. ודי בזה ביאור לכל מבין. ורמז במאמר חלק ליה שכבר גבר ר' פנחס עליו מספא חלק התורה הנרמזת במאמר חלוק לי מימיך כמו שרמזנו. ואמר הוה בהדיה חד גברא וכו'. ירצה אחרי שהתגבר עליו רבי פנחס בתנאי

עין יעקב

שהקב"ה מסבים על ידם ועיין בתוספות : כונניות באדם · פרש"י לשון בסים וכן הוא במדרש פרשת האזינו להדיא וז"ל עשהו בסיסים בסיסים מכפנים שאם תעלה אחת על חברתה אי אתה יכול לעמוד ועיין במהרש"א : ממנו פנה ממנו יתד · עיין ברבה פרשת תצוה על פסוק ואתה הקרב אליך שמאריך בדרוש זה : איזיל איחזי . עי' בתוס' מה שמתרצים הא דלא חשיב מגלגל ועי' במהרש"א ובאמת מעיקרא לק"מ שהרי שלמה צוה כן לך אל נמלה לכן מותר למחזי כיון שצוה לעשות כן : והאמרי אינשי שב שנין אמרי בקתא מבקא .

עץ יוסף

יז אמר איזיל אחזי כו' · הקורא אל יתפלא בזה כי באמת כן נמצא בטבע הבע"ח שהמה מתוועדים לפעמים לשפוט על איזה ממינם הפורש בדבר שהוא נגד דעתם · ואולי אינם אותם הנמלים שבינינו כי אם גדולים מהם · כי כמה מינים יש או שראה ע"י זכוכית מגדלת והיה יכול לתת בה איזה סימן בגופם (ע"א) :

המתורגמן. א) מאשינענפֿארמיג, ג) צו גענייט, ד) האט ער געזוייפֿצט אונד געקרעכֿצט, ג) צו גענייט, ד) האט ער פערשפרייט זיין קלייד אויף איין נעסט, ה) האט ער געלייגט, ו) איין שאטען, ז) אויפֿגעהאבן, ח) בעפֿעהלע, ט) האט ווידרשפעססטיגט די מיקע אן דער מיקע, י) געבאדעט.

שיתין מני פרזלא תלו ליה לבקא בקורנסיה א) מי איכא איהו גופיה כמה הוי אלא במני דידהו הכא נמי בשני דידהו] :

יח דף נט ע"א אמר רב יהודה האי מאן דאכל תלת תקלי חלתית ב) אליבא ריקנא מישתלח משכיה א"ר אבהו בדידי הוה עובדא ואכלי חד תקלא חלתית ואי לא דיתבי במיא מישתלח משכאי וקיימתי בעצמי (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה. ההוא בר טביא ג) דאתי לבי ריש גלותא דהוה מפסקן כרען בתרייתא ד) בדקיה רב בצומת הגידין ואכשריה סבר למיכל מיניה באומצא א"ל שמואל לא חייש מר לנקורי א"ל מאי תקנתיה ניתביה בתנורא דאיהו בדיק נפשיה אותביה נפל תילחי תילחי קרי שמואל עליה דרב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און קרי רב עליה דשמואל (דניאל ד) כל רז לא אנס לך :

יט שם ע"ב ההוא עיזא ג כרכוז דהואי בי ריש גלותא דעקור מלא צנא דתרבא ה) מינה רב אחאי אסר רב שמואל בריה דרבי אבהו אכל מיניה קרי אנפשיה (משלי יח) מפרי פי איש תשבע בטנו שלחו מתם הלכתא כותיה דרב שמואל בריה דרבי אבהו והזהרו ברבינו אחאי שמאיר עיני גולה הוא :

כ שם א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה אלהיכם כאריה מתיל ו) דכתיב (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא מאי רבותיה פרשא קטיל אריה א"ל לאו כהאי אריה מתיל (אלא) כאריה דבי עילאי מתיל אמר ליה בעינא דמחזית ליה ניהלי א"ל לא מצית חזית ליה א"ל איברא חזינא ליה בעא רחמי אתעקר מדוכתיה כי הוה מרחיק ארבע מאה פרסי ניהם חד קלא אפילו כל מעברתא ושורא דרומי נפל אדמרחק שלש מאות פרסי ניהם קלא אחרינא נתור ח) ככי ושיני דגברי ואף הוא נפל מכורסיה ט) לארעא א"ל במטותא מינך בעי רחמי עליה דליהדר לדוכתיה בעא רחמי עליה ואהדר ליה לאתריה :

כא שם א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה בעינא דאחזי לאלהייכו א"ל לא מצ'ית חזית ליה אמר ליה איברא [דף ס ע"א] [חזינא ליה] אזל אוקמיה להדי יומא בתקופת תמוז א"ל אסתכל ביה א"ל לא מצינא א"ל (ומה שמשא) [יומא] דחד משמשי דקיימי קמיה דקב"ה אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן

רש"י

מני · משקל ששים מנה : בקורנסא · מרטי"ל כלומר הוי זהיר בו שנשיכתו כבדה : במני דידהו · במשקל שלהם של בקא שהוא קל : בשני דידהו · רגעים הם] : אליבא ריקנא · קודם אכילה : משתלח משכיה · נפשט עורו שהחלתית מחממתו מאוד ואוחזתו קדחת שקורין אשקלפיישו"ן : דיתבי במיא · לקרר עצמו : צומת הגידין · בשוק הוא סמוך לארכובה ברגלים האחרונים : באומצא · אינו צלי כל כך כבתנור אלא מולאו מאד ולולאו כל דהו על הגחלים : לנקורי · שמא נשכה נחש שם ואסורה משום סכנת נפשות : דאיהו בדיק נפשיה · מאיליו : תילחי · מתפרק ונופל חתיכות חתיכות : לא יאונה לצדיק · שנזדמנתי ומנעתיך מלאכול : (עיזא כרכוז · הוא ספק חיה ספק בהמה ורב שמואל קבל שהוא חיה ודאי וחלבו מותר) : דעקור מלא צנא דתרבא · לאחר שחיטה הוציאוה ממעיה : מפרי פי איש · בשכר ששמעתי וקבלתי שהוא מותר בטני שבע ממנו : והזהרו ברבינו אחאי · לנהוג בו כבוד ולדון לפניו בהלכה עד שיחזור בו ולא להתיר בפניו מה שהוא אוסר שמאיר עיני גולה הוא : אריה שאג · כך ה' אלהים דבר מי לא ינבא הרי שנמשל לו : פרשא קטיל אריה · אדם גבור הורג את הארי : דמחזית ניהליה · לאריה דבי עילאי : איברא · אמת אני רוצה לראותו ועל כרחך צריך אתה להראותו לי : אפילו כל מעברתא · הפילו כל הנשים העוברות : (נתור ככי ושיני · וכתבו בתוס' מכאן משמע דככי לא הוי השיניים שקורין יינליבא"ש שאותן אין דרכן ליפול כדאמרינן בערבי פסחים א"ל רב לבריה לא תשתי סמא ולא תעקור ככי אלא ככי הם השיניים אחרונים הטוחנים המאכל שיניים הם השיניים שלפנים וכן על מה אמר בשרי בשיני מתרגמינן אטול בשרי בככי) : להדי יומא · נגד השמש : דאיצבית

מהרש"א

דרך הסדין וק"ל : ס' מאני דפרזלא תלו ליה לבקא כו' · גם זה למשל נאמר על בעל לשון הרע שהוא חושב שלא עשה כלום בדיבורו לה"ר אבל נשיכתו כבידה כנשיכת בקא זו כדאמרינן בערכין שהיא שקולה כנגד ג' עבירות ע"ז וג"ע וש"ד דהתם כתיב גדולה והכא כתיב מדברת גדולות ודו"ק: ואי לאו דיתבי במיא כו' · לפי שרפואה זו בחנם היה בדבר שניתן לעולם בחנם כמ"ש במדרש נמשלה התורה למים מה מים בחנם כו' ע"כ מביא האי קרא דכתיב ברישא כי בצל החכמה בצל הכסף שפעמים שצריכין שניהם לחכמת הרופא וגם כסף להוצאה לצרך רפואות אבל יתרון דעת החכמה שהיא בעצמה תחיה בעלי' בלא כסף כרפואה זו במים קרים וק"ל : קרי עליה כו' לא יאונה לצדיק כל און · עבירה משמע אבל אמירה סכנתא מאיסורא וק"ל : אלהיכם כאריה מתיל כו'. הנה זה הקיסר כפר ביכולת ושיש אחר שיש לו כח ויכולת יותר ממנו דהא פרשא קטיל אריה וא"ל דמתיל לאריה דבי עילאי · דעל שהוא אריה נאמר אריה שאג מי לא יירא שאין הפרש יכול לו מיראת שאגתו כמו שהראה לו דבמרחק ד' מאות וג' מאות פרסי אפי' · מעברתא ושורא נפל ונתור ככי כו' כך ה' דבר מי לא ינבא שלא יירא מאותה הנבואה שיש יכולת ביד ה' להעניש כמ"ש בעניינו אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה · ושא"ל הקיסר טוב בעינא דאחזי לאלהייכו כו' וא"ל שמשא דחד משמשי דקיימי קמיה כו' · יש לדקדק אמאי לא השיב לו מהאי עובדא גופא דלעיל באריה דבי עילאי דלא מצית חזית ליה דהשתא חד משמשי דקיימו קמי קב"ה לא מצית חזית ליה שכינה לא כ"ש ונראה לפרש דלמאליאתו יתברך גם ליכולתו האמין הקיסר מתוך עובדא דלעיל דע"י תפלת ריב"ח בא האריה דבי עילאי ונראה יכולתו שהוא אחד מנבראיו יתעלה אלא דעל הראיה השכלית קאמר בעינא דאחזי לאלהייכו להשיג ממהותו וא"ל דאף בשמש לא יוכל להסתכל להשיג ממהותו שכבר נסתפקו בו גדולי הפילוסופין אם השמש גשמי ויסוד פשוט חמישי או שהוא שכל פשוט שכינה לא כל שכן שלא תוכל להשיג מהותו אלא מציאתו

א ג"י הערוך אבא : ב ג"י הערוך תילהי תילהי : ג ג"י הערוך כרכיז ופי' שם מקום : ד ג"י הערוך אברא וכתב המוסיף שהוא מלשון ברי :

חדושי גאונים

הא' שזכרנו כלומר בחכמת התורה הנה היה עמו כח התגברות והתעוררו' התנאי השני ואוא שהשתוקק להיות בעל מצות וזהו רמז במאמר דהוה דרי חטים לפיסתא וכן באמרו מפורש חלוק נמי להאי דבמצוה קא עסוק שידוע שכל עיקר שמירת החטים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה יורו על השתדלות זה הענין בעצם ובראשונ' ואזהרתו ומזה אין לה א ר י ך לגודל שיעותו ורוב בירורו ואמיתתו וכאלו רמז במאמר הלך ליה שכבר גבר רבי פנחס עליו בתנאי השני בהתעוררו תגבורת כח המצות והשתקקותו וזכרו לאותו הכח ברמז ותידה בלשון גברא מה שהוא מלשון כח וגבורה ולזה נקרא האיש גבר כידוע . ואמר הוא בהדיה שהוא טייעא דלווה בהדיה להורות כי אחר שגבר עליו בשני התנאי' שזכרנו' והם שהי' עוסק בתורה ובמצות הנה עוד היה עמו התעוררות גם השתוקקות על שיהיו כל מעשיו העולמיים על פי מידותיו בין במשאו ומתנו וכל כיוצא בזה נאים ויפים ומתוקנים וזה רמז במאמר הוה בהדיה ההוא טייעא שפירושו סוחר להורו' שהיה עמו השתקקות הזה שביארנו כי הוא עובר לסוחר כלומר להיותו נאה במשאו ומתנו . וכמה הפליג להורות זה במה שדקדק לאמר דלווה בהדיה על בלי כי הגיד הוא הוא שהוא טייעא בהדיה כמו שאמר למעלה הוה בהדיה חד גברא והוא לטעם מה שיורה כי זה הכח יש לו חיבור ודבקות ולויה עם האדם השלם בחיוב השלימות המחויב לאדם שלא לסיוח

עיון יעקב

יש ללמוד מזה דשותא דאינשי ג"כ אין דרכם לשקר רק הוא אמתית לפי עניינו וק"ל : ואבלי חד תקלי חלתית אי לאו דיתבי במיא משתלח משכיה · אפשר דלא פליג אר' יהודה אלא ודאי אכל שלש תקלי אפי' אם יתיב במיא משתלח משכיה דלא מהני תקנה זו באוכל הרבה : בדקיה רב בצומת הגידין ואכשרה · כי הלכתא כרב באיסורי אך בהא דאיכא למיחוש לנקורי הוא מהל' רופאים ידע שמואל טפי מיניה שהיה רופא מומחה : מפרי פי איש תשבע בטנו · כי מותר לאכול כדי לברר הוראתו ולכך הלכתא כוותיה כי מעשה רב וכפרט דעבד עובדא בנפשו לאכול כי אין הקב"ה מביא תקלה אפילו לבהמתן של צדיקים לכך שלחו דהלכתא כוותיה ולא כרב אחאי אפילו הכי הזהרו בו בשאר דברים שאומר כי מאיר עיני גולה הוא : כי הוי מרחיק ת' פרסה ניהם חד קלא · ונראה דהא איתא במדרש ילקוט ריש פרשת ויגש ובאיוב ד' על פסוק שאגת אריה וקול שחל מיד שאג יהודה ונשמע קולו ת' פרסה וכיון שצעק יהודה נשרו שיניו של כולם דהיינו נמי כמו אריה דבי עילאי דהכא : בעינן דאחזי לאלהיכו · ואע"ג דכתיב כי לא יראני אדם וחי מ"מ י"ל שבקש לראות אותו כדרך שראה ישעיה באספקלריי' שאינה מאירה כדכתיב ואראה את ה' יושב על כסאו ועי"ל שבקש לראות אותו לא כדרך המרכבה רק כדרך התלבשות וכמו שירד הקב"ה על הר סיני ולכך אע"ג שלא היה יכול לחזות את אריה דבי עילאי מפני קולו אבל הקב"ה אף שקול ה' בכח אפ"ה נתן קולו על הר סיני לפי כח של כל אחד ואחד לפיכך הוצרך להביא ראיה שאין אנו יכולין לדמות לראשונים שהרי אפילו בשמש לא יוכל לראות : א"ל לא מצית · אע"ג דאין הקב"ה לאכילה הוא צריך מ"מ הוצרך להשיב לפי עניינו בהוכחות שכליות משום שלום

המתורגמן. א) הערען. ב) ארט געוועכס. ג) איין יונגער הירש. ד) עס האבען זיך געשלעפט דיא הינטערסטע פיס. ה) איין קארב טאלג. ו) געגליכען. ז) דיא טויערן. ח) זינד הערוים געפאללען. ט) שטוהל.

ותו א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה בעינא דאצבית ליה נהמא לאלהייכו א"ל לא מצית (א"ל) אמאי נפישו הילוותיה א"ל איברא א"ל פוק[צבית] לגודא דרביתא דרויה עלמא טרח שיתא ירחי קייטא [א] אתא זיקא כנשיה לימא טרח שיתא ירחי דסיתוותא[ב] אתא מטרא טבעיה בימא א"ל מאי האי א"ל הני כנושאי וזלוחאי דאתו קמיה א"ל אי הכי לא מצינא :

כב שם אמרה ליה בת קיסר לר' יהושע בן חנניה אלהיכון נגרא[ג] הוא דכתיב (תהלים קד) המקרה במים עליותיו אימא ליה דנעביד לי חדא מסתוריתא[ד] אמר לחיי בעא רחמי עלה ואינגעה אותבה בשוקא דרומי ויהבו לה מסתוריתא דהוו נהיגי דכל דמנגע ברומי יהבו ליה מסתוריתא ויתיב בשוקא וסתר דוללי[ה] כי היכי דליחזו אינשי וליבעו רחמי עליה יומא חד הוה קא חליף התם הות יתבה וסתרה דוללי בשוקא דרומאי אמר לה שפירתא מסתוריתא דיהב ליך אלהי אמרה ליה אימא לאלהייכו דלישקול מאי דיהב לי אמר לה האלהא דידן מיהב יהיב משקל לא שקיל:

כג שם א"ר יהודה שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים מקרין תרתי משמע אר"נ מקרן כתיב. א"ר יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים מקרין ברישא והדר מפרים מסייעא ליה לר' יהושע בן לוי דאמר ריב"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו (בדעתם) [לדעתם] נבראו בצביונם[ו] שנאמר (בראשית ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם :

רש"י

דאיצבית ליה נהמא·אתקין ליה סעודה : לגודא דרביתא. על שפת הנהר שסמו רביתא : דרויה עלמא · להתקבץ שם חיילותיו והוא נתכוין למקום שהאה רוח שולטת בו : כנשיה לימא · טאיטו ליס : כנושאי · מכבדי הבית : וזלוחאי · מרביצי הבית במים מפני אבק העולה וכבר הם כלו לאכול כל זה : אי הכי · דנפישי חיילותיו כל כך לא מצינא : מסתוריתא · דישוולטייר"ש בלע"ז : דוללי · אשקיי"ש וסימן זה היה למצורעים : וסתר דוללי · דישבויירי"ר : משקל לא שקל · הטובה משנתנה : שור שהקריב אדם הראשון · כדאמרי' בלפני אידיהן במס' ע"ז(דף ח.): מקרין מפרים · בשור של אדם הראשון קאי : קרניו קודמין לפרסותיו · שכל שוורין פרסותיהן נולדות עמהן וקרנותיהם גדלים לאחר זמן אבל של מעשה בראשית בקומתן נבראו ובקרניהם וכשיצא מן הארץ ראשו תחלה נמצאו שקדמו קרנותיו לפרסותיו : בקומתן נבראו · ולפיכך קדמו קרניו שהרי עמו נולדו ויצאו תחלה והיינו שור פר ביום שהיה שור היה גדול כפר שור בניומו קרוי שור כדכתיב(ויקרא כב) שור כי יולד פר קי"ל בן שלש (פרה פ"א מ"א) : מקרין תרתי משמע · שכן שתם שוורים : לדעתם· שהודיעם שיבראו והם נאותו : בצביונם · בדמות שבחרו להם

תוספות

בקומתן נבראו · לא בעי למימר שנבראו בעמידה דהא אמרינן בפ' א' דיני ממונות (דף לח.) גבי אדם הראשון רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו אלא בקומתן היינו שנגמרה כל קומתן מתחלתן: אל תקרי צבאם אלא צביונם · פי' *) בערוך דכולהו נפקי מצביונם שהוא לשון יופי כמו (ישעיה ד) לצבי ולתפארת ומאחר שהן ביופין זהו בקומתן ולדעתן שהיופי לא יבא אלא א"כ נגדל כל הצורך ועוי"ל דקומתן נפק מלשון הצבה :

דכולהו מצביונם נפקי כו' ע"ש והוא דחוק לפרש בצביונם קמא דוקא מלשון יופי וצביונם בתרא בג' לשונות ונראה שדרשו כן מהאי קרא דאמאי נקט רק צבא השמים והארץ טפי מאשר יסודות הפשוטים וצבאם וע"כ דרשו שרמז הכתוב כאן על כל הנבראים שעלה בבריאותם חומר וצורה ותכלית והוא שאמר בקומתן נבראו שהוא קומת וגודל חומר כל נברא ובדעתן נבראו הוא ידיעת צורה של כל נברא שבו ניכר ונודע כי הוא זה בצורתו ולצביונם נבראו הוא רצונם התכליתי הנרצה ממנו והוא שרמז ויכלו השמים שהוא יסוד היותר פשוט מחומר וקרוב לצורה והארץ הוא היסוד היותר גשמי בחומרו וצבאם הוא התכלית הרצוני של כל

*) וזה לשון הערוך כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונן נבראו פי' לקומתן גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל לדעתן נבראו ולא כדעת התינוקות ופי' לצביונן לשון יופי כמו לצבי כו'.

מהרש"א

מליאתו מלך פעולותיו ית' · ושוב אמר ליה קיסר בעינא דאיצבית ליה נהמא כו'. שהאמין בגשמות מלך פעולותיו בעוה"ז שהם גשמיים כמו השמש שלא יוכל להשיג מהותה ואף עפ"כ אפשר שהוא גשמי כנראה מלך פעולותיו · וע"ז מסיק לו בתשובתו הני כנושאי וזלוחאי כו' · מלך פעולות משמשיו נשתלשל לפעולת גשמיים· ובת קיסר שאמרה אלהיכם נגרא הוא . כפרה בהשגחה פרטית שהוא נגרא שעשה לו תקרה ועליה שהם השמים ואינו משגיח בארץ כמ"ש הכופרים עזב אלהים את הארץ והנה ע"י תפלת ריב"ח נראה לה השגחה פרטית שנשתלם לה מדה כנגד מדה שנצטרעת ויהב לה מסתוריתא וק"ל : וקרניו קודמות לפרסותיו כו' · הענין מבואר כי הקרן נאמר בכ"מ על עיקר הדבר כמ"ש הקרן קיימת וכו' והנה לפי שאדם נטה בחטאו למינות להאמין ח"ו בשניות כמ"ש בסנהד'[ג]אדם הראשון מין היה וכפר בעיקר שנאמר איכה אן נוטה לבך ולכך כשחזר בתשובה הקריב שור שהי' לו קרן אחד מורה על עיקר האחדות וע"כ הי' בו הקרן שהוא אחד קודם לפרסותיו שהם שניים מורים על הריבוי שהנמצאות בהשתלשלם יגיעו בסופם לרבים ודו"ק : אל תקרי צבאם אלא צביונם · פירשו התוס' מפי' הערוך

הכותב

הרשב"א ז"ל כתב בפירוש הגדה זו אר"י שור שהקריב אדה"ר כו' וז"ל יש בזה סוד נעלם ונגלה וכבר ידעת שאבינו חטא וחטאו שהלך אחרי תאות הלב ונפרד מן השכל והגביר תאותו ולקח מפרי העץ ואח"כ הכיר במה שעשה ונתבייש ותפר עלה תאנה שתאנה היתה מה שאכל והוא מאמרם ז"ל בדבר שנתקלקל בה נתקן ואע"פ שיש בה דעות אחרות במה שאכל כאמרם חטה היתה אפשר שהכל עולה לטעם אחד כי הכל המשכה אחר תאות הלב ולפי שהפריד הפרי מן העץ קראו חטאו קיצוץ בנטיעות ואחר שהוכיחו ית' המן העץ אכלת התוודה והתפלל והקריב קרבן הקריב כמו ופרעה הקריב וכמעשה האב או כדומה לו עשו הבנים במדבר והוא החטא שכבר ידעת וע"כ היה הקרבן שור וכבר ידעת מאמרם ז"ל ששמטו א' מטטרומולין שבמרכבה שנאמר ופני שור מהשמאל לארבעתם ודע כי נאמר בתורה בפר אל פתח אהל מועד ולא נאמר כן בשאר קרבנות ונתעוררו הכמי האמת על זה ואמרו מפני מה נאמר אל פתח אהל מועד בפר מה שלא נאמר בשאר קרבנות משל לאוהבו של מלך שהביא דורון נאה למלך אמר המלך תלו אותו בפתח פלטרין כדי שידעו הכל מה דורון נאה הקריב לי אוהבי והדורון הנאה כבר ידעת שהנוטה אחר לבו וחטא בדבר אין נאה לו בשובו בתשובה עם אותו הדבר שנטה אחריו כי אז יראה לכל שהוא מודה וחוזר בתשובה שלמה ע"כ כשראה אדם לשוב בתשובה לא נטה אחרי הלב וחזר כבראשונה אל מקומו הראשון כי טוב לו אז כדי שלא ישלוט על עצמו תאות הלב והכיר כי בעזבו משאב השכל ומקור מים חיים יחשב לו לאשמה רבה וע"כ הקריב שור שהוא דורון נאה לבעלי תשובה. ואמרו קרן אחד היה במצחו ללמוד על הייחוד כי היפך הפירוד הייחוד וע"כ אמר כי עתה הקריב שור בקרן אחד וחזר לאחדותו שיהא לבו אחוז בשכלו וראה כי טוב לו אז בהיותו בעל שכל ואמרם שהיה לו קרן ושאינו אלא א' ושהיה במצחו ולא בא' מן הצדדים הכוונות רבות. ודע שהקרן מורה להחזיק מלכות כאמרם [א] דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם

עיון יעקב

שלום מלכות : שור שהקריב אדה"ר · עיין בחידושינו פ"ק דע"א דף ח' בזה :

עין יוסף

כב ויתיב בשוקא וסתר דוללי · ביבמות דף ס"ג איתא זבין ולא תדויל וז"ל הערוך קנה מלעות ולא תטוה ותארוג כמו דוללא בשוקא כו' · והמוסף הערוך כתב בעוד חוט הנטוה בכוש נאמר דיוללא ואחרי כן סותרים ומגלגלין אותו במסתוריתא לעשותו אגודות ותבילות ע"כ · וסימן זה היה למצורעים :

המתורגמן, א) אום זאממער. ב) אום ווינטער. ג) איין ציממערמאן (שטאלאר). ד) שפינדעל (פלך). ה) אבגעוויקעלט פעדען. ו) אין איהר פארם.

אוצר בלום

[א] הרשב"א כמאמרם דוד ושלמה שנמשחו בקרן. (מגילה דף יד ע"א. הוריות דף יב ע"א. כריתות דף ו' ע"א) :
[ג] מהרש"א ד"ה וקרניו. בסנהדרין (דף לח ע"ב) :

חדושי גאונים

שלם גם כזה ואמנם אין לי שום דיבוק או חיבור עם השניס הקודמים רצוני לומר עם התורה והמצוה ולזה אמר לשון דלוה בסדיה כאלו ביאר שיש לו קצת חיבור וליווי מפאת החיוב לשלם אבל אין לו שום דביקות והיבור עם התנאים הקודמים. שאמנם הם גם שניהם דבוקים ומחוברים גם יחד שניהם יחדו וקשורים כשלהבת קשורה בגחלת כי התורה היא כמו עילה והמצות עלולים הם ממנה כענין נוגה סירה מאור השמש שאם יתויב העדר אור השמש כבר יתחייב העדר אור הירח כי אין לה אור כי אם מהשמש כידוע זה שהכתוב אומר כי נר מצוה ותורה אור ירצה כי כאשר האור הוא עילה לנר שאם יתויב העדר האור כבר נתחייב העדר הנר כן התורה הוא אור והמצוה נר שכמו שתארנו כי מאין יתבארו המצות בלתי כי אם על פי התורה וזה פי' נאה במקרא ואמיתי מאד ולזה אמר ל' הוה בסדיה כאלו הורה בהצבע על דבקותם וחיבורם וקישורם יחד כאילו אמר קורא אני עליה' יעמדו יחדו רוכבים צמדים והיו לאחדים לא נפרדים · ורמז במאמר חלק ליה שגם בתנאי הג' הזה גבר רבי פנחס . וזה הי' כונת בעל המאמר לידע ולהודיע . לידע פשיטות המאמר שיש כח ביד צדיק וקדוש כרבי פנחס לפעול בעולם היפך הטבע ולשנות סדר מעשה בראשית . ולהודיע מה הנה המעשים והדרכים והאופנים אשר יעשה אותם האדם ויזכה בהם עד כי יעלה ויבא ויגיע עד המעלה הנוראה

כד שם דרש ר' חנינא בר פפא (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו פסוק זה שר העולם אמרו בשעה שאמר הקב"ה (בראשית א)(למינהו)[למינו]באילנות נשאו דשאים ק"ו בעצמן אם רצונו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינהו באילנות ועוד ק"ו ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינהו אנו על אחת כמה וכמה מיד כל אחד ואחד יצא למינו פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו:

כה שם ע"ב רבי שמעון בן פזי רמי כתיב (בראשית א) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים [וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה רבונו של עולם אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה אמרה ליה מאי רבותיה [א]דשרגא בטיהרא מאי אהני א"ל זיל לימנו בך ישראל ימים ושני' א"ל יומא נמי א"א דלא מנו ביה תקופותא דכתיב (שם) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים זיל ליקרו צדיקי בשמיך (עמוס ז) יעקב הקטן שמואל הקטן (ש"א יז) דוד הקטן חזייה דלא קא מיתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח והיינו [ב]דאמר רשב"ל מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו (במדבר כח) לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח]:

רש"י

להם: שר העולם · מלאך הממונה: באילנות · נאמר למינהו עושה פרי למינו אבל בזרעים לא נאמר בצוואתם למינו אבל ביציאתם נאמר מזריע זרע למינהו: שאין דרכן לצאת בערבוביא · שהרי גדולים הן וענפיהם מרובים ואין ראויין ליגדל רצופים ותכופים כי אם מפוזרים: אמר הקב"ה למינהו · שיצא כל אילן בעצמו ברחוק מחבירו שיהא לו היכר: אנו · שרבים אנו ודרכנו לצאת תכופים ומעורבבים ואם אין אנו נזהרים לצאת כל עשב לבד הרי אין אנו ניכרין זה מזה על אחת כמה וכמה: ישמח ה' במעשיו · שכולן זהירין במצותיו [כתיב הגדולים · דמשמע שניהם גדולים וכתיב הקטן: לך ומשול ביום ובלילה · נחמה היא: שרגא בטיהרא · נר בצהרים אינו מאיר: יומא · חמה: תקופות · נמנין לחמה ועל התקופה מעברים את השנה בסנהדרין (דף יא:): יעקב הקטן · מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז): דוד הקטן · מקרא הוא בשמואל (א יז): בכולהו רגלים כתיב (במדבר כח) ושעיר חטאת אחד ולא כתיב בהו

תוספות

פסוק זה שר העולם אמרו · לפי מה שמפרש דחנוך זה מטטרון כמו שיסד הפייטן [ביוצר לשמחת תורה] תקיף מטטרון שר הנהפך לאש מבשר ואומרים הוא שר העולם כמו שיסד הפייטן שר המשרת נער נקרא הוא מטטרון הנכבד והנורא ואמרי' בפ"ק דיבמות (דף טז.) נער הייתי גם זקנתי פסוק זה שר העולם אמרו וקשה מכאן דמשמע דשר העולם היה בששת ימי בראשית ושמא אגדות הם שחולקות זו על זו ומי שסובר דמטטרון הוא שר העולם לית ליה חנוך זה מטטרון אי נמי מה שקרא הפייט למטטרון נער לא בשביל הפסוק נער הייתי אלא לפי שכתוב בספר (יוחסין)[יוסיפון] דלמטטרון יש לו שבעים שמות וחשיב נער וגם מלינו דנער שם מלאך הוא כדתיב (זכריה ב) רוץ אל הנער הלז: [אמרה ירח · בלשון תורה לשון זכר הוא דכתיב (יהושע י פי"ג) וירח עמד]:

מהרש"א

כברא ודו"ק: נשאו דשאים ק"ו בעצמם וכו' · נראה כמ"ש אין לך עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ומלאך והם נשאו ק"ו בעצמם שלא לצאת בערבוביא וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק [ג] גבי גינאי נהרא חלוק לי מימך כו' ע"ש וק"ל: פתח שר העולם כו' · הוא מטטרון כמ"ש התוס' והוא שר העולם ע"ש כי מטטרון גימטריא שדי שאמר לעולמו די שלא יהיה יותר מת"ק כי הנעלם מצדי הוא ת"ק כמו שכתבו התוס' פ' אין דורשין [ג] וק"ל: אמר לה לכי ומעטי את עצמך וכו' · הענין הרמוז כמו שכתבו המפרשים לכנסת ישראל שימעטו את עצמן בעוה"ז כדאמרי' פרק (גיד הנשה)[כיסוי הדם] [ד] כי אתם המעט וגו' כי אתם הממעטין כו' וענין לכי ומשול ביום ובלילה הוא שע"י שאתם ממעטין עצמכם בעוה"ז שהוא לכם לילה תזכו למשול גם בעוה"ב שהוא לכם ליום ותשובה שרגא בטיהרא כו' כי אין זה ממשלה בעוה"ז והיתה התשובה למנות בך ימים ושנים שתמשלו בעוה"ז שהם ימי המעשה במנין הימים ושנים אשר על ידו תזכו לעולם שכולו ארוך באין מנין ואמרה יומא נמי שהוא טובת העוה"ז אשר ניתן לאוה"ע א"א דלא מנו ביה תקופות רמז כי דבר המקיף אם אינו גדול כ"כ הנה אין לו סוף והוא ענין שרבו גם רבו ממשלת האומות בעוה"ז ואמר לה זיל ליקרו בך צדיקי כו' אמר לה כן לייסב דעתה כי אלו הצדיקי' לא נקראו כן אלא ע"ש שמקטינין עצמן בעוה"ז יעקב אמר קטנתי מכל וגו' וכן בדוד כדאמרינן [ה] הוא הקטן כשם שבקטנותו הקטין את עצמו כו' ושמואל הקטן בעובדא דפ"ק דסנהדרין: חזייה דלא קא מתיישבא דעתה · שלא יהא לה כלל ממשלה בעוה"ז אמר ששעיר של ר"ח יהיה כו' הוא שעיר הוא אדום הוא מקטרגן של ישראל להיות כמו בר"ח ושיהיה גם לישראל לפעמים ממשלה בעוה"ז כירח הזו שפעם שהיא מתגדלת מתחלת החדש ופעם שהיא מתקטנת בסוף החדש וכן הוא הענין

הכותב

דכתיב וירם קרן משיחו גם הכתובים רמזו לזה במאמרם בחלום דניאל על תוקף מלכות אלכסנדר קרן חזות בין עיניו ואמרם שהיה במצחו ולא בצדדים כנהוג בטין לכונות ידועות הא' שלא יראה כבעל מום שהיה היפך הכוונה שהוא היה רמז שלמות ואין השלם בעל מום. והב' שמצח מורה על החוזק כמאמר ההוא קרן חזות בין עיניו. והשלישית שהמצח הנקודה האמצעית שהוא שורש לכל דבר והמלקט הפרי מפרידו מן העץ שהוא הייחוד והאמצע לכל פירותיו מצורף לזה שהעץ שאכל ממנו היה בתוך הגן ותרגומו במציעות גנתא ולא תרגם בגו גנתא מצורף עוד לזה [שהוא לקח לבבו] שהוא הדבר האמצעי והטהו לצד אחר. והרביעית שהוא מקום מכוון כנגד המוח שממנו משאב השכל ודע כי כמאמר הזה בעצמו אמרוהו במעשה המשכן שהיה רמז לציור לדברים הרוחנים כדכתיב וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר וכבר ידעת שהכסוי העליון של משכן היה עורות תחשים מלמעלה והיה המשכן אחד ואמרו חז"ל בפרק ב"מ [א] תחש שהיה בימי משה קרן אחד היה לו במצחו. הנה זה נגלה מבואר. ואמרם קרניו קודם לפרסותיו כבר ידעת שהקרן מורה על עצומו של דבר תרגום של בעצם היום הזה בקרן יומא הדין ופרסה רמז לסבה אחרת האחרונה כאמרו לא תשאר פרסה ופרסה מענין רגל והרגל סבה ואדם הניח העיקר שהוא האילן ולקח הפרי כאילו רצה להגביר המסובב ועתה חזר בתשובה והקריב שור שקרניו קודמות לפרסותיו וקודמות לא בזמן רק במעלה והכל מבואר. עכ"ל הרשב"א ז"ל:

עיון יעקב

פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם וגו' · אפשר דהא דאמר הקב"ה לאילנות למינהו יש לו טעמים מיוחדים ע"פ הסוד וכבוד אלהים הסתר דבר וא"כ אין כאן ק"ו וזה שאמר יהי כבוד ה' לעולם אע"פ שיש טעם ע"פ הסוד שאוה כן לאילנות מ"מ ישמח ה' במעשיו שעשו כן מכח הק"ו: ר"ש בן פזי רמי כתיב ויעש אלקים · עיין בחידושינו בזה בשבועות דף ט': מלמד

הרי"ף

דרש ר"ח יהי כבוד וגו' · וקשה למה דרש שר העולם אמרו ולא אמרו דוד וע"ק דפתח בק"ו ויצא כמה מינו באילנות למינהו ואם היה רצונו בערבוביא למה אמר למינהו באילנות ועוד נבאר מהו זה הק"ו שנשאו בעצמן ואח"כ הוא אומר ועוד ק"ו מה אילנות כו' ומתחלה היל"ל נשאו ק"ו דשאים בעצמן ומה אילנות וכו' וע"ק איך מתייהם כל זה בפסוק יהי כבוד ה' לעולם כי בין תהיה יציאתם למיניהם או לאו מ"מ כבוד ה' במקומו עומד

ונראה שדקדק מש"ה יהי כבוד ה' בלשון עתיד ולא אמר כבוד ה' לעולם ועוד דמה שייך ישמח במעשיו עם יהי כבוד ה' לעולם לז"א פסוק זה שר העולם אמרו לפי שיש פתחון פה לצדוקים שיאמרו לעתיד שהדשאים יצאו למיניהם שלא ברצון הבורא יתברך כיון שלא אמר למינהו בדשאים ונמצא ח"ו מתמעט כבודו לז"א שר העולם יהי כבוד ה' לעולם עומד יש להשיבם שמה שיצאו הדשאים למיניהם הם מעשי ה' ישמח ה' במעשיו כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד שיצאו הדשאים למיניהם והוא נרמז בכתוב שאמר תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי למינהו שלמינהו חוזר גם על העשבים וכי תאמר בלבבך ומנין להם לעשבים לומר שלמינהו חוזר גם עליהם ולא נאמר שלמינהו קאי אעץ פרי לחוד דסמיך לכך אמר נשאו הדשאים ק"ו בעצמן שהכונה במלת בעצמן הוא שאינו זה הק"ו ללמוד מהאילנות דהוי ממקום אחר אבל נשאו ק"ו בעצמן אע"פ שיהיו האילנות והדשאים שוים שדרך כלם לצאת בערבוביא או דרכם של כולם לצאת שלא בערבוביא מ"מ ממה שראו שאמר הקב"ה למינהו באילנות אמר ואם רצונו של הקב"ה שיצאו הדשאים בערבוביא למה אמר למינהו באילנות יותר מהדשאים היה להם לצאת בערבוביא כמו הדשאים ומתוך כך נשאו ק"ו לעצמן להבין שמ"ש הקב"ה למינהו היה חוזר גם עליהם וזהו שבמעשה פרט הכתוב לומר למינהו ב' פעמים א' בדשאים וא' באילנות שנשאו הדשאים ק"ו בעצמן

מן השלמות אשר בהם מצד פועלם. ואמנם גם הוא שמח במעשיו בראותו השלמות אשר בהם בעצמם מצד הפעולה בעצמה שגם זה יורה על גודל השפעתו וטובו אשר יכונה אליו הכתוב עלזון ודעתו (לחם שלמה): אמרה ירח לפני הקב"ה כו'. המאמר הזה בפרט אמרם הביאו עלי כפרה אומר פרשוני ולכן נראה שכוונו אל שני מיני התועלת הנמצאו במאורות הרקיע. ומה שהשיב הקב"ה ללבנה ומה

[א] הרשב"א בפ' ב"מ (דף כח ע"ב): [ב] מהרש"א ד"ה נשאו. בפ"ק (דף ז' ע"א): [ג] שם סד"ה פתח. פ' א"ד (דף יג ע"א): [ד] שם בד"ה אמר. פכ"ה (דף פט ע"א): [ה] שם כדאמרינן (מגילה די"א ע"א):

יד יוסף

א שבת דס"ג ע"א:
ב שבועות דף ט ע"א:

חדושי גאונים

כי רבה היא כאשר גבר רבי פנחס בן יאיר. (דרש משה): דרש ר' חנינא בר פפא כו'. הפעולות אפשר שיהיה בהם שלמות א' מצד הפועל אשר מרוב שלמותו נתן בו שלמו' מספיק וב' מצד הפעולה בעצמה שבתכונה ויצאה שלמה בעצמה וכמו שפי' הרב בעל העקרים בראש ספרו בפסוק ויהי נועם וכו' יע"ש. והנה הקב"ה הקפיד מצד שלמות הפועל שהיו האילנות שצריך לטעת אותם כל נטיעה ונטיעה בפני עצמה שיהא כל א' יוצא נבדל למינהו אבל בדשאין אין כ"כ קפידה בכך ואמנם הכל יחייב שההבדל' גם בכל מין ומין והיה זה מורה על שלמות הפועל וע"ז אמר שנשאו ק"ו בעצמם אם רצונו וכו' ועל שלמות הפעולה מצד עצמה על זה אמר ומה אילנות שאין דרכן וכו' מיד חייב טבעם שכל אחד ואחד יצא למינו כי טבעו של כל דבר ודבר מסודר אל הסבת תכליתו שזה מורה על השכל הפועל אותו שהוא שכל האוני ועל הצורה הפנימית שבו שהוא מהותו וצורתו ולכן פתח שר העולם הוא טבע של כל דבר ודבר או שר העולם היא השכל הפועל אשר תחת גלגל הירח הפועל באלו ההויות התחתונות לפי הדעת הפלוסופי' ואמר יהי כבוד ה' לעולם כי כבוד ה' יתחייב ויתבאר מן פעולות העולם ר"ל

בהו לה']: טרם יהיה בארץ· עדיין לא היה בארץ: ועמדו על פתח הקרקע. מתאוים למי גשמים כדכתיב (בראשית ב) כי לא המטיר עד שנברא אדם בששי: ביזרני· זרעים: היינו דרב אסי· שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: שיש לה ב' גבין· ולכך נקראת שסועה תאומה: וכי משה רבינו קניגי היה· צד חיות בקניגין: או בליסטרי· מורה בקשת לחיות וקורין אותו ברישדו"ר ומנין היה בקי בחיות הללו שאין אדם בקי בהם: כתוב קניגי ובליסטרי· אגדה זו כתוב שיש בה תיבות יפין ולשון לט: ופירשה· מאי קניגי ובליסטרי באגדתיך ומשום דנקט כתוב באגדתיך נקט נמי להאי קרא דסרני פלשתים: אדוניקי שלהם· חשובים שלהם חמשה: מתימן· בן אליפז בן עשו באו ואיוו לאלהי פלשתים ויצאו ממקומן ובאו לגור ביניהם ולהכי לא חשיב ששה סרני פלשתים: שעיוו את מקומן· יצאו משם ונתעוית שחרב: עוית· רהט וחלחלה בלע"ז קינפ"א: שיתסר דרי שיני· שורות של שינים: הרבה מקראות· יש שדומה לקוראיהן שהם ראוין לישרף שלא היה לו לכתבן שאין להם צורך בתורה ונגלי הוא לחברן עם הקדושה: והן הן גופי תורה· טעמים גדולים תלוין בהם והשתא קא חשיב ואזיל להו עד סוף שמעתא: הצרים עד עזה· א"י: מאי נפקא לן מינה· אי לאו מקומן של אלו היה אלא מקום אחרים ואלו גרשום: ולניני ולנכדי· ועדיין לא עברו הדורות: כפתורים· לאו מפלשתים נינהו: וליתו וליפקו· ארעא מפלשתים: ליתו

וכי משה קניגי היה או בליסטרי היה· שהיה יודע להכיר השסועה וא"ת והא אמרינן בהמפלת (דף כד.) דשסועה באה מבהמה טהורה וליכא מאן דפליג וא"כ יכול להיות שבהמה טהורה היה לו למשה וילדה לו שסועה ולא איצטריך למיהוי קניגי וי"ל דשמא שסועה אינה באה אלא מבהמה שאינה מלויה בינינו: העוים מתימן באו וכו'· ב' מקראות הם בספר יהושע (יג) והכי כתיב חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי העקרוני והעוים והדר כתיב מתימן כל ארץ הכנעני ומעוה אשר לצידונים עד אפקה עד גבול האמורי והשתא מפרש רב והעוים דכתיב בסוף קרא קמא קאי אתימן דבראש קרא דבתריה:

כו שם רב אסי רמי כתיב (בראשית א) ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא וכתיב (שם ב) וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו ללמדך [א]שהקב"ה המתאוה לתפלתן של צדיקים. רב נחמן בר פפא הויא ליה ההוא גינתא שדי ביה ביזרני ולא צמח בעא רחמי אתא מיטרא וצמח אמר היינו דרב אסי:

כז שם [ב]אמר רב חנן בר רבא (דברים יד) השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה ב' גבין ושני שדראות וכי משה רבינו קניגי[א] היה או בליסטרי[ג] היה מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים א"ל רב חסדא לרב תחליפא בר אבינא זיל כתוב קניגי ובליסטרי באגדתיך ופירשה:

כח שם ואת חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים (יהושע יג) אמר חמשה וחשיב שיתא א"ר (יוחנן) [יונתן] [ג]אדונקי שלהן חמשה א"ל רב חסדא לרב תחליפא בר אבינא כתוב אדונקי באגדתיך ופירשה ופליגא דרב דאמר רב עוים מתימן באו תניא נמי הכי עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיותו את מקומן. ד"א עוים שאיוו לאלוהות הרבה. ד"א עוים שכל הרואה אותן אוחזתו עוית אמר רב יוסף ואית להו שית סרי דרי שיני לכל חד וחד. אמר רשב"ל הרבה מקראות שראוין לישרף (כספרי צדוקין) והן הן גופי תורה (דברים ב) העוים היושבים בחצרים עד עזה מאי נפקא לן מיניה מדאשבעיה אבימלך לאברהם (בראשית כא) אם תשקור לי ולניני ולנכדי אמר הקב"ה ליתו כפתורים ליפקו מעוים דהיינו פלשתים וליתו ישראל ליפקו מכפתורים כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר כא) כי חשבון עיר סיחון [מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו'] מאי

מהרש"א

בכנסת ישראל כדאיתא במדרשות: ועמדו על פתח קרקע כו'· לפי מה שפירש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון וכל אחד נקבע ביומו גם הדשאין נבראו ביום ראשון ועמדו מאז על פתח קרקע אלא שבתלתא בשבתא יצאו קצת עד שבקש אדם רחמים וצמחו ביום ו' והענין מבואר שאמרו בפ"ק דתענית [א] גדול יום הגשמי' כיום שנבראו בו שמים וארץ ואמרו שבתחלה עלה במחשבה לבראו במדת הדין ולבסוף שיתף עמו מדת הרחמים כנאמר בעניגא ביום עשות ה' אלהים ארץ וגו' ובגשמים נאמר כיוצא בזה כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגו' דכשעדיין לא היה אדם בעולם לא המטיר ה' אלהים במדת הדין שהיה שליט עד שבא אדם וביקש רחמים להפך מדת הדין למדת הרחמים והוא ענין שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים שהם מטילין כח וגבורה בפמליא של מעלה שהוא מדת הרחמים שיגבר על מדת הדין וק"ל: [כתוב קניגי כו' כתוב אדונקי באגדתיך כו'· עיין פרש"י ובערוך בערך אדונקי פירש ענין אדונים הוא כו' זיל כתוב באגדתיך בהגדה שלך שכן דרך לכתוב בהגדות תיבות קשות ויש ששונין באגרתיך שכן דרך לכתוב באגרות תיבות חמורות עכ"ל]: עוים מתימן באו כו'· ויהיה והעוים מחובר למקרא שלאחריו דכתיב מתימן כל ארץ וגו' כמ"ש התוס'. אמר ולמה נקראו עוים שעיוותו מקומן· ל' חורבן כמו עוה עוה עוה אשימנה: וד"א שאיוו לאלוהות כו'· א' מתחלף בע' בלשון כמ"ש [ג] בר' חייא שקרא לאלפין עיינין וכו' ורמז בזה דכתיב אלוה מתימן יבא וגו' כדאמרי' שלא רצו לקבל אלוה א' ואיוו לאלוהות הרבה וק"ל: ליפקו מכפתורים כו'· אין זה מפורש בקרא אבל הוא בכה המאמר דלכך נכתב המקרא אבל גבי חשבון מפורש בקרא דאתו ישראל וליפקו מסיחון והא דלא חשיב בכבוש א"י רק ז' עממין ולא חשיב

[א] מהרש"א ד"ה ועמדו. בפ"ק דתעני' (דף ז' ע"ב): [ג] שם ד"ה ד"א שאיוו. כמ"ש (מגילה דכ"ד ע"ב):

יד יוסף

א יבמות סד ע"א: ב נדה כד ע"א ע"ש: ג גירסת הערוך אדנקי ופירוש אדונים וכתב עליו המוסיף בנוסחאות דידן גרסי' אדונקי:

חדושי גאונים

שאלה הוא שכל הודעה למה נברא. ולא היה שינוי בבריאה כלל. אלא כך נבראו תחלה כמו שהם עכשיו. והנה אמרה הלבנה בתחלה. שא"א לשני מלכים להשתמש בכתר א'· רצה לומר. שאלה למה נבראו שני מאורות לתועלת א'. דהייתו להאיר על הארץ הלא די באחד מהן שא"א לשני מלכים כו'. כי כל הברואים יש לכל אחד תועלת מיוחד בפני עצמו. וכמו שנא' (משלי טז) כל פעל ה' למענהו. רצה לומר שכל פועל נברא בשביל תועלת שלו. ולא בשביל תועלת שיש לאחר עמו. לכן אמרה הלבנה למה שני מלכים ישתמשו בכתר אחד. והנה ידוע. כי הסכימו כל החכמים הקדמונים שהגלגלים והמאורות לסיותן חלק הגלגל הם חיים משכילים. ועיקר תנועתן הוא מצד ההשכלה. כמו שהאריך בזה הרב המורה ובעל עקידה פרשה בראשית שער ב'. ולכן שמו חז"ל משל זה. בשאלת הלבנה להורו' שהיא משכלת התועלת למה נבראת. ובהיות כי היא המאור הקטן נבראת לתועלת גדול' כמו שיתבאר בהמשך כוונת המאמר. כ"ש המאור הגדול. וכן בענין ההשגה. אם היא משכלת תועלת שלה. כ"ש המאור הגדול. ובא לה התשובה לכי ומעטי את עצמך. כלומר דע לך שאינכם שניכם

הרי"ף

סוליאו למיניהם מה שהיה רצונו יתברך ועוד נשאו ק"ו אחר מה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא. ועי"ל דנרמז למינהו בדשאים כדכתיב תדשא הארץ דשא עשב שדשא הוא עטיפת הארץ במילוי העשבים קרוי דשא ועשב הוא כל קלח וקלח לבדו קרוי עשב הרי למינהו ומי נתן בינה לעשבים להבין זה הוא ששמעו באילנות למינהו נשאו ק"ו בעצמן שקאי גם עליהם שכתוב בהם דשא עשב שהיא הכוונה שיהיה כל קלח בפני עצמו ועוד ק"ו ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא וכו' ולכך אמר שר העולם יהי כבוד ה' לעולם שלא שינתה הארץ תפקידו יתברך ועם זה אני מבאר מ"ש בב"ר למה נקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה בהוצאת דשאים למיניהם ובביאורי בכסף נבחר ביארתי זה:

עיון יעקב

מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע· ואע"ג דאמרינן לעיל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו וזה אף בדשאים ואילנות נאמר כדאי' בר"ה דף י"א דלהכי כתיב עץ פרי מ"מ כיון שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים לא יצאו עד שהתפלל עליהם: ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו· לפי המ"ד דאמר בתשרי נברא עולם והוא ר"א דאזיל לטעמו לפי מה שפירש היפה תואר בבראשית פרשה כ"ב סימן ז' ביום הראשון דסוכות נברא עולם ור"א אומר פ"ק דתענית מיו"ט ראשון של חג מזכירין גבורות הגשמים כי ילפינן מאדם שהתפלל אותו יום על הגשמים: מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים· כי באמת הקב"ה הראה למשה כל מין ומין כדאיתא לעיל דף מ"ב ואע"ג דלעיל נלמד מדכתיב זאת

עין יוסף

כז וכי משה רבינו קניגי היה· צד חיות בקניגין· והמוסף הערוך כתב פי' קיניגיא בלשון יוני צידת חיות במדבריות· פי' קיניגי הצד אותם: או בליסטרין· פי' צייד או רובה קשת (ערוך): מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים· כלומר משה לא היה קניגי ולא בליסטרי וידע שימנם ברוח הקודש (ערוך) וגם מימות מרע"ה ועד כאן לא נמצא חיה או עוף בעולם שלא חשבה משה בתורה. ואי אמרת שהתורה ניתנה ממשה ולא מהקב"ה איך לא נמצא חיה או עוף שלא ידע משה ממנה· אלא ודאי בלי ספק שהתורה מפי הקב"ה שאמר למשה· והקב"ה ברא הכל ויודע מהכל:

המתורגמן. א) איין יעגער. ג) שטיינשליידערער.

א גיטין לח ע"א סנהדרין לד ע"א :

מאי נפקא מינה דאמר להו הקדוש ב"ה לישראל (דברים ב) אל תצר את מואב אמר הקב"ה ליתי סיחון ליפוק ממואב וליתו ישראל וליפקו מסיחון והיינו דאמר רב פפא א עמון ומואב טיהרו בסיחון (שם ג) צידונים יקראו לחרמון שריון תנא שניר ושריון (מארץ) [מהרי ארץ] ישראל הם מלמד שכל אחד ואחד מאוה"ע הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי א"י ללמדך שאפילו הרי א"י חביבין על אוה"ע כיוצא בו (בראשית מז) ואת העם העביר אותו לערים מאי נפקא מינה דלא ליקרו לאחוה גלוותא:

כט דף סג ע"א אמר רב יהודה (ויקרא יא) שלך זה השולה[א] דגים מן הים (שם) דוכיפת שהודו כפות[ב]. תנ"ה דוכיפת שהודו כפות וזהו שהביא שמיר לבהמ"ק רבי יוחנן כי הוה חזי שלך אמר (תהלים לו) משפטיך תהום רבה כי הוה חזי נמלה אמר (שם) צדקתך כהררי אל. א"ר יהודה (ויקרא יא) רחם זו שרקרק[ג] ולמה נקרא שמה רחם א"ר יוחנן כיון שבאה רחם באו רחמים לעולם. אמר רב ביבי בר אביי והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא שנאמר (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם א"ל רב אדא בר רב שימי למר בר (איתאי) [רב אידאי] והא ההוא דיתיב בי כרבא ושרק ואתא גלל אפסקיה[ד] למוחיה א"ל ההוא ביידא הוה:

מהרש"א

כמו ארץ עוים שכבשו מכפתורים יש לומר דכל ארץ פלשתים מארץ כנעני תחשב כמפורש בספר יהושע וק"ל: שריון תנא וכו' · ובחומש הוסיף רש"י לפרש בו ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ד' שמות וכו' ע"ש וקאמר הכא דאפילו הרי א"י וכו' ר"ל אפי' אלו הרים גבוהים שנקראים שניר על שם הרי שלג כפרש"י בחומש דאין דרך להיות שם ישוב אעפ"כ חביבין הן על אוה"ע וק"ל: ואת העם העביר וגו' מנ"מ וכו' · לפי פשוטו איכא טעמא לפי שכבר קנה יוסף בלחם את כל אשר להם גם את ארצם העביר אותם מעיר לעיר כדי שיהיה להם זכרון שאין להם עוד חלק בארץ כפרש"י בחומש מ"מ כל הסיפור זה לא הוה איצטריך אי לאו לאשמועינן שהיה חס על כבודו של ישראל דלא ליקרו וכו' וק"ל: כי הוה חזי שלך אמר משפטיך וגו' · עיין פרש"י ועי"ל דה"ק לדקתך לנמלה שאתה נותן לה דעת להכין מזונותיה בקיץ הוא במדת טובך כהררי אל נגלית ומפורסם כמ"ש לך אל נמלה עצל תכין וגו' ומשפטיך שאתה עושה בדגים הוא במקום סתר בתהום רבה וק"ל: באו רחמים כו' · היינו מטר כפרש"י כדאמרי' במס' תענית שהם רחמים לעולם ואפשר שזה הוא בטבע שהעוף זה יודע זמן גשמים באים לעולם ומבשר טוב על כך וראו זה בנסיון · והיינו דקאמר והוא דיתיב אמידי כו' · דכן ראו זה כמה פעמים בנסיון כשיושב אמידי ועביד שרקרק כך בא אח"כ מטר אבל לבשר הגאולה ודאי אין זה בטבע אלא בנס · ומ"ה קאמר וגמירי דאי יתיב אארעא כו' · דיש להם קבלה על כך ולא בנסיון ויש בזה רמז בקרא דכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו' כלומר רגלי מבשר הוא עוף הזה המבשר על המטר כשאינו יושב על הארץ אבל מה נאוו כשיהיו רגלי מבשר על ההרים דהיינו כשעומד אארעא דאז משמיע ישועה וגו' וקול צופיך הוא עוף זה המצפצף נשאו קול יחדיו ירננו וגו' רננו לא נאמר אלא ירננו לעתיד כדאמרינן ר"פ חלק וק"ל: אפסקיה למוחיה כו' · לכאורה קשה דקארי ליה מאי קארי ליה הא קחזינן דלא שרק כהוגן שלא בזמנו שהרי נענש ואפסקיה למוחיה וכו' וי"ל דהכי פריך דהא חזינן דגם אם שרק על הארץ אתא גשם שעמד העוף בי כרבא ורמז בשריקתו שהמטר יבא על החרישה הצריכה למטר וכן היה שבא מטר והרעם בתוך המטר הביא גלל ואפסקיה למוחיה משום דלא עשה כדרכו ליתיב אמידי אלא יתיב אקרקע ומכל מקום חזינן דגם אם הוא יושב על הארץ אתא מיטרא ולא משיחא · ומשני ההוא ביידא הוה · דלא אתי מיטרא משום שריקתו שהיה על הארץ אלא שהוא ודאי לא שרק על הארץ על המטר אלא על משיחא שרק ומשום דביידא הוה שלא היה עדיין זמן משיחא אתא מטרא והגלל בתוכו לאפסוקי מוחיה לעונשו

רש"י

ליתו ישראל וליפקו מינייהו. וקסבר ריש לקיש עוים מפלשתים היו ולמ"ד מתימן היו לכך מלתא נמי איצטריך משום דאזהרינהו שלא להתגרות בבני עשו אמר רחמנא ליתו כפתורים וליפקו מעוים וניתו ישראל וניפקו מינייהו ושאר מקראות הדומין לזה באלה הדברים כגון ובשעיר ישבו החורים ובמואבים ובעמונים כתיב רפאים ישבו בה לפנים (והאימים לפנים ישבו בה) כולהו טעמא אית בהו דבכולהו כתיב ארץ רפאים תחשב לפי שנאמר לאברהם אבינו בין הבתרים לזרעך נתתי וגו' וקא חשיב את הרפאים וכשיצאו ממצרים ועברו דרך הר שעיר ועמון ומואב שנקראו כבר ארץ רפאים היה עולה על דעתם להתגרות בהם כסבורים זו היא שניתנה לאברהם ומנען הקב"ה ואמר להם ארץ רפאים ודאי נחשבת שהרפאי' ישבו בה מקדם אבל לא זו היא שנתתי לאברהם אלא לאלו נתתיה שגרשו משם וישבו תחתיהם בשכר אברהם שיצאו בני עשו הימנו ולוט היה קרוב לאברהם וכשהגיעו לחבל ארגוב כתיב (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים זו היא שנתתי לאביכם: והוא נלחם במלך מואב הראשון · למה לי לאשמעינן אלא משום דכתיב אל תצר את מואב וגו': והיינו דאמר רב פפא · במס' גיטין (דף לח.) : עמון ומואב טיהרו בסיחון · ע"י סיחון טהרה ארצם לישראל במואב כתיב (במדבר כא) והוא נלחם וגו' ובעמון מפורש בנחלת בני גד בספר יהושע (יג) ויהי להם הגבול יעזר וכל ארץ הגלעד וחצי ארץ בני עמון וקא חשיב ואזיל וכתיב בסופיה יתר ממלכות סיחון אלמא סיחון כבשה לארץ בני עמון ועוד מצינו במלך בני עמון שאמר למלאכי יפתח כי לקח ישראל את ארצי מארנון ועד יבק אלמא ארץ בני עמון היא והם מסיחון כבשוה דכתיב ביה ויירשו את ארצו מארנון ועד היבק אבל מהנשאר בידם לא לקחו כלום : צידונים יקראו וגו' · למה לי : תנא שניר ושריון הרי א"י הן · וחרמון קרוב לצידונים ולאמורי ובנו עליו כרכים זה קרא לו שריון וזה קרא לו שניר : העביר אותו לערים · מאי אשמעינן : כי היכי דלא ליקרו · מצרים [לאחיו] לאחר זמן גולים בני גולים לכך הגלם : זה השולה דגים מן הים · אינהו הוו בקיאי ביה והוא עורב המים : שהודו כפות · כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם והוא עוף גדול כתרנגול וקורין לו פואו"ן שלבדיו"א : וזהו שהביא שמיר למקדש · דהא נגר טורא מתרגמינן ליה והוא תרנגולא ברא ובגיטין בפ' מי שאחזו (דף סח:) מפרש מאי עביד ביה דמנגר ביה טוריא: צדקתך כהררי אל · דאפילו נמלה אית ליה חיותא כגדולה : ומשפטיך אף בתהום רבה · שזמנת שלך לשפוט ולעשות נקמתך בדגת הים להמית המזומנים למות לשון מורי ל"א לנמלה הוה אמר לדקתך כהררי אל שמזונותיהם מזומנין להם בלא טורח ועם מי שאתה נשפט אתה דנו עד תהום רבה כגון שלך שטורח לבקש שם מזונותיו : רחמים · מטר : אמידי · על סוס דבר : שרקרק · כשהוא מצפצף נשמע כאומר שרקרק : דאי יתיב · ואינו עומד אלא יושב ומצפצף סימן בשורה הוא : אארעא · שאין דרכו כן : בי כרבא · חרישה : גללא · אבן גלל מן המרום : ביידא · כמו בדאה בדאי ושקרן ולפיכך לקה :

עיון יעקב

היה שהראה לו הקב"ה כל המינים מ"מ אין זה תשובה והוכחה למינים כמו הכא שהוא דבר שאינו מצוי כלל : כי הוי חזי נמלה אמר לדקתך כהררי אל · עיין במהרש"א וכדכתיב במשלי ל' הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם : כיון שבאה רחם באו רחמים לעולם · וכמ"ש מהרש"א לעיל דף ס' על הא שבקש אדם רחמים ולמדו שאין המטר יורד עד שיתוף רחמים לדין כדכתיב כי לא המטיר ה' אלהים ע"ש באורך ולהכי אמרינן בתענית דף ח' קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא שצריכין שיתוף רחמים : דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא · ואפשר להסמיך ענין זה לפי שמשיח הוא נקרא גואל אמיתי וצדיק וכדאיתא במ"י על פסוק שלח אורך ואמתך והיינו דכתיב אמת מארץ תצמח וצדק שהוא הגשמים כדכתיב ושחקים יזלו צדק

המתורגמן, א) דער וועלכער צידהט הערויס, ב) זיין קאמם איזט צוא זאממען געבאגען, ג) איין ארט פֿאגעל, ד) האט איהן צעריססען.

חדושי גאונים

לתועלת אחד. דהיינו להאיר . אלא לכל א' תועלת מיוחד . אך שללבנה היא התועלת המועט שבשניהם . ובבראשית רבה פרק רביעי יהי מאורות אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה . אם כן למה נברא גלגל לבנה כדי לקדש חדשים וכו'. הרי מבואר מדרשם ז"ל כדברינו. אז אמרה הלבנה וכי משום שאמרתי דבר הגון אמעט את עצמי. רצה לומר . חזרה ושאלה אם היה זה שהגיע לה תועלת המועט הוא מצד החפץ ורצון השם יתעלה לבד . אבל היה באפשרו' מהותה לעשות פעולות החמה בתחתונים . וגם היא היתה יכולה להאיר . אלא שיש לה גם כן תועלת מיוחד . ומה שנברא החמה להאיר היה מצד הרצון לבד. או אם היה אי אפשר להיות . ולזה שאלה. וכי משום שאמרתי דבר הגון אמעט את עצמי . ולמה לא היה להפך שאני מאיר גם כן בתחתונים . וכעין זה פי' בעל עקידה פ' בא שער ל"ז . אז באה לה ההודעה לכי ומשול ביום ובלילה. כלומר מאחר שנברא' לתועלת זה למשול ביום ובלילה לא היה אפשר מצד אחר . רק שהחמה תזרח ביום שאז תאיר על הארץ . וכל אדם יצא לפעלו עדי ערב . ונמשכים מזה שאר תועלת המיוחדים לחמה . והלבנה תמשול ביום ובלילה. כי לא נברא רק משום זה . וידוע שממשלתה ביום אינה להאיר . שהרי אור החמה מכסה אורה . אלא שתועלתה ביום היא להשפעת כחתיה לתחתונים . כמו שהוא בשאר הכוכבי' שאינן מאירין. וא"כ גם בלילה עיקר תועלת שלה אינה להאיר . כי אז היתה משתמשת בכתר חמה שנברא' להאיר . רק שנמשך האור במקרה ממנה להיות כי אז החמה אינה נראית וממילא אור הלבנה זורח כאור שאר הכוכבים הנראים בלילה . ומעתה מבואר שכל זמן שהחמה תמה . והלבנה לבנה. לא היה אפשר בענין אחר מאחר שהחמה נבראת להאיר . והלבנה לא נבראת משום זה . א"כ כל

מנה הכתוב בטהורה · איל וצבי וגו' · מפני דלך קצרה ואין לך עוד טהורה ובעופות אין לך עוד טמאה : מאי קמ"ל · הא ודאי פשיטא דאי הוו טפי הוה מני להו : ה"ג יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבנו נקלף בידוע שהוא טהור · ואריפא סמיך דתנא כל עוף הדורס טמא ואם אינו דורס ויש לו עוד ג' סימנים דהוו להו ד' בידוע שהוא טהור : את רגליו · אצבעותיו : הקולט מן האויר · שכשזורקין לו מאכל קולטו לתוך פיו ומקבלו מן האויר : ציפרתא · מכירין היו שהיא טהורה וזה שמה : קולט ואוכל · שאינו מניחו לארץ עד שלא יבלענו : שכן . כמו שוכן : ונדמה . דומה להם במראיתו: דג טהור הוא. שהרי יש לו סנפיר וקשקשת כדמפרש : אפיקי מגינים . חוזק מגינים : אלו קשקשים . הסגורים וסתומים בו בדוחק : תחתיו חדודי חרש. חדודים של חרסים: אלו סנפירין. שחדודין ומחתכין כחרסים ובהם הוא בוקע את המים (בחוזק) [בדוחק] שלא יעכבוהו בפריחתו ופשטיה דקרא לשון *) (מורי) תחתיו חדודי חרש במקומו זהרורי שמש : **דליכחוש** חיליה . שמרוב שומנו הוא משירן : דלחזיוה אינשי . סימן הוא שמשיר פירותיו : **וטמא טמא** יקרא . צועק ואומר טמא הוא : **כובסא** . אשכול תמרים וסימן הוא שמשיר פירותיו: כי האי תנא · לבקש עליו רבים רחמים : **היום** הולך אחר הלילה . שחט האם משחשכה לא ישחוט הבת כל הלילה וכל יום המחרת אבל שחט האם ביום שוחט הבת בלילה דאין הלילה הולך אחר היום : **את** זו דרש . משום דבעניינא דקדשים כתיב אותו ואת בנו איצטריך למדרשה כדתניא בגמר':**מעשה** בראשית. ויהי ערב ויהי בקר בראשא ערב והדר בקר: **לא** יאכל בשר. תדיר שלא יעני :

*) גי' רש"ל אורים

ל שם ע"ב **תניא** רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבהמה טמאה מרובה מן הטהורה לפיכך מנה הכתוב בטהורה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכך מנה הכתוב בטמאים מאי קמשמע לן אכדרב הונא אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה : דף סה ע"א [פיסקא] אבל אמרו חכמים כל עוף [הדורס טמא] תניא בּרבן גמליאל אומר דורס ואוכל בידוע שהוא טמא יש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנוא) נקלף בידוע שהוא טהור ר' אליעזר בר צדוק אומר מותחין לו חוט של משיחהב) אם חולק את רגליו ב' לכאן וב' לכאן טמא ג' לכאן ואחת לכאן טהור ר"ש בן אלעזר אומר כל עוף הקולטג) מן האויר טמא ציפרתא נמי מיקלט קלטה אמר אביי קולט ואוכל קאמרינן אחרים אומרים שכן עם טמאים טמא עם טהורים טהור כמאן כרבי אליעזר דתניא גר"א אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו אפילו תימא רבנן שכן ונדמה קאמרינן :

לא דף סו ע"ב **תניא** ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דדג טהור הוא שנאמר (איוב מא) גאוה אפיקי מגינים וגו' אפיקי מגינים אלו קשקשים שבו (שם) תחתיו חדודי חרש אלו סנפירין שפורח בהם :

לעוגשו על שקרו וק"ל : [לויתן דג טהור הוא שנאמר כו' · ק"ק וכי יש להסתפק בו בדג טמא וכי יאכיל הקב"ה לצדיקים לעתיד דבר טמא וי"ל דיש לספק בלויתן שאינו כלל מין דג טהור ומין אחר טהור הוא כגון עוף הדר במים כמו בר אווזא ומייתי דדג טהור הוא שהרי יש לו קשקשים וסנפירים כשאר דגים טהורים וק"ל] :

בהמה המקשה פרק רביעי

דף עז ע"ב **תניא** אילן שמשירד) פירותיו סוקרו בסיקראה) וטוענו באבנים בשלמא טוענו באבנים כי היכי [דף עח ע"א] דליכחוש חיליה אלא סוקרו בסיקרא אמאי כי היכי דליחזיוה אינשי וליבעי רחמי עילויה וכדתניא (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים וכן מי שאירע בו דבר צריך להודיעו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים אמר רבינא כמאן תלינא כובסא בדיקלא כמאן כי האי תנא:

אותו ואת בנו פרק חמישי

דף פג ע"א [משנה] יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה את זו דרש רבי שמעון בן זומא נאמר במעשה בראשית (בראשית א) יום אחד ונאמר באותו ואת בנו (ויקרא כב) יום אחד מה יום אחד האמור במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה:

כסוי הדם פרק ששי

לב דף פד ע"א ית"ר (דברים יב) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון

עיון יעקב

וכה"ג נדרש פ"ק דף י' לדק משמים נשקף על הגשמים: **שבהמה** טמאה מרובה מן הטהורה · אפשר שהאי לדסמיך ליה כי אדם ובהמה תושיע ה' וכמו שישראל הקדושים והטהורים המה המועט כי רבה רעת האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו כן נפש הבהמה שיניקתם עיקר מן האדמה משא"כ העוף אשר תעוף יעופף בשמים ממעל ומתנה שכינה הקדושה והטהורה מרובים ממתנות הטמאים כן הוא בעופות : **לפיכך** מנה הכתוב בטמאים · אע"ג דאמרינן בפ"ק דפסחים שעקם הכתוב כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו היינו ח' או ט' אותיות אבל להאריך כולי האי דרך קצרה עדיף : **לויתן** דג טהור הוא ·

כתב מהרש"א מספקא ליה אם הוא עוף או דג טהור הגדל במים דבטמא לא קא מספקא ליה דאיך אכלי צדיקים ע"כ ובאמת אי משום הא לא תברא דלעתיד הקב"ה מתיר אסורים ותורה חדשה מאתו תצא וכדאיתא במ"י פרשת שמיני רמז תקל"ה ותקל"ו ע"ש ועי' בילקוט תהלים סימן קמ"ו · ומה שפירש"י פשטיה דקרא נראה דקשה לרש"י הא כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר ולמה ליה להביא שיש לו סנפיר לכן פירש"י לסוגיא מפשטיה דקרא וק"ל : **שלא** יאכל אדם בשר אלא לתיאבון · רש"י בחומש פרשה ראה פי' למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר ולפי שלאדם נאמר

ענף יוסף

ל גלוי וידוע כו' שבהמה טמאה מרובה מן הטהורה כו' שעופות טהורים מרובים על הטמאים כו' · קשה דבפדר"א פרק כ"ג איתא ועד שלא בא המבול היו הטמאים מרובים מן הטהורים ולה הקב"ה להרבות את הטהורים ולמעט את הטמאין קרא לנח ואמר לו הבא לך אל התיבה מכל בהמה טהורה שבעה שבעה · ומכל בהמה טמאה שנים שנים · ור"ל כשיצאו מן התיבה יהיו כל אבות הטהורים שבעה שבעה ואבות הטמאים שנים שנים וממילא יהיו הטהורים רבים על הטמאים · נמצא שאחר המבול בשעת נתינת התורה בהמות טהורים יותר מן הטמאים לפי דעת הפדר"א (גבול בנימין) ולא ידעתי מאי קשה ליה דהגמרא מיירי במין שבמינים שבבהמות הטהורים מועטים מן הטמאים · ובעופות המינים הטהורים מרובים מן הטמאים · אבל הפדר"א איירי שכל מין ומין מן הטמאים היו מרובים בכמות מן המינים הטהורים ודו"ק :

א פסחים דף ג ע"א: ב תוספתא פג ע"ש ג כ"ק דף לב ע"ב : ד דלא נימא הואיל דאיתקש לנחש דכתיב לויתן נחש בריח טמא הוא קמ"ל דהוא טהור ערוך ערך גא א : ה סוטה דף לב ע"ב נדה דף סו ע"א שבת דף סז ע"א מו"ק דף ס ע"א : ו תוספתא ערכין פ"ד ע"ש :

חדושי גאונים

אחד ואי' קבל השלמו' שהוא באפשרות הכח שנברא בגינו . וא"א להתהפך. אלא בהיות חמה לבנה . ולבנה חמה . וזה אינה מן השאלה . כמו שלא יקשה עלינו כל הנמצאות . ולמה לא היה סוס אדם. ואדם סוס . וכבר נתבאר בטול שאלה זאת . בענין פייסות שהיו במקדש.וכמו שנתבאר לעיל חלק זה פרק שבה עשר . אז חוזרה ושאלה שרגא בטיהרה מאי אהני. רצה לומר הזרה והשכילי' ושאלה טעם שנוי הנמצא בה יותר מכל הכוכבים שהיא מקבלת אורה מן החמה . עד שבסבה זו היא הולכת ותוסרת . וחוזרת ומתמלאה . כמנהג העולם ולכן שאלה מאיזה טעם . ולאיזה תועלת נעשה כזה · וזה שרמזה שרגא בטיהרא כו' ר"ל מאי תועלת בזו שאורה נתלה בטיהרא שהוא החמה עד שבסבה זו הולכת כמנהגה והשיב לה השם יתעלה . למנות בך ימים ושנים. ר"ל . שהוצרך להיות כך לתועלת קדוש החדשים ומועדים ושנים . שהוא ידוע שהכל תולה בחסרון ותוספ' הלבנה . ומולדה . אשר כל זה נמשך ממה שמקבלת אורה מן החמה . חוזרה ושאלה . בדידה נמי יממני כו' ר"ל. שתועלת כזה היה אפשר להמצא בלי שום חסרון ותוספ' הלבנה. כי כמו שאנו מונין שנה בשוב החמה שנית לנקודה שהיתה ראשונה כו' . כמו שתאמר בדרך משל שמשעה שהחמה היא ברא"ש טלה עד שוב שנית לשם הוא שנה . כמו שידוע . כן היה ראוי לברא הלבנה בדרך זה . שבשוב הלבנה שנית אל

המתורגמן. א) זיין קראָפּ אדער זיין מאגען . ב) ציהט מאן פאר איהם איין פאדען. שנור . ג) נימט אויף . ד) ווארפט הערונטער . ה) בעשמירט מאן איהן מיט רויטהע פארבע .

יכול יקח אדם מן השוק ויאכל ת"ל (שם) וזבחת מבקרך ומצאנך יכול יזבח כל בקרו ויאכל כל צאנו ויאכל ת"ל מבקרך ולא כל בקרך מצאנך ולא כל צאנך אמכאן אמר ראב"ע מי שיש לו מנה יקח בלפסו ליטרא ירק. עשרה מנה יקח לפסו ליטרא דגים. נ' מנה יקח לפסו ליטרא בשר. מאה מנה ישפתו לו קדרה בכל יום ואינך אימת מערב שבת לערב שבת. אמר רב צריכין אנו לחוש לדברי זקן א"ר יוחנן אבא ממשפחת בריאים הוה אבל כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך (ביתו) [כיסו] ירייצנה לחנוני אמר רב נחמן כגון אנו לוין ואוכלין. (משלי כז) כבשים ללבושך מגז כבשים יהי מלבושך (שם) ומחיר שדה עתודים לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה. (שם) ודי חלב עזים דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו. (שם) ללחמך ללחם ביתך לחמך קודם ללחם ביתך. (שם) וחיים לנערותיך אמר מר זוטרא בריה דר"נ תן חיים לנערותיך. מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין:

לג א"ר יוחנן [שם ע"ב] הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה אמר רב חסדא מ"ד (דברים ז) ועשתרות צאנך שמעשרות את בעליהן גוא"ר יוחנן כסא דחרשין ולא כסא דפושרין וה"מ בכלי מתכות אבל בכלי חרש לית לן בה ובכלי מתכות נמי לא אמרן אלא דלא שדי[א] בהו ציביא אבל שדי בהו ציביא לית לן בה וכי לא ישדי בהו ציביא נמי לא אמרן אלא דלא ציץ אבל ציץ לית לן בה. וא"ר יוחנן מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן ילבש כלי פשתן וישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים ואל ישב עמהם. ילבש כלי פשתן בביתנא רומיתא וישתמש בכלי זכוכית בזוגיתא[ב] חיורתא וישכור פועלים ואל ישב עמהם יבתורי דנפיש פסידייהו. דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי מ"ד (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט לעולם

רש"י

מבקרך · אם יש לו בעדרו יקח ואם לאו לא יקנה בשוק : כל בקרו . אם אין לו אלא שור אחד יזבחנו : לפסו . לקדירתו לשון אילפס : משקל ליטרא ירק . אבל בשר לא יאכל : דגים . היו בזול במקומו יותר מן הבשר : ישפתו . כשנותנים קדרה על הכירה קרי שפיתה : ואינך אימת . אלו האחרים שאמרת ליטרא דגים וליטרא בשר אימתי יאכלוה אם לא בכל יום : לחוש . ולהסתפק במזונות קלים : אבא ממשפחת בריאים . רבי יוחנן קרי לרב אבא : כגון אנו . שאין אנו בריאים : מי שאין לו אלא פרוטה ירייצנה לחנוני . ולא יסגף עצמו בעינוי וילטרך לבריות יותר : אמר רב נחמן כגון אנו . רב נחמן אחר דורו של רבי יוחנן היה ותמיד העולם היה משתנה והולך ולא היה בריא כאותן שבימי ר' יוחנן ולפיכך הוא אומר כגון אנו דאפי' אין לנו הפרוטה עלינו ללוות ולאכול : כבשים ללבושך . מקרא הוא בספר משלי קנה לך צאן ויהא לך הגיזין ללבוש : ויקח עתודים . צאן שיש לו מהם חלב לפרנסה וגיזין ללבוש : דיו לאדם . הכי משמע די חלב עזים די לך בחלבם ולא השחטם ותאכלם : תן חיים לנערותיך . לבני ביתך למד דרכי חיים להסתפק במזונות קלים : כסא דחרשין ולא כסא דפושרין . טוב לשתות כוס של מכשפות ולא לשתות כוס של מים פושרים שרעים הם לגוף : ציביא . שרשי עשבים ותבלין : ציץ . הרתיח : מי שהניח לו אביו מעות. כלומר מי שלא טרח בממון וקל בעיניו לאבדו זהו איבודו : ילבש כלי פשתן . שהם יקרים ולפי דרכנו למדו שהטווה אלה מאבד ממון ויזהר אדם מהם : ביתנא רומייתא . יקר היה : בתורי . ישכור אדם פועלים וימסור להם שוורים שלו לחרוש והם יכחישו השוורים (ויסחבום) [ויסקבום] ביערות ובכרמים והמלאכה לא יעלה לכלום שאינם (חסים) [חוססין] לכך : טוב איש חונן. דליס ומלוה אותם וטוב המכלכל דבריו במשפט לפי

תוספות

הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה . וא"ת האמרינן בפ' מקום שנהגו (דף נ:) העוסק בבהמה דקה אינו רואה סימן ברכה ואומר ר"ת דהתם בישוב ומשום עין הרע אבל הכא איירי בחורשין דלא שלטא בהו עינא : [בתורי' ר"ח גרים בתוורי פירוש בקרים הרי"ף

מהרש"א

ואינך אימת מע"ש לע"ש כו' · פרש"י אלו האחרים שאמרת ליטרא דגים כו' עכ"ל ע"ש והוא דחוק דלא יהיה קאי כמי אליטרא ירק שאמר דאי לאו בכל יום מה יאכל ולולי פירושו נראה לפרש דאכולהו קאי בין אמי שיש לו מנה ובין אמי שיש לו י' מנין ובין אמי שיש לו נ' מנה דלא יאכל רק ליטרא בשר הני כולהו לאימת יאכלו בשר בריוה וקאמר מע"ש לע"ש וק"ל : מגז כבשים כו' · פרש"י קנה לך כו' ואין זה במשמעות הכתוב ונראה לפרש כעין שאמר הכא שיפחות האדם באכילתו ולא ילך אחר המותרות כן אמר לענין מלבושיו שלא יבקש לו בגדי משי חשובים אלא מגז כבשים דהיינו בגד צמר ללבושיך ובמאכליו אמר כאן אל תבקש בשר ללפת בו הפת כי די לך חלב עזים ללחמך דהיינו ללפת בו הפת · ואמר לחמך קודם כו' · דלכך לא כתיב ולחם ביתך בוי"ו · ומסיים תן חיים לנערותיך · דבימי נערות תרגיל ולמוד עלמך ליתן חיים לנפשך דהיינו רק לקיום הנפש ולא תבקש מיתרות ועוד יפורש לקמן וק"ל : עשתרות שמעשרות את כו' · רש"י הביא דרש זה בפרשת עקב וכתב הרא"ם בפרשת תבא דגם לפי זה יהיה עשתרות מלשון חוזק ולא מלשון עושר ע"ש ומתוך שמעתין לא משמע כן וק"ל : ורוצה לאבדן וכו' · עיין פירש"י ועי"ל כמשמעו

עיון יעקב

בעלבון תאכל לחם כל ימי חייך לכך נאסר לו לאכול בשר כדאיתא בסנהדרין דף נ"ט ואף דשם נלמד מקרא דלכם יהיה לאכלה שנאמר קודם שחטא י"ל שנאמר כן ע"ש סופו שגלוי לפניו שיחטא : **ואינך** אימת · פירש מהרש"א הנך כולהו לאימת יאכלו בשר בריוות וקאמר מע"ש לע"ש כי כל מזונותיו של אדם קצובין לו חוץ מהוצאת שבתות וי"ט : **אמר** רב צריכין אנו לחוש לדברי הזקן · אפ"ה אמר רב גופיה בעירובין דף נ"ד בני אם יש לך היטב לך כי אין בשאול תענוג : **לחמך** קודם ללחם ביתך · י"ל דאתי לאשמעינן דלא תימא כמו דאמרינן אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לפני בהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת אבל בבני ביתו אינו כן אלא מאכלו קודם ומ"מ יש לכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו כדאיתא בסמוך רק לענין קדימה קאמר ועמ"ש מהרש"א בסמוך ועיין בכתובות דף ס"א ובחידושינו שם דמ"מ ממדת חסידות יש להקדים לעבדו תחלה ע"ש : **הרוצה** שיתעשר יתעסק בבהמה דקה · עיין בתוספות היינו בחורשין אבל בישוב אפילו בחו"ל אינו רואה בכן סימן ברכה משום עין הרע ומהרש"א פרק מקום שנהגו לא הבין כן מדברי התוספות שם ונתעלם ממנו דברי תוספות כאן : **מי** שהניח לו אביו

מ"ד טוב איש חונן ומלוה וכו' · נראה שהוקשה לו דהיל"ל חונן ומלוה ויכלכל לזה דרש כו' לכך לא אמר ויכלכל דבריו דקאי אחונן ומלוה דלעיל אלא מדבר בכל אדם טוב לו שיהיה מכלכל במשפט דבריו ואפשר דדייק למנקט הכא לעולם יאכל אדם כלומר בין שיהיה חונן ומלוה ובין לאו לעולם יכלכל דבריו במשפט · וגם י"ל כפשטיה דקרא דקאי אחונן ומלוה ואמר לעולם אע"פ שאינו צריך ללות ולאכל אלא הוא חונן ממעותיו ומלוה לאחרים והייתי סבור שיאכל וישתה בריוה כיון שיש לו להלוות לאחרים כ"ש להוצאת עצמו לז"א לעולם יאכל אדם פחות ממה שיש לו בידו ולא יחשוב שיעור מה שחנן ומלוה אלא שיעור הנשאר לעצמו ומאותו השיעור יכלכל דבריו במשפט וגם עתה יצדק לומר יכלכל ולא אמר ויכלכל לפי שהוא נדרש טוב איש החונן ומלוה שיכלכל דבריו במשפט כי בזה תהיה צדקתו עומדת לעד :

עין יוסף

לב כבשים ללבושך · מקרא הוא בספר משלי (רש"י) ורלה בזה שאפי' שלמה המלך שנהג עצמו בגדלות כמה שאמר בקהלת הגדלתי מעשי וגו' מ"מ אמר ברוח הקודש שלא ילך אדם אחר המותרות ואמר כבשים ללבושך ר"ל שלא יבקש לו בגדי משי חשובים · אלא מגז כבשים דהיינו בגד צמר בלבושך · ומחיר שדה עתודים לעולם ימכור שדה ויקח עתודים הם הצאן שיש לו מהם חלב לפרנסה וגידין ללבוש שלא יבקש בשר ללפת בו הפת כי די לו חלב עזים · כמו שאמר

המתורגמן, א) גלעינט, געוויקט, ג) קריסטאל,

יד יוסף

א תוספתא ערכין פד ע"ב : ב יתכן להיות ללפסו וכן עוד שני פעמים דבסמוך צריך להיות ללפסו וכן איתא בשאילתות וכ"ה בערוך ערך לפס: ג ב"מ כט ע"ב: ד שם לע"א עג ע"א:

חדושי גאונים

הנקודש שהיתה ראשונה. יהיה הודש. בדרך משל כי תסבב הגלגל בכ"ט י"ב תשל"ג חלקי' מנקודו' טלה אל נקודות טלה. ואז יהא ראש חודש כמו שאנו מונין השנה . וזה לה התשובה . יקראו הצדיקים על שמך . רצה לומר . שהיא נבראת הסירה ויתיר'. להיות רמז גדול לצדיקים שיעמדו בעולם שהם כדמות הלבנה . וכמו שאנו אומרים בקדוש הלבנה. עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה . וכבר ידוע כמה האריך בעל עקידה פרשת בא שער ל"ח דוגמת הלבנה לישראל בשנים עשר דברים נגד י"ב שבטים . מהם דברים שנזכרו במדרשות והאחד הוא מה שדרשו ז"ל. החודש הזה לכם . במצרים הודיע שאין מלכותן קיימת רק ל' דורות כו' . המשה עשר דורות מאברהם עד שלא נתמלא דיסקים של לבנה כו' . וידוע כי עיקר מלכות ישראל נקרא על שם דוד כמו שנאמר מלכות בית דוד . על כן דברו במדרש זה שני דוגמא אלו יעקב הקטן . דוד הקטן . כי אלו הם עיקר דוגמות הכוללים כל האחרים. לא הוי מיתבא דעתה. אמר הביאו עלי כפרה וכו' . להיות כי טעם זה איננה סבה עלמי' . רק סבה היקשי והוא חלוש מאד . ע"כ אמר הביאו עלי כפרה כו'. על דרך מה שנאמר עלי קללתך בני . רצה לומר הביאו כפרה בר"ח . וענין הקרבן הוא המורה ענין הדוש העולם כמו שנתבאר מכל מה שקדם למעלה . ולכן אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה . ותאמינו

היכולת הוא עומד על צרכיו ולא בכל תאות לבו : פחות ממה שיש לו . פחות מכדי היכולת וילבש ויתכסה לפי היכולת שלא יתבייש : ויכבד אשתו . יותר מלפי היכולת : יאניבא . תולעת האוכלת פשתן : [על בוביתא דמיא . מי המשרה שהפשתן שם : דמורח דמא . יריח התולעת ויברח שסגולה הוא לדם שוף]: בני הגולה . לאו אנשי כנסת הגדולה קאמר אלא בהנך דורות אחרונים קאמר שהתחילו ללקות בני א"י ביינם ובפשתנם מפני שנתקלקלו הדורות ומשעלו מבני בבל לכאן שהיו חסידים פסקו כאן הזועות : ונתנו חכמים עיניהם בר' חייא ובניו . שבזכותם באה טובה זאת . ר' חייא ובניו מבבל עלו כדאמרינן בשלהי פ"ק דסוכה (דף כ.) : זיקים וזועות ורעמים ורוחות . מפרש בברכות בהרואה (דף נט.) דטלן קללה : זועות . הארץ מזדעזעת : רוחות . זעפא אשטורביי"ל : כדרב יהודה . דאמר זכותא דצדיקי לאחריני מהניא ולאו לדידהו בהאי עלמא : חנינא בני . הוא ר' חנינא בן דוסא ובימיו היה קול זה יוצא: דיו בקב חרובין. מתפרנס בצער ובצמצום : ליתן לו . מפני שהפסידו שכר ולקמן בעי שכר מצות מעשה או שכר הברכה : ברכת המזון. ד' ברכות הן ואיכא מ' זהובים ואי בתר מצוה אזלת טולה חדא מצוה היא: ה' צבאות שמו . אלמא חד הוא דבראינהו: נקוט לי זימנא . תן לי זמן : כי הוה בעי רבי מצרא . כשהיה רבי רוצה לסעוד: אמרו ליה . בני ביתיה. ההוא צדוקי שקבעת לו זמן קאי אבבא : אמר. רבי על עצמו המקרא הזה: ויתנו בברותי ראש. בסעודתי נותנין מרה לסוף איפכא דלא איהו הוה אלא צדוקי אחר הבא לבשרו על הראשון שעלה לגג ומת : מ' זהובים . שכר ד' ברכות שענה אחריהן אמן : לאותה משפחה . של מבשר :

לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלוין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם :

לד דף פה ע"ב רבי חייא נפל ליה יאניבא בביתניה [אתא לקמיה דרבי א"ל שקול עופא ושחוט על בוביתא דמיא דמורח דמא ושביק ליה] [דף פו ע"א] ומי נפל ליה יאניבא בביתניה והאמר רבין בר אבא ואמרי לה ר' אבין בר שבא משעלו בני הגולה פסקו הזיקים והזועות[א] והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם ונתנו חכמים עיניהם בר' חייא ובניו כי מהניא זכותייהו אעלמא אדידהו לא כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת :

לה דף פז ע"א תניא (ויקרא יז) ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסנו מעשה באחד ששחט וקדם חברו וכסה וחייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה למאי נפקא מינה לברכת המזון אי אמרת שכר מצוה אחת היא ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעין מאי ת"ש דא"ל ההוא צדוקי לרבי גמי שיצר הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא יצר הרים דכתיב (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח א"ל שוטה שפיל לסיפיה דקרא ה' צבאות שמו א"ל נקוט לי זמני תלתא יומי ומהדרנא לך תיובתא יתיב רבי ג' תעניתא כי הוה קא בעי (מיברא) [מיברך] א"ל צדוקי קאי אבבא אמר (תהלים סט) ויתנו בברותי ראש וגו' א"ל רבי מבשר טובות אני לך לא מצא אויבך תשובה ונפל מן הגג ומת א"ל רצונך שתסעוד אצלי א"ל הן לאחר שאכלו ושתו א"ל כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל א"ל כוס של ברכה אני שותה יצאת בת קול ואמרה כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים אמר ר' יצחק עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי וקוראין אותה משפחת בר לויאנוס :

כמשמעו כגון שהוא עושר ואינו רוצה שיתערבו בתוך מעותיו כי ירא פן יבא זה ויאבד את זה כדאמרינן בכתובות [א] בבת נקדימון וק"ל : לעולם יאכל אדם כו' ודרש ליה לקרא הכי טוב איש חונן לבניו ולאשתו לכבדם מלבושים נאים יותר ממה שיש לו דהיינו אם אין לו שיהא מלוה בשבילם אבל דברים הצריכים לו יכלכל במשפט שכלו דהייט אכילה ושתייה פחות ממה שיש לו ומלבושיו במה שיש לו וע"ז אמר לעיל מגז כבשים שיש לך ללבושך ואל תחפוץ במלבושי כבוד יותר משיש לך ואמר דיו שיתפרנס מחלב גדיים כו' דהיינו שלא יאכל הגדיים וטלאים הקטנים שיש לו אלא שיתפרנס בפחות דהיינו מחלבם ואמר לחמך קודם ללחם ביתך שהוא דבר ההכרחי לאדם אבל בכבוד דהיינו במלבושים נאים דקרי ליה למאי מכבדותיה אשתו ובניו קודמין לכבדם יותר משיש לו וק"ל : [ב"ק יוצאת ואומרת כל העולם כו' · מבואר במס' תענית] : מי שיצר הרים לא ברא רוח כו' · הצדוקי הזה נטה להאמין בשניות ואמר מי שברא הרוחני לא ברא הגשמי שהם ההרים ולכך שינה הלשון ברא בדבר רוחני ויצר בדבר גשמי והיה תשובת רבי לו שוטה שפיל לסיפיה דקרא כי התובתך בצידו ה' צבאות שמו כי ה' שהוא שמו המיוחד הוא ה' של שני הצבאות שהם הגשמי והרוחני וכה"ג איתא בסנהד' ששאל צדוקי אחד לר"ג כן והשיב לו ר"ג אלא מעתה גבי אדם דכתיב ויברא ויילר ה"נ כו' דכתיב גבי צלמו שהוא צלם אלקים דבר רוחני לשון בריאה וגבי יצירת הגוף כתיב וייצר ה' אלהים אדם מן האדמה וזה אין סברא שיהיו שני שותפין באדם אחד כדמסיק שם ויבואר זה במקומו שם : ויתנו בברותי ראש כו' · המינות נקרא ראש ע"ש הפסוק שורש פורה ראש ולענה וגו' ודו"ק :

תוספות

שאין מעמיקים המחרישה כראוי ומפסיד כל מה שזורע] : או ארבעים זהובים אתה נוטל · שתייה לא שייכא לשכר ברכה אלא היה רוצה לסלקו מברכת המזון לפי שהיה צדוקי וא"ת או כ' זהובים הל"ל דהא איכא בפה"ג שלאחר ברכת המזון וי"ל דסבר כמ"ד בערבי פסחים (דף קג:) דאין צריך לברך אכסא דברכתא אלא אכסא קמא ותו לא :

[א] מהרש"א ד"ה ורוצה . בכתובות (דף סו ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות דף יז ע"ב תענית דף כד ע"א : ב ב"ק דף לא ע"ב : ג סנהדרין דל"ט ע"א ע"ש : ד ולכן תיקנו לומר בברכה ראשונה שלפני ק"ש של ערבית ה' צבאות שמו (ריטב"א) :

חדושי גאונים

לדברי שהדשתי העול' כרצוני . אע"פ שאין לכל הדברים סבה ותכלי' מבואר. ובפרט ענין השנויי' הנמצאי' בכוכבים וגלגלים ושאר צבא השמים . אשר ענין מיעוט ותוספות סירה הוא אחד מהן . כי זהו מעמידנו על כוונת הרצון מחדוש העולם . ושאינו נמשך על צד שראו הפילוסופים שיש לכל הדברים סבות . וכמו שהאריך בזה הרב המורה פי"ט וכ"ב ה"ב מטעם שנתבאר פי"ט חלק זה . וידוע כי עיקר התכלית בבריאת העולם הוא רצון השם יתעלה . כמו שכתב הרב המורה ח"ג פ' י"ג . על כן אמרו בסוף המאמר כי עיקר תכלית מיעוט ותוספת הלבנה הוא רצון השם יתעלה. ושנעמוד ע"י זה על חדוש העולם . כמו שנתבאר מדברי הרב המורה בפרקים הנזכרים לעיל . על כן אמר הביאו עלי כפרה שמעטתי הירח. כלומר שזהו אחת מן הסבות שאין להן סבה ותכלית מבואר. רק אנו צריכין להודו' על חדוש העולם הנעשה ברצון השם יתעלה . והוא סוד הכפרה שמביאין ישראל . ולכן נאמר בו חטאת לה'. להיות. כי בו נגלה יכולת השם יתעלה בעולמו. ושאין העולם קדמון כאמונת הפלוסופים. ודע כי כבר כתב המורה ח"ב פ' כ"ב כי כל מה שאמר אריסטוטלוס עד גלגל הירח הוא מבואר הסיבה והטעם אמנם משם ולמעלה

עיון יעקב

מעות · עיין פרש"י כאן דלא פירש כמו בב"מ דף כ"ט ע"ש בחידושינו ומה שפי' מהרש"א שאינו רוצה לערבו תוך מעותיו אכתי קשה למה יאבדנו יפקרנו לעניים וצ"ע : שהם תלויין בו · וניזונין דרך צדקה כדאמרינן עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו ליתן להם בעין יפה גם אשתו ראוי לכבדה יותר מגופו ועיין בחידושינו יבמות דף ס"ב : כל עולם כו' ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין · ומ"מ אל אמונה ואין עול כיון שאין הצדיקים עובדים ע"מ לקבל פרס בעוה"ז אלא שיהיה שכרן מוכן לאחרים וכמ"ש בחידושינו בסוטה ספ"ק ע"ש ומ"ש בגליון עיין מהרש"א בתענית לא נמצא לפנינו כלום ומע"ש לע"ש ואפילו בשבת לא שינה מאכלו משום שינוי וסת או שהתענה כל ימי שבוע ובשבת אכל : למאי נפקא מינה לברכת המזון · ק"ק אמאי לא קאמר הנ"מ לענין כסוי דם עצמו דאם שחט שני חיות או חיה ועוף כל אחד בפני עצמו דקי"ל דסגי בברכה אחת ומ"מ כל חדא מצוה בפני עצמו היא כמשמעות הרא"ש בפסקיו וא"כ אם אמרינן שכר ברכה נותן רק יו"ד זהובים ואי אמרינן שכר מצוה כל חדא מצוה בפני עצמו היא וצריך לשלם כ' זהובים או יותר

עין יוסף

ודי חלב עזים ללחמך דהיינו ללפת בו את הפת · וזהו שאמר דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו ור"ל די לך בחלבם ולא תשחוט ותאכלם עם הפת· (רש"א ביתר באור) :

לה ארבעים זהובים. שכר ארבע ברכות שענה אחריהם אמן (רש"י) ונראה דאתא למימרא לאפוקי ברכת הזימון דמסתמא רבי בזימון אכל כמ"ש הרא"ש בפ' ג' שאכלו

ענף יוסף

לד כל העולם כולו ניזון בשביל כו' . לכאורה הדבר תמוה דנסי דזכותו היה שמור לו לעוה"ב . מ"מ כיון דהוה מסגיא בהאי עלמא נמי עד שהיה ניזון ממנו כל העולם כלו כ"ש שיועיל לעצמו שיהא ניזון ממנו גם הוא כאחד העם . ונראה לפי שהקב"ה ברא

המתורגמן, א) פייעריגע שטראהלען ,

דף פח ע"ב **היה** מהלך במדבר ואין לו (אפר) א[עפר] לכסות שוחק[א]) דינר זהב ומכסה היה מהלך בספינה ואין לו עפר לכסות שורף טליתו ומכסה בשלמא שורף טליתו ומכסה באשכחן אפר דאיקרי עפר אלא דינר זהב מנ"ל א"ר זירא (איוב כח) ועפרות זהב לו:

לו שם ג**אמר** רבא בשכר שאמר אברהם אבינו (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות דאפר פרה ועפר סוטה וליחשוב נמי עפר כסוי הדם התם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא:

לז שם ה**ואמר** רבא בשכר שאמר אברהם [אבינו] [דף פט ע"א] (שם יד) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת ורצועה של תפילין בשלמא רצועה של תפילין כתיב (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ותניא ר"א הגדול אומר אלו תפילין שבראש אלא חוט של תכלת מאי היא ודתניא ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני חשתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד דכתיב (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' וכתיב (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר דמות כסא. א"ר אבא קשה גזל הנאכל שאפילו צדיקים גמורים אינן יכולין להחזירו שנאמר (בראשית יד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים:

רש"י

במדבר. ארץ ציה שאינה מלמחת: דינר זהב. לקמיה יליף ועפרות זהב לו: [הנאה ליכא. במצוה זו דבלאו כסוי נמי הוה מישתרי בשר אבל באפר פרה איכא הנאה שמטהרו מטומאתו דאי לאו אפר אין לו טהרה עולמית]: עפר סוטה. מטיל שלום בין איש לאשתו ונקתה ונזרעה זרע: אם מחוט ועד שרוך. שלא רצה ליהנות מן הגזל: שרוך. רצועה: חוט של תכלת. לציצית: רצועה של תפילין. לקשור: בשלמא רצועה של תפילין איכא הנאה. דכתיב ויראו ממך: אלו תפילין שבראש. אות הן לכל כי שם ה' נקרא עליך: מאי היא. מאי הנאה איכא: מה נשתנה תכלת. שהזקיקתו תורה לציצית: שהתכלת דומה לים. שהחלזון מן הים הוא עולה אחת לע' שנה ומראית דמו דומה לים וים אנו רואין שדומה לרקיע ורקיע דומה [לספיר וספיר] לכסא הכבוד דכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר והוא כעצם השמים אלמא שמים דומין לספיר וספיר הוא כסא הכבוד דכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא וכשהקב"ה מסתכל בכסא הכבוד שלו נזכר במצוה זו שהיא כנגד כל המצות: הנאכל. הגוזל ואוכל קשה הוא לעשות

מהרש"א

בשכר שאמר אאע"ה ואנכי עפר כו'. ולפום ריהטא הוא דחוק וכי אילו לא אמר אברהם ואנכי עפר וגו' לא היה לטומאת מת טהרה עולמית ואפשר לפרש דאי לאו בשכר אברהם היה הכשר הזאת טהרת טמא מת בעניינים רחוקים אשר מציאותם היה קשה אמנם בשכר שמיעט אברהם את עצמו שאמר ואנכי עפר ואפר זכה להיות הכשר והזאת טהרתם בעניינים אשר קלים מציאותם שהם עפר ואפר והזכות הוא מן הדומה לדומה שבזכות שאמר ואנכי עפר בתחלת יצירת אדם כמבואר לקמן בסמוך זכו לעפר סוטה שעי"ז תזכה להוליד בן כאברהם כמבואר בפ' כשם ובזכות שאמר ואנכי אפר במותו זכו לטהר באפר טומאת מת וק"ל: זכו לב' מצות לחוט כו'. דעיקר תפילין וציצית טעמם מבואר בתורה אבל מצות הנוספות בכ"א דהיינו בציצית חוט אחד של תכלת כדכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל וגו' וכן הקשירה בתפילין דוקא ע"י רצועות קמיירי הכא ומהא דקאמר הכא בשלמא רצועה דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו' יש להביא ראיה לפרש"י בפ' התכלת שפירש אלו תפילין שבראש כו' מפני שיש על של ראש שי"ן ודל"ת שהוא רוב השם כו' ודו"ק ועיין בתוס' פ"ק דברכות דף ו': מפני שתכלת דומה לים כו'. יראה שרמז בזה קישור שלשה עולמות זה בזה מלמטה למעלה ברצון הש"י והוא שאמר הים שהוא כלל עולם התחתון כפי טבע הבריאה שהיה העולם כולו מים במים עד מאמר יקוו המים והנה הוא מתדמה ומתקשר ברקיע שהוא עולם האמצעי ורקיע שהוא כלל עולם האמצעי הוא מתדמה ומתקשר בעולם המלאכים הדומים לאבן הספיר כי המה ספירים בזכותם וצורתם ואבן הספיר שהוא עולם המלאכי' הוא מתדמה ומתקשר בכסא כבודו יתברך ויתעלה והוא שאמר במצות תכלת וראיתם אותו וזכרתם וגו' ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' לעשות ח"ו פירוד בקישור הג' עולמות שזכרנו ודו"ק: קשה גזל הנאכל שאפילו כו'. יראה דודאי הכא לאו גזל מקרי דאל"כ איך אמר אברהם על מה שהיה בעין וחלק

יד יוסף

א כצ"ל כ"א בסרי"ף והרא"ש והכי איתא שם היה מהלך במדבר ואין לו עפר לכסות שורף טליתו ומכסה היה מפלך בספינה ואין לו עפר לכסות שוחק דינר זהב ומכסה: ב סוטה דף טו ע"א: ג ב"ר פ' מט ילקוט סדר וירא סוטה דף יז ע"ש: ד בילקוט רמז פ"ג איתא עפר סוטה ואפר פרה וגירסא זו עולה יפה למבין מדעתו: ה ב"ר פ' מג ילקוט שם סוטה דף יז ע"א: ו ברכות דף ו ע"א ודף נז ע"א מנחות דף לה ע"ב סוטה דף יז ע"א מגילה דט"ז ע"ב: ז סוטה שם ע"א מנחות מג ע"ב: ח ספרי סדר שלח פיסקא קטו. במד"ר פ"ד מנחות דף לה ע"ב סוטה דף יז ע"א במדבר רבה פי"ד תנחומא סדר שלח ירושלמי ברכות פ"ק. שוח"ט מזמור כד. ובמדבר רבה פ' טו. זוהר סוף חלק ג' דף ש"א סימן ה' ספר הבהיר דף יא:

חדושי גאונים

הוא כדמות סברא בלבד. וא"כ חסרון ותוספות הירח בלא ספק הוא מורה על ענין רצון וכוונת הבריאה. ולכן ציוה השם יתעלה להביא קרבן כל יום ראש חדש. שהוא היום שהירח נגלה בו. ומשם אנו עומדים על סוד כל הקרבנות. כי מאיש אחד ילקח ראיה לכל המין. ומן הירח אנו עומדים על ענין כל שאר הנמצאים. שכולן ברואים. והוא סוד כל הקרבנות. ולכן נאמר חטאת לה'. כי הוא ענין אלהי. ומקיים בידינו ענין אמונת אלהים. וזהו הנראה לי במאמר זה מענין קטרוג הלבנה. ואמרם הביאו עלי כפרה. ואף כי בארתי לקמן פמ"ז מ"ע כוונות אחרות במאמר זה. מכל מקום אמרם לשון הביאו כפרה עלי לא יתפרש בענין אחר אלא כמה שכתבתי. ונראה עוד לפרש על דרך הפשט באמרו הביאו עלי כפרה. כי כבר כתב הרב

עיון יעקב

לפי מה שהם ואולי י"ל דסתם גמרא קאמר הנ"מ הזה לענין ברכת המזון לפי מה דידע מהמעשה דפשיט משם שהוא בברכת המזון אבל באמת יש נ"מ טובא: **בשכר** שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר. עיין בחידושינו בסוטה פ"ב דף י"ז מה מדה כנגד מדה יש בזה:

בשכר שאמר אברהם אבינו מחוט ועד שרוך נעל. שלא רצה ליהנות משלהם לכך ניתן לבניו שתי מצות אלו שיראו מהם בתפילין כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וכן בתכלת שרומז לכסא וכשהשם שלם והכסא שלם אז יהיה הגאולה שלימה כדכתיב כי יד על כס יה

ענף יוסף

עולמו במדת הדין ובמדת הרחמים כמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. שאילו ברא כולו דין אם היו באין לידי עבירה לא היו מתקיימים אפילו שעה אחת ואלו ברא כולו רחמים לא נענש אדם מעולם. לכך שיתפם יחד שאם יתחייב העולם יתן לכל אחת מן המדות חלק אחד דהיינו חצי העולם למדת הרחמים וחציו למדת הדין. ולפי שהגדול בדורו אותו שאין כמוהו בישראל בחסידות ובחכמה שקול הוא ככל הדור לפיכך כשישראל חייבים ויצא הקצף מאת ה' ח"ו וצריך ליתן למה"ד ולמה"ר לכל אחת חלקה מחצה על מחצה. מה הקב"ה עושה מחלק את ישראל לשני חלקים שוים. דהיינו גדול הדור ההוא הוא חלק אחד וכל ישראל הן חלק השני. כי שניהם שקולים הם זה כזה כי כולן תלויין בו. נמצא לפי שהקדים הקב"ה מדת הרחמים למה"ד כדפרש"י בחומש לכך נוטל מדה"ר את חלקה תחלה החלק היפה דהיינו כל הדור בכדי לקיים העולם. ונשאר חלק השני הצדיק לחלק מדה"ר. לכן נידון רבי חנינא ביסורי רעב להתפרנס בצער ובצמצום (תורת חיים וע"ש עוד):

לה **אלא** דינר זהב מנלן אר"ז ועפרות זהב לו. לא שהיתה כוונתו שזהב הוא שם נרדף לעפר או עפר שם לזהב. אך כוונתו כמו שלא אמרנו מה שם אבן סתם הכתובה אם לא נדע שמו לפי הענין. ספיר. נופך. וכמוהו מאבנים טובות. בטרם נדע שגם אבן נמצאת ששמה ספיר וכמוה. אמנם אמרנו שהיא אבן התנובה מהר כאשר באמת השם הזה מתחלה נגזר עליה. אבל אחר שידענו שיש גם אבן ששמה ספיר. שהם. וישפה. יש להבין במלת אבן כל אבן. טובה. ורעה. יקרה. ותנובה מהר. ככה לא נבין במלת עפר בלתי עפרות תבל הלקוחה מהארץ. והכתוב נוה וכסהו בעפר. א"כ אין רשיון לנו לכסות זולת כעפר הארץ. אבל כאשר נמצא ועפרות זהב. ראינו שיש גם עפר שהיא זהב נוכל להבין ג"כ במלת עפר עפרות זהב. כמו אבק הארץ. אבן לא יובן ממנו כי אם זהב שחוק דק כעפר. כאשר הוא בבואו מארץ ליד חופרים ברוב מקומות. טרם בואו לכור. לכן דקדק החכם הנ"ל להביר רק זהב שחוק מהמקרא:

לז **מה** נשתנה תכלת מכל הצבעונים כו'. לכאורה איכא למידק לטעם זה מפני שדומה לכסא הכבוד מה נשתנה תכלת לקלא אילן. ונראה דהיינו שדקדק רש"י ז"ל לפרש דמראית דמו דחלזון דומה לים. ונד ליה מפשוטו דמשמע דצבע התכלת דומה לים אבל

עץ יוסף

סי' ג' שמצוה לחזר אחר הזימון. מ"מ העונה אחריו עונה ג"כ בל' ברכה ולא באמן בלבד. הלכך אין כאן שכר ברכה כיון שהעונה ג"כ מברך כמו הוא (לחם חמודות):

לן **אפר** פרה. וקשה היכי אמרינן שבזכות אברהם הוא דמשמע הא לאו הכי לא ניתנה מצוה זו והלא המצות ראויות לזכות בהן את ישראל וכיון דצריכה לטהרת ישראל היכי תמנע מהם ויניחם בטומאתם והלא צריכים ליכנס בביהמ"ק בטהרה וכמו שנתן שאר מיני טהרה טבילה ואגודת אזוב ראוי לתת להם מין טהרה זו. וי"ל דאי לאו בשכר אברהם היה הכשר הזאת טהרת טמא מת בעניינים רחוקים אשר מציאתם היה קשה. אבל בשכר אברהם זכו לטהרה בדבר קל כזה. [מהרש"א בביאור יותר]: ועפר סוטה. וקשה הא בלא אברהם היו צריכין למצוה זו שלא ירבה ממזרות בישראל אם זונה היא ואם נקתה מזרעת זרע ומבטלת לעז מעל בניה. יש לומר שבלא אברהם לא היה צריך לעפר סוטה שלקדושת ישראל היה מספיק שהאשה החשודה שתאסר עליו כדין הנוהג עכשיו ולא היה מצוה למחות השם הקדוש אלא בזכות אברהם זכה לעפר סוטה להנאת ישראל שיהי' שלום בין איש לאשתו ולא יצטרכו לגירושין. ועוד שתודע קדושתם (יפ"ת בב"ר פרשה מט סי' כג):

לז **בשכר** שאמר אברהם אם מחוט כו'. מיתורא דריש דלמה לו להאריך בספור דברי אברהם שבהם שפת יתר ולימא מ"ש אם אקח מכל אשר לך דכייל הכל. אלא דרמיז לן שניתן לו שכר כנגד דברים אלו ממש (יפ"ת): אם מחוט ועד שרוך. שלא רצה ליהנות מממון סדום אף דלא היה בזה גזל

רש"י

לעשות תשובה: כאפרכסת. טרמויי"א: לא מרובכם. לפי שאין אתם מרבין עצמכם אלא ממעטין לפיכך חשק בכם כי אתם המעט ממעיטין עצמכם בעניו: נמרוד. מלך בדור הפלגה היה ולכך נקרא שמו נמרוד שהמריד כל העולם במלכותו על הקב"ה: מושב אלהים ישבתי. שבנה לו ז' רקיעים של נחשת ועלה וישב עליהם: תולה ארץ. על זכות אותן שנחשבו כבלימה: שבולם עצמו. סוגר את פיו ודומה לו בבכורות (דף מ) פיו בלום ורגליו מבולמות: ומתחת. מי שנדרס תחת הכל הוא זרועות עולם: האמנם אלם. [אומנות] יפה הוא האלם אבל צדק

גמרא

לח שם א"ר יוחנן משום ר' אלעזר בר' שמעון כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כאפרכסת[א] (דברים ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' אמר להם הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפי' בשעה שאני משפיע[ב] לכם גדולה אתם ממעטין (את) עצמכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמר לפני (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר למשה ואהרן אמרו (שמות טז) ונחנו מה לדוד אמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש אבל עכו"ם אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר לפרעה אמר (שמות ה) מי ה' לסנחריב אמר (מ"ב יח) מי בכל אלהי הארצות וגו' לנבוכדנצר אמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב לחירום מלך צור אמר (יחזקאל כח) מושב אלהים ישבתי בלב ימים אמר רבא ואיתימא ר' יוחנן גדול שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ואילו במשה ואהרן כתיב ונחנו מה [ואמר רבא ואיתימא רבי יוחנן אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן כתיב הכא ונחנו מה] וכתיב התם (איוב כו) תולה ארץ על בלימה:

לט שם א"ר אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנא' (שם) תולה ארץ על בלימה רבי אבהו אמר מי שמשים עצמו כמי שאינו שנאמר (דברים לג) ומתחת זרועות עולם. א"ר יצחק מ"ד (תהלים נח)

מהרש"א

האנשים אשר הלכו אתי יקחו חלקם וגו' ועוד דכבר מחל מלך סדום על הכל שנאמר והרכוש קח לך וגו' ועוד כנראה מענינו שמלך סדום לא היה יכול להציל ואמרינן בהגוזל בתרא [א] דאפילו לא אמר אני אציל לעצמי הציל לעצמו אלא שאברהם ממדת חסידות לא רצה ליהנות כמ"ש שלא תאמר אני העשרתי וגו' והכא ה"ק קשה גזל הנאכל בגזלן דעלמא שקשה לו לעשות תשובה ולשלם לכ"א מה שכבר גזל כההיא איתתא שאמרה ריקה [ב] אפילו אבנט כו' ומביא ראיה מאברהם שהרי לא היה רוצה ליהנות והיה בעיניו כגזל ואעפ"כ אמר רק אשר אכלו הנערים שקשה היה בעיניו לשלם מה שכבר נאכל ודו"ק: נתתי גדולה לאברהם כו'. מבואר ברוב גדולת האדם יזכיר שפלות בריאתו ולזה אברהם הזכיר שפלות תחלת היצירה שנבראת אדה"ר מן האדמה וז"ש ואנכי עפר בתחלת היצירה ואפר בסוף ע"ש ואל עפר תשוב ואהרן ומשה הוסיפו בשפלות יצירת שאר כל אדם אף שיצירת האדם היה מדבר שיש לומר עליו מה שהיא האדמה אבל אנחנו מה היתה יצירתנו מטפה סרוחה של כלום מה היא וזה"ש אין העולם מתקיים אלא בשביל משה כו' ר"ל כי בזה השפלות היצירה שאמרו מה מתקיים מאדה"ר ואילך שאין כאן יצירה אלא מטפה סרוחה ודוד אמר אנכי תולעת וגו' הזכיר שפלות היצירה פרטית שהיה בו לפי מה שאחז"ל שהיה ראוי להיות נפל ביצירתו אלא שניתן לו ע' שנים שהיו חסירים לאדם בשביל חטאו עד שנים יומו של הקב"ה וע"ז אמר ואנכי בתחלת יצירתי ראוי להיות נפל לבא מיד לרימה ותולעה אבל מהחסד אלקים היה שניתן לי ע' שנים ולחרפת אדם

עיון יעקב

ועיין בחידושינו סוף פ"ב דסוטה: נתתי גדולה לאברהם. קחשיב ארבע גדולות לפי שיש כמו ארבעה כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהם ובכל גדולה של ארבע גדולות אלו השפילו עצמן אברהם שהיה לו כתר שם טוב כדכתיב ואגדלה שמך וכן הוא במדרש קהלת וי"ו שהוא נקרא בשביל כך כתר שם טוב ואפ"ה השפיל עצמו ומשה היה לו כתר תורה ואהרן כתר כהונה ודוד כתר מלכות וכולן השפילו את עצמן לכך חשק בהם כי אני את דכא: אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן. שיש בהם ג"כ שלשה דברים שהעולם קיים כדאיתא באבות על הדין ועל האמת ועל השלום כי הדין זה משה כדאיתא פרק קמא דסנהדרין משה אמר יקוב הדין את ההר ומשה בכל ביתי נאמן וגם באהרן כתיב תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו במישור ובשלום הלך אתי וכתיב נמי וענוים ירשו ארץ: בשביל מי שבולם עצמו בשעת מריבה. כי האי תגרא דמי לבדקא דמיא כיון דרווח רווח כדאיתא פ"ק דסנהדרין וזה שבולם עצמו בשעת מריבה שלא ירויח יותר אוחז מדת הקב"ה כדאיתא בחגיגה דף י"ב אר"ל בשעה שברא הקב"ה את עולמו עמודי שמים ירופפו היה הים מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה ויבשו שנא' גוער בים ויבשהו לכך העולם מתקיים וזה כונת הפסוקים שם תולה ארץ על בלימה צורר מים בעביו וגו' עד

עץ יוסף

דמדינה לא בעי השבה כשמציל מן הגויים אלא דהחזיר משום קידוש השם. ולהודיע בטחונו הגדול בהקב"ה שהוא יפרנסו ולא יאמר מלך סדום אני העשרתי את אברם לכן בזכות זה זכו בניו לב' מלות:

לח בהגדה. וכן הגירסא בערוך ערך אפרכסת בהגדה. ובילקוט וירא על פסוק וה' פקד את שרה. ועיין בילקוט בראשית סימן כ' וכן בילקוט האזינו: כאפרכסת. הוא הכלי שעל הרחים שנותנין שם התבואה ומתמת נדנוד הרחים הוא מתנועע ומתנודד תמיד ומחמת התנועה נופלים גרעיני התבואה תמיד לרחים מעט מעט שאם יפול לרחים הרבה ביחד לא יוכל לטחון ויתקלקל הכל והרחים טוחנים התבואה ונעשים קמח שממנו עושים לחם לחיים של הברואים. ודמו חז"ל את האוזן לכלי האפרכסת לענין התורה לחיי עולם הבא שהאוזן מקבל לשמוע דברי תורה הרבה והלב הוא תוצאות חיים לכל האברים וגם לאוזן וע"י חיים ותנועת הלב יש כח באוזן לשמוע ולקבל דברי תורה וליתן ללב מעט מעט שתוכל הלב להתבונן כי אם יתן אל הלב הרבה ביחד לא ידע מאומה ומתבלבל דעתו. ואם יתבונן מעט מעט תכנס דעת לנפשו. וע"י האוזן והלב יקנה לו חיי עולם הבא וכמ"ש שמעו ותחי נפשכם: לא מרובכם. לפי שאין אתם מרבין עצמכם אלא ממעטין לפיכך חשק בכם כי אתם המעט ממעיטין עצמכם בענוה וכל זה שהם ממעטים עצמן ממה שאין הלב הישר מניח עצמו להתפתות משום מעלה אשר יבאוהו בידעו באמת שכבר לא מפני זה יוצא מידי שפלותו מצד החסרונות האחרות שאי אפשר שלא יהיו בו. ועוד אפילו באותם המעלות עצמם שהשיג לא הגיע ודאי לתכלית האחרון. ועוד אפילו לא יהיה בו חסרון אחר אלא היותו ב"ו ילוד אשה די לו זה והותר לפחיתות וגריעות עד שלא יאות לו הסכמה כלל כי כל מעלה שהוא משיג אינו אלא חסד אל עליו שרוצה לחון אותו עם היותו מצד טבעו וחומריותו שפל ונבזה עד מאד על כן אין לו אלא להודות למי שחננו וליכנע תמיד יותר (מסילת ישרים פרק כב):

ענף יוסף

כוונתו לתרץ קושיא זו דתכלת וקלא אילן צבע אחד הם ואינם דומות לים. רק דם החלזון הוא הדומה לים וכשבא דם זה על הצור נשתנה מראיתו מחמת הצמר ודומה לקלא אילן. ולכן נצטוינו על התכלת משום דם חלזון. עוד יש לומר דאין קושית ר"מ מפני מה צונו הקב"ה דוקא במצות תכלת דעל זה יש טעם ברש"י סוף פ' שלח לך דמצוה זו לזכור מכת בכורים דתכלת לשון תיכלא שהוא שכול הבכורות. ולפי טעם זה אין קלא אילן בכלל. אבל קושייתו מה הנאה יש לנו בתכלת מצאר לבעונים כמ"ש לעיל דבשכר שאמר אברהם אם מחוט זכינו לחוט תכלת דמשמע שיש לנו הנאה בצבע זו. וה"ה אם היה המצוה בקלא אילן היה לנו הנאה ז. אלא שהמצוה צריכה להיות דוקא בתכלת ע"ש תיכלא כמ"ש לעיל (תבואת ראש):

[א] מהרש"א ד"ה קשה. בהגוזל בתרא. (דף קטז ע"ב): [ב] שם בא"ד. כההיא איתתא כו' (כ"ק דף לד ע"ב):

יד יוסף

א בילקוט איתא אלעזר:

חדושי גאונים

המורה ח"ג פ' מו כי נאמר העאת לה' בקרבן ראש חדש. כדי שלא ידמו המביאי' שהם מביאין ללבנה. כמו שהיו עושין המצריים בהקריבם ללבנה כל ראש חודש קרבן. לכן נאמר בו חטאת לה'. ולא ללבנה. ואין לחוש לזה החשש בשעירי הרגלים. ולא בזולתם. אחר שהימי' אינן ימים מסויימים ללבנה. ונראה שלזה אמרו כאן ז"ל דלא מיתבה דעתה. רצה הקדוש ב"ה לפייסה ולעשות לה כבוד שיקריבו ישראל כל יום ראש חודש קרבן. והוא לה לכבוד ולהפארת. אף על פי שכוונת הקרבן להשם יתעלה. והנה אף על פי שיש בזה קצת חשש לומר שהוא ללבנה. ויש בזה קצת חשש עבודה זרה חס ושלום. על כן אמר הביאו עלי כפרה. רוצה לומר. סמכו עלי שאני מצוה ולא תחושו לדברי הטועים. ועכ"פ הפירוש הוא כאמרו עלי קלנתך בני והוא מבואר (תורת העולה)

(שייך לסימן לז) ואמר רבא בשכר שאמר א"א אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת ורצועה של תפילין כו'. הרגישו רז"ל כי זה המאמר אין לו גזרה שהרי במאמר ואם אקח מכל אשר לך. חלוק הוא לעצמו במלת ואם. וגם מאמרו מחוט ועד שרוך נעל: אין בעניננו לא מרחק חכמה (כאילו תאמר מקטן ועד גדול) ולא

המתורגמן, א) רומפף (מקום שנותנים החטים ברחיים), ב) איך טהיילע זיא צוא פילע.

מרחק היכל. אם נאמר שהוא נסמך אל מאמר ואם אקח גו'. כי בשגם כי מאמר הרימותי ידי אל ה' גו'. שפירשוהו המפרשים שהוא לשון שבועה. הוא מאמר גדול יתר מאוד. והיה די לו שיאמר כי נבעתני ע"כ פירשוהו חז"ל. לפי הכוונה הפנימית. שר"ל ידי העניקת בפעולות האנושיות. ארציות. אינני מייחס לעצמי או לזולתו מבני אדם. אשר הוא לי סבה אמצעיית. להצלחה אנושיית אבל מעולם אני מייחס אותה אל ה' גו'. אשר קונה שמים וארץ (ע"ד מי זה אמר ותהי ה' לא צוה) והמשיך לזה את המאמר הבא אחריו אם מחוט ועד שרוך נעל כלומר בין החוט בין השרוך נעל אשר המה ענינים קטנים נבזים

האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם יכול אף לדברי תורה תלמוד לומר צדק תדברון יכול יגיס דעתו[א] תלמוד לומר מישרים תשפטו בני אדם :

גיד הנשה פרק שביעי

מ דף צ ע"ב תנן התם אתפוח[ב] היה באמצע המזבח פעמים היה עליו כשלש מאות כור אמר רבא גוזמא בהשקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוזמא א"ר אמי דברה תורה לשון גהבאי[ג] דברו נביאים לשון הבאי דברו חכמים לשון הבאי . דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן . דברה תורה לשון הבאי (דברים א) ערים גדולות ובצורות בשמים . דברו נביאים לשון הבאי (מ"א א) ותבקע הארץ (לקולם) [בקולם]. יא"ר יצחק בר נחמני אמר שמואל בשלשה מקומות דברו חכמים לשון הבאי ואלו הן תפוח גפן ופרוכת . תפוח הא דאמרן גפן הדתנן גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה ע"ג כלונסות[ד] וכל מי שהיה מתנדב גרגיר או אשכול מביא ותולה בה . אמר ר' אלעזר ברבי (יצחק) [צדוק] מעשה היה ונמנו עליה ג' מאות כהנים לפנותה . פרוכת דתנן רשב"ג אומר משום רבי שמעון הסגן ופרוכת עוביה טפח ועל ע"ב נירים[ה] נארגת ועל כל נימא ונימא כ"ד חוטין ארכה ארבעים באמה ורחבה עשרים באמה ומשמוני' ושתי רבוא נעשית ושתים עושי' בשנה וג' מאות כהנים מטבילין אותה: מא דף צא ע"א רבי יהושע בן לוי אמר כתיב (בראשית לב) בהאבקו עמו כאדם שחובק עם חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו ר'

רש"י

צדק דהיינו ד"ת אותו תדברון : מישרים. במישור ארץ חלקה שטוחה לידרס : בשלש מאות כור . דשן של צבור גדול שמסלקין לו מן האדדין קרי תפוח וכן גבי יקב במסכת ע"ז (דף נה) דורכין עם הנכרי בגת ואף על גב שנוטל [בידו] ונותן לתפוח : גוזמא . מילתא בעלמא ולאו דוקא דמעולם לא הגיע לג' מאות כור: השקו. את התמיד . כשבאין לשוחטו משקין אותו והוא נוח להפשיט : גוזמא . דכוס של זהב לאו דוקא : לשון הבאי . לשון הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוציא בפיו דבר שאינו ולא שיכוין לשקר אלא לא דק : בשמים . אלמא לא דק וכן ותבקע הארץ דאדוניה דנראה מקול ההמון כאילו היא נבקעת אשטורני"ר בלע"ז : בג' מקומות וכו' . אבל כוס של זהב דתמיד דוקא הוא דאין עניות במקום עשירות : גפן . כמין גפן היה עשוי שמודלה על הכלונסות : ג' מאות כהנים . גוזמא : נירין . ליצ"ן : כ"ד חוטין · מקרא ילפינן במסכת יומא בפרק בא לו כ"ג (דף עא) שחוטה כפול כ"ד : ארכה מ' ורחבה כ'. ארכה לגובה של פתח אולם ורחבה לרחבו שפתח האולם גבהו מ' ורחבו כ' ופרוכת פרוסה נגדו לצניעות בעלמא כך שמעתי . וצ"ל [שאף] פרוכת הדביר כך מדתו רחבה לרחבו של היכל שהוא כ' אמה וגבהה לגבהו מן העלייה ועד הרצפה : ומשמונים ושתים רבוא. חוטין . ל"א ריבות נערות העסוקות בה : וש' כהנים מטבילין אותה . כשהיא נטמאת והיינו לשון הבאי דלא בעי כולי האי : (בהאבקו עמו . מחלוקת בין רבנן ור' יהודה לענין גיד הנשה רבנן סברי נוהג בירך של ימין ובשל שמאל ור' יהודה סבר אינו נוהג אלא בשל ימין . ואתא ר' יהושע ב"ל לתת טעם לדברי ר' יהודה ואמר בהאבקו עמו משמע כן): כאדם שחובק את חבירו . מלפניו וידו הימנית מגעת לכף ירך ימנית של חבירו מאחוריו:

מהרש"א

שנחסרו משמותיו בשביל חטאו שהיא חרפתו וק"ל : יכול יגיס דעתו כו' · עיין פרש"י והוא דחוק ועוד נ"ל לפרש ע"פ מ"ש במס' תענית [א] בעובדא דראב"ש שהיה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה נזדמן לו אדם אחד א"ל ראב"ש כמה מכוער אותו האיש והשיב לו לך אצל האומן שעשאני וע"ז הזהיר כאן שלא יגיס דעתו לומר כן אלא מישרים תשפוט בשלך את בריאת בני אדם כענין שנאמר והאלהים עשה את האדם ישר וגו' וק"ל :

[דברה תורה לשון הבאי כו' · בערוך ערך גוזמא פי' שהוא משל כשם שהשמים אתה מגביה ראשך כו' כך הערים האלה אי אתה רואה את ראש המגדל עד כו' ע"ש בארוך] :

כנכרי

[א] מהרש"א ד"ה יכול . במס' תענית (דף כ' ע"ב) :

יד יוסף

א תמיד דף כח : ב שם כט ע"א ל' ע"ב : ג כצ"ל כך איתא בתמיד וכ"ה בערוך ערך גוזמא וכ"א ברש"י דברים א' פכ"ח ופירושו של מלת הבאי עי' תוס' יו"ט נדרים פ"ג מ"ב : ד תמורה דף כט ע"א ע"ש : ה ג"ז שם מדות פ"ג מ"ח : ו תמיד דף כט ע"ב שקלים דף יג ע"ב פ"ח מ"ה :

חדושי גאונים

נבזים ושפלים ג"כ אני מייחס אותם לה'. וזהו שאמר הרימותי ידי אל ה' גו'. כלומר כל מעשה ידי בין בחוט בין בשרוך נעל אשר אני עושה ופועל . מרים אני אותם (משפל מצבם וקוטן ערכם) אל ה'. נאמר הוא ית' הוא הנותן לי כח ידי לעשות אותם . אין בזה העדר כבוד לו ית' (כדעת הפלסופי') כי באמת הש"י הוא אל עליון מסולק מהנבראים ועל כל זה הוא הוא קונה שמים וארץ (ע"ד מאמר ר"א הגדול בפרקיו שרצים אומרים יהי כבוד ה' לעולם גו' ר"ל גם הברואים הנבזים השפלים כמו השרצים מספרים כבודו ית' ואומרים יהי כבוד ה' לעולם. כלומר בין מגדולי הברואים . בין מהקטני' היום. והיינו לפי שישמח ה' במעשיו כאמרו ית' אנכי ה' עושה כל) נמשך לו אברהם מזה השבת יאודיה לו ית' מאמר בשבועה ואם אקח מכל אשר לך . כלומר מה לי לקחת מכל אשר לך . אם שברי על ה' אלהי. כי הוא יתן לי הדברים הגדולים עם הקטנים כמו החוט והשרוך . ויקרוב לזה פירשו במדרש רבה. הרמותי ידי גו' . עשאן תרומה . כלומר כמו שענין התרומה מתייחס לו יתברך . כד"ה תרומה לה'.

עיון יעקב

בכחו רגע הים ע"ש : יכול יגיס דעתו · כי ת"ח מותר להיות בו שמיני שבשמינית על זה קאמר מישרים תשפטו בני אדם להשוות עצמו כשאר בני אדם וכה"ג אזיל בנו רב נחמן בר יצחק לשטת אביו דאמר בסוטה פ"ז לא מינה ולא מקצתה וכדאמרינן באבות אם למדת תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לכך נוצרת :

בשלשה מקומות דברו חכמים לשון הבאי · וסימן לדבר בתלת מילי עבידו רבנן דמשנו : בהאבקו עמו כאדם שחובק את חבירו · דריש הכי מפסוק זה לא מתיבת ויאבק כי הה"א של בהאבקו מתחלף בחי"ת ונקרא בהחבקו עמו וק"ל ועיין ברש"י בחומש

הרי"ף

מ"ד האמנם אלם צדק וכו' · צריך להבין היכי ס"ד לומר יכול אף לד"ת והא כתיב ודברת בם בד"ת וכן נבאר מ"ש יכול יגיס דעתו בשביל כך ואפשר שכיון שאין העולם מתקיים אלא על הבולם עצמו בשעת מריבה אמר עלה טובה להרחיק עצמו מהמריבה להשים עצמו כאלם שאם ישמע שמחרפים אותו ושותק הוא מכניע לחבירו המחרפו כמאמר החכם לא תוכל להלחם עם נבל וכמה שתחריש לו בזה תכניעהו ולא עוד אלא שמתוך שנעשה כאלם לא יחרפהו עוד והוא מאמר הגמרא האי דשמע בישתיה ואדיש חלפי בישתיה מאה ואמר החכם מי שאינו סובל דבר אחד ישמע דברים הרבה ע"פ כל הדברים האלה אמר כמה אומנות יפה לאדם היא האלמות שמרויח הרבה להנהגת עצמו יכול גם בויכוח במלחמתה של תורה ישים עצמו כאלם כדי שלא לבא לידי מריבה ת"ל צדק תדברון כי צריך להיות גבור להשיב במלחמתה כמו שאחז"ל על פסוק וגבור חיל שיודע להשיב ואיש מלחמה שיודע ליסא וליתן במלחמתה של תורה ולכך בצדק שהוא ד"ת תדברון כי את והב בסופה אהבה בסופה יכול כיון שנתנה לו התורה רשות ללחום מלחמות ה' תהיה כוונתו לנצח את חבירו ולהגיס דעתו ולהתייהר בחכמתו ת"ל מישרים כמו שפרש"י ז"ל והטעם הוא שראוי לכם לשפוט שאתם בני אדם ואין לבן אדם להתייהר כי לה' המלוכה ומושל על גאים :

ענף יוסף

מ ד"ת לשון הבאי ערים כו' בשמים · ונראה דהיינו הא דכתיב ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה ואיתא במדרש וכן פרש"י ז"ל עלה נעלה אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נעליה · ולכאורה קשה דלא היה לו לומר להם כן כיון דמלתא דלא אפשר הוא ומילי דכדי נינהו · אלא לפי שהמרגלים הוציאו מפיהם דברי הבאי וגוזמא ואמרו ערים גדולות ובצורות בשמים · על פי דבריהם השיב להם נמי דרך גוזמא עלה נעלה אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נעליה (תורת חיים) : בשלשה מקומות דברו חכמים בלשון הבאי · היינו חכמי המשנה · אבל חכמי הש"ס אשכחן בכמה דוכתי שדברו בלשון הבאי כההיא דבין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלא תלת מאה פרסי דפרק הספינה · וקריבו מחד גלגלא דעינא תלת מאה גרבי משחא דהתם והעלו לו שלש מאה גרבי שמן וישב בעליה ודרשו דפ"ק דשבת · ושותה שלש מאות גרבי יין דפרק מקום שנהגו · ור"ש הוה מפ' ג' מאות גרבי דמרקיען בכל עירוב דבמדרש איכה ועוד הרבה · (ת"ח) : וש' כהנים מטבילין אותה · משום שהיקף של הארבעה צדדים היה מאה ועשרים אמה · ורבי יהודה ס"ל מנחות דף צ"ב ע"א אמת כלים חמשה · וכן פסק הרמב"ם פ"ב מהלכות בית הבחירה ונמצא במאה ועשרים אמות יש ת"ר טפחים · וכולם רצו לזכות בזו המצוה ולא היו יכולים לזכות בה אלא ש' כהנים שכל אחד תפס את הפרוכת בשתי ידיו שהוא ש' טפחיים · ולפי שבקרנות לא יכולו שני כהנים לתפוס וזהו שנחסר מהש' כהנים ועל מעט זה אמר גוזמא קתני ש' כהנים (שמעתי בשם הגר"א) :

עץ יוסף

מ כל מי שהוא מתנדב . זהב להיכל ורוצה שהזהב עצמו שהתנדב יתנוהו בהיכל לפי שהיה כלו מצופה זהב היה עושה מאותו זהב שהתנדב כדמות גרגיר או עלה או אשכול ותולה בה בגפן . ולשעה שהיו צריכין לזהב לבדק ההיכל היו לוקחים מכאן ומהתכין אותו לעשות ממנו מה שצריך בהיכל עצמו (ברטנורה ותוס' יו"ט מדות פ"ג מ"ח): ונמנו עליה ג' מאות כהנים . מכובד הזהב מרובה שהיה בה הוצרכו ג' מאות כהנים למטלה לפנותה ולפרק משוי גרגרים ואשכולות שתלו עליה (שם) : ג' מאות כהנים לפנותה . וזהו לשון הבאי דלאו דוקא ג' מאות כהנים . דאם היתה טעונה כל כך שצריכה ג' מאות כהנים לפנות תשבר וכל כך לא היו ממתינין . אלא לא נתכוין ר' אליעזר ברבי צדוק אלא להודיע שזהב הרבה התנדבו שם (שם) : ושתים עושים בשנה . וכתב המהר"ם שי"ף וז"ל אפשר

שמואל בר נחמני אמר כעובד כוכבים נדמה לו דאמר מר [א]ישראל שנטפל[א] לו עובד כוכבים בדרך טופלו לימינו רב שמואל בר אחא קמיה דרב פפא משמיה דרבא בר עולא אמר כת"ח נדמה לו דאמר מר [ב]המהלך לימין רבו הרי זה בור ורבנן מאחוריה אתא ונשייה בתרוייהו ורבנן האי בהאבקו עמו מאי דרשי ביה מיבעי ליה לכדאידך דריב"ל דאמר ריב"ל מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד כתיב הכא בהאבקו עמו וכתיב התם (נחום א) וענן אבק רגליו :
וא"ר

רש"י

בעכו"ם נדמה לו . כסבור היה יעקב שהוא עכו"ם וטפלו לימינו כדי שיהא מזומן לאחוז אם יקום עליו ובירך הסמוכה לו נגע : טופלו לימינו . מחברו לימינו : כת"ח נדמה לו . וחלק לו יעקב כבוד כאילו הוא רבו וטפלו לימינו כדי שיהא יעקב לשמאל המלאך : ה"ז בור· אין בו חכמה ודרך ארץ : ורבנן . פליגי אדרבי יהודה ואסרי בתרווייהו קסברי מאחוריו אתא ונשייה בתרווייהו הכא בשתיהן עד שנשו ממקומן ועלו : האי בהאבקו מאי דרשי ביה . ל"ל למכתביה כלל אי לאו למימרא דכדרך האבקין נגע בו : נשה ממקומו . קפץ :
נשתה

מהרש"א

בעכו"ם נדמה לו כו' כת"ח נדמה לו כו' · יש לשאול מהיכן הדעת של תורה מכרעת לומר כן דאימא כישראל נדמה לו וכעו"ה נדמה לו ונראה לפרש דכיון דהעיד הכתוב שלא היה יכול לו יש לנו לומר מאיזה מקום בא עליו המלאך עד שנגע בכף ירך אחד שלא היה יכול ליזהר ממנו והכתוב בא לפרש ולא לסתום ולהכי קאמרי דכעכו"ס נדמה לו או כת"ח נדמה לו דהשתא שפיר נדע באיזה ירך נאסר דהיינו טופלו לימינו אבל אם היה נדמה לו כישראל וכעו"ה אכתי לא הוה ידעינן באיזה ירך שנאסר כיון דיכול לטופלו לאיזה צד שירצה וק"ל : בהאבקו עמו כאדם שחובק כו' · ורש"י בחומש פי' מנחם פי' לשון אבק שהיו מעלים עפר כו' ול"נ שהוא לשון ויתקשר כו' שחובקו ואובקו כו' עכ"ל ל"ע שהוא הכריע שלא כדברי מנחם שהוא לשון אבק אלא מלשון קישור כאילו מפיו אנו חיים והנה פירושו ופירוש מנחם הם בעצמם פלוגתא דתנאי הכא בשמעתין ויש ליישב בדוחק וכוונת הדרוש בשהתאבקו עד כסא הכבוד עיין בחדושי אגדות להרשב"א :

עיון יעקב

כחומש : בעכו"ם נדמה לו · נראה דהני מ"ד פליגי בפלוגתא דתנאי דפליגי במדרש דחד אמר שרו של עשו היה לכן נדמה לו כעכו"ס ומ"ד שהיה מיכאל שר הגדול ס"ל כת"ח נדמה לו וכדאיתא ביומא דף ל"ז ג' שמהלכין בדרך הרב באמצע וכן מצינו במלאכי השרת מיכאל באמצע ע"ש : כתיב הכא בהאבקו עמו · ולא ניחא ליה למילף מויאבק כי ג"ש צריך להיות

הרשב"א

הרשב"א ז"ל כתב בפי' הגדה זו בספר הנזכר וז"ל וא"ר יהושע בן לוי מלמד שהעלו אבק בעפר רגליהם עד כסא הכבוד . צריך להקדים לך הקדמה דע שכבר גלו לנו חז"ל במדרשות שהאבות ומקריהם ר"ל שלשת האבות שהם אברהם יצחק ויעקב סימן לבנים למה שקרה להם מן הגליות וגאולתן והצלתן ואיני בא עכשיו לפרט פרטי המקרים ורמיזתם כדי שלא יאריך רק מה שיספיק לישוב ענין הגדה הזאת ומה שנרמז לנו בה כבר ידעת ששלשת האבות גלו ממקומם ואין אחד משלשתם נרמה בגלותו לחברו כי אברהם גלה ממקומו עם ביתו וברכוש גדול והלך למצרים מפני הרעב ונגזלה שם אשתו ביד המלך למנעה ממנו ולקח אותה לעצמו והוכח במכאוב עליה והוצרך על כרחו להשיבה ונתן אליו רכוש וכסף וזהב ושלחו מארצו ואברהם היה הולך למסעיו כלומר נוסע וחונה לא כהולך ממקום למקום כדי שישתקע באחד מן המקומות רק נסיעותיו ע"י מקרה עד שנתגלגל לבית אל עד מקום המזבח ויקרא בשם ה' והוא אמרו וילך למסעיו וגו' . ועניגם אלה היו רמז לגלות הראשון שנסע יעקב אבינו הזקן וכל ביתו אתו לגור בארץ מפני הרעב ובעודנו שם צוה המלך לעבוד עבודתו ולמנוע התולדות ממנו בסבת גזרתו שצוה להשליך כל הבן הילוד היאור וע"כ נמנעו מלישא אשה ואף להרחיק הנשואות כמוזכר שם וילך איש מבית לוי . ואח"כ הוכה המלך במכאוב והוצרך לומר קומו צאו מתוך עמי ולתת להם משלו כאמרו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ואמר ושאלה אשה משכנתה וכן הלכנו בצאתנו למסעינו הולכים וחונים יש אשר יחנו יום או יומים או חדש או ימים רבים כאומרו ויש אשר יאריך הענן וגו' וע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו עד שבאו אל מקום הראוי למזבח ולקרא שם בשם ה' כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה . ויצחק גלה ממקום ישיבתו אבל לא מארצו כאמרו גור בארץ הזאת וזרע בארץ ההיא והתעשר שם והכריז עליו המלך שלא יגע בו אדם ולא באשתו ולא שלחו מארצו כפרעה רק שיעמוד או יסע לפי רצונו וכן קרה לנו בגלות הב' גלות בבל כי לא הגלה נ"נ כלם מן הארץ רק הניח שם שרים למשול על הנשארים אשר השאיר נבוזראדן ולא יצאו משם כי אם ברצונם וזמן מועט בנו בתים ונטעו כרמים כאומרו בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו פריים וכורש המלך לא שלחם מכל וכל רק מסר הרשות בידם כאמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל וצוה לשמרם שלא יגע אדם בהם . ויעקב עצמו גלה למקום ארץ מגוריו מפני עשו אחיו ובמקלו ולא בחיל ולא בכח ועבד במקום גלותו את אחי אמו לבן והיה שם עמו זמן רב ולבסוף יצא ממנו עם כל אשר לו ונרדף ואח"כ כרת ברית עמו מי שרדפו ונשבע שלא יעבור את הגל הזה לרעה ובשובו יצא אחיו לקראתו ושלח אליו הדורונות ע"י עבדים רבים ואחר הוצרך לבסוף ללכת אל ארץ מפני עשו אחיו ומעולם יעקב לא נרדף אלא ע"י עשו אחיו וע"י אחי אמו לבן גם אנחנו בגלות שלישית גלינו מארצנו שבויים בזויים ע"י רומי שעיקרם אדומים ועבדנו אותם לא כעבד נמכר רק כעבד משרת את אדוניו ונותנין מסים וארנוניות פעמים רבות ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד אשר יראה ה' בעניינו ויגיע זמן הגאולה העתידה לבא וירדפונו בצאתנו קצת האומות כרמוז במאמרי הנביאים מן המלחמות יעשו קצתם עם משיחנו הראשון ואחר יכרתו לנו כלם ברית עד שיביאונו מנחה לשם כאמרו והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' וענין יעקב עם המלאך בהאבקו עמו רמז לכל זה שהמלאך ההוא כבר ידעת שאמרו חז"ל שהוא שרו של עשו ונתאבק עמו כל הלילה וענין האביקה הוא השתדלות עמו לנצחו בלשון רבותינו דאביק ביה מיבק ותרגם המתרגם בהאבקו עמו באשתדלותיה עמו והלילה רמז לגלות שהוא זמן החשך ודאגה בלבבו מצרות המתגלגלים על הדורות מן אז ועד עתה והכל מידי אחינו בני עשו וקצת מאח הקרוב ישמעאל . ונתאבק עמו עד עלות השחר הוא תחלת היום וממנו הולך ואור עד נכון היום ירמוז ברמז הזה שנתגלגל עם אחינו בני עשו עד עלות השחר של גאולה כי מידו אנחנו עתידים לקבל את הממלכה והוא הרמז הרמוז בענין לידתם שכתוב וידו אוחזת בעקב עשו וכמו שארז"ל במדרש רבה שאל הגמון אחד את רבי מי תופש אחרינו הביא נייר הלק וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו אמר ראו דברים ישנים מפי זקן . ויש לך לדעת עוד כי מה שנתאבק המלאך עם יעקב בעצמו ואמר הכתוב וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו והלך לו מפני יעקב הוא הרמז ליעקב בעצמו עם עשו אחיו בעצמו כי באמת חשב עשו ללכת לקראתו בעם רב לנצחו ולעקור את הכל וכמאמר יעקב פן יבא והכני אם על בנים וכאשר ראה כי לא יכול לו הלך לו מלפניו ולא הרע לו רק הרע לאחר זמן על תולדות הרמוזות בכף ירך יעקב ואמר ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו הרמז שירכו שהוא רמז לתולדותיו צולעים תחת שעבודו של עשו והוא אמרו ביעודי הגאולה ואת הצולעה אקבצה ואמרו ויבא יעקב שלם עיר שכם הרמז לסוף שיבא יעקב והוא דור הגאולה אל עיר שכם היא ירושלים נחלתם . שכם כמו שכם אחד ותרגומו חולק חד . ועשותו שם סכות למקנהו הרמז להיות שם סכת השם יתברך על עדתנו שהיא רמוזה במקנתו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי והוא אמרו ויהי בשלם סוכו וגו' . מצורף עוד לזה כי המקום הראשון שנזכר שבאו ושחנו שם בצאתם ממצרים היה בסוכות כאמרו

עין יוסף

לפרש אחד לדביר ואחד לאולם עכ"ל . וא"כ שני הלשונות של רש"י הכל אמת וע"ש עוד :

מא כעובד כוכבים נדמה לו . ר"ל מסתמא סייף היה חגור דס"ל להך מ"ד שרו של עשו היה סמאל ובא להזיקו ובידו חרב ועל חרבך וגו' אם כן ודאי לא היה מניח כלי אומנתו וכדי שלא יכירנו למלאך לא היתה שלופה בידו רק כעובד כוכבים נדמה לו (מהר"ס סי"ף) : כת"ח נדמה לו . אין להקשות היאך הבין יעקב שהוא ת"ח היאך יצא בלילה . דאפשר לומר דלא נשמע הדין רק מדהוזק כדקאמר לקמן מכאן לת"ח וכפרש"י . ועוד י"ל דיעקב ידע הדין שאל יצא יחידי בלילה ואפ"ה נשאר לבדו משום שכתיב כו' וסבר שגם הוא יצא לבדו בשביל איזה ממון : ורבנן מאחוריה אתא . ורבנן דפליגי אדרבי יהודה ואסרי בתרווייהו קסברי מאחוריו אתא . דמלפניס אין דרך לשום עצמו לאחוז בב' ירכותיו דא"כ יהיה שכנגדו למעלה ממנו ויגלחו רק דרך לחבקי ידו אחת למעלה על כתפו וידו מגעת לכף ירך ימנית של חברו מאחוריו וידו אחת סביב גופו (מהר"ס סי"ף): האי בהאבקו עמו מאי דרשו ביה . למה לי למכתביה כלל אי לאו למימרא דכדרך הנאבקין נגע בו (רש"י) אבל ויאבק בתחלה. יש לומר אבקו יחד כל הלילה ואפשר שלפעמים בא מאחוריו (מהר"ס סי"ף): שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד הרשב"א האריך בזה שהוא היה שר העומד לנגד יעקב . וירא כי לא יכול לו . כי סופו באחרית הזמן תגדל מעלתו כמו שרמוז בדניאל עד די כורסין רמיו ועתיק יומין יתיב שהוא העת קץ . ועד אותו זמן היה מתאבק עמו . ופירש רגל מלשון סבה שימשך זה הענין והאבק עד הזמן ההוא :

המתורגמן. א) צוגעזעללט.

א ע"ז דף כה ע"ב תוספתא דע"ז פרק ג:
ב יומא דף לז ע"א :

חדושי גאונים

כן עשה לידי"ו ופעולותיו מיוחסים לו יתברך: והנה זכות גדול . והאמונה גדולה יש בזה המאמר והוא הדבר אשר דבר האלהי . בזכות שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל . זכו לשתי מצות . חוט של תכלת (בעבור אם מחוט) ורצועה של תפילין בעבור מאמר שרוך נעל . אמנם בהתייחסות אלה שתי המצות ביחד אל האמונה הנז' אשר היתה באברהם . צריכין הדברים להתערך בבחינת המצות האלה כאשר הורוני מן השמים והוא בנקדי' מאמר דרושיי . אשר מצאתי בס' בחיי ז"ל פרשת שלח . התסכל בפסוק הנמרץ שאמר שלמה עליו השלום (משלי פד) ירא את ה' בני ומלך שענינו על פי הפשט ידוע כי השוו חכמים את יראת המלך ויראת ה' ברוך הוא אבל על דרך הדרוש הוא על הדרך הזה . ירא ד' זו מצות בחוטי לבן . ומלך זו התכלת (ואני מוסיף עודועס שונים אל תתערב . זו הגדיל) והוא ז"ל ביאר אותם ע"פ סתרי תורה . ואנחנו במה שהורשינו נתבונן בנקדים ביאורנו על מאמר הש"ס ברכות מ"ס (מגויין ק"ד) אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה . ור"י אומר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה . ע"ש . וכתבנו שם. כי אנחנו עם ה' אלה נתחייבנו להאמין אמונת אומן שני עקריים אלהיים. (כוללים שאריתם) דומים להפכיים א כי הש"י הוא נפרד ומובדל מנבראיו תכלית הספרדה וההבדל . אינגו צריך אל מציאותם ולא אל מעשיהם . ומזה הצד מתואר הוא יתברך בשם הוי"ה אשר תארוה.בשםהמפורש. כלומר (לדעת קצתם) שם הנבדל . למה שביאורו היה הווה ויהי"ה. (והנה הנבדא

מב שם וא"ר יהושע בן לוי למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו ועלה וכן הוא אומר (ירמיה נא) נשתה גבורתם היו לנשים א"ר יוסי בר חנינא מ"ד (ישעיה ט) דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל דבר שלח ביעקב זה גיד הנשה ונפל בישראל שפשט איסורו בכל ישראל. וא"ר יוסי בר חנינא [א]מ"ד (בראשית מג) וטבוח טבח [והכן] פרע להם[א] בית השחיטה והכן טול גיד הנשה בפניהם כמ"ד גיד הנשה נאסר לבני נח. (שם לב) ויותר יעקב לבדו א"ר אלעזר שנשתייר על פכין קטנים [ב]מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופן וכל כך למה לפי [ג]שאין פושטין ידיהם בגזל. (שם) ויאבק איש עמו עד עלות השחר א"ר יצחק מכאן לתלמיד חכם [ד]שלא יצא יחידי בלילה ר' אבא בר כהנא אמר מהכא [שם ע"ב] (רות ג) הנה הוא זורה את גורן השעורים ר' אבהו אמר מהכא וישכם

רש"י

נשתה גבורתם. קפלה גבורתם: היו לנשים. חלשים כנשים: דבר. הגשלח ביעקב נפל בישראל בכל ישראל: פרע להן בית השחיטה. שלא יאמרו בשר נחירה אנו אוכלים לפי שבני יעקב שומרי מצות היו דאע"פ שלא ניתנה תורה מקובלין היו מאבותיהם: כמ"ד. במתני' לקמן (דף ק) גיד הנשה נאסר להם בעודן בני נח: שנשתייר על פכין קטנים. דכל כלים החשובים ומקנה כבר העבירן את נחל יבק כדכתיב לעיל מיניה ויעבר את אשר לו והוא נשאר על פכים קטנים שלא הספיק להעבירם ושכה לו. מדקאמר עד עלות השחר. ש"מ לא ניתנה רשות למזיק להזיק ביום לפיכך לא הוצרך שמירה: מכאן לת"ח כו'. שהרי יעקב נשאר יחידי והוזק: הנה הוא זורה. וניי"ר בלע"ז וכתיב ויהי בשכבו וגו' אמרה לה דעי שאחר שיגמור לזרות לא יבא לביתו לשכב שנגאי הוא לת"ח לצאת בלילה

תוספות

כמ"ד גיד הנשה לבני נח נאסר. וא"ת דילמא לא נאסר ואפ"ה היו מקיימין כמו שחיטה דקאמר ליה פרע להם בית השחיטה וי"ל מדקאמר והכן משמע דבלאו הכי לא משתרי א"כ פרע להו בית השחיטה היינו נחירה שנלטוו על הנחירה: מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה. אומר ר"ת דדוקא נקט ת"ח משום דמזיקין מתקנאין בהם כדאמרי' (ברכות נד:) שלשה צריכין שמור חולה חתן וכלה ות"ח וחתן והא דאמרי' בריש פסחים (דף ב:) לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' דמשמע כל אדם מדלא נקט ת"ח התם מיירי ברחוק מן העיר מפני המכשילים והלסטים:

מהרש"א

דבר שלח ביעקב זה גיד הנשה כו'. ר"ל כל שאר מצות אין להם סיבה מיעקב רק זו המצוה שסלח אדני ביעקב גופיה דבר דהיינו שתקע כף ירך ובשבה זו נפל המצוה בכל אומה ישראלית והענין מבואר בקרא וירא כי לא יכול לו שראה כי עלה השחר שדמות יעקב הוא למעלה ולא יכול לו לעצמו ויגע בכף ירכו רמז דליוצאי ירכו יוכל להזיק וע"כ לא יאכלו בני ישראל וגו' לפי שנגע בהם להזיקם וק"ל: פרע להם בית השחיטה כו'. דקדק לומר גבי גיד הנשה בפניהם ולא קאמר גבי בית השחיטה משום דאם היה שוחט אחד מבית יוסף אפי' לפניהם לא היה מועיל כיון דשחיטת עכו"ם פסולה אפי' בעומד ע"ג ופרע להם בית השחיטה היינו שניה אותן שיפרעו להן בעצמן אבל בגיד הנשה ודאי דאף בעכו"ם נוטל לפניהם סגי ועיין בחידושי הלכות פירוש והכן לפי התוס' וק"ל: שנשתייר על פכים כו'. עי' פרש"י ופי' לפירושו דמדכתיב כבר שהעביר כל אשר לו ע"כ מה שחזר שוב ונשאר שם לא היה אלא בשביל דבר מה שלא היה נחשב לכלום והם הפחותים שבכלים כדתנן פי"ב דנגעים על מה חסה תורה על כלי חרסו ועל פכו כו' על ממונו הבזוי כו' ולזה אמרו מכאן לצדיקים שחביב עליהן ממונם הבזוי כ"כ לפי שאין פושטים כו' וכדרך שאמרו [א] ת"ח מדקדקין על פחות מש"פ אך מה שפרש"י בסוף דבריו שלא הספיק להעבירם ושכה לו הוא מגומגם דכבר כתוב והוא לן בלילה וגו' ויקם בלילה ויקח וגו' דמשמע דכל זה נעשה בלילה ודו"ק ורש"י פי' בחומש ששכח פכים קטנים והוא ע"פ ב"ר ועיין ברא"ם שם: מכאן לת"ח שלא יצא וכו'. כתבו התוס' דאומר ר"ת דדוקא נקט ת"ח כו' עכ"ל ע"ש אבל ר"י פי'

[א]מהרש"א ד"ה שנשתייר. וכדרך שאמרו. (לפי שעה לא ידעתי מקומו):

יד יוסף

א ילקוט סדר מקץ: ב סוטה דף יב ע"א: ג סנהדרין דף לט ע"ב וש"נ: ד ברכות דף מג ע"א פסחים דף קיב ע"ב:

חדושי גאונים

איננו מגודר בהוה גם לא ביסו"ה. כי כל שיש לו תחלה יש לו תכלה) זאת שנית (מחוייבים אנחנו להאמין) כי אלהותו מתייחס עלינו בבחינת מלך על עמו. עד שמזה הגד אנחנו עמו וצאן מרעיתו. נצטוינו לעבדו ולשמור מצותיו וחקותיו והוא ישמר לאתינו ובואנו כמלך בגדוד הוא הדבר אשר דברו האלהיים רב ור' יוחנן מר אמר ה"א כו'. רב אמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה והיינו כי בלא הזכרת שם הוי"ה. יהיה מקום הטעיה לדמות הצורה ליוצרה ושמ"ו יאמר האומר כי מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא. ואין מלך בלא עם. אשר במלך ב"ו אין מציאת לכח מלכותו. זולת במציאת העם. לזה מצא רב אותנו מחוייבים כדבר להזכיר בברכה שם הוי"ה ב"ה. מורה על הבדלו. ושהוא די באלהותו. ובאחדותו זולת ברואיו. ור"י אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והיינו כי אז יהיה מקום הטעיה כי אין לבורא יתברך שום התייחסות עם נבראיו. וע"כ תפוג תורה שיאמר הכופר בתורה. אין תורה מן השמים. לזה מחוייבים אנחנו עמו לתארו בשם מלך. להודיע כי ד' אלהים עמהם ותרועת מלך בם. מעתה. נאמר כי מצות ציצית (אשר גדרוה רז"ל שהיא כוללת תרי"ג מצות) עם שתי המראות. הלובן והתכלת. הכשואות בחוטים. מעוררת אותנו על שתי האמונות הנזכרות. כי מראה

הרשב"א

ויסעו מרעמסס סכותה ואמרו ע"כ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה איננו הודעה כמו על כן לא מכרו את אדמתם שאילו כן היה מתחייב שאם נגף יעקב ברגלו שלא יאכלו בניו רגל לעולם וכן אבר שירגיש בו יעקב שלא יאכלוהו הם אך איננה הודעה רק מצוה נצטוו עליה מפי הש"י על דבר זה וכמוהו על כן אמרתי לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו וזו מצוה שנצטוו עליה בני נח ר"ל יעקב ובניו קודם מתן תורה ולא נשנית בסיני שאינה נזכרת במצות התורה הכתובות מחומש השני ואילך והוא שנתן להם ית' המצוה זו בכף הירך להגן על יוצאי הירך שצוה הוא ית' וקיימו הם וכאמרו ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי ואמרו ז"ל שהם דם הפסח ודם מילה שנתן להם יתברך כדי שיגאלו בהם ומעתה דע והבן דברי ריב"ל שאמר מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד הכונה לו בזה למה שאמרתי ורגל כבר ידעת שהוא מושאל לסבה כאמרו ויברך ה' אותך לרגלי ואבק דבר המתילד מן העפר בהגיעו אותו ועד כסא הכבוד רמז להגעת עניינם אל העיקר והאמת הנכון וזה מאמר ר' יהושע שרמז לו המלאך ליעקב שיאבקו בניו והתולדות היוצאות מירכו עם בני עשו אחיו עד שיסבבו לקעקע ביצתן וירעו להם אך לא יוכלו לו ושהעלו אבקם זהו עניני סבותיהם עד כסא הכבוד וזה כולל שני ענינים האחד שענינינו עם אחינו עשו לחלוק על עקר העקרים שהוא כסא הכבוד כידוע ממחלוקתנו בדת ובאמונה ועוד שימשך זה הענין והאבק עד הזמן הרמוז בדניאל עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ואז יהיה הכסא שלם כאמרו ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה וכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

עד כאן לשון הרשב"א ז"ל:

עיון יעקב

מופנה: שנשה ממקומו ועלה. פי' שגיד הנשה הוא הפנימי סמוך לעצם כדאיתא לעיל ולפי שנשה ממקומו ועלה על גב הבשר לכך נאסר: דבר שלח ביעקב זה גיד הנשה ונפל בישראל שפשט איסורו בכל ישראל. ויש להסמיך פסוק זה לפסוק הקודם דכתיב קנאת ה' לבאות תעשה זאת לאפוקי מדשמואל דאמר בשבת דף נ"ה שמפסוק זה נלמדין דתמה זכות אבות ובאמת אבל לצדיקים לא תמה כלל כמו שמסיק התוספות שם ע"ש ולס"ק דאיך יתמה זכות אבותינו שהרי דבר שלח ביעקב ונפל בישראל שפשט איסורו בכל ישראל ע"כ מן הראוי שלא יתמו זכותם לעד ולדור דורים וכן איתא במדרש הובא בילקוט ראובני פרשת וישלח כל הסגלות ומלחמות שישראל מנצחים בזכות אבק של יעקב אבינו ע"ש: כמ"ד גיד הנשה לבני נח נאסר. והא דקאמר להם פרע להם בית השחיטה עיין בתוספות ומהרש"א ועי"ל דבשלמא הא דצוה פרע להם בית השחיטה אע"ג דלא נצטוו עליהם והדרכה מצינו שהגיה דבתם רעה אל אביהם לומר שחשודים הם על אבר מן החי י"ל שעשה כן כדי שישימו על לבם על מה שעשו לו וישחטו את השעיר עזים לכן רמז להם בזה וזה הכונה פרע להם פרעון הוא להם בזה שיתביישו על מה שטבלו כתונתו בדם שחיטה משא"כ בנטילת גיד הנשה שלוה צ"ל שנצטוו לבני נח: ויותר יעקב לבדו אר"א שנשתייר על פכים קטנים. עיין במהרש"א ועי"ל דתיבת יעקב מיותר דה"ל למיכתב ויותר לבדו דפשוט הוא דקאי על יעקב אלא שיעקב גימטריא קפ"ב שהוא ר"ת למפרע בשביל פכים קטנים לבדו נשתייר שם: שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. ואע"ג שאין זה מדת לדיקים להיות נבהל להון והדרכה במדות ששנו חכמים להיות בסנהדרין כדאיתא בטור ח"מ סימן ז' בשם הרמב"ם שצריך שיהא להם שנאת ממון שאפילו ממון שלהם אינן נבהלין עליו מ"מ י"ל דלענין זה כמו כאן כגון אבידת ממון בודאי חוששין יותר מספק חשש היזק בגופם כיון שאין פושטים ידיהם בגזל: מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה. פרש"י מדקאמר עד עלות השחר ש"מ לא ניתנה רשות להזיק ביום ואין לדחות ולומר משום שהגיע אז זמנו לומר שירה כדאיתא לקמן גבי מה שאמר שלחני כי עלה השחר י"ל מיתורא קדריש דל"ל עד עלות השחר הא ממילא ידעינן כשאמר לו שלחני כי עלה וכו' אלא ללמוד בא שביום אין לו רשות להאבק עמו ולהזיק לו כלל: הנה הוא זורה את גורן. וליכא למימר כפרש"י בחומש שהיה הדור פרוץ

הרי"ף

ברש"י ד"ה שנשתייר על פכין קטנים. נראה דדייק כיון דכתיב ויעבר את אשר לו ויותר יעקב דבר ברור הוא שנשאר לבדו ולמה צריך לומר לבדו אלא דרשינן לו כאילו כתיב לבדו

ענף יוסף

מב והכן טול גיד הנשה בפניהם כמ"ד גיד הנשה נאסר לבני נח. ובב"ר פ' מקץ איתא וטבוח טבח והכן אין הכן אלא שבת כמד"א והיה ביום הששי והכינו הדא אמרה ששמר יוסף את השבת קודם שניתן ע"כ. ונראה דהמדרש זה איננו חולק על דרש הגמרא הכ"ל אלא שבא לתרץ מה שיש לדקדק אם איתא כמ"ד שגיד הנשה אסור לבני נח למה הוצרך להזהיר לעבדיו שיטלו גיד הנשה דמ"ש יום זה משאר ימים דודאי עשו כן בשאר ימים אם נצטוו בני נח על גיד הנשה. לכך תירץ המדרש דאין והכן אלא שבת א"כ היה אז בע"ש שהיה מוכן על שבת לכך הוצרך להזהיר להם. וע"ש דאיתא בפ"ק דחגיגה על פסוק ודע כי על

עץ יוסף

מב כמ"ד גיד הנשה. (עי' תוס') ור"ל דוהכן משמע לשון צווי אבל וטבוח אינו לשון צווי (רש"א בחידושי הלכות): על פכים קטנים. שהוקשה להם דלשון הכתוב לכתוב על המשותר העקרי בלשון שאר כמו וישאר אך נח. ושאר רוח

המתורגמן. [א]) עפפנע פיר זיא.

(בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש וגו' ורבנן אמרי מהכא (שם לז) לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן וגו' רב אמר מהכא (שם לב) ויזרח לו השמש:

מג שם א"ר עקיבא שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע באיטליז של אימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל כתיב (שם) ויזרח לו השמש וכי שמש לו לבדו זרחה והלא לכל העולם זרחה א"ר יצחק [א]שמש הבאה בעבורו זרחה בעבורו דכתיב (שם כח) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתיב ויפגע במקום [ב]כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו [כד] יהב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כד צלי בעא למיהדר (מיתי) אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש. כתיב (שם) ויקח מאבני המקום וכתיב

רש"י

בלילה ויסכב בגורן: וישכם בבקר. ולא קודם היום ואע"ג דלאו יחידי הוה וכ"ש יחידי: לך נא ראה. בעוד שאדם יכול לראות: איטליז. שוק שמוכרין בו בשר: אימאום. שם מקום: שמש הבאה בעבורו שקעה בעבורו. קודם זמנה ומפרש ואזיל למה שקעה: כתיב וילך חרנה. דמשמע דמטא לחרן והדר כתיב ויפגע במקום דהיינו בית אל דאכתי לא מטא לחרן: שהתפללו בו אבותי. האי בית אל לאו הסמוך לעי הוא אלא ירושלים ועל שם יהיה בית אלהים קראו בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא שדה שהתפלל בו יצחק דכתי' (בראשית כד) לשוח בשדה דהכי אמרינן בפסחים (דף פח) אל הר ה' אל בית אלהי יעקב מאי שנא יעקב אלא לא כאברהם שקראו הר דכתיב בהר ה' ולא כיצחק שקראו שדה דכתי' לשוח בשדה אלא כיעקב שקראו בית: קפצה. לשון (דברים טו) לא תקפוץ את ידך נתקצרה ונתקמצה לו: ויפגע במקום. כאדם הפוגע בחברו שבא כנגדו ודרשינן ליה נמי לשון תפלה כדכתי' (רות א) אל תפגעי בי: מיד בא השמש. כדכתיב וילן שם כי בא השמש למה ליה למכתב כי בא השמש אלא ללמדנו שבקעה קודם זמנה: מאבני. משמע טובא וכתיב

תוספות

מהכא וישכם אברהם בבקר. ברוב ספרים כתיב ויחבש את חמורו וקשה דהיינו קרא דעקידה ושם לא היה יחידי דהיו שני נעריו עמו ויצחק בנו ועוד דאפילו היה יחיד אין לחוש מן המזיקין דשלוחי מצוה אינם ניזוקין ועוד דמקרא דעקידה יליף ברים פסחים (דף ד) גבי בדיקת חמץ דלא אמרינן זריזין מקדימין למצות ועפי מצפרא מדלא השכים אברהם טפי מצפרא והיכי מוכח התם דילמא שאני התם דהוה משום שלא יצא יחידי בלילה ולכך לא הקדים לכך נראה דהכא גרס וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו' (בראשית יט) ול"ג ויחבוש את חמורו ומייתי קרא מסדום שהלך להתפלל על הפיכת סדום שהית' בבקר והיה לו להקדים להתפלל בלילה אלא שלא רצה לצאת יחידי בלילה והלך יחידי להתפלל עליהם דלא רצה שיהיה שום אדם עמו בשעת תפלה א"נ לא היה שום אדם רשאי לראות בהפיכת סדום ובפסחים מייתי קרא דעקידה שלא היה יחידי אלא דלא היה צריך להקדים טפי מצפרא: כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן' לפי פשוטו יש לפרש שלקח

מהרש"א

בתוס' רפ"ק דפסחים דבשאר כל אדם נמי שייך מפני המזיקין מדמייתינן עלה מקרא דאל תלאו איש וגו' וי"ל לפירושו דנקט הכא ת"ח לרבותא דלא תימא תורתו משמרתו מן המזיקים ועי"ל לפי מה שפרש"י לקמן גבי בועז שגנאי הוא לת"ח לצאת בלילה כו' עכ"ד והיינו דמשום מזיקין לא היה שייך שהיו נעריו עמו אלא משום גנאי נגעו בו וכדאמרינן פ' כילד מברכין [א] ואע"ג דלא היה יחידי אל יצא בלילה שלא יחשדוהו שהולך לזונה מש"ה נקט הכא ת"ח ובהכי ניחא דמייתי קרא דוישכם אברהם בבקר ויחבוש וגו' דנראה מפרש"י דהיינו קרא דעקידה והרי אברהם לא היה יחידי דב' נעריו היו עמו כמו שהקשו התוס' אבל אם נאמר דמשום גנאי קאמר אע"ג דלא היה יחידי ניחא אבל בפרק כילד מברכין משמע דלא נגעו בו משום גנאי אלא ביחידי בלילה ורש"י בפי' רות כתב טעם אחר בבועז לפי שהיה הדור פרוץ בגניבה כו' ע"ש ולא ידענא למה הניח תלמודו וק"ל: לך נא ראה את שלום כו' דלא יפול בו לשון ראה אלא לשון שאל כמו וישאלו איש לרעהו לשלום וכמוהו רבים וע"כ אמרו דלאו לא קאי על השלום אלא על לך שהליכה תהיה בראיה וק"ל: ויזרח לו השמש כו'. מהכא משמע דזרחה בעבורו משום מזיקין שלא יהיה יחידי בלילה ורש"י בחומש שפירש לו לצרכו לרפאות צלעתו כו' ע"ש הוא ע"פ ב"ר וק"ל: מקום שהתפללו אבותי כו'. כפרש"י ע"ש בית אלקים קרוי בית אל והוא הר המוריה וכן פרש"י בחומש ושעור דבריו בפי' החומש כך הם כי ממה שאמרו הכא לדיק בא לבית מלוני כו' ועוד אמרו בפסחים יעקב קרא לירושלים בית אל יקשה לך על ב' המאמרי' אלו מהיכן למדו לומר כן שבמקום שבהמ"ק היה נעכמווכר בב' מאמרי' האלה דהא פשיטא דלוז איננה ירושלים כדמוכיחין המקראות וכיון דבלוז היה לן כדכתי' ואולם לוז שם העיר וגו' היאך אמרו שבמקום בהמ"ק היה לן והשיב אני אומר כו' שע"י הקפילה של הר המוריה ללוז נקרא לוז בית אל ע"ש בית אלהים דהיינו בהמ"ק ולאו היינו בית אל הסמוך לעי אלא ירושלים נקרא בית אל ע"י הקפילה ללוז שהיה סוף גבול א"י אבל בית אל הסמוך לעי איהו סוף גבול א"י מצד מזרח כדכתיב בית אל מים והעי מקדם וגו' ומזה תפול טענת הרמב"ן בזה ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררים ובפרק חלק פרש"י בע"א ועיין עליו בחזקוני ואין כאן מקום להאריך: מיד ויפגע במקום כד צלי בעי כו'. תרתי דריש מיניה מלשון תפלה ומלשון פגישה וכתב הרא"ם למאי דדרשינן ויפגע מלשון תפלה יהי' פי' במקום שמו של הקב"ה וכו' ע"ש ואין צורך דכיון דתרתי משמע כמ"ש הרא"ם גופיה מתפרש שפיר במקום כפשטיה על

הרי"ף

לבדו שנשתייר על פכין כו': כתיב ויקח מאבני המקום וגו'. עיין בתוספות וצריך לבאר א"כ מאי פריך כתיב ויקח מאבני המקום שיש לפרשו כפשוטו ויקח אבן אחת מאבני המקום ונראה דפריך דא"כ הול"ל ויקח אבן מאי מאבני כי מה לנו לידע אם היתה האבן מאבני המקום וכמ"ש א"כ ויקח את האבן ולא כתיב נמי התם ויקח האבן מאבני המקום אלא לכך אמר ויקח מאבני המקום לומר שלקח מאבני המקום אבנים הרבה ולהכי פריך וכתיב

עיון יעקב

בגניבה דהלא הרבה נערים היה לו ומושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו נדיקים שהיו יכולין לשמור הגורן בלילה אלא ודאי שאין לת"ח לצאת יחידי בלילה וטעם זה לבד ג"כ א"א דה"ל ליקח ולילך עמו שני נערים אלא ודאי משום גניבה היה צריך הוא ונעריו לשמור גורנו ועיין במהרש"א: שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע באיטליז של אימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג ויזרח לו השמש. אפשר לומר ע"ד הפשט לפי שהם הלכו בעצמם ליקח בהמה אע"ג דקי"ל שלוחו של אדם כמותו מ"מ ס"ל דהוא רק כב' הדמיון ומ"מ מצוה בו יותר משלוחו ולכך שאלו לו מה ויזרח לו השמש כי בל"ז הייתי אומר דלכך זרחה לו השמש כדאמר רב לעיל שזרחה השמש שלא יצא יחידי בלילה אע"ג דאיהו אפסיד אנפשיה שנשאר לבדו י"ל כדאיתא במדרש ילקוט פרשת וישלח מי כאל ישרון הגאים והמשובחים שבה מה הקב"ה כתיב ביה ונשגב ה' לבדו אף הכא ויותר יעקב לבדו ע"כ אבל עכשיו דאמרינן שהוא רק כף הדמיון ואינו דומה ממש א"כ לא יפה עשה שנשאר לבדו א"כ מאי ויזרח לו השמש: אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי.

עין יוסף

רוח לו. ועל דבר הטפל בשם נותר כמו ולא נותר ממנו איש זולת כלב וכדומה רבות. ופה היה לו לומר וישאר יעקב לבדו. כי היה העיקר. לכן דרש לפי שהתמהמתו בפה היה על דברים קטנים עד שלא היה כדאי להשאר בעדם (שמעתי): ויזרח לו השמש. כתב המהר"ם שי"ף שראיית רב שלא יצא יחידי בלילה הוא מדברי רבי עקיבא שאמר שאלתי את ר"ג כו'. וכל זה הוא מדברי רב שאמר מהא ויזרח לו השמש ואמר ר"ע שאלתי את ר"ג ואת רבי יהושע כו' וכי שמש לי לבד זרחה כו' לדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש. וקשה ודלמא ילך בלילה אע"כ משום דאין דרך ת"ח לצאת בלילה. ותדע שכל זה מדברי רב שהרי אין דרך הגמרא לומר אמר רבי עקיבא שהוא תנא רק בלשון תניא. אלא ע"כ רב מייתי ליה לכולה דברי רבי עקיבא:

ענף יוסף

כל אלה יביאך האלהים במשפט וגו' אם טוב ואם רע מאי אם טוב ומפרש רבא זה המשגר בשר שאינו מחותך בע"ש ופרש"י כשאינו מנוקר מן הגידין ומתוך שממהרים לעשות צרכי שבת אין נותנין לב אם מנוקר עכ"ל א"כ יובן דלכך הוצרך יוסף להזהיר להם ביום זה יותר מאשר ימים (פרי שבת):

מג שמש הבאה בעבורו זרחה בעבורו. משמע שהיה מההכרח שהשעות תחזור לו. וזה מה טעם לו. וי"ל שלמה שהלילה אינו נחשב מכלל חיי האדם כדמשמע בפרק ר"ע דקאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה דל כ"ה דלילוותא. לכן היה הכרח שהשעות שקעה לו חמה כאילו נטל מחייו יחזור ויפרע לו במה שהלילה כיום יאיר בשעות הכנה. וא"ת דבפרק דחסידי דת"כ ג' נקדם להם חמה ואלו הן משה ויהושע ונקדימון. אמאי לא חשיב יעקב. וי"ל דכי היכי דלא חשיב חזקיה מטעמי דכתבו שם התוס' משום דחזקיה חזרה השמש וכאן עמד בנקודתו לא הלך ולא חזר כדכתיב וידום השמש גם זה היה גדול יותר שהגלגל תמיד סובב ובאותה שעה גלגל חמה עמד. או לפי שעמידת השמש של חזקיה

[א] מהרש"א ד"ה מכאן (בעמוד הקודם) פ' כיצד מברכין. (דף מג ע"ב):

יד יוסף

א ב"ר פרשה ס"ח:
ב סנהדרין דף צה ע"ב:

חדושי גאונים

הלובן ידעתו עניינו כי הוא בודד במראיתו. ואינו משותף במראה זולתו. וזהו בחינת שם הוי"ה. אשר משמעותו שם הנבדל. אולם מראה התכלת אשר הוא מראה ספיריית משותף הוא עם כל המראות העומדות נכחו. כי אם יעמוד מראה האודם נכחו גם הוא יתאדם. ואם מראה ירוק גם הוא אחר כל ירוק ידרוש כי מלד שמראה הספיריי. הוא מבולל מכל המראות בזה איננו מתבודד באיזה מראה מיוחדת. זולת שאריתה אבל יתהפך לכמה גוונים לפי המראה המוצב נגדו. ירקרק או אדמדם. רומז על מלכותו ית'. אשר המלך במשפט יעמיד ארץ עם נבר יתבר. ועם עקש יתפתל. לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וזהו בחינת מראה התכלת אשר הוא מראה ספיריי. מה נעמו לנו לפי"ז דברי רז"ל במצות ציצית שיש בה חוט של תכלת. לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע. והרקיע דומה לאבן ספיר. ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד כו'. עי' מוהרש"א שרמזו בזה שלשה עולמות זה בזה מלמטה למעל' ברצון הש"י כו' והוא שאמר במצות תכלת וראיתם אותו. וזכרתם ג' ולא תתורו אחרי לבבכם גו'. לעשות ת"ו פירוד בקיבור ג' עולמות עיין עליו. ועם דברינו עוד יומתק כי מראה התכלת עצמו בבחינתו ירמוז על השתתפו עם נבראיו דרך השתלשלות העולמות אשר גדר השתלשלו' הוא נגדר הוט התופר

וכתיב (בראשית כח) ויקח את האבן א"ר יצחק מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו תנא וכולן נבלעו[א] באחד (שם) ויחלום והנה סולם מוצב ארצה תנא כמה רחבו של סולם שמונת אלפים פרסאות דכתיב (שם) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו עולים שנים ויורדים שנים וכי פגעו בהדי הדדי הוו להו ד' וכתיב ביה במלאך (דניאל י) וגויתו כתרשיש וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוו תנא עולים ומסתכלין בדיוקנו[ב] של מעלה ויורדים ומסתכלים בדיוקנו של מטה ובעו לסכוניה מיד (בראשית כח) והנה ה' נצב עליו אמר ר"ש בן לקיש אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כאדם שמניף[ג] על בנו. (שם) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' מאי רבותיה א"ר יצחק מלמד שקפלה[ד] הקב"ה לכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו שתהא נוחה ליכבש[ה] לבניו :

מד שם ויאמר שלחני כי עלה השחר (שם לב) א"ל גנב אתה או קוביוסטוס אתה שמתירא

רש"י

ויקח את האבן : נבלעו באחד · נעשו אבן אחת : עולים · משמע כי הדדי ולא זה אחר זה וכן יורדים : וכי פגעי בהדדי הוו להו ארבעה · צריך רוחב הסולם להחזיק ארבעתם : וגויתו כתרשיש · בדניאל : תרשיש · ים ששמו תרשיש כדמתרגם (יחזקאל א) כתרשיש כרום ימא מראה הים וכתיב (יונה א) אניה באה תרשיש : בדיוקנו של מעלה · פרצוף אדם שבד' חיות בדמות יעקב : בעו לסכוניה · מחמת קנאה : נצב עליו · לשמרו : שמניף על בנו · במניפה להצילו מן השרב : מאי רבותיה · ד' אמות משכבו הבטיחו לתת לבניו : שתהא נוחה ליכבש לבניו · כד' אמות : קוביוסטוס · גונב נפשות (בתוס' כתבו בשם ר"ת שהוא משחק בקוביא ומטמין עצמו מפני שהוא

תוספות

אבן אחד מאבני המקום : עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדין · משמע שאותם שעולין הם שיורדין ולעיל משמע שהיו אחרים דקאמר עולין תרי ויורדין

מהרש"א

מקום בהמ"ק וק"ל : עלי יניח צדיק ראשו כו' · בב"ר מפורש שעשאן כמין מרזב וכו' כפרש"י בחומש והוא שהניח מלמטה אבן אחת להניח ראשו עליו וסביב אותה האבן הניח הרבה אבנים בגובה משלשה צדדים עד שעשאו שלש דפנות כמין מרזב שיש דף אחד מלמטה ושלש דפנות מצדדין התחילו כל אבנים מריבות עם אותה אבן שהניח מלמטה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו עד וכולן נבלעים באבן אחת ר"ל שכולן נבלעו באותה אבן אחת שלמטה כדי שיניח ראשו על כולן ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררים ואין להאריך: וגויתו כתרשיש וכו' · פרש"י ים ששמו תרשיש כו' וכן פרש"י בס' דניאל ים ששמו תרשיש והוא ים של אפריקא עכ"ל דאילו ים של כל עולם הוא שליש העולם ורוחבו יותר מב' אלפים פרסי אבל רבינו סעדיה פירש בספר דניאל וגויתו כתרשיש ב' אלפים בעומק הים תרשיש עכ"ל ולפי זה איכא למימר דעומקו של ים של כל העולם הוא שני אלפים פרסי וק"ל : מיד והנה ה' נצב עליו כו' · פרש"י עליו לשומרו ויהיה עליו קאי על יעקב ולא על הסולם וכן עולים ויורדים בו קאי על יעקב והכי איתא בהדיא בב"ר ע"ש ואיכא למ"ד התם דאסולם קאי עולים ויורדים בו ובהכי ניחא מה שהקשו התוס' דהכא משמע שאותם שעולין הם שיורדים ולעיל כו' דודאי כן הוא דפליגי כדאיתא בב"ר בהדיא ולעיל דעולין תרין ויורדין תרין כמ"ד שם עולים ויורדים על הסולם קאי והן מלאכי לויה עולין מלאכי חו"ל ויורדים מלאכי א"י וכי פגעו וכו' אבל הכא כמ"ד הן העולים הן היורדים ועל יעקב קאי דבעי לסכוניה עד שבא הקב"ה ונצב עליו לשומרו וענין שהיו עולים תרי ויורדים תרי והם מלאכי לויה כמו שמצינו בכ"מ במלאכי לויה כמ"ש פרק כל כתבי [א] ב' מלאכי השרת המלוים לו כו' או ע"ש שאין אדם חשוב יוצא בלא שנים כמ"ש באברהם וב' נעריו עמו ודו"ק : כאדם שמניף על בנו כו' · עיין פרש"י ויותר נראה לפרש להצילו מן הזבובים וכן הוא בהדיא בב"ר משל לבן מלכים שהוא ישן ע"ג עריסה והיו זבובים שוכבים עליו וכו' ע"ש : מלמד שקפלה כו' · וכתב הרא"ם ולא הספיק לו ההבטחה לבדה כו' מפני שיש הפרש בין הכח והפועל ולכן ירא כו' עכ"ל אבל קשה דאכתי מנלן דהקפילה היה כדי שתהא נוחה ליכבש דהא לא קשיא לן אלא מאי רבותיה ואימא רבותיה טובא שנתן לו כל א"י וקפלה תחתיו מפני שתהיה הבטחת נתינה בפועל וע"כ הנראה דודאי הספיק ליעקב הבטחה לבד על הנתינה וא"כ מה שקפלה תחתיו לא היה אלא הבטחה אחרת שלא אמר בפירוש דהיינו כדי שתהא נוחה ליכבש וכו' ודו"ק : ויאמר שלחני כי עלה השחר א"ל כו' · אין זה בכח מאמר המלאך שלחני כי

עין יעקב

ולפי שיעקב עצמו היה מסופק אם יתפלל או לא לכך ס"ל לחד מ"ד דתפלה שתקן יעקב הוא רשות : א"ר יצחק מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום א' וכל א' אמר עלי יניח צדיק את ראשו · לכאורה ר' יצחק אינו מתרץ כלל הקושיא אם לא מכח התנא וא"כ מה חידש ר"י ואפשר דר' יצחק לא ס"ל כהאי תנא שכולן נבלעין באחת אלא ס"ל כמ"ש התוספות לפי פשוטו שלקח אבן אחת מאבני המקום והא דאצטריך קרא למכתב מאבני כלל להראות שנתקבצו כל אבנים למקום אח' וכל אחת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו ונראה שזה כוונת התוס' : בעי לסכוניה · אפשר לפי ששכב במקום קבוע לתפלה שאסור כמו שאסור לישן בבהכ"נ ועיין בט"ז סוף סימן קנ"א בא"ח : והנה ה' נצב וכו' שקפלה הקב"ה לכל א"י. ולכך קפלה עכשיו כדי שלא יהא עיקר שכיבתו בבית הכנסת ואפשר שזה כוונת הפסוק וייקץ יעקב

הרי"ף

ויקח את האבן : א"ל גנב אתה שמתיירא מהשחר · ואין לומר דלמא ת"ח היה כדאמרן לעיל ויאבק איש עמו עד עלות השחר מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה הא ליתא משום דכבר בא אליו בעוד לילה יחידי ויאבק עם יעקב והא דאמרן לעיל עד עלות השחר מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה הוא כלפי יעקב שנתאבק עמו המלאך עד עלות השחר :

ענף יוסף

היתה תשלום לירידת השמש שירד ביום מיתת אחז אביו שלכך לא חשיב ליה . הכא נמי יש לומר דמהכי טעמי לא חשיב יעקב . דכאן לא עמד בנקודתו . ועוד שזריחה זו היתה תשלום השעות ששקעה (יפ"ת בב"ר פ' סח סימן יב) : מלמד שקפלה הב"ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יע"א . בזוהר סדר קדושים דף ל"ח דמייתי הך דרשא דהכא ומקשי התם עלה וז"ל וכי א"י דאיהי ת' פרסי על ת' פרסי אתעקרה מאתרה ויתבא מתחותו'. אלא ארץ אחרא עלאה קדישא אית לקב"ה וארץ ישראל איקרי כו'. ור"ל דלא א"י ממש ניתנה תחתיו כי זה רחוק מן הטבע המציאות . אלא שהאיר עליו מדרגה השולטת על א"י והוא אור ארץ החיים שלמעלה והרי הוא כאילו ניתן כל הארץ תחתיו כי הכל הולך אחר שרשו. וכה"ג נמי מפרש התם הא דאמרינן שנכנסה הג"ע עם יעקב אצל יצחק (ב"ר פרשה סה) דלא הג"ע ממש נכנסה עמו כי ארוכה מארץ מדתה . אלא שנכנסה עמו מדה העליונה אשר ממנו מקור אור הג"ע ע"ש (נזה"ק) :

עץ יוסף

וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו . כתב היפ"ת כי הוא חוץ מהיקש שאבן דומם יבקש עלי יניח צדיק את ראשו . והדבר יש לו סוד עכ"ל . והנזה"ק כתב וקרוב לומר שזה נאמר על שורש ומזלן למעלה כי אין לך דבר למטה שאין לו שורש למעלה כנודע . או אבני קודש במקום הנבחר נתעלו למעלה להיות בהם רוחניות עכ"ל :

מג וכי פגעו בהדי הדדי כו' . ואם תאמר מנלן הא דעולים שנים ויורדים שנים אחרים דלמא שניהם היו כת אחד שעלו ושוב ירדו למטה . וי"ל דדייק מדה"ל למימר סתם והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים . מה ת"ל בו דפשיטא שהעליה והירידה היה בו בסולם דביה משתעי קרא . אלא לגמדך שהעולים והיורדים שניהם היו בו בפעם אחד (נזה"ק) : כאדם שמניף על בנו . במניפה להצילו מן השרב (רש"י) והוא מחוסר ביאור מה ענין שרב לכאן . ונראה לפרש שבודאי לא באו לסכנו בידים חלילה . כי חלילה למלאכי עליון לשלוח יד במשיח ה' בלי רשות עליון . אלא שמחמת קנאה באו לסבב לו סכנה הבאה מאליה במה שנתקרבו אצלו להביט בצורתו כי בטבע ב"ו הקרוץ מחומר אין כחו לסבול תוקף האש של מלאכי עליון אשר הם שביבי אש . על זה אמר והנה ה' נצב עליו שומרו כאדם שמניף על בנו במניפה להצילו מן השרב והיינו מתוקף חום אש של המלאכים כאמור (נזה"ק) : מאי רבותיה . ד"א משכבו הבטיחו לתת לבניו (רש"י) וטעם הקושיא שאע"פ שהפי' הנראה הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה את כל הארץ ולא מקום השכיבה לבד כי זה לא יקרא ארץ סתם . אף על פי שאמר עליה פירושו בחלק ממנה . מ"מ מדה"ל למימר הארץ הזאת. והאריך לומר הארץ אשר אתה שוכב עליה . נראה דדוקא מקום השכיבה קאמר (יפ"ת) : שתהא נוחה ליכבש לבניו . כי על ידי הקפילה תהיה נוחה ליכבש לפי שהיעוד היוצא מן הכח אל הפועל בסימן ע"י הנביא קיומו חזק ואינו בטל (יפ"ת ונזה"ק) כדפירש הרמב"ן גבי התהלך בארץ . ועי' בענף :

מד גנב אתה או קוביוסטוס אתה . פי' גנב גונב ממון . קוביוסטוס גונב נפשות (ערוך) והמוסף כתב קוביוסטוס בלשון יוני זולל וסובא ובתוספות כתבו בשם

[א] מהרש"א ד"ה מיד והנה ה'. בפ' כל כתבי (דף קיט:):

יד יוסף

א ב"ר פרשה סח : ב שם : ג שם פרשה סט :

חדושי גאונים

ומחבר ומשלשל הנפרדים זה לזה (וכמו שיבאר עוד בע"ה) : ובמעט התבוננות יתבארו בזה דברי החכם שלמה ע"ה . במאמר ירא את הוי"ה בני ומלך אשר דרשוהו לפרש את ד' זו מצות ציצית (בלובן) ומלך זו התכלת (עי' לעיל ד"ה בש') כי הדברים עתיקים ומתוקים . כי כמו ששם הוי"ה הוא שם נבדל ומתבודד כן ירמוז עליו הלובן שבמצות ציצית אשר הוא גם כן מראה מתבודד באחדותו בלתי משותף לזולתו. אמנם מלך זו התכלת. והיינו כמו ששם מלך מורה ענין השתתפות והתייחסות עם עמו בבחינת אין מלך בלא עם . כן מראה התכלת אשר הוא מראה הספיר . מתהפך לכמה גוונים אשר לעומתו ברוך יאמר או הפכו . ואשר אנחנו הוספנו בביאור שארית המאמר ועם שונים אל תתערב זו הגדיל שבציצית המה דברים מגודקים ועמוקים. והיינו לפי שלעיני בני אדם אשר בראות אנוש יראה המראה הלובן מתחלף הוא ממראה התכלת ובנין דא מן דא . אפשר שיטעה הטועה ויבין ג"כ זה החלוף . באלה שתי המראות המתייחסות אליו ית' ויתבונן בהם איזה פירוד ושינוי על כן על כל הדברים האלה. נצטוינו בהקיף חוט המקיף את הציצית את מראה הלובן . גם מראה התכלת . והיה לאחדים . וזה מעשה הגדיל אשר יקיף ויסבב סביב כל החוטים והיו לאחדי'. לאמר שמע ישראל ה' (הנבדל) אלהינו (כלומר המתייחס בערך אלינו עמו והוא בחינת מלכות) ה'

המתורגמן, א) פערשלונגען געוואָרדען, ב) אין זיין בילד, ג) ער פאָכט, ד) צוא זאממען געוויקעלט, ה) צוא עראבערן, איינצונעמען.

חייב לכמה בני אדם): ג' כתות· חדשים מיום אל יום: אחר ב' תיבות· שמע ישראל ה' וגו' ומלאכים אין מזכירין את השם בשירתם עד לאחר ג'

תוספות

תרי כי פגעו בהדי הדדי או ארבעה: מסייע ליה לרב חננאל· פי' במה שאומר שהמלאכים אומרים שירה א"כ הא דקאמר שלא הגיע זמני מיום שנבראתי לומר שירה עד עכשיו וה"נ קאמר ר"ח שאינם רשאין להרבות בשירה דקאמר אחת אומרת קדוש ותו לא וכן מסתמא לא היו אומרים

שמתירא אתה מן השחר אמר לו מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו מסייע ליה לרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ה' צבאות מיתיבי חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שישראל אומרים שירה בכל שעה ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום ואמרי לה פעם אחת בשבת ואמרי לה פעם אחת בחדש ואמרי לה פעם אחת בשנה ואמרי לה פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעם אחת ביובל ואמרי לה פעם אחת בעולם וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' וגו' ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר ג' תיבות כדכתיב (ישעיה ו) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות ואין

מהרש"א

עלה השחר דאיכא למימר בהפך שאמר שלחני כי עלה השחר שהיה מתירא מן השחר מפני שהיה גנב כו' כמ"ש לו יעקב אבל מתוך ענינו נלמד דבר זה שא"ל שלחני כי עלה השחר שא"ל יעקב גנב אתה כו' לפי דעת יעקב שנדמה לו כעכו"ם כדלעיל וע"ז השיב לו המלאך שהגיע זמנו לומר שירה ומשמע יעקב ממנו שהוא מלאך ה' א"ל לא אשלחך כי אם ברכתני וק"ל: מסייע ליה לרב חננאל· עי' בתוס' והוא דחוק דזה אין צריך ראיה דכבר העיד ישעיה ע"ז שהמלאכים אומרים שירה וקרא זה אל זה וגו' וביחזקאל אומר ברוך כבוד וגו' וק"ל: לא הגיע זמני לומר שירה כו'· לכאורה שהוציאו זה הדרש ותשובת המלאך שהוא בכח המאמר דכי עלה השחר ופירושו שהוא טעם על שאמר שלחני דמשום דעלה השחר והגיע זמני לומר שירה על כן שלחני אבל קשה שגם בכח המאמר דכי עלה השחר הפך זה דמשום דעלה השחר ומתיירא אני משום שהיה גנב או קוביוסטוס וע"כ נראה לפרש דמסיפא דהאי קרא קא מפקא להו האי דרשא דכתיב ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני דמשמע שלא ידע יעקב שהוא מלאך עד השתא אחר שא"ל המלאך שלחני כי עלה השחר וע"כ אמרו כי אחר שאמר לו המלאך שלחני כי עלה השחר ושהולרך ללכת ממנו בלי עיכוב מפני שעלה השחר א"ל יעקב גנב אתה כו' שמתיירא אתה מפני השחר כי לפי דעת יעקב איש היה ולא מלאך כדאמרינן לעיל כנכרי נדמה לו כו' וכת"ח נדמה לו כו' וע"ז השיב לו המלאך כי מלאך הוא ושהולרך ללכת ממנו בלי עיכוב מפני שהגיע זמן שירה בשחר ואחר ששמע יעקב ממנו כי הוא מלאך השם א"ל יעקב לא אשלחך כי אם ברכתני: שלש כתות כו'. פרש"י ג' כיתות חדשים מיום אל יום עכ"ל הכי משמע ליה לישנא דג' כתות של מלאכי השרת כו' והולרך לפרש כן משום דהיינו דמסייע ליה לרב חננאל כו' דהא דקאמר מיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו משמע כמי דמיום שנברא המלאך אינו אומר שירה אלא פעם אחת והכי אמרו בב"ר א"ר חלבו ארשב"ן לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים והן אומרין שירה חדשה לפניו והולכין כו' עכ"ל ומיהו האי קרא דכי עלה השחר מוקי בב"ר במלאכים כתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר וגו' א"ל זה מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה דכולן מתחלפין ואינון לא מתחלפין ע"כ והתוס' כתבו דמסייע ליה לרב חננאל כו' פי' במה שאמר שהמלאכים אומרים שירה עכ"ל והוא דחוק דדבר זה א"ל סיוע דכבר העיד ע"ז ישעיה הנביא דהמלאכים אומרים שירה וקרא זה אל זה וגו' ויחזקאל שמע שהיו אומרים ברוך כבוד ה' וגו' ועוד כתבו א"כ הא דקאמר שלא הגיע זמני מיום שנבראתי לומר שירה עד עכשיו ה"נ קאמר רב חננאל שאינן רשאין להרבות בשירה דקאמר א' אומרת קדוש ותו לא וכן מסתמא לא היו אומרים שירה אלא פעם א' עכ"ל גם זה הוא דחוק וכי משום שאין אומרים בכל יום אלא קדוש ותו לא נאמר מש"ה שאין אומרים דבר זה אלא פעם אחת מיום שנבראו· ומ"ש ואמרי לה פעם אחת בעולם כו'· אין לפרש דכל המלאכים לא אמרו שירה אלא פעם אחת בעולם דהא מלינו בג' מקומות שאמרו שירה בהאי קרא דיעקב ויאמר שלחני כי עלה השחר ובישעיה וקרא זה אל זה וגו' וביחזקאל ברוך כבוד ה' וגו' אלא שיש לפרש דודאי דבכל יום אומרים המלאכים שירה אלא שבכל יום מתחדשים המלאכים לומר שירה עד שאין מלאך אחד אומר שירה אלא פעם אחת בעולם ונראה עוד דכל הני לישני לא פליגי אלא שאמרו שיש כיתות שאין מתחלפין כלל ואומרות שירה בכל יום פעם אחת והן מיכאל וגבריאל ויש כיתות שמתחלפין פעם אחת בשבת ויש שמתחלפין יותר עד פעם א' בהדש וכן כולן לפי מעלתן עד שאמרו שיש כתות שאין אומרין שירה אלא פ"א מיום שנבראו והיינו דאמרי לה פ"א בעולם הוא הענין בעצמו שכתבנו בשם ב"ר וכוונת הדרוש כפי מה שאמרו במדרשות למלאכים ניתן קדושה א' שנאמר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא ולישראל ב' קדושות שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים וגו' העליונים שאין היצה"ר שולט בהן דיין קדושה א' ולתחתונים שהיצה"ר שולט בהן ב' קדושות ולז"א הלדיקים המקדישים עלמן מלמטה מחילתן לפנים ממה"ש ומלאכים שואלים אותם מה הורה אל כדכתיב כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כמו שיסד הפייט בקדושתא דפרשת זכור ושרפי קודש המעולים כתלמיד לרב שואלים מה פעל אל אילים כו' אלה חולה פונים ואלה לפני ולפנים בלל שדי כו' ולזה מבואר כי ישראל הם לפנים ממחילת המלאכים וצורת יעקב חקוקה תחת כסא הכבוד גם שם נשמתן של לדיקים וע"כ הם הולשו בכל שעה לומר שירה לפניו יתעלה ואחריהם המלאכים שיותר קרובים אל השכינה והם מיכאל וגבריאל שאינן מתחלפין יש להן רשות פ"א בכל יום ואחריהם כיתות מתחלפות כפי מעלתן ניתן להם לומר שירה עד הכת שמתחדשים בכל יום ואין אומרים שירה אלא פ"א בעולם· ואמר כי ישראל מזכירין את השם אחר ב' תיבות כו'· הוא כפירוש התרגום בג' קדושות קדיש בשמי מרומא בית שכינתא קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם עלמיא ולז לעלמי עלמיא דהיינו לעוה"ב יתייחד שמו הקדוש בעולם כנאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד כי בעוה"ז ניתן לכל אומה שר בשמים גם אומות הרבה בארץ יאמינו לצבא השמים וע"כ המלאכים אין להם להזכיר שם המיוחד עד אחר שמזכירין הג' קדושות דהיינו בקדושה שיהיה לעלמי עלמיא שיהיה אז שמו הקדוש אחד· ואמרו כי הכת האחת אומרת קדוש· שהוא קדיש בשמי מרומא וכת הב' הוסיפה לומר ק"ק על הקדושה דעל ארעא וגו' וכת הג' אומרת ומוסיפה ק' ק' ק' על הקדושה דעלמי עלמיא ומזכיר את

עיון יעקב

משנתו וירא ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי שהרגיש ג"כ בזה הא דבעי המלאכים לסכוניה כיון שישן כאן וק"ל: מסייע ליה לרב חננאל אמר רב. עיין בתוספות ומהרש"א מה שפי' מה סיוע יש בזה ול"נ לפרש כפשוטו ע"ד דאיתא בחגיגה דף י"ב מעון שבו כתות של מלאכים שאומרות שירה בלילה וחשות ביום וכאן קאמר שלחני כי

עץ יוסף

ר"ת שהוא משחק בקוביא ומסמין עלמו מפני שהוא חייב לכמה בני אדם. וא"ת מנ"ל דא"ל יעקב כן. וכן תשובת המלאך שהגיע זמני לומר שירה מנא יליף לה. וי"ל דס"ל למימר שלחני ותו לא. דלמאי איצטריך למימר ליה טעמא כי עלה השחר. אלא ודאי תרתי מילי קאמר ליה. דמעיקרא הוה א"ל שלחני ותו לא. ואמר לו יעקב וכי גנב או קוביוסטוס אתה שמתיירא מן השחר אתה משום דבריסא דקרא כתיב ויאבק איש עמו עד עלות השחר. ולכך כשעלה עמוד השחר ופסק מלהתאבק עמו עוד ואמר לו שלחני אמר לו וכי גנב אתה כו' כיון שלא פסקת ולא אמרת לי שלחני עד עלות השחר. אז חזר המלאך והשיב לו כי עלה השחר פי' שאני מלאך והגיע זמני לומר שירה שזמנה שחרית. ומהרש"ל מחק בספרו הא דקאמר שמתיירא מן השחר אתה. ובחנם מחקו דא"ריסא

ענף יוסף

מד חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת כו' וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות כו' ומלאכי השרת כו' לאחר שלש תיבות. הטעם בזה כי ישראל הם עלולים מן הסי"ת בעלם וכראשונה. והעלול הוא מורה על שבחו של העלה. כי אין עלול בלא עלה. ויורה העלול על מליאות העלה ועל מהות העלה. וזה שבחו. ולכן ישראל שהם העלול הראשון מן הסי"ת. אינם כמו המלאכים שנקראו מלאכים מפני שהם שלוחים והרי הם שלוחי הסי"ת לשמור את האדם. אבל ישראל נקראים בנים אל הסי"ת. ולכך השבח שהוא מן ישראל שהם עלולים ראשונים קודמין למלאכים כי הם יותר קודמים ומורים על

יד יוסף

א ב"ר פרשה עח:

חדושי גאונים

אחד הוא. וע"ז רמז החכם שלמה ע"ה. במאמר ועם שונים אל תתערב כלומר עם האנשים הסוברים שניות וחלוף לא תתערב שהרי מעשה הגדיל רומז אחדות לא שניות. הפוך בה כו' (ולהלן יתבאר עוד מאמר שלמה ע"ה. על מלות תפילין והרלועות) והנה מלו' ליצית לפי מה שביארנוהו גוררת מלות תפילין בלירוף קשירת הרלועה של ראש. ויתבארו בזה דבריהם ז"ל באגדתן שרוך נעל אלו רלועות של תפילין ועיין מוהרש"א כתב כי לשיטת רש"י (ברכות ו') רמז בזה על הקשר שברלועה שיש בה אות ד' שם שדי. ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר עוד בחינה נוספת מה שיש ברלועה של ראש והוא מ"ש החכם מוהרי"י מוסקאט"י (ראש דרוש ל"א הבאנוהו דרוש מקום מים י"ח) שהאדם אשר חננו הבורא דעת ותבונה כו'. רולה שיהיה עליה בכל מיני התאחדות. שאפשר ליורה אללו כו' כי של ראש מונחת על המוח להורות על שעבדו לבורא נפשו המשכלת כו'. והקשר מאחורי הגלגולת ועל מקום הזוכר כו'. ולהורות על התאחדו' שלשתן משלשלים הרלועות לחבר כחות השפלות אל העליון כי כן ימלאו שני עלבין מגיעין אל הלב מן המוח. שמהם הרוח החיוני אליו יובל כו'. ואם ישר וכשר דרך הרופאים לייחס מושב הנומחת בכבד. יש לנו רמז ג"כ אל התאחדות הזה בשני הרלועות. שהאחת תלוי בלד הימין כנגד מקומה של הכבד. והאחת מלד שמאל מקום נטייתו של הלב כו' לזה אמר והיו הדברים גו' לסורו' הסתאחדו' בהנהגת עלמו כו' עכ"ל. מבואר מזה כי מאמר מי כעמך ישראל גוי א' היינו שהאדם הישראלי בעניינו ובבחינת עלמו

ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה שנאמר (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים אלא אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות והאיכא ברוך [דף צב ע"א] ברוך אופנים הוא דאמרי ליה ואיבעית אימא כיון דאיתיהב רשותא אתיהיב. (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו איני יודע מי נעשה שר למי כשהוא אומר (בראשית לב) כי שרית עם אלהים הוי אומר יעקב נעשה שר למלאך בכה ויתחנן לו איני יודע מי בכה למי כשהוא אומר ויאמר שלחני הוי אומר מלאך בכה ליעקב. כי שרית עם אלהים ועם

תוספות

אומרים שירה אלא פעם אחד: ברוך אופנים הוא דאמרי ליה · אבל קדוש אומרים שרפים כדכתיב (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו וגו' וכתיב בתריה וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש וגו' ומה שאנו אומרים בתפלת יוצר והאופנים וחיות הקדש וכו' דחיות נמי אומרים ברוך דעדיפי משרפים וקרא נמי מוכח דחיות ואופנים אומרים ברוך דבתר קרא דברוך כתיב וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעומתם קול רעש גדול ובכל דוכתא משמע דאופנים בתר חיות גרירי דכתיב (יחזקאל א) ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים וכתיב נמי כי רוח החיה באופנים וא"ת דילפינן השתא לפי' זה דחיות ושרפים אין הכל אחד ובפ' אין דורשין (דף יג) אומר פסוק א' אומר שש כנפים לא' ופסוק א' אומר ד' כנפים לא' ומאי קושיא הא האי קרא דשש כנפים בשרפים כתיב והאי כתיב בחיות וי"ל דמסתבר ליה שאין משונים בכנפים וכי האי גוונא פריך בפ' בא לו (דף עב) כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון עצי שטים אע"פ שהיה ארון אחר מסתמא כמו שהיה זה כך היה זה וכן בהמוכר פירות (דף צט) למ"ד פניהם איש אל אחיו והכתיב ופניהם אל הבית מכרובים של שלמה אכרובים של משה פריך דמסתמא לא נשתנו זה מזה:

רש"י

תיבות ק' ק' ק' ה': כוכבי בקר · ישראל המשולים לכוכבים · קתני מיהת אחר שלש תיבות ואת אמרת קדוש ה': והאיכא ברוך · דהוזכר אחר ב' תיבות כדכתיב ברוך כבוד ה' · ומשני ברוך אופנים הוא דאמרי ליה· שהם מכסא הכבוד עצמו וכי אמרינן אנן במלאכים: כיון דאתיהב רשותא · להזכיר דכבר הזכירוהו בקדוש לאחר ג' תיבות של שבח: אתיהיב · רשותא לאדכוריה להדיא: וישר אל מלאך · מקרא הוא בתרי עשר: ויוכל · איני יודע על איזה מהם הוא אומר ויוכל שנצחו ונעשה שר את יעקב למלאך וה"ק וישר יעקב אל מלאך ויוכל יעקב או ה"ק וישר אל יעקב מלאך כלומר נשתרר לעומתו המלאך ויוכל המלאך ונצחו: כשהוא אומר כי שרית · ותוכל הוי אומר יעקב נצחו למלאך: שרית עם אלהים · נשיא שבארץ ישראל שסמוכים הם ונקראים אלהים עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב) ועם אנשים ראש הגולה:

מהרש"א

שם המיוחד כי אז יהיה שמו אחד אבל ישראל המיחדים קדושתו על ארעא גם בעוה"ז כנוסח אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ הנה הם לפנים ממחילת המלאכים לייחד שמו אחרי קדוש השני שהוא הורא' שהוא קדיש על ארעא דהיינו אחר ב' תיבות וע"כ גם בשמע ישראל מייחדים שמו המיוחד אחר ב' תיבות · ואמר דאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה · הוא כפי מה שאמרנו לפי שהם לפנים ממחילת המלאכים ראוים הם להתחיל בשירה ואח"כ המלאכים כמ"ש קדמו שרים אחר נוגנים קדמו שרים אלו ישראל ואח"כ נוגנים אלו המלאכים כמו שיסד הפייט בקדושתא דפרשת החודש ע"ש וכן המלאכים מכבדים עצמן לפי מעלתן והכי איתא באגדה וקרא זה אל זה ואמר מלמד שהמלאכים מכבדין זה את זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני ויש אומרים כתות הן אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני כו' ובעל העקידה בשער ס"ג האריך במאמר הזה ולפי דרכו נאמר כל זה למעלת המלאכים ע"ש ויליף לה מדכתיב ברן יחד כוכבי בוקר וגו' כפירש"י דלפי פשוטו למה הקדים הכוכבים שהם מעולם האמצעי לבני אלהים שהם המלאכים מעולם העליון · ומ"ש ברוך אופנים הוא דאמרי לה · מבואר בפרש"י וכפי מה שביארנו כי הם יותר קרובים אל השכינה כי החיות מכסא כבוד עצמן הם והאופנים בתר חיות גרירי כמ"ש התוספות גם צורות החיות מד' פנים אשר בארץ ע"כ ניתן להם רשות לייחד שמו אחר ב' תיבות שהוא הוראה על קדושתו אשר על ארעא כמו שניתן רשות לישראל וכתבו התוספות ברוך אופנים הוא דאמרי ליה אבל קדוש אומרים שרפים כדכתיב שרפים עומדים ממעל לו וגו' וכתי' בתריה וקרא זה אל זה וגו' קדוש קדוש ה' ומה שאנו אומרים בתפלת יוצר כו' ע"ש עד סוףהדבור גם מזה

עיון יעקב

עלה השחר שהגיע זמנו לומר שירה אף שהיה יום לזה קאמר מסייע לרב חננאל אמר רב דאמר שלש כתות של מלאכי שרת אומרים שירה בכל יום: עד שיאמרו ישראל למטה · זה גם כן סותר למאי דאיתא בחגיגה שמלאכי שרת אומרים שירה בלילה ותשות ביום דהא היום הולך אחר הלילה ואולי י"ל שהמלאכים לא נבראו קודם ואח"כ כשנברא אדם ביום ואמר שירה אח"כ אמרו המלאכים שירה וכן מכאן ולהלן כמו שבקדשים הלילה הולך אחר

הרי"ף

איני יודע מי נעשה שר למי וכו' · וקשה היכי ס"ד דהמלאך שרה אל יעקב כיון שנאמר וישר אל מלאך ורש"י תיקן זה ופירש כאילו נאמר וישר אל יעקב מלאך ומ"מ קשה כיון שלא הוזכר בפסוק אל יעקב מלאך וע"ק למה לא הכריח שיעקב נעשה שר למלאך מקרא דסמוך לעיל דכתיב ובאונו שרה את אלהים וצ"ל עם מה שכתב רש"י איני יודע על איזה מהם הוא אומר ויוכל שנצחו ונעשה שר וכפי זה יש להסתפק דיעקב בקש להשתרר על המלאך ובאונו שרה את אלהים וישר אל מלאך שבקש לנהוג שררה על המלאך אבל ויוכל המלאך שנגע בכף ירכו ולכך הכריח מדכתיב שרית עם אלהים ותוכל הרי שיכול יעקב עם המלאך ועם זה יתבאר מה שנסתפקו אח"כ איני יודע מי בכה למי לפי שהיה אפשר שכיון שבדבר זה יכול המלאך לתקוע כף רגלו שמא מצער בכה יעקב ויתחנן למלאך והוכיח מדכתיב בתרי' ויאמר שלחני גו': וישר אל מלאך · פרש"י מקרא הוא בתרי עשר והכוונה לרש"י ז"ל לדקדק דלא שייך לומר ו' של וישר אל מלאך בתחלת ענין לזה פירש מקרא הוא בתרי עשר דסמיך לקרא דקמיה דאמר בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלקים וישר אל מלאך אתיא שפיר:

ענף יוסף

שעלה . ומפני כי העבד נבדל מן אשר הוא עבד אליו לכך מזכירין שמו אחר שלש תיבות כי שלשה קדושות מורה הבדל . ופחות משלשה אין כאן הבדל גמור . סימן לדבר פחות משלשה הוי כלבוד ובשלשה לא הוי כלבוד . אבל ישראל מזכירין שמו אחר שתי תיבות והוא פחות משלשה להורות כי יש להם חבור ודיבוק אל השי"ת כמו שיש לבן חבור ודיבוק אל האב (ספר אור חדש שעל מגילת אסתר): ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה . להסביר לך טעם הדבר הוא זה . שברא הקב"ה את האדם על פני האדמה וכללו מן העליונים והתחתונים וברא נשמתו מן העליונים והיא עליונה שבעליונים . כי מחצב נשמות ישרים הוא קודם למחצב המלאכים . וכאשר פי' השל"ה הקדוש מה שאמרו המלאכים מה ליולד אשה בינינו כלומר שילוד אשה מוכה ששורש נשמתו מפסיק בינינו וביניך באופן שנשמת ישראל גדולה אף ממעלת המלאכים . וכללה בארבע עולמות אבי"ע בד' בחינותיה נר"נ ונשמה לנשמה . וברא גופו מן הארץ וכללו מארבע יסודות אשר נבראו

עץ יוסף

דקרא קאי כדפירשתי (תורת חיים) : והדר ויריעו כל בני אלהים . הנה לישנא דוהדר ויריעו טפי משמע שהמה לא יתחילו כלל להקדים ליוצרם עד אשר יגמרו ישראל שילום קדושתן מטה . וכן סדרו לנו אנשי כנסת הגדולה בברכת קדושת השם אתה קדוש וכו' ואח"כ וקדושים בכל יום יהללוך סלה וקשה דמלישנא דהזוהר סדר תרומה דף קכ"ט ריש ע"ב ושם בדף קסה ריש ע"ב משמע לכאורה שהמלאכים מקדשים קדושתם אתנו יחד כחדא ממש . וי"ל משום שקדושתם תכופה ממש תיכף אחר סיום אמירתנו כחדא קרי להו (נפש החיים) : אלא אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש כו' . תימה דמאי איצטריך להגיה כת שניה. ה"ל למימר אלא אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות . וי"ל דאין התרגן מגיה דברי רב חננאל אלא מפרש דבריו כדברי הברייתא . וה"ק כת אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש שאמרה כבר ואחת אומרת קדוש ה' צבאות נוסף על אותן שתי פעמים קדוש שאמרה כבר דהיינו שלש הכתות כולן כאחד פותחין את פיהם יחד מעיקרא ואומרים קדוש . ואז מסתלקת הכת הפחותה שבהן . ואחר כן חוזרין אותן שתי כתות שנשארו ואומרים קדוש . ואז מסתלקת כת שניה שאינה חשובה כשלישית נשתיירה כת שלישית ואז היא חוזרת ואומרת קדוש ה' צבאות וגו' . נמצא כת אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש פי' שתי פעמים קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וגו' (תורת חיים) : ואב"ע כיון דאתיהיב רשותא אתיהיב . כלומר דקדושת אופנים לאו באפי נפשייהו מקדישין אלא שהן עונין קדושתן על קדושת השרפים שאומרים קדוש קדוש קדוש כו' עד מלא כל הארץ כבודו ועל זה עונין ברוך כבוד ה' ממקומו . וכן משמע ממה שיסדו והאופנים וחיות הקודש מתנשאים לעומת שרפים לעומתם משבחים ואומרים כו' וכיון דחד קדושה נינהו הלכך כיון דכבר אתיהיב רשותא אתיהיב (תורת חיים) : איני יודע מי בכה למי . לפי שהיה אפשר שכיון שבדבר זה יכול

חדושי גאונים

הוא אחד בכל בחינותיו . ע"ד שהמליצו במאמר א' היה אברהם כלומר כחותיו כולם היו מתאחדים ומקובלים אל עבודת הש"י בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו . ואחריו כל אדם מזרעו ימשך (ע"ש מ"ש ברכות מציין י"ז) וזהו סגולת ההשגחה היותר מתייחסת מאתו ית' על גוי א' בארץ לפי שיש בינם לבינו ית' ענין דומה קצת אחד כא' יגשו כי בתפילין דמרי עלמא נשתבח האומה הישראלית במאמר גוי אחד בארץ. ובתפילין שלנו נשתבח הבורא יתברך ד' אחד. לא כן עכו"ם אשה כל אדם מהם בהם כחות מתחלפות אחת הנה ואחת הנה . כפי התחלופאשר מעובדי' אל צבא השמים. אשר חלק ד' אותם לכל העמים . ובזה שוב אינם מתוארים בשם גוי א' רק בשם שונים כלומר שמה בעצמה אינם מתאחדים רק פתים ומתחלפים ואם כן דבר אמונה ודעת אמר שלמה (ע"פ הדרש) ירא את ה' בני ומלך . זו מצות ציצית ותפילין כפי מה שביארנו שהם רומזים על מהותו ית' והשגחתו עלינו אז שוב עם שונים אל תתערב . אבל שוב תהא מתואר בשם גוי א' . ובכיוצ א"כ להבין מאמרם ז"ל . בזכות שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל . זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת ולרצועה של תפילין כלומר אחר שהאמין בד' . והרים ידו ופועל ידיו בכל הענינים הקטנים מחוט ועד שרוך הנעל אליו יתברך (כל שכן הגדולים שבפעולותינו) זכו לשיושגחו מאתו ית'. ע"י אלה המצות . שתים המעירי' אותנו. השתעבדות כחותיו כולם אליו ית' . ואת זה לעומת זה מעוררים מאת ה' מן השמים השקפתו עלינו . כאמרו ית' . אהיה אשר אהיה ותרגם אונקלוס אהא עם מאן דאהא . וכן העתיק הרמב"ם בשמו) . וכמ"א ת"ל

רש"י

ובגפן-ישראל שנמשלו לגפן דכתיב גפן ממצרים תסיע: שרי גאים · עשירים וקרובים למלכות : אלו ג' שרי גוים · מלאכים : עלתה נצה · אין חשוב כן כ"כ כשריגים שהם ענפים קשים: אלו פרחי כהונה · המשרתים במקדש : במתנות · שנתן הקב"ה לישראל : אלו הבכורים · שהכניסן לארץ טובה ומלאה פירות ומביאין ממנה בכורים בפריחת גמר בישולם : הגיע זמנן · לצאת מכאן ולפרות ולרבות: עלתה נצה · עלתה זמן הגאה להזות דם נצחן של מצרים :

מהרש"א

שאנו אומרים ביוצרות פני כל חיה ואופן וכרוב כו' דכרוב נמי אומר ברוך הכי מוכח מתוך המקראות דכרוב וחיה הכל א' והאופנים בתר כרוב גרירי דכתיב ויראו הכרובים היא החיה וגו' ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם וגו' : וכי מראין לאדם מה שהיה כו' · אין זה סותר מ"ש בפ' הרואה אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו כו' דס"ק אין מראין לו לאדם על העתיד להיות אלא מענין הרהורי לבו שהרהר כבר ביום ודו"ק:

ועם אנשים אמר (רבא) [רבה] רמז רמז לו שעתידין שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבא"י מכאן רמז לו גלות :

מה שם ובגפן שלשה שריגים (בראשית מ) א"ר חייא בר אבא אמר רב אלו שלשה שרי גאים היוצאין מישראל בכל דור ודור פעמים ששנים כאן ואחד בא"י פעמים ששנים בא"י ואחד כאן יהבו רבנן עינייהו ברבנא עוקבא ורבנא נחמיה בני ברתיה דרב. רבא אמר אלו ג' שרי גוים שמלמדין זכות על ישראל בכל דור ודור. תניא ר' אליעזר אומר גפן זה העולם שלשה שריגים זה אברהם יצחק ויעקב והיא כפורחת עלתה נצה (שם) אלו האמהות הבשילו אשכלותיה ענבים אלו השבטים. א"ל ר' יהושע וכי מראין לו לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות אלא גפן זה תורה שלשה שריגים אלו משה ואהרן ומרים והיא כפורחת עלתה נצה אלו סנהדרין הבשילו אשכלותיה ענבים אלו הצדיקים שבכל דור ודור. אמר ר"ג עדיין צריכין אנו למודעי דמוקים ליה כוליה בחד מקום ר' אלעזר המודעי אומר גפן זה ירושלים שלשה שריגים זה מקדש מלך וכהן גדול והיא כפורחת עלתה נצה אלו פרחי כהונה הבשילו אשכלותיה ענבים אלו נסכים. ריב"ל מוקים לה במתנות דאמר ריב"ל גפן זו תורה שלשה שריגים זה באר עמוד ענן ומן והיא כפורחת עלתה נצה אלו הבכורים הבשילו אשכלותיה ענבים אלו נסכים. ר' ירמיה בר אבא אמר גפן אלו ישראל וכן הוא אומר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע שלשה שריגים אלו ג' רגלים שישראל עולין בהן בכל שנה ושנה והיא כפורחת [עלתה נצה] הגיע זמנן של ישראל לפרות ולרבות וכן הוא אומר (שמות א) ובני ישראל פרו וישרצו. עלתה נצה הגיע זמנן של ישראל ליגאל וכן הוא אומר (ישעיה סג) ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי [א]אגאלתי הבשילו אשכלותיה ענבים הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה[א].

עיון יעקב

היום : ועם אנשים אמר רבה רמז רמז לו· עיין פירש"י ועי"ל דמתיבת אנשים לבד למד לומר שלכך שרה עם אלקים ויכול לו בשביל שני שרים אנשים שעתידין לצאת ממנו ראש גלות שבבבל ונשיא שבארץ ישראל : ובגפן שלשה שריגים · עיין במדרש לפי שבשר לו טוב לכך ג"כ

עץ יוסף

המלאך לקעקע כף רגלו שמא מהצער זכה יעקב ויתחנן למלאך. והוכיח מדכתיב בתריה ויאמר שלחני הוי אומר מלאך בכה ליעקב. וכדאיתא בב"ר פ' ע"ח מי גדול השולח או המשלח (ובשוח"ט אי' מי גדול הפוטר או הנפטר) מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח :

מה גפן זה העולם ג' שריגים זה אברהם יצחק ויעקב כו'. ושייך כל דרשות אלו לחלום של שר המשקים. ובפרט כי פתר לו ג' שריגים שהוא שלשה ימים. נראה לפי שבאמת נסתבב מחלומו שנתגדל יוסף מזה. וזה היה תחלת הסבוב להורדת ישראל למצרים אח"כ והיה הכל הכנה להגאולה הבאה אחריו. א"כ היה החלום מרמז בענין ישראל. ומעלתם ועניינם ומאורותיהם. והשב פה כל העניינים הגדולים. האבות שהמה העקרים והאמהות הקדושות כנצה שמהן נפרחו הענבים והם זרע שבטי יה. וכן חשב התורה האלהית. ומנהלי העדה משה אהרן ומרים הנביאה. ומהם עלתה נצה זהו הסנהדרין. ומהם יצאו ענבים רבים בכל דור ודור. וכן דרש על בהמ"ק וג' רגלים. ולקמן מבואר כ"א בפרטות : ג' שריגים זה אברהם יצחק ויעקב. שהם עיקר מעמד העולם כג' הזמורות המיוחדין לגפן : עלתה נצה אלו האמהות. שהנץ אינו חשוב כל כך כשריגים שהם ענפים קשים : וכי מראין לו לאדם מה שהיה כו'. ורבי אליעזר מתרץ קושית רבי יהושע שהראו לו שהשלשה אבות והאמהות והשבטים כולם הם קיום העולם המכונה בשם כרם וגפן כמבואר במדרשות. ומבלעדם היה העולם חרב. ולפי שע"י חלום זה נתגדל יוסף עד כי נתגלגל ירידת אבותינו למצרים בגלות לפיכך כדי שלא יתייאשו מן הגאולה הראה ה' אז פתח תקוה ליוסף שהאבות והאמהות הם כולם תיקון העולם ובכן זכותם יעמוד ג"כ לבניהם אחריהם להיותם לה' לעם סגולה להוציאם משעבוד לחירות אע"פ שאינם כדאי מצד עצמם כדאי' בב"ר פ"ו (נזה"ק): אלא גפן זה תורה כו'. רבי יהושע ס"ל שהראו לו אז כי גלות מצרים הוא לטובתן להיות מוכנים לקבלת התורה. שמצרים נקרא כור הברזל באשר שם נצרפה זוהמתן בעמל השעבוד והיסורין עד כי היו מוכנים מאז לקבלת התורה. לפיכך רמז פה לתורה המכונה בשם גפן וזכו מאז לשלשה שריגים משה אהרן ומרים וסנהדרין ושאר צדיקי הדורות אשר המה מחזיקי התורה (נזה"ק) : ר"א המודעי אומר גפן זה ירושלים. ס"ל שהראו לו אז זה לפי שנתגלגל אז ע"י יוסף גלות מצרים. שזהו לטובתן לפי שאלמלא לא נצרפה זוהמתן במצרים לא זכו לכל מדרגות הללו (נזה"ק) : אלו פרחי כהונה. המשרתים במקדש : ריב"ל מוקים לה במתנות. שנתן הקב"ה לישראל שזכו בהם ישראל ביציאת מצרים בתורה ובאר ומן וענני כבוד. והוא כי בא להורות כי אחריתם טוב מראשיתם שביציאת מצרים יזכו כל אלה. וכן רמז שם הבכורים והנסכים שיזכו בבואם לארץ חמדה (נזה"ק) : אלו הבכורים שהכניסן לארץ טובה ומלאה פירות ומביאין ממנה בכורים בפריחת גמר בשולם : רבי ירמיה בר אבא אמר גפן כו'. הוא מפרש לה לכולא מילתא בעיקר ענין גלות מצרים וגאולתם שנאמר והיא כפורחת הגיע זמנן של ישראל לפרות ולרבות להורות כי הגלות הוא לטובתן באשר שם הם מוכנים לפרות ולרבות. וכן רמז שם ענין הגאולה (נזה"ק) כללו של דבר שהכל הולך אל מקום אחד כי הלד השוה שבהם אשר כולם פה אחד עונים ואומרים כי בעבור שנתחדש אז ענין גלות מצרים הראו ג"כ מאז ליוסף נחמה ופתח תקוה על הגאולה ועל הטובות הנמשכים מזה. ומקרא אחד יוצא לכמה טעמים : ג' שריגים אלו ג' רגלים כו'. דרש שריגים מלשון חבורה והתגודדות כמו המשרג המטה. והיינו ג' רגלים שבהן נאספין כל ישראל יחד. ואתא למימר שעם היות ישראל רבים הם לאחדים. כי זה מתועלות עליות הרגל. ולזה קודם שהראה פריתם ורביתם הראה לו שעכ"ז הם אגודה אחת (יפ"ת) : הגיע זמנן לצאת מכאן ולפרות ולרבות : עלתה נצה. עלתה זמן הגאה להזות דם נצחן של מצרים :

ענף יוסף

בהן כל ברואי הארץ מקטן ועד גדול. ולפי שנשמות ישראל הם הכוללים כל ברואי מעלה וברואי מטה. לכך אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה וכי אין בפרט אלא מה שבכלל. וכשכללות ישראל מתעוררים עצמן לפאר ליוצרם מגיע לכל הפרטים אשר בשמים ממעל להודות לשם ה' יחד באהבה עזה ברשפי אש שלהבת יה. וממילא כל הפרטים ופרטי פרטים אשר בארץ מתחת נשמת כל חי אשר בארץ וכל הנבראים התחתונים לכולן מגיע אור חיותם אשר בכלל וכולן מתעוררין בכח שרשם אשר נכלל באיש הישר להודות למלך יוצר כל בכח השירה אשר נקבע בפה כל אחד בגילה ודיצה כי זה הוא חובת כל היצורים להודות ולהלל כו'. ואח"כ מהפרט נעשה כלל שכל החיות מהפרטים ופרטי פרטים מיצורי עולמים מתקבלין ומתקרבין אל האדם הזה אשר נכלל מהם. והוא דכותו מעלה אותן ומקרבן ומיחדן לבוראן ב"ה וב"ש. והוא הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע בשמי השמים וע"י הסולם הלז כולם עולין דרך שם לשמים למען ידעו כי הוא בוראם יוצרם אף עשאם. וכל פעל ה' למענהו שבראם לכבודו למען יכירו גדולתו והדר מלכותו גם במקומות הרחוקים מאד מאור פניו ית' וידעו הכל כי לה' המלוכה ומלכותו בכל משלה. וע"י האדם הזה במה שמקרב אותן למלך הכבוד האל הטוב ברחמיו המרובים מוריד ומשפיע עליהן כל בחינת שפע וברכה ורחמים וחיים לכל אחד לפי ערכו מעילא לתתא בברכת שמים מעל עד ברכות תהום רובצת תחת להיות כולם נמצאים בטובה כידו הטובה והרחבה והמלאה (כמ"ח סדר בראשית) :

יד יוסף

[א] לשון מגואל רש"ל:

חדושי גאונים

יפה בארצו זה עם עוד מליס לאלוה ואין כאן מקומו (אי' היס) :

ג' שריגים זה אברהם יצחק ויעקב וכו' וכי מראין לאדם מה שהיה והלא אין מראים לאדם אלא מה שעתיד להיות. ור"א סבירא ליה כמו שמבואר במ"ר בפ' וירא ואברה' היו יהי' שאין לך דור שלא יהיה כאברהם לי' צדיקי' אלמא שאברהם מחויב להיות בכל דור וכן מבואר במדרש שחייב אדם לומר מתי יגיע מעשי כמעשה אבותי שהם אברהם יצחק ויעקב כי מחויב להיות בכל דור כאברהם יצחק ויעקב וכהשבטים וא"כ לא קשה כי גם הוא אינו דורש על לעבר אלא על להבא על האנשים צדיקים שיהיה כמו אברהם יצחק ויעקב וי"ב השבטי': ליבעי רחמי איתכליא על עלייא וכו'. מה מאד יבואר בזה מ"ר בפ' עקב ונרך פרי בטנך ופרי אדמתך מה פרי אדמתך יש בו סיגים כך פרי בטנך יש בו סיגים. דהאה הפסולת של האילן הם העלים והעיקר הוא הפרי ואלמלא העלים שהוא הפסולת לא היה מתקיים עיקר הפרי כן יש בישראל פסולת הם העלים שהם שומרי הפרי שהם מחזיקים הת"ח ואלמלא הם לא היו יכולים ת"ח לעסוק בתורת ה'. ומבואר בזה מה פרי אדמתך יש בה סיגין אף פרי בטנך יהיה סיגין ועכ"ז בלתי הסיגין לא היה קיום לסת"ח שהם עיקר הפרי כמאמרם אלמלא עלייא לא אתקיים אתכלייא (עין אליהו) :

המתורגמן. [א] גיפט בעכער.

[אשכלות שבה אלו ת"ח כו'· כדאמרי' בסוף סוטה מאי אשכולות איש שהכל בו ע"ש]: [ואכרה לי וגו' אין כירה כו'. מפורש פ"ק דסוטה]: בט"ו זה ט"ו בניסן כו' כסף אלו צדיקים כו'· יש לעיין דבתחילה קראן כסף שלא במנין ואח"כ קראן שעורים ובמנין מ"ה והוא מבואר בזמן שישראל בכלל עושין רצונו של מקום נקראים כסף ובהפך נקראים סיג כמ"ש וארוף כבור סיגיך וגו' וסיגים השבת כל רשעי וגו' ועד"ז אמר הכתוב כסף נבחר לשון צדיק ולב רשעים כמעט ר"ל לשון צדיק הוא ככסף נבחר שאין בו סיג אבל הרשעים אין לבם ופיהם שוה וכמעט כסף יש בו כי רובו סיג וזש"ה אשר הוצאתיך מכור הברזל כי בגלות מצרים היה הקב"ה מצרפן ככסף שנצרף בכור הברזל עד שהיו ביום הגאולה שהוא ט"ו בניסן ככסף הזה ע"י מצות מילה ופסח והו בזמן הגאולה אבל כשישראל בגלות הצדיקים שבהם נדמו לשעורים כמו שיסד הפייט זרויים כשעורים וע"פ מ"ש בפ' האשה [א] אמר ר"י לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו להם גרים שנאמר וזרעתים לי בארץ כלום זורע אדם סאה אלא להכניס ממנה כמה כורים וכן מצינו בצדיקים שנמשלו לשעורים כמ"ש פרק חלק [ב] וימד שם פעורים רמז לה ששה צדיקים שיצאו ממנה דוד חנניה מישאל ועזריה ודניאל ומשיח ולזה בכתוב הזה בגאולת מצרים בט"ו בניסן קראן כסף לפי שאז היו כל ישראל ככסף אבל בגלותן קראן שעורי' דהיינו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים בגלותן בבבל ובא"י כמ"ש שחלקן אם ל' כאן וט"ו בא"י ואם כו' ובא הכתוב והכריע דכתיב ואקחה ל' כסף ואשליכהו בית ה' וגו' והיינו ל' צדיקים בא"י כמ"ש אם טוב בעיניכם הבו לי שכרי וגו' ואע"ג דלעיל גבי כסף קראן שלא במנין וגבי מנין מ"ה קראן שעורי' ע"ש הגלות כמ"ש לעיל הכא דלא איירי אלא באותן ל' שבא"י שלא גלו קראן שפיר כסף ודו"ק: אלו ל' צדיקי אוה"ע וכו'· יש לדקדק לכאורה דהאי קרא הוא רישא דעניינא מקרא דהביא לעיל

והיינו דאמר רבא (א)ג' כוסות האמורות במצרים למה אחד ששתה בימי משה ואחד ששתה בימי פרעה נכה ואחד שעתידה לשתות עם כל האומות א"ל ר' אבא לרב ירמיה בר אבא כי דריש להו רב להני קראי באגדתא כוותך דריש להו. אר"ש בן לקיש אומה זו כגפן נמשלה זמורות שבה אלו בעלי בתים אשכולות שבה אלו ת"ח עלין שבה אלו עמי הארץ קנוקנות (א) שבה אלו ריקנין שבישראל והיינו דשלחו מתם ליבעי רחמי אתכלייא על עלייא(ב) דאלמלא עלייא לא מתקיימין אתכלייא:

מו שם ואכרה לי בחמשה עשר כסף (הושע ג) א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק (ב)אין כירה אלא [לשון] מכירה שנא' (בראשית נ) בקברי אשר כריתי לי בחמשה עשר זה ט"ו בניסן שבו נגאלו ישראל ממצרים. כסף אלו צדיקים וכן הוא אומר (משלי ז) צרור הכסף לקח בידו. חומר שעורים ולתך שעורים אלו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים בהם ואיני יודע אם ל' כאן וט"ו בא"י ואם ל' בא"י וט"ו כאן כשהוא אומר (זכריה יא) ואקחה שלשים הכסף ואשליך אותו בית ה' אל (האוצר) [היוצר] הוי אומר ל' בא"י וט"ו כאן אמר אביי ורובייהו משתכחו בבי כנשתא דתותי אפתא (ג) [והיינו דכתיב] (שם) ואומר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף א"ר יהודה (ג)אלו שלשים צדיקי אוה"ע שאוה"ע מתקיימין עליהם. עולא אמר אלו שלשים מצות שקיבלו עליהם בני נח ואין מקיימין אלא ג' אחת [שם ע"ב] שאין כותבין כתובה לזכרים ואחת שאין שוקלין בשר המת במקולין(ד) ואחת שמכבדין את התורה:

ג' כוסות· בסיפור החלום וכוס פרעה וגו': בימי פרעה נכה· שהחריבה נבוכדנצר דכתיב (ירמיה מז) לבא נבוכדנצר מלך בבל וגו': אומה זו. ישראל: נמשלה כגפן· גפן ממצרים תסיע: זמורות שבה אלו בעלי בתים· דמה הזמורה הזו מוציאה לולבין ועלין ופרי והוא עיקר הגפן כך בעלי בתים גומלי חסד ומחזיקים ידי עניים ומפזרים ממונם למלכות בשביל אחיהם ומתקיימים על ידם: עלין· שבגפן סובלין הרוח ומגינין על האשכלות שלא יכם שרב ושמש ורוחות כך עמי הארץ חורשין וזורעין וקוצרין מה שת"ח אוכלין: קנוקנות· ודליו"ת דלא חזו למידי: ואכרה לי· הקב"ה אומר קניתי לי ישראל בט"ו בניסן בשביל הצדיקים: אשר כריתי· קניתי כדאמרינן בפ"ק דסוטה (דף יג) דיעקב זבנה מעשו: צרור הכסף· בחלק (דף לו) מפרשינן ליה בצדיקים דשלחו ליה עמון ומואב לנבוכדנצר כדשמעי לנביאים דאיתנבאו בחורבנא תא אחרבינהו שלח להו מסתפינא מאלההון שלחו ליה כי אין האיש בביתו שלח להו בקרוב אתי שלחו ליה הלך בדרך למרחוק שלח להו איכא צדיקי דבעי רחמי שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו צדיקים שבהם המיתם: חומר. ל' סאין: לתך· ט"ו סאין: כאן· בבבל: ורובייהו. דצדיקי דא"י: אפתא· יליע: ואומר אליהם· בנבואת זכריה כתיב גבי אוה"ע ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים ואומר אליהם וגו' הבו שכרי החזירו לי את הצדיקים שהייתם מקבלים עליהם שכר וישקלו וגו': ואקחה את שלשים הכסף· ונקבעו אותם צדיקים לדורו' בישראל: אל בית ה'· בא"י: שלשים מצות· לא נתפרשו ומהכא הוא דקא יליף: שאין כותבין כתובה לזכרים· דאע"פ שחשודים למשכב זכור ומייחדין להם זכר לתשמישן אין נוהגין קלות ראש במצוה זו כ"כ שיכתבו להם כתובה: בשר המת· של אדם: במקולין· באיטליז שאין אוכלין אותו בפרהסיא כ"כ אני שמעתי

[א] מהרש"א ד"ה בט"ו. בפ' האשה (דף פז ע"ב): [ב] שם פ' חלק (דף צג ע"ב):

יד יוסף

א סוטה דף ט' ע"א: ב ר"ס דף כו ע"א ע"ש סוטה דף יג ע"א: ג ירושל' פרק אין מעמידין ועיין שו"ט מזמור כא:

חדושי גאונים

כסף אלו הצדיקים כו'. והענין למה מתחלה קורא לצדיקי' כסף ואח"כ קורא לצדיקים שעורים ואחר כך חוזר וקורא אותם כסף. נ"ל שמבואר במ"ר בפ' ויקהל (מ"ט) וכסף זה יצחק שנצרף ככסף. והיוצא מזה שהצדיקים גדולים נקראים כסף שהם נצרפים ככסף ויעמדו בנסיון כמו שעמד יצחק. והנה מבואר לעיל בפ"ק אדם ובהמה תושיע ה' ומפרש הגמ' שהם ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה. והנה שעורים הם מאכל לבהמה כמבוא' בפסחים (דף ד ע"ב) כשאמר שעורים יפים אמר לא וכשר לחמורי' ועי' בטור או"ח סי' א' שמחלק שיש צדיקי' שבעבורם נברא העול' ויש צדיקים שאינם צדיקים כ"כ שעבורם העולם נברא אך מחמת זכותם כשכבר נברא העולם מתקיים שלא יחרב. והנה מצינו שזכות של א"י הוא גדול מאד עדי שאמרו בכתובות (דף עה) וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו מחמת זכות של א"י. ובזה יבואר מתחלה אמר ואכרה לי בחמשה עשר כסף פי' שקנה אותם ר"ל שמחמתם נברא העולם כסף הם הצדיקי' הגדולים שנצרפים ככסף ועומדים בנסיונות גדולות ואח"כ אמר חומר שעורים ולתך שעורים אלו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים בהם ר"ל שאינם צדיקים כ"כ שנצרפו ככסף ועמדו

עיון יעקב

ג"כ בשר לו טוב פתרונו מה שאין כן שר האופים להיפך ע"ש: אין כירה אלא לשון מכירה· ואתיא כמ"ד פ"ק דקדושין גאולות קרובים לשיעבוד והקב"ה גאל אותנו בחמשה עשר בניסן להיות לו לעבדים: הוי אומר שלשים בא"י· גם במדרש איתא ואברהם היה יהיה בגימטריא תלתין הבטיחו שיהיה בכל דור שלשים צדיקים כאברהם וזה נאמר לו בא"י והטעם דצריכין להיות בא"י שלשים כמו שהאמת שעיקר ארצם הוא חוצה לארץ צריכין שלשים שהם מתקיימין עליהם כך ישראל בארצם משא"כ בחו"ל שדירתם דירת ארעי סגי בט"ו:

ענף יוסף

מו אלו שלשים מצות שקבלו עליהם עובדי כוכבים כו'. פרש"י שלשים מצות לא נתפרשו כו'. ובספר אמרות טהורות מאמר חקור דין ח"ג פ' כ"א כתב דהני שלשים מצות דקאמר עולא נתפרשו בדברי המזרחי בפרק ד"מ. כי שם דף כ"ז אמרו ת"ר שבע מצות נצטוו ב"נ עבודת כוכבים כו' ופליגי אמוראי טובא וכל אחד מוסיף על אלו ז' והלכה כדברי כולם וכעולא. ובין הכל יעלו למנין שלשים· ומה דאמרינן בעלמא ז' מצות ב"נ. היינו משום דז' הם כללים. דאינך נכללים בהן. ראשונה עבודת כוכבים כוללות. מעביר באש. קוסם מעונן. מנחש. ומכשף. חובר חבר. אוב. ידעוני. דורש אל המתים כרבי יוסי דאמר שם כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו שנאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' ולא ענש אלא א"כ הזהיר והיינו נמי משום דאית בהו משום סרך עבודת כוכבים. הרי עשר מצות. שנית ג"ע נכללים בה עוד ששה מצות השייכים לה מענייני תשמיש. והוא. פרו אחת. ורבו שתים. במצות עשה. ואסור הזכר. וכלאי בהמה. והסרוס. והרכבת אילן הרי שבע. שלישית שפיכות דמים ונכלל בה סוטר לועי של ישרים. הרי שתים. רביעית ברכת ה' ונכלל בה כבוד התורה. וכן לעסוק בתורה שניתנה להם שב"נ העוסק בה הרי הוא ככהן גדול. הרי שלש. חמישית גזל ושלא לעסוק בתורה שהיא מורשה לנו טפלה אליה הרי שתים. ששית הדינין ליישובו של עולם. ולא ישבתו טפלה אליה הרי שתים. שביעית אבר מן החי. ונכלה דמתני' לה בפסיקתא להדיא מדכתיב כל רמש אשר הוא חי לאפוקי נבלה דהיינו שמתה מאליה. ובשר המת הרי ארבע. מספר כולם שלשים. וע"ש שהאריך לבאר כל פרט ופרט באר היטב:

עץ יוסף

ג' כוסות. בספור החלום וכוס פרעה וגו' (רש"י) וכוונת רש"י לתרץ דהא אמרו בב"ר פ' פ"ח ד' כוסות נאמרו כאן כנגד כן תיקנו ד' כוסות בלילי פסחים. לכן מתרץ רש"י דכוונת הב"ר שג' כוסות נזכרו בדברי החלום ופעם אחד בפתרון ונתת כוס פרעה. אבל האגדתין לא חשיב אלא מה שהזכיר שר המשקין. כי מ"ש יוסף ונתת כוס פרעה הוא פירש מה שהיו בחלום (יפ"ת):

המתורגמן. א) דיא אדערען, ב) דיא טרויבען זאללען בעטען פיר דיא בלעטער, ג) אונטערין אבער ציממער, ד) פלייש מארק

א ברכות דף ט ע"א: ב ברכות יב ע"א: ג מס' ד"א פ"ח תוספתא ב"ב פ"ו : ד שם :

מז דף צד ע"א אמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של נכרי והא דשמואל [א]לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דשמואל הוה קא עבר במברא א"ל לשמעיה פייסיה למבוריה פייסיה ואיקפד מ"ט איקפד אמר אביי תרנגולת טרפה הואי ויהבה ניהליה במר דשחוטה (רבה) [רבא] אמר אנפקא [א] א"ל לאשקויי ואשקייה חמרא מזיגא [ב]וכי מכללא מאי למ"ד טרפה הואי א"ל אמאי תשהא איסורא למ"ד אנפקא א"ל לאשקויי אנפקא חייא משמע :

מח שם תניא [ג]היה רבי [מאיר] אומר אל יסרהב [ב] אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד ולא ירבה לו בתקרובת [ג] ויודע בו שאינו מקבל ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אלא א"כ הודיעו ולא יאמר לו סוך שמן מפך ריקן ואם בשביל כבודו מותר איני והא עולא איקלע לבי רב יהודה פתח לו חביות המכורות לחנוני אודועי אודעיה ואבע"א שאני עולא דחביב ליה לרב יהודה דבלאו הכי נמי פתוחי מיפתח ליה. ת"ר לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין המתקשקש [ד] ולא ימלאנו מים מפני שמתעהו ואם יש שם חבר עיר מותר. ת"ר לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה מפני שני דברים אחד מפני שמתעהו ואחד מפני הסכנה [ד]ולא ישגר אדם לחבירו חבית של יין ושמן צף על פיה ומעשה באחד ששיגר לחבירו חבית של יין ושמן צף על פיה והלך וזימן עליה אורחים ונכנס ומצאה

רש"י

בשר המת בשר בהמה שמתה מעלמה : **פייסיה למבוריה** · תן שכרו לבעל המעבורת : **מברא** · ספינה רחבה שעוברין בה את הנהר : **במר דשחוטה** · בחילוף שחוטה בחזקת שחוטה וחבירו בבכורות (דף ל) ההוא טבחא דמזבן תרבא דאטמא במר דכנתא ול"נ דלשון תמורה הוא והא (דשחוטה) [דטריפה] לאו דוקא דטריפה בשחוטה לא מיחלפא אלא כלומר טריפה שחוטה נתן לו במר דכשרה שחוטה : **ואשקייה חמרא מזיגא** · והנכרי סבר שהיין חי : **וכי מכללא מאי** · מה לנו אי אתמר מכללא או בפירוש הא מהא כללא שפיר שמעינן ולמאי אשמעינן תלמודא דלאו בפירוש איתמר ומה יש לי לנמנס בכלל זה : **למ"ד טריפה הואי** · איכא למימר דלאו משום גניבת דעת איקפיד אלא משום דאשהייה גביה עד השתא : **אנפקא חייא משמע** · משום יקרא דידיה איקפיד שעבר על דבריו : **לא יסרהב** · לא יפציר בו הואיל ויודע שלא יעשה משום דגונב דעתו להחזיק לו טובה בחנם כסבור שמן הלב מסרהב לו כן : **ולא יפתח לו כו'** · כל חביותיהם מגופות היו וכשבא אדם חשוב אצלו פותח לו חבית להשקותו יין חזק ואם מכר חבית להחנוני שלמה ועדיין היא אצלו לא יפתחנו לאורח הבא לו מפני שגונב לבו להחזיק לו טובה חנם כסבור זה הפסד גדול נפסד על ידו שהרי תשאר חבית זו חסרה ותתקלקל יינה וזה ימסרנה מיד לחנוני שימכרנה לו : **אלא א"כ הודיעו** · מכרתיה לחנוני ואינו נפסד : **לא יביא לו פך ריקן ויאמר לו סוך שמן** · מפני שיודע בו שאינו סך וגונב דעתו כסבור שיש בו שמן : **ואם בשביל כבודו** · של אורח להודיע לבריות שחביב הוא עליו מותר : **המתקשקש** · חסר לפי שזה סבור שהוא מלא : **שמתעהו** · גונב דעתו : **ואם יש שם חבר עיר**. חבורת עיר שיש שם רבים וזה מתכוין להחשיב את האבל בעיניהם שיאמרו כמה חשוב זה שזה מכבדו כל כך : **מותר** · דגדול כבוד הבריות : **סנדל** · של עור בהמה שמתה מאליה אין עורה חזק כשל בריאה שחוטה : **חיה שחוטה** · בריאה שחוטה : **הסכנה** · שמא מחמת נשיכת נחש מתה והארס נבלע בעור : **ושמן צף על פיה** · כסבור שהכל

מהרש"א

ולקחה שלשים כסף ואשליכהו וגו' ומשמע דדריש ליה בצדיקי ישראל והכא דריש האי קרא בצדיקי אוה"ע ודוחק הוא לומר דפליגי וי"ל דמשמע להו דהנהו צדיקי ויסקלו את שכרי שלשים כסף ודאי בצדיקי אוה"ע קאמר דלא כתיב ביה השליכהו בית ה' אבל בקרא ולקחה שלשים כסף מפורש ואשליכהו בית ה' דמיירי בצדיקי ישראל וק"ל : **תרנגולת טריפה הואי כו'**. ואפילו דטעות כנעני שרי היינו באינו מסקר לו בדיבורו אבל הכא שמכר לו בתורת שחוטה כמ"ש רש"י לקמן אסור וע"ש בתוס' וק"ל : **אנפקא חייא משמע כו'** · ק"ק דעיקר התירוץ שעבר על דבריו חסר מן הספר דהא דאנפקא חייא משמע כמי הוה ידע דאל"כ לית ביה גניבת דעת ויש ליישב : **ולא יפתח לו חביות המכורות כו'** · עיין פרש"י ולולי פירושו נראה לכאורה דלאו משום הפסד שתהיה חסרה נגעו בה אלא כיון שמכרה כבר לחנוני אסור לו ליטול ממנה בלי רשות החנוני וכשהוא פותחה כאילו הוא רוצה לטעום כלום בשבילו לראות החזק והטוב בהם הרי הוא גונב דעתו אא"כ הודיעו לאורח שמכרה ולכבדו נגד הבריות עושה כן ואפשר לומר דאי משום כבודו בלא הודיעו נמי שרי כדקתני גבי פך ריקן וק"ל : **מפני שמתעהו כו'** · ק"ק דהיאך מתעהו וגונב דעתו דהא לשתותו שם מביאו בבית האבל לנחמו ביין ואפשר שהיה דרכם שכ"א מביא שם ולא היו שותין מכולן והיה זה יכול להשמט עם לגין שלו שלא היו שותין ממנו ובהכי ניחא בלגין המתקשקש משמע שהוא נראה חסר ע"י קשקוש מאי מתעהו שייך ביה אבל כיון שלא שתו את כולן בחזרתו יראה לגין המתקשקש ומתעהו שהאבל יסבור ששתה ממנו עד שנעשה ריקן ואשמעינן דאעפ"כ לכבדו בחבר עיר שרי וק"ל : **לא ימכור לחבירו סנדל וכו'**. ק"ק הכא במכירה מאי קמ"ל הא ודאי אונאה היא כיון דמתה אין עורה חזק כשל בריאה שחוטה וי"ל דמיירי כגון שהוא מכר לו אותן בזול כמו של מתה אלא כדי להחזיק לו טובה בעלמא א"ל שהיא חיה שחוטה דהשתא לא הוה אלא גניבת דעת ובההיא דלא ישגר לו חבית יין ושמן צף וכו' מתוקמא במתנה דאי במכירת שמן היאך התעהו

חדושי גאונים

כנפיון אלא הם כנ"ל שהם ערומים בדעת ועושים עצמם כבהמה ומחמתם מתקיים העולם ומה שקורא להצדיקים שבאו"י כסף הוא מחמת זכות של א"י נקראים גם הם כסף וכנ"ל :

ואין האורחי' רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעל הבית. יכולנא לפרושי שזה ק"ו מה לבנו ולבתו של בעל הבית אסור ליתן מכ"ש לאחרים או דלמא דוקא לבנו ולבתו הוא דלא יתן אבל לאחרי' מותר ליתן. וזה תלוי לדעתי בפלוגתא של א"ע בסי' כ"ח ברמ"א דאם לקח אורח ממה שנתנו לו וקידש בו אשה אם מקודשת או לא וע"ש ברמ"א ובט"ז . ויבואר ג"כ מה דקמ"ל דר"א בן יעקב אמר זאת דהנה בב"מ ע"ח ע"ב איתא שם דר' מאיר סובר דאסור לבנות מדעת בעל הבית דאם נתן לו שיקח חלוק לא יקח טלית וחכמים סבירא להו דמתר לשנות מדעת בעה"ב וא"כ ה"א אימתי הדין דאינו רשאי ליתן לבנו ולבתו דוקא לר"מ דאסור לשנות אבל לדברי חכמים דמותר לשנות ה"א דמותר ליתן קמ"ל שזה דברי ר"א בן יעקב ואפי' להדברים שהוא פוסק בוודאי כחכמי' שמותר לשנו' ועכ"ז לא יתן לבנ: (עין אליהו):

עיון יעקב

תוס' ד"ה (בגמ') טרפה הוי וכו' · לפי תירוץ תוס' נ"ל לתירוץ דקאמר הש"ס לעיל גזירה שמא יתננו לו בפני ישראל אותו תירוץ ס"ל דלא אסיק כלל דעת ישראל על גניבת דעת דאל"כ אכתי לא יקח ישראל ממנו דחושש דעשה כן לגניבת דעת כיון דלדעתו מותר לגנוב דעתו ועי"ל שאין כאן מקום לומר שעשה כן משום גניבות דעת כיון שלא אמר לו שהיא שחוטה וניטל גידה מש"כ גבי שמואל שיהב ליה במר דשחוטה וכן לקמן דאמר מפני שמטעהו כיון שמיירי במקום שמכריזין ולא הכריזו ולא א"ל שהיא טרפה הוי כמטעהו בפירוש : **רבי אומר** אל יסרהב אדם בחבירו לסעוד אצלו · מלשון מסרהב משמע שלא יפציר בו מאוד אבל משום כבוד מותר לומר לו סעוד אצלי וכן פסק הסמ"ע בח"מ סימן רכ"ח ס"ק א' וכן מוכח מדברי רבי עצמו שאמר בריש פ"ק לר' פנחס בן יאיר רצונך סעוד אצלי אף שסבור היה שלא יסעוד אצלו כאשר נהפכו פניו עד שא"ל ר' פנחס סבור אתה שמודר הנאה מישראל אני וק"ל : **מפני** שני דברים מפני שמטעהו ומפני הסכנה · הוצרך שני טעמים דטעם מפני שמטעהו משמע דאם הוא עצמו בספק אם הוא משחוטה או מתה מותר מש"כ בספק

עין יוסף

מח אל יסרהב אדם בחברו כו' ולא ירבה לו בתקרובת כו'. לא יסרהב פי' לא יפציר בו. כתב הסמ"ע בחה"מ סימן רכ"ח ס"ק ח' וז"ל ומדכתב לשון זה וגם אח"ז כתב ולא ירבה לו בתקרובת דקדקתי בפרישה דדוקא בכה"ג להפציר בו ולהרבות שלא כנהוג הוא דאסור. אבל לדבר לו פעם אחת ושתים בא אכול עמי מותר. כי אדרבה אם לא ידבר עמו כן יתבזה חבירו. דהרואים שנכנס ויוצא ואינו מכבדו לומר לו בא ואכול עמי יאמרו שהוא מפני שפלותו כי אין הכל יודעין שנמנע לומר כן מפני שיודע שאינו סועד עכ"ל. וכן כתב בתורת חיים : **המכורות לחנוני**. עי' רש"י וזה לשון הטור והמחבר הפתוחות לחנוני. משמע דהחביות כבר נפתחו בשביל החנוני. וזה הבעל הבית מראה נפשו לפני האורח כאילו עתה פתחו בשבילו וזה ג"כ אסור. ולא אמרינן איהו דאטעיה נפשיה דס"ל לרא"ת שפתוחות היו כבר. ואפשר שגירסתן היה כן בגמרא הפתוחות ולא המכורות. והכי מסתברא דמסתמא אין החנוני קונה יין אא"כ טועמו תחלה (סמ"ע שם ס"ק ט') : **ולא יאמר לו סוך שמן** מפך זה והוא ריקן מפני שיודע בו שאינו סך וגונב דעתו כסבור שיש בו שמן. וכתב הסמ"ע אבל אם היה בו שמן אף שיודע בו שלא יסוך מותר לו לדבר בא וסך ממנו מפני הכבוד וכמו שכתבתי לפני זה ע"כ : **ואם בשביל כבודו מותר**. פירוש ואם בשביל כבודו של אורח להודיע לבריות שחביב הוא עליו מותר והבית יוסף הביא זה דאם בשביל כבודו מותר . ותמה על הטור שהשמיטו : **והלך וזימן עליה** אורחין . עי' רש"י ועיין בתורת חיים שהרבה להקשות ומסיק שצריך להיות מלאה שהיא של שמן והנך את עצמו . והשתא

המתורגמן, א) איין אַרט בעבער, ב) שטארק בעטען, ג) געשענקע, ד) האלב לעערע פלעשער.

שהיא של יין וחנק את עצמו. ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעל הבית אלא א"כ נטלו רשות מבעל הבית ומעשה באחד שזימן ג' אורחין בשני בצורת ולא היה לו להניח לפניהם אלא כג' ביצים בא בנו של בעל הבית נטל אחד מהם חלקו ונתנו לו וכן ב' וכן ג' בא אביו של תינוק מצאו שעוזק א' בפיו וב' בידיו חבטו[א] בקרקע ומת כיון שראתה אמו עלתה לגג ונפלה ומתה אף הוא עלה לגג ונפל ומת א"ר אליעזר בן יעקב על דבר זה נהרגו שלש נפשות מישראל מאי קמ"ל דכולה ר' אליעזר בן יעקב היא:

שם ע"ב מר זוטרא בריה דרב נחמן הוה קאזל מסיכרא לבי מחוזא ורבא ורב ספרא הוו קא אתו לסיכרא פגעו אהדדי הוא סבר לאפיה הוא דקאתו אמר להו למה להו לרבנן דטרחו ואתו כולי האי א"ל רב ספרא אנן לא הוו ידעינן דקאתי מר אי הוו ידעינן טפי הוה טרחינן א"ל רבא מ"ט אמרת ליה הכי דאחלישתיה לדעתיה א"ל והא קא מטעינן ליה איהו הוא דקא מטעי נפשיה:

מתני' דף צה ע"ב רב הוה קאזיל לבי רב חנן (בר רבא) חתניה חזי מברא[ב] דקאתי לאפיה אמר מברא קאתי לאפאי יומא טבא לגו אזל קם אבבא אודיק בבזעא דדשא הזייה חיותא[ג] דתליא טרף אבבא[ד] נפוק אתו כ"ע לאפיה אתא טבחא נמי לא עלים רב עיניה מיניה אמר להו איכו השתא ספיתו[ה] להו איסורא לבני ברתי לא אכל רב מהוא בישרא מ"ט אי משום איעלומי הא לא איעלים אלא דנחיש והאמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש אלא סעודת רשות הואי ורב לא מיתהני מסעודת הרשות. רב בדיק

רש"י

שהכל שמן ומזמן עליו אורחים ובטוח שיש לו שמן הרבה לגרכם: וחנק את עצמו · שלא היה לו מה להאכילם ובוש מהם: שעוזק · סוגר כמו ויעזקהו (ישעי' ה): הוו אתו לסיכרא פגעו אהדדי · כסבור מר זוטרא דלקראתו יצאו: כולי האי · יצאתם יותר מדאי: לא הוה ידעינן · ולעשות עסקינו וליכך למקום אחר יצאנו: דאחלישתיה לדעתיה · שהיה סבור תחלה שכבדוהו: והא קמטעינן ליה · אם לא הייתי מגלהו היה מחזיק לנו טובה חנם: איהו הוא דמטעי אנפשיה · אחרי שאנו לא אמרנו לו לקראתך יצאנו: חזא מברא · מעבורת הנהר שהיתה באה מעבר השני לעבר זה: אמר מברא אתי לאפאי יומא טבא לגו · סימן טוב הוא לעוברי דרכים כשהמעבורת באה לקראתם מאליה קודם שזימנוה י"ט להם בבית אושפיזם באותו לילה כשילינו: אודיק בבזעא דדשא · הציץ דרך סדק שבדלת: איכו השתא · כלומר אם בשמירתכם השתא ספיתו איסורא לבני ביתי שהעלמתם עיניכם: דנחיש · אמעברא דאתא לאפיה דאמר יומא טבא לגו: כל נחש שאינו. סומך עליו ממש כאליעזר עבד אברהם שאם תשקני אדבר בה ואם לאו לא אדבר בה: וכיונתן בן שאול · אם יאמרו עלו עלינו ועלינו (ש"א יד): סעודת הרשות. בת ת"ח לעם הארץ באלו עוברין (דף מט):

תוספות

והא קא מטעינן ליה · וא"ת והא אין זה טעות כיון דבלאו הכי היו באים לכבודו כדקאמרי ליה טפי הוה טרחנא דכה"ג אמרי' לעיל שאני עולא דחביב ליה לרב יהודה וי"ל דלא דמי כלל דלעיל נהי דליכא פסידא כל כך במה שפותחן כיון שהיו מכורות לחנוני מ"מ בעבורו פתחן וכיון דאפילו לא היו מכורות היה פותחן בעבורו לא הוצרך להודיעו כלל אבל הכא לא באו כלל בעבורו: לא עלים רב עיניה מיניה · לא היה יכול לדקדק מכאן דסבר רב דבשר שנתעלם מן העין אסור דלמא רוב טבחי נכרים (הן) [היו שם]: כאליעזר עבד אברהם · וא"ת אליעזר היאך ניחש למ"ד בפרק ד' מיתות (דף נו) כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו וי"ל דהאי תנא סבר שלא נתן לה הצמידים עד שהגידה לו בת מי היא ואע"ג דכתיב (בראשית כד) ויקח האיש נזם זהב וגו' והדר כתיב ויאמר בת מי את אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מוכח כשסיפר דכתיב ואשאל אותה ואומר בת מי את וגו': וכיונתן בן שאול · וא"ת והיאך ניחש וי"ל דלזרז את נערו אמר כן

מהרש"א

התעהו ושלא לו יין כיון דאיכא למיקם עליה וק"ל: מברא קאתי לאפאי יומא טבא וכו'· דבר זה לא הוה ניחוש כדמסיק ועיינו מפורש בחדושינו במסכת הוריות גבי האי מאן דבעי למידע אי מסיק שתיה ואי מצלח עסקיה וכו' דכיון שלא הוזכר אלא צד אחד הטוב ולא ההפך דהיינו הצד הרע אין זה ניחוש דאינו סומך עליו להרע כדמפורש שם והך דיונתן מקרי ניחוש שמפורש בו שאמר ב' החלוקות אם כה יאמרו דומו וגו' לא נעלה ואם כה יאמרו עלו ועלינו מיהו הך דאליעזר דקרי ליה הכא ניחוש אינו מפורש ב' החלוקות דלא כתיב אלא והיה הנערה אשר אומר אליה הטי וגו' ואמרה שתה וגו' ולא כתיב ביה ההפך אם לא תאמר שתה י"ל דאע"ג דאינו מפורש הצד השני ע"כ שאמר גם צד השני מדסמך על דבריו ונתן לה הנזם וב' צמידים קודם שהגידה לו בת מי היא מנחש הוה למ"ד דבן נח אינו מצוה על ניחוש כמ"ש התוספות והא דר"י דא"ל ליטוקא פסוק לי פסוקיך וא"ל שמואל מת וכו' לא מקרי ניחוש אלא סימן בעלמא כדמסיק דלא היה דלא שכיב שמואל וכו' ור"י נמי ידע להאי מלתא דלרעה אין לסמוך כמ"ש שם אלא דמ"מ סימן הוא דלא ליטרח ליזל שם ודו"ק: והאמר רב כל ניחוש כו' · יש לדקדק היאך בעי למימר דרב עבר על לאו דניחוש וי"ל דלמאי דבעי למימר נמי השתא באומר צד אחד מקרי ניחוש היינו בסומך על זה אבל רב כיון דלא אכל ולא נתקיים מחשבתו שאמר יומא טבא לגו אין כאן ניחוש ופריך דגם אם היה אוכל שם לאו ניחוש הוה כיון דלא אמר צד השני כאליעזר וכיונתן וכמ"ש

הרי"ף

אמר רב כל נחש כו'. עיין בתוספות וא"ת אליעזר היאך ניחש כו' וי"ל דהכוא תנא סבר כו' ואין לסקשות לפ"ז היאך אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר כו' ופירש"י שאינו סומך עליו ממש כאליעזר והלא הוא לא סמך דלא נתן עד שהגידה לו בת מי היא דיי"ל רב אמר אליבא דמ"ד בן נח אינו מצוה על הניחוש וסמך על דבריו ונתן לה קודם שהגידה לו ומיהו קשה מה שאמר כל נחש שאינו כיונתן כו' הא לפירוש תוספות לא ניחש יונתן אלא לזרז את נערו אמר כן וצ"ל שאע"פ שיונתן לא היה סומך על הניחוש מ"מ היה הניחוש לזרז נערו שיסמוך עליו אם יאמרו עלו עלינו ועלינו:

עיון יעקב

סכנה לחומרא וסכנה לבד אפשר דבמקום אין נחשים מצוים כלל מותר מכל מקום אסור מפני

עץ יוסף

ניחא דודאי השליח הגיד לו האמת שהיא של יין והלך הוא וזימן עליה אורחין לעשות להן משתה היין. ואחר שנכנסו האורחים פתחה וראה שמן למעלה כסבור היה שכולה שמן היא וחברו טעה ונתחלף לו שמן ביין לכך חנק א"ע שלא היה לו להשקותם ובוש מהם. והכי איתא בהדיא במס' דרך ארץ רבה פ"ז ע"ש: ממה שלפניהם לבנו כו'. יש שפירשו דדוקא כל מה שלפניהם אבל קצת מותר ולשון מלפניהם לא משמע הכי. וכן מלשון הרמב"ם שהביא מ"א משמע דאפילו קצת אסור (א"ר ס"ק כ"ב בא"ח סימן ק"ע):

מתני' כל ניחוש. עי' רש"י ועי' בתוס' מה שהקשו ותירץ בכ"מ פי"א מהלכות ע"ז שהם היו עושין סימן בדבר שהסברא נותנת שאם היא בת גומלת חסדים שתשקה לו ולגמליו אז היא באמת ראוי ליקח. וכן ביונתן באם יאמרו דומו כו' אז ודאי אינם מתפחדים וניחוש כזה באמת מותר. שאם יאמר אם ירדו גשמים לא אלא לדרך ואם לאו אלא אין בזה איסור. ומה שאסרו בגמ' ניחוש שסומך עליו כאליעזר היינו במקום שאין הסברא נותנת וזהו תורף דבריו ע"ש שהאריך (חידושי הגהות טור יו"ד סימן קעט) ונראה עוד דאליעזר סמך על תפלתו דאמר מתחלה ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. ואח"כ היה לסימן. וכן גבי יונתן דאמר מתחלה דיפול למחנה

יד יוסף

א ת"י של וישקף על פני סדום ואודיק ערוך:

חדושי גאונים

כל נחש שאינו כנחש אליעזר וכו' לא אמרו אלא על הסומך בכה"ג לחוד. אמנם אליעזר ויהונתן לא סמכו על הנחש גרידא אבל לקחו לסימן יפה והתחלה הגונה לבא אל תכליתם בבחינותיהם הראוי' כמו שביארנו מאליעזר וכן יהונתן לקח לסימן טוב שיאמרו עלו עלינו (ש"א י"ד) מפני שנוסף אל טוב ההזדמנות יורה על מורך לבם ושאין בהם כח וגבורה להתקומם על זולתם כענין מעשה גדעון (שופטים ז'). ואין ספק שלא היה סומך לעלות אליהם על אלו דברים שיזדמנו כמו שלא היה אליעזר עושה מעשה ע"י נחש לבד כי הוא אסו' ומדרכי האמורי ולזה אמרו שכל נחש הנעשה בעלמא שאינו כהם לומר אם יהיה כך אעשה כך אינו נחש אסור. להוציא בית תינוק ואשה וכדומה שבם האדם אותם לסימן יפה ואינו עושה מעשה על פיהם שהוא מותר כדאיתא פרק גיד הנשה וזהו דעת הרמב"ם ז"ל שכתב פ' י"א מהלכות ע"ז וכן המשים לעצמו סמנים אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה כגון אליעזר עבד אברהם וכל כיוצא בדברים האלה הכל אסור. ותמהני ממה שהשיג עליו הראב"ד. וכתב אמר אברהם זה חדוש נפלא שהרי דבר זה מותר הוא ואולי שהטעהו הל' שראה כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם אינו נחש והוא סבור שלענין איסור נאמר ולא היא אלא הכי קאמר אינו ראוי לסמוך ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו ואי הוו איננו הוו מפקי פולסי דנורא לאפיה ע"כ. ואני איני מבין

המתורגמן. א) געווארפען. ב) איין שיפליין צום איבערפיהרען, איין פורט. ג) איין געשלאכטעטעם פיה. ד) האט ער געקלאפפט אין טהיר. ה) עססען געגעבען.

בדיק במברא ושמואל בדיק בספרא . רבי יוחנן בדיק בינוקא · כולהו שני דרב הוה כתב ליה ר' יוחנן לקדם רבינו שבבבל כי נח נפשיה הוה כתב לשמואל לקדם חברנו שבבבל אמר לא ידע לי מידי דרביה אנא כתב שדר ליה עיבורא דשיתין שני אמר השתא חושבנא בעלמא ידע כתב שדר ליה תליסר גמלי ספיקי טריפתא אמר אית לי רב בבבל איזיל אחזייה א"ל לינוקא פסוק לי פסוקיך א"ל (ש"א כח) ושמואל מת אמר ש"מ נח נפשיה דשמואל ולא היא לא שכיב שמואל אלא כי היכי דלא ליטרח רבי יוחנן. תניא ר"ש בן אלעזר אומר בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן א"ר אלעזר והוא דאיתחזק תלתא זימני דכתי' (בראשית מב) יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו: שם אמר רבא מרישא הוה אמינא סימנא עדיף מטביעות עינא[א] דהא מהדרינן אבידתא בסימנא [דף צו ע"א] ולא מהדרינן בטביעות עינא השתא דשמעתינהו להני שמעתתא אמינא טביעות עינא עדיפא דאלת"ה היאך סומא מותר באשתו ובני אדם מותרים בנשותיהם בלילה אלא בטביעות עינא דקלא ה"נ בטביעות עינא אמר ר' יצחק בריה דרב משרשיא תדע דאילו אתו בי תרי ואמרי פלניא דהאי סימניה [והאי סימניה] קטל נפשא לא קטלינן ליה ואילו אמרי אית לן טביעות עינא בגויה קטלינן ליה :

דף קא ע"ב [פיסקא גיד הנשה נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה רבי יהודה אומר אף בטמאה] א"ר יהודה והלא מבני יעקב [נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן וכו'] · תניא אמרו לו לר' יהודה וכי נאמר (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני יעקב והלא לא נאמר אלא בני ישראל ולא נקראו בני ישראל עד סיני אלא בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו לידע מאיזה טעם נאסר להם . מתיב רבא (שם מו) וישאו בני ישראל את יעקב אביהם לאחר מעשה א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהאי שעתא ליתסר א"ל וכי תורה פעמים פעמים ניתנה ההוא שעתא לאו שעת מעשה הואי ולא שעת מתן תורה הואי :

אמר

רש"י

בדק במברא · אם מזומנת לו אזל ואם בקושי מצאה לא אזיל : בינוקא · דשייל ליה פסוק לי פסוקיך : כולהו שני · דהוה רב קיים בבבל כי הוה כתב ר"י מא"י שאלה או תשובה היה כותב באגרתו לקדם רבינו שבבבל : אמר · שמואל לא ידע לי מידי דרביה אנא לא אוכל לחפוש דבר שאהיה אני בקי בו והוא לא שנאו והיה רבו : תליסר גמלי · לאו דוקא : ספיקי טריפתא · מיני ספק טרפות ואני שמעתי הנך ספקי עופות טמאים דאלו טרפות (דף סב): בית תנוק ואשה · בנה בית או נולד לו בן או נשא אשה : אע"פ שאין נחש · שאסור לנחש ולסמוך על הנחוש : יש סימן · סימנא בעלמא הוי מיהא דאי מצלח בסחורה ראשונה אחר שבנה בית או שנולד התינוק או שנשא אשה סימן הוא שהולך ומצליח ואי לא לא ירגיל לצאת יותר מדאי שיש לחוש שלא יצליח : תלתא זימני · הצליח או לא הצליח : יוסף איננו ושמעון איננו· הרי שתים ואם את בנימין תקחו מיד עלי היו כולנה אין לך צרה שאינה עוברת עלי : דהא מהדרינן אבידתא · לכל אדם בסימנים ולא מהדרינן אבידתא בטביעות עינא אלא לצורבא מרבנן באלו מציאות (דף כג) : להני שמעתתא · דשרי איסור בטביעות עינא : [בטביעות עינא] דקלא·שנתן דעתו להכירה בקול ומאבידה לא ילפינן דהתם משום חימוד הממון חיישינן דילמא משקר דאמר מר (מכות דף כג) גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתם : תדע · דטביעות עינא עדיפא : פלניא דהאי סימניה · פלוני הרג את הנפש ואין אנו מכירים בו לעולם אלא סימנים כך וכך היו בגופו ובכליו של הורג : טביעות עינא אית לן בגויה ומכירין אנו בו : ולא נקראו בני ישראל עד סיני · ולקמיה מקשי ליה : אלא · מקרא זה לא נאמר עד סיני אלא לאחר שקבלו משה בסיני ובא לכתוב את התורה כתב אותה אזהרה אצל המעשה לידע וכו' : לאחר מעשה · שנאבק עמו לזמן מרובה בבואו מפדן ארם והקדוש ברוך הוא קראו ישראל דכתיב (בראשית לה) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וגו' : מהאי שעתא · דוישאו בני ישראל ליתסר ·

תוספות

ובלאו הכי נמי היה עולה: תליסר גמלי · ורבינו חננאל גרס גוילי כלומר תליסר גוילים כתובים שאלות : ולא מהדרינן בטביעות עינא · תימה דשאני התם דחשדינן ליה דלמא משקר שאינה שלו דהא לצורבא מרבנן מהדרינן בטביעות עינא וי"ל דהכא מיירי בטביעות עין כל דהו והא דמהדרינן לצורבא מדרבנן בטביעות עינא דהיינו בטביעות עין גמור דכל הני אמוראי דהכא לא היה להם טביעות עין גמור דאל"ה מה היה להם לשאול אי הוו ידעי בודאי ולא היו מסופקים כלל :

מהרש"א

לעיל וק"ל : בית תינוק כו' · עיין פרש"י אבל הרמב"ם פירש בפי"א מהלכות ע"ז תינוק כגון פסוק לי פסוקיך אם אמר לו פסוק מן הברכות ישמח כו' ע"ש גם נראה שם מדברי הראב"ד דלענין איסור והיתר קאמר דבג"פ לא הוה ניחוש אלא סימן והראב"ד חולק דלענין סמיכה קאמר ע"ש:

א"ל

יד יוסף

אפי' תוס' ברכות דף כ' ע"א ד"ה תליסר וברש"י שבת דף קיט ע"א ד"ה תריסר וכ"ל תליסר עליתיה ותוס' ב"ב דף קלג ע"א ד"ה עליתא : ב עי' תוס' ברכות דף כ ע"א: ג גיטין כג ע"א וע"ש: ד תוספתא פ"ז: ה עירובין כ"ח ע"א :

חדושי גאונים

דבריו שהרי הרמב"ם ז"ל לא אמר שאליעזר ויונתן עשו שלא כהוגן אלא שהמשים סמנים כהם ועושה מעשה על פיהם הוא אסור אבל הם לא עשו מעשה כמו שאמרנו וכ"כ הרב רבינו משה מקוצי במצות לא תנחשו . גם מ"ש אלא ה"ק אינו ראוי לסמוך . לא ידענא מאי קאמר דהתם לאיסור לא חשי' ליה לרב אי הוה דלא אכיל מההוא בשרא משום ניחוש . ועכ"פ הוא מבואר שהצדיקים הללו עשו כהוגן ומה שהגיע אליה' כמעשה הצדיקים להתחיל כעין נחש ולגמור ע"י בדיקה ובחינה הנה דמותר (עקידת יצחק שער כב)

עין יעקב

זכני שמעתיהו : לא ידע לי מידי דרביה אנא · דקדק על זה לפי שהיה לו ביזוי נגד בני דורו שאינו ממלא מקום רב ונעשה שם במקומו כי באמת שמואל הקטין את עצמו בכל מקום : והוא דאתחזק תלתא זימני · אפשר אפילו למ"ד תרי זימני הוי חזקה מ"מ לענין ניחוש וסימן לא הוי פחות מתלתא זימנא כמשמעות הקרא :

ען יוסף

כאומרו כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט וידע דזכות של ישראל יעמוד לו ואח"כ עשה לסימן . והא דאמרינן כל ניחוש שאינו כאליעזר וכיונתן היינו אם יאמר כאליעזר וכיונתן לבד ולא יאמר מתחלה כאשר אמרו אליעזר ויונתן (רמת שמואל) : בינוקא . דשייל ליה פסוק לי פסוקיך . ורב ושמואל ורבי יוחנן דאע"ג דסמכו עצמן על אלו הסימנים מותר . דלא הוי ניחוש אלא כשאומר כן בפירוש וסומך עליהן . אבל כשותק לית לן בה . וכי האי גוונא כתב הב"י סימן קע"ט מה שנוהגין לשחוט תרנגולת שקרא גברית משום דלא הוי מדרכי האמורי אלא כשאומר בפירוש שחטו תרנגולת זה שקרא גברית אבל כשאומר שחטו סתמא לית לן בה : תליסר גמלא . לאו דוקא . ועי' רש"י שבת קי"ט ע"א ד"ה תריסר . ותוס' ברכות דף כ' ע"א ד"ה תליסר : בית תינוק ואשה . בנה בית או נולד לו בן או נשא אשה . אע"פ שאין נחש שאסור לנחש אחר שבנה בית או נשא אשה או נולד לו בן ולומר אם אצליח בסחורה ראשונה אעשה עוד ואם לא אפסיק מכל מקום יש בהן סימן שאם תצליח יעשה עוד ויצליח ואם לא הצליח יפסיק . דאע"ג דסומך עצמו עליהן מותר דלא הוי ניחוש אלא כשאומר כן בפירוש וסומך עליהן . אבל כשותק לית לן בה וכמ"ש לעיל בשם הב"י (תורת חיים) ועיין ברמב"ם בפי"א מהלכות ע"ז ובדברי הראב"ד שם : מריש ה"א סימנא עדיף מטביעת עינא דהא מהדרינן אבידתא בסימנא . אפילו שאינו מובהק כמו שכתבו התוס' בפ"ק דמציעא אע"ג דבסימן שאינו מובהק איכא למיחש דמשקר וגם דמסתבר טפי למימר דלא משקר כיון דיהיב סימן כל דהו מכל מקום חששא בעלמא מיהא איכא . ואפ"ה מהדרינן ליה · ואילו בטביעת עין גמור לא מהדרינן משום דחיישינן לשיקרא אפילו היכא דמסתבר טפי דלא משקר . דהא קיימא לן דלא מהדרינן בטביעת עין אלא לצורבא מדרבנן דלא משנה בדיבורא אלא בתלת מילי שמנו חכמים וגם דקדק נמי בחלוקו להופכו . אבל לאינים דעלמא לא מהדרינן אע"ג דאיהו נמי לא הוה משנה בדיבורו אלא בתלת מילי . ואפילו לצורבא מדרבנן כל שאינו מדקדק בחלוקו לא מהדרינן ליה אע"ג דלא משנה בדיבורו כמ"ש הב"י וש"ע בסימן רס"ג

המתורגמן. א) דיא ערקענונג פֿאם בליקע.

כל הבשר פרק שמיני

נ דף קה ע"א **אמר** שמואל אנא להא מילתא חלא בר חמראא) לגבי אבא דאילו אבא אהוה סייר נכסיה תרי זמני ביומא ואנא לא סיירנא אלא חדא זימנא שמואל לטעמיה דאמר שמואל מאן דסייר נכסיה כל יומא (ויומא) משכח איסתרא אביי הוה סייר נכסיה כל יומא ויומא יומא חד פגע באריסיה דדריב) פתכא דאופיא א"ל הני להיכא א"ל לבי מר א"ל בכבר קדמוך רבנן רב אסי הוה סייר נכסיה כליומא אמר היכא נינהו כל הני איסתרי דמר שמואל יומא חד חזא צינורא דבידקאג) בארעיה שקליה לגלימיה כרכיה אותביה בגויה רמא קלא אתו אינשי סכרוה(אמר)אשכחתינהו לכולהו איסתרי דמר שמואל:

נא שם ע"ב **אמר** אביי מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראיד) על ארעא משום זוהמא אמר לי גמר משום דשריא רוח רעה עלייהו ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שקיל מידי מפתוראה) כי נקיט איניש כסא למשתי שמא יארע דבר קלקלה בסעודה אמר לי מר משום דקשי דלרוח צרדהו) ולא אמרן אלא דשקיל ולא מהדר אבל משקל ואהדורי לית לן בה ולא אמרן אלא חוץ לד' אמות אבל תוך ד' אמות לית לן בה ולא אמרן אלא מידי דצריך לסעודתא אבל מידי דלא צריך לסעודתא לית לן בה מר בר רב אשי קפיד אפילו אאסיתא הובוכנא דתבליז) מידי דצריכי לסעודתא ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דכנשי ונשוורא משום מנקירותא אמר לי מר משום דקשי לעניותא ההוא גברא דהוה מהדר עליה שרא דעניותא ולא הוה יכיל ליה דקא זהיר אנשוורא טובא יומא חד כרך ריפתא איבלי אמר השתא ודאי נפל בידאי בתר דאכיל אייתי מרא עקרינהו ליבלי שדינהו לנהרא שמעיה דקאמר ווי (ווי) דאפקיה ההוא גברא מביתיה:

נב שם **ואמר** אביי מריש הוה אמינא האי דלא שתי אופיאח) משום מאיסותא אמר לי מר משום דקשי לכרסם מישתייה קשה לכרסם מינפח ביה קשיא לרישא מדחייה קשה לעניותא מאי תקנתיה לשקעיה שקועי. לכרסם דחמרא שכרא. דשכרא מיא. דמיא לית ליה תקנתא והיינו דאמרי אינשי זבתר עניא אזלא עניותא. ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא אכלי ירקא מכישא דאסר גינאה משום דמיחזי כרעבתנותא אמר לי מר משום דקשי לכשפים · חרב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קאזלי בארבא ט) אמרה להו ההיא מטרוניתא אותבן בהדייכו לא אותבוה אמרה מלתא אסרתה לארבא אמרו אינהו מלתא שריוה אמרה להו מאי איעבד לכו דלא מקנח לכו בחספא ולא קטיל לכו כינה אמנייכו ולא אכיל לכו ירקא מכישא דאסר גינאה. ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא אכלי ירקא דנפל (מתכא) [אתכא] משום מאיסותא אמר לי מר משום דקשה לריח הפה:

רש"י

סייר · הולך ורואה קרקעותיו מה הן צריכות : משכח איסתרא · מוצא סלע מפני שמתקן בכל הצריך : פתכא דאופיא · משוי עלים שהיה גונבו : קדמוך · שאמרו שיהא אדם רואה נכסיו בכל יום ויראה מה יעשו : צינורא דבידקא · המים יוצאין חוץ לגדותיהן ובאין לשטוף פירותיו דרך פתח שבשפת האמה : רמא קלא · הרים קול ועוה : משום זוהמא · שריחן מסריח ונראים מאוסות : למשתי · כשהאדם שותה אין לוקחין כלום מלפניו : דבר קלקלה · שמא יכעוס השותה שחפץ באותו דבר הניטל וכי יכעוס יסתכן מלחנק: רוח צרדה · אסטורדישו"ן : חוץ לד' אמות · שמוליאו חוץ לד' אמות של שלחן : דכנשי נשוורא · שמכבדין פירורי אוכלין מן הבית: מנקירותא · לנקר הבית נקיון: מהדר אבתריה(איסרא) [שרא] דעניותא · שר הממונה על העניות היה רודף ללוכדו ולהביאו לידי עניות: איבלי · על עשבים שבאפר : נפל לידאי . שלא יוכל ללקט הפירורין מבין העשבים ויהיו למדרס רגלים ואלכדנו בכך : שמעיה · ההוא גברא לההוא (איסרא) [שרא] דקאמר ווי דאפקיה מביתיה הוציאני זה ממקום מנוחתי : אופיא · איסקומ"א : לכרסם · דירין הבאין מן החוטם : מדחייה · בידו לצדדין : לשקעיה שקועי · בתוך המשקה עד שיכלה מאליו : לכרסם דחמרא · שבא לו מחמת אופיא דחמרא : שכרא · רפואתו לשתות שכר: לכרסם דשכרא · שבא מחמת אופיא דשכרא לישתי מיא : בתר עניא · זה שלא היה לו אלא מים לשתות: מכישא דאסר גינאה · שאין מוליאין שום או כרישין מאגודה שאוגדין מוכרי ירק לאכלו : כרעבתנותא · שאין יכול להמתין עד שיתירנו : לכשפים · הרואה אותו יכול לעשות לו כשפים והנשמר ממנו אין כשפים נוחין לחול עליו : מטרוניתא · נכרית : אותבן בהדייכו . הושיבני עמכם בספינה: אמרה מילתא · לחש של מכשפות: אסרתה לארבא · שלא זזה ממקומה : אמרי אינהו מילתא · אף הם היו בקיאין בדבר ועושין להציל עצמן מיד המכשפות ואיכא דאמרי שאמרו שם ולא מוכחא מילתא : מאי איעבד לכו · שאין מכשפות שולטות בכם שאתם נשמרים מכל דבר הקשה להן: דלא מקנח לכו · אין אתם מקנחין עצמכם בחרס בבית הכסא ואין אתם הורגים כינה

מהרש"א

[א"ל הני להיכא כו' · אפשר שהרגים בו שאינו אומר אמת אלא שגנבן וק"ל]: איסתרי כו' · ודאי דהוה ידע דלא ממש קאמר דימצא איסתרי אלא לשמור עצמו מהפסד אלא דקאמר דאין לטרוח כ"כ בכל יום על הספק: א"ל מאי איעבד כו' ·

יד יוסף

א עי' פרש"י תענית דף כ' ע"ב ד"ה וסייר: ב שבת דף יט ע"א ב"ב דקס"ז ע"א : ג הייט רבה בר נחמני עי' רש"י שבת דף כב ע"א : ד לרוח צרדה. פי' דאי הוה שהוא כים שני מהדר פרצופיה לאחורים כההוא דרבה בר נחמני המפורש בפ' השוכר את הפועלים בב"מ. (ערוך) : ה ובוכנא. כלי שכותשין בו. (רש"י שבת דף עז ע"ב) : ו פסחים דף קיא ע"ב : ז ב"ק דנ"ב ע"א : ח שבת דף פא ע"ב :

עין יעקב

חלא בר חמרא לגבי אבא · מזה יש ללמוד שאיסורא איכא מי שאינו משגיח על נכסיו וממון של עצמו שלא יבא לידי עניות ויצטרך לבריות : **הא** דלא משי מיא בתראי על ארעא משום זוהמא · וא"כ אם המקום הוא מזוהם כבר מותר ליטול עליו אבל מטעם רוח רעה אסור : **שמא** יארע דבר קלקלה בסעודה · ולפ"ז אם מי שהוא שותה הוא מרבעים שמורידין ולא מעלין היה מותר ליטול מידי מפתורא בעודו שותה אבל משום דקשי לרוח צרדה אסור : **מנקירותא** . פירש"י לנקר הבית וא"כ בדרך א"צ לכנשי אבל אם הטעם משום עניותא בכל ענין אסור : **משום** מאיסותא · וא"כ מי שאינו בעל נפש מותר לשתות אבל משום כרסם אסור

ענף יוסף

רס"ב משום דחיישינן לעיקרא אע"ג דמסתבר טפי דלא משקר כיון דלא משנה בדיבורו אפי' הכי לא מהדרינן להו אלמא דסימנא עדיפא מטביעת עינא אבל השתא דמעתינהו להך שמעתתא דסמכינן אפי' על טביעות עין כל דהו דכל הנך טביעת עין כל דהו הוה להו כמ"ש התוס' אמינא טביעת עינא עדיפא דהא סימנא כל דהו לא מהניא אלא בממונא . אבל במידי דאיסורא לא כגון גט שנאבד מיד השליח לא מהדרינן ליה אלא בסימן מובהק כמ"ש התוס' פרק א' דמציעא . וטביעת עין כל דהו מהני באיסורא דכל הנך עובדי מידי דאסורא נינהו . דאי לא תימא הכי כלומר דליכא למימר דדוקא בצורבא מרבנן כי הנך עובדי הוא דעדיף טביעת עין כל דהו מסימן כל דהו משום דצורבא מרבנן דייק שפיר בטביעת עינא אבל באינים דעלמא לא . דא"כ סומא איך מותר באשתו ובני אדם כו' הא לאו

המתורגמן. א) עססיג פֿאן וויין. ב) ער האט געטראגען. ג) איינע רינגע געשפאלטען. ד) וואשען מים אחרונים. ה) פֿאן טיש. ו) שפאזמען. ז) שטעסלען פֿיר בשמים (מערזער). ח) איין ארט זאפֿט. ט) איין שיף.

נג שם ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא יתבי תותי מרזיבא משום שופכים

אמר לי מר משום דשכיחי מזיקין. הנהו שקולאי דהוו דרו חביתא דחמרא בעו לאיתפוחי[א]) אותבוה תותי מרזיבא פקעה אתו לקמיה דמר בר רב אשי אפיק שיפורי[ב]) שמתיה אתא לקמיה א"ל אמאי תעביד הכי א"ל היכי איעביד כי אותביה באונאי א"ל את בדוכתא דשכיחי רבים מאי בעית את הוא דשנית זיל שלים א"ל השתא נמי ליקבע לי מר זימנא ואפרע קבע ליה זימנא כי מטא זימניה איעכב כי אתא א"ל אמאי לא אתית בזימנך א"ל [א]כל מילי דצייר וחתים וכייל ומני[ג]) לית לן רשותא למשקל מיניה עד דמשכחינא מידי דהפקרא. ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דשדו מיא מפומא דחצבא משום ציבתא אמר לי מר משום דאיכא מים הרעים. ההוא בר שידא דהוה בי רב פפא אזל לאתויי מים מנהרא איעכב כי אתא אמרו ליה אמאי איעכבת אמר להו עד דחלפי מים הרעים אדהכי [דף קו ע"א] חזנהו דקא שדו מיא מפומא דחצבא אמר אי הוה ידענא דרגילתו למיעבד הכי לא איעכבי:

נד שם [ב]כי אתא רב דימי אמר מים הראשונים האכילו בשר חזיר אחרונים הוציאו את האשה מבעלה. כי אתא רבין אמר ראשונים האכילו בשר נבלה אחרונים הרגו את הנפש אר"נ בר יצחק וסימניך אתא רב דימי אפקה אתא רבין קטלה ר' אבא מתני חדא מהני וחדא מהני לחומרא:

דף קז ע"ב אבוה דשמואל אשכחיה לשמואל דקא בכי א"ל אמאי קא בכית דמחיין רבאי[ד]) אמאי דאמר לי קא ספית לבראי ולא משית ידיך[ה]) ואמאי לא משית א"ל הוא אכיל ואנא משינא א"ל לא מסתייה דלא גמיר מימחא נמי מחי והלכתא אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים מאכיל אינו צריך נטילת ידים:

אמרה

רש"י

במלבושכם: מרזיבא · לצנור המקלח מים מן הגג: שופכין · שמא ירדו עליו מים מאוסין המקלחים מתשמיש המשתמשין על הגג ושופכין מי תשמישם וכן באין לצנור: שקולאי · נושאי משאות בשכר: פקעה · ששברה המזיק: שמתיה · למזיק: דאותביה באונאי · הושיבוה באזני שהייתי ישן שם: דצייר וחתים וכו' · באחד מכל אלו אין לנו רשות: דשדו מיא · ששותה בכד שופך תחלה מן המים לארץ: משום ציבתא · קסמין וקשין שעל פני המים: מים רעים · פעמים ששתה מהם שד וזו תקנתם: דהוה בי רב פפא · שהיה משמשו: עד דחלפי מים הרעים · ששתו המזיקין מהן: האכילו בשר חזיר · שהיה חנוני ישראל מוכר בשר שחוטה לישראל ומבשלה ומאכילו וכשנכרי בא בחנותו מאכילו נבלות ובא יהודי אחד לאכול ולא נטל ידיו וכסבור זה שנכרי הוא והאכילו בשר חזיר: הוציאו אשה מבעלה · והרגו את הנפש בפ"ב דיומא בעובדא דכידור איכא למאן דאמר קטלה ואיכא למאן דאמר לא קטלה אלא אפקה: וסימנך · שלא תטעה מי מהם אמר הוליאו ומי מהם אמר הרגו: אתא רב דימי אמר אפקה אתא רבין אמר קטלה · הראשון הוליאה והשני הרגה אחז הסימן כאילו שניהם נעשו בה גירושין והריגה ושוב לא תטעה דודאי אין להחליף ולומר הראשון הרגה והשני הוליאה והן היו יודעין דרב דימי אתא מא"י מקמי רבין · (עובדא דכידור הוא שפעם אחת הפקידו ר' יהודה ורבי יוסי כיסם לאדם אחד ששמו כידור וכשתבעו לו כפר בהם פעם אחת מצאוהו בשוק וראו עדשים מבושלות בזקנו באו לאשתו ואמרו לה בעליך לוה שתתן לנו כיסנו וזה לך סימן שאכלתם היום עדשים נתנה להם וכשבא בעלה ספרה לו המאורע עמד וגרשה): חדא מהני כו' לחומרא · ראשונים בשר חזיר כרב דימי אחרונים הרגו כרבין · בשר חזיר חמור מנבילה דאית ביה תרי איסורי: קספית לבראי · בדלא משית · האכלת את בני ולא רחצת ידיך תחלה: לא מסתייה דלא גמיר · לא די לו שאינו בקי בהלכות נטילה שהמאכיל

תוספות

דהוו שדו מיא מפומא דחצבא · והא דאיעכב ולא עשה בעצמו כן או שלא הודיעם לפי שהיה ירא שיקפידו עליו שאר השדים אם היה מודיע א"כ אין מועיל אלא אם כן שדי להו הסוא גברא גופיה דשתי:

מהרש"א

יש לפרש דלא הות ידעה דאמרו איגהו מלתא ותלתה הדבר משום דלא מקנה לכו בחספא וכו' ועי"ל שהספינה היתה יכולה מיהת מעיקרא לאסרו בכישוף ואיגהו אמרו מלתא ושריוה אבל לרב חסדא ולרבה להזיק לעצמם לא היתה כלל יכולה להם משום דלא מקנה וכו' וק"ל: וכייל ומני לית לן בה כו' · פרש"י באחד מכל כו' והיינו לענין שאין רשות לשד בו טפי עדיף ליה כייל ומני דלא הוי הפקירא אבל לענין ברכה מטיה אמרינן בפ' המפקיד [א] היפך זה דאין ברכה מצויה לא בדבר המנוי כו' וק"ל: חזנהו דהוו שדו מיא כו' · פירשו התוספות והא דאיעכב ולא עשה מעצמו כו' ע"ש פירוש לדבריה' בתירולם קמא יתורץ נמי קושייתם הראשונה שהוא לא עשה כן שהיה ירא שיקפידו עליו שאר שדים שעשה כן ובתירולם בתרא יתורץ נמי קושייתם שנייה שאם הודיעם ודאי לאו לכולם היה אפשר להודיע ואפשר דהאחרים לא הוו ידעי ביה ולכך אמר השתא דידענא דרגילתו ביה דכולם ידעי ביה לא הוה מעכבי וק"ל: מים אחרונים הרגו כו' · במים אחרונים ודאי דאיכא לפרש דא"כ אי לאו טעמא דמלח סדומית ראוי לתקן מטעם זה אבל במים ראשונים א"א לפרש כן דהא אי לאו חיוב נטילה משום סרך תרומה לא בא זה שלא נטל לידי אכילת איסור ונראה לפרש דלא בא לומר אלא דעבירה גוררת עבירה משום דעבר על נט"י בא לעבירת אכילת דבר איסור ועבירת סכנת נפשות גוררת סכנת נפשות דעבירת סכנת מלח סדומית שלא נטל ידיו למים אחרונים הביאו לידי סכנת הריגת נפש

[א]מהרש"א ד"ה וכייל. בפ' המפקיד (דף מב ע"א):

יד יוסף

א עי' תוס' תענית ח ע"א ד"ה אלא: ב יומא פג ע"ב ע"ש דאיתא והיינו דתנן כו' וצריך תיקון:

עיון יעקב

אסור: אפיק שיפורי שמתיה · לפי שהיה בעל קבלה מעשיות כמו שכתבנו בחידושינו בב"ק דף כ"א:

עין יוסף

נג אמר ליה כל מילי דצייר וחתים וכייל ומני. כלומר באחד מכל אלו אין לנו רשות (רש"י) ותוס' תענית דף ח' ע"ב ד"ה אלא הקשו דמכאן משמע דבדבר המדוד והמנוי לית ליה רשות למשקל מיניה. ובדבר הסמוי אית ליה רשות. אלמא אין ברכה בדבר הסמוי. ובתענית שם אמרו אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. ותירצו דהא דהכא דלית להו אלא בדבר הפקר ולא דבר דכייל ומנוי או צייר וחתים היינו בשביל דאין ברכה מצויה בהני ולית בהו דבר הפקר והאי דבעלים נינהו. אלא בדבר הסמוי והיינו מטעם הברכה מצויה בדבר הסמוי ומה שמתרבה בשביל הברכה אית להו רשות למשקל הסמוי דהיינו כמו הפקר שאין לשום אדם זכות בו. וע"ש עוד: ע"ע רבנן נינהו אלא בטביעת עינא דקלא אע"ג דלאו טביעת עין גמור הוא ומידי דאיסורא הוא הכי נמי כו'. אבל מרישא לא הוה סלקא דעתיה דרבא דטביעת עין כל דהו מהניא כלל. והא דסומא מותר באשתו ע"כ טעמא אחרינא אית ליה. אי נמי הא דקאמר דאי לא תימא הכי סתמא דש"ס קאמר לה דהא במס' גיטין קאמר לה רב יוסף (תורת חיים):

נד האכילו בשר חזיר. שהיה חנוני ישראל מוכר בשר שחוטה לישראל ומבשלה ומאכילו. ולפי שהיה שעת הגזירה היו מתנכרין בפרהסיא מלומר

המתורגמן. א) צו רוהען. ב) הערוים גענוממען דעם שופר. ג) פערוויקעלט. פערזיגעלט. געמאסטען אדער געצעהלט. ד) מיין רבי האט מיך געשלאגען. ה) דו האסט געגעבין עססען מיינעם זאהנע אונד האסט דיא הענדע ניכט געוואשען.

נה דף קט ע"ב **אמרה ליה ילתא לרב נחמן** מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כותיה "אסר לן דמא שרא לן כבדא נדה דם טוהר חלב בהמה חלב חיה חזיר מוחא דשבוטא גירותא לישנא[א] דכוורא אשת איש גרושה בחיי בעלה אשת אח יבמה נכרית יפת תואר בעינא למיכל בישרא בחלבא אמר להו רב נחמן לטבחי זויקו לה כחלי[ב] :

דף קי ע"ב **אייתוהו להההוא גברא דלא הוה מוקר אבוה ואימיה כפתוהו אמר להו שבקוהו דתניא כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה :**

העור והרוטב פרק תשיעי

דף קכג ע"א **ת"ר לגיון העובר** ממקום למקום ונכנס לבית הבית טמא שאין לך כל לגיון ולגיון שאין לו כמה קרקפלין ואל תתמה שהרי קרקפלו של רבי ישמעאל מונח בראש מלכים :

נו דף קכז ע"א **ת"ר** [א] (ויקרא יא) **הצב למינהו להביא** הערוד (וכן) [ג][ובן] הנפילים וסלמנדרא וכשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה (היה) **אומר** (תהלים קד) **מה רבו מעשיך ה'** יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה שבים אלמלא עולות ביבשה מיד מתות שביבשה אלמלא יורדות לים מיד מתות יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות באויר שבאור אלמלא עולות לאויר מיד מתות שבאויר אלמלא יורדות לאור מיד מתות מה רבו מעשיך ה'. ת"ר [ג]כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה א"ר זירא מאי קרא (שם מט) **האזינו כל יושבי חלד**[ד]. **אמר רב** הונא בריה דרב יהושע ביברי דנרש אינן מן היישוב אמר רב פפא בשמתא נרש תרביה

רש"י

אין לריך ליטול : ילתא. אשתו : הכבד · כולו דם הוא קרוש וטעם דם לו : דם טוהר · של בתולים ושל ימי טוהר של יולדת · ומוח של דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם חזיר : גירותא · עוף טמא הוא: לישנא דכוורא · יש לו טעם גירותא: אסר לן · אשת איש שרא לן גרושה ואע"פ שבעלה חי : בעינא למיכל בשרא בחלבא · ומה אמלא היתר דוגמתו : זויקו · ספודו תנו לה כחל בספוד : כפתוהו · על העמוד להלקותו כדתניא [בד"א] דארבעים ותו לא במלות לא תעשה שכבר נעשית העבירה אבל מלות עשה שלפניו ואינו רולה לקיימה כגון אומר לו עשה סוכה ואינו עושה מכין אותו מכות מרדות עד שתלא נפשו : אמר להו · רב יהודה : שמתן שכרה בלדה · למען יאריכון ימיך לכן פירש מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו ענשו שלא תטול שכר זה :

לגיון · גדוד עובדי כוכבים העוברים להלחם על בית מלחמתם: קרקפלין · עור ראש אדם מת וזה למכשפות במלחמה· ערוד · מן הלב ומן הנחש הוא בא כדלקמן: ובן הנפילים · שרץ מין לב : וסלמנדרא · שרץ הנולד מן האור מעלי הדס ע"י כשפים והסך מדמו אין האור שולט בו וקים ליה לר"ע דמינא דלב הוא : לפסוק זה · משום דמיירי בסלמנדרא : יש לך בריות גדלות באור · סלמנדרא : יושבי חלד · יושבי הארץ שהוא מקום [מיושב] לחולדות: ביברי דנרש · חיות המלויות באותו מקום ביברו"ש בלע"ז : אינן מן הישוב · אינן גדלות אלא במים : בשמתא נרש ·

תוספות

הני ביברי דנרש אינם מן היישוב· פירש בקונט' ביברו"ש בלע"ז שאין לוקין עליהם משום השרץ השורץ שהן גדלות במים ור"ת אומר דגרסינן ביברי וכרם ועיירות הן כדמשמע בכילד מעברין (דף נו) הני מעלות ומורדות דביברי וכרם אזקינן ובפ"ק דסוטה (דף י) גבי וילד שמשון תמנתה ויעל יהודה תמנתה אמר רב פפא חדא תמנת הואי דמהאי גיסא סלקי ומהאי נחתי כמו ורדיגא וביברי ונרש וקאי הכא אקרא דאייתי לעיל האזינו כל יושבי חלד [וקאמר דהני אינן מהישוב כלומר בכלל יושבי חלד כי] רשעים הם וכיולא בזה אמרינן פ"ק

מהרש"א

כפס וק"ל : שרא לן כוותייהו כו' · ענין זה מפורש במ"ש דמלות הקב"ה עלינו גזירת המלך הם בלי טעם בדבר וז"ש כל דאסר לן שרא לן דכותיה וא"כ ע"כ האי דאסר לן גזירת המלך הוא ומייתי אסר לן דמא · אל תאמר משום מאיסותיה הוא כדאמרינן ספ"ב דמכות ומה אם הדם שנפשו של אדם קלה הימנו כו' הרי שרא לן דם כבד ואי מטעם מאיסותיה היה לאסור גם דם הכבד וכן אסר לן דם נדה ואי משום מאיסותיה הרי שרא לן דם טוהר וא"כ על כרחך איסורא הוא משום גזרת המלך וכן בבשר וחלב וכן בחזיר ובכל אינך דמייתי יש לפרש בכה"ג דאי הוה ביה טעמא אמאי שרא בכיולא בו ולזה אמרה דודאי גם איסור בשר בחלב גזרת המלך היא ומאי שרא לן דכוותיה וק"ל : יש לך בריות גדלות בים כו' · זכר במעשה ה' ד' יסודות הפשוטים אש רוח מים ארץ וז"ש כי כל נברא מן היסודות הלו אינו יולא מטבעו כי הנה יש לך בריות גדלות בים שנבראו מן המים כדגים הללו ואם עולות ליבשה שהוא ארץ כדכתיב ויקרא אלהים ליבשה ארץ וגו' הוא יסוד הקרוב למים אעפ"כ מיד מתות וכן בהפך ואמר יש לך בריות גדלות מיסוד האור שהוא אש ואם עולות לאויר שהוא יסוד הקרוב לו מיד מתות וכן בהפך והוא מפני שכל נברא מד' יסודות הפשוטים אינו יולא מטבעו וק"ל : ובן הנפילים כו' · אם הנפילים דקרא קאמר הוא קשה להבין דמשמע במקראות דבני אדם גבורים הם לא שרץ ומין לב גם סלמנדריא דקאמר הכא מין לב בת"י אתגשמת דקרא פירש סלמנדריא ודו"ק : האזינו כל יושבי חלד וגו' · דימה את האדם לחולדה במזמור הזה לפי שזכר שם שאל יבטח האדם בעושרו כי אין דירתו רק ביבשה כמו החולדה ובבא מבול לעולם יכלה המין כולו וגרע הוא מכל שאר ב"ח שנשאר מיהת מינן בים ועיין בע"י בירושלמי דפ' ח' שרלים : ביברי דנרש אינן מן הישוב כו' · לפרש"י דמיירי בחיות הדרים בים שייך שפיר הכא אבל לפירוש התוספות בשם ר"ת דמיירי בבני אדם הדרים

[א] גמ' ת"ר הצב למינהו להביא ערוד וכן הנפילים וסלמנדרא. (בערוך ערך בן הנפל ובערך סלמנדרא כתוב ובן הנפילין ובזה מיושב תמיהת הגאון המהרש"א בח"א. וגם ניחא דגבי סלמנדרא לא קאמר הש"ס "וכן" אלא דסגיא ליה שפיר בואו הנוספת ולכך קאמר וסלמנדרא) :

יד יוסף

א הוה מצי למיחשב נמי כלאים סדין בציצית. רק קחשיב הנאת הגוף ושלא לצורך מצוה (מהר"ס סי"ף) : ב כצ"ל ועי' בס"ר פרשה טו : ג תוספ' כלאים פ"ה: ד לפי שלא ימצא הלשון חלד זולתי זיקנה כמו ממתים מחלד (תהלים יז) והוא מלשון חלודה לפי שכשמתיישן הדבר העלה חלודה אשר לא יתכן לפרש על שם התבל. לכן פי' ע"ש החולדה :

עיון יעקב

כל דאסר לן שרא לן · עיין במ"י תהלים סימן קמ"ו שהאריך עוד בענין הרבה דברים וע"ל בחולין דף ל"ג הרולה לאכול מבהמה קודם שתלא נפשה שהוא אבר מן החי : **חוץ** מן החולדה א"ר זירא מאי קרא האזינו כל יושבי חלד · שמאמר הזה איתא ג"כ בירושלמי בשבת פ' ח' שרלים ואיתא עוד שם ותריגא אמר למה הוא ממשיל בל עולם לחולדה מה חולדה זו גוררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת כך כל באי עולם גוררין ומניחין ואינן יודעין למי מניחין ע"כ ולשני לשונות אלו י"ל הטעם שבפרק שירה החולדה

ענף יוסף

נו וסלמנדרא דמינא דלב הוא · ויש מקשים על זה דאי' במדרש דחזקיה סכתו אמו סלמנדרא וקי"ל דדם השרץ טמא דנלמוד במעילה מדכתיב וזה לכם הטמא וא"כ היה טמא שרץ חזקיה דוודאי האי דם לא יוכל לסלקו ממנו דאל"כ מה פעולה עשתה אם חזקיה כיון דבעלה אהז יכול לסלקו ממנו אחר רחילה · ואיך שרה עליו רוח קודשא דאמר חזאי ברוח הקודש דנפק מינאי בנאי דלא מעלי · ותירץ בספר רמת שמואל דאפשר דשאני סלמנדריא כיון דבא מן אש אינו מקבל טומאה ומטמא כאש דמה אש אינו מקבל טומאה · עוד אפשר דשרץ מטמאין לחים ולא יבשין :

ענף יוסף

נה מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כותיה. כתבו המפרשים הטעם כדי שלא יאמר אדם בעינא לטעום טעמא דאיסורא. על כן בכל דבר איסור שרא כנגדו דבר מה לטועמו כי היכי דלא ליתגרי ביה יצרו. וכמה פעמים דיברה התורה כנגד היצה"ר כמו בלקיחת יפ"ת וכדומה. והכל כי אם תכבד עליו המשא לא יוכל לסובלו וישליכו כולו מכתיפו (במ"ח סדר בראשית) :

עץ יוסף

יהודי אני ולכן היו רשאין להתעסק בחזיר. כ"כ בב"י ובמהר"ס סי"ף :

קרקפלין עור ראש אדם מת וזה למכשפות במלחמה (רש"י) ואף על גב דאותן קרקפולין מעובדין הם. הא קתני מתניתין חוץ מעור אדם דלא מהניא ליה עיבוד. ולהכי סידר ש"ס הך ברייתא אמתניתין זאת (תורת חיים) : קרקפלו של רבי ישמעאל כו'. עיין תורת חיים :

נו וסלמנדרא עי' רש"י ובסוף חגיגה פירש רש"י כשבוערין אש במקום אחד ז' שנים. וכ"כ הבחיי סדר שמיני. ועי' מ"ש בתנחומא סדר וישב :

המתורגמן, א) פאן איין פיש, ג) בראט איהר אייטער.

כלומר כל יושביה רשעים כולם יהיו בשמתא : תרביה משכיה ואלייתיה · החלב והעור עם הבשר והאליה כלומר כולם כקטן כגדול : לא אבה נרש וכו' · לפי שכולם היו רשעים : נרשאה נשקיך מני כביך · אם נשקך אחד מיושבי נרש מני שניך אם תמלאם כולם כי מוחזק גנב הוא: נהר פקודאה · אם מיושבי נהר פקוד : לוייך · נתלוה עמך בדרך : מגלימא שפירא דחזא עלך · מחמת שראה לך טלית נאה ודעתו לגונבה נתחבר עמך : אשני אושפיזך · שלא ידע היכן תשכב שגנבים מומחין הן: לוועד · מקום רשעים ומרביעים כלאים : כרוך על הצב · כל שעה היה מלוי אצלו והיה נזקק עמו כדאמרינן בקדושין (דף עט) בכרוכין אחריה ובבכורות (דף כד) חזיר כרוך אחר רחל כלומר נמשך ושוכן אצלו תמיד : יצא ערוד מביניהם · והיה נושך בני אדם וממית כדאמרינן בברכות (דף לג) גבי ערוד דר' חנינא בן דוסא: אנשי וועד הם הביאו וכו' · מזווגי כלאים היו : אף אני אביא עליהם בריה וכו' · והיינו ערוד : תשמישן שוה · שמשמשין שניהם פנים כנגד פנים כגון אדם או פנים כנגד עורף כגון בהמה: עיבורן · ימי עיבור : יולדין זה מזה · מתעברין זה מזה : ומגדלין · מניקות זה בנו של זה וימי עיבורו של נחש אינו שוה לא לשרץ ובהמה וחיה כדאמרינן בפ"ק דבכורות (דף ח) שועל וכל מיני שרצים לששה חדשים ונחש לז' שנים ואמרינן התם ולאותו רשע נחש לא מצינו חבר והיאך יצא אותו ערוד מצב ומנחש: נס בתוך נס לפורענות·כדי ליפרע מהרשעים: מנת · חלק כהונה: בדק לן · מנסה אותנו אם נדע להשיב ורבא כהן היה: דחטיף מתנתא·מתינוקות שנושאים אותן לכהנים : מי אמרינן חבובי קא מחבב המצוה · ויפה הוא עושה : ונתן לכהן · ולא שיטול הכהן מעצמו : מימר אמרי · הבו לי הייתי שואלו בפה מלא שהייתי סבור (שהיה) [שהוא] חבוב מצוה: חלקם שאלו בפיהם · דמגני להו קרא לבני שמואל ויטו אחרי הבצע אמר ר"מ שלא היה עבירות גזל בידם אלא חלק לויה כגון מעשר ראשון היו שואלים בפיהם : הצנועים מושכין ידיהם · בחלוק לחם הפנים קאמר במסכת יומא בטרף בקלפי (דף לט) משמת שמעון הצדיק נשתלחה מארה בלחם הפנים : לאחזוקי נפשאי בכהני · שלא ישתכח שם כהן מעליו : ופריך וליפרוס ידיה · כיון שאינו עושה אלא שלא ישתכח שם כהן מעליו יפרוש ידיו לדוכן כל השנה ומחזיק נפשיה בכהני: אנסיה ליה עידניה · עתים שקבע לתלמידיו היו טורדים אותו מליסא כפיו שהיה עוסק לתלמידיו בעת שהצבור נאספים לבהכ"נ: [מעדה בגד ביום קרה]·

דקידושין(דף מ)כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב והיינו דאמר רב פפא בסמוך בשמתא נרש וכו' : משקל נמי לא שקילנא · שלא אקרא גרגרן ולא אגזול ממי שצריך יותר ממני ואע"פ שגם הוא לא היה עשיר : לבר ממעלי יומא דכפורי · שיום טוב הוא כדאמרינן בפ' אותו ואת בנו (דף פג) ומתנות מרובות וכהנים מתאספים ואילו לא היה נוטל היו אומרים שאינו כהן :

תרביה משכיה ואלייתיה (ירמיה כב) ארץ ארץ ארץ שמעי דברה' א"ר פפאלא אבה נרש שמוע דבר ה' אמר רב גידל אמר רב נרשאה נשקיך מני כביך[א]. נהר פקודאה לוייך מגלימא שפירא דחזי עליך. פומבדיתאה לוייך אשני אושפיזך[ב]. אמר רב הונא בר תורתא פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב לימים יצא ערוד מביניהם וכשבאתי לפני [ר'] שמעון החסיד אמר לי [א]אמר הקב"ה הם הביאו בריה שלא בראתי בעולמי [אף] אני אביא עליהם בריה שלא בראתי בעולמי והאמר מר [ב]כל שתשמישן ועיבורן שוה יולדין ומגדלין זה מזה וכל שאין תשמישן ועיבורן שוה אין יולדין ומגדלין זה מזה אמר רב [ג]נס בתוך נס האי פורענותא הוא מאי נס בתוך נס לפורענות :

הזרוע והלחיים פרק עשירי

דף קל ע"ב [ד]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין נותנים מתנה לכהן ע"ה שנא' (דה"ב לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת (לכהנים וללוים) [הכהנים והלוים] למען יחזקו בתורת ה' כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ה' אין לו מנת :

דף קלג ע"א [ה]אמר רבא בדק לןרב יוסף האי כהנא דחטיף מתנתא חבובי קא מחבב מצוה או זלזולי קא מזלזל במצוה ופשטנא ליה (דברים יח) ונתן ולא שיטול מעצמו אמר אביי מריש [ג] הוה חטיפנא מתנתא אמינא חבובי קא מחביבנא מצוה כיון דשמענא להא ונתן ולא שיטול מעצמו מחטיף לא חטיפנא מימר (אמינא) [אמרי] הבו לי וכיון דשמענא להא דתניא' [(ש"א ח) ויטו אחרי הבצע] ר"מ אומר בני שמואל חלקם שאלו בפיהם מימר נמי לא אמינא ואי יהבו לי שקילנא כיון דשמענא להא דתניא' הצנועים מושכין [את] ידיהם והגרגרנים[ד] חולקים משקל[ו] נמי לא שקילנא לבר ממעלי יומי דכפורי לאחזוקי נפשאי בכהני ולפרוס ידיה [ח]אנסיה ליה עידניה :

נז שם כתיב (משלי כה) מעדה בגד ביום קרה חומץ על נתר ושר בשירים על לב רע [ט]פשטיה דקרא במאי כתיב בשונה לתלמיד שאינו הגון

מהרש"א

בב' עיירות בבובר ובנרש דרשעים הם מה שייך זה המאמר בכאן ולפי כוונתנו דלעיל יש לפרש דאנשי בירבי ונרש דרשעים הן אינן ראוין להיות מן הישוב כחולדה זו הדרה ביבשה אלא שיבאו המים עליהם לשטוף אותן וע"ז מייתי קרא ארץ ארץ ארץ שמעי וגו' כפל הענין שכל יושבי הארץ ישיבו זאת על לבם שהם דרים בארץ ואם לא ישמעו לדבר ה' יבא המבול עליהם ויכלו מן הארץ וע"ז מסיק בכל זאת לא אבה נרש שמוע כו' וק"ל : הם הביאו בריה כו' · מפרש"י הם הביאו על אנשי וועד קאי שהיו רשעים מזווגי כלאים אבל בב"ר נראה דקאי אענה אשר מצא את הימים וגו' מה עשה הביא חמורה וזיווג לה סוס ויצאה ממנה פרדה א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר המזיק חייך שאני בורא לך דבר המזיק הביא כו' ויצא ממנו חברבר והיינו ערוד כפירוש הערוך ולפ"ז י"ל הלכתי לוועד כמשמעו לוועד חכמים והם הביאו לא קאי אלא אענה אשר מצא את הימים כדברי הב"ר וק"ל : פשטיה דקרא במאי כתיב כו' · כבר כתבנו בפ"ק דבספר משלי פשטיה דקרא הוא הנמשל כדמסיק בתלמיד שאינו הגון ושר בשירים היא התורה שנקראת כולה שירה כמ"ש כתוב לך את השירה הזאת ועי"ל הכא דקאמר פשטיה דקרא במאי כתיב משום דלעיל דריש ליה על לב רע אי כרב ספרא אי כרבא דמיירי בתלמיד שאינו מבין והכא דריש ליה טפי כפשטיה על לב רע כמשמעו

א עיין בב"ר פרשה פג בסופו: ב בכורות דף ח ע"ב : ג שבת דף לז ע"א פסחים דף קיח ע"ב:ד סנהדרין דף ל : ה עירובין דף נא ע"א וש"נ : ו שבת דף נו ע"א תוספתא דסוטה פי"ד: ז יומא דף לט ע"א קדושין דכ"ג ע"א : ח בערוך ערך אנס פי' אביי היה לו חולי כו' ע"ש וע"ע בערך עדן : ט עירובין דכ"ג ע"ב:

עיון יעקב

אומרת כל הנשמה תהלל יה לפי טעם ראשון שהולדה אינה מצויה בים רק ביבשה וכל מה שיש ביבשה יש בו ניצוץ נשמה כדכתיב בפרשת נח כל אשר נשמת רוח חיים באפו מכל אשר בחרבה מתו ודרשינן מינה ולא דגים שבים לכך אומרת כל הנשמה תהלל יה דהיינו מה שיש ביבשה וללשון שני כיון שהוא גורר ומניח לאחרים ואינו יודע למי מניח לכך קאמר כל הנשמה תהלל יה שכל א' יחכה אולי מניח לו וכיון שהולדה אוסף הכל בגזל ואינו יודע למי אוסף כי לעצמו אין בו הנאה וכה"ג אמרינן עכברא דשכיב אדינרי שאינו נהנה ומהנה

אמר הבונה ר"מ אומר בני שמואל כו' · ממעשה בני שמואל שהיה ר"מ אומר חלקם שאלו בפיהם ונאמר ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' או כפירוש רש"י ויטו אחרי הבצע נראה כי גם שיהיה דבר מצוה בהיותו לתועלת המקבל יש לבקשו בדרך מוסר או למשוך ידיו הימנו ויקויס בו עוכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנות יחיה :

המתורגמן, א) צעהלע דיינע צעהנע, ב) בייט איבער דיין הערבערג, ג) פאן אנפאנג, ד) פרעססער.

דאמר רב יהודה אמר רב כל השונה [א]לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם שנאמר (איוב כ) כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו [ב]ואין שריד אלא ת"ח שנאמר (יואל ג) בשרידים אשר ה' קורא א"ר זירא אמר רב [ג]כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים שנאמר (משלי כו) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (ואין כבוד אלא תורה שנא' (שם ג) כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב. אמר ר' חמא בר חנינא כל העושה טובה למי שאינה יודעה כאילו זורק אבן למרקולים שנאמר (שם כו) כצרור אבן וגו') וכתיב (שם יט) לא נאוה לכסיל תענוג:

נח. דף קלד ע"א תני רבי יהודה בן אגרא אומר משום רבי מאיר ספק לקט לקט ספק שכחה שכחה ספק פאה פאה מאי טעמא דאמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב (תהלים פב) עני ורש הצדיקו מאי הצדיקו אילימא בדינין והכתיב (שמות כג) ודל לא תהדר בריבו אלא צדק משלך ותן לו:

נט שם ע"ב [ד]דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד וכה"א (במדבר כה) ויקח רומח בידו ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל קיבה כמשמעה. וכן הוא אומר (במדבר כה) ואת האשה אל קבתה:

ראשית הגז פרק אחד עשר

דף קלז ע"ב כי סליק איסי בר היני אשכחיה לר' יוחנן דקא מתני ליה לבריה רחלים א"ל אתנייה רחלות א"ל כדכתיב (בראשית לב) רחלים מאתים א"ל [ה]לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן א"ל מאן רייש סדרא בבבל א"ל אבא אריכא א"ל אבא אריכא קרית ליה נהירנא[א] כד הוה יתיבנא אחרי י"ז שורן אחוריה דרב קמיה דרבי

כמו שהלובש בגד בלוי בעת הקור וכמו שהחומץ מפסידו לנתר כן השונה לתלמיד רע [מעדה לשון בלוי ונרקב כמו כבגד עדים]: ירע שריד באהלו· [למי שירע שריד באהלו] תלמיד רע: תאכלהו אש לא נופח· אשו של גיהנם: כזורק אבן למרקולים· זו היא עבודתו כדאמרינן במסכת ע"ז (דף מט): אילימא בדינין· לראות לו זכות בדין: דורשי חמורות· מקראות סתומים: היו אומרים· מנ"ל דשל ימין מהכא: יד· שנותנים לכהן כנגד ידו של פנחס שעל כך נתנה לו ברית כהונת עולם וזה שכרו ואיזו יד שעושה מלחמה הוי אומר של ימין: אשכחיה· ר' יוחנן לאיסי בר היני: דמתני לבריה· מתני' ה' רחלים גוזזות מנה ומנה ופרס: א"ל· איסי: כדכתיב קרא· קא מתני רחלים מאתים א"ל לשון תורה לחוד כו': א"ל· רבי יוחנן לאיסי: מאן ריש סדרא בבבל· ראש ישיבה: אבא אריכא· רב קרי אריכא שארוך בדורו היה כדאמרינן בפ' כל היד בנדה (דף כד): אבא אריכא קרית ליה· ולא אמרת רבינו בלשון כבוד: [נהירנא· כשהיה בכאן קודם שירד לבבל היה חשוב ממני שהיה יושב לפני רבי ואני הייתי יושב שבעה עשר שורות מאחריו: זקוקין

כמשמעו תלמיד שאינו הגון וק"ל: ירע שריד באהלו· עיין פרש"י נראה לומר מלשונו דשריד מיירי באותו תלמיד רע ולא משמע כן מדקאמר ואין שריד אלא ת"ח שנאמר בשרידים אשר ה' וגו' אבל ת"ח לאו היינו ההוא תלמיד אלא שהוא רבו השונה אותו והמקרא מסורס אם לא נופח בשריד על אשר ירע באהלו על שהגיה התלמיד הרע באהלו של תורה וק"ל: כאילו זורק אבן כו'· הדמיון בזה כי התורה נמשלה לאבן יקרה והילד הרע אשר בתלמיד שאינו הגון הוא נקרא אבן מכשול ואבן מרקולים ואמר כי הזורק אבן למרקולים אף שאין דעתו רק לבזיון הנה הוא מוסיף כבוד ע"ז כיון דעבודתה בכך ונעשה גם אבן הזה אבן שיקוץ לע"ז כן השונה התורה שהיא אבן יקרה לאינו הגון הנה הוא הוסיף אבני מכשול בו שאינו לומדה אלא לתכלית וכוונה רעה כמאמרם הלומד תורה שלא לשמה טוב לו שלא נברא וק"ל: מאי הצדיקו אילימא בדינין והא כתיב ודל וגו'. גם שמלינו ושפטו את העם משפט צדק דהיינו שלא יעשו עול במשפט היינו היכא דכתיב צדק גבי משפט אבל צדק גרידא כי הכא משמע לזכותו בדין ועוד מדכתיב ברישא דקרא שפטו דל ויתום היינו לשפוט לו, צדק והכא שונה למיכתב הצדיקו דהיינו משמע לזכותו קאמר ולהכי פריך והכתיב ודל וגו' ומסיק אלא צדק משלך דהיינו שתזכהו ליתן לו שלך דהיינו הספק דמדינא הוה שלך דהמע"ה ודו"ק: דורשי חמורות כו'. ובפרש"י בחומש דורשי רשומות כו' ועיין פרש"י הכא לפי הגירסא דורשי חמורות כו' והתוספות כתבו בשם רב סעדיה גאון כמין המעשה כו' ור"ל שזה השכר זרוע לחיים וקיבה היה במדה כעין המעשה שעשה פנחס הזרוע כנגד היד כו' ורמז לזה בקרא דכתיב וזה משפט הכהנים מאת זובחי וגו' דלשון משפט לא נאמר בכל כ"ד מתנות כהונה אלא בזרוע לחיים וקיבה דר"ל דאלו המתנות הוא להם במשפט כפי המעשה שעשה פנחס אביהן וק"ל:

דהוה מתני ליה לבריה רחלים כו'. נראה בזה כי שם רחל הוא שם המין כדכתיב שניך כעדר הרחלים אמנם כשיבא הכתוב להבדיל בין הזכר והנקבה קרי הנקבה רחל בשם המין והזכר איל כדכתיב בהאי קרא רחלים מאתים ואילים עשרים וכן בעז שהוא שם המין בכ"מ כשיבא להבדיל בין הזכר והנקבה קרא הנקבה עז והזכר תיש כדכתיב עזים מאתים ותישים עשרים ולפי שזה השם הונח ע"ש המין שהוא על הרוב בלשון זכר גם כשהוא נאמר ביחיד על הנקבות לא כתב רחלות בלשון לנקבות רבות אלא בלשון זכר ע"ש המין וכן בעזים לא כתב עזות מזה הטעם ור"י שאמר לשון חכמים לחוד שמלינו בלשון המשנה גם כשהוא נאמר על המין נאמר בלשון נקבה כדתנן בפ' הגוזל קמא רחל טעונה וגזזה וכו' רחל העומדת ליגזז וכו' משו"ה קאמר

א מכות דף י ע"א: ב סנהדרין דף לב ע"א: ג תוספתא דע"ז פ"ז: ד עי' ברכות דף כד ע"א בפי' רש"י שם ד"ה דורשי רשומות: ה ע"ז דף נח ע"ב:

עיון יעקב

לשום אדם רק ששכב אדינרין לכן יש רמז בתורה וזה לכם הטמא החולד והעכבר כלומר מי שיש לו שני סימנים אלו כמו החולד והעכבר שלוקחין משל אחרים לאסוף ממון ואינם נהנים ואינם מהנים זה סימן טמא וק"ל:

כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם· לפי שע"י לימודו גורם לו לתועה שנופל בו ערמימות ויודע את רבונו ומכוין למרוד ולא יהיה תלמידו בגיהנם ורבו בגן עדן כדאיתא ביומא דף פ"ז: הזרוע כנגד היד· וכן י"ל דניתן כ"ד מתנות כהונה לפי שקנא פנחס לאלהיו בשביל שנהרגו כ"ד אלף מישראל לכך ניתן לו כ"ד מתנות כהונה לזכר זאת:

הרי"ף

עני ורש הצדיקו. נראה דהוקשה לו דהאי הצדיקו קאי שיעשו צדקה מ"ד עני ורש וכי לא ידעינן שהצדקה הוא לעניים אלא בדינין והכתיב כו':

ענף יוסף

נט א"ל אבא אריכא· עיין מ"ש רש"י והוא היה חברו של שמואל והיה גדול מכל האמוראים תלמידו של רבי חייא והוא ושמואל ורב הונא היו האמוראי קמאי דבבל· ונהג שררותא כ"ה שנים והוא סידר הברייתות של תורת כהנים· ועיין פרש"י ז"ל בפרק אלו טרפות דף מ"ה ע"ב על מה דאמרינן התם אי הכי אמר אבא כו'· ובג' מקומות מצינו שהוא תנא· חדא בברכות דף מ"ט ואידך בכתובות דף פ"א ואידך בשבת דף קל"ב· שאבא

עץ יוסף

נט דורשי חמורות. כתב מהרש"ל שהוא מלשון חומרתא שהוא לשון קשר. ויש מפרשים שהוא מלשון חומרת והוא מרגליות כלומר שהיו דורשים סתרי תורה עכ"ל ונראה דליש מפרשים גרסינן חומרתא בה"א. וכן ראיתי בערוך ערך חמר שהוא מרגליות (מעי"ע) ורש"י פי' כאן חמורות מקראות סתומים

אמר הבונה לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן. עי' מסכת והכן איך על פניו הוכיחו ר"י לאיסי על שלא הזכיר רב בלשון כבוד הראוי לו עם שהיה שלא בפניו ורחוק ממקומו:

המתורגמן. א) איך געדענק. איך ווייס קלאר.

דרבי ונפקי זקוקין דנורא[א] מפומיה דרב לפומיה דרבי ומפומיה דרבי לפומיה דרב ולית אנא ידע מה הן אומרין ואת אבא אריכא קרית ליה :

שלוח הקן פרק שנים עשר

דף קלח ע"ב אמר רבינא הלכך עוף טהור שהרג את הנפש פטור משלוח מ"ט דאמר קרא (דברים כב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך במי שאתה מצווה לשלחו יצא זה שאי אתה מצווה לשלחו אלא להביאו לב"ד ה"ד אי דגמיר דינא [דף קלט ע"א] בר קטלא הוא אלא דלא גמיר דיניה ובעי לאתויי לב"ד וקיומי ביה (שם יג) ובערת הרע מקרבך :

דף קלט ע"ב אמר רב יהודה אמר רב מצא קן בים חייב בשלוח שנאמר (ישעיה מג) כה אמר ה' הנותן בים דרך וגו' אלא מעתה מצא קן בשמים דכתיב (משלי ל) דרך הנשר בשמים הכי נמי דמחייב בשלוח הקן דרך נשר איקרי דרך סתמא לא איקרי :

ס"שם אמרו ליה פפונאי לרב מתנה מצא קן בראשו של אדם מהו אמר [להו] (ש"ב טו) ואדמה על ראשו . משה מן התורה מנין (בראשית ו) בשגם הוא בשר . המן מן התורה מנין (שם ג) המן העץ . אסתר מן התורה מנין (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר . מרדכי מן התורה מנין דכתיב (שמות ל) מר דרור [א]ומתרגמינן מירא דכיא :

פיסקא

רש"י

זקוקין · טפאין ונותנין בהלכה] : **שהרג** את הנפש · ואח"כ מרד ונמלא בקן : פטור מלשלוח · הואיל ובר קטלא הוא והכי דרשת ליה דקבעי לשלח למקום הגלה והפקר והאי לאו בר הכי הוא והכי דריש קרא שלח תשלח את הראוי לשלחנו ואת שאין ראוי לשלח לא תשלחנו: בר קטלא הוא· ומהיכן נמלט: ובערת הרע · מלוה על כל הפוגע בחייבי מיתה להביאן לב"ד כדי לבער רשעים מישראל : קן בים · ששטף הים את האילן והיה קן בראשו חייב נמי לשלח דים נמי איקרי דרך : קן בשמים · עוף נושא קן באויר : דרך סתמא לא איקרי · אבל ים איקרי דרך סתמא הנותן בים דרך:ואדמה על ראשו · אע"פ שהיה בראשו לא אבדה שמה ש"מ אדם נופיה אדמה הוא מדלא אבדה את שמה דלא קרויה עפר והשתא נמי על הארץ קרינא ביה · ועוד זה שאלו ממנו מנין למשה רמז קודם שבא שסופו לבא : בשגם הוא · בשגם בגימטריא משה [וכתיב שם] והיו ימיו מאה ועשרים שנה וכך היה ימי חיי משה כלומר עתיד לבא בשגם משה מן הנולדים וכן ימיו : מנין למעשה המן המן העץ. המן יתלה על העץ: למעשה אסתר · הסתר אסתיר בימי אסתר יהא הסתר פנים ומלאוהו לרות רבות ורעות : מנין · לגדולת מרדכי : מר דרור· וקרי ליה ראש לבשמים לצדיקים ואנשי

מהרש"א

אתנייה גם הכא במתניתין דחלות שהוא לשון לנקבות רבות וק"ל : זקוקין דנורא מפומיה דרב כו'. והוא משל על התורה דמרתחא באדם כמ"ש כי הנה דברי כאש וגו' וק"ל :

משה מן התורה כו' המן מן התורה כו' אסתר כו' מרדכי כו'.יראה בזה לפי שבאלו הד' מלינו שיש להם עוד שמות אחרים במשה טוביה אביגדור כו' בהמן אמרו שהוא ממוכן אסתר היא הדסה מרדכי בלשן פתחיה ולפי הנראה היה לבעל דין לחלוק ולומר שאלו שמות המיוחדים להם אינם עיקר מן התורה בהם כי שם משה בת פרעה נתנה לו והוא לשון מלרי כדעת המפרשים ושם המן ומרדכי ואסתר נראה כי שמות פרסיים הם כי המגילה נכתבה ע"י הפרסיים שע"כ לא הוזכר שם הקב"ה במגילה כדעת הראב"ע וע"כ אמר במשה מנין שהוא שם המיוחד לו לעיקר מן התורה שנאמר בשגם הוא בשר וגו' שקודם שנקרא כך ע"י בת פרעה קראו התורה אותו בשם זה ע"ש שהוא הוליא ומשה את ישראל מן הים עד"ה ימשני ממים רבים וע"כ נקרא משה ולא נמשה או משוי והוא מבואר כשדור המבול לא היו מאמינים בהשגחה פרטית שאמרו מה שדי כי נעבדנו כדאמרי' פרק חלק ונפרע מהם במדה כי לפי הטבע ראוי שיהיה העולם מים במים אבל היתה השגחה אלהית שנא' יקוו המים ותראה היבשה לצורך בן אדם וע"כ הביא עליהם מי המבול כפי הטבע ולפי שע"י משה רבינו נתפרסם זאת השגחה שבני ישראל הלכו ביבשה תוך הים והמצריים נטבעו שם ע"כ הזכיר שם משה כאן ועד"ז אמר המן מן התורה מנין שזהו שם המיוחד לו ואמר המן העץ במעשה הנחש והוא לפי שהיה הוא גזע לפעוני מעשו ועמלק אשר כוחם נחש הקדמוני ובמדרש המן והנחש פתחו באף כו' ושניהם נתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם כו' כדאי' פ"ק דסוטה [א] ואמר אסתר מן התורה מנין שהוא עיקר שמה ואמר ואנכי הסתר אסתיר ע"ש שבימיה נתקיים מקרא זה שאמר הקב"ה אסתיר לפי

א מגילה דף י ע"ב

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה משה . פ"ק דסוטה (דף ט' ע"ב) :

עיון יעקב

משה מן התורה מנין · הא דקשה מנין היינו משום דמלינו שאמר משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום מה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי וקשה איך ידע משה זאת הא אין מודיעין לאדם קצו אלא שראה רמז על עצמו בתורה דהיינו בשג"ם גימטריא משה וכתיב והיו ימיו ק"כ והא דשאל המן מן התורה מנין היינו מדנקרא שמו ממוכן ע"ש שהוא מוכן לפורענות זה משבת ימי בראשית ע"ז שאל מנין ומדיש רמז על המן בתורה בודאי יש ג"כ רמז בתורה על מרדכי ואסתר כי אדרבה הקב"ה מקדים רפואה למכה לכך מייתי ג"כ רמז על מרדכי ואסתר : **שנאמר** ואנכי הסתר אסתיר · ובפ"ק דחגיגה דף ה' אמרי' אע"פ שאנכי הסתר אסתיר אפ"ה בחלום אדבר בו שזה נתקיים בימי אסתר כדאיתא ומרדכי

עץ יוסף

ורש"י בברכות דף כד ע"א קשרים וסתומי הכלולים בתורה : זקוקין דנורא מפומיה דרב כו' . הוא משל על התורה דמרתחא באדם כמ"ש כי הנה דברי כאש וגו' (רש"א) והנה בדקדוק גדול נמשלה התורה לאש ובהשואה מדוקדקת כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלהבת והשלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה אשר בהפיח בה אז תתפשט ותלא מתרחבת והולכת ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים מה שלא נראה בתחלה בגחלת והכל מן הגחלת יולא . כן התורה הזאת אשר לפנינו כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הם אשר בהבית אותם כן כאשר הם לא יראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות . ומי שישתדל לעסוק בם אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה ממולאה בכמה גוונים הם הידיעות העומדות לפונות בתוך האות ההוא . וכאשר משתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא ומתחזק להתבונן הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויולאים כמו שלהבת מן הגחלת בנשמה . ועיין בספר קטן דרך עץ החיים שהאריך בזה :

ם המן העץ . המן יתלה על העץ . ונרמז כאן שכמו שעץ הדעת היה מוכן למיתה מיום שנברא . כך המן היה מוכן לאבד ולהרוג מיום שנברא . וכמו שהאכילה הזאת מעץ הדעת שהביא המיתה היה ע"י נחש הקדמוני . כן המן שהוא מזרע עמלק המעוקל והוא נחש עקלתון וממנו המיתה באה לעולם . ולכך המן שהוא מזרע עמלק שכל עניינו להשמיד ולהרוג נרמז בתורה בלשון זה שאמר הכתוב המן העץ הזה וגו' . כי עץ הדעת היה מביא מיתה לכל העולם כן המן היה רוצה לאבד את כל ישראל שהם עיקר העולם . וכאילו היה רוצה לאבד כל העולם (א"ח על מגילת אסתר) : ואנכי הסתר אסתיר . שקשה למה כתיב שני הסתרות . אך לרמוז כי הסתר הראשון שהיו תחת מלכות אחשורוש שהיו משועבדים לו . ויותר מזה תחת המן . ולכך אחר שכתוב והסתרתי פני מהם חזר לכתוב כי עוד יבא על ישראל שני הסתרות . וזה ואנכי הסתר אסתיר וגו' לרמוז על שני הסתרים שאמרנו . וכיון שבימי המן היה כאן הסתר תוך הסתר . לא היה ראוי להיות הגואל רק אסתר שמורה השם על גודל הצניעות שהיה בה כי הצנועה נסתר בלתי נגלה . לכך תפלתה ג"כ אל מקום עליון הנסתר . ושם יש ביטול לכח המן . ולכך מה שכתוב ואנכי הסתר אסתיר שמורה זה על הסתר פנים דבר זה עצמו מורה כי הגואל מן סתירת פנים הוא אסתר. וגם נרמז באנכי הסתר אסתיר שבימי אסתר יהיה הסתר פנים ומלאוהו לרות רבות ורעות ויגאלו ע"י אסתר (שם) : דכתיב מר דרור כו'. מה שנזכר מרדכי בלשון ואתה קח לך בשמים ראש יש לך להבין בחכמה כי

ענף יוסף

הוא רב (ספר דרכי הלימוד) : **מצא** קן בראשו של אדם מהו א"ל ואדמה בראשו · משה כו' המן כו' אסתר כו' מרדכי כו' · ויש לתמוה מה ששאלו דוקא על אלו דברים מנין הם מן התורה ומה ענין זה לזה לומר תחלה מצא קן בראשו ואח"כ משה כו' מן התורה מנין · ונראה כי כל ענין השאלה על ענין האדם ומהו מעלתו · ולכך שאלו מצא קן על ראשו של

המתורגמן, א) פייערדיגע פונקען.

סא שם [פיסקא ואיזהו שאינו מזומן וכו' וכן יוני הרדסיאות פטור משילוח]

ר' חייא ור"ש (בר רבי) חד תני הרדסיאות וחד תני הדרסיאות מאן דתני הרדסיאות על שם הורדוס ומאן דתני הדרסיאות על שם מקומן אמר רב כהנא לדידי חזיין וקיימן שיתסר דרי בכפתי מילא והוה קריא קירי קירי הוה חד מנייהו דלא הוה קריא קירי קירי אמרה לה חברתה סומא אמרי קירי קירי אמרה סומא אמרי קירי [א]כירי אתיוה ושחטוה [ב]אמר רב אשי אמר לי (רבי) חנינא מילין. מילין סלקא דעתך אלא אימא במילין:

סב דף קמב ע"א משנה לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה (דברים כב) למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו על מצות חמורות שבתורה: גמ' [ג]תניא [דבי] ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה בכבוד אב ואם כתיב (שם ה) למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן (טובות ימיו) [טובתו] של זה אלא למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען

רש"י

ואנשי כנסת הגדולה: חד תני הרדסיאות וחד תני הדרסיאות · הורדוס התחיל להתעסק בגידולן: לדידי חזיין לי · הנך שנשארו מבני בניהם של יוני הורדוס: וקיימא שיתסרי דרי. ע"ז שורות: כפתי מילא · כל שורה ארכה כרוחב מיל: ואמרן קירי קירי · אדוני אדוני קירי הוא לשון אדון: אימא קירי · כמו שאנו אומרים: אמרה לה איהי לחברתה: סומא אימא קירי כירי · לאותו שאת קורא אדון עבד הוא על שהיה הוא עבד · כירי הוא עבד כדאמרי' בעירובין (דף נג) גבי בני גליל שאין מדקדקים בלשונם ההיא דאתאי לקמיה (דר' ינאי) [דדיינא] דבעא למימר מרי קירי טבלא הוית לי וגנבוה ממני ואמרה מרי כירי טפלא הוית לי וגנבוך מינן: סומא · שוטה בלא ראות: אייתוה · עבדים שנשארו מעבדי הורדוס ושחטוה: אמר לי ר' חנינא מילין · דברי רוח הן שלא דברו מעולם: מילין ס"ד · האמר רב כהנא לדידי חזי לי והרי רב כהנא מעיד על הדבר ולאו לאו דקוסטא הוה לא הוה אמר: אלא במילין · ע"י כשפים מלומדות לדבר אותן עופות: שהיא כאיסר · שאין בה חסרון כיס אלא דבר מועט: שמתן שכרה בצדה · כגון כבוד אב ואם ושלוח הקן שלא תוכל להבין מתן שכרה שעתידין המתים לחיות:

מהרש"א

שרחקו והסתירו ישראל עצמם מדבור אנכי שהוא עיקר אמונה כדאמרינן פ"ק דמגילה [א] למה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה לפי שהשתחוו לצלם וכהנו מסעודת אחשורוש וע"ז אמר מרדכי מן התורה מנין שע"י זכו להגאל להעשות בני חורין מלשון מר דרור כי הוא וסייעתו אנשי כנסת הגדולה לא רצו להשתחוות לצלם ולא ליהנות מאותה סעודה ועל שם שהוא ראש לגדולה ולש"ט נמשל לראש בשמים משמן המשחה וק"ל: [מילין ס"ד אלא אימא כו'. עי' פרש"י ובערוך פירש עוד בשם ר"ח במילין בשיחתן של עופות כו' ובגיטין פ"ד שהיה רב עילים יודע שיחת העופות כו' ע"ש]: אלא למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך וכו'. במשנת פאה אמרו אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כבוד אב ואם וכו' ויליף לה מהאי קרא למען יאריכון ימיך בעוה"ז ולמען ייטב לך בעוה"ב אבל לר' יעקב דהכא דלית ליה שכר מצוה בהאי עלמא יקשה ל"ל תרוייהו לעולם שכולו ארוך וכולו טוב ונראה ליישב ע"ד שאמרו בקדושין ולתני נמי בהך מתניתין דאוכל מפירותיהם כו' שלוח הקן ומשני משום דלית ליה פרי דאינו מקרי טוב לבריות כמו כבוד אב שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגו' ע"ש והענין מבואר כמו כבוד אב ואם שהוא טוב לה' ולבריות ראוי להיות בו שכר משותף לגוף ולנפש והוא הפרי שבעוה"ז ולפי שהנפש המשכלת הוא עיקר מעשה האדם ראוי להיות לה עוד שכר מיוחד ועיקרי והוא הקרן שבעולם הבא ור' יעקב מתוך מעשה שראה אמר ע"כ שכר בהאי עלמא ליכא כלל וע"כ אמר שמתן שכר הפרי לגוף ולנפש הוא יהי' לתחיית המתים שיהא בגוף ונפש והוא שאמר למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך דהיינו שכר הפרי לתחיית המתים שיהיו לגוף ולנפש יותר ארוכים מבעוה"ז ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב הוא הקרן שכר מיוחד לנפש לעוה"ב ערב וטוב לנשמות הצדיקים שישבו ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה ומזה ששינה הכתוב בשלוח הקן לכתוב למען ייטב לך קודם והארכת ימים וגם שלא כתב ימיך בכינוי כמ"ש גבי כבוד לעולם

[א]מהרש"א ד"ה משה פ"ק דמגילה. (דף יב ע"א):

יד יוסף

א כירי בלשון יוני עבד ערוך וכן איתא ברש"י ערובין דף נג ע"ב ד"ה מרי כירי: ב ע"ז דף לח ע"ב: ג קדושין דל"ט ע"ב תוספתא ספ"י:

עיון יעקב

ידע את כל אשר נעשה ולפירש"י ע"י בעל חלום או נראה דג"כ יליף מהכא: אמרי קירי כירי · פירש"י לאותו שאת קורא אדון עבד הוא א"ל ע"ד דאיתא בסוריות דף יו"ד כמדומין אתם שסררות אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה עיין שם: לא יטול אם על הבנים אפי' לטהר את המצורע · כלומר שלא תאמר כיון דעיקר טעם מצוה זו משום רחמנות כדאמרינן האומר על קן צפור יגיע רחמיך (ועיין בתי"ט בברכות דדוקא בתפלה אסור לומר כן משא"כ דרך פשט ודרוש) א"כ רחמנות דאדם עדיפא לטהר מצורע שלא ישב בדד חוץ למחנה אפ"ה לא יטול: תניא רבי יעקב אומר · עיין בחידושינו בקידושין דף ל"ט מתבאר סוגיא זו באורך: והוא לא ידע למען ייטב לך · וכן בת"ת שהוא כנגד כולם וכתיב נמי למען ייטב להם ולבניהם ע"ש: בעולם

ענף יוסף

של אדם אם נאמר כי האדם אף שהוא בעל אדמה מ"מ יש לו השכל · ולכן נחשב האדם כאילו הוא למעלה מצד השכל אשר יש לו · ולכן אמר מצא קן בראשו כי אצל הקן צפור כתיב כי יקרא קן צפור בדרך או על הארץ ואמרינן מצא קן בשמים אינו חייב בשלוח כי דוקא קן בארץ חייב בשלוח · ולכן אמר מצא קן בראשו של אדם כי ראשו של אדם שם השכל · לכך שאל אם נחשב האדם שהוא בארץ וחייב בשלוח או נאמר כי מצד השכל נחשב שאינו בארץ ואינו חייב בשלוח · והשיב לו ואדמה בראשו כי אף על ראשו נקרא אדמה אף שבראשו שם השכל והשכל מקומו למעלה עם כל זה לא בטל ממנה שם אדמה ולכך שאל אח"כ אם כן משה מן התורה מנין · כלומר מאחר שאמרנו כי האדם אינו נחשב שכלי בעצמו · ולכך אפילו אדמה על ראש האדם נקרא אדמה כי שכל האדם הוא עומד בגוף וכאלו הוא בטל אליו · אם כן האדם שהוא אדם פרטי מנין שיש לו רמז בתורה השכלית · וזהו ששאל משה מן התורה מנין ר"ל מנין שנרמז בתורה · והשיב כי יש לו רמז בתורה · שיש לאדם פרטי קודם היותו רמז בתורה · ומפני כי דבר זה שייך אל הצדיק מפני מעלתו אשר יש לו · לכן שאל מנין שיש לו לרשע כמו המן שהיה גדול כחו ברשעות שיש לו רמז בתורה השכלית ואמר כי יש לו רמז בתורה על כי גדול כחו ברשעות וכחו הרע כח בלתי גשמי. ומפני שאמר המן מן התורה מנין אמר מרדכי ואסתר מן התורה מנין כי אין סברה שיהיה המן נרמז בתורה ולא יהיה מרדכי ואסתר נרמז בתורה כי מרדכי ואסתר הם הפכים להמן · ואין זה בלא זה · וידוע כי ידיעת ההפכים אחד · ואמר שיש להם ג"כ רמז בתורה השכלית · כיוצא מזה שכמו שיש לאדם בעל מעלה כמו משה שאינו נחשב גשמי רמז בתורה · כן בהפך שאדם שהוא רע מאד כמו המן ובשביל גודל כח הרע שיש לו אין כחו גשמי · נרמז ג"כ בתורה קודם היותו נמצא במציאות הגשמי (אור חדש ע מגילת אסתר דף ג):

עץ יוסף

מרדכי הפך המן. כי המן כחו מאדי"ס שהוא רוצה להשמיד ולהרוג הכל. ומספר המן מאדי"ס. ומרדכי כל עניינו הפך זה להציל מן המות כאשר עשה בעניין זה. לכך נרמז מרדכי בזה שאמר קח לך בשמים ראש לפי שהקטורת מציל מן המיתה ומן המגפה ומן מלאך המות אשר הוא ממונה על המיתה. ולכך נרמז מרדכי בקטורת שהוא עוצר המיתה. וכן היה ג"כ מרדכי מציל האבדון והמיתה מן העולם. ולכך נרמז בו מרדכי (אור חדש על מגילת אסתר):

סא אלא אימא במילין. ועי' בערוך ערך מל שר"ח פי' אלא במילין בשיחתן של עופות. כלומר אלא שמע רב כהנא מהן שאומרים קירי קירי ששיחתן הוא יודע שיחת העופות. כאשר הוא מפורש בגיטין דף מה שהיה רב עילים יודע שיחת העופות ובאת יונה ולפלפה לפניו עילים ברח עילים ברח קס וערק ואיתרחש ניסא ואישתזיב עכ"ל: סליק מסכת חולין

לעולם שכולו טוב. שאין בו לא היזק ולא יסורין אלא טובה ובשלהי פ"ק דקדושין אמרינן דר' יעקב עובדא חזא באחד שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ונטל את הבנים וקיים כבוד אב ואם ושלוח הקן ובחזרתו נפל ומת היכן טובתו של זה והיכן אריכות ימיו אלא הוי אומר למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך: סליק מסכת חולין

ייטב לך לעולם שכולו טוב. ודלמא לא הכי הוה רבי יעקב מעשה חזא. ודלמא מהרהר בעבירה הוה. מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ודלמא מהרהר בעבודת כוכבים הוה דכתיב (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם ואמר רב אחא בר יעקב זו מחשבת עבודת כוכבים הכי קאמר אם איתא דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא תהני ליה ותגין עליה דלא ליתי לידי הרהור וליתזק אלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והא"ר אלעזר שלוחי מצוה אינן נזוקים [בחזרתן שאני והא"ר אלעזר שלוחי מצוה אינן נזוקים] לא בהליכתן ולא בחזרתן סולם רעוע הוה ומקום דקבוע היזקא שאני דכתיב (ש"א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני א"ר יוסף אלמלא דרשיה אחר להאי קרא כר' יעקב בר ברתיה לא חטא מאי חזא איכא דאמרי כי האי מעשה חזא וא"ד לישנא דר' חוצפית המתורגמן חזא דהוה מוטלת באשפה אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר והוא לא ידע למען ייטב לך בעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך:

אב ואם לפי שאין בשלוח הקן שכר פרי כלל לגוף ולנפש רק שכר נפשי לעוה"ב לחוד כדמסיק בקדושין ודו"ק: בפרש"י בד"ה לעולם שכולו טוב בפ"ק דקדושין אמרינן דר' יעקב חזא עובדא באחד כו' עכ"ל מפירושו נראה דכל הך סוגיא מודלמא לא הוה הכי רבי יעקב מעשה כו' עד סוף פרקין לא שייכא אלא בפרק קמא דקדושין וק"ל: סליק מסכת חולין

א קדושין לט ע"ב ע"ש תוספתא סוף פ"י: ב קדושין מ ע"א: ג פסחים ח ע"א יומא יא ע"א: ד ג"ל אלמלי עי' תוס' מגילה כח ע"א:

הדרן עלך שלוח הקן וסליקא לה מסכת חולין בס"ד

עין יעקב

בעולם שכולו טוב· כי יתבטל היצה"ר והוא השטן והמלאך המות ויהא בלע המות לנצח במהרה בימינו אמן:

ענף יוסף

סב ומקום דקבוע היזקא שאני· במתני' סוף נזיר איתא נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי שנאמר (שמואל א' א') ומורה לא יעלה על ראשו כו'· אמר רבי יוסי והלא אין מורה אלא של ב"ו (פי' שלא תהא מרות ואימת אדם עליו)· אמר לו רבי נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני· שכבר היה עליו מורה של ב"ו ע"כ· וקשה איך פירש רבי יוסי פסוק זה· וי"ל שהוא מפרש כמו שכתב מהרש"א שזה התנצלות שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני בלתי אמתי· אלא כדי להשמע מההליכה שלא להשחית את מעשה ידיו הוא היה שאול אמר כן· עם היותו יודע שלא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו· וגם שאול כתיר ה' לא ישלח ידו בנביא ה'· והוא היה אוהב אותו מאד וירא מלפניו יותר מאביו· ועם היות ה' יודע מחשבות בני אדם על כל זה היו הנביאים אומרים תואנות כדי שלא להעיז לומר כוונתיהם בפירוש לפני ה'· והקב"ה השיבו לפי דרכו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי:

חדרן עלך שלוח הקן וסליקא לה מסכת חולין

אהבת מסכת בבא בתרא איתן

סימן נז שמעתי ב"ק שאומרת אוי לי שנשבעתי (פ' רשב"ם מן הגלות) ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי כי אתאי לקמייהו דרבנן אמרו לי כל אבא אמרא וכל בב"ח סיכסא הוה לך לומר מופר לך· ודע שכתבו התוס' בבכורות (ריש דף לז) דכאן הוי שייך לשון התרה דשייך גבי חכם אלא דנקט לישנא דקרא והוא דחוק· עוד הקשה המשנה למלך בפ"ז דנדרים מהא דאיתא בירושלמי הנודר הנאה מבני העיר אסור לשאול לחכם שבה ולפ"ז לא היה יכול רבה להתיר שבועה זו מפני שהיה נוגע בדבר· עוד הקשה המ"ל בפ"ו דשבועות דאיך היה יכול רבה להתיר השבועה הא קי"ל דצריך לפרט הנדר והסכימו הראשונים דאם לא פרט אף בדיעבד לא עשה ולא כלום ואינו מותר· ובס' קרבן נתנאל בפ"ד הקשה זה מדנפשיה ולא זכר שהקדימו המ"ל· ונראה בהיתר כל השלשה קושיות הנ"ל ע"פ מ"ש בס' תורת חיים אהא דרבה בשמעתין דלאו מתורת התרת חכם נגעו בו אלא מתורת הפרת בעל לאשתו נגע בו· דהקב"ה לגבי צדיק הוא כאשה לגבי בעלה דלכן נקרא הצדיק איש האלהים והוא מבטל גזירת הקב"ה· ומש"ה היה יכול רבה להתיר בלא פתח וחרטה עכ"ד· וכיון בזה ליישב קושית אליי' רבה כהן וסה"ת פ' יתרו· ומצאתי און לזה במדרש שוחר טוב בפסוק תפלה למשה איש האלהים וז"ל למה נקרא איש האלהים מה איש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש לקיים מקיים שנאמר אישה יקימנה ואישה יפירנו כך כביכול משה אומר להקב"ה קומה ה' שובה ה' ע"ש· ובס' ברכת שמואל כתב דזה לא היה רק קודם מיתת משה ולא משמע כן מדברי הש"ע· ולפ"ז א"ש ונסתלק מה שהקשה המ"ל שם בה' נדרים אהא דאמרו גבי ויחל משה מלמד שהפר לו נדרו ומשה נוגע בדבר היה ולפ"ד הירושלמי לא היה יכול להתיר· ולפ"ד המדרש שזכרתי לק"מ דמשה היה הפרתו מדין הפרת בעל לאשתו וכי קאמר בירושלמי שנוגע בדבר א"י להתיר דוקא גבי חכם אבל בעל ודאי מפר נוגע שהרי הוא מפר דברים שבינו לבינה· וכן א"ש הא דרבה בשמעתין דג"כ מתורת הפרת בעל נגעו בו כמ"ש בתו"ח ונסתלקו שני קושיות הראשונות· גם מה שהקשו מהא דצריך לפרוט הנדר א"ש לפ"ז דכי בעינן פריטה גבי התרת חכם אבל בעל מפר בלא פריטה וכמ"ש הש"ך בי"ד סי' רל"ד ס"ק מ"ח· ועוד י"ל דגבי משה היינו טעמא שהתיר אף שהוא נוגע משום דשבועת הקב"ה לא שייך להתיר ע"י פתח אלא בחרטה ובזה ש"ד אף שהוא נוגע כמו שמותר בקרובים וא"ל ישוב דעת: וע"ש האמור יש ליישב מה שהקשה התו"ח בסנהדרין על אגדה זו דרבה דאמאי לא התירו ב"ד של מעלה להקב"ה מה שנשבע על הגלות כמו שמצינו שהתירו לו שבועת דור המדבר בפ' חלק ושבועת זרובבל בן שאלתיאל בפ' אחד ד"מ· ומה שתירץ שם דה"ע שלא היו יכולין ב"ד ש"מ להתיר להקב"ה שבועת הגלות משום דליכא ביה פתח וע"י חרטה נמי אין להתירו דלא שייך לעקרו מעיקרו דודאי ניחא ליה ית' שהגלה אותנו בין הגוים לכפר עונותינו ואין מתחרט אלא על אריכות הזמן עכ"ד· ולא משמע הכי בסוכה (דף נב) גבי הא דאמר ארבעה הקב"ה מתחרט עליהן וקחשיב גלות ודריש ליה מקרא שנאמר ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם· משמע דמתחרט על תחילת לקיחתן ועל מה שברא הגלות כלל· אלא י"ל דהא שאין פמליא ש"מ יכולין להתיר להקב"ה שבועת הגלות הוא מטעם הנ"ל שאין חכם יכול להתיר בשבועה נוגע בדבר והגאולה בודאי נוגע גם לפמליא ש"מ שהם עמנו בגלות כנודע מס' הזוהר משא"כ שבועת דור המדבר ודזרובבל שלא היה נוגע לפמליא ש"מ היו יכולין להתירו· וזה דלא כמ"ש היפ"ת בסוף מדרש שה"ש דניחא לפמליא ש"מ במה שישראל הם בגלות ולא רצו להתיר להקב"ה שבועת הגלות משום דאז יקבע הקב"ה שכינתו בבה"מ וגם מחיצת ישראל יגדל ויהיה לפנים ממחיצתם· אך לפ"ד ס' הזוהר אד"מ:

סימן עא וא"ר לוי קשה גזל הדיוט מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה וזה הקדים מעילה לחטא. ופי' רשב"ם בגזל הדיוט הקדים חטא למעילה דכתיב כי תחטא ומעלה מעל דמיד בתחלת הגזל קרי ליה חטא משעת כפירה וגבי הקדש כתיב תמעול מעל וחטאה בשגגה לא מקרי חוטא עד שנהנה· וכ"ה מהרש"א ונתן טעם לזה דבהדיוט מיד שגזל יצאה הגזילה מרשות הנגזל אבל בהקדש כל זמן שהוא בעין ביד הנגזל כל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא ולכן לא הוי חוטא עד שנהנה ממנו ע"כ· וקשה הא גבי הקדש קי"ל ג"כ דמעל משהגביה וזכה בו והוציאו מרשות הקדש לרשותו· א"ל י"ל כוונת ר' לוי ע"פ הא דאיתא בפסיקתא רבתי פ"ג דמחמיר בגזל הדיוט מגבוה ומפרש דבמועל כתיב ונפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה עשאו כשוגג ובהדיוט כתיב נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכתב עשאו כמזיד ע"כ· וזה שאמר דבהדיוט הקדים חטא למעילה פי' עשאו כמו שחטא במזיד וא"כ חטא במחשבה קודם למעשה דמעילה· אבל בהקדש קדם מעשה דמעילה לחטא משום דאינו אלא שוגג ולא חטא במחשבה עד שעשה מעשה ומעל:

סימן עה אמר ריב"ז אוי לי אם אומר כו' שמא ילמדו ממנו הרמאים ואוי לי אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאים במעשה ידנו· יש לפרש דאם יאמרו כך יוציאו לעז על מ"ש אני חכמה שכנתי ערמה ודרשינן בסוטה כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה בו ערמומית ומינה יליף ר"א פתח שלא ללמד לבתו תורה ומסתמא ר"א אריב"ז רבו שמעה דהא לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו:

סימן צ מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה כו' מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל· הא דקרי למנשה מקולקל אע"ג דעבד תשובה וכן הקשה בס' ברית שלום· וי"ל ע"פ דאי' בחלק דמנשה בא בעלילה· ועפ"ז יש ליתן טעם דהולך הקב"ה לחתור חתירה ולקבלו בתשובה מפני מה"ד והקשה בס' תו"ח דבכל בע"ת יש חתירה לקבלם ולמה הולך חתירה טפי גבי מנשה· ולפמ"ש א"ש דמנשה בא בעלילה בתשובה וע"כ היה צריך חתירה יתירה כשבילו· ועי"ל ע"פ המדרש בתהלים דהקב"ה אין עונה לעובדי כוכבים לעתיד שיקראו תחלה לעבודת כוכבים ואח"כ לה' שעושין מטפל עיקר וכו' וה"נ מנשה קרא תחלה לע"ז וא"כ לא ה"ל לקבלו· וכאגדת בראשית בתהלים יז האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה כשיעמוד מנשה ויעשה תשובה אפי' במרמה קבלו:

סימן קה לעוה"ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק· לכאורה קשה מאי מעליותא איכא בשפלה שהיא ארץ מישור מן ההר דכפי' החומש פ' עקב פרש"י דמשובח הוא ההר מן המישור משום שיכול לזרוע גם מן הצדדים· ועיין עוד בתענית (דף ג) וי"ל דמ"מ איכא מעליותא בשפלה שאין בהר וכן איכא מעליותא בעמק שאין בהר ובשפלה כדאיתא בסוף כתובות (דף קי ע"ב) ובפסחים (דף נג) סימן לסרים מילין סימן לעמקים דקלים סימן לשפלה שקמה· והכי א"ש הא דאמר בפ"ב דקידושין (דף מב) דאיכא דניחא ליה בבקעה מבהר. ועי"ל משום דאי' בספרי בר"פ עקב שלא שוה טעם פירות של בקעה לטעם פירות של הר: **שם** שער לוי אחד· מכאן כתב הסמ"ג והביאו המ"ל סוף ה' שמיטה דלעוה"ב ינחלו הלוים חלק בארץ· וצ"ל דהיינו דוקא בארץ ז' עממין אבל במה שיכבשו לעתיד הא מיעט להו בספרי פ' קרח וכן פרש"י בחומש פ' שופטים:

סימן קי בעא מיניה ר"ח מרשב"ג כו' א"ל ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו'· וקשה דבתנחומא

פ'

פ׳ ויחי אמר רשב״נ גופיה דאין עשו נמסר אלא ביד זרעו של רחל שנאמר ואם לא יסחבום צעירי הצאן · ובמ״א הארכתי :

סימן קיט א״ר זירא אמר רב מאי דכתיב כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה ורבא אמר איפכא כו׳ · ונראה דרב אזיל לטעמיה דאמר בספ״א דחגיגה (דף י) אקרא וליוצא ולבא אין שלום זה הפורש מדבר הלכה ושמואל אמר מגמרא למשנה · ומשמע דרב לית ליה הא דשמואל והיינו משום דאזיל לטעמיה דאית ליה הכא דהעוסק במשנה הוי טוב לב ומשנה ליה קרא וע״כ אין סברא דלימא עליו אין שלום · ורבא ג״כ אזיל לטעמיה דאמר בפ״ג דסוטה דתנאים מבלי עולם כשמורין הלכה מתוך המשנה :

מסכת שבועות

סימן ג כי דבר ה׳ בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר · הא דנקט הכי ג׳ עיין בגור אריה פ׳ שלח · ולי נראה ע״פ הזוהר פ׳ אחרי (דף עג) ג׳ דרגין אינון מתקשרין דא בדא קב״ה אורייתא וישראל וכל חד דרגא על דרגא סתים וגליא וכו׳ : **שם** ולא קראו מקרא קדש כו׳ · פרש״י שלא קבלו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויוה״כ · וכתבו התוס׳ דאין נראה דלא אשכחן ברכות ביוה״כ דלהוו דאורייתא · ובפ״ק דכריתות פי׳ התוס׳ דהיינו בכסות נקיה וכדאמר במכילתא מקרא קדש כו׳ · ויש ליישב פרש״י דנהי דבמכילתא איתא כמ״ש התוס׳ הוא בסדר בא · אבל במכילתא גופה סדר יתרו איתא בפסוק זכור את יום השבת לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין כו׳ אין לי אלא שבת יו״ט מניין ת״ל אלה מועדי ה׳ מקראי קדש ע״כ · משמע בהדיא שמפרש ג״כ מקרא קדש בברכה כמ״ש רש״י כאן · ואע״ג דאקרא דמועדי ה׳ פי׳ כן · ה״נ י״ל מקרא קדש דכתיב גבי יוה״כ · וגם מדברי התוס׳ מוכח דכל מקרא קדש פי׳ אחד להן · והיינו דרש״י בחומש כתב לשני הפירושים · ועוד דמדרשא דמכילתא גופה דדרש קרא דאלה מועדי לברכה איכא למשמע נמי ליוה״כ דהא כתב הרא״ש בשלהי ר״ה דכולהו איתקוש להדדי לקרותן מועדי ה׳ מקרא קדש · וא״כ לפ״ד המכילתא שזכרתי יש מקום לומר דברכות דיוה״כ הוו דאורייתא · ואע״ג דבחגיגה (דף יח) דריש ר״ע קרא דאלה מועדי ה׳ לאיסור עשיית מלאכה בח״מ ומשמע דמפרש מקראי קדש לעשיית מלאכה · י״ל דהיינו קרא דכתיב גבי סוכות דמיותר אבל קרא דאלה מועדי דכתיב בתחילת הפרשה מודה דיש לפרש כדדרים במכילתא :

סימן יד וכל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו ב׳ וג׳ דורות וכאן (גבי שבועת שקר) נפרעין ממנו לאלתר · וק״ל דא״כ אמאי תנן בסוטה (דף כ) גבי סוטה דאם יש לה זכות תולה לה והרי אם טמאה היא עברה על שבועת שקר דהא הכהן משביע אותה שלא סטית והיא אומרת אמן והוא כמוציא שבועה מפיו כדאמר לעיל בספ״ג (דף כט) ושוב ראיתי שהרגיש בזה בס׳ מקום שמואל · ואף דבירושלמי שילהי מכילתין משמע דהסוטה אינה חייבת קרבן על שבועתה היינו דוקא קרבן מ״מ יש בה איסור לאו דשבועה · דקרבן היינו טעמא דאינו חייב הוא כמ״ש המפרש דליתא בלאו והן שאינה יכולה לישבע שתטמא ואילו למלקות לא בעי׳ לאו והן כמ״ש תוס׳ לעיל (דף כד) ובודאי עונש דשבועת שקר הוא אף היכא דאינו חייב בקרבן דהא לר׳ ישמעאל ליכא קרבן כלל בשבועת שקר דלשעבר ואפ״ה מודה דמיענש לאלתר כדכתיב קרא בהדיא · וא״כ קשיא דאמאי זכות תולה בסוטה :· וי״ל עפ״י מ״ש בספרי והביאו ג״כ התוס׳ בסוטה (דף כ ע״ב) אקרא דכתיב בסוטה והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח וגו׳ מנחת זכרון מזכרת עון ויליף התם בק״ו ומה אם מדת פורענות המעוטה מזכרת מדת טובה המרובה עאכ״ו מכאן שאם יש לה זכות תולה ולפ״ז א״ש דע״כ גבי סוטה ל״ל שלא יתלה לה זכות מחמת שעברה על שבועת שקר דכיון דמנחתה שמביאה מזכרת לה עון כ״ש שתהנה לה להזכיר זכות משום דמדה טובה מרובה כנ״ל :

סימן טז ותרגנו באהליכם ר״ש בן טרפון אומר תרתם וגיניתם באהלו של מקום · עיין בחי׳ אגדות ודבריו דחוקים דאיך קרי לאהלו של מקום דהוא אוהל מועד אהליכם · אך י״ל ע״פ מ״ש בריש סוטה דקודם שחטאו היתה שכינה שורה עם כל א׳ וא׳ בביתו · וז״ש אהליכם היינו אהלו של מקום שהיתה אהלו באהליכם וע״י המחלוקת ולשון הרע נסתלקה ונשאר רק אהליכם בלא שכינה והיינו דאשמועי׳ קרא ותרגנו באהליכם שנעשה מאהלו של מקום אהליכם :

מסכת ע״ז

סימן ב כלום כפית עלינו את ההר כגיגית ולא קבלנוה. עיי׳ בתוס׳ סוטה(דף לה ע״ב) מה שתמהו מהא דכאן אהא דאי׳ שהם דנתחתם גז״ד של האומות עובדי כוכבים על שלא למדוה מכתיבתם על האבנים בגריזים וכן יש להקשות מכאן אהא דאי׳ בפ״ט דשבת דלמה נקרא הר סיני שממנו ירדה שנאה לאומות עובדי כוכבים · ואיכא דדרים שם חורב שממנו ירד חורבה לאומות עובדי כוכבים · וכן א״ר יוחנן בתנחומא תצוה · וי״ל דכל הנהו ס״ל כדאיתא בתנחומא שופטים שהשיב הקב״ה דישראל אמרו תחלה נעשה ונשמע · ובפ׳ נח איתא דהא דכפה על ישראל ההר היה משום תורה שבעל פה שהיא קשה אבל תורה שבכתב קבלו ישראל ברצון · ולפ״ז אין לאומות עובדי כוכבים תירוץ על שלא למדו מעצמם תורה שבכתב כישראל · ובזה א״ש מה שהקשה בח״א כאן אהא דכפה ההר כו׳ דתיפוק ליה דכל העולם הי׳ נחרב אי לא קבלו התורה דהיינו שבכתב · ועפ״ז נסתלק מה שהקשה בס׳ אי׳ היה אסיא דשבת דאמאי מייתם השנאה והחורבה לאומות עובדי כוכבים מהר סיני הא שם לא נתן להם הקב״ה התורה רק בשאר מקומות החזיר עליהן בשעיר ופארן · ולפ״ד התנחומא הנ״ל לק״מ דבלאו סיני ה״ל תירוץ על שלא קבלוה משום דלא כפה עליהם ההר אך כיון שישראל אמרו בסיני ברצון נעשה ונשמע ירד מזה שנאה וחורבה לאומות עובדי כוכבים : ומ״ש כאן הרי״ף כבר הרגישו התוס׳ בשבת ושם כתבתי ליישב :

סימן ג אלא לומר לך שאין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה · לכאורה לקתה מדה״ד דאמאי אין מקבלין שכר כמו מצווין כיון שלא התירן ועדיין הן מצווין ועומדים · וי״ל ע״פ דאיתא בסוכה (דף נב) דיצה״ר אינו מתגרה באומות העובדי כוכבים . והנה הטעם דגדול המצווה כתבו תוס׳ דדואג לבטל יצרו וזה לא שייך באומות העובדי כוכבים : **שם** ישראל שקבלוה היכן קיימוה [פי׳ ויש להם עונש טפי מאומות העובדי כוכבים שלא קבלוה וכדאיתא בר״ה ריש יתרו] כו׳ רבש״ע אף שמים וארץ נוגעים בעדותן כו׳ הקשו התוס׳ והרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שו״א קיימין ותי׳ דחוק אלא י״ל דממה שהן קיימין אינו ראיה שכולם קיימו את התורה דדילמא לא קיים אלא אחד מהן ואף בשביל אחד נתקיים העולם כדאיתא בספ״ דיומא כל מ״מ לענין מלאכת שו״א להוריד גשמים נידון אחר רוב העולם וז״ש שהן נוגעין בעדותן לומר שכולם או רובם קיימוה

כדי שלא לבטלו מלאכתן וז״ש קרא חוקות שו״א לא שמתי דהיינו חוקם ותפקידם להוריד טל ומטר והארץ ליתן את יבולה : **יום הששי** · תמהו התוס׳ למ״ד בז׳ בסיון ניתנה תורה מאי יום הששי ותירוצם דחוק כמ״ש בח״א וגם דבריו דחוקין אבל הדבר מבואר בתנחומא ר״פ בראשית דדריש ה׳ דהששי שרומז לה׳ חומשי תורה וא״כ א״ש לכ״ע · ועוד י״ל בע״א וכתבתי בחי׳ למנחות : **שם** אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזיר אתכם לתהו ובהו · כתבו התוס׳ שלא היה התנאי שיחזור העולם לתהו ובהו אלא א״כ שלא יקבלו התורה אבל משום שלא יקיימו לא יחרב העולם יש לי לה״ר לזה מדאיתא בפסיקתא רבתי פ׳ כ״א ר׳ לוי בשם ר״י ארץ יראה ושקטה אמרה מצוה א׳ נצטווה אדה״ר ועבר עליה ונתקללה בעבורו כאן רמ״ח מ״ע ושס״ה ל״ת על אחת כמה וכמה חזרה הקב״ה ופייסה ולא שמעת שאמרתי לא אוסיף עוד לקלל וגו׳ הרי דא״א שיחרב העולם אעפ״י שלא יקיימו את התורה מפני שבועת המבול · ומ״מ אם לא היו ישראל מקבלים את התורה לא היה מהני שבועת המבול דמסתמא היה ע״ז התנאי שיקבלו את התורה וכמו שקדם במעשה בראשית והא ראיה דעיקר מה שנתקיים העולם אחר המבול היה בזכות זה שיקבלו התורה וכמ״ש ה׳ למבול ישב וגו׳ ה׳ עוז לעמו יתן וכ״ה במ״ר פ״פ אחרי ובזוהר נח (דף סג ע״ב) :

סימן טו למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והא כתיבי פ׳ יבמות ופ׳ נחלות · והקשה בעל ידי משה בפי׳ המ״ר סדר נשא דאמאי לא מקשה מפ׳ מצורע שהוא מוקדם בתורה ואם לא חטאו בעגל לא היה מצורע בהם ואף אותן שהיו מצורעין מקודם נתרפאו במתן תורה וחזרו ונצטרעו במעשה העגל כדאי׳ במדרש שם · וי״ל דמפרשה מצורע ל״ק דאיכא למימר שהיתה מתקיימת בגרים דדוקא בבני ישראל לא הוה מיתה או צרעת אם לא חטאו בעגל משום שעמדו על הר סיני ופסק מהם זוהמת הנחש הגורם למיתה וצרעת כדאיתא בס׳ הזוהר · אבל גרים שלא עמדו על הר סיני ודאי היה בהם מיתה וצרעת · אך מפ׳ יבמות ונחלות פריך שפיר דלא שייכי בגרים רק בישראל · וסברא זו מצאתי בס׳ בית לוי · ועפ״ז א״ש ג״כ דלא פריך מאלמנה לכה״ג :

סימן כז שני גוים בבטנך אמר ר״י אמר רב אל תקרי גוים אלא גיים אלו אנטונינוס ורבי כו׳ · והקשה בגליון הא הכתיב הוא גיים וכבר הרגיש בזה בס׳ תו״ח דקרי וכתיב הוא · גיים כתיב וקרינן גוים ואיך אמר אל תקרי · ולי קשה עוד דהתינח לדרוש כפי הכתוב מאן דסבר יש אם למסורת · אבל ר״י אמר רב סבר אם למקרא בכריתות (דף יז ע״ב) וא״כ איך דריש כאן המסורת · וכה״ג הקשה הט״א בר״ה (דף כה) גבי דרשא דג׳ פעמים אותם דדרש המקרא לפי מסורת הכתוב אותם · וע״כ נראה לפרש הא דהכא דתרוייהו דרש והכי קאמר דאי אפשר למקרא גוים א״כ תדרוש תחלה גיים כפי המסורת והוא משום דק״ל לפי המקרא גוים שמשמע אומות חלוקות וא״כ שני ל״ל · ועוד דשני משמע שיהיו שניהן שוין וכדאיתא ברפ״ו דיומא והרי יעקב ועשו וכן זרעם אחריהם לעולם אינן שוין לא במעשיהם ולא בגדולתם וע״כ א״א לקרא שני גוים א״כ תקרא ותדרוש תחלה גיים דזה אנטונינוס ורבי שהיו שוין בגאותן וגדולתם בסעודתם וגם במעשים טובים :

סימן לב אמרו ליה רבנן לרבא מאי מזמה תשמור כו׳ ה״ק מדבר זמה תשמור עליך תורה · פרש״י ואנו הולכין הלוך ודבר בד״ת ועיי׳ מ״ש מהרש״א בכוונת רש״י · ול״נ דרש״י הולרך לזה דהא איבא דרבא קיימינן הכא והיינו גופיה מסיק בסוטה (דף כא) דתורה לא מצלא מן החטא רק בעידנא דעסיק בה · וע״כ פי׳ דה״נ הא דאמר רבא כאן תורה תשמור עליך מדבר זמה היינו כשהולך ודובר בד״ת ועוסק בה :

סימן לג דאמר ר״ה כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה · פרש״י להגין עליו · והיינו ע״ד דאמר בספ״ק דב״ק כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים אויביו נופלין תחתיו משמע דתרתי בעינן · ועי״ל הא דהכא כמי שאין לו אלוה ע״ד שאמרו בפ״ק דב״ב המעלים עין מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים · ועד״ז י״ל ג״כ מה שאמר בשלהי כתובות כל הדר בח״ל דומה כמי שאין לו אלוה כי מסתמא אינו עושה צדקה דכתיב ונתן ה׳ לך שם לב רגז ולכן סמך ועבדתם שם אלהים אחרים :

סימן מא אשרי איש ירא את ה׳ אשרי איש ולא אשרי אשה כו׳ · וכתבו התוס׳ לעיל גבי אשרי האיש לא דייק הכי דאיש משמע למעוטי אשה והאיש משמע למעוטי איש אחר · משמע מדבריהם דהאיש לא משמע למעוטי אשה ומיהו בפסחים(דף לא ע״ב)ממעט אשה גבי פסח שני מדכתיב חטאו ישא האיש ההוא איש ואין אשה לא כו׳ · ול״נ די״ל דה״ט דלא דייק תלמודא אקרא דאשרי האיש ולא אשרי אשה כתמיה דהתם י״ל דנקט קרא שפיר איש אין ולא אשה משום סיפיה דכי אמר בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה דלא שייך באשה שאינה מצווה על ת״ת · וגם מעלת אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳ · הוא נגד המונעים עסק התורה כמו שבארתי בדרוש :

סימן מב ולבסוף נקראת על שם שלו שנאמר ובתורתו וגו׳ · והיינו כשמוסר נפשו עליה וכדאי׳ במכילתא בשלח דכל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו וכשנותן נפשו הוא מתקיים בו כי לא דבר רק הוא מכם והוא מסכים להלכה וכדאי׳ בב״ר פ״א :

סימן נג אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך אימתי רגזו וחלו מפניך בשעה שעמדה לו חמה למשה · והקשה מהרש״א בח״א הא גבי קריעת ים סוף נמי כתיב שמעו עמים ירגזון וכו׳ · ולק״מ דהא קושעא דהתם נמי ודאי דעמדה לו חמה דהא איתא במדרש הובא בס׳ בחיי דאותו היום של קריעת ים סוף היה ארוך כמו ג׳ ימים · וא״כ מסתמא היה זה ע״י עמידת החמה במקום אחד :

מסכת הוריות

סימן ג אשר נשיא יחטא יכול גזרה כו׳ כדאשכחן דכתיב ונתתי נגע צרעת כו׳ בשורה היא להם שנגעים באים עליהם · בס׳ באר שבע פי׳ דהא ודאי שאין הנגעים באים עליהם בלא חטא דלא עביד קוב״ה דינא בלא דינא · וא״כ הרי אשכחן גזרה שיחטאו והקשה דהיא גופה טעמא בעי דלמה גזר הקב״ה שיחטאו ויבואו עליהן נגעים הלא האדם בחירי והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והניח בצ״ע · וי״ל ע״פ מ״ש הרמב״ם דדוקא על היחיד בפרט לא גזר הקב״ה ולדיק ורשע לא קאמר אבל על הרבים בכלל אפשר שיגזור ה׳ שיהיו מהן צדיקים או רשעים · והארכתי בזה בחי׳ לנדה ועפ״ז א״ש נמי קושיית הב״ש אהא דכתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך ופרש״י כאן נתבשרו שעתידין לחטוא · והשתא למה גזר עליהן שיחטאו הלא האדם בחירי כו׳ · ולפמ״ש ניחא דלא גזר על אדם פרטי אלא על הכלל שיהיו בהם חוטאים וכה״ג גבי נשיא יכול גזרה על כלל נשיאים שיהיו בהן חוטאים בסתם איזו מהן שיהיו ומיהו הא דלא מייתי כאן מהסוא קרא דהנה אנכי שולח מלאך י״ל דאתיא כמ״ד בע״ז (דף ד סע״ב) שלא היו ישראל ראויין לאותו מעשה אלא להורות תשובה · ולפ״ז אין מזה ראיה לדעלמא שיגזור ה׳ לחטוא : **סליק**

[לא קדשו בכורות · שנולדו במדבר : דמעיקרא · במדבר והאי קדש לי כל בכור מוקי ליה ריש לקיש במצרים אבל במדבר לא קדשו מדכתיב והיה כי יביאך והדר והעברת כל פטר רחם] : הוזהרו ליקדש · ולעולם לכשיכנסו לארץ : לא קדשו · בתמיה והא מודו כלהו לעיל באותן שיצאו ממצרים : [והכתיב פקוד כל בכור זכר · מבן חדש ומעלה ובן חדש ודאי במדבר נולד דהא האי מעשה בשנה שנית הואי : ופסקו · משעת החשבון של חומש הפקודים ואילך] : קונטריקוס · שם שר : בפרטן של לוים · דגרשון כתיב (במדבר ג) שבעת אלפים וחמש מאות ובקהת כתיב (שם) שמונת אלפים ושש מאות הרי ששה עשר אלפים ומאה ובמררי כתיב (שם) ששת אלפים ומאתים הרי כ"ב אלף וש' ובכללן כתיב (שם) כל זכר מבן חדש [ומעלה] שנים ועשרים אלף : מחצית השקל לגולגולת · לת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"נ הרי מאתים ואחד ככר וי"א מנה ככר הוי ס' מנה ומנה ק' דינר שהם כ"ה סלעים ושקל דאורייתא הוי סלע חשוב ס' פעמים כ"ה נמצא בככר אלף ות"ק סלעים שהם ג' אלפים חצאי שקלים תמצא לג' אלפי ישראל ככר כסף לג' מאות אלף ק' ככר לת"ר אלף מאתים ככר ולג' אלפים ותק"נ הנשארים אלף ותשע"ה סלעים צרף סלעים ועשה מהן מנים מכל ק' סלע ד' מנים הרי לאלף ות"ק סלעים ככר אחד פשו להו רע"ה סלעים שהם י"א מנים : ומחצה שלם לא החזיר · שהיה לו לשלם [מן החצי] ק' ככר וחצי וה' מנים וחצי והוא לא נתן אלא ק' ככר כדכתיב ויהי מאת ככר הכסף ואע"ג דכתיב (שמות לח) ואת האלף ושבע וגו' עשה ווים אלמא דיתר מן המחצה החזיר אותו פסוק לא הזכיר אותו הגמון שמתכוין היה לקנטרו בדברים : כפול היה · שהיו בו נ' סלעים וה"ל ככר של קדש ס' מנה של נ' נ' סלעים שהם ק"נ מנה באותם ק' ככר הוו ר' ככר והאחד ככר וי"א מנה היו האלף ותשע"ה שעשה ווים לעמודים (כדמפורש למעלה אע"פ שהמנים והככרין היו כפולים הסלעים לא היו כפולים שהרי הם מפורשים דכתיב עשרים גרה השקל ומתרגמינן סילעין : מנה של קדש כפול היה מנ"ל · ואי אפשר לומר מדלא אהדר משה אלא ק' ככר ש"מ כפול היה דהיינו בעיא של הגמון משה גנב היה : והשקל עשרים גרה · פסוק הוא ביחזקאל ובגמ' האריך רש"י בפירושו) : בבית מותבא רבא · בבית מדרש הגדול : לובין ·

מסכת בכורות פרק ראשון

דף ד ע"א אמר ריב"ל [א]בעשרים וארבעה מקומות נקראו כהנים לוים וזה אחד מהם (יחזקאל מד) והכהנים הלוים בני צדוק : שם ע"ב [איתמר רי"א קדשו בכורות במדבר ור"ל אמר לא קדשו בכורות במדבר רי"א קדשו בכורות במדבר דרחמנא אמר ליקדשו כדכתיב (שמות יג) קדש לי כל בכור ור"ל אמר לא קדשו בכורות במדבר מדכתיב (שם) והיה כי יביאך וכתיב בתריה והעברת מכלל דמעיקרא לא קדוש כו'] ית"ש נמצאת אתה אומר בג' מקומות קדשו בכורות לישראל · במצרים ובמדבר ובכניסתן ישראל לארץ · במצרים מהו אומר (שמות יג) קדש לי כל בכור · במדבר הוא אומר (במדבר ג) כי לי כל בכור (בבני ישראל) · בכניסתן לארץ הוא אומר (שמות יג) והיה כי יביאך והעברת · א"ר נחמן בר יצחק בג' מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש ולא קדשו ובמצרים [נמי] לא קדשו [הא קאמרינן דקדוש ה"ק מהן קדשו ומהן לא קדשו מתקיף לה רב פפא במדבר לא קדשו והכתיב (במדבר ג) פקוד כל בכור זכר לבני ישראל אלא אי איתמר הכי איתמר רבי יוחנן אמר קדשו ולא פסקו[א] ור"ל אמר קדשו ופסקו] :

א דף ה ע"א [ב]שאל קונטריקוס הגמון את [ג]ריב"ז בפרטן של לוים אתה מוצא כ"ב אלף וג' מאות ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף אותן ג' מאות להיכן הלכו א"ל אותן ג' מאות בכורות היו ואין בכור מפקיע[ב] בכור מ"ט אמר אביי דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו ועוד שאלו בגבוי הכסף אתה מוצא מאתים ואחת ככר וי"א מנה דכתיב (שמות לח) בקע לגולגולת מחצית השקל בשקל הקדש וגו' לשש מאות אלף וגו' ובנתינת הכסף אתה מוצא מאת ככר דכתיב (שם) ויהי מאת ככר הכסף וגו' משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס[ג] היה או אינו בקי בחשבונות היה נטל מחצה ונתן מחצה ומחצה שלם לא החזיר א"ל משה רבינו גזבר נאמן[ד] היה ובקי בחשבונות היה ומנה של קדש כפול היה · ומנה של קדש כפול היה מנ"ל א"ר חסדא דכתיב (יחזקאל מה) והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם :

שם ע"ב ב א"ר [ד]חנינא שאלתי את רבי אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו את ישראל בשעה שיצאו ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו לו תשעים חמורים [ה]לובים טעונים מכספא ודהבא של מצרים ועוד שאלתיו

שלש מאות להיכן הלכו א"ל כו' · ר"ל למה לא כללן עם השאר ויפדו גם הם את הבכורות ולא יהיו זקוקים הרע"ג בכורים העודפים ממנין לפדיון בן פרש"י בחומש והיינו שחשדו למשה שעשה כן להעשיר לאהרן ולבניו שיקבלו כסף פדיון של רע"ג העודפים וק"ל : גנב או קוביוסטוס וכו' · פירש בערוך גנב גונב ממון או קוביוסטוס גונב נפשות עכ"ל דהיינו שגנב חצי כסף השקלים שקבלו מת"ר אלף או חצי הת"ר נפשות גנב שלא נתנו כלום והעלים אותן וק"ל : א"ל גזרת הכתוב כו' · ובחומש פרש"י גזירת הכתוב לפי שנמשלו מצרים לחמורים עכ"ל משמע ליה דלאו גזרת הכתוב קאמר בלי טעם דלא שייך בכה"ג אלא גם שבהמה טמאה היא גזרת הכתוב שתהיה בה קדושה מטעם זה ואמר ועוד

א יבמות פו ע"ב חולין כד ע"ב תמיד כז ע"א : ב במדבר רבה פר' ד : ג עיין רש"י בחולין כז: ד"ה ועוד שאלו וכו' משמע דגירסתו הכא רבן גמליאל וכן בתוס' כתובות נח. ד"ה קוביוסטוס וכו' העתיקו רבן גמליאל אבל בערוך איתא שאל קונטרוקוס הגמון את ר"י בן זכאי : ד מכילתא בשלח תנחומא בשלח: ה ע"ש (נחום ג') פוט ולובים היו בעזרתך :

חדושי גאונים

שאל קונטריקוס את ריב"ז כו' · יש לדקדק היאך שייכים שני השאלות הנ"ל גבי הדדי גם היאך יכול לקנטר מה שמפורש בתורה וידבר דברי הבל גם לא מצינו שהשיב ריב"ז ע"ז כלום באשר שהוא מפורש · ונ"ל מה ששאל השר ואמר מחצה שלם לא החזיר ושייך שאלה זו שאמר בתחלה גבי לוים בפרטן של לוים וכו' ג"כ מחמת לוים שאלה שניה בגיבוי הכסף וכו' דאיתא במס' שקלים סוגא במס' זו אמר ר' יודא העיד בן בוכרי ביבנה כל כהן ששוקל אינו חוטא וכו' אמר לו ר' יוחנן ב"ז לא כי אלא כהן שאינו שוקל חוטא וכו' וטעם פלוגתא הוא מפורש· אי אמרינן זה יתנו כל העובר על הפקודים מה שנמנה מן עשרים שנה אם כן כהנים פטורים גם לטעם זה הלוים נמי פטורי' דאינו נמנו מבן עשרים רק מבן חדש ולמעלה אבל הפי' זה יתנו כל העובר היינו דעובר בימא א"כ כולם חייבין ליתן אך אי אמרינן טעם השקלים שנתנו לאדני' כדי לכפר על עון מסכה משקלה קכ"ה קנטרין כמו כן עלה מנין השקלים של ישראל ת"ר אלף עם הקלבונות כנ"ל ואז הלוים פטורים מליתן שלא עבדו ע"ז ועפ"ז מיושב הגמ' הנ"ל ששאל השר לר' יוחנן ב"ז שאמר כל כהן שאינו שוקל חוטא וכו' והטעם הפי' זה יתנו כל העובר בימא

עיון יעקב

מתני' כהנים לוים פטורים מפדיון בכור ק"ו אם פטרו את של ישראל במדבר דין הוא שיפטרו של עצמן ע"כ · וכתבו תוספות וא"ת בלא ק"ו תיפוק ליה מתוך תשובה שהשיבו לקונטריקוס ההגמון דמשני אותן ג' מאות בכורים הוו ואין בכור מפקיע בכור משום דיו שיפקיע את עצמו ש"מ דשל עצמו מפקיע מיהו י"ל אי לאו ק"ו מצינו לשנויי אותן ג' מאות בכורות היו והוצרכו פדיון וכ"ת א"כ למנייהו בהדי רע"ג העודפים מצי למימר לא מנה אלא דישראל לחודיה עכ"ל תוספות דברי תוספות דחוקים מאד· חדא דלמה לא הזכיר התורה כלל דבכורי לוים יתנו כסף פדיון ומה יעשה בהם שהרי היה פדיון יותר מפדויי העודפים של ישראל ויותר תמוה תמיה קיימת דכי יגרע בכורי לוים מבכורי ישראל דבכורי ישראל היה בגורל אם עלה בידו בן לוי אמר כבר פדאך בן לוי ולא הוצרך ליתן פדיון ובכורי הלוים לא הפילו בגורל כלל רק כולם נתנו פדיונם יליבא כארעא וגיורא בשמי שמיא לכל הפחות היה להם להפיל תוך גורל עם בכורי ישראל וה' האיר עיני דלק"מ דאי לאו הק"ו הוי אמינא דהיה רק ק"ן בכורי לוים ופדאן ק"ן לוים פשוטים הנותרים וזה היתה מעלת הלוים שלא הוצרכו לגורל לכך לא חשיב הני ג' מאות לוים הנותרים אבל עכשיו דנלמד מק"ו דבכור א"צ שום פדיון א"כ הוצרכו לומר שכל ג' מאות היו בכורים דו"ק שהוא ברור ונכון ותוספות הניחו לי מקום להתגדר בו ועי"ל דפדויי הלוים היו כדכתיב והיו לי הלוים במקום הבכורים והקב"ה לא היה חפץ בלוים רק בכ"ב אלף שהם כנגד מחנה שכינה שהיא כ"ב אלף כדכתיב רכב אלהים רבותים אלפי וגו' ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי וגו' ועי"ל דהנותרים נבלעו ומתו עם קרח ועדתו שהיו מבני לוי כדכתיב רב לכם בני לוי :

מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב הוא · ואין להקשות אמאי לא נילף חמור חמור משבת כדאיתא בב"ק דף נ"ד י"ל דהרי ע"כ בהמה טהורה אינו בכלל כדכתיב בקרא מוכח דלא ילפינן משבת ואפשר דמש"ה פירש"י בחומש לפי שנמשלו מצרים לחמורים שהרי הם בני אם שהם עבדים שדומין לחמור ומדכתבה תורה חמור מכלל דחמור דוקא גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו את ישראל להכי חל עליהם הקדושה : תשעים חמורים לובים · כתב בעל מגלה עמוקות הטעם שרכוש גדול היה נגד משה שהיה צדיק לכך היה צ' חמורים ע"ש · ואפשר לומר לפ"ז כפשוטו דהרכוש גדול היה

עץ יוסף

וזה אחד מהם והכהנים הלוים בני צדוק · דע"כ צדוק כהן היה וקרי להו לבניו לוים על שם שמשבט לוי הם ואני שמעתי לשון לוים שמשים כמו

המתורגמן . א) ניכט אויפגעהערט . ב) בעפרייעט . ג) טאשען שפיעלער . ד) איין עהרליכער קאססירער .

מעולים : שריפו ידיהם וכו' · לפיכך בא עליהם עמלק : לא הפנו אבות אל בנים · להלין מרפיון ידים (מעון) [מכאן] שריפו ידיהם מן התורה : בדברי שטות · לזנות את בנות מואב (ל"א שטות לשון בזוי כמו ויבז עשו ומתרגמינן ושט) : ערומות פגעו בהם · ותקראן משמע גופן היה פוגע בהן : [שנעשו כולן בעלי קריין] · ולשון מקרה הוא : כל המוליד · שיולד עובר ממש : מניק · שיש לו דדים : וכל המטיל ביצים · אין לו דדים אלא מלקט פירורים ומפרנס את בניו : עטלף · קלב"א שורי"ך דומה לעכבר ויש לו כנפים : ה"ג הדולפנין פרין ורבין מבני אדם · שאם בא אדם עליהם מתעברים

ספייע כו' טעונים מכספם וזהבם כו' ר"ל לקיים מאמר הש"י ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: מאי רפידים כו' מאי שטים כו'· מבואר פרק חלק ע"ש : [ולאותו רשע לא מצינו חבר כו' · דהוא נתקלל ע"י שהסית את חוה וי"א מוכססין ס"ל שגם הוא

מה לשון רפידים אמר לי רפידים שמה כתנאי ר' אליעזר אומר רפידים שמה רבי יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה וכן הוא אומר (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים ועוד שאלתיו מה לשון שטים אמר לי שטים שמה כתנאי רבי אליעזר אומר שטים שמה רבי יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות · (במדבר כה) ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן רבי אליעזר אומר ערומות פגעו בהן רבי יהושע אומר שנעשו כולן בעלי קריין :

ג דף ז ע"ב ת"ר דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים כל המוליד מניק מטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאף על פי שמטיל ביצים מניק ·

[דף ח ע"א] הדולפנין פרים ורבים (מבני) [ג'כבני] אדם מאי הדולפנין א"ר יהודה בני ימא · כל שזכרותו בחוץ מוליד· מבפנים מטיל ביצים · ג'כל שתשמישו ביום יוליד ביום כל שתשמישו בלילה יוליד בלילה כל שתשמישו בין ביום בין בלילה יוליד בין ביום בין בלילה· תשמישו ביום יוליד ביום תרנגול · בלילה עטלף · בין ביום בין בלילה אדם [וכל דדמי ליה] ד'כל שתשמישן ועבורן שוה יולדין ומגדלין זה מזה אין תשמישן ועיבורן שוה אין יולדין ומגדלין זה מזה · ה'הכל משמשין פנים כנגד עורף חוץ מאדם ודג ונחש מ"ש הני תלתא [כי אתא רב דימי אמר] אמרי במערבא הואיל ודברה עמהם שכינה תנא גמל אחור כנגד אחור:

ד שם ת"ר תרנגולת לכ"א יום וכנגדו באילן לוז · כלב לנ' יום וכנגדו באילן תאנה · חתול לנ"ב יום וכנגדו באילן תות[א] · חזיר לס' יום וכנגדו באילן תפוח · שועל וכל מיני שרצים לששה חדשים וכנגדה באילן תבואה· בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים וכנגדה באילן גפן · ו'בהמה גסה טהורה לתשעה חדשים · וכנגדה באילן זית · בהמה גסה טמאה לי"ב חדשים וכנגדה באילן דקל · הארי והזאב והדוב והנמר והברדלס והפיל והקוף[ג] והקיפוף לשלש שנים וכנגדן באילן בנות שוח · אפעה לשבעים שנה וכנגדו באילן חרוב · חרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פריו שבעים שנה וימי עבורו שלש שנים· נחש לשבע שנים ולאותו רשע לא מצינו לו חבר · וי"א מוכססין [ובנות שבע]

הימנו : בני ימא · דגים יש ביס שחציין צורת אדם וחציין צורת דג ובלע"ז שירנ"א: כל שזכרותו · הגיד : מוליד · עובר ממש : מטילה · הנקבה ביצים : כל שתשמישן ועיבורן שוה · כגון כבש ועז שניהם משמשים פנים כנגד עורף וימי עיבורן שוה שהוה הולד בבטן ה' חדשים: יולדין · אם בא אחד על [מין] חברו : ומגדלין · מניקין : [עמהם שכינה · שנאמר (יונה ב) ויאמר ה' לדג] : לכ"א יום · לאחר שנתעברה מן התרנגול שוהה ביצתה לגמור עד כ"א יום : לוז · קורדארא"ן שגדלים בו אגוזים קטנים ומשעת פרחיו עד שעת גמר פריו כ"א יום : כלב · לנ' יום נגמרה צורת הולד : וכנגדו באילן תבואה · כמ"ד (ברכות דף מ.) עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה קרי לתבואה מין אילן : דקל · גדלים בו תמרים : ברדלס · אפא : קוף · שימי"ו בלע"ז : קיפוף · כעין קוף ויש לו זנב ובלשון אשכנז מרקא"ט : בנות שוח · תאיני חיורתא : אפעה · מתעבר לאחר ע' שנה שנולד : וימי עיבורו · משעת הפרח עד שעת גמר פרי : מוכססין · מין בנות שוח ולא

א סנהדרין דף ק"ו ע"א זוהר סדר בשלח דף ס"ס · תנחומא ומכילתא פר' בשלח יונתן פסוק אחזו לנו שעלים סד"א ח"א פ' כ"ד : ב כ"ה נוסחת סגמ' ואולם רש"י ותוס' גורסים מבני וכן מוכח בתוספתא: ג בילה דף ז ע"א : ד חולין דף קכז ע"א: ה ב"ר פרשה כ : ו נדה דף כ"ד ע"ב:

חדושי גאונים

אפילו כהנים ולוים חייבין ליתן אם כן ע"ז אמר הכר ומתלה שלם לא החזיר באשר שהיה עולה השקלים של ת"ר אלף שני מאות ככר ואת האלף ושבע המאות היה ידע הסר מה דכתיב שעשה ווים לעמודים אך הקושיא היה כאשר הלוים לא היה בחשבון ת"ר אלף כדאיתא בקרא ומ"מ היו נותנים עכ"פ רק הכהנים לא היו נותנים והיה דורשין מקרא זה לעצמן וכל מנחת כהן כליל תהיה וגו' א"כ מתלה שלם לא החזיר קאי על לויים לדברי ר"י שאמר כל העובר על הפקודים קאי גם על הלוים דעובר בימא וכו' והשיב ריב"ן מנה של קדש כפול היה כל מנה חמשים שקלים והטעם הוא כדי לכפר על עון מסכה ג' קכ"ה קנטרין שהוא מכוון מנין ומשקל עם הקלבונות כמבואר ואז הלוים לא נתנו לזה שלא עבדו ע"ז כדאיתא בקרא רק אח"כ מה שנתנו לצורך קרבנות אז גם הלוים נתנו לזה חוץ הכהנים לא נתנו ודרשו מקרא זה לעצמן וכו' גם במדבר היה נותנין לצורך קרבנות כדאי' במדרש וברש"י שלש תרומות כתוב כאן ובזה מיושב הכל בע"ה (ראש יוסף) :

עיון יעקב

בדרך הפשוט דקושית המקשן הוא מה לשון רפידים וכן בשטים דמאי אתי לאשמעינן הפסוק שמלחמת עמלק נעשה ברפידים ומעשה זמרי שנעשה בשטים מה נ"מ וקאמר ר"א רפידים שמה כלומר שמה של העיר גרם שישראל רפו ידים מד"ת לכך בא עמלק וכן בשטים שהיו בה גרם שמה שנכנס בישראל שטות וזינו ור' יהושע ס"ל דשם העיר לא היה נקרא כך מתחלה אלא ע"ש המאורע שאירע לישראל נקרא כך וכן בשטים וק"ל :

תשמישו ביום נולד ביום תרנגול · והיינו בדלא ספנא מארעא אבל ספנא מארעא מוליד בלילה כדמסיק הש"ס פ"ק דביצה ע"ש : וי"א מוכססין ובנות שוח · כתב מהרש"א כמ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר תאנה היה עכ"ל ונ"ל דלכך נתקללה ג"כ בקללה זו לפי שהיא פשעה במה שפתחה לו כדאיתא במדרש הובא בתוספות בסנהדרין דף

היה שלא יאמר אותו צדיק אברהם כדאיתא בפ"ק דברכות לכך לזכר זאת ל' חמורים ועי' במדרש דברי הימים דלכך נשתעבדו רק רד"ו שנים לפי שיצחק נטל ל' לשמו ומחק משמו אות ה' ומה שנחסר משמו שהוא רד"ו נשתעבדו ישראל ולא יותר בזכותו שפחת את שמו ע"ש ורש"י בחומש כתב רק הרבה חמורים לובים ולא תיבת תשעים · ונ"ל מה"ט אמר מהרע"ה לא חמור אחד מהם נשאתי כוונתו על אלו חמורים שעליהם נשאו ביזת מצרים והוא לא נטל כלום שעסק בעצמות יוסף והם נטלו גם חלקו אפ"ה לא נטל מהם כלום וק"ל : מה לשון רפידים אמר לו רפידים שמה כתנאי ר"א אומר רפידים שמה ר"י אומר שרפו ידיהם מד"ת וכו' ועוד שאלתיו מה לשון שטים וכו' · לכאורה הדבר תמוה במה פליגי דודאי כ"ע מודו שכך שם העיר ואין מקרא יוצא מידי פשוטו אלא שניתן להדרשו במאי פליגי ונ"ל

עץ יוסף

(במדבר יח) וילוו עליך וגו' (רש"י בחולין כ"ד ע"ב) : עמהם שכינה · ראוי שיהיו נכבדים בשמושם מזולתם · אדם דכתיב ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך· נחש ויאמר ה' אלהים אל הנחש · דג (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה (ב"ר פ' כ') אע"ג שאין הדבור לדג דבור ממש אלא שלוח הרצון כמ"ש הרב בסוף ח"ב כיון שנתיחד בענין זה מהשאר עד שנאמר בו לשון אמירה · כאמירה חשיבא גביה (יפ"ת) : גמל אחור כנגד אחור · י"ל לפי שצנוע בתשמישו כדאיתא בב"ר פ' ע"ו לכך היה בוש מהביט בנקבותו ובב"ר פ"ק איתא ב' משמשים אחור כנגד אחור גמל וכלב והגמרא לא חשיב כלב משום דכלב נמי בתחלת שמושו פנים כנגד עורף ושוב מתהפכים אחור כנגד אחור (יפ"ת) · ומזה המאמר תראה כמה שגבה חכמת חז"ל בגדרי המינים להבדילם בהבדל ההולדה וההסרה וההפקה · ובזמן התדבקותם זה לזה יחד ועיין בספרי חכמי הטבעיים (נאטור געשיכטע) שאחר כמה יגיעות והתחכמות החלו לדרוך בדרך הזה · ועיין בספר תולדות הארץ בהערותיו :

ד לעשרים ואחד יום · הדברים האלו המה חודרים נפש המעיין בחכמת חז"ל עד שמלאו דוגמת המינים והשתוות הצמחים עם בעלי חי בלידתם וכמה היה מהראוי לתת לב על דבריהם אלו ולהוציא מזה תבונה רבה ע"פ מחקר עמוק להסביר בזה חכמות חז"ל כמה עמקו ורמו בכל דבר טבעי : אפעה · עי' רש"י וימי עיבורו ג' שנים וזהו שמסיים וכנגדו באילן חרוב · חרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו ע' שנה וימי עבורו ג' שנים ופרש"י וימי עבורו ג' שנים משעת הפרח עד שעת גמר פרי (יפ"ת) : ולאותו רשע לא מצינו חבר · אפשר שהכוונה בהביאו חבר לכל אחד להורות שעבור הנחש מצד הקללה שהרי לכולן נמצא חבר נראה שמטבע יצירתם היו כן · אבל הנחש הוא דבר נתחדש בו אח"כ בקללה ולמאן דאמר מוכססים ס"ל שאין זו ראיה (יפ"ת) :

כענין

המתורגמן. א) מוילבערען. ג) אפפע ·

מנא הנ"מ א"ר יהודה [אמר רב] ומטו בה משמיה דר' יהושע בן חנניא אמר קרא (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקלל מחית השדה לא כל שכן אלא לומר לך כשם שבהמה נתקללה [מחיה] אחד לשבע ומאי ניהו חמור מחתול כך נתקלל הוא מבהמה אחד לשבע דהוה ליה ז' שני ואימא כשם שנתקללה חיה מבהמה אחד לג' ומאי ניהו ארי מחמור כך נתקלל הוא מחיה דהוה ליה ט' שנים [שם ע"ב] מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה מכל הבהמה ומכל החיה כתיב ארור הוא מבהמה שנתקללה מחיה ואימא כשם שנתקללה בהמה מחיה אחד לשלש ומאי ניהו עז מחתול כך נתקלל הוא מבהמה אחד לג' דהוה ליה חמיסר ירחי אבע"א מכל הבהמה כתיב ואבע"א קללה הוא שדי קללה עילויה :

ה שם א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה נחש לכמה מיעבר ומוליד אמר ליה לשבע שנין והא סבי דבי אתונא ארבעוה[א] ואוליד לתלת הנהו מעוברין הוו מעיקרא ד' שנין והא משמשי שמושי אינהו נמי משמשי כאדם והא חכימין אינון אנן חכימין מנייהו אי חכימת זיל זכינהו ואייתינהו לי א"ל כמה הוו ששים גברי א"ל עביד לי ספינתא דס' בתי וכל ביתא שדי בה ס' בסתרקי עביד ליה כי מטא להתם על לבי טבחא אשכחיה לההוא גברא דקא (עביד) [פשיט] חיותא א"ל (רישא אית לך) [רישך] לזבוני א"ל אין א"ל (רישא) בכמה א"ל בפלגא דזוזא יהב ליה לסוף (א"ל הב לי רישך יהב ליה חד רישא דחיותא) א"ל אנא רישא

רש"י

במות שוה ממש : מה"מ · דנחש ימי עיבורו שבע שנים : אם מבהמה נתקלל מחיה לא כ"ש · שפחותה (שבבהמה שוהה) יותר מן החיה שהרי עז ה' חדשים וחתול נ"ב [יום] והא ליכא למימר דהאי מכל החיה היינו ארי או אפעה דאם כן ליכתוב מכל החיה ולא ליבעי בהמה : אלא · להכי כתיב תרווייהו : לומר לך וכו' · והכי משמע ארור הוא מכל הבהמה כמה שהיא ארורה יותר מן החיה כשם שהבהמה נתקללה מן החיה על א' שבעה ומאי ניהו חמור מחתול (שבשנת החמה שס"ה ימים) [שבשנה יש] ז' פעמים נ"ב יום (ואמרינן לעיל דבהמה טמאה גסה כגון חמור י"ב חדש וחתול נ"ב יום) כך נתקלל הוא מבהמה כגון מבהמה גסה טמאה אחד לז' דבהמה גסה טמאה י"ב חדש וחשוב ז' פעמים י"ב חדש דהיינו אחד לז' והוו שב שני : מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה · דנדרוש מכל החיה דנתקלל יותר מבהמה : מכל הבהמה כתיב · משמע מבהמה המקוללת יותר כך נתקלל ואין לך מקוללת בבהמה גסה יותר מחמור: (אימא) [כך נתקלל הוא מבהמה אחד לשלש] · כגון בהמה דקה טהורה דעיבורה לה' חדשים ובג' זמני (תלתא) הא חמיסר : אבע"א מכל הבהמה · דמשמע מכל הבהמה המקוללת יותר: ואבע"א·לשם קללה נאמר הלכך קללה אמורה שתוכל לדרוש מן הפסוק שדי עילויה והכי נמי איכא לאקשויי ואימא כשם שנתקללה בהמה מחיה א' לג' ומאי ניהו חמור משועל כך נתקלל הוא מחמור א' לג' דהוו להו ג' שנים אלא איכא לתרוצי קללה שדי עילויה ועוד מכל הבהמה ומכל החיה כתיב דמשמע משום בהמה שיתירה קללתה על שום חיה ומלינו חמור מקולל מחתול אחד לשבע : לכמה מיעבר ומוליד · כמה שוהה עוברו במעיו : דבי אתונא · מקום : והא משמשי שמושי · אי הוו מיעבר לא הוה משמשי שדרך חיה ובהמה לאחר שנתעברה אינה מקבלת זכר : והא חכימי · הנהו סבי וידעו לסוף המעשה : זכינהו · נצחם בחכמתך : בספתרקי · כסאות : כי מטי להתם · לכלך שלהם : עביד חיותא · מנתח

מהרש"א

נתקלל על כך שהוא בנות שוח והוא מין תאנה שאכל ממנה אדם כמ"ש התוס' וק"ל:באגדה דריב"ח עם סבי דבי אתונא לפי שרבים מתמיהין בדברי אגדה זו בענין נילוחי סבא דבי אתונא המפורסמים בחכמה גם בעניני הקיסר עם החכם בעל הנלחון בכ"מ ריב"ח אשר עליו נאמר בזה אשרי יולדתו כנראה שהיו מנלחים זה את זה בדברי היתול ושקר כמו שהם בעצמם מעידים ע"ז שא"ל אימא לן מלי דבדיאי ושיהיה ריב"ח מוסר נפשו לקטלא על דברים כאלו גם התלמוד שמזכיר כל דבריהם שלפי הנראה אין בהם לא חכמה ולא מוסר ודבר שפתים אך למחסור דלא עדיפי מספר בן סירא שאסור לקרות בו ומקרי ספרים חילונים וע"כ נתתי לבי לדרוש על כוונת דבריהם שהם באמת משל ומליצה בדברי חכמה ואמונה בתורתנו שבא החכם בעל הנלחון ריב"ח לווכח עם הכופרים סבי דבי אתונא כדרכו של ריב"ח בכל מקום עם הכופרים לווכח עמהם באמונת תורתנו במליצה וברמיזת אצבע בעלמא כדאמרינן פ"ק דחגיגה [א] אחוי ליה ידו נטויה כו' וא"ל קיסר לריב"ח כו' אמר גברא דלא ידע מאי דמחוי ליה במחוג יחוי קמיה מלכא אפקוה לכופר וקטלוהו כו' ע"ש וכיוצא בזה הכא שהיה מוסר נפשו לקטלא באם לא יבין משל ומליצת דבריהם ואם הוא יגלה אותם לא בקש מהם רק שיאכלו בספינתו ואתה המעיין ראה כוונת דבריהם וכפי אמונתנו שבאו לווכח ברמז עם החכם ריב"ח מענין לענין מתחלת אמונתנו בקבלת התורה ומעלת ישראל ודבוקם בה' והנבואה והחכמה אשר בהם יותר מבשאר עמי עובדי כוכבים וענין החורבן וגלות התורה ואריכות הגלות ושכר ועונש הנפש והשארות ואבוד גוג ומגוג בבוא משיחנו בב"י א"ס · הקושיות בכלל מה הוא ענין שבאו לנלח זה את זה בדברי הבאי ושיבושים לפי הנראה וע"ק מה ענין שהוא אמר בעינא למנמר כו' והם השיבו אי הכי נבעי מינך גם קשה כיון שהם אמרו לו אימא לן מילי דבדיאי א"כ כשא"ל בסילתא דכודנייתא מאי קא"ל מי איכא סילתא כו' וכודנייתא מי ילדה כו' מבואר שהשגת עיוני קשה גם המעשים אינן שלמים אם לא ע"פ התורה שהיא התחלה לדרכי ה' ממדרגה למדרגה ובזה יש לאומה ישראלית מעלה עליונה בחכמה ובמדות יותר מכל אומות עובדי כוכבים לפי שכל עיונם ומעשיהם של אלה האומות אינן רק לפי חכמת הטבע ולא כפי דת האלהית ומזה מבואר בשמעתין שדברו בחכמת היצירה וטבע התרנגולת לכ"א יום וכנגדו באילן לוז כו' הזאב והארי כו' לג' שנים כו' וכנגדן באילן בנות שוח נחש לז' שנין ולאותו רשע לא מלינו לו חבר וי"א מוכססין בנות שוח לגירסת התוס' ובזה פליגי חכמי ישראל וחכמי אומות העולם שח"י אומרים נחש לז' שנים שאף לפי יצירתו וטבעו היה לג' שנים בכלל שאר חיות שהוא מין חיה הנה לפי התורה וחכמת אלהית נשתנה יצירתו וטבעו ונתקללה לז' שנים ע"י רשעתו וע"כ אין לו חבר ביצירה וסי"א מחכמי ישראל שגם בנות שוח מין אחד הנקרא מוכססין נתקלל לז' שנים שהיה ג"כ בתחלה לג' שנים כפי הטבע כשאר מיני בנות שוח אבל נתקלל שממנו אכל אדה"ר והביא שוחה לעולם ונקרא ג"כ בנות שבע ע"ש שהביא ז' ימי אבילות לעולם כדאמר בב"ר ומזה כי דעת הקיסר היה כחכמי אומות כפי חכמת היצירה לג' שנים כשאר חיה וריב"ח השיב לו כפי חכמת אלהית וא"ל דאנן חכמינן בזה טפי כפי חכמת אלהית וא"ל הקיסר א"כ זכינהו לחכמי אומות ומזה

[א] מהרש"א ד"ה באגדה דריב"ח · פ"ק דחגיגה ה' ע"ב :

עיון יעקב

ע ע"ב ד"ה בדבר שנתקלקל ע"ש : אי חכימת זיל זכינהו · עיין בח"א שמאריך לפרש דברי אגדה זו בדרך משל ומליצה ולפי פשוטו נ"ל דר' יהושע היה מוסר נפשו לקטלא כדי לנצח חכמי סבי דבי אתונא שהם חכמים בעיניהם בהבלי שוא ושקר וסתר כל תחבולתם וחכמתם להראות שאין חכמה כחכמת תורתנו לכן האריך הש"ס בסיפור זה אף שלכאורה הם דברים של מה בכך :

עץ יוסף

ה בענין הספורים האלו מסבי דבי אתונא עם ריב"ח רבו המבארים איש איש כפי דרכו · הרש"א הלך בזה ע"ד הרמז שההתווכחות היתה בענין התורה האלהית ובין השכל האנושי · ובענין מעלת ישראל וגלותם וגאולתם וענינם המסתעפים לזה · והגאון החסיד רבינו אליהו ז"ל מווילנא הלך בזה

המתורגמן . א) צו זאממען געזעצט .

רישא דחיותא אמרי לך (אנא רישך אמרי לך) א"ל אי בעית דאישבקך סגי אחוי לי[א] פתחא דבי אתונא א"ל מיסתפינא[ב] דכל דמחוי להו קטלי ליה א"ל דרי כרוכא דקניא וכי מטית להתם זקפיה כמאן דקא מתפח[ג] אזל אשכח דרבנאי מגואי ודרבנאי מבראי דאי חזא כרעא דעיילי קטלי להו לבראי ודנפקא קטלי להו לגואי אפכיה לסנדליה קטליה להו לגואי אפכיה לסנדליה קטלינהו לכולהו אזל אשכח ינוקי מלעיל וסבי מתתאי אמר אי יהיבנא שלמא להני קטלי לי (הני סברי אנן עדיפינן דיתבינן לעיל ואינהו לתחת אי יהיבנא להני קטלי לי) הני סברי אנן עדיפינן דאנן קשישי[ד] ואינהו דרדקי[ה] אמר להו שלמא לכו אמרו ליה מאי עבידתיך אמר להו חכימיא דיהודאי אנא ואתאי למיגמר חכמה מינייכו אמרי ליה אי הכי ניבעי (מינך מלתא) [לך] אמר להו לחיי אי זכיתו לי כל דבעיתו עבידו בי ואי זכינא לכו אכלו (נהמא) גבאי דידי בספינתא אמרי [ליה] האי גברא דאזיל בעי איתתא ולא יהבי ליה מאי חזי דאזיל להיכא דמדלי מינה שקל סיכתא דצה לתתאי לא עאל דלי דצה לעיל עאל אמר האי נמי מתרמיא ליה בת מזליה · גברא דאוזיף וטריף מאי חזי דהדר אוזיף אמר להו (זיל) גברא [אזל] לאגמא קטיל קמא טונא ולא מצי ביה קטל ומנח עליה עד דמתרמי ליה

רש"י

מנחת בהמה: ואנא רישא דחיותא אמרי לך · בתמיה: סגי · לעוד ולך לפני: דרי כריכי דקני · טול חבילה של קנים: וכי מטית התם · כנגד הפתח: זקוף · החבילה [לארץ]: כמאן דמתפח · כאדם שעומד לפוש: אזל · רבי יהושע: אשכח דרבנאי · אורבים: מאבראי · שלא יצא אחד מהזקנים לחוץ: מגואי · שלא יניחו אחד ליכנס: וכי חזי · הנך סבי: כרעא דעיילא קטלי לבראי · שהיתה אסקופת החדר עבה ונשפכין סובין או אפר עליה וניכרת בה פסיעות אדם וכי חזו כרעא דעיילי קטלי לשומרים בראי שהניחו לבא וכי חזו כרעא דנפקא קטלי לגואי שהניחו לצאת והשומרים לא היו הורגים שום אדם אא"כ נכנס כולו לפנים על כרחן או אחד יוצא כולו לחוץ: אפכיה · ר' יהושע לסנדליה ועמד על האסקופה ונראית פסיעה אחת נכנסת ופסיעה אחת יוצאת ודחפוהו השומרים ויצא וכשבאו הזקנים וראו כן ודמו ששני בני אדם הן אחד נכנס ואחד יצא וקטלינהו לכולהו השומרים אחר כך נכנס ר' יהושע: וינוקי מלעיל · בעלייה ולהרע נתכוונו שהנותן שלום לעליונים תחלה הורגין אותו התחתונים ואמרו אנו הזקנים ולא היה לך ליתן שלום לבחורים תחלה והנותן שלום לזקנים הורגין אותו הבחורים ואומרים הלא ראיתנו חשובים מהם שאנחנו למעלה והם למטה: מאי עבידתיך · מאי בעית הכא: אי הכי · דחכימת ליבעי אנן מינך: ואי זכיתו לי · אם תנצחוני: דמידלי מינה · שמיוחסת מראשונה ושואל אותה הלא יש לו ללמוד הואיל ולא נתנו לו ראשונה כל שכן זו: סיכתא · קביל"א: דצה לתתאי · הטפיל ידו [ונעלה בכותל] במקום שאין חור (בכותל) ולא עאל: דלי דלה · הגביה ידו ונעלה במקום נקב ועאל: דאוזיף וטריף · שלוה מעות לחברו ולא נפרע ממנו כי אם בקושי שטרף לקוחות: מאי חזי דהדר אוזיף · לאחריני ולא נתיסר מן הראשון: לאגמא · יער: קטיל קמא טונא · אוגד חבילה ראשונה ולא מצי בו להרימו על שכמו: הדר קטיל ומנח עליה · הואיל וצריך סיוע לאחרים עד דמתרמי איניש ומדלי ליה והאי נמי הואיל והפסיד באמנה ראשונה חוזר ומאמין לאחרים עד שמזדווג לו אדם נאמן ומשתכר

בו

מהרש"א

כשא"ל אנא חכימא דיהודאי כו' דהיינו שיש בידו חכמת אלהית אמרו לו אם כן איך אמרת שבאת למגמר מינן אדרבה אנן נבעי מינך כיון שלפי דבריך אתה יותר חכם מינן שיש בידך חכמת אלהית והשיב להו לחיי כו' ובזה הענין בא עתה לווכח עם סבי דבי אתונא דמי מהן שלא יבין דברי חבירו וחכמתו ברמיזות הוא מנוצח כמ"ש לעיל ולזה א"ל לחיי כו' שאני מוותר נגדכם לפי שיש בידי חכמת אלהית ועליה אני בוטח שלא תנצחוני ואם תנצחוני שלא אשיב לכם הנני בידכם לקטלא אבל אם אני אנצח אתכם בחכמת האלהית אשר אתי לא אבקש מכם רק זאת אכלו כו' ואמר שהתחילו הם לשאול הא' ההוא גברא כו' והוא מבואר שאלו הכופרים כפרו במעלת ישראל ובחכמתם אשר להם ע"י תורה אלהית שנתייחדו ישראל ליתנה להם יותר מכל שאר אלה האומות וע"י התורה נעשו ישראל בת זוגו ובת מזליה של הקב"ה כמפורש בכמה כתובים והם כפרו בזה וזה שהביאו לו משל בדרך ארץ גברא דאזל ובעי איתתא ולא יהבו ליה מאי חזי דאזיל היכא דמידלי כו'· דודאי אינו אזיל להיכא דמדלו מיניה דמכ"ש לא יתנו אותה לו אבל אזיל ליותר שפלה מהראשונה דאולי אותה יתנו לו וכן הוא הדבר הזה שכבר החזיר התורה לכל אלה האומות כמ"ש [א] וזרח משעיר וגו' מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן כו' ולא קבלוה וא"כ ע"כ מה שהלך אחר כך לישראל שיקבלוה לא משום דמדלי מינן אלא שהם יותר שפלים במעלה והשיב להם משל נמרץ בזה שהתורה נמשלה למסמר נטוע וליתד תקוע יתד שהכל תלוי בו ואין לתקוע יתד למטה בכותל כי אין ראוי לתלות בו שום דבר אבל יש לתוקעו למעלה בכותל במקום שאפשר לתלות בו כל דבר כן הוא שהתורה שהיא יתד שכל העולם תלוי בה ועל כן נצרך לתקוע אותה למעלה מן העולם דהיינו באומה הישראלית שיש להם אחיזה בעולם העליון בצורת יעקב החקוקה תחת כסא הכבוד ובשמתן שקבלו אותם בהיותם שם כדכתיב אשר איננו פה וזה שסיים דמתרמי ליה בת מזליה הם ישראל שאין להם מזל בשמים כמו שיש לשאר אומות לכל אחד ואחד מזל בשמים אבל הם בת מזלו של הקב"ה כמ"ש יעקב חבל נחלתו וגו' והוא למעלה מן השמים [ב]כמ"ש על ויוצא אותו החוצה וגו' דהשתא היתד אשר עולם התחתון תלוי בו עליו דהיינו התורה הוא תקוע בישראל אשר הם למעלה מן השמים וא"כ מה שהחזיר התורה לכל האומות לאו היינו מטעם שאמרתם שהרי לא אפשר היה לתקוע היתד בכם למטה שא"א היה לתלות עליו כל העולם אבל מה שהחזיר התורה על אלה האומות גלוי וידוע הי' לפניו שלא יקבלוה כדאמרינן במדרשות וריב"ח לא היה חש להשיב להן במשל הזה רק על שאלתן במשלם· הב' שאלו לו כלפי מ"ש חכמינו בכ"מ שהתורה ניתנה לישראל במתנה דר"ל כדרך הנותן לחבירו שהוא מקנה לעולם ולא כמלוה לחבירו שאינו רק לזמן שהתורה ניתנת לנו לעולם בלי זמן אבל אלו הכופרים אומרים שאינו דרך מתנה רק דרך הלואה ושאלה ליבטל לזמן · וז"ש ד"א גברא דאוזיף לחבריה פ"א וטרפו שלא שלם לו ולא קיים הבטחתו לשלם לזמן קבוע הנקבע לו מאי חזא דהדר יזיף ליה דודאי אינו מלוה לו שנית הנה גם אתם בית ישראל שהתורה ניתנה לכם רק דרך הלואה ואתם טרפו לו שלא שלמתם אותה לו בזמן שקבע לכם בהיותכם על אדמתכם שעברתם על מצותיו ועוד היום אין אתם מקיימין את המצות בגלותכם מאי חזא דהדר יזיף לכם כמו שאתם אומרים שיהיה כן לימות המשיח שנאמר וכרתי את בית ישראל וגו' ברית חדשה דכיון שאין אתם פורעים לו הישן למה יזיף לכם עוד שנית לימות המשיח והשיב להם גם בזה משל נמרץ גברא דאזל לאגמא כו' · ר"ל מי שישלח עבדו להביא לו מאגמא סך ידוע קנים והנה הוא הלך וקטל קנים ככל מצות אדוניו עליו אך אחר שמחברם באגודה ולא יוכל לשאת את כולם ביחד למקומם שקבע לו האדון ולפי שאין ראוי לפחות ממצות אדוניו על כן הוא ממתין עד דמתרמי לו לעזרו שיוכל לשאת אותן למקום שקבע

[א] מהרש"א ד"ה גברא · כמ"ש וזרח משעיר · ע"ז ב' ע"ב: [ב] שם בא"ד כמ"ש על ויוצא שבת קנ"ו ע"א:

חדושי גאונים

אשכח ינוקי מלעיל וסבא מתתאי אמר אי יהיבנא שלמא להני קטלי לי הני סברי אנן עדיפנא יתבינן לעיל ואי יהיבנא להני קטלי לי הני סברי אנן עדיפנן דאנן קשישי ואינהו דרדקי אמר שלמא לכו · והענין דהנה בישישים חכמה ואורך ימים תבונה אם כן לענין חכמה נמצא מעלה בזקנים ולענין צרכי העוה"ז הבחורים טובים בעוז וגבורה והמה רצו להראות שאף לענין החכמה טובים יותר הבחורים שהם חריפים ושכלם עז וחריף אף שאינו מיושב כ"כ כמו הזקנים וע"ז אמר שלמא לכו · והיינו בצירוף השכל החזק שבבחורים והסתכלות בישיבות ומתינות הזקנים אם ימצא ביחד איש את רעהו יעזורו ויצא לאור דברים נכונים: אנא חכימא דיהודאי ואתאי למגמר חכמה מינייכו והיינו ע"ד שאמרו במגילה ז"ל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו שנאמר שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו וגו' והיינו שישראל גולים ולא יוכלו לעמוד על דבר חכמה ובאתי ללמוד מכם שאתם שקטים ושאננים: א"ל אי הכי נבעי מנך מלתא והיינו נכנסה אותך אם תוכל להבין אחרי שאתם גולים אולי לא תבין כלל ועז"א לחיי אי זכותא לי כל דבעית עבידו לי ואי זכינא לכו אכלי נהמא גבאי דנדו בספינתא והיינו שאמר להו כי לא באתי ללמוד כדרך מי שלא ידע כלל רק להתוכח עמכם וז"ש אכלו גבאי בספינה כ"ל שהוא מליצה ע"ד מ"ש אברכם התוכן הראשון הזהרו בספינה התלויה באויר והוזרת לפנים

עין יוסף

בדרך אחרת ע"ש: דצה לתתאי · דלא הגביה ידו ודלה במקום שיש חור ועץ ויש לומר דאלה הרשעים הכחישו בהשארת הנפש לגמרי שאין אדם יכול להגיע למעלה כזו וזה המשל באמרו אם בהצלחת עוה"ז מה שהוא לעיניו עמל ויגע ואינו משיג מדוע יעמול בדבר דמדליה מיניה · והשיב ריב"ח דנהפוך הוא הצלחת העולם הזה היא יותר קשה להשיגה כי היא דבר נמוך לגפם עד שאין בכחה להשפיל עצמו כי כחה למעלה: הדר קטיל ומנח' עליה · הואיל וצריך סיוע אחרים עד דמיתרמיה איניש ומדלי ליה · והאי נמי הואיל והפסיד באמנה ראשונה חוזר ומאמין לאחרים עד שמזדווג לו לאדם נאמן ומשתכר

בו

המתורגמן. א) ווען דו ווילשט דאס איך זאל דיך איינלאזען געהער אונד וויז מיר. ב) איך פירכטע. ג) אברוהען. ד) אלטע. ה) יונגע.

לו אדוני וכדי שלא יבטל ממלאכתו הוא מוסיף וקטל ואנח עילויה כן הוא הדבר הזה שאנו עושים מנאכתנו דהיינו שאנו לומדים כל התורה כמלות השם יתברך ברוך הוא עלינו שהוא דמיון קטל הקנים אך שא"א עלינו לשאת עול המלות כולם ביחד שיש מהם שתלוים בארץ ובמקדש עד יבא משיח שהוא העוזר לנו לישא עול המלות במקום הנקבע לנו דהיינו בארץ ובמקדש והיא הברית החדש שאמר שאז נוסיף חלק בעיון כמ"ש כולם ידעו אותי גו' · ובסרא המינים שלא נלחו אותו בויכוח הזה א"ל שהוא יאמר מלתא דבדיאי שהענין שקר והוא רמז ע"ד חכמים וע"ז אמר הכתוב הלילני משפת שקר

אינשי דמידלי ליה [אמרו ליה] אימא לן מילי דכדיבי אמר להו הוה לן כודנייתא וילידה והוי תלי ליה פיתקא וכתיב ביה דמסיק[א] בבי אבא מאה אלפא זוזי אמרו ליה וכודנייתא מי ילדה אמרו להו הי נינהו מילי דכדיבי· מילחא כי סריא[ב] במאי מלחי ליה בסיליתא דכודנתא ומי איכא סיליתא לכודנתא ומילחא מי סריא · בני לן ביתא באוירא דעלמא אמר שם קם ותלא בין שמיא לארעא א"ל אסיקו לי ליבני וטינא[ג] (מהתם אמרי ומי איכא דמצי לאסוקי התם אמר ומי איכא דמצי למבני ביתא בין שמיא לארעא) אמרו ליה מציעותיה דעלמא היכא זקפה לאצבעתיה אמר להו הכא אמרו ליה מי יימר אמר אייתו אשלי ומשחו[ד] אמרו ליה אית לן בירא בדברא עייליה למתא (אייתי פארי שרא להו) אמר להו איפשילו[ה] לי חבלי דפארי ואיעיילי (אמרו ליה ומי איכא דמפשל

כו: מילי דכדי· דברי רוח ל"א (דכדיבי) [דכזיב] דבר כזב : כודנתא · פרדה : תלי פיתקא · שטר בצוארו של הולד : הי נינהו מילי דכדי · אלו הן דברי רוח : סיליתא · שליא : דפארי · סובין עשו לי חבל מסובין ואם אין אתם עושים שאלתי אף אני לא אעשה שאלתכם :

מלשון רמיה גו' דהיינו ממה שבקשו אלו הכופרים לדבר עמו בשפת שקר שהענין שקר כפי הדיבור וגם הוא לשונרמיה ע"פ מרמה וחכמתם הלילני מהם מקטלא שאוכל לנלחם · הג' שאמר להם במשל נמרץ במילי דבדיאי כודנייתא דילדא כו' · וע"פ מ"ש פ' מקום שנהגו[א] הוא ענה גו' פסול היה והביא פסול לעולם דכשם שהפרדה אינו זרע שיקרא ע"ש אביו שהוא בא מן הסוס והחמור גם אין לו זרע כך העובדי כוכבים פסולים הם ואין להם זרע שיקרא ע"ש אביהם דאין מהם יחוס אב וז"ש בהם וזרמת סוסים זרמתם דהיינו כענין הזרמה שיש לסוס עם החמור שבא מהן הפרדה ולפי שכבר אמרו לו שאין ללוות לישראל עוד והברית החדשה פירשוהו שלא נאמר על ישראל רק על אמונתם כמ"ש המינים וע"כ א"ל כודנייתא דילדתא והוי תלי לה פיתקא כו' דהיינו שטר לוואה שיפרעו בניו למי שהלוה בבית אביהם מאה כו' וזה משל דודאי זה אינו שאינו מלוה לפרדה כיון שלא יהיה לו בנים לפרוע מהם כן הענין בעובדי כוכבים שנדמו לפרדה הזאת שאין לה בנים נקראים ע"ש אביהם ליתבע מהם הפרעון ואם כן ע"כ ברית חדשה לא עליהם נאמר ליתן אבל לישראל ראוי ללוות שיוכלו לפרוע ע"י בניהם שנקראו ע"ש אביהם לעולם שהשם י"ה מעיד עליהם · וא"ל כודנייתא מי ילדה כו' · שהם לא הבינו הנמשל מזה · וא"ל הי ניהו מילי דבדיאי שהרי בזה אתם חפצים לדבר במשלים במילי דבדיאי ובזה נלחם במה שלא הבינו כאן דבריו לפי הנמשל ולכך לבסוף אייתינהו למיכל כו' אך כשרא שהוא נלחם במה שלא הבינו באו הם לשאלו ג"כ במילי דבדיאי אולי יוכלו לנלחו שלא יבין גם הוא דבריהם · וא"ל מלחא כי סריא במאי מלחי ליה כו' · מבואר כי הברית אשר לו יתברך עמנו הוא הברית לעולם כמו המלח שהוא הדבר המתקיים לעולם וכמ"ש ברית מלח עולם לו אבל הכופרים אומרים שאינו לעולם וכבר ביטל הברית עמנו בהיותנו בגלות המר ואותם לקח לעם תחתינו וז"ש מלחא כי סריא כיון שהברית מלח אשר עמנו סריא ואינו קיים בגלות במאי מלחי ליה שוב להתקיים לעולם וע"ז השיב להם ורמז להם ע"פ כוונתו דלעיל וא"ל בשליא דכודנייתא· שהעובדי כוכבים נדמו לפרדה כי לפי שדימו הם להיות בעל הברית עם ישראל ולקיים הברית עמהם אמר כי הם כמו הפרדה שאין לה שליא למלוח בה לעשות דבר המתקיים שאין להם זרע נקרא ע"ש אביהם כמ"ש וא"א לקיים הברית עמהם לעולם אבל ישראל שיש להם זרע אחריהם יתקיים בהם הברית לעולם כמ"ש באברהם והקימותי את בריתי וגו' ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם וגו' וז"ש שאין שליא לכודנייתא ואין לכם זרע אחריכם להיות מתקיים בכם הברית אבל המלחא והברית שלנו ודאי לא סרח והוא קיים לעולם לזרעינו אחרינו · וא"ל עוד בני לן ביתא באוירא כו' · שא"ל הגם בהיות ישראל על אדמתם ובית המקדש בנוי היה לכם מעלה יתירה שהיה רוח הקודש בא לכם והייתם דבקים בה' אלהיכם אבל מאז אשר נחרב הבית וגליתם משם הייתם נפרדים ממנו כי מי יבנה לכם ביתא באוירא שישכון עליו רוח הקדש מאחר שהרי אין לכם בארץ מקום לבנות בית שהוא ביד שונאכם והיה התשובה **אמר** שם תלה ליה בין רקיעא כו' · הראה להם דבכל מקום נמלא הקדוש ברוך הוא לצדיקים כמ"ש למה נקרא שמו מקום שבכל מקום שהצדיקים עומדים שם הקדוש ברוך הוא נמלא להם שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי וגו' ובכל גלות וגלות הוא דבוק עמנו באויר רוחני מבלי בית הבנוי מחומר גשמי אבל אתם **אסיקו** לי ליבני וטיני כו' · ר"ל אתם שתאמרו שנפרד ממנו והיה הדבקות בכם הנה אסיקו לי ליבני וטיני כו' כי אין עמכם דבר רוחני הנדבק לכם רק דבר גשם וחומר · ואמרו ליה עוד **מציעותיה** דעלמא כו' · שאמר לו שאף שכן היא שדבקותכם באויר רוחני בלא בית היינו במקום הקדוש בירושלים שהוא במציעות העולם וכמ"ש וזה שער השמים שמשם שפע החכמה ירדה לכם אבל אתם שאינכם שם במקום ירושלים אין עמכם שפע החכמה והשיב וזקפה לאצבעותיה הכא · ר"ל כי אין עולם מקומו אבל הוא מקומו של עולם ואין לו גדר במקום כי הוא אינו גשם ובכל מקום שכינתו שרויה כמו במציעותא של עולם אבל הכופרים אלו האמינו בגשם ולכך לא הבינו דבריו · וא"ל ומי יימר · והשיב להם **אייתו** כו' · כיון שאתם מאמינים בגשמות וכדברי הקיסר פרק א"ע[ב] לריב"ח הנה אייתו לכם אשלי למדוד עד מקום שכינתו במציעותא דעלמא אבל אנו מאמינים שאינו גוף וכל העולם מקומו ואין כאן מקום מציעות לשכינתו · עוד א"ל **אית** לן בירא כו' · הבאר הזה רמז ממקום ששואבין ישראל רוח הקודש כדאמרינן שמחת בית

עין יוסף

נו והכוונה בזה ששאלוהו עוד הפעם בדרך רמז שמאבדין הזמן כאלו מלוה אותה ויפרע לו בעוה"ב והזמן הולך וכלה ואינו משיג עוד ואף מה שעמל בזה עדן לא קיבל · והשיב להם בדרך מליצה שהשכר הוא אחר העמל ובסופו יקבל חלקו בשלימות ע"י עזר מעשיו כי לפום צערא אגרא : **הי נינהו** · אלו הן דברי כזב ורוח · והכוונה בזה שאחרי שראו כי הוא מחזיק בדעתו (האמיתית) והם כחשו בזה אחר שאין בכח אדם לדעת זאת מי יאמר שאמת הוא · על כן שאלוהו לפי דבריך אמור לנו א"כ מהו גדר השקר אחר שהדבר האפשרי שאין עליו מופת הוא דבר אמת אצלך · והוא הבין רמיותם ואמר בם ההיפך שהצלחת העוה"ז שידמה האדם שיעשה פרי למעלה מעמלו [שזה כדמות הלידה] הרי זה כמו שמספרים שהכודנייתא ילדה בהצלחה גדולה עד שתלו לה עוד כסף רב בצוארה : **בסילתא** · בשליא · ור"ל שאח"כ שאלוהו היתכן לגוף הכלה שיחיה נפשו · ואם שנחשבת למלח הקיים אבל במות הגוף היא כמילחא סריא ולעג עליהם אתם שואלים על הנפש הקיימת אם היא סריא א"כ מוכרחים למלוח בשליא דכודנייתא שכבר השאיל הצלחת עוה"ז לכודנייתא ובמה אתם מחזיקים חיות הנפש בדברי הנ"ל אשר אין זה מסוגה וכמליצת חז"ל על הנפש משל לבת מלך כל מה שאתה נותן לה איננה חביבה לה למה שבת מלך היא והם שאלוהו גם זאת לא נאמין שזה תקונה אחר שאין זה מסוגה והשיב להם אם כן איך תדמו שתסרח ותמות במות הגוף אח"כ התחילו ללעוג שאי אפשר להיות לנפש בלי גוף כי הרי זה כבונה ביתו באויר והראה להם באמת איך שזה בכח איש אשר רוח בו והתחיל ללעוג עליהם עתה כאשר אני מראה אתכם הדבר הזה : **אפיקו לי לבנא כו'** · כלומר כאשר אתם רואים שיש בכח האדם לעשות כן בחייו בחנו והתבוננו האמצעיים בזה והמה השיבו ומי איכא דמצי לאסוקי התם כלומר כי אין זאת בכחם והשיב להם ומי איכא דמצי למבני ביתא בין שמיא לארעא · ר"ל ואם כן לא תבינו איך לבנות בנין הנפש כמוה : **אמר להו מציעותיה דעלמא היכא** · בזה התחילו ללעוג על חכמי התכונה בדמותם כי אין בכח אנוש למדוד אותה

חדושי גאונים

[א]מהרש"א ד"ה כודנייתא · פרק מקום שנהגו (נ"ד ע"א) : [ב] שם ד"ה מציעותא דעלמא · (פ' א"ט כ"ט ע"א) :

ולאחור כד' מאות שנה והוא המזלה על גלגל המזלות ההולךוב כד' מאות שנה ולזה כוון ר' יהושע שנודע שהיה תוכן גדול כדאמרו בהוריות דף י' כוכב אחד יש שעולה לשבעים שנה ומתעה את הספנים ועיין מהרש"א בחדושי אגדות שם וזה שרמז להם אכלו גבאי בספינתא והיינו שאני מבין ותוכן גדול בזה · ויש להעמיק יותר שנודע שהעוה"ז נמשלה לספינה שמשוטטת בים כמ"ש המליץ בבחינות עולם העולם הזה ים זועף והנה אם הים זועף נאבד הספינה ואם הולך כדרכו יעבור בשלום וכמו כן אם יזכה אדם יעבור בשלום ואם לא יזכה יטבע בים המבוכם והתאוות מתגברות עליו : **האי מאן** דבעו אתתא ולא יהבי ליה מאי חזי דאזל להיכא דמדלי מינה שקל סיכתא דלה לתתאי לא עאל דלה לעיל עאל אמר האי נמי מתרמיא ליה בת מזליה · ולפענ"ד עפמ"ש במדרש חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב כל יתיצב לפני חשוכים ודרשו זה משה שהתיצב לפני השם : וכל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה· ושמעתי מפי דודי הרה"מ הגדול מ' יוסף נאטנזאהן נ"י שעינינו רואות שיש איש שיוכל לחוות דעתו בענינים עמוקים עלות ותחבולות למלחמה ובענינים שפלים אינו יכול להבין כלל וכמו כן מהרע"ה היה לו לב רחב להתיצב לפני הקב"ה להבין דברי אלהים חיים · ובעניני בו"ד אמר מי אנכי כי

המתורגמן. א) ער מאנט. ב) ווערט פערדארבען. ג) לעהם. ד) בריינגט שטריק אונד מעסט. ה) דרעהט. פלעכט.

הטובה שהיו שואבין משם רוה"ק ונאמר כי אותי עזבו מקור מים חיים וא"ל הנה הבאר שהיה לכם הוא עתה חוץ מהעיר שלכם דהיינו חוץ מהעולם שכבר עלתה השכינה למרום בחורבן הבית כדאמרינן בעלמא [א]ואי אפשר לכם להוריד אותו הבאר שמחוץ לעיר אל העיר אבל בארות ומזלות של עובדיהן הוא בתוך העיר דהיינו בעולם כגלגל המקיף אשר משם יבוא להם שפע ברכתם והשיב אית לן חבלים חזקים להורידן אף מחוץ לעיר דהיינו ממרום וע"ד יעקב חבל נחלתו ואמרו במדרש לדיקים יירשו ארץ וגו' וכנגדן עמדו ז' לדיקים והורידו שכינה לארץ ואלו הן אברהם כו' עד וכתיב וירד ה' על הר סיני אבל לכם ודאי לא היה אפשר להוריד מחוץ לעיר דאין לכם לעשות רק חבלים פחותים עשוים מפארי שהן רשעי ארץ שנדמו למוץ המעורב בפארי וסובין · ועוד א"ל אית לן ריחייא דתבירא כו' · רמזו לו שהיה לכם לישראל רחים משלחן גבוה מיום שהייתם לו לעם כענין שאמרו[ב] שחקים שבו שוחקים מן לצדיקים וכל זמן שהייתם בארץ הייתם אוכלים משלחנו על ידי הקרבנות והרי עתה אתם גולים משלחן הזה כמ"ש[ג] ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ונשבר לכם ההוא ריחייא והשיב להן ברוכו כו' מהידוע כי הלדיק נמשל לגור כמ"ש אברהם ושרה טומטמין היו[ד] שנא' הביטו אל צור וגו' אביכם וגו' דר"ל אף שהיו טומטמין מבלי טבע ההולדה כצור הזה הביטו אליו שע"י מעשיהם הטובים נשתנה טבעם והולידו וז"ש ברוכו לן כו' · דודאי במעשיכם א"א

חבל מפארי אמר להו ומי איכא דמייתי בירא מדברא למתא) אית לן [א]ריחייא דתבירא חייטה (שקל פיסקא מינה שדא להו) אמר להו כרכו לי מינה גרדי ואחייטה (אמרו ומי איכא דיכיל למכרך גרדי מריחייא אמר להו ומי איכא דחייטי רידייא) מישרא דסכיני במאי קטלי ליה בקרנא דחמרא ומי איכא קרנא לחמרא ומישרא דסכיני מי הויא · אייתי ליה [ב]תרתי ביעי א"ל הי זוגתא חיורתא[א] והי זוגתא אוכמתי[ב] אייתי איהו תרי גביני א"ל הי דעיזא חיורתא והי דעיזא אוכמתי אמרו ליה ורציצא דמיית בביעתיה בהי נפקא רוחיה אמר להו בהיינו דעאיל אמרו ליה אחוי לן מנא דלא שוי לחבליה אייתי בודיא[ג] פשטוה לא הוה עייל בתרעא אמר להו אייתי מרא[ד] סתרו היינו מנא דלא שוי לחבליה · אייתינהו כל חד וחד

חייטה · תפור אותה: בריכו לי גרדי מינה · הוליאו לי ממנה חוטין כדרך הגשים שמוליאין חוטין מן הבגד ותופרים אותו בהן: גרדי · פרנס"י: משרא דסכיני במאי קטלי לה · ערוגת סכינין במה גוזזין וקוללין אותה: זוגתא · תרנגולת: ורציצא דמית · אפרוח שמת בתוך קליפתו: אחוי לן מנא דלא שוי לחבליה · הראנו כלי שאינו שוה הפסד שהוא מפסיד: בודיא · מחללת: לא עייל בתרעא · שהיה ארוך ורוחב יותר מן הפתח: אייתו מרא · פוסיי"ר בלע"ז: וסתרו · בנין הפתח והכותל עד שיכנס: אייתינהו · למיכל בספינתא הואיל

לשנות טבע הגור ולעשות ממנו חוט אבל לדיקים שלנו שבכל דור שנמשלו לגור הם בעלמם החוט לתפור ריחייא הנשבר כמ"ש [ה]ג' פרנסים טובים עמדו להן לישראל המן בזכות משה הבאר בזכות מרים הענן בזכות אהרן והן היו לנו חוט המשולש לתפור הריחייא להיותנו זוכין משלחן גבוה וכ"ה בכל דור כמ"ש [ו] בר' חנינא בן דוסא כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני כו' · ועוד א"ל מישרא דסכינא כו' · ר"ל דיש לכם הרבה מונעים אשר מונעים אתכם מלבוא אל השלמות והן הן הסכנות והלרות שבכל דור ודור שנדמו למישרא דסכינא המונעים האדם מלילך למקום מנוחתו דרך שם והשיב להם ע"פ מ"ש בפ"ק דב"ק[ז] משלחי רגל השור והחמור כל העוסק בתורה ובג"ח זוכה לנחלת יששכר דכתיב ביה חמור גרם וכיוסף דכתיב ביה עמים ינגח יחדיו וגו' והיינו שע"י ג"ח ותורה נבוא אל השלמות שמלילים אותנו מהלרות והסכינים בקרן השור לחמור כיוסף ויששכר או שרמז להם על קרנו של המשיח וחמור ע"ש עני ורוכב על החמור שהוא ילילנו מכל המונעים שלנו להגיע אל השלמות · ועוד אייתו תרי ביעי וא"ל הי זוגתא כו' · ע"ד שאמרו בשמעתין תרנגולת לכ"א יום וכנגדו בלוז ואמרינן שרמז ירמיה מקל שקד אני רואה שהם כ"א יום מי"ז בתמוז עד תשעה באב והם רמזו לו ימים אלו בזוגתא אוכמתא ע"ש הגלות ולפי שיש עוד כ"א ימי סליחה ושמחה מיו"ט ראשון של ר"ה עד כ"א תשרי שהוא הושענא רבה יום גמר החתימה כדאיתא במדרשות והוא שרמז לו בזוגתא חיורתא גם כן ע"ש ליבון עונות וכך א"ל הרי תרי ביעי שהתולדה מב' זוגתא הן כולם לבנים ואין ניכר איזה מהשחורה ואיזה מהלבנה כן אין לכם היכר כי מקרה אחד יקרה את כולן שהפורענות והטובות שוים בימים בשיעור אחד זה כזה כ"א יום הן ואין כאן מקום תקוה לכם והשיב בדוגמת זה עיזא אוכמתא כו' · הן ב' שעירים שהביאו ישראל ביוה"כ החיורתא היא שהיתה לה' והאוכמתא שהיתה לעזאזל והגבינה שהיא התולדה מהן שניהם לבנים שגם השעיר לעזאזל היה מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר ונשא השעיר וגו' כמ"ש[ח] שהיו קושרין בההוא שעיר המשתלח חוט של זהורית וכיון שהגיע למדבר היה מלבין וכן הוא הענין בב' זוגתא שהיו שניהם תולדותם לכ"א יום ותולדות שניהם היה בילים לבנים כי הנה ב' שיעורים כ"א יום ג"כ תולדותיהם שוין בליבון כי כמו שהכ"א ימים שמר"ה עד הושענא רבה תולדות ליבון עון וכפרה עליהן הן כן גם ימי כ"א יום פורענות מי"ז בתמוז עד תשעה באב היה תולדות ליבון עונות כי הלרות ויסורין מכפרין כמ"ש הגלות מכפר · ועוד א"ל ורציצא דמית מהיכא וכו' · שאלו הכופרים לא האמינו בהשארות הנפש אבל האדם קונה שלמות שלו בעוה"ז וע"כ אמרו הגם שיש לכל איש מישראל דביקות נפשו באלהים בהיותו חי בבוא משיח להשלים שלמותו אז במעשים אבל רלילא שהם כלל ישראל בגלותם שכל ימיהם בלרה ע"ש והיית אך עשוק ורלוץ כל הימים שהוא מת בגלותו מה שלמות יגיע לו בתורתו ובמעשיו ולהיכן רוחו ונשמתו נפיק להשיג שלמותו והשיב להם ע"פ אמונת תורתנו דמהיכן דעל הנשמה ר"ל שהנשמה היא נלחית לפי מעלתה דמהיכן דבאה דהיינו מתחת כסא הכבוד להתם נפיק במותו כמ"ש והיתה נפש אדוני לרורה בלרור החיים שיש לה שם השארות נפש לזמן התחיה ועוד א"ל בסוף דבריהם בענין האמונה באחרית הימים שהעידו עליהם הנביאים שיאבדו כל העובדי כוכבים וישראל ישארו לחיים וע"ז דימו ישראל לכלי שפל כמ"ש נבלע בגוים ככלי אין חפץ וגו' דר"ל דבעובדי כוכבים נבלע כך אבל הוא יתברך ב"ה חפץ בהם שקראם ארץ חפץ ונאמר כי חפץ ה' בך ואמרו כל הגוים שזה החפץ לא שוי חביליה שהעולם מלא כזה מהם יאבד בשביל ישראל כאשר יורו הנביאים ע"ז · והשיב להם אייתי כל חד בודיא כו' · הם כלים שפלים אשר העובדי כוכבים נמשלו בהם שנמשלו לקש שנעשו מהם המחללות השפלים האלו והן ודאי אינן שוין חבילייהו לסתור האדם את ביתו בשבילם אבל עמו ישראל שהם חפץ וכלי חשוב בעיניו יתברך ברוך הוא כמ"ש ואתם תהיו לי סגולה מכל העמים וגו' דימה אותם לכלי סגולה וחביב הניתן באולר מכל העובדי כוכבים שאינן רק ככלים פחותים שאין האדם חס ליתנן באולר וראוי בשביל חפץ וכלי [ט]כזאת החביב ונתון באולר שיסתור האדם ביתו להשיגו כן ראוי שיסתור ויאבד יתברך ב"ה כל העובדי כוכבים שבעולם בשביל ישראל החביבים וסגולים לו מכל העמים וה' יראנו נפלאות מתורתו אמן:

עין יוסף

ענף יוסף

אמרי כריכו לי מינה גרדי ואחייטה · עי' פרש"י · הוכרח רש"י לפרש שמוליאין חוטין מן הבגד דהיה קשה לו למה אמרו שקל פיסקא מינה אולם אמרו שקל פיסקא סתם לכך אותה ולהביאה · ומה יענה לאוילים כמוהם אם לא על דרך לענ:

פרש"י כדרך הנשים כו' אך קשה מאי קמ"ל הגמ' בזה ומאי נפקא מינה אם הפיסקא היה מינה או לאו מינה · אך אפשר שהם רמזו בריחיא תבירא על התורה כי התורה נקראת רחיים כמ"ש ז"ל (סוכה ברש"י קבלת פסוק בשפל קול הטחנה) א"ר שמואל נמשלו ישראל לטחינת הרחיים מה רחיים אינן בטלות יום ולילה אף כאן והגית בו יומם ולילה ובטיות שאללם תורתנו הקדושה היא רק פיסקא פיסקא ואין לה התחברות רק מה שחז"ל למדו סתום מן המפורש ע"י י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ולולא זאת אין בנו אפילו מגוה אחת המבוארת כל לרכה בתורה שבכתב וזה שאמרו אית לן רחיא דתבירא הייטיה ירלה האם תוכל לתפור הרחיים הנשברים עד אשר שבר אל שבר יתחדיו ידובקו שקל פיסקא מ'נה כו' רמז להם שיש לנו ראיה מן התורה גופא שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' ודרשת והגידו לך את הדבר המשפט ולומר כריכו לי מינה גרדי על שם הכתוב כחוט השני שפתותיך ירלה שהתורה בעלמה לוה לנו להאמין בדברי חז"ל והם אמרו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם כפי שהיה מקובל אליהם: מישרא דסכיני · שדה שעיר שניתן לו הברכה על חרבך תחיה במאי קטלי לה כמה יוכלו לנלח אותם אמר להו בקרנא דחמרא בקרן עוז של מי ביבוא על החמור · ושאלו ומי איכא קרני לחמרא הלא אם יהיה עני ורוכב על החמור. לא יהיה לו כח מלד עלמו להפיל אותם לפניו ע"ז השיב להם ומישרי דסכיני מי הויא לעולם הלא אם יתמהמה עד עת שתכלה כח זכות מעלמם יפלו בנופלים וירום קרן עוז של רוכב על החמור (פרדס החכמה):

[א]מהרש"א ד"ה אית לן · כדאמרינן בעלמא · (ר"ה ל"א ע"א): [ב]שם ד"ה אית לן ריחיא · שאמרו (חגיגה י"ב ע"ב): [ג] שם בא"ד כמ"ש (ברכות ג' ע"א): [ד] שם בא"ד אברהם ושרה טומטמים היו · (יבמות ס"ד ע"א): [ה] שם ד"ה כרוכו כמ"ש ג' פרנסים טובים (תענית ט' ע"א): [ו] שם בא"ד כמ"ש ברחב"ד (ברכות י"ז ע"ב): [ז] שם בד"ה מישרא · כפ"ק דב"ק (י"ז ע"א): [ח] שם ד"ה אייתי · שהיו קושרין כו' · (יומא סז ע"א):

יד יוסף

א עיין איכה רבתי פרשה א: ב עיין איכה רבתי פ"א

חדושי גאונים

אלך אל פרעה והיינו שלא הרגיש בנפשו כח לדבר בפני המלך ודפח"ח · וזה לדעתי המלילה כאן דנודע שבעל ואשה מכונים בשם חומר וצורה והאשה הוא החומר ובעי אתתא ולא יהבי ליה שבשם לא הבין ואזל להיכא דמדלי' מיני' ומבין מעניני הלורה יותר וע"ז השיב שנמלא לפעמים סיבתא דלה לאתתי לא עייל ולעילאי עייל · וע"ז אמר האי מתרמי לי' בר מזלי' והיינו שבתחלת הלידה הוכן בטבעו לזה ולא להשפל ממנו: גברא דאוזיף וטרף מאי חזי דהדר אוזיף · אמר להו אזל גברא לאגמא קטל קמא טונא ולא מלא ביה והדר קטל ומנח עלייהו עד דמתרמי ליה אינשי דמדלי' ליה הכוונה שאל אחרי שהקב"ה ברא אדה"ר ולא יכול לעמוד בו ויתעצב אל לבו אשר ברא אדם בארץ והביא המבול מאי חזא דהדר אוזיף להעמיד עולם חדש וע"ז השיב דד"א כך דבתחלה לא מני קאי ואח"כ מנא איכא דמדלי' ליה ונח מלא חן בעיני ה' והעמיד עולם חדש: אימא לן מילי דכדיבא אמר הוה לן כודנייתא וילידא והוה תלא בי' פתקא וכתב

המתורגמן. א) איינע ווייסע. ב) איינע שווארצע. ג) מאטטע געפלאכטענע שטראה צו לעגען אונטער דיא פיס. ד) האק.

וחד כי חזי שיתין ביסתרקי[א] סבר כולהו חבראי להכא אתו א"ל לספונא שרי ספינתך בהדי דאתי אייתי עפר מעפריירו דף ט ע"א כי מטא לבי בליעי (אית ביה תלת צילמין חד מטי ידיה ארישא וחד מטי אליביה ובתרא דכולהו מחוי בידיה לאחוריה) שקל כוזא[ב] דמיא מבי בליעי כי אתא אוקמינהו קמי קיסר וחזנהו דהוו מענו א"ל לאו הני אינהו שקל מעפריירו שדא עלייהו אקשו לאפי מלכא א"ל כל דבעית עביד להו אייתו הנהו מיא דאתי מבי בליעי שדנהו בתיגרא אמר להו מליוה להאי ואיזילו לכו מלו שדו ביה קמא קמא הוה קא בלע להו מלו עד דשמוט כתפייהו (וכלו) [ובלו] ואזול :

דף יג ע"א [[א]משנה] מצות היבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום :

עד כמה פרק רביעי

דף כט ע"א [[ב]משנה] הנוטל שכר לדון דיניו בטלים וכו' : גמ' מנה"מ אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא (דברים ד) ראה למדתי אתכם וגו' מה אני בחנם אף אתם בחנם תנ"ה כאשר צוני ה' אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם ומניין שאם לא מצא בחנם שילמד בשכר ת"ל (משלי כג) אמת קנה (ואל תמכור) ומניין שלא יאמר כשם שלמדתיה בשכר כך אלמדנה בשכר ת"ל אמת קנה ואל תמכור :

ו דף ל ע"ב ת"ר הבא לקבל דברי חברות[ג] אם ראינוהו שנוהג בצינעא בתוך ביתו מקבלין אותו מיד ואח"כ מלמדין אותו ואם לאו מלמדין אותו ואח"כ מקבלין אותו רשב"י אומר בין כך ובין כך מקבלין אותו והוא לומד כדרכו והולך :

ז דף לא ע"א [ת"ר רבנן וכולן [ג]שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית דברי ר"מ רבי יהודה אומר חזרו במטמוניות אין מקבלין אותן בפרהסיא מקבלין אותן איכא דאמרי אם עשו דבריהן במטמוניות מקבלין אותן בפרהסיא אין מקבלין אותן ר"ש ור' יהושע בן קרחה אומר בין כך ובין כך מקבלין אותן משום שנא' (ירמיה ג) שובו בנים שובבים]: שם ת"ר בראשונה היו אומרים חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחברותו פירש אין מקבלין אותו חזרו לומר פירש הרי הוא ככל אדם רב הונא בר חייא איצטריכא ליה שעתא הוה קא עייל גביה רבה ורב יוסף ות' זוגי דרבנן

שמע

רש"י

וחכינהו והיה מביאן אחד אחד בפני עצמו ומכניסו לחדר : וכי חזי שיתין ביסתרקי · סבר כל חברי לחדר זה יבואו : א"ל · ר' יהושע : לספונא · רב החובל : שרי ספינתך · התר ספינתך ולך : לבי בליעי · מים שבאוקינוס שבולעין כל מים שנופלין בו ומביאין אותם עד התהום ופולטות אותן [והיינו] דכתיב (קהלת א) והים איננו מלא: דהוו מענו · מעונים ושפלים [לפי] שלא היו בארצם: אקשו · העיזו פניהם ודברו קשות את המלך כשהריחו את ריח ארצם והיו סבורים להיות קרוב לארצם : בתיגרא · בכלי ל"א בתיגרא בחבית: דשמוט כתפייהו · נשמטו פרקי שכמם : ובלו ואזול · כלו והלכו לאבדון : עכשיו מצות חליצה קודמת · שהמיבם את יבמתו שלא לשם מצוה פוגע באיסור אשת אח :

מה"מ · דאין נוטלין שכר על הוראה ות"ת שילמד: אמת · תורה : שנוהג בצנעא · קודם שקבל בפניו היה נוהג עליו דין חברים בצנעא שאין לחשדו ולומר לפנים הוא עושה : מקבלין אותו · שנחזיקנו בחבר וכנאמן לכל (דבר) [דבריו] : [וכולן שחזרו בהן . סיפא דהך ברייתא דלעיל הוא דקתני הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד וכן כהן שקיבל עליו דברי כהונה חוץ מדבר אחד וכן בלוי שקיבל עליו דברי לוייה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו שנא' המקריב את דם השלמים וגו' בזמן שהכהנים עושין רצונו של מקום מה כתיב בהם חלקם נתתי אותם מאשי וכשאין עושין רצונו של מקום מה כתיב בהן מי גם בכם ויסגור דלתים וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותם עולמית כו' בתוספתא דמס' דמאי בפרק האורז במקומו מותר בחלת אנטוכיא : עשו דברים במטמוני' . שלא חיללו שם שמים בפרהסיא מקבלין אותם]: גבאי . ממונה למלך לגבות מס מישראל : פירש · מן הגבאות: איצטריכא ליה שעתא · שהיו צריכים חכמים לשאול ממנו הלכות :

תוספות

[מה אני בחנם וכו']· ומה שנוהגין עכשיו ללמוד תורה בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטלה דמוכח דמניח כל עסקיו ומשא ומתן שלו מישתכרא דחשיב מוכח יותר מקרנא דתהי חמרא ושקיל זוזא ועוד בקטנים שרי מטעם שימור ושכר פיסוק טעמים כדמוכח פ' אין בין המודר (לז.):

[וכולן שחזרו בהן כו' . פ"ה בפרק קמא דע"ז (דף ז) אגזלנים ועמי הארץ קאי שחזרו מרשען למוטב וזהו תימה למה אין מקבלין אותם דמשמע דאין תקנה לעשות עם הארץ [חבר] שמקבלו עליו דברי חברות כו' ועוד דלשון עולמית משמע שכבר קבלו פעם אחרת ועוד דאר"י חזרו בהו במטמוניות אין מקבלין אותן שאם חזרו למוטב במטמוניות ולא בפרהסיא אין מקבלין אותו וכי זו ירא שמים בסתר ואומר ר"ת דקאי ארישא דקתני בתוספתא דדמאי בפ' שני עם הארץ שקיבל עליו דברי חברות כו' עובד כוכבים שקיבל עליו דברי חברות כו' גר שקיבל עליו דברי תורה כו' כהן שקיבל עליו כהונה כו' לוי שקבל עבודת לוים כו' והדר קתני וכולן שחזרו בהן כלומר שחזרו לסורם וקלקלו מעשיהם אין מקבלין אותן עולמית כיון דלא יוכלו לעמוד בה ר' יהודה אומר במטמוניו' כלומר שחזרו לסורם במטמוניו' ובגלוי נזהרין על דברי חברות אין מקבלין אותן שגונבין דעת הבריות ואין עושין אלא לפנים אבל אם לגמרי קלקלו מעשיהם אף בפרהסיא מקבלין אותם כשישוב דכשהוזרין חזרה לגמרי*) : איכא דאמרי עשו דבריהם במטמוניות . שהכרנו בהם מתחלה קודם שחזרו לסורם שהיו נוהגין דברי חברות אף בסתר מקבלין אותם כשישוב אבל אם לא הכרנו בהם מעולם שעשו דברי חברות כי אם בפרהסיא ובצינעא לא היו נזהרין היטב אין מקבלין אותם שגונבי דעת הבריות הם] :

*) סד"א עם ד"ה א"ד . (רש"א) :

מהרש"א

[רב הונא ב"ח אילטריכא ליה שעתא כו' עיין פרש"י ועי"ל דאילטריכא ליה שעתא מחמת דבר מה להיות גבאי וק"ל] : ר"י ור"ש אומרים בין כך וכו' שנאמר שובו בנים שובבים· לפי פרש"י ניחא דמייתי גם שעשה עבירות בפרהסיא דהיינו שובבים קאמר קרא שובו לקבלו אבל לפי' התוס' שעשה דברי חברות בפרהסיא לא ידענא

יד יוסף

א יבמות דף לט ע"א: כתובות דף כד ע"א: ב נדרים דף לז ע"א: ג ע"ז ז ע"א תוספ' דדמאי פ"ב :

חדושי גאונים

דאסיק בי' אגא מאה אלפא זוזי אמרו ליה וכודנייתא מי ילדה אמר להו הי ניהו מילי דכדיבא והוא תמוה מאי זו שאילה וכודנייתא מי ילדה אחרי שאלו ממנו מילי דכדיבא אמנם נראה לפמ"ש בחדושי לתורה פ' בלק לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה והיינו שיש שקר ויש כזב ושקר הוא דבר שישנו במציאות רק שהוא שקר וכזב הוא דבר שאין לו מציאות כלל והוא מלשון אשר לא יכזבו מימיו שהוא הפסקה וז"ש שהקב"ה לא ישקר ולא יכזב והארכתי בזה ולבאר דברי התרגום שם ואגם הם רצו לנסות אותו אם מבין בשמות הנרדפים וע"ז אמרו אימא לן דמילי דכדיבי שהוא דבר כזב · וע"ז הראה להם ההבדל שבין שקר לכזב שבמ"ש כודנייתא ילדה זה כזב שאין לו מציאות כלל ותלא ליה פתקא זה היה יכול להיות במציאות אבל שקר הוא זה יכול להיות וזה אין לו מציאות כללי וזה היינו מילי דכדיבי ודו"ק : מלחא כי סריא במאי מלחינן לי' בסולייתא

אהבת איתן

מה אני בחנם אף אתם בחנם · כתבו התוס' וא"ת ושוחד לא תקח דכתב רחמנא ל"ל כו' · לכאורה לא הקשו מידי דהא איצטריך לא תקח לגאו דאי ממה אני בחנם לא משמע רק עשה וכס"ג אמר בכ"ד · וי"ל דס"ל להתוס' דהיינו דוקא היכא דלקי על הלאו אבל היכי דלא לקי אלאו לא אמר דאתא קרא ללאו והכא לא לקי אלאו דלא תקח שוחד דהרי ניתן להשבון כמ"ש בס' החנוך פ' משפטים

עיון יעקב

ר"י ור"ש אומר בין כך ובין כך מקבלין אותו שנאמר שובו בנים שובבים · כתב מהרש"א אבל לפי התוספות שעשה דברי חברות בפרהסיא לא ידענו מאי ראיה מהאי קרא ויש לומר דה"ק שובו בנים שובבים בכל ענין שעשו תשובה משמע מדכתיב שובבים לשון רבים וכדאמרינן בעלמא שובו בנים שובבים חוץ מאחר שידע את רבונו ומכוון למרוד משא"כ שאר אנשים מקבלין בתשובה יהיה התשובה איך שיהיה אין נועלין דלת בפני השבים : פירש הרי הוא ככל אדם · ומ"מ צריך לקבל עליו דברי חברות כבתחלה וכ"פ הרמב"ם פ"י מהל'

אמר הבונה הנוטל שכר לדון כו' · אמת ולדק הוא כי היה מן הנאות ללמוד וללמד תורה בחנם כי בחן וחסד נתנה לנו ה' יתברך ולימדה משה עבדו לכל ישראל וממשלה למים מה מים חנם לעולם אף התורה תהיה כן אמנם בצוק העתים וקשין מזונותיו של אדם יש לנו לסמוך על דברי התוספות אם אין לו להתפרנס או נוטל שכר בטלה ולא מבעיא בקטנים לשכר שימור ופיסוק טעמים · וכן במורי הוראה ורבני הקהלות כי לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן · ורואה אני שאפילו על מרע"ה אמרו פ' אין בין המודר א"ר

המתורגמן . א) שטיהלע · קיססען צום זיטצען . ב) איין קרוג . ג) פראַמע געזעלשאפט .

קטר להו · קשר ותיקן להם: ת' תכתקי · כסאות: יזיל לחשיבותיה · ילך לחשיבות אחר החשיבות שבחר לו להיות מוכם ואנו לא נלך אללו: הדרי בי · מגבאות: סרסיה · שמעיה: אמרה בבי מדרשא · לאחי פירוקא דאמר בגמרא לעיל: מאן עקץ· מי הוא שעקלני ונשכני שלא אמרה משמי: ליעקציה עקרבא · שמתא: דובבות · נעות והנאה היא לו שדומה כחי: כומר ענבים · שאוספן בכלי אחד ז' או ח' ימים כדי שידחקו ויתבשלו: החשוד על דבר · כהנים חשודים על הבכורות: לאחזוקינהו · בחשודים מי אמר ר"מ חשוד לדבר א' חשוד לכל התורה כולה היכא דמוחזק לן דעובר על דבר אחד: כלום חלקנו בין [כהן] חבר · לכהן עם הארץ ומי חשידנא אנא למישדי ביה מום בכוונה ככהן עם הארץ: הן · חלקנו ולא חשידת: בעלי תריסין · מגינים תלמידי חכמים הנלחמים במלחמתה של תורה: היאך אעשה · איני יכול להכחישו: אלמלא אני חי והוא מת · הייתי יכול להכחיש ולומר לא אמרתי: היאך יכול החי להכחיש החי · ודאי כך אמרתי וחוזרני בי: עמוד · שתוק: עינימו · יצא רשע לתרבות רעה מרוב שומן שבעינו ושומן העין בלבן הוא: עשר אמות · קס"ד באמה שלו: בעל מום · דגופו גדול מזרועותיו דהא כל אדם אין גופו אלא ג' אמות באמתו: באמה של קרש קאמינא · דהיינו עשר אמה באמה של קרשים דאורך הקרשים לא נמדד באמתו של משה והא דאמרינן בפ"ק דלעיל (דף ח.) אחת יתירה על של משה [חלי] אצבע לאו בשל משה ממש קאמר דהאי של משה היתה יתירה מאד על

שמע דקא אתו קטר להו ת' תכתקי לסוף שמעו דנעשה גבאי שלחו ליה יזיל ליה לחשיבותיה יזיל ליה לקדמותיה שלח להו הדרי בי רב יוסף לא אזל רבה אזל רב יוסף אמר תנינא פירש אין מקבלין אותו רבה אמר תנינא חזרו לומר פירש הרי הוא ככל אדם:

כל פסולי פרק חמישי

ח שם ע"ב (רב בר אידי) [ר' אידי] סרסיה[א] דרב ששת הוה שמע מיניה אזל אמרה בי מדרשא ולא אמרה משמיה שמע רב ששת איקפד אמר מאן עקץ ליעקציה עקרבא[ב] ורב ששת מאי נפקא ליה מיניה [ג]דאמר רב יהודה [אמר רב] מ"ד (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לדור בשני עולמים אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעוה"ז דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי [ב]כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר וא"ריצחק בר זעירא (ואמרי לה א"ר שמעון נזירא) מאי קרא (שיר ז) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים כבומר[ג] של ענבים מה כומר של ענבים כיון שאדם נוגע בו דובב אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר:

דף לה ע"ב א"ל רב פפא לאביי לר"מ דאמר החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו וקאמר ר"מ החשוד על דבר אחד חשוד לכל התורה כולה כהני ה"נ דלא דייני דינא והכתיב (דברים כא) ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע [דף לו ע"א] אימר דאמר ר"מ לחששא לאחזוקינהו מי אמר:

ט שם רבי צדוק הוה ליה ההוא בוכרא רמא ליה שערי בסלי נצרים (של) [כייליה ערובה] ערבה קלופה[ד] בהדי דקא אכיל איבזעאי[ה] שפותיה אתא לקמיה דרבי יהושע א"ל כלום חלקנו בין חבר לע"ה א"ל ר' יהושע הן בא לפני ר"ג אמר לו לאו והלא רבי יהושע אמר לי הן [ג]א"ל המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כיון שנכנסו בעלי תריסין לבית המדרש עמד השואל ושאל כלום חלקנו בין חבר לע"ה א"ל ר' יהושע לאו א"ל ר"ג והלא משמך אמרו לי הן יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר היאך אעשה אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת עכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה ר"ג יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו (כל העם) לחוצפית המתורגמן עמוד ועמד:

על אלו מומין פרק ששי

דף לח ע"ב [פיסקא] איזהו תבלול לבן הפוסק את הסירה וכו' · ר' יוסי אומר לבן נכנס בשחור הרי זה מום שחור ונכנס בלבן אינו מום שאין מומין בלבן אמר רב מ"ט דר' יוסי דכתיב (תהלים עג) יצא מחלב עינימו תרבא דעינא איקרי עינימו סתמא לא איקרי:

מומין אלו פרק שביעי

דף מד ע"א אמר רב [א]מרע"ה עשר אמות היה שנאמר (שמות מ) ויפרוש את האהל על המשכן מי פרשו מרע"ה פרשו וכתיב (שם כו) עשר אמות ארך הקרש א"ל רב שימי בר חייא לרב א"כ עשיתו למשה בעל מום דתנן גופו גדול מאבריו או קטן מאבריו א"ל (רב) שימי באמה של קרש קאמרינן:

יצא מחלב עינימו · לפי הדרש לבן שבעין קורין חלב כדפירש בקונט' שהם שומן העין ור"ל שילא הרשע לתרבות רעה מרוב שומן שבעינו אבל פשטיה דקרא ר"ל שיולא העין ובולט לחוץ מרוב שומן שבתוכו:

מהרש"א

מה ראיה וק"ל: [מ"ד אגורה באהלך גו' · מבואר יבמות פ"י]: עד שיכנסו בעלי תריסין כו' · עי' פרש"י ובערוך פי' כמשמעו שמלכי יון מפקידים על כשיאי ישראל לעזור אותן וכו' ע"ש וכן משמע בפ' תפלת השחר שאמר דלא ליתי עבדי ר"ג ולצערו רבנן וק"ל:

א יבמות דף נו ע"ב סנהדרין ל ע"ב: ב סנהדרין שם שה"ר פ"ז ירושלמי ברכות פ"ב ומסכת שקלים: ג ברכות כז ע"ב: ד שבת דף נג ע"א נדרים דף לח ע"א:

חדושי גאונים

דכודנייתא ומי איכא סולייתא לכודנתא ומלאה מי שריא · הכוונה לענ"ד דהנה מלה ברית עולם בזה מולא כל הקרבנות ואם חלילה הקרבנות בטלים והיה חלילה בטל והרב העולם וז"ש מלחא כי סריא היינו מה נעשה בזה לאחר שחרב בהמ"ק וע"ז השיב ע"ד מ"ש הרב בעל העקידה פרשת תצוה שאף שהמקדש חרב בכ"ז התפלה במקום קרבן הוא וקיים לעד · וז"ש מלחא מי סרי והיינו שלא יתבטל: בני לן ביתא באוירא דעלמא· אמר שם ותלה בין שמיא לארעא הכוונה שהם שאלו אחר שהנביא אמר שמים כנגד תבלה וכו' היכן תהיון קיימים אחרי כי לא יהיה יסוד וע"ז אמר שם ותלא בין רקיע לארעא היינו שיהיה לנו שם אף אחרי שיחרב העולם והיינו שא"א בשום חכמה ופעולה אנושית לעשות כן רק אנחנו בשם ה' נעשה כן ויהיה לנו עמוד חזק: מציעתא דעלמא היכן הוא וכו' · הכוונה שאלו המרכז האמיתי היכן שאין איש יוכל לדעת הנקודה הפנימית והאמצעי האמיתית שבפנימי ג"כ יש

אהבת איתן

וכה"ג משמע ממ"ש התוס' בר"פ איזהו נשך דמש"ה לא מוקי התם לאו דלא תגזול לגזל גופי' ולעבור עליו בלאו מלבד איסורא דילפינן לגזל מביזייא דריבית ואונאה משום דלא לקי אלאו דגזל ע"ש והרי מביזייא לא מצ"ל אזהרה ללאו כלל דהא אין מזהירין מן הדין כמ"ש תוס' שם ורק לאיסורא בעלמא ואפ"ה אמר דמשום לאו לחוד לא בעי לאוקמי קרא כיון דלא לקי עלי' ·

עיון יעקב

שפתותיו דובבות בקבר · עיין בחידושינו פרק האשה רבה דף צ"ו: בא לפני ר"ג א"ל לאו · כי ר"ג אזיל לטעמו שס"ל דאף ת"ח אינן מוחזקים בכשרות מטמאי משכב ומושב: לפיכך לא הכניס כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח ולכן כשהעבירו את ר"ג נוה ר"א שיכנסו הכל מה"ט: א"ל ר' יהושע לאו · שינה ושיקר בשביל השלום וכבוד הנשיא ר"ג וכה"ג מלינו

הבונה חמא ב"ח בתחלה לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנא' כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך יהא אף כתיבתן שלך יהא ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל · וסוף אוקמוה בפלפולא בעלמא שנתן לו למשה לבדו פלפולה והוא נהג בו טובת עין ונתנה לישראל · יהי מה לא לחנם לגמרי היתה כיון שקבל מאת ה' שכר פסולתן של לוחות עשיר היה והיה לו במה להתפרנס ולא הוה שייך ביה ג"כ שכר בטלה וכבר תשובה גלחית בראיות נכונות השיב פה מפיק מרגליות הרב אברבנאל

המתורגמן. א) איין דינער. ב) ווער עס בייסט מיך זאלל איהו איינע איידעקסע בייסען. ג) צו פרעסטע. ערהיצטע · ד) אין קערב פאן אבגעשיילטע ווידען. ריטער. ה) געשפאלטען.

י שם ע"ב **תניא** משתינין מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים ומעשה באחד שבקש להשתין מים ולא השתין ונמצא כריסו צבה[א] · שמואל איצטריך [ליה] בשבתא דריגלא נגדו ליה גלימא אתא א"ל לאבוה א"ל איתיב לך ת' זוזי וזיל הדר עובדא למאריה את אפשר לך דלא אפשר ליה מיסתכין: מר בר רב אשי איצטריך אגודא דגמלא[ב] אישתין אמרי ליה חמתך קא אתיא אמר להו באונה · ותיפוק ליה משום עלוקה[ג] בשותת · ת"ר ב' נקבים יש בו באדם אחד מוציא (מים) [שתן] ואחד מוציא זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום בשעה שאדם נצרך (ומשתין) אם נקבו זה לתוך זה נעשה עקור · אר"ש בן לקיש מ"ד (דברים ז) לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך אימתי לא יהיה בך עקר בזמן שבבהמתך אריב"ל לא יהיה בך עקר שלא יהיה ביתך עקור מן התלמידים עקרה שלא תהא תפלתך עקרה לפני המקום ואימתי בזמן שאתה משים עצמך כבהמה:

דף מה **תנן התם** א רוב בנינו ורוב מנינו של מת אע"פ שאין בו רובע טמאין · ת"ר [איזהו רוב בנינו שני שוקים וירך אחד הואיל ורוב גובהו בגדול] ואיזהו רוב מנינו קכ"ה א"ל רבינא לרבא תנא מנינא אתא לאשמועינן [קמ"ל כדתניא חסר שאין בו אלא מאתים ויתר שיש בו מאתים ושמונים וא' כולן עולין למנין קכ"ה זיל בתר רובה דאינשי] א"ר יהודה אמר שמואל מעשה בתלמידיו של ר' ישמעאל ששלקו[ד] זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך בדקו ומצאו בה רנ"ב אמר להם שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים[ה] וב' דלתות תניא ר"א אומר כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר (ש"א ד) ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה ר' יהושע אומר כשם שדלתות לבית כך דלתות לאשה שנאמר (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ר' עקיבא אומר כשם שמפתח לבית כך מפתח לאשה שנאמר (בראשית כט) ויפתח את רחמה [לר"ע קשיא דתלמידי ר"י דילמא איידי דזוטרא אתמוחי מתמח[ו]] :

[שם ע"ב] **פיסקא** יתר בידיו וברגליו (שש ושש כ"ד ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלין) א"ר יצחק ושניהם מקרא אחד דרשו (ש"ב כא) ותהי עוד מלחמה וכתיב (שם) ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש מר סבר בגנותיה משתעי[ז] מר סבר בשבחיה משתעי וכו' תניא אמר רבי יהודה מעשה באדם אחד שבא לפני רבי טרפון יתר בידיו וברגליו שש ושש

רש"י

על אותה של (קרש) [קדש] שתקן מסה: **ואין שותין מים** · דדרך ת"ח להיות לנוע באכילה ושתיה אבל להטיל מים לא ליהוי לנוע שאם ימתין יסתכן : אצטריכא ליה · להטיל מים : **בשבתא דריגלא** · ל' יום קודם הרגל דשואלין ודורשין בהלכות הרגל כדאמרינן במגילה (דף ד') : **נגידו ליה גלימא** · פרסו סדין בינו לבין העם : **הדר עובדא למאריה** · דרוש שאסור להמתין להטיל מים עד שיצא לו לניעות : **את הוא דאפשר לך** · לפרוס סדין שחשוב אתה ואי ליצטריך איניש אחריכא דלא איפשר ליה וימתין עד שילכו העם ויסתכן ויהא עקור : **חמתך** · חמותך : **באונה** · אפילו בתוך אונה הייתי מטיל [מים] אם לא היה לי מקום אחר קודם שאמתין וכ"ש בפניה : **ותיפוק ליה משום עלוקה** · דקתני לעיל שביקש להשתין ולא השתין ונמלאת בטנו צבה ממאי דמשום המתנה ה"ל דילמא עלוקה שתה שקורין סנגושו"ה לפיכך צבה כריסו : **בשותת** · שאינו יכול להטיל מים יפה לאחר כן אלא שותת טיפין טיפין דודאי מחמת עכוב שהן הוה ליה : **בזמן שבבהמתך** · שתהיה עצמך כבהמה שלא תהא לנוע בהטלת מים : **שלא תהא תפלתך עקורה וכו'** · כשתתפלל על בניך תהא נשמעת תפלתך : **כבהמה** · שלא תמתין מלהטיל מים : [**הואיל ורוב גובהו בגדול** · דזהו רוב הגובה באדם גדול שאינו נכנס באברים דשני שוקיים וירך א' הוי רוב גובה הגוף בלא הראש דלגבי בנין המת לא חשיב ראשו בברייתא דאהלות דקתני איזהו בנינו השוקיים והירכים הגוף והשדרה כ"א הואיל ורוב בנינו בגודל גרסינן והכי לישנא דתוספתא בגודל בגובה] : **מנינא אתא לאשמועינן** · בתמיה דכיון דרמ"ח אברים הם פשיטא דרובא הוי קכ"ה : [**חסר שאין בו אלא מאתים** · שנבראת חסר בכל יד ובכל רגל ב' אצבעות דהיינו ח' אצבעות ובכל אצבע יש ו' עצמות הך מפרש במס' אהלות הרי חסר מן האצבעות מ"ח ולא נשתיירו אלא מאתים ויתר שיש בו רפ"א כגון אשה שנבראת יתירה ד' אצבעות בכל יד ורגל והרי ד' אצבעות יתירין הוי כ"ד עצמות יותר ובאשה יש ב' צירין ושתי דלתות ומפתח כדאמרינן לקמן הרי כ"ט אברין יותר הוסיפן על רמ"ח ותמלא רע"ז וד' הנותרין לא ידענא היכי מיתרמי דודאי אין בכל אצבע אלא ו' עצמות סך הכל לא שורש ולא ענף והכי מפרש באהלות : **כולן עולין למנין קכ"ה** · כל אלו יתירין הטובין לאברים ועולין למנין קכ"ה ושמעינן מינה דאף על גב דקכ"ה לא הוי רובא דידיה דהא רפ"א היו לו אפ"ה הוי קכ"ה רובא וגבי חסר נמי אע"ג דהוי רובא דידיה [ק"א] אפ"ה לא חשיב רובא אלא קכ"ה] : **צירים** · קרדונ"ש :

מהרש"א

א"ל באונה כו' · פרש"י אפילו בתוך אונה הייתי מטיל כו' עכ"ל ועי"ע דקאמר באונה כלומר דהיינו מן הצד ולא כנגדה כדלקמן הך אתתא לא תיקום להדיא באפי ינוקא ואגיסא לית לן בה ואפילו אתתא קאמר כמ"ש התוס' לקמן וק"ל : **אימתי לא יהיה בך עקר בזמן שבבהמתך כו'** · דלפי פשוטו ה"ל למכתב לא יהיה בך ובבהמתך עקר ועקרה להכי קאמר דעקר ועקרה לא קאי אלא אבך ובבהמתך בזמן שבבהמתך וריב"ל דדריש דלא יהיה ביתך עקור מן התלמידים וכו' · דלפי פשוטו מלת בך מיותר דלא ה"ל למכתב רק לא תהיה עקר ועקרה ועוד דכולה קרא יתירה הוא דכבר כתיב וברך פרי בטנך וגו' שגר אלפיך וגו' דבכללו ודאי שלא תהיה עקר ועקרה בבהמתך וע"כ דרשו מיניה עקר מן התלמידים דהיינו שיהיה לימודך עושה פירות בתלמידים הגונים וכן תפלתך עושה פירות ונשמעת ומלת ב"ך רמז בזה שהלימוד ותפלה תלויה בכ"ב אותיות התורה כמ"ש בנגילה ונשמחה ב"ך וגו' · ואימתי בזמן שאתה משים כו' עי' בתוספות ובחידושינו במס' חולין וק"ל :

כל

עין משפט / יד יוסף

א אהלות פ"ב מ"א:

חדושי גאונים

שנימי יותר וע"ז השיב שלא יוכל לעמוד על מרכז האמיתי רק השם לבדו : **אמרו ליה** אית לן בירא בדברא עיילי למתא אייתי פארי שדא להו כו' · הכוונה לענ"ד שרמזו לו על הבאר שחפרו עבדי יצחק ורבו עלי' וסתמום והוא רומז לשני בתי מקדשים שחרבו וע"ז אמרו אייתי לן בירא למתא היינו אם תוכלו לבנות המקד' השלישי וע"ז אייתי פארי ושדי לסו אמר להו אפשלי לי חבלי דפארי ועיילי והיינו ע"ד שאמרו ממארי רשותך פארי אפרע והיינו כעת אין לנו רק פארי לפרוע ואם נזכה לעשות חבלים או נעיילים : **אית** לן רחייא דתבירא חייטי שקל פתקא מינה שדי להו · אמר להו כריכא לי מינה גרדא ואחייטה ופירש"י הוציאו לי ממנו חוטין כדרך אנשים שמוציאין חוטין מן הבגד ותופרין אותו והיינו שרמזו לו שאחרי שישראל חטאים מאד לא ישובו עוד להיות לעם וע"ז השיב שגם בעבדותינו יש בינינו אנשים שעושין מצות ומע"ט ובזה יפדה אותנו מכל צרותינו : **מישרא** דסכינא במאי קטלא ליה בקרנא דחמרא · הכוונה שהעובדי כוכבים עומדי' עלינו בחרבות ורמחים ורוצים לבלעינו במה נוכל להם · וע"ז השיב בקרנא דחמרא שעם הדומים לחמור בזה נגאל אותם וע"ז אמרו מי איכא קרנא

אהבת איתן

וא"כ מבמע דס"ל להתום' דכ"ש דלא אמרינן דאתא קרא לעבור בב' לאוין היכא דלא לקי וכ"כ הטורי אבן בפשיטות בריש ר"ה · אך בחידושי שם הארכתי והוכחתי מכמה מקומות דאף היכא דאין כ"מ למלקות אמר דאתא קרא לעבור בב' לאוין וא"כ כ"ש דאמר דאתא לעבור בלאו א' אע"ג דאין כ"מ למלקות ולפ"ז ל"ק כלל קושיי' תוספות דכאן :

עין יעקב

בר' יהושע פ' השלום שמפליג מאד במדת השלום ע"ש : **משתינין** מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים· פירש"י דדרך תלמידי חכמים להיות לנוע באכילה ושתיה ועיין בתוספות ולולי דבריהם הייתי מפרש סוגיא דש"ס בענין אחר דהא דאין שותין מים בפני רבים קאי גם כן אהלו מים דמיירי מקודם היינו לשתות מי רגלים דאדם דמותר משום רפואה אפילו לחולה שאין בו סכנה ולית חשש משום בל תשקצו כמבואר בי"ד סימן פ"א וע"ש בש"ך ס"ק ג' מ"מ אין לשתותן בפני רבים כיון דמאוס ואית ביה משום בל תשקצו לשתות בפני רבים : **שלא** יהא ביתך עקור מן התלמידים · לפי פרש"י נ"ל דאם אינו משים עצמו כבהמה בהטלת מים יהא ביתך עקור מן התלמידים שלא יבואו ללמוד אצלו שידאגו

עין יוסף

ר שש ושש עשרים וארבע · כלומר אפילו היו אצבעות ידיו ואצבעות רגליו שוין שבכל יד ובכל רגל יש שש ושש אפ"ה חכמים פוסלים וכ"ש אם היה בידו

הבונה

הבונה ז"ל בפירושו על מסכת אבות לארגז החכמות הרב הגדול רמב"ם ז"ל על לעקתו כי גדלה מאד בפירושו על משנת ר' צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום וכו' על חכמים שנוטלים חוקם מיחידים וקהלות והראה כן ע"פ הדין וכן מסברא ישרה שנתמעטו לבבות הדורות מכבוד יראי ה' והחכמים ואילו היה עתה חכם ורב תוכחת עניים ושכלר או נפת וירצה להנהיג קהל תהיה חכמת המסכן בזויה ונמאסת עיין הדברים במקומם כי הם נאותים על המימרא שלפנינו : תניא ר"א אומר כו' · אין לאשה בחמות דעתה עליה ותתגאה אם נבראו לה ד' אברים יתרים על האיש כי הוסמו צירים ודלתות לצורך ונתת הולאה מן השער : יתר בידיו כו' · מה שנאמר באיש מדון שאמרו היותו אחיו של גלית הפלשתי על היות אצבעות ידיו ורגליו כ"ד בשלמא למ"ד דבגנותיה משתעי קרא ניחא לומר על רשע

המתורגמן

המתורגמן · א) געשוואלען. ב) איין שאַאר קאממעלן. ג) בלוטאיגעל. ד) אבגעקאכט. ה) אנגעלען. ו) ציהעט זיך אויס. ז) ערציהלטער.

וישש עשרים וארבע א"ל כמותך ירבו בישראל א"ל ר' יוסי משם ראיה כך א"ל כמותך יתמעטו ממזרי ונתיני מישראל :

[פיסקא הקפח [וכו' פסולים באדם] · תני רב זביד גבוה] איני והתני רבי אבהו מנין שהקב"ה משתבח בבעלי קומה שנאמר (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו א"ר פפא באריכא שמיטא סניא[א] אמר ר"ל גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהן תורן ננס[ג] לא ישא ננסת שמא יצא מהן אצבעי לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהם טפוח :

יש בכור פרק שמיני

יא דף נ ע"א א"ר חנינא כל כסף האמור בתורה סתם סלעין· דנביאים ליטרין · דכתובים קנתירין חוץ מכספו של עפרון שאע"פ שכתוב בתורה סתם קנתירין דכתיב (בראשית כג) ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר [א]ואיכא דוכתא דקרו לקנתירא תיקלא · א"ר [ב]אושעיא בקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה וזהבה של ירושלים עד שמצאו לו מקרא מן התורה שמותר דכתיב (יחזקאל ז) ובאו בה פריצים וחללוה[ג] וירושלים הויא רובא דעלמא אלא אמר אביי בקשו לגנוז דינרא הדריאנא טוריאנא שיפא מפני טבעה של ירושלים עד שמצאו לו מקרא מן התורה שהוא מותר שנאמר ובאו בה פריצים וחללוה :

מעשר בהמה פרק תשיעי

יב דף נה ע"א אמר ר' חייא בר אבא א"ר (יוחנן) [יונתן] למה נקרא שמו ירדן שירד מדן א"ל רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (יהושע יט) ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם [ד]ואמר ר' יצחק לשם זה פמיאס ותניא ירדן יוצא ממערת פמיאס :

שם אמר (ר' יודן) [רב יהודה] אמר רב כל הנהרות למטה מג' נהרות וג' נהרות למטה מפרת והאיכא [שם ע"ב] עינתא דמידליין אמר רב משרשיא הנהו סולמי דפרת נינהו והכתיב (בראשית ב) והנהר

רש"י

כמותך יתמעטו ממזרי ונתיני מישראל · כל ממזרים שבישראל יהיו כמותך ויהיו ניכרין שמטפה פסולה הן ולא ידבקו בהן: באריכא שמיטא סניא · דארוך הוא ודק שאינו עב לפי ארכו ולפי שדק הוא אינו יכול לסבול קומתו ונכפף ונראה כמי שחוליותיו שמוטות : בוהק · שלבן ביותר : טפוח · שחור כקדירה וחבירו בשלהי מסכת שבת (דף קמ.) ופקקו את המאור בטפיח :

ליטרין · מנין דהוא כ"ה סלעים : קנתירין · ק' סלעים בכל שקל : דכתיב עובר לסוחר · שבכל מקום שיש סוחרין מקבלין אותו בתורת שקלים : ואיכא דוכתא דקרו · לתקלא דידהו קנתירא שגדול כמדת קנטירא הלכך קנטירא יהיב ליה : מפני כספה [וזהבה] של ירושלים · שהיה בלשכה והוא של הקדש ואסור לזרים וכשלקחוהו נכרים ערבוהו עם זהבם : וחללוה · משמע כיון שבאו פריצים [חללוהו] נפק לחולין : הויא רובא דעלמא · בתמיה דעליה בעי למיתסר כל זהב שבעולם : דינרא הדריאנא טריאנא שיפא · אלו היו מטבעות ירושלים ורובן של אלו מירושלים בא : מדן · שם מקום : אתון · מדוקיא דשמא דירדן מתניתו לה: ממערת פמיאס · אלמא מדן אתי : כל הנהרות · שבעולם למטה חוץ מג' נהרות חדקל ופישון וגיחון שכל הנהרות שבעולם באים משם : עינתא דמידליין · עינות מים הנובעות בהרים רמים והנהו הוו גבוהים מפרת והיכי אתו מפרת : סולמי · מקלחין תחת הקרקע ועולין בהרים כמו סולם : והנהר

מהרש"א

כל כסף האמור בתורה סתם סלעים כו' · ר"ל כל שקל כסף סתם האמור בתורה סתם היא סלע ולא כאיכא דקרו לקנטרין תיקלא וכן הוא בהדיא בב"ר א"ר חנינא כל שקלים האמור בתורה סלעים כו' וכן מוכח דהא בדומיא דשקל כסף דעפרון מיירי אבל כסף סתם האמור בתורה ואינו מפורש ביה שקל אינו סלע אלא דינר כפרש"י בהדיא לקמן ובפ"ק דקידושין אך יש לדקדק לפי זה מאי קאמר דנביאים הוא ליטרין ולכאורה הכתוב ביחזקאל מכחיש זה דכתיב והשקל עשרים גרה כ"ה שקל וגו' המנה יהיה לכם והוא שיעור שקל של תורה וכ"ה שקלים הוא מנה של תורה שהיה כפול ועוד הוסיפו עליה שתות כמו שמפורש בפ"ק גם מה שא"ל הקב"ה ליחזקאל ומאכלך אשר תאכל במשקל כ' שקלים ליום וגו' ואי הוה שקל דנביאים ליטרא דהיינו כ"ה סלעים אין משקל עשרים שקלים לחם גר ליום אחד לאדם אחד דה"ל עשרים שקל כ' מנה של חול ושיעור אכילה של כל אדם הוא כ"ה סלעים שהוא מנה ולר"ע פרס דהיינו י"ב סלעים וחצי כמו ששנינו פ"ח דפאה ומפרש בירושלמי ואכלו בשעריך ושבעו תן להם כדי שישבעו וצ"ע ודו"ק: קנתירין כו' · פירש"י הכא מאה סלעים אבל בפרק הפועלים פרש"י קינטרין משקל גדול לענטניר ק' מנה עכ"ל וראיתי בתרגום ירושלמי ככר זהב טהור קינטר זהב דכי ויש לכוין בזה פרש"י דפ' הפועלים דככר של קדש כפול היה ק"כ מנה ואברהם ככר של קדש נתן לו ולפי שבאותו זמן עדיין לא הוסיפו שתות הרי ככר של קדש ק' מנה ומה שיש לדקדק עוד בזה עיין בחידושינו פרק הפועלים : בתוספות דינרא הדריאנא טוריאנא שיפא · פי' בקונטרס כו' שיפא שם המלך כו' עכ"ל היינו פי' בקונטרס במס' ע"ז פרש"י מיהו גם שם לא פירש שיפא שם המלך ע"ש : [למה נקרא שמו ירדן כו' · אע"ג דבימי משה נקרא ירדן ולא נקרא לשם דן עד שכבשו אותה בימי השופטים כמפורש בקרא מלינו דכתיב קרא לעתיד כדאמרינן פ"ק דכתובות חדקל הוא ההולך קדמת אשור כו' ומי הואי אלא דעתידה כו' ע"ש]:

יד יוסף

א ב"מ פז ע"א : ב ע"ז נב ע"ב : ג בנדרים סב ע"א סיים כיון שפרצוה נעשו חול: ד מגילה ע"א :

חדושי גאונים

לחמרא והשיב מי איכא מישרא דסכינא ורמז להם שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם : אייתי ליה תרתי ביעי אמרי ליה הי דזוגיתא חוורתא והי דזוגיתא אוכמתא אייתי הוא תרי גביני אמר הי דעיזי חיוורתא והי דעיזי אוכמתא · הכוונה שאמרו לו אתם מתפארים שאתם בני אל חי ואנחנו לא נחשבנו ורמזו לו שרבקה הולידה שני בנים עשו היה אדום ויעקב היה לבן ובעת בעונינו אין הבדל כ"כ שאתם מתערבים וא"א להכיר בין בני יעקב לבני עשו ויתכן יותר שבביצים יש קליפה החיצונה הוא לבן ובפנים הוא אדום · ולזה רמזו שיעקב ועשו היו תואמים וכמה נחשבתם יותר ממנו ועי"ז הראה להם גבינה ואמר להם הי דעיזי אוכמתא ע"ד שאמרו בשבת עיזי מסגי ברישא וע' מהרש"א שבת שם ורמז להם אתם מושלים בזה העולם ואח"כ יהיה נהורא : רציצי דמייא מסיכא נפק רוחא אמר להו כהאי דעייל · הכוונה שא"ל דישראל הם אפרוחים שמתו ואין אתם יודעים על מה אבדה הארץ וא"א להם לדעת במאי יתקנו · וע"ז השיב אנחנו יודעים ומבינים כמה הטאנו ונדע מה לתקן : אחוי לן מנא דלא שוה לחבלא אייתי בודיא פשטא לא הוה עייל בתרעא אמר אייתי מרא סתרי היינו מנא דלא שוה לחבלא·והכוונה ע"ן מה שפירשתי מ"ש במדרש אהיה אשר אהיה אהיה עמהם בשיעבוד זה אהיה עמהם בשיעבוד אחר א"ל משה דיה לצרה בשעתה א"ל כה תאמר לבנ"י אהיה

עיון יעקב

שגם להם ישהו כל כך בלימודם עד שיעקרו וכה"ג איתא ביבמות דף ס"ד וכולהו איעקרו מפרקיה דרב הונא ולפי תוספות הוא כפשוטו כי אין התורה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה והוא כתלמידיו של אברהם אבינו וגם תפלתו נשמעת כדאיתא בסוטה פרק קמא :

כל כסף האמור בתורה סתם סלעים דנביאים ליטרין · אפשר דבא לרמוז שכל מה שאתה מוסיף חכמה על חכמתך נכסיך מעליתין יותר ותוסיף עושר על עשרך וכן סדר לימוד תורה נביאים כתובים כי בריך רחמנא דיהיב לנו אוריין תליתאי וק"ל : וירושלים הוי רובא דעלמא · מזה נתיישב לי תמיהה גדולה שנתקשה לי בדברי הרמב"ם פ"ו מהל' מעשר שני דין י"א שפסק שם תיבה שנשתמשו בה חולין ומעשר שני ונמצא בתוכו מעות אם רוב מניחין מעשר הרי המעות מעשר ואם רוב מניחין חולין הרי חולין חולין מחצה על מחצה חולין עכ"ל ומקור דין זה הוא מש"ס דפסחים דף ז' ע"א ובאמת שם לא נזכר כלל מדין זה דמחצה על מחצה והסברא הוא לכאורה להיפך דמע"מ ספיקא הוי ואזלינן בדאורייתא להחמיר וכמו שפסק הרמב"ם עצמו דין י"ב מחצה על מחצה יאכל כחומרי שניהם וכן מעות הנמצאים בין חולין למעשר כדאיתא במשנה פ"ז דשקלים וצ"ע בפרעות על כל נושאי כליו של הרמב"ם שלא הרגישו עליו בזה אכן דברי הרמב"ם נכונים ויש להם יסוד ומקור מסוגיא זו דקאמר וירושלים הוי רובא דעלמא משמע דאי לא הוי רובא דעלמא רק מחצה על מחצה אזלינן להקל לענין זה מטעם דמצרפין מיעוט המעות שבירושלים של חולין עם המחצה שבשאר מקומות והוי רובא חולין ה"ה בתיבה זו שלא נמצא שם מעות מעשר שני דנתלה שהיה משם מצרפין לזה מעות מרובא דעלמא ואזלינן להקל דהוי חולין : אתון מהתם מתניתו לה ואנן מהכא · אפשר

עין יוסף

אחת חמש ובידו אחת שש דהוה מום טפי והלכה כחכמים (ברטנורה) : טפוח · שחור כקדרה · וכל אלו שלא יתמהו עליהם בני אדם ויסתכלו בהם וישלוט עליהם העין וכמו שבקשה חנה ונתת לאמתך זרע אנשים רבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ ולא קטן (ברכות פ"ס) :

הבונה כזה שבעל מום היה משונה באבריו אבל למ"ד בשבחו ר"ל שהיה חזק וגבור מכל שהיו אצבעות ידיו ורגליו שבפס חוזק המלחמה יתרים ועכ"ז הכהו יהונתן בן שמעי אחי דוד נמצא שבחו זו גנות לו ושבח ליהונתן וכן הדבר באיש זה שבא לפני ר"ט שרבי יהודה אמר שא"ל כמותך ירבו בישראל כלומר חזקים וגבורים ולרבי יוסי א"ל כמותך יתמעטו ממזרי ונתיני בישראל לפי שכל חסיר יתיר ואלוף מום הוא וכל מום רע :

המתורגמן. א) לאנג און דין איזט העסליך . ג) איין קארליג .

רש"י

הרביעי · (דבחד) [דכחד] מינייהו חשיב להו ולא אמרת דמיניה קאתו : הוא פרת דמעיקרא · הוא פרת הנזכר לעיל ונהר יוצא מעדן וגו' שהג' נפרדים ממנו : יובל שמו · של פרת ועל יובל ישלח שרשיו וגו' בעץ החיים משתעי קרא ועץ החיים בגן העדן הוא ופרת הוא המשקה גן עדן : פרין ורבין · שגדל ורבה בלא שום מטר : סהדא רבה פרת · [פרת] יורד מא"י לבבל וכשגשמים יורדים בא"י סהדא רבה הוי פרת בבבל שירדו גשמים במערבא לפי שגדל מחמת הגשמים : מערקת לבנה · שם מקום : חורין · ירק שלועזים ליטוג"א (כמו חזרת מספך מאכל : קלפין · עלין קליפות של עלין) : בבית המסס · (לנפיי"ל שכולו עשוי קליפות קליפות) [היינו אותן עלין קטנים] כמו שכבר עלמו שיש באותו המסס על בהמה בל"א מענקול"ט : על חודו · י"ו קרנות זו אצל זו עברו על עוביו (עץ שנפל שהיה עביו חד ועגול וכ"ש אם היה משופה בנסורת כעין נסר היה עדיין רחב יותר) : בר יוכני · עוף גדול : וטבעה ששים כרכים · אלבון ואלמון שלה : ומי שדיא לה · בר יוכני בילתה לאיבוד : והכתיב כנף רננים נעלסה · ודרשינן נעלסה נוטריקון במסכת מנחות בפ' ר' ישמעאל (סו:) נושא עולה ומתחתא נושא בילתה שאע"פ שכבדה היא יש בה כח לנושאה ועולה עד קנו ומורידה לשם בנחת מתחתא לשון ירידה וכן אמר הקב"ה לאיוב וכי ברכת כנפים משובחות לאותו בר יוכני שיש בכן כח כל כך שנושא בילה גדולה ומגביהה למעלה ומורידה בנחת בקינה אלמא דלא שדיא ליה : ההיא · בילה שנפלה : מוזרתא הואי · מוזרתא שאין אפרוח גדל בה והשליכתה מדעתה : הקרח הזה · ר"ע היה קרח דרבי יהושע בן קרחה רבי יהושע בר רבי עקיבא דאמרינן בשבועות שאל ר' יהושע בנו של ר"ע את ר"ע : סליק

גמרא

הרביעי הוא פרת אמר רב נחמן בר יצחק ואיתימא רב אחא בר יעקב הוא פרת דמעיקרא תניא רבי מאיר אומר יובל שמו שנאמר (ירמיה טז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל א נהרא מכיפיה מיבריך ופליגא דרב דא"ר אמי אמר רב מיטרא במערבא סהדא רבה פרת :

יג דף נז ע"ב העיד ר' ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה לפני רבי חורין שבמקומנו יש להם ששים רבוא קלפין (יתוש שבמקומנו יש לו ס' רבוא קלפין) בבית המסס[א] שלו פעם אחת נפל ארז [אחד] במקומנו ועברו י"ו קרנות על חודו פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ס' כרכים ושברה ש' ארזים ומי שדיא ליה והכתיב (איוב לט) כנף רננים נעלסה א"ר אסי ההיא מוזרתא הואי :

יד דף נח ע"א תניא בן עזאי אומר כל חכמי ישראל דומים עלי בקליפת השום חוץ מן הקרח הזה : סליק מסכת בכורות

מהרש"א

חורין שבמקומנו כו' פעם אחת נפל ארז כו' פעם אחת נפלה בילת כו' · הגם כי יש להאמין כל אלו הדברים כפשטן מ"מ ודאי דלא נכתבו בתלמוד רק להורות על המכוון בענינו כמ"ש באגדות בפרק הספינה ודסבי דבי אתונא ונראה בזה ע"פ מ"ש דיש בישראל שינוי ריבוי דעות במספר ס' ריבוא שהיו עם ישראל במדבר ולפי שיש בלדדי כל דעה לימין ולשמאל שהם לטהרה ולטומאה דימה אותם לחזרת שהוא חסא כדאמרי' פ' כל שעה[א] שתחלתו רך וסופו קשה רמז כי מתחלת דעותם לצד טומאה ולסופו לצד טהרה כי בקושי באו אליה וזהו שאמר כי יש לכלל ישראל ס' ריבוא קליפות הטומאה בתחלתה והיינו בבית המסס שלו מקום המאוס מלאה שקולים במצרים שהיה שם תולדותם שע"ז נאמר פרו ורבו וישרצו וגו' כשרצים הללו מר אבל סופן כשבאו למדבר לצד התורה שהוא לצד ימין כמ"ש מימינו אש דת וגו' · ושאמרו פעם א' נפל ארז כו' ועברו · כלפי מ"ש בנדרים[ב] דפלפול וחידוד של התורה לא ניתנה רק למשה אבל הוא בעין טוב נתן לישראל ולתלמידיו גם פלפול התורה וע"כ לא יבא שום תלמיד לעומק ושורש ענין בלי רב המלמדו כמו משה ליהושע ויהושע כו' וע"ז אמר כשמת משה שהוא הארז האחד שנפל אז אח"כ עברו עליו מדור לדור עד י"ו קרנות שהוא משל לי"ו דורות למקבלין זה מזה על חודו ופלפולו שניתן כבר למשה · ושאמרו פעם אחת נפלה בילת בר יוכני כו' · כלפי מ"ש פרק שתי הלחם [ג] שהתורה נמשלת לצפור טהור וכמ"ש בהך דפרק הספינה דחזינן ההי ציפרתא כו' ומדמה להתורה בכללה לצפור הזה בר יוכני שהוא גדול הערך כמ"ש בתורה ארוכה מארץ מדה וגו' והבילה ממנו היא דמיון הלוחות עשרת הדברות שהם כלל התורה וכמ"ש בשם רב סעדיה שכל התורה נכללת בעשרת הדברות וקאמר דפעם אחת נפלה וכו' דהיינו שבירת הלוחות בעון העגל וטבעה ס' כרכים וכו' · גוזמא קאמר כמ"ש התוספות בכמה דוכתין[ד] דמנין ס' בכל מקום לאו דוקא והוא משל לעולם כמה דורות כמ"ש[ה] שאין לך פקודה שאין בה מעון העגל וכן ושברה שלש מאות ארזים לאו דוקא אלא דכמה גדולים שנמשלו לארזים שנענשו בעון העגל וכמ"ש בבני אהרן דמתו מחלה בעון העגל ודמסיק ההיא מוזרתא היא בילה שאינה טובה ואינה עושה פרי רמז על הלוחות הראשונות שלא עשו פרי שלכך נשתברו לפיכך לא נאמר בהן טוב כמו שאמרו סוף פרק (הכונס) [שור שנגח את הפרה] [ו] מפני מה לא נאמר ט' בלוחות ראשונות כו' ע"ש ודו"ק :

עיון יעקב

אפשר דפליג אי מקרא נדרש לפניו ולאחריו או לא דלמאן דנפקא לן מירדן הדלי"ת נקרא לפניו ולאחריו : **העיד** ר' ישמעאל בן סתריאל · נראה דכ"מ בעדותו של דברים אלו שהם לכאורה דברים הנמנעים מלהיות כן ואמרינן בפרק שבועות שתים דף כ"ט איזו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם אם לא ראיתי גמל פורח באויר ואם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד קמ"ל דנשבע על דברים כאילו שראה דלא הוי שבועת שוא תזי מאן גברא רבא מסהיד עלה ועיין במהרש"א : **דומין** עלי כקליפת השום · לא שהיה מדבר בגנות חכמים וקרוב לזה מצאתי בעשרה מאמרות חלק ה' פי"א מהח"ד ועוד דאיתא בפרק כל היד האוכל שום קלוף שלן בלילה סכנה כן חכמי ישראל הם עליו כקליפת השום לפי שמרוב חריפתו לא היה אפשר לעמוד על סוף דעתו וכדאיתא בעירובין דף י"ג דלכך לא קבעו הלכה כר"מ שהיה אומר על טמא טהור ומראה פנים לכך חכמי ישראל הגינו עליו כמו הקליפה על השום שיתכוין להלכה חוץ מן הקרח הזה שהוא ר"ע שהוא דומה לעיקר השום שהשום עצמו והקליפה נתגדל ממנו כן רבי עקיבא הוא עיקר של תורה בעל פה כמ"ש בחידושינו במנחות דף כ"ט ולהכי אמרו שם שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות ואמרו חז"ל כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא :

עץ יוסף

יד כל חכמי ישראל דומין עלי כו' · ולכאורה קשה שבודאי אין ראוי לחסיד כמוהו ליחס לעצמו שום כבוד וכ"ש במקום שיש בזיון לאחרים מצד כבוד · וזה אפילו שיהיו הדיוטים וכ"ש כשהם חכמי ישראל ע"ה · אלא ודאי רוח אחרת עמו וכל כוונתו לא היה לרמוז לכבודו כלל אלא להלהיב לבות האנשים שיהיו דבקים בחשק התורה ושוקדים על דלתותיה תמיד כל מה שאפשר כי הנה הוא להיותו שוקד יומם ולילה זכה להיותו גדול בתורה והיה בוטח בעצמו שישיג האמת בכל הדינים וטעמים · ומצד שקידתו יותר מכל חכמי ישראל זולתו רבי עקיבא (מע"מ) · בשל"ה במס' שבועות דף קפ"א סוף ע"א כתב וז"ל מצאתי כתוב למה דמה חכמי ישראל לקליפת השום ולא בקליפת פרי אחר כגון קליפת אגוזים וכדומה ואין לומר משום דקליפת השום הוא יותר גרועה מכל שאר הקליפות הפירות כי אין השכל נותן דכולי האי שאין דומין כל חכמי ישראל קמיה ושיכוין הוא להגדיל כבודו ולמעט בכבודם כל כך · אלא נראה דהטעם הוא מפני חריפות השום שהיה בו יותר מכלם והם היו כמו הקליפה דעם היות שאין בקליפה אותו החריפות כמו בפרי הרי היא מעמדת הפרי ומקיימא אותו ככה הם היו בקיאים וחכמים בתורה ומעמידים חריפותו ולכך אמר כל חכמי ישראל דומין עלי דקדק בתיבת עלי שהיה שם אותם עליו לומר שלפי האמת הם עליו בחכמה אלא שהוא היה יותר חריף מהם שהוא השום והם הקליפה שעליו המקיימת ומעמדת השום עכ"ל : חוץ מן הקרח הזה · עי' רש"י ועי' בתוספות שהרבו להקשות על רש"י ומסיים ורבינו נסים פי' חוץ מן הקרח היינו רבי אליעזר בן עזריה דאמר בירושלמי שהיה קרח · ור"ת מפרש שם אדם ועיין תוספות שבת דף ק"נ ע"א ד"ה וריב"ק ותוס' ב"ב דה קי"ג ד"ה ומטו ותוס' פסחים דף קי"ב ד"ה לוה :

וגולה

[א] מהרש"א ד"ה חורין · פרק כ"ש (לט ע"א): [ב] שם בד"ה פ"א בנדרים (לח ע"א): [ג] שם בד"ה נפלה· פ' שתי הלחם (דף לט ע"ב): [ד] שם בא"ד כמ"ש תוס' בכמה דוכתי · (ב"ק נ"ג ע"ב ד"ה שיתין וכ"כ רש"י שבת דף ל ע"ב שיתין לאו דוקא): [ה] שם בא"ד כמ"ש סנהדר' (קב ע"א): [ו] שם בא"ד פרק הכונס (ב"ק דף נה ע"א):

יד יוסף · א שבת סה ע"ב נדרים מ ע"א :

חדושי גאונים

שלחני אליכם כו' ולא נודע מה החזרה שחזר בו וכי שייך חזרה בהקב"ה ופרשתי דהנה המתפקרים שאלו אחר שהקב"ה עשה נסים ונפלאות גדולות ואח"כ עזב אותנו בגלות ואיך יתכן שאדם עושה דבר שמחירו עשרת אלפים וישכור אותו בפעולה ריקנית · והשיב בעל עקידה שאדרבה מזה ניכר שעוד ישוב הקב"ה לרחמנו שאל"כ יהיה הפעולה ריקנית · וכזה פירשתי מ"ש כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וכעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל והיינו שבלעם הוכיח שא"א לבלוע ביעקב קסם ונחש להכות אותם אלילה שהרי א"ל הוציאם ממצרים כתועפות ראם לו והיינו כפרש"י בתוקף גדול בנסים ונפלאות גדולות אם כן א"א כשיבלוע נחש ביעקב וקסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל שיהיה הפעולה ריקנית · וזה כתוב במדרש אהיה בשיעבוד זה כמו שאהיה בשיעבוד אחר שאם לא כן יהיה הפעולה ריקנית ומשה רבינו לא הבין זאת וכך שאל למה תאמר להם שאהיה בשעבוד אחר לזה אמר כה תאמר להם לישראל אהיה עמהם והיינו שזה מרמז שלא תהיה הפעולה ריקנית ח"ו זה שרמזו עלי מגא דלא שוי לחבלא והיינו שיהיה ח"ו פעולה ריקנית והיינו שהקב"ה שעשה כל זה ועשה להם נסים גדולים ואחר כך נעשה כל הפעולה ריקנית

המתורגמן : א) איינע שטעללע אים בויך פֿאר דעם מאגען ·

מסכת ערכין פרק ראשון

דף ו ע"א **אמר** רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר רב האומר סלע זו לצדקה מותר לשנותה בין לאחר בין לעצמו בין אמר עלי בין אמר ה"ז · ת"ר [א]סלע זו לצדקה עד שלא באת ליד גבאי מותר לשנותה משבאת ליד גבאי אסור לשנותה [שם ע"ב] איני והא ר' ינאי יזיף ופרע שאני רבי ינאי דניחא להו לעניים דכמה דמשהי מעשה ומייתי להו · ת"ר ישראל שהתנדב מנורה או נר לבהכ"נ אסור לשנותה סבר ר' חייא [בר אבא] למימר לא שנא לדבר הרשות ולא שנא לדבר מצוה א"ל ר' אמי הכי א"ר יוחנן לא שנו אלא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מותר לשנותה :

אין נערכין פרק שני

א דף ח ע"ב **כתיב** (תהלים לו) צדקתך כהררי אל וגו' אמר רב יהודה אלמלא צדקתך כהררי אל מי יכול לעמוד לפני משפטיך תהום רבה · רבה אמר צדקתך כהררי אל מפני שמשפטיך תהום רבה · במאי קא מיפלגי בדר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא דאיתמר[ב] ר' אלעזר אומר כובש ור' יוסי בר חנינא אומר נושא רבה כרבי אלעזר ורב יהודה כר' יוסי בר חנינא : דף י ע"א **אמר** ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק [ג]י"ח ימים יחיד גומר בהם ההלל ח' ימי החג וח' ימי חנוכה ויו"ט ראשון של פסח ויו"ט (א') של עצרת ובגולה כ"א ט' ימי החג ח' ימי חנוכה וב' ימים טובים של פסח וב' יו"ט של עצרת מ"ש בחג דאמרינן כל יומא ומ"ש בפסח דלא אמרינן [שם ע"ב] כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא לא איקרי מועד ר"ח דאיקרי מועד לימא לא איקדש בעשיית מלאכה דכתי' [ד](ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון שירה ושאין מקודש לחג אין טעון שירה ר"ה ויוה"כ דאיקרו מועד ואקדוש בעשיית מלאכה לימא משום דר' אבהו [ה]דא"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים ישראל שירה לפניך בר"ה ויוה"כ א"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני והא חנוכה דלא הכי ולא הכי וקאמרינן משום ניסא פורים דאיכא ניסא לימא

תוספות

משבאת ליד גבאי אסור לשנותה · ודוקא יחיד אבל בני העיר רשאים כדמשמע בב"ב (דף ח) ורשאין בני העיר לעשות תמחוי קופה וקופה תמחוי ולשנותה לכל מה שירצו ודוקא לדבר מצוה כדאמרינן בשמעתין (דף כה) גבי ישראל שהתנדב מנורה או נר לב"ה והא דאמרינן בהשוכר את האומנים (ב"מ עח) מגבת פורים לפורים וכו' : **י"ח ימים** · הא דלא חשיב ערב פסח דאז ה"ל י"ט משום דלא הוי אלא במקדש לא חשיב ליה : **אמרו** מ"ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה ויוה"כ · אבל לא קאמר מפני מה אין אנו אומרים שירה משמע שמלאכי השרת אומרים שירה ולכך אומר ר"י דבר"ה ויום הכפורים אין לדלג והחיות ישוררו וכרובים יפארו :

מהרש"א

צדקתך כהררי אל אלו נגעי אדם כו'·ע"פ מ"ש פ"ק דקדושין[א] שדרש אבימי מזמור לאסף כו' ופרש"י קינה מיבעי ליה אלא שאמר שירה על שכלה הקב"ה חמתו על העצים והאבנים ומתוך כך הותיר פליטה כו' וכה"א כלה ה' חמתו ויצת אש בציון עכ"ל כמו כן קאמר הכא לדקה עשה הקב"ה שלא כלה חמתו על האדם בנגעיו אלא על הבתים משפטו תהום רבה שיהיו נגעים בהם נ' שבועות וק"ל : ר"א אומר כובש · פרש"י תופש מן העונות כו' לפי זה לא הוה כובש ונושא מענין אחד אבל בפ"ק דר"ה פירש רש"י כובש כף מאזנים של זכות ומכריעים את העונות יכבוש עונותינו יכרעו בו ע"כ ויהיה כובש ונושא שפיר מענין אחד ול"ל לפ"ז הא דקאמר רבה כר"א דה"ק לדקתך שאתה עושה עמנו לדקה מפני שמשפטיך דהיינו עונות מוכרעין על ידי שאתה כובש כף הזכיות למטה בתהום רבה ורש"י פי' בע"א הכא לפי פי' שיטתו כאן וק"ל : **א"ל** אפשר מלך וכו' וספרי חיים וספרי מתים פתוחים כו'·כדקאמר פ"ק דר"ה[ב] ג'ספרי' נפתחין בר"ה כו' לדיקים לחיים ורשעים למיתה ובינונים בכלל אם לחיים נכתבים ביוה"כ אם למיתה ובכלל ספרי חיים וספרי מתים הוא דקאמר הכא וק"ל : **וישראל** אומרים שירה · היינו שירת הלל אבל שירת אז ישיר אומרים בר"ה וביוה"כ דאינו אלא סיפור דברים שירה שאמרו משה וישראל וכה"ג כתבו התוס' די"ל בר"ה ויוה"כ והחיות ישוררו כו'דאינו אלא סיפור דברים

רש"י

[**לאחר** · להלוותה לאחר : **לעצמו** · לצרכיו ולאחר זמן ישלם] : **רבי** ינאי גבאי הוה ויזיף מעות הצדקה לצורכו ופרע: **דכמה דמשהי** · רבי ינאי דלית ליה זוזי למפרע ניחא להו לעניים: **דמעשה** · רבי ינאי לגבורא ואמר דלית ליה מעות לחלק לעניים וכופה אותם לצדקה ואיכא רווחא לעניים : [**מנורה** · כמשמעה : **נר** · קרויסוי"ל של כסף או של זהב] : **א"ר** יהודה אלמלא וכו' · כדמפרש לקמן במאי פליגי: **כובש** · כשהקב"ה שוקל מעשיו של אדם כשהן מחצה על מחצה תופש מן העונות וכובשן במצולות ים כמו שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו : **נושא** · נותן ידו למטה מן העונות וכובשן למעלה כדי שיכריעו הזכיות כמו שנאמר נושא עון ופלוגתא דרבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא במסכת ר"ה רבה דאמר כר"א והכי משמע לדקדק הבאה עלינו כהררי אל מפני שאתה כובש לעונות בתהום רבה ורב יהודה כר' יוסי [בר חנינא] והכי משמע אלמלא לדקתך שאתה מגביה העונות למעלה כהררי אל מי יוכל לעמוד בפניהם מפני שיהו מכריעין למטה עד תהום רבה : **ימי החג** חלוקים בקרבנותיהן· דפרי החג מתמעטין והולכין : **ר"ח** דאיקרי מועד · דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד בפרק בתרא דתענית (דף כט) תמוז דההוא שתא מליוה מליוהו דכתיב קרא עלי מועד : [**השיר** · הלל : **מקודש** · בעשיית מלאכה] :

מהרש"א

[א] ד"ה צדקתך פ"ק דקדושין (לא ע"ב):
[ב] ד"ה א"ל פ"ק דר"ה (יז ע"ב) :

יד יוסף

א תוספתא דמגילה פ"ב : ב ר"ה יז ע"ב : ג תענית כח ע"א מ"ס פ"ב : ד פסחים לה ע"ב : ה ר"ה לב ע"א :

חדושי גאונים

ת"ו · וע"ז השיב להם אייתי בודיא א"ל אייתי מגא וסתרו והיינו שהקב"ה שפך חמתו על העצים והאבנים ועי"ז יתכפר החטא שלא יהיה ה"ו פעולה ריקנית · אח"כ כי מטו לבי בליעי רמז הוא שרמז להם כפירש"י שכל מימות שבעולם נבלעים בים וכל"ז הים איננו מלא · ורמז להם שכל הכמתן וכל מה שטרחו להם בעוה"ז אך לחנם הוא וכו' כוו קא בלע להו מלו עד דסמיט כתפייהו ורמז להם כי הכמתן התבלע והנחנו בשם אלהינו נתהלך · (מהגאון המפורסם רשכבה"ג מרן יוסף שאול הלוי נאטנזאהן אבד"ק לבוב והגליל): (שייך לעמוד הקודם) **תניא** בן עזאי אומר כל ח"י כו'· מה שדימה חכמי ישראל דוקא לקליפת השום לא לזולתי מן הקליפות הוא מטעם שהחריפות שיש בשום יתר מבקליפה ובזה האופן אמר כי הוא דומה לרוב חריפותו כחריפות השום והם בערך אליו כערך חריפות הקליפה אל חריפות השום ואמנם שיכה אותם עליו דמהששם אותם בערך הקליפה המקיימת ומעמדת השום וכן עלו הם בחכמתם ובבקיאותם עליו ובהעמדתם התורה ומעמידין חריפותו ולכן אמר דומים עלי להורות שבאלו הדמיונות נתדמו הם והוא ואמנם הגירסא שיש בה כל חכמי ישראל לפני אינה נכונה כלל וכן יקוים זה הביאור ממאמר אביי פ' בכל מערכין ופרק בתרא

עיון יעקב

אלמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמוד לפני משפטיך תהום רבה · נראה דעיקר פלוגתא בהא דאמרינן בראשית ברא אלהים מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ואח"כ שיתף מדת הרחמים לפי זה משמע דמ"ד הוא קודם לרחמים וכן אמרינן בפ"ק דר"ה דף י"ז בשם אילפא ור"א בתחלה אמת ולבסוף חסד ובתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך ה' החסד · אכן לפי מה דכתיב ביום עשות ה' אלהים משמע כמ"ד שהקב"ה הקדים רחמים לרוגז כמו שאנו אומרים בפיוטים וא"כ ר' יהודה ס"ל כר' יוסי אלמלא צדקתך שאתה מקדים רחמים לרוגז שלא יכריע כלל הכף מאזנים מי יוכל לעמוד לפני משפטיך תהום רבה ורבה דס"ל כר"א דאזיל לשיטתו שמתחלה מדת הדין וכשרואה שהכף מכריע לחוב אח"כ ע"י מדת הרחמים כובש הכף שכבר הכריע לחובה וק"ל : **אמרו** מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה ויוה"כ · נ"מ למ"ש בשאלה זו ע"ד דאיתא בחולין דף צ"א שאין מה"ש אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה : **וספרי** חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה · הא

עץ יוסף

א ובגולה אחד ועשרים · אי' במדרש הנעלם וז"ל על פסוק שנים שנים באו אל נח אל התיבה אילין אינון יומין דמשלימין בהון הלל הגדול ע"ש · והמדרש הזה נעלם מאד והכוונה בזה הלא כבר נתנו סימן להשלמת הלל שסימנו בבט"ח ר"ל ב' ימים של פסח · ב' ימים של שבועות · ט' ימים של סוכות · ח' ימים של חנוכה · ואמרינן בעלמא כל מלין רמזה לנו הקב"ה באורייתא. והיכן רמיזא הכל ואתשוב שכאן רמוז שנים שנים באו אל נח · ור"ל שנים שנים דכפל קרא רמז לשני ימים לפסח ולשני ימים לשבועות באו מספרו ע' רומז לתשעה ימי דסוכות אל נח מספרו ממש חנוכה באלו הימים משלימין הלל (מהגאון מוהר"ר שמשון מאיסטרפאלי) :

מהרש"א מה שהחיות אומרים וק"ל : אין אומרים שירה על נס שבחו"ל וכו' · יש לתת טעם בזה לפי שכשנכנסו לא"י נתקדשה והקב"ה נקרא אלהי ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד כמ"ש הרמב"ן פרשת נצבים ע"ש והנס שם על ידו ולא ע"פ שליח וראוי לומר עליו הלל משא"כ נס שבחו"ל שנעשה ע"פ שליח או ע"י מלאך ורב נחמן דסבר לקמן כיון שגלו חזרו להתירן הראשון היינו משום דודאי כשישראל על אדמתן אין השכינה שורה אלא בא"י במקום קדושה ואין לומר שירה אלא על נס שבא"י אבל כשגלו הרי גם שכינה עמהם בחו"ל כדאמרינן עמו אנכי בצרה ויש לומר הלל גם על נס שבחו"ל ובפורים קריאתה זו הלילא וק"ל : צלצל היה וכו' והביאו אומנים מאלכסנדריא כו' ומכתשת היתה וכו' · לא קאמר הכא אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כדלקמן גבי מי שילוח דהתם בא לשנות המי שילוח מכמות שהיה מי השילוח וכתיב הכל בכתב מיד ה' וגו' אבל הכא מימי משה היה ולא באו לתקן אלא הפגם וכמו שהיה מתחלה בלא פגם אלא שהאומנים של אלכסנדריא לא ידעו לתקן וכה"ג אמרינן בפ' א"ל הממונה גבי מעשה לחם הפנים וקטורת דאומנים של אלכסנדריא ולא היו יודעים וק"ל: ועליהם אמר דוד נחושת ממורט נחושת ממורק כו'· ל"ע בהנהו תרי קראי דמלכים וד"ה כתיב ואת הסירות ואת היעים וגו' והנהו ב' כלים מפורש בהו אשר עשה חירם והכא קאמר דמימי משה היו ועוד דבהנהו קראי כתיב ואת הסירות ואת היעים כו' והנהו ב' כלים צלצל ומכתשת לא הוזכרו בו כלל ודו"ק : ועליהם הוא אומר וכלי נחשת מוצהב טובה שנים כו' · פ"ה בעזרא בכלים ששבו מן הגולה ולפי פשטיה שנים היינו ב' כלים אבל א"כ ה"ל למיכתב וכלי נחשת שנים או ושני כלים מוצהב וגו' אבל כתב שנים בסוף למדרש שנים חמודות כזהב אי כמר שהיה טוב כפול כזהב שהיה כל אחד ואחד שקול כפול כזהב מתוך חמודתו וחשיבתו ואי כמר שהיו שניהם שקולים כזהב שהיה נחשת טוב כל כך שהזהב לא היה שקול ושוה אלא כשנים מהם ור' נתן דריש מיניה שנים שהיה כ"א כפול דהיינו ב' צלצלים וב' מכתשות ודו"ק : שילוח היה מקלח וכו' צוה המלך והרחיבוהו כדי כו' · ירצה ע"פ מ"ש פ"ק דכריתות[א] שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו אל גיחון וגו' והוא מעין השילוח כת"י וזה המלך חשב אם יתרבה מימיו ומשיכתו יותר תימשך מלכותו והראו

א לימא אמר רב יצחק לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ · מתקיף לה רב נחמן בר יצחק והרי יציאת מצרים דנס שבחו"ל הוא ואמרינן הלל · כדתניא עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו א) כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה רב נחמן אמר קריאתה זו הלילא רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש אנן ולרב נחמן דאמר קריאתה זו היא הלילא והתניא משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה כיון שגלו חזרו להיתירן הראשון :

שם ת"ר ב אבוב ב) היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה צוה המלך וציפוהו זהב וקולו לא היה ערב נטלו את ציפויו והיה קולו ערב כמו שהיה · צלצל ג) היה במקדש של נחשת היה והיה קולו ערב ונפגם ד) ושלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו ולא היה קולו ערב נטלו [את] תקנו והיה קולו ערב כמו שהיה · מכתשת ה) היתה במקדש של נחשת היתה ומימות משה היתה והיתה מפטמת ו) הבשמים נתפגמה והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוה ולא היתה מפטמת [כמו שהיתה] נטלו [את] תיקונה והיתה מפטמת כמו שהיתה אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון ונתפגמו ולא היה להם ארוכה ז) ועליהם אמר דוד (מלכים א ז) נחשת ממורט (דה"ב ד) נחשת (ממורק) [מרוק] ועליהם הוא אומר (עזרא ח) וכלי נחשת מוצהב [טובה] שנים חמודות (מזהב) [כזהב] רב ושמואל חד אמר שניהם שקולים כאחד של זהב וח"א כל אחד ואחד שקול כשנים של זהב תני רב יוסף ששניהם שקולים כאחד של זהב תניא ר' נתן אומר שניים היו שנאמר שנים אל תיקרי שנים אלא שניים :

ב שם תני רשב"ג (אומר מי) שילוח היה מקלח ח) מים בבאיסר וצוה המלך

רש"י קריאתה· קריאת המגילה: חלק · קלוף: דק · גילדו דקה : צלצל · ב' כלים מכים זה על גב זה וקולן דק וקורין להם צנב"ל : מפטמת את הבשמים [שבה היו כותשין סממני הקטורת והיה קולה צלול ומפטמת הבשמים] יפה ונותנת בהם ריח דאמרינן בכריתות (דף ו) השוחק אומר היטב הדק הדק היטב שהקול יפה לבשמים: ב' כלים· צלצל ומכתשת : נחשת ממורט · דק שיכולין לקפלו: ממורק· צלל לוייסנ"ע: שניים · ב' צלצלים וב' מכתשות : (שילוח · נהר) : בבאיסר · שלא היה מימיו נובעים אלא כצנור קטן שאינו רחב אלא כמוציא איסר ואעפ"כ היה מוציא מים

תוספות

ועליהם אמר דוד נחשת ממורט · פ"ה על הנחשת שמוציא בהם מיהו קשה דהאי קרא בשלמה במלכים דכתיב נחשת ממורט ובד"ה (ב ד) כתיב נחשת (ממורק) [מרוק] מאי קאמר ועליהם אמר דוד ונראה לר"י דה"ג ועליהם אמר קרא נחשת ממורט נחשת ממורק :

[א] מהרש"א ד"ה שילוח · פ"ק דכריתות (ה ע"ב) :

יד יוסף
א מגילה יד ע"א :
ב תוספתא פ"ב :

חדושי גאונים

דעירובין ובקדושין פרק ראשון שאמר הריני כבן עזאי בשוקי טבריא ופרש"י הריני מזומן להשיב בחריפות לכל מי שישאלני כבן עזאי שהיה עוקר הרים ולא היה בימיו כמותו ובפרק קמא דקדושין פרש"י כבן עזאי שהיה חריף גדול (דרש משה) : והרי יציאת מצרים דנס שבחו"ל הוא ואמרינן הלל וכו' · ועי' בטו"א במגילה י"ד ע"א דמקשה מאי פריך מיו"ט הראשון של פסח שאומרים הלל דלמא לאו משום נס אומרים אותו אלא מפני שהוא מועד מידי דהוי בר"ה ויוה"כ דפריך הגמ' דנימא הלל מחמת שהם מועדים והנראה באמת בכל המצות שאנו עושין מן הראוי הוא להזכיר יציאת מצרים שהוציאנו ממצרים שהיינו שם עבדים וכהיום אנו עובדים להקב"ה · ולכן ג"כ על קידוש של ר"ה אנו אומרים זכר ליציאת מצרים · ומן הראוי הוא שיאמרו הלל על כל מצוה אך חז"ל לא רצו לתקן שבכל מצוה יאמר הלל כי הדבר שנאמר בתמידות אינו חביב כ"כ ולכן לא תקנו כי אם במועדים שנאמר הלל והלל הוא על הנס שעשה ה' עמנו שהוציאנו ממצרים ופריך הגמ' הלא העיקר ההלל הוא מטעם שהוציאנו ממצרים והוא נס שבחוץ לארץ · והטו"א תירץ דקאי על ההלל שבליל פסח דזה לא הוי מחמת המועד אלא מחמת יציאת מצרים· (עין אליהו):

עיון יעקב

דאמר ספרי החיים הוא לצדיקים שלא לצורך דזה הוא טובה והצ"ל בקיצור ספרי המתים פתוחים לפניו דמזה עיקר הקושיא וי"ל דלפעמים אף החיות שנתוסף לרשעים הוא לרעתם להאבידם מעוה"ב לגמרי כי יש רשע מאריך ברעתו והכל נעשה כשהמלך יושב על כסא דין ומה"ט כשהקב"ה ייעד השכר בשילוח הקן וכיבוד אב ואם באריכות ימים נקט גביה ביום שכולו ארוך : **שאין** אומרים שירה על נס שבחו"ל · עיין במהרש"א טעם הדבר ועי"ל כי אם אנחנו בארץ אויבינו בכל רגע ורגע נעשה לנו נסים כדכתיב ואף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם לכך אין אומרים הלל וכדאיתא בשבת דף י"ג אם באנו לומר אין אנו מספיקין ואין שוטה נפגע עיין שם ורמז לדבר איך נשיר שיר ה' על אדמת נכר : **וצוה** המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו חזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים · עיין במהרש"א ונראה דמה"ט נמשלו לימוד תורתנו כמעין המתגבר כדאיתא

אמר הבונה מתקיף לה רנב"י כו' · מאמר זה הביאו בע"י בפ"ק דמגילה ששם נאמר אגב גררא ולהיות לו מקום מוכן פה יותר לפי הנראה דהכא עסקי גופא באיזה ימים יש לגמור בהן ההלל רציתי להביאו אלא מימרא דלעיל שהעריכוהו לחנוכה למימר ביה מלתא · וזה כי בכח גדול ובסברא חזקה ותקיפה מתקיף לה ר"נ למה אומר הלל גמור בחנוכה על תקנת חכמים מנצחון מלחמה ואין אומר אותו כלל אפילו בדלוג בפורים שהוא תקנת נביאים מרדכי ואסתר שאחז"ל מגלת אסתר ברוח הקדש נאמרה על הנס ממיתה לחיים והקשה למי שאמר שאין אומר שירה על נס שבחו"ל מיציאת מצרים ולא נתרצה ג"כ למי שתירץ עד שלא נכנסו לארץ וכו' דאיהו סבר כיון שגלו חזרו להתירן הראשון אלא נתן טעם מספיק וישר באומרו קריאתה זוהי הלילא שאין לך הלל ושירה שלימה וקלוס לה' יתברך מלקרות לפניו כל הספור וגלגולי סבות הנס ומה שקיימו וקבלו לדורות להודות לו על ככה · ואולם למ"ש רבא בשלמא התם ולא עבדי פרעה הכא אכתי עבדי אחשורוש אנן יש להקשות וניחא לאידך גיסא התם יצאנו מעבדות לחירות בלבד אבל הכא נגאלנו ממות לחיים שאלמלא כן לא היינו בעולם · והכא דייק במימרא דלעיל מ"ד פורים דאיכא ניסא ולא אמר דאיתעביד ביה ניסא אלא דאיכא כלומר שעדיין הנס קיים והנו נהנים ממנו ובהדיא פ"ק דמגילה אמר ר"י בק"ו ומה מעבדות לחירות אומר שירה ממות לחיים לא כ"ש ואפשר ליישב שרצה רבא שלעולם גם יציאת מצרים היה חירות הנפש שהוציאם ה' משעבוד הטומאה ונתן להם תורה תמימה משיבת נפש ועשאם עבדיו כאומרו כי לי בני ישראל עבדים ויצדק לומר על היציאה מעבדות מצרים הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה · כי בפורים היתה הגאלה גופנית לפי שעה אבל עדיין עבדי אחשורוש או מלכים אחרים אנו גולים ועבדים נבחר מות מחיים כמו שדרשו בפסוק אשר לשבי לשבי וגו' עד ישוב ירחמנו : ת"ר אבוב כו' · עיין דברי במאמר שאחר זה : תני רשב"ג כו' · ממאמר דלעיל ומזה נראה שאין לבריות לבקש לתקן ולסדר מעשה בוראם כאשר שמענו דבת רבים מסביב כל היום אומר מוטב היה אם היה העולם דבר זה כך ודבר זה כך כמו שבאורך אחז"ל בב"ר פי"ב ארשב"י משל למלך בשר ודם שבנה פלטין וכו' שמה יבא אדם ויאמר אילו היו לי ג' עינים ג' רגלים היה לי יפה אתמהה כו' ועוד אמרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בוראן משבחן מי מגנן וכו' ע"ש · ואין ספק שהאומר המשל בזה שהיה יותר נאה שיהיה תמיד יופ

המתורגמן. א) ווארען טויגליך . ב) איינע פפייפע · ג) איין צימבעל . ד) פערדארבען געווארדען . ה) איין שטעסעל · ו) געווירצט · ז) איינע הילפע · ח) גערוננען .

מגריפה היתה במקדש · פ"ה שגורפין בה דשן וק' דהא היתה כלי זמר אלא נראה לפרש דב' מיני מגריפות היו אחת לדשן ואחת לשיר:
משמחי לב איקרי טוב לא איקרי · וא"ת והכתיב (משלי ד) לקח טוב נתתי לכם (תהלים קיט) טוב לי תורת פיך וי"ל דה"ק משמחי לב איקרי טוב שסמוך (ללב) לשמחה ומשמעותו לשון שמחה א"כ טוב הסמוך ללב לא איקרי וא"ת והא כתיב (רות ג) וייטב לבו ופי' רש"י שיש במדרש וייטב לבו בת"ת והכי נמי דרשינן (שבת לג) ויטיבך לבך על ת"ת וי"ל דלא כתיבי בהדיא ולפי זה לא הוה אתי שפיר הא דמקשה ואימא בכורים דהא טוב סמוך ללב לא איקרי וי"ל דה"כ מקשי דבעינן טוב הסמוך ללב ומיהו כיון דהוה יודע דבעינן טוב סמוך ללב מעיקרא סוב לא צריך להקשות עוד מבכורים ולשון ראשון עיקר:

והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו חזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים לקיים מה שנאמר (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו': שם אמר (רבה) [רבא] בר שילא א"ר מתנה אמר שמואל מגריפה [א] היתה בבהמ"ק [דף יא ע"א] י' נקבים היו בה וכל אחד וא' מוציא י' מיני זמר נמצאת כולה מוציאה ק' מיני זמר במתניתא תנא היא אמה וגבוה אמה וקתא [ב] יוצא הימנה ועשרה נקבים היו בה כ"א מוציא ק' מיני זמר נמצאת כולה מוציאה אלף מיני זמר א"ר נחמן בר יצחק וסימניך מתני' גוזמא: שם א"ר יהודה אמר שמואל מניין לעיקר שירה מן התורה שנאמר (דברים יח) ושרת בשם ה' אלהיו איזו שירות שבשם הוי אומר זו שירה ואימא נשיאות כפים מדכתיב (שם י) לשרתו ולברך בשמו מכלל דברכת כהנים לאו שירות הוא רב מתנה אמר מהכא (שם כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב איזו היא עבודה שבשמחה וטוב לבב הוי אומר זו שירה ואימא ד"ת דכתיב (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב איקרי טוב לא איקרי ואימא בכורים דכתיב (דברים כו) ושמחת בכל הטוב טוב איקרי טוב לבב לא איקרי: שם חזקיה אמר מהכא (דה"א טו) וכנניהו שר הלוים(ישור) [במשא יסור] (במשא) כי מבין הוא אל תקרי יסור אלא ישיר·בלוותי א"ר יוחנן מהכא (במדבר ד) לעבוד עבודת עבודה איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה רבי יצחק אומר מהכא (תהלים פא) שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל ר"נ בר יצחק אמר מהכא (ישעיה כד) (הם) [המה] ישאו קולם ירונו בגאון ה' צהלו מים · ותנא מייתי ליה מהכא (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו מה ת"ל ישאו אין ישאו אלא לשון שירה וכן הוא אומר (תהלים פא) שאו זמרה ותנו תוף ואומר ישאו קולם ירונו וגו' חנניא בן אחי ר' יהושע אמר מהכא (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול [שם ע"ב] על עסקי קול רב אשי אמר מהכא (ר"ה ב ה) ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד ר' יונתן אמר מהכא (במדבר יח) ולא ימותו גם הם גם אתם מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח תניא

לכל הצורך: אל יתהלל חכם וגו' · שחכמתו איננה אלא מקלקלת לפי שכלי מקדש ראשון נעשו על פי הגבורה כדכתיב [דה"א כ"ח] הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: מגריפה · שבה גורפין את דשן המזבח וידי"ל והוא (כמין כ"ף) [כעין כף]: י' נקבים היו בה · ובכל נקב היה קנה אחד ובכל קנה וקנה היה בו י' נקבים ובכל נקב של קנה מוליא מין זמר נמלאת כולה מוליאה ק' מיני זמר: [וסימניך · שלא תטעה מי אמר מאה ומי אמר אלף: מתניתין גוזמא · דרך משניות לשנות גוזמא כגון הכך דאמר בשחיטת חולין בפרק גיד הנשה (דף ל)]: אין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לבב דכתיב (ישעיה סה) הנה עבדי ירונו מטוב לב: אימא בכורים · וה"ק קרא תחת אשר לא הבאת בכורים: יסור במשא · חזקיה אמר מהכא אשכחן שירת לוים מן התורה ישור במשא נשיאות קול בשיר: בלוותי · שם חכם: שירה · לריך עבודת קרבן שאינו נאמר [אלא] על היין של נסכי קרבן כדכתיב (במדבר י) ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם: צהלו מים · יצהלו בשיר בהמ"ק יותר מצהלת ים סוף: מייתי לה מהכא · לעיקר שירה מן התורה: על עסקי קול · שהיה מלווהו לשורר לפי שמשה לוי היה: אף הם · הלוים בעבודת מזבח ולא משכחת לוים כשרים לעבודת מזבח אלא בשיר: מה אתם · אכהנים קאי

מהרש"א

לו דאיכו כן אלא נתמעטו המים והמשיכה דהיינו ביותר שהמלך מתגאה במלכותו נתמעט והוא ענין המקרא יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט וגו' דהיינו שמאסו במיעוטו והרחיבו שימשך מים הרבה ע"ש מלכותו ואמר לקיים מה שנאמר אל יתהלל בג' הללחות שזכר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו' ע"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וגו' ודו"ק: י' נקבים היו בה כל אחד ואחד מוליא י' מיני כו' · היה נראה לפרש דהיינו דכתיב עלי עשור וגו' שנקרא כן ע"ש עשרה נקבים ועשרה מיני זמר שם אבל לקמן קאמרינן דכנור דלעוה"ב יהיה בו עשרה נימין דכתיב עלי עשור וגו' וק"ל: תחת אשר לא עבדת וגו' הוי אומר זו שירה כו'· והקפיד הכתוב על עבודת השירה בעונש ועבדת את אויביך וגו' כי היא מבטלת הרוח רעה כמו שמלינו בשאול ומביאה רוח הנבואה כמו שמלינו באלישע והיה כנגן המנגן וגו' וק"ל: ואימא ד"ת כו' טוב לא איקרי כו'· המ"ל הא איקרי טוב תורה כמ"ש [א]ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב וגו' ולמאי דמשני גבי ביכורים טוב לבב לא איקרי ניחא וק"ל: ישאו קולם וגו' לצהלו מים כו' · עיין פרש"י ועוד נראה לפרש ישאו קולם ירונו בגאון ה' היינו שיר שעל היין של הנסכים המשמח ה' ועוד יצהלו מים דהיינו בניסוך המים בחג כדתנן ר"פ החליל[ב] החליל ה' וו' זהו החליל של בית השואבה ופרש"י כל שמחה זו איננה אלא בשביל ניסוך המים כדמפרש ושאבתם מים בששון ודקאמר לעיל אין שירה אלא על היין היינו שירה שעל הקרבן של כל השנה לא היה אלא על ניסוך היין שעל אותו הקרבן אבל בחג היה שירה בלא יין דהיינו על המים ועי"ל דאין

[א] מהרש"א ד"ה ואימא' כמ"ש (ברכות ה ע"א): [ב] שם ד"ה ישאו' ר"פ החליל (נ ע"א):

חדושי גאונים

מנין לעיקר שירה מן התורה וכו' תחת אשר לא עבדת וגו' איזה שיא עבודה שהיא בשמחה וטוב לבב הוי אומר זו היא שירה · עיין בש"א סימן ס"ט שמביא דעת הרמב"ן שנסתפק אם שירה ביו"ט מן התורה או לא והביא ראיה מן הכא דהלא הכא אסיק דהעיקר שמחה שבלב הוי שירה וא"כ ביו"ט שנתרבה בכל מיני שמחות שמחויב מתהא השירה בכללן ובעל מגילת אסתר בקשה דאם נאמר שמחויב בכל מיני שמחות אם כן ישא אשה במועדי ומפורש אמרינן במ"ק ט' ע"ב אין נושאין נשים במועד לפי שאין מערבין שמחה בשמחה וכתב הש"א וליתא דודאי נלטוו בכל מיני שמחות והא דאין נושאין נשים במועד לפי שאין מערבין שמחה בשמחה ומקרא יליף לה ע"כ · ולכאורה למ"ד במו"ק ט' הטעם לפי שאין מערבין שמחה בשמחה ולא ילפינן מקרא ואם כן כיון שמבואר ביבמות דף ס"א כל השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה ואם כן כיון שמחויב בכל מיני שמחות למה לא ישא אשה ברגל ויקיים ושמחת וגו' אלא ודאי הבאור ושמחת הוא בקרבנות והבאור של המקרא הוא כן ושמחת בחגיך במה שתביא החגיגה · ואולי י"ל דהנה התוס' בבילה כ"ז ע"ב בד"ה על החלה דהביאו דאמרינן נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט משום דכתיב לכם ולא לגבוה ולכאורה הא בשלמים נמי איכא לכם ותרלו דלכם בטל בגבוה וה"נ הלא באמת נתרבה ביו"ע בכל מיני שמחות וזה אף שישמח בכל מיני שמחות לא יבטל השמחה של דבר אחר

עיון יעקב

כדאיתא פ"ב דאבות כי קונן על יד יכבה ולא יחרוך רמיה לידו כדאיתא במסכת ע"ז

הבונה ולא נילה או לעולם או תוס או קור וכיוצא אילו היה יכול לנסות ולהשיב סדבר לרצונו היה רואה בקולר זמן סכלותו וחוזר הכל לכמות שהיה · ראיה לזה מכלי המקדש שאמר לעיל וממעין השילוח כאן שכאשר אלו בהם יד אנשים לתקנם היתה תקנתם קלקלה ובשובם כאשר נעשו ע"פ ה' נתקנו · ובחכמה קראו על ככה אל יתהלל חכם בחכמתו כדברי רש"י ז"ל איננה אלא מקלקלת כי היאמר חומר ליוצרו פעלך אין ידים לו: חזקיה אמר מהכא כו' · לר לי המקום מהכיל אשר סרבו לומר החכמים מכבוד הדר השיר ותועלתו כי כל יופי העולמות השפל והאמצע והעליון וכל טובם הוא ערך קולות ושיר משובח וכמה תתעורר הנשמה מתוך הנגון והשיר להתנבא ולהתרומם מהחומר אל שמי מכון בוראה · ועבודה גדולה היתה בהיכל ה' כעבודת קרבנות · ידע סודה נעים זמירות ישראל אשר הכינה ויסדה במקדש ללוים במחלוקתם ומשמרותם · ומכולהו תנאי ואמוראי דלקמן תסתיים היות לה עיקר מן התורה · ועל כל זאת קינה מבעי לנו אשר נהפך לאבל מחולנו בחרבן בית תפארתנו וערבה כל שמחה אף כי, אבדנו החכמה בעצמה אשר עמנו היתה ושלחנוה כדבר ה' מן המליצים שאמר מה תאמר חכמת הנגון לאחרים גנוב גונבתי מארץ העברים:

המתורגמן. א) איין שפיעל אינשטרומענט. ב) איין שטיעל·

תניא נמי הכי לא ימותו גם הם גם אתם אתם בשלהם והם בשלכם במיתה הם בשלהם אינן במיתה אלא באזהרה :

ג שם [בעי ר' אבין עולת נדבת ציבור טעונה[א] שירה או אינה טעונה שירה (במדבר י) עולותיכם אמר רחמנא אחת עולת חובה ואחת עולת נדבה או דילמא עולותיכם דכולהו ישראל קאמר רחמנא וכו' ת"ש] א"ר יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו כשחרב בית ראשון אותו היום ט' באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה והיו [כהנים ו]לוים עומדים על דוכנם[ב] ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים (תהלים צד) וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו אויבים וכבשום וכן בשניה האי שירה מאי עבידתיה אילימא דעולת חובה מי הואי בי"ז בתמוז בטל התמיד אלא לאו דעולת נדבה ותסברא מ"ש דעולת חובה דלא הואי ומאי שנא דעולת נדבה דהואי הא ל"ק בן בקר אקראי בעלמא הוא דאיתרמי להו אמר רבא ואי תימא רב אשי ותסברא שירה דיומיה (שם כד) לה' הארץ ומלואה וישב עליהם את אונם בשירה דארבעה בשבת הוא אלא איליא[ג] בעלמא הוא דנפל להו בפומייהו :

דף יג ע"ב תניא רבי יהודה אומר כנור[ב] של מקדש של שבעה נימין[ד] היה שנאמר (תהלים טז) שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע ושל ימות המשיח שמונה שנאמר (שם יב) למנצח על השמינית על נימא שמינית של עוה"ב עשר שנאמר (שם צב) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור ונאמר (שם לג) הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו שירו לו שיר חדש :

יש בערכין פרק שלישי

ד דף טו ע"א משנה נמצא אומר בפיו חמור מן העושה מעשה וכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר (במדבר יד) וינסו אותי זה עשר פעמים וגו' : שלא

רש"י

קאי קרא : אתם בשלהם · הכהנים שנכנסו בעבודת לוים כגון ששררו : והם בשלכם · לוי שעבד על המזבח ככהן : הם בשלהם · כגון לוי משורר שהגיף דלתות ולוי שוער שאמר שיר שהרי [הלוים] חלוקין היו זה למשורר וזה לשוער : [עולת נדבת צבור · כגון קיץ המזבח הבאה מן השופרות שנותנין בהן מעות מותר חטאת ומותר אשם : עולותיכם · ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם (במדבר י) והיינו שירה] : זכות ליום זכאי · בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל : מוצאי שבת · אחד בשבת : ומוצאי שביעית היתה · שנה שמינית : (וכן בשניה · בחורבן שני והיינו חובה ע"י חייב דשתי פעמים חרב באותו יום וב' פעמים כבשום כשהיו קורין אותו מזמור) : עולת חובה · דצבור היינו תמיד מפורש במסכת תענית דמי"ז בתמוז בטל התמיד שלא היו להם כבשים מחמת שהיו צרים על ירושלים ואין יוצא ואין בא : ומאי שנא עולת נדבה דהואי · הלא לא היו כבשים מצוים : הא לא קשיא בן בקר בעלמא איתרמי להו · שאינו ראוי לתמיד וראוי לעולת נדבה : (ותסברא · דעולת נדבה הואי מ"ש וכו' דכי היכי דבטיל עולת חובה בטיל עולת נדבה : אקראי בעלמא דמתרמי להו · לאתויי עולת נדבה שנזדמן להם בן בקר אחד ועשו ממנו עולת נדבה וס"מ עולת נדבה צריכה שירה) : ותסברא · דהשיא שירה נאמר על קרבן כלל : דיומיה מאי ניהו לה' הארץ · כדאמרי' ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ואילו וישב עליהם את אונם שירה דד' בשבת ניהו מזמור שאומרים ביום הד' אל נקמות הופיע כתיב ביה האי קרא : איליא · קינה [כדמתרגם ושאי על שפים קינה וטלי על נגדין איליא (ירמיה ז)] : בנבל עשור · של י' נימים ולעוה"ב משתעי מדכתיב שיר חדש לשון זכר דשירות העוה"ז לשון נקבה כדאמרינן במכילתין כשם שנקבה זו יולדת כך התשועות הללו סופן לילד צרות אבל שיר של עוה"ב לשון זכר שאינו יולד : (נמצא האומר בפיו וכו' · פי' כן הוא תשלום המשנה שאמרה שהאונס והמפתה לעולם נותן נ' שקלים קנס בין אנס גדולה שבכהונה בין קטנה שבישראל והמוציא שם רע לעולם נותן ק' שקלים ועל זה סיים נמצא האומר בפיו שהמוציא שם רע חמור מהאונס ומפתה שאינו נותן אלא נ' : וכן מצינו · כלומר וכן מצינו שהאומר בפיו חמור מעושה מעשה) : שלא נחתם · מפרש בגמרא : גזר דין · שלא ליכנס לארץ : זה עשר פעמים · גבי מרגלים כתיב

מהרש"א

שירה שדוחה שבת אלא על היינו אבל שעל המים אין השירה דוחה שבת כדאמרי' פ' החליל ודו"ק : מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה כו' · פרש"י זכות ליום זכאי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל עכ"ל והוא דחוק דה"ל להזכירו כמו שזכר ליום חובה וע"ק דהל"ל יום זכות ליום זכאי ונראה לפרש אשנה שניה קאי שילאו ממצרים דמתחלתו יום שהוקם המשכן ביום א' היה ומגלגלין עליו כמה זכיות די' עטרות נטל אותו יום וכן באותה שנה באו המרגלים ביום אחד והוא יום חובה גרם לכמה חובות ובכיה לדורות דכשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה וכן בשניה ומ"ש היה כיום שבאו המרגלים ומשמרתו של יהויריב גם הוא רמז לחובה כי ה' לגב לריב עם עמו ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וגו' אונם מלשון בן אוני לא אכלתי באוני דהיינו שהשיב הקב"ה אז עליהם את אונם ותלונתם לקיים בהם מה שאמרו ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז וגו' ומסיים יצמיתם מלשון הכפול על חורבן בית ראשון וחורבן בית שני כדמסיק שהיה יום חובה דאין זה הפסוק שיר של אותו יום אבל איליא נפל בפומייהו וק"ל : כנור של מקדש של שבעה נימין היה שנאמר שובע שמחות וגו' · מדכתיב שבע חסר וי"ו דרים מלשון שבע דהיינו ז' נימין שכ"א עושה שיר ושמחה מיוחדת והיינו בעולם הזה לפי יצירת ז' ימי בראשית כל הקדושות הולכין בשבע השבת השביעית והיובל והספירה ושל ימות המשיח ח' נימין נוסף שיר אחד ע"פ מ"ש אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות והיינו משום שמחה א' שאין בו שעבוד מלכיות נוסף נימא אחד לימות המשיח ושל עוה"ב י' נימין שנאמר עלי עשור ועלי נבל וגו' הכוונה בו שעולם הבא נברא ביו"ד כי אז יתעלה למעלה מכל עשר קדושות שבעולם עשר קדושות למטה א"י קדושה מכל הארצות כו' כדאיתא במשנה פ"ק דכלים ועשר קדושות למעלה במלאכים כדאמרינן במדרשות ובקרא בתרא דמייתי כתיב ביה שיר חדש דהיינו שיר לעוה"ב אבל קרא קמא דמייתי לא מוכח מידי ואפשר דסמך ארישא דההוא מזמור דכתיב מזמור שיר ליום השבת דהיינו עוה"ב יום שכולו שבת ועי"ל דכתיב בתריה כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן שאמר אימתי יהיה עלי עשור וגו' כי שמחתני ה' בפעלך דהיינו בזמן שהקב"ה יבנה המקדש לעוה"ב כמ"ש באם עתיד לבנותה ואז גם אני במעשי ידיך ארנן דהיינו גם בגרוני

יד יוסף

א תענית דף כט שוח"ט מזמור צ"ד ירושל' פ"ד דתענית: ב ועיין בספר תורת העולה שכתב ביאור על מאמר זה בפרק שלישי שם :

חדושי גאונים

לשמחת יו"ט אבל כשישא אשה ומחמת שמחת של אשה ישכח שמחה של יו"ט לכן לא ישא אשה · אף דאין על זה קרא מפורש מסברא אמרינן כן · ע"ש שם בש"א הדין אם מחויב לשיר ביום טוב או לא ע"ש : א"ת יסור אלא ישיר · והתוס' הקשו הא כמה קראי איכא בדברי הימים בני פלוני משוררים · והנראה כי הבאור וכנניהו שר הלוים יסור במשא ר"ל שהיו לו כלי זמר שהיה שמה משא ובזה היה משורר לכן כתיב יסור ר"ל שפנה המשא הכלי זמר ולפי האופן שפנה אותה מזה היה השיר או כמו שבארו הפשטנין שהיה לו משא כמו היום שיש (מאזור) בלשון יון · והוא יסור בהמטה ומראה איך לשיר השיר וא"כ היה לו כלי שבזה שר ושנה לה' ודרשינן נמי א"ת יסור אלא ישיר ר"ל ששר בפה ולכאורה למה שר בפה הלא שר בכלי המשא · אלא ודאי דעיקר שירה הוא בפה לכן שר בפה ואתיא שפיר סוף המקרא שם יי ס המקרא כי מבין הוא ר"ל הוא מבין דעיקר שירה בפה לכן שר בפה גם כן · (עין אליהו) :

עיון יעקב

רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חוב · עיין במהרש"א ובאמת ר' יוסי לשטתו אזיל כדאיתא בחלק דף ק"ב בעת רצון עניתיך תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לטובה וביום פקד פקדתי עליהם חטאתם תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לפורענות וע"ש : כנור של מקדש של שבע נימין היו · עיין במהרש"א ועי"ל כדאיתא בפרשת לך לך את הקיני ואת הקנזי במדרש וברש"י עשר אומות יש כאן ולא ניתן להם אלא שבעה גוים והשלשה עתידים להיות ירושה לעתיד לכן לפי הוספת שליטתם בהם יהיה הנימין עכשיו הוא רק של שבעה נגד שבע אומות ובימות המשיח מתחלה יכבשו עוד אומה אחת יהיו של שמנה עד שיכבשו כולם העשירי יהיה קודש : נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה · אע"ג דבכל הדברים קי"ל דחמור העושה מעשה שהרי מה"ט קי"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין אפ"ה חמיר זה לענין

המתורגמן. א) דארף האבען. ב) איינע שטופע, בימה. ג) איין קלאגע ליעד. ד) שניר, שטרונעם.

ה שם **פיסקא** שלא נחתם וכו׳ · ממאי דילמא משום דאכתי לא מלאה סאתם [א] דא"ר המנונא [א]אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו שנא׳ (איוב ד) במלאת ספקו יצר לו (אלא אר"ש) [אר"ל] אמר קרא (במדבר יד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי על זה נחתם עליהם גזר דין · [ב]תניא א"ר אלעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כחו של לה"ר [מנלן] ממרגלים ומה מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך מוציא שם רע על חבירו עאכ"ו ממאי דילמא משום דרבי חנינא בר פפא [ג]דא"ר חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה דכתיב (שם יג) כי חזק הוא ממנו [[ד]אל תקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו] כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם אלא אמר (רבא) [רבה] אמר ר"ל אמר קרא (שם יד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה׳ על דבת הארץ שהוציאו :

ו שם **תניא** [ה]א"ר יהודה עשר נסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר ואלו הן שנים בים ושנים במים ב׳ במן וב׳ בשליו אחד בעגל ואחד במדבר פארן · ב׳ בים אחד בירידה ואחד בעלייה בירידה דכתיב (שמות יד) ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וגו׳ בעלייה כדרב הונא דאמר רב הונא ישראל שבאותו דור מקטני אמנה היו כדדרש רבה בר מרי [ו]מ"ד (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף [ויושיעם למען שמו] מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצריים עולים מצד אחר וא"ל הקב"ה לשר של ים פלוט [ג] אותם ליבשה אמר לפניו רבש"ע [כלום] יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו א"ל הקב"ה אני נותן לך אחד ומחצה שבהם אמר לפניו רבש"ע [כלום] יש עבד שתובע את רבו א"ל הקב"ה נחל קישון יהא ערב מיד נפלטו ליבשה דכתיב (שמות יד) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ב׳ במים במרה וברפידים במרה דכתיב (שם טו) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה וכתיב (שם) *)וילן העם על משה ברפידים דכתיב (שם יז) ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם וכתיב (שם) וירב העם עם משה · שנים במן

*)נ"ל וילנו

ובפי שהם עיקר שיר יהיו לעתיד ובכן במהרה בימינו וק"ל :
[**אין** הקב"ה נפרע מן האדם כו׳ מבואר סוטה פ"ק : אמר קרא וינסו וגו׳ · מלת זה יתורא הוא דריש : כביכול אפילו בעוה"ב כו׳ מפורש פ"ז דסוטה : על דבת הארץ כו׳ · גם שאמרו גם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה הוציאו דבת הארץ במה שאמרו ארץ אוכלת יושביה ולפי מה שפירשנו במסכת סוטה במה שאמרו וזה פריה הוציאו דיבה ממש על הארץ שאין מגדלת דברים שהן בהן חיי נפש ע"ש] : אחד בעלייה ואחד בירידה כו׳ · התימה מדברי הרמב"ם בפ"ה דאבות שתפס לו דרך אחרת בחשבון י׳ נסיונות דלא חשיב הך דעלייה ולא חשיב נמי רק חדא בשליו דכתיב והאספסוף אשר בקרבו ולא חשיב בשבתנו על סיר הבשר ועייל שלישי במן דהיינו בקשתו ואפשר דהיינו דשליו דכתיב מי יתן מותנו בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם וגו׳ מיהו הא דחשיב הך דתבערה ומפיק הך דעלייה מן הים הוא קשה דלא חשיב ליה תלמודא אלא דהיינו הך דוהאספסוף וגו׳ ודו"ק: בעלייה כו׳ דכתיב וימרו על ים בים סוף וגו׳ · ולא ניחא ליה למימר דהיינו דירידה שאמרו המבלי אין קברים וגו׳ וכ"פ הרד"ק דא"כ לא לכתוב רק וימרו על ים סוף ומדכתיב על ים בים סוף משמע שאחר שהיו בים סוף המרו בהקב"ה דהיינו בעלייה שאמרו כשם שאנו עולין כו׳ ועיין בזה בתוס׳ בארוך וכה"ג כתב הרמב"ם שם פ"ה דאבות וז"ל שהים נבקע לדרכים רבים וכמספר השבטים כעין קשת עגולה עכ"ל: [כלום יש עבד כו׳ מפורש בפ׳ ע"פ ע"ש] : שנים במים במרה ברפידים כו׳ · דאלו נעשו קודם מעשה המרגלים דכתיב ביה וינסו אותי זה עשר וגו׳ אבל לא חשיב הך דמים דפרשת חקת ולא היה מים לעדה וגו׳ דזה נעשה בשנת ארבעים אחר מיתת מרים ומעשה מרגלים היה בשנה שניה לצאתם ממצרים ולכך לא חשיב הא דפרשת חקת ותקצר נפש העם בדרך ומעשה

דמשמע על זה נתחתם : (דילמא · להכי לא נחתם גזר דינן שלא ליכנס לארץ דאכתי לא נתמלא סאתם לקבל פורענותם) : במלאת ספקו · כשתתמלא סאתו בעונות הרבה אז יצר לו צרה תבא עליו : זה עשר פעמים · זה משמע על זה נתחתם עליהם [ולאו משום צירוף דאחריני] : (על עצים ואבנים · כלומר על א"י שאמרו אוכלת יושביה היא : ממאי · דעל דבת הארץ נענשו מרגלים דילמא משום דר׳ חנינא וכו׳ כלומר אל תהי אומר שלא אמרו דבר זה אלא כנגד עצמן אלא כלפי מעלה אמרוהו דהך ממנו משמע הכי ומשמע הכי): בעל הבית · הקב"ה: על דבת הארץ שהוציאו · קאמר דמתו:(נסיונות · לשון נסיון ואית דמפרש לשון כעס כמו והנם זועפים (בראשית מ) כתרגומו נסיסין):[ממרים · מורדים] : נותן לו רבו מתנה · פרנסה לדגים : אחד ומחצה · דבפרעה כתיב (שם יד) שש מאות רכב ובסיסרא

הקב"ה והבט ימין וראה כי המה אמרו ערים גדולות ובצורות מאד · ובפרשת דברים אמר משה שהמרגלים אמרו ערים גדולות בשמים · אלא שמשה הבין מדבריהם כפירה גדולה בהקב"ה כי אמרו כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם ואמרו שחוזק זה בא להם מכוכבי השמים וכסיליהם · וזהו שאמרו ובצורות בשמים שמזלם שבשמים חזק ממנו כביכול · ומתחלה לא אמרו כפירה זו בפירוש · ואמרו סתם בצורות גדולות מאד · וכאשר בא כלב והכחיש אותם אמרו הכפירה · בפירוש כי חזק הוא ממנו · ומסוף דבריהם ניכר שראש דבריהם ג"כ כפירה וכאלו אמרו ובצורות בשמים (כלי יקר) : יש עבד שנותן לו רבו מתנה · פרנסה לדגים ור"ל נסי דמה שקנה עבד קנה רבו וגם יכול לומר לו עשה עמי ואיני זקך מ"מ מזונות מה שנתן לו כבר אין מן הדרך שחוזר ונוטל ממנו (רש"א פרק ע"פ): נחל קישון יהא ערב · גם שתובעים את הלוה תחלה בשהם ערב מ"מ הכא כיון שאין עבד תובע רבו נעשה הערב שהם ערב קבלן (רש"א שם) : אחד ומחצה · דבפרעה כתיב שש מאות רכב ובסיסרא תשע מאות : דכתיב וירא ישראל את מצרים מת על

א סוטה ט ע"א :
ב תוספתא פ"ב ע"ש:
ג סוטה לה ע"א מנחות נג ע"א ירושלמי תענית פ"ד תנחומא סדר שלח סי׳ ז : ד עי׳ רש"י סוטה לה ע"א ובשאלתות דלא גרסי אל תקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו :
ה אבות פ"ה:ו פסחי׳ קיח ע"ב ילקוט שופטים רמז נג :

חדושי גאונים

אל תקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו עיין מ"ש בעיון יעקב ואחר הכניעה הגאותה למעלת תורתו · אני אומר שכל דבריו בענין זה הם כשגגה מלפני השליט · כי מ"ש שרש"י סותר א"ע עם מ"ש במסכת סוטה הנה עין כל רואה יראה שרש"י בערכין לא פי׳ כלום בענין זה רק הרב המאסף ספר עין יעקב הוסיף פי׳ זה מעצמו והרב המחבר עיון יעקב מרב טרדות עיון למודו נמשך בזה אחרי דברי הרב המאסף ספר עין יעקב · ולא שת אל לבו לעיין בגמרא · כי כפי׳ רש"י בערכין

אהבת איתן

תניא אר"י עשר נסיונות כו׳ · התוי"ט באבות הקשה דאמאי לא חשיב למתאוננים ותירץ דס"ל דמתאוננים ואספסוף חד ענינא הוא ואף על פי שהבעיר בם אש ה׳ לא שקטו והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו ששבו אל תחלת התאוננתם ובזה ישב קושיי׳ תוספות בשבת (דף קט"ו) דאמאי נסמכו ב׳ פורענות דמתאוננים והאספסוף והיינו משום דפורענות אחת היא · וכיוצא בזה הם דברי הרמב"ן ועוד נסתייע מלשון המ"ר פר׳ מצורע וכן יש לסיע מהמ"ר פר׳ דברים ולדידי קושיי׳ תוס׳ בלא"ה ל"ק ע"פ מ"ש הרמב"ן דדוקא ג׳ פורענות אינו מסמיך דהוי חזקה לרעה ובזה א"ש דמצינו דסמכו נביאים פורענות לפורענות כדאיתא בב"ב ויש לי להקשות

עיון יעקב

עונשו בידי שמים כי האונס והמפתה עושה משום הנאת עצמו נחת רוח ליצרו משא"כ המוציא שם רע אין יתרון לבעל הלשון לכן עונשו חמור : **על** זה נחתם גזר דינם · אע"ג דהן פעמים ושלש עם גבר היינו ביחיד אבל בצבור שהם כלל ישראל שהם עם תליתאי ואורייין תליתאי כל אחד מגין על שלשה לכן לא נענשו עד שינסו אותו זה עשר פעמים : **אל** תקרי כי חזק הוא ממנו · עיין ברש"י כאן הוא סותר למ"ש רש"י בסוטה פרק אלו נאמרין ויותר נראה אל תקרי ממנו במלאפו"ם תחת הנו"ן וי"ו דקאי על ישראל אלא קרינן ממנו בחול"ם על הנו"ן וי"ו דקאי על הקב"ה : **כלום** יש עבד שתובע את רבו · נ"ל מטעם שהוא גנאי לרב שיהא חייב לעבד נמצא כאילו הוא עבדו של עבד שלו כי עבד לוה לאיש מלוה אבל כשהעמיד ערב הערב יכול לתובעו אותו כיון שלא הלוה לו רק שנעשה ערב עבורו ולא מיקרי עבדו וק"ל ועיין במהרש"א ועי"ל שהוא מוכרח לתבוע כשתבעו

ענף יוסף

אלא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם · כתב בעל הטורים וז"ל יש מפרשים אלא ממנו לשון מנה · פי׳ כלי · ויש מפרשים לפי שכל אותיות כפל ממנו כפולים · כמו מ"ם נו"ן וי"ו · לכן כולל ב׳ דברים פשוטו והדרש שלו עכ"ל · ותוס׳ כתבו וז"ל יש מפרשים א"ת ממנו רפי אלא ממנו דגש ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושין · לכן פירשו כפשוטו אל תקרא ממנו אלא ממנו לפי שאמרו כן על הקב"ה · ואף שלא תשתנינה במכתבן · רק בתנועת החולם ושורוק לפעמים יתכן לאמר עליהן אל תקרי :

עץ יוסף

ה אל תקרי כו׳ · אל תהי אומר בשלא אמרו דבר זה אלא כנגד עצמן · אלא כלפי מעלה אמרוהו דהך ממנו משמע הכי ומשמע הכי: **בעל** הבית הקב"ה · שאמרו כי חזק הוא ממנו מן הקב"ה · ודייק שאמרו כן שאלו מוסב ממנו על ישראל אין ראיה מאשר הם חזקים מהם · שהרי פרעה ועמלק היו ג"כ חזקים מהם ומ"מ נפלו בידם · שהקב"ה הפילם בידם · אע"כ שאמרו שהם חזקים מן

על

המתורגמן . א) איהר מאאם . ג) ווארף הערוים .

רש"י

כתיב (שופטים ד) תשע מאות [רכב] : בשליו ראשון · (בצאתם ממצרים בשנה ראשונה כדכתיב בפרשת ויסע משה) דכשהיה יורד המן היה שליו יורד עמו כדכתיב (שמות טז) ויהי בערב ותעל השליו [וגו'] ובבקר היתה שכבת הטל וגו' ולאחר זמן מרובה התאוו יותר : (בשליו שני · בשנה שניה כדמפרש בפ"ק דמסכת תענית) : ובמדבר פארן כדאיתא· במעשה מרגלים (כדכתיב וישלח אותם משה ממדבר פארן) : אחד של עצם· שורות של שינים : (ושל בשר · שפתים) : מה יתן לך ומה יוסיף · כלומר אי זו שמירה אוסיף לך שלא תספרו לה"ר (אתה שנקראת לשון רמיה) : מי אדון לנו · (דלסוף כופר בעיקר ואומר כן ל"א) האומרים ללשוננו נגביר כאילו אומרים אין אדון לנו [דכופרים בעיקר] : אותו לא אוכל · בהאי קרא לעיל כתיב מלשני בסתר רעהו : על גסי רוח · להא דרב חסדא דבהאי קרא דאותו לא אוכל כתיב נמי גבה עינים : (לחלוטין) · וחלוטין לשון

גמרא

שנאמר (שמות טז)[א] (אל יצא איש ממקומו) [שם ע"ב] [אל תצאו] ויצאו אל תותירו ויותירו ב' בשליו בשליו ראשון ובשליו שני בשליו ראשון (שם) בשבתנו על סיר הבשר בשליו שני דכתיב (במדבר יא) והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה עגל כדאיתיה ובמדבר פארן כדאיתיה :

ז שם א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא [א]מ"ד (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה אמר הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין[א] ואתה מוטל[ב] כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחד של עצם ואחד של בשר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה · ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא [ב]כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר שנאמר (שם יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו · ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא כל המספר לה"ר נגעים באים עליו שנאמר (שם קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית (גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל) וכתיב התם (ויקרא כה) לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין ותנן [ג]אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה[ג] ופרימה[ד] · אמר ריש לקיש [ד]מ"ד (שם יד) זאת תהיה תורת המצורע זו היא תורתו של מוציא שם רע· [ה]ואמר ריש לקיש מ"ד (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש [ואין יתרון לבעל הלשון] [ו]לעתיד לבא מתקבצות (ובאות) [ובאות] כל החיות אצל הנחש ואומרות לו

מהרש"א

ומעשה קרח ומעשה פעור שכל זה נעשה אחר מעשה מרגלים ודו"ק : [ב' בשליו · עיין פרש"י ותוספות ועמ"ש בזה בפ"ק דחולין גבי לא הותר בשר תאוה במדבר] : מ"ד מה יתן לך ומה וגו' אמר הקב"ה ללשון כו' · כוונת המזמור לפי דרש זה שיר המעלות אל ה' בצרתה לי וגו' הל"ל בצרה אבל כתב בצרתה רמז על השכינה שעמנו בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה ואמר ה' הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה שהם מרחיקין השכינה ממני שעמי בצרה כדלקמן גבי לה"ר אתו לא אוכל אין אני והוא יכולין לדור בעולם ובשפת שקר כתי' דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ואמר לבעלי לה"ר ושפתי שקר מה יתן לך ומה יוסיף לך וגו' לשון כפול זה דריש מה יתן לך על ב' המחילות שהם שינים ושפתים ומה יוסיף לך על שלא להיות זקוף חצי גבור שנונים להרוס מחילת השינים עם גחלי רתמים להרוס מחילת השפתים ולפי שהלה"ר הוא במקום שרבים מצוים אמר ואם ארחיק נדוד שאלין ואדור בכפרים שאין רבים מצוים לשמור עצמו מבעלי לה"ר אויה לי כי גרתי שם מפני סכנת משך שהם אומה הרשעה בני משך כמ"ש בן גוריון גם כי אויה כי שכנתי שם מפני סכנת אהלי קדר אבל בחרתי לי יותר טוב רבת שכנה נפשי במקום רבת עם שם אני חפץ שיהיה שכנה שם נפשי גם שיהיה במקום רבים שהוא שלום ובעלי לה"ר ומסיים אני שלום וגו' כי זאת התועלת לי במקום רבים כשאני שלום וכי אדבר בד"ת שנקראת שלום אז המה למלחמ' במלחמתה של תורה משא"כ בכפר שאין רבים מצויין חרב מלחמה אל הבדים וגו' וק"ל :

כל המספר לה"ר כו' · נסמך זה המאמר לדלעיל שאמרו ללשוננו נגביר להרוס שני חומות הללו כי הנה שפתינו שהיא אחת מב' החומות היא אתנו ומסכים בדבור הלה"ר ובקל פותח שפתיו לומר מי אדון לנו למחות בדבר וק"ל : נגעים כו' ומתרגמינן לחלוטין כו' · לקמן אמרינן דעל ז' דברים נגעים באים כו' ומייתי לה מקראי ואפשר דהוליא מספר לה"ר מן הכלל דז' דברים מביאים נגעים ויש בהן שאפשר שיכופר גם במצורע מוסגר משא"כ בלה"ר דלא יכופר רק במצורע מוחלט ובעי בטהרתו תגלחת וצפרים ודו"ק : המוציא שם רע כו' · מדכתיב המצורע ולא כתיב הצרוע דרש הכי וק"ל :

הרי"ף

מ"ד אם ישוך הנחש בלא לחש כו' · קשה דאיך אמר כמתמיה אם ישוך הנחש בלא לחש פשרי כך הוא האמת שנושך בלא לחש דאדרבה בתמיה היא אם ישוך הנחש בלחש ועי"ק מה שאמר ואין יתרון לבעל הלשון שלא כיון דהלחש מועיל יש יתרון לבעל הלשון ללחוש · וכפי פשוטו י"ל שהפסוק הוא בניחותא אם ישוך הנחש זה הוא בלא לחש אבל אם היה לחש לא היה נושך וכיון שהלשון הלוחש מועיל אפילו לאחרים למה לא יועיל לחיות עצמותו לדבר בלשונו ד"ת ליתן חיים לנפשו ור"ל דרש שאומרים החיות מי שאין לו לחש אתה נושך מה הנאה יש לך ועוד אפשר שגם הנחש משיב לחיות אם ישוך הנחש מעצמו מבלי שילחשו לו מן השמים לומר נשוך אבל מה יתרון לבעל הלשון שלא אמרו לו והוא מדבר : מגדיל

עיון יעקב

הים : מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה · פירש"י איזו שמירה אוסיף לך שלא תספר לה"ר ע"כ נמלא שהוא מקושר עם הפסוק שלמעלה דכתיב הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה וע"ז קאמר מה שמירה אוסיף לך ועי"ל מה יתן לך ומה יוסיף לך מה הנאה יש לך בלשון רמיה כי אין יתרון לבעל הלשון ואדרבה עונשו בעוה"ז ובעוה"ב כדאיתא בירושלמי דפאה להכי אמר כפל מה יתן ומה יוסיף וגו' וזה חצי גבור שנונים בעוה"ז עם גחלי רתמים בעוה"ב : כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל · בויקרא רבה פי"ו איתא בשם ר' יוסי בן זמרא רמ"ח אברים יש בו באדם מהן רבוצין מהן זקופין וא"כ איך קאמר כל אבריו של אדם זקופין וכבר הרגיש בזה שם היפה תואר וכתב וז"ל דהא רבים נמי רבוצים כגון עינים וצלעות וי"ל דכל דקאמר היינו רובא עכ"ל ועי"ל דכל האברים זקופין

כלומר אף שיש רבוצים מ"מ אינם רבוצים כ"כ רק זקופין על לידן כמו הצלעות משא"כ הלשון שהיא מוטל לארכה ורחבה בהתפשטות גמור : ואמר ר"י כל המספר לה"ר כאילו כופר בעיקר · נראה דלה"ק כל המספר לה"ר כלומר שאמר לה"ר בצדק דרך סיפור כאילו אינו מכוין ללה"ר ור"י אזיל לטעמו דכה"ג ג"כ מיקרי לה"ר כדאיתא בפ"ק דפאה בירושל' בשם ר' יוחנן וכ"פ הרמב"ם פ"ז מהל' דעות דין ד' וז"ל וכן המספר לה"ר דרך רמאות והוא שיספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה לה"ר הוא אלא כשממחין בו אומר אינו יודע שדבר זה לה"ר הוא עכ"ל לכן הוי ככופר בעיקר שלא השוה כבוד קונו ועשה עין שלמעלה כאילו אינו יודע תעלומות כי דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך · ולפ"ז אתי נמי שפיר מה שאמר תו ר' יוחנן כל המספר לה"ר נגעים באים עליו לכאורה קשה מאי צריך ראיה לזה הלא הדבר מפורש ותינוקות של בית רבן יודעין אותו ממרים שנצטרע על שדברה באחיה וגם מה צורך להביא דאין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה אכן לפמ"ש ניחא דהמספר לה"ר היינו זה שדבר ואמר לה"ר בסתר דרך סיפור דברים בעלמא וכל העובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי לכך באים עליו נגעים דהיינו מצורע מוחלט דכתיב ביה פריעה ופרימה כדכתיב ויקרא י"ג פסוק מ"ה בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועי"ז וטמא טמא יקרא משמיע שהוא טמא ובעי תגלחת וצפרים כמבואר ברמב"ם פ"י מה' טומאת צרעת דין ו' ע"ש : זאת תהיה תורת המצורע זו היא תורתו של מוציא ש"ר · אפשר דקשה ליה מדקאמר זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו כלו' שזה תקנתו שיעסוק בתורה ועי"ז מרפא לשון ויטהר מצרעתו וקשה להמדרש הא תינח אנשים אבל נשים דאינם מצוות על ת"ת ואדרבה כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תיפלות מה תקנתא לזה קאמר זו היא תורתו של מוציא שם רע דוקא שטען לא מצאתי לבתך

עץ יוסף

על שפת הים · דלפי פשטיה הוא מקרא מסורס וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת ומדכתיב בתריה ויאמינו בה' וגו' למדו לומר דע"כ מקודם לא האמינו דמקטני אמנה היו (רש"א שם) :

ז לע"ל מתקבצות כו' · כי על לעתיד לבא הגבורה וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ · כי יתבטל כל איבה מלב · ויבוער כל רע מהעולם · ורק הנחש ישאר ברעתו · ועל המצילה הזאת סובבת הויכוח הזה כאלו כל בע"ח ילמדקו בנפשם במה שהיה להם מתחלה טבע הרע כי נחסר להם טרפם · אבל הנחש הוא מזיק במזיד בלי ישיג שום הנאה לעצמו · כי הנחש אינו טועם לעולם אלא טעם עפר · וכאלו מתפלאים אחר שיבטל מהם כל מחסור · מאין לנחש הטבע הזאת · והוא כאלו משיב להם ראו בבני אדם נמצא גם הכח הזה בלשה"ר שאין

אוצר בלום

[א] גמ' שנא' אל יצא איש ממקומו · (הך קרא דאל יצא איש ממקומו כתיב אחר שמצאו ככר ע"ש · ואמנם בגמ' איתא דכתיב אל תצאו והכוונה אמאי דכתיב בפסוק כ"ה היום לא תמצאוהו) :

יד יוסף

א שוח"ט מזמור קכ ומזמור נב : ב תנחומא מצורע סי' ב' ילקוט תהלים רמז תתקנט שוח"ט מזמור יב : ג מגילה ח ע"ב סנהדרין קז ע"ב : ד תנחומא מצורע סימן א : ה תענית ח ע"א : ו עי' קהלת רבה פ"י ויק"ר פ' כ"ו במד"ר פ' י"ט דב"ר פ"ה ירושלמי פ"ק דפאה שוח"ט מזמור י"ב :

חדושי גאונים

לא נמצאו דבר מזה כנ"ל : ולע"ד כיון המפרש בע"י ג"כ למה שפי' רש"י ז"ל במס' סוטה ומשם לקח הדברים ולא תראה ולא תמצא סתירה כלל אפילו מדברי המפרש לפי' רש"י דוק ותשכח האמת לאמתו : ומ"ש עוד הרב המחבר עיון יעקב בפי' אל תקרי ממנו במלאפום אלא בחולם עכ"ל ענין זה נדפס בש"ס דפ"פורט בגמ' דסוטה דף ל"ה ע"א והוא ג"כ שגגה כאשר יתבאר: ואקדים מה שפי' רש"י ז"ל במסכת סוטה דף לה ע"א וז"ל אל תקרי לא גרס · שאין הפרש קרייה בין ממנו הנאמר על יחיד שנדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמן עכ"ל · ופירושו מסכים עם

אהבת איתן

על סתוי"ט דה"א לומר כן דהא קיימינן כאן אליבא דרבי יהודה והרי ר"י סבר דמתאוננים קודם הקמת המשכן היה וכדאי' בילקוט פ' שמיני · וא"כ איך אפשר לומר דהוא

לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אומר להן ומה יתרון לבעל הלשון · ואמר ר"ל כל המספר לה"ר מגדיל עונותיו עד לשמים שנאמר (תהלים עג) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ · א"ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לה"ר ראוי לסקלו באבן כתיב הכא (שם קא) אותו אצמית וכתיב התם (איכה ג) צמתו בבור חיי וידו אבן בי · ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר (תהלים קא) [מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב] אותו לא אוכל אל תקרי אותו [לא אוכל] אלא אתו [לא אוכל] ואיכא דמתני לה על גסי הרוח · אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לה"ר א"ל הקב"ה לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו שנאמר (שם קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים אין חץ אלא לשון (הרע) שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואין גבור אלא הקב"ה שנאמר (ישעיה מב) ה' כגבור יצא גחלי רתמים היינו גיהנם· א"ר חמא בר חנינא מאי תקנתם של מספרי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לה"ר שנאמר חץ שחוט לשונם ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר (שם טו) וסלף בה שבר ברוח רבי (אבא) [אחא] בר' חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש שנאמר (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח :

ח שם ג תנא דבי ר' ישמעאל כל המספר לה"ר מגדיל עונות כנגד ג' עבירות ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כתיב הכא (תהלים יב) לשון מדברת גדולות וכתיב בע"ז (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה בגילוי עריות כתיב

לרעת כדתנן אין בין מצורע וכו' : (ארי דורס ואוכל · כלומר כל שמזיק לבריות מגיע להם הנאה הארי דורס ואוכל שאוכלה מחיים ואם זאב טורף שהורגה תחלה ואח"כ אוכלה יש לו הנאה אבל אתה מה הנאה יש לך כשאתה נושך את האדם · משיב הנחש ומה יתרון לבעל הלשון למוציא לה"ר מה הנאה יש לו כך אני אין לי הנאה בנשיכה שאני נושך : ואיכא דמתני לה על גסי הרוח · בפ"ק דמס' סוטה דקתני התם כל מי שדעתו גבוה עליו אומר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל משום דהתם איירי בגסי הרוח מוקים ליה התם לקרא בגסי הרוח וקתני נמי איכא דמתני להא אמספרי לה"ר והכא דאיירי במספרי לה"ר אמר איכא דמתני לה אגסי הרוח) : וסלף בה · מי שמסלף בה וחפץ לסלקה ממנו ישבור רוחו : שכבר כרתו דוד · שקללו

[וכי מה יתרון לבעל הלשון כו' · עיין פרש"י פ"ק דתענית] : שנאמר שתו בשמים פיהם וגו' · דהיינו במי ששוכן בשמים כמ"ש לעיל שאומרים מי אדון לנו וכה"ג יש לפרש סיפא דקרא ולשונם תהלך בארץ באותם ששוכנים בארץ כבר דהיינו שמוציאין דבה ולה"ר אשוכני עפר וק"ל : לסוקלו באבן כו' · כי ענין סיפור לה"ר היא כזריקת אבן להזיק ברחוק כדלקמן אי מה יד איכא ממיתה אלא בסמוך אף לשון כו' ת"ל חץ שחוט וגו' וק"ל : [אלא אתו לא אוכל כו' · מפורש פ"ק דסוטה ע"ש] : אין חץ אלא לשון כו' · אין לפרש דהאי דקרא היינו לשון דכיון דגבור הוא הקב"ה שנונים אהיכא קאי ועוד חצי גבור דבוק הוא ונראה לפרש לפי הדרש דחצי גבור היינו חציו של הקב"ה שמשלח נגעי' בבעלי לה"ר כדלעיל הם שנונים מלשון שניה דהיינו מצורע מוחלט בשבוע שניה אלא דקאמר אמאי נקט לה בלשון חץ וקאמר משום דאין חץ אלא לשון כו' ובמדה זו בא הקב"ה עליו מלמעלה בחציו שהם הנגעים וק"ל : אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו' · כדאמרי' מות וחיים ביד לשון דבעי חיי בלישניה דבעי מיית בלישניה ואמר אם עם הארץ ישפיל דעתו כו' דודאי אלו ב' עבירות גבה רוח ולה"ר שותפין הם שכללן הכתוב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים וגו' כי הגאוה שבו מביא שמדבר לה"ר על חבירו ועוד יבא בזה בס"ד לקמן· ומ"ד סיפר אין לו תקנה כו', שנאמר יכרת ה' כל שפתי וגו' · ואין סברא שתהיה עסק בתורה ושפלות הדעת שיכפר על הכרת אבל התורה מגנא ומצלא מהחטא כדאמרי' בסוטה[א] והיינו שמשמרתו שלא יבא לידי לה"ר שהוא בכרת והרמז בזה בתר האי ענינא דיכרת ה' וגו' אשר אמרו ללשוננו וגו' משוד עניים וגו' כתיב אמרות ה' אמרות טהורות וגו' אתה ה' תשמרם וגו' דה"ק דע"י אמרות ה' וגו' אתה ה' תשמרם אותם העוסקים בתורה מן הדור הזו של בעלי לשון הרע שלא יבאו לידי כך וק"ל: מגדיל עונות כנגד כו' · נראה שלא אמר שהיא גדולה כנגד ג' עבירות כו' דהא לא חייב הכתוב מיתה בעון לה"ר כמו בג' עבירות

[א] מהרש"א
ד"ה אם ת"ח · (בסוטה כ"א ע"א) :

יד יוסף

א סוטה ה ע"א :
ב שוח"ט מזמור כ"ב:

חדושי גאונים

מה שכתבו התוספות בערכין דף טו ע"ב ד"ה אל תקרי ממנו אלא ממנו וז"ל התוס' פי' אל תקרי ממנו רפי אלא ממנו דגש ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושין ואינו מחליף כלל זה מזה · וכן מצינו בספרי ולא גם ליתה אין כתיב כאן אלא ולא גם ליתה עכ"ל: הנה דברי התוס' הנ"ל לכאורה הם מחוסרים הבנה · וראיתי בענין זה פירושים שונים · ובכלן לא נתקררה דעתי · אך את זה מצאתי ראיתי בספר מטה יהודה שכתב בשם רבותיו פי' נאה ומתוקן בדברי התוס' הנ"ל : וז"ל ידוע לבעלי הדקדוק שכנוי נו' ר"ל נו"ן ווי"ו עם נקודת מלאפום יש לו שני פירושים · האחד כינוי ליחיד נסתר והא' כינוי לרבים מדברים בעדם ובני מדנחא ומערבא חולקין בענין זה · לבני

אהבת איתן

חדא עם האספסוף דא"כ נצטרך לומר דגם זה היה קודם הקמת המשכן בסיני וזה ודאי אינו דודאי קברות התאוה היה בנסיעתם מהר סיני כמו שמפורש בפרשת מסעי · וגם זה מוכח דמרגלים נשלחו בכ"ט בסיון כדאיתא בסוף תענית וליכא דפליג בהא · וזה דלא כמ"ש בספר לוית חן פרשת ראה בפשיטות דלפמ"ש התוי"ט היה גם האספסוף קודם המשכן כמו המתאוננים לדברי הילקוט והא ודאי ליתא · אלא נראה דלרש"י ע"כ לא הוי מתאוננים ואספסוף כחדא והא דלא חשב כאן מתאוננים במנין הנסיונות י"ל דהוא בכלל תרעומת שעל המן שאמרו נחש

עיון יעקב

בתולים שזה לא שייך כלל בנשים: אומר להן ומה יתרון לבעל הלשון · נראה דעיקר תירוצו כך הוא כמו שאין יתרון לבעל הלשון אפ"ה הוא עושה כן כי מן השמים מגלגלין חוב ע"י חייב לענוש את חבירו בדיבורו שמדבר עליו לה"ר כמו שמצינו שהצדיק דוד את הדין על עצמו כאשר קללו שמעי שאמר ה' אמר קלל אותי כן אכי נהם נתגלגל החוב על ידי ליסר את האדם על עוונו אע"פ שאין לי הנאה מזה : ואמר ריש לקיש כל המספר לה"ר מגדיל עוונותיו עד לשמים · אפשר לומר ע"ד דאיתא בר"ה דף י"ז למי נושא עון למי שעובר על פשע ופירוש שם · שע"י שהוא מן הנעלבים ואינם עולבים הקב"ה מעביר עוונותיו ונותנו על חבירו שפשע לנגדו להוסיף עון על עוונותיו כדאמרינן בעלמא הצדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לכך אם אומר לה"ר על חבירו וחבירו הוא מן הנעלבים מגדיל עוונותיו עד לשמים ועי"ל לפמ"ש לעיל דהמספר לה"ר היינו בסתר דרך סיפור בעלמא להכי קאמר מגדיל עוונותיו עד לשמים דהיינו ע"ד דאיתא בפ"ק דתענית דף ז' דאמר ר"ש בן פזי דאין הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לה"ר שנאמר רוח צפון וגו' ופנים נזעמים לשון סתר ע"ש: כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן · אפשר מטעם דהמספר לה"ר ראוי לנדותו שהרי דור המדבר בשביל לה"ר של מרגלים היה בנידוי כל ארבעים שנה וכן מרים שדברה באחיה משה מכ"ש מי שאומר לשון הרע על ת"ח והמנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו דהיינו שמניחין אבן גדולה על ארונו כדאיתא בפרק ואלו מגלחין דף ט"ז ע"א והכי קיי"ל כמבואר ביורה דעה סימן של"ד לה"ק ראוי לסקלו באבן לשון יחיד: אין אני והוא יכולין לדור בעולם · עיין בחידושינו פ"ק דסוטה דף ה': אמר הקב"ה לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה · אפשר דשני עונשים אלו כדאמרינן לעיל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ ועי"ל שהם רע לשמים ורע לבריות ועי"ל דמי שמספר לשון הרע יש בו עוד עון ביטול תורה כי עץ חיים מרפא לשון לכן נענשו בשני עונשים אלו חצי גבור על לשון הרע וגחלי רתמים בעון ביטול תורה שורש רתמים לחם כדאיתא בפ"ק דע"א על פסוק הקוטפים מלוח עלי שיח שורש רתמים לחמם שיורשים גיהנם לפי שמרפה עצמו מד"ת : מה תקנתיה של מספרי לשון הרע · לפי שעוונו גדול כל כך כדאיתא בסוגיא זו ודאי אין מספיקין בידו להשיב בתשובה או ע"י תפלה גם שע"פ הרוב חוטא ומחטיא למי שמקבלו ממנו לכן אין לו תקנה כי אם בתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא ואין עבירה מכבה תורה כדאיתא בסוטה דף כ"ב או שישפיל את עצמו ולב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה : מגדיל עונות כנגד שלש עבירות · דהיינו בדין שמים אבל בדיני אדם

הרי"ף

מגדיל עוונותיו עד לשמים · אפשר שהוא מה שאמר למטה כאילו עובד ע"ז : אל תקרי אותו אלא אתו · דקדק שכבר כתיב אותו אצמית למה חזר לומר אותו לא אוכל לזה אמר אל תקרי כו' :

ענף יוסף

ז כל המספר לשה"ר מגדיל עוונותיו עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ · וההרגש מבואר · כי כפי דבריהם שגודל העונות עד לשמים נמשך מלשון הרע · היה ראוי שיאמר הפסוק להפך · לשונם הלכה בארץ ישיתו בשמים פיהם · ואפשר ירצה אלו המדברים בפיהם מה שלא יאות · אל יחשבו שלא עשו פגם אלא למטה בארץ · כי האמת הוא שגם בשמים ממעל שתו פיהם מחמת העונות הגדולים עד השמים · והסבה בזה כי עד עכשיו היתה לשונם טהורה ומעולה · והיה לה מקום לעסוק בד"ת שהיא תבלין ליצה"ר והצילתו מן החטא· אבל עכשיו ע"י דבריו הרעים לשונם תהלך בארץ תאבד מעלתה ורוממותה ותתהלך בתחתיות ושפלות הארץ זוחלת עפר · כי לא יאות לעשות פרי בלימוד תורה · עם כלי מכוער והוא הלשון מטונפת ומלוכלכת בדברים רעים ולא תצלח למלאכה (בינה לעתים דרוש סג): סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש כו' · רבים מקשים במאי

עין יוסף

בו תענוג גופני מאומה · וכאלו מודיעם שהרע הגמור כל חפצו רק לבלעות ולהשחית וזהו מקור כל תענוגיו לא למען חיותו (ועיין ביפ"ת): אני עליו מלמעלה כו' · אפשר שהגיהנם הוא רק עונש על הנפש המרגשת שהיא יכולה להכוות באש הגיהנם · אבל הנפש השכלית אין בכח הגיהנם לכלותה · אבל על ידי לשון הרע שהוא ההשחתה בעצם הנפש כי מקורה רע · העונש באה מלמעלה על הנפש ממש :

(בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים בשפיכות דמים כתיב (שם ד) גדול עוני מנשוא · גדולות אימא תרתי · הי מינייהו מפקת [א] · במערבא אמרי לשון תליתאי [א]קטיל תלתא הורגת למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו · א"ר חמא בר חנינא מ"ד (משלי יח) מות וחיים ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא לומר לך מה יד ממיתה אף לשון ממיתה אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך לה אף לשון אינה ממיתה אלא בסמוך לה ת"ל (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם אי מה חץ שחוט עד מ' ונ' אמה אף לשון עד מ' ונ' אמה ת"ל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ וכי מאחר דכתיב שתו בשמים פיהם חץ שחוט [לשונם] למה לי הא קמ"ל דקטיל כחץ ומאחר דכתיב חץ שחוט לשונם מות וחיים ביד לשון למה לי כדרבא דאמר רבא [ב]דבעי חיי בלישניה דבעי מיית בלישניה · היכי דמי לישנא בישא אמר (רבא) [רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא [ב] א"ל אביי מאי קא עביד גלויי מלתא בעלמא הוא אלא דמפיק בלה"ר ואמר (איכא דמשתכחא) [היכא משתכחא] נורא אלא בי פלניא דאיכא בשרא וכוורי · אמר (רב פפא) [רבה] כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא א"ל אביי כ"ש דאיכא חוצפא ולישנא בישא א"ל אנא כי הא דר"י ס"ל [ג]דאר"י מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחוריי [דף טז ע"א] אמר (רבא) [רבה] בררב הונא [ד]כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית

רש"י

שקללו דוד בכרת: גדולות · תרתי משמע ואימא כנגד ב' עבירות לחוד אין ה"נ אלא כיון דאשכחן בכולהו גדולה הי מינייהו מפקת הלכך כולהו אתו: לשון תליתאי · שהוא שלישי בינו לבין חבירו שמספר רע בין ב' אנשים: וקטיל תליתאי · שהורג למספרו ולמקבלו ולאומרין עליו שמתוך איבה שמתגרין אלו באלו הורגין זה את זה והורגים גואלי הדם את הרכיל ובימי שאול נהרגו ד' נוב עיר הכהנים ושאול ודואג ודוד לפי שעל ידו היה רעב בימיו ואית דלא מפרשי דוד אלא אבנר בן נר שנהרג על ששתק כשהרג שאול נוב עיר הכהנים: אף לשון בסמוך לה · שאם מלשין במעמד שלשתן הורג ואם לאו לאו: חץ שחוט · שהורג ברחוק כמו חץ: עד מ' וכ' אמה · לאו דוקא קא חשיב: דבעי חיי בלישניה · שיעסוק בתורה דכתיב עץ חיים הוא למחזיקים בה: ודבעי מיית בלישניה · שיספר לה"ר כדאמרן דקטיל תליתאי: גלויי מילתא בעלמא היא · (דאמר היכא נורא להתם דכ"ע ידעי אי קושטא קאמר אי לאו) [הואיל ואינו אומרה בלה"ר אלא מגלה לאותן שמבקשין אור לכו לבית פלוני]: אלא בי פלניא דשכיחא בישרא וכוורי · כלומר עשיר הוא ויש לו בשר ודגים ואינו מחוסר כלום ויכול ליהנות לאחרים ואינו מהנה: דמתאמרה באפי מרא · שהמרגל אומרה בפני האומר עליו: חזרתי לאחוריי לראות אם בעל הדבר שומע שלא אמרתי שלא בפניו אלא אמרתי כמו כן בפניו דקסבר כל שהיה לפניו ואין לו חשש אם בעל הדבר שומע אין בו משום לה"ר א"נ שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן לא חזרתי בי לאמר לא אמרתי אלא בפניהם הודיתי: דמתאמרה באפי ג' · שהבעלים אמרוה בפני ג' המגלה אותה אינו לה"ר שזה גילה דעתו לכתחילה שאם מגלה אותו אינו חושש דמידע ידע דסופו להיגלות דחברך חברא אית ליה זה מגלה לחברו

מהרש"א

הללו אבל אמר שלה"ר מגדיל כנגד כו' דהיינו שהיא מביאה לכמה עבירות גדולות וק"ל: לשון תליתאי וכו' · עיין פרש"י ותוס' והוא דחוק ונראה לפרש שהוא למד מעניניו דקאמר לה"ר מגדיל נגד ג' עבירות כו' והיינו לישנא תליתאי שהוא שקול כנגד ג' עבירות וק"ל: מה יד ממיתה כו' · השתא לא ידע לפרש מות וחיים על עצמו כדמסיק דבעי חיי בלישניה כו' ביד לשון כמו בכח הלשון אלא יד ממש קאמר להמית אחרים וע"כ קאמר וכי יש יד כו' אף לשון ממיתה דהיינו שתמית אחרים בלשונו כדלעיל ומיהו ק"ק למאי דס"ד השתא דמות וחיים ביד לשון לגבי אחרים קאמר היאך מפרש לה לגבי חיים וי"ל דה"ל ה"פ לענין חיים מה יד מחיה אחרים כמו האומנים והרופאים אף לשון מחיה אחרים שלומדן תורה ומוכיחן לטוב להן וק"ל: חץ שחוט לשונם וגו' ל"ל · לא אקרא קאי הא דפריך דזה דוד אמרו וזה ירמיה אמרו על דורו אלא דה"ק חן שחוט לשונם וגו' הדרשה מיניה למה לן וכן תפרש גבי וכי מאחר דחץ שחוט וגו' מות וחיים וגו' ל"ל כו' וק"ל: נורא בי פלניא כו' · עי' [בגמ'] פרש"י והיינו לישנא בישא דעשיר הוא ואינו מהנה לאחרים [וכן הוא בפי' בע"י] ולא משמע כן אלא דהיינו לישנא בישא דנורא בי פלניא לבשל בכל שעה דרעבתן הוא ולכן אם שואלין לאדם היכן אמצא נורא ואומר נורא בי פלניא לא הוה רק גילוי מלתא אלא היכא דמפיק ליה כו' דההודעה בזה הלשון אינו אלא לישנא בישא דרעבתן הוא וק"ל: א"ל אנא כר' יוסי ס"ל כו' · לכאורה מה ראיה מר"י דאימא ה"ק לא אמרתי דבר דהיינו לישנא בישא שהייתי צריך לחזור לאחורי בפני הבעלים וכן נראה מפרש"י פרק כל כתבי וי"ל דה"ק ה"ק כל מלתא גם שהוא נראה מיניה קצת לישנא בישא אלו האומרה לא היה חש לאומרה גם בפניו אין זה לישנא בישא לאומרה שלא בפניו והמשל כגון נורא בי פלניא אם גם בפניו היה אומרה שלא בפניו נמי לית לן בה

הרי"ף

הי מנייהו מפקת וכו' · ובבאורי בכסף מזוקק תירלתי כפי הפשט דלא אייתי ראיה אלא על ע"ז וג"ע דלא שייכי בלה"ר ואעפ"כ מגדיל עונות כנגדם אבל ש"ד לא צריך ראיה דמסברא נפקא דלה"ר הורג ג' והרי מבואר שיש בו ש"ד: לשון תליתאי · מלבד טעם המכר בגמרא שהורג ג' אפשר שנקרא תליתאי לפי שהוא לפנים מב' חומות אחד של עלם השינים ואחד של בשר השפתים ולפנים מהשינים הוא הג': א"ר חמא מ"ד מות וחיים ביד לשון וכו' · וקשה כיון שעיקר הקושיא היא וכי יש יד ללשון ומכח הכתוב שאמר חץ שחוט שממית אפילו שלא בסמוך נמצא שאין הלשון דומה ליד א"כ הדרא קושיא לדוכתיה וכי יש יד ללשון דהיל"ל מות וחיים בלשון מאי ביד לשון ואגב אורחין נבאר מ"ש מ"ד מות וחיים ביד לשון שנראה שהוקשה לו קושיא אחרת בכתוב מלבד הקושיא של וכי יש יד ללשון וע"ק שכיון שחזר מדרשתו לדרוש כדרבא היל"ל אלא כדרבא ונראה שהוקשה לר' חמא בהאי קרא דמות וחיים ביד לשון דבשלמא מות ביד לשון איכא אלא חיים ביד לשון מי איכא והרי החיים הם בידו של הקב"ה אשר בידו נפש כל חי ובילקוט תהלים הביאו חז"ל במלך שלוה להביא לו חלב של לביאה וכשבא השליח אמר חלב של כלבתא וכו' שם נתבאר שהלשון שאמר חלב כלבתא גרם לאותו אדם מיתה ואח"כ כשאמר בלשונו שכן קורין במקומו ללביאה כלבתא גרם חיים לנפשו ובאותו מעשה סוא מדוקדק דפתח הכתוב במות תחלה ואח"כ בחיים ולא אמר חיים ומות ביד לשון לפי שקודם גרם הלשון מות באמרו חלב כלבתא ואח"כ החיים בתיקון לשונו שהיה חלב לביאה והיה אפשר לנו לומר דהשתא דרשינן ביד לשון כלומר בסבת הלשון מות וחיים דבעי מיית בלישניה ודבעי חיי בלישניה אבל עדיין אינו מתיישב לכך נראה דלעולם דרשינן הכיא דרשה דמה יד ממית אף לשון ממית אלא משום דדחינן אי מה

עיון יעקב

ודאי עונשם חמיר שהרי על לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו וכמ"ש בחידושינו לעיל ריש דף ט"ו ועל ג' עבירות אלו יש לרמוז בר"ת תיבת הר"ע הריגה רביעה עבודה: במערבא אמרי לישנא תליתאי · עיין פירש"י ותוספות ועיין במהרש"א · ואפשר עוד לפענ"ד לומר דבני מערבא דייקי לישנא כדאיתא בעירובין דף נ"ג שלא להוציא דבר מגונה מתוך פיהם ולא היו רוצים לומר תיבת הרע שהוא תיבה בת שלש אותיות לכן אמרו לישנא תליתאי להבין כוונתם על לשון הרע ולכך התורה שניתנה ביום תליתאי מליל מלישנא תליתאי כמו שכתבנו בשבת פר"ע עיין שם: והמקבלו · הרמב"ם פרק ז' ה"ג מהל' דעות פסק דעבירה ממקבלו חמיר מהאומרו וכ"ל דנפקא ליה מהא דאיתא בשבת דף נ"ו אלמלא לא קבל דוד לה"ר לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גלינו מארצנו: וכי יש יד ללשון · ולא קאמר דידו פירוש ברשותו כדאמרינן ויקח כל ארצו מידו דלא אמרינן כן אלא היכא דא"א לפרש בענין אחר כדאיתא בב"מ דף נ"ו ע"ב ועיין שם: א"ל אביי כ"ש דאיכא חוצפא ולישנא בישא · בספרי פרשת בהעלותך הובא בילקוט שם וז"ל וישמע ה' מלמד שלא היה שם בריה אלא בינן לבין עצמן דברי ר' ר' נתן אומר בפניו של משה דברו כן שנאמר וישמע ה' והאיש משה נראה דפליגי אי מקרא נדרש לפניו ולאחריו ולכאורה אביי ורבא פליגי במה דפליגי תנאי בספרי אכן למ"ש תוספות דהא דאביי ורבא קאי רק אאמרי נורא בי פלניא אבל בדבר קנטור אפילו בפניו אליבא דכ"ע אית ביה משום לישנא בישא וכהאי דר' נתן דספרי וכ"פ הרמב"ם פ"ז מהל' דעות והכ"מ תמה עליו הא דפסק דלא כרבא דהלכתא כוותיה נגד אביי ובאמת לק"מ ועיין בפירוש הר"ש פי"ב במסכת נגעים משנה ה' מ"ש בשם התורת כהנים ודו"ק: דמתאמרא באפי

ענף יוסף

חמור כרת זה שכרתו דוד ברוה"ק מכרת שחייבה תורה שיש לו תקנה וי"ל דהכה מצינו שדוד ע"ה לא קילל את החוטאים אלא החטאים כדאיתא בברכות דף י' ע"א מי כתיב חוטאים חטאים כתיב · שהתפלל על החוטאים שיחזרו בתשובה ע"ש · ומספרי לשה"ר קילל ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' ומזה מוכח שידע דוד ברוה"ק שהמספר לשה"ר אין לו תקנה ולכן אמר יכרת (מצאתי):

יכול

יד יוסף

א תנחומא מצורע סימן ב' וסדר חקת סימן ד' שוח"ט מזמור ק"כ · ועיין ילקוט תהלים רמז תרנו: ב תנחומא מצורע סימן ב ילקוט סדר הנ"ל רמז תקנת שוח"ט מזמור כ"ב: ג שבת קיח ע"ב: ד ב"ב לט ע"א:

חדושי גאונים

מדנחא כל כינוי בגו לרבים מדברים בעדם רפה מצא"כ ליחיד נסתר שאז הנו"ן בדגש · ולבני מערבא אין חילוק בין כנוי בגו לרבים מדברים בעדם ובין כינוי בגו ליחיד נסתר כי כלםסמה דגושים: ואבן קי"ל בכל מקום כבני מערבא [וכבר העיר על · ענין זה הראב"ע בספר צחות ד"ו דף קנ"א ודף קנ"ה והביא ראיה לדבר איש ממנו את קברו לא יכלה שאף שהנו"ן דגושה מ"מ משמשת לרבים מדברים בעדם · והנה רבות יע"ש]: העולה מזה שלא נמצא חילוק בין כינוי רבים מדברים בעדם וכינוי יחיד נסתר באופן שאחד מהם הוא במלאפו"ם ואחד בחולם כי לא מצינו בכל המקרא תיבת ממנו בחולם · אף אם הוא משמש ליחיד נסתר · ראיה לדבר מ"ש בענין המרגלים ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והנה רבות במקרא [דלא כמו שנדפס בגמרא הנ"ל וכפי' הרב המחבר עיון יעקב הנ"ל] · והחילוק בין מדנחא למערבא הוא

אהבת איתן

וכ"מ בפרקי ר"א פנ"ג עוד י"ל דהא יש לסקבות הא דחטא עגל והוא לא היה נסיון אלא חטא אמנם י"ל דמתאוננים בכלל עגל דקאמר ע"פ דאיתא בילקוט בהעלותך כמתאוננים רע אין רע אלא ע"ז כו' אני משבת אתכם באזנכם ואתם מכעיסים אותי באזניים שנאמר ויתפרקו נזמי הזהב ולפ"ז כיון דחטא העגל היה באזנים

לית בה משום לישנא בישא מ"ט [א]חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה כי אתא רב דימי אמר מ"ד (משלי כז) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו כגון דאיקלע לאושפיזא[א] וטרחו קמיה שפיר למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ליברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי ושמעי אינשי ואזלי ואנסי ליה · [ב]תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי (גנותו[ג])[ב] [רעתו] וא"ד רב דימי אחוה דרב ספרא חלש[ג] על רב ספרא לשיוליה ביה[ד] אמר להו תיתי לי דקיימית כל דאמור רבנן אמרו ליה האי מי מקיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו [שמתוך טובתו בא לידי גנותו] א"ל לא (הוה) שמיע לי דאי הוה שמיע לי קיימתיה:

ט שם [ד]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן על שבעה דברים נגעים באים על לה"ר ועל ש"ד ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין · על לה"ר דכתיב (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית· על שפיכות דמים דכתיב (ש"ב ג) (לא) [ואל] יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו' · ועל שבועת שוא דכתיב (מ"ב ה) ויאמר נעמן [ה]הואל וקח ככרים וכתיב (שם) וצרעת נעמן תדבק בך · על גילוי עריות דכתיב (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו · על גסות הרוח דכתיב (דה"ב כו) (ובחזקתו) [וכחזקתו] גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלהיו והצרעת זרחה במצחו · ועל הגזל דכתיב (ויקרא יד) וצוה הכהן ופנו את הבית ותנא הוא כנס ממון שאינו שלו יבא הכהן ויפזר ממונו · ועל צרות העין דכתיב (שם) ובא אשר לו [ו]הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית ותנא דבי רבי ישמעאל [ז]מי שמיוחד ביתו לו · איני והא"ר ענני בר' ששון [ז]למה נסמכה [פרשת] בגדי כהונה לפרשת קרבנות

רש"י

וזה מגלה לחברו עד שיודע: כתוב בספרים משום דמברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו כגון דמקלע וכו' ואנסי ליה · שאע"פ שאדם רוצה להכניס אורחים אין נוח לו שיבואו אגודות אגודות ויכלו את ממונו · ע"א קאנסי ליה ליסטים השומעים שהוא עשיר: בא לידי רעתו · שמתוך כך פותח אחר ואומר מדה רעה פלונית יש בו: [צרות עין · שצרה עינו באחרים ואינו מהנה שכיניו מכליו על ידי שאלה]: על לשון הרע · דכתיב ביה אותו אצמית ואמרינן לעיל לחלוטין ותנן אין בין מצורע וכו': [ואל יכרת מבית יואב · מפני שהרג את אבנר]: הואל · השבע שהלך אלישע וקח [ככרים]: בחזקתו גבה· בעוזיה מסתעי: שמיוחד ביתו לו · ואינו מהנה לאחרים משלו: למה נסמכה פ' בגדי כהונה לפ'

מהרש"א

משום לישנא בישא ודו"ק: מ"ט חברך כו' · תרי נמי מפקי לקלא לענין עדות היינו במלתא דלאו טמירתא אבל כי האי מלתא טמירתא היא אבל בפני ג' ודאי מפרסמא מלתא גם אם האחד [לא] יגלה השנים יעידו עליו ולא יוכל לכפור וק"ל: בקול גדול כו' · דהיינו ברבים שמא ישמעו בני אדם שאינם מהוגנים ויתאכסנו גם הם אצלו ואנסין ליה ויגנבו ממנו בביתו ורש"י פירש בע"א וק"ל: [אל יספר אדם בטובתו של חברו כו' · עיין בפרק גט פשוט]: על ז' דברים נגעים באים כו' · יש לעיין על ז' דברים אלו דהא ודאי אין גודל עונש שוה והוא נתן עונשם שוה בנגעים והקדים לה"ר לכולם ונראה כמ"ש פ' במה בהמה[א] ואין יסורין בלא עון שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אמר נגעים בלשון רבים לפי שיש ז' מיני נגעים בכתוב כמו ששנויים בתחלת מסכת נגעים הא' הבהרת עזה כשלג כו' הב' השאת כקרום הביצה ויש לכ"א ספחת הג' שחין ומכוה יש להן דין אחד ד' נתק בראש או בזקן ה' הקרחת והגבחת ו' נגעי בגדים ז' נגעי בתים ושם מפורש לכ"א דין טומאתו וסימניו וז"ש בכאן נגעים באים בלשון רבים ולא אמר נגע או צרעת בא כי ז' מינין הם כמ"ש ויבואו על האדם כפי עונשו בז' עבירות אלו אם בגופו אם בממונו ונקדים בזה מאמר דבמ"ר שם הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו וגו' ר"מ אומר שש ושבע הרי י"ג רבנן אמרי שבע ומה מקיימין רבנן ושבע שביעית שקשה מכולן ואיזה משלח מדנים וגו' אר"י וכולן לקו בצרעת כו' לפיכך משה מזהיר זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ע"כ ויש לדקדק לר"מ דאמר י"ג והכתוב לא חשיב רק ז' ומאי קאמר לפיכך משה מזהיר כו' ולא מייתי רק ממוציא ש"ר ונראה לדעת ר"מ שש אשר שנא ה' לא הוזכרו והיא ע"ז הא' ששקולה ככל התורה דכתיב בה ואשר שנא ה' וקרי לה שש ע"ש שש לאוין שנכתבו בה ורבנן פליגי וסברי דהנך ו' הם בעצמם בכלל הז' דחשיב ולא קארי לה בלשון שבע אלא משום ששקולה ככל הז' הגם שכולן לקו בצרעת כדמייתי שם היא קשה מכולן ולפיכך משה מזהיר על השביעית שהיא משלח מדנים וגו' יותר מעל כולן שנאמר המצורע ולא כתיב לרוע ע"ש המוציא ש"ר וכתיב בההוא קרא בלה"ר ושבע תועבת נפשו כי הוא תועבת נפשו של אותו איש דאין זה אלא תכונה רעה שאין לו הנאה בדבר כמ"ש אם ישוך הנחש בלא לחש וגו' כדלעיל משא"כ שם עבירות שזכר שיש לו הנאה מהם וע"כ אמר כאן דשבעה מיני נגעים הנאמרים יבואו כפי עונש עבירה מז' עבירות והתחיל בקשה שבכולן שהיא לה"ר מדכתיב אותו אצמית · שיבא לידי מצורע מוחלט ובעי לכפרה תגלחת ולפרים · הב' על ש"ד דכתיב אל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו' · והוא נגע הנתק שהוא בראש או בזקן דכתיב ברישא דהאי קרא יחולו על ראש יואב · הג' ועל שבועת שוא שנאמר ויאמר נעמן הואל וגו' · דמשום גזל לא הוה דאם כן לא הוה הצרעת בגופו ובגוף בניו לפי המדה אלא בממונו כדלקמן מוצא הכהן ופנו וגו' אבל בשביל השבועה באה בגופו ובגוף בניו והיינו נגע הבהרת כדכתיב ויצא מלפניו מצורע כשלג הוא סימן לבהרת עזה כשלג · הד' על ג"ע דכתיב וינגע ה' את בית פרעה וגו' · הוא נגע שאת ונקט לה בלשון רבים שיש לה תולדות שע"כ כתיב בה ספחת · הה' על גסות הרוח דכתיב וכחזקתו גבה לבו עד להשחית · כדאמרינן בפ"ק דסוטה כל המתגאה כאילו עובד ע"ז דכתיב פן תשחיתון והוא נגע הגבחת שזרחה במצחו ואמר לשון זרחה כמ"ש כחמה עמוקה מן הצל · הו' על הגזל · דטומאת בגדים יבואו בשביל גזילה שבאו לו שגם הבית נטמא בנגע אם בנה בגזילתו והולך להוציא כליו ובגדיו מבחוץ שלא יטמאו כדכתיב ופנו את הבית וגו' ואמר הוא כנס כו' יבא הכהן כו' דלא הל"ל וצוה הכהן ופנו וגו' אלא ופנו הבית בטרם יבא הכהן לראות וגו' · הז' על צרת עין · באה נגעי בתים דהיינו מי שמיחד ביתו לו ואינו מניח העני לבא לביתו רק

[א] מהרש"א ד"ה על ז' דברים · (במה בהמה נ"ה ע"א):

יד יוסף

א כתובות קט ע"א קי ע"א ב"ב כח ע"ב כט ע"א לח ע"ב לט ע"א: ב ב"ב קסד ע"ב: ג לקמן גרים מי קיימת כו' שמתוך טובתו בא לידי גנותו ורש"י בב"ב פי' שרעתו וגנותו אחת היא ואם כן קשה שהאיכא דאמרי היא היפך מלישנא קמא אע"כ צ"ל דלא כרש"י: ד שבועות ח ע"א סוטה טו ע"א כריתות כו ע"א · ועי' תנחומא סדר מצורע סימן ד ויק"ר פרשה ט"ז וי"ז ובמדבר רבה פ' ז' ילקוט סדר מצורע ילקוט זכריה רמז תקע"ב ילקוט מ"ב רמז ר"ל ירושלמי פרק חלק דברים רבה פ"ו זוהר סדר בלק דף ר"ו: ה בשאלתות פרשה מצורע מסיים ואין הואיל אלא שבועה שנאמר ושמעה קול אלה: ו יומא יא ע"ב: דברים רבה פ"ו ויקרא רבה פי"ז: ז זבחים פח ע"ב: ירושלמי יומא פ"ז ויק"ר פרשה י:

חדושי גאונים

בין דגש לרפה כנ"ל ואנן קי"ל כבני מערבא שתיבת ממנו הוא בדגש בכל מקום בין לכינוי רבים מדברים בעדם ובין לכינוי יחיד נסתר: ולפ"ז דברי התוס' הנ"ל עולים כהוגן אל תקרי ממנו רפה

אהבת איתן

ומתאוננים היה רע באזני ה' ע"כ עיקר הנסיון דקאמר בעגל היינו מה שנסו במתאוננים באזני ה' דכדבר שחטאו בעגל נסו במתאוננים לדבר שיכנוס באזני ה' (אלא שזה היה במעשה וזה היה בדבור) ותולה אותו בעגל כיון שהיה בראשונה שחטאו באזניהם דומם לנסיון שבמתאוננים

עין יעקב

תלתא לית ביה משום לישנא בישא · וסיים הרמב"ם פ"ז מהלכות דעות והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר : מאי טעמא חברך חברא אית ליה · מ"ש מהרש"א בזה עיין פרק חזקת הבתים דף ל"ט ובפירוש רשב"ם ותוספות שם : ואזלי ואנסי ליה · עיין פירש"י ועי"ל ואנסי ליה ליתן מס יותר מדאי לפי שמחזיקין אותו לעושר גדול לפי שטרח כולי האי בפני אורחים ובאמת הוא כוון לשם גמ"ח : תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו · תלי האי בבא כמה דאמר מקודם כלומר שזה ג"כ בכלל מברך רעהו בקול גדול וכ"כ הרמב"ם פ"ז מהל' דעות וכתב שם דוקא בפני שונאיו אסור לספר בטובתו עיין שם ועי"ל בחידושינו במגילה דף כ"ה ע"ש : על שבעה דברים נגעים באים · כ"מ מי שבא עליו נגעים יפשפש במעשיו על איזה מן החטאים שבאו עליו כדי לעשות

הרי"ף

יד אינו ממית אלא בסמוך והלשון ממית אפילו למרחוק לכך דריש רבא דבעי מיית בלישניה כו' ובהאי דרש מיתוקם שפיר מה יד אף לשון ממית בסמוך שהוא על האומר לה"ר שהוא סמוך ובלשונו הורג לעצמו כמו היד שממית בסמוך ומה שממית ברחוק הוא בבחינת הנאמר עליו הלה"ר שהורגו אע"פ שהוא עומד למרחוק דהיינו דבעי מיית בלישניה שהוא מת בעון לשונו ודבעי חיי בלישניה בדיבור התורה מחיה את עצמו כדכתיב מרפא לשון עץ חיים הוא דיבור תורה ומש"ה שתו בשמים פיהם הוא לענין מ"ש בגמרא אין הגשמים נעצרים אלא בעון לה"ר כו' הרי שתו בשמים פיהם שמונעים השמים מלהוריד גשמים על ידי לה"ר שתהלך בארץ אבל מ"מ אין כאן הורג אלא מונע טובה מהעולם אבל מדכתיב חץ שחוט הוא שהורג ממש לנאמר עליו כחץ ההורג מרחוק וגם הורג את עצמו שהוא בסמוך לו כמו היד

המתורגמן. א) ער טרעפט איין אין איין גאסטהויז. ב) זיינע שאנדע. ג) איזט קראנק געווארדען. ד) איהן צו פרעגען וואש ער מאכט.

קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין·[כתונת מכפרת על שפיכות דמים דכתיב (בראשית כז) ויטבלו את הכתנת בדם· מכנסים מכפרים על גילוי עריות דכתיב (שמות כח) ועשו להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה· מצנפת מכפרת על גסי הרוח כדר' חנינא דא"ר חנינא יבא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה· אבנט מכפרת על הרהור הלב אהיכא דאיתיה [א](דכתיב (שם) והיה על לב אהרן)·חושן מכפר על הדינין דכתיב (שם) ועשית חושן משפט · אפוד מכפר על עבודת כוכבים דכתי' (הושע ג) אין אפוד ותרפים· מעיל מכפר על לה"ר אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול · ציץ מכפר על מעשה עזי פנים כתיב הכא (שמות כח) והיה על מצח אהרן וכתיב התם (ירמיה ה) ומצח אשה זונה היה לך לא קשיא הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו אי אהנו מעשיו אתו נגעים עליה אי לא אהנו מעשיו מעיל מכפר והאמר ר' סימון א"ר יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם בקרבנות כפרה בדבר אחר מצינו להם כפרה שפיכות דמים ולה"ר שפיכות דמים בעגלה ערופה ולה"ר בקטרת דתניא ר' חנינא למדנו לקטרת שמכפרת דכתיב (במדבר יז) ויתן את הקטרת ויכפר על העם ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטרת מכפרת על לה"ר אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי קשיא שפיכות דמים אש"ד קשיא לשון הרע אלה"ר שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא דידיע מאן קטליה הא דלא ידיע מאן קטליה דידיע מאן קטליה בר קטלא הוא במזיד ולא אתרו ביה לשון הרע אלשון הרע לא קשיא הא בצינעא [טז ע"ב] הא בפרהסיא] :

י שם בעא [מיניה] ר' שמואל בר (גרב) [נדב] מר' חנינא [ואמרי לה ר' שמואל בר נדב חתניה דר' חנינא מר' חנינא] ואמרי לה מר' יהושע בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה (ויקרא יג) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו הוא הבדיל בין איש לאשתו ובין איש לרעהו לפיכך אמרה תורה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו · אריב"ל מה נשתנה מצורע שאמרה תורה (שם יד) יביא שתי צפרים לטהרתו אמר הקב"ה הוא עשה מעשה פטיט[א] לפיכך [אמרה תורה] יביא קרבן פטיט · ת"ר[ב] (שם יט) לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו לא יסטרנו לא יקללנו ת"ל (שם) בלבבך בשנאה

רש"י

קרבנות · בפרשת ואתה תצוה : מעיל מכפר על לה"ר · והיכי אמר שמואל דעל לה"ר נגעים באים דאין לו כפרה : והא · דענני בר ששון וכו' דמעיל מכפר על לשון הרע : אהנו מעשיו · (שבא הפסד לזה על לה"ר שסיפר) : [שנתקוטטו על ידו ואי קשיא אמאי לא מותיב ליה משפיכות דמים וג"ע דקאמר לעיל נגעים באין עליהן והכא קתני דבגדי כהונה מכפרין תריץ דהא דתני בגדי כהונה מכפרין לאו עליה דידיה אלא על אחרי' שעל ידו נענשין דבשפיכות דמים כתיב כי הדם הוא יחניף וגו' ובג"ע כתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה אבל לה"ר לא אשכחן דמיענשי ביה אחריני]: [שבחשאי · קטרת נעשית בהיכל בחשאי כדתניא בפרק הוציאו לו במס' יומא (דף מד.) פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה לשון הרע בחשאי הוא : קשיא שפיכות דמים כו' · דקאמרינן לעיל בגדי כהונה מכפרין על אחרים וקא חזינן דעגלה ערופה מכפרת על אחרים דעל ההורג אינה מכפרת דקי"ל בסוטה (דף מו:) שאם נתערפה העגלה ואח"כ נמצא ההורג מניין שהוא נהרג ת"ל ולארץ לא יכופר וגו' : קשיא לה"ר · דלעיל קתני דבגדי כהונה מכפרין : לא ידיע מאן קטליה · עגלה מכפרת : בר קטלה הוא · וכל כמה דלא מיקטלי לא מיכפרי אחריני דכתיב (במדבר לה) ולארץ לא יכופר וגו' : בצינעא · דמעשה חשאי קטרת מכפרת: בפרהסיא · דמעשה קול הוא מעיל מכפר:]הבדיל בין איש לאשתו · כדאמרינן לעיל על ז' דברים נגעים באים על לה"ר וכו': מעשה פטיט· (שנותן מריבה בין איש לרעהו ומספר דברים שאינן כדאי מזה לזה) [לשון קול היוצא בחשאי] : קרבן פטיט · צפרים שמשוררין ואומרים פטפוט : יכול · שלא בא הכתוב אלא שלא יכנו על צואריו : ולא יסטרנו על לחייו וכו' · ל"א יכול לא יכנו על דבר תוכחה יכול אפילו משתנין פני מי שמוכיחין אותו ואינו רוצה לשוב שאתה חייב להוכיחו

מהרש"א

שמייחד ביתו לעצמו ודו"ק : [מה קרבנות מכפרים כו' · מפורש כל הסוגיא בזבחים פרק תשיעי] : מה נשתנה מצורע וכו' · ר"ל דשאר טמאים כגון זב וטמא מת לא נשתלחו חוץ לג' מחנות כמו המצורע וק"ל : שאמרה תורה יביא ב' צפרים כו' · גם בכאן ר"ל הזב וזבה מביאים קרבן לטהרתן מה נשתנה המצורע דבלאו קרבנו ב' כבשים מביא ב' צפרים א' לשחיטה ואחד לשילוח · וקאמר אמר הקב"ה כו' לפיכך יביא קרבן פטפוט · כמ"ש לעיל מות וחיים ביד לשון דבעי חיי בלישניה דבעי מיית בלישניה וע"כ ב' צפרים אחד השחוטה לרמוז על פטפוט לה"ר שיבטלו וצפור החיה רמז על פטפוט התורה שזו תקנתו והוא ענין עץ ארז ואזוב כדאמרינן לעיל אם ע"ה הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח וק"ל : יכול לא יכנו כו' · איסור הכאה וקללה לחברו מפורש בתורה אלא דהכא לענין תוכחה קאמר והאי קרא לא תשנא גו' גבי תוכחה כתיב ולכך קאמר יכול לא יכנו ולא יקללנו אפילו גבי תוכחה דבכלל לא תשנא וגו' הוא וקאמר ת"ל בלבבך כו' שנאה שבלב כו' · ודרך תוכחה אין זה שנאה בלב כמ"ש הוכח לחכם ויאהבך וק"ל:

יד יוסף

א טעות הדפוס ועי' ח"א זבחים פח ע"ב : ב תנחומא סדר משפטים סי' ז :

חדושי גאונים

[וקאי על ישראל] אלא ממנו דגש [והוא כימי ליחיד נסתר ר"ל להקב"ה] אמנם באשר שענין זה הוא כפי סברת דבני מדנחא דלית הלכתא כוותייהו גלל כן כתבו התוס' ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושים וכו':אמנם לפ"ז יקשה איך קאמר הש"ס לשון אל תקרי בשוא שכפי דברינו הקריאה שוה לרבים נמצאים מדברים בעדם וליחיד נסתר ובהכרח צ"ל שפי' אל תקרי כך אלא כך · אינו משמש על אופןפסתנות הקריאה אלא על אופן הפי' ועל זה מביא התוס' ראיה מן ספרי דקאמר שם ולא גם ליחס ר"א אומר אל תהי קורא לא גם ליחס אלא לא גם ליחס עכשיו כל הנוגע בבשרו של משה ליחס פורחת אילך ואילך · הכונה בזה באשר שתיבת גם הוא מגזרת נחי ע"ן וי"ו כי שרשו גום וידוע בגזרה זו שהעבר והבינוני שוים הם במכתב ואעפ"כ אמרו בספרי על

אהבת איתן

אך הרמב"ם חשב להו בתרתי · ועוד הקשה מהרש"א בח"א עליו דלא חשב עלייהו דיש רק אחת ביה וחשיב תבערה ולק"מ דכדברי הרמב"ם אי' באבות דר"נ פ"ט דחשיב אחד ביה ושם בפרק ל"ד ומשמע דפליג אדכאן דאיירי לר' יהודה ויחידאה הוא וכן חשב התם תבערה אלא דמאי דחשב התם מעשה קרח ל"פ הרמב"ם כן דע"כ סבר שהיתה קודם מעשה מרגלים שלא כסדר הכתוב · ואכן קי"ל כמ"ד שהיה כסדר אחר מעשה המרגלים ומש"ה לא קחשיב וכן בפ"ש לא קחשיב מעשה קרח דעשרה נסיונות נאמר במרגלים כמ"ש בח"א :

עיון יעקב

תמוה ועיין בתוספות שסותרים מ"ש בשבועות סדייניס : הא דאהנו מעשיו · עיין בפירש"י ותוספות שמתרצים הא דלא מקשי גם כן משפיכות דמים וג"ע ולענ"ד נראה עוד לומר דמשפיכות דמים לא יוכל להקשות דקללות דוד גרמה לענוש יואב בזה דהא קללת חנם אפילו בחנם היא באה מכ"ש שזה עונשו מן השמים רק שבגדי כהונה מכפר וע"י קללות דוד גרמה לענוש בזה וכן וינגע ה' את פרעה פשיטא דלא שייך לכפר עליו בגדי כהונה של ישראל שלא היו אז ואשמעינן ר"י דעונש נגעים בא על אלו עבירות וכ"מ בזמן שאין בהמ"ק קיים דאין בגדי כהונה באו עונש נגעים על אלו שבע עבירות כמו שנענש איוב ופרעה מסה"ע לשון הרע דקאמר שעונשו בנגעים כדכתיב אותו אמית היינו דווקא מצורע מוחלט כמו שכתבנו לעיל וכ"כ החידושי אגדות כאן דדוקא מצורע מוחלט בא על לה"ר דבעי פריעה ופרימה תגלחת וצפרים וכדאיתא במגילה דף ח' ע"ב דזה לא שייך אלא בזמן שבהמ"ק קיים א"כ מקשה שפיר ודו"ק : מה נשתנה מצורע שאמרה תורה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו · נראה דקושיתו תולה דוקא במה דקאמר מקודם דאל"ה הייתי אומר דלכך אמרה תורה בדד ישב מחוץ למחנה כדי שלא להביא אותו חולי על איש אחר כמו שמצינו בבעלי ראתן שהוא אחד מכ"ד מיני שחין שצריך להרחיק מהן כדאיתא סוף פרק המדיר

אבל עכשיו שאמרת על שבעה דברים נגעים באים שבע עבירות גדולות א"כ בודאי הקב"ה לא יעשה דינא בלא דינא א"כ למה ישב בדד להכי איצטריך לומר הטעם הוא הבדיל בין איש לאשתו : מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי צפרים לטהרתו · משמע דעיקר הקושיא למה שתים באחד סגי ועל זה משיב הוא עשה מעשה פטיט שדבר לה"ר ובודאי יש בו עון ביטול תורה כי עץ חיים מרפא לשון כדאיתא לעיל לכך קרבנו שתי צפרים א' בשביל שדבר לה"ר שבשבילו נלקה בנגעים ומצורע חשוב כמת לכך יומת א' מהן ונשחטה ואחת לשילוח לרמוז הוי גולה למקום תורה ומה"ע אפשר אמרינן שני ת"ת שאין נותין זה לזה בהלכה א' מת וא' גולה כיון שיש מחלוקת ביניהם בודאי יש דלטורין ביניהם שאומרים לה"ר וביטול תורה הוא הגורם לכך א' מת בשביל ביטול תורה וא' גולה למקום תורה ועי"ל לפי שעשו מעשיהם פטיט ושתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ לכך מביא שתי צפרים א' משלח עם עוף התעוף בשמים ועל מה שעשו בארץ שופך דמו ארצה : יכול לא יכנו לא יסטרנו · אפשר דעלה על דעתו לומר כן מדכתיב בפרשת שופטים כי יהיה שונא איש לרעהו וארב עליו וקם ורצחו נפש פירש"י שם והוא מספרי עבירה קלה שעבר על לא תשנא גרם לו שהרג נפש ה"א דוקא בהכאה או קללה חייבין לזה ולא בשנאה

ענף יוסף

י יכול לא יכנו כו' · ר"ל כלומר אלו אמר קרא לא תשנא את אחיך ותו לא ולא אמר בלבבך שנאה שהוא יתיר · הייתי יכול לומר שהכוונה לומר שלא יעשה לו מעשים המורים על השנאה שלא יכנו כו' וזה משמע מאומר סמוך לזה הוכח תוכית שהתוכחה היא בדברים

וירצה לא תשנא את אחיך בעשות לו דברים המורים שנאה אלא הוכח בדברים · ת"ל בלבבך לא אסרתי אלא שנאת הלב · אבל מה שתעשה לו מכל זה בלא כוונת לב יש לך רשות לזה · וס"ק קרא לא תשנא בלבבך הוכח תוכיח בכל דבר שיהיה או בהכאה או בקללה קרבן

המתורגמן. א) פלוידערער, רעדנער.

בשנאה שבלב הכתוב מדבר · ᵃמנין לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו ת"ל (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך [הוכיחו ו]לא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ יכול אפילו פניו משתנים ת"ל (שם) לא תשא עליו חטא : יא שם ᵇתניא א"ר טרפון תמה אני [אם] יש בדור הזה [מי] שיכול להוכיח אם יאמר[לו] טול קיסםᵃ⁾ מבין שיניך אומרים לו טול קורה מבין עיניך א"ר אלעזר [בן עזריה] (תמה אני אם יש בדור הזה ᵍמי שמקבל תוכחה אמר ר"ע) תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח א"ר יוחנן [בן נורי] מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא בן יוסף ע"י שהייתי קובל עליוᵍ⁾ לפני רבן גמליאל וכל שכן שהוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך · בעא מיניה ר' יהודה בריה דר' שמעון (בן פזי) תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה הי מינייהו עדיפא אמר ליה מי לא מודית דענוה לשמה עדיפא דאמר מר ᵈענוה גדולה מכולן שלא לשמה נמי עדיפא ᵉדאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן היכי דמי תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה כי הא דרב הונא וחייא בר רב הוו יתבי קמיה דשמואל אמר להו (ר') חייא בר רב חזי מר דקא מצער לי רב הונא קביל עליה דתו לא מצער ליה בתר דנפיק אמר ליה הכי והכי קא עביד אמר ליה אמאי לא אמרת לי באפיה אמר ליה חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידאי · ᵛעד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה

רש"י

להוכיחו עוד : ת"ל וכו' · שלא ילבין פניו ברבים : יכול אפילו פניו משתנים · יכול שיוכיחנו (בדברים) [ברבים] להלבין פניו : טול קורה וכו' · כלומר שאם יש אדם שמוכיח חבירו לומר לו הנח עבירה פלונית שבידך יכול להשיבו גדולה עבירה יש בידך לומר שכולם רשעים : שיודע להוכיח · שלא ישא עליו חטא על ליבון פנים : קובל עליו · כשהייתי רואה בו דבר גנאי : תוכחה לשמה · לשם שמים : וענוה שלא לשמה · שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו ואותה ענוה שלא לשם שמים היא [אלא שלא ישנאנו] : דאמר מר וענוה גדולה מכולם · בפ"ק דע"ז (דף כ:) דא"ר פנחס טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי זריזות וכו' : א"ל · חייא לשמואל חזי מר דקא מצער לי רב הונא שמכה וחובט אותי : בתר דנפק · חייא : א"ל · רב הונא לשמואל הכי עביד והכי עביד על מעשיו שאינן מהוגנין הייתי מצערו והיינו ענוה שלא לשמה שלא רצה לקטרגו בפניו ונראה משום ענוה והוא לא היה מניח משום ענוה אלא שלא רצה להלבין פניו וזו היא תוכחה לשמה שהוכיחו שלא בפני שמואל שלא להלבין פניו : עד היכן תוכחה · עד כמה אדם חייב להוכיח לחבירו: עד הכאה · שיכנו המתווכח למוכיח :

מהרש"א

יכול אפי' פניו משתנים · לכאורה לפי פשוטו יש לפרש בהפך הוכח תוכיח גם בהכאה וקללה כדמסיק הכא ולא תשא עליו חטא על הכאתו וקללתו אלא דכיון דכתיב הוכח תוכיח ומצוה להוכיחו לא איצטריך למכתב שלא ישא עליו חטא אלא לאשמעינן שלא ילבין פניו ברבים והיינו בדברים שבין אדם לחברו אבל במילי דשמיא מוכיחו גם ברבים כמו שעשו הנביאים לכל ישראל והכי מפורש בתורת כהנים ע"ש וק"ל: [א"ל טול קיסם כו' · מפורש פ"ק דב"ב ע"ש] : אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח כו' · פרש"י שלא ישא עליו כו' ולפי זה הך דאר"י כו' שהרבה פעמים לקה ר"ע כו' וכ"ש שהוסיף בי אהבה כו' אינו ראיה לכאן כלל אלא אדלעיל קאי אמקבל תוכחה כמו ר"ע שקיבל תוכחה ועי"ל דה"פ מי שיודע להוכיח דהיינו שיודע שאין להוכיח אלא את המקבל תוכחה ולא הלץ שאינו מקבל תוכחה ולפי זה שפיר מייתי ראיה מר"ע ומהאי קרא דאל תוכח וגו' וכה"ג מייתי לה מהאי קרא ביבמות ס"פ הבע"י[א] ועיין בחידושינו שם : תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה · עיין פירש"י והתוס' פירשו ענוה שלא לשמה פי' משום גאוה כו' שלא לש"ש אלא לקנות שם עכ"ל ולא שייך זה לתוכחה לשמה גם עובדא דמייתי מרב הונא וחייא בר רב לא שייך לזה כלל דרב הונא ודאי לא עשה כן משום גאוה גם לפי' רש"י ק"ק הא דלא א"ל בפניו לאו משום שלא ישנאנו הוא דהא הכה אותו אלא שהיה חס עליו דלא ליכסף בפני שמואל וכ"ל לפרש דה"פ דאיזה עדיפא אם תוכחה לשמה שיוכיח חבירו גם אם מביישו או ענוה שלא לשמה עדיפא דהיינו שלא יוכיחו כדי שלא יתבייש והשתא מייתי שפיר מרב הונא שלא רצה לאומרו בתוכחה לחייא בר רב בפני שמואל כדי שלא ליכסף דהיינו

[א] מהרש"א ד"ה אם יש ס"פ הבע"י (ס"ה ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות לא ע"ב : ב ספרי ר"פ סדר דברים : ג ב"ב טו ע"א: ד ע"ז כ ע"א: ה סנהדרין קא ע"ב פסחים נ ע"א סוטה כב ע"א מז ע"א הוריות י' ע"א נזיר כג ע"ב : ו תנחומא משפטים סימן ז :

חדושי גאונים

ענין זה לשון אל תקרי מזה נראה להדיא שלשון אל תקרי אינו נופל על הקרי' רק על פי' הדבר · [ובאמת רוב אל תקרי שבגמרא כך הוא ענינם · כאשר העירותי על ענין זה בפרוזדור נתיב י"א]: וכן הוא הענין פה בפי' אל תקרי ממנו אלא ממנו · ירצה שלא היתה כונת המרגלים לכינוי רבים מדברים בעדם · רק לכינוי יחיד נסתר כביכול ב"ה : עד כאן תוכן כונת הרב המחבר מטה יהודה עם מה שהמלצתי בדברים יע"ש : ובעיקר דרוש חז"ל אני אומר' דמלבד שהענין אלם למונה קיים דכל מה שאפשר לדרוש לגנאי ברשעים דורשים · אמנם דרוש זה אומר אני שהוא ממקומו מוכרע· באשר שכונת המרגלים היתה להכנים מורך בלב ישראל באמרם אפס כי עז העם היושב בארץ וגו' וכלב באשר שלא יכול להכחים הענין לא השיב על דבריהם · רק עלה נעלה וירשנו אותה וגו' ר"ל האמת הוא כדבריכם אשר בכח אנושית א"א לכבשם · אבל בכח אלהים הוא באפשרי · ובאלהים נעשה חיל · ועל ענין זה השיבו המרגלים לא נוכל לעלות כי חזק הוא ממנו · מזה נראה להדיא שאמרם כי חזק הוא ממנו מוסב על הקב"ה · כי בענין חוזק העם לא הכחיש אותם יהושע · ולא היה יכול להכחישם בענין זה · זהו הנלע"ד בכונת הדרוש מחז"ל : ומ"ש בשם הרב המחבר מטה יהודה הנ"ל מצאתי אח"כ בספר בנין שלמה בית המלות חדר יו"ד באריכות קצת : (דברי חכמים וחידותם) עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל

עיון יעקב

שבלב להכי כתיב בלבבך אפילו שנאה שבלב ועיין ברמב"ם פ"ז מהל' דעות משמע דוקא על שנאה שבלב אומר ולא על הכאה ע"ש : מנין לרואה בחבירו דבר מגונה · דייק לומר בחבירו דפשיטא מי שהוא פחות ממנו כגון בנו ותלמידו או שאר פחות ממנו בערך פשיטא שיש להוכיחו מצד הסברא אלא אפילו בחבירו שהוא שוה לו לפי ערך אפ"ה חייב להוכיח אם רואה בו דבר מגונה להכי מביא קרא דכתיב תוכיח את עמיתך : אם יש בדור הזה מי שיוכל להוכיח וכו' · אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה · נראה דהיא היא כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים כדאיתא בברכות דף ו' ע"ב כדכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ובדורות אחרונים איתמעטו שכין כדאיתא ביבמות דף ס"ד ע"ב והגורם לזה כי יראת ה' תוסיף ימים וכדאיתא ביומא דף ט' ולפי שנתמעט היראה אין דבריהם נשמעים ואין תוכחה ומ"מ מה שמוכיחין י"ל ע"ד דאמרינן דאין מומחין בזמן הזה לדון אפ"ה במידי דשכיחי עבדינן שליחותא דקמאי וכן לענין התוכחה במידי דשכיחי עבדינן שליחותא דקמאי: תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה · עיין פירש"י ותוספות ועיין במהרש"א ודבריו מסתברים נראה דשאל על אלו שני דברים שהם שוים לכאורה בשכר דאמרינן במסכת תמיד כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה ובענוה ג"כ

ענף יוסף

(קרבן אהרן) : מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו · ולכאורה קשה בהא דאמר מנין · כי הרגיל בש"ס שלא לאמר מנין על דבר המפורש בתורה · ואם באתי למדה זו ישאל על כל תרי"ג מצות ואמור מנין שאסור ללבוש שעטנז וכדומה · אמנם הנכון בזה דהנה השכל הפשוט מחייב שהגדול יוכיח לקטן אבל אם שניהם בערך אחד היה נראה לכאורה דאין עליו חיוב להוכיח דאומר לו מי שמך לאיש וגו' · וז"ש מנין לרואה דבר בחבירו כלומר שהוא עמו בערך אחד ורואה אצלו דבר מגונה מנין שחייב להוכיחו · ודייק מקרא דכתיב הוכח תוכיח את עמיתך · לומר אף שהוא עמו בערך אחד אפ"ה חייב להוכיחו (סמא דחיי) : יכול אפילו פניו משתנים · שהוא מתבייש מסיבת התוכחה ישוב להוכיחו · ת"ל לא תשא עליו חטא · כלומר הוכח תוכיח אותו כשלא תשא בשביל התוכחה חטא · וזה כאשר מוכיחו ואין פניו משתנות שאינו מתבייש · אבל אחר שפניו משתנים · כבר שב וקבל התוכחה · ואם מוכיחו אח"כ מלבין פניו בחנם ונושא עליו חטא (קרבן אהרן) : יא לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמן כו' · הענין כמ"ש חז"ל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים· מה דגים שבים כיון שפורשים מן המים מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשים מן התורה מיד מתים · כי התורה נקרא חיי העולם וחיי האדם כמה שנאמר כי היא חייך ואורך ימיך לכן צריך האדם לעסוק בתורה תמיד לבל יפרוש ממנה אפילו רגע אחד · ואם הוא פורש מקביעות התורה מיד חשוב כמת ח"ו אפילו בחייו · כיון שפורש משרשו הנאחז בתורה כמו הדגים שבים שכל חיותם הוא רק כשהם בתוך המים וכיון שפורשים מן המים מיד מתים · לכן צריך ללמוד תמיד בקביעות ולהיות כיתד קבוע בלבו · שאם הוא פורש ממנה מיד מת · כמו הדגים שבים · ואפילו אם לפעמים עולה על לבו ועל מחשבתו איזה פניה לשם גיאות ושארי פניות · אל ישגיח בזה כלל שבעבור זה יפרוש ממנה ח"ו · כי אי אפשר בשום אופן לבוא למדרגה לשמה אם לא שיהיה מתחלה שלא לשמה · ועל דרך משל למלך שאמר לעבדו שיעלה לעליה · אין סברא מעולם שיכעוס עליו המלך על שהוא עלה דרך מדריגת הסולם· והנמשל מובן · לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · ורמז בתיבת לעולם שר"ל בקביעות תמיד שלא להפסיק פומיה מגירסא כמ"ש לעיל · ואז בודאי יבוא לשמה : עוד יש לומר דרך אחר שבשעת לימודו שלא לשמה יחשוב שמתוך כך יבוא לשמה · ולא שילמוד ח"ו כל ימיו שלא לשמה · כמו בענין המשל שכתבנו אם יראה המלך שהעבד הולך על הסולם אנה ואנה ואינו הולך כלל בעליה בוודאי יכעוס עליו ויתחייב בנפשו (בשם הגאון מוואלאזין): עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה כו' · הנה בש"ע א"ח סי' תר"ח סעיף ב' כתב רמ"א ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו ע"כ · והקשה הפר"ח אי בקללה דקילא סגי למה לי הכאה · ומתרץ משום דרב אמר עד הכאה · ושמואל אמר עד קללה · ורבי יוחנן אמר עד נזיפה · וכיון דרב ושמואל פליגי עליה דרבי יוחנן דבנזיפה לא סגי לא קי"ל כוותיה · והשתא מספקא ליה אי קי"ל כוותיה דרב · דרב ושמואל הלכתא כוותיה דרב באיסורי · או אם קי"ל כשמואל משום דבקללה הוו שמואל ורבי יוחנן תרי לגבי דרב דסגי בהכי

המתורגמן. א) שפאן. ג) אנגעקלאגט איהן.

[עד קללה · שיקלל את המוכיח]: עד נזיפה · שגוער בו על שמוכיחו : ושאני התם דאגב חביבותא וכו' · ולמ"ד נמי עד קללה איכא לתרוצי הכי : עד היכן לא ישנה וכו' · דאסור לאדם לצאת מאכסניא שלו לדור עם אחר : עד הכאה · היכנו בעל הבית שאינו רוצה שידור עמו : עד שיפשיל · שיוליך כליו מן הבית : לא פליגי · דתרוייהו מודו דמכאן ואילך רשאי לשנות: בהכאה דדביתהו · שהכה את אשתו של אורח : [לאטרודי · להתקוטט]: וכל כך למה · למה אמרו שאין רשאי לשנותם עד שילערטו כל כך : אכסנאי פוגם · את בעל הבית שיוצא הימנו שאומרים בני אדם כמה רעים עסקיו של בעה"ב שאין אכסנאי זה יכול לדור עמו : ונפגם · נמי שאומרים בני אדם כמה רעים עסקיו של אכסנאי זה שאין בעל הבית יכול [לדור] עמו : איכא בינייהו וכו' · למ"ד מאשר היה שם אהלו בתחלה משמע אכסניא דקבוע אבל אכסניא דעראי מותר לשנות ולמ"ד מן וילך למסעיו אפילו אכסניא דאקראי שהקרה לו במסעו כדרכו כגון ששקעה לו חמה : אמיה · אם אבי חירם מצור מדן היה ואהליאב בן אחיסמך שהיה אומן היה מדן לפיכך לא שינה חירם מאומנות אבותיו

ושמואל אמר עד קללה רבי יוחנן אומר עד נזיפה [כתנאי ר"א אומר עד הכאה ר' יהושע אומר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה] אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו שנאמר (ש"א כ) ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב (שם) ויטל שאול את החנית עליו להכותו מאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו מאן דאמר עד קללה דכתי' (שם) לבשתך ולבשת ערות אמך · ולמ"ד עד נזיפה דכתיב ויחר · ולמ"ד עד נזיפה והכתיב הכאה וקללה שאני התם דאגב חביבותא יתירתא דהוה [ביה] ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי · עד היכן לא ישנה אדם מאכסניא שלו רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד שיפשילו כליו לאחוריו בהכאה דידיה כולי עלמא לא פליגי בהפשלת כליו לאחוריו כולי עלמא נמי לא פליגי כי פליגי בהכאה דדביתהו מר סבר כיון דלדידיה לא קא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה ומר סבר אתי לאיטרודי וכל כך למה דאמר מר אכסנאי פוגם ונפגם :

יב שם [א]אמר רב יהודה אמר רב מנין שלא ישנה אדם מאכסניא שלו מן התורה שנאמר (בראשית יג) (אל) [עד] המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ר' יוסי בר' חנינא אמר מהכא (שם) וילך למסעיו מאי בינייהו איכא בינייהו אכסניא דאקראי [א] · א"ר יוחנן מנין [ב]שלא ישנה אדם (מאומנות) [מאומנותו ומאומנות] אבותיו שנאמר (מ"א ז) וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת ואמר מר אמיה מדבית דן (דכתיב) [וכתיב] (שמות לא) ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן (חרש) :

עד

דהיינו ענוה שלא לשמה וק"ל : למ"ד עד הכאה כו' · ל"ע למ"ד עד הכאה ניחא דמלינו שהוכיח יונתן את אביו קודם שבא להכותו כדכתיב ויען יהונתן וגו' ולמה יומת מה עשה אבל קודם נזיפה דהיינו ויחר שאול ביהונתן וקודם קללה נמי שא"ל לבשתך ולבושת ערות עמך לא מלינו שהוכיחו יונתן וי"ל דמשמע להו דאי לא הוה מוכיחו מקודם לא היה בא עליו בנזיפה ובקללה וק"ל : הא כתיב הכאה וקללה כו' · ר"ל בתר הכי כתיב קללה והכאה ומשני שאני התם דאגב חביבותא כו' מסר נפשיה טפי ויש לדקדק דאם כן עד נזיפה נמי ליכא למילף מיניה מה"ט דהא אגב חביבותיה מסר נפשו גם עד הכאה וי"ל כיון דיהונתן מסר נפשיה כ"כ עד הכאה מסברא אית לן למימר באיש אחר לכל הפחות עד נזיפה : ובתוספות ולמ"ד עד נזיפה כו' וא"ת למ"ד נמי עד קללה הכתיב הכאה כו' עכ"ל כצ"ל ר"ל נמי דבתר קללה כתיב הכאה ותירוצם שני שכתבו בזה וי"ל דלא דריש ליה קרא דויטל שאול את החנית וגו' כו' אינו מובן לי גם אם איתיה בהאי קרא אמאי לא דריש ליה ועוד דא"כ אמאי לא משני תלמודא הכי אהא דפריך ולמ"ד עד נזיפה הכתיב הכאה כו' ויש לעיין בזה גבי קללה דמייתי סיפא דקרא לבשתך ולבושת ערות אמך וגו' אמאי לא מייתי הקרא שהביא כבר שא"ל בן נעות המרדות וי"ל דאין זה אלא זלזול מה שנעשה כבר וקללה דקאמר ממש הוא שקללו שיהיה זה לבשתך ולבושת וגו' וק"ל: בהכאה דדביתהו כו' מנ"ל מינה כו'·ל"ע היאך לא יחוס על צער וביוש אשתו כצער דידיה הא אמרי'[א]דחייב אדם לכבד אשתו יותר מגופו וק"ל: מהכא וילך למסעיו כו' · רש"י הביא זה הדרש בחומש וכתב הרא"ם וקרא חניותיו בשם מסעיו לפי שאין חנייה בלא מסע כו' ע"ש ואין צורך אלא כדקאמר הכא דלמסעיו משמע אפילו באקראי ולא כנחנייה דמשמע קביעה ואולי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין:

מאומנות אבותיו כו' ואמר מר אמיה מבית דן כו' · דמשמע ליה מדמייחסו אחר אמו בן אשה אלמנה הוא לאשמועינן דבאומנתיה דאבותיו מצד אם הוה קאי

[א] מהרש"א ד"ה בהכאה הא אמרינן (סנהדרין עו ע"ב) :

יד יוסף

א ע' שמ"ר ס"פ מ :

חדושי גאונים

ושמואל אמר עד קללה כו' · הנה מקום אתי להעתיק פה מה שכתבתי במאמר קטן שהגיה לחינוך בדבור ראשון בישוב השגה שהשיג הרב המחבר פרשת דרכים על הרב המחבר ספר החינוך במספר הכללי רי"ה עשה ז' : וז"ל הרב המחבר ספר החינוך [במספר הכללי הנ"ל] להוכיח אחד מישראל וכו' · מדיני המצוה מה שאמרו חז"ל שחיוב מצוה זו עד הכאה כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחה אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח וכו' עכ"ל : ע"ז כתב הרב המחבר פ"ד ז"ל כדי שיהא קרוב החוטא עיין בהר"ס עכ"ל רמז על מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות דעות ה"ז שחייב להוכיחו עד שיכהו החוטא וכו' עכ"ל וזה הוא מה שמשיג הרב המחבר פ"ד על הרב המחבר ספר החינוך שכתב עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות אותו : ולעו"ד נראה שהרב המחבר ספר החינוך כוון לדעת הרמב"ם ז"ל באופן שגם דעת הרמב"ם ז"ל הוא שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח · דלא כנרא' משמעיית דברים : ואקדים תחלה מ"ש הכ"מ על דברי הרמב"ם ז"ל והסמ"ג תמה על רבינו שפסק כרב במקום ר' יוחנן · ואפשר לדחוק ולומר שטעם רבינו משום דאיתא התם בגמרא כתנאי ר' אליעזר אומר עד הכאה · רבי יהושע אמר עד קללה ובן עזאי אומר עד נזיפה ופסק רבינו כר' אליעזר משום דפשיטא דאין הלכה כבן עזאי לגבי ר"א ור' יהושע וא"כ דל מהכא ר' יוחנן דקאי כוותיה והלכה כרב לגבי שמואל · זה טעם נכון דא"כ לא

עין יעקב

מצינו אתו את דכא להכי מקשה איזה מהן עדיפא : ולמ"ד עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה · עיין בתוספות לפי הגרסא נכונה במפרשי תוספות שמתרצים על הא דמקשה למ"ד עד קללה הא כתיב הכאה וי"ל דלא דריש קרא דויטל שאול את החנית עיין במהרש"א שכתב אינו מובן לי אמאי לא דריש ועוד אמאי לא משני הש"ס הכי מאי דמקשה למ"ד נזיפה הא כתיב הכאה ע"ש ולעד"נ דלק"מ דלהכי לא דריש האי דויטל שאול את החנית כיון דבהאי קרא כתיב שאמר שאול כי בן מות אתה ובקש להורגו משום הלכת נפשות לכך הוכיח אותו כל כך אפילו עד הכאה ואמר למה יומת מה עשה אבל משום שאר דבר מגונה אין להוכיח עד הכאה וכא דלא משני הש"ס הכי היינו דבעי לתרוצי על קללה ג"כ וק"ל : עד היכן לא ישנה אדם מאכסניא שלו · עיין פי' רש"י דמשמע דלא קאי רק לענין דירה להאיר אצלו דלהתאכסן אצלו באכילה שכל שעינו רעה בפנים זועפות ודאי דאין לאכול אצלו כדכתיב אל תלחם את לחם רע עין : בי פליגי בהכאה דדביתהו · אבל בהפשלת כלים דדביתהו לא ישנה כלל ואע"ג דיש לכבד אשתו יותר מגופו מ"מ כדי שלא יהא פוגם ונפגם גם קשה טלטולא דגברי בבית אחר לדור אל ישנה ועיין במהרש"א : איכא בינייהו אכסניא דאקראי · לפמ"ש רש"י דלמ"ד מאשר שם אהלו בתחלה משמע אכסניא דקבוע אבל אכסניא דעראי מותר לשנות ע"ש יקשה דהלא באמת כתיב וילך למסעיו דמשמע אפילו עראי ולולי פירש"י הייתי אומר דודאי תרוייהו מודו דבין באכסנאי עראי ובין בקביעא דינא הכי כדכתיבי תרי קראי אלא דאיכא בינייהו דמאן דיליף מאל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ס"ל דאפילו באהל קבוע אין לשנות אע"ג דאיכא למימר אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת בקביעות אפ"ה קמ"ל דאין לשנות ומ"ד שני סובר דהסברא להיפך דאפילו אכסניא דעראי לפי שעה ג"כ אין לשנות וכל שכן אהל קבוע וק"ל : מנין שלא ישנה אדם מאומנות אבותיו · הטעם כדאמרינן בסוף קדושין שכל א' יפה לו הקב"ה אומנותו וברא כרעים דאבוה לאחוז במדת אבותיו ומהאי טעמא אמרינן שם אשרי מי שראה אבותיו באומנות

עץ יוסף

יא דדביתהו · שהכה את אשתו של אורח (רש"י)· והקשה רש"א וז"ל היאך לא יחוס על צער וביוש אשתו כצער דידיה הא אמרינן דחייב אדם לכבד אשתו יותר מגופו עכ"ל · ולולי דמסתפינא הייתי אומר שכוונת הגמרא הוא כך שכשמכה להאורח או אשתו של אורח שאשתו כגופו · או מוציא כליו של האורח לחוץ כ"ע לא פליגי דרשאי לשנות · כי פליגי כשמכה בעל הבית את אשתו של עצמו · ובודאי יש לו לאורח צער מזה ויכול להיות שיתקוטט עם בעל הבית ע"ז כמו שמצינו במשה רבינו שאמר רשע למה תכה רעך · וסבר מר כיון דלדידיה לא קא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה · ומר סבר אתי לאטרודי פי' להתקוטט :

ענף יוסף

בהכי · והרמב"ם ז"ל פסק ספ"ו מהלכות דעות כרב להחמיר משום דלדידיה ניחא קרא דיונתן דכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו · ולשמואל ורבי יוחנן צריך לדחוק כדדחי' בגמרא דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה · ומיהו מהכא שמעינן דלכ"ע אע"פ שאינו מחויב אי בעי למימסר נפשו עד הכאה ש"ד והפסק המחוור הוא לפסוק כשמואל משום דהוי סברא מציעתא עכ"ל :

המתורגמן · א) זעלטענער. צו פעליגער ·

והאי מלתא אסורה היא ואפילו תימא דס"ל למפסק כר' יוחנן מדנקיט לחומרא עדיף בכל מידי דספיקא וצריך להוכיחו עד שיכנו עכ"ל : על זה כתב הרב המחבר נ"מ ז"ל אין

[א] מהרש"א ד"ה וכל כך למה · פ"ק דברכות (דף ס ע"א) :

דמלך אב מפורש בקרא ממטה נפתלי ואבותיו דנקט מלך אם דהייט אהליאב וק"ל : וכל כך למה דתניא כו' כל שעברו עליו מ' יום כו' · נראה דה"פ וכל כך במועט לער כי הני למה נחשב יסורין וקאמר כל שעברו מ' יום בלא יסורין כו' וביסורים גדולים לא היה יכול האדם לעמוד והיה מחסד אלהים למרק עונות מעט במעט יסורין כאלו בכל מ' יום ובשעה שיבואו עליו גם יסורין כאלו יפשפש במעשיו בכל מ' יום כדאמרינן פ"ק דברכות[א] אם רואה אדם יסורים באים עליו יפשפש במעשיו ושיעור המ' יום ע"ד שנאמר הן בעוון חוללתי וגו' דעיקר יצירת האדם הוא בעון וימי יצירה שהן מ' יום גם הם צריכים מירוק עונות וק"ל : אלמלא בא הקב"ה עם אברהם כו' שנאמר ועתה וגו' · לפי פשטיה דקרא ואת אבותיכם לא קאי אאברהם יצחק ויעקב אלא איוצאי מצרים כמפורש בקרא דבתריה ויזעקו אבותיכם אל ה' וגו' ויוציאו את אבותיכם ממצרים וגו' אבל מדפתח בהאי קרא אבותיכם דרשוהו גם אאברהם יצחק ויעקב שכל מה שעשה להם לדקות ה' הוא ולא מן הדין וק"ל: ח"א דור לפי פרנס כו' · ולא ניחא להו למימר דדורשיו קאי אדור שהם כולם דורשי ה' אלא אפרנסים טובים שהם ודאי דורשי ה' או שכינוי דורשיו קאי אדור שפרנסים ההם דורשים טוב לדור כמ"ש דורש טוב לעמו וק"ל : [בראשית ממלכת יהויקים וגו' · עד שאידנא לא הוו

יג שם עד היכן תכלית יסורין [א"ר אלעזר] כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל עליו מתקיף לה(ר') [רבא] זעירא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני גדולה מזו אמרו אפילו נתכוונו למזוג [א] לו בחמין ומזגו לו בצונן בצונן ומזגו לו בחמין ואת אמרת כולי האי מר בריה (דרב דימי) [דרבינא] אמר אפילו נהפך לו חלוקו רבא אמר ואיתימא [רב חסדא ואיתימא] ר' יצחק ואמרי לה במתניתא תנא אפי' הושיט ידו לכים ליטול שלש ועלו בידו שתים ודוקא שלש ועלו בידו ב' אבל שתים ועלו שלש לא דלא אית טירחא למשדייא[ג] וכל כך למה דתנא דבי ר' ישמעאל כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קבל עולמו במערבא אמרי [דף יז ע"א] פורענות מזדמנת לו · תניא ר' אליעזר הגדול אומר [א]אלמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אינן יכולין לעמוד מפני התוכחה שנאמר (ש"א יב) ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם :

רש"י: שהיו בעלי אומנות : עד היכן תכלית יסורין · מהו דבר פחות שביסורין שחשוב יסורין : ואין מתקבל עליו . שאינו כמדתו ומצטער יותר : למזוג לו · כוס יין חי במים חמין : נהפך לו חלוקו · שלא לבשה כסדר וצריך להופכה ולפושטה : ג' פרוטות ועלו בידו שתים · דטרח ליטול פרוטה שלישית : וכל כך למה · כלומר למאי הלכתא הוו יסורין : קיבל עולמו · (ואין לו חלק לעוה"ב) [כל מנוחתו לעתיד ואי עבר עליה חד מהנך הרי הוא יסורין : פורענות מזדמנת לו · למי שעברה עליו ארבעים יום בלא יסורין] : אין יכולין לעמוד · לומר שאין אדם צדיק בארץ : ואת אבותיכם · שאף עמהם עשה צדקה שלא נתוכח עמהם בדין : מ"ד זה דור דורשיו דמקים דור לדורשיו : למעליותא· לענין חסידות:מאי שנא דכתיב ביהויקים ולדקיהו בראשית · לפי שביקש הקב"ה להפך מעשה בראשית בימיהם : לענין תוקפא · כעס : וניחותא · עזות אם הדור עז הקב"ה מעמיד עליהם פרנס עז ואם הדור נוחין זה לזה הקב"ה מעמיד עליהם פרנס המנהיגם בנחת · ומ"ד דור לפי פרנס מפרש איפכא דאחר פרנס אימשכא :

ידור הנאה · ידור שלא יחזירנה לעולם דשמא משום ערמה מגרש לה שתגבה כתובתה מן ההקדש ויחזירנה [קינוניא· ערמה]: אטו כל דמגרש בב"ד מגרש . שיאמרו לו דור הנאה ילך בלינעא ויגרשנה : דכהן הוה · רב הונא ואי הוה מגרשה לא מצי לאהדורה : (כר"ג) [כרשב"ג]. במס' כתובות (לה:) האומר בשעת מיתה נכסי לך ואחריך לפלוני וירד הראשון ומכר ואכל [כו'] רשב"ג אומר אין לשני אלא מה ששייר ראשון וה"נ הוי רשע

יד שם (תהלים כד) זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה פליגי בה ר' יהודה נשיאה ורבנן חד אמר דור לפי פרנס וחד אמר פרנס לפי דורו · למאי הלכתא אילימא למעליותא דמר סבר אי מעלי[ג] דרא מעלי פרנס ומר סבר אי מעלי פרנס מעלי דרא הא איכא יהויקים דלא מעלי ודריה מעלי והא איכא צדקיהו דהוה מעלי ודריה לא הוה מעלי [ג]דא"ר יוחנן משום רשב"י מ"ד (ירמיה כו) בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (שם כח) ובראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים וכיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו וכיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו אלא לענין תוקפא[ד] וניחותא[ה] קאמרינן :

שום היתומים פרק ששי

דף כג ע"א משנה המקדיש נכסיו והיתה עליו כתובת אשה ר' אלעזר אומר כשיגרשנה ידור הנאה [רבי יהושע אומר א"צ · כיוצא בדבר ארשב"ג אף [ו]הערב לאשה בכתובתה והיה בעלה מגרשה ידירנה הנאה שמא יעשה קינוניא[ו] על נכסים של זה ויחזור את אשתו : גמ' [ד]משה בר עצרי ערבא דכלתיה הוה ורב הונא בריה צורבא מרבנן הוה ודחיקא ליה מילתא אמר אביי ליכא דנסביה עצה לרב הונא דליגרשה לדביתהו ותתבע כתובתה מאביה וליהדרה מהדרי · א"ל רבא והאנן ידור הנאה תנן ואביי אטו כל דמגרש בב"ד מגרש לסוף איגלאי מלתא דכהן הוה אמר אביי בתר עניא אזלא עניותא ומי אמר אביי הכי והאמר אביי [ה]איזהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור נכסים כרבן [שמעון בן] גמליאל · בריה שאני וצורבא מרבנן שאני :

יד יוסף: א ילקוט ש"א רמז קטו : ב סנהדרין קג ע"א : ג ב"ב קעג ע"ב : ד שם דף קעד ע"ב : ה כתובות לה ע"ב ב"ב קלז ע"א סוטה כא ע"ב :

חדושי גאונים: לא הוי ליה למפסק כרב דאתי כרבי אליעזר דשמותי הוה ולית הלכתא כוותיה לגבי ר' יהושע עכ"ל: והוא ז"ל רוצה לתרץ קושית הסמ"ג הנ"ל [ר"ל מ"מ לא פסק הרמב"ם ז"ל כר' יוחנן] משום דלא דייק קרא כוותי' דבגמרא מקשינן למ"ד עד נזיפה הא כתב הכאה וקללה וכו' ואע"ג דשני ליה מ"מ לא דייק שפיר קרא כוותיה דר' יוחנן ונשארו רב ושמואל והלכתא כרב לגבי שמואל עכ"ל : והנלע"ד בכונת הרמב"ם ז"ל דקשיא ליה במה דמתרץ הש"ס אליבא דר' יוחנן שאני התם דלאגב תביעותא וכו' [ותירץ זה עולה ג"כ אליבא דשמואל כמבואר בתוספות הנ"ל] : הנה באופן זה אין לנו אליבא דשמואל ור' יוחנן לימוד לענין תוכחה מיהונתן כלל דהא גם בקללה ונזיפה יכולין לומר אגב תביעותא וכו' · משא"כ לרב דלא חש להאי סברא· משום כך פסק הרמ"ם ז"ל כרב : ואפשר שלענין זה כוון ג"כ הרב המחבר נ"מ הנ"ל במ"ש משום דלא דייק קרא כוותיה ר"ל שאין להם למוד מקרא הנ"ל יהי' איך שיהי' הסברא ישרה היא לע"ד בישוב כוונת דעת הרמב"ם ז"ל : ומה שאמר רב עד הכאה אין לפרש הכאה ממש אלא עד

עיון יעקב: באומנות מעולה ע"ש : כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין · עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאמרינן באותיות ר"ע דלכך אות מ"ם נכתב בשני ממי"ן לרמוז על מלכה וממשלה נמצא מי שעבר עליו מ' יום בלי שום יסורין סובר שלו המלוכה וממשלה לכך קבל עולמו וכו' ע"ש : אינן יכולין לעמוד מפני התוכחה · וכדאיתא לעיל בפרק קמא דף ח' לדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אלמלא וכו' ע"ש : חד אמר פרנס לפני דורו · ופליגי אי דרשינן הקרא מרישא לסיפא או מסיפא לרישא ועי' בבראשית רבה פרשה פ' כדור כן נשיא עיין שם ביפ"ת ועיין בחדושינו בב"ק על הא כד רגיז רעיא על ענא עביד לגגדא סמותא ע"ש : בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו · עיין בחדושינו פרק חלק דף ק"ג :

עין יוסף: יג עד היכן תכלית יסורין · מהו דבר פחות שביסורין שחשוב יסורין (רש"י) · ובאורו שחושב תכלית היסורין מן מעלה [מהיסורין הגדולים] למטה עד היסורין הקטנים שבקטנות · וכל דבריהם הדבר הנעשה לאדם ברגע מה · דבר מה נגד דעתו המצערו מעט · נכלל בכלל השגחת היסורים · וכמו שאי אפשר לאדם אף הצדיק שלא יחטא מעט כמ"ש אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא· כן אי אפשר שיהיה האדם בלי יסורים שהוא מירוק העון · דאם לא היה כן ככר קיבל

אמר הבונה משה בר עצרי כו' · יפה אמר שלמה המלך עליו השלום אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא :

המתורגמן. א) צו מישען . ב) צו ריק צו לעגען . ג) פראם . ד) הארטנעקינקייט . ה) נאכגיביקייט · ו) פאלשער אבמאך .

ערוס: [המקדיש נכסיו · תפילין בכלל נכסיו: מעלין לו תפיליו · ופודה אותן]: סליקו ליה תפילין · חלצו לו תפילין מראשו עד שיפדה בדמים: מצוה קא עבידנא · דיסיבנא לבדק הבית הלכך אכל נכסיה הוה דעתיה: אבקה של שביעית · עושה סחורה בפירות שביעית ולהכי קרי ליה אבק שאין זו עיקר מלותה של איסור שביעית: וכתיב וכו' · וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר ודרשינן סמוכין והכי אמר רחמנא אם לא תשמרו מלות יובל סופכם למכור מטלטלים וכלי תשמיש: (הנקנה מיד ליד · דהיינו מטלטלין): [לא הרגיש · לא נזדעזע לשוב מן העבירה]: (מאי שנא דקאמר לא הרגיש וכו' · דמשמע שאם יודע שעשה עבירה פורש ובאת לידו ר"ל לא עלה על לבו שעשה עבירה: מיגרעא ואזלא · שיולאה בנערות בלא פדיון): לא באת לידו · משמע שלא יעלה על לבו שיהא עושה שום עבירה: [נעשית לו כהיתר · דומה בעיניו כהיתר הלכך ברישא דלא עבר עדיין אלא פעם אחת תני הרגיש דמשמע שהיה יודע ונותן אל לבו שהיה עובר אבל לא נרתע מן העבירה ועשאה ובפעם שניה תני לא באת לידו שאפילו על לבו אין עולה שתהא עבירה: ניחא ליה לאינש דליזבון ברתיה ולא לוזיף ברביתא · דרבית כתיב בהאי ענינא דכתיב (ויקרא כה) אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' והא ודאי מקמי הכי כבר זבנא לברתיה דבהכי ניחא ליה: פדיון בתו מגרעת ואזלא · שמתם מכירות הבת אינה שתהא שפחה אלא עד שיגיעו ימי נערות ואם בא לפדותה בתוך כך מחשב הדמים שמכרה כמה מגיע לכל שנה שהית' ראויה להיות ביד האדון ולפי אותו חשבון המגיע לכל שנה מנכה לו האדון לכל שנה ושנה ששימשתו כדתניא בקידושין (דף יח) והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויולאה: ונעשה משרת · נעשה משרת לע"ז לחטוב עלים ולשאוב מים]: (היתה חלוטה · תרגום לצמיתות לחלוטין וכן ויחלטו הממנו (מ"א כ) ענינו חלטו הענין ושמו אותו דין פסוק וחתוך): היה נטמן · הלוקח ביום י"ב חדש כדי שלא ימלאהו מוכר ליתן לו

דף כד ע"א [פיסקא] המקדיש נכסיו מעלין לו תפילין · ההוא גברא דזבן לנכסיה אתא לקמיה דרב יימר אמר להו סליקו ליה תפילין מאי קמ"ל מתני' היא המקדיש נכסיו מעלין לו תפילין מהו דתימא התם הוא דסבר [א]מצוה קא עבידנא אבל לענין זבוני מצוה דגופיה לא זבין איניש קמ"ל:

המוכר את שדהו פרק תשיעי

טו דף ל ע"ב א"ר יוסי בר חנינא [ב]בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר (ויקרא כה) בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו וכתיב (שם) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו שנאמר (שם) וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו לא באת לידו לסוף מוכר את ביתו שנאמר (שם) ואיש כי ימכור בית מושב מאי שנא התם דקאמר לא הרגיש ומאי שנא הכא דקאמר לא באת לידו כדרב הונא דאמר רב הונא [ג]כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה [הותרה לו הותרה לו ס"ד אלא אימא] נעשית לו כהיתר לא באת לידו סוף שמוכר את בתו שנא' (שמות כא) וכי ימכור איש את בתו לאמה ואע"ג דבתו לאו בהאי עניינא כתיב ניחא ליה לאיניש דלזבון ברתיה ולא נוזיף ברביתא דאילו התם מיגרעא ואזלא[א]) והכא קא מוספא ואזלא לא באת לידו סוף שילוה ברבית שנאמר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך וכתיב (שם) אל תקח מאתו נשך ותרבית לא באת לידו סוף שמוכר את עצמו שנאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך [ד]לא לך אלא לגר [שנאמר לגר] ולא לגר צדק אלא לגר תושב [שנאמר לגר תושב] [ה]משפחת גר זה נכרי כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר [ונעשה משרת] לע"ז [עצמה]:

טז דף לא ע"א משנה הגיע יום י"ב חדש ולא נגאלה היתה חלוטה לו אחד הלוקח ואחד הניתן לו במתנה שנאמר (ויקרא כה) לצמיתות [שם ע"ב] [ו]בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש שתהא

תוספות

כמה קשה אבקה של שביעית · פי' דהיינו סחורה דאין זה עיקר האיסור דעיקר האיסור הוא חרישה וזריעה וא"ת ומנ"ל דע"י סחורה בלבד קלקולים אלו שמפרש כאן באין עליו דלמא ע"י חרישה וזריעה דווקא הם באים וי"ל דהיינו מדה כנגד מדה ע"י שמכר פירות שביעית הוא מכר את אשר לו:

מהרש"א

מלכי אלא בקש הקב"ה כו' הכי איתא הסוגיא פרק חלק ושם מפורש]:

כמה קשה אבקה של שביעית כו' · כל הסוגיא מפורש בפ"ק דקדושין

הרי"ף

כמה קשה אבקה של שביעית כו' · עיין ברש"י ונראה לתרץ קושיית התוספות שמוכח על שנשא ונתן ואינו על עיקר איסור החרישה וזריעה משום דלעיל גבי שביעית כתיב לכם לאכלה דרשינן לאכלה ולא לסחורה וגבי יובל נמי כתיב מן השדה תאכלו את תבואתה ולא מהממכר וכתיב בתריה וכי תמכרו ממכר שהוא לשון כפול דהיל"ל וכי תמכרו לעמיתך כדכתיב או קנה מיד עמיתך אלא ה"ק וכי תמכרו פירות שביעית ומיובל אשר לויתי לאכלה ולא לסחורה סופכם להיות נכסיכם ממכר לעמיתך: לא באת לידו לסוף מוכר ביתו וכו' · ואע"ג דלפי הנראה יותר חמור עונשו כשמוכר שדהו שממנו פרנסתו ממכירת ביתו שאינה עושה פירות וא"כ קודם היל"ל מוכר ביתו וא"כ מוכר שדהו מ"מ בבחינה אחרת חמורה מכירת הבית לפי שהמוכר שדהו חוזרת לו ביובל אבל המוכר בית בערי חומה היא מכירה לחלוטין אם אינו גואלה לסוף שנה א' הרי שקשה יותר מכירת הבית ממכירת השדה: אפשר

עיון יעקב

לסוף מוכר את ביתו · כי הבית לדור בו עדיף מהשדה וכרם שכך דרך ארץ בתחלה יבנה אדם בית ואח"כ יטע כרם כדאיתא בפרשת שופטים: לא באת לידו סוף שמוכר את עצמו · קחשיב ששה דברים שפותח והולך בכל שנה ושנה נגד שש שנים שבין שביעית לשביעית שנית שירגיש שבעון זה שנושא ונותן בפירות שביעית בא לו עונש זה מדה כנגד מדה עד שבאה שביעית שנית וחוזר בו ולא יחזור לעשרו:

ען יוסף

קיבל עולמו אם היה חי ארבעים יום שיהיה הכל כפי חפצו בלי ניגוד מאומה: יד המקדיש נכסיו · עי' רש"י ובפרק ט' דבבא קמא דף ק"ב כתב מעלין שמין · ולוה המעות ויתן בשבילם להקדש ע"כ · והרמב"ם כתב וז"ל מה שאנו מעלין לו תפילין ר"ל שאפילו תפיליו אין מניחין לו אלא הכל הקדש · מה שאין כן בערכין כשנותנין לו תפילין ע"ש · ויראה דלשון מעלין לדבריו לשון סילוק (תוס' י"ט):

טו כמה קשה כו' · כי כן טבע הדבר שהאדם הולך מרעה אל רעה אם לא יתן לב עליו · וכן העונש ככה הולך וגדול ח"ו · כי כל אשר ירע לו יותר יהיה מוכרח לעשות עבירה גדולה יותר אח"כ ללוות ברבית למכור עלמו לעקר משפחת גר · והרי עונש ורעה יחדיו: אלא לגר כו' · דבקרא כתיב ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר · ודרשו ונמכר לך · לא לך אלא לגר · ולא גר לדק אלא לגר תושב שלא קבל עליו רק שבע מלות · משפחת גר זה נכרי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עלמה להיות לה שמש לחטוב עלים ולשאוב מים · ופי' הכתוב או לעקר או למשפחת גר · וא"ת אי הכי משפחת גר למה לי אם לעבודת כוכבים הוא נמכר · לנכרי לא כ"ש · ויש לומר בא זה ולימד ע"ז דאי לאו משפחת גר הוה אמינא מאי לעקר זה הנכרי · אבל לעבודת כוכבים לא · לפיכך כתוב משפחת גר דהשתא נשאר לעקר לעבודת כוכבים עלמה (מזרחי):

א ב"ק קב ע"ב: ב תוספתא פ"ה קדושין כ ע"א: ג סוטה כב ע"א יומא פו ע"ב פז ע"א ע"ש קדושין כ ע"א מ ע"א מו"ק כז ע"ב: ד ב"ק קיג ע"ב ב"מ עא ע"א: ה יבמות מו ע"א: ו גיטין עד ע"ב:

חדושי גאונים

שירלה להכותו ר"ל שהרים יד כנגדו או שאמר בפי' להכות אותו וענין זה נ"ל להוכיח אב"א קרא ואב"א סברא אב"א קרא דאלת"ה רק שהכונה בדברי רב הלאה ממש יקשה מנא ליה לרב דין זה דהא מקרא מלא נאמר (ש"א כ ל"ג) ויטל שאול את החנית עליו להכותו וגו' ויקם יהונתן מעם השלחן וגו' הנה נראה להדיא מהקרא שמיד ששמע שאול החנית להכותו פסק יהונתן מלהוכיחו עוד ולא המתין עד שיכה אותו אף אמנם שאסב את דוד כיתר שאת הנה כי כן ממקומו מוכרע שאם רק קרוב התועלה להכות המוכיח שאין לריך להוכיחו עוד וכמו כן מלינו בנביא שבא בדבר ה' אל אמליהו (דה"ב כ"ה) אחר שהוכיח הנביא את המלך כתיב ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ המלך נתנוך חדל לך למה יכוך ויחדל הנביא וגו' נראה להדיא מזה שענין דמיד שהמלך היה מאיים עליו להכות שוב לא הוכיחו עוד ומה שאמר לו אח"כ הוא רק דרך עלה טובה כנראה מפי' המפרש שם וא"כ יקשה מנ"ע לרב ללמוד מקרא הכאה ממש: ואב"א סברא דאי"ס"ד לומר הכאה ממש דהא אם בכלי ברזל או באבן או בכלי עץ אשר ימות בו הכהו איך יעלה על דעת שלא יעמוד המוכיח על נפשו להמתין עד שיכה אותו דהא בודאי ליכא מאן דאמר שהמוכיח מחויב למסור נפשו על התוכחה אשר לא מלינו ענין זה רק

שתהא חלוטה לו התקין הלל (הזקן) שיהא חולש[א] את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבא ויטול את מעותיו:

יז דף לב ע"ב (נחמיה ח) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע וגו' אפשר בא דוד ולא עשה סכות (בא שלמה ולא עשה סכות) עד שבא עזרא אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע בן נון מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה (ונתחייבו בתרומות ומעשרות) אף ביאתם בימי עזרא [מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ואומר (דברים ל) והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו ואידך דבעי רחמי על יצר דעכו"ם ובטליה ואגין זכותא עלייהו כי סוכה והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתי כתיב יהושע הכא כתיב (נחמיה ח) ישוע בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה זכותא דא"י אלא יהושע דהוה ליה זכותא דא"י אמאי לא ליבעי רחמי והא כתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה ה"ק כיון דירשו אבותיך ירשת את ומי מנו שמיטין ויובלות השתא משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות עזרא דכתיב ביה (עזרא ב) כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים *)ושש מאות וששים הוה מני דתניא משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות שנא' (ויקרא כה) וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג ת"ל לכל יושביה בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין אר"נ בר יצחק מנו יובלות לקדש שמיטין [דף לג ע"א] הניחא לרבנן דאמרי שנת חמשים אינה מן המנין אלא לרבי יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן למה לי בשמיטין סגיא הא ודאי דלא כרבי יהודה ולא מנו שמיטין ויובלות והכתיב (ירמיה לד) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך והוינן בהו מקץ שבע שנים והכתיב (דברים טו) ועבדך

*) נ"ל שלש מאות

מעותיו והוא חלוט לו: (חולש את מעותיו · אפשר שהיה מענין ויחלוש יהושע ויהא פירושו שמראה מעותיו בלשכה ואפשר שהוא לשון מיוחד לנתינת המעות): [שיהא חולש · כמו (ישעיה יד) חולש על גוים וכדגרסינן (שבת קמח) מטילין חלשים על הקדשים שיהא מטיל מעותיו ללשכה שבעזרה: ויהא שובר את הדלת · של בית שמכר ונכנס]: אלא מקיש ביאתם בימי עזרא · דהא כי לא עשו לאו אסוכות מהדר אלא ה"ק כי לא עשו מה שעשו עכשיו מימות יהושע ומאי ניהו קידוש הארץ: מנו שמיטין · התחילו למנות שמיטין ונתחייב במעשר: [והביאך ה' אלהיך וגו' · בשובם מן הגלות משתעי קרא דכתיב לעיל מיניה (דברים ל) ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך: ואידך · לעולם כי לא עשו אסוכות קאי ולאו סוכות ממש אלא דבעא עזרא רחמי איצרי דעכו"ם ואימסר בידיה כדאמר בסנהדרין (דף סד:): ואגין זכותא · דעזרא עלייהו: כי סוכה · כי לא עשו דבר זה בימות יהושע כן והיינו דקפיד קרא לאדכורי יהושע טפי מהאחרים וקא מדכר ליה בלשון גנאי: דבכל דוכתי כתיב יהושע והכי ישוע · משום דאיהו הו"ל למיבעי רחמי עלה דמילתא דבשלמא משה לא בעא רחמי כו': ירשתה אתה · באותה קדושה וא"ל לחזור ולקדש: משגלו שבט ראובן · בימי סנחריב: מנו יובלות לקדש שמיטין · ודאי יובל לא היה נוהג שיהו עבדים נפטרים משום יובל ולא שדות של מכר חוזרות אבל שמיטין היו נוהג לשמט כספים ולשמט מזרע וקציר דהא צריכין למנות שנת יובל כדי שיבאו השמיטין במקומן שלסוף שבע שמיטות היו מניחין שנת נ' שלא היו מונין אותה לשמיטה הבאה מפני שהיא ראויה להיות שנת יובל ושנה של אחריה מתחיל המנין דאם לא היו מונין יובלות היו מונין אותה שנה לחשבון השמיטין והוו השמיטין שלא במקומן: הניחא לרבנן · דפליגי עליה דרבי יהודה [דאמרי] שנת חמשים אינה ממנין השמיטין איצטריך לממני יובלות כדקאמרת: אלא לרבי יהודה דאמר שנת חמשים · הויא שנת יובל ועולה נמי למנין שמטה הבאה למה לי לממני יובלות בשמיטין סגיא משבע לשבע שנים יעשו שמטה לעולם שאין שנה מפסקת בינתים ואין כאן שום טעות: ודאי · דקתני לעיל מנו שמיטין ויובלות בימי עזרא דלא כרבי יהודה: ולא מנו יובלות · בימי סנחריב: והא כתיב בצדקיה מקץ שבע שנים תשלחו וגו' · והוינן בה מקץ שבע שנים משמע לאחר שבע שנים שאף שנה שביעית והא כתיב ועבדך שש שנים:
שש

ע"ש]: [חולש מעותיו כו' · עיין פרש"י בגמ' ולא ידענא מאי גורל שייך הכא ועי' ברמב"ם פ"א כמו ויחלוש יהושע כו' ע"ש]: ולא עשה סוכות כו' · ולא קאמר באו זקנים אחר יהושע בא שמואל ושאול ולא עשו סוכות ואפשר דבימי הזקנים ושמואל ושאול היו טרודים במלחמה ולא היה אפשר להם לעשות כולם סוכות כזה שבימי עזרא דהטרוד פטור מן הסוכה אבל דוד בסוף ימיו היה לו מנוחה מכל אויביו שביביו כמפורש בקרא וכי לא עשה סוכות כזה לכל ישראל אלא מקיש כו' וק"ל: (בגמ') דבעו רחמי על יצרא דע"ז ובטלוה ואגין זכותא עלייהו כי סוכה כו' · [א] מפורש פרק ד' מיתות [ב] דאנשי כנה"ג שהם עזרא וסייעתו בעו רחמי על יצרא דע"ז ובטלוה ומשום דעון ע"ז איתא נמי בהרהור קאמר דתגין עלייהו האי זכותא דתפלת רחמים בא"י דלא ליתי גם לידי הרהור בכוונה זו שמגינה וקאמר

[א] מהרש"א ד"ה דבעו רחמא על יצרא [בעלים שבראש הספר חסר כאן הקושיא על דברי המהרש"א והיא מובנת מתוך תירוצו של הגאון ז"ל] כך היא הכונה דהנה מה שהוסיף לו משה היו"ד היינו כדי שע"י חיבור יו"ד לה"י יצורף שם י"ה כלומר י"ה יושיעך מעצת וכו' אמנם עתה שנחסר לו היו"ד [ונקרא ישוע] שוב אין מועיל גם התוספת של היו"ד כי אין ליו"ד התחברות לתועלת הצירוף ולזה כוונת הגאון ז"ל באמרו ולכך נפחת לי היו"ד כלומר כתו"ש יו"ד נפחת מאהר שאינו חזי לאצטרופי לתפלה למשה איש האלהים זהו הנראה בישוב למען נבין טוב ראיתי במכתב יד הגאון המפורסם מהר"ד אב"ד זצ"ל בעהמ"ח קרבן העדה שהגיה דברי המהרש"א הללו בתימה רבתא: [ב] פ"ד מיתות סד ע"א:

יד יוסף
א ר"ה ט ע"א וש"כ:

חדושי גאונים
בג' מלות בתנאים המבוארים בגמרא ובפוסקים ובסיפק מלינו באדם שמרים יד נגד חברו אשר אופן זה נקרא רשע אין רשאין עוד להוכיחו ומבואר מלינו אזהרה בדברי המלך החכם אל תוכח לץ גם אמר יוסר לץ לוקח לו קלון ובודאי לא הזהיר המלך בדבר שהוא נגד הדין תורה: אף גם באנשים שנודע רק מהם שלא יקבלו תוכחה הפריזו חז"ל על המדה במאמרם כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע מכל הנ"ל מוכח שאין הכונה בדברי רב הכאה ממש: עוד יש להביא ראיה מדברי בעל המאמר עצמו דבגמרא שם אמרו עד היכן לא ישנא אדם באכסניא רב אמר עד הכאה וכו' הנה בודאי לא יעלה על דעת המשכיל שלא ישנה אדם באכסנאי עד שב"ב יכה אותו מכה שאין לה קצבה באשר שענין זה שלא ישנה אדם באכסניא אינו לא ממצות דאורייי' ולא ממצות דרבנן

עין יעקב

התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה · לפ"ז היה נראה לכאורה מי שמשכן משכן לחבירו ואמר לו אם לא אפדנו עד זמן פלוני יהיה שלך מעכשיו בענין דאין בו משום אסמכתא כמבואר בח"מ סימן ע"ג סעיף י"ז וכשהגיע הזמן אין המלוה כאן דהמשכון נחלט להמלוה דדוקא כאן הוי נתינה שלא בפניו כיון דתקון הלל אבל לא היכא דלא תיקון וכן משמע לכאורה בסוגיא זו בש"ס כאן ובגיטין דף ע"ד וע"ה אכן כד מעיין שפיר יראה דהדין להיפך דדוקא לענין בתי ערי חומה דהוא גזירת הכתוב לגאול בתוך יום וכל שא"א לגאול אפילו באונס מ"מ היה חלוט אי לאו תקנתא דהלל משא"כ בזה דיהא חלוט המשכון מפני התנאי שהתנה ליום מוגבל וכל שלא היה כאן לא חל הזמן וגדולה מזו פסק שם בש"ע סימן ע"ג סעיף ח' הנשבע לחבירו לפרוע ביום פלוני והגיע הזמן והמלוה אינו בעיר הוא פטור עד שיבא המלוה או שלוחו וא"כ ה"ה בנדון דידן אין המשכון חלוט עד שיבא מלוה ואינו פודה ממנו באותו יום שיודע שבא וכן מצאתי און וראיה ברורה לדברי מ"ש הב"י שם בשם תשובת הרשב"א שהוא מקור דין זה וז"ל ולעשות ב"ד ולמסור ביד ב"ד ג"כ א"צ ואם עשה לא עשה ולא כלום וכו' ודתנן בערכין התקין הלל חולש מעותיו לאו דינא הוא אלא תקנתא דהתקין התם הא בעלמא לא ע"ש ודו"ק: בשלמא משה לא בעא רחמי דלא ה"ל זכותא דא"י · ואפשר דמה"ט אמרינן אלמלא בא משה לא"י לא נחרב בהמ"ק אילו היה בא והיה לו זכות דא"י והיה נמסר בידו יצרא דע"א וכדאיתא

עין יוסף

יז אלא מקיש כו' · יתכן שפירושו שלא נעשה כסוכות הזה בכל פרטי התיקונים שעשו שם וקבלו עליהם · והוא שקבלו עליהם להחזיק שמיטין ויובלות ולקדש ערי חומה · אבל לא על עשיית הסוכה לבד קאי · וביאורו כי לא עשו כן כראוי ונכון · כמו כן בנות ללפחד דוברות: הדרן עלך מסכת ערכין

המתורגמן. א) ווערפען ·

שש לנמכר · כדכתיב שש שנים יעבד : ושבע לנרצע · שהנרצע אינו יוצא עד היובל ואם נרצע ופגעה יובל בשנה ח' לרציעתו יוצא ביובל אלמא בימי לדקיהו הוה יובל ולדקיהו בימי חורבן הבית דהוו כמה וכמה דורות אחר גלות סנחריב : בתוכחה כתיב · דקא מוכח להו ירמיה וקאמר להו השלחתם באותן שנים שהייתם חייבים לשלח : דכתיב · בימי לדקיהו כי המוכר אל הממכר לא ישוב דקאמר להו שופכים לגלות ויהא יובל בטל ולא יחזרו שדות לבעליהן : אפשר יובל בטל · משגלו שבט ראובן וגד וכיא מתנבא עליו וכו'] : מה טיבו של יאשיה בבית אל · והלא בית אל ממלכי ישראל היה ויאשיהו מלך יהודה היה: (כשהחזיר ירמיה לישראל מהגולה): קציר · קלין דהו"ן מתחלפת ברי"ש כדכתיב נבוכדראצר נבוכדנאצר :

שש שנים ואמר רב נחמן בר יצחק שש לנמכר ושבע לנרצע ההוא בתוכחה כתיב וקאמר נביא השלחתם והכתיב (ירמיה לד) וישמעו וישלחו [א]אלא אמר ר' יוחנן ירמיה החזירן ויאשיה בן אמון מלך עליהן ומנא לן דהדור דכתיב (יחזקאל ז) כי המוכר אל הממכר לא ישוב אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיבטל אלא מלמד שהחזירן ירמיה ומנלן דיאשיה מלך עליהן דכתיב] (מ"ב כג) ויאמר מה הציון הלז אשר אני רואה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה [ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל] וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל אלא כשהחזירן ירמיהו יאשיהו מלך עליהם רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (הושע ו) גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי : הדרן עלך מסכת ערכין בס"ד

דיהושע נמי היה לו לבקש רחמים על כך בזכותא דא"י ולא עשה כן ולכך נפחת לו היו"ד שהוסיף לו משה בבקשתו רחמים עליו י"ה יושיעך מעצת מרגלים בזכותא דא"י ודו"ק: [וכי מה טיבו של יאשיה כו' · ורש"י בס' מלכים הביא דרש זה על כל ערי שומרון דכתיב בתר הכי שהוא מוכח טפי ותלמודא נמי אפשר שסמך ע"ז וק"ל]: גם יהודה שת קציר וגו' · כפרש"י כמו קצין ומשמע ליה דעל יאשיהו ניבא הושע שיהי' קצין עליהם כשישובו ואפשר דס"ל כמ"ד ס"פ חלק י' שבטים אין עתידים לחזור אבל למ"ד שם י' שבטים עתידים לחזור פשטיה דקרא קאי על מלך המשיח לעתיד שימלוך עליהם בשוב גם עשרת השבטים וכבר בב"י א"ם :

עיון יעקב

בסנהדרין היינו האי דאהרכיה לבית מקדשא וכו' שהעמיד צלם בהיכל ועל שאר עבירות היה נשפך חמתו על ישראל לכך א"ל הקב"ה רב לך ועיין בע"מ אופן כ' : רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי · עיין פירש"י כאן קציר כמו קצין והוא דוחק מאד אכן במגילה דף י"ד ע"ב פירש"י שם שת קציר עשה חיל וגדולה כמו קציר כמו נטע וכן ביבום קצירה תשברנה ואולי דברי רש"י הייתי אומר דקציר ממש קאמר דקאי אלמעלה דבימי עזרא נהגו שמיטין ויובלות לענין הקצירה והבצירה כדאיתא בפ"ד מהל' שמיטין ויובלות כשהחזירן ירמיה ויאשיה מלך עליהם וזהו גם יהודה שת קציר לך בענין השמטה אימתי בשובי שבות עמי וסיים הרמב"ם סוף פי"ב מה"ש ויובל וז"ל וכן לעתיד לבא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות וכו' במהרה בימינו אמן:

סליקא לה מסכת ערכין

נשבע מנ"ל · דלוקה : [אין מנקין אותו · דכתיב (שמות כ) כי לא ינקה ה'] : נקיות כלל · דאין מלקין אותו ב"ד שלמטה : אם לא תשמור לעשות וגו' · עד ליראה את ה' שיתירא שלא להוציא את השם לבטלה וכן מקלל את חבירו בשם מוליאו לבטלה וכתיב והפלא ה' את מכותך שיטול מכות והיינו מלקות : אפילו שבועת אמת · דקא מזהר קרא דאפי' שבועת אמת לא ליעבד בש"ש ואי עביד והפלא שיטול מלקות : בהדיא כתיב · דשרי למיעבד לפיים חבירו · שלא יהא תובעו ממון אבל מילקא לילקי הואיל ומביא עלמו לידי שבועה : ובשמו תשבע · דשבועת אמת שריא למעבד : לקיים המלות. כדי שלא יוכל לחזור בו: שנאמר נשבעתי ואקיימה וגו' · והכי אילטריך האי קרא ובשמו תשבע לאשמועינן דנשבע לקיים את המלוה [מותר] : הא כתיב קרא אחרינא ובשמו תשבע · חד בואתחנן וחד בוס"ה עקב חד מיבעי ליה דנשבע לקיים

מסכת תמורה פרק ראשון

דף ג ע"א [גאמר רב אידי בר אבין] אמר רב עמרם א"ר יצחק א"ר יוחנן [ר' יהודה אומר] משום ר' יוסי הגלילי כל לא תעשה שבתורה עשה בו מעשה לוקה לא עשה בו מעשה פטור חוץ מנשבע ומימר ומקלל חבירו בשם אף על פי שלא עשה מעשה חייב · משום ר' יוסי בר' חנינא אמרו אף המקדים תרומה לבכורים · נשבע מנ"ל א"ר יוחנן משום ד"ר"מ אמר קרא (שמות כ) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא בית דין של מעלה [שם ע"ב] אין מנקין אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו א"ל רב פפא לאביי ואימא לא תיהוי ליה נקיות כלל א"ל א"כ ליכתוב קרא לא ינקה ולישתוק ה' למה לי ב"ד של מעלה הוא דאין מנקין אותו אבל בית דין של מטה מלקין ומנקין אותו :

המקלל את חבירו בשם מנ"ל א"ר אלעזר א"ר אושעיא אמר קרא (דברים כח) אם לא תשמור וכתיב (שם) והפלא ה' את מכותך [ד]הפלאה זו איני יודע מהו כשהוא אומר (שם כה) והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות אימר אפי' שבועת אמת בהדיא כתיב (שמות כב) שבועת ה' תהיה בין שניהם אימא ה"מ לפיים[א] את חבירו אבל מילקא לילקי לא מצית אמרת דהא כתיב (דברים ו) ובשמו תשבע ההוא מיבעי ליה לכדאמר רב גידל אמר רב [ה]מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנא' (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך הא כתיב קרא

אף המקדים תרומה לבכורים · לקמן מפרש טעמא דאמר קרא מלאתך ודמעך לא תאחר מלאתך זו בכורים ודמעך זו תרומה ואמר רחמנא לא תאחר ובספרי מפרש טעמא אחרינא יקדמו בכורים שיש להם ד' שמות ורש"י מייתי ליה לקמן : המקלל חברו בשם מנלן · אם לא תשמור לעשות והפלא ואזהרתיה מהכא לא תקלל חרש אי נמי מהאי קרא גופיה :

עין יוסף

א המקלל את חבירו בשם · המיוחד (רש"י בשבועות דף לה ע"א) :

אמר הבונה המקלל את חבירו כו' · השבועה הוא לתלות קיום ואמתות הדבר שאומר באמתותו יתברך וכבר שמעתי רבים נשבעים תמיד באמת ה' וכמדומה להם שהיא שבועה של כלום והיא יותר מלומר חי ה' מכמה פנים יארך זכרם יבינם המשכיל בכן בהיות השבועה על דבר אמת ולהאמית הדבר לזולתו לצורך או לחזק ולזרז עצמו לקיים

המתורגמן : א) צו בערוהיגען.

יד יוסף

א מגילה יד ע"ב :
ב שבועות לה ע"א
מכות טז ע"א :
ג בשבועות שם איתא
משום רשב"י :
ד שבת קלח ע"ב
מכות יג ע"ב :
ה נדרים ח ע"א
חגיגה י ע"ב :

חדושי גאונים

דרבנן כאשר באמת כל הפוסקים [חוץ מהרי"ף שהביא ענין זה בהלכותיו בפ"ב דמליעא] ראשונים ואחרונים השמיטו ענין זה ולא תמהו אותו בלמודם ואינו רק מחק המוסר בדרך ארץ ומשתנה ענין זה כפי הדור והמקום והזמן ובשביל כך השמיטו הפוסקים ענין זה ואין ללמוד ממנו רק שהאורח ישתדל ויתאמץ בכל עוז לספיק רצון ב"ב כדי שלא יהיה מוכרח לשנות באכסניא שלו מטעם שאכסניא פוגם ונפגם כמבואר בגמ' והראיות ששביאו בגמרא הם רק סמך בעלמא כמנהג חז"ל בענינים כאלה ואף שנאמר שם בגמ' אמר רב מניין שלא ישנה אדם באכסנאי שלו מן התורה וכו' זה לא יפלא בעיני המשכיל הבקי בדרכי התלמוד וגדולה מזו מצינו אף במה שאמרו מנה"מ אין הכונה בכל מקום שהוא מן התורה כאשר העיר בצדק על ענין זה הרב המחבר באר שבע בספרו הנה כי כן יגיד עליו ריעו דגם מה שאמר רב בתוכחה עד הכאה הכונה ג"כ עד שירצה להכות אותו ועד ולא עד בכלל [אף אמנם דבדברי שמואל ור' יוחנן הכונה הוא עד ועד בכלל] : כלל היוצא מדברינו דמה שאמר רב עד הכאה הכונה בו עד שירצה חבירו להכותו מטעם שהתכאר וכמו כן הוא דעת הרמב"ם ז"ל שמנהגו להעתיק לשון הגמרא כהווייתן בפרט אם הוא לשון המקרא או לשון המשנה וליתר ביאור כתב הרמב"ם ז"ל וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע עכ"ל הנה מה שכתב ויאמר לו וכו' מלבד שלא נזכרו הדברים האלה בגמ'

קרא אחרינא (דברים י) ובו תדבק ובשמו תשבע אלא למאי אתא למקלל את חבירו בשם :

יש בקרבנות פרק שני

דף יד ע"א [כי סליק רב דימי אשכחיה לרב ירמיה דיתיב וקאמר משמיה דר' יהושע בן לוי מנין לנסכים הבאים עם הזבח שאין קריבים אלא ביום ת"ל (במדבר כט) ולנסכיכם ולשלמיכם מה שלמים ביום אף נסכים ביום אמר אי אשכחיה דכתיב איגרתא שלחיה לרב יוסף [שם ע"ב] [ולא תסמי מנחת נסכים [א]ממתני' ול"ק כאן בנסכים הבאים עם הזבח כאן בנסכים הבאים בפ"ע] ואי הוה ליה איגרתא מי אפשר למישלחא והא א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורפי התורה והלומד מהן אינו נוטל שכרו]· דרש ר' יהודה בר נחמני [ב]מתורגמניה דריש לקיש כתוב אחד אומר (שמות לד) כתב לך את הדברים האלה וכתוב אחד אומר (שם) כי על פי הדברים האלה לומר לך דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה ותני דבי ר' ישמעאל כתב לך את הדברים האלה · אלה אתה כותב אבל אי אתה כותב הלכות · אמרי דלמא מלתא חדתי שאני [ג]דהא ר' יוחנן ור"ל מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל :

שם מי איכא למ"ד דנזיר לאו נידר ונידב הוא [ד]והכתיב (ש"ב טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לה' בחברון כי נדר נדר עבדך וגו' מאי לאו אקרבן לא אעיקר נדרו קאמר עיקר נדרו בחברון הוה והלא בגשור (הוא) [הוה] [ה]אמר רב אחא [ואיתימא רבה בר רב חנן] לא הלך אבשלום אלא להביא כבשים מחברון הכי נמי מסתברא דאי תימא לאקרובי הוא דאזיל שביק ירושלים ואזיל ומקריב בחברון ואלא מאי להביא כבשים מחברון האי אשר נדרתי לה' בחברון מחברון מיבעי ליה אלא לעולם לאקרובי ודקא קשיא לך מאי שביק ירושלים ומקריב בחברון תיקשי לך גבעון דמקום קדוש הוא אלא כיון שהותרו הבמות כל היכא דבעי מקריב :

שם [ו]ארבעים שנה למאן תניא ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע מקץ מ' שנה ששאלו להם מלך דתניא [ז]אותה שנה ששאלו להם מלך [אותה שנה] עשירית של שמואל היתה [דף טו ע"א] [ח]י' שנים מלך שמואל בעצמו שנה אחת שמלך שאול ושמואל ושתים שמלך שאול בעצמו ושלשים ושבע שמלך דוד :

תוספות

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם ע"פ · וא"ת היכי קאמרינן מזמורים ע"פ וי"ל דאין להקפיד רק מה שכתוב בחומש אמנם קשה היכי קרינן ויושע וק"ש וי"ל דאין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרים ידי חובתן :

ושלשים ושש שמלך דוד · ה"ג והיינו ארבעים שנה משמאלו להם מלך ושנת עשירית לשמואל ששאלו להן מלךהיה מן המנין של ארבעים שנה ומנלן דשמואל שפט ישראל י"ג שנה שהרי כשמת עלי אז נשבה הארון כדכתיב ויהי כהזכירו את ארון האלהים ואז נתמנה שמואל מיד אחר מיתת עלי וכתיב ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים והביאוהו לקרית יערים ודוד כשמלך על ישראל לקחו משם והביאו לישראל כדכתי' ויוסף עוד דוד וגו' וכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו (עד) עשרים שנה לא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נשתיירו י"ג שנה לשמואל ושאול משמת עלי ונשבה הארון עד שמת שאול ומלך דוד בחברון ומהן מלך שמואל בעצמו עשר שנים ושנה אחת שמלך שמואל ושאול פי' באותה שנה שמשחו שמואל אותה שנה לא היתה שלימה לשאול שמקצתה היה שמואל נגיד על ישראל ושתי שנים שמלך שאול בעצמו וגם שמואל היה חי שהרי שמואל לא מת אלא ד' חדשים קודם שאול שכן מלינו מפורש בספר שמואל ושמואל מת וגו' וכתיב ויאמר דוד אספה יום אחד ביד שאול וברח לו אל אכיש עד שמת שאול וכתיב ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וד' חדשים מלינו י"ג שנים לשמואל ושאול משמת עלי (ומלך

רש"י

את המלוה וחד לשבועת אמת : **אלא** למאי אתא · האי אם לא תשמור וגו' : למקלל את חבירו בשם · דודאי לקי אע"ג דלא עביד מעשה : [**וקאמר** · רב דימי : אי אשכחיה · אם הייתי מולא אדם הייתי כותב אגרת והייתי שולח לרב יוסף לבבל : [**לא** תסמי נסכים · מההיא מתני' דלעיל ומלי לתרולי : **הא** · דקתני נסכים בהדי דברים שדרכן ליקרב ביום היינו בנסכים הבאים עם הזבח : בפ"ע · שלא קדשו בשחיטת הזבח יכול להקריב בלילה] : **כשורפי** התורה · שאין מלילין אותן בשבת מפני הדליקה ל"א שאסור לשהותן כתובים דתורה שבע"פ היא : **והלמד** מהן · מתוך הספרים] : **חדתי** · חדשה שלא היו יודעים לתרץ הברייתות חדתי לחדש דבר כגון זו שחדשה היא : [**מעייני** בספרא דאגדתא · שלא ישתכחו] : **עת** לעשות לה' · כשעושין הדבר לשם קדושת ה' ראוי להפר תורתך : **אשר** נדרתי לה' בחברון · משמע בחברון אלך ואשלמה שם נדרי וההוא נדר נזירות הוה דאבשלום נזיר עולם היה ומשלשים לשלשים יום היה מגלח ומביא קרבן ומדהלך להקריב קרבנות נזירותיו בחברון דהיא במת יחיד שמע מינה נידר ונידב הוא : **אעיקר** נדרו קאי · האי בחברון וה"ק אלכה נא לבמה גדולה בגבעון דהתם הוא מזבח שעשה משה ואשלמה נדרי שנדרתי בחברון אבל לא שיביא הקרבן בחברון : **והא** בגשור וכו' · דכתיב כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור וגו' : **להביא** כבשים · ולהקריבם שוב בבמה גדולה וה"ק אשלמה את נדרי כלומר אשלמה את נזירותי ואגלח ומחברון אביא הכבשים ולהכי פריך מחברון מיבעי ליה : **בחברון** · בו כבשים שמנים במס' מנחות (דף פז) : **אלא** לעולם לאקרובי · דנזירות בבמת יחיד : **תקשי** לך גבעון · דשם מזבח שעשה משה : [**עשר** שנים מלך שמואל בעצמו · יחידי בלא שאול הלכך שנה עשירית אינה נמנית באותן מ' שנה ל"ז מלך דוד

מהרש"א

[**לא** הלך אבשלום כו' · כל הסוגיא מפורש פ"ק דנזיר ופ"ז דסוטה ע"ש] :

עין יוסף

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בע"פ · שלא יטעו (יפ"ת) · ועי' בתוס' ואחרים תירצו כמה תירוצים והביאם הטור באורח חיים סימן מ"ט : ושבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב · הטעם אי' במדרש שלא יעתיקום א"ה ע"ש : אמרי דלמא מילתא חדתי שאני · דשם בגמרא קשיא להם ברייתות אהדדי · ותירץ רב יוסף ואמר שיש שיבוש בברייתא אחת · ואמר רב דימי שם אם הייתי מולא אדם הייתי כותב איגרתי לרב יוסף לבבל דמלינן לתרולי בלא שיבוש הברייתא · והקשו שם בגמרא דהא אסור דברים שבע"פ לאומרם בכתב כדדרש רבי יהודה בר נחמני וכדתנא דבי רבי ישמעאל · ועל זה משני אמרי דלמא מילתא חדתי שאני · שלא היו יודעים לתרץ הברייתות · והוא חידש לתרץ שרי לכתוב זה ולשלוח להם :

ארבעים שנה למאן · ר"ל הא דכתיב ויהי מקץ ארבעים שנה לאיזה דבר הוא מקץ ארבעים שנה דליכא למימר מקץ מ' שנה למלכות דוד · דהא ע"כ אי אפשר שהיה זה בסוף ימיו שהרי לפחות חי אחר זה עוד חמש שנים · שלשה שני הרעב שהיו אחרי כן וקרוב לשנה שהלכו למנות את העם אחרי הרעב דכתיב וישוטו

הבונה לקיים מלות כאלו שהזכירו במימרא זו הוא מותר ומתוקן וטוב כמו שאם יהיה כזב או שוא ותנם או בדבר עבירה עונשו חמור · ומקלל חבירו בשם גדול מכולם כדהוה סלקא דעתיה לקמן בגמרא אימא מוליא שם שמים לבטלה תסגי ליה במלקות אבל מקלל חבירו בשם כיון דקעביד תרתי דקא מפיק ש"ש לבטלה וקמלער ליה לחבריה לא תסגי ליה וכו' : ארבעים שנה למאן כו' · האריכו הרבה רש"י ותוס' [בגמרא] לכוון החשבון הזה שמקץ מ' שנה האמור באבשלום היה משאלו ישראל להם מלך ואין בזה חדוש ראוי לדעת אלא ל"ז שמלך דוד ה"ג שהרתו של שמואל התחילה בהיותו בן י"ג שנה · ויתר הדברים לאמת הסכום הזה אשר אנחנו נאמין להם ע"כ לא חשתי כי אם להביא המאמר למען דעת פירוש

יד יוסף

א נ"ל ממתניתא : ב גיטין ס ע"ב שמות רבה פר' מ"ז ותנחומא סדר תשא: ג גיטין שם : ד תוספתא דסוטה פ"ג : ה סוטה לד ע"ב : ו נזיר ה ע"ב במדבר רבה · פרשה ט : ז סדר עולם פי"ד נזיר שם ירושלמי סוטה פ"ק ילקוט שמואל ב רמז קמט : ח זבחים קיח ע"ב :

חדושי גאונים

הנה נראין עוד כשפת יתר וכדברים שאין להם שחר ואין זה מדרך רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל להרבות דברים שלא לצורך אלא ודאי כדאמרן שהוא ז"ל העתיק כמנהגו לשון הש"ס וכדי שלא להכין מדברים הכלה ממש הוסיף לבאר ולפרש דברים במה שכתב ויאמר לו וכו' והכונה בו שאם ירלה להכותו הרי הוא כאלו אמר בפיו בפירוש אינה שומע לתוכחת מוסר ובאופן זה אין לריך להוכיחו מסכים עם דברי חז"ל בשם שמלוה לומר דבר הנשמע וכו' : **הנה** אחר שעלו בידינו דמה שכתב הרמב"ם ז"ל עד שיכהו הכונה בו שירלה להכותו גם דברי הרב המחבר ספר החינוך שהלך בעקבותיהם כמודע נכונים הם בלי פקפוק באופן שהוסר ממנו השגות הרב המחבר פ"ד ז"ל וזהו מה שרלינו לבאר : **הנה** כל מה שכתבתי הוא רק ע"ד שקלי וטריא לא שתקעתי א"ע להלכה ואם שגיתי אתי תלין: **ויבוקש** הדבר וימלא כתוב בכתב מפורש למהרש"ל ז"ל בביאורים לסמ"ג סוף עשין יא כאשר כתבתי וז"ל ומה שאמרו הוכח תוכיח מאה פעמים היינו היכא שמקבל תוכחה רק שחזר לסורו ואינו כובש את ילרו אבל מי שבועט בתוכחה ואינו מקבלה עליו נאמר אל תוכח לן פן ישנאך · ומה שאמרינן שיעור תוכחה עד הכאה וכו' היינו בפעם הראשון לריך אתה

שם ע"ב [תנן התם [א]משכת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות [ב]איש שהכל בו [ג]וא"ר יהודה אמר שמואל כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו והא"ר יהודה אמר שמואל [ד]שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה דאישתכח להו אישתכח ודגמירן להו הוו גמירי כמשה רבינו והא תניא משמת משה אם רבו מטמאין טמאו אם רבו מטהרין טיהרו ליבא דאימעיט מיגמר הוו גמירי להו כמשה רבינו] [ה]במתניתא תנא כל אשכולות[א] שעמדו לישראל מימי משה עד שמת (יוסי) [יוסף] בן יועזר איש צרידה לא היה בהם שום דופי[ב] מכאן ואילך היה בהם [שום] דופי והתניא [ו]מעשה בחסיד [אחד] שהיה גונח[ג] מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית והביאו העז וקשרו לו בכרעי מטתו והיה יונק ממנה חלב למחר נכנסו חבריו לבקרו כיון שראו עז אמרו ליסטים מזויין בתוך ביתו ואנו נכנסים לבקרו ישבו ובדקו ולא מצאו בו עון אלא של אותה העז בלבד ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני בעצמי שאין בי עון אלא של אותה העז בלבד שעברתי על

רש"י

קודם למרדו של אבשלום הא מילתא פי' רבי במקום אחר כן שנה עשירית לשמואל היתה לגדולתו של שמואל ולא נפקא לן מקרא בהדיא אלא מדלא משכחת לה מ' שנה למנינא אחרינא ולא וחשוב למיתתו של עלי שהוא תחלת גדולתו של שמואל עד שנת מרדו של אבשלום מ"ט שנה י"ג לשמואל ושאול ושלשים ושש לדוד ועלי מת כשנשבה הארון שנאמר (שמואל א ד) ויהי כהזכירו וגו' וכתיב ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים הביאו פלשתים ויבאו אנשי קרית יערים וגו' וכשמלך דוד בירושלים על כל ישראל הביא משם את הארון כדכתיב (שם ב ו) ויוסף עוד דוד וגו' וכתיב (שם א ז) ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו כ' שנה לא מהן ז' שנים שמלך דוד בחברון ומהן מלך שמואל בעצמו י"א שנה ושאול עם שמואל ב' שנים כדכתיב (שם יג) ושתי שנים מלך וגו' ושמואל לא מת קודם לשאול אלא ד' חדשים שכך מפורש בספר שמואל (שם כח) ושמואל מת וגו' וכתיב בתריה ויאמר דוד עתה אספה יום אחד ביד שאול וגו' וברח לו אל אכיש עד שמת שאול וכתיב (שם כז) ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים הלינו י"ג שנים לשמואל ושאול משמת עלי עד שמלך דוד ושלשים ושש לדוד כשמרד אבשלום הרי ארבעים *)(וכו') לא מהן ט' שנים לשמואל קודם ששאלו להם מלך הרי מ' שנים משאלו המלוכה עד שנת מרדו של אבשלום ועד בכלל והכי תניא בסדר עולם היא שנת שלשים ושש למלכות דוד וה"ג עשר שנים מלך שמואל בעצמו ושנה אחת שמלך שאול בעצמו ושלשים ושש לדוד ואני הוספתי משלי על זה ועוד לא וחשוב כמי מלידתו של שמואל ותמצא כמו כן שי"ג שנה נהג שמואל שררה על ישראל דאמר מר בסדר עולם ועלי הכהן יושב על הכסא והיא מרת נפש וגו' ובאותה שנה נתמנה עלי להיות שופט על ישראל והוא שפט את ישראל מ' שנה לא מהן שנה אחת לעיבורו נמצא שמואל בן ל"ט שנה בשעה שנתנבא ועלה לגדולה דמשעה שמת עלי זרחה שמשו של שמואל י"ג שנה לשררותו דכל שנותיו לא היו אלא נ"ב כדנפקא לן בעלמא (מו"ק **)כג) מעד הגמל הנער דהיינו כ"ד חדש כדי הנקת תינוק והדר וישב שם עד עולם עולמו של יובל דהיינו נ' שנה ובהנך י"ג שנה היו מובלעים השתי שנים שמלך שאול שהרי שניהם מתו בשנה אחת כדמפרש למעלה: שהכל בו · תורה ויראת חטא וגמ"ח: דאישתכח אישתכח · אותן שנשתכחו: ודגמירי · אותן שלא שכחו הוו גמירי להו כמשה: ליבא דאימעוט · הלב נתמעט ולא היו יודעין להחזיר אותן ששכחו מתוך פלפול הלכה היאך (הלכה) והיו חולקין בהן והלכו אחר המרובין: מגמר · לאותן שלא נשתכחו הוו גמירי להו כמשה]: דופי · קס"ד דופי של חטא לא היה באשכולות שעמדו פרנסים על ישראל: גונח · צועק מכאב לבו כמו גנוחי גנח דאימיה דסיסרא (שופטים ה בתרגום): לסטים מזויין · בהמה דקה אין יכולין לשומרה והולכת

*) נ"ל וט'. **) כת. בתענית ח ע"ב מבואר היטב בפירש"י ד"ה ומי.

תוספות

דוד) ושלשים ושש לדוד כשמרד אבשלום הרי מ"ט לא מהן ט' שנים קודם ששאלו להן מלך שהרי בשנה עשירית שאלו להן מלך והעשירית ממנין הארבעים הרי מ' שנה משששאלו מלך עד מרדו של אבשלום ועד בכלל והיו"ד שנים שמלך שמואל בעצמו ושנה אחת שמלך שאול ושמואל וב' שנים שמלך שאול בעצמו ושלשים ושש שמלך דוד ותימה לפי זה הא דתניא בסדר עולם שמלך דוד חמש שנים אחר המרד שלש שנים של רעב שנאמר (ש"ב כא) ויהי רעב ג' שנים שנה אחר שנה ושנה של שיטה דכתיב (שם כד) וישוטו [בכל הארץ] ויבואו מקץ תשעה חדשים ועוד שנה שתיקן משמרות דכתיב (דה"א כו) בשנת ארבעים לדוד נדרשו וגו' נ"ל · ששנת המרד היתה שנה ראשונה של רעב וי"ס דגרסי שלשים ושבע שמלך דוד ולפי זה נ"ל שהתחיל הרעב שנה אחת קודם המרד וגם נ"ל שנשנת עשר לשמואל ששאלו מלך אינו מן המנין של מ' שנה ואינו צריך למנות רק שלש שנים משאול ושלשים ושבע מדוד הרי ארבעים ובסדר עולם תניא רבי נהוראי אמר שנת ל"ה למלכות דוד היה המרד *)ולפי דבריו לא מלינו מ' שנה משששאלו מלך עד שמרד אבשלום וי"מ למנות י"ג של שמואל כל שנותיו של שמואל הרמתי היו כ"ב שנה שהרי כשהגמל שמואל הביאתהו חנה לירושלים ואז היה לו מסתמא ב' שנים כדרך הנקת תינוק וכתיב וישב שם עד עולם והיינו כ' שנה דהוא עולמו של יובל ותפלת חנה היתה יום שנתמנה עלי וקי"ל דמ' שנה שפט עלי את ישראל לא מהן שנה מעיבורו דשמואל נשתיירו ל"ט שנה דעלי נשתיירו י"ג שנה לשמואל דמיד כשמת עלי נתמנה שמואל דאמר מר (קדושין עב) וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל נמצא דשררתו של שמואל התחילה כשהי' בן ל"ט ובמשכה י"ג שנה]: ליבא דאימעוט · שלא היה להם לב להחזיר שכחתם ובה נחלקו: מיגמר הוו גמירי · מה שנשתייר להם שלא שכחו הוו גמירי בדוקיא כמשה:

*) ובמס' נזיר תירץ דמקץ ארבעים שנה לאו דוקא אלא תחלת מ' שנה קרי נמי מקץ ע"ש.

מסורת הש"ס

א סוטה מז ע"א. ב שם מו ע"ב ע"ש: ג צ"ל אמר: ד לקמן טז ע"א: ה תוספתא ב"ק פ"ח: ו ב"ק פ ע"א:

חדושי גאונים

להוכיחו כל כך עד שירצה להכות וא"כ אל תוכיח אותו כלל וקי"ל עכ"ל מועתק אות באות [ועיין עוד בשו"ת שלו שאלה ג"ה שם כתב ג"כ עד שיכנו ולא עד בכלל עכ"ל]: ושמחתי כמוצא שלל שמצאתי עוד אילן גדול ששרשיו מרובים וראוי לסמוך ענין סמיכה בכח דאורה הרי לפניך שני עדים נאמנים בענין זה ה"ה הרב המחבר ספר החינוך ומהרש"ל ז"ל שעדותן מתכוין בכיון נכון ודי בזה · (דברי חכמים וחידותם):

מהרש"א

[בטלו האשכולות איש כו' · מפורש בסוף סוטה ע"ש]: ליבא דאימעט · עי' פרש"י ותוס' לענין אותן ששכחו שלא ידעו להחזירן וק"ק דלמאי איצטריך

עין יוסף

וישוטו בארץ וישובו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום · ושנה אחת שבה התקין דוד משמרות כהונה ולויה שנאמר בשנת ארבעים למלך נדרש (יפ"מ): ששאלו להם מלך · משום דהשתא נצטערו ישראל במלחמת דוד ואבשלום והכירו כי רעתם זו מצד היות להם מלך והרעו לעשות בשאלתם מלך · לכן הזכיר שזה היה בשנת הארבעים שאז הכירו יפה מה שאמר להם שמואל שהרעו בשאלתם · דלא קאי אימים אדעתא דרביה עד ארבעים שנה כדאמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים (יפ"מ): ששאלו להם מלך · היא שנת עשירית לשמואל הרואה · והעמיד להם מלך בשנת י"א לשמואל · הרי עולה חשבון של ארבעים שנה · היינו שנת העשירי של שמואל ששאלו להם מלך · ושנה של שמואל ושאול · ושתי שנים של שאול בעצמו · (ונראה שזהו פי' הכתוב (שמואל א יג) בן שנה שאול במלכו · ר"ל עם שמואל · ושתי שנים מלך על ישראל ר"ל בעצמו) · ודוד מלך בחברון ז' שנים וששה חדשים · ועל כל ישראל שלשים ושלש · לא מהם ממלכות דוד ה' שנים האחרונות שהיה אחר מרידת אבשלום (היינו ג' שנים רעב · ושנה שמנה את ישראל · ושנה שתקן משמרות) והרי נשארו ממלכות דוד שלשים וחמש שנים וששה חדשים · תצרף אותם עם הארבע שנים שמעת ששאלו להם מלך עד שמלך דוד · הרי שלשים ותשע וששה חדשים · וזהו שאה"כ ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו' שהיו ארבעים שנה מקוטעות ולא שלמות · הרי מכל זה מבורר שמה דאיתא בגמרא ושלשים ושבע שמלך דוד הוא ט"ס וצריך להיות ושלשים ושש שמלך דוד · ור"ל ולא שלמים שלשים ושש כדכתבתי לעיל · וכן הגיה הגר"א בסדר עולם רבה פ' י"ד: גונח · ערוך פי' מוציא קול כעין שועל ומשליך דם: ליסטים מזויין · ופירוש ליסטיס מזויין בלשון יווני שודד ואורב בפרשת דרכים (מוסף הערוך):

ענף יוסף

במתניתא תנא כל אשכולות כו' · ואמרו בגמרא אשכול נקרא איש שהכל בו ופרש"י תורה ויראת חטא וגמילות חסדים וכתב בסדר הדורות וצ"ע מנלן דג' דברים דלמא ג"כ או תורה ויראת חטא וע"ש מה שתירץ ועיין כתובות דף ז ע"א תוס' ד"ה שהכל

הבונה הכתוב שעמלו בו המפרשים לבאר מה שמה אלה המ' שנה ורובם פירשו ע"פ הדברים המובאים פה השנויים בסדר עולם · ונפקא לן מינה להבין שרצה הכתוב להזכיר טעות ישראל בשאול להם מלך שנתהוה עתה הבלבול הזה בן מורד באביו ומבקש את נפשו מתאות מלוכה לסכנם תחתיו בחייו ולכן תלה הזמן שאירע זה מעת שאלו ישראל מלך:

המתורגמן. א) וויינטרויבען צווייגען ומשל הוא על השלמים ומנהיגי העם. ב) פעהלער. ג) געהוסטעט מיט קייכען.

דברי חברי שהרי אמרו חכמים "אין מגדלין בהמה דקה בא"י וקי"ל כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד ב או ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אילעאי ורבנן בתר (יוסי) [יוסף] בן יועזר איש צרידה דרי דרי הוו [דף טז ע"א] א"ר יוסף דופי של סמיכה קתני והא (יוסי) [יוסף] בן יועזר גופיה מיפלג פליג ג בסמיכה כי איפליג בה בסוף שניה דבציר ליבא :

א שם אמר רב יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה אמרו לו ליהושע שאל אמר להם (דברים ל) לא בשמים היא אמרו לו לשמואל שאל אמר להם (ויקרא כז) אלה המצות ד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה א"ר יצחק נפחא אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה אמרו לפינחס שאל אמר להם [לא בשמים היא א"ל לאלעזר שאל אמר להם] אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה א"ר יהודה אמר רב בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע א"ל ליהושע שאל ממני כל ספקות שיש לך א"ל רבי כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר לא כך כתבת [בי] (שמות לג) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל מיד תשש כחו של (משה) [יהושע] ונשתכחו ממנו ש' הלכות ונולדו לו שבע מאות ספקות ועמדו כל ישראל עליו להורגו א"ל הקב"ה לומר לך אי אפשר לך וטורדן במלחמה שנאמר (יהושע א) ויהי אחרי מות משה וגו' [ויאמר ה' וגו'] (וכתיב (שם) בעוד שלשת ימים הכינו לכם צדה וגו') במתניתא תנא אלף ושבע מאות ק"ו וגזרות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה אמר רבי [אבהו] אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו שנאמר (שם טו ושופטים א) וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה

רש"י: והולכת ורועה בשדות אחרים: ורבנן. והנך רבנן ר"י בר אלעאי ור"י בן בבא: בתר (יוסי) [יוסף] בן יועזר דרי דרי הוו · כלו' אחר (יוסי) [יוסף] בן יועזר היו אלו לאחר דורות הרבה וקתני דלא מצאו בהם עון אלמא לא היה בהם דופי: דופי של סמיכה דעד (יוסי) [יוסף] ב"י לא נחלקו בסמיכה ולא בשום דבר שעדיין לא נתמעט הלב ולהכי נקט סמיכה דהיא היתה מחלוקת ראשונה שנחלקו בו חכמים מעולם (ומיוסי) [ומיוסף] ב"י ואילך היה בהן דופי של סמיכה שנחלקו בסמיכת שלמים בי"ט כדאמרי' בחגיגה (טז.) שמאי אומר לסמוך והלל אומר שלא לסמוך: והא (יוסי) [יוסף] גופיה איפליג ביה · במס' חגיגה (שם): דבציר ליבא· שנתמעט הלב בסוף שנותיו נשתכחו : [נשתכחה בימי אבלו של משה· אם מתה אם רועה והיא מאותם הלכות *) (יאפ"ש) יהושע שאלו תחלה ואחריו שמואל ואחריו פינחס ואחריו אלעזר יאפ"ש יהושע אלעזר פנחס שמואל יפא"ל יהושע פינחס אלעזר שמואל]: שמתו בעליה · שהפרישה ולא הספיק לקרבה עד שמת אם תקרב אם לאו : תשש כחו של משה · נצטער על שהיה גדול כמותו : [ונשתכחו ממנו · מיהושע בעון שגרם להחלים דעתו של משה שנצטער משה על יהושע בעצמו שהיה גדול כמותו]: ועמדו כל ישראל להרגו · עד שיאמר להם : ודקדוקי סופרים · כגון דאמרינן [שקלים ח.] ע"ו נשים פוטרות צרותיהן י"ג דברים נאמרו בנבלת עוף טהור מנאום יחד שלא ישתכחו ואותם שלא מנאום יחד כאלו נשתכחו בימי אבלו של משה : [וילכדה עתניאל · לקרית ספר ומאי קרית ספר

*) נ"ל יאפ"ז רס"ק ·

מהרש"א: למימר דלבן אימעט דא"כ היו לבן כראשונים מחמת שכחה לא ידעו להחזירן כדקאמר לעיל ויש ליישב · ויש לדקדק בעניכא מאי דקאמר מימות משה עד שמת יוסי ב"י היו למדין תורה כמשה מכאן וכו' למאי · אי לענין שכחה הא הוה כבר בימי אבלו של משה ונראה דה"פ שהיו למדין תורה כמשה להבין דבר מתוך דבר וק"ל: א"ל ליהושע שאל א"ל לא בשמים היא כו' · ר"ל שאל מן השמים ויודיעוך ההלכות ששכחת והשיב לא בשמים היא דמשמת משה לא ניתנה התורה לשאול ספקותיה מן השמים דלכך נקראת תורת משה אבל ניתנה להכריע בספקות ע"פ הרוב כדין תורת משה כדקאמר לעיל והוא הענין בעצמו שהשיב שמואל ופינחס אינגביא רשאי לחדש דבר מעתה דהיינו משמת משה לא ניתן לשום נביא לחדש מן השמים אלא ניתנה לחכמים אם לטמא אם לטהר ע"פ הרוב והא דלא נקט נמי גבי יהושע מה"ט דאין נביא רשאי כו' דמקרא יליף לה בריש פ"ק דמגילה[א] מדכתיב אלה המצות וגו' י"ל משום דיהושע גופיה שמען כבר מפי משה אלא ששכחו ולא הוה חדוש ניכר כ"כ דבכלל אלה המצות וגו' הוא וקאמר דמ"מ מן השמיםלא ניתנה להכריע ע"פ נביא ומה"ט אמרינן בעלמא[ב] דהחכם עדיף מנביא ודו"ק: מיד תשש כחו של יהושע וכו' · פרש"י בעון שגרם להחלים דעתו של משה וכו' ע"ש וי"ל עוד על שנתגאה יהושע לומר כן שיודע הכל וה"ק דבאו להורגו משום שפשע כיון שמשה היה עדיין חי והיה לו ממי לשאול משא"כ הנך דשכחן בימי אבלו של משה דלא פשע כלום דשכחה אונס מקרי וא"ל הקב"ה לומר לך א"א כו' כדקאמר לעיל דלא בשמים היא אלא לך וטרדן במלחמות דכתיב ויהי אחרי מות משה וגו' משה עבדי מת קום עבור וגו' דהיינו שהתחיל לדבר עמו במלחמות כיבוש א"י ולא התחיל לומר לו הא דכתיב בתר הכי רק חזק ואמץ לשמור ולעשות ככל התורה וגו' וק"ל: שנאמר וילכדה עתניאל וגו' · נראה משום דכל הענין נאמר ב' פעמים אחד בספר יהושע ע"ש שכלב עלה שם ובספר שופטים ע"ש שבט יהודה ובשניהם כתיב ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה וגו' מה לו לקרית ספר שהרי לא ניתן לו לנחלה רק חברון כדמוכח מקראי וע"כ דרשו חד מהנך קראי לענין הלכות שנשתכחו שאמר ויעל משם כלב אל יושבי דביר דהיינו למקום מושב חכמים בדברי תורה לבא על

עיון יעקב

שלשת אלפים הלכות נשתכחו · אפשר דמכוין למספר הזה לפי שאין להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה וכל השונה הלכות בכל יום וכו' ואינו מתפרש כמה הלכות שישנה בכל יום ואפשר שיחזור בכל יום מאה דוגמא חייב לברך אדם מאה ברכות בכל יום כדכתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אל תקרי מה אלא מאה וה"ה לענין לימוד הלכות מאה בכל יום (כי ראשית חכמה יראת ה' שמה שקולים) ועפ"ז מיושב היטב לשון המדבר רבה פרשה י"ח דף רע"ב הוקס על כנגד ק' ברכות שבכל יום מתים מישראל ק' אנשים בא דוד ותיקן להם ק' ברכות כיון שתקנס נעצרה המגפה על עולה של תורה ועולה של ק' גרה ע"ש בידי משה ולפמ"ש ניחא ודוק ושלשים יום שהיה ימי בכי אבל משה נשתכח מהם בכל יום מאה הלכות שהם יחד ג' אלפים : אמר לו ליהושע שאל אמר להם לא בשמים היא · ולא רצה להשיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כיון שיהושע היה תלמיד מובהק של משה ונתן מהודו עליו כדכתיב ונתתה מהודך עליו הוי כאילו משה בעצמו קיים ואין זה דבר חדש וכה"ג פירש"י בחומש סוף וילך ומה"ט א"ר יהודה במנחות דף כ"ט שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן ואפ"ה הוי כאילו כתבן משה כדכתיב לקוח את ספר התורה הזה ע"ש ועי"ל דכיון שלא רצה רק להזכירו מה שכבר שכח כשוויתו ממש אין זה דבר חדש וכדאמרינן פ"ק דמגילה דף ג' ע"א אלא שכחום וחזרו ויסדום שאין בכלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה · משא"כ לפינחס ושמואל שלהם היו אומרים שאל אף שתורה עצמה לא בשמים שיוכל לכוון בסגנון ראשון ממש מ"מ ישאל שיאמרו להם הדינים כפי שכלם אף שלא יהיה כפי סגנון ראשון ממש א"כ שפיר השיב אין נביא רשאי לחדש וק"ל אכן כפי הגירסא בילקוט סוף פרשה בחקותי וכן הגיה בברכת הזבח שגם פינחס השיב לא בשמים היא נ"ע קצת : נשתכחו ממנו ש' הלכות · פירש"י לפי

ענף יוסף

ברא לכבודו דאיתא שם ואמר ר"ת כו' ולא גרסינן לכולהו דא"כ הוי משמע דשלש ברכות הן ע"ש הרי מבואר לפניך שאין שייך לומר כל על פחות מג' :

עץ יוסף

א מיד תשש כחו של משה · נצטער על שהיה גדול כמותו · ונשתכחו ממנו כו' · וכן הגירסא בילקוט פרשת בחקותי · אבל בגמרא הגירסא כחו של יהושע ונשתכחו ממנו ופרש"י ממנו מיהושע · בעון שגרם להחלים דעתו של משה שנצטער משה על יהושע בעצמו שהיה גדול כמותו : שנאמר וילכדה עתניאל וגו' · משום דכתיב (שופטים א) וילך משם אל יושבי דביר ושם דביר לפנים קרית ספר · ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל וגו' · והנה יש בזה כמה דקדוקים · א' הענין עצמו כי כלב לבו כלב הארי · והראיה שכבש חברון שהיה שם ענקים · ואיך יחת מפני דביר הלא מצער היא · ב' דמה לו להפסוק להזכיר שם דביר לפנים קרית ספר מאי דהוה הוה · ויקשה עוד לכלב למה אמר אשר יכה את דביר וגו'

[א] מהרש"א ד"ה א"ל · ברפ"ק דמגילה (ג ע"ב) :
[ב] שם בא"ד דחכם עדיף מנביא (ב"ב יב ע"א) :

יד יוסף

א תוספתא דשביעית פ"ג ב"ק עט ע"ב תענית כה ע"א :
ב ב"ק כג ע"ב :
ג חגיגה טז ע"א :
ד שבת קד ע"א מגילה ב ע"ב יומא פ ע"א :

חדושי גאונים

א"ל ליהושע שאל ה"ל לא בשמים היא· מכאן אפשר להביא ראיה למ"ש הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ט דנביא שאמר כה אמר ה' שהלכה כפלוני יהרג אע"פ שהענין אמת ושכך הלכה דלא בשמים היא דהרי הכא דהיו רוצים לידע האמת מהלכות אלו אמר להם יהושע דלא אפשר משום דלא בשמים היא · והיינו כשיטת מרן בכ"מ לדעת הרמב"ם והגם דקצת רבנן בתראי חלקו על מרן וכתבו דדעת הרמב"ם כשלא כוון אל האמת נעלם מהם דברי הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה דשם מבואר בדברי הרמב"ם כדעת מרן דאפילו הנביא יאמר האמת יהרג ומשמעתין נראה ראיה לדעת הרמב"ם כדאמרן ויש לדחות ומאי דנקט יהושע לא בשמים היא ושמואל נקט אלה המצות אפשר דבך דרש לתת טעם להכי שנויי שיש בשמעתין דכל חד מהנשאלין משיב באופן אחד ואין תשובת כולן שוה דמר משיב לא בשמים ומר משיב אלה המצות ואפשר דביֿני יהושע לא עבר זמן שידעום כי אבלו של משה גרם וכששאלו ישראל מיהושע היו ימים מועטים שנשתכחו ואם היה יהושע מחזירם בנבואה לא היו נראים חדשים כי להיות דבתוך ימים מועטים היו יודעים להם עתה

בתו לאשה ולמה נקרא שמה עכסה [א]אמר רבי יוחנן שכל הרואה אותה כועס על אשתו · (שופטים א) ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה השדה ותצנח מעל החמור וגו' [מאי ותצנח] אמר רבא א"ר יצחק אמרה לו מה חמור זה כיון שאין לו מאכל [באבוסו] מיד צועק אף אשה כיון שאין לה תבואה [בתוך ביתה] מיד צועקת · (שם) ותאמר לו (הבה) [תנה] לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (בית שמנוגב מכל טובה) ונתתה לי גולות מים אדם שאין בו אלא תורה בלבד (שם) ויתן לה כלב את גולות עלית ואת גולות תחתית אמר לה מי (שכל רזי עולם) [שדר] עליונים ותחתונים (שלו) יבקש (ממני) [ממנו] מזונות · וכלב בן קנז הוא והא בן יפונה הוא [ב]מאי יפונה שנפנה מעצת המרגלים ואכתי [בן קנז הוא] בן חצרון הוא דכתיב (דה"א ב) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה (אמרי) [אמר רבא] חורגיה דקנז הוה (דיקא נמי דכתיב בן יפונה הקנזי ולא כתיב בן קנז ש"מ) · תנא הוא עתניאל הוא יעבץ ומה שמו [ג]יהודה אחי שמעון שמו עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ ורביץ[א] תורה בישראל ומנ"ל דענאו אל דכתיב (שם ד) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל (ויאמר) [לאמר] אם ברך תברכני וגו' [ד]אם ברך תברכני בתורה והרבית את גבולי בתלמידים והיתה ידך (עמדי) [עמי] שלא ישתכח תלמודי מלבי ועשית (לי) מרעה שיזדמנו לי רעים כמותי לבלתי עצבי שלא [ה]ישגבני[ב] יצה"ר (מלשונות עצבי אם עשית בי) [מלשנות ואם אתה עושה] כן מוטב [ו]ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול מיד (שם) ויבא אלהים את אשר שאל כיוצא בדבר אתה אומר (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' [ז]בשעה שתלמיד הולך אצל הרב ואומר לו למדני תורה אם מלמדו (תורה) מאיר עיני שניהם ה' (ואם מלמדו הקדוש ברוך הוא מחכים

רש"י

הלכות] : כועס על אשתו · מרוב יופיה של עכסה : [ותצנח · לשון צווחה צועקת] : שאין בו אלא תורה בלבד · שהתורה נקראת מים ועתניאל לא היה עשיר אלא חכם (והיינו דכתיב קרית ספר) : [מנוגב · חרב ויבש מכל טוב : גולות מים · התורה כלומר אדם שהתורה גלויה לו] : (שכל רזי עולם וכו' · שהתורה גלויה לו) : [יבקש ממנו מזונות· דהא ודאי לא יצטרך דכתיב בה (משלי לא) היתה כאניות סוחר וגו'] : [בן קנז· דכתיב לעיל עתניאל בן קנז אחי כלב אלמא כלב בן קנז היה דכתיב בדוכתא אחריתי (יהושע יד) כלב בן יפונה הקנזי ולא כתיב בן קנז : הוליד את עזובה אשה · מפרש בפ"ק דסוטה (דף יב.) שנשא את מרים. שהיתה עזובה מחמת חולי וכיון שנשאה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה] : חורגו · בן אשתו : [דיקא נמי · דכלב לאו בן קנז הוא דכתיב בדוכתא אחריתי כלב בן יפונה הקנזי ולא כתיב בן קנז אלמא גידלו קנז ולא ילדו] : שלא ישגבני יצה"ר מלשנות שלא יבטלני מלימוד תורה : בנסיסי לשאול · בעצבוני לקבר והריני מת · ויתעצבו מתרגמינן ואתנסיסו (בראשית לד) : [כיוצא בדבר אתה אומר · שכל המוסר עצמו לחזור אחר תורה ממלאין לו משאלותיו] : תככים · בינוני שאינו חכם גמור : [מאיר עיני שניהם · שאף הרב צריך

מהרש"א

הנך הלכות ושם דביר דהיינו דברים שנתווכחו עתה בהם לפנים קודס שנשתכחו היו כמו קרית ס"ת שלא היה בהם ספק ואמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה שתהיה בידו כמו לפנים אתן לו את עכסה בתי וגו' ומאי רבותיה וע"כ אמרו לדרוש שמה ע"ש שכל הרואה כו' ואמר מאי ותצנח מאי אשמועינןשתצנח מעל החמור וקאמר דאינו אלא משל שנתן לה איש בעל תורה שלא יוכל לפרנס את אשתו כמו החמור שצועק על מזונותיו כן האשה צועקת על מזונותיה וע"כ אמרה תנה לי ברכה וגו' שיוכל לפרנס אותי והשיב לה כי נתתי לך גולות עלית וגו' כדאמרינן בברכות[א] בעושין תורתן קבע ומלאכתן עראי שמלאכתן מתברכת מלמעלה וק"ל: [מאי יפונה שפנה כו' · מפורש במסכת סוטה פ"ק] : ומה שמו יהודה אחי שמעון כו' · פי' זה למדתי מפרש"י בפרשת שופטים הא דכתיב שם יהודה יעלה וגו' ויאמר לשמעון אחיו וגו' משמע דלאו שבט יהודה ושבט שמעון קאמר אלא יהודה ושמעון אחיו ממש קאמר והוא עתניאל שהיה שמו יהודה ואחיו שמו שמעון וז"ש שם וילך יהודה וגו' וילך משם אל יושבי דביר וגו' דהיינו עתניאל שהוא לכדה כדמפורש שם וק"ל : הוא עתניאל הוא יעבץ כו' · מהאי קרא דמייתי כתיב לעיל מיניה ולאשחור אבי תקוע וגו' וכתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו וגו' ובפ"ק דסוטה[ב] דרשינן ולאשחור אבי תקוע וכו' הוא כלב וקאמר דהיה יעבץ נכבד בתורה מאחיו כלב כדלעיל וקראו יעבץ שיען וריבץ תורה

עין יעקב

לפי שהחלים דעתו של משה ותיבת משה גימטריא הכי הוה בראשי תיבות "שלש "מאות "הלכות : בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים · כן הוא הגרסא בילקוט שלח לך ועיין מ"ש על זה בחידושי' בסוטה דף ל"ד: והיתה ידך עמדי שלא ישתכח תלמודי· כי לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא היא ועוד דהקב"ה בוחר בשפלים כדכתיב אני את דכא ואין

עץ יוסף

והוא שמה ביום הזה · ולמה הזכיר השם שעבר קרית ספר · ג' קשה כפול אשר יכה ולכדה · הכאה ולכידה למה · באחת מספיק · ועוד קשה שהיה לו להקדים הלכידה להכאה · לכן מכל אלה הדקדוקים הכריחו חז"ל שקאי על ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה קאמר · ולכך מזכיר הפסוק שם קרית ספר · וגם כלב אמר אשר ילכוד את קרית ספר שהיא לרמוז על ההלכות שנשתכחו · ולפי שאין מקרא יוצא מדי פשוטו שקאי על העיר ולכן כפל אשר יכה על הפשט · ולכדה אל ההלכות שנשכחו ללכדם בפלפול · וקאמר וילכדה עתניאל בן קנז וגו' ולא כתיב ויכה וילכדה אלא וילכדה בלבד · לרמוז אל לכידת ההלכות שנשתכחו שבשבילן נתן לו עכסה בתו לאשה (כלי יקר על נ"ר) : כועס על אשתו · דרשו כאלו אמר ויתן לו את כעסה בתו · לשון כעס שכל הרואה אותה כועס על אשתו מרוב יופיה של עכסה (שם) : ויהי בבואה · לבית בעלה · ותסיתהו לשאול וגו' שלהיות שאין ראוי לאשה לשאול מזולת בעלה כי אם ברשות בעלה · לכך ותסיתהו לבעלה שיתן לה רשות לשאול מאביה שדה· וכן פי' התרגום והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא · ודרשו דהסתה היא שאמרה לו מה חמור זה כו' : מאי ותצנח · שהוא לשון צווחה · ועוד דמשמע שרכבה על החמור הא זה חרפה לרכוב על חמור ולא על הגמל · והא ראיה שהרי שינו לפני תלמי המלך וכתבו לו (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא אדם · וכן בבלעם מצינו שהלעיגו עליו על שהיה רוכב על האתון · לכן אמרו שרמזה לו בזה שנתן לה איש בעל תורה שלא יוכל לפרנס אותה · ולועקת ע"ז כמו החמור שצועק על מזונותיו · וגם רמזה לו שהיא ענייה ורוכבת על חמור שמורה על עניות שנאמר עני ורוכב על החמור · וע"כ אמרה תנה לי ברכה וגו' שיוכל לפרנס אותי: בית שמנוגב מכל טובה: ר"ל מכל טובות העוה"ז · ובעין יעקב מוסגר הני ד' תיבות בשני חנאי עגולים ונראה שמוחק זה · משום שהוא מפרש ארץ הנגב דרך דרש תלמיד חכם כמו הרוצה להחכים ידרים ונגב לשון דרום : שאין בו אלא תורה כו' · שהתורה נקראת מים שנאמר הוי כל צמא לכו למים · וגולת פי' מעיינות שהתורה היא כמעיין הנובע · ועתניאל לא היה עשיר אלא חכם והיינו דכתיב קרית ספר : מי שרזי כו' · שכלב אמר לה כי נתתי לך גולות עלית וגו' כדאמרינן בברכות בעושין תורתן קבע ומלאכתן עראי שמלאכתן מתברכת מלמעלה : מאי יפונה שפינה כו' · פי' לעולם בן קנז הוא ולמה נקרא שמו יפונה על שם מעשיו בן שפינה מעצת מרגלים : חורגיה דקנז היה · בן אשתו של קנז היה כלב ונמצא עתניאל אחיו מאמו · ונקרא בן יפונה על שם שפינה מעצת מרגלים : דיקא נמי דכתיב · קרא אחרינא כי משתעי בכלב לא קרייה בן קנז כדכתיב בעתניאל· אלא הקנזי מאנשי ביתו ומגדוליו של קנז : בתורה כו' בתלמידים · ביקש שיברכו בחכמת התורה · ותלמידים רבים · שמתלמידיו יתחכם יותר : שלא ישכח תלמודי מלבי · כי השכחה היא סבה גדולה לביטול · שיאמר מה לי ללמדה כיון שהיא משתכחת

מהרש"א

[א] ד"ה שנאמר וכו' בברכות (ל"ה ע"ב): [ב] שם בד"ה הוא ובפ"ק דסוטה (י"ב ע"א) :

יד יוסף

א עי' תוס' תענית ד ע"ב ד"ה שלשה כו' משמע דלא כפירש"י דהכא : ב סוטה יא ע"ב : ג מכילתא סדר יתרו קודם תחלת מסכתא דויסמע תד"א ח"א פרק ה : ד יעצבני כצ"ל וכן הוא בתד"א : ה זה אינו מפורש בקרא אבל מכלל הן אתה שומע לאו מכלל לבלתי עצבי שומע אבל אם לא ישמע לו הקב"ה ילך בעצב אל קבר (ז"י) : ו ויקרא רבה פרשה ל"ד :

חדושי גאונים

אתיא זכירה ולכן לא אמר שאינני נביא רשאי לחדש דבר מעתה דכמעט לא שמיה חידוש · אך שמואל דעבר זמנרב מפטירת משה רבינו ע"ה שנשתכחו אלו ההלכות באבל משה אם היה מחזירם היו חדשות מעתה דרוב הדור שהכירו למשה רבינו ע"ה שידעו ההלכות בחיי משה רבינו ע"ה כבר מתו ושמואל בדורו דור אחרון לגבי דור המדבר ודאי היו חדשים לכך אמר אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה דהני הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה ומה שהחזיר עתניאל היינו דווקא הק"ו וגז"ש שנשתכחו גם כן · ומ"ש בסמוך דשאלו לפנחס ואמר לא בשמים היא ושאלו לאלעזר ואמר אלה המצות נראה דשאלתם לפנחס ולאלעזר היה על הטאת שמתו בעליה לחוד ואח"כ בדור אחר שאלו לשמואל על ג' אלפים שנשתכחו באבל משה רבנו ע"ה ולכך בשכחת הג' אלפים הש"ס מייתי דשאלו ליהושע ושמואל והדר גבי חטאת הש"ס מייתי דשאלו לפנחס ולאלעזר ואפשר דהגם דיהושע השיבם לא בשמים חזרו ושאלו

וכו' כדמפורש בקרא ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים וגו' כמפורש פרק קמא דסוטה וקראו עתניאל ע"ש שענאו אל דכתיב ויקרא יעבץ וגו' אם ברך תברכני בתורה וגו' כמו שבקשה עכשה תנה לי ברכה דהיינו פרנסה ע"י שתברכני בתורה תהיה מלאכתי מתברכת וע"כ כפל לומר ברך תברכני וכל הענין נדרש לענין והרבית את גבולי בתלמידים ולא כמו שנאמר באלישע ויאמרו בני הנביאים וגו' הנה המקום וגו' צר ממנו ולפי שביטול תורה יש לה כמה סיבות ע"כ ביקש עליהן והיתה ידך עמי שלא ישתכח כי השכחה היא סבה גדולה לביטול שיאמר מה לי ללמדה כיון שהיא משתכחת ממני וכן שיזדמנו לי רעים כמותי שלא יבטלו אותי מתורתי וכן בילה"ר שלא יבטלני · ואמר ואם לאו הריני הולך בנסיסי כו' · זה אינו מפורש בקרא אבל מכלל הן אתה שומע לאו מכלל לבלתי עצבי שלא ישגבני ילה"ר אתה שומע עצבי אם ישגבני ילה"ר · ואמר כיוצא בדבר כו' · ר"ל כיולא בו שדרש לעיל קרא לענין תורה דריש ליה נמי הכא כן דכתיב רש ואיש תככים וגו' בהאי קרא מקרי ליה לרב איש תככים אינו מופלג בחכמה כל כך עד שמלמדו ואז מאיר ה' עיני שניהם כי גם הרב מקבל מתלמידו כמ"ש ויותר מתלמידי אבל אם אינו מלמדו קאמר באידך קרא עשיר ורש נפגשו ואין הרב שהוא העשיר רוצה ללמוד עם תלמיד שהוא הרש עושה כולם ה' שהקב"ה עושה דעת שניהם שזה הרב בדעתו הוא שלא יקבל כלום מתלמידו אבל התלמיד דעתו ללמוד לקבל הקב"ה עושה דעת שניהם שהרב נעשה טפש וכו' וכה"ג דריש ליה ר"י לענין לדקה רש ואיש תככים וגו' מאיר עיני שניהם ה' כי בנתינתו לרש גם הנותן זוכה להתעשר כדאמרינן גבי לדקה וקרא דאם ברך תברכני וגו' לא דריש כולה לענין תורה אם ברך תברכני בפ"ו שמלינו בו ברכה לאדם ולגח והרבית את גבולי בבנים ובבנות היינו שלא יהיה להם מקום צר והיתה ידך עמי במשא ומתן כמ"ש לעיל מי שדר עליונים כו' ועשית מרעה שלא יהא מיחוש ראש ומיחוש כו' שאלו אברים הם אשר מהם באים חושים הרוחניים וק"ל: סליק מסכת תמורה

לשנידהם) ואם לאו (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טפש טפש לזה עושה אותו חכם זו משנת ר' נתן רבי יהודה הנשיא אומר אם ברך תברכני בפריה ורביה והרבית את גבולי בבנים ובבנות והיתה ידך עמדי במשא ובמתן ועשית (עמדי) מרעה שלא יהא בי מיחוש ראש ומיחוש אזנים ומיחוש עינים לבלתי עצבי שלא ^[א]^ ישגבני יצה"ר (מלשונות עצבי) [מלשנות] אם אתה עושה (בי) כן מוטב ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול ויבא אלהים את אשר שאל כיוצא בדבר אתה אומר רש ואיש תככים נפגשו וגו' בשעה שעני הולך אצל בעה"ב ואומר פרנסני אם מפרנסו מוטב ואם לאו עשיר ורש נפגשו (מאיר עיני שניהם ה') [עושה כלם ה'] מי שעשאו עשיר לזה עושה אותו עני עני לזה עושה אותו עשיר:

הדרן עלך מסכת תמורה

צריך עדיין לימוד ומלמדו הקב"ה: עושה שניהם · עכשיו הוא מתחיל לעשותם חדשים לזה חכם ולזה טפש: כיוצא בדבר וכו' · שהמבקש על מזונותיו ועל צרכיו שנזקקין לו מן השמים למלאת שאלותיו]: סליקא לה מסכת תמורה

עין יעקב

התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו כאלו אינו ומשפיל את עצמו: והיתה ידך עמי במשא ובמתן. ואפשר דפליגי נמי בהא דפליגי בברכות דף ל"ה אם יעשה אדם את תורתו קבע או מלאכתו קבע ע"ש ולבלתי עצבי לפירוש זה שלא יבטלני יצה"ר מליתן לדקה לעניים וע"ז מייתי הא דרש ואיש תככים נפגשו כי גדולה לדקה כדכתיב ציון במשפט תפדה ושביה בלדקה: עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' · לפי שזה דוחה העני לפי שאינו עושה רצון קונו לכך אינו רוצה ליתן לו כלום ובאמת שלשה מעבירין אדם ע"ד קונו ואחד מהם עניות ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו לכך עושה שניהם ה' וק"ל:

הדרן עלך מסכת תמורה

עץ יוסף

משתכחת ממני: כיוצא בדבר אתה אומר רש כו' · במכילתא הכי איתא ולמה נתן לי מה ששאל שנאמר רש כו': אם מפרנסו מוטב · וזהו מאיר עיני שניהם ה' · זה קנה חיי שעה וזה קנה חיי העולם הבא · כן הוא בויק"ר פ' ל"ד:

סליקא לה מסכת תמורה

[קלקי · אשפות: ולא על אפדני דפומבדיתא · שלסטין היו כדאמרינן בהטור והרוצב (חולין דף קכז) פומבדיתאה אלוייך אשני אושפיזך: גילדנא סריא · דג קטן מוסרח כדאמרינן בפ"ק דמועד קטן (דף יא) כוורא סמוך למיסרחיה מעלי: מכותחא דרמי כיפי · אפי' כותח שהוא משובח וחזק שמשבר את האבן כששופכין הימנו ע"ג האבן אף על פי כן לא תאכלו הימנו כדאמרי' בפ' אלו עוברין (ערובין דף מב) שלשה דברים נאמרו בכותח מטמטם את הלב כו': כיפי · סלע כדמתרגמינן סלע כיפא: הצרי · שרף נטף כדמפרש לקמן שרף [הנוטף] מעצי הקטף ושרף היינו מידי דמנטף מן העץ וקורין גומא: צפורן · שחלת דמתרגמינן טופרא שחלקה כצפורן: חלבנה · גלבנא: שבולת נרד · חד הוא ובלעז שפיגא: קילופה · בשם וזהו ששמו קנמון: (ט' קבין) · סך הכל שס"ח מנין: יין קפריסין · שבא ממקום ששמו קפרס ע"א בגיליון יין קפריסין שעושין מקפרא של אילן הוא ששמו קפרס כגון הצלף והקפרס מ"ר: בורית · סאבו"ן: כרשינה · הבא מאותו מקום נ"א עשב הנקרא אירבה

שלשים ושש פרק ראשון

א דף ו ע"א אמר להו רב משרשיא לבניה כי בעיתו ^[א]^ (למיעל) [למיזל] למגמר קמי רבבון גרסו מעיקרא מתניתא והדר עולו (גבי) [קמי] רבבון [גרוסו מעיקרא מתני' והדר עולו קמי רבבון וכי יתביתו קמי רבבון חזו לפומיה דרבבון שנאמר (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך וכי גריסיתו שמעתא גרוסו על מיא דכי היכי דמשכי מיא תמשוך שמעתכון אקילקי*) דמתא מחסיא ולא אפדני ^[ב]^ דפומבדיתא טב גילדנא סריא למיכל מכותחא ^[ג]^ דרמי כיפי (ש"א ב) **)ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני רמה קרני ולא רמה פכי דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם שאול ויהוא שנמשחו מן הפך לא נמשכה מלכותם:
ב שם ת"ר פטום הקטרת הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל י"ו של י"ו מנה הקשט י"ב קילופה ג' וקנמון ט' בורית כרשינה ט' קבין יין קפריסין סאין

*) עי' פירש"י ע"ז כח ע"א ד"ה נקר' וב"ק ח ע"א ד"ה אקלקלתא. **) מגילה יד ע"א הוריות יב ע"א.

עין יעקב

גרסו מעיקרא מתני' והדר עולו · ע"ד דאמרינן ליגמר והדר ליסבר הם ואח"כ כתת:

המתורגמן. א) ווען איהר ווילט. ב) פאללעסטע. ג) איין ארט מעהל בריהע.

יד יוסף

א יעלצני כצ"ל וכן הוא בתד"א וכן הגיה הגר"א במכילתא:

חדושי גאונים

על חטאת לפנחס ואלעזר דסברי אולי משום דיהושע גרם שתשש כחו של משה רבנו ע"ה ושיש זה שנה ששכחו ישראל ויהושע שכחם ועמדו עליו להרגו ומשו"ה הגם דמחמת לערן נשתכחו עוד ג' אלפים הלכות בימי אבל משה רבינו ע"ה לא היה עת רצון ליהושע לזכרם אלא דבחטאת שמתו בעליה התחילו לנסות בפרט זה ושאלו מפנחס ואלעזר וסגר עליהם המדב"ר ואכתי אסתפק להו דלמא משום יקריה דיהושע לא רצו להשיב פנחס ואלעזר ותמנ"ע היתה (פתח עינים): מיד תשש כחו של משה ונשתכחו ממנו ש' הלכות ונולדו ת"ש ספקות וכו' · אפשר לרמוז כי הוא היה שנה אשר תשש כחו של משה לכך לקה תשש את ספקות ש' הלכות שנשתכחו וכמ"ש בסמוך דנשתכחו ג' אלפים הלכות כתב הרב עיון יעקב דמ"ש כל השונה הלכות בכל יום הוא ק' הלכות ביום ושלשים יום בימי אבלו של משה נשתכח בכל יום ק' הלכות הם ג' אלפים הלכות ובזה ישב ודרש מה שתקן דוד המלך ע"ה ק' ברכות עש"ב והגם דאין משיבין על הדרש · מ"מ במטו מיניה דמר עמו הסליחה דמיעט בזכות ישראל דהעיקר הוא כפשטו שונה שתי הלכות בכל יום וכן כתב רבנו בעל המנהיג דהוא חד מרבוותא קמאי דקמאי דכל הלומד שתי הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב והביאו הרב מהר"ש בן הרשב"ץ ז"ל בתשובותיו סימן כ"ב והסכים עמו וכתב דכשילמוד שני דינים מהרמב"ם סגי ועוד אמרו בתנחומא פ' בשלח שונה שתי הלכות שחרית ושתי הלכות ערבית מעלין עליו כאלו קיים כל התורה וקיים והגית

שנוטיא שעושין ממנו בורית שקורין ספוני מפי הרב הגדול : רובע · הקב :
מעלה עשן · שם עשב : כיפת הירדן · עשב הגדל על שפת הירדן :
פסלה · דכתיב כי כל שאור וכל דבש (ויקרא ב) : חייב מיתה · כי עייל
ביוה"כ דכתיב (ויקרא טז) ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות וגו'
בזאת יבא אהרן וגו' וכי מעייל קטרת
שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב
מיתה: רשב"ג · לפרושי אתא: ששפין ·
מושחין : שתהא נאה · שחורה היא :
שתהא עזה· שיהא ריחה חזק: למקדש·
שבעזרה היו מפטמין] : [היטב הדק
הדק היטב · הממונה אמר כן לשוחק :
דבור רע ליין · במסכת מנחות בפ' כל
הקרבנות (דף פז) זרק *) הגיד של שמרים
הגזבר הקים שהגזבר מקים בקנה למוליא
יין ורומז לו ובלא דבור שרע הוא לנסכים
ולא היה מדבר בפיו שהדבור רע ליין**):
י"א סמנים · ולעיל חשבנו י"א צרי צפורן
חלבנה ולבונה מור קציעה שבולת נרד
כרכום הרי ח' קושט קנמון קילופה הרי
י"א שסממנים נאמרו לו למשה ולא ניקבו
אלא ד' וכל י"א דבעי ניתיב ובלבד שיהא
קטר ועולה כדדרשינן לקמן בכלל ופרט
כדברי ר' ישמעאל] : ואגודתו · משמע
בשכולם (אגודה אחת) [ביחד] אז על ארץ
יסדה : גרפת · רי"ש מתחלפת בדלי"ת :
וחסרת · קנחת הקערה מהתבשיל
וחסרת גם הענן : קסבר מגדף היינו
מברך את השם· ומילתא רבה עבד דפשט
ידו בעיקר : היינו עובד ע"ז · כגון
מסורר ומזמר לפני ע"ז שלא עשה עבירה
גדולה כל כך :
[כל העם היוצאין · בשעת יציאתן מלו :
הרצאת דמים · זריקת דמים על
המזבח] : ויאמר ה' פתאום · בעל כרחם
יצאו שצפתן ע"פ הדבור : פתאים עברו
ונענשו· היינו מזיד דאינענש אלא על המזיד:

*) נ"ל הגיד. **) ועי' תו' שם ד"ה כשם שהדבור .

סאין תלתא קבין תלתא ואם אין לו יין קפריסין
מביא חמר חיורין עתיק מלח סדומית רובע
מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כיפת
הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה [א]ואם
חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה [ב]רבי
שמעון אומר הצרי אינו אלא שרף [הנוטף]
מעצי הקטף בורית כרשינה ששפין בה את
הצפורן כדי שתהא נאה יין קפריסין ששורין בו
את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין
לה אלא [ג]שאין מכניסין מי רגלים למקדש] :

שם ע"ב אמר מר כשהוא שוחק אומר היטב
הדק הדק היטב מסייע ליה לר'
יוחנן דאמר ר' יוחנן [ד]כשם שהדיבור רע ליין כן
הדיבור יפה לבשמים [א"ר יוחנן י"א סממנים
נאמרה לו למשה (מסיני) [בסיני] א"ר הונא מאי
קראה (שמות ל) קח לך סמים תרי נטף ושחלת
וחלבנה הא חמשה וסמים אחרינא חמשה הא
עשרה ולבונה זכה חד הא חד סרי] :

שם אמר רב (חמא) [חנא] בר ביזנא אר"ש חסידא כל תענית שאין בה מפושעי
ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין סמני
הקטורת אביי אמר [ה]מהכא (עמוס ט) ואגודתו על ארץ יסדה :

דף ז ע"ב ת"ר (במדבר טו) את ה' הוא מגדף איסי בן יהודה אומר כאדם האומר
לחבירו גרפת[א] קערה וחסרת קסבר מגדף מברך את השם
הוא ראב"ע אומר כאדם שאומר לחבירו גרפת קערה ולא חסרת קסבר
מגדף היינו ע"ז :

שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה כו' · דהיינו שהפושע אינו פורש מן הצבור
וזה שדקדק לומר ומנאה הכתוב כו' ולא קאמר ומקטירו עמהם
אלא דר"ל שהוא נמנה עמהם בתעניתם ואינו פורש מהם וברמז זה יש
ללמוד שהיו י"א מיני קטרת עשרה ריחן טוב ואחד חלבנה ריחו רע דיש
לצרף גם הפושע היינו בשיש עדה קדושה
שהן מנין עשרה בלא הוא אבל אין לצרפו
בי' עמו וזכר לדבר לא אשחית בעבור
העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל
ואביי דקאמר מהכא ואגודתו וגו' ע"פ
כוונה זו ואגודתו שהן עשר קדושות זו
למעלה מזו כדאמרינן במדרשות על ארץ
השפלה יסדה שהיא נחשבת עמהן בישראל
וק"ל : גרפת קערה כו' · פי' רש"י רי"ש
מתחלפת בד' קנחת כו' עכ"ל ויהיה מלשון
נחל קישון גרפם וגו' פרש"י שם כמגריפה
זו שמגרפת האפר מן הכירה עכ"ל וכהאי
לישנא בכמה דוכתי בלשון הגמרא דהיינו
ע"י הגירוף שמחסר קצת מן הקערה שהיא
העיקר ומאן דדריש ולא חסרת היינו עובדי
עכו"ם פרש"י כגון מסורר ומזמר לעכו"ם
כו' עכ"ל ואין צורך אלא עובדי עכו"ם
בשיתוף להקב"ה ואינו כופר בעיקר וק"ל:
אלא טבילה כו' · צ"ע אמאי לא חשיב
נמי שלא נכנסו לברית בלא הזאה
כדכתיב ויזרוק וגו' דהרצאת דמים לאו
היינו הזאה אלא זריקה על המזבח
כפי' רש"י וק"ל :

א יומא נג ע"א :
ב עיין תוספות נדה ח ע"א ד"ה קטף :
ג זבחים לה ע"א :
ד מנחות פז ע"א :
ה שם כז ע"א :

חדושי גאונים

כו יומם ולילה והגם דקאמר שתים בשחרית ושתים בערבית זהו למעלה אחרת כאלו קיים כל התורה אמנם מהא שמעינן דכל השונה הלכות היינו שפשטו שלא כמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל דהפי' הוי כפשטו שתי הלכות בכל יום ובזה מובטח שהוא בן עולם הבא (מראית העין) :

ארבעה מחוסרי כפרה פרק שני

ג דף ט ע"א רבי אומר (שם) ככם כגר כאבותיכם מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת
דמים אף (הגרים) [הם] לא יכנסו לברית אלא במילה [וטבילה והרצאת דמים כו'] מילה
דכתיב (יהושע ה) כי מולים היו [כל העם היוצאים וגו'] טבילה דכתיב (שמות כד) ויקח משה חצי הדם ויזרוק
על העם ואין הזאה (אלא) [בלא] טבילה · הרצאת דמים דכתיב (שם) וישלח את נערי בני ישראל
ויעלו עולות וגו' :

(במדבר ו) וכי ימות מת עליו בפתע פתאום פתע זה שוגג וכן הוא אומר (שם לה) אם בפתע בלא איבה פתאום זה
אונס וכן הוא אומר (במדבר יב) ויאמר ה' פתאום אל משה תניא אידך פתאום זה מזיד וכה"א (משלי כב)
ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו :

הרי"ף

כל תענית שאין בה מפושעי ישראל וכו' · אפשר לתת טעם לזה לפי שמתוך אותם הפושעים
מעריך מעשה הדור ונחשבים לצדיקים כמ"ש לוט עד עכשיו היה הקב"ה רואה מעשה
סדום ומעשי והייתי צדיק לא אוכל להמלט ההרה אבל אברהם שהוא גדול ממני :
כל

עיון יעקב

כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינו תענית · אין הפירוש שאם הם כולם
צדיקים שאין תעניתם ותשובתם מקובלת שהרי כתיב ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ
ואין בן דוד בא עד שיהיה דור שכולו זכאי אלא דה"ק אם יש רשעים בדור א"א להפריש
מן הצבור לדחות אבן אחר הנופל וזה בכלל לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות ותלק לבם
עתה יאשמו אבל אם הם באגודה אחת אף שיש בהם פושעי ישראל תפלתם ותשובתם מקובלת לפני קדרים מקרא ואגודתו על ארץ יסדה וכן משמע להדיא במנחות דף כ"ז ע"א על ד
מינים שבלולב אין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהיו כולן באגודה אחת וכן ישראל בהרצאה עד שיהיו כולן באגודה אחת כי ארבעה מינים רומזים ג"כ על צדיקים ורשעים
כדאיתא במדרשות : גרפת קערה וחסרת · עיין פירש"י ול"נ דלכך קרי כאן חסרת כדאמרינן פ' נגמר הדין כי קללת אלהים תלוי מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם
נמצא שם שמים מתחלל וזה הוא החסרון משא"כ עו"כ אין כאן חילול השם כלום מתקנא כדאיתא בע"ז פרק רבי ישמעאל עיין שם ועיין במהרש"א : ואין הזאה אלא טבילה ·
הע"ג

אמר הבונה [כשם שהדיבור כו'] הדבור רע ליין כי משתכרים יותר המסובים לשתות בהרבה דברים על יינם משתיית היין עצמו ואח"כ נכנס יין יצא סוד ויצא מפיהם שיחה בלתי
הגונה והדבור יפה לבשמים לחכמות המבשמים המעיינים ובהם ריחם נודף בעולם נאה לדבר ולהיות לאדם פתחון פה בתוכם להיות שואל ומשיב שומע ומוסיף :
פתע זה שוגג כו' · האומר פתאום זה מזיד וגמר לה מן פתאים עברו ונענשו וכן מ"ד לקמיה דמשמע נמי שוגג דכתיב פתי יאמין לכל דבר הבינו פתאום

המתורגמן . א) אבגעשארט .

א יומא פ"ס ע"א :
ב כריתות ד ע"ב :

[ולהורות זו הוראה פרש"י של איסור עכ"ל מפירושו נראה דהוראה של דין שרי וכ"כ התוספות בס"פ היו בודקים ע"ש] : [כל החוקים אלו מדרשות כו' · עי' פרש"י ויותר נראה לפרש מדרשות דבר שבא ממדרש חכמים כמו בי"ג דברים שהתורה נדרשת בהם וכן מוכח בפ"ק דקדושין שאמרו כמי שם החוקים אלו המדרשות כו' ועי' בחידושינו שם וק"ל : אשר דבר ה' זו תלמוד ביד משה זו הל"מ · כך היא הגירסא הנכונה ופי' דבר ה' בדבור בעלמא דדברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבן וביד משה היינו הל"מ שבא מיד משה מסיני וק"ל] :

יכול מפני שכבוד אב עדיף כו' · ר"ל יכול דמקרא מוכיח לה דעדיף כבוד אב מדכתיב כבד את אביך ואת אמך שהקדים כבוד אב לכבוד אם ובהגרסה כמי אב קודם לאם ת"ל איש אמו ואביו תיראו שהקדים אם לאב גבי מורא מלמד ששקולים אבל חכמים אמרו כן מסברא דכבוד אב קודם בלא נתגרסה מפני שהוא ואמו כו' והכי אמרינן פ"ק דקדושין בהתגרסה דאזל האי טעמא אביו ואמו שוין הן וק"ל :

[ולהבדיל · יין ושכר אל תשת בבואכם אל אהל מועד ולהבדיל וגו' ובבואכם להבדיל בין הקדש והחול וגו' כמי אל תשת יין ושכר] : דמים וערכין וחרמין וכו' · שאסורים שתויי יין לשומם לבעלים לפדותם דדלמא לא שיימו להו שפיר : זו הוראה · של איסור והיתר שתויי יין אסורין בה : המדרשות · שדורשין בפירקא אסור לשתויי יין שיש בהם הוראה : הלכה · למשה מסיני :

[דם הקזה · בתחלה שחור ואחר כך יוצא אדום ושתיתן בשתיתה בלא קילוח ברחוק ואח"כ מקלח וסוף כשהדם מתמעט שותת ויורד בסמוך : כל זמן שמקלח· היינו אמצעי]: מטיפה המשחרת ואילך · משכלה משחיר הראשון והתחיל להאדים הוא דם הנפש : [חייבי חטאות ואשמות כו'] כתב הרמב"ם ז"ל אמר קרא לפני ה' תטהרו אמרו חטא שאין מכיר בו אלא המקום יוה"כ מכפר אבל איסורא דידעי ביה אין יום הכפורים מכפר ואמרו עוד בתלמוד חייבי מלקות שעבר עליהם יוה"כ חייבים וזהו אמת כפי העיקר שהקדמנו : [האב קודם לאם כו'] · כתב הרמב"ם כבר נתבאר בסוף פרק שני ממציעא שאם היה אביו ת"ח אביו קודם לרבו ואפילו היה רבו מובהק, ר"ל שרוב חכמתו ממנו והוא כופתו במה שאמר כאן אם זכה הבן לפני הרב ר"ל שקבל ממנו רוב חכמתו ומה שאמר בכ"מ ר"ל להשיב אבדה ולפדות ולהחיות ולפרוק מעליו כמו שנזכר במציעא והדומים לו מכל הדברים שיש בהם לבסוף נזק או תועלת רבו קודם והענין מבואר :

אמרו לו פרק שלישי

ד דף יג ע"ב ת"ר (ויקרא י) ולהבדיל בין הקדש ובין החול אלו דמים וערכין וחרמים והקדישות ובין הטמא ובין הטהור אלו טומאות וטהרות · ולהורות זו הוראה · את כל החקים אלו המדרשות · אשר דבר ה' זו (תלמוד) [הלכה] · ביד משה זו (הלכה למשה מסיני) [גמרא] :

דם שחיטה פרק חמישי

דף כב ע"א [פיסקא] דם [הקזה][א] שהנשמה יוצאת בו חייבין עליו · איתמר איזהו דם הקזה שהנשמה תלויה בו רבי יוחנן אמר כל זמן שמקלח[ב] ר"ל אמר מטיפה המשחרת ואילך:

המביא אשם פרק ששי

ה דף כה ע"א משנה אחייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום הכפורים חייבין להביא לאחר יוה"כ מי שבא (בידו) [על ידו] ספק עבירה ביום הכפורים אפילו עם חשכה פטור שכל היום מכפר :

ו דף כח ע"א משנה האב קודם לאם בכ"מ יכול מפני שכבוד האב עדיף על כבוד האם ת"ל (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו וכן בת"ת אם זכה הבן לפני הרב הרב קודם את האב בכ"מ מפני שהוא ואביו חייבים בכבוד רבו :

הדרן עלך מסכת כריתות

עיון יעקב

אע"ג דהתם לא הוי הזאה ממש על העם כדכתיב ברישא דקרא זרק על המזבח מ"מ מדכתיב אח"כ ויזרוק על העם דמשמע כהזאה ממש דהיינו שבעי טבילה אבל מ"מ לא היתה כלל הזאה התם וכן משמע מפירש"י בחומש וז"ל ויזרוק ענין הזאה ותרגומא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא להכי לא קאמר דגר בעי הזאה רק הרצאת דמים כמו התם ובהתם טרח מהרש"א בזה והניח בצ"ע : ולהורות · פירש"י הוראה של איסור והיתר משמע הא דיני ממונות שרי וכ"כ מהרש"א ועיין בתשובת ב"ח דאפ"ה אסור לדון ועיין בתשובתי שבות יעקב סימן ק"מ דהמחמיר תע"ב : מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו · וכמבואר בא"ע סימן פ' אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה רוחצת לו פניו וידיו ורגליו ומוזגת לו את הכוס ומצעת לו המטה והא דאמרינן שיהא מכבד אדם את אשתו יותר מגופו זו רק מהל' דרך ארץ ואינו מצד החיוב כמו להיפך : אם זכה הבן לפני הרב · דהיינו כהא דאיתא במתני' פ"ב דעדיות האב זוכה לבן בנוי וכו' ובחכמה לה"ק אם הבן זכה ולמ"ד ג"כ רוב חכמתו מרבו של אביו כמו אביו אז רבו קודם שהביאהו לחיי העוה"ב כדאיתא בפ"ב דמציעא :

הבונה ופתיות מגזרה אחת כלומר שהפתי יעשה מעשיו בפתאום בלי הכנה והפועל בלי הכנה ופתאום הוא פתי או מזיד שנעלם ממנו טעם הדבר או שוגג שאינו יודע לעשות רע אחת היא שפתיות ופתאים הכל דבר אחד :

המתורגמן. א) דאס אבגעלאזענע בלוט. ב) עם רינט.

חדושי גאונים
שאל רבי מתיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי בעיר רומי מנין לדם שרצים וכו' · יש לדקדק דמאחר דר' מתיא כבר ידע ענין זה שעבר בין רשב"י ור"א בר' יוסי וכמ"ש להם לתלמידיו לימוד ערוך בפיו של ר"א ברבי יוסי שפעם אחת וכו' א"כ אמאי שאל לרשב"י מנין לדם שרצים וכו' הא כבר קדמה לו ידיעה ומה נפקא מינה ותו רשב"י איך לא אמר בשם ר"א בר' יוסי ואמרו סתם · ותו הדבר קשה מ"ש לו תלמידיו חכים ליה בר יוחאי דהא זה היה כשהיה גדול רשב"י דר' מתיא בן חרש אחר מעשה אמרה כלומר אחר מעשה שהלך רשב"י עם ר"א ברבי יוסי כדמוכח מסוגיין ואמרו ליזיל רשב"י שמלומד בנסים ופירש"י שנעשו לו נסים במערה בפרק ב"מ ומוכח דכבר רשב"י היה גדול יותר מאד באותו פרק וא"כ מה זה שאמרו חכים ליה בר יוחאי אשר היו תמהי"ם על דבר קטן שאמר והלא רשב"י תלמידו של ר' עקיבא ונראה שכבר נסמך ואיברא שהוא דבר קשה ובפרט לפי מה שפי' רש"י ע"ש ותו מאי קאמר לימוד ערוך הוא בפיו של ר"א ברבי יוסי ומה הלשון הוא"ל שהם דברי ר' אלעזר בר"י ותו לא · ואפשר דמאי דשאל ר' מתיא בן חרש לרשב"י היינו לדעת אם מסכים הולך לדברי רבי אלעזר ברבי יוסי או איסו סבר או קבל מרבותיו לימוד אחר · ועוד נסתפק אם מה שהקפיד רשב"י על רבי אלעזר ברבי יוסי היה שמדעתו השיב לשואל מנין לדם שרצים וכו' וזה לכם וכו' וכמו שנראה מפירוש רש"י שפי' ד"ה עקם פיו וכו' שלא ירגיש רבי שמעון שיהא כמורה הלכה בפניו ואעפ"כ הרגיש וכו' שחכם אזה שידעת להשיב

שלא ישמרו את השבת וכו' · באו לבטל ג' מצות אלו אשר ניתנו לישראל להיותם מובדלים הבדל גדול מן האומות בשבת ובמילה כתיב אות היא ביני וביניכם ולפי שהאשה אינה במילה בא לה הבדל מבין הנכרים במצות הטבילה וכמ"ש בכריתות שלא נכנסו ישראל בברית כשקבלו התורה אלא במילה וטבילה שהכנסה לברית באשה לא

חכים ליה בן יוחאי · כלומר נתחכם שדרשה יפה · והשיב להם תלמוד ערוך הוא · ולא אמרה מדעתו ששמע מר"א בר' יוסי שאמר כן משום אביו ומנא ליה דלמדה מר' אלעזר בר' יוסי שפעם אחת כו' : סיפר קומי · (שסיפר לפניו) שגילח השער שעל מלאו והניח בלורית לאחריו כמו הנכרים כדי שלא יכירו שהוא יהודי : א"כ

קדשי מזבח פרק רביעי

א דף יז ע"א שאל רבי מתיא בן חרש את ר' שמעון בן יוחאי ברומי מנין [ב]לדם שרצים שהוא טמא א"ל דאמר קרא (ויקרא יא) וזה לכם הטמא אמרו לו תלמידיו חכים ליה בן יוחאי אמר להן תלמוד ערוך הוא בפיו של ר' אלעזר בר' יוסי שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שלא ישמרו שבת ושלא ימולו בניהם ושיבעלו נדות הלך ר' ראובן בן איסטרובלי וספר קומי והלך וישב עמהם אמר להן

מי שיש לו אויב יעני או יעשיר אמרו ליה יעני אמר להן אם כן לא יעשו מלאכה בשבת כדי שיענו אמרו טבית (אמרו ליבטלו) [אמר ליבטל] ובטלוה חזר ואמר להן מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו לו יכחיש אמר להן א"כ ימולו את בניהם לשמנה ימים כדי שיכחישו אמרו טבית אמר בטלוה חזר ואמר להם מי שיש לו אויב ירבה או יתמעט אמרו ליה יתמעט אמר להן א"כ לא יבעלו נדות אמרו טבית אמר בטלוה הכירו בו שהוא יהודי החזירום אמרו מי ילך ויבטל את הגזרה [שם ע"ב] ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים ואחריו מי [ילך] רבי אלעזר בר' יוסי אמר להם ר' יוסי אילו היה אבא חלפתא קיים יכולים אתם לומר לו תן בנך להריגה אמר להן ר"ש אילו היה יוחאי אבא קיים יכולים אתם לומר לו תן בנך להריגה אמר להם ר' יוסי אנא אזלית דלמא עניש ליה רבי שמעון דקא מסתפינא קביל עליה דלא ליענשיה אפילו הכי ענשיה כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו לפניהם מנין לדם שרצים שהוא טמא עקם פיו רבי אלעזר בר' יוסי ואמר (ויקרא יא) וזה לכם הטמא א"ל ר"ש מעקימת שפתיך אתה ניכר שת"ח אתה [אל] יחזור הבן (בשלום) אצל אביו יצא לקראתו בן (תלמיון) [תמליון] (אמר) רצונכם אבא עמהם בכה ר' שמעון ואמר [מה] שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך ג' פעמים אני (אפילו) לא פעם אחת יבא הנס מכל מקום קדים הוא על בברתיה דקיסר כי מטא התם (אמרו) [אמר] בן (תלמיון) [תמליון] צא [בן תמליון צא] כיון דקרו ליה נפיק אזל אמר להן שאילו כל מה דאית לכון למשאל ועיילינהו לגינזא לשקול כל דבעו (עול) אשכחו לההיא איגרתא שקלוה וקרעוה והיינו *דא"ר אלעזר ברבי יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים:

יומא

הדרן עלך מסכת מעילה

רש"י

א"ב לא יעשו מלאכה בשבת. ולא ירויחו בשבת ועוד מתוך שהם פנויין אוכלין ומתענגין ומוציאין כל מה שהרויחו בחול: א"כ ימולו בניהם. והדם יוצא בקטנותם ומתים כחם ואין שבים עוד לאיתנם: מלומד בנסים. שנעשו לו נסים כדאיתא בפ' במ"מ [שבת לג:] בעובדא דמערה: אמר להם ר' יוסי. אביו של ר' אלעזר אמר לחכמים אילו היה חלפתא אבי קיים תאמרו לו תן בנך להריגה כך אין אתם יכולים לומר לי שאתן בני להריגה שהיה ירא רבי יוסי שרשב"י מחמת קפדנותו יעניש ליה לר' אלעזר בנו ורבי שמעון לא הבין כוונתו והיה סבור שמפני סכנת השליחות היה אומר כן ולכן השיב לו אף אני בסכנה ואילו היה יוחאי אבא קיים אין אתם יכולין לומר לו תן בנך להריגה עד שא"ר יוסי שהיה ירא שמא ירבה לדבר שלא כרצונו ויענישנו עד שקבל עליו שלא יענישנו: עקם פיו. רבי אלעזר ברבי יוסי החזיר פניו ודבר בלחש שלא ירגיש רבי שמעון שהוא משיב תשובה בפניו ואעפ"כ הרגיש ר' שמעון וקללו הואיל והורה לפניו ומפורש בהגדה דנפל בחולי אסכרה והיה מוטל בספינה וכשנזכר ר' שמעון שנדר לאביו שלא יענישנו בקש עליו רחמים שיתרפא וכשהיה שוכב בחליו בתוך הספינה עבר עליו אחד מן הספנים ודרך על צוארו בבלי דעת ויצאה האסכרה מתוך גרונו ונכנס לתוך גרונו של אותו הספן: בן תלמיון. שד: שפחה של בית אבא. הגר שפחת שרה דכתיב בה שלש פעמים ויאמר לה מלאך ה' שנזדמנו לה ג' מלאכים זה אחר זה: יבא הנס מ"מ. ובא עמנו: עאל בברתיה דקיסר. נכנס בן תלמיון לתוך גופה של בת הקיסר ויש בהגדה אחרת א"ל בן תלמיון אנא קדימנא ועייל בברתיה דקיסר והשתגע ולא משכחתו אסא דמסי לה עד דתיתון אתון ותימרון לי פוק ונפיקנא ובההוא עבדי לכו מאי דבעיתו וזה יהיה לכם אות דכי נפיקנא מינה מתברנא כל כלי זכוכית של בית הקיסר: [ברש"י שבגמ' איתא וה"ל: עאל בברתיה דקיסר. ונשתגעה והיתה צועקת ואומרת הבו לי את רשב"י בכל שעה וכו']: אני ראיתיה ברומי. פרוכת המבדלת בין היכל לק"ק: והיו עליה כמה טיפי דמים. מהזאת פר ושעיר של יוה"כ. ופי' אני ראיתיה כשאמרו להם עול לבית גנזא והראום כל אוצר המלך: אשכחה ההיא איגרתא. דכתיבי ביה הלין גזירות דאמרן לעיל: הדרן עלך מסכת מעילה

מהרש"א

לא היה רק בטבילה ורבי ראובן הטעה אותם לומר דלא נתנו להם אלא מסנאה אותם דמי שיש לו אויב כו': דלמא עניש ליה ר"ש כו'. גם בזה קאמר שהיה מלומד בכך כדאמרי' בפ' ב"מ [לג:] נמי בעובדא דמערה והיה מפחד על בנו ר"א שלא הגיע עדיין להוראה כל כך אבל ר"י בעצמו לא היה מפחד אמר אנא אזילנא כו' שהוא כבר הגיע להוראה והיה חבירו של ר"ש וז"ש לו מעקימת פיך ניכר שת"ח כו'. ר"ל שאתה מחזיק עצמך כת"ח לפני להורות וענשיה ופרש"י שמפורש באגדה שנטה למות כו' ובקש עליו רחמים כו' וכן מוכח שחזר דמשמע כשחזר למקומו אמר אני ראיתיה ברומי כו' וק"ל: יבא הנס מ"מ כו'. שאל מין אחד לחכם אחד שנתחזק העיקר ע"י השד ולי"ל זה נתבטל והשיב לו לפי שודאי ביטול מצות כאלו לא ניתן בלב הקיסר אלא ע"י השד לכך נגזר עליו מן השמים שהוא בעצמו יבטל הגזירה וק"ל:

הדרן עלך מסכת מעילה

חדושי גאונים

אבל הואיל והורות לפני וכו' ע"ש או דילמא הסתפקות לימוד זה היה מקובל להם וגם רשב"י ידעו מקבלה אך הקפיד עליו שלא היה לו להשיב תירוץ לפני רשב"י. משו"ה שאל לרשב"י מנין לדם שרצים והשיב לו דאמר קרא וזה וכו' ובזה נתפשטו הספקות דמזה נפשט שהוא מסכים בלימוד זה ודאי וממה שאמרו סתם ולא בשם רבי אלעזר שמעינן מינה דזה לימוד קודם וכבר ידעו רשב"י והקפדה היתה על שקפץ בתחלה להשיב אך תלמידי ר' מתנא סברו שזה מדעת רשב"י וז"ש חכים ליה בר יוחאי יותר ממה שידענו מחכמתו נתחכם יותר שתיכף השיב דבר שלא ידעת ואתה רבינו דקיימת במילתא הוצרכת לשאול מרשב"י והיינו שמוחזק לך דגדלה חכמתו יותר ממך וזהו חכים ליה בר יוחאי מוחזק לשאול ממך בעיניך כי גדול ממך הוא והשיב אין זה מחכמתו וכבר ידעתי לימוד זה שהוא מקובל אצלם וזהו דקדוק לימוד ערוך בפיו של ר"א ברבי יוסי שאינו מדעתו וסיפר להם המעשה שיבינו כי מה ששאל מרשב"י היינו להוכיח זה אם מקובל אצלם וגם לרשב"י קדמה לו ידיעה ככל אשר דברנו: שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו נדות. בקשו לעקור התורה מישראל ח"ו וישארו תמיד בגלות ולא יהיה להם תקומה ח"ו כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל כל המקיים את השבת כאילו מקיים כל התורה והוא עיקר גדול לבעל תשובה אשר מבית ומחוץ תלפנו הקליפה וגם צריך לקיים מצות הבילות ובשמירת שבת הכל מתוקן כמו שהאריך הרב החסיד מהר"י בדעת חכמה ע"ש באריכות גם אמרו רז"ל ויקרא רבה פרשה ג' אין ישראל נגאלים אלא בזכות שבת שנאמר בשובה ונחת תושעון. ומצאתי לגורי האר"י זלה"ה שכתבו גאות לבם הותיות גואל שבת וא"כ לא יבטלו השבת ניטל מהם כלי חמדה חמדת ישראל ושלא ימולו אם כן אסורים בתורה כמ"ש בפרק רבי עקיבא דה"ע דשבר משה הלוחות דנשא ק"ו ומה פסח אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו הלוחות שהם כל התורה קבלו מהם מומרים ועוד דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וכו' ועוד דלא נכנסו לארץ עד שמל אותם יהושע ובזה שלא ימולו אבדה תקותם לחזור לארץ ונדות אמרו בזוה"ק דלית מסאבו כנדה ובמקום הטומאה אין השכינה שורה בישראל תחזיק בם הסט"א ולא נזכר שם ישראל עוד ח"ו: אלו היה אבא חלפתא קיים. פירש"י אביו של ר' יוסי והרב עיר וקדיש מהר"י אלגאזי ז"ל הקשה איך היה קורא לאביו בשמו ואנכי הדל בעיר אזן דף מ' ע"ד כתבתי תירוץ ע"ש וכן תירץ המגיה בפסקי הרמ"ה לבתרא דף כ"ב מהספר ודו"ק כמ"ש שם ועיין מ"ש עוד אני הצעיר ביוסף אומץ דף כ"ח ע"ב בס"ד: א"ל ר' שמעון מעקימת שפתיך ניכר שת"ח אתה אל יחזיר הבן אצל אביו. אע"ג דר' אלעזר בר' יוסי לא היה תלמידו. מ"מ חכם מופלג השיב כרבו מובהק כמ"ש הרב תרומת הדשן סי' תל"ק וא"כ הו"ל כמו מורה הלכה בפני רבו אי נמי לא היה בסוג מורה הלכה בפני רבו ומשום הכי הורה רבי אלעזר בר' יוסי אך היה קצת שארית המעשה אפקירותא והקפיד רשב"י וקללו. א"נ שר' אלעזר ברבי יוסי לא הורה מדעתו אלא כך קבל מרבותיו וז"ש ר' מתיא בן חרש לימוד ערוך בפי ר' אלעזר בר' יוסי ובכי הא ליכא מורה הלכה ומיהו רשב"י הקפיד: והתוס' הביאו קצת שארית המעשה הזה מתם בירושלמי ולא מצאתי כעת לתפם בירושלמי ואפשר דהוא בירושלמי דסדר קדשים שהיה לראשונים ונאבד ממנו. אך רש"י ז"ל במעשין מייתי להם מאגדה ע"ש והמקום ברחמיו יאר פניו אתנו סלה כי באור פני מלך חיים (שם): סליק

בשלשה מקומות פרק ראשון

דף כו ע"ב [פיסקא] פרחי כהונה איש כסותו בארץ אמאי התם קרי להו רובים[א] והכא קרי להו [דף כז ע"א] פרחי כהונה אמרי אין התם דלא מטו למעבד עבודה קרו להו רובים והכא דמטו למעבד עבודה קרי להו פרחי:

א שם ע"ב [ארב ספרא הוה יתיב בבית הכסא אתא ר' אבא [ב]נחר[ב] ליה א"ל ליעול מר בתר דנפיק א"ל ר"א ע"כ לא סליקת לשעיר גמרת מילי דשעיר לאו הכי תנן [ג]מצאו נעול בידוע שיש שם אדם למימרא דלא מיבעי ליה למיעל ורב ספרא סבר דלמא מסוכן הוא כדתניא [ד]רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון]א"ל רב לחייא בריה [וכן א"ל רב הונא לרבא בריה] חשיך תקין נפשך וקדים תקין נפשך כי היכי דלא תרחק תיב וגלי וכסי וקום · שטוף ושתי שטוף ואחית וכשאתה שותה מים שפוך מהן ואחר כן תן לתלמידך כדתניא לא ישתה אדם מים ויתן לתלמידיו אלא א"כ שפך מהם · מעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהם ונתן לתלמידו ואותו תלמיד אסטנים[ג] היה ולא רצה לשתות ומת בצמא באותה שעה אמרו לא ישתה אדם מים ויתן לתלמידו אא"כ שפך מהם א"ר אשי הלכך האי תלמידא דשפיך קמי רביה לית (ליה) [ביה] משום אפקירותא:

שם תנן התם [ה]איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו וכל משמר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית [דף כח ע"א] שלום עליך ניכר שהוא ישן · חובטו במקלו ורשות היתה לו לשרוף כסותו והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין שישן לו על משמרתו רבי אליעזר בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי (אימא) [אמי] ישן ושרפו את כסותו א"ר חייא בר אבא כי מטי רבי יוחנן בהא מתני' אמר הכי אשריהם לראשונים שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה עאכ"ו:

ב שם תניא [ו]רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות

התם קרי להו רובים · ורובים שומרים שם : והכא קרי להו פרחי · אמאי : התם · גבי שמירה : דלא מטו למעבד עבודה · [שלא הגיעו לעשות עבודה] כגון פחותים מי"ג [שנה] קרי להו רובים כלומר נערים : הכא דמטו לכלל עבודה · שכל אותם שישנים שם בבית המוקד ראוים לעבודה דבשביל כך הם ישינים שם כדי שיהו מזומנים למחר לעבודה ביום עבודתם דכל משמרה מתחלקת לו' בתי אבות כנגד ו' ימי השבוע ובשבת עובדין כולן ביחד והולקים יחד קרי להם פרחי בחורים שלא הגיעו עדיין לכלל זקנה : [רב ספרא הוה יתיב בבית הכסא · ולא הוה ביה בפתח דלת אלא זה היה מנהגן אדם שרוצה ליכנס אם היה נוחר ואם היה שם אדם היה נוחר כנגדו וזה חוזר לאחוריו ורב ספרא לא עשה כן אלא רבי אבא נחר ואמר לו רב ספרא ליעול מר והיה לו לנחור כנגדו לכך השיב לו רבי אבא לאחר שילא משם : ע"כ לא סליקת לשעיר וגמרת מילי דשעיר · כלומר עדיין לא עלית לשם ואתה מתנהג במעשה שאינך לנוע כמותם אבל פרסיים לנועים הם כדאמרינן בברכות בפ"ק (דף ח:) בג' דברים אני אוהב את הפרסיים שלנועים בבית הכסא וכו' : למימרא דלא איבעי ליה למיעל · ולא היה לו לומר בא אדוני אלא היה לו לנחור כנגדו : עמוד החוזר · כשאדם צריך לפנות ומשהה את נקביו ומחזירם בבטנו : סילון החוזר · אדם הצריך להטיל מים ומשהה את עצמו גבי הטלת מים שייך לומר סילון] : חשיך תקין וכו' · הערב והשכם לבדוק עצמך בבה"כ שהן שעות שבני אדם בבתיהם כדי שלא תצטרך להרחיק מן העיר כלומר למד עצמך שאפילו אינך צריך לנקביך חזק עצמך לפנות בב' פרקים שלא תצטרך לפנות ביום שבני אדם מצויים : תיב וגלי וכו' · שב על הכסא קודם שתגלה עצמך וכשתגמור כסה עצמך קודם שתקום: שטוף וכו' · רחץ הכוס קודם שתשתה ולא תבלע רוק אחרים וכשתגמור לשתותו רחץ הכוס והניחהו נקי לשותה אחריך ושפוך מהם כדי לנקות הכוס : אפקירותא · חוצפא : תנן התם · במסכת מדות : איש הר הבית · שר כמו (משלי ח) אליכם אישים אקרא כל לילה ולילה היה מחזר על כל משמר והיו לו מפתחות הר הבית ואבוקות דולקות לפניו : וכל משמר · בשעה שהיה בא אצל המשמר כל משמר שאינו עומד כנגדו ואומר לו שלום עליך ניכר שהוא ישן : חובטו במקלו · מלקהו : והם אומרים מה קול בעזרה · אומרים זה לזה בן לוי לוקה ובשביל כך הוא צועק ונשמע קולו בכאן : וק"ו על אונס שינה עושין דין · דשינה זו הוא אונס שאין אדם יכול להעמיד עצמו שלא ישן משבאה לו שינה לעיניו : שלא על אונס שינה · דבר שעושין במתכוין : [איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם · הרבה דברים צריך לו לאדם לבחור אלא ה"ק איזהו דרך אחת מדרכים

ליעול מר ע"כ לא סליקת לשעיר כו' · לפי פרש"י צריך להגיה א"ל ע"כ לא סליקת כו' וכ"ה בפ' הרואה[א] דהיינו ר' אבא כו' וקלא דחוק הוא מה שייך הכא מילי דשעיר כיון שהיה מנהגם בדלת פתוחה ובנחירה ומה עשה רב ספרא דבר שאינו לנוע כפרש"י וי"ל דלא הל"ל בבה"כ ליעול מר אלא דה"ל לנחור נגדו ועוד נראה לפרש ולקיים ספרים שלנו דלא גרסינן הכא א"ל ע"כ לא כו' ופתח כעול הוה הכא כי מתניתין וכולה מילתא דרב ספרא הוא אמאי באת עלי בנחירה וכי לא ראית שהוא נעול וכי גמרת מילי דשעיר שאינן לנועים ואינן נועלין פתח בה"כ שלהן גם לא היה לך לנחור עלי שאנחור כנגדך כדאמרי' בפרק הרואה קבלה דבית הכסא לניעותא ושתיקותא ומקשה תלמודא כיון דר' אבא לא שפיר עביד דנחר ורב ספרא אמאי הקדים לומר לו ליעול מר · דהא שתיקותא קבלה דבה"כ ומשני דסבר דלמא מסוכן כו' ומספק נפשיה עביד כן ומיהו האמת לא היה כן מדלא השיב רבי אבא כן ופי' לשעיר מפרש"י נראה דר"ל שעיר שהוא אדום שאינן לנועים בבה"כ כמו הפרסיים וכן פי' פ' הרואה ע"ש ואפשר דנקט האי לישנא דשעיר ולא אדום ע"ש שד שבבה"כ שדומה לשעיר ע"ש ושעירים ירקדו שם כדאמרינן פ' הרואה ולרביא ליה לבה"כ גדיא שעיר בשעיר מיחלף ע"ש והיינו שאמר גמרת מילי דשעיר להסתכן מן השד של בה"כ שדומה לשעיר שמזיק למי שאינו לנוע מלדבר בבה"כ ע"ש בחידושי הלכות ודו"ק : האי תלמידא דשפיך קמי רביה לית ליה משום אפקירותא וכו' · ואפ"ה קאמר דהרב ישפוך ויתן לתלמידו ולא יסמוך על תלמידו שהוא עצמו ישפוך דשמא יתבייש ולא ישפוך ויסתכן כההוא תלמיד וק"ל : איזהו דרך כו' · עיין בפרש"י והוא דחוק דמאי קאמר וי"א יחזיק באמונה כו' דהא

[א] מהרש"א ד"ה ד"ה ליעול · בפ' הרואה (ס"ב ע"ב):

יד יוסף

א בכורות סב ע"ב: ב שם מד ע"א עי' פרש"י גיטין סח ע"א ד"ה נחר : ג תמיד כו ע"א ע"ש: ד ברכות כה ע"א סב ע"ב בכורות מד ע"ב : ה מדות פ"א מ"ב : ו אבות פ"ב ע"ש נדרים כב ע"ב ע"ש :

עיון יעקב

לית ביה משום אפקירותא · כי כמו דאמרינן במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב וכן במקום חשש סכנת נפשות : **איזה** דרך ישרה שיבור לו האדם · כדי שינצל מן המקרים רעים והמכשלות בעולם הזה ע"ז קאמר יאהב את התוכחות ועל ידי שזוכה את הרבים אין חטא בא על ידו ורעה מסתלקת ותבא ברכת טוב וי"א

ענף יוסף

ב ר"א איזהו דרך כו' יאהב את התוכחות · הענין ע"ד שאחז"ל שלשה דברים בקש משה מהקב"ה מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו · רשע וטוב לו רשע ורע לו

אמר הבונה ניכר שהוא ישן חובטו במקל כו' · האדם הפקח שיודע שיותו נתון בעולם על עבודת הקדש יעיר בבקר ובערב לעבוד עבודתו והנה לא ינום ולא יישן על משמרו ·

המתורגמן . א) יונגע קינדער . ב) צו געברומט . ג) שוואך . פערצערטעלט .

שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח (בעולם) [באה לעולם] טובה וברכה (באה) [באין] לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וי"א יחזיק באמונה יתירה שנא' (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ וגו' · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה (לפלגו) [לחלקו] של מקום שנאמר (משלי כח) מוכיח אדם אחרי (חן ימצא ממחליק לשון) ולא עוד אלא שמושכין (אחריו) [עליו] חוט של חסד שנאמר חן ימצא [ממחליק לשון] :

ראוהו אחיו פרק שני

דף כט ע"א [פיסקא תפוח [א]) היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו כשלש מאות כור כו'] אמר רבא גוזמאי השקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוזמא · אמר רבי אמי דברה תורה לשון הבאי [ג]) דברו נביאים לשון הבאי דברו חכמים לשון הבאי · דברה תורה לשון הבאי דכתיב (דברים א) ערים גדולות ובצורות בשמים בשמים ס"ד אלא גוזמא · דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן תפוח והשקו את התמיד בכוס של זהב · דברו נביאים לשון הבאי דכתיב (מ"א א) (וכל עם הארץ) [ויעלו כל העם אחריו והעם] מחללים בחלילים

רש"י: מדרכים הישרים שיבור לו האדם :[שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב · אדם שמקבל תוכחות ינעם ונחת רוח באה לעולם עליהם תבא ברכת טוב טובה וברכה באה לעולם כשטובה באה לעולם רעה מסתלקת מן העולם] : וי"א יחזיק באמונה יתירה · ישא ויתן עם בני אדם באמונה ולא יאנה את הבריות]: לפלגו של מקום · להיות בחלקו של מקום [כלומר בתוך מחיצתו] : אדם אחרי · המוכיח יהיה (אחריו) [אחרי כלומר עמי] : גוזמא · כלומר מלתא בעלמא הוא דקאי ולאו דוקא דמעולם לא הגיע לשלש מאות כור דמקום המערכה לא היתה יכולה להחזיק שלש מאות כור : השקו את התמיד בכוס של זהב · משנה היא לקמן שמשקין את התמיד כדי שיהא נוח להפשיט ומשום גוזמא נקט הא : דברה תורה לשון הבאי · כאדם שרוצה

מהרש"א: ת"ק נמי ס"ל דיש דרכים ישרים הרבה וצ"ל דרבי הוא מרא דשמעתא דתני במתניתין דפ"ב דאבות איזו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם כו' דהיינו שהוא הדרך הטוב לעצמו ונוח לבריות והאי מתניתין קאי ומפרש לה הכא בברייתא דאיזו אותו דרך שהוא נוח ותפארת לעצמו ולבריות וקאמר ת"ק אוהב את התוכחות להוכיח הבריות ומתוך שמקבלין התוכחות וחוזרין למוטב נחת רוח באה לעולם כו' · והיינו תפארת לו מן האדם · ומייתי מקרא שנא' ולמוכיחים ינעם · דהיינו שנוח ונועם המוכיח למקבלים וע"י כן תבא למקבלי תוכחה ברכת טוב ויש לפרש שתבא עליהם ברכת משה שנקרא טוב כמ"ש וזאת הברכה אשר ברך משה וגו' לפני מותו דהיינו באותו יום שהוכיחם כדאיתא במדרשות וקאמר די"א דאותו דרך דקתני במתניתין שהיא תפארת לו וגם מן האדם היינו שיחזיק באמונה יתירה במו"מ דזה ודאי נוח לו ותפארת מן הבריות ומייתי מקרא עיני בנאמני ארץ וגו' דהיינו שהם נאמנים בדרך ארץ במשא ומתן עם הבריות הוא זוכה לשבת עמדי דהיינו במחיצתו של הקב"ה וק"ל : כל המוכיח כו' זוכה לחלקו של הקב"ה כו' · עיין פי' רש"י ובנוסחאות הערוך והכא בע"י זוכה לפלגו של הקב"ה כו' והיינו הך ועי"ל לפלגו על הפלגות חכמה כמ"ש בסוף גטין[א] עדיין לא הגיע לפלגות ראובן שהיו בהם גדולים חקרי לב ומייתי ליה מדכתיב אחרי שהיה משיג בחכמה אחרי כמו שהשיג משה שנאמר בו וראית את אחורי וגו' וק"ל : [דברה תורה לשון הבאי כו' · מפורש בפרק גיד הנשה ע"ש] :

[א] מהרש"א ד"ה כל · בסוף גיטין (פ"ט ע"ב) :

יד יוסף

א חולין ל ע"ב :

הרי"ף

כל המוכיח את חבירו לשם שמים וכו' · צריך ליישב לדרשה זו איך יצדק לומר ממחליק לשון ואפשר שאינו מוכיח לאדם רשע בחלקת לשון ואומר לו הלא ידעתיך כשם אדם כשר וזה ששמעתי עליך לא נכון לעשות איש צדיק כמוך אע"פ דכתיב כתוב אחריו אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים למוכיחים ינעם אם בא להוכיחו ואמר לו צדיק אתה וצריך אתה להחזיק בצדקות אע"פ שהיה רשע וקראו צדיק מ"מ ינעם ועליהם תבא ברכת טוב כיון שהחזירו למוטב וכאן אמר שהמוכיח לשם שמים ומוכיח לרשע מותו זוכה להיות בחלקו של מקום ומושכין לו חוט של חסד שהיא מעלה יתירה על המוכיח ממחליק לשון והכי קאמר קרא מוכיח אדם אחרי שהוא הלך אחרי דהיינו מוכיח לשם שמים חן ימצא שהוא חוט של חסד יותר ממחליק לשון בתוכחתו :

עיון יעקב

יחזיק באמונה יתירה שאז עיני ה' בנאמני ארץ לשמור אותו בכל דרכיו : או

ע"ץ יוסף

א לשון הבאי כאדם שרוצה לחזק דבריו אבל התם אין עניות במקום עשירות · ולא גוזמא דכל מעשיהם בעושר ובשררה : הא דאמרן תפוח · ר"ל דאין התם תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיה עליו כשלש מאות כור · ופי' תפוח לבור האפר שבאמצע המזבח שהיו שורפין אפר על גבי מערכה ומעלין אותם שם וזהו נוי של מזבח · והוא נקרא תפוח על שם שהיה עגול כתפוח · וכשהיה רבה כל כך שלא היו יכולין לסדר המערכות · היו מוציאין אותם לחוץ כדכתיב והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקרא ו) וקאמר שהוא גוזמא דאמר שלש מאות כור · כלומר מילתא בעלמא הוא דקאמר ולאו דוקא · דמעולם לא הגיע לשלש מאות כור · דמקום המערכה לא היתה יכולה להחזיק שלש מאות כור

ענף יוסף

וכו' · ולכאורה הקושיא על צדיק ורע לו ורשע וטוב לו · אבל באמת זה לא הוקשה לו כלל · כי כן הדין נותן כמו שכתוב במדרש על פסוק ויתרוצצו הבנים בקרבה שיעקב ועשו חלקו ביניהם העולמות בבטן אמם · יעקב נטל העולם הבא ועשו נטל העוה"ז · וא"כ מורש הדין שלא יהא לישראל חלק כלל בעוה"ז · רק לרשע גמור שעושה מעשה עשו · וכן אין לעשו חלק בעוה"ב רק כשעושה מעשה יעקב כמ"ש במעשה אנטונינוס ורבי · רק שהקושיא על צדיק וטוב לו רשע ורע לו · וא"כ תימה באמת איך ולמה ומאין יש לישראל קיום בעוה"ז · אך זה הורונו חז"ל שיש כמה מצות שסגולתם שבעבורם האדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והם המצות המנויים במשנה ריש מסכת פאה · אבל רבינו הקדוש ראה שגם בדורו לא היו מקיימים שום מצוה מהמצות המצוים שם במשנה כהלכתם · לכן השמיענו שיש עוד מצוה שבעבורה טובה וברכה באה לעולם · והיא התוכחה · והא דלא מנא למצות תוכחה שם במשנה · משום דלא הוצרכה לשנותה · כי הסברא נותנת כך שבעבורה יאכל הפירות בעוה"ז · כמ"ש חז"ל הזכות יש לה קרן ויש לה פירות ר"ל בעוה"ז שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו · העבירה יש לה קרן ואין לה פירות ר"ל פירות · אלא מה אני מקיים ויאכלו מפרי דרכם עבירה שעושה פירות שמחטיא את הרבים או רבים לומדים ממנו יש לה פירות · ושאינה עושה פירות אין לה פירות · וא"כ מכ"ש במצוה העושה פירות יעלה חד דרגא משאר העצמות המצות שיאכלו פריהם אפילו פירות בעוה"ז · כמו שעבירה עולה חד דרגא מאין לה פירות שזו יש לה פירות · ומכ"ש הא שמדה טובה מרובה · וא"כ הסברא נותנת שבזכות התוכחה שהיא מצוה העושה פירות שמשיב רבים מעון שבעבורה טובה וברכה של פירות יבא לעולם · ויהיה צדיק וטוב לו · וע"ז מביא ראיה מפסוק ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב : וז"ש רבי בעצמו במסכת אבות ריש פרק ב' איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם · כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם היינו במצות התוכחה שהיא עושה פירות לרבים · והנה העולם סוברים שמצות התוכחה לא נצטוה רק לדרשנים ורבנים · אבל באמת הוא טעות · כי הוא מצוה על כל אחד מישראל אפילו ע"ה שרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו · והעיקר צריך המוכיח לכלול א"ע ג"כ בכלל · כי אי אפשר שהמוכיח יהיה נקי · כי מי יאמר זכיתי לבי כו' (מהגאון דוואלזין) :

הבונה פן ימצאהו איש הר הבית העליון ה' איש מלחמה נרדם בשינה ויחבטנו במקלו ביסורים ותוכחות או ישרוף כסותו באבדת ממונו והגבאים ישמעו קולו לוקה ונאנח ויירא לנפשם ויזכרו אפילו שלא יאנסו בשינה · וכ"א דוד האירה עיני פן אישן המות וסיים מזרז עצמו באומרו עורה כבודי עורה וגו' כי ק"ו לדבר שעושין במתכוין כמו שפי' רש"י ז"ל ודוק בדבריו שפירש איש הר הבית שר כמו אליכם אישים אקרא וראה הנאמר שם שלא הכמה תקרא וגו' אליכם אישים אקרא וגו' הבינו פתאים ערמה וגו' שמעו כי נגידים אדבר וגו' · כי כל הענין יפורש על האמור בכאן ועיין מסכת סוכה מה שכתבתי ברמז השינה :

המתורגמן · א) איינע האָהע שטעללע · ג) איבערטריבען ·

(ע"י ח"ה) למד

בחלילים וגו' ותבקע הארץ (לקולם) [בקולם] א"ר ינאי*) בר נחמני אמר שמואל בג' מקומות דברו חכמים לשון הבאי ואלו הן תפוח גפן ופרוכת [לאפוקי מדרבא דתנן השקו את התמיד בכוס של זהב ואמר רבא גוזמא קא משמע לן הני אין התם לא ᵃאין עניות במקום עשירות]:

לא היו כופתין פרק רביעי

ג דף ל: ע"ב עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב אמר להן [דף לב ע"א] מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרו ליה ממזרח למערב תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה במערב הכל מסתכלין בה חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה · וחכ"א זה וזה שוין כאחת שנאמר (תהלים קג) כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (שם) כרחוק מזרח ממערב ואי חד [מינייהו] נפישᵃ) לכתוב תרוייהו בההוא דנפיש אלא מ"ט חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלים בה משום דקאי להדיא ולא כסי ליה מידי · אמר להם שמים נבראו תחלה או הארץ אמרו לו ᵇשמים נבראו תחלה שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים וגו' · אמר להם אור נבראת תחלה או חשך אמרו לו מלה דא לית לה פתריᵍ) ונימרו ליה חשך נבראת תחלה דכתיב (שם) והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך והדר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור סברי דלמא אתו לשיוליᵍ) מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור אי הכי שמים נמי לא

*) נ"א יצחק

רש"י

שרולה לחזק דבריו: אבל התם אין עניות במקום עשירות · ולא גוזמא דכל מעשיהם בעושר ושררה: מן השמים לארץ רחוק · כלומר איזה רחוק יותר: אמרו לו ממזרח למערב · רחוק יותר משמים לארץ: תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין · ולמה לפי כשהחמה במזרח או במערב היא רחוקה ובשביל שהיא רחוקה יכולים להסתכל בה שאין האורה מזקת לעינים אבל [כשהיא] באמצע הרקיע קרובה ואורה מזהיר כ"כ שאין יכולין לראות: (בההוא דנפיש · יכתוב כרחוק מזרח ממערב גבר חסדו על יראיו הרחיק ממנו את פשעינו כיון שממזרח למערב רחוק: ולא כסי ליה מידי · לפי שעומד בגובהו של רקיע ואין שום דבר מאפיל אבל בערבית ושחרית עומד בשיפולו של רקיע ויש הרים גבוהים שמאפילין בין השמש והרואים בו): לית ליה פתרי · דבר זה אין לו פותרים: מה למעלה · למעלה מהרקיע שעל ראשי החיות: מה למטה · מהתהום: מה לפנים · קודם בריאת עולם: מה לאחור · מה יהיה אחר שיכלה העולם: [וחכ"א זה וזה מדקן שוה · כדמוכחי קראי: כתוב אחד אומר כגבוה שמים על הארץ וכתוב אחד אומר כרחוק מזרח ממערב · ואם לא היתה מדתן שוה אלא מזרח ומערב רחוק יותר למה אחז הכתוב המועט במדה לא היה לו כלל לומר אלא המרובה אלא ודאי שניהם שוין במדה לכך אחז את שניהן: אלא מאי טעם חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה · כמו שהם מסתכלין כשהיא במזרח או במערב: משום דקאי להדיא · בגילוי היא עומדת ולא כסי לה מידי ובשביל כך אורה מזהיר ומזיק לעינים המביטות שם: אמר להם שמים נבראו תחילה · כלומר או ארץ ושמים כאחד נבראו: שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים · אלמא שמים קדים: אור נברא תחילה · כלומר איזו נברא תחילה: מילתא דא לית לה פתר · דבר זה שאלת אין שום אדם בעולם שיודע לפותרה · ופריך הש"ס ואמאי השיבו ליה מילתא דא לית לה פתר · ולימרו ליה · מן הפסוק דחשך נברא תחילה שנאמר וחשך על פני תהום והדר ויאמר אלהים יהי אור אלמא חשך קדים: סברי · אי אמרו ליה הרי אתא לשיולי מה למעלה ומה למטה והילכך השיבו ליה מילתא דא לית לה פתר וימנע ולא ישאלם עוד ממעשה בראשית: א"ה · דבשביל כך

מהרש"א

מן השמים. ארץ רחוק כו' א"ל ממזרח למערב כו' · ובפרק אין דורשין אמרינן שוים הם דאדה"ר היה מגיע מן הארץ עד לרקיע ומקצה השמים עד קצה השמים ואידי ואידי חד שיעורא הוא וכתבו התוס' שם דההיא סוגיא פליגא אמאן דס"ל הכא דמזרח ומערב רחוק טפי דא"ל"ה אדם היכי קם כו' עכ"ל ע"ש והרא"ם כתב בפרשת ואתחנן דלמ"ד כמי התם דאידי ואידי חד שיעורא הוא הא פשיטא דמקצה השמים ועד קצה השמים ממש דהיינו מקצה השמים המקיף במזרח עד קצה שמים המקיף השני שכנגדו במערב הוא כפל מן הארץ עד לרקיע וא"כ אדם היכי קם כו' אבל מקצה שמים היינו מקצה המקיף במזרח עד קצה האחר שהוא מרכז הארץ והוא ודאי השיעור שמגיע מן הארץ עד לרקיע כו' ע"כ תוכן דבריו ולפי זה נ"ל כמי הכא הא דקאמרי חכמים דזה וזה שוין דממזרח היינו מקצה המקיף במזרח עד קצה המערב שהוא מרכז הארץ ולא קצה המערב המקיף דמשני קצות המקיף הוה כפול כמן הארץ עד לרקיע כמ"ש הרא"ם וכן משמע קצת דממזרח למערב היינו מקצה המקיף במזרח עד קצה המערב שהוא המרכז הארץ מהא דא"ל ממזרח למערב הוא רחוק טפי תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלים בה כו' דמשמע דאיירי ממזרח שהוא קצה המקיף ששם החמה עולה ועד קצה המערב שהוא מקום שהכל מסתכלינבו שהוא מרכז הארץ ולא קצה המקיף במערב ששם אין הכל עומדים להסתכל בו ודו"ק: א"ל שמים נבראו תחלה או הארץ וכו' · פרש"י כלומר או ארץ ושמים נבראו עכ"ל ואין הלשון משמע כן אלא דיש להסתפק כמי או הארץ נברא תחלה והכי איתא בפרק אין דורשין דאיכא למ"ד ארץ נבראת תחלה שנא' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ושם יבואר פלוגתייהו ויש בזה מקום עיון כיון דשמים וארץ במאמר אחד נבראו מה שייך בזה ונופל בהם להיות האחד תחלה ומוקדם לחבירו ושם יבואר בארוך ע"ש: א"ל אור נברא וכו' א"ל מלתא דא אין לה פתר כו' · יש לדקדק כיון דידעו להשיב על זה שהחשך נברא תחלה אמאי לא השיבו לו כן ואם היה שואלם אח"כ מה למעלה מה למטה וכו' ה"ל אז להשיב מלתא דא אין לה פתר · ונראה לדעת זקני הנגב דשמים נבראו תחלה קרא סדר הבריאה קחשיב ובראשית כמו בראשונה והשתא מקשה למה לא השיבו לו כן דה"נ בחשך ואור ודאי סדר הבריאה קחשיב וחשך נברא תחלה · ומשני דסברי דלמא אתי לשיולי מה למעלה וכו' · ר"ל דהא גופיה בשאלת אור וחשך הוו סברי דאתי לשיולי מה לפנים ומה לאחור וכו' כדעת המינים שהחשך אינו אלא העדר אור ולא היה צריך בריאה קודם האור אבל אנחנו עדת המאמינים כי השם יתברך ברא שניהם יש מאין ואין לנו לשאול מה לפנים וכו' וע"כ השיבו לו כן מלתא דא אין לה פתר כי אין לשאול מה לפנים וכו' והמקשה א"ה שמים נמי לא נימרו וכו' הוה ס"ד דה"ק דלמא אתי לשיולי מה לפנים כו'

יד יוסף

א שבת קנ ע"ב: ב חגיגה יב ע"א וע"ש:

חדושי גאונים

עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב כו' וחכ"א זה וזה שוין. ואתה אל תאמר כי מה שהשיבו חכמי נגב מתחלה שרחוק יותר מן המערב הוא בשביל כי עובי הארץ ממעט מן השעור של מן הארץ עד השמים כי דבר זה לא יתכן שיטעו בזה שיהיה עובי הארץ נחשב כ"כ עד שבשביל זה לא יוכל להסתכל בחמה כאשר היא באמצע השמים ויוכל להסתכל בה במזרח ובמערב ועוד שהביאו ראיה כי כאשר החמה עומדת באמצע השמים אין הכל מסתכלין בה וכשהיא עומדת במערב הכל מסתכלין ואדרבה הפך הוא ראיה שהרי החמה יותר גדולה במערב וא"כ הוא יותר קרוב אל המערב ממה שהוא מן הארץ עד השמים שנראה שם החמה קטנה אבל הדברים האלו כמו שאמרנו לך כי לא דברו חכמים כלל מרוחק הגשמי ואין להם עסק עם זה כלל אבל השאלה היה להם על רחוק העצמי אם יותר רחוק ריחוק עצמי מן הארץ עד השמים ממה שהוא אל המערב וכמו שאמרנו והשיבו הם כי יותר רחוק ריחוק עצמו מן המזרח אל המערב ממה שהוא

עיני יצחק

אור נבראת תחלה או חשך א"ל מלה דא לית לה פתרי וכו' · הנה לעיל כפ' אותו ואת בנו איתא אותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה דכתיב ויהי ערב ויהי בקר והטעם בזה נראה שאנחנו ישראל מאמינים שהקב"ה ברא את הכל יש מאין שגם החושך היא נבראת אבל הכופרים מאמיני הקדמות הם סוברים שהיה מתחלה תומר

עיון יעקב

או ממזרח למערב · והא דלא שאיל מצפון לדרום משום דצפון פתוח ואינו סתום על כן אין לידע הרחקתו ולהכי כתיב נמי בקרא כרחוק · מזרח ממערב ולא צפון ודרום ומה"ט

ענף יוסף

ג א"ל שמים נבראו תחלה או הארץ · הנה בב"ר סוף פ"א אי' פלוגתא ב"ש אומרים השמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ · וב"ה אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ

עץ יוסף

כור : גפן · דתניא גפן של זהב היתה עומדת על פתח ההיכל ומודלה על גבי כלונסות וכל מי שמתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה אמר רבי אלעזר ברבי צדוק מעשה הוה ונמנו עליה שלש מאות כהנים לפנותה ע"ש · וקאמר גוזמא היא דאם היתה טעונה כל כך שצריכה שלש מאות כהנים לפנות תשבור · וכל כך לא היו ממתינין : פרכת · עוביו טפח ועל שבעים ושתים נימין נארגת ועל כל נימא ונימא עשרים וארבע חוטין שזורין מחוברין יחד ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה ומשמונים ושתים רבוא נעשית ושתים עושין בכל שנה ושנה ושלש מאות כהנים מטבילין אותה · וקאמר שזהו דרך גוזמא: ג אלכסנדרוס מוקדון · אלכסנדר הזה היה מתלמידי אריסטו · והיה חכם בחכמות הפלוסופיא ובתכונה · וכאשר בא אל החכמים שאל אותם בעניני

המתורגמן . א) מעהרער . ב) ערקלערער . ג) צו פראגען .

לא לימרו ליה מעיקרא סברי אקראי[א] בעלמא הוא [דקא שייל] כיון דחזו דהדר משייל סברי לא נימא ליה דלמא אתי לשיוליה מה למעלה [מה למטה מה לפנים מה לאחור] אמר להם אי דין מתקרי חכים אמרו לו [איזהו חכם] [א]הרואה את הנולד אמר להם אי דין מתקרי גבור אמרו לו [איזהו גבור] הכובש את יצרו אמר להו אי דין מתקרי עשיר אמרו לו [איזהו עשיר] השמח בחלקו אמר להם ומה יעביד איניש ויחיה אמרו ליה ימית עצמו מה יעביד איניש וימות יחיה את עצמו אמר להם מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות אמרו לו יסני מלכות ושלטן[ג] אמר [להו] דידי טבא מדידכו ירחם מלכו ושלטן ויעביד

רש״י

כך נמנעו מלהשיבו תחילה נמי אמאי השיבו לו השמים נבראו תחילה לא היה להם להשיבו כלום משום דלמא אתי כו׳ : מעיקרא סבור אקראי בעלמא הוא · דקא שאיל ולא ישוב עוד לשאול יותר ממעשה בראשית לכך יכולים להשיבו האמת כיון דחזו וכו׳ : אי דין חכים · מי מיתקרי חכם : הרואה את הנולד · המבין מלבו מה שעתיד להיות קורות שעתידין לבוא ונזהר מהן: הכובש את יצרו · בא לידי עבירה וכבש את יצרו ונמלט ממנו: השמח בחלקו · במה שנותן לו המקום : ימית את עצמו · ישפיל את עצמו : יחיה את עצמו · יגביה את עצמו ומתוך כך יתנו בו הבריות עין רעה ויקנאו בו וימות ולימדוך חכמים שאדם הרוצה שיחיה ישפיל את עצמו וירחמו עליו הבריות ויחיה שנים הרבה ומגאוה ימנע את עצמו שלא יקצרו ימיו וימות בלא עתו: יסנא מלכו ושלטן · ויתקבלו דבריו ויאהבו אותו אבל אדם הרגיל להתעמל כדי לדבר עם מלכים ושרים מתקנאין בו בני אדם ומתוך כך שונאין אותו ואת מעשיו : דידי עדיפא מדידכו · חכמתי גדולה משלכם שאני יועץ עצה טובה שעל ידה יהא מקובל לפני הבריות ואיזה עצה ירחם מלך ושלטון וידבר עמהן תמיד ויעביד טיבו עם בני העיר בשביל אנשי העיר וידבר עליהם אל המלך להקל עולם מעליהם ואז יבואו בני העיר לכבדו :

בימא

מהרש״א

דלכך לא השיבו לו באור וחשך משום דלמא אתי לשיולי מה לפנים וכו׳ במלתא אחריתא ולהכי מקשה דא״כ שמים נמי לא נימרו ליה מטעם זה דלמא אתי לשיולי מה לפנים כו׳ במלתא אחריתי ומשני דהכי קאמרינן דמעיקרא כששאל משמים וארץ סברי דאקראי בעלמא וכו׳ אקראי מלשון קראי דהוה שאיל אי כסדר הבריאה קתיב בהו קראי והשיבו לו דכן הוא כמקראי ושמים נבראו תחלה ושוב כששאל להו על אור וחשך סברי דאי כפשטיה שאל דכיון דהשבנו לו כבר בשמים וארץ דכסדר הבריאה קתיב קרא אם כן מה שאל בחשך ואור דודאי ה״נ נימא דכסדר הבריאה קתיב אבל ודאי דכוונתו בשאלת אור וחשך כדעת המינים דהחשך אינו בריאה אלא העדר אור ולכך השיבו לו מלתא דלא אין לה פתר דהיינו אין לשאול מה לפנים וכו׳ ודו״ק : א״ל איזהו חכם הרואה את הנולד וכו׳ ואיזהו גבור וכו׳ · בפ״ד דאבות קאמר גבי גבור ועשיר כי הכא אבל בחכם קאמר בע״א איזהו חכם הלומד מכל אדם והך דרואה את הנולד קאמר ליה בפ״ב דאבות גבי איזה דרך שידבק בה אדם ויראה דאלו השאלות כלפי עצמו שאלן שישבחו ויהללו אותו בהן לפי שהיה חכם בחכמת הפילוסופים שהיה תלמיד של אריסטוטלוס והיה גבור כובש כמה ארצות וגם עושר בנכסים שאסף במלחמה אבל הם השיבו לו ע״פ מ״ש הכתוב אל יתהלל חכם בחכמתו וגו׳ כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וגו׳ דהוא תכלית ואושר האמתי וזהו שאמרו לו כששאלן שישבחו אותו בחכמתו הפילוסופית א״ל דאין חכם אמתי הוא אבל הרואה את הנולד שהוא מביט ורואה לתכלית שהוא נולד לבסוף דהיינו וידוע אותי הוא החכם האמתי ואח״כ שאלן איזהו גבור שישבחו אותו על שכבש כמה ארצות והשיבו לו שאין זה גבורה אמיתית אלא כובש את יצרו כדמייתי לה מקרא בפ״ג דאבות וכן קא״ל איזהו עשיר וכו׳ שישבחו אותו בעושר וא״ל שאין זה עושר אמיתי הבא לו בגזילה במלחמה אבל זה השמח בחלקו ונהנה מיגיע כפו כדמייתי לה מקרא שם זהו עושר האמתי : מה יעביד איניש ויחיה וכו׳ · רש״י פירשו לענין גאוה ושפלות וכה״ג כתב בערוך בערך חי ע״ש ויותר נראה לפרשו כמשמעו מה יעביד איניש ויחיה והשיבו לו ימית את עצמו בעוה״ז להרחיק מתענוגי עוה״ז כדי שיחיה לעוה״ב כמ״ש אדם כי ימות באהל: וא״ל מה יעביד איניש וימות א״ל יחיה את עצמו בעוה״ז בתענוגים וימות בעוה״ב : וא״ל מה יעביד איניש ויתקבל וכו׳ · גם זה כלפי עצמו אמר שישבחו אותו ואת מלכותו כמ״ש בסוף ירחם מלכו ושולטן דהיינו שיבקש מלוכה ושררה כדי שיעשה טובה לבריות והם א״ל בהפך זה יסני מלכות ושלטון · דהיינו שירחיק אדם עצמו מהשררה

עין יעקב

אמרינן עדים בגד אסתן ותאכר : אי דין מתקרי חכם · לא יכולין להשיב כדאמר באבות לומד מכל אדם שא״כ לא נאה להתקרי חכם רק תלמיד חכם כיון שעדיין צריך ללמוד התם קאמר סתם איזו חכם כלומר הרוצה להיות חכם שחכמתו מתקיימת ילמוד מכל אדם

ועיין במהרש״א: הרואה את הנולד · אחר מכאן ולהכי שואל הוא פקח שבחיות שרואה לאחוריו היינו מה שיבא אחריו: מה יעביד איניש ויחיה א״ל ימית את עצמו · עיין בחידושינו בברכות

ענף יוסף

השמים ורבי שמעון בן יוחאי ס״ל שנבראו שמים וארץ כאחת ע״ש · ובפ״ב דחגיגה מפורש באגדה זו דב״ש יליף מדכתיב בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ ומקרא דהשמים כסאי · וב״ה יליף מדכתיב ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים · ומדכתיב הבונה בשמים עליותיו ואגודתו על ארץ יסדה · והנה זקני הנגב אמרו לו כב״ש שהשמים נבראו תחילה משום דדריש בש״ר פר׳ כ״ה אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך וגו׳ ב״ו כשהוא בונה פלטין משהוא בונה התחתונים אח״כ בונה העליונים אבל הקב״ה אינו כן אלא משברא את העליונים ברא את התחתונים שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ומשמע דהסיפא מימרא אתי כב״ש · וממילא אדרבה הא גופה קמ״ל קרא שפעל הקב״ה שלא כמנהג ב״ו להקדים עלייה לבית להורות כי הוא עושה פלא חוץ לטבע :

עץ יוסף

החכמה · וראשונה שאל על חכמת התכונה אם הארץ עומדת באמצע הרקיע ממש · עד ובכל המרחקים שוים לה · וכמו שמן השמים לארץ כן במזרח מן שמים לארץ וכן במערב ככה או לא : א״ל אי דין מתקרי חכים כו׳ · כי הנה אלכסנדרום שילא מארצו לכבוש את העולם לפי שהמלחמות תעשינה בחכמה כמו שנאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · ובגבורה כמו שנאמר עצה וגבורה למלחמה · ובעושר הצריך לחיילים ולאנשי הצבא · ואלה השלש מעלות עצמם יקנה המצליח במלחמות ונוצח אותם · כי הוא יתחכם בתחבולותיו וחיילים ינבר ויקנה קנין הגבורה בהשנות הפעולות ויתעשר בשלל וביזה · לכן אלכסנדרום בסתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר לכובשם ואיש לא נמלט מידו להתפאר ולהתנשא · שאל את זקני הנגב אי זה חכם · וחשב שישיבוהו הרודה עמים תחתיו ונוצח מלכים וקובץ ממלכות כמוהו · והם לא השיבוהו כן אבל אמרו הרואה את הנולד · וכאלו בשרוהו שהצלחותיו יהיו סיבת מיתתו · כי זו ההכמה באמת לראות מה ילד יום · גם שאל אי זה גבור בחשבו שיאמרו מי שימלאהו לבו לבא ממקדניא לרשת משכנות לא לו · והם השיבוהו שיותר גבור הוא הכובש את יצרו · וגם בזה בשרוהו כי מפני חרון אפו במשרתיו ימות על ידם · גם שאלם אי זה עשיר בחשבו שישיבוהו המולך בכיפה כמוך · והם אמרו לו המשמח בחלקו לא אים חמודות ובולע בלע כמוהו שכל היום התאוה תאוה לשלול שלל ולבוז בז · גם שאלם איך יעשה אדם ויחיה בחשבו שיתנו לו הנהגה להאריך ימיו · והם השיבוהו שאין ביד האדם להאריך קיצו כי ימיו של אדם קצובים · אבל החיים האמתיים שהם חיי הנפש שיוכל האדם להאריך בהם · וזה יהיה בשימית עצמו שהוא החלק החומרי · כי בזה יחיה את נפשו · וכאשר ראה תשובתם זאת · שאלם על ההיפך ומה יעשה האדם וימות · ר״ל האיש שלא יחפוץ בחיי נפשו מה יעשה וימות נפשו · והשיבוהו יחיה את עצמו שהוא החלק החומרי · כי בחיותו אותו ימית את נפשו · וישאלם אחרי כן מה יעשה אדם ויקובל על הבריות · וזהו באמת ענין הכבוד · והם השיבוהו שבהיות האדם מולך שוטר ומושל על אנשים כמוהו אי אפשר שלא ישנאוהו · כי הוא ירצה להחזיקם לעבדים כאלו נמכרו לו · וזה יחייב האיבה · ושלכן היה התיקון האמיתי להיות מכובד אהוב ומקובל על הבריות שישתתף אליהם ויסיר מעליו כל שררות וכל שלטון כי האהבה תמצא בין הדומים · לא בין ההפכים או בין המקבילים · הנה התבאר שהוא היה שואל כשר עריץ · והם היו מושיבין כשר שהעבדים בלתי חפצים בו · ולכן על האחרונה מתשובותיהם לא יכול אלכסנדר להתאפק ואמר להם שעצה יותר טובה היא אלו מאשר להם לשיהיה האדם מקובל על הבריות והוא שיאהב את המלך וייטיב את החברים מבני אדם · ובזה יקובל אצל הבריות · וענין זה שהאדם הוא יבחן עם מי שגדול ממנו או

עם

יד יוסף

א אבות רפ״ד ע״ש :

חדושי גאונים

רחוק מן הארץ עד השמים ר״ל שנחשב החמה מרוחקת מן הארץ יותר כאשר היא במזרח ובמערב משנחשב החמה מרוחקת מן הארץ כאשר הוא באמצע השמים כי שם אין האדם יכול להסתכל בה ולכך נחשבת שם יותר מרוחקת מן האדם אשר הוא על הארץ ובודאי לא היה נעלם הסבה שיכול האדם להסתכל בה במזרח ובמערב מפני האדים שעולים מן הארץ והם מפסיקים בין החמה ובין האדם עד שהאדם יכול להסתכל בחמה וכאשר היא באמצע אין דבר מפסיק כלל מ״מ נחשב קרוב אל הגובה כיון שאינו יכול להסתכל בחמה ממה שיש לו קירוב אל מזרח ואל מערב שיכול להסתכל בחמה ולא דברו כלל מרוחק הגשמי רק כל דבריהם הם על הקירוב שהוא יותר שייך אל החמה

עיני יצחק

קדוש וממנו הוציא הקב״ה את הבריאה כולה והוא דאיתא במדרש שאמר הצדוקי לייר גדול היה אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים תוהו ובוהו וחושך א״ל כלהו כתיב בהו בריאה ע״ש מבואר מזה שדעת הצדוקי היה שהחושך שהוא כינוי להחומר ההיולי היה קדמון והקב״ה לא עשה רק מעשה הצייר שהוציא יש מיש מחומר כללי קדמונית לצורה פרטית מחודשת והתנא השיב לו שבאמת הכל נברא יש מאין ולפ״ז באמת קודם יום הראשון לא היה שום דבר כלל לא אור ולא חושך הגם שא״א לצייר בשכל אנושי שיהיה אפס מוחלט ועי״ז הזהירו חז״ל שאסור להסתכל מה לפנים ומה לאחור וביום הראשון לבריאה ברא הקב״ה יש מאין ו׳ דברים תוהו ובוהו וחושך ואור ושמים וארץ

המתורגמן . א) צו פֿאלל . ג) ער זאלל פֿיינד האבען צו רעגירען אונד צו הערשען·

ויעביד טיבו עם בני אנשא א"ל בימא יאי (למהדר) [למידר] או ביבשתא אמרו לו ביבשתא דהא כל נחותי ימא לא מיתבא דעתייהו(א) עד דסליקן ליבשתא אמר להם אי דין מינייכו חכים טפי אמרו לו כולנא כחדא שווין דהא כל מלתא דאמרת לן כחדא פתרנא(ב) לך אמר להון מה דין אתריסתון לקבלן אמרו לו שטנא נצה אמר להון קטילנא לכון בגזרת מלכין אמרו לו שלטן ביד מלכא ולא יאי למלכא כדב מיד אלביש יתהון לבושין דארגוון ושדי מניכא דדהבא על צואריהון :

ד שם אמר להו בעינא למיזל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דמפסקי הרי חשך אמר להו לא סגי דלא אזילנא אמטו הכי משיילנא(ג) לכון אלא מאי אעביד אמרו ליה אייתי חמרא לובא דפרשי בהברא(ד) ואייתי קבורי דמתני וקטר(ה) בהאי גיסא דכי אתית נקטת בגוייהו ואתית [לאתרך] עבד הכי ואזל מטא לההוא מחוזא דכוליה נשי בעא למעבד קרבא בהדייהו אמרי ליה אי קטלת לן אמרי נשי קטל אי קטילנא לך אמרי מלכא דקטלוה נשי אמר להו אייתו לי נהמא אתיין ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא [שם ע"ב] אמר להו מי אכלי אינשי נהמא דדהבא אמרו ליה [אלא אי נהמא בעית] לא הוה נהמא באתריך דשקלית ואתית להכא כי נפק [ואתי] כתב אבבא דמחוזא אנא אלכסנדרוס מוקדון [הויתי] שטיא עד דאתיתי למדינת אפריקי די נשייא וילפי עצה מן נשייא כי שקיל ואתי יתיב אההוא מעיינא וקא אכיל נהמא

רש"י

בימא יאי למידר או ביבשתא · באיזה מקום טוב לגור בים או ביבשה השיבו לו ביבשה : לא מיתבא דעתייהו · אין דעתן מיושבת בהן עד שירדו ליבשה : אי דין מנכון טפי חכים · איזה מכם חכם יותר : כחדא פתרנא לך · כולנו חכמים ואין חכם זה מזה שהרי כולנו הסכמנו לדעת אחד : אמר להן מה דין אתרסתון לקבלי · מה זה שאתם עומדים נגדי ואינכם מחזיקים יראתנו הלא אתם יודעים כי אנחנו הרבים ואתם תחתינו · אתרסתון לשון תריס מגן : אמרו ליה שטנא נלח · זה אינה ראיה שהרי אתם רואים בכל יום שהשטן הוא נולח ומטעה בני האדם אף אתם אל תתמהו על שאנו תחתיכם : אמר להם · שוטים אתם שאתם מחזיקים יראתכם שאם ארצה אהרוג אתכם בגזירת מלכים שאני מלך ואבקש לשאר מלכים שאוהבים אותי שיתנו לי רשות להרוג אתכם : אמרו ליה שולטן ביד מלכא ולא יאי למלכא כזב · כלומר בידך הממשלה לעשות שאתה מלקוסר. אבל בכך נאמנו שהבטחתנו שלא תעשה עמנו רעה ואין נאה לך לדבר שקר שנאמר אף כי לנדיב דבר שקר (משלי יז) : מיד אלביש יתהון · הלבישם אותם לבושי ארגמן ויפם רביד זהב על צוארם] : (יהיה את עצמו · יאכל מעדנים יותר ממה שיש לו ולכשיחסר לו ילך ויגזול ויהרגוהו : אתרסתון לקבלן · מה זה שאתם נלחמים עמנו ואינכם מחזיקים באמונתנו והלא אנחנו למעלה מכם : שטנא נלח · השטן הוא שמטעה אתכם ומנסה אותנו : ולא יאי למלכא כדב · אין טוב למלך לכזב שהבטיחם שלא יענישם אם ישיבו לשאלותיו : אמטו הכי משיילנא וכו' · איני מבקש מכם אלא מה אעשה שאוכל לילך) : [בעינא למיזל · רוצה אני לילך למדינת אפריקא : לא מצית אזלית · היאך יכול ללכת שהרי חשך באמצע הדרך מקום שיש בו חשך בין ביום בין בלילה ואין שום אדם יכול לעבור אותן הרים : אמר להם לא סגיא דלא אזילנא אמטו הכי משיילנא מה אעביד · תקעתי עצמי ללכת שם אמטו הכי ובשביל שתקעתי בעצמי אני שואל לכם עצה מה אתקני ובאיזה ענין אוכל לעבור] : אייתי חמרא לובא · קח חמורים גדולים [ממצרים] שהולכים אף בחשך · וגם קח קבורי דמתני · מחבלים וקשור ראש החבל במקום שמתחיל החשך והשאר בידך מפני שתשוב דרך החבל · [מתני · לשון חבל : מטא לההוא מחוזא דכולא נשי · לא היה באותו הכרך כי אם נשים : בעא למיעבד קרבא · רצה לעשות עמהן מלחמה : אמרו לו · הנשים אי קטלת לן יאמרו נשי קטיל כלומר זו אינה גבורה אם תלחם עמנו שהרי אם תהרוג אותנו יאמרו העולם שישמעו בדבר נשים הרג וזו אינה גבורה · ואם אנו נהרוג אותך יאמרו השומעים כמה גרוע מלך זה שנשים נתחברו עליו והרגוהו מוטב שתמנע את עצמך ואל תלחם עמנו פן תהיה לבוז אמר להן הריני שומע לעצתכם ולא אזיק לכם ותביאו לי לחם ואכול : אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא · הביאו לו לחם של זהב מונח על שלחן של זהב : אמר להן מי אכלי אינשי נהמא דדהבא · כלומר וכי מנהג בכאן לאכול לחם של זהב · אמרו לו אין מנהג בכאן לאכול לחם של זהב אבל בשביל כך שמנו זהב לפניך לאכול שהרי זה פלא לנו שבאת לכאן בשביל אכילתך וכי לא היה לך לחם לאכול במקומך שנתרחקת ממלכותך ובאת עד כאן ושאלת לחם לאכול לכך נתנו לך זהב וכסף שסבורים היינו שבאת בגלל זהב וכסף לכאן : כי נפק · כשהיה יוצא מן העיר : כתב אבבא דמחוזא · כתב על שער העיר : אנא אלכסנדרוס הויתי שטיא · הייתי שוטה מבלי לב להבין : עד דאתיתי · לכרך נשייא ולמדוני חכמה : יתיב אההוא מעיינא וקאכיל

מהרש"א

שא"א להם לעשות טוב וישר לכל : א"ל בימא יאי למידר או ביבשתא וכו' · לפי שיורדי הים הרווחה להם מצויה כמ"ש בפרק הבא על יבמתו[א] אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנא' וירדו מאניותיהם וגו' ואמרו בעירובין[ב] לא מעבר לים היא לא בסחרנים ולא בתגרנים היא אבל מצד אחר קשה להם בים דהסכנה מצויה בהם יותר מיושבי יבשה והשיבו לו מטעם זה דהא כל נחותי ימא לא מייתבו דעתייהו עד דסלקין וכו' דהיינו דעלייה הוא לכן ולא ירידה : אי דין חכים מנכון יתיר כו' · שהיה לו לב עליהן בכל הדברים האלה שהתריסו נגדו וביזו וגינו כל ענייניו חכמתו וגבורתו ועושרו ומלכותו וע"כ אמר איזהו מנכון חכם יתיר דודאי על פיו השיבו לו כך ואמרו דאינו כן דאתה רואה דכחדא שוין דהא נתכונו לדבר אחד ואם השים אשמה עליהו על כולנו הוא · וע"ז א"ל על מה דין אתריסתון נגדי · לגנות ולבזות את כל מעלתי חכמתי ועושרי וגבורתי ומלכותי ורש"י פירשו לענין אמונה וקבלת אלהותו והוא דחוק שלא נזכר זה שהתריסו בזה נגדו ושבקש מהם על זה להפך אמונתם : וא"ל שטנא נלח · דמה שדברנו לך שטנא ותירוס נגדך הוא ניצוח שיש לנו כנצחון אמתי בכל הדברים : וא"ל הא אנא מקטילנא וכו' · אף על גב דנצחתם אותי חייבים אתם קטלא כההיא דפרק אד"מ[ג] דא"ל קיסר לר' תנחום מימר שפיר קאמר מיהו כל דזכי למלכא שדיוה לביבר וכו' · וא"ל דלא יאי למלכא כזב · דכן דרך כל המנצחים עם שהתקיף ממנו שמבטיח אותם מקודם שלא יהא לו לב ואיבה עליהן בעבור הנצחון אם ינצחו וק"ל : חמרי לובא · כפירש"י חמור מצרי ופירשו התוס' בפ"ק דבכורות ע"ש הפסוק פוט ולוב היו בעזרתך וגו' ע"ש ודפירש"י בהברא פי' בערוך בערך הבר מלשון אפילה שתרגומו בהברא · ואייתי קבורי דמתני וכו' פי' פקעיות של חבלים כמו אייתו ליה תרי קיבורי וכו' דפ"ק דע"ז : בעא למיעבד קרבא בהדייהו כו' · שכן דרך המלכים המנצחים שאינן מבקשים שלום מלכים ומדינות אחרות גם כשרוצים להיות נכנע במסים אבל הם רוצים לכבוש במלחמה כדי להיות הם כפופים ביותר ושיתגדל שמם בגלות המלחמה וע"כ א"ל כי לא יהיה לך עמנו לשם ולתפארת דאי

[א] מהרש"א ד"ה א"ל בימא · בפ' הבע"י (סג ע"א) : [ב] בעירובין (נה ע"א) : [ג] שם ד"ה וא"ל הא אנא דפא"מ (נ"ט ע"א) :

חדושי גאונים

כאשר היא באמצע השמים כיון שאינו יכול להסתכל בה אבל במזרח ובמערב יכול להסתכל בה ונחשב זה קירוב אל החמה לא מצד המדידה רק באיזה מקום נחשבת החמה קרובה אל הארץ אם כאשר החמה הוא במזרח או כאשר היא בגובה והיו סוברים כי יותר יש רחוק עצמי אל המזרח ואל המערב ממה שהוא מן הארץ אל השמים מטעם שמתפרש כי

עיני יצחק

וכדאיתא במדרש לסדיא ולפ"ז הלילה נבראת תחלה ואח"כ היום שהרי החשך נבראת קודם האור וכמ"ש והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור ולכן כתיב ויהי ערב ויהי בקר וכו' וכן בכל קדושת הזמנים כמו שבת ויו"ט או במצות אותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה אבל מאמיני הקדמות דעתם שהחשך היתה קדמוניות והאור נבראת בלבד נמצא שבענין הבריאה האור קדמה לכל · ע"כ אצלם הלילה הולך אחר היום והם לא רצו להתווכח עמו וגם לא רצו להשיבו כשיטתו שלא לתפוס דעת הקדמות ח"ו ע"כ נשמטו ממנו והשיבו (מלה דא לית לה פתרי) ותפ"ם הטעם (דלמא אתא לשיולי מה למעלה וכו') ר"ל שאם היו משיבין שהחשך קדמה בבריאה קודם האור כדעתינו היה שוב חוזר ושואל אותם אם כן מה היתה משמש קודם הבריאה לא אור ולא חושך דבר שאין הדעת אנושי סובלתו שהוא היה חסר אמונה והיה הולך רק אחר המושכל :

עין יוסף

עם פחות ממנו או עם מי אשר ישוה לו · ובערך הגדול ממנו אמר ירחם מלכו ושולטן · ר"ל שיאהב אותם וכנגד השוה והפחות ממנו אמר ויעביד טיבו עם בני אינשא שהיא ההטבה אל החברים ובזה יקובל אצלם (ספר נחלת אבות על אבות) : דכוליה נשי כו' עי' רבה ותנחומא סדר אמור :

המתורגמן · א) בערוהיגען זיך ניכט · ב) ערקלערט · ג) עס געהט ניכט אנדערש דאס איך זאל ניכט געהן דאהער פראגע איך · ד) אין פינסטערנים · ה) קנייעלן שטריק אונד בינדע אן ·

נהמא הוו בידיה גלדני מלוחים בהדי דמחוורי להו נפל בהו (רוחא) [ריחא] אמר ש"מ האי מעיינא מג"ע קא אתי איכא דאמרי שקל מההוא מיא טרא באפיה א"ד אידליה כוליה[א] עד דמטא לפתחא דג"ע רמא קלא פתחו לי בבא אמרו ליה (תהלים קיח) זה השער לה' צדיקים יבואו בו אמר להו אנא מלכא אנא מחשב חשיבנא הבו לי מידי יהבו ליה גלגלתא חדא אתא תקלידה[ג] לכוליה כספא ודהבא דיליה בהדיה ולא הוה תקיל אמר להו לרבנן מאי האי א"ל גלגלתא דעינא דבשרא ודמא דלא שבע אמר להו ממאי דהכי הוא דלא שבע אמרו ליה שקול קליל עפרא כסייה ולאלתר תקל דכתיב (משלי כז) שאול [ואבדון לא תשבענה] וגו':

ה שם תנא דבי אליהו גיהנם (יש) למעלה מן הרקיע ויש אומרים לאחורי הרי חשך:

שם תנא (דבי) רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנא' (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד ואומר) (איכה ב) קומי רוני בלילה וגו' נכח פני ה'׃ *א"ר אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך וגו':

הדרן עלך מסכת תמיד בס"ד

רש"י

נהמא׃ כדרך בני אדם שיושבים על המעין ואוכלין שם לחם וכשרוצים לשתות שותים]: גלדני מלוחים׃ דגים מלוחים: בהדי דמחוורי׃ בעוד שהיו רוחצים במים כדי להסיר מליחתם: נפל בהו רוחא׃ בא רוח המעין והחיה הדגים: [נפל בהו ריחא׃ נפל בדגים ריח טוב ומעין מג"ע היה]: טרא באפיה׃ לקח מהמים ונתן על פניו: אידלי כוליה׃ הלך דרך משיכת המעין לצד מעלה עד שהגיע למקום יציאתו: גלגלתא חדא׃ גלגל של עין של אדם דוגמא שלא שבעה עינו לראות: אנא מלכא אנא׃ וחשוב אנא תנו לי דבר אחד מגן עדן הואיל ואיכנס רוצים לפתוח לי שער: לא שבע׃ עין האדם לא ישבע מלכנוס ממון עד שמת ויתכסה בעפר: שקול קליל עפרא וכו'׃ קח מעט עפר וכסהו ותמלא משקלו: דכתיב שאול ואבדון לא תשבענה׃ ועיני אדם לא תשבענה: יש גיהנם למעלה מהרקיע׃ וכן החיות המזיעות על ראש רשעים כדכתיב על ראש רשעים יחול ויש אומרים לאחורי הרי חשך:

סליקא לה מסכת תמיד

מהרש"א

דאי קטלת לן כו' וק"ל: נפל בהו ריחא אמר ש"מ כו'׃ כפירש"י ריח טוב כן הוא בגמרא ובגרסת עין יעקב נפל בהו רוחא כו' שנפל בהו רוח חיים וחיו׃ אבל הא דקאמר שקל מהנהו מיא וטרא באפיה משמע דמשום ריח טוב עשה כן וק"ל: א"ל זה השער לה' לדיקים וגו'׃ זה השער הוא שער גן עדן ופי' הפסוקים שאמר לא אמות עדיין כי אחיה ואספר מעשי יה בעוה"ז על שיסור יסרני ולמות לא נתנני וע"כ אמר פתחו לי שערי לדק שהם שערי בתי מדרשות ובכ"ג ובהם אודה יה בעוה"ז כדי שאזכה בעוה"ב לזה השער לדיקים וגו' וק"ל: גלגלתא דעינא דב"ו ט'׃ והיינו הגולגולת שמקיף העין סביב שהיה קיים עדיין אבל עין גופא הוא הנרקב כבר וכהאי גוונא בגולגולת דיהויקים שהוא עלם דבר המתקיים ורמזו לו על עלמו שהוא אוהב כסף וזהב כמו שרמזו לו הנסים בלחמא דדהבא ולכך אין אתה ראוי לבא לשער הזה שלדיקים יבואו בו שאין בהם מדה זו ומייתי דכתיב שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם וגו' ר"ל ממי לא תשבענה שאול ואבדון מאותו אדם שעיניו לא תשבענה וק"ל: גיהנם למעלה מהרקיע וי"א כו'׃ נראה ע"פ מ"ש פרק אין דורשין בז' רקיעים מכון שבו אולרות שלג כו' סופה וסערה כו' כל אלה לפורענות כפרש"י ופריך דבארעא איתנהו דכתיב שלג וקיטור רוח סערה וגו' ומשני דוד הורידן שנאמר לא יגור במגורך רע והשתא הכא דקאמר למעלה מן הרקיע שכן היה שכל פורענות דגיהנם למעלה במכון היה וי"א לאחורי הרי חשך היינו לאחר שהורידן דוד וק"ל: כל העוסק בתורה בלילה כו'׃ דרנת תפלה קבועה ליכא בלילה לראש אשמורת דהיינו בשני חלקי הלילה כו' כפרש"י בספר איכה אלא רנה של תורה קאמר כמו שת"י ע"ש וכדאמרינן בעירובין לא איברי לילה אלא לגירסא וקאמר שפכי כמים לבך הוא ג"כ רמז על התורה שנמשלה למים שנאמר הוי כל למא לכו למים וגו' וק"ל: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך וגו'׃ בכמה דוכתין בתלמוד הובא זה המאמר וכבר כתבנו בסיום מסכת יבמות טעם לעניננו שם ונראה דהכא הובא מעובדא דחכמי הנגב שהרבו שלום בעולם בתשובתם בחכמה לנגד אלכסנדרוס אך מה שהפסיק במאמר כל העוסק בתורה לא ידענא וק"ל: סליקא לה מסכת תמיד

עין משפט

א ברכות סד ע"א וס"ג:

הדושי גאונים

קוי נלולות החמה טופלים על קו ישר מבלי מונע כאשר החמה היא בגובה ובשביל כך שם נחשבת החמה קרוב אל האדם ולא דברו מן קו המדידה כלל אבל חכמים אומרים כי הכל שעור אחד מלד הרחוק העלמי שלהם וכמו שהתבאר למעלה כי הרחוק העלמי הוא מן המקיף אל האמלע ולא יוסיף דבר כאשר יחזור אל המקיף ואף על גב שבמערב יכול האדם להסתכל בחמה בשביל כך לא נאמר שיש לו רחוק עלמו בשביל שיש דבר מפסיק האדים שהם בין החמה והאדם הרואה בחמה כי האדים מפסיקים עד שיוכל האדם להביט בה ואין זה רחוק עלמו כלל כך פירוש דבריהם והם בחכמה ובהשכל מיוסדים על אדני אמת ואם יקשה לאדם אחר שהדבר כזה נאמר על רוחק העלמי וכאשר יאמר מן קלה השמים עד קלה השמים הרי הוא חוזר אל המקיף ואם כן מן קלה השמים עד קלה השמים אין כאן רחוק כלל ויותר רחוק מן הארץ עד השמים שהוא מן האמלע עד המקיף כי מן קלה השמים ועד הקלה הכל הולך אל המקיף דבר זה אינו קשיא כלל כי בודאי במה שהאמלע בין קלה מזרח ובין קלה מערב ובתוכם עובר מן המזרח על האמלע עד לד המערבי עכ"פ יש כאן הרחוק מן קלה השמים עד האמלע ושעור זה בודאי הוא כמו הרחוק מן הארץ עד הרקיע מפני שהוא הולך מן האמלע אל המקיף והרי יש כאן רחוק מן המקיף אל האמלע אבל לא נחשב מה שחוזר הקו אל המקיף רק תוספת שאין בו רחוק מה שהוא חוזר אל המקיף והדבר הזה מבואר לכל חכם משכיל (באר הגולה):

עיון יעקב

בברכות דף ס') בהא דג' מתנות ניתנו על ידי יסורין: אר"א אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום׃ אפשר דקאי אדלעיל אותן ת"ח שלומדים בתמידות כדי שלא ישכחו את לימודן מרבים שלום בעולם לאפוקי ממה דאיתא לעיל בתמורה דף ט"ז שע"י התרשלות של יהושע נשתכח ממנו ש' הלכות ועמדו כל ישראל עליו להרגו ע"ש במהרש"א א"ל הקב"ה לומר לך א"א לך ועורדן במלחמה אבל ת"ח שלומדין תמיד ולא משכחין לימודן אדרבה מרבים שלום בעולם ועיין מ"ש סוף מסכת נדה ונזכה לרגלי מבשר משמיע שלום במהרה בימינו אמן:

עין יוסף

ה שכינה כנגדו׃ העוזרו והמשפיע לנפשו השגה: מרבים שלום בעולם׃ שהבטיח הקב"ה אם בחקותי תלכו ונתתי שלום בארץ׃ ואמר מרבים בשלום היינו שלום להם שלום למחזיקים בידם שלום לאוהבי תורה: אל תקרי בניך׃ שמכיון שאמר וכל בניך למודי ה' למה חזר לומר ורב שלום בניך דה"ל לומר ורב שלומם׃ לכן אמר אל תקרי בניך אלא בוניך הבונים אותך והם המחזיקים בידם ואוהבי תורתם:

המתורגמן. א) האט ער זיך געהעבען העכער. ג) האט ער געוואגען.

מסכת מדות

הר הבית פרק שני

משנה ב [דף לד ע"ב] מתני' כל הנכנסין (לדרך) [להר] הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל חוץ ממי שאירעו דבר[א] שהוא מקיף לשמאל׃ מה לך מקיף לשמאל׃ שאני אבל׃ השוכן בבית הזה ינחמך׃ שאני מנודה׃ השוכן בבית הזה יתן בלבם ויקרבוך דברי ר"מ א"ל ר' יוסי עשיתן

אמר הבונה כל הנכנסין כו'׃ כדין הוא שהאבל יודיע אבילתו משום מה שאמרו להודיע לערו לרבים שיבקשו עליו רחמים כי כן אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך׃ אמנם המנודה ואליבא דר' יוסי שמלערים אותו ביותר למה היה מודיע שהוא מנודה׃ אבל הטעם בזה היה כדי שיבקשו ג"כ רחמים עליו שישוב מרעתו באמרם אליו יתן תוכחה מסותרת שבלבו היה תלוי תקונו שלא להיות כרבן לחביריו:

המתורגמן. א) וועמען עס האט עטוואס טרויעריגעס געטראָפען.

כאילו עברו עליו את הדין אלא השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך :

רבינו עובדיה מברטנורה ז"ל : נכנסין דרך ימין · כגון הנכנסים דרך שערי חולדה שהן מן הימין מקיפין דרך שער הטדי : שאני אבל · כששואלין אותו מה לך להקיף לשמאל ואמר שאני אבל אומר לו השוכן בבית הזה הוא ינחמך : עשיתן כאילו עברו עליו את הדין · אם הם אומרים לו כן נראה כאילו חביריו עוותו הדין ונדוהו שלא כהלכה : יתן בלבך ותשמע לדברי חבריך · דהשתא משמע שהוא עשה שלא כדין וצריך תשובה והלכה כרבי יוסי :

מהרש"א כל הנכנסין כו' דרך ימין כו' חוץ ממי שאירעו וכו' שהוא מקיף לשמאל · ע"ש שמה"ד שולט עליו שהוא צד שמאלי ולזה אומרים לו השוכן בבית זה שהוא מדת הרחמים ינחמך וכן במנודה כי המנודה לבריות הוא מנודה לשמים ומה"ד שולט עליו השוכן בבית הזה שהוא מדת רחמים יתן כו' ויקרבוך ונוח לבריות נוח לשמים וק"ל :

המזבח פרק שלישי

משנה ד [דף לו ע"א] **מתני'** לא היו סדין אותה בכפים של ברזל[א] שמא יגע ויפסל שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיניף המקצר על המאריך :

בכפים של ברזל · כפות של בנאים שרגילים לסוד בה (ר"ע מברטנורה) :

פתחו של היכל פרק רביעי

משנה ב [שם ע"ב] [**מתני'** וב' פשפשים[ב] היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס אדם בו מעולם ועליו הוא מפורש ע"י יחזקאל שנאמר (יחזקאל מד) ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס להתא ומהתא להיכל ר' יהודה אומר בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין שני השערים ופתח את החיצונות מבפנים ואת הפנימיות מבחוץ] :

כתב הר"ש לשער הגדול· ההיכל : פשפש · פנשטרנו"ן : נטל · הכהן את המפתח בשחרית ופתח את הפשפש שבצפון השער הגדול ונכנס להתא לא' מן התאים שבזוית צפונית מזרחית של היכל הוא האחרון שבשורה והיה מקצת חללו כנגד עובי כותל היכל חקקו כותלו של היכל כנגד התא ועשו פתח בתא שיכנס ממנו לעובי כותל ההיכל עד שמגיע לפשפש הצפוני שאצל שער הגדול הרי שיכול ליכנס מפשפש להתא ועוד עשו לו פתח לאותו התא כנגד חלל ההיכל ונכנס מהתא להיכל ופותח שם דלתות פנימיות של היכל ושוב דלתות חיצוניות שלו וזו לרבנן דלקמן שה' פתחים היו לאותו התא אחד לפשפש ואחד להיכל ולר' יהודה לא היה צריך התא לב' פתחים הללו שהרי מפשפש היה נכנס בעובי כותל היכל ומהלך בעוביו לצד הדרום עד שעומד בין ב' זוגות שערים שבשער הגדול ופתח חיצונות מבפנים ממקום העובי שהוא עומד שם ופנימיות של צד היכל פותח מבחוץ מקום רגליו קרי חוץ כלפי הפנימיות ר' יהודה לא בעי להאי תא אלא ג' פתחים כשיעור לחביריו אלא אחד מהם למסיבה כמפורש להלן ואף בבנין יחזקאל ה' אמות מוכח לפני התא האחרון מכוון חללו כנגד עובי כותלי של היכל לפי החשבון ואפשר להעמיד לו ב' פתחים אחד לפשפש ואחד להיכל בדברי הימים וה' פתחים לו עכ"ל :

מהרש"א כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור כו' · פרש"י בספר יחזקאל בא בו לעתיד לבא עכ"ל אבל ה"ל ליכתוב יבא בו שהוא לשון עתיד גם והיה סגור סיפא דקרא הוא מיותר דכבר כתיב ברישא דקרא סגור יהיה לא יפתח וגו' וכ"ל

שני מדות

שעל מקדש ב' נאמר שאמר שיהיה סגור ולא יבא בו איש כי השער זה קדוש שה' אלהי ישראל בא בו במקדש שני גם אם יהיה סגור יהיה ביאת השכינה דרך שם וק"ל :

משנה ז [דף לז ע"א] **מתני'** ההיכל צר מלאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנא' (ישעיה כט) הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר לאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו :

צר מאחוריו · לצד מערב : ורחב מלפניו · לצד מזרח ולא נתפרש לי היאך שהרי מאה על מאה היה בשוה · מפי' ר"ע מברטנורה :

מהרש"א ההיכל צר מאחוריו כו' שנאמר הוי אריאל אריאל וגו' · פתח מאחוריו ממקום קדוש יותר שהוא קדשי קדשים ועניינו כמ"ש שתחלת ממשלת שלמה שבנה המקדש הוא היה במעלה עליונה כממשלת הלבנה במלואה ט"ו דורות מאברהם עד שלמה ומכאן ואילך נפחתה מלכותו כלבנה זו עד ט"ו דורות בימי צדקיהו וזהו הרמז שהיה רחב מלפניו בתחלת בנינו בימי שלמה והיה נפחת והולך עד שהיה צר מאחוריו ונשאר ממנו מעט בסופו בכותל מערבי ומייתי שנאמר הוי אריאל אריאל בלשון כפול שקרא הוי על חורבן ב' מקדשות ע"י מזל אריה כמ"ש זה באגדת פרק הניזקין ומסיים קרית חנה דוד שבימי דוד לא היתה ירושלים אלא חנייה בעלמא עד שלמה שבנה הבית כמ"ש במגילה אל המנוחה וגו' זו ירושלים וק"ל :

כל העזרה פרק חמישי

משנה ד [שם ע"ב] **לשכת** הגזית שם היתה [א]סנהדרין גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה וכהן שנמצא בו פסול לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא והולך לו ושלא נמצא בו פסול לובש לבנים ומתעטף לבנים נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים ויום טוב היו עושין שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן וכך היו אומרים ברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן וברוך הוא שבחר באהרן ובבניו לעמוד לשרת לפני ה' בבית קדשי הקדשים :

מהרש"א סנהדרין גדולה של ישראל יושבת בה כו' · נקט הכא טפי של ישראל שלא יהיה בתוכם כהנים שאפשר שהם נוגעים בדבר כיון שדנין את הכהונה וקאמר שנמצא בו פסול לובש שחורים כו' אם נמצא בו פסול שנשא אשה שאינה הוגנת לו ואסורה לובש שחורים על עונו כההיא דילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים גם אם נמצא בו פסול מצד אבותיו וכגון שהוא חלל ילבש שחורים ע"ש שנאמר ביהושע כהן גדול והוא לבוש בגדים צואים לפי שבניו נשאו להם נשים שאינן הגונות לכהונה כת"י שם ובהפך זה מי שלא נמצא בו פסול לובש בגדים לבנים על כוונה זו גם רמז שהיה ראוי להיות כהן שלובש בגדי לבן ואומרים ברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא בו פסול בזרעו כו' להיות כהן הדיוט וברוך שבחר באהרן ובניו שהם נבחרים ביותר גם מתוך הכהנים להיות נכנסים לשרת בבית קדשי קדשים ביום הכפורים והיינו אהרן ובניו כמ"ש והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו' אם בנו ראוי בנו קודם להיות כהן גדול וק"ל :

הדרן עלך כל העזרה וסליקא לה מסכת מדות

מסכת קנים פרק שלישי

משנה אחרונה[דף כה ע"א] [**א"ר יהושע** · זה הוא שאמרו כשהוא חי קולו אחד · וכשהוא מת קולו שבעה · כיצד קולו שבעה · שתי קרניו לשתי חצוצרות · שתי שוקיו לשני חלילין · עורו לתוף · מעיו לנבלים · בני מעיו לכנורות · ויש אומרים .

עיון יעקב

שהוא מקיף מימין לשמאל · עי' במהרש"א ועי"ל ע"ש דכתיב ארך ימים בימינה ולעולם תהא שמאל דוחה שישוב בתשובה וידחה היצר הרע :

ההיכל צר מאחוריו כארי · לרמוז שיעלה מבהמ"ק כדכתיב את מקדשי יראו וכתיב אריה שאג מי לא יירא והקב"ה כאריה משיל ועיין בחולין דף נ"ט :

ר"ס

אמר הבונה דומה לארי · משיל אימה רחב מלפניו ואח"כ צר לאחוריו כן היה כניסת ההיכל רחב לפניו וצר לאחריו ע"ד אומרו ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך :

המתורגמן . א) מאן האט ניכט געקאלכט מיט איין געצייג פון אייזען . ב) קליינע טהארען . **יד יוסף** א תוספתא חגיגה פ"ב ותוספתא סנהדרין פ"ז :

אף צמרו לתכלת] · א"ר"ש בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כל זמן שמזקינים דעתן מיטרפת[א] עליהן שנאמר (איוב יב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח אבל זקני תורה (נ"א תלמידי חכמים) אינן כן אלא כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת[ב] עליהם שנאמר (שם) בישישים חכמה וארך ימים תבונה :

כתב הרמב"ם ז"ל · נסמכה משנה זו למה שכתוב בהלכה אחרונה א"ר יהושע זהו שאמרו בכבש כשהוא חי קולו אחד וכשהוא מת קולו ז' כיצד קולו ז' שתי קרניו ב' חצוצרות ב' שוקיו ב' חלילין עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות · וי"א אף צמרו לתכלת ע"כ · והרי (כשנפטר) [כשנפסד] הכבש נתרבו בו התועלות א"ר שמעון בן עקשיא כדומה לזה ג"כ כגון ת"ח שבשעה שהם מפסידים ונחלשים ויפסוד גופם תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלימות שנאמר בישישים חכמה וארך ימים תבונה :

רבינו עובדיה מברטנורה: אמר רבי יהושע זהו שאמרו כו' · כשם שהכבש כשהוא חי אין יוצא ממנו אלא קול אחד וכשהוא מת שהיה ראוי שיפסוק קולו יוצאים ממנו ז' קולות כדמפרש ואזיל · ה"נ כשנדרה תחלה קודם שהביאה כלום לא היתה צריכה אלא קן לנדרה וקן לחובתה ולאחר שקבעה נדרה והביאה נדרה וחובתה לפי שאינה יודעת מה קבעה ואין יודע הכהן מה הקריב · צריכה להביא ד' פרידות לנדרה וד' לחובתה כדאמרן : קרניו לחצוצרות · לשופרות דקרינן לשופרא חצוצרות : אף צמרו · לעשות ממנו תכלת · עושים מצמרו מעיל שכולו תכלת ועל שוליו פעמונים שמשמיעים קול ות"ק תכלת לא קא חשיב לפי שאין התכלת משמיע קול אלא הפעמונים שעל שוליו סביב :

מהרש"א כשהוא חי קולו אחד וכשמת קולו ז' כו' · ענינו מלינו הקולות ז' כדאמרינן בברכות דשבת ז' ברכות ע"ש ז' קולות שנאמר בהבו לה' בני אלים ויפורש שם גם בערכין אמרו כלי שיר מקדש בז' נימין כמפורש שם ושאמר וי"א אף צמרו לעשות תכלת היינו נמי לענין קול כמ"ש המפרשים רמז על קול שולי המעיל שהיה תכלת והוא קול שמיני שיהיה לימות המשיח כמפורש שם בערכין וסמך לזה בדומיא דהכא זקני תורה כ"ז שמזקינים וטעין למות מוסיפין תבונה בז' חכמות בדבור בהם כמ"ש וארך ימים תבונה אבל בזקני ע"ה טעם זקנים יקח דאפילו אותו דבור וקול אחד שלהם יתמעט בזקנותם ופי' הפסוק לנאמנים בעצמם שהיו סומכין לכוון דיבורם מסיר להם השפה שהקב"ה נוטל מהם בזקנותם שלא ידברו עוד דבריהם בטעם ובמכוון וק"ל : הדרן עלך מסכת קנים

מסכת כלים פרק ראשון

משנה ו [דף ו ע"א] **עשר** קדושות הן ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ומה היא קדושתה שמביאין ממנה העומר וכו' :

יד יוסף א שבת קנג ע"א ע"ש : ב ב"ב פט ע"ב :

הרי"ף

במהרש"א לנאמנים בעצמם · נראה דדריש נאמנים מלשון נאום דהיינו שאין להם חכמה אלא דברים :

מהרש"א פ"א משנה ו' עשר קדושות הן וכו' משום דלעיל קתני י' טומאות הפורשות מן האדם קתני נמי י' קדושות כמ"ש זה לעומת זה עשה אלהים וכמו שהם למטה בעולם התחתון כן עשר קדושות בעולם המלאכים וכן בעולם האמצעי לדעת קצת התוכנים והבן זה וק"ל :

פרק שבעה עשר

משנה טז [דף כז ע"א] **קנה** מאזנים והמחק[ג] שיש בהן בית קבול מתכת והאסל שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול מים ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית [הרי אלו טמאין] ועל כולן ב"א"ר יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר :

בסוף [פרק ל' משנה ב'] : אספקלריא טהורה וכו' · כתב הרמב"ם ז"ל האספקלריא הוא המכסה אשר יעשה לראות מאחוריו והוא אצלי מלה מורכבת ספק ראיה וזה שיראה אחורי המכסה שהוא מזכוכית (דבר) [או מדבר] ספיריי לא יראה במקומו האמתי כמו שהתבאר בחכמת המביטים וכן לא (יעידו) [יראה] על שיעורו האמיתי ויקראו החכמים המכסה הבהיר מאד אשר לא יסתור דבר מאחוריו האספקלריא המאירה ואמרו על [צד] המשל בהשגת משה רבינו ע"ה לאלהות שהוא השיג הבורא יתעלה תכלית מה שאפשר האדם באשר הוא בחמר ההשגה שישיגהו כמ"ש יתברך מזה כי לא יראני האדם וחי לפי מה שהתבאר בפרקי אבות ואמרו כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה אבל משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וכבר יצאנו מכוונת הלכה אבל ביארנו ענין זה עכ"ל : הדרן עלך מסכת כלים

מסכת נגעים פרק שנים עשר

משנה ה (דף פ ע"א] **כיצד** ראיית הבית (ויקרא יד) ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית אפי' תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע (שם) וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית [ואח"כ יבא הכהן לראות את הבית אפי' חבילי עצים ואפי' חבילי קנים דברי ר"י ר"ש אומר עסק הוא לפנוי] אמר ר"מ וכי מה מטמא לו אם תאמר כלי

עיון יעקב

ר"ש בן עקביא אומר זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מיטרפת עליהם · בשבת דף קנ"ב איתא כה"ג ממש משמיה דר' ישמעאל ב"ר יוסי אלא דשם מהפך הסדר לומר תחלה זקני ת"ח כו' כסדר הקרא דכתיב תחלה בישישים חכמה אבל כאן שהוא סיום מסכתא רצה לסיים בדבר טוב מהפך הסדר ועפ"ז אמרתי כוונת המדרש כל שאין בו דעה נבילה טובה ממנו שהרי בהמה בחייה קולה אחד וכשמת קולה שבעה כדקתני במתניתן נמצא שהיא מעובתת משא"כ זקני ע"ה גרועי וזקני ת"ח דעתן מיתוספת וכן במיתתה הוא לטובתן כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן אחרי לכם בעוה"ז ועוב להם בעוה"ב ביום שכולו ארוך : ועל כלם אמר ר' יוחנן בן זכאי · כה"ג איתא בב"ב דף פ"ט ע"ש בחידושינו ומסיק שם דמ"מ אמרו כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם וכו' ע"ש: לא יגזור ויאמר נגע רק כנגע · הא דכתיב הכי בנגעי בתים ולא בשאר נגעים י"ל דיהא מכוער הדבר כיון שהוא גוזר ואומר שהוא נגע ממש איך יפנה אח"כ הבית אע"פ שאינו מתטמא עד שיגזור הכהן מ"מ מכוער הדבר בעיני הבריות לכך לא יחליט עד אחר שפנה כל כליו ולהכי תנן הכי במתני' גבי הדדי ועוי"ל דבאינך נגעים שמביא הדבר עצמו אל הכהן כדכתיב והובא אל הכהן ה"נ לאמר לכהן כלום רק בראות הכהן תליא מילתא אם יטהרנו או יטמאנו משא"כ כאן צריך לקרות לכהן שיבא אלו וצ"ל דלכך יבא אלו כנגע וגו' ועי"ל דנגעי בתים לא שכיח וכדאיתא בפרק בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד מ"מ למעלה הוא אומר קיר קירות וכו' לכך אפילו הוא חכם אינו בקי לגזור שהוא ודאי נגע וכל אלו התירוצים יש לרמוז בפסוק פרשת מצורע כנגע נראה לי בבית וקשה למה דוקא

עץ יוסף

זקני עם הארץ כו' · משום דעם הארץ משים עיקר מעוה"ז ומתענוגיו · ואין מאמין באמונה שלימה בהשארת הנפש ובשכר הרוחני · לכן כל מה שמזקין יותר ישאר דעתם מטורפת מחמת דאגה שנתרחק מחיי העוה"ז ומתענוגיו ונתקרב אל המות · אבל זקני התורה שמהבלים תענוגי העוה"ז ועושין עיקר מתורה ומצות שיזכה על ידם לחיים הנצחיים ולתענוגי עוה"ב ויפה שעה אחת מקורת רוח של עוה"ב מכל חיי עוה"ז ולכן כל מה שמתקרב אל החיים הנצחיים יותר ויותר דעתם מתיישבת עליהם :

קנה המאזנים · הרמאים עושין אותו חלול · ומניחין בחללו כסף חי · וכששוקלין מטין בקנה מעט והולך הכסף חי לצד הדבר הנשקל ומכביד ומכריעו : והמחוק · שמוחקין בו המדה כשהיא גדושה · ואם עושין אותה של דלעת וכיוצא בה מן הדברים הקלים הוא מיקל · ורע למוכר · ואם עושים אותה ממתכת הוא מכביד · ורע ללוקח · אבל עושין אותה של זית ושל אגוז ושל אשכרוע · והרמאי עושה המחוק של זית ושל אגוז חלול · כשהוא מוכר מכניס בו מתכת כדי שיכבוד · וכשהוא קונה מסלקו : והאסל · מוט שנושאים בו בכתף · וכשיש פועלים מרובים לאחר שקבל שכר · משים בבית קבול שבמוט את שכרו ואומר לבעל הבית לא נתת לי שכרי · וכשמחפשים אותו אין נותנין לב לחפש שם : וקנה של עני · שיש בו בית קבול מים ושותה מהן · וכששואלין אותו אם טעם כלום אומר אני מתענה היום · ורבותי פירשו בית קבול מים בית קבול משקין · וכשסורח אצל בעל הבית בבית הבד גונב בו מן השמן : מקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגליות · ועושין כן כדי לגנוב בו את המכס : אוי לי אם אומר · שמא ילמדו ממני בני אדם לרמות : ואוי לי אם לא אומר · שמא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו · ומתוך כך יבואו לרמות יותר · ולמה אמרם משום דכתיב (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם · ופירושו כי ישרים דרכי ה' דברי תורה · צדיקים ילכו בם יזהרו בם שלא לרמות הבריות · ופושעים יכשלו בם ילמדו לרמות (הרשב"ם פ"ה דב"ב דף פט) :

אפילו חבילי עצים · שאינן בכלל טומאה צריך לפנות · והא דכתיב ולא יטמא כל אשר בבית · דמשמע דאטומאה קפיד רחמנא · סבירא ליה לרבי יהודה דמלתא באנפי נפשה היא לאשמועינן דכלים דהוו מעיקרא נמי מיטמו אי שביק להו : עסק זה לפנוי · בתמיה וכי להעסיקו לפנות את הבית הוצרך הכתוב שאתה מזקיקו לפנות דברים שאין מקבלין טומאה · על כרחך לא בא הכתוב לדרוש אלא כמו שדורש רבי מאיר שהתורה

עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והם טהורים על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו ואם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב אם [כך] על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו אם כך על של רשע קל וחומר על של צדיק:

כתב הרמב"ם ז"ל כבר ידעת שכלי חרס אין להם טהרה במקוה וזכר מכלי חרס אותם שהם פחות בדמים פך השמן וטפיו כלי קטן מאד לא יצא ממנו דבר כי אם טיף טיף · והרא"ש ז"ל כתב תפיו מקום אפייה כההיא דפרק כילד מברכין דיתיב אבי תפי תנור וכירים של חרס עכ"ל: ואמר אח"כ אם על של רשע כך · על הפרש אשר אומר אותו שראיית הצרעת הנזכר בתורה שהוא עונש בעבור לה"ר כי יפרד מן האנשים וירחיקו אותו מהיזק לשונו ויתחיל בביתו ואם חזר בו מוטב [ואם לאו יבוא במלעות והוא אמרו בכל מלאכת עור חזר בו מוטב] ואם לאו יבא בבגד ואם לא חזר בו עדיין יבא לגופו ועל עור בשרו וזה על דרך המוסר והתוכחות הלא תראה שהם דברים בלתי טבעיים ואינם חלאים טבעיים בשום פנים לפי שהבגדים והבתים הם חומר שלא יקרה בהן צרעת אלא בקריאת התורה על הדמיון שזכרנו וכן נגעי אדם תראה שישים הנתקים והוא חולי הנקרא חולי השועל ויטהר הצרעת כאשר הפך כולו לבן והוא תכלית הצרעת והיותר גדולה והיותר חזקה ואמנם הם עניים תוריים לפי מה שזכרנו ולזה הפרש נקרא רשע:

מהרש"א בנגע נראה לי בבית אפילו ת"ח וכו' לא יגזור וכו' · רש"י בחומש הביא זה הדרש וכתב הרא"ם שלקחו מת"כ ונעלם ממנו שהוא משנה שלימה כאן · ועוד כתב הרא"ם ולא ידעתי טעם בזה וכו' דמאי נ"מ בין שיאמר אותו בלשון ודאי או בלשון ספק וכו' דאין הנגע טמא עד שיאמר הכהן טמא הוא אבל שמעתי כו' אלא מפני דרך ארץ שלא יאמר אדם ודאי אלא ספק וז"ש חז"ל למד לשונך לומר איני יודע עכ"ל ואני אומר הטעם הוא פשוט מזה הטעם בעצמו כיון דהדבר תלוי בכהן ושמא לא יראה בעיניו נגע טמא ויתבדה בעל הבית בדבריו גם שלא יפתח פיו לשטן דאפשר שישתנה לסימן טהרה קודם ראיית הכהן ודו"ק: א"ת כלי עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן וכו' · ופרש"י בחומש הוסיף לומר אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו וכו' ע"ש ויש לדקדק דא"כ בכלי חרסו נמי ישתמש בהם בימי טומאתו ואפשר דאסור להשהות כלי חרס טמא בביתו דשמא ישתמש בהן בטהרה וק"ל: אם כך על של רשע ק"ו וכו' · מפי' הרמב"ם שהצרעת בא על לה"ר וכו' ע"ש אבל

הכא דמיירי בנגעי בתים לא מן השם הזה בא הצרעת אלא בשביל גזל וצרת עין כדאמרינן בפרק יש בערכין אמקרא זה על הגזל ופנו את הבית הוא כונס ממון שאינו שלו וכו' ועל צרת עין דכתיב ובא אשר לו הבית מי שמיוחד ביתו לו ולא לאחרים ודו"ק:

משנה ו (ויקרא יד) **וצוה הכהן וחלצו את האבנים וגו' והשליכו אתהן וגו' ולקחו אבנים אחרות וגו' ועפר אחר יקח וטח את הבית** · [שם ע"ב] **מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו שניהם חולצין שניהם קוצעים שניהם מביאים את האבנים אבל הוא לבדו מביא את העפר שנאמר** (שם) **ועפר אחר יקח וטח את הבית ואין חבירו מטפל עמו בטיחה:**

אמר וחלצו את האבנים ולקחו והביאו לשון רבים שהוא בעה"ב המנוגע ואחר כאשר היה הכותל משותף בין שני בתים והוא אמרו בכאן אוי לרשע ואוי לשכנו אבל בטיחה כתב וטח את הבית בלשון יחיד דיו לשותף שסייע אותו בהכנת התקון אולם בהבאת העפר ולעשות טיחה יבא בעה"ב בלבד והוא יתקן מעוותו ולא חששו המפרשים לזכור מה טעם וטח את הבית הוא לבדו להיותו מבואר מעלמו והוא כי אבני הכותל מגיעות מעבר אל עבר ר"ל שהן עושות מחילה לביתו ולבית שכנו וגם השכן צריך אליהן על כן צוה שישתתפו שניהם בהסרת המנוגעות והבאת אחרות ואולם הטיחה שאינה כי אם לצד בית המנוגע לבדו אין ראוי שישתתף שכנו עמו בזאת המלאכה ואפשר שירמוז כי החוטא צריך לקנות לב חדש ורוח חדשה דמיון וטח את הבית מה שאין צורך בו לשכנו:

מהרש"א אוי לרשע אוי לשכנו שניהם חולצים וכו' · מדכתיב בלשון רבים וחלצו וגו' ולקחו אבנים אחרות והביאו וגו' דרשו ששכנו המשותף עמו במחילה יהיה עמו בחלילת אבנים ובחזרתן לשם אבל בטיחה יעסוק הוא עצמו כדכתיב בלשון יחיד ועפר אחר יקח וטח · וק"ק דמאי רבותיה דהא השכן נמי מצדו צריך לטוח ואפשר דהטיחה גם מצד שכנו מוטל על בית המנוגע · גם יש לעיין גבי אם פשה הנגע שכל הבית טמא אמאי כתיב בלשון יחיד ונתץ הבית וגו' והוציא וגו' דביותר יש שם אוי לרשע אוי לשכנו שכל המחילה שמצד בית המנוגע נפרצה לשכנו וק"ל:

הדרן עלך מסכת נגעים

עיון יעקב

בנגעי בתים צ"ל כן ע"ז קאמר וצוה הכהן ופנו את הבית וגו' ועוד ואחרי כן יבוא הכהן וגו' ועוד והנה הנגע בקירות הבית וק"ל: **ואם** כך על של רשע · מטעם יכין רשע וילבש צדיק ומהאי טעמא ממון של מסור אסור לאבדו קל וחומר על של צדיק עצמו: **ואין** חבירו מטפל עמו בטיחה · כדי להראות שהוא לא נענש בעון עצמו אלא בשביל אוי לרשע ואוי לשכנו וכן לסיפך **טוב** לצדיק טוב לשכנו:

סליק מסכת נגעים

עין יוסף

שהתורה חסה על ממונם של ישראל: מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו · שאם כותל מפסיק בין שני בתים ונראה נגע בכותל לצד בית זה · בעל הבית אחר צריך להטפל עמו דכתיב ושפכו את העפר אשר הקצו · דהקצו לשון רבים · ולזה שהנגע לצד ביתו קורא רשע שהנגעים באים על לשון הרע:

קבלה מיניה רב שמואל בר יצחק בחולין שנעשו על טהרת קודש ולא בחולין שנעשו על טהרת תרומה · מכאן יתיישב מה שנתקשו התוס' בפ"ק דר"ה גם הרא"ם בההיא דפרק הפועלים כתיב לושי ועשי עוגות וכתיב ויקח חמאה וגו' ואילו לחם לא אייתי אברהם אבינו אוכל חוליו בטהרה היה ושרה אמנו פרסה נדה אותו יום ולפי סדר הכתובים אם נטמא הלחם קודם הבשורה ע"י שפרסה נדה איך צחקה אח"כ חדל להיות לשרה אורח כנשים ואחרי בלותי וגו' דהיכא למימר דודאי אחר הבשורה פרסה נדה אלא שהמלאכים ידעו שבאותו יום תפרוס נדה והגידו כן לאברהם ולכך לא אכלו מן הלחם שנטמא למפרע במעת לעת שבנדה ואף על גב דזקנה דיה שעתה כיון שחזרה לנערותיה אין לה דין זקנה והוא שדקדק רש"י לפרש שם כמ"ש הרא"ם דאכל חולין בטהרה שנעשו על טהרת קודש דבנעשו על טהרת תרומה אינו מטמא במעת לעת שבנדה כדמסיק הכא קבלה מיניה רב שמואל כו' ודו"ק: ג' חדשים כו' שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגו' · מתוך הסוגיא משמע דג' חדשים שלמים וכ"כ הפוסקים וא"כ זכר לדבר כמשלש חדשים נ"כ שלמים משמע ביולדת לט' ואינו מסתפק אלא בילדה לז' שמא ניכר עובר לשליש ימיה וכו' כפירוש רש"י הכא ובחומש שפירש רש"י כמשלש חדשים רובו של ראשון ושל אחרון וכו' והוא

מסכת נדה פרק ראשון

דף ו ע"ב [**קבלה** מיניה רב שמואל בר יצחק בחולין שנעשו על טהרות קדש ולא בחולין שנעשו על טהרת תרומה]: דף ח ע"ב **כמה** הכרת העובר סומכוס אומר משום ר"מ ג' חדשים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר

עיון יעקב

קבליה מיניה רב שמואל בר יצחק בחולין שנעשה עט"ק · עיין במהרש"א שכתב היכא למימר אחר הבשורה פרסה נדה אלא שהמלאכים ידעו שאותו יום תפרוס נדה לכך לא אכלו מן הלחם שנטמא למפרע מעת לעת שבנדה עש"ב ועיקר הקושיא אינו מתורץ דמ"מ לא ה"ל לשרה לצחק כיון שידעה דמה"ט לא הביאה הלחם לפי שתחזור לימי נעוריה לוסתן ויותר י"ל דעיקר שחוק שרה היתה שאמרה ואדוני זקן אבל בעצמה לא שחקה כיון שפרסה נדה וזה שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן תלתה השחוק בו רק הקב"ה שינה בדבר השלום: **שלשה** חדשים כו' עיין בכ"ר דיש פלוגתא דתנאי דלר' מאיר בעינן ג' חדשים שלימים

חדושים

בחולין שנעשו על טהרת קודש. ומדי דברי בו זכור אזכרנו מלתא אלגיסייהו יקירא השאלה כענין אשר שאל דודי פארי והודי הרב מהור"ר יאסקי זצ"ל והובא במגן אברהם בהלכות שבת סימן ר"פ וז"ל כתב הגאון בספר ברכת הזבח שאלני הרב מהור"ר יאסקי יצ"ו אב"ד דק"ק וואדיסלאב מצינו להכמים הראשונים שהיו אוכלין חוליהן על טהרת הקודש ומה היו אוכלין בשבת דע"כ היו טבולי יום אחר התשמיש והסורים לאכול מה שנעשו עט"ק דטבול יום הוא שני ולפי מ"ש לק"מ דלא מצינו שליש בחולין שנעשו עט"ק וכו' עכ"ל ברכת הזבח וכתב מגן אברהם ולא הבינותי דבריו דהא בחולין שנעשו על

דילדה לשבעה: שמא ניכר עוברה לשליש ימיה דהיינו ב' חדשים ושליש*: מ"ט דר"מ · כלומר מנ"ל לר"מ דדם נעכר ונעשה חלב: טהור מטמא · חלב מדם: לא אחד · בתמיה כלומר יחידו של עולם: ורבנן א"ר יוחנן · כלומר ורבנן דפליגי עליה דר"מ האי קרא מאי עבדי ליה לכדר' יוחנן וכו': אמרתי אחכמה · בטעם זה למה מזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא והיא רחוקה ממני:

[הגה' תוס']

המרבה לבדוק · שבודקת תמיד שמא ראתה: [בנשים משובחת · שמתוך כך לא אתי לידי ספק טומאה ובעלה לא אתי לידי איסורא]: ובאנשים · שבודק עצמו תדיר באמתו שמא יצא ממנו קרי: תקצץ · שמתחמם ומרגיש כשממשמש באמה ומוציא שכבת זרע לבטלה: הרגשה · שמזדעזעין אבריו כשמתחמם ורואה קרי: אנשים · משובחת דקתני קאי אמרבה אבל אתקצץ דבאנשים אפילו חדא זימנא: כאילו מביא מבול לעולם · שעבירה זו היתה בידם דכתיב (בראשית ו) כי השחית כל בשר ואמרינן ברותחין קלקלו: ניצוצות כתזין · שאינו אוחז ואינו מטיל למרחוק: כרות שפכה · סרים אין מימי רגליו עושין

ע"פ ב"ר גם מה שפי' רש"י בתומם דתמר לז' הולידה ע"פ ב"ר הוא דמתוך שמעתין מפירוש רש"י משמע דאינו מסתפק אלא ביולדת לז' וזכר הוה האי קרא מיהא ליולדת [לט'] והרא"ס כדחק לקיים כ"ז ע"פ ב"ר ואין להאריך ודו"ק: דם נעכר ונעשה חלב וכו' מ"ט דר"מ דכתיב מי יתן טהור מטמא גו' · עי' פרש"י משום דהיה לבעל דין לחלוק שב' רשויות הם ח"ו שברא אלו שני הפכיים ממש טהור וטמא וכדעת המין ההוא מי שברא אור לא ברא חושך וכו' קאמר אם כדעת המין מי הוא שיתן הטהור מן הטמא גופיה דהיינו חלב טהור מדם טמא אי לא אחד הוא שברא שניהם וכן יש לפרש באדם הנוצר משכבת זרע ודמי הנדה ומסיים והיינו דאמר שלמה אחכמה וגו' לכאורה אכל הני דנקט קאמר שיתן טהור מטמא אבל רש"י פירשו אמזה ואנוגע ואפשר דמשמע ליה דדרים ליה אפרה אדומה מדכתיב אחכמה בה' הנקבה דהוה מלי למכתב אחכם ורחוקים ממני אבל לשון נקבה רומז על הפרה שאחכם בה והיא רחוקה ממני וק"ל: כאילו מביא מבול וכו' · כפי' רש"י דהיינו ממש כמעשיהם שהוציאו זרעם לבטלה שהשחיתו דרכם לשאינו מינם כדאמרינן פ' חלק[א] מלמד שהרביעו בהמה על חיה כו' והכל על האדם שאין מולידין זה מזה ואמרינן שם מימי מבול קשים

לדבר שנא' (בראשית לח) ויהי כמשלש חדשים וגו' זכר לדבר קרא כתיב וראיה גדולה היא משום דאיכא דילדה לט' ואיכא דילדה לשבעה:

א דף ט ע"א [תניא דם נעכר[א] ונעשה חלב דברי ר"מ ר"י אומר אבריה מתפרקין[ב] ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש] א"ר אילעאי מ"ט דר"מ דכתיב (איוב יד) מי יתן טהור מטמא לא אחד ורבנן א"ר יוחנן זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו טהור ור' אלעזר אומר[א] אלו מי הנדה שהמזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא והיינו דאמר שלמה (קהלת ז) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני:

כל היד פרק שני

ב דף יג ע"א משנה כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ: גמ' מאי שנא נשים ומאי שנא אנשים נשים דלאו בנות הרגשה[ג] נינהו משובחות אנשים דבני הרגשה נינהו תקצץ אי הכי מאי איריא מרבה כי לא מרבה נמי כי קתני מרבה אנשים:

ג שם תניא רבי אליעזר אומר [ב]כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר' אליעזר והלא ניצוצות נתזין[ד] על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים אמר להו מוטב שיוציא לעז על בניו שהם ממזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום:

ד שם תניא אידך אמר להן ר' אליעזר לחכמים אפשר יעמוד אדם במקום גבוה וישתין או ישתין בעפר תיחוח[ה] ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום הי אמר להו ברישא אילימא קמייתא אמר להו ברישא

חדושים

על טהרת תרומה מודה הרמב"ם דעושה שלישי וא"כ היאך היו עושים הכהנים שאכלו על טהרת תרומה וכו' ועי"ל דאכלו פת שלא הוכשר כו' עכ"ל ע"ש אבל כל זה אינו מובן לי כי עיקר השאלה של דודי הרב ז"ל היה שלא טבולי יום נינהו והם אסורין לאכול מה שנעשו עט"ק או עט"ת ר"ל ניזל בתר טעמא מפני מה קיבל עליו לאכול בטהרת קודש משום דכל הרוצה להרגיל עצמו בטהרת קדשים שאם יאכל שלמים או תודה יהא בקי בשמירתן כדאיתא ברש"י בריש חולין וכן כהן שרוצה להרגיל עצמו שיהיה נזהר בטהרת תרומה קבל עליו לאכול בטהרת תרומה לפ"ז בכל מה שהיו נזהרים בקדושה ובתרומה כך הם נזהרים בחוליהן שנעשו עט"ק ועט"ת וטבול יום הלא כהם שאסור בקודש ובתרומה כדאיתא ביבמות (דף ע"ה) ועיין בשפתי חכמים דפירש על רש"י בחומש בפסוק לא תגעו וגו' שנעלם ממנו הגמ' דיבמות דנפקא לן בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל כו' ע"ש כך הוא אסור בחולין שנעשו עט"ק ועט"ת א"כ שאלת החכם הכ"ל במקומה עומדת היאך היו טבולי יום רשאין לאכול בטומאת הגוף כדאיתא שם ברש"י דאף לאחר ביאת השמש קראו טמא דכתיב במים יובא וטמא עד הערב ע"ש · ואפשר נראה לתרץ לפענ"ד שאכלו פחות מכשיעור כדאיתא בתוספות חולין (דף ל"ד ע"ב) בד"ה והשלישי נאכל בנזיד הדמע וכו' מה שכתבו התם ונראה לפרש כפי' קמא דאיירי בחולין שנעשו על טהרת תרומה כו' ולא חיישינן אי אכיל ליה בפסול הגוף אע"ג דחצי שיעור אסור מן התורה הכא דפסול הגוף דרבנן לא החמירו כו' וכן איתא בר"ש וברמב"ם פי' המשניות פרק שני דטהרות משנה ג' ד' ע"ש וק"ל · ומ"ש הגאון בעל מגן אברהם על דברי ברכת הזבח ולא הבינותי דבריו דהא בחולין שנעשו על טהרת תרומה מודה הרמב"ם דעושה שלישי וא"כ היאך היו עושים הכהנים שאכלו על טהרת תרומה עכ"ל אבל לפי ראות עיני וקט שכלי לא עיין מה שכתבו תוספות בריש נדה (דף ז ע"א) בד"ה והאי טבול יום כו' דמשמע משם דיש חילוק בין שלישי דאתי מטומאה שנגע בחולין שנעשו על טהרת תרומה אבל שני דטבול יום קיל טפי שאין פוסל בחולין שנעשו על טהרת תרומה ע"ש וק"ל:

עיון יעקב

שלישים ואידך פליג דרובו של ראשון ואחרון ואמצעי שלם וכפירש"י בחומש והפוסקים חששו בי"ד לחומרא דלא חשבינן לה בחזקה מסולקת דמים אלא אחר ג' חדשים שלימים ועיין במהרש"א ועיין בפ"ק דסוטה דף י"ב ע"ב: מי יתן טהור מטמא לא אחד · לפי מה שכתבתי בתשובתי שבות יעקב סימן ל"א הטעם דבעינן הזאת שלישי ושביעי שמעתי מבני הרב הדרשן מוהר"ש ז"ל שאמר שזה כוונת הקרא מי יתן טהור מטמא לא אחד רק דבעינן שתי הזאות דאולי היה המת צדיק ונטמא בהזאה ראשונה לכך בעינן הזאה שנית ואפילו אם היה רשע אינו נטהר בהזאה ראשונה ועיין שם בתשובה:

ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום · לפי שעיקר העבירה היא דקא מגרם יצה"ר אנפשיה כדאמר רב בסמוך ולזה יש תקנה כמ"ש הרמב"ם פרק כ"א מהל' איסורי ביאה והובא בא"ה סימן כ"ג אם יבא לו הרהור ישיא לבו מדברי הבאי לד"ת שהיא אילת

עץ יוסף

א זכר לדבר קרא כתיב וראיה גדולה היא · וקשה מאי פריך ראיה גדולה היא דלמא להכי חשיב זכר לבד משום דאפשר לומר רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם כדמשמע מלשון כמשלש וכדאיתא בב"ר פרשה פ"ה · ויש לומר דלא שייך למימר כהאי לישנא אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר אלא היכי דליכא לא סתירה ולא ראיה אלא סמך בעלמא · אבל הכא אי דייקינן לישנא דכמשלש ליכא סמך לדבר דאדרבה איכא אף סתירה · אלא ע"כ האי תנא לא דייק כלל הך לישנא · דס"ל דאי הוי כתיב כשלש חדשים ה"א ג' חדשים כסדרן מחדשי הלבנה לכן כתב כמשלש חדשים להורות דמיירי בחדשי עבורה ולא בחדשים ממש חדשי הלבנה · וממילא לשיטתיה אדרבה איכא אף ראיה גמורה לדבר · ולכך משני דלא קאמר האי לישנא אלא משום עיבור ז' דבהא ליכא לא ראיה ולא סתירה אלא סמך בעלמא הוא דליכא למסתימות הכתוב משמע דשוים הם ומ"מ משמע דהך סוגיא דהתם לא אתי כמ"ד בב"ר דבעת לידתה משמע חסרים והיינו לז' כדפרש"י בסדר תולדות · דא"כ אדרבה ראיה גמורה איכא מהכא לעבור ז' ואמאי קאמר אע"פ שאין ראיה לדבר · אלא ודאי לא ס"ל הך דרשה:

וימת

המתורגמן. א) דאס בלוט ווירד טריב. ב) שיידען זיך פאן איינאנדער, ג) פיהלען. ד) טראפפען שפריטצען. ה) וויכע ערד.

מהרש"א

[א] ד"ה כאלו פ' חלק (סנהדרין קח ע"א):

יד יוסף

א יומא יד ע"א:
ב שבת מא ע"א
לקמן מג ע"א:

חדושי גאונים

תניא נמי הכי דם נעכר ונעשה חלב דברי ר' מאיר וכו' מ"ט דר"מ דכתיב מי יתן טהור מטמא לא אחד · אפשר לרמוז כי תיבות לא אחד ר"ת לסוף את אשה חלב דם · ובפסוק אפשר דרך לאות ונקדים דאמרו פ' הפועלים דספק אם בהרת קדמה לשער לבן הקב"ה אמר טהור ומתיבתא אמרי טמא מאן נוכח רבה בר נחמני בשעת פטירתו אמר טהור טהור וצריך לדעת אמאי אמר טהור תרי זמני גם הרמב"ם פרק ב' דטומאת צרעת פסק ספקו טמא · והוא פלא דפסק נגד הקב"ה ח"ו ונגד רבה בר נחמני שהיה יחיד בנגעים כמו שאמרו שם ויש מתרצים דרבה בר נחמני סברתו היא שהוא טמא אך מדרך המוסר שלא לומר נגד הקב"ה ח"ו עשה שמלאה ואמר ב' פעמים טהור על דרך אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט להכי אמר טהור טהור תרי זמני לומר שסברתו הוא שהוא טמא ומפני הכה לא אמר בפירוש אך אמר תרי זמני טהור שיובן שהוא טמא ומשום הכי פסק הרמב"ם ז"ל שהוא טמא כרבה בר נחמני עד כאן דבריהם ז"ל: וזהו שאמר מי יתן טהור מטמא פירש מי הוא זה אשר יתחכם לומר טהור בדבר שהוא טמא ויובן כוונתו · לזה אמר לא אחד כלומר יתכן זה אם לא יאמר פעם אחד טהור אלא יאמר שני פעמים טהור טהור אז מובן שרוצה לומר טמא כמו שעשה רבה בר נחמני:

[א] מהרש"א בי כנישתא · במגילה (כט ע"א): [ב] שם בד"ה ולימא במס' ב"ב (קסד ע"ב): [ג] שם ד"ה שכך · פרק החליל (סוכה נב ע"א):

יד יוסף

א ברכות לו ע"א וש"נ: ב שבת מא ע"א כתובות כז ע"א ע"ז ע ע"ב: ג שבת קד קס ע"ב:

חדושי גאונים

כיון דבעיתי לא אתי לסרהורי והכי מאי ביעתותא איכא אב"א ביעתותא דליליא ודאיגרא ואב"א ביעתותא דרביה ואי בעית אימא ביעתותא דשכינה וכו' · בזה יישבו המפרשים איך מרים הנביאה והנשים אמרו שירה נגד כל ישראל והא קיי"ל קול באשה ערוה · אמנם בהא דבוגין ניחא דהוה אימתא דשכינה ושרי דלא אתי להרהורי עכ"ד ואפשר לרמוז במאמר ש"ר פ' כג אז ישיר משה הה"ד פיה פתחה בחכמה מיום שברא הקב"ה העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר להקב"ה שירה וכו' ע"ש וצריך להבין מאי שייטי' דקרא פיה פתחה בחכמה דמייתי דמיירי באשת חיל ועפ"י האמור אפשר דהתם כתיב וייראו העם את ה' הרי אימתא דשכינה ויאמינו בה' ובמשה הרי אימתא דרביה ואיכא ביעתותא דים וגם על ידי האמנה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה וזה רמז המאמר פיה פתחה דבכה"ג דאיכא כל הני ביעתותא גם אשה יכולה לשיר בהדי גברי וליכא הרהור ורמוז כמ"ש אשיר"ה לה' אשיר"ה ר"ת אימת · שכינה · ים · רוח · הקדש · ובכי האי גוונא גם נשים יכולות לשורר בהדי גברי וז"ש ותען להם מרים להם לאנשים ובזה פרשתי פ' דבורה כמ"ש ברחש דוד פ' בשלח בס"ד (מראית העין להגאון חיד"א זצוק"ל):

מהרש"א

קשיה כש"ז כו' ע"ש: המוציא ש"ז כו' שנאמר וירע וגו' · ומפורש ביה ושחת ארצה כו' שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ וחייב מיתה הוא מדה כנגד מדה שבהשחתת זרעו מחסר נפשות וכדלקמן כאילו ש"ד שדינו במיתה ומייתי ליה שנאמר הנחמים באלים וגו' פרש"י כלומר בעלי הנאות עכ"ל ובס' ישעיה פי' לפי הדרש דהכא הנחמים באלים המתחממים בש"ז תחת האלים כו' ע"ש ודריש ליה אל תקרי שוחטי אלא סוחטי היינו שסוחטין מגופן הש"ז שהיה ראוי להיות ולד והיינו כאילו ש"ד ואפשר משום דכתיב שוחטי בשי"ן דריש נמי כאילו שוחטין הילדים בסחיטה זו הש"ז מגופן ומאן דדריש ליה כאילו עובד ע"ז כדלקמן דמגרי ביה יצה"ר היום אומר לו כך וכו' ולמחר א"ל לך ועבוד ע"ז והולך ועובד והו"ק: בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא כו' · בערוך בערך שף פי' בגלות יכניה וסיעתו כד אתו לנהרדעא בנו כנישתא ויסדוה באבנים ועפר דאייתיאו בהדייהו מבהמ"ק כו' וקראוה שף ויתיב כלומר שנסע מקדש וישב שם והיתה שכינה עמהון כדאמרינן במגילה[א] בבבל היכא שריא שכינה בכנישתא דשףויתיב בנהרדעא כו' ע"ש והיינו דאמרינן הכא משום ביעתותא דשכינה דבההוא כנישתא שריא שכינה כמו במקדש מיהו בשאר ביהכ"נ נמי איכא למימר דכל בי עשרה שכינתא שריא: ביעתותא דליליא ואיגרא כו' · לא הוזכר בהך עובדא שהיה בלילה אלא באיגרא אלא דאי לאו לילה לא היה ירא שמא יפול גם אפשר שביום היה יורד מבית הכנסת וק"ל: אימתא דמריה כו' קרי עליה אין זה ילוד אשה כו' · עש"ה הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ע"ש חמימות ש"ז וק"ל: ולימא אסור דקא מגרי יצה"ר כו' · בכל שאר איסורין לא נימא הכי משום דהכא לענין הרהור אמרינן במסכת ב"ב[ב] דאין אדם ניצול בכל יום מהרהור עבירה וק"ל: שכך אומנתו של יצה"ר כו' · ע"פ מ"ש פ' החליל[ג] בתחלה יצה"ר דומה לחוט כו' ולבסוף דומה כעבות שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה דהיינו מושכי עון

בתר דאמר להו איסורא הדר אמר להו תקנתא אלא הא אמר להו ברישא ואמרו ליה אין לו מקום גבוה ועפר תיחוח מאי אמר להן מוטב שיוציא לעז על בניו ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום וכל כך למה מפני שמוציא שכבת זרע לבטלה דא"ר יוחנן כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר (בראשית לח) וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו · ר' יצחק ור' אמי אמרי כאילו שופך דמים שנאמר (ישעיה נז) הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים אל תקרי שוחטי אלא סוחטי[א] רב אסי אמר כאילו עובד ע"ז כתיב הכא תחת כל עץ רענן וכתיב התם (דברים יב) על ההרים הרמים [ועל הגבעות] ותחת כל עץ רענן :

ה שם רב יודא ושמואל הוו קיימי אאיגרא[ג] דבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא א"ל רב יהודה לשמואל צריך אני להשתין א"ל [א]שיננא אחוז באמתך והשתן לחוץ היכי עביד הכי והתניא ר"א אומר כל האוחז באמתו ומשתין כאילו מביא מבול לעולם · אמר אביי עשאוהו כבולשת דתנן [ב]בולשת שנכנס לעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות לפי שאין להם פנאי לנסך אלמא כיון דבעיתי[ג] לא אתי לנסוכי הכא נמי כיון דבעיתי לא אתי להרהורי והכא מאי ביעתותא איכא אבע"א ביעתותא דליליא ודאיגרא ואבע"א ביעתותא דרביה ואבע"א ביעתותא דשכינה ואבע"א אימתא דמריה עליה דקרי שמואל עליה אין זה ילוד אשה ואבע"א נשוי הוה דא"ר נחמן אם היה נשוי מותר ואבע"א כי הא אורי ליה דתני אבא בריה דרבי בנימין בר חייא דמסייע בביצים מלמטה ואבע"א כי הא אורי ליה דא"ר אבהו אמר ר' יוחנן גבול יש לו מעטרה ולמטה מותר [שם ע"ב] מעטרה ולמעלה אסור :

ו שם אמר רב המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי ולימא אסור דקמגרי[ד] יצר הרע אנפשיה ור' אמי אמר נקרא (מומר) [עבריין] [ג]שכך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו

רש"י

כיפה: איסורא · אסור לאחוז ואפילו א"א לו בענין אחר אע"פ שמוציא לעז כדקתני מוטב שיוציא לעז וכו': תקנתא · ישתין על גבי עפר תיחוח דמשמע דאי ליכא הכי יאחוז באמה: הנחמים באלים · שמתחממים בעלי אילנות במדורות גדולות כלומר בעלי הנאות: באלים · כמו (בראשית לה) תחת האלה: דשף ויתיב · שם מקום המובלע במלכות נהרדעי מפי מורי הזקן: אחוז באמה · שלא יפלו מים על הגג: עשאוהו · להא דרב יהודה: כבולשת · בולשת חיל שמחפשין ובוזזין כדמתרגמינן (שם לא) ויחפש ובלש: דליליא · ומתירא שלא יפול: דרביה · שמואל: דשכינה · שורה בבית הכנסת: אימתא דמריה · הקב"ה ואפילו במקום אחר נמי שרי לדידיה: עטרה · שפה גבוהה המקפת את ראש הגיד: מעטרה ולמעלה·

תוספות

אם היה נשוי מותר · ובפרק כל כתבי (שבת דף קיח) דקאמר הא דקרי ליה רבינו הקדוש שלא הניח ידו למטה מאבנטו היינו רבותיה שהיה נשוי והיה מחמיר על עצמו: **המקשה** עצמו לדעת יהא בנדוי · אינו מנודה מעצמו אלא כלומר חייבים לנדותו כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף כח) עד היכן הוא גלגול שבועה, עד שיאמר השבע לי שאין עבדי אתה ההוא שמותי משמתינן ליה דתניא הקורא לחברו עבד יהא בנדוי משמע דיהא בנדוי היינו דמשמתינן ליה :

בין

עיון יעקב

אילת אהבים ויעלת חן עיין שם ואפילו הכי לא יעשה כן שעכ"פ קודם שיפנה לבו לד"ת יהיה רשע שעה אחת: אין לו מקום גבוה ועפר תיחוח · תנא ושייר דאם יכול להשתין מיושב ג"כ אין לחוש לניצוצות עיין בב"י בא"ח סימן ג' וכן מסייע מלמטה כדלקמן: שנאמר וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו · דליכא למימר שחטא שלו היה שלא הקים זרע לאחיו במצות יבום שהרי כתיב גם אותו כמיתתו של ער והתם לא היה כלל בטול מצות יבום רק כדי שלא תכחיש יפיה וכדאיתא ביבמות דף ל"ד: ולימא אסור · אפשר לומר דקושית הש"ס דבמה איירי אם אשתו עמו ומקשה עצמו לשמש עמה אמאי יהא בנידוי ואם אין אשתו עמו וא"כ יוציא שכבת זרע לבטלה איסורא נמי איכא נימא אסור ועיין בפירוש הרמב"ם על המשנה ריש פרק זה ועל זה שפיר מתרץ דלעולם באשתו עמו אפ"ה יהא בנידוי דקא מגרה יצה"ר אנפשיה שאין לבעול אלא כשנפשו תאב לדבר ועיין בא"ח סימן ר"מ ובאבן עזר סימן כ"ה: ולמחר אומר לו לך ועבוד ע"א והולך ועובד. והכל משום עריות כדי להתיר עריות בפרהסיא כדאמרינן בסנהדרין דף ס"ג ע"ב:

עץ יוסף

ג. ויומת גם אותו · כדאמרינן בפרק ד' אחין אמר קרא וימת גם אותו באותה מיתה מת · בשלמא אונן משום דכתיב לא לו יהיה הזרע אלא ער מ"ט עבד הכי · סבר כדי שלא תתעבר ותכחיש יפיה · ומוקי שם רב נחמן דער ואונן שעשו שלא כדרכן · אבל בבראשית רבה פרשה ה' אמר שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ כמעשה אונן עיין שם :

ה. דשף ויתיב · עי' רש"י כאן וברא"ש השנה דף כ"ד ע"ב פרש"י דשף ויתיב בנהרדעא מקום הוא ויש פותרין שחרב וחזר ונבנה ותמיד היתה שכינה מצויה שם · ויכניה וגלותו בנאוהו שנשאו עמהם מאבני ירושלים ועליהם נאמר (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה ע"ש: שיננא אחוז כו'. בערוך ערך שן פי' שיננא מחודד בתלמוד מלשון חץ שנון , וי"א גדול השינים . ובשיטה מקובלת כתובות דף י"ד פירש לפי ששיניו גדולות קרי ליה שיננא ע"ש: אם היה נשוי מותר . פי' הש"ז דוקא שהוא באותה השעה מצוי עם אשתו באופן שיש לו פת בסלו · ולה"ג כתב מ"א דאם אין אשתו עמו או שהיא נדה אסור · ועיין בא"ה"ע סי' כ"ג . וט"ז לי"ד סי' קפ"ב (א"ר): מעטרה ולמעלה · לצד הגוף · מעטרה ולמטה לצד הארץ · וכתב הא"ר שאע"פ שהוא בקישוי מותר לאחוז מעטרה ולמטה · ומשו"ה הוצרך ללמדנו דמעטרה ולמטה היינו לצד הארץ ואע"פ שבשעה שהוא בא לאחוז הוא מעטרה ולמעלה · לא מיקרי מטה ומעלה אלא לגבי כשאינו בקישוי כ"כ ב"י עכ"ל :

המתורגמן . א) אויסקוועטשען . ב) דאך . ג) איינגעשראקקען . ד) ער רייצט .

לך ועבוד ע"ז והולך ועובד א"ד א"ר אמי כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא (בראשית לח) וירע בעיני ה' וכתיב התם (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע [א"ר אלעזר מאי לא יגורך רע לא יגור במגורך רע] וא"ר אלעזר מ"ד (ישעיה א) ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד תנא דבי רבי ישמעאל (שמות כ) לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל · ת"ר הגרים והמשחקים בתינוקות מעכבים את המשיח בשלמא גרים כר' חלבו [א]דא"ר חלבו קשים גרים לישראל כספחת[א] אלא משחקים בתינוקות מאי היא אילימא משכב זכור בני סקילה נינהו אלא דרך אברים בני מבול נינהו אלא דנסיבי[ב] קטנות דלאו בנות אולודי נינהו דא"ר אסי [ב]אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי :

ז שם תניא ר' טרפון אומר כל המכנים ידו למטה מטבורו[ג] תקציץ אמרו לו לר' טרפון ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו אמר להן לא והלא כריסו נבקעת מפני הקוץ אמר להם מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת :

דף יד ע"א תנא [ג]רוכבי גמלים כולם רשעים הספנים[ד] כולם צדיקים החמרים מהם רשעים מהם צדיקים ריב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד[ה] [איני והאמר רב יוסף [ד]פרקדן לא יקרא קרית שמע הוא דלא יקרא הא מגנא שפיר דמי לענין מגנא כי מצלי שפיר דמי לענין קריאת שמע כי מצלי אסור והא רבי יוחנן מצלי וקרי קריאת שמע שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה] :

ח דף טז ע"ב א"ר יוחנן [ה]אסור לאדם שישמש מטתו ביום אמר רב המנונא

רש"י

לגד הגוף : וירע · אלמא מיקרי רע : וכתיב לא יגורך · [לא יגור] עמך רע : ביד · מוליא זרע לבטלה : כספחת · דכתיב בגרים (ישעיה יד) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב לשון ספחת : שקשים לישראל כספחת · שאין בקיאין במצות ומביאין פורענות ועוד [שמא] למדין ישראל ממעשיהם מפי מורי הזקן וי"א שכל ישראל ערבים זה בזה ולאו מלתא היא שלא נתערבו בשביל הגרים דאמרינן במסכת סוטה (דף לז) נמצא לכל אחד מישראל ת"ר אלף ושלשה אלפים ותק"ן כריתות שכולן נתערבו זה בזה אלמא לא נתערבו על הגרים : בני סקילה נינהו · ולא אמרת מעכבים את המשיח ותו לא הלא במיתה הן נידונין : דרך אברים · היינו ש"ז לבטלה ואינו משכב זכור דבמשכב זכור כתיב (ויקרא כ) משכבי אשה : דנסיבי קטנות · והוא ראוי להוליד נמצא בטל מפריה ורביה כל ימי קטנותה : שבגוף · חדר [כי] גוף שם [מקום] המיוחד לנשמות שעתידים להיות נולדים : כי רוח · הרוחות שלפני שגזרתי להיות נולדים קודם : יעטוף · מעכב את הגאולה דקרא בגאולה כתיב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף וגו' · נשמות שאני עשיתי יעטוף מסיפיה לרישיה מדרים · יעטוף כמו (בראשית ל) העטופים ללבן : רוכבי גמלים · אבריהם מתחממין בבשר הגמל ומוליא זרע : כולם לדיקים · שדרים בסכנה ולבם לאביהם שבשמים : אפרקיד · פניו כלפי (מעלה) [למעלה] וגנות הוא שפעמים [שיתקשה אבר תוך שנתו ויתגלה] (שנתגלה) ועוד שידיו מונחות לו על (אבריו) [אברו] ומתחמם : [מצלי · מוטה מעט על לדו : כי מצלי נמי אסור .

תוספות

בין ביד בין ברגל · היינו דמספקא מילתא ביד או ברגל : קשים גרים לישראל כספחת · מה שמקשה רש"י דלא חשיב בסוטה ערבות דערב רב י"ל לפי שלא ידע החשבון מיהו במכילתא אמרינן דערב רב היו כפלים כיוצאי מצרים ור"י מפרש דלפיכך קשים שמטומעין בישראל ואמרינן בפרק עשרה יוחסין (קדושין פ) אין שכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות שבישראל וכן נראה דהתם על ההיא מילתא מייתי דרבי חלבו: עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · והא דאמרינן (שבת קיח) אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין י"ל דהרבה היו יולדות בכרס אחד : רוכבי גמלים כולם רשעים חמרים מהם רשעים מהם לדיקים · וא"ת דאמרינן בפ' עשרה יוחסין (דף פד) גמלים רובם כשרים חמרים רובם לסטים וי"ל דהכא מיירי ברוכבים ומשום הרהור והתם לא מיירי ברוכבים אלא שנותנים סחורה על הגמלים והם הולכין ברגל רחוק במקום סכנה וחמרים [שהם לסטים משום דבשעה שקונים] עושים רמאות במשא ובמתן :

מהרש"א

שמושכין וגוררין יצה"ר על עלמן לדעת כפרש"י שם וק"ל : אין מכניסין אותו במחילתו כו' · עניינו שהש"ז הוא דבר טמא באדם בילירה כדאמרי' פ"ק ומתוך ההרהור הוא מתדבק בטומאה זו ונדחה ממחילתו של הקב"ה שהוא מקום טהרה וק"ל : מ"ד ידיכם וגו' · יש לפרש דלפי פשוטו שהוא ש"ד ממש למה תלה בו גם כי תרבו תפלה אינני שומע יותר מבשאר עבירות אבל הרהור עבירה הוא ודאי ביטול תפלה וביותר במוליא ש"ז לבטלה שאסור להתפלל עד שיטבול וק"ל : לא תנאף לא תהא בך ניאוף וכו' · משום דלגבי עונש מפורש ואיש אשר ינאף את אשת איש וגו' והכא גבי אזהרה לא כתיב לא תנאף אשת איש דרשו שבא להזהיר גם אניאוף יד ורגל בלא א"א וק"ל : אין בן דוד בא כו' · בתוס' בד"ה עד שיכלו כל הנשמות שבגוף והא כו' וי"ל דהרבה היו יולדות בכרס אחד עכ"ל וכן יש ליישב ההיא דזכו אחישנה אבל האי לישנא דקאמר מיד נגאלין אכתי דחוק דאיך יהיו יולדות כ"כ הרבה ככל הנשמות שבגוף שהיו ראוין להוליד לעתיד ואולי שהוא כענין שאמרו שהיתה אשה יולדת במצרים ס' רבוא בכרס אחד והוא משה שהיה שקול ככל ישראל כן אם יזכו ישראל תלד אשה בענין זה ס' רבוא בכרס אחד שהנולד יהיה כס' רבוא נשמות שבגוף ולפי זה יתפרש האי קרא דמייתי טפי שאמר כי רוח אחד מלפני יעטוף כנשמות הרבה שאני עשיתי בגוף כי אותו רוח יהיה שקול ככל אותן נשמות ורוח נאמר על מי שיש לו מעלה יתירה כמ"ש ונחה עליו רוח ה' וגו' ולזה אמר רוח בלשון יחיד ונשמות בלשון רבים וק"ל : תקציץ א"ל כו' · למטה מטבורו לאו דוקא אלא במילתו כנראה מדברי התוס' ורבנן פליגי עליה ומתני' ע"כ כר' טרפון אתיא אבל אין לפרש דמתני' אפי' כרבנן אלא דרבי טרפון הוסיף לאסור גם למטה מטבורו ובהא פליגי רבנן עליה אבל באמה גופה מודו רבנן דתקלץ דא"כ תקשי לנפשייהו ישב לו קוץ במילתו לא יטלנו והלא מילתו נבקעת וק"ל : הספנים כולם לדיקים כו' · ובמתני' ס"פ י' יוחסין הספנין רובן חסידים כו' והיינו דהתם לענין גזלה קאמר שגם עושין מדת חסידות עם אותן שעמהן בספינה ולהך מלתא נקט התם בגמלים דרובן כשרים וחמרים רובן לסטים כמ"ש התוס' אבל הכא לענין הרהור עבירה דחסידים לא הוו דאין אדם ניצול מהרהור עבירה בכל יום כדאמרי' בב"ב[א] אבל לדיקים הוו דאין מתקשין לדעתן משום ביעתותא

הרי"ף

מהרש"א מ"ד ידיכם · נראה דהוקשה לו דהל"ל מידכם מלאה הארץ דמים להגדיל עון אבל ידיכם בדבר נקל נתמלא בדמים לזה דרש שמנאפים ביד שדם זרעותיו תלויין בו :

עיון יעקב

וכתיב התם כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגור במגורך רע' ומס"ע אמרינן נמי בשבת פ"ס דף נ"ו כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה אפשר חטא בא על ידו וה' עמו והא דכתיב לעשות הרע שבקש לעשות ולא עשה עיין שם : בשלמא גרים כר' חלבו שאמר קשים גרים לישראל כספחת · עיין בחידושינו פרק עשרה יוחסין דף ע' : דאמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · עיין בתוספות מה שמקשים כאן ועיין במהרש"א ובחידושינו מסכת יבמות דף ס"ב כתבנו ישוב נכון על קושיית התוספות עיין שם : א"ל מוטב תבקע כריסו · הפוסקים השמיטו כל זה וצ"ל דס"ל לית הלכתא כרבי טרפון דיחידאה

עין יוסף

ח אמר רב המנונא מאי קרא · הערוך ערך שמש לא גרים הני תיבות · ומעתה תבין מאי דקאמר לקמן בסמוך וריש לקיש האי קרא דרבי יוחנן וכו'

המתורגמן . א) איין אויסזאטץ . ב) זיא הייראטהעז . ג) נאבעל . ד) שיפסלייטע . ה) נאקען .

[א] מהרש"א ד"ה הספנים · בב"ב (קסד ע"ב) ;

יד יוסף

א יבמות מז קט ע"ב קדושין ע ע"ב : ב ע"ז ה ע"ב יבמות סב ע"א סג ע"ב : ג קדושין פב ע"א : ד ברכות יג ע"ב : ה שבת פו ע"א כתובות סה ע"א :

חדושי גאונים

כי רוח מלפני יעטוף · י"מ על הרוח החיוני שהוא מושפע מן הגלגל שהוא לפני השם יתברך וזהו מלפני יעטוף אבל הנשמות השכליות אינם אלא מושפעת מאתו יתברך והכלל שהגאולה מחויבת בהכרח אם לרחם על ישראל אם לרחם על כל הנמצאים שתמלא הארץ דעה את ה' ויהפוך אל עמים שפה ברורה באופן שהמין האנושי יגיע לתכליתו בהשגת אמונת השם יתברך וסודותיו ואולי לזה כוון באומרו כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי דרך כלל ע"כ · ובכלי חמדה כתבתי חלק מה ממה שאזכור כאן והוא כי רוח וגו' כי הנשמה היא המעולה שהיא אצולה מאתו יתברך מעולם הבריאה והרוח היא למטה ממנה מעולם היצירה והנפש למטה ממנה מעולם העשייה כנודע ליודעי חן ונשמה לנשמה היא מהאצילות מי ומי זוכה אליה ובזה אבין אומרו כי רוח מלפני יעטוף אל הנשמות שהוא כמו לבוש להתעטף הנשמות ברוח והנפש יעטוף לרוח ולזה אמר בלשון עתיד יעטוף לנשמה בירדתה אל הגוף ולהיות הנשמות עשויות מזמן בריאת העולם כמו שאמר בנשמותיהםשל לדיקי' נמלך וכן אחז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף שלא הזכירו אלא נשמות לז"א אני עשיתי בלשון עבר: (כלי פז)

מאי קרא שנאמר (איוב ג) יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון ריש לקיש אמר מהכא (משלי יט) בוזה דרכיו ימות ור"ל האי קרא דר' יוחנן מאי דריש ביה מיבעי ליה כדדריש ר' חנינא בר פפא דדריש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל טפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עשיר או עני ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדרבי חנינא דא"ר חנינא [א]הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ור' יוחנן אם כן נכתוב קרא גבר הורה מאי הורה גבר לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון ור' יוחנן האי קרא דר"ל מאי דריש ביה מיבעי ליה לכדכתיב בספר בן סירא ג' שנאתי וד' לא אהבתי שר הנרגל [א] בבית המשתאות ואמרי לה שר הנרגן (ואמרי לה שר הנרגז) והמושיב שבת במרומי קרת והאוחז באמה ומשתין מים והנכנס לבית חבירו פתאום אמר רבי יוחנן ואפילו לביתו · אר"ש [בן יוחאי] ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן [ב]הנכנס לביתו פתאום ואצ"ל לבית חבירו והאוחז באמה ומשתין מים [דף יז ע"א] והמשתין מים ערום לפני מטתו והמשמש מטתו בפני כל חי א"ל רב יהודה

רש"י

אלא אם כן יושב או שוכב כולו על צדו] : בוזה דרכיו · תשמיש כמו (משלי ל) דרך גבר בעלמה והמשמש ביום בא לידי בזיון שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו : הכל בידי שמים · כל מדותיו וקורות של אדם באין לו בגזרת מלך חוץ מזה : כי אם ליראה · דבר זה לבדו הוא שואל ממך לפי שהכל בידו וזה בידך : מאי הורה גבר · מדסמך הריון ללילה ש"מ למדרש הכי לילה נתנה להריון ולא יום מדאסמכיה קרא שמעינן לדרבי יוחנן ומגופא דקרא שמעינן להא דרבי חנינא בר פפא : מיבעי ליה כו' · והיינו בוזה דרכיו שמגנה עלמו שמליזין עליו בני המדינה במנהגו : שר · תלמיד חכם : הנרגל · רגיל : נרגן · מרבה דברים : ואמרי לה נרגז · בזעם דנראה כנבל ומשתכר : והמושיב שבת · לתלמידים : במרומי קרת · אחת שנראה מגסי הרוח ועוד שמפסיקין אותם עוברי דרכים : ואפילו לביתו · דלמא

תוספות

מלאך הממונה על ההריון · אבל על הלידה אין שום מלאך ממונה כדאיתא בריש תענית (דף ב) ג' מפתחות בידו של הקב"ה של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים והנהו ג' מפתחות נמי פעמים מוסרן לשליח לפי שעה שהרי אליהו היה בידו מפתח של גשמים והחיה המת וכן אלישע ואף ברי (אותו) [אתת] (איוב לז) שהוא שר מטר אין עושה אלא ברשות הקב"ה : הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ובאלו נערות (כתובות דף ל) דאמרינן הכל בי"ש חוץ מצנים פחים הכא איירי בתולדות האדם ובמדותיו והתם מיירי במאורעות כגון חלאים ופורעניות דהכל נגזר עליו ואינו יכול ליזהר כדאיתא בחולין (דף ז) אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה חוץ מצנים פחים שיכול לשמור עצמו וא"ת והא חזקיה חזא דהוו ליה בני דלא מעלי (ברכות י) אלמא דנגזר קודם לידה שלא יהיו יראי שמים וי"ל דהראהו מה שעתיד להיות ועוד הרבה דברים תלוים במזל כדאיתא בשילהי שבת (דף קנו) מאן דאיליד בצדק יהא צדקן במצות דאיתיליד בשבתא מתקרי קדישא וכן הא דאמרי כלדאי לאמיה דרב נחמן בר יצחק בריך גנבא להוי (שם) ועוד דאין זה בידי שמים כי אין הקב"ה רוצה (שנוי) [לשנות] בהילוך המזלות : שר הנרגן [הנרגל] · פירש בערוך שמתרעמין עליו בבית המשתאות : משתין מים [ערום] לפני מטתו ·

מהרש"א

דמיא וכדאמרינן לעיל גבי רב יהודה : שנאמר יאבד יום כו' · ומלת יום כולל יום ולילה בכ"מ והיינו שיום ולילה ניתנו להולד אבל בהריון שינה לומר והלילה שאין היום בכללו ללמדך לילה ניתנה להריון ולא היום ור"ל דקאמר מהכא בוזה דרכיו וגו' דתחלת המקרא שומר מצוה שומר נפשו דהיינו שומר מצות פריה ורביה שומר נפשו דהמניח בן ליורשו כאילו הוא קיים וע"כ קאמר בוזה דרכיו ימות במצות פ"ו שהיא מתגנה עליו ומבטל מצות פ"ו והרי זה מת ואינו כאילו הוא קיים וק"ל : לילה שמו כו' טפה זו מה תהא עליה גבור כו' · ובאגדות חלק[א] אמרו ויחלק עליהם לילה אר"י אותו מלאך שנזדמן לאברהם אבינו לילה שמו שנאמר הלילה אמר הורה גבר ונראה לכוון שני המאמרים האלו לפי שמלאך הממונה על הגזירה לילה שמו ועל ידו נגזר להיות נמרוד שהוא ראש מלחמה זו גבור ליד כמ"ש ונמרוד היה גבור ליד לפני ה' ירצה מאז כשהיה מלאך הגזירה מעמיד הטפה שנוצר ממנה נמרוד לפני ה' היה נגזר עליו להיות גבור ליד ועכשיו ע"י זכותו של אברהם נשתלח מלאך הגזירה אשר שמו לילה לשנות אותה הגזירה ושיהיה אברהם מחליש גבורתו ומנצחו : ואילו צדיק או כו' · והוא פי' הכתוב אל יתהלל חכם וגו' ר"ל כי ההכרח לא ישובח ולא יגונה וע"כ אלו הג' חכם גבור ועשיר שהם בהכרח הגזירה מעת יצירתו לא ישובח ויהולל בהם כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וגו' שהוא דבר התלוי בבחירתו וק"ל : שר הנרגל כו' ע"פ מ"ש פרק הדר [ב]בג' דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו והיינו שר הנרגל בבית המשתאות הוא ניכר בכוסו ושר הנרגן כפי' התוספות שמרננים עליו בבית המשתאות שאין משאו ומתנו באמונה כהיא דפרק יוה"כ[ג] אומרים עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה כו' ראו כמה מקולקלים מעשיו כו' ושר הנרגז היינו בכעסו · ואמר והמושיב שבת כו' · כדאמרינן במו"ק[ד] חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר ולפי שבן סירא לא חשיב להו בוזה דרכיו אלא לגבי הבריות כמ"ש שלשה שנאתי כו' הוסיף רשב"י לומר דגם הקב"ה שונאן כמ"ש כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו וקאמר דהקב"ה שונאן שהם כולם מילי דפריצותא אבל לגבי עצמו אר"ש ואני איני אוהבן דאפשר שאין אלו מילי דפריצותא כדאי לעבור על לאו דלא תשנא את אחיך וגו' וק"ל: לפני מטתו כו' · בפרק במה אשה מפורש משום עניות ופרש"י

עיון יעקב

הוא ובמקום שעת הסכנה הכל שרי כי חמירא סכנתא מאיסורא : ריש לקיש אמר מהכא בוזה דרכיו יומת · ונראה דנ"מ דלר' יוחנן דנפקא ליה דלילה לא ניתן להריון א"כ בבית אפל או מאפיל בטליתו ג"כ אסור משא"כ לר"ל דס"ל מטעם בוזה דרכיו יומת א"כ בבית אפל או שמאפיל בטליתו שרי דליכא למיחש לדבר מגונה ואע"ג דקי"ל הלכה כר"י לגבי ר"ל מכל מקום מדרב ס"ל גם כן כר"ל בהא וכן רב חסדא ואביי ורב הונא כדאמר לקמן בהאי שמעתתא פסקו הפוסקים הכי : אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו · עיין מהידושינו בסנהדרין דף צ"ו : גבור או חלש · וזה הורה גבר גימטריא גבורה בינה רש על שלשה אלו שואל והא דקאמר רש ולא עשיר כי גם זה למעליותא כי יאי עניותא לישראל כדאיתא בחגיגה דף יו"ד : ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן · כתב מהרש"א דאפשר שאין אלו כדאי לעבור על לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך עכ"ל ואכתי קשה דא"כ איך עבר על מצות עשה דדוחה לא תעשה וכ"ש עשה דואהבת

חדושים

בתוס' ד"ה מלאך הממונה על הריון אבל על הלידה כו' כדאיתא בתענית ג' מפתחות בידו של הקב"ה כו' ועוד הקשה תוס' התם היאך אמרינן דליכא אלא שלשה מפתחות הא כתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו משמע נמי שלא נמסרו לשליח וא"כ אמאי לא חשיב לה וי"ל דלא חשיב כי אם אותם מפתחות של טובה כו' וא"ת דמשמע מהאי קרא דפתח ה' שלא נמסר מפתח של זעם לשליח הא אמרינן יורקמי שר של ברד הוי וי"ל מכלי זעם אחריגא קאמר שלא נמסרו לשליח אבל אותו של ברד נמסר ע"ש · וכתב מהרש"א ז"ל ולא ידענא מאי קשיא להו משר של ברד דהסוא לאו כלי זעמו הוא דהא לטובה בא כמפורש פי' ע"פ אמר יורקמי שר הברד אני ואצנן הכבשן ואציל לצדיקים כו' עכ"ל ולא אבין קושית מהרש"א בזה דלא ידע שכוונת התוס' אינו אלא לסימנא בעלמא ולהחזיק רק קושייתם דמי יימר שיש שר על הברד כי לא מצינו בשום דוכתא שמינה מלאך שהברד נשתלח על ידו ע"כ הביאו ראיה דמצינו התם דנקט הלשון עמד יורקמי שר הברד

עין יוסף

וכו' ורבי יוחנן האי קרא דריש לקיש מאי דריש ביה וכו' (גליון הש"ס) ועיין סנהדרין דף ק"ג : לפני מטתו · ולא אמרן אלא דמהדר אפיה למטה · אבל לבראי לית לן בה משום דמשתין למרחוק · משמע דבאשה אסור (מ"א) ודמהדר אפיה למטה נמי לא אמרן אלא בארעא · אבל במנא לית לן בה (מחבר סי' רמ"א) ומ"מ ת"ח צריך שיכסה עליו כלי דאי אפשר לו בלא הרהור תורה (מ"א) : ערום לפני מטתו · ערום לאו דוקא אלא אורחא דמילתא מתוך שהוא ערום אינו

המתורגמן. א) דער שפאס מאכער.

[א] מהרש"א ד"ה לילה · חלק (סנהדרין צו ע"א) : [ב] שם ד"ה שר · פרק הדר (עירובין סה ע"ב): [ג] שם בא"ד דפ' יו"ה (יומא פו ע"א) : [ד] שם בד"ה והמושיב · במו"ק (טז ע"א) :

יד יוסף

א ברכות לג ע"א מגילה כה ע"ב : ב מסכת ד"א פ"ס ועי' פסחים קיב ע"א :

חדושי גאונים

ואלו רשע או צדיק לא קאמר כדרבי חנינא וכו' · עיין בפי' מהרש"א ז"ל : כבר הקדימו בענין זה הרב מהר"ם אלשיך ז"ל בפירושו לספר ירמיה שהוא דייק בקרא דקאמר בחכמתו בגבורתו · בעשרו הכל בכינוי הנסתר · ולא קאמר בחכמה בגבורה וכו' אלא להורות בא שבשלשה אלו אין מן הראוים לאדם שיתהלל עצמו בהם כי הם אינם ממנו · רק כפי גזרת ה' בעת היצירה כמבואר בגמ' מלאך הממונה על הריון וכו' וזה שסיים הכתוב כי באלה חפצתי נאם ה' ירצה שהם דברים נגזרים ממנו ית' · משא"כ הרשע והצדיק שענין זה

אהבת איתן

דדריש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל הטפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טפה זו מה תהא עליה כו' ואלו צדיק ורשע לא קאמר כו' והקשו התוס' והא חזקי' חזא דהוו ליה בנין דלא מעלו אלמא דנגזר קודם לידה שלא יהיו יראי שמים ותירצו דהראהו מה שעתיד להיות והקשה ע"ז בס' לוית חן פ' לך לך מהא דאמר בריש סוטה דאין מזווגין לו לאדם אלא לפי מעשיו ופריך עלה מדאמר רב יהודה א"ר מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק

מידי דלישתא : מקרקש זגי · פעמונים התלוין בכילה שסביב מטתו [illegible] בשעת תשמיש לסור בני ביתו משם : באלי דידבי · מגרש הזבובים שלא לשמש מטתו בפני כל חי : פרוחי · יתושים : דמו בראשו · נענש על עצמו וחובת דמו נדרשת ממנו לאחר מיתתו וראיה לדבר ודמו בראשו דמרגלים (יהושע ב) חובת דמו יהא מוטל בראשו : ומתחייב בנפשו · כלומר הוא גורם לעצמו : שעבר עליהם הלילה · אכולהו קאי אשום ובצל ומשקין : בסילתא · סל : עיקרן · שערות שבראש השום והבצל : רוח טומאה · כמדת הגלים שקורין גרמנצי"ר האוחזים את העינים : בגנוסטרי · מספריים : חסיד · עדיף מצדיק כשקוברם איכא למיחש דהדרי ומגלו: ויתקין · תלמים : בעלי ראתן · חלש יותר מדאי שיש להם סרכן במוחן כדאמרינן בכתובות

יהודה לשמואל ואפילו לפני עכברים אמר ליה שיננא לא אלא כגון של בית פלוני שמשמשין מטותיהם בפני עבדיהם ושפחותיהם ואינהו מאי דרוש (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם [א]הדומה לחמור · רבה בר רב הונא מקרקש זגי דכילתיה[א] אביי באלי דידבי (רב פפא) [רבא] באלי פרוחי :

ט שם א"ר שמעון בן יוחאי חמשה דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו · [ב]האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה והלן בבית הקברות והנוטל צפרניו וזורקן לרשות הרבים והמקיז דם ומשמש מטתו · אוכל שום קלוף וכו' ואע"ג דמנחי בסילתא ומצייריי[ג] וחתימי רוח רעה שורה עליהן ולא אמרן אלא דלא שייר בהן עיקרן או קליפתן אבל שייר בהן עיקרן או קליפתן לית לן בה · והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה א"ר יהודה אמר שמואל והוא שלנו בכלי מתכות אמר רב פפא וכלי נתר ככלי מתכות דמי [וכן אמר רבי יוחנן והוא שלנו בכלי מתכות וכלי נתר ככלי מתכות דמי] · והלן בבית הקברות [ג]כדי שתשרה עליו רוח טומאה זימנין דמסכנין ליה · והנוטל צפרניו וזורקן לרשות הרבים מפני שאשה מעוברת עוברת עליהן ומפלת ולא אמרן אלא דשקיל בגנוסטריא ולא אמרן אלא דשקיל דידיה ודכרעיה ולא אמרן אלא דלא גז מידי בתרייהו אבל גז מידי בתרייהו לית לן בה ולא היא לכולא מילתא חיישינן · ת"ר ג' [ד]דברים נאמרו בצפרנים שורפן חסיד קוברן צדיק זורקן רשע · והמקיז דם ומשמש מטתו דאמר מר [ה]הקיז דם ושמש מטתו הויין לו בנים ויתקין הקיזו שניהם ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן אמר רב ולא אמרן אלא דלא טעים מידי אבל טעים מידי לית לן בה :

י שם א"ר חסדא אסור לו לאדם שישמש מטתו ביום שנא' (ויקרא יט) ואהבת לרעך

תוספות

דאמרינן בשבת (דף סב) דקשה לעניותא ויש ספרים דגרסי הכא משמש מטתו [ערום] וכן הוא בויקרא רבה וטעמא שיש לו להיות צנוע בשעת תשמיש כדאמרינן בנדרים (דף כ) : שורפן חסיד · דליכא למיחש שמא יתגלו ובערוך [ערך שלש] פי' ששרפת צפורן מזקת לאדם וכן כל דבר הבא מן האדם כדאמר בסוף פ' כלל גדול (שבת עה) גבי דם הנדה איידי דחלשא לא מלכעא לשונרא ולכך הוא חסיד שמחמיר לשורפן אע"ג שמזיק לו :

מהרש"א

שם דאמרי'[א] פ' כל הבשר שרא דעניותא ניבול שמיה ואוהב מקום המאוס כו' וערום דנקט אורחיה דמלתא מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין וכו' עכ"ל · ובתוס' כתבו וי"ס דגרסי הכא משמש מטתו וכו' כדאמרינן בנדרים עכ"ל ר"ל דגרסינן הכא המשמש מטתו ערום דהיינו פריצות שיש לו להיות צנוע בשעת תשמיש כדאמרינן בנדרים דמגלה טפח ומכסה טפח כו' וק"ל: עם הדומה לחמור כו' · שמואל ודאי דס"ל הך דרשה לענין שאין יחוס לעבד ואין קדושין תופסין בו כדאמרינן במסכת קדושין אלא דהכא לענין צניעות כיון דיש בהם דעת אין סברא לחלק וגם לפני העבד מילי דפריצותא הוא ואיכא דאסרי בפני כל חי החמירו עפי כמ"ש הטור א"ח וק"ל : מתחייב בנפשו ודמו בראשו כו' · הלשון כפול ויש לפרש מתחייב בנפשו על נפש עצמו שמזיקו בדברים אלו ודמו של איש אחר שניזק בראשו של העושה כגון נוטל צפרניו וזורקן דליכא לפרש אלא שמזיק אשה עוברה ע"י זריקתו ואפשר שזה שדקדק רש"י לפרש ודמו בראשו כמו ודמו בראשו דמרגלים ולא הביא קרא דלעיל מיניה ודמו בראשו דהוא מתפרש דמו של העושה משא"כ ודמו בראשו דמתפרש חובת דם של אחר בראשו כי הכא ודו"ק: רוח טומאה כו' · פירש רש"י כמדת הגלים כו' אבל בפרק ארבע מיתות[ג] קאמרינן מעונן זה האוחז את העינים ודורש אל המתים הוא הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה ולכאורה קשה קצת דקאמר זימנין דמסכנין ליה והא איסורא נמי איכא ולפי מ"ש הבית יוסף בטור יו"ד סימן קע"ט עיין שם דהיינו דוקא במרעיב עצמו ולן בבית הקברות כו' כדקאמר התם אבל בלא מרעיב עצמו לא הוה בכלל דורש אל המתים וכההיא עובדא דחסיד בברכות[ג] דשמע ב' רוחות שמספרות

[א] מהרש"א ד"ה לפני · דאמרי' פרק כל הבשר (צ"ל פסחים קי"א ע"ב): [ג] שם בד"ה רוח טומאה · בפר"מ (ס"ה ע"ב): [ג] שם בא"ד בברכות (י"ח ע"ב) :

יד יוסף

א קדושין יח ע"א וש"נ : ב מסכת ד"א פי"א : ג סנהדרין סה ע"א ע"ש פרש"י: ד מו"ק יח ע"א ע"ש סגי' : ה כתובות עז גיטין ע ע"א :

חדושי גאונים

נמסר לבחירת אדם · ובזאת יתהלל המתהלל · לא זולת זה · עד כאן תוכן כונת מהר"ם אלשיך· אף שאין זה לשונו ממש יע"ש· והוא פי' נאה ומתוקן בפסוק זה : וראיתי עוד להחכם בעל עיקרים [במאמר ג' פרק ה'] פי' נחמד בפסוק הנ"ל · והוכן כונתו הוא שחיוב מוטל על אדם להיות משפיע לאחרים מכל מה שחננו ה' וזהו מה שאמר הנביא כדבר ה' · אל יתהלל חכם

אהבת איתן

יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ופרש"י דקודם יצירה אין ידוע אם יהיה צדיק או רשע וא"כ אי אפשר לאדם לידע אם יוליד בנים צדיקים או רשעים והכתי תקשי הא דחזקיה · ומה שתירץ ע"פ מ"ש הרמב"ם דעל אדם מיוחד אי אפשר לידע אם יהיה צדיק או רשע דא"כ יתבטל בחירתו אבל בכללות יכול לידע שיצאו מזרעו רשעים סתם דבזה לא תתבטל הבחירה כיון שאינו מיוחד איזו מהן צדיקים ואיזו רשעים· וה"נ חזקיה חזי סתם שיצאו ממנו רשעים אבל לא על איש פרטי וגם לא כל זרעו שהרי יצאו מהן גם צדיקים· ובזה ניחא הא דאמרינן גבי אברהם אבינו ע"ה שראה שעתידין בניו להעמיד העגל כדן דהיינו דחזי סתם ולא על איש מיוחד · אבל

עיון יעקב

לרעך כמוך דהוא כלל גדול בתורה ולעד"נ כפשוטו דודאי דין למטה אינו חמור כדין שלמעלה ומה"ט כמה דברים פטורים מדיני אדם וחייב בדיני שמים כי דין שמים שיתף מדת הדין לרחמים משא"כ למטה ראוי להיות הכל רחמים כי ג' סימנין יש באומה זו רחמנים לכן אם למעלה סונאים אותו די למטה שאינם אוהבים אותו : שורפן חסיד · עיין בתוספות ובמפרשים ובאמת שערות אדם יוכיח שאין מקפידין עליהן לשורפן או לגונזם ואולי כיון דהמפרשים באין מהלוכן שהוא השכבת זרע של אדם כדאיתא לקמן פ"ג ע"כ אין נכון לגוזרם כיון שהוא מתולדת היצה"ר להכי שורפן חסיד וגונזן צדיק כדי לבער הסערה אחרת

חדושים

כו' ומדקרי ליה שר הברד ש"מ שהוא ממונה עליו והברד הוא כלי זעמו של הקב"ה כדכתיב גבי מצרים ויך הברד וגו' וביהושע כתיב רבים אשר מתו באבני הברד וכדאמרינן בברכות כל הזורע וכו' ברד מלקה וכו' הכל בודאי נשתלח על ידו כי הוא שר הברד ומה לנו זה אם לטובה היה בא מ"ש התם דעלה במחשבתו להציל את הצדיקים וראיה לדברינו דלפי המסקנא דהתם דמלאך גבריאל הציל את הצדיקים דא"ל גבריאל אתה שר של ברד וכו' אלא אני שר של אש אלך ואקרר וכו' גם מצינו דגבריאל מהפך בזכות של ישראל כדאיתא ביומא פ' יוה"כ אלמלא לא נעטנו גחלים לידו של גבריאל וכו' ואפ"ה הוא ממונה על האש הפורענות כדאיתא במדרש שהמטיר על סדום גפרית ואש היה ע"י גבריאל דהוא שר של

אם גם כתיב ויאמר מלאך ה' ויך במחנה אשור הוא גבריאל כדאיתא בחלק א"ל הקב"ה לגבריאל מגלך נטושה כו' · וכדאיתא בע"י ברים תענית שהקשה הרהב"ד קושיא זו והא דכתיב פתח ה' את אוצרו הלא אשכחן פורענות ע"י שליח ומתרץ בענין אחר ואין חילוק ונפקותא כלל בזה אם הוא בא לטובה או לאו וק"ל אבל ק"ק לפי מה שכתבו תוס' הכא הא דאמרינן מפתח של גשמים ביד הקב"ה הלא אף ברי אתא הוא שר המטר ומתרץ אע"פ שהוא שר המטר אין עושה אלא ברשות הקב"ה א"כ לפ"ז מאי קשו תוס' והא אמרינן יורקמי שר של ברד הוי הא י"ל ע"כ אף על פי שהוא שר הברד אינו עושה אלא ברשות הקב"ה ולא צריך לדחוק ולתרץ מכלי זעם אחרינא קאמר כו' · ויש ליישב וק"ל :
הדבר הזה נאמרו לקרות מפי בני התורני הר"ר יחיאל נרו יאיר :

עין יוסף

אינו יוצא לחוץ להשתין (מ"א) : שיננא · עיין פירושו לעיל סי' ה' על הגליון :
ט ומפלת · וטעמא דקודם שחטא אדה"ר היה מלבושו צפורן וכשחטא נתפשט ממנו ולא נשאר ממנו רק צפרנים · ומאחר שהאשה גרמה שנתפשט המלבוש לכך מה שנשאר מהם יש מקום להתעגם בו האשה (תולעת יעקב א"ר) ולזה היה ר"מ זורקן בבית המדרש דלא שכיחי נשי · וכ"ת זימנין דמכנשי להו ושדי להו אבראי · כיון דאשתני אשתני ושוב אין מזיקין (גמרא) וכתב הפרישה סי' רמ"א מכאן יש היתר להשליך הצפרנים בבית המרחץ שרוחצים שם האנשים לחוד · וגם יש ללמוד דאם חותך בביתו במקום שנשים שם שכיח ונפל מיד קצת צפרניו אזי יכבד אותו המקום או ינקה שם ויזיזם ממקומם ולית לן בה ע"כ · וכתב הא"ר ולענ"ד אפשר דדוקא בשהשליכן חוץ לחדר הוי שינוי מקום · וכן משמע ברי"ף שם · עוד כתב הפרישה שם ואין ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום אחד (כ"ג) :

שמא

המתורגמן. א) האט נעקלינגילט מיט דען פֿאַרהאנג. ג) איין געוויקעלט.

זו לזו כו' ניחא קלא דס"ל הכא איירי בלן בבית הקברות כו' ולא הרעיב עלמו מקודם ודו"ק : שמא יראה בה דבר מגונה כו'· וע"פ מ"ש[א] בהאי קרא מאי דסני לך לחברך לא תעביד ולז"א המשמש מטתו לאור הנר הרי זה מגונה מדה כנגד מדה שהוא עושה שאפשר שתתגנה עליו וק"ל : ואין משמשין מטותיהן ביום · דמידי דלניעות הוא גדר ערוה וכמאמרם כל מקום שאתה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה כו' : [אלא בכלים אולירין כו'· מפורש פרק אלו קשרים] : ארחיה א"ל דם חימוד כו'· וע"ש דאורא דא"י מחכים וקרי עליה סוד ה' ליראיו שהבין זה בריאה בעלמא כמו שאלינו במלך המשיח והריחו ביראת ה' וגו' דמורח ודאין כדאמרינן פ' חלק וק"ל: איפרא הורמיז כו'· יראה שהיתה נקראת הורמיז על שם שהיתה יודעת במעשה שדים ולכולהו דמים היה אפשר לה לעמוד על טבעם ע"י מעשה שדים חוץמההוא דם בתרא דם כנים כדאמרינן בס"פ ארבע מיתות[ב] אלבע אלהים היא לפי שאין השד יכול לבראות בריאה פחותה מכשעורה וא"א לעמוד עליו רק בחכמת אלהית וכדאמר לעיל דלאו בטבעא תליא והנה אנה הש"י ליד רבא דשדר לה מסריקיתא עד שאמרה והודית שיש ליהודאי מעלה יתירה על שאר אומות שהם יודעים בחכמה אלהית ובתווני דלבא יתבי ע"ד ה' יראה ללבב וכדאמרינן בזה סוד ה' ליראיו ודו"ק :

בכתובות : [ת"ח · דידע לאלטעוי נפשיה] : שמא אזכה · לג"ע והלדיקים מלובשים לבנים : אוליירין · בלנים מחממי מרחלאות ל"א שם מקום : [מרה דארעא דישראל · בקי במראות דם מכל חכמי א"י כדמפרש לקמן] : פומבדיתא · אתריה דרב יהודה בשילהי פרק קמא דסנהדרין (דף יז) סבי דפומבדיתא רב יהודה ורב עינא : ולא חזא · משום כבודו דרב יהודה : ארחיה · הריח בו : חימוד · שנתאוית לבעלה ולאתה הדם מחמת תאוה : איפרא הורמיז · נכרית היתה וכן שמה [ואעפ"כ היתה משמרת עלמה מנדות וקרובה להתגייר ואף קרבנות היתה שולחת] ולשון יוני איפרא חן כמו אפריון נמטייה לר"ש (ב"מ קיט) : הורמיז · כמו (ב"ב ע"ג) הורמיז בר לילתא כלומר יופי שדים הוה לה: ארחיה וכו' · ואע"ג דאמר רבא [לעיל] לא ידע בדמא ניסא איתרחים ליה : שלח לה · משום דורון : מסריקותא · מסרק נאה : מקטלא כלמי· שהורגין עליה כנים וסברא ודאי הבין מש"ה שלח לי האי : כלמי · כנים כדמתרגמינן כנים כלמתא : בתווני דלבא · בחדרי הלב אתם יושבים מחדרים מתרגמינן מתווניא כלומר כל חכמה מלויה (בהם) [בכם] :

דמות לילית · שידה שד יש לו פרצוף

תוספות

המפלת דמות לילית אמו טמאה לידה · וא"ת פשיטא מי גרע מנופו חיה ופניו אדם דהוי ולד לכ"ע וי"ל דהתם ילא מתורת בהמה והוי אדם והכא לא ילא [כלל] מתורת לילית וכו' :

כמוך מאי משמע אמר אביי ׳שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו אמר רב הונא ׳ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום אמר (רב) [רבא] ואם היה בית אפל מותר ות"ח מאפיל בכסותו ומשמש :

דף כ ע"א אמר להו רבי ינאי לבניו בני אל תקברוני לא בכלים שחורים ולא [בכלים] לבנים שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין החתנים לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין האבלים אלא בכלים האוליירין הבאים ממדינת הים :

שם ע"ב אמר ר' יוחנן חכמתא דר' חנינא גרמא לי דלא אחזי דמא מטמינא מטהר מטהרנא מטמא א"ר אלעזר ענותנותא דר"ח גרמא לי דחזאי דמא ומה ר"ח דענותן הוא מחית נפשיה[א] לספק וחזי אנא לא אחזי א"ר זירא טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דמא דאמינא בטבעא לא ידענא בדמא ידענא למימרא דבטבעא תליא מלתא ׳והא *)רבה הוא דידע בטבעא ולא ידע בדמא כ"ש קאמר ומה רבה דידע בטבעא לא חזא דמא ואנא אחזי :

יא שם עולא איקלע[ב] לפומבדיתא אייתו לקמיה דמא ולא חזא אמר ומה ר' אלעזר דמרא ׳דארעא דישראל הוה בי מקלע לאתרא דרב יהודה לא חזי דמא אנא אחזיה ואמאי קרי ליה מרא דארעא דישראל דההיא אתתא דאייתי דמא לקמיה דר"א הוה יתיב רבי אמי קמיה ארחיה אמר לה [האי] דם חימוד הוא בתר דנפקה אטפלי[ג] לה ר' אמי אמרה ליה בעלי היה בדרך והמדתיו קרי עליה (תהלים כה) סוד ה' ליראיו · ׳איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה דמא לקמיה דרבא הוה יתיב רב עובדיה קמיה ארחיה אמר להו האי דם חימוד הוא אמרה ליה לברא תא חזי כמה (חביבין) [חכימין] יהודאי אמר לה ׳דלמא כסומא בארובה[ד] הדר שדרה ליה שיתין מיני דמא וכולהו אמרינהו ההוא בתרא דם כנים הוה ולא הוה ידע איסתייעא מלתא ושדר לה מסריקותא[ה] דמקטלי כלמי אמרה יהודאי בתווני דלבא (יתבי) [יתביתו] :

המפלת פרק שלישי

דף כד ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל המפלת דמות לילית אמו טמאה לידה ולד הוא אלא שיש לו כנפים תניא נמי הכי א"ר יוסי מעשה בסימוניא באחת שהפילה דמות לילית ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ולד הוא אלא שיש לו כנפים :

תניא

*) למ"ש רש"י ד"ה ארחיה משמע דגי' היה רבא .

עיון יעקב

אחרא כ"ל : ישראל קדושים הם · נראה דפליג ארב חסדא דאמר אסורא איכא לשמש ביום והוא אמר דרק מלד הקדושה כך הוא מנהגם כדאמרינן קדש עלמך במותר לך ולכך כיון שהם קדושים ע"כ לריכין להיות פרושים כדאמרינן סוף פרק קמא דע"א וסוף סוטה פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה לכן פורשא מלשמש ביום : אמר מה ר"א דמרה דארעא · הולרך לראיה זו כי היכא דלא תימא דאיסור גדול עביד מלבד שהוא בכלל ועלומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה אלא דאיכא איסור שמונע מפ"ו

עץ יוסף

ר שמא אזכה · לגן עדן והלדיקים מלובשים לבנים (רש"י)· ולא הבינותי דבריו כי בגן עדן לא יעמוד בגוף ונפש ומה טעם מלבושים שם · גם מריהטא דשמעתא דירושלמי וב"ר פ' ל"ו ופרשה ק' משמע דמשום זמן התחיה היו מקפידים בזה אלא נראה שהיה דרכם לקבור את המוחזקים ללדיקים בלבנים כמו שמעשיהם נקיים · והרשעים בשחורים · ולפי שרבים מהשלמים חושדים את עלמם פן חטאו בדבור או מחשבה וסביביו נשערה מאד · לכן לוה רב ינאי לבניו וא"ל אל תקברוני בכלים שחורים שמא אזכה לעמוד עם הלדיקים ואהיה כאבל בין החתנים שאבוש במלבושי שהם שחורים ומגונים · ולא בלבנים שמא לא אזכה ואעמוד בין הרשעים ואהיה כחתן בין האבלים ואבוש במלבושי שהוחזק ללדיק (יפ"ת) : שמא אזכה כו' · ס"ל כמאן דאמר כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו ולא כרבי דאמר מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו ופלוגתא היא בירושלמי דכלאים ובב"ר פ"ב : האוליירין · יש בזה ג' מינים דלבושא הוא בגד

אמר הבונה אמר להו ר' ינאי כו'· לוואה זו של רבי ינאי אין אלא מן הספק שהיתה להגיד חוזק האמנתו בתחיית המתים לפי שאמרו פי"ג דכתובות עתידין לדיקים שיעמדו

המתורגמן . א) לאסט זיך איין . ב) האט זיך איינגעטראפען . ג) האט זיך צוגעזעלט · ד) וויא איין בלינדער אין פענסטער. (דאס הייסט ער קוקט אונד זעהט ניכט) · ה) איין קאַמם .

[א] מהרש"א ד"ה שמא · ע"פ מ"ש (שבת לא ע"א): [ב] שם ד"ה איפרא · בספד"מ (ס"ז ע"ב) :

יד יוסף

א קדושין מא ע"א : ב שבת פו ע"א וש"נ: ג עי' תוספות ד"ה והא רבא דידע ועי' על גליון הש"ס: ד יומא ע ע"א גיטין יט ע"ב : ה עי' תוס' גיטין יא ע"ב ד"ה הורמין חולקים על פירש"י דהכא : ו ב"ב יב ע"ב :

הדושי גאונים

בחכמתו וגו' ואל יתהלל עשיר בעשרו · ירלה שאין דרך להתהלל באלה כל עוד אשר הם לו לבדו ואין לזר אתו · ר"ל שאינו משפיע מתורתו או מעשרו לאחרים · כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ · [ירלה שאני משפיע לאחרי'] ומן הראוי לאדם שישתדל לעשות מה שחפץ ה' · וזהו שסיים הכתוב · כי באלה חפלתי נאם ה'· ע"כ תוכן כונתו· יע"ש כי הוא המתיק הענין כמנהגו בלחות לשונו :

אהבת איתן

אכתי תקשי ה א דאמרינן גבי יעקב שרלה שילאו ירבעם מאפרים ויהוא ממנשה והרי ראה על אנשים פרטים שיהטאו · לכך נראה כמ"ש התוס' דיכול לראות מה שעתיד להיות וגם על איש פרטי · ומיהו היינו דוקא בראיה בעלמא בלא שום דבור דבזה לא נתבטלה בחירתו שאין ידיעת הקב"ה מכרחת הבחירה · וה"נ מה שמראה לנביאים ברוה"ק אינו מכריח אבל דבורו של הקב"ה מכריח שפיר הבחירה · ולפ"ז א"ש קושיית הלח"מ ריש סוטה דהתם איירי באמירת הב"ק בת פלוני לפלוני א"א שתהיה לפי מעשיו

אבילתו מרובה משתייתו · פי' יותר מדאי מרובה על השתיה דהא דרך אכילה להיות מרובה על השתיה כדאיתא בפ"ק דמגילה (דף יב) והשתיה כדת אין אונס כדת של תורה דאכילה מרובה משתיה דקרבנות יש יותר מנסכים והא דאמרינן בערבי פסחים (קי)[א] ובגיטין (ע) אכול שליש [ושתה שליש והנח שליש לכשתכעוס תעמוד על מילואך לאו דוקא אלא שבין אכילה ושתיה יהיו שני שלישים]: פרשתבינא · פירש בקונטרס שם איש וכן בערוך ואינו כן דא"כ הוה ליה למימר מפומבדיתא אלא פירש רשב"ם לשון פרנסות וממשלה: שאין הקב"ה עושה עור כו' · דכתנות עור בעור אדם מיירי כדמתרגמינן על משך בשריהון: תחלת ברייתו מראשו · תימה דבפ"ב דסוטה (דף מה) קסבר אבא שאול תחלת ברייתו מטבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך ונראה לר"ת דגרסינן כרשון וכן פי' ר"ח [ובתוספתא] ופי' כעין חגב דסלעם מתרגמינן רשון וכן משמע דמיירי בשיעור האברים: עור ובשר תלבישני וגו' · ברישא עור ובשר והדר עצמות וגידים ובתחיית המתים דיחזקאל (סי' לז) איפכא גידים והדר בשר ומפרש במדרש [ר"פ תזריע למה"ד]לאדם שפושט וחוזר ולובש*) מה שפושט ראשון לובש אחרון אבל בתחלת בריית הולד עור ובשר תחלה ואח"כ עצמות וגידין:

*) ג"' רש"ל מה שפושט אחרון לובש ראשון אבל כו' וכ"ה ברש"י דיחזקאל ועי' ר"מ ורש"א ·

אדם ויש לו כנפים: סכויין · שחורים שמעתי · ל"א סכויין בלא מוח ומשיחה אלא יבשים: מזוג · יותר מדאי: קולית· עלס הירך: דיילא · שמש דרבנן והדא שמו: פרשתבינא · שם איש: טיפין של זבוב · עיני הזבוב: ופיו מתוח כחוט השערה · סדק קטן ונראה כאילו חוט השערה מתוח שם: גויתו · גיד אבר הזכר: כשעורה · שהיא סדוקה לארכה: וחתוך ידים ורגלים · עדיין אין נראין כדאמרינן תחלת ברייתו מראשו: [כחלב· זהו שכבת זרע שהוא ניתוך וקלוש מתחלה משעת יציאתו כחלב ואח"כ נעשה קפוי]:

יב שם תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי והייתי מסתכל בעצמות של מתים השותה יין [חי] עצמותיו שרופים מזוג עצמותיו סכויין כראוי עצמותיו משוחין וכל מי ששתייתו מרובה מאבילתו עצמותיו שרופין אבילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין כראוי עצמותיו משוחין · תניא אבא שאול אומר ואי תימא ר' יוחנן קובר מתים הייתי פעם אחת רצתי אחר צבי נכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו שלשה פרסאות וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה כשחזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה · תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי בגלגל עיניו של מת עד חוטמי כשחזרתי לאחורי אמרו עין של אבשלום הוה ושמא תאמר אבא שאול ננס הוה אבא שאול ארוך בדורו הוה ור' טרפון מגיע לכתפו (הוה) ורבי טרפון ארוך בדורו הוה (ור' עקיבא מגיע לכתפו ור"ע ארוך בדורו הוה) ורבי מאיר מגיע לכתפו ור' מאיר ארוך בדורו הוה ורבי מגיע לכתפו ורבי ארוך בדורו הוה ור' חייא מגיע לכתפו ור' חייא ארוך בדורו הוה ורב מגיע לכתפו רב ארוך בדורו הוה ורב יהודה מגיע לכתפו ורב יהודה ארוך בדורו הוה ואדא דיילא (דפומבדיתא) מגיע לכתפו [דף כה ע"א] אופרשתבינא [דפומבדיתא] קאי ליה לאדא דיילא עד (חרציה) [פלגיה] וכולי עלמא קאי ליה לפרשתבינא עד (פלגיה) [חרציה][א]:

שם את זו דרש ר' יהושע בן חנניא (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם מלמד שאין הקב"ה עושה עור לאדם אא"כ נוצר:

יג שם באבא שאול אומר תחלת ברייתו של ולד מראשו וב' עיניו כב' טיפין של זבוב תני ר' חייא מרוחקין זה מזה · שני חוטמין כב' טיפין של זבוב תני רבי חייא ומקורבין זה לזה ופיו מתוח[ג] כחוט השערה וגויתו כעדשה ואם היתה נקבה (נכרת) [נדונה] כשעורה סדוקה לארכה · וחתוך ידים ורגלים אין לו ועליו מפורש בקבלה (איוב י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני

מהרש"א

קובר מתים כו' · הסוגה כי לד הטהרה לא תבא לאדם אלא בהתרחק יפה מן לד השמאלית הטומאה כמ"ש בהפך כטובל ושרץ בידו ומדמה לד הטומאה לקובר מתים שנעשה אבי אבות הטומאה ואמר פ"א הייתי רץ אחר צבי ר"ל לבא לידי טהרה ומדמה לה לצבי חיה טהורה ע"ש הרגלה בכ"מ כמו הוי רץ כלבי דהיינו שהצבי שהוא דמיון הטהרה היה רץ מפני ולא הגעתיה לפי שהייתי רץ אחריה בקולית שהיא עצמות הטומאה שעדיין לא נתרחקתי מטומאה עד שחזרתי לאחורי להתרחק מהטומאה של עצמית הקולית אז באתי לידי לד הטהרה וא"ל כדמיון קולית ועצמות הטומאה של עוג מלך הבשן שהיה בא מלד הטומאה מן הנפילים בני שמחזאי ועזאל כדאיתא במדרש ונקט בשיעור טומאת קולית ג' פרסאות דכן אמרו פ"ב דברכות[ג] בעוג שעקר טורא בר שלשה פרסי לזרוק על ישראל דזה לעומת זה עשה אלהים דשיעור מחנה ישראל שהיה מקום טהרה לסוליא הטומאה והטמאים מחוץ למחנה היה ג"כ ג' פרסאות ובכחו הטמא כשיעור הזה היה רלונו לבטל כח הטהרה מהם כמפורש בפרק הרואה ע"ש בחידושינו ובדמיון זה קאמר באבשלום שבא מלד הטומאה מלד אמו שהיה בן אשת יפת תואר כמ"ש בחלק[ג] שא"ל חושי הארכי לדוד מ"ט נסבת יפת תואר כו' והיינו שנפתחה מערת הטומאה תחתי ועמדתי במקום הטומאה בגלגל עינו כו' כמ"ש פ"ק דסוטה[ד] שאבשלום נתנעיניו במה שאינו שלו ונטה בעיניו לד הטומאה לשכוב עם נשי אביו ואמר שעמדתי במקום שהגשמה הטהורה תלויה בו עד שחזרתי לאחורי להתרחק מטומאה זו לאחוז בלד הטהרה ועליתי ממקום טומאה זו וק"ל: הלא כחלב כו' · נראה דאכולה שמעתין קאי וסדר בריאה קחשיב עד שנעשה ולד גמור הלא כחלב

עיון יעקב

וככר שהספאר עלמו לוד המלך עליו השלום שידי מלוכלכות בדם ושפיר כדי לטהר אשה לבעלה להכי הביא ראיה מדר"א דהיכא שיש מרא דאתרא אין להורות במקומו: קובר מתים הייתי · ללמדך דרך ארץ שלא יאמר אדם קובר מתים אני דמשמע עדיין מלפה להיות קובר מתים כדרך שאמרו רבים שאו לימא רבים ימתו לא לימא כי בכל יום אנו מלפים שיהא בלע המות לנלח: והייתי מסתכל בעצמות של מתים · היינו כגון הכי דאמרינן מלקטין עלמותיהן ומקברין אותן אלל אבותיהן וידע דרכיהן בחייהן

עץ יוסף

בגד תחתון · דגלימא שהוא עליון · ודפתורי כגון מפה וסדין · ודגלימא סומך דלבושא חיוורי · ודפתורי הוו אוכמי · ודרבי ינאי איירי דגלימא שהוא סומך · ועיין שבת דף קי"ד ע"א תוס' ד"ה הא בלבושא:

יב שלשה פרסאות כו' עוג מלך הבשן · דאיתא סוף דברים רבה סיחון ועוג

ענף יוסף

יב אבילתו מרובה משתייתו · עי' תוספות וכן פי' רש"י במגילה דאכילה מרובה משתיה פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת מזבח ונסך חצי ההין יין עכ"ל · וכן איתא בילקוט מפורש מה דת של תורה פר שלשה עשרונים סולת לאכילת מזבח ונסך חצי ההין יין ואכילה מרובה משתייה אף סעודתו של כו' · והכוונה משום שלא הוזכר בכל ענין סעודת אחשורוש אכילה אלא עשה משתה אל תאמר שהשתיה היה עיקר לכך נכתב כדת לרמוז

הבונה שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה כו' לכן הראוי להקפיד על סלבושים במותן וכמ"ש בירושלמי דכלאים ר' יוחנן מפקד אלבישוני קורדיקא כו' ר' יאשיה מפקד אלבישוני חיורין כו' ר' ירמיה יהבו תרי מסאני ברגלי וחוטרא בידי ויהבוני אל סטרא אי אתי משיחא אנא מעתד כל זה להראות בטחונם קיים לחיות לימות המשיח אלא שתמהתי מאד על מה שפרש"י ז"ל שמא אזכה לג"ע והצדיקים מלובשים לבנים שלא מצינו מי שאמר שישבו הצדיקים כבמותיהם בג"ע בלבושים שנקבר גופם באדמה אם לא שרצה לומר שמא אזכה לג"ע ואהיה נמנה עם הצדיקים שלעת התחיה יהיו מלובשים לבנים · והמעמיד הדבר יותר מתיישב בספר עליון יושב:

המתורגמן · א) היפטע, לענדען · ג) געצאגען ·

[א] תוס' ד"ה אבילתו בע"פ (לא מלאתי שם): [ג] מהרש"א ד"ה קובר פ"ב דברכות (נ"ד ע"ב): [ג] שם בא"ד בחלק (קז ע"א): [ד] שם ושם פ"ק דסוטה (ט ע"ב):

יד יוסף

א כ"ה גירסת הערוך פרשתיבנא בכ"ף: ב ויק"ר פ' י"ד סימן ח:

חדושי גאונים

ועל דרך זה אמרתי לפרש מאמר המלך החכם [משלי ט"ו ז'] שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן · הנה רש"י ז"ל מפרש תיבת יזרו מענין נזר ועטרה יע"ש · לולי פירושו הייתי אומר שהוא מענין ויזר אותו על פני המים [בל"א פערברייטען · אוים ברייטען] מפורש זרה · וכונת המלך החכם לע"ד ליתן סימן מובהק להכיר החכם מן הכסיל · וזה אמרו · שפתי חכמים יזרו דעת · ירצה שמדרך החכם הוא להשפיע מחכמתו לאחרים · לכל מי שיש לו לב להבין·ע"ד מאמר חז"ל יותר ממה שעגל רוצה לינק וכו' · באשר שחכמתו היא כבאר מים חיים נובעים · אשר לא יחסרו מימיו וכמו הנר שמדליקין ממנו ולא יחסר אורו· אמנם לב כסילים לא כן · ר"ל מחשבתו אינו כמחשבת החכם· באשר שאם יקר מקרה הכסיל שהוא יודע איזה דבר · אזי יאצר אותו לעצמו · חותם בתוך חותם · ואין לזר אתו · כי היא כסותו לבדו · ואם יפשטנו ישאר ערום · גלל כן ערום יערום להצפין·מתנגד לחכם כנ"ל: (דברי חכמים וחידותם)

תניא אבא שאול אומר קובר מתים

אהבת איתן

קודם יצירה דא"כ הוי כאמירה צדיק או רשע ותכריח כמעשיו כפי מה שתוכיח כאמירה של הזיווג ·

תתיכני הוא שפיר מלא דם כמ"ש בפ"ק[א] שהחלב של אשה נעשה מדם אשה ואח"כ כגבינה תקפיאני הוא שפיר מלא גנוסים כאן כיון שאין עור ובשר מדמה לה לגבינה הקפוי מחלב ואינה חושבת לוולד ואחר כך עור ובשר תלבישני דהיינו שפיר מרוקם כדאמרינן לעיל דאיכא למ"ד מלא בשר טמאה לידה ואיכא למ"ד בעור תליא מלתא ואמר אח"כ ועצמות וגידים תסוככני הוא יצירת הגוף של ולד גמור ואח"כ חיים וחסד וגו' היא הנשמה שנתנה בו ואח"כ ופקודתך שמרה רוחי כדאמרינן לקמן מדת ב"ו כו' ואלו הקב"ה נר עובר במעי אשה פתוחה ופיה למטה ומשתמר כו' ע"ש ועיין בתוספות פרק בתרא דברכות בשם מדרש תנחומא וק"ל: ואינו מוציא רעי כו'.

תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני חיים וחסד עשית עמדי [ופקדתך שמרה רוחי]:

דף כז ע"א ת"ר שליא בבית הבית טמא [לא שהשליא ולד אלא שאין שליא שאין ולד עמו] דברי ר"מ ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון מטהרין וכו' יתיב רב פפא אחוריה דרב ביבי קמיה דרב המנונא ויתיב וקאמר מ"ט דר"ש דקסבר כל טומאה שנתערב בה ממין אחר בטלה אמר רב פפא היינו נמי טעמייהו דר"י ור' יוסי אחיכו עליה מ"ש פשיטא אמר רב פפא אפילו כי האי מלתא לימא איניש ולא נשתוק קמיה רביה משום [א]שנאמר (משלי ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה:

יד דף ל ע"ב [ב]דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ומונח ידיו על ב' צדעיו וב' אציליו[א] על ב' ארכובותיו[ג] וב' עקביו על ב' עגבותיו וראשו (על) [מונח לו בין] ברכיו ופיו סתום וטבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול להחיות אפילו שעה אחת [ג]ונר דלוק [לו] על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם עד סופו שנאמר (איוב כט) בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא ואין לך ימים שרוי בטובה יותר מאותן הימים שנאמר (שם) מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני ואיזהו ימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנים הוי אומר אלו ירחי לידה ומלמדים אותו כל התורה כולה שנאמר (משלי ד) ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה ואומר (איוב כט) בסוד אלוה עלי אהלי מאי ואומר וכי תימא נביא הוא דקאמר ת"ש בסוד אלוה עלי אהלי וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו[ג] על פיו ומשכחו כל התורה כולה שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר כי

גם זה מנפלאות הבריאה מעיילנא אית ליה ומפקנא לית ליה כמ"ש באוכלי המן וק"ל: אפי' שעה א' כו'. וכתב הב"י א"ח סימן ו' בשם הר"מ מרוטנבורק שאין לגרוס אפילו שעה אחת שהרי ראינו שסותם את פיו הרבה שעות ויכול לחיות כו' ע"ש ליישב זה ועוד נ"ל לקיים הגרסא בשמעתין ולא קאי אילא לאויר העולם אלא אעיקר מלתא דנחית הכא לאשמועינן הפלא דבתחלת הבריאה הוא בהפך דהיינו פיו סתום וטבורו פתוח ואז קאמר שאלמלא כן אינו יכול לחיות אפילו שעה אחת והרמ"ה ז"ל נמי לא כתב דאין לגרוס אלא בברכת אשר יצר דוקא דהתם קאי אילא לאויר העולם ודו"ק: בהלו נרו עלי ראשי וגו'. הוא כח הנשמה שנקראת נר שנאמר נר אלהים נשמת אדם. ואמר שאין לך יותר בטובה כו'. דהא איוב מקודם שבאו עליו ימי הרעה היו לו טובות הרבה כמה שנים כמפורש בקרא ולא בקש על אותן שנים אלא על ירחי קדם כו' ועל הימים שאלוה ישמרני שהם גם כן ימי עיבורו כדלקמן שמשתמר הולד במעי אמו: ואמר ומלמדין אותו כו' שנאמר ויורני ויאמר לי יתמוך וגו'. משמע ליה קלת דהאי קרא נמי איירי בימי עיבורו של הולד ומדכתיב בסוד אלוה וגו' מוכרע טפי דאיירי בימי עיבורו כדמסיק וכפרש"י מדכתיב גבי ירחי לידה וק"ל: שנאמר לפתח חטאת רובץ וגו'. בפרק חלק אמרינן[ב] אימתי יצר הרע שולט באדם משעת יצירה דכתיב לפתח חטאת וגו' והיינו יצר הרע והיינו מלאך

מ"ט דר"ש. נהי דנמוק מ"מ כל גופו של מת כאן הוה וה"ל כרקב וכגלל [בשר המת שנמוח ונעשה ליחה סרוחה]: ממין אחר. אפי' ממין טומאה אם אינה שוה לה בטלה: אחיכו עליה. א"ל פשיטא מ"ש טעמייהו מטעמיה כולא חדא מלתא אמרי: אפי' כי האי מלתא. דאתיא לידי חוכא: לימא איניש. דילמא מתוך דבריו א"ל טעמא: ולא לשתוק. ולימא מסברנא ליה: אם נבלת. עצמך על ד"ת סופך להתנשא: ואם זמות. ושתקת סופך לשום יד על הפה שלא תדע להשיב את השואלין: פנקס. לוחין שכותבין בהם הגלחים: אציליו. איסול"ש (פי' תחת זרועותיו): נפתח הסתום. פיו: ונסתם הפתוח. טבורו: שלא יהרוג את אמו. שבית הרחם אינו רחב להוציא רעי הנאסף בו: ת"ש בסוד אלוה עלי אהלי. והא אוקמינן בירחי לידה מדכתיב

תוספות

שני אליליו על שני ארכובותיו. פי' הקונטרס איסול"ש ור"ת פירש דאציל היינו קוד"א דאמרינן בפ' האומר משקלי (ערכין יט) משקל ידי עלי משקל רגלי עלי כו' ומכנים ידו עד האציל ורגליו עד הארכובה וקוד"א ביד הוא כנגד הארכובה ברגל ועוד דהתם משמע דאציל הוא מרפק ובאהלות (פ"א) משמע שמונה לפי סדרי אברי האדם דמרפק היינו קוד"א ועוד אמרינן בפ"ב דזבחים (דף יח) לא יחגרו ביזע שאין חוגרים אלא כנגד אילי ידיהם והיינו כנגד הקוד"א שדרך העולם לחגור דבבית השחי אדרבה שם הוא מקום זיעה:

עיון יעקב

הנהגתן באכילתן: ומלמדים אותו כל התורה. הא דלומדין עמו כל התורה כיון דלבסוף משכח י"ל דלכך לומדין אותו כל התורה לפי דס"ל דיצה"ר ניתן בו משעת יצירה ויהא הולד בועט במעי אמו ויוצא לכך לומדין עמו כל התורה שיהא התורה תבלין ליצה"ר וכמ"ש בחידושינו פרק חלק דף נ"א עיין שם ולהכי כשיוצא לאויר העולם משכח כל התורה להכי באמת בועט ויוצא ולמ"ד דיצה"ר ניתן בו משעת יציאה ס"ל דלכך למד במעי אמו כדי כשיגיע אח"כ בתורה ויהא נח וקל על ידי סייעתא דשמיא לכוון ד"ת על מכונה כמו

ענף יוסף

שהיא כדת של תורה שאכילה מרובה מן השתיה אלא שכלל הסעודה נקרא בכל מקום ע"ש המשתה. ועיין מ"ש במסכת מגילה מסימן י"ג:

יד ונר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. הכוונה שאין ליצה"ר אחיזה כשהולד הוא במעי אמו לכן שרוי בטובה ויש לו אור שהיינו בחינת אור הגנוז לצדיקים כמ"ש בב"ר שאור של ימי בראשית היה אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שראה יתברך שאינו כדאי להשתמש בו רשעים גנזו לצדיקים לע"ל וימנע מרשעים אורם לכן במעי אמו שאין בו בחינת יצה"ר זוכה ליהנות מאור הגנוז לצדיקים (ספר מלא העומר על תורה):

עץ יוסף

שני גבורי או"ה שבשעת המבול לא הגיעו המים לקרסוליהן מפני גובהן. ובתד"א ח"ב פרסה כ"ד אי' שפרסות רגליו היו ארבעים מיל. ועיין מ"ש בדברים רבה פ"א סי' כ"א:

יד שמא יהרוג את אמו. אינו רחב להוציא רעי הנאסף בו (רש"י): אבל הוא משתין (ספר הברית): ומלמדין אותו כל התורה כולה כו'. ולכאורה מה התועלת בלימוד כיון שמשכחין אותו. אך יבואר ע"פ מה שכתב האלשיך על מה שאנו אומרים ותן חלקנו בתורתך לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה. ולזה אמר בגמרא יגעת ומצאת תאמין כאדם שמוצא אבידתו לפי שהוא חלקו. ולכך אלו לא היו מלמדין אותו במעי אמו לא היה יכול להגיע חלקו בתורתו אף ע"י יגיעותיו (כמו שכתב אפלטון שלא יבין האדם כלל בדברים אשר לא קדמה בהם שום ידיעה או מחשבה. אבל מה ששמע או ראה כבר מעניניהם באיזה רמז או הרהור ישוב ויזכרם) ואם לא היה שוכח לא היה צריך להתייגע וא"כ בטל שכר ועונש (וגם שאלו לא היה שופח לא היה פונה האדם

[א] מהרש"א ד"ה הלא. בפ"ק (ט ע"א): [ב] שם ד"ה שנאמר. בפ' חלק (נא ע"ב):

יד יוסף

א ברכות סג ע"ב: ב ויק"ר פ' י"ד סי' ח יבמות ע"א: ג ויק"ר פ' י"ד סי' ב' תנחומא פקודי סימן ג' וסדר תזריע סימן א' ופי' ונר דולק על ראשו היינו הנשמה שנקראת נר שנאמר נר אלהים נשמת אדם ומביא ראיה שנאמר בהלו נרו עלי ראשי הוא כח הנשמה:

חדושי גאונים

הייתי וכו'. זאת הבריאה כפי נגלה אין לה שום מציאות ועוד יוקשה אמרו קובר מתים הייתי פעם א ח ת רצתי אחר צבי שיראה שמשום שקובר מתים היה רץ אחר הצבי דהל"כ יאמר אבא שאול אומר פעם אחת רצתי אחר צבי ומה לנו אם קובר מתים היה. אלא שיראה כאלו פירסם שמשום שקובר מתים היה רץ אחר הצבי ואין אלו אלא דברי תימה. והקרוב אלי כי הנה אבא שאול היה גדול הקומה וכמו שבא בסמוך מבואר בגמ' אבא שאול ארוך בדורו הוה. והנה יספר שכל ימיו היה מואס במעשה רשעים שבחייהם נקראים מתים. ואולם יפיו וגודל

אהבת איתן

ועוד י"ל ע"פ מ"ש בשל"ה שמה שיראו שיהיו הדורות צדיקים או רשעים היינו כפי הסדר הנמשכות דור אחר דור כפי מזגן וטבען יתחייב שיהיה צדיק או רשע אבל אפשר שיגבר על טבעו כפי הבחירה וזה לא ראו. וא"כ הא דראו האבות היה כפי הטבע. וכן הא דחזי חזקיה היה רק לפי הטבע וז"ש שם בהדי כבשי דרחמנא למה לך שהבחירה לא ראה:

(ישעיה מה) כי (לך) [לי] תכרע כל ברך [תשבע כל לשון] כי (לך) [לי] תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר (תהלים כב) לפניו יכרעו כל יורדי עפרי תשבע כל לשון זה יום הלידה שנא' (שם כד) נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה ומה היא השבועה שמשביעים אותו תהי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה היא אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני נוטלה ממך · תנא דבי רבי ישמעאל משל לכהן (שנתן) [שמסר] תרומה לעם הארץ ואמר לו אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך א"ר אלעזר [דף לא ע"א] מאי קרא (שם עא) ממעי אמי אתה גוזי מאי משמע דהאי גוזי לישנא דאשתבועי הוא דכתיב (ירמיה ז) גזי נזרך והשליכי · וא"ר אלעזר למה ולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים אדם נותן אצבעו עליה שוקע[א] לכאן ולכאן:

טו שם [א]ת"ר שלשה חדשים הראשונים ולד דר במדור התחתון אמצעיים ולד דר במדור האמצעי אחרונים ולד דר במדור העליון וכיון שהגיע זמנו לצאת (מתרפק) [מתהפך] ויוצא וזהו חבלי אשה והיינו דתנן*) חבלי של נקבה מרובין משל זכר (דא"ר) [וא"ר] אלעזר מאי קרא (תהלים קלט) אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ דרתי לא נאמר אלא רקמתי מאי שנא דחבלי נקבה מרובין משל זכר [ב]זה בא כדרך תשמישו וזה בא כדרך תשמישו (זה הופך פניו) [זו הופכת פניה] וזה אין הופך פניו · ת"ר שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וגם קשה לולד אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד אחרונים יפה לאשה ויפה לולד שמתוך כך יצא הולד מלובן ומזורז[ג] · תנא המשמש מטתו ליום תשעים כאילו שופך דמים מנא ידע אלא אמר אביי משמש והולך (שם קטז) ושומר פתאים ה' · [ג]תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו · אביו מזריע לובן שממנו

*) נ"ל דתניא

רש"י

כירחי קדם : ולא נשבע למרמה · שקיים שבועתו לשמור את התורה דאי בשבועה בעלמא אטו משום דלא נשבע למרמה חשיב להן כעולין בהר ה' : מאי קרא · דמשביעים אותו ביום הלידה : נזרך · לשון נזירות דהיינו נדר דדמי לשבועה : חבלי · צערא : רוקמתי · היינו יצירה ראשונה וכתיב בתחתיות דהיינו מדור תחתון : דרך תשמישו · האיש פניו למטה כן זכר נולד פניו למטה נקבה פניה למעלה הלכך נקבה צריכה להתהפך דהא כשהיא במעי אמה פניה למטה כדאמרינן לעיל [ראשו בין ברכיו] אבל זכר אין צריך להתהפך : קשה לאשה וקשה לולד · מפני שדר במדור התחתון קשה לאשה לא ידענא למאי: זרע· מלבן את הולד מגיעוליו : מזורז · חזק ובריא: יום תשעים · שלשים ימים הוי חיותו : מנא ידע · הא לא ידע אימת מיעברא

מהרש"א

מלאך המות כדאמרינן בפ"ק דב"ב[א] ע"ש : שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר · דאיתא במדרש שהאדם בשעת מיתתו רואה פני שכינה כפירוש רש"י בספר תהלים תשבע כל לשון זה יום הלידה והקדים בקרא יום המות ליום הלידה דהכי פירושו שעל כן יכרעו כל יורדי עפר ביום המיתה על שכבר נשבע ביום הלידה · ומייתי מקרא שנא' נקי כפים ובר לבב ולא נשבע וגו' משמע ליה דהשבועה דיוםהלידה קאמר נקי כפים וגו' כולל כל מעשה אדם ומחשבותיו שהיו טובים ואמר אשר לא נשא לשוא וגו' כי בזה שהיה נקי כפים ובר לבב בעולם הזה הוא שקיים שבועתו ולא נשבע למרמה ביום לידתו ומה היא השבועה כו' שע"כ אמר להו אז צדיק תהיה בעולם שתבא לשם כמו שהיית צדיק במעי האם שהיית מוכן ופנוי שם ללמוד תורה כן תהיה גם מכאן ואילך ואל תהיה נפתה ליצה"ר ולצד הטומאה השמאלית שיבא לך בעת לידתך אך ראה שתהא נשמתך נשארה טהורה כמו שנתונה לך מהקב"ה שהוא טהור ומשרתיו טהורים ושבועה זו ודאי דלא חיילא על הקטן עד י"ג שנים שאז יבא יצ"ט ואליו תשמע אז בשבועה זו ומסיים ואם לאו שתשמע ליצה"ר ותטמא נשמתך הריני שורפה לפניך כמו תרומה טמאה ועוד נראה שהקדים בכאן יום המיתה ואחר כך יום הלידה כענין ששמעתי בסוד גלגול נשמות בפסוק שאמר ובכן ראיתי רשעים קבורים שכבר מתו ושבו ובאו ממקום קדוש בגוף שני והוא משתבח בעיר שהוא הגוף אשר כן עשה כבר ולא שב ממעשיו ראשונים הרעים שעשה בהיותו בגוף ראשון ובו ידבר גם כאן שהקדים יום המיתה בגוף ראשון קודם לידתו שנית ועל כן בהולדו בגוף שני משביעין אותו אף שכל הנשמות מושבעים מהר סיני משביעים אותו בהולדו שנית תהי צדיק ואל תהי רשע כבראשונה ואפי' כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה רשע בעיניך כי מי יודע במה תכופר עונותיך הראשונים שעשית בגוף ראשון וק"ל : אתה גוזי כו' · פי' ממעי אמי אתה משביעי וגוזי הוא במספר שם בן ד' ומייתי שהוא לשון שבועה מדכתיב גזי נזרך וגו' דלפי פשוטו מה הוכיח אותם בזה שישליכו גיזת נזירותם אבל הוכיחם גזי נזרך וגו' ר"ל קיים שבועתך שנשבעת בעת הלידה ובמתן תורה והשליכי מעשים הרעים שעברת בזה על שבועתך וק"ל : רקמתי בתחתיות ארץ · מדמה יצירתו בבטן אמו לזרע שנזרע בארץ דתחלת רקומו בתחתיות ומתגדל ועולה למעלה עד גמרו כן הוא יצירת הולד עולה ממדור התחתון לאמצעי ומאמצעי לעליון עד יום הלידה וק"ל : ליום תשעים כאילו כו' · פרש"י

עיון יעקב

שלמד תחלה והא דאמרינן טינא בר טינא היינו אם משכח על ידי פשיעה מקרא אונס כזה ולכך משכח קודם יציאתו כדי שתהא הבחירה בידו לבחור בחיים ויהא שכרו כפול מעה"כ אם יהיה בשכחה בעל תורה מתחלת יצירתו : תנא דבי ר' ישמעאל משל וכו' · עיין במנחות דף נ"ט דתנא גם כן מדבי רבי ישמעאל משל כזו וע"ש בחידושינו : שלשה חדשים הראשונים ולד דר במדור התחתון · וזה הוא ע"פ הנס כדבסמוך ולא עביד ניסא לשקרא ללמוד מזה מוסר שילך אדם ממדרגה למדרגה בתחלה במדור התחתון ואח"כ לאמצעי ואח"כ לעליון ולא שיהא אדם רץ ומהדר אחר עושר וגדולה תכף במדור העליון לפני גדולים ממנו וכן הוא מדת לדיקים מתחלתן יסורין וסופן שלוה עד שאחריתן ישגא מאד

עץ יוסף

כלל לעולם הזה והיה ממאס במשכיותנו · רק מחמת שכחה עולם כמנהגו נוהג) לכך מלמדין אותו את חלקו במעי אמו · וזה נקרא כל התורה ר"ל כל חלקי תורתו ובצאתו לאויר העולם ישכח · ואח"כ ע"י יגיעתיו יכול למצוא אבידתו · שמה שראה ושמע שם יעשה רושם בקרב אדם בכח אע"פ שאינו בפועל · ולכן אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין שזה מהנמנע · ועיין מ"ש עוד בתנחומא סדר פקודי סי' ג' בענף יוסף מהדורא תנינא : שלשה חדשים הראשונים ולד דר במדור התחתון כי הרחם הוא צר מלמטה ורחב מלמעלה · ובג' חדשים הראשונים שהוא קטן מאד הוא במדור התחתון אשר שם מקום יצירתו · ואחר שהוא נתרבה ונתגדל וצר לו המקום עולה למקום יותר רחב כדמיון למח השדה הנתון במעמקי ארץ ומתחתיו יצמח ועולה מעלה אחר מעלה עד הגיעו אל פי הארץ ומשם מתגלה ויוצא ובא אל העולם · וזהו בחינת עבור ולידה של הצמח · וכשהולד עולה וראשו למעלה · ובהגיע עת ללדת עולה יותר במקום רחבת ידים ומתהפך עצמו כדי שיהיה הראש למטה וזהו חבלי לידה פי' צער לידה (ספר הברית) : שלשה שותפין כו' · הורו בזה דעתם בעלם הנפש ושאינה נבראת עם חומר הגוף יחד כמו בכל הטבעיים שהכח נחבא בפנים בחומר · לא כן נפש המשכלת שהיא כולה מלמעלה אין לה התלות עם החומר כי אם חופפת על החומר · רק שבאה בעת שהמצא חומר מוכן לקבלה · וחשב פה כל הענינים מהנפש הרוחני · הן עצמותה שהיא הדעת והחכמה והבינה · הן הדברים הנמשכים ממנה כהראיה והשמיעה והדבור וההלוך אף שהמה מקושרים באברים גשמיים עכ"ז עיקרם הוא מן הנשמה העליונה לא מן כח החיוני לבד : שלשה שותפין יש באדם · אין הכוונה שותפים ממש · כי באמת הכל מידו יתברך גם אביו גם אמו · רק שהאב והאם המה הסבות

מהרש"א

[א] מהרש"א סד"ה שנאמר בפ"ק דב"ב (ע"ז ע"א) :

יד יוסף

א תנחומא פקודי סימן ג : ב ב"ר פ' יז סי' י"ג: ש"ר פ' א' סי' י"ח : ג קדושין ל ע"א קהלת רבה פ"ה סי' י"ג :

חדושי גאונים

קומתו והדר שיווי בנינו שטהו פעם אחת אל מידת הגאוה והלך אחר שרירות לבו גרס לבבו ונכנס בגאות סידור תכונת איבריו מה שזה אמרו פעם אחד רצתי אחר צבי כלומר אחר רצוני ושרירות לבי כי צבי בארמי הוא לשון רצון כמו בדניאל די צבי וגו' ונכנס בקוליית של מת כלומר נכנס בגאות גודל איבריו וגופו הגדול שעתיד שימות · והמנס כאשר שב רוחו אליו וזהו ודאי אמרו כשחזרתי לאחורי כלומר כאשר שב מהר וחזר מזה היה קל מהמה אמרו לו כי של עוג מלך הבשן היה כלומר מדת עוג מלך הבשן היה בו שגם הוא מפאת קומתו נתגאה ויצא לקראת ישראל למלחמה עם היותו יודע כי ה' נלחם להם לישראל סמך על אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים וכמו שביארנו בברכות בהרואה · והמנס אמרו צבי לא הגעתי וקוליית לא כלתה רצה בזה שקודם שחזר לאחוריו כמו שביארנו מדת גאותו מפאת קומתו לא כלתה ורצון תאותו לא הגיע כלל עם כל זה ופשוט : וז"ש פעם אחת נפתחה מערה וכו' זאת הבריית' היא מכררת כל מה שביארנו בברייתא שלפניה כי הנה יכפר שקובר מתים היה כמו שביארנו ותולם פעם אחת

שממנו מוח שבראשו וגידין וצפרנים ועצמות ולובן שבעין· (אשה) [אמו] מזרעת אודם שממנו עור ובשר [א]ושערות ושחור שבעין· והקב"ה נותן בו רוח ונשמה [ב]וקלסתר[א)] פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודבור פה והלוך רגלים ודעת ובינה והשכל וכיון שהגיע זמנו ליפטר מן העולם הקב"ה נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מניח לפניהם אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי פוץ מלחא ושדי בשרא לכלבא:

טז שם [ג]דרש רב (חנינא) [חיננא] בר פפא מ"ד (איוב ט) עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם· מדת ב"ו נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה [ד]פתוחה ופיה למטה ומשתמר ד"א אדם נותן חפציו לכף מאזנים כל זמן שמכביד יורד למטה ואילו הקב"ה כל זמן שמכביד הולד עולה למעלה· דרש ר' יוסי הגלילי מ"ד (תהלים קלט) אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד· בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו· מדת ב"ו אדם נותן זרעונים בערוגה כל אחד ואחד עולה במינו ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה וכולן עולין למין אחד· ד"א צבע נותן סמנים ליורה כולן עולין לצבע אחד ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה כל אחד ואחד עולה למינו· [ה]דרש רב יוסף מ"ד (ישעיה יב) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ ברגלו לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבע ספינתו של חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני והיינו דאמר רבי אלעזר מ"ד (תהלים עב) עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו· דרש ר' חנינא בר פפא מ"ד (שם קלט) ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנתה מלמד שלא נוצר אדם מן כל הטפה אלא מן [ו]הברור שבה· תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שזורה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת כדרבי אבהו דרבי אבהו רמי כתיב (ש"ב כב) ותזרני חיל וכתיב (תהלים יח) האל המאזרני חיל אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע זריתני וזרזתני:

יז שם [ז]דרש ר' אבהו מ"ד (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נוצר הימנה ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע

רש"י

מיעברא: קלסתר· זיו: מראה העין· שאף על פי שנבראת העין מן אב ואם אינו רואה תדע שהרי המת יש לו עינים ויש לו שפתים ויש לו אזנים ואינו רואה ואינו שומע ולא מדבר: פוץ מלחא· השלך המלח מן הבשר ושוב אינו ראוי אלא לכלבים כך הנשמה היא מלח לגוף לקיימה כיון שהלכה אז מסריח הגוף: עולה למעלה· כדתניא לעיל אחרונים דר במדור העליון: כולן עולין למין אחד· זרע האב והאם נעשים בריה אחת: צבע· כמה סממנין צריך לצבע שחור קליפת עץ ועפיצת רחיים של כפחים וכמה דברים וכולן נעשים שחור ואינו יכול לצובעו ביורה אחת מב' וג' גוונים בב' וג' מקומות: וכל אחד ואחד עולה למינו· לובן מן האיש ושחור מן האשה: כי אנפת בי· מפני שכעסת עלי אני מודה לך שלטובתי היה: ישב לו קוץ ברגלו לאחד מהם· ולא יכול ללאת: לבדו· הוא לבדו יודע שהוא נס אבל בעל הנס אינו מכירו: ארחי· תשמיש כמו דרך גבר בעלמה (משלי ל): ורבעי· תשמיש לשון לרבעה: זרית· בירךת בנפה שקורין וו"ן כמו (ישעיה ל) ברחת ובמזרה: הברור· קלי"ר בלע"ז: ותזרני· חסר אל"ף לשון מזרה: זריתני· ואח"כ תאזרני לשון חגירת כח במתנים: זריתני· מן הברור [ואח"כ זרזתני]: רביעיותיהן· עונת תשמישן: הוא

מהרש"א

לשלים כו' ולא דק במועט דילידת הולד לרע"ה ימים או לרע"ב או לרע"ג ימים כדאמרינן לקמן וק"ל: ממנו עלמות כו'· יש לכוון בזה שאמר לבן ליעקב אך עלמי ובשרי אתה דהיינו שהיה קרובו מלד אביו ילחק שממנו עלם ומלד אמו רבקה שממנה בשר וק"ל: שלא כמדת ב"ו כו'· לפי שהחוקרים באו לתת טבע לכל הברואים אמר שזה הוא מהנמנע מב' לדדים הא' עושה גדולות וגו' דהיינו מפני עומק המושג וגדלו אי אפשר לחקור עליו והב' נפלאות עד אין מספר שהם נפלאים מהחוקר מחמת רבויים שאלה שכל אדם לעמוד על טבעם ומייתי מדת ב"ו נותן חפץ כו' דבר אחר אדם נותן חפציו לכף כו' שכל זה היפוך הטבע וק"ל: נפליתי נפלאים וגו'· פי' שאני ירא לחקור בפלאי פלאות שבמעשיך שא"א לחקור עליהם לפי הטבע ונפשי יודעת מאד שהם נפלאים ממני והידיעה בהם נמנע ממני כמ"ש החכם תדע אשר לא תדע ועל זאת אודך שלולא זאת נתתי לבי לדרוש ולחקור בהם וכמאמרם במכוסה ממך אל תדרוש כו' ומייתי במעשה הקב"ה שיש בו פלאי פלאות מדת ב"ו נותן זרעונים כו' ד"א לבע נותן כו' הרי זה פלא אחד שמעשיו הם היפוך מעשה ב"ו ופלא השני שני ענינים שהביא הם בעלמם הפכיים וק"ל: ישב לו קוץ כו'· פי' כי אנפת בי הוא הקוץ שישב לו כי בזאת ישוב אפך ממני שלא טבעה ספינתי כמו שטבעה לחברי וע"ז אמר שהתחיל אז להודות ומשבח כמ"ש אודך ה' ר"ל כאילו הייתי מיורדי הים והייתי ניצול שהוא א' מד' שצריכים להודות גם עתה נצלתי ביבשה שלא ירדתי בסחורה שלי לים ומייתי כדר"א לעושה נדולות לבדו וברוך וגו' לפי שמתחלה היה זה מכוסה מן האדם רק לה' לבדו והתחיל האדם מקלל ומחרף אמר שאחר שיתברר לו ניסו אומר בהפך וברוך שם כבודו וק"ל: אלא מן הברור שבה כו'· הוא מהחסד אלהים ביצירת אדם כי דבר הנעשה מהפסולת איננו טוב כמו הנעשה מן הברור וז"ש זירזתני וזרתני ע"י שזריתני מן הברור מהטיפה זרזתני שאני מזורז ומלובן והאי קרא נמי הכי מפורש ע"י שארחי ורבעי זרית את דרכי הסכנת כרגיל שעושה מהר בזריזות וק"ל: נסמית עינו של בלעם כו'· אין דבר זה מפורש

יד יוסף

א בשאלתות פ' יתרו סימן לו איתא עור ובשר ודם ושערות וכו': ב בערוך מביא בערך קלסטר בטי"ת: ג שוחר טוב מזמור קלט: ד רבה ותנחומא סדר תזריע: ה שוח"ט מזמור קלט: ו ויק"ר פ' יד סי' י: ז יומא מ"ז:

חדושי גאונים

נפתחה מערת פריצים תחתיו ונשא עיניו בגאותו וגאונו לעומק גסות הרוח וזה ודאי אמרו ועמדתי בגלגל עיניו של מת כלומר שהיה לו גבה לבב עינים רמות והן עיני רשע הנקרא מת בחייו והעמיק בגסות הרוח והתמיד בה בגאותו הפעם עד שעה שעמד בה עד חוטמו כלומר מאד תכלית הגאוה שהגאוה ניכרת בחוטם האדם כמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא ודרשו ז"ל שראוי לחדול מן האדם אשר לגסות רוח נראה כאלו הנשמה היא באפו כי מה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה כמו שזכרנו במציעא פרק המקבל ואמנם כשחזר לאחוריו איש קל מהרה חזר מזה הדרך אמרו עיני של אבשלום היה כלומר שהגיען זה מן מדת הגאוה מפאת יופיו והדר קומתו כמו שהגיע לאבשלום שעיניו השיאו אותו וגבה רוחו מפאת יופיו כמו שכתוב וכאבשלום לא היה איש יפה להלל בכל ישראל וגו'· ולזה סיפר אבא שאול זה כדי שיתרחק האדם מזו המדה לקצה האחרון שזאת המדה היא מזקת לגדולי ישראל וכל שכן להדיוטות ואמרו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח וכו' (דרש משה):

(שייך לסימן י"ד) דרש רבי שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס וכו'· הוי יודע שהקב"ה עסוק ומשדכין

עין יעקב

ומדת רשעים להיפך ועי"ל לפי שג' שותפין יש באדם כדכסמוך ואביו שהוא התוכע המתחיל מלד יצה"ר שהוא הזרע הוא מדור התחתון והאשה שאין לה מלא לתובעו מלדם האודם היא מדור האמלעי וחלק הקב"ה שהוא הגומר במדור העליון וק"ל: והקב"ה נותן בו רוח ונשמה· והם עשרה דברים ועשירי יהיה קדש על כן צריך לשמור בטהרה כדלעיל: ופיה למטה ומשתמר· על ידי הקב"ה בעצמו כי מפתח של חיה בידו ולהכי סמיך ליה הנותן מטר על פני ארץ כי אלו שני מפתחות של חיה וגשמים בידו כדאיתא ריש תענית: ועל דבר זה ניסמת עינו של בלעם הרשע· אמר מי שהוא טהור וקדוש יציץ בדבר זה

הרי"ף

ונפלאות עד אין מספר· עי' מהרש"א ונראה מדמי למכתב עושה גדולות ונפלאות עד אין מספר ולמה הלקן אלא לדרוש בשני דברים:

עין יוסף

הסבות האמצעיות והטבעיות שעל יד זה יברא הגוף· אבל הנפש היא רק מלמעלה: טז ופיה למטה כו'· כלומר שיסד בהמציאות דברים הפכיים ע"פ הטבע· ועכ"ז נתן בכח הטבע שמשתמר· ומזה נדע שגם שטבע איננה טבע באמת כי אם הכל מסוג הנפלאות· רק מחמת שאנחנו מורגלים בה ע"כ מעוור עינים להחזיק לדבר טבעי· וכן חשב מכח הכובד· אשר זה יסוד כל טבעי כנודע היום לחכמים· ונמלא בו הפכיים· א"כ איה הטבע הנהגה בזה אם לא כי יד הנפלאות תעשה זאת: זריתני וזרזתני· פי' ע"י שזריתני מן הברור שבטיפה זרזתני שאני מזורז ומלובן· כי הכח והגבורה והזריזות באה באמת מהכח הניתן בו בתחלת ברייתו· אם הוא מטיפה הברורה והזכה· ועל ידי שזריתני ע"כ זרזתני· וכלומר הכל מידך· ואין לטבע חלק בה מאומה· והאי קרא נמי הכי

המתורגמן· א) גלאנץ·

בהאי קרא גם יש לעיין במ"ש מיד נסמית עינו של בלעם והרי כמה נבואות של בלעם מפסיקין בזה ונראה שסמכו בזה על הדרש מקרא דלעיל מיניה מהאי קרא דשתום העין כתיב וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו שבקש לתת בהם עין הרע למעטם אחר שראה כבר שהקב"ה מספר רביעיותיהם וכמ"ש מי שהוא קדוש כו' יליף בזה וע"ז אמר עד"ז שרצה לתת בהם עיניו לרעה מיד נסמית עינו א' כדכתיב בתר הכי שתום העין ושתום מל' פתוח כמ"ש התוס' ומדכתיב עין ולא כתיב עינים כדכתיב לעיל מיניה וישא עיניו למדנו שאחד מהם נסמית ועיין פרש"י בחומש ודו"ק: הוא הקב"ה כו' · דאם מלת הוא קאי על יעקב לא איצטריך כיון דכתיב וישכב עמה דהכינוי על יעקב קאי ואם קאי מלת הוא אלילה ה"ל למכתב ההוא כמו בלילה ההוא נדדה וגו' וע"כ דרשו בו דמלת הוא קאי אהקב"ה שהוא סייע כו' ועיין ברא"ם מיהא כתיב כיוצא בזה בפרשת וישלח ויקם בלילה הוא ואפשר דהתם נמי איכא למדרש כה"ג וכל היכא דאיכא למידרש דרשינן וק"ל: [יששכר חמור גרם כו' · מפורש פ"ב דנדרים ע"ש]: שנאמר אשה כי תזריע וגו' · לאסמכתא נקט לה מהאי קרא דהאי קרא איצטריך להא דריש פ' יוצא דופן[א] אשה כי תזריע וגו' עד שתלד במקום שמזרעת ועיקר הך דרשה דהכא יליף לה כדלקמן מדתלה הזכרים בנקבות ונקבות בזכרים ועי"ל דצריכי תרוייהו דאי לאו אשה כי תזריע וגו' לא הוה ידעינן מהאי קרא דאלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו אלא דהזכרים תלוים בנקבות ונקבות בזכרים אבל לא הוה ידעינן אם הוא תלוי בזריעה תחלה או בסוף ולא הוה ידעינן הא דמשהין על הבטן כדי שתלד זכר ולהכי כתב אשה כי תזריע וגו' דמשמע שתזריע תחלה ואי לאו קרא דאלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו לא הוה ידעינן מקרא דאשה כי תזריע אלא כשהאשה מזרעת

הוא. הקב"ה סייע שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה ואותו הלילה של האחרות היה: ולא פירשו את הדבר · מנא לן: הזכרים בנקבות · בני לאה: נקבות בזכרים · ואת דינה בתו משום הך דרשה איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שמשהין עצמן · מלהזריע: יכולני · שיהיה עצמו מלהזריע: יבעול וישנה · שמתוך תאות בעילה ראשונה היא מזרעת והוי נמי דתזריע

אמר מי שהוא טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים יציץ בדבר זה מיד נסמית עינו דכתיב (במדבר כד) ונאם הגבר שתום העין והיינו דאמר ר' יוחנן מ"ד (בראשית ל) וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנאמר (שם מט) יששכר חמור גרם לו לישכר: [א]א"ר יצחק אמר רבי אמי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה שנא' (ויקרא יב) אשה כי תזריע וילדה זכר · תנו רבנן בראשונה היו אומרים אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה ולא פירשו חכמים את הדבר עד שבא רבי צדוק ופירשו (בראשית מו) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו תלה הזכרים בנקבות ואת הנקבות בזכרים · (דה"א ח) ויהיו בני (עילם) [אולם] אנשים גבורי חיל (מלומדי מלחמה) דורכי קשת (מרבים) [ומרבים] בנים ובני בנים וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים אלא מתוך [שם ע"ב] שמשהין עצמן בבטן כדי שיזריעו נשותיהן תחלה שיהיו בניהם זכרים מעלה עליהם הכתוב כאילו הם מרבים בנים ובני בנים והיינו דאמר רב קטינא יכולני לעשות כל בני זכרים [ב]אמר רבא הרוצה לעשות כל בניו זכרים יבעול וישנה:

א"ר

תוספות

שתום העין · שתום הוא לשון גלוי ופתיחה כדמתרגמינן דספיר חזי וכן בלשון משנה בע"ז (דף סט) הוי לשון פתיחה כדי שישתום [וישתום] ויגוב והכא דייק שנסתמה עינו מדכתיב שתום העין לשון יחיד והא דכתיב (במדבר כד) וגלוי עינים היינו לפי מה שהיה בתחלה:

תחלה יולדת זכר אבל כשהאיש מזריע תחלה לא יתחייב שתלד נקבה אלא שתלד זכר או נקבה כמו אם הזריעו שניהם בבת אחת דיולדת זכר או נקבה דבהכי מתוקמא הך דפ' הרואה[ג] הא דקתני מג' ועד מ' יבקש רחמים שיהיה זכר להכי איצטריך קרא דאלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו דמשמע מהאי קרא דדומין הם ומטעם שתלה הזכרים בלאה תלה נמי הנקבות בזכר והשתא ה"ק בברייתא בראשונה היו אומרים אשה כו' איש מזריע כו' ולא פרשו הדבר היכי מפקא מהאי קרא דאיש מזריע תחלה כו' עד שבא ר' צדוק כו' שגם לידת הנקבה תלה בזריעת הזכר תחלה כדכתיב ואת דינה בתו וגו' דומיא דאלה בני לאה וגו' שתלה הזכרים בזריעת נקבה תחלה והרא"ם כתב בזה בדחוקים ע"ש ואין להאריך ודו"ק: ואת דינה בתו תלה כו' · יש להקשות דהא דינה זכר היה ונהפכה לנקבה כדאיתא פרק הרואה וא"כ עיקר יצירתה זכר היה ולאה הזריעה תחלה ונהפכה לנקבה ע"י תפלת האמהות והרא"ם תירלו בדחוקים ובשם ספר פענ"ח רז"י שמעתי לתרץ הא דנהפכה דינה לבת היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל והנקבה שבבטן רחל ניתן בבטן לאה דהשתא א"ש עיקר יצירתה של דינה נקבה עכ"ד וכן מוכיחין דברי הפייטן ביוצר של ר"ה עובר להמיר בבטן אחות כו' סילף דינה ביהוסף כו' ותו לא מידי: מרבים בנים כו' · דלפי פשוטו ה"ל למכתב רבו בנים ובני וגו' כמו ובני חצי שבט מנשה וגו' המה רבו וגו' ובני רחביה רבו וגו' אבל לשון מרבים משמע דבידם להרבות וזה דבר שא"א דבני חיי ומזוני במזלא תליא אלא שבידם להרבות זכרים יותר מנקבות דהיינו בנים ובני בנים זכרים גם כי מלינו מלת בנים כולל זכרים ונקבות הכא דכתיב גבורי חיל מלומדי מלחמה וגו' לא משמע אלא בנים זכרים ממש · וענין אשה מזרעת תחלה כו' מפורש ברמב"ן ובשאר מפרשים ע"ש וק"ל:

עין יעקב

סייע · עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל דסמך אסיפא דקרא וישמע אלהים אל לאה עיין בפירש"י בחומש: ולא פירשו חכמים את הדבר · אע"ג דנפקא נמי מהא דכתיב אשה כי תזריע מ"מ לא נתפרש טעם הדבר אבל מהא דלאה נתפרש טעם הדבר כי טרם שילדה לאה ליעקב ששה בנים לא היתה אהבתו שלימה כ"כ עמה על ידי כן הזריעה היא תחלה בחמדתה להעמיד תולדות ליעקב ולייראתו חמדתו בלבה לכך ילדה זכרים כמותו אבל אחר שילדה בן ששי ליעקב שהוא זבולון שאמרה הפעם יזבלני אישי שלא תהא עיקר דירתו אלא עמי לפי שיש לי בנים נגד כל נשיו כפירוש רש"י בחומש הזריע הוא תחלה בחמדתו אותה או עכ"פ שוה לה לכך ילדה נקיבה כמותה בדמות הצייר שצייר מה שמביע ורואה לפניו וכן משמע עיקר הטעם בויקרא רבה סוף פר' י"ד וע"ש ביפה תואר ועיין כאן במהרש"א: ואת דינה בתו וכו' תלה הנקבות בזכרים · ע' במהרש"א שמקשה דהא דינה זכר היתה ונהפכה לנקיבה כדאיתא פ"ט דברכות ע"ש ועי"ל לפמ"ש לעיל ולפי מה דמסיק שם בברכות דהיכא

נראה דלכך ניסמת עינו כיון שדימה הבורא ליוצרם על שהתמיה על דבר זה שאינו נכון שיציץ בדבר זה וכדאמרינן בנדרים דף כ' סומין מפני מה הוין מפני שמסתכלין באותו מקום ובאמת אין משם ראיה דהתם הטעם משום דמגרי יצה"ר אנפשיה מה שאין שייכות לזה בעליונים וכל שכן הקב"ה בעצמו וכיון שהוא דימה היוצר וצר צורה לגבר על תטאיו לכך כתיב נאם הגבר בשביל דבור זה שתום עין נסתם עין ועי"ל דבאמת עיקר תמיהתו בדבר זה אין תמיהה כלל אע"פ שאין נכון להקדוש ברוך הוא להסתכל בדבר מ"מ ישראל שהם חביבים ביותר שנקראים בנים למקום והנוגע בהם כנוגע בבבת עין מסתכל ומציץ בשבילם אף בדבר זה לכך בלעם שסבר שישראל אינם חביבים כל כך לכך התמיה על דבר זה ובקש לקללם לכך ניסמת עינו להראות כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וזה נאם הגבר כלומר על דיבור זה דאמר איך יציץ בדבר זה ולפ"ק הגבר ע"ד דכתיב והלילה אמר הורה גבר איוב ג' וכן דרך גבר בעלמה במשלי (ל) על זה ניסמת עינו וק"ל: מלמד שהקב"ה

ענף יוסף

יז ואת דינה בתו תלה כו' · עי' רש"א אבל בב"ר פ' ע"ב איתא עיקר ברייתה זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשית נקבה ובירושלמי איתא עיקר עיבורה של דינה זכר היה ומאחר שנתפללה רחל נעשית נקבה ועיין ביפ"ת ובנזה"ק שם:

עץ יוסף

הכי מפורש על ידי שארחי ורבעי זריתה · את דרכי הסכנת כרגיל שעושה מהר בזריזות:

יז אשה מזרעת תחלה יולדת זכר כו' · ס"ל שמשני הזרעים יחד היינו מזרע האיש והאשה מתהוה הולד · ואשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואיש מזריע תחלה יולדת נקבה שהקב"ה הטביע בזרע הזכר שיתהוה ממנו נקבה ובזרע הנקבה שיתהוה ממנו זכר (כדרך העולם שאין המספר (פי' אומן בלן שמספר הבריות במספרים ותער) מספר את עצמו · אלא איש רעהו יעזורו · וכן האשה תביא צורת הזכר והאיש מביא צורת הנקבה) ולכן כשהאשה מזרעת תחלה יתחיל הטבע בהוית העובר בזרעה · ולכן תהיה יצירתו דבר כנמשך מטבע זרעה ·

[א] מהרש"א ד"ה שנאמר · יוצא דופן (מ ע"א): [ב] שם בא"ד ד"ה הרואה · (ס' ע"א):

יד יוסף

א ויק"ר פר' י"ד ברכות ס ע"ב נדה כה ע"ב וכח ע"א: ב עירובין ק ע"ב:

חדושי גאונים

טהורים כו': הנה שהודיעו בכאן היות האדם מתחלת יצירתו כהני להשיג השלמיות הנכללות בהשתדלות ידיעת התור' האלהית והוא מ"ש שאמר שמלמדין שם אותו כל התורה כלה · אמנם ההכרחיות ההוא לא יחוייב לאתו אל הפועל כי אם ברוב ההשתדלות והסתעמלות בו ולפי שרוב בני האדם הם מתרשלים בזה לפנותם אל הבלי העולם והמודותיו אמרו שבצאתו מרחם אמו בא מלאך וסטרו על פיו והמלאך הזה כבר פרסמו שמו באומרו לפתח חטאת רובץ כי ודאי החוטא בזה מלאך אכזרי ישולח בו להשכיחו את אשר בכחו להשיגו ואולי שהחוקרים שאמרו שכל מה שישכילהו האדם הם על דרך ההזדככות כוונו אל הכתניות הזה אשר רמזוהו חז"ל ויצדק מאמרם · וענין השבועה הזאת היא להורות שאף על פי שביציאתו לאויר העולם נשכחו ממנו אלו הידיעות כמו שאמרנו מכל מקום הכרעה גדולה יש לו אל זכירתן מצד התחלתו זאת שאין לך תומר שבועה לקיים כל דבר מאשר יכריתהו טבע המושבע כמו שאמר (ישעיה נ"ד) אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' · כמו שזכרנו בשער י"ג ולזה אמר שהוא מושבע ועומד שיהיה צדיק ולא רשע שכבר הוא מוכרע לזה מתחלת היצירה ונתנו בזה עצה נכונה מאד ושיא שיתנהג בענין

א סוטה כז ע"ב : ב ויק"ר פ' י"ד : ג חולין כו ע"א : ד שבועות ח ע"א כריתות כו ע"א :

הן בעוון וגו' · פרש"י ע"י דם נדה שהוא סימן להריון כו' ע"ש ויותר נראה לפרש כי אודם של אשה שממנו נולד הולד כדאמרינן לעיל הוא מדם נדה וע"כ מעוברת מסולקת מדמים וק"ל : וסמוך לטבילה שנאמר וגו' · נראה לכאורה דר"י נמי סבר הא דלעיל סמוך לוסתה אלא שבא להוסיף דגם סמוך לטבילה מתעברת מדכתיב ובחטא יחמתני וגו' אבל א"כ הוא לא היה צריך רש"י לפרש גבי ובחטא לשון טבילה כו' וה"ק ע"י דם נדות שהוא מביא לידי עון כו' ע"ש שהרי זה יתפרש כפשטיה דלעיל ויש ליישב וק"ל : בא שלום כו' · כדלקמן דרך האיש מקבל פיוס ולא האשה · ומייתי שנאמר שלחו כר מושל וגו' · פירש"י סימן שלום והרמז מושל אותיות שלו"ס וק"ל : בא ככרו בידו כו' · ירלה כל זה ע"פ הדין כי הזכר מיום בואו לעולם ככרו בידו כי בכל מה שירויח הן במעשה ידיו הן במליאה זכה בו אבל הנקבה נקיה באה לעולם מיום בואה לעולם מעשה ידיה ומליאתה וכל שבח נעוריה לאביה ומשנישאת אח"כ לבעלה הכל רק עד דאמרה מזוני יהבי לה כי אין האב והבעל יכולין לומר לה עשה עמי ואיני זנך והיא תוכל להוציא מעשה ידיה עד כדי מזונותיה והיינו נקבה ע"ד נקבה שכרך שצריכה לפרוש ולנקוב מה שיתנו לה ממעשה ידיה דהיינו כדי מזונותיה ולפרש"י נראה לפרש לענין מזל דבא ככרו בידו בין לרע בין לטוב ונקבה נקיה באה בלא מזל דמזלה תלוי במזל הזכר כמ"ש התוס' בפ"ק דסוטה ועד דאמרה מזוני דהיינו בתפלה אפשר לה לבטלה וק"ל : קופצת ונשבעת כו' והא מזידה היא כו' · ויש לדקדק אמאי לא תקשי ליה נמי והא דברים שבינו לבינה הוא ויכול להפר לה ביום שמעו ונראה דלא הוי טעי רשב"י בהכי כ"כ ואיכא למימר דמסתמא הבעל אינו מפר לה ביום שמעו והשתא נמי ניחא קלת מאי דפריך ר"י והא מזידה כו' דכיון דהדבר תלוי בבעלה מקרי שפיר ונעלם ממנו עד יום שמעו ולא הפר לה ודפריך נמי קרבן שבועה בעי איתויי ופרש"י כשבה או שעירה והאי עוף הוא עכ"ל יש ליישב קלת דקרבן שבועה נמי אם לא תגיע ידו מביא עוף לחטאת כמפורש בקרא ואשה נמי כל מה שקנתה קנה בעלה ה"ל כאילו לא הגיע ידה לגבי חטאת וק"ל : זכר שהכל שמחים בו וכו' לז' כו' · עיין פי' רש"י ועי"ל כיון שמקללת אשה הוא לער לידה כמ"ש בעלב תלדי בנים בנולד זכר הכל שמחים שלא יהיה לו זה הלער ומתחרטת לז' נקבה שהכל עלבין שיהיה גם לה לער לידה מתחרטת לי"ד ודו"ק :

יח שם **א"ר יצחק (אמרי דבי רבי) [א"ר אמי]** אין אשה מתעברת אלא [א]סמוך לוסתה שנאמר (תהלים נא) הן בעוון חוללתי ורבי יוחנן אומר [ב]סמוך לטבילה שנאמר (שם) ובחטא יחמתני אמי [ג]מאי משמע דהאי חטא לישנא דדכויי[א)] הוא דכתיב (ויקרא יד) וחטא את הבית ומתרגמינן וידכי ית ביתא ואבע"א מהכא (תהלים נא) תחטאני באזוב ואטהר · וא"ר יצחק א"ר אמי כיון שבא זכר בעולם בא שלום בעולם שנאמר (ישעיה טז) שלחו כר מושל ארץ זכר זה כר וא"ר יצחק א"ר אמי בא זכר בעולם בא ככרו בידו זכר זה כר דכתיב (מ"ב ו) ויכרה להם כרה גדולה נקבה אין עמה כלום נקבה נקיה באה עד דאמרה מזוני לא יהבי לה דכתיב (בראשית ל) נקבה שכרך עלי ואתנה :

יט שם **שאלו** תלמידיו את ר"ש בן (יוחאי) [יוחי] מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להם [ד]בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק[ב)] לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן · מתקיף לה רב יוסף והא מזידה היא ובחרטה תליא מילתא ועוד קרבן שבועה בעי איתויי ומפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לי"ד זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת

אחריו תקדים הזרעתה בבעילה שניה : בעוון · ע"י דם נדה שהוא סימן להריון כדקי"ל (כתובות י) כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין והוא מביאו לידי עון וקא דייק ר' ילחק בעון שסמוך לעון נדות שהוא מוזהר לפרוש הימנה : בחטא · לשון טבילה וטהרה כדמפרש וה"ק ע"י דם נדות שהוא מביאו לידי עון חוללתי שהוא גרם לי שאברא וכשנתחטאה אמי ממנה יחמתני : כר · מנחה דהיינו סימן שלום : נקיה · חסרה כמו (ב"ק מא) ילא פלוני נקי מנכסיו : עד דאמרה מזוני · שיודעת להתפלל : נקבה · כשהנקב והפרש שכרך ואתנה ונקבה נמי הכי דרשינן : לפיכך תביא קרבן · שבועת ביטוי חטאת : מזידה היא · ואין כאן קרבן דהא ונעלם כתיב בשבועת ביטוי : ובחרטה תליא · לפתוח לה בחרטה ויתיר לה חכם שבועתה אבל קרבן אינו עוקר ומתיר שבועה : ועוד קרבן שבועה בעי איתויי · כשבה או שעירה והאי עוף הוא : מתחרטת לשבעה : ומתאוה לתשמיש בעלה כדי שתחזור ותתעבר זכר : ומפני

חדושי גאונים

הלדקות כפי מה שמתנהג בבקשתו התשוקות הזמניות כמו העושר וכדומה כי אף ע"פ שיאמרו לו כל העולם שהוא עשיר תמיד הוא מחזיק עלמו כעני והוא רודף אחריהם ואם יעשה כן במלות ובמעשים טובים יתעשר מהם בלי ספק כמו שאמר החכם אם תבקשנה ככסף וגו' · אז תבין וגו' (משלי ב') · ולפי שכל אלו הענינים לא יושגו אליו רק במה שתהיה זכה ונרה כמו שאמרנו כי בזה יזדככו בה כל הענינים שנתנו בכתה ויראו רשמי כאותיה באר היטב לזה אמר שכללו בשבועתו זאת הוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה שאם אתה מעמידה בטהרתה אתה מכיר מתוכה נפלאות תבורא העולם ומלאכיו הקדושים והטהורים כמו שיבא ובאותו ענין היתה הנפש אצל הפילוסופי' האלהיים תל שהכל פונים אליו ללמד כל הענייניים האלהיים שאין עליהם למוד אחר כמבואר' באלהיות במאמר התוארים כו' עיי"ש · (עקדת יצחק) :

עיון יעקב

דהזריעו שניהם בבת אחת תלה הדבר בתפלה לכך תלה דינה בו לפי שהזריע בשוה לה לכן יכולה היתה להתהפך ע"י דין שדנה בעצמה וק"ל : ורבי יוחנן אומר סמוך לטבילה שנאמר ובחטא יחמתני אמי · לפמ"ש בחידושינו במסכת שבועות דף י"ח דאשה המתעברת סמוך לטבילתה מזרעת תחלה ויולדת זכר להכי תלה הדבר בה וכתב יחמתני אמי : כיון שבא זכר בעולם בא שלום בעולם · וכדכתיב וראה בנים לבניך שלום על ישראל ונראה דהיינו כמי מה דאמר רב אמי בסמוך בא ככרו בידו והשם גבולך שלום חלב חטים ישביעך כי כד מצלם שערי מן כדי נקיש ואתא תגרא בביתא כדאיתא בב"מ וע"ש בחידושינו ועיין כאן במהרש"א ועיין בשפתי דעת ריש פרשת תזריע ותמצא נחת : אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת · נ"ל דלהכי מדקדק לומר כן דאי היה מתרץ בקיצור בשביל שנשבעת שלא תזקק לבעלה תקשה למה תביא קרבן מנכסי בעלה לפי שבעלה חייב להביא קרבן יולדת של אשתו כדאיתא במתני' פי"ד דנגעים וב"מ דף ק"ד ע"א ונדרים דף ל"ה ונזיר דף כ"ד ע"ש בפירוש הרא"ש והתוספות שם דדוקא קרבן חיובת שלה צריך להביא משא"כ נדרים ונדבות שלה כדי שלא תפסיד את בעלה והוא מירושלמי וא"כ למה מחויב בעלה להביא קרבן יולדת כיון שבא ע"י נדר להכי תיקן ר"ש דבר זה בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת וכיון שנודרת ונשבעת כן בעת צרה דאז מצוה לנדור בעת צרה כיעקב אבינו לא חיישינן שעשתה כן להפסיד בעלה לכן מביאה קרבן מנכסי בעלה וק"ל ובשם הגאון מוהר"ר העשיל זצ"ל שמעתי לפרש דר"ש לשיטתו אזיל דאמר בנדה דגם יוצא דופן חייבת בקרבן ובבכורות פירש הברטנורא דיוצא דופן שוב אינה מתעברת וא"כ תקשה למה נודרת היוצא דופן כיון ששוב אינה יולדת לכך השיב בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת כן שאז אינה יודעת אם תהיה יוצא דופן דברי פי חכם חן עד כאן שמעתי : **קרבן** שבועה בעי אתויי · פירש"י כשבה או שעירה והאי עוף הוא מ"ש מהרש"א יש ליישב דאשה כל מה שקנתה קנה בעלה ה"ל כאילו לא הגיע ידה לגבי חטאת דמביא עוף עכ"ל לכאורה נראה דנעלם ממנו סוגיות אלו שהבאתי לעיל ועיקרא במתני' פי"ד דנגעים דאדם מביא קרבן עשיר על אשתו והכי קי"ל דעולה עמו בעלייתו של בעל ואולי י"ל דר"ש ס"ל כרבנן דמשמע דפליגי אר' יהודה וס"ל דאין מצועבד לה להביא קרבנותיה כדאיתא בנזיר דף כ"ד (וסוגיא זו איסתמיטת לכסף משנה פ"י מהל' שגגות שכתב דליכא מאן דפליג אר' יהודה ע"ש ומ"מ ודאי דהלכתא כר' יהודה כמו שפסק הרמב"ם שם כיון דכמה סוגיות כוותיה אזלי והכי קי"ל בכל דוכתא דאשה עולה עמו ודו"ק) אך קשה לפי דעת מהרש"א גם בקרבן עולה ס"ל לא סגיע ידה ולייתי עוף ועיקר הקושיא שמקשה רב יוסף לר"ש בן יוחאי כבר מתרץ הוא עצמו בבראשית רבה פר' כ' וז"ל לפי שרפרפה בלבה תביא קרבן מרופרף וע"ש ביפה תואר : **זכר** שהכל שמחים בו · ס"ה דהל"ל לפי שחבלי נקבה מרובים

הרי"ף

קופצת ונשבעת וכו' מתקיף רב יוסף וכו' · אפשר לומר לדעת רשב"י שאין שבועה זו בביטוי שפתים אלא היא מרפרפת בלבה מתוך הצער ושפתיה נעות ונשבעת שלא תזקק לבעלה

ענף יוסף

שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה אמרו יולדת מביאה קרבן אמר להם מפני שבשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן · ומדייקינן למה שאלו דווקא את רשב"י ונראה דבלא"ה יש לדייק למה צריכה לקרבן הא הבעל יכול להפר דברים שיש בהם עינוי נפש או כל הדברים שבינו לבינה · לכן נראה דחד בחבריא מיתרצא דלדידהו לא קשיא להו דגזירת הכתוב הוא אבל רשב"י לשיטתו דדריש טעמא דקרא כדאיתא

עץ יוסף

וכשיצטרף זרע האיש על זרעה תשלם ההויה בצורה שהותחלה ויתוסף הדבר משני הזורעים · וכשהאיש יזריע תחלה יהיה בהפך שתחלת היצירה תהיה בזרעו ואחריתה בזרעה . ולכן יצוייר העובר בטבע הנמשך מזרעו שהוא העיקר וזרע האשה נלוה אליו :

המתורגמן . א) ריינינגען . אויסרייסען . ב) דאס זיא זאל זיך ניכט נייגען .

מתחרטת לי"ד ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים · תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה ז' ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה · שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי בר' ינאי אמפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה מחזרת על איש משל לאדם שאבד לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזר על אבידתו ומפני מה איש פניו למטה ואשה פניה למעלה כלפי האיש[א] זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת · מפני מה האיש מקבל פיוס ואין אשה מקבלת פיוס זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת · מפני מה איש קולו עב ואין אשה קולה עבה זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת [מפני מה אשה קולה ערב ואין איש קולו ערב זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת] שנאמר (ש"ה ב) כי קולך ערב ומראך נאוה :

בנות כותים פרק רביעי

דף לג ע"ב רב פפא איקלע לתואך אמר אי איכא צורבא מרבנן הכא איזיל איקבל אפיה אמרה ליה ההיא סבתא[ב] איכא הכא צורבא מרבנן ורב שמואל שמיה ותני מתניתא יהא רעוא דתיהוי כוותיה אמר מדקמברכי לי בגויה ש"מ ירא שמים הוא אזל לגביה רמא ליה תורא[ג] רמי ליה מתני' אהדדי וכו' :

שם [ת"ר מעשה בצדוקי אחד שספר עם כ"ג בשוק ונתזה צנורא מפיו נפלה לכהן גדול על בגדיו והוריקו פניו של כ"ג וקדם אצל אשתו אמרו לו אע"פ שנשי צדוקים הן מתיראות מן הפרושים ומראות דם לחכמים אמר רבי יוסי בקיאין אנו בהן יותר מן הכל והם מראות דם לחכמים חוץ מאשה אחת שהיתה בשכונתנו שלא הראת דם לחכמים ומתה ותיפוק ליה משום צנורא דעם הארץ אמר אביי בצדוקי חבר אמר רבא צדוקי חבר בועל נדה משוית ליה אלא אמר רבא [דף לד ע"א] רגל הוה בוטומאת ע"ה ברגל כטהרה שוינהו רבנן

רש"י

ומפני מה מילה לשמונה · ולא לשבעה: שלא יהו הכל שמחין · שאוכלין ושותין בסעודה: ואביו ואמו עצבין · שאסורין בתשמיש: נדה שבעה · לאו ביולדת קאי: מפני שאדם רגיל באשתו · כל שעה שירצה: קץ בה · מאוסה עליו אמרה תורה כל שעה שתראה תהא טמאה שבעה כדי שלא יהא רגיל בה ותתחבב עליו: מחזר על האשה · אדם פנוי מבקש ומחזר עד שנושא: פניו למטה · בשעת תשמיש: זה ממקום שנברא · מסתכל באדמה שנוצר ממנה והיא מסתכלת בו שנוצרה הימנו: מקבל פיוס · נוח לרצות: זה ממקום שנברא · אדמה עפר תיחוח נוח ליבטל אבל בשר ועצמות קשין: עצם כשמכין בו קולו נשמע אבל קרקע כשמכין בו אין קולו נשמע:

לתואך · מקום: רמא ליה תורא · רב שמואל שחט שור לכבוד רב פפא: [והוריקו פניו · חרה לו שנטמאו בגדיו וקדם כהן גדול אצל אשתו של צדוקי לשואלה אם השלימה לדם ירוק או לא: בקיאין אנו בהן · אני מכיר בנשי צדוקים שכן היה להן: ותיפוק ליה · דאפי' ע"ה ישראל דאינו בועל נדה קי"ל ליצורא דע"ה מטמאה כל זמן שהיא לחה: רגל הוה וטומאת ע"ה · דלאו צדוקי דדרך אשתו להראות דם כטהרה שוינהו רבנן ברגל אבל צדוקי דסתמא בועל נדה הוא נהי נמי דטומאת ע"ה ליכא טומאת בועל

תוספות

כי קולך ערב · אבל היא אינה מקלסתו בקול ערב אלא בלח ואדום :

מהרש"א

מילה לח' כו' · פירש"י ולא לז' עכ"ל והוא דחוק ויש לפרש דה"ק מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה של לידתה דלא ה"ל למתלי בטומאת ז' של לידת האשה שהפסיק בענין מילה ואחר שכתב וטמאה שבעת ימים כתב וביום השמיני ימול ואח"כ חזר לענינו ושלשים יום וגו' אלא ללמדך שלא יהיו הכל שמחים כו' וק"ל: נדה לז' כו' · דהוה סגי לה ביום אחד בימי נדותה כמו בימי זיבה ברואה יום אחד שאינה אלא שומרת יום כנגד יום וקאמר כדי שתהא חביבה כו' ולכך בנדה שהוא תחלת טומאה בעי ז' ימים משא"כ בזיבה דכבר נטמאת וק"ל: [מי מחזר על מי כו' · מפורש רפ"ק דקדושין]: שנאמר כי קולך ערב וגו' · כתבו התוס' אבל היא אינה מקלסתו בקול ערב אלא בלח ואדום עכ"ל והמפורסמות אין צריכין ראיה דאל"כ השואל ה"ל להביא האי קרא ולא המשיב אבל תלמודא מייתי לה בסוף הפרק לסיים הסידרה בדבר טוב מענינו וק"ל: (בגמ') וקדם אצל אשתו כו' · נקט האי לישנא דהוריקו ע"ש הך חששא דהשלימו לדם ירוק ופי' רש"י אצל אשתו של צדוקי לשאלה כו' ע"ש ולשון אע"פ שנשי צדוקים הן מתיראות מן כו'

א קדושין ב ע"ב :
ב חגיגה כו ע"א :

הרי"ף

לבעלה אבל קולה לא ישמע לכך מביאה קרבן מרופרף בן יונה או תור לחטאת: ומפני מה אמרה תורה מילה לח' כו' · נראה לתת סמיכות לשאלות אלו שמפני שנתן טעם לזכר שהוא לז' מפני שהכל שמחים בו מתחרטת לז' וכפי זה יקשה שביום שהיא מתחרטת היה ראוי להיות המילה ולמה המתין עד יום הח' ונתן טעם לפי שאביו ואמו יהיו עצבים להיות אסורה לבעלה לכך ביום הז' לפנות ערב תטהר ותהיה מותרת לבעלה ויהיו אביו ואמו שמחים גם הם וביום השמיני ימול כי ששון זה מילה כדכתיב שש אנכי על אמרתך וגו'

עיון יעקב

משל זכר כדאמר לעיל ואפשר דהוא בכלל זה שקאמר שהכל שמחים בו אך קשה מפלת מאי איכא למימר ואולי משום לא פלוג : מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה · הקושיא היא אדלעיל דמפני מה נימול לשמונה משום שלא יהא אביו ואמו עצבים לפי שבימי נדת דותה תטמא ע"ז מקשה לא יהא טומאתה כ"כ לזה מתרץ שלא יהא רגיל וקץ בה ומה"ט נמי עונת ת"ח מע"ש לע"ש : שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה · הא דלא מקשה ג"כ על אשה

ולפי שעדיין יקשה וכי שבשביל שיהיו שמחים האב והאם נתעכבה המילה עד יום שמיני לזה הביא בסמוך תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לז' מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה כל אשה נדה כדי שתהא חביבה על בעלה וכיון שחס הקב"ה על האדם שיהיה שמח באשתו גם המילה נוה עליה ביום הח' ביום שיהיו אביו ואמו שמחים :

ענף יוסף

כדאיתא בב"מ דף קטו ע"א ובכמה דוכתי שפיר הקשו ליה ומתרץ נמי לטעמיה דס"ל טעמא דקרא א"כ י"ל מה שמיפר הבעל איכא טעמא בגמרא משום דכל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת וא"כ בשעה שכורעת לילד מחמת צער לידה אינה נודרת על דעתו לכן מביאה קרבן (מלא העומר) :

ימ ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים כו' מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה כו' · דע כי אין זה לדעתם תכלית הכוונה כי אם רמזים מלבד עיקרים גדולים וחזקים ולא נילף מזה לדינא כלל וכן בקרבן סוטה אמרו היא עשתה מעשה בהמה לפיכך תקריב שעורים ובקרבן מצורע הוא עשה מעשה פטיט יקריב צפרים על כל אלה כתב הרא"ם (מצוה לה) שאין זה לדעתם תכלית הכונה כ"א רמזים מלבד עיקרים גדולים וחזקים ולא נילף מזה לדינא כלל וכמ"ש הגאון מוהר"ר יונתן בספר תפארת ישראל סס"י קפ"ג וכ"כ בסדרי טהרה שם · ובזה ניחא דפרה אדומה הוא חוקה ואמרו במדרש סדר חקת טעם מלה"ד לבן שפחה שטנף פלטרין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל ע"ש : ומפני מה איש פניו למטה ואשה פניה למעלה כו' · ולכאורה יש לפרש ע"ד דאי' בש"ר פל"ו סימן גדול מסר להם אם פניו למטה דעו שהוא זכר שמביט בארץ שממנה נברא וכשהוא פניו למעלה היא נקבה שמבטת בברייתה בצלע ואפשר שלפי פי' זה היה להם לומר ומפני מה זכר פניו למטה ונקבה פניה למעלה ומדאמרו איש ואשה ש"מ שכוונתם היה בעניני אישות :

אמר הבונה רב פפא איקלע כו' · הוא שאמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה וכן והתברכו בזרעך כל גויי הארץ כי תם וישר ירא אלהים וסר מרע בעיני כל הבריות הוא טוב והכל יכספוהו לכל אוהביהם ואומרים ישימך אלהים כמוהו :

המתורגמן . א) געגען מאנן . ב) איינע אלטע פרוי . ג) האט זיך איין בערג אויפגעהאבען .

א לעיל בו ע"ב בכורות כ ע"א ר"ה יא ע"א יבמות מב ע"א :

רבנן דכתיב (שופטים כ) ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים הכתוב עשאן כולן חברים]:

כ דף לו ע"ב שילא בר אבינא עבד עובדא כותיה דרב כי קא ניחא נפשיה דרב א"ל לרב אסי זיל צנעיה ואי לא ציית גרייה הוא סבר גדייה א"ל כי קא ניחא נפשיה דרב א"ל הדר בך דהדר ביה רב אמר ליה אם איתא דהדר ביה לדידי הוה אמר לי לא ציית גדייה א"ל ולא מסתפית[א] מר מדליקתא א"ל אנא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהללאל אסיתא דנחשא[ב] דלא שליט ביה רקבא א"ל ואנא שילא בר אבינא בוכנא דפרזלא דמתבר אסיתא דנחשא[ג] חלש רב אסי עיילוה בחמימי אפקוה מקרירי עיילוה בקרירי אפקוה מחמימי נח נפשיה דרב אסי [דף לז ע"א] אזל שילא אמר לדביתהו צביתי[ד] לי זוודתא דלא ליזל ולימא לרב מילי עילואי צביתא ליה זוודתא נח נפשיה דשילא חזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי פוריא אמרי ש"מ עבדו רבנן פייסא:

כא דף לח ע"א אמר שמואל אין האשה מתעברת [ויולדת] אלא לרע"א יום או לרע"ב יום או לרע"ג הוא דאמר כחסידים הראשונים דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהם אלא בד' בשבת שלא יבואו נשותיהן [שם ע"ב] לידי חלול שבת · בד' ותו לא אימא מרביעי ואילך אמר מר זוטרא מאי טעמייהו דחסידים הראשונים דכתיב (רות ד) ויתן ה' לה הריון הריו"ן בגימטריא מאתן ושבעים וחד הוו · אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעים[ה] יולדת לשבעה יולדת

גדייה · פירש"י דרב אסי טעה בין רי"ש לדל"ת ואין נראה אלא נראה דאיהו א"ל גדייה בדל"ת רפה כלו' משכהו בדברי טעם עד שיחזור כמו (שמות יב) משכו דמתרגמינן נגידו וכמו (ב"ב יג) גוד או איגוד והוא סבר גדייה בדגש כמו גודו אילנא: **איסי בן מהללאל** · בערבי פסחים (קיג) יש תנא דיש לו כל השמות הללו ועוד קרי ליה התם הוא יוסף הבבלי והוא יוסף איש הוצל ולאו תנא אחר הוא כמו שיש מפרשים שם דהא בפ' הוציאו לו (יומא כד) פריך מאיסי בן יהודה ליוסף איש הוצל והכא לא מייתי אלא שמות דאיסי דדמו לרב אסי:

מהרש"א

לא משמע כן אלא אפתו אאסת כ"ג קאי והיתה אסת כ"ג בקיאה בהם כמו ר"י וק"ל: זיל לנעיה ואי לא ליית גרייה כו' · עיין פרש"י ותוס' אבל בערוך בערך לנע פי' זיל לנעיה מונעהו מזה ואי לא ליית גדייה כלומר אם אינו מקשיב וחוזר בו מנעהו בהכאות ופלעים מלשון לא תתגודדו עכ"ל ולא ידענא לפירושו מאי קאמר הוא קסבר גדייה קאמר ליה כו' ונרא' לפרש מה שפי' גדייה מלשון גדידה היינו למאי דסבר רב אסי דגדדיה קא"ל והוא לא ה"ל אלא גדייה מלשון משיכה והוא קרוב לפי' התו' דטעה בדגש שא"ל גדייה בדגש שהדגש בד' מביא עוד ד' אחרת ועי"ל בהיפך הוא קא"ל גדייה בדגש כמו גדדיהו בב' דלתין דהיינו שימנעהו על ידי גדידה והכאה בעלמא והוא סבר גדייה בד' אחת מלשון גודו אילנא דהיינו הכריתהו בשמתא וק"ל: **אנא** איסי בן יהודה כו' · כל השמות הללו היו לאביו למעלתו וע"כ זכר לו זה שזכות אביו יעמוד לו שיחיה ע"ש שמו אסי אסותא דנחשא כו' ור"ל קשה כנחושה ולא מסתפינא מדליקתא דקאמרת וא"ל אנא כו' בוכנא דפרזלא דמתבר כו' הוא עלי שכותשין בו וברים פרק המוליא יין מאי בוכנא בא ואכנה · ואמר שחלש רב אסי עיילוה בחמימי כו' · ואפשר שנענש משום דשלא כדין גדייה ושמתיה לפי טעותו בדברי רב והיינו דעיילוה בחמימי כו' כמ"ש לא מסתפית מר מדליקתא · ושאמר צבית לי זוודתא כו' · אפשר שהיה חם בגופו שימות גם הוא ע"י השמתא שנעשה בו · ואמר דחזו דפרחא אסא מהאי פוריא כו' · ע"ש שהצדיקים שנקראו הדסים עשו שלום כמ"ש והוא עומד בין ההדסים וק"ל: **שלא** יבואו נשותיהן לידי חילול שבת כו' · יש לכוין בזה מ"ש פרק כל כתבי אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנאמר [כי] כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי כו' אם דקדקו לדרוש כן מלשון שבתותי לשון רבים ואין מיעוט אלא שנים הא כתיב בתורה כה"ג כולל כל השבתות כמו אך את שבתותי תשמרו וגו' ונראה דבהשוא קרא נקט לסריסים ומה שייכי הסריסים במלות שבת יותר מבשאר מלות ולזה אמרו אם שמרו שתי שבתות לפרש עלמם ולמנוע מפ"ו כחסידים אלו שהיו פורשים מנשותיהם שלא תלדו נשותיהם זכר בשבת שאז יתחלל ב' שבתות אחד ביום הלידה ואחד ביום המילה וק"ל: **יולדת** למקוטעים שנאמר ויהי לתקופת וגו' · לפי פשוטו לתקופת לא משמע לשון רבים אלא שהוא דבוק ולשון יחיד אלא דה"כ תקפי

נדה אילא: **ויאסף וגו'** · בפלגש בגבעה כתיב ומיניה שמעינן בכל זמן שישראל נאספים למקום אחד קרי להו חברים ורגל היינו אסיפה]: (עבד עובדא כותיה דרב · בענין המקשה וראתה דם הרי זו נדה אם היא ליומא או לאו · והשגת דין זה בגמרא כי זה המאמר לא נכתב כאן כי אם לענין עובדא בין החכמים בשעת פטירתם להודות על האמת): **צנעיה** · הסתר אותו דבר ואמור לו שיחזור בו דטהור לגמרי: **גרייה** · ברי"ש כלומר גרור ומשוך אותו בדברי טעם וראיות שיחזור בו: **גדייה** · הכריתו בשמתא כמו (דניאל ד) גודו אילנא: **לדידי הוה אמר לי** · דתלמידיה אנא: **גדייה** · שמתיה: **מדליקתא** · שמא תכוה בגחלתי: **אסיתא** · משום דשמיה אסי דריש לשמיה הכי: **עיילוה בחמימי** · חולי חום: **קרירי** · חולי צנן: **אזל שילא אמר לדביתהו** לבית לי זוודתא · תכריכין: **מילי** · שלא ילשין עלי בפני רב: **דקא פרח אסא** · רגילין היו להניח הדס על המטה וההדס של אלו פורח היה והולך ממטה למטה: **פייסא** · שלום: **או לרע"א** · דהוו להו ט' חדשים שלמים של שלשים וביום ראשון של עשירי יולדת: **או לרע"ב** · כלומר אם לא קלט הזרע יום ראשון קולט בשני ומיום קליטתו הוי התחלת העיבור: **או לרע"ג** · שאם לא קלט בשני קולט בשלישי אבל אם לא קלט בשלישי שוב אינו קולט דקי"ל דעד (שלשה) [שלישי] הוי ראוי להזריע מכאן ואילך מסריח במסכת שבת (דף פו) בפולטת שכבת זרע ליום השלישי בפרק רבי עקיבא [אלמא לא ילדה למקוטעים]: **הוא** · שמואל דאמר כחסידים: **לידי חילול שבת** · שלא תלד (בשביעי) [בשבת] ויצטרך לחלל עליה את השבת: **אלא ברביעי** · אבל ליל ג' וליל שני ומוצאי שבת לא דאי מתעברת למוצאי שבת שמא תלד לרע"ג דמטי בשבת ונמצא שבת מתחלל שניתן רשות לחללו מפני סכנת גופה והיכי דמי עשה ממאתים ושבעים ושלשה ימים שבועות ומאה ימים הוו שבועים שוין בר מתרי יומין וכן למאה ימים האחרים ב' ימים הרי ארבעה ימים עודפים על השבועים ושבעים ימים כולם שוים ושלשה ימים תנעל ארבעה העודפים הרי שבוע וכיון שהתחילו במוצאי שבת נמצאים כלים בשבת ואם נתעברה בשני דלמא ילדה לרע"ב דמטי בשבת ואם נתעברה בשלישי דלמא ילדה לרע"א דמטי בשבת אבל ברביעי ילדה לרע"א מטי בחד בשבת ואי לרע"ב מטי בתרי בשבת ואי לרע"ג מטי בתלת בשבת אלמא כשמואל סבירא ליה: ברביעי ותו לא · כ"ש דאי מיעברא בחמישי או בששי או בשבת דלא מטי יום

עיון יעקב

אסה מפני מה מכלה נאוה כדכתיב בקרא י"ל משום דבזה גם האיש נתקלם והוא בכלל דודי לא ואדום ואפשר שזה כוונת התוספות וק"ל ועיין במהרש"א ורצוף אהבה: **חלש רב** אסי · הטעם דחלם הוא עיין במהרש"א ועי"ל לפי שגילה לא רצה להקל רק להחמיר לפי סברתו שרב לא חזר בו לכן לא יפה עשה ששמתיה: **דכתיב** ויתן ה' לה הריון · הריון

עין יוסף

כא הריון בגימטריא מאתן ושבעים וחד הוו · שילדה לרע"א יום מנין הריון וראיתי בשם הגאון המפורסם מהורר העשיל ז"ל · לפי שאחז"ל בו בלילה

המתורגמן. א) פירכטעסט ניכט. ב) איינע קופפערנע שטעססעל. ג) איינע אייזערנע שטעססעל וואס צערברעכט דיא קופפערנע שטעססעל. ד) ברייט אן · מאכע פערטיג. ה) ניכט פאללע אבגעהאקטע.

יום לידה בשבת: לתקופת הימים · כתיב מיעוט ימים שנים דכל מקום שנאמר ימים ולא נאמר כמה תפוש המועט בידך ולא המרובה שאם אתה אומר ימים שלשה או ארבעה אני אומר עשרה או מאה כך שנו חכמים (סוכה ה) כל שמשמעו מרובה ומשמעו מועט תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת והלכך כאן שנאמר ימים מכיון שנכנסו שני ימים בחדש שביעי ילדה:

אוי לג' שנים שאבדתי משנראיתי לביאה: [משמשת במוך · תקנתן הוא לשמש במוך שלא יתעברו: סנדל · כשמתעברת תאומים פעמים שאחד דוחק את חבירו ומוחת את צורתו כדאמרינן במכילתא אין סנדל שאין עמו ולד:תגמול· תפרים את בנה מהניק מחמת עיבורה: פחות מכן · אינה צריכה לשמש במוך דודאי לא תתעבר: יתר על כן · אם תתעבר לא תמות: מצצה · כלומר אף אני טעמתי טעם זנות: לא אמרה · הא דקאמר פסולה לכהונה אלא לחדד]:

דהיינו ילדה לתקופה אחת ולימים דזה ודאי א"א וע"כ דרשו לתקופת כמו לתקופות ולא משמע להו דהאי לתקופת הימים קאי אותהר שאחר תקופת הימים הרה ולא קאי אותלד דא"כ מאי אשמעינן קרא וק"ל:

דכתיב ויבן ה' את הצלע וגו' מלמד שנתן כו' · בפרק עושין פסין מוכח דלא הוצרך למדרש כן אלא למ"ד פרצוף דלדידיה מאי ויבן שהרי בנויה היא ועומדת היתה וע"כ דרשוה מלשון בינה ולמאן דדריש מלשון קליעה איהו נופל מלשון בנין ממש כדאמרינן במסכת שבת פ"י גודלת ופוקסת משום מאי חייבת משום בונה וכי דרך בנין בכך אין כו' ומטעם זה הקב"ה קלעה לעשותה יפה כבנין כי היא עלמה לא תוכל לקלע עלמה יפה כבנין כדאמרינן התם פוקסת לעלמה בשבת פטורה וק"ל:

א ברכות סא ע"א שבת לה ע"א עירובין יח ע"א ב"ר פ' י"ח ועיין בקהלת רבה פסוק · טוב ללכת:

למקוטעים שנאמר (ש"א א) ויהי לתקופת הימים ותהר חנה ותלד בן מיעוט תקופות שנים מיעוט ימים שנים:

יוצא דופן פרק חמישי

דף מה ע"א ת"ר מעשה ביוסטני בתו של אסוירוס בן אנטונינוס שבאת לפני רבי א"ל רבי אשה בכמה נישאת א"ל בת ג' שנים ויום אחד ובכמה מתעברת א"ל בת י"ב שנה ויום אחד אמרה ליה אני נשאתי בשש וילדתי בשבע אוי לג' שנים שאבדתי בבית אבא ומי מיעברא והא תני רב ביבי [קמיה דרב נחמן ג' נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה קטנה שמא תתעבר ותמות מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל מניקה שמא תגמול את בנה וימות ואיזוהי קטנה מבת י"א שנה ויום אחד ועד י"ב שנה ויום אחד פחות מכאן או יתר על כן משמשת והולכת דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו שנאמר (תהלים קטז) שומר פתאים ה' אבע"א (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם ואבע"א (תהלים קמד) אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר· ת"ר מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי עקיבא אמרה לו רבי נבעלתי בתוך שלש שנים מה אני לכהונה אמר לה כשרה את לכהונה אמרה לו רבי אמשול לך משל למה הדבר דומה לתינוק שטמנו לו אצבעו בדבש פעם ראשונה ושניה גוער בה שלישית מצצה אמר לה אם כן פסולה את לכהונה ראה התלמידים מסתכלים זה בזה אמר להם למה הדבר קשה בעיניכם א"ל כשם שכל התורה הלכה למשה מסיני כך פחותה מבת שלש שנים כשרה לכהונה הלכה למשה מסיני ואף רבי עקיבא לא אמרה אלא לחדד בה את התלמידים]:

כב שם ע"ב א"ר חסדא (מ"ד) [מ"ט דרבי] (בראשית ב) ויבן ה' [אלהים] את הצלע מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש ר"ל משום ר"ש בן מנסיא אמר ויבן ה' את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאה אל האדם *מלמד שקלעה[א] הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקילעתא בנייתא:

עיון יעקב

בגימטריא רע"א ועיין שם בילקוט אמרו אותו לילה שבא עליה מת לפיכך הכל יודעין שמאותו הלילה נתעברה לכן יודעין המספר: מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש · כי הכל מן האשה ומה"ט אשה מזרעת תחלה יולדת זכר כדי שיודע להבין ולהורות כי הולד נמשך אחר יסודו ובב"ר ריש פרשה י"ח מקשה היפה תואר המפורסם הוא להיפך דהאדרבה נשים דעתן קלות ובסוף מנחות אמרינן אלו שאר ארצות שאין דעתן מיושבת עליהן כבנות ע"ש שהאריך ולעד"נ דקודם שנתקללה האשה נתן בה בינה יתירה ואחר שחטאה ואין אדם חוטא עד שנכנס בו רוח שטות נלקח ממנה הבינה וזה נכלל בקללה והוא ימשול בה כי מי שהוא נבון והכם ימשול בכל כמו שמצינו ביוסף אין נבון והכם כמוך אתה תהיה על

עץ יוסף

מת בועז · וא"כ ידעו המנין שילדה לרע"א יום: ויהי לתקופת הימים · עי' רש"א וזהו שפירש הרד"ק לתקופת הימים ימי העיבור כתרגומו לזמן משלם יומיא · ופירוש ותהר חנה שהרתה כבר כאשר באו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה ה' לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי הריון ילדה בן ויש ווי"ן שמורות לשעבר כו':

כב מאי דכתיב ויבן ה' את הצלע · ר"ל דקשה דאין לשון בנין נופל אלא על לשון בנין בית וכיוצא שנבנה ומחובר מחלקים נפרדים אבל הכא ויעש או ותקן מיבעי ליה · להכי אמר רב חסדא אע"ג דפשטיה דקרא מלשון בנים · מ"מ מחמת דקדוק הנ"ל · ע"כ מרמז גם ע"ז שנתן בה בינה יתירה כו' · וליכא להקשות לפ"ז מאי פריך הגמרא בפרק עושין פסין בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן שהרי בנויה היא ועומדת היתה ומשני ויבן שקילעה הקב"ה וכו' הא לפי מאי שפרשתי גם אפילו למ"ד זנב דויבן הוא לשון בנין מ"מ צריכין לידרוש דרש הנ"ל מחמת קושי' הנ"ל · יש לומר דלא דמי דלמ"ד זנב פשטא דמילתא א"ש שהוא לשון בנין ושייך עניינא דבנין באשה שנבנית מהצלע כמו שהבנין הולך ומתרבה אלא מדנקט לשון בנין אמרינן דרמיז נמי לקישוט או לבינה יתירה · אבל למ"ד דו פרצופים קשה דודאי ענין בנין לא שייך בה ופשט הכתוב הוא מענין בנין ואין מקרא יוצא מידי פשוטו · ומשני דס"ל שאינו מענין בנין כלל ולא יתפרש אלא מלשון קשוט ואוצר: בינה יתירה · וכאלו כתיב ויבן היו"ד בציר"י · כי כשהוא לשון הפעיל נקוד היו"ד בציר"י כמ"ש רש"י ז"ל בחומש בפסוק וייטב אלהים למילדות כו' · וה"פ שהבין האשה · ואע"פ שויבן לשון בנין · ויש אם למסורת: בינה יתירה באשה יותר מבאיש · הן אמת שהמפורסם שבינת אדם יתירה ודעתן של נשים קלה כדאיתא בכמה דוכתי ובשלהי מנחות הביאי בניך מרחוק אלו גליות של בבל שדעתן מיושבת עליהם כבנים ובנותיך מקצה הארץ אלו גליות של שאר ארצות שאין דעתן מיושבת עליהם כבנות · ויש לומר שמ"ש שנתן בה בינה יותר מן האיש היינו למהר זמנה שהאשה תבא לכלל דעת הראוי בתקה בקרוב זמן מהאיש · והא כדאיתא והא כדאיתא: שקלעה · לשון קליעת שער ור"ל שקישטה בכ"ד מיני תכשיטין שמקשטין בהם הכלות (ובספר הזוהר דחי לה מויבאה דהוי כ"ד בגימטריא) וכדאמר בב"ר פמ"א ויתן אל משה ככלותו מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין כו' והם הנזכר בישעיה העכסים והשביסים כו':

אמר הבונה מעשה ביוסטני כו' · לולי ה' שהיה גוזר בטבע האשה עם שתהיה תשוקתה מרובה לאיש לרסן אותה היותר שאפשר במסוה הבושת כבר מלאה הארץ זמה והשחית כל בשר את דרכו · ואם אחת מהנה תגלה את נבלותה לעיני מאהביה בהילוכה וקריצותיה כמ"ש הנביא יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה לא נזאת יקרא אשה כי אם זונה ונזורת לב ועבר הגבול עזותה ומצחה בהיותה תובעת בפה כמ"ש שלמה והחזיקה בו ונשקה לו עד הגיעה לידי אמירה העזה פניה ותאמר לו · ורעה עוד מכלן היתה זאת יוסטני בהעלותה על פיה בלי בושת פנים שטיפתה בזמה בהיותה תוהה על הראשונות שלא היתה לאיש בת ג' שנים ויום אחד בין

המתורגמן. א) פערפלאכטען דיא הארע.

א ב"ב טז ע"א:
ב פסחים קי ע"ב:
ג ב"ר פ' מ"ב וע"ש:

אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא וכו'· פי' בקונטרס ושמא הרגתם ואסור להצילכם ובשאלתות דרב אחאי [ס"פ שלח סי' קכט] מפרש שמא הרגתם ואם אטמיר אתכם חייבתם ראשי למלך והיינו מיחש מיבעי ליה למיחש שיש לחוש ללה"ר להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים: **זה** עוג שפלט מדור המבול· ה"נ נפלט סיחון מדור המבול כיון דאחי הוו אלא דהך הפליט קים ליה דהוא עוג ולא סיחון מה"ט גופיה כיון דדחיל ליה משה ועוד אמרינן בפרקי דר"א *) שעוג מצאו לאברהם אבינו שהיה עומד בגרנו לתקן עוגות בפסח ועל שם זה נקרא עוג ומייתי ליה משום דמחזי כלישנא בישא דאמרי' במדרש [ב"ר פ' מב] שעוג אמר בלבו אלך ואומר לאברהם וילחם וימות ואשא שרה [אשתו] ואפילו הכי היה ירא משה שמא תעמוד

*)בפדר"א שלפני לא מצאתי אלא רק-בב"ר פ' מ"ב·

בא סימן פרק שמיני

כג דף נב ע"א **א**כתיב (איוב ט) **אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם**

אמר רבא איוב בסערה חירף ובסערה השיבוהו בסערה חירף אמר לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב בסערה השיבוהו (שם לח) ויען ה' את [שם ע"ב] איוב מן הסערה ויאמר אליו שוטה שבעולם הרבה נימין[א] בראתי בראשו של אדם ולכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה שלא יהיו שתים יונקות מגומא א' שאלמלא שתים יונקות מגומא אחת מכחיש מאור עיניו של אדם גומא בגומא לא נתחלף לי איוב באויב נתחלף לי:

מן הסערה· כלומר מסערות הראש אני משיבך תשובה הרבה נימין בראתי באדם: **מקום טומאה לח**· שנבלעו שם מים של סדין מתוך שהיה עפר רך: **יוחנן בן קרח**· א"ל לגדליה שמעתי שבא ישמעאל בן נתניה להרגך (ירמיה מ): **ביד גדליה**· משמע שע"י גדליה נהרגו: **למיחש ליה מיבעי**· ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם: **בני אחיה**· שבא משמחזאי ועזאל שני מלאכים שירדו בדור אנוש: **מתשובתו של אותו צדיק**· שהוצרך הקב"ה להשיב שלא יירא ממנו: **עוג פלט מן המבול**· שברח לא"י כדאמרינן בחלק*):

*) לא נמצא שם אבל נמצא בזבחים דף קיג ע"ב ועי' ח"א בסוגיא וכן עוד בח"א בזבחים שם·

מהרש"א

[**איוב** בסערה חירף כו'· כל הסוגיא מפורש בב"ב פ"ק]: **וכי** גדליה הרגן כו'· מלתא באנפי נפשיה הוא ואגב דמייתי רישא דהאי קרא מפרש ליה כולו וקאמר שהיה לו לחוש לעצת יוחנן כו'· גם כי יפה עשה שלא קיבל דבריו של יוחנן להרוג את ישמעאל מ"מ לא היה לו לומר ליוחנן שקר אתה דובר אלא היה לו לחוש לעצמו להשמר ממנו שלא יהרגנו וק"ל: **בני** אחיה בר שמחזאי כו'· כפירש"י והוא מפורש בקרא ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' בני אלהים ממש וע"כ נקראו נפילים שנפלו מן השמים כדאי' במדרשות וק"ל: **עוג** שפלט מדור המבול כו' שברח לא"י כדאמרינן בחלק עכ"ל רש"י ולא מצאתיה באגדת חלק אבל בזבחים פ"ב איתא דעוג על לידי התיבה היה עומד ואפשר דהיינו דוקא למ"ד המבול היה בא"י אבל למ"ד דלא היה המבול בא"י איכא למימר כך שברח לא"י ואף על גב דלדידיה נמי מתו בא"י משום הבלא כדאיתא שם אפשר עוג שהיה גבור וגדול לא הזיק לו ההבל כמ"ש התוס' שם גבי ראם וק"ל: **בתוס'** עוג שפלט כו'· ה"נ נפלט סיחון מדור המבול כו' ע"ש והוא דחוק דלא לישתמיט תלמודא במסכת זבחים למימר דסיחון נמי נפלט מדור המבול.

האשה פרק תשיעי

דף סא ע"א **תניא** אבא שאול אומר מעשה בסלע בית חורון שהיו מחזיקין בה טומאה ולא יכלו חכמים לבדוק מפני שהיתה מרובה והיה שם זקן אחד ור' יהושע בן חנניא שמו א"ל הביאו לי סדינים הביאו לו סדינים שראן במים ופרסן עליהן מקום טהרה יבש מקום טומאה לח ובדקו ומצאו בור גדול מלא עצמות תנא הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים דכתיב (ירמיה מא) והבור אשר השליך שם ישמעאל [את כל] פגרי האנשים וגו':

כד שם **כתיב** (ירמיה מא) והבור אשר השליך שם ישמעאל [את כל] פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא שמתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן [בן קרח] ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן אמר רבא האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מיבעי [ב]למיחש ליה מיבעי הנהו בני גלילא דנפקי עלייהו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון א"ל לטמרינן[ב] מר א"ל היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזי יתיכי אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מיבעי למיחש ליה מיבעי זילו אתון טמרו נפשייכו· (במדבר כא) ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחי בר שמחזאי הוו מ"ש מעוג דקמסתפי[ג] ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי א"ר יוחנן אמר רבי שמעון בן (יוחאי) [יוחי] מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו אמר שמא תעמוד לו זכותו של אברהם אבינו שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט ויגד לאברם ואמר ר' יוחנן [ג]זה עוג שפלט מדור המבול:

עיון יעקב

ביתי וכדכתיב עבד משכיל ימשול בבן מביש ומ"מ לענין נדרים קודם שתקפה עליה הילה"ר הבינה בה יותר מבאים עד שנתגדלה וראויה לכלל אישות אז הקללה חל עליה כדי שהוא ימשול בה: **בסערה** חרף· עיין בחידושינו פ"ק דב"ב:

זה עוג שנפלט מדור המבול· וכתבו תוספות ה"נ נפלט סיחון מדור המבול כיון דאחי הוו אלא דהך הפליט קים ליה דהוא עוג ולא סיחון מה"ט גופיה כיון דדחיל מיניה משה עכ"ל ואם קבלה נקבל אבל באמת י"ל שמשה עצמו היה מסופק אם הפליט הוא סיחון

עין יוסף

כג אמר רבא· בב"ב אי' אמר רבה (גליון הש"ס) אבל בעין יעקב גם שם איתא רבא: **שמא רוח סערה כו'**· הרמז בזה כי שם איוב מראשו לסופו נוטריקון אשר בשערה ישופני והרבה· לכן דרשו שמא בשביל חלוף איוב הרבה פצעי (מרגליות התורה): **שמא רוח סערה עברה לפניך**· הם מלאכי משחית והשטן המסערים את העולם והם עוברים לפניך ומפסיקין ההשגחה ביניך לבין העולם וע"י שאין אתה בעצמך משגיח נתחלף לך בין איוב לאויב שחושבנא דדין כמו דדין (רש"א בב"ב): **ויען ה' את איוב מן הסערה**· לשון שער כדקתני הרבה נימין בראתי באדם: **מכחיש**· כח הראיה והחושים שיוצאים ממנו ודבר מאור עיניו של אדם שהוא ראש החוש: **גומא בגומא לא נתחלף לי**· פי' אם אני משגיח על פרטי היצירה בדבר קטן כל כך כחוט השערה בין איוב לאויב נתחלף לי:

כד **בני אחיה**· שבא משמחזאי ועזאל שני מלאכים שירדו בדור אנוש וכדאיתא

הבונה בין אם כך היה מעשה גמ"ד אשר בשר תמורים בשרם בין למ"ד אשר פיהם דבר שוא שאמרה כן להגיד זמתה בחמדתה וכ"ש אם היה אפשר לעשות כן בפועל· ובזה יתורץ נ"ל לאתויי סיפא דקרא וימינם ימין שקר כי לומר שדברה כזב היה די לסביא אשר פיהם דבר שוא אלא שרצה בזה דקרא התם משתעי ברשעים בני נכר אשר פיהם דבר שוא בהתפארם ברעות אשר לא עשו שאם היו יכולים היו עושים אותו בפועל ימינם וזה מה שאמר דוד כי הלל רשע על תאות נפשו כשאינו יכול לעשותו הרע הוא מתהלל שמתאוה לעשותו:

המתורגמן. א) שניר. פעדען. ב) בעהאלטע אונס. ג) פירבטעט ער.

המבול בלדי התיבה כדאמרינן שם בעוג ורמס ושמעתי דאיתא במדרש שזה אחיה בר שמחזאי אביו של עוג בא בזנות על אשת חם בן נח קודם המבול והיתה הרה ממנו בבואה אל התיבה וילדה בתיבה את סיחון ומזה הטעם כשראה חם שאשתו כבר הרה שימם עמה בתיבה ודע דבב"ר איתא למה הוצרך עוג שנים כ"כ אחר המבול עד דורו של משה וז"ל ויבא הפליט וגו' אמר הקב"ה חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל כו' ע"ש אבל לפי סוגיית התלמודנו שגם סיחון הצריך שנים כ"כ הוא קשה דליכא ביה האי טעמא ולפי הסוגיא לא תקשי הא דכתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה די"ל כיון דנצלו על לדי התיבה כדאיתא בזבחים בעוג ורמס הוי ליה כאילו נצלו בתוך התיבה אלא שאי אפשר היה להם ליכנס בתוכה כדאיתא שם והרא"ם תירץ בדחוקים עיין שם ודו"ק :

[שאבד בו כלאים · שאם היה מכיר חוט הצמר בבגד הפשתן נותקו וכשר : לא ימכרנו לכותי · דאתא הכותי ומזבין ליה לישראל] : שנתקו שיניו · מחמת זקנה : נתמעטו מזונותיו · קשין

תוספות

לו זכות אברהם : א"ר יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא · תימה אמאי לא קאמר רב יוסף מילתיה אמתניתין דכלאים דתנן בהדיא תכריכין למת אין בהם משום כלאים וי"ל דמהך מתניתין לא משמע אלא שכל זמן שהוא מת אין עליו משום איסור כלאים אבל הך דקתני דלכתחלה עושה לו תכריכין מכלאים אע"פ שכשיעמוד לעתיד יעמוד בלבושיו שנקבר בהם ש"מ שמצות בטלות לעתיד לבא : בעושה תשובה כו' · בספרי משני אהך קושיא כאן קודם גז"ד וכו' ותימה דבר"ה פ"ק (דף יז) אמרינן גדולה תשובה שמקרעת גז"ד של אדם שנא' ושב ורפא לו מיתיבי השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים פי' קודם גז"ד אפי' הביא כל אילי נביות אין מוחלין לו ומשני ל"ק הא ביחיד הא בצבור אלמא ביחיד אין תשובה מקרעת גז"ד של אדם ובשמעתין משמע דמועלת תשובה אפילו ביחיד דומיא דבני עלי ואפילו לאחר גז"ד דאילו קודם גזר דין פשיטא דהקב"ה מקבל תשובה ועוד דלהמיתם משמע לאחר גזר דין וי"ל דסוגיא דשמעתין כרב יצחק דאמר (ר"ה דף יח ע"א) יפה צעקה בין קודם גזר דין בין לאחר גז"ד : וכתוב

שם ע"ב [א]ת"ר בגד שאבד בו כלאים ה"ז לא ימכרנו לכותי ולא יעשה מרדעת[א] לחמור אבל עושה ממנו תכריכין למת אמר רב יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא :

תינוקת פרק עשירי

כה דף סה ע"א א"ר חנינא בר שלמיה משמיה דרב כיון שנתקו שיניו של אדם נתמעטו מזונותיו שנאמר (עמוס ד) (גם אנכי) [וגם אני] נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחוסר לחם בכל מקומותיכם :

כו דף סט ע"ב ת"ר י"ב דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה ג' דברי חכמה ג' דברי אגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ · ג' דברי חכמה כו' · [דף ע ע"ב] שלשה דברי אגדה כתוב אחד אומר (יחזקאל יח) כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר (ש"א ב) כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה כתוב

המתורגמן. א) איין זאטטעל.

נתמעטו מזונותיו · קשים לבא כפי' רש"י והיינו משום דבנערותו יכול להרויח כדאמרינן לקמן מה יעשה אדם ויתעשר ירבה בסחורה וזה אי אפשר לאדם בזקנותו ואשמעינן דיראה אדם להשאיר לו ממון להספק ממנו בזקנותו ואל יתן כל נכסיו לבניו בחייו כדאמרינן בפ' איזהו נשך[א] קונה לו אדון לעצמו זה הנותן כל נכסיו לבניו בחייו וק"ל : י"ב דברים שאלו כו' ג' דברי חכמה וכו' · יראה בזה דנקט בכאן ד' חלוקות בתורתנו הקדושה חלק האחד הוא הנגלה ממצות התורה והוא הנקרא כאן דברי חכמה ועוד ב' חלקים שהם נסתרים האחד הוא בדרכי הש"י ובמדותיו שקראו כאן דברי אגדה לפי שענין זה מסתירים בדברי אגדותיהם והב' היא בחכמת היצירה והטבעיים ולפי שבזו רבים מן הפילוסופים טעו כמו שאפרש ושגם אנשי אלכסנדריא טעו בחלק הזה ע"כ אמר דברי בורות לפי טעותם ועוד חלק אחד והוא דרך ארץ איך יתנהג האדם עצמו במדותיו שיש ללמדו ג"כ מתוך התורה ועל ענין זה רמזו בפרק עושין פסין[ב] דזכריה ראה ד' חלוקי התורה כ"א לפי ענינה שאמר אני רואה מגילה עפה ארוכה כ' אמה ורחבה י' אמה וכי פשטת ליה ה"ל עשרין בעשרין וכתיב והיא כתובה פנים ואחור וכי קלפת ליה כמה היא הויא ליה מ' בך' כו' ע"ש המאמר באורך והוא מבואר שראה אותם בענין זה כי הפנים הוא הנגלה במצות התורה והוא שקראו דברי חכמה ושוב שהיתה המגילה עפה ובקל אם יתפשט יתגלה עוד חלק א' כראשון והוא חלק דרך ארץ שבקל יש ללמדו מהתורה ושוב שהיתה כתובה גם באחור שאחר הקילוף יתגלו עוד ב' חלקים אחרים כראשונים והם חלק דברי אגדה וחלק חכמת היצירה שהם קשים להגלות עד אחר רב העיון כמו שלא נתגלה האחור הזה עד אחר הקילוף והנה שאלו ג' מדברי חכמה שהן גופי הלכות ועיקר החכמה כדמפרש להו בגמ' ומה שיש לדקדק בהם כבר פירשנום בחידושי הלכות ע"ש · וששאלו ג' דברי אגדה · הם דברים נסתרים בדרכי ה' ומדותיו הא' כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כו' כאן בעושין תשובה כו' · יראה דלא משני הכא תלמודא כאן קודם גז"ד וכאן לאחר גז"ד כדמשני אקראי דלקמן כמו שהקשו התוס' משום דקשיא להו לישנא דקרא מאי במות המת דהל"ל במות הרשע וכה"ג דרשו[ג] ביומת המת

עיון יעקב

או עוג ומשום ספק הלך בלי מורא להלחם עם סיחון אך כאשר ראה שנפל סיחון במלחמה שהוא מאיר שהוא לא היה הפליט לכך היה מתירא מעוג כיון שהוא הוא הפליט בודאי שמא יעמוד לו זכות של אברהם וק"ל : שלשה דברי אגדה כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה וכו' · ע"ד הדרוש י"ל דהדא תלוי באידך כי על תירוץ ראשון קשה איך אמרינן אם עשו תשובה אין הקב"ה חפץ במיתתו הא מצינו כמה פעמים שהצדיקים חפץ ה' להמיתם בעון הדור שנסתלקו מן העולם וצ"ל כמ"ד דבמקום שבעלי תשובה עומדין אין הצדיקים גמורים יכולים לעמוד כי כן מדות של ממ"ה הקב"ה לקרב רחוקים כדכתיב שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא ומ"ש אוהב את הגר לתת לו לחם ושמלה להכי מקשה שפיר כתיב ישא ה' פניו אליך וכתיב אשר לא ישא פנים בל"ז הייתי אומר כמ"ש תוספות כדאיתא בברכות איך לא אשא פנים לישראל שהם מדקדקים מכזית ועד כביצה אבל עכשיו שאמרת מדת הקב"ה להיפך דמקרב רחוקי ברישא קשה להכי מתרץ כאן תירוץ אחר דקודם גזר דין נושא פנים אם ע"ת ולאחר גזר דין אינו נ"פ אף אם עושין תשובה אך קשה כיון שלפניו הכל גלוי וידוע מה לא נשא להם פנים ומאחר גזר דין דינם עד שיעשו תשובה וצ"ל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"כ מקשה שפיר כתוב אחד אומר כי בחר ה' בציון הוא למושב לו וכתוב אחד אומר כי על אפי ועל חמתי היתה [לי] העיר הזאת למן היום וכו' בל"ז הייתי אומר כמו שכתב בעל עקידה ש"כ דהא דכתיב כי בחר ה' בציון נאמר על תנאי אם ישמרו בניך בריתי כדכתיב התם ברישא דקרא והא דכתיב על אפי ועל חמתי היתה [לי] העיר הזאת היינו לפי

עץ יוסף

במדרש אבכיר הובא בילקוט בראשית שבדור המבול ירדו שמחזאי ועזאל מן השמים לדור עם הבריות בחשבם שלא יעשו שום חטא ועון · ולאחר שירדו לא יכלו לכבוש את יצרם וקלקלו עם בנות הארץ והודיע מטטרון לשמחזאי שעתיד הקב"ה להביא מבול לעולם · ושני בניו ספרו לו שחלמו חורבנו של עולם ועשה תשובה · אבל עזאל עדיין עומד במרדו ובקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה · רק שמחזאי שתעורר לתשובה ועמד בבכי והיה מצטער על העולם ובזכות זה נפתחו לו שערי תשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ רגליו בשמים וראשו בארץ · ועיין בספר אמרות טהורות מאמר חקור דין חלק ד' פרקים · וזהו שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' בני אלהים ממש · וע"כ נקראו נפילים שנפלו מן השמים : לא ימכרנו לעובד כוכבים · דאתא העובד כוכבים ומזבן ליה לישראל · וכתב רש"י דוקא אם שאבד בו כלאים · שאם היה מכיר את הצמר בבגד הפשתן נותקו וכשר ע"כ וכתבו התוס' וכן יש לומר שהיה מותר למוכרו לעובד כוכבים אם היה ניכר אף בלא נתיקה · וכן לעשות מרדעת לחמור וכ"ש תכריכין למת כיון שהכלאים ניכרים לא קני ליה ישראל ממנו · וכן המרדעת לא חיישינן דילמא מימלך לעשות בגד כו' ע"ש : כן שלשה ד"א · עי' רש"א וזהו שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טז)

אמר הבונה א"ר יוסף זאת אומרת כו' · עיקר גדול צריך להיות בידינו נצחיות התורה ושלא תשתנה אפילו כקוצו של י' · ולכך אע"פ שלכאורה נראה מסברת התוספות שהכריע רב יוסף מסברייתא הזאת כדאיתא במדרש ה' מתיר אסורים ה' מתיר איסורים ולמה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל דברים כפשוטן מה שאין רוח רבים מסתכמים עתה סימנו יש להבין אפי' כפי הדעת הזה שלהיות שלע"ל יעקר ויסדר הקב"ה עולמו כדכתיב ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ אז ישתנה טבע הב"א כדכתיב וגר זאב עם כבש וגו' אפשר שיתאכלו כמה דברים אסורים עד הנה מותרים אז בסור הסבה · ובכן יהיו מצות בטילות לעתיד לבא לא מפאת עצמן והשתנות בתורה אלא שלא יצטרך עוד לנהוג בהן והבן מאד :

[א] מהרש"א ד"ה נתמעטו · בפ' א"נ (עה ע"ב) : [ב] שם ד"ה י"ב ע"פ (כ"א ע"א) : [ג] (בברכות י"ח ע"ב) :

יד יוסף

א פסחים מ ע"ב ע"ז סה ע"ב :

הדושי גאונים

זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא באמת רבו המאמרים הסותרים בזה עיין מדרש משלי דכל המועדים עתידים ליבטל ועי' תשובת הרשב"א סימן ל"ג ועיין ויקרא רבה פ' שמיני דישחוט את שור על ידי לויתן והרי אין שוחטין במגל יד ומשני תורה חדשה מאתי תצא · וכן דרשו סוף פר' צו הקרבנות עתידין לבטל · והאולם בירושלמי פ"ק דמגילה איתא לסיפוך דר"י ס"ל דכל הנביאים בטלים חוץ מחמשה חומשי תורה ור"ל ס"ל הלכות אינן בטלות לעתיד לבוא ועי' שו"ת הרדב"ז ח"ב סימן תכט"ו וסימן תשכ"ח · והרמב"ם ספ"ב מהלכות מגילה עכ"פ מבואר דחמשה חומשי תורה והלכות אינם בטלים לעולם ועיין יפה מראה פרשת שמיני דהאריך לי' ש"ר המעוקלות דאלו השנויים מדיני תורה יהיו רק הוראת שעה ולא לדורות · כמו שכל הקרבנות המבוארות ביחזקאל בחינוך בית שלישי יהיו רק לשעה ועי' רמב"ם פ"ב מהל' מעשה הקרבנות הל' טו · שוב מצאתי ברשב"א בחידושיו (לקדושין ע"ב ע"ב) לשיטת רבי יוסי דעתידים ממזרים לטהר ואיך אפשר דיתבטל דבר מן התורה ח"ו ותירץ דיהיה רק הוראת שעה ולא לדורות ובפרט ראה דברי הרשב"א בחידושי אגדות מוגה · בעין יעקב ספ"ק דברכות על מאמר ב"ז דעתידים שלא להזכיר

וזה הביאם לומר דהאי קרא בסוד הגלגול איירי ופירושו כי לא אחפוץ במות עכשיו בגוף שני אותו המת כבר בגוף ראשון אף שכבר עבר עליו גז"ד של מיתה ומוקי ליה בעשה תשובה דכל עצמו לא נברא שנית אלא לעשות תשובה ולתקן מה שעוות בגוף ראשון · הב' כתוב אחד אומר כי לא ישא פנים וכתוב אחד אומר ישא ה' פניו וגו' · וכתבו התוספות לפי הפשט משמע שהקב"ה נושא את פניהם כו' מיהו תלמודא חשיב ליה כאילו כתיב פניך וטפי ה"ל לאקשויי כו' עכ"ל ואני לא אבין מי הגיד להם דלא ישא פנים הוא פנים של אדם ועוד כיון דבעכו"ם אפילו קודם גז"ד אינו נושא כמ"ש לקמן התוס' היאך מיתרצן כלל הכי קראי דלוט ודאיוב למ"ד דאיוב נמי נכרי הוה וע"כ הנראה דודאי הקב"ה נושא פנים של אדם אפילו בעכו"ם כדמוכחין קראי דלוט ודאיוב ולא ישא פנים ע"כ בפנים של מעלה קמיירי ובלאחר גז"ד כדמוקמינן ליה וכן ישא ה' פניו כפשטיה בפנים של מעלה ובקודם גז"ד בישראל כדאיתא בברכות וענין נשיאות פנים של מעלה מבואר בספרי ישא ה' פניו יהפוך ה' פניו אליך אינו דומה שואל מחבירו תוך פניו כשואל מן הצדדים · הג' כתוב אחד אומר כי בחר ה' בציון וכתוב אחד אומר כי על אפי וגו' למן היום אשר בנו אותה כאן לאחר שנשא כו' · הענין מבואר קודם שנשא בת פרעה היה הקדושה בציון כמ"ש וישב שלמה על כסא ה' כי אז היה השם שלם והכסא שלם כנרמז בהאי קרא כי בחר ה' בציון אוה וגו' אבל משנשא בת פרעה נתן יד וכח לצד כישוף וטומאה להתגבר אמר כי על אפי וגו' למן היום אשר בנו אותה כינוי דאותה קאי על בנין רומי שע"י שנשא בת פרעה נבנית רומי כדאמרינן פ' כ"ג[א] בשעה שנשא שלמה בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה שרטון ועליו נבנית כרך גדול של רומי : דברי בורות · בחכמת היצירה וטבעית וקראום דברי בורות לפי שהם נטו לטעות בהם בדעת הפילוסופים · הא' אשתו של לוט מהו שתטמא · שהם חשבו שאף שנשתנית להיות נציב מלח בצורתה החומר הראשון שהוא בשר עדיין קיים ותטמא והשיב להם דאין נציב מלח מטמא שמה שמשנה הש"י במעשה בראשית בשינוי הטבעיים הוא שינוי גמור כאילו היא בריאה חדשה ואין כאן חומר הראשון כלל שיטמא · הב' בן שונמית מהו שיטמא · שהם טעו לומר כי הגוף חשוב כמת ואלו החיים אשר באו לו ע"י תפלת אלישע אינם אלא מקריים והגוף הוא עדיין מת ויטמא טומאת מת והשיב להם דאין חי מטמא דאין כאן חיים מקריים כי ע"י הנביא ג"כ אפשר שישנה מעשה בראשית וכאילו לא מת כלל ואין כאן טומאת מת כלל : הג' מתים לעה"ל צריכין הזאה ג' וז' כו' · לא שאלו מעיקרא במתים לע"ל מהו שיטמאו טומאת מת כמו ששאלו בבן השונמית כיון דאין במתים לע"ל גוף הראשון שהבשר כבר נתעכל אין כאן טומאת מת שזה הגוף הוא בריה חדשה אבל שאלו אם צריכין הזאה ג' וז' כדין מי שנטמא במת דכמה מתים שיחיו לע"ל שנטמאו בהיותם בחיים במת ונעשו טמאי מתים ומתו אח"כ בלא הזאה ג' וז' ואותה הטומאה שהיתה מחיים להיכן אזלה ובבן שונמית דאיירי בה לא שאלו זה כמ"ש התוס' דהא כיון דגוף הראשון היה קיים ודאי אם כבר נטמא בחיים במת ולא היה לו הזאה קודם מותו שצריך עכשיו הזאה דאותה טומאה להיכן אזלה דלא עדיף מאילו לא מת כלל וא"ל לכשיחיו כו' דהא אותם דודאי כיון דבמתים לע"ל אין כאן גוף ראשון אין כאן טומאת טמא מת לגוף שני אבל הם חשבו כי הנשמה מחיים כשנעשו טמאי מתים ג"כ נטמאה היא וזה טעותם שהנשמה טהורה והיא רוחנית ואין כאן טומאה כלל : ג' דרך ארץ · איך יתנהג אדם במדותיו ואלו הג' דברים דנקט הכא אמרינן בפ' כל היד[ב] שהם תחת הגזרה שמלאך הממונה על ההריון אומר טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש עשיר או עני ואמרי' נמי בעלמא[ג] חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא אבל אמרו הכא מה יעשה אדם ויתחכם לשנות הגזרה שנגזרה עליו להיות טפש · ואמר שירבה בישיבה כו' · כי בהשתדלות ועסק גדול ע"י סיוע דשמיא בתפלה ובזכיות אפשר לשנות הגזרה כדמסיק דהא בלא הא לא סגיא וכן

כתוב אחד אומר (דברים י) (כי) [אשר] לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב אחד אומר (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין כתוב אחד אומר (תהלים קלב) כי בחר ה' בציון וכתוב אחד אומר (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה [לי] העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה · ג' דברי בורות אשתו של לוט מהו שתטמא אמר להן מת מטמא ואין נציב מלח מטמא · בן שונמית מהו שיטמא אמר להן מת מטמא ואין חי מטמא · מתים לעתיד לבא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין אמר להן לכשיחיו נחכים להן א"ד לכשיבא משה רבינו עמהם · ג' דרך ארץ מה יעשה אדם ויחכם אמר להן ירבה בישיבה וימעט בסחורה אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה · תנא ר' חייא משל למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו ומשגר[א] לאוהביו ממה שלפניו מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגיא · מה יעשה אדם ויתעשר אמר להן ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה אמרו לו הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגי

לבא : בן השונמית · שהחיה אלישע : מהו שיטמא · לאחר שהחיהו מי חשוב כמת : נחכים להן · נתיישב בדבר : לאוהביו משגר ממה שלפניו · כך חכמה שהיא לאוהביו של מקום נתנה להם מפיו ולא מאוצר אחר : מאי קמ"ל · ל"ל למימר להו ירבה בישיבה הואיל וברחמים

תוספות

וכתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך · לפי הפשט לא משמע שהקב"ה נושא את פניהם דלא כתיב ישא ה' פניך משמע שיפנה אליך (להשלים) [להשים] לך שלום ובספרי נמי דריש ישיר הקב"ה פנים של זעם מיהו תלמודא חשיב [ליה] כאילו כתוב פניך וטפי הוה ליה לתלמודא לאקשויי (מהכא) [מהגה] נשאתי פניך גם לדבר הזה דלוט (בראשית יט) ומן וישא ה' את פני איוב*) (איוב מב): **כאן** קודם גז"ד כו' · תימה דבפרק מי שמתו (דף כ) קאמר אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים מפני מה אתה נושא פנים לישראל אמר להם לא אשא פנים לישראל אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים עד כזית ועד כביצה משמע שמחלק בין אוה"ע לישראל ואמאי לא משני כי הכא או הכא כי התם וי"ל דלעולם שנויא דהכא עיקר וקרא דאשר לא ישא פנים מיירי בין בישראל בין בעכו"ם בעכו"ם אפילו קודם גז"ד שזהו קו המשפט ולישראל לאחר גז"ד אבל הוא נכנס להם לישראל לפנים משורת הדין ונושא להם פנים קודם גז"ד כדמשמע הכא מקרא דישא ה' פניו אליך ומלאכי השרת אמרו לפני הקדוש ברוך הוא למה נכנסת לישראל לפנים משוה"ד יותר מלעכו"ם לישא להם

*) עי' תוס' ר"ה יז ע"א סוד"ה אשר וכו' ישוב ע"ז.

עיון יעקב

שידע הקב"ה שסופם לחטוא א"כ מוכח אף הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כי הבחירה ביד אדם מ"מ הידיעה ביד הקב"ה אנ"ל כדעת המפרשים שהקב"ה אינו חפץ לידע זאת

ענף יוסף

כו בן שונמית מהו שיטמא · קשה למה לא שאלו על בן הצרפית שהיה קודם מעשה אלישע ואפשר משום שבבן שונמית כתיב (מ"ב ד) וישב על ברכיה עד הצהרים וימת הרי שמת ממש אבל בבנה של הצרפית כתיב (מ"א יז) ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה פירשו הם שר"ל שכל כך חזקה עליו החלי עד שאמדו שבודאי ימות מחולי זה שראו

עץ יוסף

משכיל על דבר ימצא טוב ובוטח בה' אשריו · ר"ל המשתדל בחריצות בכל דבר למצוא איזה מכוון או מבוקש טוב וג"כ בוטח בה' ולא בכח שכלו אשריו כי בזה ישיג רצונו · (ספר דרכי הגמרא) :

כפרשת

המתורגמן · א) אונד ער שיקטע .

[א] מהרש"א ד"ה כ"א · פכ"ג (כ"א ע"ב) : [ב] שם בד"ה ד"א · בפ' כ"ה (ע"ז ע"ב): [ג] שם בא"ד ואמרינן (מ"ק כ"ח ע"א) :

יד יוסף

א ברכות כ ע"ב ר"ה יז ע"ב ע"ש :

חדושי גאונים

יציאת מצרים לעתיד שפירש מאמר רבי יוסף כאן מצות בטלות לעתיד רק על עולם שאחר המות אבל בעולם התחיה כשיעמדו לגופם בודאי חוקת עולם לדורותיכם כתוב ע"ש · ואף לשיטת התוס' כאן ד"ה ואמר רק יוסף משמע דקאי על עולם התחיה · היינו רק ברגע התחיה אבל אח"כ פשיטא דיחזור לאיסורו ואין כאן מקומו להאריך : (מהר"ץ חיות) : **אשתו** של לוט כו' כי יש אומרים אשר היא לא נתהפכה למלח אבל כאשר המטיר ה' על סדום גפרית ואש ובדברים (כ"ט כ"ב) כתיב גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדום ועמורה וגו' · והיא תחת ללכת הלאה ולהמלט על נפשה עמדה על מקומה להביט מאחריו לכן השיגה מטר המלח והגפרית ותהי נציב מלח ולפ"ז נשאר גופה קבור במלח ותטמא והוא השיב להם כי גם גופה נהפך למלח · ואין נציב מלח מטמא : **בן** שונמית כו' · עמ"ש הרד"ק (מ"ב ד') על פסוק לא הקיץ הנער ובמו"נ ח"א מ"ב ובמפרשיו וביותר בארבנאל · ולדקו בעיני דברי האחרון כי מת ממש אמנם שאלתם היתה האם נפש חדשה באה בקרב הנער ולפ"ז הוא טמא · כי הגוף הזה כבר היה מת או כי שבה נפשו הראשונה אשר יצאה למקומה ונחשב מותו רק לתרדמה

סגי: מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים אמר להן ישא אשה ההוגנת לו [דף עא ע"א] ויתקדש עצמו בשעת תשמיש אמרו הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים ממי שהבנים שלו שנאמר (תהלים קכז) הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגי · מאי שכר פרי הבטן א"ר חמא ברבי חנינא בשכר [א]שמשהין עצמן בבטן כדי שתזריע אשתו תחלה נותן לו הקב"ה שכר פרי הבטן:

כז דף עג ע"א [ב]תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב שנאמר (חבקוק ג) הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

הדרן עלך מסכת נדה

רש"י

הדבר תלוי: ויקדש עצמו · לשמש בצניעות: שמשהין · להוציא את הזרע: הלכות · משנה וברייתא הלכה למשה מסיני: סליקא לה מסכת נדה

תוספות

להם פנים קודם נז"ד והשיב לא אשא להם פנים כו': תנא דבי אליהו כל השונה הלכות · אית ספרים דלא גרסי ליה מיהו בפרש"י איתא ור"ת הגיהו בספרו וכן נראה דאידי דאיירי לעיל בהלכתא מייתי ליה לסיים בדבר טוב ואיתא נמי כן במגילה פרק בתרא (דף כח) והכי נמי אמרינן באין עומדין (ברכות לא) שכמצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים:

סליקא לה מסכת נדה

מהרש"א

הוא הענין בעושר ובבנים שאפשר לשנות הגזרה בהשתדלות עם סייעתא דשמיא כדמסיק: כל השונה הלכות כו' · התוס' כתבו דאידי דאיירי לעיל בהלכתא מייתי לה לסיים בדבר טוב ואיתא נמי כן במגילה פ"ב כו' עכ"ל אבל לא הובא זה המאמר בפרק בתרא דמגילה בסיום המס' גם דרך התלמוד לסיים במאמרי אגדה השייך קצת להלכה דמסיים בה יראה לפי מה שהובא זה המאמר פ"ב דמגילה בתר דאייתי התם חומרא דרבי זירא שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' נקיים שכוונו בו כלפי מ"ש באבות קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות כו' דכל הני מילי תליין בחשבונות ובמספר וקרובים לטעות ובחשבון התקופה וגימטריאות קאמר שאינן אלא פרפראות לחכמה שהוא מצוה שבתורה כדלעיל אבל אינן עיקר החכמה דאף אם יטעה בהם אין בכך כלום כדאמרינן [א] בחשבון תקופות ומולדות אתם אפי' מוטעים אבל קנין ופתחי נדה חשבון ומספר דפתחי נדה כההוא שמעתא דטועה דפ' המפלת ושמעתא דפ"ב דערכין לתקן הטועה בפתחי נדה גם הקנין הבאין על הספק בפתחי נדה כההיא דס"פ בא סימן ראתה ב' ולשלישי הפילה כו' ה"ז ספק זיבה ספק לידה מביאה קרבן ואינו נאכל כל אלו הן גופי הלכות שילטרך ליזהר הרבה בהן כי אם יטעה בחשבונם ובספירתם קרוב הוא לבא לידי ספק כרת דמשום הכי נתקנה חומרא דר' זירא כדאיתא בפרקין והשתא אם יאמר האומר א"כ אין לי ללמוד מסכת נדה וכל דיני פתחי נדה לתקן טעותה דהא בחומרא דרבי זירא נתקן כל טעותה וע"כ מייתי עלה בפרק בתרא דמגילה הך דתנא דבי אליהו כל השונה הלכות כו' שהוא הלכות נדה שהן הן גופי הלכות מובטח לו כו' ומהאי טעמא נמי מייתי לה בסיום מסכת זו כל השונה הלכות שבמסכת זו ולא יסמוך עלמו לומר דבחומרא דר' זירא נתקן כל טעותה אלא ששונה אותן גופי הלכות במסכת נדה יזכה לחיי העולם הבא א"ס: סליקא לה מסכת נדה

הרי"ף

אל תקרי הליכות אלא הלכות · נראה שהוקשה בכתוב שאין הסליכות צודקת לומר בעולם אלא באדם ועיל"ל הליכות אדם בעולם לו כדכתיב אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם ואיך הוא מייחס ההליכות לעולם לזה אמר אל תקרי הליכות אלא הלכות וקרא מיירי במתן תורה כדכתיב בפסוקים דלפניו אלוה מתימן יבוא וגו' עמד וימודד ארץ ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו כלומר שכל העולם היה מתמוטט דאם אין תורה אין העולם מתקיים ומפני ישראל שעתידין ללמוד הלכות אז עולם לו העולם מתקיים בגינו וא"כ דהוא מקיים העולם מובטח לו שהוא בן עוה"ב אמן וכן יהי רצון:

הדרן עלך מסכת נדה

עיון יעקב

כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב · ע"ד דאמרינן בסוטה כיון שהגיע לפרשת דרכים זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ניצול מכולם וכמה הלכות ילמוד בכל יום היינו ק' הלכות כמ"ש לעיל בחדושינו במסכת תמורה ע"ש וסמך לזה מה ה' אלהיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה כי אין לקב"ה אלא ד' אמות של הלכה ויקוים המקראות כי אם ליראה וגו' לטוב לך:

כדי שלא יהא אדם מוכרח למעשיו א"כ קשה קושיא זאת:

הדרן עלך מסכת נדה

ענף יוסף

שראו שניטל ממנו כח הנשימה והתפלל עליו אליהו ונתרפא ומה שאמרה באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני היינו לפי שהיה קרוב למות לפי אומדן דעתה קראה אותו מת וכן מה שאמר אליהו להקב"ה הרעות להמית את בנה ג"כ מטעם הנ"ל קראו מת:

אמר הבונה תדב"א כל השונה הלכות כו' · טוב טעם ודעת יצא לך מדברי התוספות ז"ל למה הבאתי גם אני דברים אלה אשר הביאם בעל ע"י מקומן את אשר לא עשיתי לכתחלה רק בג' או ד' מאמרים בכל הספר · והוא כי להיות כאן סופו ותכליתו ראיתי לסיים בדבר טוב דברי שבח ותנחומין לעוסק בתורה ולמען לא תהיה באמת נעדרה איזו חדשה בקרבה כאשר בא ברוב החבור נגית לב מה זו ראיה תלושה על הסנחה כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב מסיפיה דקרא דעמד וימודד ארץ בהוצאת הפסוק ממשמעותו בכח א"ת שאין לו חלק ונחלה ועניין לכך דבשבחיה דרחמנא לבד קא מישתעי · ואמנם יובן כאשר נדעה למה נקראו המשניות והברייתות ופסקי דיני המצות הלכות ומה ענין ההלוך בהם וא"ת שכבר תירץ זה רש"י ז"ל באומרו על היותם הלכה למשה מסיני ולדידיה היה גופא קשיא למה נקרא פיסוק דין מצוה הנאמר למשה בסיני בשם הלכה ואומר שחיי אדם בעוה"ז דרך ומהלך המה למנוחתו לעולם הבא והעוסק בחייו במשנה וברייתא ותיתוך דיני המצות כמו שנאמרו למשה בסיני הוא עושה ימיו הלכות והליכות ודרך ישרה ללכת למנוחות שאננות עוה"כ ולכן נקראו מהא הלכות · והביא ראיה מפסוק בדברי חבקוק עמד וימודד ארץ שדרשוהו ז"ל במ"ת ראה ויתר גוים שהתירן מן המצות וישראל שקבלום הדריכו עצמן ללכת לעולם האמתי במה ששונים הלכותיה הליכות עולם לו לכל אחד מן השונים יש בטחון להיות זוכה לעד ונאה העולמי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו:

[א] מהרש"א ד"ה כל כדאמרינן (ר"ה כ"ה):

יד יוסף

א לעיל לא ע"ב:
ב מגילה כח ע"ב:
ג שה"ש רבה פ"א סי' י"ט:

חדושי גאונים

ושינה · וידוע הוא כי בני אלכסנדריא חשבו רבות ונלורות במהות הנפש ואמרו כי נפש איש אחד תבוא ברעהו והוא הסיבה כי נפשו הראשונה שבה אליו ולא נחשב כמת כלל: מתים לע"ל כו' ידוע הוא מה שהביא רבינו סעדיה בספרו האמונות והדעות במאמר תס"מ כי הבורא שגוף השני יכול לשום חלקיו חלקים מן היסודות אשר לא שמש בהם בגוף הראשון כו' ולדעה זו יהיה הגוף חדש ובוודאי לא ילטרך להזאה שלישי ושביעי · ועל זה הסיבה כי בעת התחיה אז נחכים לדעת האמת ומשה יורנו · (לקוטי מהרש"א):

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות וכו' · סיים בזה שלא תאמר מסכת נדה למה נשנית שכבר הן מחמירין כר' זירא לזה אמר כל השונה הלכות בכל יום ומשום הכי נשנית כ"כ התוס' הביאם הרב זקן אהרן סימן ס"ו וכתב רב האי גאון בתשובה דעיקר התורה ועבודת ה' הוא ללמוד הש"ס אשרי הלומד תורה לשמה משמיא יהבי אורך ימים ושנות חיים· (פתח עינים):

המכנים פרק שלישי ידים

רש"י

א [ספר שנמחק ונשתייר כו' מטמא את הידים] שנינו בתחלת מסכת שבת י"ח דברים גזרו בו ביום ובכללם גזרו הדברים הפוסלין את התרומה בנגיעתם ואחד מהן ספרי הקדש לפי שבזמן ההוא היו נותנין התרומה בצד ספרי תורה ואומרים זה קדש וזה קדש והיו באים עכברים לאכול את התרומה ומפסידים הספרים וע"כ גזרו על כתבי הקדש כולן שפוסלין את התרומה כשיגעו בה בעבור זה אמר במשנה זו מטמא את הידים כי מי שנגע בידיו לאיזה ספר הקדש הרי הידים טמאות ופוסלין את התרומה אם יאכלנה בלא נטילת ידים: ויהי בנסוע הארון · אותה פרשה הוא ספר בפני עצמו כדכתיב חצבה עמודיה שבעה ודרשו חכמים שזה נאמר על התורה שיש בה ז' ספרים כי הספר במדבר סיני נחלק לג' ספרים הא' מתחלת הספר עד ויהי בנסוע· הב' אותה הפרשה ויהי בנסוע ובנחה ויש בה פ"ה

מסכת ידים פרק שלישי

א משנה ה [א]ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת (במדבר י) ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים · מגלה שכתוב בה פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים · כל

עיון יעקב

ונשתייר בו פ"ה אותיות · אפשר לרמוז ע"ד דאמרינן אדם לעמל פה נברא זו התורה שניתן למשה פה אל פה וכתיב ואתה פה עמוד עמדי מי שם פה לאדם אין פה

ע"ץ יוסף

א כפרשת ויהי בנסוע הארון לפי שאותה פרשה היא חשובה כספר בפני עצמו · וכך אמרו במדרש חצבה עמודיה שבעה (משלי ט) אלו שבעה ספרי תורות · שספר במדבר נחלק לשלשה חלקים · וארבעה ספרים אחרים הרי שבעה · ועיין בפרק כל כתבי דף קיו דשם איתא פלוגתא בזה: מגלה שכתוב

א מגילה ז ע"א ע"ש: ב זכר ספר בראשית דף יט בהשמטות . תנחומא פ' תצוה : ג יבמות פו : ד שם טו ע"א חגיגה ג ע"ב :

ביום שניתן בו שיר השירים כו' · דלכך נקרא כן ע"ש כל השירים שכל הכתובים קדש ושה"ש קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו כן פרש"י בספר שה"ש ע"ש וקאמר הכא ר"ע דכיון שהוא ק"ק יותר יש לגזור בו שתטמא את הידים כדי שלא יניח אלו תרומה שהיא ג"כ קדש ועגין שנקרא ק"ק גם בדברי המתרגם מפורש שעשר שירות היו בעולם וזו למעלה מזו וזו למעלה מכולם וכיון שכולם קודש הרי העשירי שהוא קודש בכ"מ למעלה מכולם הכי נמי קודש קדשים וק"ל :

[משנה ג] **קובע** את השמים מלהוריד כו'· כדאמרינן פ"ק דתענית אין הגשמים נעלרים אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות שנאמר ליה גם חום יגזלו מימי שלג וגו' ע"ש וקובע לשון גזל הוא כדאמרינן פרק ראוהו ב"ד ע"ש והיינו שקובע וגוזל מן השמים הגשם והטל ומייתי שנאמר היקבע אדם אלהים וגו' ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה ע"י התרומה ומעשר שאתם קובעים וגוזלים אותי והיינו מעשר שני שהוא

כתבי הקדש מטמאין את הידים שיר השירים וקהלת מטמאים את הידים רבי יהודה אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת · [א]רבי יוסי אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת · רבי שמעון אומר קהלת מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל אמר ר' שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים [ביום] שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה ששיר השירים וקהלת מטמאין את הידים אמר ר"ע חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים שאין העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים [ב]קדש קדשים ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת אמר רבי יוחנן בן יהושע בן חמיו של ר' עקיבא כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו :

בו ביום פרק רביעי

משנה ג [ג][**בו** ביום אמרו עמון ומואב מה הן בשביעית גזר ר"ט מעשר עני וגזר ראב"ע מעשר שני א"ל ר' ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד א"ל ראב"ע ישמעאל אחי אני לא שניתי מסדר השנים טרפון אחי שינה ועליו ראיה ללמד השיב ר"ט מצרים חו"ל עמון ומואב חו"ל מה מצרים מעשר עני בשביעית אף עמון ומואב מעשר עני בשביעית השיב רבי אלעזר בן עזריה בבל חו"ל עמון ומואב חו"ל מה בבל מעשר שני בשביעית אף עמון ומואב מע"ש בשביעית א"ר טרפון מצרים שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה בשביעית אף עמון ומואב שהן קרובים נעשים מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליהן בשביעית אמר לו ראב"ע הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות קובע אתה את השמים מלהוריד טל ומטר שנאמר (מלאכי א) היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה א"ר יהושע הריני כמשיב על טרפון אחי אבל לא לענין דבריו מצרים מעשה חדש ובבל מעשה ישן והנדון שלפנינו מעשה חדש ידון מעשה חדש ממעשה חדש ואל ידון מעשה חדש ממעשה ישן מצרים מעשה זקנים ובבל מעשה נביאים והנדון שלפנינו מעשה זקנים ידון מעשה זקנים ממעשה זקנים ואל ידון מעשה זקנים ממעשה נביאים ונמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית וכשבא רבי יוסי בן דורמסקית אצל ר"א ללוד א"ל מה חדוש היה לכם בבה"מ היום א"ל [ד]נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני

אותיות והוא ספר אחד לבדו · הג' משם ועד סוף הספר · ואמרו מגלה שכתוב בה · ר"ל כי היריעה של ספר כיון שנכתב בו זה המנין האותיות נתקדשה והיתה מכתבי הקדש :

[**כתב** הרמב"ם] כבר ידעת כי בשנה הראשונה מן השמיטה והב' והד' והה' מוליאין מעשר ראשון ואח"כ מעשר שני וזה סדר השנים ובשנה הג' והוא חלק הכתוב בם ולוה שיוליאו מעשר עני במקום מעשר שני אכן השנה הז' הרי היא שמיטה ואין בו חיוב מעשרות וידוע כי השמיטה אינה נוהגת אלא בארץ ובסוריא גם כן כמו שאמרו בתוספתא בראשון של כלים וכמו שנתבאר במסכת שביעית (פ"ו) אבל בחו"ל לא וראוי להוליא התרומות והמעשרות בחו"ל מדרבנן כמו שנתבאר במקומות בתוספתא ובשנים אשר מוליאין בני ארץ ישראל מעשר שני יוליאו ג"כ בני חו"ל מע"ש ופודין אותו ומעלין דמיו לירושלים כמו שנתבאר במקומות ובשנים אשר מוליאין בהם בני א"י מעשר עני יוליאו הם ג"כ מעשר עני ובשנת השמיטה אשר אין מוליאין בה בני א"י מעשר לפי שהיא הפקר כבר היה שתקנו הנביאים שיוליאו מבבל וסביבותיה מארץ בבל מע"ש והזקנים והם האחרונים אחר עזרא כבר תקנו במלרים ושאר ארלות מלרים מעשר עני בשביעית ונפל המחלוקת בארץ עמון ומואב והם ערי סיחון ועוג איזה מעשר יוליאו בשנת השמיטה והיות ר"א מחמיר לפי שמע"ש קדש ומעשר עני חול והביא ראיה רבי אלעזר מן המעשר והתרומה ר"ל כי המעשר אשר הזכיר עליו וירא מהשבתתו הוא קדש כמו התרומה ואמר השיב ר' טרפון ולא אמר דבר כו' ר"ל שהשיב

עיון יעקב

אלא משה כדאיתא באותיות דר"ע ולכך התורה נקראת על שמו כדכתיב זכרו תורת משה עבדי וכה"ג דרשינן בב"ב דף ק"י על פסוק מה לך פה לאו ממשה קאתית ולכן לריך להשתייר פ"ה אותיות דאז נחשב כתורה שניתנה ע"י משה : **רבי** יוסי אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת · נראה מדרבי יוסי מהפך שני תנאי הקודמים דנקטו שיר השירים תחלה נראה דפליגי נמי כמ"ש בחדושינו פ"ק דב"ב דף י"ד אי קהלת אמר תחלה או שיר השירים ועיין בילקוט ריש קהלת ע"ש ולמ"ד מלך והדיוט א"כ מ"ש

ענף יוסף

א שיכל הכתובים קדש · וכן הוא בשה"ש רבה פ"א סימן י"א ובתנחומא סדר תלוה אך בילקוט גרס שכל השירים קדש ושה"ש קדש קדשים · והכוונה בזה כי כל הכתובים והשירים בכללם המה ברוה"ק וקדש יקרא להם אבל עוד מעלה יתירה ביתר שאת ויתר עז נאמר בשיר הזה שהוא קדש קדשים וכבר נתנו הראשונים טעם ענין הפרש בין קדש לקדש קדשים בעבור כי השיר הזה מיוסד על קיבוץ הקדושות אשר בו יתברך וכן קדושת כנסת ישראל והשכליים כתבו כי נבדל זה השיר ברוה"ק יתר מכל הנאמר ברוה"ק הוא כי הרב המורה חילוק ענין מדרגת הדיבוק האלקי עם בני אדם הם אחד עשר במספרם ושיר הזה הוא נבדל ברוה"ק יתר מכל י"א המדרגות באשר המדברים בה המה המלך ה' לבאות בעלמו וכל פמליא של מעלה וגם כנסת ישראל מערכת טענתה מולם ועוד כי העשר שירות שיש לכל אחת יש בחינה מיוחדת מחולקת מזולתה · יש שירה בבחינת רחמים כמו שירת הים. ויש על בחינת דין · ויש על בחינה משותפת · וכן בכל שיר יש רק קדושה אחת אך שיר זה כולל כל בחינת השירים וכולל כל בחינת הקדושה כי ישבח להקב"ה בכל בחינותיו בשיעור קומה הכולל כל הקדושים וכן ישבח לישראל בכל בחינותיהם (מגדנות אברהם) :

עץ יוסף

בה · כלומר יריעה של ספר תורה כיון שנכתב בה פ"ה אותיות נתקדשה ומטמאה את הידים · שגזרו טומאה על ספרים בשביל שלא יניח אלי תרומה שהיא ג"כ קדש · ועיין במגילה דף ז': קהלת אינו מטמא את הידים · מפני שחכמתו של שלמה היא · ולא ברוח הקדש נאמרה : כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו · דמדבן עזאי בחדא מחתא מחתינהו לשיר השירים וקהלת ש"מ שקבלתו היתה שבשניהם היתה מחלוקת אלא שנמנו וגמרו בשניהם שיטמאו את הידים :
ב בו ביום · שהושיב את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה · וכל מקום שנאמר במשנה

משנה

בשביעית בכה ר"א ואמר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם צא ואמור להם אל תחושו למנינכם מקובל אני מריב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלמ"מ שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית :

ב משנה ד [א]בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל א"ל רבן גמליאל אסור אתה א"ל ר' יהושע מותר אתה א"ל ר"ג הכתוב אומר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו' א"ל רבי יהושע וכי עמונים ומואבים במקומן הן כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר (ישעיה י) ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שושתי ואוריד כביר יושבים א"ל ר"ג הכתוב אומר (ירמיה מט) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר חזרו א"ל ר' יהושע הכתוב אומר (עמוס ט) ושבתי את שבות עמי ישראל (ויהודה) ועדיין לא חזרו והתירוהו לבא בקהל :

ג משנה ה תרגום שבעזרא ושבדניאל מטמא את הידים תרגום שכתבו עברית ועברית שכתבו תרגום וכתב עברי אינו מטמא את הידים ולעולם אינו מטמא את הידים עד שיכתבנו אשורית על העור ובדיו :

ד משנה ו אומרים צדוקים קובלנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים וספרי המירס אינם מטמאין את הידים א"ר יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד והלא הם אומרים עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמר ליה לפי חיבתן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות אמר להם אף כתבי הקדש

רמב"ם

תשובותיו הקודמות וכבר יצא ר"א מבית המדרש בעבור המחלוקת שנפל בינו ובין החכמים כמו שזכרנו זה בפרק ראשון של כלים :

ב [כבר עלה סנחריב כו'] כתב הרמב"ם ז"ל · לפי שנתבלבלו האומות בזמן סנחריב כמו שנתפרסם בספרי הנבואה לפי שהיה מעביר האומות מקלה זו לקלה זו ע"כ חזרו משפחות האומות אלגו נעלמים ואין אנו יכולים ללמוד ראיה ממקומותיהם וידוע כי ע' לשון כולם מותרים לבוא בקהל מיד חוץ מעמון ומואב ומצרי ואדומי והעיקר בידינו כל דפרים מרובא פריש וע"כ התירוהו לבוא בקהל מיד והתבונן איך לא הניח ר"ג מלהכנס במדרש ביום ההוא והוא המורד מן הישיבה והושיבו את ר"א בן עזריה כמו שנתפרסם לפי שהוא לא רצה בביטול התורה :

ג כתב הרמב"ם ז"ל עברית · הלשון העברית וכתב העברי כתב עבר והוא הכתב אשר כותבין בו התורה העם הנקראים אלסמיר"ה והכתב הזה אשר כתוב בו אנחנו התורה הוא כתב אשורית והכתב אשר בו כתב יתברך שמו התורה נקראת אשורי מן הגדולה והתפארת כמו (בראשית ל) באשרי כי אשרוני בנות והוא אמרם אשורי שהוא מאושר בכתבו לפי שאינו משתנה ולא יפול בו דמיון לעולם לפי שאותיותיו בלתי מתדמות ולפי שאינו נדבק אות באות בשעת כתיבתו ואין זה כשאר הכתיבות :

ד כתב הרמב"ם ז"ל · כבר בארנו בראשון של אבות ענין צדוק וביתוס וחברתם והם היוצאים מתורתנו ומכחישים אותנו בקבלתנו : ופי' קובלים · מתרעמים : וספרי מירס · הם ספרים שעשו הצדוקים שמשיבים על תורתנו וחולקין עליה ונקראו ספרי מירס כלומר ספרים ידחם האלהים ויסירם מן המציאות כענין תפלה כמו שקורין לבית אשר מתקבלין בו לדברים אלו בית אבידן ואותו בית יכריתהו האלהים ותשובת ר' יוחנן להם תשובתו כענין הבזיון וליצנות בהם : תרוודות · כפות וכבר בארנו כי הסבה אשר אנו אומרים כי כתבי הקדש מטמאין את הידים כדי שנשמור ונרחיק מהם סבת הפסדם כמו שזכרנו בסוף זבים :

מהרש"א

שהוא קדש כמו התרומה אבל מעשר עני אינו גזילת שמים אלא גזילת עני וק"ל: [כבר עלה סנחריב כו' · עיין כאן בפי' הר"ש ובתוספות פ"ק דסוטה ובחידושינו שם : ועדיין לא שבו כו' · דליכא לפרושי על עולי בבל ששבו דמשמע במקראות שלא עלו מכלל ישראל אלא מבני יהודה ובנימין וקצת מבני לוי ועוד דכתיב בתר הכי ועבדו את ה' וגו' ואת דוד מלכם וגו' וזה לא נתקיים בעולי בבל וק"ל] :

לפי חיבתן היא טומאתן כו' מפורש בפי' הר"ש שלא יעשה מהם שטיחין לבהמה עכ"ל אין זה עיקר הטעם אלא משום הפסדן שמא יניחן אצל תרומה כמפורש לעיל ולא קאמר להו הכי אלא לפי טעותן שאמרו בעצמות של כהן גדול דטמאים משום חיבתן כו' קא"ל נמי הכי דרך ליצנות כמ"ש הרמב"ם דבעצמות של כ"ג נמי ודאי דלא בעי טעמא דטומאת עלם באדם מן התורה הוא וק"ל :

חדושי גאונים

(שייך לקמן סוף ע"ב) אמר ריב"ז עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא · כי הנה ידוע אשר דברי תורתנו הקדושה מתחלקים לשתים והוא הנגלה והנסתר והנגלות לנו ולבנינו להשגת האדם להבין ולהורות כל אשר גלה לפנינו מי שאמר והי' העולם כי עיני בשר לנו נתן לנו את התורה הזאת להסכים כאשר אחרי רבים להטות לפי הסכמת חז"ל בימים ההם כל עוד אשר היו קרובים בעלם אל הקבלה מקובלת איש מפי איש עד מרע"ה מפי עליון ב"ה אכן האדם יתור אחריו בכל כחו ובתורת ה' חפצו ואז בתורתו יהגה יומם ולילה. ויערה עליו רוח ממרום בהופיע עליו אור זהרו ב"ה להבין ולהשכיל ומהם עד עתה עלינו לקבל דבריהם ז"ל באימה באשר ראו אור והמה באו בסוד ה' בסוד חכמי אלהים להבין ההלכה על בוריו אכן עוד יש חלק נסתר בתוה"ק אשר לא בא אדם עד תכונתה וכל מי שאינו מאמין בזה כי יש בתוה"ק מקור החכמה אשר לא יראה האדם אינו מאמין בקדושת התורה ומשוה שכל אנושי להבדיל אה"א למחשבות עליון ב"ה וכמו שהאריך בזה בזוה"ק פ' בהעלותך ובשאר מקומות ואשר אמרתי למעלה כי זאת כוונתם ז"ל באמרם שהתורה היא נתנה אם שהתורה על גבי אש לבנה והיא חצי השני מתוה"ק אשר מפיו יתן חכמה ותמודה גנוזה בגנזי מרומים עדי לעתיד כאשר יתגלה לנו אור העליון הבהיר ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים השכל מכסים וימלאו אסמי השגותינו אשר עתה הם רקים מטוב ה' ונשבע חכמה ודעת ונהיה אוצר כל כלי חמדה מחמודי שעשועי תוה"ק ולא נעלם דבר מאתנו כי גבוה במשפט על כל נעלם עד עתה והנה מנין מצות תוה"ק הם תרי"ג ובצירוף מצות דרבנן אשר הם שבע יאירו

עיון יעקב

לבסוף כשהיה הדיוט ולא שרתה עליו רוה"ק ה"ק אינו מטמא את הידים ויש לומר להיפך : כדאיתא בשבת דף ל' : אלא זו בלבד · למד כן מכלב דכתיב ויהס כלב אמר

אומרים צדוקים · אע"פ דכתיב אל תען כסיל כאולתו מ"מ בד"ת כתיב ענה כסיל

עץ יוסף

במשנה בו ביום · על אותו היום נאמר : א"ל ר"ג הכתוב אומר לא יבא כו' · תמוה מאי ס"ד דר"ג · וכי לא ידע רבי יהושע מה שכתוב בתורה · ואף יהודה הגר עצמו מסתמא הואיל ודחק עצמו לבית הועד של חכמים הגדול הזה כבר ידע מה שכתוב בתורה · וא"כ מה עלה על דעת הגר שנסתפק ושאל · ונראה דר"ג כבר ידע הספק של בלבול סנחריב · ושזאת היתה שאלת הגר · ותשובת ר"ג מן הכתוב הוא מה שיש בפסוק תרי לא יבא · ולכך סבור היה ר"ג שזהו מה שרצה הכתוב לאסור בזמן מן הזמנים שיהיה ספק עלינו אם אסורים הם · ורבי יהושע חשב שאפשר שר"ג סובר ספק אחר ואתא לאתויי מלא יבא · והשיב שיש להתיר מסנחריב שבלבל כו' · ואמר ליה ר"ג הכתוב אומר כו' כלומר אף אני יודע בלבולם של סנחריב ועל זה הייתי דורש המקרא דאתא לאתויי · משום דקרא מסייעני וא"כ אשים וגו' · ואתי שפיר מאי דקאמר וכבר שבו ומגלי' : אבל למאי דפרישית למד כן מיתורא דקרא · והשיב לו רבי יהושע דהא לא מכרעא · דהא כתיב ושבתי את שבות בני ישראל וגו' ועדיין לא שבו · ה"נ דשל בני עמון · ויתורא דקרא לדרשה אחריתא (תוי"ט) : שנאמר ואסיר גבולות עמים · שהיה מגלה בני עיר זו ומושיבן בעיר אחרת · ומגלה בני עיר אחרת ומושיבן בעיר זו : והתירוהו לבא בקהל · דכיון דמשבעים האומות אין אסור לבא בקהל אלא עמוני ומואבי עד עולם · ומצרי ואדומי דור ראשון ושני · השתא שאין אלו האומות ידועות שכבר נתבלבלו ונתערבו בין שאר האומות · אמרינן כל דפריש מרובא פריש · וכל המתגייר מותר לבא בקהל מיד :

ג תרגום שכתבו עברית · תרגום שבדניאל ועזרא וכגון כדנה תמרון להום שבירמיה י' · אם כתבו בלשון הקדש · וכן דברי הנביא הנאמרים בלשון הקדש שכתבן תרגום · אין מטמאין את הידים : כתב עברי · הכתב שבא מעבר הנהר · והכותיים כותבים בו עד היום · וישראל היו משתמשין באותו כתב בדבר חול · ומטבעות של כתב הנמצאים בידינו היום שהיו מזמן מלכי ישראל מפותחות באותו כתב · אבל הכתב שאנו כותבין בו ספרים היום · כתב אשורי הוא נקרא · והוא הכתב שהיה בלוחות · ונקרא אשורי שהוא המאושר שבכתיבות · לשון באשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל) :

ד אומרים צדוקים · המכחישים תורה שבעל פה נקראו צדוקים על שם צדוק וביתוס תלמידיו של אנטיגנוס איש סוכו שהתחילו בקלקלה זו תחלה · לפי ששמעו מאנטיגנוס רבן אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס · אמרו אפשר פועל עושה מלאכה כל היום כולו ולערב אינו מקבל שכר · ופירשו מדברי חכמים · נתחברו עמהם כתות מישראל (ברטנורה) וע"ש : קובלים אנו עליכם · מתרעמים אנו על מדותיכם · והיה כי יצעק אלי (שמות כב) מתרגמינן ארי יקבל קדמי אקבל קבלותיה : פרושים · לחכמי ישראל היו קורין פרושים · לפי שאוכלים חוליהן בטהרה : וספרי המירס · ספרי המינים · ונקראים ספרי המירם שהמירו דת האמת · והרא"ש כתב דלהכי נקרא ספרי המירס על שם סופר אחד האומר הנקרא כן · והרמב"ם כתב לשם הרמה שיסירם ה' : תרוודות · כפות שאוכלים בהן ולשון מלא תרווד רקב · ועיין בתוספות יו"ט :

יד יוסף א ברכות כח ע"ב ע"ש :

בהמה

[א] מהרש"א ר"ה אריב"ל · בפ' יש נוחלין · (קלד ע"א וכן בסוכה כח ע"א) :

יד יוסף

א ב"ק ד ע"א: ב עי' תוס' ב"ב קמב ד"ה לפי שאין: ג עי' הגי' בסנהדרין ק ע"א :

חדושי גאונים

בכתר עליון ב"ה בכתר תורה כי גם השבע מאות אלה נכללים בלאו דלא תסור מדבריהם ימין ושמאל ובמצוה שאל אביך ויגדך כאשר נלטוינו ע"ז ולירופם עולה תר"ך · וכבר באנו כי באנו בכל יגיעתינו רק עד חצי הנגלה ולא לנסתר החלק האחרון אשר הושם על פניו מסוה· והחצי הוא ש ל ש מאות ועשרה ועתה ע"ז אמר התנא אחרי שסיים המשניות וכל הש"ס אשר הרבה רק באמנה אתנו ומנגד לשכלנו אמר ע"ד נחמה עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עו ל מו ת ר"ל אותן השלש מאות ועשרה אשר עד עתה הם נעלמים מאתנו ינחלם הקב"ה לעתיד לצדיקים כאשר הם נוחלים הגלוי עתה ועולמות לשון העלמה כמ"ש בזה בתוי"ט ע"ש · והביא ראיה ע"ז מן הכתוב שנא' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא והכוונה כי לעתיד השניים ינחיל אותנו האחד הוא היש אשר הוא כבר נגלה לנו ואוצרותיהם אמלא והמה מקורי סתרי התורה א ש ר לא נתמלאו עוד כי קצרה השגתינו לדלות אותם ממקור עליון גם את אלה אמלא ו ה י ו בידם השנים ואמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא כי ימלאו דעה את ה' ולא יחסר כל בהם אכן עתה בא ר"ש בן חלפתא ל ה ו ר ו ת להדור ההוא אשר היה עליהם להעמיד ההלכה על תילה ע"פ הסכמת החכמי' ז"ל באשר בגלות המר הזה לא זכינו לאור ה א מ ת רק הרוב אשר הסכימו

מהרש"א

אמר גלילי כו'· בכל הנך דלעיל נקט אומרים צדוקים שהם מאמינים בתורת משה והכא קאמר גלילי ע"ש שלשון גלילי יפול על העובד כוכבים כפרש"י פ"ק דחגיגה כי גם שהוא מודה שנתנה תורה מן השמים הוא אומר שנשתנית ולא נתנה נצחית והשתא הפרושים שהיו כותבים שם המלך עם משה בגט היה הכונה לבטל זו הדעת המופסדת שאותה התורה תשתנה ח"ו ולכך בכ"א מהזמנים לפי המושל לא היו כותבים כדתו אלא כדת משה וישראל והוא הוראה מוחלטת שלא תשתנה תורת משה בשום אחד מהזמנים והגלילי הזה הכופר בא דרך לגלוג עד"ז ואמר כי אדרבה גרעון הוא לשם של משה לכתוב בגט שם המלך וע"ז השיבו לו מהאי קרא מי ה' אשר אשמע וגו' גם שמצינו הרבה מקראות בתורה כיוצא בזה שנזכר בו שם המושל עם השם בסמוך ובהאי ענינא גופיה בקרא דלעיל מיניה כתיב ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' וגו' אבל הוא מבואר שפרעה לא כפר באלהי ישראל אבל כפר בשם בן ד' המורה על האחדות וז"ש מי ה' אשר אשמע בקולו עד כשלקה וראה במכות המופלאות שאלהי ישראל הוא אחד הודה ואמר ה' שהוא שם אחד הוא הצדיק ולזה הפרושים השיבו לו מהאי קרא ורמזו לו רמז אתה ג"כ שאיך מודה באחדות כשתלקה על כך כמו שנלקה פרעה על זה אז תודה לשם האחד כדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ויאמרו גם כן ה' הצדיק ודו"ק :

לפי חיבתן היא טומאתן ספרי המירס שאינן חביבין אין מטמאין את הידים :

ה משנה ז **אומרים** צדוקים קובלנו[א] אנו עליכם פרושים מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן אמר להם לא אם אמרתם בשורי וחמורי שאין בהם דעת תאמרו בעבד ואמה שיש בהם דעת שאם [א]אקניטנו ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם :

ו משנה ח **אמר** גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבים את המושל עם [ב]משה בגט אומרים פרושים קובלים אנו עליך מין גלילי שאתם כותבים את המושל עם השם בדף ולא עוד אלא שאתם כותבים את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן שנאמר (שמות ה) ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל · וכשלקה מהו אומר (שם ט) ה' הצדיק :

הדרן עלך מסכת ידים

רמב"ם

ה **כתב** הרמב"ם ז"ל · כבר ידעת מדינו כי העבדים שהזיקו אין חייבין בתשלומים כלל כמו שנתבאר בב"ק (דף פז) נשים ועבדים וקטנים פגיעתן רעה הן שחבלו באחרים פטורים ואמנם היות האדם חייב כשהזיק בהמתו הוא לשון התורה (שמות כא) כי יגח שור וגו' וכי יבער איש וגו' (שם כב) : שאם אקניטנו · אם אכעיסנו · (ופירוש שאני חייב בהן מצות שאני חייב להדריכם במצות) :

ו **כתב** הרמב"ם ז"ל · אומר גלילי שאתם [מפחיתין שם משה רבינו בהיותכם] כותבים [אותו בשטרות עם] שם המושל (בשטרות שהם) [ר"ל שאנו] כותבים זמן עשייתו לפלוני המלך וגם כותבים בשטר ההוא כדת משה וישראל ואמרו לו חכמים כי אין זה גרעון לשמו אלא בזה גדולה לאותו המלך כמו שאנו כותבים בתורה ה' עם פרעה ולא די בזה אלא שעוד נקדים שם פרעה כמו שנא' (שם ה) ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו ולפי שזכר הפסוק אינו מאושר שיחתום מסכתא מהמסכתות בהכחשת כופר לגבורה אבל באמונה בו [על כן] אמר וכשלקה מהו אומר ה' הצדיק :

סליקא לה מסכת ידים

עיון יעקב

אמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם כדי שישמעו את דבריו : **וכשלקה** מה הוא אומרי' עיין במפרשים ובמהרש"א וע"פ הדרש אמרתי לתרץ לפי שלכאורה שאלת אותו מין אינו קושיא כל כך כי טוב כלב חי מן אריה מת וכותבין בגט שם המלך חי עם משה שכבר מת אך אי אמרינן משה לא מת א"כ הדרא קושיא לדוכתא והטעם דאמרינן משה לא מת לפי שהתורה בע"פ ניתנה למשה לבדו ופירש בעל של"ה וזה וזאת התורה אשר שם משה והוא נהג בו טובת עין ונתנה לישראל אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לכך כל פעם שמחדשין חכמים דבר שפתיו דובבות בקבר וזה משה לא מת וכ"ל שזה הטעם במיתת משה יצא ב"ק וימת משה ספרא רבא דישראל כי תלמידי חכמים נקראים סופרים וחמורים דברי סופרים שהוא תורה שבעל פה יותר מד"ת לכך נקרא משה ספרא רבא דישראל לומר אף שמת משה אפ"ה נחשב כאלו הוא חי לפי שהוא ספרא רבא דישראל ושפתיו דובבות וק"ל לכך המין רצה להוכיח דאין תורה שבע"פ כלל ומשה מת לכך אמר שאתם כותבין המושל עם משה בגט אנ"ל דטוב כלב חי מן אריה מת וא"כ מוכח דמת משה וא"כ אין ממש בתורה שבעל פה והשיבו לו פרושים דבזה אין קפידה שהרי כתיב בתורה השם עם המושל הרי שאין בזה קפידא כלל ולא עוד אלא שהקדימו המושל וע"כ צ"ל דגם בזה אין קפידא כי אין מוקדם ומאוחר בתורה מטעם שכתבו המפרשים דאילו נכתב התורה כסדר היו אומרים דהתורה היא רק ככתבה ואין לפרש אותה ע"פ תורה שבע"פ לכך כתובה שלא כסדר וע"כ צ"ל טעם בעל פה למה שינה וקידם ואיחר הרי לפנינו שיש ממש בתורה שבע"פ ולא כדעת המינין עכנ"ל ע"פ הדרש ובדרך פשוט אמרתי לתרץ דזה ג"כ מענין התשובה שלא יאמר המין דלכך כתיב באותו פסוק פרעה קודם השם לפי שפרעה באמת כפר בה' והחזיק עצמו לאלוה לכך כתיב הוא קודם כי המין יכפור ג"כ בה' ויאמר שכן הוא נכון לכן סיים וכשלקה מהו אומר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים הרי שהוא עצמו הקדים הקב"ה קודם שאני ועמי הרשעים אלא שלא רצה לסיים בדבר זה ואני ועמי הרשעים וסיים בטוב מענין שאלתו ותשובתו אף שיש כמה פסוקים קודם לזה מענין הגאולה אלא שרצה לומר שאין חשש קדימה ואיחור בה' כי הוא ראשון ואחרון ומבלעדיו אין אלהים :

מהרש"א מסכת עוקצין רמב"ם

אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להנחיל כו' מסיים כל משנת הש"ס במאמר זה ע"פ מ"ש בפרק יש נוחלין[א] אמרו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה תלמוד הלכות כו' דבר גדול ודבר כו' לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא אמר שהקב"ה ינחיל אותם בעוה"ב כ"כ ש"י עולמות למלא אוצרותיהם שבנו להם בעולם הזה בלימוד התורה וכל חכמתם

מסכת עוקצין פרק שלישי

ז משנה יב **אריב"ל** [ג]עתיד הקב"ה להנחיל לכל

לפי שהשלים כל דיני ההלכה הקודמת כמו שפרט חתם הדברים בגמול וענין אמרו ש"י עולמות כאילו קובלו מעדני העולם הזה בכללם לפי חלוק מיני מעדנים ואח"כ נכפל אותו המקובץ ש"י פעמים היה מה שיגיע אחד מן הצדיקים ממעדני העוה"ב כמו זה אמנם התעדן הזמן הזה אינו נחזר אבל (בכל) [כל] נפש (חזרה) [תזכה] לחיי העולם הבא ולא תאבד לעולם

עיון יעקב

אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש . וזה כוונת הפסוק בד"ה ב' ט"ו ויש שכר לפעולותיכם ועיין בחידושינו פרק חלק דף ק' טעם למספר הזה ועי"ל לפי שכל צדיק וצדיק קנה חכמה קנה בינה כדאיתא במשלי ד' ושני פעמים קנה עולה ש"י ועי"ל לפי מה דאיתא במפרשי תורה דאלמלא לא חטא אדם קדמאה היו ימי שנותינו לכל הפחות אלף שנה שהוא יומא של הקב"ה ומכח חטא אדם נתמעטו ימי שנותינו והוצרך למות אדם באותו יום עצמו וחי רק תתק"ל שנה וע' שנים היתרים נתנו לדוד ולדורות הבאים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ועיין בחידושינו במסכת יבמות טעם על זה ולפי שנחסר מכל צדיק וצדיק הת"ת ק"ל שנה לכך לתשלומין זה נותנין לו ש"י עולמות דהיינו שתק"ל מלאכים המשרתים לו כי מלאך הוא שליש עולם והוא מכוון למספר זה וכדי שלא יתקוטטו הצדיקים עם אדם קדמאה לומר שהוא גורם שנתקצרו שנותם לכן סיים אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום : **אר"ש** בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום . ועיין במהרש"א ובבינה לעיתים דף כ"ו ע"ד דרך ג"כ בדרך זה ע"ד דאיתא פרק חלק דף ק' הקב"ה נותן כח לצדיקים לקבל שכרם וקאמר דמה הכח שנותן להם דהיינו ע"י השלום וזה ה' עוז פירוש כח לעמו יתן לקבל שכרם ה' יברך את עמו בשלום ול"נ לפרש דה"ק שעוז היא התורה כפשטיה וע"ד דאיתא באבות כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים זו מחלוקת הלל ושמאי והכוונה שני ת"ח שנוחין זה לזה בהלכה אע"פ שמחולקין בדין לשם שמים כל אחד לפי סברתו היושרה בדעתו ולא לקנתור שאת והב בסופה וכדמצינו בשמאי והלל שאהבה וריעות נהגו זה בזה כדאיתא ביבמות דף ע"ו וזה סופה שאת והב להתקיים באריכות ימים כדמצינו זקני שמאי והלל משא"כ שני ת"ח שאין נוחין זה לזה בהלכה אין סופן להתקיים כי אחד מת ואחד גולה כיון שלימודם לקנתר וזה שסיים הש"ס בשלום לרמוז ע"ז שיהיה עיקר פלפולם לשם שמים ואת והב בסופה וסיים בזה שאין כלי מחזיק ברכה אלא שלום לרמוז בזה שלכן מסיים הש"ס בשלום ומתחיל בברכות לרמוז שאין כלי מחזיק ברכה אלא השלום ומהאי טעמא ברכת כהנים פותח בברוך וסיים בשלום ונזכה לרגל המבשר משמיע שלום אמן סלה :

שזכר כמ"ש חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה · ובענין י"ש עולמות עיין בפי' הרמב"ם והרע"ב אבל לפי הסוגיא דפרק חלק[א] יש לפרשו כמשמעה שאמרו שם שהקב"ה נותן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו ברכה שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס וגו' וקאמר דאי אפשר לאדם לקבל מלא עומסו שהרי אין לו מקום ליתן שהרי כל העולם אינו אלא כמזרת ועד אגודל וקאמר דבי"ש עולמות נחלק להם מלא עומסו של הקב"ה ועד"ז מסיים נמי במאמר זה לא מצא הקב"ה כלי מחזיק כו' · לפי שברכת ה' רבה היא מלא עומסו ואי אפשר לו לצדיק לקבלה בפעם אחת כאלו אין לו כלי גדול כ"כ המחזיק ברכה כ"כ ואמר שמלא הקב"ה לצדיק זה הכלי שהוא יחזיק הברכה כ"כ שנאמר ה' עוז לעמו יתן · דהיינו שנתן להם התורה שהיא עוז בעניה כוללת כל החכמות שזכר בפ' י"כ וראוים ליתן להם שכר גדול כ"כ למלא אוצרותיהם שעשו ובנו להם בעוה"ז ומלא להם הקב"ה ליתן להם בכלי ובמדה זו שהוא השלום שהיא מדה גדולה להחזיק על ידה ברכה כ"כ ושתהא נחלקת בי"ש עולמות ובכן האל יתברך יברכנו לשלום אמן סלה:

צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר (משלי ח) **להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא · אר"ש בן חלפתא** [א]**לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר** (תהלים כט) **ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:**

סליקא לה מסכת עוקצין

והוא ענין יש רוצה לומר המציאות התמידי אשר לא יחקר לפי ש[illegible]וא המציאות ואין הוא האפיסה וכאלו אומר כי אוהבי אנחיל אלו המציאות בפשיטות ואין שם מציאות אמתי אלא ההתמדה והוציא בפסוק הזה גודל התענוג על דרך משל ומספרם י"ש וזהו על דרך התעוררות בלבד כי אותו התענוג גדול אמנם האמת כי כמו שאין שוין הנחקר לאשר אינו נחקר כן אין שוין בין אלו המעדנים אשר אצלנו ואותם התענוגים (וכבר בארנו מזה קצת במסכת סנהדרין פרק י'). עכ"ל הרמב"ם ז"ל:

סליקא לה מסכת עוקצין

עץ יוסף

א שנאמר להנחיל אוהבי יש· יש בגימטריא הכי הוה · וטעם מספר ש"י עולמות· לפי שבעשרת הדברות יש בהן תר"כ אותיות נגד תרי"ג מצות דאורייתא ושבע מצות דרבנן · או כנגד שבע מצות ב"נ כמספר כתר עליון ולכן כנגדן יש לו לאדם תר"כ עולמות · אלא לפי שאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם · וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו · ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו וטובו לשמור ולעשות את כל המצות של ה' · לכך גם אותם תר"כ עולמות יחדיו יחלוקו · מחציתם לזכר ומחציתם לבת זוגו · והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק · ולכן כשבא הקב"ה ליתן הדברות לישראל ובא להודיע להם מתן שכרן · צוה להגיד גם לנשים שנאמר כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים כמו שדרשו חז"ל · ותגיד לבני ישראל אלו האנשים · אתם ראיתם וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים · ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' · לומר דאנשים ונשים שוים בקבלת השכר הנמשך מתר"כ אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה' דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהם שקולים (ספר תורת חיים) · והברטנורה כ' להנחיל כו' ש"י עולמות כלו' שההנאה וקורת רוח שיש לכל צדיק וצדיק בעולם הבא · הוא שלש מאות ועשר פעמים כנגד כל העולם הזה · שאין העולם הזה כולו אלא חלק משלש מאות ועשר ממה שיש לכל צדיק וצדיק נחלה לעולם הבא עכ"ל: ואוצרותיהם אמלא · בעולם הזה: **שנאמר** ה' עוז לעמו יתן וגו' · וענין עוז מורה על חוזק · ומסיים יברך את עמו בשלום · וסיפא פירושא דרישא · ה' עוז וחוזק ירצה ליתן לעמו · ומה עשה · ברכם בשלום שזהו חוזק · ומבואר הוא בעצמו שכל הברכות שבעולם אינן מתקיימות אם אין שלום · ועיין בדברים רבה סוף פרשת שופטים דאיתא בזה הלשון כלי שהוא מחזיק את כל הברכות לברכן בו כו' · ומאמר הזה ראוי להיות בחתימת המשנה · כי ה' עוז לעמו יתן · על שעת מתן תורה הוא נאמר · כמו שדרשו ז"ל מקרא דלעיל מיניה · ה' למבול ישב · שנתקבצו כל הגוים אצל בלעם וכו' ומכיון שכשנתן להם העוז היא התורה · ברכם ג"כ בשלום · נדע מזה שזאת התורה היא גורמת ברכת השלום · ועל כן לבב נבוב ילבב · ויחזור עליה לא יניחה אחר שגמרה · גם בא להעתיק ולעורר הלבבות · שאע"פ שהמשניות מלאים ממחלוקת שהיה בין החכמים · ופן יעלה על הלב הנמהר · כי מחלוקותיהם היתה מריבה ומצה · אמר כי לא כן הוא · שעוז התורה כלי מלא ברכת ה' · הוא השלום אין בה שמץ ריב · וחלוק לבבות · וכמאמרם בפסוק כי ידברו את אויבים (תהלים קכז) נראים כאויבים · ונעשים אוהבים · ובודאי שכן הוא למיימינים בה ולומדים לשמה · לא להתיהר · או להתגדל בפני אחרים · ומלבד כל אלה · ראויה כל התימה שתהא בשלום · כמו שסדרו אנשי כנסת הגדולה בתפלה · ועל כן כמו שהעבודה היא התפלה נחתמת בשלום · כך התורה ראויה שתהא חתימתה בשלום · וכן בתורה כשלוה הקב"ה לברך את עמו ישראל ע"י כהנים · חתם ברכתם בשלום · והנה תמצא שהחתימה היא מעין הפתיחה ·דפתח ודרש מאימתי קורין את שמע בערבית · משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן · והם המברכים את עמו ישראל בשלום · והרי כבר כתב הר"ב שם דלא תני לה אלא אגב אורחא ולא לגופה · אלא נתכוין התנא שיהיו הפתיחה והחתימה שוין לטובה · ולברכה · עוד ראה כי היתה גם כן התחלה באות מ"ם · וכן החתימה באות מ"ם · כנגד מ' יום דלוחות ראשונות · ומ' יום דלוחות שניות · כי כל המשניות והיא תורה שבע"פ · כולם מרועה אחד נתנו · ולמשה מסיני נאמרו · ואתה תחזה כי מספר ראשי תיבות שאר הסדרים מלבד הראשון · עולים ג"כ במספר מ' · וכן מרע"ה היה עוד מ' יום אמצעים בהר · זה נ"ל · והנה אע"פ שר"ש בן חלפתא היה זקן בימי רבי כנראה מתוך דבריו שהשיב לרבי · שלעים נעשו גבוהים · בפכ"ג דשבת דף קנ"ב · ואילו ריב"ל לא חשבוהו בגמרא אלא כאמורא · דבפ"ג דמסכת נדה דף י"ח מתניתא קאמרי שמעתתא לא קאמרי · וקאמר שמעתתא על מימרא דאמר ריב"ל · וכן פירש"י שמעתתא ריב"ל אמורא היה ע"כ · וכן הוא עוד בפרק מרובה ריש דף פ"ב · (ומ"מ בימי רבי היה · שהיה גדול מרבן יוחנן) ואעפ"כ ראה רבינו הקדוש להקדים מאמרו של ריב"ל · למאמרו של רשב"ח כדי שתהא החתימה בשלום · ובמדרש רבנן אמרין גדול השלום · שכשמלך המשיח יבא · אינו פותח אלא בשלום · שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (תוס' יו"ט) **סליקא לה מסכת עוקצין**

ענף יוסף

א לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות · ובריש אבות איתא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ורבים מקשים האם כל אשר בשם ישראל יכונה כצדיק כרשע יהיה לו חלק לעולם הבא. ויובן בהקדמה אחת והיא שכל מי שעושה אחת ממצות התורה כסדר וכראוי ועושה אותה לשמה מאהבה אינו מאבד זכותה לעולם ולעולמי עולמים אף שיעשה ממצות ה' אשר לא תעשינה וזה תמצא מפורש במדרש שוח"ט מזמור ס"ב ז"ל יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצות ולא עונשן של עבירות אלא יצאו אלו כנגד אלו · והקב"ה אינו עושה כן אלא מתחלה גובה הוא ממנו עונותיו ואח"כ נותן לו שכרו של מצות ע"כ · וזהו מחסד ה' שזכותו יהיה שמור לו לעולם וזהו שאמר הכתוב ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו · וזהו כוונת המשנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא בהיות שאי אפשר שלא יעשה כל אחד מהם מצוה ממצות התורה אשר בה יזכה לחיי העוה"ב כי אפילו רקנים שבהם מלאים מצות כרמון אבל כל זה לא נאמר אלא למי שבשם ישראל יכונה אבל לא כל זרע יעקב ראוים ליקרא בשם ישראל כי יש איזה עונות כל כך חמורות שמכבה מצוה ואין לעושיהם שכר עוד בעולם וכמו שאמרו בפרק חלק ואלו הם שאין להם חלק לעולם הבא כו' ע"ש שכל אלו שחשב שם אע"פ שהם מישראל אין להם חלק לעולם הבא (ספר נשמת חיים): **לא** מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר כו'. יבואר ע"פ מה שכתב הש"ך על התורה ריש סדר פינחס הנני נותן לו את בריתי שלום שנתן לו שלום בד' יסודותיו כי האדם מורכב מד' יסודות וכשהארבעה יסודות הם בשלום שאין גובר יסוד על חברו הוא בחיים ואם יגבר יסוד האש על יסוד המים או יסוד המים על יסוד האש וכן שאר יסודות הוא מת לזה הבטיחו שיהיה שלם בד' יסודותיו ובזה יהיה חי לעולם וכשעלה לשמים פשט ג' יסודות החומרים והניחם בג"ע התחתון להתלבש בהם כשיבא לזה העולם שאי אפשר לבא בלא מלבוש חומרי ולקח יסוד הרוח שהוא יסוד המלאכים שנאמר עושה מלאכיו רוחות ועלה בו ובכל עת הוא בא לנהכ"נ כשיש שם מילה ועי' בספר דברי הברית בארוכה · והנה אם אין הד' יסודות של אדם בשלום כל הברכות אינן ברכות · אבל אם הם בשלום כל הברכות הם ברכות וא"כ השלום הוא כלי המחזיק את כל הברכות וזהו שנאמר ה' עוז לעמו יתן וענין עוז מורה על כל הברכות שהם חיזוק לאדם ומסיים ה' יברך את עמו בשלום וסיפא פירושה דרישא ה' עוז וחזוק ירצה ליתן לעמו היינו כל הברכות ומה עושה ברכם בשלום שיהיו כל ד' יסודותיהם בשלום · וכמצא מבואר הוא בעצמו שכל הברכות שבעולם אינן מתקיימות אם אין שלום ולכן כל אדם יבקש רחמים מהשי"ת שיהיה שלום בין ד' יסודותיו ויהיו כל הברכות מקוימות בידו אמן:

אמר המגיה כן יהי רצון שיהא חלקנו וגורלנו אתה הקורא ואני הכותב והמגיה· כאשר היה עמי ועזרני בעניי ויגיעי והגיעני לעת זקנתי להשלים עמלי זה במהדורא תניינא על מקורן של דברים היום כ"ז סיון השל"ד שנת ששים וארבע לימי חיי בעיר ווילנא"ה המפוארה מקום מולדתי · אשר מעשר שנים עד הנה היה עם לבבי לעשות לכבוד שמו · תחי נפשי ועוד תהללנו · ומשירי אהודנו :

[א] מהרש"א ד"ה ש"י עולמות דפ' חלק (ק ע"א):

יד יוסף

א במד"ר פי"א ופ' כ"א דב"ר סוף פ' ה' ירושלמי פ"ב דברכות:

חדושי גאונים

כוונו בזה להסיר כי אל כביר לא ימאס ואחרי רבים להטות אכן אם אין שלום אין כלום כי איך יכוונו הרוב לדעת אחת אם אין שלום במחנותם כי השנאה והתחרות מקלקלים השורה · לזה יצטרך השלום ·מאוד מאוד ובעינינו ראינו כי אף החכמים אשר היו חולקים אחד על חבירו היתה אהבתם עזה ודביקותם חזק נושאין נשים זה מזה כמבואר כ"פ שהיו קוראים להם אחי והיתה מחלוקתם לש"ש לכן היו אלו ואלו דברי אלהים חיים כי לא נתפרדו עבור זה ממקור החיים ולמקום אחד הכל הולך וכאשר הסכימו הוא הדין האמת וכל הפורש ההם כפורש מן החיים ועי"ז אמר רשב"ל על החסרון האמור לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא שלום ר"ל בעוד לא נגה עלינו אור הגנוז אין לנו כלי המחזיק ברכת השגה בתוה"ק אלא השלום כי בלעדו לא ימצאו רוב דעות מסכימים ואז חסרנו כל שנאמר ה' עוז לעמו יתן אין עוז אלא תורה כאשר רצה הקב"ה לתת עוז לעמו שתהיה נתונה לחכמי' הדורשים באמת היה מברך אותם בשלום ומשם יצא לנו ברכת טוב מהשולחן אשר ערכו לפנינו ואנו אין לנו רק ללחום בלחמם קודש עד אשר נשבע מלחם הפנים אשר לפני ה' כאמור והבן (באר רחובות):

ב"ב סי' לח רבים וגדולים (וכראשם השואל בתשובת הריב"ש) הוכיחו משגגת יואב דקרא זכר בקמוצין תחת אשר הוא לפנינו בחמש נקודות. כי הניקוד לא נודע להם. כי אם היו ספרים מנוקדים בימיהם איך לא נקרה ליואב פעם אחת ספר מנוקד לראות כי הוא בחמש נקודות. ועי' במסורת המסורת לרא"ב בהקדמה שלישית ובערוגת הבשם לר"ש ארקוולטי ס"פ כ"ו ובבנין שלמה לרז"ה בית התנועות חדר ראשון אות י"א ועוד מחברים אחרונים, אלה הודו כי לא ידעו מהניקוד. ואלה השיבו דברים לא מוצקים:

ולדעתי המפרשים האומרים כי גריס ולא דייק הוא דקורא בשבושים. וכמו שיפרשו כיואב שקרא זכר בקמוצין תחת זכר בחמש נקודות לא נכון ידברו. הגע בעצמך אם יקרא איש כל חלב וגו' לא תאכלו בקמוצין תחת חלב בחמש נקודות הנתשב זאת ללמוד. הלא יאסור את המותר ויתיר את האסור. [וגם קושית התוס' שם ע"ב ד"ה ומקרי דרדקי קשה מאד. איך יקרא רבא מקרי דרדקי פסידא דלא הדר הלא הוא סובר שבשתא ממילא נפקא. ותירוצם דחוק כי לדעה זו יש תועלת גם בלומד עם שבושים אחרי אשר ברבות הימים הוא מעוות שיתקן. ואם לא ילמד כלל בודאי לא יתוקן. וגם קושית התוס' בפסחים קי"ב ע"א ד"ה שבשתא כו' קשה מאד. ועל תירוצם יש להרהר] אבל פשט הדברים ולא דייק הוא כי לא מדקדק אחרי כללי הלשון וקורא במרוצה ככתיבתו. וע"ז סובר רבא שבשתא ממילא נפקא, כי הבקיאות בלשון תאורנה עיני הלומדים לדעת באחרונה מנפשם את כללי הדקדוק אשר בראשונה לא שמעו מפי רבם. ואף כי בראשונה יתעה במחשבתו באיזה ענין. יען כי רבו לא הגיד לו. אבל באחרונה יבין מדעתו. אמנם אם רבו למדו בשבושים הכל מודים דהוא פסידא דלא הדר ושבשתא כיון דעל על. כי הלמוד המשובש לא יתקן את המעוות מעולם. והנה ידענו מה שאמרו המדקדקים כי יש שמות במשקל פָּעֵל המשתנים בסמיכות לשני סגולים או לצירה וסגול וכמו כָּתֵף. יָרֵךְ. גָּזֵל. גָּדֵר. יבואו בסמיכות כֶּתֶף הבית (מ"א ו') יֶרֶךְ המזבח (ויקרא א') וְגֶדֶר אבניו (משלי כ"ד). גְּזֵל אח (יחזקאל י"ח). אמנם גם המשקל פָּעָל ישתנה בסמיכות לשש או לחמש נקודות. וכמו ויעל עשנו כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות י"ט) הנפרד הוא עָשָׁן (כ"כ בספר אוצר לשון הקדש ועי' ברקמה שער י"ט לד 122). הֲדַר מלכות (דניאל י"א) הנפרד הוא הָדָר, וזורע צדקה שֶׂכֶר אמת (משלי י"א) הנפרד הוא שָׂכָר. וזה היתה שגגת יואב, דהוא קרא באמת זכר עמלק כדכתיב בשש או בחמש נקודות. אבל חשב כי הוא הסמיכות מן זָכָר בקמוצין. ורבו לא ביאר לו כי השם הזה הוא שוה בנפרד ובסמיכות. וזה ששאל לו דוד והא אנן זֵכֶר קרינן פי' בין בנפרד ובין בסמיכות והוא השיב לו אנא (כ"ה גירסת הגמ' וכן הנכון. אף כי גם גירסת הע"י יש ליישב לפי דברי) זכר אקריון. פי' בנפרד קראתי זכר בקמוצין. וכאשר שייליה לרבו היכי אקריתון א"ל תמחה את זכר עמלק. [כ"ה הגירסא בע"י]. פי' כי קראתי לפניו הכתוב כאשר הוא לפנינו מבלי לדקדק בין הנפרד ובין הנסמך. ולכן קרא עליו המקרא ארור עושה מלאכת ה' רמיה. כי לא באר לו היטב. ועתה הקורא שיש לבך על הדברים האלה כי נכונים הם בע"ה. ולפ"ז המשען הזה אשר היה למשען עוז בידי קצת מהמבקרים לשפוט כי הנקודות נתחדשו בימים האחרונים. ולפני הראשונים לא היו הספרים מנוקדים. משען שוא הוא. ויש לי בע"ה הוכחות רבות ונכוחות אשר הנקודות היו ימים רבים לפני דורות רז"ל. וכאשר העירותי קצת מזה בספרי אור בקר. ואם ה' יהיה בעזרי אוציאם לאורה:

ולדברי אלה רבא דסובר מותבינן הלי דגרס ולא דייק לשיטתו אזיל דסובר בברכות ס"ג ע"ב לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה ופירש"י יעיין. ובע"ז י"ט ע"א ואמר רבא לעולם ליגרים איניש כו' ואע"ג דלא ידע מאי קאמר. והטעם בכל אלה דהבקיאות תשלים לו את חסרונו בהעיון. ומטעם זה אמרו רז"ל בשבת ס"ג ליגמר איניש והדר ליסבר. כי הסברא תבא לו אח"ז מהבקיאות. ואידך דסובר מותבינן הכוא דדייק ולא גריס סובר דטוב יותר להסביר בראשונה את הלכה הנלמדת ולבאר ולצרף אותה היטב. ולא להרבות בלמוד בלי דעת והשכל. כי פן ישגה במחשבתו באיזה ענין והבקיאות לא תועיל לו. ולפ"ז תשוה המחלוקת הזה עם המחלוקת הידועה בסוף הוריות סיני ועוקר הרים מי מהם עדיף. ורק מחלוקת רבא ור"ד הוא בתלמידים המתחילים ללמוד או הם צריכים לרבם. ובהוריות הוא המחלוקת בגדולי תורה וחכמי לב. אבל הטעם שוה בשניהם. לאחד הבקיאות חשובה יותר מהעיון כמו"ש. ולהשני העיון יותר חשוב כי הוא יאיר לנו אור ויוליך את הלומדים בדרך ישרה [ועמ"ש בס"ד בחזות בהגהותי ליפה קול בפ' הביאני אל בית היין נגד המ"כ]:

סנהדרין סי' קכט זייפתם תורתכם כו'. לפני רש"י נראה כי מלת תורתכם לא היה בגמרא. ועי' במהרש"א דעמל לקיים הגירסא תורתכם. ול"נ ע"פ מה דאיתא לעיל כ"א ע"ב (ובע"י הוא סי' ל"ג) כי ספרי הכותים היה בכתב לבונאה. ובכתב לבונאה שוה הוא הס"א אל הכ"ף כאשר תראה במאור עינים בפרק כ"ו מאמרי בינה. ויבדלו רק בנקודה קטנה בקרב האות. כי תמונת שתיהן הוא כמו ב' באשורית. ורק בה"א נקודה קטנה דבוקה בגב מפנים, ובכ"ף תחסר הנקודה. ומנקודה קטנה כזו מאנו לקבל הוכחת ר"ג לתה"מ מה"ת מדכתיב לתת להם ולא לכם כי אמרו אשר הנקודה זו משגה הוא. ואולי באמת נמחקה בספריהם או הסופר שכח לכתוב. וזה שאמר ראב"י בדבר זה זייפתי ספרי הכותים שאומרים אין תה"מ מה"ת אמרתי להם זייפתם תורתכם הכתובה בכתב לבונאה ותאמרו כי יתירה היא הנקודה בקרב האות והוא באמת לכם בכ"ף תחת להם בה"א. אבל לא העליתם בידכם כלום כי מן הכתוב הכרת תכרת מוכח שפיר לתה"מ מה"ת:

שם סי' קמט הרב ר"א בחור בספרו מסורת המסורת לוחות שניות כתב וז"ל: סמין הששי (בקרי וכתיב) במלות דכתיבין חד וקריין תרי והן ט"ו במספר כמו בָּגָד בָּא גָד וכו'. וה' מלין להפך דכתיבין תרי וקורין חד כמו ויהי איש אחד מִבֶּן יָמִין מבנימין קרי, כִּי עֲנִים כיענים קרי. לְםַרְבֵּה המשרה למרבה קרי. והנני מתמיה על הדרשות שנדרשו על המלה הזאת ואומרים כי המ"ם סתומה באמצע המלה. והנ' הכתיב איננה באמצע המלה. כי הכתוב הוא ב' מלות לְםַרְבָּה. ונוכל לפרש לם כמו להם. כמו אֶרְאֶלָּם צעקו שהוא כמו אַרְאֶה להם. וכן בַּשְּׁלָם הבשר בשל להם. וגם לם רבה לפי הכתיב פי' להם רבה המשרה עכ"ל. והנה גם הא"ע בספרו שפת יתר סי' כ"ד פי' בראשונה הראלם ובשלם כמו שמפרש רא"ב. אבל דחה את הפירוש הזה. ועי' בזה בספרו מאזנים. אמנם למצוא מענה לאליהו ולתרץ את הדרש בדברי רז"ל אשר הוא זר לכאורה מהבין כי מה ענין המ"ם סתומה למעלת חזקיה להיות משיח ולא נעשה. נ"ל כי ידענו מכללי הל"ב מדות מדה מסדור שנחלק. כי לפעמים המלה בכתוב זה נמשכת אל שלאחריו וכמו במספר ארבעים יכנו (דברים כ"ה) נמשך מלת במספר מכתוב אשר שלפניו לכתוב שלאחריו. וע"ש ברש"י. וע"ע ברשב"ם בראשית ל"ו פסוק י"ב ובתוס' חולין ס' ע"ב ד"ה עוים מתימן. ורבים הם מאד בדרשות חז"ל אשר חלקו את המלה לשתים ומשכו חלק מן המלה לאיזה מקום שראו בתבונתם. והנה לפני זה כתיב ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום ואח"ז כתיב לם רבה המשרה. ויש לנו לומר כי המלה לם נמשכת אל שלפניו דכתיב שר שלום והוא שם המפסק, ובא מלת לם תחת לום [וזה כעין הדרש גורעין ומוסיפין ודורשין אשר פירושו כי גורעין אותיות מהמלה שלאחריה ומוסיפין על שלפניה ודורשין. וכמו"ש רש"י ז"ל כעין זה בבכורות דף מ"ד כי גורעין אות מתיבה שלפניה ומוסיפין על תיבה שלאחריה עיין שם ופה הוא להפך] . ולפ"ז יקרא שר שָׁלֵם תחת שלום והוא תאר השם [וכבר מצינו כן בהושע ד' אהבו הבו כי נקרא אֲהֵבוּ או אָהֲבוּ ועוד רבים] ואח"ז נקרא רבה המשרה. והנה ההבדל בין שם המפסק ובין שם התאר. כי השם המפסק לא יכלה ולא יתם לעולם והוראתו לעד קימת. משא"כ תאר השם ימשך רק כל הימים אשר העצם מתואר בו קים על הארץ. ולפ"ז לפי הקרי שר שלום (בשם המפסק) למרבה המשרה ולשלום אין קץ היה חזקיה משיח ולא חדל השלום לעולם ועד. וסתימת המ"ם מן למרבה הבא להפך את שם המפסק שלום לתאר השם ונקרא שר שָׁלֵם בא גם לגרוע חלק חזקיה כי יהיה רק שלום אמת בימיו כל זמן שהוא חי. ולא לאחר מותו. וצדקו דברי רז"ל ותלונת רא"ב שככה. ובזה מכוונים גם דברי רז"ל בשבת נ"ה ע"א דאמרינן מאימתי תמה זכות אבות כו' ורי"א מימי חזקיהו שנאמר למרבה המשרה וגו' מעתה [illegible] עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת וע"ש ברש"י ובח"א מהרש"א. ולדבריגו י"ל כי גם ר"י מחזיק בדרש של בר קפרא כי חפץ ה' להרבות המשרה ולשלום עד אין קץ. כי לא יחדל לעולם השלום. ובשביל קנאת ה' צבאות יהיה מן שר שלום רק שר שָׁלֵם. וזכות הראשונים לא תקום לדורות אשר יקומו אחר חזקיה. ושלום ואמת יהיה רק בימיו. ודו"ק:

ע"ז סי' נו האיך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך (כ"ה הנוסחא הנכונה ועי' בתוי"ט וכ"ה גם בתוספתא פרה פ"ט וכ"ה גם בע"י. וכ"ה הגירסא בשנות אליהו בסופו. ובר"ש במסכת פרה ריש פרק י' מביא גם באופן השני מלת מיין או כי טובים דודיך מיין. והוא ע"ש). והנה רש"י ז"ל פירש דשאל האם לקרוא דוֹדֶיךָ או דוֹדַיִךְ לנקבה נוכחת. וכבר הביא הריב"ש תמיהת השואל. האם עמודי התורה אלה הסתפקו בקריאת המלה אשר זיל קרי היא רב הוא (ועמ"ש בראש חלק שלישי בשאלתו על זכר עמלק) ותירוץ הריב"ש דכן היה הניקוד בספרים שלהם לנקבה נוכחת דחוק הוא. ובכל הפירושים שראיתי בזה לא נחה דעתי העניה. ואשר אני אחזה כי שאלתו היא האם המ"ם של מיין הוא מ"ם הסבה וכמו משוד עניים. ויתפרש הקרא כי טובים דודיך הבא מיין כי שתיית היין מביא חום בדם ומעורר האהבה כידוע וכמ"ש רז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ולפ"ז בלי יין אין אהבה ואין דודים והכתוב הוא מאמר אחד כי טובים דודיך מיין. או כי המ"ם של מיין הוא מ"ם היתרון ופי' דודיך טובים לי יותר מיין אשר ישקוני. ולפ"ז יש דודים גם בלי סבה המעוררת לזה. והתיבת מיין הוא נפרד מן כי טובים דודיך. וזה ששאל אותו או כי טובים דודיך בלי מיין (וזה ידוע כי בדברי רז"ל הפעל קורא משותף הוא בהוראתו עם פירוש וביאור. וכמו שהרבה לדבר בזה בעל המסלול בספרו היקר קריאת התורה ואין להוסיף על דבריו או לגרוע. וזה ששאל האיך אתה קורא פי' האיך אתה מפרש) והוכיח לו ממקרא הסמוך לו לריח שמניך טובים הלא תהלל את דודה כי שמניו טובים לה בלי סבה ומעורר. וככה יתפרש גם כי טובים דודיך בלי סבה ומעורר. ולפי"ז המ"ם של מיין ע"כ הוא מ"ם היתרון ואינו נמשך אל מה שלפניו. והנה רז"ל לפי קבלתם האמיתית כי שיר השירים הוא קדש קדשים השכילו לדבר ולבאר הדברים כי יין הוא יינה של תורה ואמרו ערבים עלי דברי דודיך יותר מיינה של תורה ופירש"י דברי דודיך דברי סופרים. ובזה יתפרש המשנה ברותה. כי כאשר שאל לו מפני מה אסרו גבינת עובדי כוכבים ולא מצא מענה נכונה בפיו השיאו לדבר אחר ושאל לו האם יפרש כי טובים דודיך הבא מיין. ולפ"ז יש לנו לבקש סבה ביינה של תורה למה באו הדודים והם דברי הסופרים. ואם אין יין אין דודים. או כי המ"ם של מיין הוא מ"ם היתרון יותר מיינה של תורה. ואין לנו לבקש סבה מעוררת לדברי סופרים בד"ת. ופשיט ליה כי הוא מ"ם היתרון וכמו"ש ושפיר אמרו בגמ' ערבים עלי דברי דודיך כו' וכמו שאמרו שם חבוק שפתיך זו בזו ואל תבהל להשיב כו' גזרה חדשה היא ואין מפקפקין בה: וראיה נלחת לדברי הוא מדברי הירושלמי על משנה זו ומובא בתוס' דמקשי אם להפליגו נתכוין היה לו להפליגו בדברים אחרים בחמשה מקראות שאין להם הכרע כו' ופלא הוא למה בחר הירושלמי להפליגו בחמשה מקראות האלה המעט דרשות נמצאות בדברי רז"ל כי יכל להפליגו. אין זאת כי גם השאלה היתה מענין הכתובים שאין להם הכרע האם נמשך תיבת מיין למה שלפניו או נבדל הוא ממנו. ובתשובת השאלה זו שוים דברי הירושלמי עם דברי הבבלי ובמדרש חזית איתא כי טובים דודיך מיין א"ר שמעון בר אבא חביבין דברי סופרים כדברי תורה שנאמר וחכך כיין הטוב. ובבנין שלמה להרז"ה בית הכהנים חדר י' כתב כי מפרש כי טובים דודיך מיין המ"ם למ"ם הדמיון. והנה מ"ם הדמיון הוליד בדמיונו. כי לא נמצא כמהו. אבל קרוב לומר כי רשב"א מפרש מיין כיין וכמו שמוכיח מן וחכך כיין הטוב. ואותיות כ"ף ומ"ם מתחלפות לפעמים זו בזו. ואין מקום פה עוד להאריך בזה:

אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות כו'. והנה רבות וגדולות נאמרו על המאמר הזה. אמנם מה שנקבע המאמר הזה סוף המשניות זה מורה באצבע כי רוח המאמר הזה סובב הולך על הלכות ודינים. וגם הכתוב שמביא להנחיל אוהבי יש וגו' מובא בסוכה כ"ח ובב"ב קל"ד על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה וגמרא הלכות ואגדות כו' הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' נראה כי הוא מדריש ביותר על הלכות. ונ"ל בזה כי כאשר ידעתי למנין התרי"ג מצות וגרעתי מהם המצות שאינן נוהגות מאז חרב הבית וכן אשר אינן נוהגות בחו"ל ורוב ישראל הלא הלכו בגולה [כגון דיני המקדש והקרבנות ודיני כהן גדול וטומאה וטהרה ודיני היובל והשמיטין ודיני עבד עברי ואמה העבריה אשר אינם נוהגים רק בזמן שהיובל נוהג. וכן דיני נפשות. [ועי' בע"ז דף ח' ע"ב ובתוספות שם ד"ה מלמד ובכתובות דף ל' בתוד"ה מיום שחרב כו'. ודיני מלחמת מצוה ורשות והמצות השייכות למלך ישראל. וכן דיני העמים אשר מאז בא סנחריב ובלבל את האומות גם אם באו במנין המצות אבל אין להקימם ולשמרם עוד. ועי' בחינוך סוף פ' ואתחנן. ודיני לקט שכחה ופאה אשר אינם נוהגים רק בזמן שרוב ישראל שרוים על אדמתם ובפרט בחו"ל אינן נוהגות כלל והדומים להם] ומצאתי כי יגרע מהם כשלש מאות ועשר [ואם יחסר מעט מעשר לפי המחלוקות אשר בין מוני המצות והפוסקים אין דבר אם תפס ריב"ל מספר השוה לסשוות למליצת ש"י. ועי' ברא"ש סוף פסחים]. והנה כל היודע את רוח ריב"ל באגדה יודה כי בחר במליצה ותידות (ועי' שבת פרק ר"ע). ולכן בהלות המשניות המפרשות כל התרי"ג מצות הכלולות בתורה לפרטיהן. הלא ידוה לב הלומדים כי הגו בדינים אשר אינם שייכים כלל לימיהם. ובפרט בדיני הקרבנות נגעים ואהלות והדומים להם אשר לא יוכלו לשמרם ולקיימם מעולם. ופן יאמרו כי לריק יגענו לכן בא לנחמם כי שכר הלמוד [גם בדברים שאינם נוהגים בזמנינו וכמפורש בכמה מקומות בגמ'. ועי' סוף מנחות ובמדרשים] לפון הוא בשמים. וזה שאמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק פי' גם לצדיקי חו"ל [העוסקים בתורה גם בדברים שאינם נוהגים בימינו] ש"י עולמות [פי' גם הש"י מצות הנעלומות והנסתרות לנו למעשה] שנא' להנחיל אוהבי יש וגו' וזה תאמר התורה כי יש אתי להנחיל לאוהבי אף כי לפי ראות עיניהם אין למו תועלת בי ואוצרותיהם אמלא לעתיד. ואולי בא עוד להבטיחם כי תקותנו קרובה לשוב לארצנו ואז תשוב גם התורה עם כל פרטיה על תלה. וגם המאמר של רשב"ח נספח פה. כי פן יתחמץ לבב הלומדים בראותם כי המשניות המה מלאות מחלוקות מפה לפה. יאמרו כי רחוקים היו משלום ואהבה. והשלום לא אהוב הוא להקב"ה. לכן מובא פה המאמר הזה כי לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום והוא יברך את עמו בשלום ותבה וריעות נסגו זה בזה אף כי נפרדו לדעותיהם וכמו דאמרינן ביבמות י"ד ע"ב. ויש להאריך עוד בזה. ובכן יברכנו האל יתברך בשלום אמן סלה: המגיה